

ספרי מופת מספרות העולם

העורך הכללי: משה ברש

ת ו ק י ד י ד י ס
תולדות מלחמת
פילופונים

לאחי ברוך ולצילה רעיתו / המתרגם

תוקידידיס

תולדות

מלחמת פילופונים

תרגום מיוונית והוסיף הערות א. א. הלוי

הקדים מבוא א. פוקס

מוסד ביאליק • ירושלים תשי"ט

THUCYDIDIS HISTORIAE LIBRI I—VIII

מהדורת א. ערמוני בע"מ, תל-אביב

הדפסה שניה, מתוקנת • תשמ"ח
הדפסה שלישית • תשנ"ד

כל הזכויות שמורות למוסד ביאליק • נדפס בדפוס חמד בע"מ, ירושלים

Copyright by the Bialik Institute, Jerusalem 1959

Printed in Israel

התוכן

מבוא	עמוד ז
ספר ראשון	3
ספר שני	73
ספר שלישי	125
ספר רביעי	177
ספר חמישי	237
ספר שישי	283
ספר שביעי	335
ספר שמיני	381
מפת יוון והתחום האיגאי	435
מפת פילוס וספאקטריה, מפת האי סיקליה (סיציליה)	436
מפת סיראקוסאי וסביבתה	437
מפתח השמות והעניינים	439

פרוטומה של תוקידידיס

תוקידידים ההיסטוריון

מאת

אלכסנדר פוקס

א. חיי תוקידידים

ידיעות ודאיות מועטות מצויות בידינו על חיי תוקידידים. אמנם נשתמרו כמה וכמה חיבורים ביוגראפיים על תוקידידים מפרי עטם של גראמאטיקונים עתיקים, אלא שידיעותיהם על חיי תוקידידים לא היו רבות, והם הסיקו מסקנותיהם, שהיו לעתים קרובות דמיוניות, מן הרמזים האבטוביוגראפיים המועטים, המצויים בחיבורו של תוקידידים עצמו¹. הסיבה למיעוט המקורות על חיי תוקידידים נעוצה בכך, שתוקידידים לא היה מן הסופרים שהרבו לקרוא בהם בתקופה ההלניסטית. ומשנתעוררה ההתעניינות ביצירתו, במאה הראשונה לפני סה"נ, כבר קשה היה להתחקות על קורות חייו. כללו של דבר, את עיקר הידיעות על חיי תוקידידים עלינו להסיק מחיבורו של ההיסטוריון עצמו, אך לפעמים נוכל להיעזר גם בחיבוריהם של הגראמאטיקונים העתיקים.

לפי ידיעה אחת היה תוקידידים בן ארבעים כשפרצה המלחמה הפילופונסית, הווה אומר, שנולד בשנת 470/471 לפני סה"נ². נראה הדבר כי קביעת זמן זו היא היקש מדברי תוקידידים עצמו בספר א, א, שבו הוא אומר כי התחיל לרשום את תולדות המלחמה מראשיתה, ומספר ה, כו, שבו נאמר: 'גם את המאורעות האלו כתב

1. שלושה חיבורים עתיקים על חיי תוקידידים נשתמרו עד ימינו: משל מארקלינוס, משל מדקדק אנונימי, ומשל סודא. (א) מארקלינוס, שחי בימי יוסטיניאנוס קיסר, אסף וחיבר יחד כמה מאמרים על חיי תוקידידים משל גראמאטיקונים, שקדמו לו; הפרקים 1—44 בחיבורו הם תיאור ביוגראפי בפני עצמו; בפרקים 45—53 ניתן ניתוח סגנונו של תוקידידים, מפרי עטו של מדקדק אחר, ואילו החלק השלישי (פרקים 54—58) מבוסס על חיבור ביוגראפי משל זוסימוס (בן המאה החמישית לסה"נ); (ב) זמנו של החיבור האנונימי על תוקידידים אינו ניתן לקביעה, אך ידוע כי מאוחר הוא ואין מסורתו נאמנה; (ג) בשם סודא קרוי לכסיקון ספרותי מן המאה העשירית לסה"נ; המאמר הקצר על חיי תוקידידים המצוי בו אינו מחדש לגבי 'חיי תוקידידים' האחרים.

2. Gellius, *Noctes Atticae* XV, 23 (מן המאה השנייה לסה"נ); הידיעה הובאה בשם סאמ-פילה, גראמאטיקונית שחיתה במאה הראשונה לסה"נ.

מבוא: תוקידידים ההיסטוריון

אותו תוקידידים עצמו, איש אתונה, על סדר זמניהם, אשר בקיץ בקיץ ואשר בחורף בחורף, עד הזמן שבו השביתו הלאקדימונים ובעלי-בריתם את שלטונם של האתונאים ולכדו את החומות הארוכות ואת פיריאבס'. משני המקומות הללו הסתבר למדקדקים העתיקים כי היה תוקידידים במשך כל ימות המלחמה, כלומר למן שנת 431 לפני סה"נ, אדם מבוגר. ומאחר שהעתיקים נהגו לקבוע פריחתו של סופר בגיל ארבעים לחייו, נתקבלה שנת 470/471 כשנת לידתו של תוקידידים. ברם, אין כל ראיה של ממש כי תוקידידים היה בן ארבעים כשפרצה המלחמה. עדותו של תוקידידים על עצמו בשני הקטעים הנ"ל אינה אלא זו בלבד, שבשנת 431 היה לפחות בן 18—20. עובדה נוספת שיש להתחשב בה בקביעת תאריך לידתו של תוקידידים היא זו, שבשנת 424 נבחר לחבר הסטראטיגים של אתונה³. עד כמה שידיעתנו מגעת, לא נבחר לתפקיד זה אדם שלא מלאו לו שלושים שנה, ואין כמעט ספק שבשנת 424 היה תוקידידים בן שלושים לפחות או יותר מזה. כללו של דבר: אין לקבוע תאריך ודאי ללידתו, אך לא נטעה הרבה אם נניח שתוקידידים נולד סמוך לשנת 460 לפני סה"נ⁴. שם אביו של תוקידידים היה אולורוס (עי' 'תוקידידים בן אולורוס' בספר ד, קד) ושם אמו הגסיפילי. אין כמעט שום ספק שאביו היה ממשפחת הנסיך התראקי, בעל שם זה, שבתו הגסיפילי נישאה למילתיאדיס, המצביא האתונאי, והיתה אמו של המצביא קימון. על קשריו לתראקיה מעיד תוקידידים עצמו: 'השמועה על הפלגת האניות מתאסוס הבהילה את בראסידאס; כמו-כן הוגד לו, שתוקידידים הוא בעל מכרות-הזהב שבחלק זה של תראקיה, ובשל כך הוא חשוב הרבה אצל נשואי-הפנים שבין דרי-היבשה' (ספר ד, קה)⁵.

על חיי תוקידידים עד ראשית המלחמה הפילופונסית אין אנו יודעים ולא כלום. המסורת האומרת, שהיה תלמידם של אנאכסאגוראס⁶ הפילוסוף ושל אנטיפון הנואם, אפשר שהיא נכונה, אבל אין כל ודאות בכך. דומה כי הסיפור על תוקידידים, שב-היותו בן עשר שמע את הירודוטוס קורא מן ה'היסטוריה' שלו והושפע עמוקות מדבריו⁷, אין לו על מה לסמוך.

הידיעה הוודאית הראשונה על חייו של תוקידידים מקורה בשנים 428/430 לפני סה"נ. בספר ב, פרק מח, אומר תוקידידים כי יתאר בדיוק את הדבר: 'אני אתאר את מהלכה (של המחלה) ואפרש את סימניה... כי אני עצמי חליתי במחלה זו וגם

3. לפי עדות עצמו שימש סטראטיגוס באיזור תראקיה בשנת 424 לפני סה"נ. עי' ספר ד, קד ואילך.

4. עי' עוד אצל G. B. Grundy, *Thucydides and his Age*, Vol. I, p. 15.

5. עי' גם Plutarch, *Cimon* 4.

6. Marcell., *Vita Thuc.* 22.

7. שם, 54.

מבוא: תוקידידים ההיסטוריון

ראיתי בעצמי אחרים שנפגעו בה'. תוקידידים היה יכול לחלות רק באתונה בשנות 428/430, בעת הדבר הראשון או השני.

תוקידידים נבחר כסטראטגוס לשנת 423/424. ודאי הוא אם כן, שבאביב של שנת 424 היה באתונה, שהרי צריך היה לעמוד בבדיקת-המועמדים הרגילה. מן העובדה שנבחר למשרה של סטראטיגוס אין מסתבר בוודאות, כפי שחושבים כמה חוקרים, כי בתקופה שקדמה לשנת 424 השתתף בפועל בחיים הפוליטיים וכי שימש במשרות אחרות. אך ודאי שלא היה יכול להיבחר למשרה צבאית חשובה זו, אילמלא קדם לבחירה ניסיון צבאי כלשהו. תולדות פיקודו הצבאי של תוקידידים ידועות יפה מחיבורו של תוקידידים עצמו (ספר ד, קד). בשלהי שנת 424 עגנה השייטת של תוקידידים, שמנתה שבע אניות-מלחמה, בנמל תאסוס. תוקידידים נקרא על-ידי אֶבְקִלִּיס, הסטראטיג האתונאי האחר באזור תראקיה, לבוא לעזרתו לאמפיפולים הנצורה על-ידי הספארטאים בפיקודו של בראסידאס. העזרה איחרה לבוא, והמעוז האתונאי שבצפון נפל בידי הספארטאים. בספרו על מסע-אמפיפולים אין תוקידידים מגלה לנו מה היו תוצאות הכישלון לגביו, שהרי אין בזה משום חשיבות, לפי תפיסתו, לגבי מהלך המלחמה עצמה. את גורלו שלו הוא מזכיר במקום שבו הדבר הוא לעניין. בספר ה, כו אומר תוקידידים, כי היתה לו ההזדמנות ללמוד את קורות המלחמה הפילופונסית משני הצדדים (כלומר גם מן הצד הספארטני), שכן, 'בחלקי נפל להיות גולה מארצי במשך עשרים שנה לאחר ששימשתי מפקד על אמפיפולים'.

אין אנו יודעים בבירור היכן חי תוקידידים בעשרים שנות גלותו, אך המסורת של הגראמאטיקונים העתיקים היא, שהוא שהה באחוזתו סְקַאפְתִּי הִילִי שב-תראקיה⁸. לפי המסורת הביוגרפית, קליאון הוא שהגלה את תוקידידים באשמת בגידה במולדת. אין אישור לידיעה זו, ואפשר שאינה אלא היקש מן היחס העוין שתוקידידים מגלה בחיבורו כלפי קליאון, אך אין גם סיבה מספקת לפסול את הידיעה. מתקבל על הדעת, שהרמז ב'צרעות' של אריסטופאניס (חרוז 286 ואילך) 'בא גבר מבעלי-היכולת, מאלו שבגדו שם בתראקיה', מכוון לתוקידידים ולמעשה-אמפיפולים. אם הכוונה היא באמת לתוקידידים, הרי יש כאן אישור-מה למסורת על ההאשמה בבגידה. מכל מקום, עשרים שנות גלותו של תוקידידים הן עובדה ודאית, ודומה כי בתקופה זו חלו גם מסעותיו של תוקידידים להכרת השטח של פעולות המלחמה⁹.

מדברי תוקידידים עצמו משתמע, שחזר מגלותו בשנת 404 (ספר ה, כו), ואילו

8. עיי' שם, 25, 47 וכן Plutarch, *de exilio* 14

9. לדעת מומחים בשאלות טופוגראפיות מבוסס התיאור של סיראקוסאי במפרים ו—ז על ראייה עצמית.

מבוא: תוקידידים ההיסטוריון

פאבסאניאס שמר ידיעה האומרת: 'מעשהו של אויגוביוס היה מעשה טוב לתוקידידים, בן אולורוס. אויגוביוס העביר הצעה באסיפת-העם שתוקידידים יחזור לאתונה'¹⁰. נראה הדבר שתוקידידים לא חזר עם כל הגולים הפוליטיים בשנת 404, אלא על-פי החלטה מיוחדת מטעם אסיפת-העם.

אשר לתאריך מותו אין לנו שום ידיעה ברורה. העובדה שחיבורו של תוקידידים לא הושלם נותנת מקום להשערה, שמותו חל זמן לא רב לאחר שנת 404. המאורע הברור האחרון שתוקידידים מזכיר בחיבורו הוא הריסת חומותיה הגדולות של אתונה בשנת 404. ועוד מקום בחיבורו של תוקידידים, שנוהגים להביא בקשר לעניין הנדון, הוא פרק ק בספר השני, שבו מדבר תוקידידים על מפעלו של ארכילאוס מלך מוקדון לחיזוק ארצו ופיתוחה. אם אמנם זהו הלל לאחר מותו (הלשון שתוקידידים נוקט מאפשרת אך אינה מחייבת פירוש כזה), הרי יהיה עלינו להסיק שתוקידידים חי עוד לאחר שנת 399 לפני סה"נ, הוא תאריך מותו של ארכילאוס. אסמכתה אחרת מבקשים החוקרים בספר ג, קטז, שבו מדבר תוקידידים על התפרצויות האטנה ומונה שלוש התפרצויות. מדיודורוס (14, 59) אנו למדים על התפרצות נוספת שחלה בשנת 396 לפני סה"נ, ומכאן מסיקים כי תוקידידים מת לפני 396. ברם, זהו 'היקש משתיקה' בלבד. תוקידידים אפשר שלא ידע על ההתפרצות של שנת 396 ואפשר שידע, אבל לא סבר שיש צורך להזכירה.

על מקום מותו נשתמרו מסורות אחדות: אתונה, תראקיה, איטליה, מוקדון נזכרות במקורות. לפי מארקלינוס, סיפר ההיסטוריון קראטיפוס שתוקידידים מת בתראקיה, ודומה שמסורת שיש לה סמוכין בדברי בן-זמנו של תוקידידים יש להעדיפה על מסורות אחרות. הידיעה שתוקידידים נרצח חוזרת ונשנית במקורות, ואפשר שמקורה נעוץ בעובדה, שספרו נפסק באמצע משפט, כאילו מת מחברו מיתה חטופה ו'העט בידו'.

ב. 'תולדות מלחמת פילופוניס'

המסגרת

המסגרת הכרונולוגית והתכנית של חיבורו ההיסטורי של תוקידידים ניתנות לקביעה מתוך עיון בשלושה קטעים: ספר א, פרק א, והוא המבוא, ספר ה, פרקים כה—כו, והוא מה שנוהגים לכנות בשם המבוא השני, ספר ח, פרק קט, והוא הסיום. הספר פותח במלים אלה: 'תוקידידים, איש אתונה, העלה על ספר את קורות מלחמת הפילופוניסים והאתונאים כמות שהן. והוא התחיל בזאת מיד משנתרגשה ובאה, שכן ציפה שחשובה וראויה לתשומת-לב תהא יותר מאלו שקדמוה'.

¹⁰. Pausanias, *Graeciae descriptio* 1, 23,9.

מבוא: תוקידידים ההיסטוריון

מסתב, י'הנושא של תוקידידים הוא: מלחמת הפילופונסים והאתונאים (או כפי שהתחילו לקרוא למלחמה זו במאה הרביעית 'המלחמה הפילופונסית'); לא תולדות יוון בתקופת המלחמה הפילופונסית, ואף לא תולדות אתונה באותה תקופה הן נושאו של תוקידידים, אלא המלחמה¹. הוא קובע את נושאו בבירור ומקיים בקפדנות, ואף בחומרה, מה שקבע. ברם, אין פירוש הדבר שתוקידידים אומר לתאר את פעולות המלחמה בלבד; הוא יודע שמלחמה היא תופעה מדינית, חברתית ובינלאומית סבוכה, ולא רק שורה של התנגשויות מזוינות גרידא.

ומכאן אל המבוא השני. לאחר שהגיע בתיאורו ל'שלום ניקיאס' (421 לפני סה"נ) מסביר תוקידידים, כי השנים שלאחר 'שלום ניקיאס' ולפני חידוש פעולות המלחמה, עם זאת המסע האתונאי לסיציליה, היו שנות 'שלום-לא-שלום'. שש שנים ועשרה חודשים ארכה תקופה זו עד ששוב באו לידי מלחמה גלויה. ומשקבע זאת מוסיף תוקידידים ואומר:

בסך-הכל ארכה המלחמה עשרים ושבע שנים. ואם מישהו סבור, שאין זה מן הראוי לקרוא מלחמה לתקופת שביתת-הנשק שבינתיים, אין דעתו נכונה... שכן יש לו להסתכל במעשים, כפי שתוארו, וימצא שאין זה מסתבר לדון תקופה זו כתקופת-שלום, מאחר שלא החזירו בה ואף לא קיבלו בה כל מה שהותנה עליו (ספר ה, כו).

באותו דיון עצמו מוכיח תוקידידים, כי שנות-השלום שבאמצע היו למעשה שנות מלחמה:

במשך שש שנים ועשרה חודשים נמנעו שתי המדינות מלצבוא זו על ארצה של זו, אך מחוץ לגבולותיהן לא היתה שביתת-הנשק שלמה והן הוסיפו לחבל זו בזו כפי שיכלו (ה, כה).

אפילו יש מקום לפקפק בכוונת דברי תוקידידים על המלחמה בספר א, פרק א (יש אומרים שנתכוון לשנות 421—431 בלבד, ויש אומרים שהמדובר הוא במלחמה כולה), הרי אין ספקות בנוגע לפשר הדברים במבוא השני. המלחמה היא בעיני תוקידידים מלחמת 27 השנים, מתחילתה בשנת 431 ועד סופה — כניעת אתונה והריסת חומותיה, בשנת 404 לפני סה"נ. זוהי המסגרת, התוכנית והכרונולוגית, שתוקידידים קבע לעצמו.

ומכאן אל הפרק האחרון של החיבור, ספר ח, קט. בפרק זה מסופר כיצד יצא טיסא-פרגיס, הסאטראפ הפרסי, להליספונטוס, על מנת להיפגש עם מפקד הצי הספארטאי ולקחת עמו דברים על החיכוכים שנתגלעו בין ספארטה לפרס. והסיפור מסתיים כך:

1. ברוב כתבי-היד של תוקידידים נקרא הספר Συγγραφή ('סינגראפי' — 'רישום דברים'), באחד isotop(α ('היסטוריה'), בשניים מכונה הוא בשני השמות גם יחד, בדברי גראמאטיקונים אחדים נזכר הוא בשם isotopíαι ('היסטוריות'). ספק אם השמות, או אחד מהם, הם משל תוקידידים עצמו. השם שנתקבל בתרגומים המודרניים הוא 'המלחמה הפילופוניסית' או 'מלחמת פילופוניס'.

מבוא: תוקידידים ההיסטוריון

ולפיכך גמר בדעתו ללכת אצלם אל ההליספונטוס, לגנותם על המעשים שנעשו באנטאנדרוס, ולהוציא עצמו באמתלאות נאות מן הלעז, שהלעיוזו עליו בעניין אניות הפיניקים ובדברים אחרים, וכך הגיע תחילה לאפסוס והקריב קרבן לארטמיס...

חיבורו של תוקידידים נפסק אפוא באמצע משפט. מסתבר שהחיבור לא הסתיים, שהרי תוקידידים קבע בבירור שבחיבורו יתאר את תולדות מלחמת 27 השנים, עד ללכידת החומות והכחדת האימפריה האתונאית.

אף יש לנו עדות חיצונית שהספר לא כלל משהופיע מאורעות מאוחרים יותר מהמאורע המתואר בסוף הספר השמיני, שחל בספטמבר—אוקטובר שנת 411. בחיבורו 'ההיסטוריה היוונית' ממשיך פסינופון את סיפורו של תוקידידים למן התאריך הזה, ולפי המסורת הרי לפחות עוד שני סופרים המשיכו את סיפורו של תוקידידים ממאורעות סוף שנת 411, הרי הם קראטיפוס ותיאופומפוס. ושנה זו היא אף נקודת-המוצא של 'ההיסטוריון מאוכסירינכוס'².

תוכן הספר ומבנהו

החלוקה המסורתית של החיבור לשמונה ספרים היא מאוחרת ואינה משל תוקידידיס, אלא שאין אנו יודעים מה היתה החלוקה המקורית. דבר זה בלבד ודאי, שתוקידידיס תיאר את פעולות המלחמה שנה שנה לפי עונות הקיץ והחורף. אך כיוון שהחלוקה לשמונה ספרים מקובלת למן העת העתיקה, ניטיב לעשות אם נשתמש בה בסקירת תוכנו של החיבור.

ספר ראשון: בפרק א של הספר, לאחר שהמחבר מזהה עצמו ('תוקידידיס האתונאי' וכו') וקובע שהמלחמה הפילופונסית היתה הגדולה במלחמות יוון, הוא ממשיך בהנמקת דעתו זו ומנסה להוכיח, שלא זו בלבד שמלחמה זו היתה גדולה, אלא שלא אירע בעבר שום דבר דוגמתה. וכך מוקדשים הפרקים ב—יח לסקירה של תולדות יוון, מראשיתה ועד לתקופה שלפני מלחמות-פרס. סקירה זו נכתבה מנקודת-ראות של 'עצמה' (δύναμις) ומסקנתה היא, שלא היתה מעולם ביוון עצמה הדומה לזו של הצדדים הלוחמים במלחמה הפילופונסית. בפרק כא מוקיע תוקידידיס את היעדר הדיוק המדעי והיעדר ההקפדה על האמת אצל קודמיו. בפרק כב הוא מסביר את שיטותיו ואת דרכו בהיסטוריה. בסוף פרק כג מחווה תוקידידיס דעתו

2. חיבורו של כסינופון פותח במלים אלו: 'לאחר הדברים האלה', והרי הם הדברים המצויים בפרקים האחרונים של ספר ח לתוקידידיס. ייתכן ש'ההיסטוריה היוונית', שנתגלתה בשנת 1911 על גבי פאפירוס מאוכסירינכוס, היא משל קראטיפוס, שנזכר יחד עם תיאופומפוס, ההיסטוריון בן המאה הרביעית לפני סה"נ, כממשיכו של תוקידידיס.

1. J. Classen—J. Steup, *Thukydides, Einleitung*, p. XXXV.

על גורמיה וסיבותיה של המלחמה הפילופונסית. בכך מסתיים המבוא ואנו עוברים לעצם הסיפור.

תוקידידיס פותח בתיאור החיכוכים שבין קורинтוס וקרקירה, אחד משני הגורמים הקשורים לפריצת המלחמה (כד—נה). הקטע מסתיים בסיפור על כריתת ברית בין אתונה וקרקירה. לאחר 'מעשה קרקירה' בא 'מעשה פוטידיאה', שמרדה באתונה וביקשה את עזרת קורинтוס (נו—סה). החטיבה הבאה מוקדשת להתייעצויות בקרב הברית הפילופונסית בעניין הכרזת מלחמה על אתונה. החטיבה פותחת בנאומם של הקורинתיים נגד אתונה, באסיפת-עם בספארטה. לאחר-מכן באה תשובתם של שליחים אתונאים, שנזדמנו אותה שעה לספארטה. שני נאומים אחרים, של המלך הספארטאי ארכידאמוס (נגד מלחמה) ושל האפורוס הספארטאי סטנלאידיס (בעד מלחמה), באים בחטיבה חשובה זו (סו—פח), המסתיימת בהכרזת המלחמה על אתונה. כאן חוזר תוקידידיס ואומר, שהסיבה האמיתית למלחמה היה פחדה של ספארטה מפני עליית כוחה האימפריאלי של אתונה.²

להלן מתאר תוקידידיס את התהוותה של הברית הימית האטית-דלית, ומסביר כיצד הפכה זו להיות אימפריה אתונאית (פט—קיח).

ההכנות של שני הצדדים למלחמה הם עיקר תוכנה של החטיבה הבאה (קיח—קלט). הספר מסתיים בנאומו של פריקליס על כוננותה המלחמתית של אתונה ועל תוכניות-המלחמה שלו.

ספר שני: כאן מתחיל סיפור קורות המלחמה עצמה. התקפת התיבאים על פלא-טיאה היא המאורע הראשון המסופר בספר. אחריו בא הסיפור על הכנות הספארטאים לפלישה ופינויים של תושבי אטיקה לאתונה העיר, על הפלישה הספארטאית ועל פעולות הצי האתונאי בחופי הפילופוניס. כתום סיפור מאורעות השנה הראשונה בא נאומו הגדול של פריקליס על גדולת אתונה (ה'אפיטאפיוס'; לה—מו). לאחר-מכן בא תיאור הדבר, שפקד את אתונה אותה שנה (מח—נד). בהמשך הסיפור מתוארות פעולות-מלחמה שיגרתיות (פדישה ופעולות צי). להלן מתאר תוקידידיס את ההתמרמרות על מנהיגותו של פריקליס בקרב המוני העם באתונה, ומביא את נאומו של פריקליס על תוכניתו האיסטראטגית ועל כוח עמידתה של אתונה (ס—סד). במרכז חלקו האחרון של הספר עומדים מצור פלאטיאה מזה, ונצחונותיו הימיים של פורמיון האתונאי במימי הפילופוניס מזה. כך מביא הספר השני את תיאור מאורעות המלחמה עד סוף השנה השלישית.

ספר שלישי: מרדה של מיטיליני נגד אתונה הוא המאורע המרכזי בספר זה. ובמרכזו של תיאור המרד, המלחמה והכניעה של מיטיליני, עומדים שני הנאומים

2. ר' הקביעה הראשונה של סיבות המלחמה בפרק כג.

מבוא: תוקידידיס ההיסטוריון

הגדולים באסיפת-העם האתונאית; נאאמו של קליאון, הדורש להשמיד את אוכלוסיתה של העיר המורדת, ונאאמו של דיודוטוס, המצדד בפוליטיקה מתונה לשם חיווק האימפריה (כו—נ). לאחר סיפור מרד מיטיליני מתוארת הטראגדיה של פלאטיאה הנצורה, וכאן בא שוב דו-קרב גדול של נאומים בין התיבאים לבין אנשי פלאטיאה, שנאלצו להיכנע. החטיבה השלישית והעיקרית שבספר זה היא תיאור המהפיכה בקרקירה (פב—פג) וניתוח גורמיה ותוצאותיה³. להלן מתאר תוקידידיס תיאור מדוקדק את פעולות-המלחמה בכל החזיתות, ובתיאורו הוא מגיע בסוף הספר השלישי עד לסיום שנת-המלחמה השישית.

הספר הרביעי פותח במאורעות אביב 425, היא השנה השביעית למלחמה. גושי-המאורעות העיקריים בספר זה הם: פעולות המלחמה סביב פילוס—ספאקטריה והצלחתו הבלתי-צפויה של קליאון במבצע זה (עד פרק מא); ההתרחשויות בקרקירה ובסיקליה, מסעו של הספארטאי בראסידאס לכאלקידיקי שבצפון-יוון, ונצחונותיו שם, הם עיקר עניינו של הספר, המסתיים בסיפור על שביתת-הנשק בין הצדדים הלוחמים.

ספר חמישי: הפרקים הראשונים של ספר זה מתארים את חידוש פעולות-המלחמה בצפון, עד לקרב ליד אמפיפוליס, שבו נפלו שני שוואפי-המלחמה, קליאון האתונאי ובראסידאס הספארטאי, ותיאור המשא-ומתן שהביא לידי כריתת ברית בין אתונה לספארטה, באביב של שנת 421. בפרק כד של ספר זה מסתיים החלק הראשון של 'המלחמה הפילופוניסית' לתוקידידיס.

לאחר 'המבוא השני' (כה—כו, ר' לעיל) בא תיאור מאורעות השנים 421—416 (סתיו), ובעיקר הפעילות הדיפלומאטית של אלקיביאדיס, הברית בין אתונה, אֵליס, מאנטיניאה ואֵרגוס, וכשלונו אתונה ובעלות-בריתה לפני המלך הספארטאי אַרכי-דאמוס בקרב אצל מאנטיניאה. כיבוש האי מילוס על-ידי הצי האתונאי ודו-השיח בין שליחי אתונה ושליחי מילוס, שקדם לכניעה, מהווים את החטיבה האחרונה של הספר החמישי.

הספרים השישי והשביעי הם חטיבה שלמה בפני עצמה: מלחמת סיציליה. הספר השישי פותח בתיאור סיציליה ועממיה, ואחר-כך בא הסיפור על משלחת אַגֶסְטָה, המבקשת את עזרת אתונה נגד סְלינוס שכנתה, הנתמכת על-ידי סיראקוסאי. אסיפת-העם האתונאית מחליטה לשלוח לסיציליה צבא גדול בהנהגתם של אַלקי-ביאדיס, ניקיאס ולאמאכוס. לפי יוזמתו של ניקיאס חוזרת האסיפה לדון במסע, ובשעת הדיונים משמיעים ניקיאס ואלקיביאדיס את נאומיהם, הראשון נגד המלחמה והשני בעדה. אסיפת-העם דוחה את הצעותיו של ניקיאס ואף מחליטה על הגדלת

3. על קטע זה עיין להלן, עמ' כח.

מבוא: תוקידידיס ההיסטוריון

צבא־המשלוח. להלן מתואר עניין חילול פסלי האל הרמים והמשבר הפנימי שפרץ באתונה בעקבותיו (כז ואילך). למרות המשבר יוצאת הארמאדה האתונאית את העיר, והאוכלוסיה נלהבת למסע־כיבושים גדול זה (לא—לב). זמן קצר לאחר שהמסע הגיע לסיציליה נקרא אלקיביאדיס למשפט באתונה באשמת חילול־הקודש. בדרכו לאתונה הוא בורח ונמלט לספארטה. הסיבה האמיתית להשתלשלות המאורעות היתה, לדעת תוקידידיס, פחדם של בני אתונה מפני טיראניה, ומכאן הסטייה על־אודות הטיראניה של הפיסיסטראטידים (פרקים נד—נט). להלן מתוארים ההתקפה האתונאית הראשונה על סיראקוסאי, התבצרותם של האתונאים, ראשית המצור, הקרב הראשון ליד סיראקוסאי ונצחון האתונאים. לאחר־מכן מתואר דו־קרב הנאומים שבין הרמו־קראטיס הסיראקוסאי ואבפימוס האתונאי, הנושאים דבריהם בפני אסיפת־עם בקא־מארינה, כדי לזכות בעזרתה של זו (עו—פז). נאום חשוב אחר בספר זה הוא נאומו של אלקיביאדיס בספארטה, שבו הוא מגלה את התוכניות האתונאיות (פט—צב). בהמשך הספר מתואר ניצחון שני של צבא־אתונה ליד סיראקוסאי, בניין חומות־הקפה על־ידי האתונאים וחומות־המחסום על־ידי הסיראקוסאים, כיבוש אתונאי של חומת־ההגנה הסיראקוסאית ונפילת המפקד האתונאי לאמאכוס בקרב. באותו זמן שם צי־אתונה מצור על הנמל; בעיניהם של האתונאים והסיראקוסאים כאחד מצבה של סיראקוסאי הוא לאחר יאוש, ומתחיל משא־ומתן סודי על כניעה. אך גיליפוס הספארטאי חומק עם משלחת־עזרה קטנה מן הפילופונים ומגיע לסיראקוסאי ונוטל לידיו את הפיקוד בעיר הנצורה. מלחמת־הביצורים וההצלחות הראשונות של צבא סיראקוסאי בפיקודו של גיליפוס מתוארות בפרקים הראשונים של הספר השביעי. ניקיאס מבקש עזרה מאתונה לאחר מלחמת־ים בנמל סיראקוסאי שהסתיימה בנצחון הסיראקוסאים. צבא־משלוח אתונאי שני (73 אניות ו־5,000 הופליטים) מגיע לעזרת ניקיאס: במלחמת לילה על הביצורים ניגפים האתונאים בפעם השנייה. המפקד האתונאי דימוסתניס מציע לסגת, אך ניקיאס משהה את הנסיגה. בקרב ימי זוכים הסיראקוסאים לניצחון גדול נוסף. בדרך נסיגתו מסיראקוסאי הודבר והושמד שאר הצבא האתונאי, וכך מסיים תוקידידיס את סיפורו:

מאורע זה היה הגדול במאורעות המלחמה הזו; ונראה לי שהיה גדול מכל המאורעות של היוונים, הידועים לנו מפי השמועה... חיל־היבשה והצי וכל דבר אחר אבדו להם, ורק מעטים מרבים חזרו לביתם. אלה הם המעשים, שנעשו בסיציליה.

ס פ ר ש מ י נ י: הספר השמיני לא נשלם (ראה לעיל) וניכרים בו סימנים של חוסר עריכה סופית (היעדר נאומים). המהפכה האוליגארכית באתונה מראשית הקשר נגד השלטון הדימוקראטי ועד להקמת שלטון אוליגארכי קיצוני, הפלתו וכינון שלטונם של המתונים—הם המאורעות העיקריים המתוארים בספר (מז—צז). תולדות מל־חמת־הים משנת 413 ועד שנת 411 באות לפני חטיבה מרכזית זו ולאחריה.

מבוא: תוקידידים ההיסטוריון

מבעיות מבנה החיבור וזמנו

מתי וכיצד חוברה ההיסטוריה של תוקידידים? עד לאמצע המאה הי"ט לא פקפק איש, שהספר נכתב באותו סדר שבו הוא מונח לפנינו היום, ושצורתו הנוכחית היא הצורה שבה נכתב.

משיצא לאור חיבורו של אולריך בשנת 1846¹, המערער על ההנחות הללו, נפתח ויכוח מדעי שנמשך עד היום הזה. ואף-על-פי שהתרכזותו של המחקר המודרני בבעיה זו אינה מוצדקת, לפי דעתנו, מכל מקום אין השאלה נטולת חשיבות לגבי הבנת תוקידידים. שכן אילו ידענו אימתי בדיוק נכתבו הערות מסוימות, אימתי נכתבו נאומים מסוימים ונקבעו קביעות מסוימות, היינו נמצאים למדים לא מעט הן על המאורעות עצמם והן על דעותיו של תוקידידים. על אף האובייקטיביות שלו, על אף גישתו המדעית המובהקת ועל אף שאיפתו לגילוי האמת והאמת בלבד, לא היה תוקידידים אלא בשר-ודם ואי-אפשר היה לו שלא להיות מושפע ממאורעות ומהלכי-רוח מסוימים של זמנו. וכך, למשל, תלויה במידה לא-מעטה הבנת הדימוקראטיה האתונאית והבנת יחסו של תוקידידים לדימוקראטיה זו בידיעה, אם נאום ההספד של פריקליס על חללי אתונה (ספר ב, לה—מו) נכתב בשנת 431, או לאחר המלחמה בשנת 403/404, מתוך פרספיקטיבה היסטורית. ואולם לאחר יותר ממאה שנות-מחקר אין שום פתרון ודאי בשאלת זמן חיבורו של הספר, וספק אם אפשר בכלל להגיע לידי פתרון של ממש כל עוד העדויות שבידינו הן כפי שהן היום. אולם מאחר שהבעיה תפסה ותופסת מקום חשוב במחקר המודרני, נביא בקיצור אחדות מן הדעות העיקריות הרלוונטיות במחקר.

לפי דעתו של אולריך רשם תוקידידים את דבריו מאז פרוץ המלחמה. כאשר נכרת השלום בשנת 421 סבור היה שהמלחמה נסתיימה (בספר א 'מלחמה' — πόλεμος, היא מלחמת עשר-השנים בלבד). לאחר כריתת ברית-השלום המשיך לכתוב, וכשהגיע עד לאמצע הספר הרביעי חודשה המלחמה, תחילה בסיציליה ואחר-כך ביוון גופה. אז חדל תוקידידים מלכתוב והתחיל שוב לרשום רשימות ולאסוף חומר (מתוך הכרה שהמלחמה היא אחת) ולא חזר לכתיבה ממש אלא לאחר שנת 404. אילו ביקש תוקידידים לכתוב מלכתחילה את תולדות מלחמת עשרים-ושבע השנים, היה אומר מה שאמר בספר ה, כו בתחילת חיבורו, ולא באמצעו.

לדעת סטויפ² נתחוויר לתוקידידים רק בשנת 408/409, שהמלחמה היתה אחת. אותה שעה כבר היתה בידיו ההיסטוריה של מלחמת עשר-השנים שלימה. אך משהגיע למסקנתו על אחדותה של המלחמה, לא פרסם את תולדות 'מלחמת עשר-השנים'

1. F. W. Ullrich, *Beiträge zur Erklärung des Thukydides*.
2. J. Classen—J. Steup, *Thukydides*, Einleitung, pp. XXVI sqq.

מבוא: תוקידידיס ההיסטוריון

ואף לא חזר ועיבד את חיבורו לאור הכרתו החדשה, אלא חזר לאסוף חומר לתולדות המלחמה, שנתחדשה אחרי כשלון המסע לסיציליה. כוונתו היתה לפרסם את שני החיבורים, כל אחד לחוד.

לדעת קירחוף³, הספרים א—ה, כו הם חיבור העומד ברשות עצמו, שנכתב זמן רב לפני סוף 'מלחמת עשרים-ושבע השנים', אף-על-פי שיש בו כמה תוספות מאוחרות יותר. השאר נכתב לאחר שנת 404, ותוקידידיס לא הספיק להשלים ולעבד חלק זה בחיבורו.

לפי וילאמוביץ⁴, תולדות 'מלחמת עשר-השנים' הוא חיבור נפרד. גם שאר החלקים של ההיסטוריה לתוקידידיס נכתבו לפני שנת 404, מיד לאחר המאורעות, ואילו 'מלחמת-סיציליה' היתה חיבור בפני עצמו.

אחד מנציגיה האחרונים והמובהקים של השיטה הביקורתית הוא אדוארד שווארץ⁵. לפי דעתו פתח תוקידידיס בכתיבת תולדות 'מלחמת-עשר-השנים' מיד לאחר שנת 421 (המבוא הראשון, ספר א, א — הוא המבוא לחטיבה זו) והיה עדיין עוסק בכתיבה בשעה שנתחדשה המלחמה. עד לשנת 409 המשיך לעסוק בתולדות 'מלחמת עשר-השנים', ורק לאחר-מכן החליט לתאר גם את התקופה שלאחר 'שלום-ניקיאס'. אחרי המפלה בסיציליה בשנת 413 ועם התחדשות המלחמה בהיקף גדול ביוון ובמזרח, הבין תוקידידיס כי המלחמה נמשכת. תוצאת ההכרה החדשה הזו היא שרטוט של קורות השנים 421—411 שאנו מוצאים בספרים ה—ח, שבמרכזם עומדת מלחמת-סיציליה. בו בזמן עסק תוקידידיס גם בעיבוד חדש של החלק הראשון (קורות השנים 431—421) והוסיף דברים על-פי ההתרחשות המאוחרת יותר. לאחר המלחמה ומחמת אסונה של אתונה, החליט לשוב ולעבד מחדש את כל החיבור, והספרים הראשונים צריכים היו לשמש 'אפולוגיה' על מדיניותו של פריקליס. תכנית חדשה זו של עיבוד כולל של תולדות המלחמה כולה נפסקה עם מותו של תוקידידיס. הספר, כפי שמצוי הוא בידינו כיום, הריהו פרי עבודתו של 'מהדיר'.

ולסוף מן הראוי להביא כאן גם שתי השקפות שמרניות יותר. קלאסן⁶ סבור, שתוקידידיס כתב את כל חיבורו לאחר סיום המלחמה. לפי דעתו, ובניגוד לדעת אולריך, אין למצוא בספרים הראשונים של תוקידידיס פסוק כלשהו המראה באופן ודאי, שתוקידידיס בשעה שכתב את הספרים האלה לא ידע שהמלחמה היתה מלחמת עשרים-ושבע השנים. אף-על-פי שהחומר נאסף במשך שנים רבות, נכתב החיבור

3. A. Kirchhoff, *Thukydides und sein Urkundenmaterial*.

4. U. Wilamowitz-Moellendorff, *Aristoteles und Athen*.

5. Ed. Schwartz, *Das Geschichtswerk des Thukydides*.

6. במהדורה הראשונה של הספר הנזכר בהערה 2, עמ' טז.

מבוא: תוקידידיס ההיסטוריון

ברציפות. לפי אדוארד מייאר⁷ נכתבו ארבעת הספרים הראשונים של ההיסטוריה לאחר שנת 404, אם כי כבר היו בידי תוקידידיס חומר או שרטוטי-דברים קודם לכן. ה'מלחמה' בספר א, א היא מלחמת עשרים-ושבע השנים, ו'הסיבות' (ספר א, כג) — סיבות המלחמה כולה.

כל אחת מן ההשערות שפירטנו למעלה נראית כמתקבלת על הדעת ואפשרית. ואולם הבעיה אינה זו של הצעת השערות, אלא של הוכחה מדעית מחייבת. וכשמנסים להוכיח שמשפט פלוני אי-אפשר שנכתב לאחר סיום המלחמה או לפני סיומה, או שפסוק אלמוני מניח ידיעה של מאורע זה או זה, הרי על-פי רוב נמצאים בתחום של טיעון סובייקטיבי בלבד.

ג. תוקידידיס הסופר

חיבורו של תוקידידיס נמנה עם ביכורי הפרוזה האטית. קרוב לוודאי שתוקידידיס כתב חלקים גדולים מספרו המקיף במשך הרבע האחרון של המאה החמישית. ואפילו נניח — הנחה שאינה מתקבלת על הדעת — שעיקר כתיבתו חלה לאחר המלחמה, עדיין נכון יהיה לומר כי הוא מראשוני כותבי הפרוזה האטיים. כתיבתו של אנטיפון הנואם קדמה לזו של תוקידידיס, ואילו החיבור על 'המשטר האתונאי', המיוחס לכס-נפון, נכתב בזמן שתוקידידיס כבר עסוק היה בחיבורו שלו. שלושתם יחד הם ראשוני הפרוזה האטית. תוקידידיס הוא גם ההיסטוריון הראשון הכותב בניב אטי. ההיסטוריוגרפיה שקדמה לתוקידידיס ושממנה נשתמר בשלימותו רק חיבורו של הירודוטוס, היתה איונית על-פי מוצאה ואיונית על-פי לשונה. מתוקידידיס ואילך הגיב האתונאי הוא לשון ההיסטוריוגרפיה היוונית.

התיאוריה הספרותית היוונית כשהיא באה להגדיר סגנון מנקודת-מבט של מבנה המשפט, מבחינה בין שני סגנונות עיקריים. לפי הגדרתו המפורסמת של אריסטו: 'משפט מן ההכרח שיהא או מחובר ומקושר במלות-יחס... או מורכב... המשפט העתיק מחובר הוא. כוונתי במשפט מחובר למשפט, שאין סופו מצוי בו מתוך עצמו. מותנה הוא בכך שהעניין הנדון בא לידי סיום. זהו, אם כן, המשפט המחובר, ואילו המשפט המורכב מצטרף מפרידות; פריודה מכנה אני משפט שתחילתו וסופו מצויים בו מתוך עצמו ומבחינת שיעורו הריהו נתפש במבט אחד' (אריסטו, 'רי-טוריקה', ספר ג, ט, א ואילך).

מנקודת-מבט של מבנה המשפט, שוב אין סגנונו של תוקידידיס כסגנון המחובר של הירודוטוס, אבל עדיין אינו הסגנון המורכב, הפריודי, של הספרות האטית המאוחרת

7. Ed. Meyer, *Forschungen zur Alten Geschichte*, II, pp. 269 sqq.

מבוא: תוקידידיס ההיסטוריון

יותר. אולם מאחר ש'תכליתו' של משפט חשובה ביותר לתוקידידיס, ועדיין אין הוא שולט בטכניקה המושלמת של ה'פריודות', נמצא אצלו לעתים קרובות משפטי-סטיה או תוספת שלא שולבו כראוי בתוך משפט ארוך.

הערות אלו הן הערות של מיון בלבד, ויש בהן רק כדי לקבוע את מקומו של תוקידידיס בהתפתחות הפרוזה האטית. אבל עדיין לא עמדנו על תכונות הסגנון האופייניות לתוקידידיס לבדו ומייחדות אותו בפרוזה היוונית. וכשאנו באים לדון בתכונות אלו, עלינו לציין בראש וראשונה שבחיבורו של תוקידידיס אתה מוצא שכבות-סגנון אחדות. שכבות אלו אינן על-פי זמן הכתיבה של חלקים מסוימים, אלא על-פי העניין הגדון.

עלינו להבחין בין סגנון הסיפור ההיסטורי מזה וסגנון הנאום והעיון מזה. הסיפור ההיסטורי הוא פשוט, שקוף וקל יותר מן הנאומים ופרקי העיון, הקשים ל'פענוח' והסבוכים לעתים קרובות עד מאוד. והרי דוגמאות אחדות:

יש עיר ואפידאמנוס שמה, היושבת לימינו של השט ונכנס למפרץ האיוני. בסמוך לה מתגוררים הטאבלאנטים, שבט אילירי בארבארי. את העיר יישבו באמת בני קרקירה, אך מייסדו היה פאליזס בן אראטוקלידיס, קורינתי לפי מוצאו, מצאצאיו של היראקליס, שהוזמן לשם כך מהמטרופולין לפי הנוהג הקדום. כמה וכמה מאנשי קורינתוס ואחרים ממוצא דורי הצטרפו אליה לתושבים. ברבות הימים גדל כוחה של העיר ואוכלוסיה נתרבו, אך מחלוקת נפלה בין תושבי העיר, שנמשכה, לפי השמועה, שנים מרובות ואף שכניהם הבארבארים דלדלו במלחמה, וכך ניטל מהם עיקר כוחם. לסוף, זמן-מה לפני המלחמה הזו, גירש ההמון את התקיפים מהעיר, אך הם עשו יד אחת עם הבארבארים, עלו על העיר ולסטמו אותם בים וביבשה. בצר להם שלחו האפידאמנים שליחים לקרקירה, כאל המטרופולין שלהם, והפצירו בהם שלא יעלימו עינם מאובדנם, אלא ישלימו בינם לבין הגולים וישימו קץ למלחמת הבארבארים בהם. את התחינה הזו הפילו השליחים לפניהם, כשהם יושבים במקדש הירה כמבקשי-חסות. אך הקרקירים לא קיבלו את תחינתם ושילחום מעל פניהם בידיים ריקות (א, כד).

זהו, כאמור, תיאור מדויק, שוטף ושקוף. וכנגד זה נעיין-נא בקטע מנאום, דרך-משל נאומו של דיודוטוס באסיפת-העם באתונה.

אך העיר אין לה ריחח בדבר כזה, כי היא מחסרת את יועציה מתוך פחד. ומוטב היה לה לעיר, שיש לה אזרחים כגון אלה, אילו לא היו יודעים לדבר, שכן היו תושביה המתפתים להם שוגים פחות. ומן הצורך, שהאזרח הטוב יראה שהוא מיטיב יותר לדבר בתנאים של שחיון בלא להטיל מורא על בעלי-דברו. ועיר, שסדריה מתוקנים, אינה מוסיפה אמנם כבוד על כבוד למשיא לה עצות טובות על-פי רוב, אך גם אינה גורעת מכבודו. ומי שדעתו נדחתה, לא סוף דבר שאינה קונסת אותו, אלא אף אינה פוגעת בכבודו. כי בדרך זו אין היועץ המוכשר עשוי לדבר דברים שלא כלבו כדי להיות ראוי לכבוד גדול יותר ולמצוא חן בעיניכם; והיועץ הלא-מוכשר עשוי אף הוא לשאוף פחות להתרצות לכם, כדי למשוך אחריו את לב ההמון (ג, מב).

הקטע איננו מן הקשים שבנאומי תוקידידיס; יש קשים ממנו, אבל דומה שאין הרבה קטעים קלים הימנו. וכל מי שמשווה את קטע הסיפור שהבאנו למעלה עם קטע זה של הנאום, יעמוד בקלות על כפילות הסגנון שבחיבורו של תוקידידיס.

מבוא: תוקידידים ההיסטוריון

ועכשיו נביא לדוגמה קטע מדברי העיון של תוקידידים, הנאמרים אגב תיאור ריב-המפלגות ביוון ותוצאותיו:

סיבת כל הרעות האלו היתה תאחת-השלטון, הנעוצה באהבת הבצע והכבוד, ותוצאתם הקנאות הלוהטת אצל אנשים רודפי-התנצחות. כי תופסי-השלטון בערים משני הצדדים היו נאה דורשים, שהם מעדיפים משטר המשחה את זכויות כל בני העם, או אריסטוקרטיה מתונה; ובשעה שהיו מתיימרים שאינם פועלים אלא לטובת הכלל, קבעוה כפרס לעצמם (ג, פב).

קטע זה מרחיק אותנו מסיפור-אפידאמנוס, ואנו מתקרבים בהרבה לנאומו של דיודוטוס; אכן, שלוש, או לפחות שתי דרגות, מצויות בסגנונו של תוקידידים. ואף-על-פי-כן יש מקום לדבר על סגנונו הכללי של תוקידידים. התכונות האופייניות לתוקידידים, ולו בלבד, והבולטות בעיקר בפרקי נאום ועיון, נמצאות גם בחטיבות סיפוריות.

אחת מהן היא השימוש המרובה בשמות-עצם הנגזרים מן הפועל. במקום להשתמש בפועל או במבנה הכרוך בצורת המקור של פועל, או פארטיציפיום, או במשפט טפל, משתמש תוקידידים על-פי-רוב, ויותר מכל סופר אחר, בשמות-עצם שהוא גוזרם מן הפועל. בדרך זו מחדש תוקידידים עשרות ומאות מלים¹.

וכן מרבה תוקידידים להשתמש בפעלים עם מלות-יחס במקום פעלים פשוטים, ועל-ידי כך ניתן לו להשיג דיוק של ביטוי גדול מזה של שימוש בפועל רגיל. מאות אחדות של פעלים כאלו אתה מוצא לראשונה בספרות היוונית אצל תוקידידים. תכונה בולטת אחרת בסגנונו של תוקידידים היא השימוש הרב בסתמי של פארטי-ציפיום ושמות-תואר, במקום שמות-עצם. שימוש זה אין דומה לו אצל סופר יווני אחר. אף הצמצום הוא אחת מתכונות סגנונו של תוקידידים, שכבר הטעימו המבקרים העתיקים. ה'אליפסיס' היא דבר רגיל אצל תוקידידים, ולעתים קרובות מאוד אין לך אלא לעקוב בעירנות אחר הכתוב ולהשלים את מובנו במחשבתך, כדי שהמשפט יובן לך. גם האמצעי הסגנוני המצוי ביותר אצל תוקידידים, ההנגדה (ה'אנטיטיסה'), מגביר את רושם הצמצום שבביטוי.

המבקרים העתיקים מרבים לדבר על מידת הערפול שבכתיבתו של תוקידידים. קיקרו מכנה את תוקידידים בשם 'מסובך', ובמקום אחר הוא אומר: 'בנאומים יש כל כך הרבה משפטים סבוכים עד שלעתים קשה להבינם'². על תפיסה דומה אנו למדים בעקיפין מן המבקר הספרותי קווינטיליאנוס: 'פיליסטיוס... מחקה את תוקידידידים... אך כשם שאין הוא מגיע לרמתו... כך לפעמים הוא בהיר יותר'³. אותה

1. לפי חישוביהם של חוקרי סגנונו של תוקידידים, מצויות אצלו לא פחות מ-330 מלים חדשות, הנגזרות מן הפועל.

2. Cic., Brutus, 7, 29; Orat., 9, 30.

3. Quintilianus, Institutio Oratoria, 10, 1, 74.

מבוא: תוקידידיס ההיסטוריון

תפיסה עצמה מצויה אצל הרמוגניס⁴, המדבר על 'ערפולו' של תוקידידיס, וגם אצל מארקלינוס⁵ המתאר את תוקידידיס כ'בלתי-ברור ובלתי-בהיר'. המבקר הספרותי החשוב דיוניסיוס מהאליקארנאסוס, אשר הקדיש לתוקידידיס מחקר מיוחד⁶, מדבר על 'סגנונו המעורפל והמסובך של תוקידידיס' ומוסיף, שקשה להבין כמה וכמה מדבריו ללא פרושיהם של הגראמאטיקונים. מסתבר שכבר העתיקים התקשו לא מעט בהבנת תוקידידיס, ואכן אין ספק שהוא מן הסבוכים והקשים שבסופרי יוון.

אפשר שראשונותו של תוקידידיס מסבירה משהו ממידת סביכותו. תוקידידיס אומר ביוונית דברים, שאיש לפניו לא ניסה לאמרם בלשון זו. מדע כמעט שלא היה קיים לפניו, מדע ההיסטוריה לא כל שכן — ועל תוקידידיס היה ליצור כלים לשוניים להבעת מחשבתו. פשטות ובהירות בהבעת דברים מסובכים הם פרי התפתחות וניסיון.

אבל אפשר שאת ההסבר העיקרי עלינו לחפש לא בהתפתחותה של הפרוזה היוונית אלא בתוקידידיס עצמו. דומה שכוח אינטלקטואלי כזה של תוקידידיס קשה היה לו למצוא את מלוא ביטוי הלשוני, גם אילו היתה השפה המדעית מפותחת יותר מש-היתה, שעה שתוקידידיס התחיל לחבר את ספרו.

ד. תוקידידיס ומדע ההיסטוריה

מהי תכלית כתיבתו של תוקידידיס? מה הן שיטותיו? מהי דרכו בניתוח העדויות ובתיאור העובדות? מהי תפיסתו ההיסטורית הכללית? במכלול-שאלות זה, שניתן לכנותו בשם הכולל 'תוקידידיס ומדע ההיסטוריה', נעיין להלן¹.

גילוי האמת והביקורת המדעית

בספר א, פרק כב, קובע תוקידידיס את עקרונותיו ומטרותיו בזו הלשון: 'ואשר למעשים שנעשו במלחמה הזאת, לא מצאתי לנכון לרשום כל שמועה שהגיעה לידי, ואף לא כפי שהיה את נפשי, אלא ביררתי כל דבר במידת הדיוק שבגדר האפשרות גם במאורעות שהייתי עד-ראייה להם, וגם באותם ששמעתי מפי אחרים. והשתדלתי זו גרמה לי יגיעה מרובה, כי אותם שנכחו במאורעות השונים לא סיפרו אותם דברים

4. Hermogenes, de ideis 2, p. 397

5. Marcellinus, Vita Thuc. 35, 50, 56

6. Dionysius Halicarn., de Thucydide

1. הערות חשובות אחדות לעניינים אלה נמצאות בספרו של C. N. Cochrane, *Thucydides and the Science of History*; ברם הספר נפגם על-ידי הגזמה בהוכחת ההנחה, שתוקידידיס הושפע במידה מכרעת ממדע הרפואה של זמנו.

מבוא: תוקידידיס ההיסטוריון

עצמם על אותם מעשים עצמם, אלא כל אחד ואחד סיפר לפי חיבתו לאחד הצדדים או לפי כוח זכרונו.

שני עקרונות הובעו בדברים אלה על דרך השלילה, ואחד על דרך החיוב. תוקידידיס סבור היה שיהא זה לא־נכון אם יתאר את המאורעות כפי שסיפרו לו האנשים שהיו נוגעים בדבר. אין זאת אומרת, כמובן, שתוקידידיס דחה את עדותם, אלא שסבור היה כי לא נכון יהיה הדבר אם יקבל עדותם ללא חקירה. מסתבר, שעקרוננו היסודי של תוקידידיס היה, שכל עדות טעונה בדיקה וחקירה קפדנית. וזהו ההיפך ממה שעשה וממה שקבע לעצמו כעיקרון הירודוטוס קודמו. 'חייב אני לספר מה שמספרים', אומר הירודוטוס, 'ואינני חייב להאמין למסופר' (ספר ז, קנב). (ואפשר שתוקידידיס, שעה שקבע את העיקרון הביקורתי הראשון שלו, מרמז בביקורת על דברי הירודוטוס).

אין תוקידידיס סבור, שמן הנכון הוא לתאר את הדברים כפי שנראה לו עצמו שאירעו. מתוך ההמשך ('גם במאורעות שהייתי עד־ראייה להם וגם באותה ששמעתי מפי אחרים') נראה לנו כדבר ודאי, שהוא התכוון לומר, שלא תיאר מאורע היסטורי, גם אם השתתף בו, כפי שנראו הדברים בעיניו שלו. אף 'עדות עצמית' טעונה, לפי דעתו, בדיקה וביקורת. והרי זה שוב ההיפך מעקרונותיו של הירודוטוס, אשר 'ראייה עצמית' היתה בשבילו אמת־המידה העליונה של האמת.

במשפט החשוב הבא, המלים הקובעות הן ἀκριβεία ἐπεξελέσθων. פירושה הרגיל של התיבה השנייה הוא 'לעבור את כל הדרך עד תומה'. ומה שתוקידידיס קובע במשפט זה, הריהו שגם לגבי מאורעות שהוא עצמו נכח בהם, וגם לגבי מאורעות שלמד עליהם מפי אחרים, הוא בדק וחקר את הדברים עד תומם מתוך 'הקפדה' ו'דייקנות שיטתית' (ἀκριβεία) עד קצה גבול יכולתו. במשפט הבא מסביר תוקידידיס את קשיי המחקר (ἐπιπόνως ὑπὸ σκεπτο), ר"ל 'נחקר בקושי': היו סתירות בין העדויות שגבה מפי אנשים, שהשתתפו במאורעות, שהיו מספרים דברים שונים על אותן ההתרחשויות עצמן. הסיבה לכך נעוצה בנטייתו של האדם לצד זה או זה, או בטיב הזכרון הקולט דברים מסוימים ופוסח על אחרים, אף בלא נטייה אישית כלשהי. ואף־על־פי שלשונו של תוקידידיס כאן מצומצמת היא, ואין תוקידידיס מרבה לספר כיצד חקר, אף־על־פי־כן מצטיירת לנגד עינינו תמונה ברורה. אנו רואים את תוקידידיס שוקל עדויות, משווה אותן עם רשמי עצמו (אם השתתף בנוֹ־אורע) ומביא בחיבורו את הגירסה האחת והיחידה, שמחקרו המדוקדק ו'עד־סופי' העלה כנכונה.

הקטע מסתיים בקביעה, שתוצאות אלה של מחקר זה אפשר שאין בהן כדי לענג את האוזן, אך הקורא את דבריו ימצא נשכר בתחום חשוב אחר.²

2. ר' להלן, עמ' לו ואילך.

מבוא: תוקידידים ההיסטוריון

בקטע שלפנינו נקבע החיפוש אחר 'אמת-העובדות' כמטרתו הגדולה של ההיסטוריון. ואם כי המלה 'אמת' אינה נאמרת בקטע הנדון, אין כל ספק שהמדובר כאן באמת העובדות. ומושג זה מקומו במשפטים אחדים לפני הקטע הנדון. בסיימו את מחקרו הראשון על תולדות יוון הקדומה, מביא תוקידידים דוגמאות לרשלנות הרווחת בעניין קביעת האמת, ומסיים במלים אלו: 'כל כך הקלו ראש בחיפוש אחר האמת' ($\alpha\lambda\eta\theta\epsilon\iota\alpha\varsigma\ \zeta\eta\tau\eta\sigma\iota\varsigma$). 'חיפוש האמת' הוא אפוא כל תוכנו של הפסוק שאנו עומדים בו. והחידוש הגדול של תוקידידים הוא לא רק במה שהעלה את חיפוש האמת כמטרה לעצמה, אלא גם במה שקבע את עצם המושג של 'עובדה' היסטורית. המושגים של 'עובדה' (היסטורית), ושל חיפוש אחר 'אמת העובדות' כמטרת ההיסטוריה — זוהי תרומתו הראשונה של תוקידידים למדע ההיסטוריה. וכך, מהיסטוריה כסיפור ללא בדיקה הראויה לשמה (השווה ספר א, כ, התיבה $\alpha\beta\alpha\sigma\alpha\nu\sigma\tau\omega\varsigma$ — 'ללא-ביקורת') אנו מגיעים אל היסטוריה ביקורתית במלוא מובן המלה.

תוקידידים הוא ההיסטוריון הביקורתי הראשון. ברם היסטוריה ביקורתית אין עדיין משמעה היסטוריה בבחינת מדע. אין היסטוריה מדעית בלי ביקורת, אבל אפשר שתהיה היסטוריה ביקורתית שאיננה מדעית. אפשר שיהיו גם גישה ביקורתית למקורות וגם חקר קפדני של עובדות אגב הסבר לא-מדעי של קשריהם וסיבותיהם. וכשאנו אומרים שעם חיבורו של תוקידידים נולדה היסטוריה מדעית, הרינו מתכוונים לא רק לאמת-העובדות כמטרה ולכללי הביקורת והמחקר, אלא גם לכמה דברים נוספים, שאין חשיבותם פחותה מן הביקורת והמחקר עצמם.

תוקידידים הוא ההיסטוריון המדעי הראשון על-פי מה שיש בו ועל-פי מה שאין בו. דברים רבים שבעטים נעשים חיבורים, ואף של היסטוריונים גדולים, לתיאור-מאורעות לא-מדעי, בולטים בהיעדרם מן 'המלחמה הפילופונסית' לתוקידידים.

המבחן השלילי

(א) בראש וראשונה אין שום גורם שאיננו טבעי שיהא מצוי בחיבורו של תוקידידים. חוקי אקציה וריאקציה טבעיים שליטים ב'היסטוריה' שלו. סיבות המאורעות טמונות בטבע האדם, בטבע המדינה, בגורמים כלכליים, גיאוגראפיים, פיסיים, אבל לעולם לא בגורמים על-אנושיים, על-טבעיים. רצון האלים הוא ההסבר הכולל של ההתרחשות ההיסטורית אצל הירודוטוס קודמו¹, ואולם האלים, האלוהות, ההשגחה-העליונה בולטים בחיבורו של תוקידידים בהיעדרם המוחלט. ההסבר התיאולוגי, שהוא הסבר לא-מדעי לחלוטין, אינו נכנס לתחום הגותו ההיסטורית של תוקידידים.

(ב) אין הסבר פילוסופי מצוי אצל תוקידידים. כל עניינו בהסבר העובדות וקשריהן

1. עיי' למשל W. W. How—J. Wells, *Commentary on Herodotus*, I, p. 43

מבוא: תוקידידים ההיסטוריון

ובחוקי האקציה והריאקציה. כך, למשל, סוקר תוקידידים את התפתחותה של יוון מחיי שבט פרימיטיביים ועד להיווצרותה והתעצמותה של ה'פוליס' היוונית, בלי להגדיר את מושג ה'התפתחות'. מושגים כ'התפתחות' או 'ירידה' אינם מעניינו; זהו עניין לפילוסופיה פוליטית ולא למדע ההיסטוריה.²

(ג) לא תמצא אצל תוקידידים שום ניסיון ל'תיראפטיקה' מדינית-חברתית: הטוב בחיי אדם במדינה, הגדרתו וליבון הדרכים המובילים לקראתו — כל אלה אינם מעניינו של היסטוריון מדעי, אלא של פילוסוף.³

(ד) אף הימנעות מהשערות שאין להן ביסוס-של-ממש בולטת בחיבורו של תוקידידים. שעה שהוא פותח בתיאור הדבר הריהו אומר:

וכל אדם, אחד רופא ואחד הדייט, רשאי לדון על מחלה זו לפי הכרתו שלו ולציין את מקורה לפי סברתו ואת הסיבות, שמספיקות היו, לדעתו, לחולל תמורה כזו. אך אני אתאר את מהלכה ואפרש את סימניה, שעל-פיהם יוכל כל אדם להכירה מתוך התבוננות, אם תפרוץ שוב ביום מן הימים... (ב, מח).

אין פירושו של דבר, שתוקידידים מסתפק בתיאור העובדות ומוותר על בירור קשריהן וסיבותיהן⁴, אבל משלא הצליח לגלות, במקרים מסוימים, את הסיבות והקשרים, טובה בעיניו אמת מצומצמת וודאית מהשערה העשויה להסביר הרבה, או לא כלום.

(ה) ולסוף: כשם שנמנע תוקידידים ככל האפשר מהשערות, כך נמנע הוא לחלוטין מניסיון למצוא שיטה כוללת, המסבירה את ההתרחשות ההיסטורית בכללה. דבר זה, כלומר מציאת פשרה המוחלט של ההתרחשות ההיסטורית כשהיא לעצמה, אינו מעניינו של ההיסטוריון כאיש מדע.

המבחן החיובי

להלן נביא כמה פרקי תיאור, עיון וניתוח משל תוקידידים, המראים אותו בעבודתו המדעית. ברי שהבחירה היא סובייקטיבית מטבע הדברים, וברי שאין קטעים נפרדים יכולים לבוא במקום עיון מעמיק בכל חיבורו של תוקידידים. ואף-על-פי-כן ננסה להביא בפני הקורא, בין בפאראפראזה ובין בתרגום, מה שנראה בעינינו כאופייני ביותר וחשוב ביותר להכרתו של תוקידידים כהיסטוריון מדעי.

(א) קדמוניות יוון (ספר א, ב—יח).

כדוגמה ראשונה ישמשו הפרקים ב—יח מתוך הספר הראשון, שנוהגים לכנותם

2. עיי' עוד אצל Cochrane, op. cit., p. 35

3. כשאריסטו אומר בספר 'הפוליטיקה', 1252b, על המדינה ש'התהוותה לשם החיים וקיומה לשם החיים הטובים', הריהו מדבר בחלקו הראשון של המשפט כהיסטוריון ובחלקו השני כפילוסוף.

4. על 'חוקי ההיסטוריה' בתפיסתו של תוקידידים, ר' להלן, עמ' לו ואילך.

מבוא: תוקידידיס ההיסטוריון

בשם 'הארכיאולוגיה' של תוקידידיס. בפרקים אלה סוקר תוקידידיס את התפתחותה של יוון מראשיתה ועד לתקופה של ערב המלחמה הפילופוניסית.

הארץ הנקראת עתה הלאס — פותח ואומר תוקידידיס — יושבה יישוב של קבע לפני זמן לא רב ביותר. קודם לכן פקדו את הארץ תנודות-אוכלוסיה רבות כשהמחזיקים בקרקע נדחקים תמיד מגבולם על-ידי פולש חזק מהם. כיוון שמסחר לא היה קיים ואף לא עסקו בעבודת-אדמה, לא היתה בנמצא תוצרת-עודף. משום כך היו עוזבים את אדמתם על-נקלה, לפי שהאמינו שימצאו בכל מקום מזון כדי מחייתם. ומשום כך לא היו קיימות ערים. חילופי-אוכלוסיה מרובים ביותר חלו בארצות הפוריות ביותר (כגון בבויאוטיה ובפילופוניס), ואילו אטיקה נשארה בידי אותם המתיישבים עצמם מקדמת-דנא, כי לא נלחמו עליה בגלל דלות אדמתה. אדרבה, לשם נמלטו רבים מאלה שנאלצו לעזוב מקומותיהם ועשאוה חזקה במניין תושביה. ראייה נוספת לחולשתה של יוון לפני מלחמת טרויה היא שלא ביצעה הלאס שום מפעל במשותף (ודומה, שאף השם הלאס לא היה קיים עדיין, ונקראו על-פי העמים השונים. השם 'הלאס', 'הלינים' התפשט לאט-לאט רק מימי הלן בן דבקאליון ואילך. ועדות לכך הוא הומירוס: אף-על-פי שחי זמן רב אחרי מלחמת-טרויה אין הוא קורא ליוונים בשם הכולל 'הלינים'). הסיבה לכך נעוצה בעובדת היותם חלשים, כיוון שהקשרים ביניהם היו רופפים.

הראשון שהחזיק בשלטון בים (θαλασσοκρατ(α) היה מינוס מכריתה, והוא שעשה הרבה לביעור הנגע של שודדי-ים. בגלל הסכנה שנשקפה משודדי-ים נהגו קודם-לכן לבנות ערים הרחק מן החוף; ואולם משפחתה הסכנה, בימי שלטונו של מינוס, החלו בני-יוון לבנות ערים לחופי-ים. תושבי הערים הללו החלו עוסקים במסחר-ימי וכך גדל כוחם, נוצר עודף-תוצרת, גדל בטחון הרכוש והחיים, גדלה השאיפה לצבור נכסים ובעקבותיה באו מלחמות ושעבוד החלשים על-ידי חזקים מהם. בשלב-התפתחות זה חלה מלחמת טרויה. אגאממנון יצא למסע נגד טרויה לא מסיבות מש-פחתיות, המיוחסות לו, אלא משום שגדלה עצמתם של היוונים, ומדינות יוון השונות נתנו יד למסע מכיוון שאגאממנון אילצן בכוחו. ואין להקיש מן החורבות המצערות של מיקינאי, בירתו של אגאממנון, על כוחה בעבר. אילו נחרבה ספארטה, איש לא היה יכול להקיש מן השרידים על עצמתה (δύναμις) האמיתית של המדינה, ואילו מחורבות אתונה היו מקישים בוודאי שהיתה חזקה כפליים מספארטה; והרי אין להקיש מבנייני 'הפוליס' על כוחה. ואם שוקלים את עצמת המדינות שהשתתפו במסע-טרויה, מסתבר שהיה זה הגדול שבמבצעי היוונים עד אז, אם כי נופל מן המלחמה הפילופוניסית. ואף-על-פי שהגזים הומירוס כדרך הפייטנים, עדיין נכונים דברים אלה.

מבוא: תוקידידיס ההיסטוריון

כאן עושה תוקידידיס חישוב מדויק של גודל צבא-המשלוח היווני ואת המספר הקטן יחסית של הלוחמים מסביר הוא לא על ידי מיעוט כוח-האדם, כי אם על-ידי מיעוט הכוח הכלכלי של מדינות יוון בתקופה ההיא. גם אחרי מלחמת-טרויה חלו נדודי-אוכלוסיה וחסרו ביוון התנאים לצמיחה כלכלית גדולה. משהתפתחה יוון והת-בצרה מבחינה כלכלית עלה שלטון הטיראנים ברבות ממדינות יוון וגדל כוחם הימי של היוונים. ובראש ההתפתחות הזאת צעדו בני-קורינתוס. בזמן ההוא היו סיבות המלחמות כלכליות, והמלחמות עצמן היו ימיות בעיקרן; ואילו מלחמות-יבשה נטו-שות היו בדרך כלל בין שכנים, וחשיבותן היתה מועטה. תקופת הטיראנים לא היתה תקופה של מפעלים כלל-יווניים גדולים.

המאורעות החשובים ביותר לאחר ביטולה של הטיראניה ברוב ערי יוון היו קרב מאראתון, והפלישה השנייה של הפרסים. האויב נוצח בעיקר בכוחן של ספארטה ואתונה; האחת היתה הכוח היבשתי, והשנייה הכוח הימי הגדול ביוון. אך עד מהרה חל קרע ביניהן, ולמן המלחמה הפרסית נלחמו לפרקים אלה באלה, כשהם נעזרים על-ידי בני-בריתם, והלכו והתחזקו מבחינת הציוד והניסיון הצבאי. הספארטאים עמדו בראש בעלי-ברית שלא העלו מס והסתפקו בהבטחת משטר אוליגארכי בערי-הברית שלהן, ואילו האתונאים ריכזו את הכוח הצבאי (צי) והכלכלי (מס) של בעלי-בריתם בידיהם, ועם פרוץ המלחמה הפילופוניסית עמדו בפסגת כוחם.

לא התכוון תוקידידיס לכתוב בפרקים אלה את תולדות יוון הקדומה, אלא לסקור אותן מנקודת-ראות ה'עצמה' (δύναμις) בלבד. אבל עם זאת אתה מוצא בפרקים אלה שחזור מדעי מעמיק של קדמוניות יוון, מבחינה כלכלית-צבאית.

(ב) אתונה ערב המהפכה האוליגארכית של שנת 411 לפני סה"נ (ספר ח, סו).

בספר השמיני, למן פרק מז ואילך, מתאר תוקידידיס את התגבשותה והתעצמותה של התנועה המהפכנית, האנטי-דימוקראטית, באתונה. באביב של שנת 411 הושלמו כל ההכנות, ואתונה עמדה על סף המהפכה. את המצב שנשתרר באתונה ואת הלכי-הרוח של הציבור מתאר ומעריך תוקידידיס בלשון זו:

אך כל זה לא היה אלא כסות-עיניים בשביל ההמונים, לפי שאותם אנשים עצמם, שהשתדלו לשנות את המשטר, עמדו להחזיק בעיר. אמנם העם ואף המועצה הנבחרת בגורל היו מתכנסים עדיין, אך הם לא הכריעו בשום דבר שלא על דעתם של הקושרים. גדולה מזו, לא זו בלבד שהדוברים היו מאנשי-שלומם, אלא שהם אף היו דנים תחילה על מה שצריך להיאמר. ושוב לא דיבר איש מהאחרים כיגדם מתוך פחד, שכן ראו שמרובים הם הקושרים. ואם התנגד משהו להם, מת מיד באיזו דרך נוחה להם. ואיש לא חיפש את האשמים במעשים אלו, ואף אם נחשדו לא נתבעו לדין. הדימוס ישב בחוסר מעשה, והיה נבהל ונפחד במידה כזאת, עד שחשבו להם לריחח גדול, כשלא נפגעו על-ידיהם, אף אם לא השמיעו קולם. והואיל ושיערו, שהקשר גדול יותר מכפי שהיה באמת, חלשה דעתם עליהם. ובשל גודלה של העיר וגם מפני שלא הכירו זה את זה, לא יכלו לעמוד על האמת. מאותו טעם עצמו אי-אפשר היה לו למר-נפש להסיח צערו לפני אחרים, להתנכל ולנקום נקמתו, שכן היה מוצא לפניו בן-אדם

מבוא: תוקידידיס ההיסטוריון

זר או מכר שאין לתת בו אמון. וכל אנשי מפלגת העם היו מתהלכים זה עם זה מתוך חשד, כאילו כל אחד מהם יש לו חלק בדברים הנעשים. ובאמת היו ביניהם כאלה, שאף אחד לא היה מעלה על דעתו מעולם, שהם נוטים לאוליגארכיה. והאנשים האלה הם שגרמו לאי־האמון הגדול שרווח בין ההמונים, והביאו את התועלת הגדולה שבגדולות לבסחונם של המועטים, שכן חיזקו את אי־האמון שבין הדימוס לבין עצמו.

דומה שלא נפליג בהערכתנו אם נאמר, שהתיאור הזה יש לראותו כאחד התיאורים המעמיקים והמדויקים ביותר של פסיכולוגיה של ההמון בספרות ההיסטורית. (ג) הדבר באתונה ותוצאותיו (ספר ב, מח ואילך).

בקיץ של שנת 430, היא השנה השנייה למלחמה הפילופוניסית, בא הדבר על אתונה, ושוב פקד החולי את העיר, אמנם בממדים פחותים יותר משל מגיפת־הדבר, בשנת 428. היתה זו אחת המהלומות הכבדות ביותר שניתכו על אתונה בכל ימות המלחמה הפילופוניסית, רבת הפורענויות.

וכך מתאר תוקידידיס את טיבו של הדבר, מהלכו ותוצאותיו:

הכל מודים, שהשנה ההיא היתה נקיה ביותר מכל מיני תחלואים אחרים. אך אם קפץ חולי כלשהו על אדם מקודם, סופו שנפגע במגיפה. ואילו אחרים נפלו למשכב ללא כל עילה, כשהם בריאים ושלמים. תחילה אחז אותם פתאום חום חזק בראשם, ללא כל עילה, בעיניים נראתה דלקת ואדמימות, וחלל הפה, הגרון והלשון, נעשה מיד אדום כדם והעלה ריח משונה ובאוש. מהם באו לאחר־כך עיטוש וצרידות, ולאחר זמן לא רב התפשט המיחוש עד החזה תוך כדי שיעול חזק. וכשהחולי היה קונה לו מקום בקיבה, היה הופכה וגורם להקאות־מרה מכל הנוינים... (ב, מט).

וכך נמשך התיאור של סימני־המחלה המדויקים על כל פרטיהם ועל כל שלבי החולי, שפגע בכל אברי הגוף. אחר־כן בא תיאור תוצאותיה של המחלה מנקודת־מבט רפואית — תיאור התמורות שחלו בגוף האדם אם לא נספה והבריא — ולסוף תיאור התוצאות המוסריות והחברתיות:

והחולי הוא שגרם גם לכל הפשעים הכבדים... שמילאו את העיר. קל היה עכשיו בעיני איש להעז פנים ולעשות בגלוי לתאחת־נפשו מה שהיה עושה קודם בצנעה. הם ראו, כי לפתע פתאום משתנה גורל האדם, ואנשים מאושרים ומשופעים בנכסים מתים, ואותם שהיו מחוסרי־כול מלפנים מחזיקים עכשיו ברכושם. וכך התירו לעצמם לחטוף וליהנות מן החיים ולהתענג על טובם, מפני שראו את גופם וממונם כבני־יומם בלבד. ואיש לא היה מוכן לטרוח לשם הכבוד, כי לא ידע אם לא ייספה, עד שלא יזכה להגיע אליו. אך כל דבר שהיה בו מן ההנאה לאלתר וכל דבר העשוי מאיזה צד שהוא לגרום לכך הוחזק יפה ומועיל כאחד. ולא מנעום מזאת לא יראת־האלים ולא כל חוק מחוקי האנשים. ושקולות היו בעיניהם יראת־החטא והיפוכה, כי ראו, שכולם כאחד אוכלים. ואיש לא ציפה, שיאריך ימים עד יום־הדין ושישא את עונשו על פשעיו. כי גור־דין חמור יותר היה תלוי כבר מעל לראשיהם, וכסבורים היו, שמן הראוי היה ליהנות קצת מהחיים עד שלא יחול עליהם (ב, נג).

ועכשיו נביא מה שנראה בעינינו כאחד מן הניתוחים הפוליטיים־הסוציולוגיים המזהירים ביותר של תוקידידיס:

מבוא: תוקידידיס ההיסטוריון

(ד) המהפיכה ותוצאותיה (ספר ג, פב).

לאחר שתיאר תוקידידיס את מהלכם של ריב המפלגות ושל המהפכה בקרקירה בשנת 427, הוא ממשיך ואומר:

המחלוקת נתגלגלה מעיר לעיר, ואותן ערים שהמחלוקת נפלה בהן במאוחר, עוד הגדישו את הסאה לשמע המעשים, שנעשו לפני־כן, בהמצאת תחבולות חדשות, בנכלי התקפותיהם ובזוהרות נקמותיהם. משמעותן הרגילה של המלים בהערכת מעשים נתחלפה כרצון איש ואיש. העזה נמהרת נחשבה כנאמנות אמיצה לחבורה; התמהמהות מרחיקת־ראות — כפחדנות מתפרכסת; המתונות — ככסות העיניים למור־לב; פקחות בכול — רפיון־ידיים בכול; פחזות של טירוף הועלתה לאחת ממידות הגברות; זהירות במזימה — אמתלה יפת־מלים להשתמטות. חמוס־הראש היה נאמן תמיד, ומדבר כנגדו — חשוד. מי שעלתה מזימתו בידו — פיקח; המגלה התנכלות — פיקח שבפיקחים. אך איש שחבל תחבולה, שהיה בה כדי לפוטרם מדברים אלו, הוחזק כמבטל החבורה ומוכה פחד מפני המתנגדים. בקיצור, המקדים את המכון לעשות משהו מן הרעה נשתבח, ואף המסית במי שלא עלתה מחשבה כזו על לבו — זכה לתשבחות גדולה מזו, גם קירבת המשפחה כאין נחשבה לעומת קשרי החבורה, כי בן החבורה היה מוכן ומזומן להעז ללא הרהור למען החבורה. כי אגודות אלו לא נעשו לטובת הציבור לפי החוקים הכתובים, אלא לשם התועלת הפרטית בניגוד לחוקים הקיימים, הבטחות האמונים בינם לבין עצמם לא נתאשרו על ידי החוק האלוהי, אלא על ידי השותפות בעבירה על החוק.

ראינו אפוא מה היתה שיטתו של תוקידידיס בקביעת 'אמת העובדות'; וכן עקבנו על־פי דוגמאות אחדות אחר תוקידידיס במלאכתו, מלאכת התיאור והניתוח של 'אמת העובדות'. ואולם מהי תפיסתו ההיסטורית הכללית של תוקידידיס? מה הם הגורמים הקובעים לדעתו את ההתרחשות ההיסטורית? כלום הם גורמים כלכליים? גיאוגראפיים? פסיכולוגיים־אישיים? סוציאליים־מדיניים?

דומה שהתשובה הנכונה על שאלות אלו היא זו, שתוקידידיס מעריך ומבין את חשיבותם של כל הגורמים הללו והוא נזקק לכל אחד ואחד מהם להסברם של אירועים היסטוריים וכיווניהם, ואולם שום גורם אינו בעיניו הגורם הקובע, המפתח להסברת ההתרחשות ההיסטורית בכללה.

יש טוענים, שתוקידידיס אינו מעריך כראוי את חשיבותם של הגורמים הכלכליים¹. דעה זו משוללת יסוד. די לקרוא בעיון את ה'ארכיאולוגיה' של תוקידידיס, כדי להיווכח בחשיבות שהוא מייחס לגורם הכלכלי. חשיבותו של גורם זה מובלטת לעתים קרובות על דפי ההיסטוריה של תוקידידיס, ואולם העובדה שאין הוא רואה בגורמים כלכליים את סיבת המלחמה הפילופוניסית, אין בה כדי להצדיק את הטענה ש'אין הוא מבין את חשיבותו של הגורם הכלכלי'. אין לנו אלא לקבוע, שאין תוקידידיס רואה בגורמים הכלכליים הסבר אוניברסאלי לכל ההתרחשות ההיסטורית. לאחר שיקול־דעת מרובה הגיע תוקידידיס לכלל מסקנה², שהסיבה 'האמיתית ביותר'

1. כטענתו של F. M. Cornford, *Thucydides Mythistoricus*

2. ספר א, כג.

מבוא: תוקידידים ההיסטוריון

למלחמה היה פחדה של ספארטה מפני עליית כוחה של אתונה. ואף-על-פי שנמצאו היסטוריונים הרבה שחלקו על קביעתו זו של תוקידידים, מכל מקום לא הוכיח עדיין איש, כי אמנם אין הסברו של תוקידידים הסבר-אמת.

ושוב: יש טוענים, שאין תוקידידים מעריך כראוי את תפקידה של האישיות בהיסטוריה. ואולם כל מי שקרא את דבריו על מנהיגותו של פריקליס (ספר ב, סה), או את דבריו על הקשר בין גורלה של אתונה לגורלו של אלקיביאדים (ספר ו, טו) ייווכח לדעת שאין הדבר כך. תוקידידים מייחס חשיבות מרובה לרצונותיהם, תכונותיהם ופעולותיהם של מנהיגים פוליטיים וצבאיים בעיצוב ההתרחשות ההיסטורית. אלא שאין הוא מעריך את העניינים האישיים, שאין להם לדעתו כל קשר ונגיעה לאירוע ההיסטורי. בחיבורו לא תמצא שמץ של רכילות, או זכר ל'סקאנדלים' ולמעשיות הביוגראפיות, שבהם משופעים ספרו של הירודוטוס או 'חיי אנשי-שם' של פלוטארכוס, למשל. האישיות אצל תוקידידים אינה אלא גורם בהתרחשות היסטורית, וכל השאר אינו מעניינו וחסר-חשיבות בעיניו. לא האישיות היא בלתי-חשובה בעיני תוקידידים, אלא מתעלם הוא לחלוטין מן הבלתי-חשוב שבה. ברם עם כל ערכו של הגורם האישי-הפסיכולוגי, הרי מקומו של היחיד אצל תוקידידים תמיד, או כמעט תמיד, במסגרת חברתית-מדינית. ה'גיבורים' הראשיים של תוקידידידים אינם פריקליס, או תימיסטוקליס, או בראסידאס, או אלקיביאדים, אלא 'אתונאים', 'תיבאים', 'לאקדימונים'³. ובן נודעת בחיבורו חשיבות רבה לגורמים מדיניים-סוציאליים.

אף מקומו של הגורם הגיאוגראפי-הפיסי אינו מועט ב'היסטוריה' של תוקידידים, ולא אחת אנו עומדים בחיבורו על השפעת טיב-הקרקע, המבנה הגיאוגרפי וכיוצא באלה על האירועים ההיסטוריים⁴.

כלום יש מכנה משותף כלשהו לכל הגורמים האלה? כלום יש משהו שאפשר לראות בו את תפיסתו העיקרית של תוקידידים? דומה הדבר כי דטרמיניזם פיסי הוא תפיסתו היסודית של ההיסטוריון. אין השם כשלעצמו אומר הרבה, וספק הוא אם הניסיון להסביר את המושג הסבר מופשט יהיה בו משום ברכה. ברם, תוקידידים עצמו מסביר את תפיסתו הכללית הזאת באחד המקומות המפורסמים ביותר שבחיבורו — בספר א, כב. אבל קודם שאנו באים להסביר את המושג של דטרמיניזם פיסי ואת תפיסתו ההיסטורית היסודית של תוקידידים עם שאנו מפרשים את דבריו שבספר הראשון, מן הראוי להידרש לעוד בעיה אחת, הקשורה בשאלת מדעיותו של תוקידידים, הלא היא בעיית הנאומים.

3. ע"י A. W. Gomme, *The Greek Attitude to Poetry and History*, pp. 150 sq.

4. השחה למשל ב'ארכיאולוגיה' הנזכרת לעיל.

5. ע"י דברי Cochrane, op. cit., pp. 28 sq. על ה־physical determinism של תוקידידים.

שתי שכבות בחיבורו של תוקידידים: השכבה האחת היא סיפור קורות המלחמה, 'המעשים' (ἔργα) כלשונו של תוקידידים, והשכבה השנייה — 'הדברים שנאמרו' (λόγοι). קרוב לארבעים נאומים כלולים בחיבור, מהם קצרים, כגון אלה שנשא מצביאים לפני הקרב (השווה למשל נאמו של ניקיאס בספר ו, סח) ומהם ארוכים, כגון נאמו הגדול של פריקליס על הדימוקראטיה האתונאית, נאום ה'אפיטאפיוס' המפורסם (ספר ב, לה—מו). הם מצויים בכל ספרי החיבור, חוץ מן הספר השמיני שלא נשלם. ואם גם מבחינה כמותית אין הנאומים דבר מבוטל בחיבורו של תוקידידים, הרי חשיבותם מבחינה איכותית גדולה עוד יותר. בלא הנאומים היתה 'המלחמה הפילופוניסית' לתוקידידים עשירה הרבה פחות מבחינה אינטלקטואלית משהיא עכשיו. חלק לא-מבוטל מכוחו הרעיוני של החיבור התוקידידאי טמון בנאומים המצויים בו, ולא ייפלא אפוא כי שאלת טיבם ומהותם של הנאומים היא מן החשובות שבחקר תוקידידים.

שתיים הן ההשקפות העיקריות על מהותם של הנאומים: האחת, — והיא הרווחת — אומרת כי הנאומים בדויים הם, ולא שימשו לתוקידידים אלא אמצעי להבעת השקפותיו שלו על המאורעות, סיבותיהם, כיווניהם והחוקים השולטים בהם; יש האומרים, כי תוקידידים משלב נאום בהרצאת דבריו, כשהוא מבקש להביע דעתו שלו; ויש אומרים, שהנאומים באים אמנם רק במקרים שבאמת נישאו, אלא שתוכנם, ועל אחת כמה וכמה צורתם, משל תוקידידים הם. וכך, למשל, נאם אמנם אלקיביאדיס באסיפת העם שבה נדון המסע לסיציליה¹, אלא שהדברים שהושמו בפיו הם דברי תוקידידים עצמו. בין הדוגלים בשיטה זו יש גם הבדלים לא מועטים, למן דבריו המתונים של אד. מייאר² ועד לשיקוליו ההיפרקריטיים של אד. שווארץ³, ואולם דבר אחד משותף לכולם: הנאומים הם אמצעי אמנותי-מבני שבו משתמש תוקידידים, ולא פרק בתולדות המלחמה הפילופוניסית.

לפי הדעה האחרת, שנציגה הבולט הוא ג'ו. ו. והמצדדים בה הם מיעוט קטן, נאמנים הם הנאומים בחיבורו של תוקידידים על-פי תוכנם לנאומים שנישאו במציאות. הצורה היא תוקידידאית, שהרי תוקידידים לא ניסה לחקות סגנון-דיבור של הנאומים השונים ולא הביא נאומים של ספארטאים בניב לאקוני, ושל תיבאים בניב בויאוטי. ואולם תוקידידים ביקש, כמיטב יכולתו, להיות נאמן לאמת, והנאומים אינם משמשים אמצעי למשהו אלא הם חלק מן התיאור ההיסטורי.

1. ספר ו, טז ואילך.

2. *Forschungen*, loc. cit.

3. Ed. Schwartz, *Gnomon*, 2 (1926), pp. 65 sqq.

4. Gomme, *Studies in Greek History and Literature*, pp. 156 sqq.

מבוא: תוקידידיס ההיסטוריון

דומה עלינו כי פתרונה של בעיה זו תלוי, או חייב, מבחינה מיתודית לפחות, להיות תלוי בפירושו של מה שתוקידידיס עצמו אומר על טיב הנאומים שבחיבורו. כל השי-קולים שמחוץ לקביעתו של תוקידידיס עצמו על דרכו בנאומים, אין לראותם אלא כשיקולים צדדיים ובלתי חשובים. מה, אם כן, אומר תוקידידיס עצמו על השיטה שבה נקט בנאומים, שנועד להם מקום חשוב כל כך בחיבורו? והרי לשונו: 'הנאומים שהושמעו, בשעה שהתעתדו להילחם או בשעת המלחמה עצמה, מקצתם שמעתים בעצמי ומקצתם נמסרו לי מפי אחרים, שהיו במקומות ההם. אך מן הנמנע היה, גם לי וגם להם, לשומרם ולזכרם על דיוקם. לפיכך שמתתי בפי הנאומים דברים, שהיו צריכים, לפי דעתי, להיאמר על-ידיהם לפי מצב העניינים, וקרובים ככל האפשר לכוונתם הכללית של הדברים, שנאמרו באמת' (ספר א, כב).

נידרש תחילה להקשר שבו באים דברים אלה. מקומם בקטע החשוב ביותר להבנת כל דרכו, שיטותיו ומטרותיו של תוקידידיס בכתיבת חיבורו. בספר א, פרק כב, שבו בא המשפט על הנאומים, אומר תוקידידיס כל מה שיש לו לומר על שיטותיו ומט-רותיו המדעיות. האמת היא, לפי הנאמר שם, תכליתו הגדולה של תוקידידיס, שבשבילה עמל במשך שלושים שנה ויותר, שהן שנות עבודתו בכתיבת 'המלחמה הפילופוניסית', ולבעיית האמת ההיסטורית ואפשרות השגתה מוקדש פרק כב. ברור אם כן, שהדברים על הנאומים, שאנו מנסים בזה לפרשם, נכתבו בזיקה לבעיה מרכזית זו של חיפוש האמת, תיאור האמת והאפשרות להגיע אליה. הדברים על 'אמת הנאומים' קודמים בפרק כב לדיון ב'אמת המאורעות'. בנוגע ל'מעשים' קובע תוקידידיס, כי אכן הגיע לאמת על אף כל הקשיים והתקלות שבמחקר. במה שנוגע למעשי המלחמה הוא מרצה לקוראיו את סדר ה'דברים שקרו כפי שקרו' ⁶. ואולם לגבי ה'דברים שנאמרו' המצב שונה. מהו שוני זה? ואפשר מוטב שנשאל מה ביקש תוקידידיס להשיג בנאומיו ומה השיג, שהרי אנו יודעים שלגבי ה'מעשים' (ἔργα) רצה להשיג את האמת והשיגה. נאומים שנישאו לפני פרוץ המלחמה ונאומים שנישאו בזמן המלחמה נתפסים, כנראה, על-ידי תוקידידיס כחלק חשוב ולא-נפרד מן ההתרחשות ההיסטורית שאותה הוא בא לתאר. אין שום ספק, שתוקידידיס רצה להגיע לדיוקם של הדברים שנאמרו, ממש כפי ששאף להגיע — והגיע — לדיוק המעשים שאירעו. אלא שהדבר היה בלתי-אפשרי (χαλεπόν) — הוא נוסח המקור, אך פירוש המלה כאן הוא לא 'קשה' — תוקידידיס לא נרתע משום קושי — וגם את העובדות לחקור קשה היה, ἐπιπόνως, אלא 'בלתי-אפשרי' ⁷. וכך דומה כי חלקו הראשון של המשפט שלנו ברור הוא: השאיפה לדיוק ולאמת אחת היא גם לגבי

6. ר' לעיל, עמ' כא ואילך.

7. עיי' לשימוש זה בתיבה הנ"ל ספר א, כ ; ספר ה, עד ; ספר ז, פז.

מבוא: תוקידידים ההיסטוריון

'המעשים שנעשו', וגם לגבי 'הדברים שנאמרו', אך בה בשעה ששאיפה זו נתגשמה בעניין המעשים, נבצר מתוקידידים להגשימה ב'דברים שנאמרו'. לשון אחר: אילו יכול היה תוקידידים למסור לקורא את הנאומים כפי שנאמרו היה מוסרם כלשונם, אלא שאין הוא יכול לעשות זאת. מדוע? תוקידידים משיב על שאלה זו במשפט הנ"ל, ותשובתו פשוטה ומעשית: אי-אפשר היה לו לזכור בדיוק את הנאומים ששמע, ואי-אפשר היה לאנשים שמסרו לו, איש איש ממקומו, את תוכן הנאומים ששמעו לזכור בדיוק את הנאמר. ועלינו לזכור יפה: כי קצרנות לא היתה ידועה בזמנו של תוקידידים, כי הנאומים לא נהגו לפרסם את נאומיהם, וכי אף שיטות הרישום היו לקויות. וכך לא הצליח תוקידידים להתגבר על הקשיים הטכניים המעשיים. אך באותו משפט עצמו, שבו מודיע תוקידידים כי נאלץ לוותר על 'אמת הנאומים', מצוי לנו רמז ברור על כך כי הוויתור היה חלקי בלבד. היו לו לתוקידידים מוסרי-ידיעות גם על 'המעשים שנעשו' וגם על 'הדברים שנאמרו', ודומה כי הוא אסף חומר הנוגע לנאומים ובירר את 'הדברים שנאמרו' ממש כמו את ה'מעשים שנעשו'. ההבדל היה רק בכך שלגבי ה'לוגוי' לא ניתן לו להשיג, בשל קשיים אובייקטיביים, מה שהשיג לגבי ה'ארגה'.

עכשיו שראינו מה לא הצליח תוקידידים להשיג, לפי הודעתו שלו, נשאל: מה השיג? איזו דרך נקט בהבאת הנאומים? על שאלה זו משיב חלקו האחרון של המשפט, שבו כרוכות בעיות אחדות של פירוש:

לפיכך שמתו בפי הנאומים דברים, שהיו צריכים, לפי דעתי, להאמר עלידיהם לפי מצב העניינים, וקרובים ככל האפשר לכחונתם הכללית של הדברים, שנאמרו באמת.

התיבה הקשה במשפט זה היא: 'שהיו צריכים' (τὰ δέοντα). מה פירוש הדבר? רוב המפרשים אומרים, שהכוונה היא ל'ארגומנטים האידיאליים', כלומר דברים שלפי תוקידידים היו צריכים להיאמר במסיבות הנתונות. ה'צריכים' משמעותו לפי פירוש זה היא sub specie aeternitatis. זוהי, כדברי אדוארד מאיר, האמת ההיסטורית העליונה (ideale Wirklichkeit), אמת אידיאלית ולא עובדתית הקשורה בזמן ובמקום⁸, או, כפי שנוהגים לומר, בתיאור ה'ארגה' נותן תוקידידים את ההיסטוריה, בנאומים את הפילוסופיה (שלו) של ההיסטוריה. וכך, למשל, ידע תוקידידים שאל-קיביאדים נאם באסיפת-עם שהתקיימה בשנת 416 ותבע שילוח המסע, והוא שם בפי אלקיביאדים דברים שבעזרתם מנסה הוא עצמו להסביר לקוראי ספרו את הגורמים הכלכליים, האימפריאליים, הלאומיים והאחרים, שהניעו את אתונה ואת אלקיביאדים למלחמת-סיציליה. ולא חשוב לו לתוקידידים כלל, אם אמנם אלקי-

8. עיי' חיבורו של אד. מאיר הנזכר לעיל, עמ' 380.

מבוא: תוקידידים ההיסטוריון

ביאדים העלה דברים אלה בנאומו או לא; 'האמת הקטנה', אמת-העובדות, אינה חשובה כאן לתוקידידים — חשובה האמת הגדולה, 'האמת האידאולית'.

ואולם, לא זו היתה דרכו של תוקידידים, ואף — וזה העיקר, שהרי על טיב דרכו הכללית של תוקידידים אפשר שתהינה דעות שונות — פירוש כזה עומד בסתירה למה שנאמר במשפט שאנו מנסים לפרשו. אם נקבל את התפיסה הנ"ל, מה יהיה מובן המלים: 'וקרובים ככל האפשר לכוונתם הכללית של הדברים שנאמרו באמת'?

אי-אפשר לתת את 'האמת האידאולית' ולהשתמש בנאומים לשם הבאת 'פילוסופיה של ההיסטוריה', ויחד עם זה להיות צמוד עד כמה שאפשר ל'כוונתם הכללית של הדברים שנאמרו באמת'. אילו היתה דרכו של תוקידידים זו המיוחסת לו על ידי אד. מאייר, שווארץ וחוקרים אחרים, היה צריך תוקידידים לומר — ולא היה בוודאי חושש לומר — כי בנאומים הוא מביע את השקפותיו שלו על הסיבות והמניעים של המ-אורעות ועל פשרם העמוק ו'האמיתי ביותר', ותו לא. אבל הוא אומר את ההיפך מזה. כל המשפט הארוך שאנו מפרשים אותו מסביר עד כמה תוקידידים משתדל להתקרב, למרות כל הקשיים, לאמת העובדתית גם לגבי ה'דברים שנאמרו'. מסתבר אפוא, שיש לפרש את הביטוי 'צריכים' (δέοντα) כפשוטו, כדברים שכל אחד ואחד מן הנאומים היה 'צריך לומר', לא כדי להסביר לקוראיו של תוקידידים בכל הדורות את סיבות ההתרחשות ההיסטורית, אלא מה שהיה צריך לומר, לפי דעתו של תוקידידים, בהיותו מי שהיה ובדברו במסיבות שבהן דיבר, ולקהל שאליו דיבר.

כללו של דבר: נראה לנו, שהנאומים של תוקידידים הם — לפי הסברו של תוקידידים עצמו — במידה מסוימת, אם במעט ואם בהרבה, ריקונסטרוקציה שנעשתה על-ידי תוקידידים, אבל לא קונסטרוקציה שרירותית, כפי שחושבים רוב החוקרים. וההבדל בין שתי הגדרות אלו אינו הבדל מילולי, אלא הבדל עקרוני גדול.

מן הפירוש שניתן לעיל נובע, כי יכולים להיות נאומים 'קרובים' יותר ו'רחוקים' יותר, כלומר נאומים מסוימים קרובים יותר מנאומים אחרים לדברים שנאמרו באמת. אם מקבלים את ההסבר, שתוקידידים שאף להתקרב ככל שאפשר לאמת גם בנאומים, הרי עלינו להכיר בכך שמידת הצלחתו היתה תלויה בגורמים רבים. וקודם כל עלינו להבדיל בין הנאומים שתוקידידים יכול היה לשמעם במו אזניו, לבין אלה שבשום אופן לא היה יכול לשמעם ונאלץ לסמוך על ידיעות מכלי שני, או אפילו מכלי שלישי. אין תוקידידים אומר לנו אילו מן הנאומים שמע ואילו לא שמע. אך אין ספק כמעט, שרוב זמנו משנת 432 ועד 424 בילה באתונה, ובוודאי שמע את הרוב הגדול של הנאומים שנישאו בעיר בתקופה זו. בנוגע לנאומים אלה יש להניח, כי רשם אותם לאחר שחזר ממקום האסיפה ושהכין לעצמו חומר לעיבודו הסופי של הנאום.

מבוא: תוקידידיס ההיסטוריון

זאת ועוד, הרבה תלוי בזמן עיבודו של הנאום, אף בנאומים שתוקידידיס שמעם בעצמו. אם שמע נאום מסוים, רשמו וערכו בצורתו הסופית, או לפחות בצורת טיוטה, זמן קצר לאחר המעשה, קרובים בוודאי הדברים יותר לנאום כפי שהושמע באמת, מאשר במקרים, שבהם נעשתה הכתיבה זמן רב, עיתים אולי גם שנים, לאחר המאורע. כאמור, האפשרות שתוקידידיס התקרב ל'אמת-הדברים' לגבי הנאומים שלא שמע, היא אפריורי קטנה יותר. ויש כמה וכמה נאומים שתוקידידיס לא היה יכול לשמעם בשום פנים ואופן, ויש נאומים שספק גדול הוא אם יכול היה לשמעם. כך, למשל, לא ניתן לו, כמובן, לשמוע את הנאומים שהושמעו באתונה לאחר שנת 424, שהרי גולה היה, וכן את הנאומים שנשאו התיבאים והפלאטיאיים אחרי נפילת פלאטיאה, והרבה נאומים אחרים.

מהפרק שבפירושו אנו דנים משתמע בבירור, שלגבי נאומים מסוג זה נשען תוקידידיס על דברי אחרים, ששמעו את הנאום ומסרו לו ידיעות עליו. מאחר שאנו יודעים שתוקידידיס לא הסתפק בעדותו של איש אחד בנוגע למאורעות, אלא חקר אנשים רבים כדי להגיע אל האמת, אין לחשוב שלגבי הנאומים נקט שיטה אחרת. ובין האנשים, שמפיהם ניסה לדלות ידיעות על הדברים שנאמרו, היו בעלי זכרון טוב יותר וזכרון טוב פחות; היו אנשים שרשמו דברים מסוימים, ואנשים שלא עשו זאת; אנשים שנתנו, בידועין או בלא-ידועין, צביון מסוים משלהם לנאום שמסרו — אנשים אובייקטיביים יותר ואובייקטיביים פחות. וכך נראה שמלאכתו של תוקידידיס בחקר הנאומים לא היתה קלה ממלאכתו בחקר העובדות, ואולי גם קשה יותר, אף-על-פי שהתוצאות, מטבע הדברים, היו מוכרחות להיות פחות משביעות רצון. יתירה מזו: אפשר שלגבי נאומים מסוימים לא הצליח ללמוד מפי אחרים יותר משם הנאום ונושא נאום (כגון: פלוני דיבר, למשל, 'נגד ברית עם אתונה', ותו לא, או ש'אלקיביאדיס נשא נאום בספארטה וגילה את תוכניות אתונה לכיבוש המערב והציע לספארטאים לבצר את דֶקְלִיָּאָה'). מובן שבמקרים כאלה הנאום שניתן בספר הוא בהכרח של תוקידידיס ולא של בעל-הנאום. ואכן יש נאומים, העושים רושם שהם תלושים מן המציאות ואינם ריאליים (דרך משל: הנאומים שלאחר נפילת פלאטיאה הבאים בספר השלישי, או הדיאלוג המילי שבסוף הספר החמישי), ויש נאומים העושים רושם מציאותי יותר וקרובים הם, כנראה, מאוד לדברים שיצאו מפי הנאום. ועלינו לחזור ולהטעים, שנאום 'בלתי-ריאלי', ואף אם הוא מלא וגדוש חכמה מדינית כרימון, לא היה בעיני תוקידידיס האידיאל שאליו שאף, כפי שחושבים חוקרים רבים, אלא כשלון, ונאום 'ריאלי', אף אם הוא דל בתוכנו, היה בעיניו הישג.

נבחן עתה השגות אחדות שאפשר להשיג על השקפה זו. ראשית, האם מותר לנו להניח, שנאומים שנועדו להם מטרות מעשיות עמדו על רמה אינטלקטואלית גבוהה

מבוא: תוקידידים ההיסטוריון

כזו של הנאומים, שאנו קוראים אצל תוקידידים? האם עצם רמתם העיונית הגבוהה מאוד של הנאומים אינה מטפחת על השקפתנו בדבר טיבם?

איש אינו מפקפק שצורת הנאומים היא משל תוקידידים, ואף תוקידידים עצמו מקדים לנאומים את הנוסחה 'אמר דברים כגון אלה', ולא 'דברים אלה', כהירודוטוס. אפשר שצורת התיאור אינה חשובה ביותר במאמר המסכם ניסויים כימיים או פיסי-קאליים, אך היא, כמובן, בעלת חשיבות גדולה ביותר בנאום. הפרדה גמורה בין סגנון למחשבה היא כמעט בגדר הנמנעות, וברי ש'הטיפול' הסגנוני של תוקידידים העלה את רמתם של חלק מן הנאומים — של חלק, אבל לא של כולם. אין לנו לשכוח, שבין הנאומים המופיעים על דפי חיבורו של תוקידידים ישנם פריקלים, אלקיביאדים, בראסידאס, הרמוקראטיס, ארכידאמוס — אם נזכיר רק אחדים מגדולי המדינאים של יוון במאה החמישית לפני הספירה. ודומה שאיש לא יוכל לטעון, כי נאום מז הנאומים רמתו האינטלקטואלית גבוהה מדי מכדי שאפשר יהא לשייכו לפריקלים או לאלקיביאדים.

אבל אפשר שישאל השואל: ומה בדבר רמתו של קהל שומעי הנאומים? כלום הקהל היווני היה מסוגל להבין נאומים קשים, ולעתים סבוכים, כאלה? התשובה להשגה זו, המצויה במחקר המודרני, חייבת להיות כפולה.

ראשית, — דבר שכבר הטעמנו אותו — הצורה של כל הנאומים היא תוקידידאית. תוקידידים הוא סופר קשה לכל הדעות וסגנונו נחשב תמיד כבד ומסובך, ואין ספק שהדברים כפי שנאמרו היו על-פי צורתם קלים יותר להבנה.

שנית, הנאומים אצל תוקידידים הם קצרים הרבה יותר משהיו במציאות. אין אנו יודעים, למשל, כמה זמן נאם פריקליס את 'נאום ההספד' שלו, אבל ברור שהרבה יותר מ-15—20 דקות זמן קריאתו המוטעמת, כפי שהנאום מובא אצל תוקידידים. אין ספק שבנאומים שנשמעו היו הסברים וחזרות לשם הסברה נוספת, ובוודאי לא חסרו גם 'רגעי מנוחה' לשם הקלת המתח, ושאר כל אותם הדברים, שבעזרתם מנסה כל נואם להביע את דעתו, כדי שיבינוה השומעים וישתכנעו בנכוונתה. כל זה אינו מצוי אצל תוקידידים. הלה אינו נותן לנו אלא את החיוני והחשוב ומוותר על כל השאר. ואם נכון הדבר, הרי אם נניח, ש'נאום ההספד', למשל, נמשך 45 דקות, וכלל הסברות, חזרות והדגשות, לא היה נאום שנבצר מן הקהל האתונאי להבינו. וכך שאר הנאומים כולם. ואם עדיין יש מקום לטענה, שרמתם האינטלקטואלית של הנאומים גבוהה מאוד — ואמנם גבוהה היא לכל הדעות — הרי התשובה היא, שאפשר צריכים אנו לשנות את דעתנו על רמתו האינטלקטואלית של הקהל היווני במאה החמישית ולהניח, שרמה זו היתה גבוהה יותר משאנו מניחים. ואולם אין שום סיבה לשנות את דעתנו על דרכו של תוקידידים במסירת נאומים.

מבוא: תוקידידיס ההיסטוריון

ולסוף, השגה אחרונה שניתן להשיג. לשם מה, כך יטענו, הובאו נאומים בכלל ובמידה מרובה כל כך? התשובה פשוטה. במאה החמישית לפני הספירה היה הנאום גורם בעל חשיבות רבה ביותר הן בפוליטיקה הפנימית והן בפוליטיקה החיצונית של מדינות יוון. בלא עיתונות וספרות פוליטית-מפלגתית, ולא כל שכן בלא ראדיו וטלביזיה, מילא הנאום את תפקידיהם של כל אלה ועוד כמה וכמה תפקידים חשובים. בים המותנים באופיה של ה'פוליס' היוונית. תוקידידיס טורח כל כך להביא נאומים, ומביא נאומים מרובים כל כך, כיוון שה'דברים שנאמרו' היו חלק בלתי-נפרד מן ה'מעשים שנעשו', ואילו העלה את ה'מעשים' בלבד היה מצייר לנו תמונה חלקית ומסולפת של המלחמה הפילופוניסית.

'קניין לדורות' (ספר א, כב)

משקבע את שיטות מחקרו לגבי המאורעות והנאומים ואת תכלית מחקרו מסכם תוקידידיס ואומר:

ואפשר שסיפור מאורעות, שאין בו כלום מן המיתוס, לא יהא בו כדי לענג את השומעים. אך כשלעצמי דייני אם ימצאו בו תועלת אותם שירצו לצפות באמת הברורה שבמעשים שנעשו ובמאורעות העתידים להתרחש ביום מן הימים, כמותם או כיוצא בהם, לפי טבע האדם. כי ספר זה נתחבר כקניין לדורות, ולא לשם שעשוע בלבד.

מחיבורו של תוקידידיס ילמד הקורא את ה- $\tau\acute{o} \sigma\alpha\phi\acute{\epsilon}\varsigma \tau\acute{\omega}\nu \gamma\epsilon\nu\omicron\mu\acute{\epsilon}\nu\omega\nu$, כלומר את 'אמת-המאורעות', על אותה התרחשות היסטורית הקרויה בשם המלחמה הפילופוניסית וכל הכרוך בה בפוליטיקה פנימית, אימפריאלית וכיוצא בהם. ברם, קוראי תוקידידיס יוכלו ללמוד מספרו לא רק את אמת הדברים שקרו, אלא גם את אמת הדברים העתידיים לקרות. כיצד? כיוון שבהיות טבע האדם ($\tau\acute{o} \acute{\alpha}\nu\theta\rho\acute{\omega}\pi\iota\nu\omicron\nu$) כמות שהוא, שוב יקרו דברים כאלה ודומים להם ($\tau\omicron\iota\alpha\upsilon\tau\alpha \kappa\alpha\iota \pi\alpha\rho\alpha\pi\lambda\acute{\eta}\sigma\iota\alpha$). כאן אנו עומדים בפני תפיסתו היסודית של תוקידידיס, שכינינו אותו בשם דיטרמיניזם פיסי (לעיל, עמ' כט), ותפיסה זו אולי מסתברת יותר, כשהוא בא לנסחה בקשר להתרחשות קונקרטי-מצומצמת. כשתוקידידיס דן בריב-המפלגות ($\sigma\tau\acute{\alpha}\sigma\iota\varsigma$) ביוון הוא אומר:

ומחמת המריבות נפלו בחלקן של הערים צרות רבות וקשות, כמו שהיו ויהיו בעולם כל עוד טבעם של בני-האדם יהיה כמות שהוא, אלא שהן קשות יותר או נוחות יותר ומחליפות צורתן, ככל שהתנאים משתנים בכל מקרה ומקרה (ג, פב).

יש טבע האדם ($\acute{\alpha}\nu\theta\rho\omega\pi\iota\nu\eta \phi\acute{\upsilon}\sigma\iota\varsigma$), שהוא בעיני תוקידידיס גורם קבוע מעיקרו. טבע זה כולל 'חשיבה' ($\gamma\nu\acute{\omega}\mu\eta$) המכוונת את פעולות האדם וספיקות ($\delta\upsilon\nu\acute{\alpha}\mu\epsilon\iota\varsigma$), שבאמצעותן מגיב האדם על השפעות חיצוניות. טבע זה נתון להשפעת גורמים טבעיים שונים: הזולת, החברה, המדינה, האקלים, הכאב, המחלה, המלחמה וכו'.

מבוא: תוקידידיס ההיסטוריון

אֶקְצִיּוֹת אֵלֶּה מְבִיאוֹת לַתְּגֻבּוֹת מְסֻיָּמוֹת. מֵאַחַר שֶׁטֶבַע הָאָדָם הוּא קְבוּעַ וְאֵינוֹ מִשְׁתַּנֵּה, הָרִי אוֹתָהּ אֶקְצִיָּה שֶׁל גּוֹרְמִים חִיצוֹנִיִּים-טִבְעִיִּים שֶׁבְּעוֹלָם הַסּוֹבֵב אֶת הָאָדָם מְבִיָּאָה תָּמִיד לְאוֹתָהּ רִיאָקְצִיָּה עֲצֻמָּה. תְּפִיסַתוֹ הֵהִיסְטוֹרִית הִיסוֹדִית שֶׁל תּוֹקִידִידִיס הִיא, שֵׁשׁ חֻקִּיּוֹת בִּהְתַּרְחֲשׁוֹת הֵהִיסְטוֹרִית, וְחֻקִּיּוֹת זֶה הִיא פִּיסִית, מִלְּשׁוֹן 'פִּיסִיס' (φύσις), 'טִבְע'. אֵין לְאִירוּעִים הֵהִיסְטוֹרִיִּים סִיבּוֹת אַחֲרוֹת, אֲלָא הַסִּיבּוֹת הַטִּבְעִיּוֹת — תְּגֻבּוֹתָיו שֶׁל טִבְעַת הָאָדָם לְטִבְעַת הָעוֹלָם הַסּוֹבֵב אוֹתוֹ (כּוֹלָל מְדִינָה, חִבְרָה וְכָל מֶה שֶׁאֵנוֹ קוֹרְאִים בְּשֵׁם 'הַטִּבְעַת הַחִיצוֹנִי'). לְחָץ מְסוּיָּם עַל טִבְעַת הָאָדָם מִצַּד אֶחָד אוֹ אַחֲדִים מִן הַגּוֹרְמִים הָאֵלֶּה מְבִיָּא, כְּאִמּוֹר, לְאוֹתָן הַתְּגֻבּוֹת עֲצֻמָּן. מִכָּאן, שֶׁאִם נִלְמַד לְדַעַת עַל בּוֹרִיָּה הִתְרַחֲשׁוֹת הִיסְטוֹרִית גְּדוֹלָה אַחַת, כְּגוֹן הַמִּלְחָמָה הַפִּילוֹפּוֹנִיסִית, וְנַעֲמוֹד גַּם עַל אִמַּת הַמֵּאוֹרְעוֹת וְגַם עַל אִמַּת הָאֶקְצִיּוֹת וְהָרִיאָקְצִיּוֹת — נִלְמַד יוֹתֵר מֵאֲשֶׁר מֵאוֹרַע מְבוֹדָד, נִלְמַד חֻקִּים. וְכָל שֶׁחֲשׁוּבָה יוֹתֵר וְסִבּוּכָה יוֹתֵר הִיא הִתְרַחֲשׁוֹת, כֵּן תְּרַבָּה יִדְעַתָּנוּ עַל חֻקֵּי הַפְּעוּלָה וְהַתְּגֻבָּה. מִי שִׁידַע וַיִּבִּין אֶת הַמִּלְחָמָה הַפִּילוֹפּוֹנִיסִית עַל כָּל הַכְּרוּךְ בָּהּ בְּאִיסְטְרַאטְגִּיָּה, בְּטַאקְטִיקָה, בְּפּוֹלִיטִיקָה פְּנִימִית, חִיצוֹנִית, אִימְפְּרִיָּאֲלִית — יִבִּין הִתְרַחֲשׁוֹת הִיסְטוֹרִיּוֹת כָּאֵלֶּה, כְּשִׁיקְרוּ שׁוֹב.

אֵין פִּירוּשׁ הַדָּבָר — בְּנִיגוּד לְדַעַתָּם שֶׁל חֻקִּרִים אַחֲדִים — שֶׁתּוֹקִידִידִיס מֵאֲמִין שֶׁה־'הִיסְטוֹרִיָּה חוֹזֶרֶת עַל עֲצֻמָּה', אוֹ, כְּפִי שֶׁסּוֹבְרִים אַחֲרָיו, שֶׁהוּא מֵאֲמִין (כְּדוֹגְמַת אֶפְלָטוֹן וּפּוֹלִיבִּיּוֹס) בִּ'גִּלְגַּל חוֹזֵר' ('קִיקְלוֹס') שֶׁל הֵהִיסְטוֹרִיָּה. כְּשֶׁתּוֹקִידִידִיס מְדַבֵּר עַל כֵּךְ שֶׁמֵּאוֹרְעוֹת שֶׁקְרוּ יָקְרוּ שׁוֹב בְּצוּרָה זֶה אוֹ בְּצוּרָה דּוּמָה בַּעֲתִיד, אוֹ אִף יָקְרוּ תָּמִיד, הָרִיָּהוּ מִתְכוּוֹן לְדָבָר הָרַבָּה יוֹתֵר פְּשׁוּט וְהָרַבָּה יוֹתֵר חֲשׁוֹב מִן הִ'קִּיקְלוֹס הֵהִיסְטוֹרִי'. הוּא מִתְכוּוֹן, לְמִשָּׁל, לְכֵךְ, שֶׁאִם תְּפִירוֹץ שׁוֹב מִלְחָמָה בֵּין כּוֹחַ יָמִי (כְּמוֹ אֶתוֹנָה) וְכוֹחַ יָבִשְׁתִּי (כְּמוֹ סְפָאֶרְטָה), יִהְיוּ כָּלֵלִי הָאִיסְטְרַאטְגִּיָּה שֶׁל מִלְחָמָה כְּזוֹ דּוּמִים, אוֹ לַעֲתִים אִף זֵהִים, עִם אֵלֶּה שֶׁהוּא עֹמֵד עֲלֵיהֶם בַּמִּלְחָמָה הַפִּילוֹפּוֹנִיסִית. אוֹ, מִשָּׁל שֵׁנִי, שֶׁאִם תְּפִירוֹץ שׁוֹב מִלְחַמַת־אֶזְרַחִים, תִּהְיֶינָה הַתְּמוֹרוֹת הַמוֹסְרִיּוֹת, הַפּוֹלִיטִיּוֹת וְהַסּוֹצִיָּאֲלִיּוֹת דּוּמוֹת לָאֵלֶּה שֶׁבָּהֶם הִיתָה מְלוּוָה הַמִּהְפָּכָה שֶׁבְּקִרְיָה. כִּשֶּׁהוּא מְדַבֵּר עַל מֵאוֹרְעוֹת קִרְיָה אוֹמֵר תּוֹקִידִידִיס בְּפִירוּשׁ, שֶׁאֲפֹשֶׁר שֶׁתּוֹפְעוֹת הַלוּאִי שֶׁל מִלְחַמַת־אֶזְרַחִים מְסוּיָּמַת בַּעֲתִיד תִּהְיֶינָה חֲמוֹרוֹת פָּחוֹת אוֹ חֲמוֹרוֹת יוֹתֵר וְשׁוֹנוֹת בְּצוּרוֹתֶיהָ, הַכֹּל — כְּדִבְרֵיו — לְפִי מַעֲרַכַת הַמְּסִיבּוֹת. אִךְ מִבְּחִינָה יִסּוּדִית — כִּיווֹן שֶׁטֶבַע הָאָדָם הוּא כְּמוֹת שֶׁהוּא וְטִבְעַת הָעוֹלָם הַחִיצוֹנִי כְּמוֹת שֶׁהוּא — יִהְיוּ הַדְּבָרִים מְקַבִּילִים, דּוּמִים, וְלַעֲתִים אוֹלֵי זֵהִים.

וְכִשֶּׁם שֶׁאֵין תּוֹקִידִידִיס מִתְכוּוֹן בְּקֻטֵּעַ זֶה לִ'הִיסְטוֹרִיָּה חוֹזֶרֶת' אוֹ לִ'גִּלְגַּל הַחוֹזֵר שֶׁל הֵהִיסְטוֹרִיָּה', כֵּךְ גַּם אֵינוֹ מְבַטִּיחַ לְקוֹרְאָיו, שֶׁאִם יִבְיֵנוּ אֶת חִיבּוּרוֹ, יוֹכְלוּ לַצְּפוֹת מֵרֹאשׁ הַתְּרַחֲשׁוֹת הִיסְטוֹרִית עֲתִידָה. אֵין הוּא מְבַטִּיחַ לְקוֹרְאִים בְּנֵי זְמָנֵנוּ, שִׁיֻּכְלוּ לַצְּפוֹת וְלִנְבֵּא עֲתִיד הִיסְטוֹרִי בַּעֲזַרַת 'הַמִּלְחָמָה הַפִּילוֹפּוֹנִיסִית', אֲלָא הוּא מִתְכוּוֹן לְכֵךְ, שֶׁקוֹר־

מבוא: תוקידידיס ההיסטוריון

אים בעתיד, כלומר בדורות מאוחרים יותר, ימצאו את חיבורו מועיל (ὠφέλιμα) להבנת ההווה שלהם.

‘אמת עובדות’ ו‘חוקי העובדות’ — גילוי חוקי טבע האדם כנתון בטבע הסובב אותו — קובע תוקידידיס כמטרתו היחידה. עם קביעה זו באה לעולם ההיסטוריה המדעית.

ירושלים, האוניברסיטה העברית

מבחר ביבליוגרפיה

מהדורות

- C. Hude, *Thucydidis Historia*, ed. maior, Bibliotheca Teubneriana, 1898-1901.
C. Hude, *Thucydidis Historia*, ed. minor, Bibliotheca Teubneriana, 1920-1928.
H. S. Jones, *Thucydidis Historia*, Bibliotheca Oxoniensis 1948.
C. F. Smith, *Thucydides with an English translation*, Loeb Classical Library, London 1919.

פירושים

- J. Classen—J. Steup, *Thukydides*, Bände I-VIII, Berlin 1892-1922.
(ספרים I—II במהדורה חמישית, ספרים III—VIII במהדורה שלישית).
A. W. Gomme, *A Historical Commentary on Thucydides*, Vols. I-III, Oxford 1945-1956. (עד ספר ה, כד).

ספרים ומאמרים

- C. F. Abbott, *Thucydides: A Study in Historical Reality*, London 1925.
J. B. Bury, *The Ancient Greek Historians*, Ch. III-IV, London 1909.
C. N. Cochrane, *Thucydides and the Science of History*, Oxford 1929.
F. M. Cornford, *Thucydides Mythistoricus*, London 1907.
J. H. Finley, *Thucydides*, Cambridge Mass. 1947.
A. W. Gomme, *The Greek Attitude to Poetry and History*, Berkeley 1957.
A. W. Gomme, *Essays in Greek History and Literature*, Ch. VI-IX, Oxford 1937.
D. Grene, *Man in his Pride*, Part I, Chicago 1949.
A. Grossinsky, *Das Programm des Thukydides*, Berlin 1936.
G. B. Grundy, *Thucydides and the History of his Age*, 2nd. ed. Oxford 1948.
W. Kolbe, *Thukydides im Lichte der Urkunden*, Stuttgart 1909.
W. R. M. Lamb, *Clio Enthroned*, Cambridge 1914.
Ed. Meyer, *Forschungen zur Alten Geschichte*, Band II, Halle 1899.
J. de Rommily, *Thucydide et l'impérialisme Athénien*, Paris 1951.
Ed. Schwartz, *Das Geschichtswerk des Thukydides*, 2nd., Bonn 1951.
E. Täubler, *Die Archaeologie des Thukydides*, Leipzig 1929.

תולדות
מלחמת פילופונים

לאחי ברוך ולצלה רעיתו

המתרגם

ספר ראשון

א תוקידידיס, איש אתונה, העלה על ספר¹ את קורות מלחמת הפילו-פונסים והאתונאים כמות שהם². והוא התחיל בזאת³ מיד, משנתרגשה ובאה, שכן ציפה שחשובה וראויה לתשומת לב תהא יותר מאלו שקדמוה. וראיות היו לו לדבר: כי שני המחנות עמדו אז במלוא כוחם ומשופעים היו בכל צרכי המלחמה, ואף ראה ששאר היוונים מצטרפים לאלו או לאלו, מקצתם מיד ומקצתם נותנים, לפחות, דעתם על כך. התרגשות זו היתה הגדולה בין היוונים ובמידת-מה גם בין הבארבארים⁴, וניתן להיאמר, שהקיפה את רובה של האנושות. כי המאורעות, שאירעו לפניה, ובייחוד הקדומים שבהם, קשה לעמוד על אמיתותם מפני אורך הזמן, אך מן הרשמים, הנראים לי, הצופה מרחוק, כנאמנים, סבורני, שלא נעשו אז שום דברים גדולים לא בעסקי מלחמה ולא בשאר עניינים.

ב שכן ברור ומבורר, שארץ זו, הנקראת כיום הֵילַאס, נעשה יישובה קבוע לא לפני ימים כבירים, וחילופי תושבים היו בה מלפנים, ועל נקלה היו עוזבים השבטים השונים את מקומות מגוריהם, כשהיו נאלצים לכך על-ידי חזקים מהם. כי מסחר לא היה בימים ההם¹, ואף לא היו באים במגע-ובמשא זה עם זה ביבשה או בים בלא חששות, ואת אדמתם עיבדו רק כדי מחייתם בלבד; לא היו משופעים ברכוש ולא עסקו בנטיעות; שמאחר שעריהם לא היו מוקפות חומה, לא היה גלוי וידוע להם אימתי יבואו עליהם וישוּסו אותם. והואיל וסבורים היו, שצרכי אוכל נפש של יום ביומו יימצאו להם בכל מקום, לא קשה היה להם לעקור ממקומם. משום כך לא היה כוחם גדול לא בחוסן עריהם ולא באמצעי-מלחמה בכלל. בייחוד היו מועדות לחילופי תושביהן האדמות

[א] 1. המחבר מדבר כאן על עצמו בגוף שלישי. 2. כאן מבטיח לנו המחבר לתאר בנאמנות את מהלך המאורעות. 3. באוסף החומר וברישום המאורעות ולא בעיבוד הסופי. 4. המלה 'באר-בארים' מציינת ביוחנית עמים לא-יווניים. כאן אין למלה זו שום משמעות של גנאי, מעין אומות העולם או לעוזות בעברית.

[ב] 1. לדעתו של המחבר אין בני-אדם ממהרים להגר מארץ, שבה קיים משא ומתן מסחרי נושא-רחחים.

הפוריות ביותר: תיסאליה (כפי שארץ זו נקראת כיום) ובִּיאוֹטִיָּה, רובה של הפילון-פונים, חוץ מארקאדיה², ושאר אדמות העידית. כי העושר הגדול, שעלה בחלקם של אחדים בשל טובה של האדמה, גרם למחלוקות, שהביאו עליהם כליון, ולא עוד אלא שגם זרים התנכלו להם יותר. אַטִיקָה³, מכל מקום, לא היו בה מחלוקות מימים קדומים בשל אדמתה הדלה, ואותם האנשים עצמם שכנו בה תמיד⁴. ויש הוכחה לא־מבוטלת לדעה, שבגלל הנדודים לא גדלו שאר חבלי־יוון בדומה לאַטִיקָה. כי מכל קצווי יוון נהרו אל ארץ האתונאים כאל מושב איתן אותם מרובי־הנכסים, שהוגלו מארצם מחמת מלחמה או מרד. ולאחר שנתאזרחו בה, הגדילו הללו את העיר במספר אוכלוסיה עוד מימים קדמונים. וכיוון שלא נשאה אותם עוד ארץ אַטִיקָה, שילחו לאחר־מכן תושבות⁵ אף לאיוניה⁶.

ג ויש, לדעתי, עוד ראיה גדולה לחולשתם של הקדמונים, שכן אין למצוא אף רמז קל שבקלים על פעולה משותפת של הֶלַאס לפני מלחמת טרויה. ונראה לי, שאף עצם השם הֶלַאס לא נקרא או על הארץ כולה; ולא עוד, אלא שלפני הֶלִין בן דִּבְקַאֲלִיוֹן לא היה כינוי זה מצוי כל־עיקר, וחבלי הארץ השונים נקראו על שמות השבטים השונים, ובעיקר על שם הפֶּלֶאסְגִים. ורק לאחר שנתחזקו הֶלִין ובניו בפֶּתִיאוֹטִיס¹, ואף נקראו לבוא לעזרת הערים האחרות, החלו נקראים הֶלִינִים בשל אותו מגע־ומשא שביניהם. ואף־על־פי־כן ארכו הימים, עד ששם זה נתרווח על כולם. והעד הנאמן לכך הוא הומירוס. הוא, שחי זמן רב לאחר מלחמת טרויה, קורא בשם זה רק את אנשי אַכִילִיס² מפתיאוטיס, שהיו באמת ההלינים הראשונים, אך בשום מקום אינו מכנה כך את כולם, ואף לא אחרים מלבדם, ובשירותיו הוא קוראם דאנאים וארגיאים ואכִיאים. יתר על כן, אף השם 'בארבארים' אינו מצוי אצלו, מפני שגם ההלינים לא נבדלו אז, לפי דעתי, מהאחרים בשם מיוחד לעצמם. על כל פנים, אותם שסיגלו לעצמם את השם הלינים (בתחילה עיר אחרי עיר, ככל ששמעו איש את שפת רעהו, ולאחר־מכן כולם כאחד), לא עשו שום דבר במשותף לפני מלחמת טרויה, מתוך החולשה ומתוך חוסר המגע שביניהם. וגם למסע זה נתקבצו יחד, רק לאחר שנתאמנו יותר במלאכת הים.

ד מינוס היה הקדום בכל אותם הידועים לנו מפי השמועה, שבנה לו צי. הוא גם הש-

2. ארץ הררית ודלת־מים. 3. ארצם של האתונאים. 4. האתונאים היו גאים מאוד על כך, שהם אוֹטוֹכְתוֹנִים ('ילידים', בני הארץ עצמה), ולא מהגרים סתם, כובשי ארץ של אחרים. 5. קולוניות. על־פי מכילתא דר' שמעון בן יוחאי, מהדורת ד. צ. הופמאן, עמוד 110: 'למען יאריכון ימך על האדמה — ולא בגולה ולא בתושבות'. ותושבות הן המקומות בחוץ־לארץ, שבהם נתיישבו היהודים בטיבתם הם. גם פילון ראה את היישוב היהודי בתפוצות כמעין תישבה של המטרופולין ירושלים (חיי משה ב, 232). 6. איוניה, בחוף המערבי של אסיה־הקטנה.

[ג] 1. בתיסאליה. 2. גיבור היחנים במלחמת טרויה ונסיך פתיאוטיס.

ספר ראשון

תלט על רובו של הים הנקרא כיום הים ההליני, ושפך ממשלתו אף על האיים הקיק-לאדים¹. ולאחר שנישל מהם את הקארים, יסד ראשונה תושבות ברובם והעמיד בהם את בניו כמושלים. הוא אף ביער מן הים, כפי שהדעת נותנת, במידת יכלתו את השודדים, כדי להגדיל את הכנסותיו.

ה כי לפנים, לאחר שהחלו לפרוש תכופות בספינות אלו אצל אלו, היו היוונים וגם הבארבארים, שוכני חוף-הים ודרי-האיים כאחד, מפנים עצמם לליסטות, ובראשם עמדו תקיפיהם, שעינם היתה לבצעם ולפרנסתם של הדלים שביניהם. הם היו מת-נפלים על ערים פרוזות, שישבו כפרים-כפרים¹, ושודדים ובוזזים אותן, ומזאת באה להם רוב מחייתם. כי אומנות זו לא היה בה עדיין כלום מן החרפה, ולא עוד אלא שהביאה אף משהו מן השבח לבעליה. דבר זה מתחורר גם מתוך כך, שכמה מדרי היבשה מתפארים גם כיום במסע-שוד מוצלח, והקדמונים שבפייטנים אף שואלים² את הבאים בדרך הים אותה שאלה עצמה בכל מקום ומקום, אם הם ליס-טים³; שכן סבורים היו, שהנשאלים אינם מתכחשים לאומנות זו, ואף השואלים, אותם הנותנים דעתם לחקור זאת, אינם מגנים אותם על כך. גם ביבשה היו מלסטמים אלו את אלו. ועד היום ממשיכים חלקים גדולים של יוון לחיות באורח קדום זה: בתחום הלוקרים שבאזוזה והאיטולים והאקארנאנים ובשאר חלקי-היבשה שם. ואף מנהג זה של נשיאת נשק, שנוהגים בו דרי-יבשה אלו, אינו אלא שריד מתקופת-הליסטות הקדומה.

ו כי כל יוון נשאה לפנים נשק, מפני שמשכנותיהם לא היו מוגנים ודרכי-התחבורה שביניהם לא היו בטוחות. וכך היו למודים לצאת בנשק בחיי יום-יום שלהם בדומה לבארבארים. וחבלים אלו של יוון, החיים עד היום כך, משמשים סימן שלפנים היו אורחות-חיים מעין אלו רווחים ביוון כולה. האתונאים היו בין הראשונים שהניחו את נשקם, ומתוך שאתו באורח-חיים אחר, סיגלו לעצמם הליכות רכות וענוגות יותר. ובשל חיי התפנוקים שלהם חדלו זקני עשיריהם לפני זמן לא רב ללבוש כתנות-בד¹ ולקשור לראשם קליעת-שער מהודקת בצרצור של זהב. ובשל כך² נשתמרה תלבושת זו אצל זקני איוניה זמן רב בגלל קרבתם לאתונאים. לעומת זאת היו הלאקדימונים הראשונים, שיצאו במלבוש צנוע יותר, בדומה לשלנו כיום, וגם בשאר הדברים השתדלו עשירי-הנכסים שבהם³ להשוות עצמם באורח-חיהם

[ד] 1. קבוצת איים בדרום הים האיגיא.

[ה] 1. כי הערים היו מורכבות אז ממספר כפרים סמוכים זה לזה. 2. כרגיל מייחסים לפייטנים את פעולות גיבורי שירותיהם. 3. השחה, למשל, אודיסיאה, שיר שלישי, שורה 73.

[ו] 1. בגדי-צמר נחשבו כתלבושת גסה יותר. 2. מפני שזו היתה תלבושתם של עשירי האתונאים (למעשה היתה כותונת-הבד אופיינית לתלבושתם של האיונים ושימושה התפשט ממזרח למערב, ולא ממערב למזרח כדעתו של ההיסטוריון). 3. שלא כעשירי האתונאים.

להמוני-העם. הם גם היו הראשונים שהתערטלו כשהתעמלו, פשטו בגדיהם לעיני הכול ומשחו בשרם בשמן. כי לפנים היו האתליטים לובשים חגורות על מבושיהם בהתחרויותיהם גם במשחקים האולימפיים. ושנים לא-מרובות חלפו מאז פסק מנהג זה. וגם כיום נהוג אצל הבארבארים, ובייחוד אצל בני-אסיה, שהמתאבקים חוגרים חגורות, בשעה שהם קובעים פרסים לאיגרוף ולהתגוששות. אפשר להראות גם על דברים רבים אחרים המוכיחים, שאורח-החיים היווני הישן היה דומה להליכותיהם של הבארבארים כיום.

ז על כל פנים, הערים, שנבנו בזמן החדש, כשהשיוט בים כבר היה בטוח יותר ואף רכושם היה גדול יותר, נוסדו על חוף הים ממש, והמצרים¹ נחסמו בחומות, לצרכי המסחר ולשם התגוננות מפני התקפות השכנים כאחת. אך הערים הישנות², בין באיים ובין ביבשה, נבנו בריחוק-מקום מן הים בשל הליסטות, שהתמידה זמן רב (שכן שדדו זה את זה ואף את כל שוכני החוף, שהים לא היה אומנותם³), ועד היום שוכנות הן בפנים היבשה.

ח ביותר שלחו ידם בשוד יושבי האיים. קארים היו אלה ופיניקים, שכן הם ישבו ברוב האיים. וראיה לכך, שבשעה שטיהרו האתונאים במלחמה הזאת את דילוס¹ ופינו את קבריהם של כל מתי האי הזה, נתגלה שלמעלה ממחציתם קארים הם. הם הופרו על-פי כלי-הזין שנקברו אתם, ולפי דרכי-הקבורה הנהוגות אצלם עד היום.

אך משבנה לו מינוס² אני, נעשתה התחבורה בים נוחה יותר, שכן נישל מהאיים את עושי-הרעה וגם יישב את רובם. מעכשיו שקדו דרי החוף על קניין נכסים, ומו-שבם נעשה איתן יותר. ויש מהם שהקיפו את עריהם חומות, מאחר שהגיעו לעושר. ומתוך ששאפו לעשות הון, התרצו³ החלשים להיות כפופים לתקיפים מהם. והאדירים שבהם, שהיו משופעים ברכוש, כפפו למשמעתם את הערים הקטנות. ומשהגיע מצב זה של דברים⁴ לידי יתר שלמות, יצאו זמן-מה לאחר-מכן למסע על טרויה.

ט וכמדומני, שאגאממנון¹ הצליח לעורר מסע זה בשל הכרע כוחו, ולא מפני שטינדא-ריאוס אסרם באלותיו², נתקבצו אליו מחזריה של הלנה. וגם אותם הפילופונסים, שקיבלו בעל-פה מקודמיהם מסורות נאמנות, אומרים, שמחמת רכושו הגדול, שהביא

[ז] 1. כלומר, ערים בצורות נבנו על חצאי-איים, המחברים ליבשה על-ידי מצרים (איסתמוסים, רצועות ארץ). 2. שלא היו מוקפות חומה. 3. ולפיכך לא שלחו ידם בליסטות.

[ח] 1. בשנה השישית למלחמה הפילופונסית (426). ראה ג (ספר ג), קד (פרק קד). 2. דמות מדמויות האגדה היוונית, מלך כרתים. 3. החלשים העדיפו להיות כפופים לתקיפים מלחפש להם מקומות מגורים חדשים, והחזקים ביכרו לגבות מסים מהחלשים מלנשלם. 4. התחבורה בים ויציבות היישובים.

[ט] 1. ראש צבא היוונים במלחמת טרויה. 2. טינדאריאוס, אבי הלנה, השביע את המחזרים לתמוך באיש, שבתו תבחר בו. היא בחרה במיגלאוס, אחי-אגאממנון, וכשפאריס הטרויאני גולה ממנו,

ספר ראשון

עמו מאסיה לבין אנשים דלים, עלה פילופס בראשונה לגדולה; ואף-על-פי שהיה גר בלבד, זכה שהארץ תיקרא על שמו³, ויוצאי חלציו אחריו הגיעו לגדולות מאלו. ומעשה שהיה כך היה. כשיצא אבריסתבס⁴ למסעו, שבו מת בידי ההראקלידים⁵ באטיקה, מסר לידיו של אטרבס⁶, שהיה שאר-בשרו, את מיקיני⁷ ואת שלטונו (אטרבס זה אחי אמו של אבריסתבס היה, והוא ברח מפני אביו בשל מותו של כריסי-פוס⁸). ומשלא חזר אבריסתבס ממסעו, קיבל אטרבס לידו, ברצונם של המיקינים, את המלוכה על המיקינים ועל כל אשר היו נתונים לשלטונו של אבריסתבס. והמיקינים רצו בו גם מפני שפחדו מפני ההראקלידים וגם מפני שהיו מוחזקים בו, שהוא אדם תקיף⁹ ואף ידע להתחבב על ההמון. וכך נעשה בית פילופס גדול מבית פרסבס¹⁰. וכמדומה אני, שמפני שאגאממנון קיבל לידו את הגדולה הזו, ואף התחזק אותה שעה בים יותר מאחרים, היה בידו לכנס למסעו, מפחד יותר מברצון, אותם שפינס. כי ברור הוא הדבר, שהוא הגיע לטרויה באניות מרובות ביותר ואף סיפק אחרות לארקאדים, כפי שנאמר בפירוש אצל הומירוס¹¹, אם באנו לסמוך על עדותו. וגם במעשה מסירת השרביט¹² הוא אומר, שאגאממנון 'משל על אים רבים ועל ארגוס כולה'. ואילו לא היה לו גם צי, לא היה משתלט על אים, פרט לסמוכים לחוף (ואלו לא היה בהם כדי שייקראו 'רבים'), שהרי מושבו ביבשה היה. וגם ממסע זה ניתן לשער מה היו פני הדברים בימים שקדמו לו.

י ואף-על-פי שמיקיני מצערה היתה¹, ואם גם כל קריה של הימים ההם אינה נראית כיום חשובה בעינינו, הרי אין בזאת משום הוכחה חותכת, שמסע זה לא היה גדול כפי שתיארוהו הפייטנים וכפי שהשמועה הרווחת מספרת. שכן אילו נחרבה עיר הלאקדימונים² והיו נשארים בה רק בתי-המקדש³ בלבד ויסודות בנייניה הציבוריים, היו הדורות הבאים, כעבור זמן רב, מטילים ספק גדול, אם כתהילתה היתה עצמתה. ואולם ספארטה מחזיקה בידיה שניים מחמשת חלקי פילופונים, והיא מנהיגה את חצי-האי כולו ואת בעלי בריתה המרובים שמחוצה לו. אך הואיל ואין ישובה של העיר רצוף, והיא אף חסרה בתי-מקדש ובניינים מפוארים, והיא יושבת כפרים-כפרים כמנהג ההליני הקדום, הרי תיראה פחותה מכפי שהיתה. אך עיר האתונאים,

הצטרפו המחזורים למסע על טרויה. 3. פילופוניסוס, ביחגית פירושה: אי פילופס. 4. מלך מיקיני. לפי פקודת אפולון הוכרח הראקלים לשרתו ולמלא את כל פקודותיו. 5. צאצאי הראקלים. 6. בנו של פילופס ואבי אגאממנון. 7. בארגוליס (במזרחה של פילופונים). 8. אחיו-חורגו של אטרבס (אטרבס הרגו). 9. בשל עושרו (כבנו של פילופס). 10. זקנו של אבריסתבס. 11. איליאס, ב, 612. 12. איליאס, ב, 101—109. נוהגים היו לציין קטעים משירת הומירוס לפי תוכנם (השחה 'מעשה העגל').

[י] 1. מיקיני, בירת אגאממנון, נהרסה בשנת 468/7 בידי בני ארגוס. 2. הלאקדימונים ישבו בחלק הדרומי-מזרחי של פילופוניסוס, הם נקראו גם ספארטאנים על שם עירם הראשית ספארטה. 3. על

ספר ראשון

אם יארע לה כמקרה הזה, הרי על-פי השרידים הגלויים לעין שבעיר ישערו שהיתה גדולה פי-שניים בכוחה מכפי שהיא באמת.

ולפיכך לא נכון הוא לכפור בכול, ואף אין זה מן הראוי לא לתת את הדעת על כוחן הממשי של הערים, אלא על חזותן בלבד. ויש להניח, שאותו מסע היה הגדול במסעות שקדמו לו, אך נופל הוא הרבה מהמסעות של ימינו, אם יש לתת אמון גם בדבר זה בשירתו של הומירוס. שאף-על-פי שהוא כפיטן קישט מן-הסתם והגזים בתיאור מסע זה, הרי גם מתוך דבריו מתגלית לפנינו פחיתותו. הוא, הומירוס, שר על אלף ומאתיים אניות. כל אחת מאניות הבויאזטים הכילה, לפי דבריו, מאה ועשרים איש¹, וכל אחת מאניותיו של פילוקטיטס — חמישים-חמישים². ובזה גילה לנו, לפי דעתי, את מספר האנשים בגדולות ובקטנות שבהן. מכל מקום לא נרמז שום דבר על גודלן של האחרות בקאטאלוג³ של האניות. ובדבריו על אניותיו של פילוקטיטס גילה לנו הומירוס, שהחותרים-במשוט היו כולם גם לוחמים, שכן תיאר את כל המלחים כקשתים. ואין זה מסתבר, שפרשו עמהם מלווים מרובים אחרים, חוץ מהמלכים ורמי-המעלה, ובייחוד כשהתעתדו לחצות את הים עם כלי-מלחמה. ועוד, אניותיהם לא היו ספונות, אלא מותקנות היו בסגנון הישן בדומה לאותן של שודדים. ולפיכך, אם ננקוט את הממוצע של הגדולות שבאניות ושל הקטנות שבהן, יתברר לנו שלא גדול היה מספר היורדים במלחמה, אם נשים אל לבנו שהם נשלחו מכל יוון כולה כאחד.

יא ולא מיעוט האנשים הוא שגרם לכך בעיקרו של דבר, אלא הדלות. שבשל המחסור בצורכי מזון הוליכו אתם גיס קטן מהראוי, וגודלו לא עלה על מספר האנשים שיכלו למצוא שם מחייתם, לפי אומד דעתם, במשך המלחמה. וכשהגיעו לשם וניצחו במלחמה (וברור הוא שניצחו, שאלמלא כן לא היתה ספיקה בידם לבנות ביצוריהם⁴), לא נערכו, כנראה, אף שם⁵ עם כל צבאם, אלא יש מהם שהפנו עצמם מחוסר מזון לעבודת-האדמה בכרסוניסוס⁶ ולליסטות. ומתוך כך, הואיל והיוונים היו מפוזרים ומפורדים, יכלו הטרויים לעמוד בפניהם בשדה המלחמה במשך עשר שנים, שכן היו תמיד שקולים כנגד החלק הנשאר במחנה. אך אילו היו היוונים באים, כשברשותם שפע של מזון, והיו אוסרים עליהם מלחמה ללא-הפוגות, כשהם כנוסים כולם יחד, בלי לאחוז בליסטות ובעבודת-האדמה, היו מכריעים אותם במלחמה על-נקלה ולוכדים את העיר; שהרי גם כשלא היו כנוסים, ורק חלק מהם נשאר תמיד במחנה, עמדו בפניהם. הוזה אומר, שאילו היו שמים עליהם מצור של ממש, היו כובשים

בתי-המקדש היו חסים בשעת כיבושה של עיר. 4. איליאס ב, 510. 5. ר' איליאס ב, 719. 6. רשימת האניות. ר' איליאס ספר ב.

[יא] 1. להגנת אניותיהם. 2. לפני חומת טרויה. 3. התראקית (כיום חצי-האי גאליפולי, הגדה הצפונית-מערבית של הדאדאנלי). 4. ר' איליאס ב, 510. 5. ר' איליאס ב, 719.

ספר ראשון

את טרֹויה בפחות זמן ובפחות יגיעה. אבל בשל חוסר האמצעים דלים היו המס־
עות, שקדמו למסע טרֹויה, ואף הוא, המפורסם שבמסעות ימי קדם, נחות היה לאור
העובדות מהתהילה ומהשם הגדול כיום, שהוציאו לו הפייטנים.

יב והרי גם אחרי מלחמת טרֹויה נעקרו ביוון דִּיֹוֹרִים ונשתלו בה דִּיֹוֹרִים, וכך לא ניתן
לה להגיע למנוחה ולגדול. כי חזירתם של היוונים מאִילִיוֹן¹, הואיל ונשתתה, גררה
שינויים מרובים, ומהפכות התחוללו ברוב הערים, ופליטי מהומות אלו בנו להם
ערים חדשות. הבִּיאֹוֹטִים של ימינו, למשל, שנושלו מאֲרֹנִי² שישים שנה לאחר כִּי־
בוש אִילִיוֹן על־ידי התיסאלים, השתקעו בארץ הנקראת כיום בִּיאֹוֹטִיה, זו שנקראה
לפנים קֶאֶדְמִיאִיס (מקצתם גרו בארץ זו גם לפני, ומהם יש שהשתתפו במסע על
אִילִיוֹן³); גם הדורים תפסו יחד עם הֵי־רֶאֶקְלִידִים את פִּילֹוֹפֹנִיס⁴ בשמונים שנה
לחורבן אִילִיוֹן. ורק לאחר זמן רב באו היוונים אל המנוחה ואל הנחלה, ומשפסק
הנישול שלחו גם תושבות למקומות אחרים. האתונאים יישבו את אִיוֹנִיה ואת רוב
האיים⁵, הפִּילֹוֹפֹנִיסִים — את מרביתה של איטליה⁶ ושל סִיקֶלִיָה⁷ ומקומות אחרים
בשאר חלקי יוון. כל התושבות הללו נוסדו לאחר מלחמת טרֹויה.

יג משנתחזקה יוון ואף עשתה לה עושר רב יותר ממה שהיה לה לפני, והכנסותיה
גדלו, כוננו טיראניות ברוב הערים (בראשונה משלו בהן בתי־מלכות, שמשפטים¹
היה מוגדר וקבוע). אז התקינה לה יוון גם צי אניות ונאחזה יותר בים. אומרים,
שהקורִינְתִים היו הראשונים, שעיסוקם בענייני אניות היה דומה לזה של ימינו,
וקורִינְתֹוס היתה הראשונה בערי יוון, שנבנו בה טריאִירוֹת². ונראה, שאֲמִינֹוֹקְלִיס,
בונה־אניות קורִינְתִי, בנה ארבע אניות גם לסֶאֱמִים. וכשלוש מאות שנה חלפו מאז
בא אֲמִינֹוֹקְלִיס לסֶאֱמֹוס ועד סֹוֹפָה של מלחמה זו³. הקדומה שבמלחמות־האניות
הידועות לנו היתה בין הקורִינְתִים לקֶרְקִירִים, וכמאתיים ושישים שנה חלפו ממלחמה
זו ועד אותו הזמן עצמו³.

קורִינְתֹוס, היושבת על הֵי־צֶר, היתה מאז ומעולם עיר רוכלת. כי לפני היוונים
משתמשים בדרך היבשה יותר מדרך הים; ואלה שבפנים פִּילֹוֹפֹנִיס ואלו שמחוצה
לה היו באים במגע זה עם זה דרך ארצם של הקורִינְתִים, וכך עשו להם הקורִינְתִים
עושר רב, כפי שמעידים עליהם הפייטנים הקדמונים, שכן הם קוראים לארץ זו
בשם 'העשירה'.

[יב] 1. טרֹויה. 2. בתיסאליה (ארני היא מולדתם הישנה של הבִּיאֹוֹטִים). 3. תוקידידיס מנסה
כאן ליישב את הסתירה בין המסורת שהיתה בידו לבין עדותו של הומירוס (איליאס ב, 494),
שלפיה משלו הבִּיאֹוֹטִים על רובה של בִּיאֹוֹטִיה כבר בימי מלחמת־טרֹויה. 4. את רובה. 5.
הקיקלאדים. 6. הדרומית. 7. סיציליה.

[יג] 1. מעמד כמצביאים, שופטים וכוהנים. 2. אניות־מלחמה בעלות שלוש שורות של משוטים
(זו למעלה מזו). 3. המלחמה הפִּילֹוֹפֹנִיסִית.

ספר ראשון

משהרבו היוונים לפרוש בים, רכשו להם הקורבנות אניות וביערו את הלסטים; והואיל וסיפקו שוק לסחר היבשה והים כאחד, האדירו את עירם בהכנסותיהם הגדולות. גם לאִיוֹנִים⁴ היה צי גדול זמן רב לאחר־מכן, בימי כורש, המלך הראשון של הפרסים, ובימי קאמביסס בנו; וכשאסרו מלחמה על כורש, אף השתלטו לזמן־מה על הים שבתחומם. גם פוליקראטיס, שרדה בסאמוס בימי קאמביסס, היה כוחו גדול בים, והוא כפף למשמעתו כמה וכמה איים; וכשלכד את רִינִיָּאָה⁵, הקדישה לאפולון הִדִּילִי. גם הפּוֹקִיָּאִים נצחו את הקאַרְחִידוֹנִים⁶ בקרב־ים, שעה שישבו את מאסאליה⁷. יד אלו היו החזקים שבציים. ברם נראים הדברים, שגם אלו, אף־על־פי שנבנו דורות מרובים לאחר מלחמת טרויה, הכילו אך מעט טריאירות, וכל שימושם היה באניות בעלות חמישים משוטים ובכלי־שיט ארוכים אחרים¹, כדרך הקדמונים². ורק זמן מועט לפני מלחמת פרס³ וימים לא רבים לפני מותו של דָּרְיוּשׁ⁴, שמלך על הפרסים אחרי קאמביסס, התקינו להם הרודנים השונים של סיקליה והקרקירים הרבה טרי־אירות. אלו היו הציים האחרונים הראויים־לשם, שהוקמו ביוון לפני מסעו של פֶּסְרַכְסִיס. כי האִגִּינִיטִים והאתונאים ואחרים — צייהם נטולי־ערך היו, ואף הם מור־כבים היו ברובם מאניות בעלות חמישים משוטים. ורק במאוחר, כשנלחמו באִגִּי־ניטים בשעה שציפו לפלישת הבארבארים⁵, שידל תמיסטוקליס את האתונאים לבנות אותן אניות, שבהן נלחמו בים⁶. ואף אניות אלו לא היו עדיין סיפוניהן שלמים.

טו כמות אלה היו צייהם של היוונים בימים קדמונים ואף בימים שלאחריהם. אך אותן ערים, שנתנו דעתן על ציין, הגבירו בכל זאת במידה לא־מועטת את כוחן, הגדילו הכנסותיהן והרחיבו שלטונן על אחרים. באניות אלה היו מפליגים — ובייחוד אותן ערים, שאדמתן לא מצאה להן — אל האיים ומשעבדים אותם. שום מלחמות, שהיה בהן כדי להאדיר את כוחו של המנצח, לא נערכו אז ביבשה. וכל המלחמות שהיו בה לא היו אלא תגרות־גבול בין שכנים; אך למלחמות־חוץ, בריחוק־מקום מארצם, לשם שעבודם של אחרים, לא היו היוונים יוצאים אז. כי הערים הקטנות לא סרו למשמעתן של הערים הגדולות, ואף לא היו מתחברות בטובתן¹ כבעלי־ברית שווים למסעות משותפים. היפוכו של דבר, הערים השכנות היו נלחמות, כשם שנלחמו², ביניהן לבין עצמן³. ורק במלחמה שהיתה לפנים בין הכַּאלְקִידִים ובין האַרְטַרִיָּאִים⁴ נצטרפו גם

4. שבאסיה־הקטנה. 5. אחד האיים הקיקלאדים (סמוך לדילוס). 6. הקרתגים. 7. בדרום צרפת (מארסייל). נוסדה 600 לפה"ס.

[יד] 1. אניות־מלחמה, שנבדלו אך במעט, פרט לאורכן, מאניות־סוחר (אניות המלחמה ארוכות היו, ואניות־הסוחר — עגולות). 2. בדומה לאותן האניות, שהשתמשו בהן בימי מלחמת־טרויה. 3. מלחמת הפרסים — הכחנה למלחמה בפסרכסס (במלחמת מאראתון ראה תוקידידס הקדמה בלבד למלחמת־הפרסים). 4. דריחש מת בשנת 485 לפני סה"נ. 5. פסרכסס. 6. בסאלאמיס.

[טו] 1. שלא בעל־כורחן. 2. המחבר מציין במלים אלו שאין ברצונו להיכנס לבירור פרטי מלחמות אלו. 3. בלי השתתפותן של ערים אחרות. 4. הערים כאלקיס וארטריאה (באי אבבויאה)

ספר ראשון

שאר היוונים בתור בעלי-ברית לצד זה או לצד זה משני הצדדים היריבים.
טז אך מעצורים צצו במקומות שונים¹, שמנעו את גידולן של הערים היווניות. ועל האיונים, שעסקיהם שגשגו במידה מרובה, עלה כורש מלך פרס, שלאחר שמיגר את קרוֹיֶסוס² וכבש את כל חבל הארץ שבין הנהר האֵלִיס לבין הים, פשט על ערי החוף ושעבדן. לאחר-מכן שעבד דריווש, שכוחו נתעצם על-ידי הצי הפוניקי, אף את האיים³.

יז ועוד: הרודנים, כל כמה שהיו אז בערים היווניות, הואיל וכל דעתם היתה נתונה לטובתם הם, לשלומם ולגדולת ביתם, ניהלו את עריהם בזהירות מרובה, ככל שיכלו. ולפיכך לא נעשה על-ידיהם שום דבר שחשיבות תהא נודעת לו, פרט להת-כתשיות של מה-בכך עם שכניהם [אך הרודנים שבסיקליה הגיעו לעוצמה רבה]. וכך נמנע בכל מקום מיוון במשך זמן רב מלעשות משהו שיש בו מן התהילה, ואף כל עיר ועיר לחוד לא עמד בה הרוח לפעול משהו נועז לעצמה.

יח לבסוף הורדו מגדולתם על-ידי הלאקדימונים רודני אתונה ושאר ערי יוון¹ (שאותם מושלים-מעצמם רדו ברובן עוד לפני שרודנים תפסו שלטון באתונה) — רובם על כל פנים והמקולקלים שבהם, חוץ מאותם של סיקליה². באמת, לאחר שהתנחלו בלאק-דימון הדורים, הללו היושבים בה גם כיום, נפלו מחלוקות בארץ זו, שנמשכו יותר מבכל המדינות הידועות לנו³; אף-על-פי-כן זכו תושביה לחוקים טובים מימים קדומים, ורודנים (טיראנים) לא שלטו עליהם מעולם. הלאקדימונים חיים באותו משטר עצמו זה כארבע מאות שנה ויותר, כמספר השנים שחלפו מאז הוקם משטר זה ועד סיומה של מלחמה זו⁴; ומשום כך היה כוחם יפה להתקין את סדרי השלטון גם בערים אחרות.

שנים לא-מרובות לאחר ביטול שלטון הרודנים ביוון חלה מלחמת מאראתון⁵, שהיתה בין הפרסים ובין האתונאים. עשר שנים לאחר-מכן עלה הבארבארון⁶ שוב בחיל גדול על יוון לשעבדה. בשעה שסכנה גדולה כזו היתה מרחפת עליהם, נחלצו הלאק-דימונים, שהיו מצוינים בכוחם, להתייצב בראש צבאות הברית של יוון; והאתונאים, שגמרו בדעתם לנטוש את העיר, משבאו עליהם הפרסים, אספו את מיטלטליהם, עלו על אניותיהם ונעשו עם שוכן-ים. זמן לא רב לאחר שהדפו היוונים בכוחות משו-תפים את הבארבארים, עמדו היוונים, אותם שמרדו במלך⁷ ואותם שנטלו חלק

נלחמו ביניהן בתחילת המאה השביעית על המישור הללאנטי הפורה שהשתרע ביניהן.
[טז] 1. לא רק באסיה-הקטנה. 2. מלך לידיה (באסיה-הקטנה). המעשה אירע בשנת 546. 3. בשנת 493.

[יח] 1. לנו ידוע רק על מיגור הפיסיסטראטידים באתונה בעזרת ספארטה. 2. בסיראקוס התמידה הרודנות עד שנת 467/6. 3. עד ליקורגוס. 4. מלחמת פילופונים. 5. בשנת 490. 6. כסרפסיס. 7. במלך פרס (הדברים אמורים ביחנים יושבי אסיה-הקטנה).

כבעלי-ברית במלחמה, וחילקו עצמם בין האתונאים ובין הלאקדימונים; כי שתי מדינות אלו נמצאו גדולות מכולן בעוצמתן: זו היתה ידה תקיפה ביבשה, וזו — בים. במשך זמן מועט נשארה הברית⁸ בתוקפה, אך לאחר-מכן נפלה מחלוקת בין הלאקדימונים ובין האתונאים⁹, והם החלו נלחמים זה בזה בסיוע בעלי-בריתם; וגם שאר היוונים היו פונים מעתה לזה או לזה¹⁰ בכל שעת מחלוקת שפרצה בינם לבין עצמם. וכך, מתוך שעבר עליהם כל אותו זמן — ממסע הפרסים ועד מלחמה זו — מקצתו בעשיית חוזים ומקצתו במלחמות בינם לבין עצמם או בבעלי-בריתם המתפרצים מפניהם, היו האתונאים והלאקדימונים מצוידים יפה בכל צורכי-המלחמה, ואף סיגלו להם אותו ניסיון רב, הבא מתוך אימונים הכרוכים בסכנה.

יט הלאקדימונים הנהיגו את בעלי-בריתם בלי להטיל עליהם מס, ורק שקדו על כך, שמש-טרם יהא אוליגארכי וישמש את ענייניהם הם בלבד; ואילו האתונאים הפקיעו במשך הזמן מערי-הברית שלהם את אניותיהן, חוץ משל כיוס ולסבוס, והטילו על כולן מס-כסף קצוב. וכך היו אמצעיהם של האתונאים לבדם בשביל מלחמה זו גדולים מאמצעיה של הברית כולה בזמן מן הזמנים, כשזו היתה עדיין שלמה ובמלוא פריחתה.

כ כזה היה מצב הדברים בימי קדם, כפי שעלה בידנו, אף-על-פי שקשה לתת אמון בכל עדות ועדות. כי דרכם של בני אדם לקבל זה מפי זה את השמועות על קורות העבר בלי חקירה ודרישה וללא הבחנה¹, ואפילו אם המדובר הוא במאורעות שאירעו בארצם הם. רוב האתונאים, למשל, סבורים, שהיפארכוס, שהומת בידי הארמוֹדיוס ואריסטוגיטון², הוא שהיה רודן אתונה, ואין הם יודעים, שהיפיאס, בכור בניו של פיסיסטראטוס, שלט אז, והיפארכוס ותיסאלוס היו אחיו בלבד. אלא שהארמוֹדיוס ואריסטוגיטון נכנס חשד בלבם באותו יום ובשעת מעשה ממש, שאחד מבעלי-סודם גילה שמץ דבר להיפיאס, ומתוך שסברו שהקשר נודע לו, נמנעו מלפגוע בו. אך הואיל וביקשו לבצע משהו³, עד שלא ייתפסו, ויבוא עליהם מה שיבוא, עמדו והרגו את היפארכוס, שנקרה להם כשהוא עורך את התהלוכה הפאנאִתינאית על-יד המקדש המכונה ליאוקוריאון. גם בדברים רבים אחרים, אף מאותם שהם קיימים גם היום ולא נשתכחו באורך הזמן, טועים גם שאר היוונים⁴. למשל, שכל אחד ממלכי הלאקדימונים מטיל לא פסיפוס אחד⁵ אלא שניים, ושיש להם ללאקדימונים בצבאם גדוד 'פיטאגני'⁶, דבר שלא היה מעולם. כל-כך מתרשלים הם רוב בני-האדם בחיפושם אחרי האמת, ועד כדי כך הם נאהזים מיד בדברים המזדמנים לידיהם.

8. ברית-ההגנה בין מדינות יוון היבשתית. 9. ר' פרק קב. 10. לאתונה או לספארטה.

[כ] 1. מאורעות העבר וההווה, של פנים ושל חוץ כאחד. 2. בשנת 514. 3. ולא להיענש על כוונה בלבד. 4. ולא רק האתונאים. 5. בהצבעה (השחה הירודוטוס ו, 57). 6. השחה הירודוטוס ו, 55.

כא ועם כל זאת, לא יטעה כל הסבור, שכך בעצם היו פני הדברים בעבר, כפי שהעליתי על סמך העדויות האמורות, ואין להאמין ביותר בהימננות המפורכסים הרבה של הפייטנים ואף לא בתיאוריהם של כותבי דברי הימים¹, שהעדיפו דברים ערבים לאוזן² על האמת; סיפוריהם אינם ניתנים לבדיקה ומפני אורך הזמן נכנסו רובם לתחום המיתוס ואין בהם ממש. ויש להכיר, שהעובדות נחקרו על ידי, על סמך הברורים שבסימנים, במידה הראויה, ככל שהדבר ניתן, שעה שאנו עסוקים במאורעות הזמן העתיק. ואף על פי שדרכם של בני אדם לראות תמיד כל מלחמה, שהם בה, כחשובה שבכולן, ולחזור ולהשתומם על אירועי העבר משפסקו, הרי למסתכל בעובדות עצמן יתגלה בבירור, שמלחמה זו היתה החשובה שבכולן.

כב הנאומים שהושמעו, בשעה שהתעתדו להילחם או בשעת המלחמה עצמה, מקצתם שמעתיים בעצמי ומקצתם נמסרו לי מפי אחרים, שהיו במקומות ההם. אך מן הנמנע היה, גם לי וגם להם, לשמרם ולזכרם על דיוקם. לפיכך שמתי בפי הנאומים דברים, שהיו צריכים, לפי דעתי, להיאמר על ידיהם לפי מצב העניינים, וקרובים ככל האפשר לכוונתם הכללית של הדברים, שנאמרו באמת.

ואשר למעשים שנעשו במלחמה הזאת, לא מצאתי לנכון לרשום כל שמועה כפי שהגיעה לידי ואף לא כפי שהיה את נפשי, אלא ביררתי כל דבר לפרטיו במידת הדיוק שבגדר האפשרות גם במאורעות שהייתי עד ראייה להם, וגם באותם ששמעתיים מפי אחרים. והשתדלות זו גרמה לי יגיעה מרובה, כי אותם שנכחו במאורעות השונים לא סיפרו אותם דברים עצמם על אותם מעשים עצמם, אלא כל אחד ואחד סיפר לפי חיבתו לאחד הצדדים ולפי כוח זכרונו. ואפשר שסיפור מאורעות, שאין בו כלום מן המיתוס, לא יהא בו כדי לענג את השומעים. אך כשלעצמי דייני, אם ימצאו בו תועלת אותם שירצו לצפות באמת הברורה שבמעשים הנעשים ובמאורעות העלולים לשוב ולהתרחש ביום מן הימים, כמותם או כיוצא בהם, כמקרה אשר יקרה את בני האדם. כי ספר זה נתחבר כקניין לדורות, ולא לשם שעשוע לשעה בלבד.

כג מלחמת פרס¹ היתה הגדולה במאורעות העבר, אבל היא באה לידי הכרעה מהירה בשתי מערכות ימים ובשתי מערכות יבשה². אך מלחמה זו נמשכה זמן רב, ובימיה התרגשו על יוון פורענויות כאלה, שלא ידעה מעולם כמותן במשך אותו שיעור זמן. מעולם לא נהרבו לאחר כיבושן כל כך הרבה ערים, מהן על ידי הבארבארים ומהן על ידי היוונים עצמם, שנלחמו זה בזה (ויש מהערים שהחליפו את תושביהן לאחר

[כא] 1. במקור: לוגוגראפוי (כותבי פרזה). 2. בהקראות פומביות (בעצרות חגיגות היו יחידות לפני העם מיצירות המשוררים והלוגוגראפים) בדומה לקריאת התורה מימי בית שני ועד ימינו.

[כג] 1. המלחמה בפסרפסיס. 2. בים — ארטמיסיון (בקרבת תרמופילאי) וסאלאמיס, בים שח — תרמיון.

ספר ראשון

שנלכדו); ומעולם לא גלו ממקומותיהם אנשים מרובים כל-כך ולא נשפך דם רב כל-כך בין במלחמה עצמה ובין במהומות הפנימיות. ודברים, שידענום קודם רק מפי השמועה, אך אמיתותם נתאשרה רק במקצת על-ידי המציאות, חדלו להיות דברי בדיות; רעידות-אדמה, שהתחוללו בעוצמה רבה על פני חלקי-ארץ גדולים; ליקויי-חמה³, שהיו תכופים מאותם הזכורים לנו מזמנים עברו; בצורות גדולות היו בכמה מקומות, שגררו אחריהן רעבון; ולסוף — אותה מחלה-מגפה, שהיזקה היה ניכר ביותר ואף דלדלה חלק מיוון. כל הפגעים האלו באו על יוון עם מלחמה זו.

פתחו במלחמה האתונאים והפילופונים, משביטלו את ברית-השלום לשלושים שנה, שכרתו ביניהם לאחר כיבושה של אֶבְּוִיָּאָה⁴. ואני אקדים ואכתוב את הסיבות, שגרמו לביטול הברית ואת דברי הריבות שביניהם, כדי שלא ישאל אדם לעולם, מפני-מה התרגשה ובאה מלחמה כזאת על היוונים. אך האמיתית שבעילות, אם כי לא נאמרה בפירוש, היתה, לדעתי, התעצמותה של אתונה, שהפילה פחד על הלאק-דימונים ואילצתם לצאת למלחמה. אך התואנות המפורשות של הצדדים, שבגללן ביטלו את תנאי הברית ונערכו למלחמה, היו אותן האמורות להלן.

כד יש עיר ואֶפִידאמוֹס שמה¹, היושבת לימינו של השט-ונכנס למפרץ האיוני². בסמוך לה מתגוררים הטאבלאנטים, שבט אֵילִירִי בארפארי. את העיר יישבו באמת בני קֶרֶ-קִירָה³, אך מייסדה היה פֶּאֲלִיוֹס בן אֶרַאטוֹקְלִידִיס, קוֹרִינְתִי לפי מוצאו, מצאצאיו של הִירַאקְלִיס, שהוזמן לשם כך מהמטרוֹפּוֹלִין⁴ לפי הנוהג הקדום. כמה וכמה מאנשי קוֹרִינְתוֹס ואחרים ממוצא דורי הצטרפו אל המיישבים.

ברבות הימים גדל כוחה של העיר ואוכלוסיה נתרבו. אך מחלוקת⁵ נפלה בין תושבי העיר, שנמשכה, לפי השמועה, שנים מרובות ואף שכניהם הבארבארים דלדלו במל-חמה, וכך ניטל מהם עיקר כוחם. לסוף, זמן-מה לפני המלחמה הזו, גירש ההמון את התקיפים⁶ מהעיר, אך הם עשו יד אחת עם הבארבארים, עלו על העיר ולסטמו אותם בים וביבשה. בצר להם שלחו האֶפִידאמוֹנים שבעיר שליחים לקרקירה, כֹּאֵל המטרו-פּוֹלִין שלהם, והפצירו בהם שלא יעלימו עינם מאובדנם, אלא ישלימו בינם לבין הגולים וישימו קץ למלחמת הבארבארים בהם. את התחינה הזו הפילו השליחים לפי-ניהם, כשהם יושבים במקדש הִירָה⁷ כמבקשי-חסות. אך הקרקירים לא קיבלו את תחינתם ושילחום מעל פניהם בידים ריקות.

פילאי ופלאטיאָה. 3. סימן פורענות. 4. בשנת 446/5 (ר' פרק קטו).
[כד] 1. כיום דוראצו. 2. הים האֶדְרִיאַטִי. 3. כיום קוֹרְפוֹ (אי). 4. קוֹרִינְתִי היתה המטרוֹפּוֹלִין של קרקירה. 5. במונח זה (מחלוקת) אני מתרגם את המלה 'סטאסיס' ביהנית, המציינת מהפכה, ריב פנימי, מלחמת אזרחים. השוה: 'מיד נפלה מחלוקת בישראל, ועמדו שבט יהודה במריבה והרגו מישראל כיתות כיתות' (תנחומא, בוכר, מסעי, ד). 6. דימוס — מפלגת הרוב (ההמון), תקיפים — כינוי לאריסטוקראטים, מפלגת המיעוט. 7. אחותו ורעיתו של זבס.

ספר ראשון

כה משהכירו האִפִּידאמנים, ששום עזרה לא תבוא להם מקרקירה, באו במבוכה ולא ידעו איך להיחלץ מצרה זו. עמדו ושלחו שליחים לדלפוי¹ לשאול את פי האל², אם יש להם למסור את עירם לקורִינְתִּים מייסדיה ולנסות להשיג מהם עזרה כלשהי. והאל ענה להם שימסרו לקורִינְתִּים את עירם וינהיגו אותם עליהם. מיד הלכו האִפִּידאמנים לקורִינְתֹּס ומסרו להם את עירם לתושבה, כמות שאמר האל להם; הם הוכיחו, שמייסד עירם איש קורִינְתֹּס היה, גילו את מענה האל וביקשו מהם לא לעמוד על דמם, אלא לחוש לעזרתם.

הקורִינְתִּים קיבלו עליהם לעזרם, גם מטעמי חוק, שכן סבורים היו, שתושבה זו שלהם היא לא פחות משהיא של הקרקירים, וגם מפני האיבה שנטרו לקרקירים. כי הקרקירים זלזלו בהם. עם שיוצאי עירם היו, לא חלקו להם בעצרות המשותפות³ את הכבוד הנהוג ולא קידשו ראשונה על הקרבנות למען איש קורִינְתִּי⁴, כמנהג כל התושבות, אלא בזו להם. כי בימים ההם היו הקרקירים כבדים ברכוש, בדומה לעשירים שביוונים ואדירים באמצעי־מלחמה; ויש שהיו אף מתיימרים, שהם עולים על הכל בכוחם בים, בשל הפִּיאָקִים⁵, שישבו לפניהם בקרקירה ושנשתבחו באניותיהם. אי לכן שקדו ביותר על פיתוח ציים, וכוחם היה באמת לא־מבוטל, כי מאה ועשרים טריאירות היו להם, בשעה שפתחו במלחמה.

כו בשל כל התרעומות הללו, שהיו להם לקורִינְתִּים עליהם, שלחו בשמחה עזרה לאִפִּי־דאמנוס, קראו לכל הרוצים בכך לבוא ולהתנחל בה, ואף שיגרו אליה כחיל־מצב אִמְפִּראקִיוֹטִים ולִבְקָאִדִּים ואנשים משלהם. הם הלכו ביבשה עד אפולוניה¹, תושבה של הקורִינְתִּים, מפחד הקרקירים, שמא יעכבוּם אם יעשו דרכם בים.

כשהכירו הקרקירים, כי המתנחלים וחיל־המצב כבר הגיעו לאִפִּידאמנוס ושהתושבה שלהם נמסרה לקורִינְתִּים, נתמלאו חימה. מיד עמדו ופרשו בעשרים וחמש אניות, ולאחר־מכן גם בשייטת שנייה², וציוו עליהם תוך איומים וחירופים לשלח את חיל־המצב ואת המתנחלים, ששיגרום הקורִינְתִּים, ולקבל לעירם את הגולים; כי גולי אִפִּידאמנוס באו לקרקירה, הראו באצבע על קברי האבות³, הזכירו את קירבת המשפחה שביניהם וביקשום להשיבם לעירם. אך האִפִּידאמנים לא צייתו להם במאומה, והקרקירים צבאו עליהם⁴ בארבעים אניות, ועמהם הגולים, שנתכוונו להשיבם, ואף את האילירים לקחו אתם. הם יישבו עצמם לפני העיר, והעבירו קול שכל אחד

[כה] 1. ביוון התיכונה (בארץ פוקיס) לרגלי הר הפארנאסוס. היה בה מקדש של אפולון ולידו המינבאה (האוראקולום) המפורסמת. 2. אפולון. 3. למטרופולין ולתושבות. 4. בערים היחניות יכול היה זר להקריב קרבן רק אם אחד האזרחים קידש תחילה למענו את הקרבן (היזה מים קדושים על הקרבן ובזק שעורים על ראשו). 5. עליהם מסופר באודיסיאה (שיר שישי ואילך).

[כו] 1. מדרום לאִפִּידאמנוס. 2. של 15 אניות (ראה להלן: 'צבאו עליהם ב־40 אניות'). 3. קברי אבות אבותיהם, שהיו קבורים בקרקירה. 4. יצאו עליהם למסע מלחמה.

ספר ראשון

ואחד מבני אפידאמנוס הרוצה בכך, ואף הזרים בכלל, ניתנת לו הרשות לצאת את העיר בשלום. אך אם לא יצאו, ינהגו עמהם כעם אויבים. והואיל ולא נשמעו להם, שמו הקרקירים מצור על העיר היושבת על איסתמוס⁵.

כז כשבאו לקורינתוס מלאכים מאפידאמנוס והודיעו שהם נתונים במצור, התקינו הקורינתים עצמם למסע מלחמה, ובה בשעה הכריזו על ייסוד תושבה באפידאמנוס, וכל הרוצים לילך לשם ייהנו מזכויות שוות ודומות, וכל מי שאינו מוכן לשוט עמהם מיד, אך יש את נפשו ליטול חלק בתושבה, יפקיד חמישים דראכמות¹ וישב בביתו. מרובים היו המפליגים בים וגם מספר שוקלי-הכסף היה גדול. הם אף תבעו מהמיגארים ללוותם באניותיהם, מתוך שחששו שמא ימנעום הקרקירים מלשוט. והללו התכוננו לשוט עמהם בשמונה אניות והפאליים מקיפאלנה² — בארבע. גם האפידורים³, כשנתבעו לכך, סיפקו חמש אניות, ההרמיונים⁴ אחת, הטרויוזינים⁵ שתיים, הלבקאדים עשר והאמפראקיוטים⁶ שמונה. מהתיבים ומהפליאסים⁵ כסף ומהאליאים⁶ — אניות ריקות וכסף. הקורינתים עצמם התקינו משלהם שלושים אניות ושלושת אלפים הופליטים⁷.

כח כשנודע לקרקירים על התכונה הזו, באו לקורינתוס בלוויתם של שליחים לאקדימונים וסיקונים, שלקחום עמהם, וביקשו מהקורינתים להוציא מאפידאמנוס את חיל-המצב ואת המתנחלים, שכן אין להם כל חלק בה. אך אם יש בפייהם טענה של ממש, נכונים הם ליתן את הדין¹ לפני אותן ערים מערי פילופוניסוס. שתבוא עליהן הסכמת שני הצדדים, ומי שיזכה בדין יחזיק בתושבה. הם גם מוכנים היו להביא את דבר שניהם עד המיגנאה² אשר בדלפוי, אך הם הזהירו כל לשון של הזהרה, שלא לעורר מלחמה, שאם לא כן, כך טענו, יהיו גם הם אנוסים, הואיל והקורינתים באים עליהם בזרוע, לעשות להם לידידים, למען בטחונם, אותם שאין נפשם אליהם³, אחרים לגמרי מאלו של עכשיו⁴. הקורינתים ענום, שאם יעלו את האניות ואת הבארבארים מעל אפידאמנוס, ישקלו את הדבר, אבל לא קודם לכן, שכן לא יאה הדבר, שהם יהיו מתדיינים בשעה שהללו נצורים. הקרקירים טענו כנגדם, שיעשו כדבריהם, אם אף הם יוציאו את אנשיהם מאפידאמנוס. הם גם מוכנים היו להסכים לכך, ששני הצדדים יושבתו ממלחמה ויישארו במקומותיהם, עד שיחתך הדין.

5. אפידאמנוס יושבה על חציאי (ולפיכך קל היה לשים עליה מצור מצד הים).

[כז] 1. אדרבנינים. 2. אי מדרים לקרקירה. 3. במזרח פילופוניס. 4. מצפון לאיטוליה. 5. בצפון מזה פילופוניס. 6. במערב פילופוניס. 7. חיילים בעלי תחמושת כבדה (בעלי תריסין). ההופליט נשא יונק ומגן גדול (הופלון).

[כח] 1. להביא את הריב לפני בית-דין של בוררות ולקבל הכרעתו. 2. אוראקילום. 3. רמו ואיוס, שהם יכוני ברית עם האתונאים, האיונים. 4. הפילופוניסים, אחיהם לגזע (דורים).

כט אך הקור־ינתיים לא היטו אוֹזן לדבריהם, ומשנתמלאו אניותיהם¹ ובעלי־בריתם הגיעו אצלם, שלחו כְּרוֹז לפניהם לקרוא מלחמה על הקרקירים, פרשו לים בשבעים וחמש אניות ובאלפיים הופליטים² ושטו לעבר אֶפִיד־אֶמְנוֹס לאסור מלחמה על הקרקירים. על האניות פקדו אֶרִיסְטֶבס בן פֶּלִיכֹוס וקָאֶלִיקְרָאֲטִיס בן קָאֶלִיאַס וטימאנור בן טִימָאנְתִּיס, ועל חיל־היבשה — אֶרְכֶּטִימוֹס בן אֶבְרִיטִימוֹס ואִיס־אֶרְכִידַּאס בן אִיס־אֶרְכֹּוס. כשהגיעו לֶאֱקֵטִיוֹן שבתחום אֶנֶאקְטוֹרִיָה (במקום זה, במבוא מפרץ אֶמֶפְרָאקִיָה, נמצא מקדשו של אפולון), שלחו הקרקירים לקראתם כְּרוֹז בספינה קלה להזהירם, שלא ישוטו עליהם. אותה שעה החלו הקרקירים למלא את אניותיהם, לאחר ששיפצו את הישנות שבהן, כדי שיהיו ראויות לשיט, ואף תיקנו³ את האחרות. משחזר הכְּרוֹז בלי דברי־שלום מהקור־ינתיים, הוציאו הקרקירים כנגדם את אניותיהם (שמו־נים במספר, כי ארבעים צרו על אֶפִיד־אֶמְנוֹס⁴), שכבר מלאות היו, וערכו מלחמה לקראתם בים. הקרקירים נחלו ניצחון גדול, והשמידו חמש־עשרה אניות מאניות הקור־ינתיים. והנה קרה המקרה, שבאותו יום עצמו הביאו הצרים על אֶפִיד־אֶמְנוֹס את העיר לידי כניעה. תנאי הכניעה היו, שהזרים⁵ יימכרו לעבדים והקור־ינתיים ייאסרו ויוחזקו בידיהם עד שיחליטו אחרת.

ל לאחר מלחמת האניות הקימו הקרקירים מצבת־ניצחון בלֶבְקִימְנִי, צוק־החוף בקר־קִירָה¹, והוציאו להורג את כל השבויים, חוץ מן הקור־ינתיים; אותם אסרו והחזיקו בידיהם. לאחר־מכן, כשחזרו הקור־ינתיים ובעלי־בריתם, שהוכרעו במלחמת־הים, לב־תיהם, השתלטו הקרקירים על כל הים שבתחום המקומות האלה, פרשו ללֶבְקֶאס², תושבה קור־ינתית, השחיתו את ארצה והעלו באש את קִילִינִי, הנמל של האליאים, על שסיפקו אניות וכסף לקור־ינתיים. וכך שלטו על הרוב³ בים לאחר מלחמת האניות, והיו מפליגים ובאים על בעלי־בריתה של קור־ינתוס ועושים בהם שמות, עד ששיגרו הקור־ינתיים בשלהי הקיץ אניות וצבא, כי ראו את הרעה, שמצאה את בעלי־בריתם, והקימו להם מחנות בֶּאֱקֵטִיוֹן ובכִּימְרִיוֹן שבתספ־רוֹטִיס להיות משמר על לֶבְקֶאס ועל שאר הערים, שהיו ידידות להם. והקרקירים חנו נגדם בלֶבְקִימְנִי באניות ובחיל־רגלים. אך הם לא פרשו זה לקראת זה, אלא חנו אלה נוכח אלה עד תום הקיץ, ובחורף חזרו איש איש למקומו.

לא כל אותה שנה שלאחר מלחמת האניות, ואף בשנה שלאחריה, התמידו הקור־ינתיים, שהתמסרו בכל לבם למלחמה בקרקירים, בבניין אניות והתקינו בכל מאמצי כוחם צי־מלחמה. הם קיבצוהו מפילופונים עצמה ואף רכשו להם בפיתוי עֶזְכָר תופשי־משוט

[כט] 1. מונח קבוע, המציין את העלאת הצחתות על האניות (ואז כשרות הן למלחמה). 2. כ־26 הופליטים בכל אניה. 3. תיקונים קלים, שהיו נעשים לפני כל הפלגה. 4. בסך־הכל היו להם 120 אניות (ר' פרק כה). 5. האמפ־ראקיוטים והלבקאדים (ר' פרק כו).

[ל] 1. בדרום קרקירה. 2. אי מדרום לקרקירה. 3. בהפסקות קלות.

ספר ראשון

משאר חלקי יוון. מששמעו הקרקירים על הכנותיהם, נתבהלו. והואיל ולא היו להם בעלי-ברית בין היוונים ואף לא נצטרפו לא לברית האתונאים ולא לברית הלאק-דימונים, גמרו בדעתם לילך אצל האתונאים, להיעשות בעלי-בריתם וליגע ולמצוא אצלם שום סיוע. כשנודע הדבר לקורинתיים, שלחו גם הם שליחים לאתונה, כדי שלא יתוסף צי אתונה על צי קרקירה ולא יהיה להם למכשול מלסיים את המלחמה כאוות נפשם. באספה שנקראה הושמעו דברי ויכוחים, והקרקירים אמרו כדברים האלה:

לב 'הו אתונאים, מן הראוי הוא, שהללו הבאים לבקש עזרה מאחרים, כמונו היום, בשעה שלא גמלו עליהם גדולות תחילה ואף לא היו בעלי-בריתם מקודם, יורו בראשונה, אם הדבר הוא בגדר האפשרות, שמה שהם מבקשים יש בו כדי להועיל להם או שאין בו, לפחות, כדי להזיק, ואחר-כך — שיכירו טובה נאמנה. ואם אין בידם להעמיד דברים אלו על בורים, אל יתרעמו אם פניהם יושבו ריקם. והנה שיגרו אותנו עכשיו הקרקירים לבקש על ברית עמכם, גם מתוך ההכרה, שיש בידם להמציא לכם ערובות לכך. אמנם נתגלה, שנוהגנו כלפיכם סותר את בקשתנו ואף אינו מועיל לנו עצמנו בשעה זו. כי בטובתנו אנו¹ לא נעשינו לשעבר בעלי-ברית של משהו, ועכשיו באנו לבקש על כך מאחרים, ובה בשעה עוזבים אנו לנפשנו בשל אותו דבר עצמו במל-חמתנו בקורинתיים. וכך נתגלה לסוף, שאותו נוהג, שלא להסתכן בארץ זרה על דעתם של אחרים², שנחשב תחילה כסימן של תבונה, אינו אלא אבדן-עצה וחולשה. אמנם, במלחמת-הים שנתחוללה הדפנו אנו לבדנו את הקורинתיים, אך מאחר שהם מתעתדים לעלות עלינו בחיל גדול, שמשכוהו אליהם מפילופונים ומשאר חלקי יוון, ואנו רואים שקצרה ידנו להתקיים בכוחנו אנו בלבד, ולא עוד אלא שגדולה היא הסכנה הנשקפת לנו אם נפול בידיהם, לפיכך נאלצים אנו לבקש עזרה מכם ומכל עיר אחרת. ואנו ראויים לסליחה, אם אנו מרהיבים עוז לעשות דבר, המתנגד לאהבת השלווה³ הקודמת שלנו, שכן נעשה הדבר לא מתוך שפלות-נפש, אלא מתוך טעות בשיקול-הדעת.

לג 'אם תיענו לנו, תהא הזדמנות זו שבאנו לבקש עזרתכם יפה לכם מבחינות רבות. ראשית, אתם תושיטו עזרה לאלה שנעשה להם עוול, ולא לאלה המזיקים לאחרים. ועוד, מתוך שאתם מקבלים אנשים שחייהם תלויים להם מנגד, אתם גונזים לעצמכם הכרת-טובה רצופה עדות, שתהא זכורה לנו לעד. ולסוף, יש לנו צי, שהוא הגדול בציים, חוץ משלכם. צאו וראו, איזוהי הצלחה נדירה יותר או מצערת יותר את האויבים מזו, שאותו כוח, שהייתם קונים אותו בממון הרבה ובהכרת-טובה, בא אליכם מאליו, בלא שתבקשוהו, ומוסר עצמו לרשותכם בלי לסבך אתכם בסכנות וביציאות; ולא עוד, אלא שהוא מוציא לכם שם טוב ברבים, מביא לכם הכרת-

[לב] 1. יכולנו, אך לא רצינו. 2. כרגיל היתה המדינה, שקיבלה עזרה מבעלי-בריתה, מפקדת על צבאות הברית, כל עוד נמשכה המלחמה בתחום ארצה. 3. מדיניות אי-התערבות.

ספר ראשון

תודה מצד מקבלי עזרתכם ומוסיף עוצמה לעוצמתכם. רק מעטים בכל דברי הימים קָרוּם כל אלה בבת אחת, ומעטים הם מבקשי־ברית הנותנים לאלה שלעזרתם הם פונים בטחון וכבוד לא פחות ממה שהם מצפים לקבל.

ואם מישוהו מכם סבור שאותה מלחמה, שבה עשויים אנו להיות לכם להועיל, לא תקום ולא תהיה, אינו אלא טועה, ואינו חש שהלאקדימונים ששים אלי קרב מאימתכם עליהם, ושהקורינתים, שהשפעתם מרובה עליהם והם אויביכם בנפש, מבקשים להגות אותנו תחילה מן המסילה על מנת לחזור ולתקוף אתכם, כדי שלא נעבור יחד כנגדם במערכה מתוך שנאה משותפת ושלא יחטיאו את מטרותיהם השתיים: להרע אותנו או לחזק את עצמם. אך מעסקנו הוא להקדימם, אנו בהצעת ברית ואתם בקבלתה, שכן מוטב לנו להקדים ולהתנכל בהם מלהתנכל כנגדם במאוחר.

לד' ואם יאמרו הקורינתים, שלא מן הדין הוא שאתם תקבלו את יוצאי־עירם, עליהם ללמוד, שכל תושבה מכבדת את המטרופולין, אם מיטיבים לה; אך אם מרעים לה, היא מתנכרת אליה. כי בני עיר נשלחים לתושבה לא כדי שיהיו עבדים לנשואים, אלא על מנת שיהיו שווים עמהם בזכויות. וברור הוא, שהם קיפחו אותנו, כיוון שבשעה שנקראו לדין על עסקי אפידאמוס, העדיפו להתיר ריבם במלחמה מאשר במשפט. ומה שהם עושים לנו, שארי־בשרם, ישמש לכם אזהרה, שלא תתפתו להם ושללא תיענו להם, אם יבקשו מכם עזרה לאלתר. שכן כל הנותן לעצמו פחות מקום להתחרט על החסדים שגמל ליריביו, יתמיד בטחונו יותר.

לה' ואף לא תפרו את חוזכם¹ עם הלאקדימונים אם תקבלו אותנו, שאיננו בעלי־ברית לשום צד. ובתנאי החוזה נקבע בפירוש, שכל עיר יוונית, שאינה בעלת־ברית של מישוהו, רשאית להצטרף לכל צד שתרצה בו². ואין זה אלא מבעית, שלהללו יינתן למלא את אניותיהם גם מבעלי־בריתם וגם משאר חלקי יוון, וביותר מנתיניכם אתם, אך בפנינו ינעלו את הדלת הפתוחה של הברית וימנעונו מלקבל עזרה מכל מקום שהוא; ולא עוד אלא שיחשבו לכם כפשע, אם תיענו לבקשותינו. אך אנו נתלה בכם אשמה גדולה יותר, אם לא יעלה בידינו לשדל אתכם. שכן תדחו אותנו, השרויים בסכנה ואינם אויביכם, אך הללו, שאויבים הם ותוקפים, לא זו בלבד שלא תמחו בידם, אלא אף תעלימו עיניכם מהם, שעה שהם מגדילים כוחם מארצות־שלטונכם שלכם. ודבר זה אין לו שום צד של הצדקה. אלא עליכם למנוע אף אותם מלקבוע שכירים מתחומכם, או לתמוך גם בנו בכל דרך שתבוא עליה הסכמתכם. אך מוטב שתקבלו אותנו בגלוי ותעזרו לנו.

ורבות הן התועליות, כפי שרמזנו בפתח דברינו, שאנו יכולים להראות עליהן, והג־

[לה] 1. ברית שלושים־השנה שנכרתה בשנת 446/5. 2. אך אסור היה לקבל בעלי־ברית מתפרצים של הצד השני.

ספר ראשון

דולה שבהן, שאויבינו הם גם אויביכם (ודבר זה הוא הטובה שבערובות לנאמנות). והללו אינם חלשים כלל וכלל, אלא יש לאל-ידם להזיק לפורשים מהם. וכשהברית המוצעת באה לא מצד מדינה שכוחה ביבשה, אלא ממדינה שכוחה בים, אין דחייתה דבר של מה-בכך. אלא מוטב לכם, שלא להרשות לשום עיר לרכוש אניות, אם הדבר הוא בגדר יכולתכם, ואם לאו — לעשות לידיכם את שכוחו גדול בים.

לו 'ואם מישו סבור, שדברים אלו יש בהם אמנם מן המועיל, אלא שהוא חושש שאם יתפתה להם, הרי יפר את הברית, עליו לדעת שפחדו¹ שלו, כשכוח בצידו, יטיל אימה יתירה על יריביו; אך אם לא יקבלנו, הרי בטחוננו² שלו, כשחולשה בצידו, לא יהא בו כדי להביא מורך בלב אויבים חזקים. ועוד, יש לו להכיר, שיותר ממה שהוא נמלך על ענייני קרקירה נועץ הוא על ענייני אתונה עצמה, ושאין הוא דואג לטובתה, אם בשעה שמלחמה ממשמשת ובאה וכמעט שעמדה עליכם, הריהו מהסס לספח ארץ, שלאזהבתה ולשנאתה תוצאות מכריעות, מתוך חשבון של תועלת-השעה. כי קרקירה יושבת במקום נוח לשיט-חופים³ לאיטליה או לסיקליה, וכך ניתן לכם גם למנוע צי מלבוא משם ולהצטרף לפילופונסים וגם לשגר צי מכאן לשם, וגם יתרונות רבים אחרים יש בה. וסיכום קצר אחד, הנוגע לכללו של הדבר ולפרטיו, יש בו כדי ללמדכם, שאין אתם רשאים לעזבנו לנפשנו. ליוונים שלושה ציים הראויים לשמם: לכם ולנו ולקורינתים. ואם הקורינתים יקדימוכם ויכניעונו ותתנו לשני הציים להיות לצי אחד, יהא עליכם להילחם בים בקרקירים ובפילופונסים כאחד; אך אם תקבלו אותנו, תוכלו להתחרות בהם באניות מרובות יותר, באניות שלנו.

כדברים האלו אמרו הקרקירים, והקורינתים נענו אחריהם ואמרו כך:

לו 'הואיל והקרקירים הללו לא נשאו דברם על קבלתם לבריתכם בלבד, אלא אף על כך שאנו מרעים להם ושאנו נלחמים בהם שלא בצדק, הכרח הוא שאף אנו נדבר תחילה על שני דברים אלו ורק אחר-כך נציע את שאר נימוקינו, כדי שתעמדו יפה על מהותה של דרישתנו ותדחו בטעמים שקולים את בקשתם של הללו.

הם אומרים, שמתוך 'תבונה' ו'מתינות' לא כרתו ברית עם אחרים. אך האמת לאמיתה היא, שהם נהגו כך מתוך נבלות ולא מתוך צדקות, שכן לא רצו שבעל-בריתם יהיה עד לפשעיהם ושלא תכסם בושה, כשיקראום לעזרתם. ועירם, היושבת באי ואינה תלויה באחרים, גורמת להם שיהיו שופטים על אלה שהם מזיקים להם ולא להיות כפופים לבית-דין-של-בוררות לפי תנאי הברית¹. כי ממעטים הם לשוט אל גמלי זולתם, אך הם מקבלים בנמליהם רבים אחרים, הנאלצים להיכנס אצלם².

[לו] 1. פחד האתונאים מפני מלחמה. 2. בברית שלושים-השנה. 3. התחבורה בים התנהלה לפני בעיקר לאורך החופים.

[לז] 1. בירור סכסוכים לפני בית-דין-של-בוררות היה תנאי יסודי בחוזים שנעשו בין מדינות ריבוניות.

ספר ראשון

ופרישות מדומה זו מבריתות אינה משמשת להם חיפוי כדי לא לתת יד לעושי-עוול, אלא כדי להרשיע לבדם וכדי שיהא ניתן להם לבוא בזרוע בכל מקום שהכוח בידם, ולהשיג במרמה יתרונות לעצמם בכל מקום שיש בידם להעלים מעשיהם ולחטוף משהו לעצמם בעזות-מצח בכל מקום שיוכלו. ברם, אילו היו באמת אנשים טובים, כפי שהם אומרים, הרי ככל שקשה יותר לאחרים לגבור עליהם, כן ניתן להם להבהיר יותר את צדקתם מתוך שיתנו את הדין ויקבלוהו³.

לח 'אך אין הם כגון אלה¹ לא כלפי אחרים ולא כלפינו. יוצאי-עירנו הם, אך הם סרו מאחרינו מפבר, ועכשיו הם אף נלחמים בנו ואומרים, שלא נשלחו על מנת שיתהלכו עמהם ברעה. ואף אנו אומרים, שלא יישבנום על מנת שיתעללו בנו, אלא על מנת שנהיה להם למנהיגים ושינהגו בנו כבוד כראוי לנו. שאר התושבות שלנו, מכל מקום, מכבדות אותנו ואנו חביבים עליהן יותר משכל מטרופולין אחרת חביבה על תושב-ביתה. וברור, שאם נודעת לנו חיבה מרובן, הרי על חנם אין אנו מקובלים עליהם בלבד. ואף לא היינו עולים עליהם למלחמה שלא כמנהגו של עולם², אילו לא הרשיעו עלינו במידה שאינה מצויה. ואף אם חטאנו להם, יאה היה להם לדון ברתיון את כעסנו; ולחרפה היה לנו לבוא בזרוע על אנשים מתונים. אך בגאווה על רכושם ובשרירות-לבם חטאו כלפינו בשאר דברים, ואף את אפידאמנוס, התושבה שלנו, שהסבו פניהם ממנה בשעת מצוקתה, כבשו בכוח כשאנו באנו לעזרתה, ועדיין הם מחזיקים בה.

לט 'והנה אומרים הם¹, שהם היו הראשונים, שביקשו להישפט עמנו על כך, אך לא כל אוחו-ביד, הקורא לדין מתוך בטחון, משתבח, אלא מי שמשווה את מעשיו לדי-בוריו², עד שלא יתגרה מלחמה. אך בני-אדם הללו לא באו באמתלה נאה זו, למ-סור את הדבר להכרעת בית-דין, עד שלא צרו על אותו מקום, אלא לאחר שהגיעו לידי הכרה, שאנו לא נתעלם ממעשיהם³. ולא דים בחטאים, שחטאו שם⁴ לבדם, אלא הם באים אף כאן ודורשים מכם לא זו בלבד, שתתנו להם את בריתכם, אלא אף להיות שותפים לפשעיהם ולקבלם לאחר שנעשו יריבינו. צריכים היו להתחבר עמכם בשעה שהיו שרויים בביטחון גמור, ולא בשעה שאנו מקופחים והם שרויים בסכנה; ואף לא בשעה שאתם, שלא הייתם שותפים לכוחם אז, נדרשים להושיט להם

2. למשל, בשל סערה. 3. שהם עצמם יציעו להביא סכסוכיהם לפני בית-דין-של-בוררות, ואף יקבלו הצעות כאלו, כשאחרים הם המציעים אותן.

[לח] 1. אנשים טובים (כמות שהם אומרים). 2. שמטרופולין תילחם בתושבה שלה.

[לט] 1. ר' פרק לד. 2. השחיון בדיבור (חופש ההתדיינות לפני בית-הדין) הוא התנאי הראשון במש-פט, אך התנאי השני הוא גם השחיון במעשה, במצב כמות שהוא למעשה. תנאי זה הופר, מששמו הקרקירים מצור על אפידאמנוס. — מתוך נימוק זה עצמו דורש שלמה המלך מהנחש, שבא לפניו לדין, לרדת מעל צחארו של האיש: 'שאין נכון, שתהא מוחזק בו יותר ממנו, מאחר שאתם בבית-דין' (מבוא לתנחומא, מהדורת בובר, עט, א). 3. מהמצור על אפידאמנוס. 4. באפידאמנוס.

ספר ראשון

עכשיו עזרה משלכם ; ואף־על־פי שהרחקתם עצמכם מחטאותיהם, יהא חלקכם כחלקם באשמה, שאנו מאשימים אותם. לא ולא, הם צריכים היו לשתף אתכם בעוצמתם לפני שבאו לבקשכם שתהיו שותפים לתוצאות מעשיהם.

מ 'מעתה נתברר, שאנו באנו כשבפינו טענות שנימוקן בצידן, והללו הם בעלי־אגרופים וחמדנים. אך יש לכם עוד ללמוד, שאין אתם רשאים לקבלם. שאם נאמר בתנאי הברית¹, שהרשות נתונה לכל עיר מהערים, שלא כתבו עצמן באחת הבריתות, להצטרף לכל צד שתוצה, אין הדברים אמורים באותם המצטרפים על־מנת לחבל באחרים, אלא במי שבא לבקש הגנה לעצמו בלא לפרוש מאחר ובמי שלא יביא על מקב־ליו, אם תבונתם עמם, מלחמה תחת שלום. אך כל זאת תבוא עליכם, אם לא תשמעו לנו, כי אתם לא תיעשו רק תומכיהם בלבד, אלא אף אויבינו תחת היותכם אנשי־שלומנו. שמן ההכרח שגם אתם תיפגעו, אם תלכו עמהם, כשנבוא לעשות נקמות בהם. ובאמת מן הדין הוא, שלא תהיו למכשול לא לנו ולא להם, ואם לאו — ללכת עמנו נגדם, שכן בעלי־ברית אתם לקורינתיים, אך עם הקרקירים לא כרתם מימיכם אף שביתת־נשק — ולא לקבוע הלכה זו, לקבל לברית אותם המתפרצים מאחרים. כי גם אנו לא הצבענו נגדכם, כשפָּשְׁעוּ בכם הסאמיים². ובשעה ששאר הפילופונסים נתחלקו דעותיהם, אם יש לבוא לעזרתם, הבענו אנו בגלוי את דעתנו, שהרשות נתונה לכל אחד ואחד לייסר את בעלי־בריתו. ואם תקבלו בני־עוול לבריתכם ותעזרום, יעברו גם אלינו לא מעטים מבעלי־בריתכם, ונמצאתם קובעים הלכה נגד עצמכם יותר מאשר נגדנו.

מא 'אלה הם אפוא טעמי הצדק, שאנו עורכים לפניכם, אך יש לנו עליכם גם טענת גמילות־טובה. והואיל ואין אנו אויבים שנבקש להזיק לכם, ואף לא ידידים שנש־תמש בכם בחינם, סבורים אנו שעליכם לשלם לנו טובה תחת טובה בשעה זו. פעם, לפני מלחמת הפרסים¹, הייתם דחוקים באניות ארוכות², כשאסרתם מלחמה על האי־גינים³, וקיבלתם מהקורינתיים עשרים אניות. וטובה זו וגם מה שגמלנו לכם במ־עשה הסאמיים, שבעבורנו לא באו הפילופונסים לעזרתם, גרמו לכם שתתגברו על האי־גינים ותיפרעו מהסאמיים. וטובות אלו נעשו בזמנים כאלה, שבהם מתעלמים בני־אדם, ההולכים על אויביהם, מכל דבר, ואין לנגד עיניהם אלא הניצחון בלבד ; והם רואים את כל העומד לימינם כידיד, אף אם היה לשעבר אויב, וכצר — את כל העומד על דרכם, אף אם אירע לו להיות ידיד ; שהרי מזניחים הם אף את עסקי ביתם לשם הניצחון לאלתר.

[מ] 1. של שלושים־השנה. 2. בשנת 440 (ר' פרק קטו).

[מא] 1. מסעו של כסרפסיס. 2. אניות־מלחמה (אך לא טריאירות). 3. בני האי־איגנה (מדרום לאתונה).

מב 'תנו טובות אלו אל לבכם, והצעיר שביניכם ילמדן מפי קשיש ממנו, וראו חובה לעצ-
מכם למדוד לנו במידתנו. ואל יאמר איש: "ראויים אמנם דברים אלו להיאמר, אך
תועלתם מועטת, אם תקרה מלחמה". כי אין התועלת שרויה אלא בדבר, שבו הטעות
מצויה פחות. ואשר למלחמה הממשמשת ובאה, שבה מאיימים עליכם הקרקירים
ובשמה הם קוראים לכם לעבור על הדין, הרי עדיין מפוקפקת היא. ואין זה מן הראוי,
שתתעוררו על ידיה לקנות לכם את שנאתם הגלויה והקיימת של הקורִינתיים. היפוכו
של דבר, מן התבונה הוא להפחית במשהו את החשד הקיים מכבר בינינו בשל המי-
גארים¹. כי טובה הבאה לאחרונה, אך בשעתה, אף אם מועטת היא, יש בה כדי לבטל
תרעומת גדולה. ואף אין לכם להיגרר אחר הצעתם על עזרה גדולה בים; כי ההימנעות
מלהרע את השווים לנו² היא מבטח־עוז נאמן יותר מהפיתוי להשיג יתרונות, שסכנה
כרוכה בהם, מתוך חשבון של צורכי־שעה מדומים.

מג 'והואיל ואנו עצמנו הגענו¹ לאותו מצב, שבעניינו דיברנו בגלוי בלאקדימון, שהרשות
נתונה לכל אחד לייסר את בעלי־בריתו, זכאים אנו לצפות שתשמיעו אותו גילוי-
דעת עצמו, ולא תזיקו לנו בהצבעתכם, לאחר שנסתייעתם בהצבעתנו אנו. להיפך,
מדדו לנו במידתנו מתוך הכרה, ששעה זו היא כזאת, שבה כל העוזר הוא ידיד-
נפש, וכל המתנגד — שונא־בנפש. אל תכניסו קרקירים אלה לבריתכם למורת־רוחנו,
ואף אל תחזקו ידי עוברי־עבירה. ואם כך תעשו, כהוגן תעשו, ואף תטלו עצה טובה
לעצמכם'.

מד כדברים האלה אמרו הקורִינתיים. לאחר ששמעו האתונאים את דברי שני הצדדים,
קראו פעמיים לאסיפה. באסיפה הראשונה נטו יותר אחר הקורִינתיים, אך באסיפה
האחרת שינו דעתם וגמרו לכרות ברית עם הקרקירים, לא ברית־הגנה־ומלחמה,
שיהיו להם אותם אויבים ואותם ידידים (שכן אילו קראו להם¹ הקרקירים לשוט
עמהם על קורִינתוס, היתה מופרת בריתם עם הפילופונסים), אלא ברית־הגנה בלבד,
שיעזרו זה לזה, אם יעלה משהו על קרקירה, או על אתונה, או על בעלי־בריתם.
כי הם היו סבורים, שמלחמה תהא להם עם הפילופונסים מכל מקום, ולפיכך לא
רצו להפקיר לקורִינתיים את קרקירה, שצייה גדול כל כך, אלא ביקשו לסכסך אותם
זה בזה ככל האפשר, כדי שהקורִינתיים ושאר המדינות בעלות־אניות תימצאנה חלשות
יותר, אם יהא עליהם להילחם בהן. ולא עוד, אלא שנראה להם, שהאי² יושב במקום
נוח להפלגה לאיטליה או לסיקליה.

[מב] 1. סגירת הנמלים של אתונה ובעלי־בריתה בפני המיגארים (ראה פרק סז). 2. הנואמים רומזים
כאן בגאוחה, שיש בידיה של קורינת לגמול לאויביה רעה תחת רעה.

[מג] 1. הקורִינתיים הגיעו לאותו מצב, שבו עמדו האתונאים, כשנתייעצו עליהם בלאקדימון בעניין
סאמוס.

[מד] 1. אילו הפליגו עמהם לפי קריאתם. 2. קרקירה (ראה פרק לו).

ספר ראשון

מה מתוך שיקולים אלו קיבלו האתונאים את הקרקירים לבריתם, ושלחו להם לעזרה עשר אניות, ימים מועטים לאחר שנפטרו מהם הקורינתיים. על האניות פקדו לאַקְדִּימוֹנִיוֹס בן קִימוֹן ודִּיּוֹטִימוֹס בן סְטְרוֹמְבִּיכּוֹס ופְּרוֹטִיאָס בן אֶפִּיקְלִיס. הם נצטוו במפורש להימנע מהתנגשות באניות הקורינתיים, אלא אם כן ישוטו על קרקירה או על אחת מנחלותיה וינסו לעלות על היבשה. ואם יעשו זאת, עליהם להתייצב בפניהם בכל מאמצי כוחם. פקודות אלו ניתנו, כדי שלא תופר הברית שבינם לבין הפילופונסים. מו עשר האניות הגיעו לקרקירה. ולאחר שהשלימו הקורינתיים את הכנותיהם, שטו על קרקירה במאה וחמישים אניות. עשר מהן היו של האליאים, שתים-עשרה של המיגארים, עשר של הלבקאדים, עשרים ושבע של האמפראקיוטים, אחת של האנאקטורים¹ ותשעים של הקורינתיים עצמם. לכל עיר היו מפקדים משלה, אך על הקורינתיים פקד² כְּסֶנוֹקְלִידִיס בן אֶבְתִּיקְלִיס, הוא ועוד ארבעה³.

הם הפליגו מלבקאס, וכשהתקרבו ליבשה שממול קרקירה, עגנו בכִּימְרִיוֹן שבתחום תְּסֶפְרוֹטִיס⁴. כימְרִיוֹן נמל היא, ולמעלה ממנה, בריחוק מקום מהים, בגליל אֶליאַטִיס שבתספּרוֹטִיס, יושבת עיר ושמה אֶפִּירִי. על־יד עיר זו נשפך לים האגם אֶכְרוֹסִיָה, והנהר אֶכִּירֹן הזורם דרך תְּסֶפְרוֹטִיס מריק מימיו לאגם זה הנקרא על שמו. כאן זורם גם הנהר תִּיאֲמִיס המפריד בין תספּרוֹטִיס לקֶסְטְרִינִי, ובין שני הנהרות הללו מתנשא הַכֶּף כִּימְרִיוֹן⁵. במקום זה עגנו הקורינתיים, וכאן הקימו להם מחנה ביבשה.

מו כיוון שהכירו הקרקירים, שהקורינתיים שטים ובאים, מילאו מאה ועשר אניות בפיקודם של מִיקִיאֲדִיס ואִיסִימִידִיס ואֶבְרִיבְטוֹס וחנו על־יד אחד מאיי סִיבּוֹטָה¹, ועמהם עשר האניות האטיות. חיל היבשה שלהם חנה בכֶּף לְבִקִּימְנִי² ועמהם אלף הופליטים זְקִינְתִים³, שבאו לעזרתם. גם במחנה הקורינתיים ביבשה היו הרבה באריגארים, שחשו לעזרתם לאורך החוף. כי דרי־היבשה בחבל זה היו תמיד ידידים להם. מח לאחר שהשלימו הקורינתיים את הכנותיהם¹, הצטיידו בצורכי מזון לשלושה ימים והפליגו בלילה מכימְרִיוֹן למלחמה. עם הנץ החמה ראו בשוטם את אניות הקרקירים בלב הים, כשהן פורשות עליהם. משראו זה את זה, נערכו למלחמה איש לקראת רעהו. האניות האטיות היו באגף הימני של הקרקירים, והקרקירים עצמם השתרעו על פני שאר חלקי המערכה², כשהם מסודרים בשלוש פלוגות, ועל כל פלוגה ופלוגה פקד אחד משלושת המפקדים. כך נערכו הקרקירים. את האגף הימני של הקורינתיים

[מו] 1. בצפון אקארנאניה (על חוף המפרץ האמפראקי). 2. הפיקוד העליון על הצי היה בידי הקורִינתיים. 3. החמישי במניין המפקדים (הוא עמד בראש חבר של חמישה מפקדים). 4. מצפון למפרץ האמפראקי. 5. כשם הנמל הסמוך לו.

[מז] 1. קבוצת איים בין קרקירה ובין היבשה. 2. בקצה הדרומי־מזרחי של קרקירה. 3. יושבי האי זאקינתוס (מדרום לקרקירה).

[מח] 1. למלחמת אניות (בפרק מו מדובר על ההכנות למסע עצמו). 2. המרכז, האגף השמאלי וחלק

ספר ראשון

תפסו אניות המיגארים והאמפראקיוטים; את המרכז — שאר אניות הברית³; את האגף השמאלי, מול האתונאים והאגף הימני של הקרקירים, תפסו הקורינתים עצמם ועמהם הנבחרות שבאניותיהם המיטיבות לשוט⁴.

מט משניתן האות¹ בשני המחנות, נזדווגו זה לזה ונלחמו ביניהם. הרבה הופליטים היו על סיפוני האניות של שני הצדדים, הרבה קשתים והרבה נושאי-כידונים, שכן עדיין היו מצוידים גולמנית² כדרך הקדמונים. היתה זו מלחמת-אניות עזה, אך לא הצטיינה בזריזות שבה, שכן דומה היתה ביותר למלחמת-יבשה. שמשוהיו מתנגשים זה בזה, לא היו מחלצים עצמם זה מזה על-נקלה מרוב האניות ומדחקן³, ובייחוד מפני שתלו נצחונם בהופליטים שעל הסיפונים⁴, שהיו ניצבים עליהם ונלחמים; ואילו האניות היו נחות להן ללא תנועה, כי לא היו למודים בפריצות⁵, ויותר ממה שעשו מלחמה בתחבולות, נלחמו ביניהם באכזריות חימה. ולפיכך גדולה היתה המהומה והמבוכה במלחמת-ים זו.

האניות האטיות היו מתקרבות אל הקרקירים בכל מקום שראו ניגשים ונלחצים ומטילות אימה על האויבים, אך לא פתחו במלחמה, כי המפקדים פחדו שלא לציית להוראות האתונאים⁶. בייחוד התענה רבות האגף הימני של הקורינתים, כי הקרקירים הכו אותם בעשרים אניותיהם והפיצו ורדפו אחריהם, כשהם מפורדים, עד היבשה; הם שטו אף עד המחנה שלהם, ירדו מאניותיהם, הציתו אש באהליהם הריקים ובזזו כל אשר להם.

במקום זה היתה ידם של הקורינתים ובעלי-בריתם על התחתונה, וידם של הקרקירים על העליונה. אך באגף השמאלי, במקום בו חנו הקורינתים עצמם, הם נחלו ניצחון מכריע, כי הקרקירים, שהיו פחותים מהם במספרם⁷, חסרו את עשרים האניות, שהיו טרודות ברדיפה אחרי האויב⁸. כיוון שראו האתונאים, שהקרקירים נלחצים, החלו עוזרים להם מעתה יותר, ללא הערמה. עם זאת נמנעו בראשונה מלפגוע ישירות באניה, אך משהובאו הקרקירים לידי מנוסה גלויה והקורינתים הדביקום, נפנה כל איש למלאכתו וניטשטשו כל ההבחנות. וכך נתגלגל הדבר, שהקורינתים והאתונאים פשטו ידיהם זה בזה בעל-כורחם.

נ לאחר מנוסת הקרקירים, לא גררו הקורינתים בחבלים את גופי האניות שחיבלו בהן,

[מט] 1. לציין את התחלת הקרב. 2. גולמנות זו מתבטאת במספר הרב של לוחמים בעלי נשק שונה. ככל שהתפתחה אומנות מלחמת-הים, כן פחת מספר הלוחמים באניות. 3. האניות היו ערוכות זו על-יד זו בצפיפות. 4. לפיכך לא רצו לחלוץ זה מזה. 5. האתונאים בעיקר הצטיינו בתמרון הפריצה. היו פורצים באניותיהם לתוך הריחח שבין אניות האויבים במלוא כוח המחץ, מחבלים בצלעות האניות ובמשוטיהן וחוזרים ומתקיפים אותן בפנייה זריזה מאחור. 6. ר' פרק מה. 7. 110 לעומת 150. 8. שאילו חזרו לא היתה המפלה כה גדולה.

ספר ראשון

אלא הפנו עצמם אל האנשים ¹, התשוטטו ² הנה והנה והרגו בהם רבים מאשר תפסום חיים. גם את ידידיהם הרגו בשגגה, כי לא ידעו, שאגפם הימני ניגף. ומאחר שהאניות של שני הצדדים מרובות היו והן השתרעו על פני שטח גדול בים, לא קל היה להם לקורינתיים להבחין, משנזדווגו זה לזה, מי הם הנוצחים ומי הנצוחים; כי מלחמת-ים זו גדולה היתה במספר האניות, שהשתתפו בה, מכל מלחמות-הים שקדמו לה בין יוונים ליוונים ³. לאחר שדלקו הקורינתיים אחרי הקרקירים עד החוף ⁴, הפנו דעתם לאניות הנשברות שלהם ולחלליהם הם, ועלה בידם לתפוס את רובן ולהסיען לסי-בוטה, שבה נתכנס חיל-היבשה של הבארבארים לעזרתם (סיבוטה ⁵ היא נמל שומם של תספרוטיס).

לאחר שכילו כל זאת, התקבצו והפליגו שוב על הקרקירים. והקרקירים אף הם הפליגו לקראתם באניותיהם הכשרות לשוט ובשאר האניות ⁶, יחד עם האניות האטיות, כי חששו שמא ינסו לנחות על אדמתם שלהם. היום רפה לערוב וקול הפיאן ⁷ נשמע ברעו כאות להתקפה. ולפתע פתאום החלו הקורינתיים חותרים לאחור, כי הם השגיחו בעשרים אניות אטיות השטות ובאות. אניות אלו נשלחו לעזרה על-ידי האתונאים לאחר ששלחו את עשר האניות, מחשש שמא ינוצחו הקרקירים, כפי שאירע באמת, ועשר אניותיהם יהיו מועטות מלעזרם.

נא את האניות הללו ראו איפוא הקורינתיים מרחוק, ומתוך שחששו שהן באות מאתונה ומרובות הן יותר ממה שראו בעיניהם, נסוגו אחור. אך לקרקירים הן לא נראו, שכן שטו רחוק משתשלוט בהן עינם, והם תמהו על כך שהקורינתיים חותרים לאחור, עד שהשגיחו בהן אחדים וקראו: 'הנה אניות שטות ובאות!'. ואז נסוגו גם הם, שכבר החשיך היום. והקורינתיים הפנו את אניותיהם והפסיקו את מעשי-האיבה. וכך נת-פרדו זה מעל זה וקרבת-האניות נסתיים עם לילה. ובשעה שהקרקירים טרחו בעסקי חניה בלבקימני, שטו עשר האניות מאתונה בפיקודם של גלאבקון בן לארגוס ואנ-דוקידיס בן ליאוגוראס דרך שברי האניות ופגרי החללים והתקרבו אל המחנה זמן לא רב לאחר שנתגלו. אך הקרקירים חששו — שכבר היה לילה — שמא משל האויב הן, אך לסוף הכירון וניתן להן להטיל עוגן.

נב למחרת פרשו לים שלושים האניות האטיות וכל אניות-הקרקירים הפשרות לשיט והפליגו לעבר הנמל סיבוטה, שבו חנו הקורינתיים, שכן רצו לראות, אם יש בדעתם

[ג] 1. כרגיל היו המנצחים קושרים את האניות הניזוקות של האויב לאניותיהם וגוררים אותן עמהם (תאחת הניצחון והשנאה הדפו את הקורינתיים לרצח). 2. שטו בין האניות הניזוקות של האויב. 3. להוציא את מלחמת סאלאמיס, למשל, שבה נלחמו יוונים בפרסים. 4. של קרקירה (בקרבת הכף לבקימני). 5. שם משותף לקבוצת איי-סיבוטה ולנמל הסמוך להם בחוף היבשה. 6. שלא השתתפו בקרב. 7. שיר מלחמה (ליחנים היו שני שירי-מלחמה: אחד לפני התחלת הקרב — לאריס, ואחד לאחר הקרב — לאפולון).

ספר ראשון

להילחם בהם. אך הקורִינְתִּים, אֶף־עַל־פִּי שִׁפְּרָשׁוּ בִּאֲנִיּוֹתֵיהֶם מֵהַחוּץ וּנְעִרְכּוּ בִּלְבָּהִם, נָחוּ בַּמָּקוֹמָם וְלֹא הִעֲלוּ כָּלֵל עַל דַּעְתָּם לִפְתּוֹחַ בַּמִּלְחָמָה בְּטוֹבָתָם, שֶׁכֵּן רָאוּ, שִׁמְאֲתוֹנָה בָּאוּ אֲנִיּוֹת שְׁלֵמוֹת וְשֵׁהֶם עֲצָמָם נִתּוֹנִים בְּתִלְאוֹת רַבּוֹת: יֵשׁ לָהֶם לִשְׁמוֹר עַל הַשְּׁבוּיִים הַמוֹחֲזָקִים בִּאֲנִיּוֹתֵיהֶם, וְגַם אִי־אִפְשָׁר לָהֶם לִתְקַן אֶת אֲנִיּוֹתֵיהֶם בַּמָּקוֹם שׁוֹמֵם זֶה. וְדַעְתָּם הִיְתָה נִתּוֹנָה יוֹתֵר לְתוֹר לָהֶם דֶּרֶךְ, בִּהּ יוֹכְלוּ לַחְזוֹר לְבֵיתָם, מֵאַחֵר שֶׁחֲשָׁשׁוּ שֶׁהָאֲתוֹנָאִים יִרְאוּ אֶת הַבְּרִית כְּבִטְלָה לְאַחֵר שֶׁהִרְיָמוּ יָד זֶה עַל זֶה וְלֹא יִתְּנוּ לָהֶם לְהַפְלִיג מִכָּאֵן.

נג אי־לִכְן נֹעֲצוּ לְהוֹרִיד לְסִירָה אֲנָשִׁים וּלְשַׁלֵּחַם לְאֲתוֹנָאִים בְּלֹא שִׁיקָחוּ בִידָם אֶת שְׂרָבִיט הַכְּרוֹז¹, כְּדִי לַעֲמֹד עַל כּוֹנֵתָם. וְהַשְּׁלִיחִים אָמְרוּ לָהֶם כְּדֹבְרִים הָאֵלֶּה: 'הוּ אֲנָשִׁים אֲתוֹנָאִים, אַתֶּם עוֹשִׂים שְׁלֹא כְּדִין, כְּשֶׁאַתֶּם פּוֹתְחִים בַּמִּלְחָמָה וּמִבְטְלִים אֶת הַבְּרִית. אֲנִי בָּאוּ לִיִּסֵּר אֶת מִשְׁנָאִינוּ, וְאַתֶּם עוֹמְדִים לָנוּ לְמַכְשׁוֹל וְנוֹשָׂאִים הָרַב אֵלֵינוּ. וְעַתָּה אִם יֵשׁ בְּדַעְתְּכֶם לְמִנוּעַ אוֹתָנוּ מִלְּשׁוֹט עַל קִרְקִירָה אוֹ עַל כָּל מָקוֹם שֶׁהוּא, שִׁיְהֵא בְּרִצּוֹנָנוּ לִלְכַת לִשְׁם, וּלְבַטֵּל אֶת הַבְּרִית, תִּפְסוּ אוֹתָנוּ תַּחֲלִילָה וְהִתְנַהֲגוּ עִמָּנוּ כְּעַם אוֹיְבִים'. כֹּךְ אָמְרוּ הַלָּלוּ. וְצָבָא הַקִּרְקִירִים, כָּל אוֹתָם שֶׁשָּׁמְעוּ מִרְחוֹק אֶת דְּבַרִּי הַשְּׁלִי־חִים, קָרָא מִיד בְּקוֹל גָּדוֹל: 'תִּפְסוּם וְהִרְגוּם!' אֶךְ הָאֲתוֹנָאִים הִשִּׁיבוּ כְּדֹבְרִים הָאֵלֶּה: 'הוּ אֲנָשִׁים פִּילּוֹפּוֹנְסִים, אֲנִי לֹא פִתַּחְנוּ בַּמִּלְחָמָה וְאֶף לֹא בִּיטַלְנוּ אֶת הַבְּרִית, וְלֹא בָּאוּ אֶלָּא לַעֲזוֹר לְקִרְקִירִים הַלָּלוּ, בְּעַל־יְבִרִיתָנוּ. וְאִם יֵשׁ אֶת נַפְשְׁכֶם לְשׁוֹט לְכָל מָקוֹם שֶׁהוּא, לֹא נַעֲכֹב עֲלֵיכֶם, אֶךְ אִם תִּשְׁוֹטוּ עַל הַקִּרְקִירִים אוֹ עַל כָּל נַחֲלָה מִנַּחֲלוֹתֵיהֶם, לֹא נִתְעַלֵּם מִזֹּאת, כֹּכֵל שִׁידְנוּ מִגַּעַת'.

נד מִשֶּׁהִשְׁבּוּם הָאֲתוֹנָאִים כְּדֹבְרִים הָאֵלֶּה, הִחֲלוּ הַקִּרְיָנִתִּים מִתְּכוֹנְנִים לַחְזוֹר וּלְשׁוֹט לְבֵיתָם וְהִקִּימוּ מִצְבַּת־נִיצְחוֹן בְּסִיבּוּטָה שְׁבִיבָשָׁה. וְהַקִּרְקִירִים אִסְפוּ אֶת שִׁירֵי הָאֲנִיּוֹת וְאֶת פִּגְרֵי הַחֲלָלִים, שֶׁנִּגְרְפוּ אֲלֵיהֶם עַל־יְדֵי הָזֶרֶם וְעַל־יְדֵי הָרוּחַ, שֶׁהִתְחַלֵּל בְּלִילָה וּפִיזוֹר אוֹתָם לְכָל עֵבֶר, וְאֶף הֵם הִקִּימוּ מִצְבַּת־נִיצְחוֹן בְּסִיבּוּטָה, בְּאִי, כִּאִילוּ הָיוּ הֵם הַמִּצְחִים. כָּל צַד בָּא בְּטַעֲנַת נִיצְחוֹן מִטַּעֲמִים אֵלֶּה: הַקִּרְיָנִתִּים טַעֲנוּ, שִׁידָם הִיְתָה עַל הָעֲלִיוֹנָה עַד הַלִּילָה בַּמִּלְחָמַת־הָאֲנִיּוֹת, וְכֹךְ נִיתַן לָהֶם לְגִרּוֹר לְצִידָם מִסֵּפֶר גָּדוֹל יוֹתֵר שֶׁל אֲנִיּוֹת נִשְׁבָּרוֹת וְשֶׁל פִּגְרֵי־חֲלָלִים; נִפְּלוּ לְיַדֵּיהֶם לֹא פָחוֹת מֵאַלְף שְׁבוּיִים וְאֶף הִטְבִּיעוּ כְּשִׁבְעִים אֲנִיּוֹת. וְאִילוּ הַקִּרְקִירִים הִקִּימוּ מִצְבַּת־נִיצְחוֹן עַל שׁוֹם שֶׁחִיבְלוּ בִשְׁלוֹשִׁים אֲנִיּוֹת וְאִסְפוּ אֶת שְׁבִרֵי־הָאֲנִיּוֹת וְאֶת גּוֹפּוֹת הַחֲלָלִים¹, שֶׁהִגִּיעוּ אֲלֵיהֶם לְאַחֵר שֶׁרָאוּ אֶת הָאֲתוֹנָאִים; וְעַל שׁוֹם שֶׁהַקִּרְיָנִתִּים חָתְרוּ לְאַחֲרֵיהֶם וְנִסּוּגוּ בְּיוֹם שֶׁלִּפְנֵי זֶה,

[נג] 1. בְּנִשְׁיֵאת הַמָּטָה הָיָה מִשׁוֹם הַכְּרָה בְּקִיּוֹם מִצְבַּת־מִלְחָמָה בֵּינָם לְבֵין הָאֲתוֹנָאִים. אֶךְ הַקִּרְיָנִתִּים לֹא רָצוּ, שִׁירָאוּ בְּעֵינֵי הָאֲתוֹנָאִים כְּאוֹיְבִים (אִסּוֹר הָיָה לִפְגּוֹעַ בְּכְרוֹז נוֹשֵׂא מָטָה, כִּי הֵם נִחְשְׁבוּ כְּשִׁלְיָחִי זָבִס וְעוֹמְדִים תַּחַת חֲסוֹתוֹ).

[נד] 1. אִסִּיפַת הַחֲלָלִים בְּלִי לְבַקֵּשׁ עַל כֹּךְ רִשּׁוֹת מֵהָאוֹיֵב מִשְׁמַשֶּׁת סִימָן לְשִׁלִּיטָה בַּשְּׂדֵה־הַמִּלְחָמָה וְכַעֲדוֹת לְנִיצְחוֹן (בַּמִּלְחָמָתִים יְכוּלִים שְׁנֵי הַצַּדִּידִים לְהִגִּיעַ לְהִשָּׁג זֶה בְּתַנָּאִים מִסוּיָמִים).

ספר ראשון

משראו מרחוק את האתונאים, ואף לא שטו לקראתם מסיבוטה, כשבאו אליהם האתונאים. וכך באו שני הצדדים בטענת ניצחון.

נה עם שהם שטים לביתם, לכדו הקורинתיים במרמה את אֶנְאֶקְטוֹרִיוֹן (תושבה משותפת לקרקירים ולקורинתיים, היושבת במבוא מפרץ אמפראקיה), הושיבו בה מתנחלים קורинתיים, וחזרו לביתם. שמונה מאות מהשבויים הקרקירים, שעבדים היו¹, מכרום הקורинתיים, אך מאתיים וחמישים כלאו וטיפלו בהם טיפול מרובה, כדי שיעבירו לצידם את קרקירה, לכשיחזרו אליה. ובאמת היו רובם של שבויים אלו מגדולי־ההשפעה שבעיר. וכך יצאה קרקירה בשלום ממלחמתה בקורинתיים, וגם אניות האתונאים יצאו ממנה. וזו היתה העילה הראשונה למלחמת הקורинתיים באתונאים, שכן אסרו עליהם מלחמה יחד עם הקרקירים בעוד שלום שורר ביניהם.

נו אחר הדברים האלה, בסמוך להם, נפלה מריבה חדשה בין האתונאים לפילופונסים, שגרמה למלחמה. בעוד הקורинתיים חושבים מחשבות כיצד להתנקם בהם, תבעו האתונאים, שהרגישו בשנאתם, מהפּוֹטִידי־אֵיִים, היושבים על יד מיצר פֶּאֲלִינִי¹ (הללו יוצאי קורинתוס היו, אך בעלי־ברית נושאי־מס לאתונה), להרוס את החומה הצופה פני פֶּאֲלִינִי², לתת בני־תערובות, לשלח את האפִידי־מִיאֹרְגִים³, שהקורинתיים היו למודים לשגר אצלם מדי שנה בשנה, ולא לקבלם להבא. כי הם חששו, שמא יפשעו בהם בשל פיתוייהם של פֶּרְדִּיקַאס⁴ והקורинתיים ויסירו מאחריהם גם את שאר בעלי־בריתם שבקירבת תראקיה⁵.

נו בהכנות אלה¹ נגד הפּוֹטִידי־אֵיִים החלו האתונאים מיד לאחר מלחמת־האניות בקרקירה, כי מעתה נעשתה המריבה שבינם לבין הקורинתיים גלויה לעין, וגם פֶּרְדִּיקַאס בן אלכסנדרוס, מלך המאקידונים, שהיה בתחילה בעל־בריתם וידידם, נעשה להם עכשיו לאויב. ולבו נהפך לשנוא אותם, מפני שבאו בברית עם אחיו פִּילִיפּוֹס ועם דֶּרְדַּאס², שהתחברו נגדו. מפחדו לנפשו לא חדל פֶּרְדִּיקַאס משלוח שלוחים ללאק־דימון על־מנת לחרחר מלחמה בין האתונאים לפילופונסים וניסה להשיג את תמיכתם של הקורинתיים בהתקוממותה של פּוֹטִידי־אֵה. הוא אף בא בדברים עם הכאל־קידים שבתראקיה ועם הבּוֹטִיאֵי־אֵים³ להצטרף למרד, שכן סבור היה, שאם הללו,

[נה] 1. עבדים אלו תופשי־משוט היו באניות הקרקירים.

[נו] 1. פֶּאֲלִינִי היא חצי־אי בים התראקי (מיצר=איסתמוס). 2. כדי שתהא פתוחה לצד הים ונוחה לגישה לאתונאים (האתונאים דרשו תמיד גישה חפשית מצד הים, והלאקדימונים — מצד היבשה). 3. הדימיאורגים — רשות עירונית במדינות דוריות אחדות. האפִידי־מִיאֹרְגִים — פקידים, שנשלחו מה־מטרופולין לשמש מפקחים על הרשות העירונית או לשמש לה כיועצים. 4. מלך מאקידון. 5. ברצועת החוף התראקי.

[נז] 1. באמצעי זהירות אלו. 2. בן־דודם של פֶּרְדִּיקַאס ופִּילִיפּוֹס. 3. ישבו בחלק המערבי של חצי־האי כאלקידקי.

ספר ראשון

שהם בני־מֶצַר שלו, יהיו בברית עמו ויסייעוהו, לא יקשה ממנו לעשות מלחמה את האתונאים. אך הדבר נודע לאתונאים, ומתוך שביקשו להקדים את מרידות הערים, ציוו על מפקדי אניותיהם (שכן אירע הדבר והם עמדו אז לשלוח שלושים אניות ואלף הופליטים על ארצו של פרדיקאס בפיקודם של ארכסטראטוס בן ליקומידיס וארבעה אחרים) לקחת מהפּוֹטִידיאים בני־תערובות, לנתן חומתם ולשים עין על הערים הסמוכות לה, שלא יתמרדו.

נח הפּוֹטִידיאים מצידם הם שלחו שליחים אל האתונאים לשדלם, שלא ישנו עליהם דבר¹, וגם ללאקדימון באו שליחים משלהם ועמהם צירים מקורינתוס להבטיח לעצמם עזרה בשעת הצורך. המשא־ומתן הממושך עם האתונאים לא הביא לידי תוצאות של ממש, והאניות, שנועדו מלכתחילה למאקידוניה, שטו אף עליהם. אך בעלי־השררה שבלאקדימונים הבטיחום, שאם יעלו האתונאים על פּוֹטִידיאה, יפשטו הם על אַטיקה. או אֶז, כיוון שנפלה השעה לידיהם, התמרדו הפּוֹטִידיאים ויחד עמהם הכאלקידים והבוֹטיאיאים, שכרתו ברית אתם.

ופרדיקאס שידל את הכאלקידים, ששכנו לחוף הים, לנטוש את עריהם ולהרסן ולבנות להם בתים בפנים הארץ על־יד אולינתוס³ ולעשותה לעיר אחת חזקה. לאלה שעזבו את עריהם נתן פרדיקאס רצועת־ארץ משלו במאקידוניה⁴, על־יד אגם בּוֹל־בִּי, לעבדה⁵ כל ימי היות המלחמה באתונאים. וכך הרסו הללו את עריהם והתיישבו בפנים הארץ והתכוונו למלחמה.

נט כיוון שהגיעו שלושים האניות של האתונאים לחוף תראקיה¹, מצאו שפּוֹטִידיאה ושאר הערים כבר נתמרדו. והואיל והמפקדים סבורים היו, שאין בכוחו של הצבא הנמצא תחת ידם להילחם בבת אחת גם בפרדיקאס וגם בברית הערים המתמרדות, שמו פניהם אל מאקידוניה, שעליה נשלחו לכתחילה, ולאחר שדרכה כף רגלם עליה, עשו מלחמה את המאקידונים יחד עם פיליפּוֹס ואֶחיו של דֶרְדָּאס, שכבר פשטו עליה מפנים הארץ במחנה־צבא.

ס כיוון שראו הקורינתים, שהפּוֹטִידיאים התמרדו ושהאניות האֶטיות נמצאות במימיה של מאקידוניה, חרדו לשלומה של העיר, ומתוך שחשבו שגם הם שרויים בסכנה, עמדו ושלחו אליהם מיד מתנדבים משלהם ופילופונסים אחרים, שנתפתו להם בשכר. מספר כולם היה אלף ושש מאות הופליטים וארבע מאות קלי־נשק¹, ועליהם פקד אריסטבס

[נח] 1. במקור: 'שלא יחדשו עליהם דבר' (שלא ינקטו כנגדם אמצעים קשים). 2. האפורים (הטיפול בענייני חוץ היה מסור בידי ועדה של חמישה אפורים). 3. מצפון לחצי־האי פאליני. 4. במזרח מאקידון (מצפון לכאלקידיקי). 5. אך מקום מושבם הקבוע היה באולינתוס.

[נט] 1. לחצי־האי כאלקידיקי.

[ס] 1. קשתים, קלעים וכדומה.

ספר ראשון

בן אַדִּימָאנטוס (רובם של החיילים המתנדבים מקורינתוס הלכו אחריו, בעיקרו של דבר, מפני חיבתם אליו), כי הוא היה תמיד דורש טוב לפוטידיאים. והם הגיעו לחוף תראקיה ביום הארבעים למרד פוטידיאה.

סא גם לאתונאים הגיעה עד מהרה השמועה על מרד הערים בהם. וכיוון שהכירו, שארי־סטבס וחילו עומדים לצאת לעזרתן, שלחו אף הם כנגד הערים המורדות אלפיים הופ־ליטים משלהם וארבעים אניות בפיקודו הראשי של קַאליַאס בן קַאליַאדיס, ועמו עוד ארבעה מפקדים. הם באו תחילה למאקידוניה ומצאו, שאלף הראשונים לכדו זה עתה את תרמי¹ והם צרים על פידנה², ומיד הצטרפו אליהם וצרו עמהם עליה. אך לאחר־מכן באו לידי הסכם עם פרדיקאס וכתרו עמו ברית מאונס, כי הנסיבות בפוטידיאה ובואו של אריסטבס דחק עליהם, ועלו מעל מאקידוניה. בדרכם הגיעו לברויַאה³ ומשם לסטרפסה⁴. תחילה ניסו להתקיף את העיר הזאת, אך מאחר שלא עלה בידם לכבשה, המשיכו דרכם לפוטידיאה ביבשה ועמהם שלושת אלפים הופליטים מש־להם, מלבד אנשי־צבא מרובים משל בעלי־בריתם ושש מאות פרשים מאקידונים בפיקודם של פיליפוס⁴ ופאבסאניאס⁵, ובאותה שעה שטו שבעים אניותיהם לאורך החוף. הם התנהלו לאיטם וביום השלישי⁶ הגיעו לגיגֶנוֹס⁷ ותקעו בה מחנם.

סב הפוטידיאים והפילופונסים אשר עם אריסטבס, שציפו לבואם של האתונאים, הקימו להם מחנה במיצר לעבר אולינתוס¹ והתקינו להם שוק מחוץ לעיר². בעלי־הברית בחרו את אריסטבס למפקד כל חיל־הרגלים ואת פרדיקאס למפקד כל חיל־הפרשים. כי פרדיקאס פשע מיד שוב באתונאים, העמיד את איאולאס למושל תחתיו³, ונת־חבר בברית לפוטידיאים. עצת המלחמה של אריסטבס היתה, שחילו יצפה במיצר לבואם של האתונאים, והכאלקידים ושאר בעלי־הברית שמחוץ למיצר ומאתיים הפרשים של פרדיקאס יישארו באולינתוס. וכשיעלו האתונאים על אריסטבס, יעז־רוהו הם מן העורף וישימו את האויבים בתווך, בין שני מחנותיהם. אבל קַאליַאס, מפקדם של האתונאים, וחבריו לפיקוד שלחו את הפרשים המאקידונים ומקצת מבעלי־הברית אל מול אולינתוס למנוע עזרה משם, והם עצמם הסיעו את צבאם ועלו על פוטידיאה. כשהגיעו למיצר וראו את אויביהם מתכוננים לקרב, נערכו אף הם לקראתם, ולאחר זמן מועט התנגשו זה בזה. אגפו של אריסטבס עצמו,

[סא] 1. כיום סאלוניקי. 2. מצפון לתיסאליה (לחוף הים). 3. במיגדוניה (מצפון לתרמי). 4. אחיו של פרדיקאס, מלך מאקידון. 5. אחיו של דרדאס (ברית האתונאים עם יריביו של פרדיקאס לא נפגעה על־ידי ההסכם עם פרדיקאס). 6. לאחר ההתקפה (שנכשלה) על סטרפסה. 7. בקרבת פוטידיאה.

[סב] 1. על־יד פוטידיאה (כלומר, מצפון לעיר). 2. ולא בעיר (כדי שלא יתפזרו החיילים בחיפושיהם אחר צורכי מזון). 3. במאקידון.

ספר ראשון

שהכיל את הברורים שבחיילים הקורנתיים והאחרים, הניס אותם שנערכו לקראתו ורדף אחריהם עד למרחוק. אך שאר צבא הפוטידיאים והפילופונסים ניגף לפני האתונאים ונמלט לבין החומות.⁴

סג כשחזר אריסטבס מדלוק אחרי האתונאים וראה שהמחנה השני ניגף, בא במבוכה ולא ידע לאן יפנה ויפרוץ לו דרך, אם לאולינתוס או לפוטידיאה. לסוף החליט לצופף את חילו בשטח קטן ביותר ככל האפשר ולהבקיע לו דרך במרוצה לפוטידיאה. הוא חדר לעיר דרך הים לאורך הסוללה¹ בקשיי-קשיים בעוד האויבים יורים בהם חצים לרוב. הוא איבד מקצת מאנשיו, אך את רובם הציל.

כשהתחיל הקרב והאותות הונפו², התקדם חיל הפוטידיאים באולינתוס כברת-דרך לעזרתם (אולינתוס רחוקה מפוטידיאה כשישים איסטאדיות והיא נראית ממנה), והפרשים המאקידונים³ נערכו לקראתם לעכבם. אך מאחר שהאתונאים ניצחו עד מהרה והאותות הורדו, חזר חיל-העזר לבין החומות⁴ והמאקידונים נצטרפו שוב לאתונאים. וכך לא נתמך שום צד על-ידי הפרשים בהתנגשות זו⁵. לאחר הקרב הקימו האתונאים מצבת-ניצחון והחזירו לפוטידיאים בברית את חלליהם⁶. מה-פוטידיאים ובעלי-בריתם מתו קצת פחות משלוש מאות איש ומהאתונאים עצמם⁷ כמאה וחמישים איש, וביניהם קאליאס המפקד.

סד על החומה הפונה למיצר¹ בנו האתונאים מיד מצוד² והעמידו בו משמר, אך החומה שלצד פאליני³ לא היתה נצורה, כי הם חשבו, שהם מועטים מכדי שיוכלו גם להחזיק משמר במיצר וגם לעבור⁴ אל פאליני ולבנות שם חומה, שכן חששו, שאם יחצו את צבאם, ישתערו עליהם הפוטידיאים ובעלי-בריתם. כשהגיעה השמועה לאתונה, שפאליני⁵ אינה נצורה, שלחו לאחר זמן אלף ושש מאות הופליטים משלהם ואת פורמיון בן אסופיאוס כמפקדם. כשהגיע פורמיון לפאליני, קבע את בסיסו באפיטיס⁶ והוליך את צבאו לפוטידיאה. הוא התנהל לאיטו והשם תוך כדי מסעו את הארץ. ומאחר שלא יצא איש לקראתו, בנה מצוד על החומה הפונה לצד פאליני.

4. של פוטידיאה.

[סג] 1. הוא חדר דרך רצועת המים שבין החוף ובין הסוללה שבים (כדי להיכנס לעיר דרך השער הפונה לפאליני, ולא דרך השער הפונה לאולינתוס, שלא יחדרו גם האויבים עמהם לעיר. היריות באו גם מצד הצי האתונאי). 2. סימן לצבא העזר באולינתוס, שיעקור ממקומו. 3. שבמחנה האתונאים. 4. של אולינתוס. 5. על-יד פוטידיאה (לאתונאים היו 600 פרשים מאקידונים ולפוטידיאים 200 פרשים מאקידונים. ר' פרקים סא, סב). 6. ובזאת הכירו הפוטידיאים, שהם נוצחו בקרב. 7. מס' פר החללים בין בעלי-בריתם של האתונאים לא היה ידוע, כנראה, לתוקידידס (אפלטון מספר ב'המשתה', שבקרב על-יד פוטידיאה הציל סוקראטיס ממוות את אלקיביאדס הצעיר).

[סד] 1. לצפון (לצד האיסתמוס. פוטידיאה יושבה מדרום לאיסתמוס). 2. חומת מצוד. 3. בדרום (במערב ובמזרח אפשר היה לשים מצוד על העיר רק מצד הים, שכן השתרעה על פני כל רוחבו של האיסתמוס). 4. באניות (כי העיר השתרעה מים עד ים). 5. החומה לצד פאליני. 6. מדרום לפוטידיאה (על המפרץ הטורוני).

ספר ראשון

וכך הובאה פוטידיאה במצור חמור משני עבריה, וגם מצד הים היתה מסוגרת באניות.

סה כיוון שראה אריסטבס, שהעיר נתונה במצוד וכי אבדה כל תקווה להצלה, אלא אם כן תבוא עזרה מפילופוניסוס או שיתרחש שום דבר לא־צפוי מראש, יעץ עצה שכל הצבא, חוץ מחמש מאות איש, ימתין לרוח־ים נוחה ויפליג מכאן, כדי שיספיק המזון לימים מרובים יותר, ואף הוא עצמו היה מוכן להישאר עם הנשאים. אך עצתו לא נתקבלה. ומאחר שביקש להתקין מה שנראה לו כטוב בנסיבות אלו ואף להמציא עזרה מן החוץ, הפליג לבדו מן העיר בלי שהמשמר של האתונאים השגיח בו. הוא התגורר בין הכאלקידים והיה להם לעזר במלחמתם. וכששם מארב לסרמילים¹ על־יד עירם, הרג רבים מהם. הוא גם נשא־ונתן עם הפילופונים, איזוהי הדרך ששיג שום עזרה מהם. לאחר שבנה מצוד על פוטידיאה, לקח פורמיון עמו את אלף ושש מאות אנשיו והשחית את כאלקדיקי ואת בוטיקי², ואף לכד עיירות מספר.

סו וכך ניתוספו להם לאתונאים ולפילופונים תלונות חדשות זה על זה. לקורינתים — שהאתונאים צרים על פוטידיאה, שהיא תושבה שלהם ואנשים קורינתים ופילופונים שוכנים בה. ולא־תונאים — שהפילופונים¹ המרידו עליהם עיר בת־ברית ונושאת מס; ולא עוד, אלא שבאו אליה ונלחמו בהם בגלוי שכם אחד עם הפוטידיאים. עם כל זאת לא פרצה עדיין המלחמה ושביתת־הנשק נמשכה, כי על דעת עצמם² עשו הקורינתים כל זאת.

סז אך משהובאה פוטידיאה במצור, שוב לא יכלו הקורינתים לישוב בשלווה, גם מפני שאנשים משלהם היו בתוכה וגם מתוך דאגה לשלום העיר עצמה. מיד עמדו וקראו את בעלי־הברית¹ לבוא ללאקדימון; ומשבאו צווחו על האתונאים שהם מבטלים את הברית² ועושים עוול לפילופונים. האיגנים³ לא שלחו אמנם צירים בגלוי מיראת האתונאים, אך בסתר הסיתו למלחמה לא פחות מהקורינתים, וטענו שלא ניתנה להם אותה מידת האבטונומיה, שהובטחה להם באמנת־הברית². והלאקדימונים הזמינו את שאר בעלי־בריתם⁴, שהיתה להם טענת־קיפוח על האתונאים, לבוא אל הכינוס הרגיל שלהם עצמם, שהועידוהו לשם כך במיוחד, וביקשו מהם לעמוד ולומר דברם. ושליחים שונים ניגשו והטיחו מה שהטיחו⁵ בהאשמותיהם, וגם המיגארים פרסו דברי־ריבות שונים לא־מעטים, אך ביותר התמרמרו על שנסגרו בפניהם חָרֶף

[סה] 1. ממזרח לאולינתוס (בחצי־האי סיתוניה על חוף המפרץ הטורוני). 2. במערב חצי־האי הכאלקיד.

[סו] 1. ולא הקורינתים בלבד (שהרי תמכו הפילופונים בקורינתים לפי שהרשו להם לשכור מבינותם חיילים לתמיכה בפוטידיאה). 2. ולא על דעת הברית הפילופוֹנסית כולה.

[סז] 1. הברית הפילופוֹנסית (רשות — בלתי מחייבת — להזמין לאספה ניתנה לכל מדינות הברית).

2. ברית שלוש־השנה. 3. הם היו כפופים לאתונה. 4. מלבד הקורינתים. 5. 'מה שה' טיחו' — בפראזה מעין זו מציין תמיד המחבר, שאין בדעתו להיכנס כאן בפרטים.

אמנת-הברית כל הנמלים שבארצות שלטונם של האתונאים ושוקה של אתונה עצמה. הקור־ינתיים ניגשו אחרונים, לאחר שהניחו תחילה לאחרים לעורר את חמתם של הלאקדימו־נים, ואמרו כדברים האלה:

סח 'הו' לאקדימו־נים, מידת הנאמנות, המייחדת את משטר חייכם הציבוריים והפרטיים, גרמה לכם לא לתת אמון בנו, אם אנו מדברים כלום במישהו¹. מכאן יישוב-הדעת שלכם ומכאן גם בערותכם² היתירה בענייני-חוץ. כמה וכמה פעמים הגדנו לכם מראש, מה נזק עתידים אנו להינזק על-ידי האתונאים, אך אתם לא טרחתם ללמוד מה שלימדונכם מדי פעם בפעם, אלא העדפתם להטיל חשד בדוברים, שלטובת עצמם הם מדברים. ולפיכך לא הזמנתם את בעלי-הברית, עד שלא הגיעה אלינו הרעה, אלא לאחר שאנו כבר שרויים בה. וראוי לנו לדבר בפניהם יותר מלאחרים, ככל שתלונותינו גדולות יותר, שכן נהגו בנו האתונאים בשרירות-לב, ואתם — בזילזול. ואילו היו הם מקפחים את יוון בסתר, היה לנו להעמידכם על מה שאינכם יודעים. אך עכשיו, מה צורך יש להאריך בדיבורים? שהרי עיניכם הרואות, שמקצתנו משוע־בדים להם ולמקצתנו הם מתנכלים, ובייחוד לבעלי-בריתכם. ואף רואים אתם, שהם מתכוננים זה מזמן לבואה של מלחמה. שאם לא כן, לא היו שומטים את קרקירה מתחת ידינו ולא היו מחזיקים בה למורת-רוחנו ולא היו צרים על פו־טידיאה. ומשתי ערים אלו משמשת האחת מקום נוח ביותר לפשיטות על חופי תראקיה, והאחת³ עשויה היתה לספק לפילופונסים את הגדול שבציים.

סט 'ואתם עצמכם חייבים בכל הדברים הללו, שכן נתתם להם בראשונה לחזק את עירם לאחר מלחמת פרס, ולאחר זמן אף לבנות את החומות הארוכות¹. ועד עכשיו אתם ממשיכים לגזול² את חירות הערים, ולא סוף דבר של אלו ששועבדו כבר על ידם, אלא אפילו של בעלי-בריתכם. כי לא במשעבד תלויה האשמה על צד האמת, אלא במי שיש בידו למחות ואינו ממחה³, ואף אם נטל לעצמו את השם של משחרר יוון. וכעת נתכנסנו סוף-סוף בקשיי-קשיים, ואף עכשיו לא על דברי ודאות⁴. כי אין לנו לדון עוד, אם הרעו אותנו, אלא כיצד עלינו לעמוד על נפשנו. כי התוקפנים כבר נטלו עצה וכבר הם הולכים ללא פקפוקים על המהססים. ומכירים אנו את דרכם של האתונאים ויודעים אנו, שהם עולים על שכניהם צעד בצעד. וכל עוד שהם

[סח] 1. יושר לבם אינו נותן להם להאמין ברעה, שמדברים באחרים (השחה דברי רבא: 'לשון הרע זו, אף-על-פי שלקבלה לא צריך, לחוש לה צריך' [נדה סא, א]). 2. חוסר ההבנה והידיעה, חוסר שיקול-הדעת הנכון. 3. האחת — פו־טידיאה, והאחת — קרקירה (כי־אסמוס).

[סט] 1. ר' פרק קז. 2. טענה מוזרה ומתמיהה לכאורה, אך מיד בא ההסבר. 3. התירגום המילולי הוא: 'כי לא המשעבד, אלא מי שיכול למנוע את השעבוד, אלא שהוא מתעלם ממנו, הוא העושה אותו על צד האמת' ('כל מי שאפשר לו למחות באנשי ביתו ולא מיחה — נתפס על אנשי ביתו, באנשי עירו — נתפס על אנשי עירו, בכל העולם כולו — נתפס על כל העולם כולו'. שבת נד, ב). 4. כי אין הלאקדימו־נים מכירים עדיין, שנעשה כאן עול ללא ספק.

ספר ראשון

מדמים בנפשם, שבשביל קיהותכם נסתרים מעשיהם מכם, הם מעיזים פחות; אך כשיכירו, שאתם יודעים במעשיהם ומתעלמים מהם, יכבידו אכפם עלינו.

הו לאקדימונים, אתם היחידים בין היוונים היושבים להם בשלווה ואינם מתגוננים מתוך שהם משתמשים בכוחם, אלא מתוך שהם מתכוונים⁵ להשתמש בו; ואתם היחידים, שאינם ממגרים את האויב בתחילת גידולו, אלא לאחר שהוכפל כוחו. אמנם, אומרים עליכם, שאתם יושבים לבטח⁶, אך המעשה מכחיש את שמועתכם. יודעים אנו בעצמנו, שהפרסי הקדים ובא אל גבול פילופוניסוס מקצווי ארץ לפני שאתם יצאתם לקראתו בכוח הראוי לכם. וכעת אתם מתעלמים מהאתונאים, אף-על-פי שאינם רחוקים מאתנו כמותו, אלא קרובים אלינו עד מאוד. ובמקום שתצאו לקראתם בעצמכם, אתם בוחרים להתגונן מפניהם, בשעה שיבואו עליכם, ולהילחם בהם כשהם חזקים הרבה ממה שהיו בו בתחילה, ולמסור לתהפוכות המקרה את ההכרעה במלחמה. והרי יודעים אתם, שהבארבארים נכשלו בעיקרו של דבר על-ידי עצמם; וגם אנו⁷ יכולנו פעמים רבות לאתונאים בשל שגיאותיהם שלהם, ולא בשל עזרתכם לנו. באמת, בגלל התקוות שתלו בכם כבר אבדו כמה וכמה ערים, שלא היו מוכנות למלחמה, מפני שנתנו בכם אמונן. ואל יעלה איש מכם על דעתו, שהשנאה ולא התוכחה מדברת מתוך גרוננו; כי את אנשים ידידים ששגו מוכיחים, ואילו על אויבים מעוולים מקטרגים.

ע' יתר על כן, סבורים אנו, שגם אנו רשאים לא פחות מאחרים, אם זכות זו ניתנת למי-שהו, לגנות את שכנינו, ובייחוד כשחשובים הם העניינים הנתונים בסכנה. עניינים אלו לא הרגשתם בהם כלל, לדעתנו, ואף לא שקלתם בדעתכם מי הם אתונאים אלו, שבהם יהיה לכם להילחם, ועד כמה ואיך נפלים הם מכם בכל. האתונאים עושי-חדשות הם ומהירים ליטול עצה ולבצע בפועל כל מה שהחליטו עליו. אך אתם שומרים רק על היש, אינכם יועצים עצה לימים רחוקים, וכשאתם יוצאים לפעולה, אינכם משלימים אף מה שיש בו מן הכורח. ועוד, הם למודים להעזי יותר משכוחם מגיע ולהסתכן יותר משהדעת נותנת ולהיות מלאים תקוות טובות בשעת צרה. אך דרככם הוא לעשות פחות מיכולתכם ולא לסמוך אף על שיקול-הדעת המתון ולהת-ייאש ביום צרה מתשועה. ובאמת, הם אינם יודעים פקפוק, ואתם מהססים; רגליהם לא ישכנו בביחש, ואתם אינכם יוצאים מפתח ביתכם החוצה. הם סבורים, שב-העדרותם מארצם יהיו נשכרים; ואתם מדמים, שלכשתזונו ממקומכם, תאבדו אף מה שברשותכם. כשהם מתגברים על אויביהם, הם דולקים אחריהם עד למרחוק, וכשהם מנוצחים, נסוגים הם אך במעט. גדולה מזו, הם אינם חסים על גופותיהם

5. אך אינם באים לידי מעשה. 6. והתעלמות זו אינה מסכנת אתכם. 7. מדינות הברית הפילופוניסית.

למען עירם, כאילו של זרים הם; אך הם חושכים את כוח־רוחם למענה, כקניין שכולו שלהם הוא. ואם הם עורכים תכנית ואינם מבצעים אותה עד תומה, מעלים הם על עצמם, כאילו חיסרו כלום משלהם. ומה שהם מסגלים להם בפעולותיהם, מעט הוא בעיניהם לעומת מה שעתיד לבוא להם. ואם הם נכשלים בנסיונם, ממלאים הם חסרונם בתקוות חדשות. והם היחידים בעולם, שכל דבר שהם מצפים לו דומה עליהם כאילו מחזיקים הם בו, אם אך יזמו לעשותו, שכן מהירים הם לבצע כל מה שהסכימה עליו דעתם. וכך טורחים הם כל ימי חייהם תוך יגיעה רבה ותוך סכנת נפשות, והם נהנים אך במעט מכל אשר להם, מתוך שהם טרודים תמיד לרכוש להם קניינים חדשים; כחג הוא בעיניהם לעשות את המוטל עליהם, ומנוחה של בטלה דומה עליהם כפורענות שאינה פחותה מעבודת־פרך. סיכומו של דבר, אם יאמר אדם עליהם, שמטבע ברייתם הוא לא לנוח בעצמם ולא להניח לאחרים לישוב בשלווה, יכוון אל האמת.

עא 'כזה הוא, הו לאקדימונים, טיבה של העיר העומדת כנגדכם. ועם כל זאת אתם מת־מהמהים, ואינכם מעלים כלל על דעתכם, שרק אלה שאינם משתמשים בכוחם אלא לשם הצדק בלבד, אך עם כל זאת הם מגלים בעוז־רוחם שלא ינהגו בוותרנות, אם ירעו אותם, זוכים לשלווה לאורך ימים. אך בעיניכם הצדק הוא, שלא לפגוע באחרים ולא להיפגע אף תוך מלחמת־התגוננות¹. בקושי הייתם מצליחים בדרך זו, גם אילו הייתם יושבים בשכנותה של עיר הדומה לכם, אבל עכשיו, כפי שהראינו זה עתה, מיושנים הם לגמרי דרכיכם בפני דרכיהם. ברית כרותה היא, שהחדש² גובר תמיד, כמו בכל דבר שבאומנות³. אמנם, לעיר שוקטת ובוטחת טובות הליכות־חיים מקובלות, אך כשבני־אדם נאלצים לטפל בעניינים מרובים, צריך לנקוט גם שיטות משוכללות בהרבה. מאותו טעם עצמו הכניסו האתונאים חידושים מרובים יותר, מפני שגם עסקיהם מרובים יותר. עד כאן יוצב איפוא הגבול לשהיותיכם. וכעת עליכם לעזור גם לפוטידיאים וגם לאחרים, כפי שקיבלתם על עצמכם, ולמהר ולפשוט אל אטיקה, שלא תסגירו אנשים ידידים ובשר מבשרכם⁴ בידי אויביהם־בנפש ולא תפנו גם אותנו־האחרים לברית אחרת⁵ מתוך מפח־נפש. שכן אם נעשה זאת, לא ייחשב לנו הדבר לחטא לא בעיני האלים, בעלי השבועה⁶, ואף לא בעיני אנשים נבונים־דבר. לא אותם הפונים בבדידותם לאחרים מבטלים את הברית, אלא אותם שאינם עוזרים לאלה שנשבעו להם. אבל אם תהיו מוכנים לעזרנו, נישאר עמכם. שאין זה מטבע הדברים שנמיר אתכם, ואף לא נמצא לנו אחרים הקרובים

[עא] 1. נמנעים הם גם ממלחמת־התגוננות, שגם היא עולה בקרבנות מרובים, ולפיכך הם מתעלמים מהעלבונות והפגיעות של האתונאים. 2. המצאות (באומנות), השקפות ותכניות חדשות (במדי־ניות). 3. בדבר הדורש זריות, שמקורה בניסיון ואימון. 4. דורים כמותכם. 5. לארגיאים, אויביהם של הלאקדימונים. 6. שבשםם נשבעים.

ספר ראשון

לנו בנפש יותר מכם. ולפיכך טלו עצה טובה לעצמכם והשתדלו שפילופוניסוס לא תהא תחת הגהגתכם קטנה⁷ יותר מזו שמסרוה לכם אבותיכם.

עב כדברים האלה אמרו הקורִינתיים. והנה קרה המקרה, שמשלחת של האתונאים עשתה אז בלאקדימון לרגל עניינים אחרים. ומשהגיעו דיבורים אלו לאזניהם, מצאו לטוב לפנייהם להתייצב לפני הלאקדימונים, לא על מנת להתנצל על הראשמות, שהאשימום בהן הערים, אלא כדי להבהיר לפנייהם את העניין בכללותו, שאין להם להיחפז ול־החליט בדבר, אלא יש לעיין בו ארוכות. וכן היה בדעתם לציין מה גדול כוחה של עירם, להזכיר לקשישים מה שהם יודעים ולספר לצעירים מה שאינו נהיר להם, שכן סבורים היו שמתוך כך ישדלום להעדיף את השלום על המלחמה. אי־לכן באו אצל הלאקדימונים¹ ואמרו להם, שגם הם מבקשים, אם לא יעכבו עליהם, לדבר באזני הקהל. והללו הזמינום לגשת ולומר דברם. והאתונאים קרבו ואמרו כדברים האלה:

עג 'המלאכות שלנו לא באה לכאן כדי להתנצח עם בעלי־בריתכם, אלא לשם אותם דברים, שלמענם שלחה אותנו העיר. אך משלקחה אוננו את הצעקה שהרימו עלינו, קרבנו לכאן לא כדי להשיב על טענות הערים נגדנו (שהרי אין אתם בבחינת שופ־טים, שלפניהם נביא אנחנו או הם את דברינו), אלא כדי שלא תתפתו בקלות על־ידי בעלי־בריתכם ולא תשיאו עצה רעה לעצמכם בדברים כה גדולים. ובה בשעה מבקשים אנו להוכיח, שאין ממש בשמועה, שמעבירים עלינו, וכי אנו מחזיקים בזכות בכל אשר רכשנו ושעירנו ראויה לחשיבותה.

ומה צורך יש לנו לדבר על המעשים, שאירעו בימים קדמונים, שהמסורת מעידה עליהם ולא מראה עיניהם של המאזינים? אך מן הכורח הוא לדבר על מלחמות הפרסים ועל כל אותם דברים, שאתם בעצמכם יודעים אותם, אף־על־פי שטורח הוא לנו לדוש בהם מדי פעם בפעם. כשביצענו אותם מעשים, חירפנו נפשנו לטובת הכלל, ואתם נטלתם חלקכם בטובה זו, ולפיכך אל־נא תאבדו מאתנו את כל התהילה שבדבר, אם יש בו שום ברכה. ואנו מספרים מעשים אלו לא לשם בקשת סליחה, אלא כדי להעיד בכם ולהבהיר לכם מה טיבה של העיר, שבה עתידים אתם להילחם, אם תקשיבו לעצה רעה.

אומרים אנו, שבמאראתון נלחמנו אנו תחילה¹ לבדנו בבארבארון. וכשבאו עלינו שוב לאחר־מכן ולא עצרנו כוח לעמוד בפניהם ביבשה, ירדנו כולנו כאיש אחד באניות ונלחמנו בהם בים בסאלאמיס שכם אחד עם כל היוונים. וזהו שמנעם מלהפליג

7. עלידי פרישת בעלי־הברית.

[עב] 1. האפורים.

[עג] 1. קרב מאראתון לא היה אלא מעין הקדמה למלחמת הפרסים.

באניותיהם לפילופוניסוס ולהחריבה עיר אחרי עיר, שכן היה נבצר מכם לעזור זה לזה בשעה שאניותיהם היו כל כך מרובות. ואת הראיה הניצחת לכך נתן האויב עצמו, כי משנוצח בים מיהר ונסוג עם מרבית צבאו, כאילו מתוך הכרה שאין כוחו גדול עוד כבתחילה.

עד יתוצאות אלו הראו בעליל, שתשועתם של היוונים תלויה באניות, ואנו תרמנו לכך שלושה דברים רבי-תועלת: מרבית האניות, איש מצביא שנון-שבשנונים, ומסירות-נפש ללא רתיעה. מארבע מאות האניות היו שני-שלישים חסר מעט משלנו, המפקד היה תמיסטוקליס, והוא הוא שגרם לכך יותר מכל אדם אחר שהקרב יהיה במיצר-הים¹, קרב שהציל בבירור את עצם קיומנו; ואתם חלקתם לו כבוד על כך יותר מלכל אדם אכסנאי, שבא אצלכם. גם מסירות-נפש נועזה שבנועזות גילינו. כי לאחר שלא בא איש לעזרתנו ביבשה ולאחר ששועבדו כל הערים האחרות עד גבול ארצנו, מצאנו לנכון לנו לנטוש את העיר ולהפקיר את רכושנו. ולא זו בלבד שלא הזנחנו את טובת-הכלל של בעלי-בריתנו הנותרים ולא פיזרנו את עצמנו ללא כל תועלת להם, אלא ירדנו באניות וחירפנו נפשנו במלחמה בלי לנטור לכם איבה על שלא חשתם לעזרתנו. אי-לכן אנו אומרים, שיותר משהועלתם אתם לנו, הועלנו אנו לכם. כי אתם באתם לעזרתנו בעוד עריכם יושבות וניתן לכם לצפות שתחזיקו בהן גם להבא, ואתם יראתם לנפשם יותר משחרדתם לנו (מכל מקום, כל עוד היינו אנו שלמים, לא באתם אלינו); אך אנו יצאנו למלחמה מתוך עיר, שבטל קיומה, וסיפנו עצמנו על עיר שאבד סברה², והצלנו במידת כוחנו אתכם ואותנו עצמנו. אבל אילו הסגרנו עצמנו תחילה לפרס, כמות שעשו ערים אחרות, מתוך דאגה לארצנו, או אילו היינו רואים עצמנו כאבודים ולא היינו מעיזים לאחר-מכן לרדת באניות, שוב לא היה לכם כל צורך במלחמה³, שכן לא היו לכם אניות די סיפוקכם, וחפץ האויב היה מצליח בידו בלא יגיעה ובלא עמל.

עה וכלום אין אנו ראויים, הו לאקדימונים, בשל מסירותנו אז ובשל עצתנו הנבונה, שעי-ניהם של היוונים לא תהיינה צרות כל כך בשלטוננו¹? וגם את השלטון הזה לא קיבלנו בדרכי כפייה, אלא הואיל ואתם מיאנתם להמשיך במלחמה עם שארית הבאר-בארים, באו בעלי-הברית אצלנו וביקשו ממנו בעצמם שנעמוד בראשם. מתוך עיצומו של המעשה נאלצנו תחילה להביא את שלטוננו עד הלום². בעיקרו של דבר מתוך פחד³, אחר-כך גם לשם הכבוד, ולאחרונה גם לשם התועלת. ולאחר שנשתנאנו על רוב בעלי-בריתנו, ויש מהם שפשעו בנו והודברו, ולאחר שגם אתם שוב אינכם

[עד] 1. עלייד סאלאמיס. 2. התקוה לחזור ולכבשה. 3. שכן לא היו מסוגלים להתמודד עם האויב.
[עה] 1. בשלטונם על מדינות אחרות. 2. לשיטת 'היד החזקה', שנהגו האתונאים בבעלי-בריתם.
3. מפני פרס.

ספר ראשון

נוהגים בנו ריעות כבתחילה, אלא חושדים בנו ובאים בריב עמנו, לא איפשרה לנו הדאגה לבטחוננו לרכך את שלטוננו ולהסתכן, שכן היו מצטרפים אליכם כל אותם שהיו פורשים ממנו. ואין לבוא בתרעומות על אנשים הדואגים לטובת עצמם, כשהם מוקפים סכנות.

עו 'אתם הלאקדימונים, למשל, פירנסתם את ענייניהן של ערי פילופוניסוס לתועלתכם¹, משהעמדתן בראשן. ואנו יודעים בייחוד, שאילו המשכתם אז² להחזיק בהגמוניה עד הסוף והייתם נבאשים בבעלי-הברית כמונו, הייתם לוחצים אותם לא פחות ממנו והייתם רואים עצמכם אנוסים או לרדות בהם בתוקף או לסכן את עצמכם. וכך לא עשינו אף אנו שום דבר תמוה או רחוק מטבע האדם, אם קיבלנו את השלטון שניתן לנו ואם אין אנו מרפים ממנו בגלל שלושה טעמים מכריעים: הכבוד, הפחד וטובת ההנאה. אף אין אנו הראשונים, שהתחילו בדבר, אלא ברית כרותה היא, שהחזק יעצור בחלש ממנו. ועוד, אנו רואים את עצמנו ראויים לשלטון, וכן היינו בעיניכם, עד שעלה בדעתכם, מתוך שיקולים של תועלת, להתאנות לנו בשם הצדק; אותו צדק, ששום בן-אדם לא שיווה אותו מעולם לנגדו, כשזימן המקרה לידו לרכוש לו כלום בזרוע, ולא מנעו מלהשיג יתרון לעצמו. באמת, ראויים הם לשבח כל אותם האנשים, הנושאים פנים לצדק יותר משכוחם מחייבם, אף-על-פי שהם מושלים באחרים, כפי שהטבע האנושי נותן. ואנו, לפחות, סבורים, שאילו היו אחרים מגיעים למקומנו, היתה מתינותנו מתגלה ביתר בירור. אך לנו הביאה נדיבותנו, שלא כמ-שוער, גנות תחת שבח.

עז 'ואף-על-פי שהורע כוחנו¹ במשפטים שבינינו לבין בעלי-בריתנו על עסקי חוים שבמסחר, ואף-על-פי שעשינו, שיהו נדונים אצלנו² לפי חוקים השווים לנו ולהם, אנו נראים כדיננים³. ואין איש מהם משיב אל לבו, מפני-מה אין מגנים על כך ערים אחרות, ששלטון ניתן להן בכל מקום שהוא, והן מתונות פחות מאתנו כלפי נתיניהן. וטעמו של דבר הוא, שמי שניתן לו להשתמש בכוחו, שוב אין לו צורך להתדיין. למודים הם בעלי-בריתנו להתהלך עמנו כשווים עם שווים, ואם ידם על התחתונה במשהו, שלא כפי שדימו בנפשם, בין שנעשה הדבר מכוח פסק-הדין ובין שנעשה בכוח שלטוננו, לא זו בלבד שאין הם מחזיקים לנו טובה על שלא חיסרנום יותר, אלא הם מתרעמים על המעט שחיסרנום יותר מאשר אילו היינו דוחים מלפנינו

[עו] 1. הכונה למשטר האוליגארכי, שכונו הלאקדימונים בערי פילופוניסוס. 2. במלחמה בפסרכסיס.

[עז] 1. במשפטים שהובאו לפני בתי-הדין של בעלי-הברית ולא נערכו באתונה. 2. באתונה (האתון-נאים הכריחו את בעלי-בריתם להידון בעניינים חשובים באתונה). 3. חומדי משפטים, בני אדם המבקשים זכותם על-ידי משפטים ללא כל חשבון של תועלת (יוריבכס — מלמד, שהיו דיננים. הא כיצד? היה אחד מהם מוציא מנה, בשביל שיטול סלע; סלע — בשביל שיטול דינר. 'מדרש תנאים', הופמאן, עמוד 7).

ספר ראשון

מלכתחילה כל חוק והולכים בגלוי אחר בצענו. ואילו עשינו כזאת, לא היו אף הם באים בטענה, שלא מן החובה הוא, שהחלש יותר לחזק ממנו. וכנראה, מתמרמרים הם בני האדם על קיפוח־בדין יותר מעל מעשה אלמות. כי זה דומה עליהם כפגיעה שהגיעה עליהם מיד שווה להם, וזה ככורח שנכפה עליהם מיד תקיף מהם. מכל מקום, הם התענו הרבה יותר תחת יד הפרסי, ובכל זאת נשאו סבלם בדומיה, אך שלטוננו נראה להם קשה מנשוא. ואין בזאת מן התימה, כי קשה היא תמיד על הנתינים הצרה בשעתה. ולכן, אם תורידו אותנו מגדולתנו ואתם תגיעו לשלטון, תאבדו מהר אותו חן, שהעליתם מלפניהם, מתוך פחדם ממנו, אם יש בדעתכם לשלוט גם כיום באותה הדרך ששלטתם אז, זמן מועט לאחר שקיבלתם לידיכם את ההנהגה כנגד הפרסי. כי חוקיכם בדברים שביניכם לבין עצמכם שונים הם מחוקי כל שאר הערים; ולא עוד אלא שכל אחד מכם היוצא מעירכם אינו מתנהג לא לפי חוקיכם ולא לפי החוקים המקובלים על שאר ערי יוון.

עח 'הימלכו אפוא יפה־יפה בדעתכם, שכן אין אתם נועצים על דברים פחותי־ערך; ואל תביאו רעה על ביתכם אתם מתוך שתפתו לדעותיהם ולתלונותיהם של אחרים. תנו דעתכם כמה מצוי הוא קלקול־החשבונות במלחמה, עד שלא תכניסו בה את ראשכם. דרכה של מלחמה, כשהיא מתמשכת, שהיא הופכת להיות עניין שבגורל, שכו־לנו רחוקים ממנו במידה שווה, ותוצאותיה סמויות מן העין. כשבני־אדם יוצאים למל־חמות, הם פותחים תחילה במעשים, דבר שהיה להם לדחותו לבסוף, ורק לאחר שהם נמצאים כבר בכל רע, הם פותחים בדברי־שלום. והואיל ולא נסתבכנו עדיין בשיבוש גדול כזה, לא אנו ולא אתם, כפי שעיינו רואות, אנו מבקשים מכם לא לבטל את הברית ולא לעבור על השבועות, כל עוד שניתן גם לנו וגם לכם לבחור בעצה הטובה, אלא ליישב את דברי־הריבות שבינינו בדרך המשפט לפי תנאי הברית. ואם לאו, נעיד עלינו את האלים, בעלי השבועה, ונשתדל להשיב מלחמה לפותחים בה'.

עט כדברים האלה אמרו האתונאים. ולאחר ששמעו הלאקדימונים את תלונות בעלי־ברי־תם על האתונאים ואת מענה האתונאים, הפטירו את כולם מלפניהם ונתייעצו בינם לבין עצמם על העניין שלפניהם. רובם של הנאספים הסכימו לדעה אחת, שהאתונאים כבר עברו על הדין וכי יש למהר ולעשות מלחמה אתם. אך ארכידאמוס מלכם, שהיו מוחזקים בו שהוא אדם נבון ומתון, ניגש ואמר כדברים האלה:

פ 'הו לאקדימונים, אני עצמי מלומד במלחמות הרבה ואני רואה ביניכם אנשים בני גילי¹, ומתוך כך אין אף אחד מהם להוט אחר מלאכה² זו מתוך חוסר־ניסיון, כמקרה אשר יקרה לרבים³, ואף אינו חושבה כדבר טוב ובטוח. ואם תעיינו בדבר ביישוב־הדעת, תמצאו שמלחמה זו, שעליה אתם נועצים עכשיו, אינה דבר של מה־בכך.

[פ] 1. המנוסים כמוני במלחמות. 2. המלחמה. 3. לצעירים.

ספר ראשון

הפילופונסים וערים שכנות אחרות כוחם דומה לכוחנו, ויש לאל ידנו לעלות על כל אחת מהן עד מהרה. אך כיצד ייתכן לאסור בחפזון מלחמה על אנשים, שארצם רחוקה ממנו; ולא עוד, אלא שהם מנוסים וזרזים עד לאחת במלאכת הים ומצוידים גם בשאר הדברים על הצד הטוב ביותר: ברכוש פרטי וציבורי, באניות ובסוסים ובנשק ובאוכלוסים, שאין כמותם בשום ארץ יוונית יחידה אחרת, וחוץ מזה ומזה יש להם גם בעלי-ברית מרובים נושאי-מס. ועל מה אנו בוטחים, כשאנו באים להתקיפם, בעוד אין אנו מוכנים? האם על אניותינו? בהן ידנו על התחתונה. ואם נתאמן ונתכונן, יארכו הימים. או שמא על עושרנו? אך בזה נופלים אנו מהם עוד יותר. כי אין לנו כסף באוצר המדינה ואף לא בקלות נרים מס מאשר לכל אחד ואחד מאתנו.

פא 'ואולי יחזק לבנו, משום שאנו יתירים עליהם בנשקנו ובהמוננו¹ וניתן לנו לפשוט ולחזור ולפשוט אל ארצם ולהשחיתה. אך יש להם לאתונאים קרקעות מרובים אחרים בארצות שלטונם ויביאו בדרך הים כל מה שהם זקוקים לו. ושוב, אם ננסה להסיר מאחריהם את בעלי-בריתם, יהיה לנו לעזרם באניות, שהרי רובם יושבי-איים הם. וכי מה ידא טיבה של מלחמה זו? הרי אם לא נוכל להכותם בים או לחתוך מהם את הכנסותיהם, שבהן הם מפרנסים את ציים, ננחל מפלה. ואם יגיעו הדברים לידי כך, לא נוכל אף להשלים עמם מתוך כבוד, ובייחוד אם יהיו מוחזקים בנו, שאנו פתחנו במריבה תחילה. ואל נשלה עצמנו בתקוות-שווא זו, שהמלחמה תגיע מהר לקיצה, אם נשחית את אדמתם. גדולה מזו, חוששני, שנניח אותה אף לבאים אחרינו. שכן מסתבר, שהאתונאים בגבהות-רוחם לא יעשו עצמם עבדים לאדמתם ואף לא יירתעו מהמלחמה כטירונים.

פב 'ברם, אין אני מייעץ לכם להתעלם מתוך שוויון-נפש מבעלי-בריתכם ולתת לאתונאים לקפחם, או להימנע מלגלות את נכליהם, אך אל-נא תנופפו עדיין בחרבות. אלא יש לשלוח אצלם צירים ולהוכיחם על פניהם בלשון שאין בה לא מן האיום במלחמה ואף לא מן הוויתור. ובתוך כך נשלים את הכנותינו שלנו ונקנה לנו בעלי-ברית, אחד איֹנים ואחד בארבארים, מכל מקום שנוכל, על מנת להגדיל את כוחנו באניות וב-ממון (ואין כל דופי בדבר, אם אנשים, שהאתונאים מתנכלים להם, כמונו עכשיו, קוראים להצלתם לא יונים בלבד אלא אף בארבארים), ובה בשעה נספק אמצעים גם ממקורותינו אנו. ואם יטו אוזן לשליחינו — מה טוב, ולא — נצא עליהם בעוד שנתיים או שלוש, אם ידא רצוננו בכך, כשאנו חזקים יותר. ואפשר, שהם יהיו נוטים יותר לויתורים, כשיראו את הכנותינו ויווכחו לדעת, שדיבורינו מכוונים למעשינו.

[פא] 1. כאן מדובר בכל הפילופונסים שבבריתה של ספארטה (ואין בדברים אלו משום סתירה למה שנאמר בפרק פ').

שכן יהיו נועצים על ארץ שעוד לא נשחתה, ועל נכסים שלא נפגעו. ואין לכם לראות את ארצם אלא כערבון בלבד בדיננו, וככל שהיא מטופחת יותר, כן ערכה גדול יותר. ויש לנו לחוס עליה כל עוד שהדבר הוא בגדר האפשרות, שאם נביא אותם לידי יאוש, נמצא אותם סרבנים יותר. ואם ניחפז להשחיתה מכוח לחץ תלונותיהם של בעלי-בריתנו, כשאין אנו מוכנים, יש לחשוש, שנביא על פילופוניסוס בושה גדולה ומבוכה יתירה. תלונות, הן של ערים והן של הדיוטות, אפשר ליישבן, אך לא קל הוא לסיים בכבוד מלחמה, שאין לדעת מראש את מהלכה, שפתחו בה הרבים לצורכם של יחידים.

פג ואל יראה איש מורך בדבר, שערים רבות אינן נחפזות לפשוט ידן בעיר אחת, כי גם לאתונאים יש בעלי-ברית לא מעטים נושאי מס. והמלחמה יותר משהיא עניין של נשק, היא עניין של ממון, והוא-הוא המייחד ערך לנשק. ובייחוד במלחמה שבין דרי יבשה לבין שוכני חוף ימים. נשתדל איפוא תחילה למלא אוצרנו כסף, עד שלא ישיאנו דבריהם של בעלי-בריתנו. והואיל והאחריות לתוצאות המלחמה, הן לטובה והן לרעה, תהא מוטלת בעיקרה עלינו, יש לנו גם לעיין בהן מראש במנוחת-נפש.

פד ואל תתביישו בשהיות ובדיחויים, שעליהם הם מגנים אותנו ביותר, שאם תיחפזו למלחמה, תשהו את קיצה, שעל כן פתחתם בה ללא כל הכנה. יתר על כן, העיר, שבה אנו חיים, היתה תמיד חפשיה ומהוללה מאוד מאוד בשל מדיניותה זו, שאינה בעיקרו של דבר אלא מתינות מדעת. ובשל מתינות זו אנו היחידים, שאינם מתרעבים בטובה ואינם מרכינים ראש כאחרים בפורענות. ואותם המגרים אותנו כנגד הכרתנו בדברי-שבח מענגים למעשים שסכנה בהם, אינם מעוררים אותנו; ואם מרעימים אותנו בדברי קטיגוריה, אין אנו מתפתים להם מתוך מורת-רוח. אנשי מלחמה ועצה אנו בגלל הסדר הטוב שבאורח חיינו. אנשי מלחמה — מפני שכיבוש היצרים יסודו ברגש הכבוד, ורגש הכבוד יסודו באומץ הלב. ואנשי עצה — שכן בורים אנו¹ לפי חינוכנו משנזלזל בחוקים, וחמור הוא אולפננו, המלמדנו למשול ברוחנו, משלא נישמע להם. ואין אנו חריפים ביותר בדברים בטלים² עד שנקל ראש במלים נועזות בהכנות האויבים, אך לא נמלא אחריהן במעשים כיוצא בהן. ואנו למודים להניח, שתכניותיהם של זולתנו דומות הן לשלנו וכי מקרי הגורל אינם נקבעים בנאומים. דרכנו היא להתכונן תמיד במעשים נגד אויבינו מתוך ההנחה, שהם נבוני-עצה. ואל לנו לתלות את תקוותינו בטעויותיהם, אלא ביכולתנו לצפות את הדברים לאשורם. ואף אל נדמה בנפשנו, שיש הפרש גדול בין אדם לאדם, אלא מי שחינוכו חמור יותר³, גם כוחו יפה יותר.

[פד] 1. באירוניה (רמוז לדברי הקורינתים בפרק סח). 2. בריטוריקה (עקיצה כלפי האתונאים). 3. חינוך למשמעת ולביטול רצון הפרט.

ספר ראשון

פה 'אל-נא נעזוב איפוא אורחות-חיים אלו, שמסרום לנו אבותינו ושהחזקנו בהם תמיד ונמצאו טובים לנו. ואל-נא ניחפז לחרוץ דבר במשך שיעור-זמן קטן של יום אחד על הרבה נפשות ונכסים וערים וכבוד, אלא הבה נעמיק עצה בשובה ונחת. ודבר זה ניתן לנו יותר מלאחרים בשל כוחנו הגדול. ובאשר לאתונאים, שלחו אליהם צירים על עסקי פוטידיאה, שלחו גם על אותם דברים, שנתקפחו בהם בעלי-בריתנו לפי תלונותיהם, ומה גם שהם עצמם מוכנים להתדיין עליהם¹. ואין זה מן הצדק לבוא על מתדיין כעל עובר-דין. ובתוך כך התכוננו למלחמה. וכך תיעצו עצה טובה לעצמכם ואף תטילו אימה יתירה על יריביכם'.

כדברים האלה אמר ארכידאמוס. לאחרונה ניגש סְתִינְלָאדַאס, שהיה אז אחד האֶפּוֹ-רים, ואמר כך לפני האקדימונים:

פו 'לא ירדתי לעומק דבריהם המרובים של האתונאים. הם אמנם הרבו לשבח את עצמם, אך לא הכחישו אף במשהו את האשמה, שהם הרשיעו על בעלי-בריתנו ועל פילון-פוניסוס כולה. ברם, אם היו טובים אז, כשנלחמו במדים, והם רעים כלפינו עכשיו, ראויים הם לעונש כפול ומכופל על שנתחלפו להיות רעים תחת טובים. אבל אנו עודנו היום כאשר היינו אז, ואם תבונתנו עמנו לא נתעלם מבעלי-בריתנו העשוקים ולא נתמהמה מלעזור להם, שכן אין התמהמהות גם לרעות הבאות עליהם. לאחרים יש ממון הרבה ואניות וסוסים, אבל לנו יש בעלי-ברית טובים, שאין להסגירם בידי האתונאים ואף אין לחתוך את הדבר במשפטים ובדיבורים, שכן לא נפגענו גם אנו בדיבורים בלבד, אלא יש לחוש לעזרה ובכל הכוח שבידינו. ואל ילמדנו אדם, שראוי לנו, המקופחים, להימלך בדעתנו, אלא אותם המתעתדים לקפח ראוי להם יותר להימלך ארוכות בדעתם. הצביעו אפוא, הו לאקדימונים, לצאת למלחמה, כראוי לספארטה, ואל תתנו להם לאתונאים להאדיר כוחם ואף אל תבגדו בבעלי-בריתכם, אלא בואו ונעלה עם האלים על מרשיעי הברית'.

פז לאחר שאמר דברים אלה, העמיד הוא עצמו, בתורת אֶפּוֹרוֹס, את ההצעות להכרעה לפני אסיפת הלאקדימונים. אך הואיל ואין הם מצביעים בפסיפוסים, אלא בקריאות בקול, טען שאין הוא יכול להבחין איזהו קול חזק יותר, שכן רצה שהם עצמם יגלו בבירור את דעתם ולהלהיבם מתוך כך ביתר שאת למלחמה, ואמר: 'הו לאקדימונים, כל הסבור, שהברית בטלה ומבוטלת ושהאתונאים עברו את הדין, יעמוד וילך אל המקום ההוא (והוא הראה להם מקום מסוים), ומי שאינו סבור כך, יעבור אל הצד שכנגד'. והם עמדו ונפרדו למקומותיהם. ומניינם של אלו, שדעתם היתה שהברית נתבטלה, היה מרובה בהרבה.

[פה] 1. להביא את הדבר להכרעת בית-דין של בוררות (את הנימוק הזה השאיר הנואם בכחונה לאחרונה להגדיל רושם ולהאדירו).

ספר ראשון

הלאקדימונים קראו אז לבעלי-בריתם ואמרו להם, שהם כשלעצמם סבורים, שה-
אתונאים עברו את הדין, אך הם רוצים לכנס את כל בעלי-הברית ולמסור את
הדבר להכרעתם, כדי שיעשו מלחמה בעצה אחת, אם יחליטו על כך. לאחר שעלה
חפצם בידם, חזרו שליחי בעלי-הברית לבתיהם. גם שליחי האתונאים חזרו לאחר-
מכן למקומם, משסיימו את עסקי שליחותם שלשמה באו.

החלטה זו של האספה, שהברית נתבטלה, חלה בשנה הארבע-עשרה לברית שלו-
שים-השנה¹, שנכרתה לאחר מלחמת אבבויאה².

פח הלאקדימונים נמנו וגמרו, שהברית נתבטלה ושיש להילחם באתונאים, לא מפני
שנתפתו לדברי בעלי-בריתם, אלא, בעיקרו של דבר, מפני שפחדו שמא יגבר עוד
יותר כוחם של האתונאים, שכן ראו שרובה של יוון כבר נתונה בידיהם.

פט האתונאים הגיעו לעמדות, שבהן גדלו ועצמו¹, בדרך זו :

לאחר שנסוגו הפרסים מאברופי², משניגפו בים וביבשה³ לפני היוונים, ואותם
מביניהם, שנמלטו באניות למיקאלי⁴, הושמדו, חזר לאוטיכידים, מלך הלאקדימונים,
שהנהיג את היוונים במיקאלי, לביתו ועמו בעלי-הברית מפילופונים. אך האתונאים
ובעלי-בריתם מאיוניה ומהליספונטוס⁵, שפשעו במלך, נשארו ושמו מצור על
סיסטוס⁶, שהיתה מוחזקת בידי הפרסים. הם חרפו עליה ולכדוה⁷ משפינוה הבאר-
בארים. לאחר-מכן הפליגו מהליספונטוס, כל אחד ואחד לעירו.

משעלו הפרסים מעל אטיקה, החל חבר⁸ האתונאים להחזיר מיד את הילדים ואת
הנשים ואת שארית המטלטלים מכל מקומות המבטחים, שהפקידום בהם, והתכוונו
לחזור ולבנות את העיר ואת החומות, כי רק חלקים קטנים של החומה עמדו בעינם,
והבתים רובם נהרסו ורק מקצתם, אותם שגדולי הפרסים קבעו בהם משכנם, נשארו.
צ אך הלאקדימונים הרגישו במה שעתיד להתרחש ובאו במשלחת לאתונה. גם הם עצמם
נוח היה להם, שלא תהא חומה לא לאתונה ולא לשום עיר אחרת ; אך בעיקר עוררום
לכך בעלי-בריתם, שפחדו מציים הגדול של האתונאים, שלא היה להם כמותו ברא-
שונה, ומאומץ-הלב שגילו במלחמה בפרסים. אי-לכן דרשו מהם לא לבנות להם
חומה, ולא עוד אלא שיתנו ידם עמהם בהריסת כל החומות הקיימות של הערים שמחוץ
לפילופוניסוס. את כוונתם האמיתית ואת חשדם באתונאים לא גילו, אלא אמתלה
זו היתה בפיהם, שאם יבואו עליהם הבארבארים שוב, לא ימצאו להם מבצר, שישמש
להם בסיס לפעולותיהם, כשם ששימשה להם תיבי באחרונה ; ועוד אמרו, שפילו-

[פו] 1. משנת 446/45. 2. ר' פרק קיד.

[פט] 1. הכונה לעמדת ההגמוניה, שאליה הגיעה אתונה לא מתוך תכנית מחושבת מראש, אלא מתוך
מהלך המאורעות עצמו. 2. אירופה. 3. עליד סאלאמיס (480), ובפלאטיאה שבבויאוסיה (479).
4. באסיה-הקטנה (מצפון למילטוס). 5. הדארדאנלים (חבל הארץ שלחופם המזרחי). 6. בכרסו-
ניסוס (גאליפולי). 7. בראשית 478. 8. השלטונות, הממשלה.

פונים דיה להם לכולם כמקלט לנסוגים וכבסיס לפעולות. האתונאים השיבו, לפי עצתו של תמיסטוקליס, את הלאקדימונים, שאמרו להם כדברים האלה, שישלחו אצלם שליחים לדון בדברים, וכך נפטרו מיד מהם. ועוד יעץ להם תמיסטוקליס למהר ולשלוח אותו ללאקדימון ולבחור מלבדו עוד שליחים, אך לא לשגרם מיד אלא להשהותם עד שיגביהו את החומה במידה מספקת להגנה בשעת הדחק; ושכל יושבי העיר יחזיקו במלאכת החומה כאיש אחד, הם עצמם ונשיהם וילדיהם, ושלא יחוסו על שום בניין, בין פרטי ובין ציבורי, שיש בו תועלת של כלום למלאכה, אלא ינתצו את כולם. לאחר שלימדם כל זאת, רמז להם שלשאר הדברים ידאג הוא עצמו שם, והלך לו לדרכו. כשבא ללאקדימון, לא קרב אל השלטונות, אלא דחה את הדבר באמתלאות מאמתלאות שונות. וכשהיה אחד מאנשי־הרשות שואלו, מה טעם אינו בא אצל חבר הלאקדימונים, היה משיב שממתין הוא לחבריו במשלחת, שנשארו באתונה בשל עניינים דוחקים, אך הוא מצפה שיבואו במהרה והוא תמה על כך, שלא הגיעו עדיין.

צא בתחילה נתפתו הלאקדימונים לדברי תמיסטוקליס בשל הידידות שרחשו לו. אך משבאו רבים ושונים מאתונה והעידו בבירור, שהחומה נבנית והיא הולכת הלך וגבוה, לא יכלו שלא להאמין בהם. משהכיר תמיסטוקליס בדבר, ביקש מהם לא ללכת תועה אחרי שמועות־שווא, אלא לשלוח מביניהם אנשים ישרים, שיראו בעיניהם את הנעשה ויבואו ויגידו את האמת. הם שלחו איפוא אנשים. ותמיסטוקליס שלח בסתר לאתונאים ידיעה על־דבר האנשים האלה, וביקש מהם להחזיק בהם בלי שיבחינו בזה ביותר ולא להניח להם ללכת עד שהם עצמם יחזרו (כי בינתיים באו אליו חבריו־למשלחת, אַבְרוֹנִיכּוֹס בן לִיסִיקְלִיס וְאַרִיסְטִידִיס בן לִיסִימָאכּוֹס, והודיעו לו, כי החומה הגיעה לגובה שיש בו מן המספיק), שכן פחד, שהלאקדימונים לא יתנו להם ללכת, לכשתגלה להם האמת¹. האתונאים עיכבו אפוא את השליחים, כפי שנתבקשו. ותמיסטוקליס ניגש אל הלאקדימונים ואמר להם כעת בגלוי, שעירם כבר מוקפת חומה ויש בכוחה להגן על תושביה. ואם הלאקדימונים או בעלי־בריתם מבקשים לשלוח משלחת אליהם לדון עמהם בדבר מן הדברים, עליהם ללכת אצלם להבא כאל אנשים המכירים ויודעים מה טוב להם עצמם ולכלל כולו. כי בשעה שנראה להם לטוב לנטוש את העיר ולרדת באניות, העזו להחליט על כך בלעדיהם. ושוב הם הראו בכל דבר, שטיכסו בו עצה יחד עמהם, שאין הם נופלים משום אדם בתבונתם. וגם עכשיו נראה להם לטוב, שעירם תהיה מוקפת חומה גם לתועלתם של האזרחים עצמם וגם לתועלתם של כל בעלי־הברית. שמן הנמנע הוא, שחלקם במועצות

[צא] 1. ערמתו של תמיסטוקליס מזכירה את עצת בבא בן־בוטא להורדוס: 'שגר שליח (לרומי) וילך שנה ויתעכב שנה ויחזור שנה. עד כה וכה אתה סותרו (הורס את בית־המקדש הישן) ובונהו' (בבא בתרא ד, א).

ספר ראשון

המשותפות יהיה דומה או שווה לחלקם של שאר בעלי-הברית, אם גם כוחם לא יהיה שקול כנגד כוחם הם. ומן הצורך, סיים ואמר, או לנתוץ את חומותיהם של כל בעלי-הברית או לאשר גם את מעשה האתונאים.

צב כששמעו זאת הלאקדימונים, לא הראו בגלוי את כעסם על האתונאים, שכן לא שלחו, לפי דבריהם, את שליחיהם לאתונה על מנת להפריע לבניין החומה, אלא על מנת להשיא עצה הוגנת לחבר האתונאים (חוץ מזה ומזה, נהגו או חיבה וריעות יתירה באתונאים על קנאותם במלחמה בפרסים). אך הואיל וחפצם לא עלה בידם, רגזו בסתר לבם. וכך חזרו שתי המשלחות לביתן ללא טרוניות.

צג בדרך זו בנו האתונאים וכילו את חומת העיר תוך זמן קצר. ומבנה מעיד עליה גם כיום, שהוקמה בחפזון. יסודותיה הם אבנים למיניהן, ויש מהן שאף אינן מסותתות, אלא הונחו כמות שהביאון, ועמודי מצבות-קברים רבים ואבנים מהוקצעות¹ רבות אחרות שוקעו בהם. שמאחר שהורחב היקף חומת-העיר בכל צד וצד, עקרו בחפזונם כל דבר ממקומו ללא הבחנה. תמיסטוקליס גם שידלם לסיים את בניין חומת פירי-אבס², שבבניינה הוחל קודם לכן, בשנה שבה משל הוא באתונה. שכן סבור היה, שמקום זה, שיש לו שלושה נמלים טבעיים, נאה הוא כשלעצמו, ועצם היותם של האתונאים אנשי-ים יקדם הרבה בהאדרת כוחם (באמת הוא היה הראשון, שהעז לומר שעליהם להתמסר לים), והוא אף סייע בידם להתחיל מיד בבנייה. לפי עצתו בנו האתונאים את החומה מסביב לפיריאבס באותו רוחב, שאנו רואים אותו גם כיום (כי שתי עגלות הבאות זו כנגד זו הובילו את האבנים³). מבפנים לא היה לא חצץ ולא טיט⁴, אלא אבנים גדולות מסותתות בצורת ריבוע, שהיו מונחות זו על-יד זו ואחוזות זו בזו מבחוץ⁵ ברתוקות ברזל ועופרת. אך גובה החומה הושלם רק כדי חצי כוונתו. כי הוא רצה, שהחומה בעצם גובהה ורוחבה תרתיע את האוי-בים. וכסבור היה, שמתי מספר, מאותם שאינם כשרים לשירות פעיל⁶, יוכלו לשמור עליה, ואילו האחרים ירדו באניות. כי תמיסטוקליס שקד בייחוד על תקנת הצי, שכן ראה, כפי שאני משער, שקל לו לצבא המלך לעשות דרכו ליוון בים מאשר ביבשה. ולפיכך חשב, שהפיריאבס תועלתו מרובה יותר מהעיר העליונה⁷, ולא פעם אחת בלבד יעץ לאתונאים, שאם יציקו להם ביום מן הימים ביבשה, ירדו אל פיריאבס וייתצבו בפני כל אויביהם בצים. וכך בנו האתונאים את חומת עירם מיד לאחר נסיגת הפרסים ואף התכוונו להקים ביצורים אחרים.

[צג] 1. למטרות אחרות. 2. חצי-האי פיריאוס (הוא גם שמו של אחד משלושת נמליו). 3. הובילו את האבנים על גבי החומה ללא תקלה (בזה ממחיש לנו תוקידידס את רוחב החומה). 4. כרגיל היו ממלאים את החלל שבין הצדדים החיצוניים של החומה בחצץ ובטיט. 5. בצידיהן החיצוניים. 6. קשישים וצעירים לימים. 7. אתונה עצמה.

ספר ראשון

צד בינתיים נשלח פֶּאֶבְסָאֲנִיָּאס בֶּן קֵלְיָאוֹמְבְּרוֹטוֹס מִלֵּאקְדִּימוֹן כְּמַצְבִּיא הַיּוֹנִים וְאֹתוֹ עֲשָׂרִים אֲנִיּוֹת מִפִּילּוֹפּוֹנִים, וְאֵלָיו הִצְטָרְפוּ הָאֲתוֹנָאִים בְּשִׁלּוּשִׁים אֲנִיּוֹת וְרַבִּים מִשָּׂאֵר בְּעַל־הַבְּרִית. הֵם הִפְלִיגוּ עַל קִיפְרוֹס¹ וְכָבְשׁוּ אֶת רוֹבָה. לֵאחֲר־מִכֵּן שָׁמוּ מִצּוֹר בְּהִנְהֻגְתּוֹ שֶׁל פֶּאֶבְסָאֲנִיָּאס עַל בִּיזָאֲנְטִיּוֹן², שֶׁהִיְתָה מוֹחֲזֶקֶת בְּיַד־הַפְּרָסִים, וּלְכַדּוּהָ. **צה** בָּרֶם תְּקִיפּוֹתוֹ שֶׁל פֶּאֶבְסָאֲנִיָּאס¹, שֶׁהִיְתָה כָּבֵד אִם גְּלוּיָה לְעֵין, הִיְתָה לְטוֹרַח עַל הַיּוֹנִים, וּבִיחּוֹד עַל הָאִיּוֹנִים וְעַל כָּל אֹתָם שֶׁנִּשְׁתַּחֲרָרוּ זֶה לֹא כָּבֵד מִתַּחַת יַד הַמֶּלֶךְ. הֵם בָּאוּ אִיפּוֹא אֶל הָאֲתוֹנָאִים וּבִיקְשׁוּ מֵהֶם לִהְיוֹת לָהֶם לְמִנְהִיגִים בְּשֶׁל קְרִבּוּתָם² לָהֶם וְלֹא לְהִנִּיחַ לוֹ לִפְאֶבְסָאֲנִיָּאס לְבֹא עֲלֵיהֶם בְּזִרְעָה. הָאֲתוֹנָאִים קִיבְּלוּ אֶת הַצְעוֹתֵיהֶם וּמִנּוּי וּגְמוּרָה הָיָה עִמָּהֶם לֹא לְהִתְעַלֵּם עוֹד מִמַּעֲשֵׂיו וְאִף לְהַסְדִּיר אֶת שָׂאֵר הַדְּבָרִים, כִּפִּי שִׁימְצָאוּ לְטוֹב לָהֶם.

בְּתוֹךְ כֵּךְ שֶׁלְּחָו הַלֵּאקְדִּימוֹנִים לְקִרְוֹא לוֹ לִפְאֶבְסָאֲנִיָּאס כְּדִי לְחַקְרוֹ עַל אֹתָן הַשְּׁמוֹת, שֶׁהִגִּיעוּ אֶצְלָם עֲלָיו. כִּי הוּא נֹאשֵׁם בְּמַעֲשֵׂים רַעִים רַבִּים עַל־יְדֵי הַיּוֹנִים הַבָּאִים לְסַפָּאֲרֻתָהּ, וּמִנְהֻגָה עִמָּהֶם הָיָה בּוֹ יוֹתֵר מִשּׁוֹם חִיקוּי מַעֲשֵׂי רוֹדֵן מִמִּנְהֻגָה שֶׁל מַצְבִּיא. וְכֵן אִירַע לוֹ, שֶׁהוּא נִתְבַּע לְחֻזּוֹר בְּשַׁעַת שְׁבַע־הַבְּרִית, חוּץ מִהַחִיילִים שֶׁבָּאוּ מִפִּילּוֹ-פּוֹנִיסוֹס, עָבְרוּ לְצִידָם שֶׁל הָאֲתוֹנָאִים מִתּוֹךְ אִיבָתָם אֵלָיו. כְּשֶׁחֻזַּר לִלְאֶקְדִּימוֹן, הוֹרַשַׁע אִמְנָם עַל הַרְעוֹת שֶׁהִרַע בְּאוֹפֶן אִישִׁי כְּפָרֵט לְאֲנָשִׁים אַחֲדִים, אֲךָ הוּא זֹכֵה מִהַהֲשָׁמוֹת הַכְּבֹדוֹת, שֶׁנֹּאשֵׁם בָּהֶן. כִּי בִיחּוֹד הִרְשִׁיעוּהוּ בְּבִגְדָה וּבִקְשִׁירַת קִשְׂרִים עִם הַפְּרָסִים; אֲשֶׁמָּה שֶׁהָיָה לָהּ עַל מַה שֶׁתִּסְמֹךְ. הַלֵּאקְדִּימוֹנִים לֹא שֶׁלְּחָו עוֹד אֹתוֹ כְּמַצְבִּיא, אֲלֹא אֶת דּוֹרְקִיס, וְאַחֲרֵים כָּל־שֶׁהֵם עִמּוֹ, בְּרֹאשׁ צְבָא לֹא גָדוֹל. אֲךָ בְּעַל־הַבְּרִית שׁוֹב לֹא מִסְּרוּ לְיָדֵיהֶם אֶת הַגִּמּוֹנִיָּה, וְהִלְלוּ, מִשֶּׁהִרְגִּישׁוּ בְּזָאֵת, חֻזּוֹ כְּלַעוֹמֶת שֶׁבָּאוּ. וְהַלֵּאקְ-דִּימוֹנִים³ לֹא שֶׁלְּחָו עוֹד לֵאחֲר־מִכֵּן מִפְּקָדִים אַחֲרֵים, מִתּוֹךְ שֶׁחֲשִׁשׁוּ שְׁמָא יִקְלָקְלוּ, לְכַשִּׁיצְאוּ, אֶת מַעֲשֵׂיהֶם, כִּפִּי שֶׁאִירַע לִפְאֶבְסָאֲנִיָּאס. הֵם גַּם בִּיקְשׁוּ לְהִפְטֹר מִהַ-מִּלְחָמָה בְּפָרֶס וּכְסָבוֹרִים הָיוּ, שֶׁהָאֲתוֹנָאִים רָאוּיִם הֵם לְעִמּוֹד בְּרֹאשׁ הַצְּבָא וְאִף סִמְכוּ עַל הַיְדִידוֹת, שֶׁרָחֲשׁוּ לָהֶם הָאֲתוֹנָאִים בְּאוֹתוֹ זֶמֶן.

צו מִשְׁקִיבְלוּ הָאֲתוֹנָאִים בְּדֶרֶךְ זֶה אֶת הַגִּמּוֹנִיָּה מִרְצוֹנָם¹ שֶׁל בְּעַל־הַבְּרִית בְּגִלְל שֶׁנֶּאֱתַם לִפְאֶבְסָאֲנִיָּאס, קִבְּעוּ אֵילָיו עָרִים צְרִיכוֹת לְהַמְצִיא כֶּסֶף לְמִלְחָמָה בְּבֶאֱרָבָאִרִים, וְאֵילָיו — אֲנִיּוֹת². הַתּוֹאֲנָה הִיְתָה, שֶׁעֲלֵיהֶם לְהִפְרַע עַל מַה שֶׁעוֹלָל לָהֶם מִתּוֹךְ שִׁישְׁחִיתוּ אֶת אֶרֶץ הַמֶּלֶךְ. וְאִם פּוֹנְנוּ הָאֲתוֹנָאִים לְרֹאשׁוֹנָה אֶת הַרְשׁוֹת שֶׁל 'גּוֹבְרֵי הַהֶלְנִים', שֶׁהָיוּ מִקְבָּלִים אֶת הַמַּס, כִּי כֵן נִקְרָאָה תְּרוֹמַת הַכֶּסֶף. סָכּוֹם הַמַּס, שֶׁנִּקְבַּע בְּרֹאשׁוֹנָה, הָיָה

[צד] 1. בשנת 478 (קיפרוס — קפריסין — היתה אחד הבסיסים העיקריים של הצי הפרסי). 2. קושטא, קונסטאנטינופוליס.

[צה] 1. הוא היה מלא גאווה על נצחונו הגדול על־יד פלאטיאה. 2. הם היו איונים כאתונאים. 3. האפירים.

[צו] 1. 478/7. 2. אניות־מלחמה על צחתיהן.

ספּוֹ ראשון

ארבע מאות ושישים כיפר. מקום האוצר שימש האי דילוס³ ובבית-מקדשו אף היו מתוועדים⁴.

צו משהועמדו האתונאים בראש בעלי-הברית (שהיו בתחילה אבטונומיים ונטלו חלק בהחלטות הוועידות המשותפות), פנו בפרק-הזמן שבין מלחמת הפרסים לבין מלחמה זו לשורת פעולות שבענייני מלחמה ובהנהלת עסקי-הכלל. פעולות אלו, שיבוא עליהן הדיבור להלן, היו מכוונות כנגד הפארבארים וכנגד בעלי-הברית, שפשעו בהם, וכנגד אותן הערים הפילופונסיות, שהתנגשו בהן מדי פעם בפעם במקרים ממקרים שונים. ואני כתבתי דברים אלו וסטיתי מן העניין, מפני שכל קודמי¹ החסירו פרק-זמן זה וחיברו ספרים או על מה שאירע לפני מלחמת-הפרסים או על מלחמת-הפרסים עצמה. ואף הלאניקוס², שנגע בחיבורו על אטיקה במקרי-ימים אלו, סיפר עליהם בקיצור דברים ולא דייק בסדר זמניהם. ולא עוד, אלא שסיפור-מאור-עות זה יש בו כדי להסביר לנו היאך קם שלטונה של אתונה.

צח בתחילה לכדו האתונאים לאחר מצור, בפיקודו של קימון בן מילטיאדיס, את איאיון, היושבת על נהר סטרימון¹, שהיתה מוחזקת בידי הפרסים, וכבשו את תושביה לעבדים. ואחר-כך שעבדו את סקירוס, אי בים האיגיא², שדולופים ישבו בה, והם עצמם התאחזו בה. ומלחמה היתה להם עם הקאריסטים³, בלא ששאר האבבויאים יטלו חלק בה; ולאחר זמן-מה מסרו הקאריסטים את עצמם לידיהם לפי התנאים שעשו ביניהם. אחרי הדברים האלו נלחמו⁴ בנאפסים⁵, שפשעו בהם, והכניעום במלחמת-מצור. היתה זו העיר בעלת-הברית הראשונה ששועבדה⁶ תוך הפרת הסדר הקיים⁷. לאחר-מכן שועבדו גם ערים אחרות, כל אחת לפי מסיבותיה.

צט עילות שונות היו לפרישתן של ערי-הברית, אך הגדולות שבהן היו הפיגורים בתשלום המסים ובהספקת האניות ולפעמים גם הסירוב הגמור למלא חובות אלו. כי האתונאים גבו את המסים בקפדנות ופגעו קשה בדרכי-הכפייה שלהם באותם שלא היו למודים בעבודת-הצבא הקשה או שלא רצו להביא צווארם בעולה. וגם בדברים אחרים לא הניחו עוד האתונאים את דעתם כמנהיגים, כאשר בתחילה¹. כי הם לא השתתפו במסעות המלחמה כשוויים בין שווים², וקל היה להם להכניע את הפורשים מהם. ובדבר זה אשמים בעלי-הברית עצמם, שמתוך שרובם נרתעו מלעבוד בצבא, כדי שלא יתרחקו מבתיהם, שמו על עצמם מס-של-כסף תחת אניות לפי חלקם

3. אחד מאיי הקיקלאדים. 4. צירי בעלי-הברית.

[צו] 1. כותבי קורות-הימים (גם הירוודוטוס בכלל). 2. בן דורו של הירודוטוס.

[צח] 1. כיום סטרומה (הוא נשפך למפרץ הסטרימוני שבים האיגיא). 2. ממזרח לחצי-האי אבבויאה.

3. בחוף הדרומי של אבבויאה. 4. סמוך ל-466. 5. נאפסוס — אחד מאיי הקיקלאדים. 6. איבדה

את עצמאותה. 7. שבו היתה כל עיר אבטונומית.

[צט] 1. אחר סילוקו של פאבסאניאס. 2. חלקם של האתונאים היה גדול בהרבה.

ספר ראשון

ביציאות³. וכך גדל ציִים של האתונאים בתרומות, שהיו הללו מרימים מדי שנה בשנה; ואילו הם עצמם, כשהיו מתקוממים, היו מסתבכים במלחמה כשהם לא מוכ־נים ולא מנוסים.

ק אחר הדברים האלה התחוללה על נהר אֶבְרִימֶדוֹן שבפאמפיליה¹ מלחמה בים וביבשה בין האתונאים ובעלי־בריתם לבין הפרסים. והאתונאים ניצחו בשתיִהן באותו יום עצמו בפיקודו של קימון בן מילטיאֶדיס, והם תפסו והשמידו בסך־הכל כמאתיים טרי־אירות פיניקיות². זמן־מה לאחר־מכן אירע, שהתאסים³ התפרצו⁴ מפניהם בשל המ־ריבה, שעמדה ביניהם על תחנות־המסחר⁵ ועל המכרה⁶ שבחוף התראקי, ממול לאי, שהתאסים החזיקו בהם. האתונאים שטו עליהם באניותיהם, ניצחום במלחמת־ים ונחתו על אדמת האי. סמוך לאותו זמן עצמו שלחו האתונאים ריבוא מתיישבים משלהם ומשל בעלי־בריתם אל הנהר סטרימון להתנחל במקום, שנקרא אז 'תשע דרכים' וכיום אֶמְפִּיפּוֹלִיס. הם כבשו את 'תשע דרכים', שהאִידוֹנים ישבו בהן, אך משחדרו לפנים תראקיה הושמדו בִּדְרָאבִּיסקוֹס שבאִידוֹניה על־ידי כל אותם התראקים, שראו ביישובו של המקום הזה משום סכנה לעצמם.

קא משנוצחו התאסים בקרב והובאו במצור, פנו אל הלאקדימונים וביקשום לבוא לעזרתם מתוך שיפלשו לאטיקה. הם הבטיחו להם בסתר עזרתם, בלי שהדבר נודע לאתונאים, ואף היו עומדים בהבטחתם, אלא שרעש־האדמה, שנתרחש אז¹, מנעם מלעשות זאת, כיוון שההִילוֹטים² והפֶּרִיאִוִיקִים³ של תוֹרִיָּאָה⁴ ואִיתִיָּאָה⁵ מרדו בהם באותה שעה ופרשו לאיתומי⁶. רובם של ההִילוֹטים הם צאצאיהם של המֶסְנִים הקד־מונים, ששועבדו לפנים, ולכן נקראו כולם ביחד בשם מֶסְנִים. הלאקדימונים נסתבכו אפוא במלחמה כנגד המורדים שבאיתומי. לאחר שלוש שנים של מצור נכנעו התאסים לאתונאים, ניתצו את חומתם ומסרו את אניותיהם והתחייבו לשלם מיד דמי־ענושים ולשאת להבא מסים, ואף ויתרו על היבשה⁷ ועל המכרה.

קב כיוון שנתארכה להם ללאקדימונים המלחמה במורדים שבאיתומי, קראו לעזרתם את בעלי־בריתם, ובכללם גם את האתונאים, שבאו בגייס לא־קטן בפיקודו של קימון. האתונאים נקראו בעיקרו של דבר מפני שיצא להם שם, שכוחם גדול במלחמות־

3. יציאות==הוצאות.

[ק] 1. באסיה־הקטנה, בשנת 468. 2. הצי הפרסי היה בעיקרו פיניקי. 3. תאסוס — אי בצפון הים האִיגִיאִי. 4. בשנת 465. 5. חשיבותן היתה במכס, שהיה נגבה בהן. 6. מכרה־הזהב.

[קא] 1. בשנת 464 ('הרעש הגדול'). 2. כשכבשו הספארטאנים את לאקוניה ואת מסניה (בפילופוניס), עשו את תושביה לאיכרים צמיתים. 3. 'היושבים מסביב (לעיר)'. אלו היו השדרות העליונות של היישוב המשועבד. מצבם היה טוב ממצב ההִילוֹטים, אך גם הם היו משוללי זכויות אזרחיות. הפריאויקים עסקו במסחר ובמלאכה, וההִילוֹטים — בעבודת האדמה. 4. במסניה. 5. מקומה אינו ידוע. 6. הר במסניה (המבצר הטבעי של מסניה כולה). 7. אדמתם בחוף התראקי.

מצור, והמצור הממושך על איתומי הוכיח את חולשתם של הלאקדימונים בזאת. שאלמלא כן היו לוכדים את המקום בסערה. במסע זה נתגלה לראשונה הריב שבין הלאקדימונים ובין האתונאים. שהואיל ולא עלה בידי הלאקדימונים לכבוש את המקום בסערה, פחדו מהעזתם של האתונאים ומהפכפכנותם, ומה גם שראום כנכרים להם¹, וחששו שמא ישוכנעו על-ידי אותם שבאיתומי, אם יישארו כאן, ויבגדו בהם². ולפיכך שילחו מעל פניהם רק אותם מכל בעלי-בריתם. הם לא גילו אמנם את חשדם, אלא אמרו, שאין הם צריכים להם עוד. אך האתונאים הכירו, שלא נשתלחו בשל נימוק יפה זה, אלא בשל החשד שחושדים בהם ולבם נסער עליהם. והואיל וסבורים היו, שלא היו ראויים שיגיע להם כך מידי הלאקדימונים, עזבו מיד לאחר שחזרו לארצם את הברית, שכרתו עם הלאקדימונים כנגד הפרסים, ונעשו בעלי-ברית לאוי-ביהם, לארגיאים³. ובה בשעה כרתו האתונאים והארגיאים ברית עם התיסאלים⁴ על-פי אותם תנאים ואותן שבועות עצמן.

בשנה העשירית למצור, משלא עצרו עוד המורדים כוח לעמוד בפני הלאקדימונים. נכנעו להם. תנאי הכניעה היו, שיצאו את פילופוניסוס בשלום ושלא תדרוך עוד לעולם כף רגלם עליה, ואם ייתפס אחד מהם יהיה עבד למוצאו. גם מענה-אל פיתי קדום היה בידי הלאקדימונים להניח לו למבקש חסותו של זיבס האיתומי. וכך יצאו המסנים מפילופוניסוס, הם וילדיהם ונשותיהם, והאתונאים קיבלום בשל האיבה שנטרו כבר ללאקדימונים ויישבום בנבפאקטוס¹, שלקחוה זה לא כבר מידי בעליה, הלוקרים האזולים. גם המיגארים פשעו בלאקדימונים ונכנסו בברית עם האתונאים, לפי שה-קורינתים הטרידום במלחמות על עסקי גבולות. וכך החזיקו האתונאים במיגארה וב-פיגאי², והם בנו למיגארים את החומות הארוכות, המשתרעות מן העיר עד ניסיאה³, וחיל-מצב משלהם שמר עליהן. ומכאן ביחוד באה להם לקורינתים לראשונה שנאתם העזה לאתונאים.

ואינארוס, בן פסאמיטיכוס, הלובי, שמלך על הלובים הסמוכים לגבול מצרים, השתער ממאריאה¹, העיר שלמעלה מפארוס², המריד³ את רובה של מצרים על המלך ארטא-פסרפסיס⁴, השליט עצמו עליה וקרא את האתונאים לבוא לעזרתו. והאתונאים עזבו את קיפרוס⁵ (שכן קרה המקרה והם עלו עליה במאתיים אניות משלהם ומשל בעלי-בריתם) ובאו למצרים. הם שטו ועברו מן הים למעלה הנילוס, השתלטו על

[קב] 1. האתונאים איזנים היו, והלאקדימונים — דורים. 2. יצטרפו למורדים. 3. ארגוס — בחלק המזרחי של הפילופונים. 4. תיסאליה — בצפון יוון.

[קג] 1. במבוא המפרץ הקורינתי. 2. הנמל הצפוני של מיגארה (על המפרץ הקורינתי). 3. הנמל הדרומי של מיגארה (על המפרץ הסארוני).

[קד] 1. יושבת על החוף הדרומי של האגם המאריאוטי במצרים התחתונה. 2. מדרומה. 3. בשנת 460. 4. עלה על כיסא המלוכה בשנת 464. 5. ר' פרק צד.

ספר ראשון

היאור ועל שניים משלושת חלקיה של מוֹף⁶ והשתערו על חלקה השלישי, הנקרא 'המבצר הלבן'. היו בו כמה וכמה פרסים ומדים, שנמלטו לתוכו, ומצרים, שלא נצטרפו אל המורדים.

קה האתונאים אף נחתו מאניותיהם על אדמת האליאים¹ והתגרו מלחמה בקורינתים ובאפידאברים, והקורינתים ניצחו. אחר נלחמו בים על־יד קרקִיפֶּאליאה² באניות הפילופונסים³, והפעם ניצחו האתונאים. לאחר־מכן פרצה מלחמה בין האתונאים ובין האיגינים, ומלחמת־ים גדולה התחוללה בין האתונאים ובין האיגינים בקרבת איגיני (וכל צד נעזר על־ידי בעלי־בריתו), והאתונאים ניצחו, לכדו שבעים אניות של האי־גינים, נחתו על אדמתם ושמו מצור על העיר בפיקודו של לאוקראטיס בן סטרוֹיבוס. אחר־כך, כשביקשו הפילופונסים לבוא לעזרת האיגינים, העבירו לאיגיני שלוש מאות הופליטים, שעזרו קודם לקורינתים ולאפידאברים. הקורינתים אף לכדו את מרומי גִּירָאניָאה⁴ ופשטו על אדמת מיגאריס יחד עם בעלי־בריתם. כסבורים היו, שהאתונאים לא יוכלו להושיע את המיגאריס, כיוון שרבים מצבאם טרודים באיגיני וב־מצרים; ואם יבואו לעזרתם, יהא עליהם לסגת מאיגיני. אך האתונאים לא הסיעו את צבאם מאיגיני, אלא שלחו למיגארה את הקשישים ואת הצעירים⁵, מאותם שנשארו בעיר, בפיקודו של מִירוֹנִיִּידִיס. לאחר קרב ללא־הכרעה בקורינתים נפרדו אלו מאלו, וכל צד וצד כמדומה היה, שידו לא היתה על התחזונה בקרב זה. והאתונאים הקימו מצבת־ניצחון, לאחר שהלכו להם הקורינתים, שכן לאמיתו של דבר גברה ידם יותר. ברם הקורינתים, שהקשישים שבעירם הלעיגו עליהם, הצטיידו שוב וחזרו לשדה־הקרב כשנים־עשר יום לאחר המעשה, והחלו אף הם מקימים כנגדם מצבת־ניצחון, כאילו היו הם המנצחים. אך האתונאים הגיחו עליהם ממיגארה, הפו נפש את מקימי המצבה, השתערו על האחרים וגברו עליהם.

קו והמנוצחים נסוגו, וחלק לא קטן מהם, שנלחץ קשה ותעה בדרכו, נתקע לתוך שדהו של אחד העם, שהיה מוקף חריץ רחב, ללא פתח־יציאה. משהכירו בזאת האתונאים, חסמו בפניהם את פתח הכניסה על־ידי ההופליטים שלהם, העמידו מסביבם את קלי־הנשק ורגמו באבנים כל אלה שנכנסו לתוכו. היתה זאת פורענות גדולה לקור־ינתים. אך מרבית צבאם חזר עם כל זאת הביתה.

6. נוֹף, ממפִּיס.

{קה} 1. בחוף הדרומי־מזרחי של אֶרגוֹליס. 2. אי במפרץ הסארוני (בין איגיני ובין אפידאברוס). 3. של הקורינתים והאפידאברים (אך הלאקדימונים לא התערבו עדיין במלחמת בעלי־בריתם באתונאים). 4. הגבול ההררי בין קורינתיה ומיגאריס. 5. הקשישים — מגיל חמישים עד שישים, הצעירים — מגיל שמונה־עשרה עד עשרים. הללו נשלחו להילחם מחוץ לגבול הארץ רק במקרים יוצאים מן הכלל.

קו באותו זמן עצמו¹ החלו האתונאים לבנות את החומות הארוכות² לעבר הים, האחת לפאלירון³ והאחת לפיריאבס.

והפוקים ערכו מסע על דורים⁴, המטרופולין של הלאקדימונים, שכללה את העיירות בויאון וקיטיניון וארינאון, ולכדו אחת מהן. והלאקדימונים שלחו⁵ לעזרתם של הדורים אלף וחמש מאות הופליטים משלהם וריבוא מבעלי-בריתם בפיקודו של ניקומידים בן קליאומברוטוס במקומו של המלך הצעיר לימים פליסטואנאכס בן פאבסאניאס. הם אילצו את הפוקים להחזיר מתוך הסכם את העיר, והתכונו לחזור לביתם. ואילו ביקשו לעשות דרכם בים, דרך המפרץ הקריסיאי⁶, היו האתונאים שטים כנגדם באניותיהם מסביב לפילופונים, כפי שניתן לצפות, ומעכבים עליהם. אך גם המעבר דרך גיראניאה לא נראה להם בטוח, בשעה שהאתונאים מחזיקים במיגארה ובפיגאי. ולא עוד, אלא שההליכה במעבר גיראניאה קשה היא, והאתונאים שמרו עליו תמיד; והלאקדימונים הרגישו, שיש בדעתם לעכב עליהם גם בדרך זו. אי-לכן גמרו בדעתם להישאר בבויאוטיה ולעיין בדבר, מהי הדרך הבטוחה ביותר שילכו בה. חוץ מזה ומזה, קראו להם כמה וכמה אתונאים⁷ בסתר לבוא לארצם, שכן ייחלו לבטל בעזרתם את הדימוקראטיה ולהפסיק את בניין החומות הארוכות⁸. אך האתונאים יצאו עליהם בכל צבאם ועמהם אלף ארגיאים ומכסת אנשים משאר בעלי-בריתם. כולם כאחד היו ריבוא וארבעת אלפים. והם יצאו עליהם מתוך שסבורים היו, שהם נבוכים ואינם יודעים מה דרך ילכו. חוץ מזו ומזו נכנס חשד בלבם, שיש כאן מזימה לבטל את הדימוקראטיה. עם האתונאים עלו לפי תנאי הברית גם פרשים תיסאליים, אלא שהם נפלו אל הלאקדימונים במהלך הקרב.

קח המלחמה התחוללה¹ בטאנאגרה שבבויאוטיה והלאקדימונים ובעלי-בריתם ניצחו בה, וטבח גדול היה בשני המחנות. הלאקדימונים חדרו אז למיגאריס, כרתו עציה וחזרו לביתם דרך גיראניאה והאיסתמוס. אך ביום השישים ושניים לקרב זה ערכו האתונאים מסע אל ארץ הבויאוטים בפיקודו של מירונידיס, ניצחו את הבויאוטים באוינופיטאי², השתלטו על בויאוטיה ופוקים, ניתצו את חומת טאנאגרה ולקחו מאה איש מעשירי הלוקרים האופונטים³ כבני-תערובות. בתוך כך השלימו האתונאים את בניין החומות הארוכות שלהם. אחר הדברים האלה השלימו האיגינים עם האתונאים, סתרו את חומותיהם, מסרו את אניותיהם והתחייבו לשאת מס להבא⁴. האתונאים גם שטו

[קז] 1. בשנת 458. 2. מאתונה אל הים. 3. דרומית לאתונה. 4. ביחון התיכונה (בין פוקים לאיטוליה). 5. דרך המפרץ הקורינתי. 6. שם המפרץ הקורינתי על כל חלקיו. 7. מהמפלגה האריסטוקראטית. 8. בניין החומות סימל את העתקת נקודת-הכובד של מדינת אתונה אל הים (דבר שהיה למורת-רוחם של האריסטוקראטים).

[קח] 1. בשנת 457. 2. בסביבות טאנאגרה, כנראה. 3. מצפון לבויאוטיה. 4. בשנת 457.

ספר ראשון

מסביב לפילופוניסוס בפיקודו של טולמידים בן טולמיאוס, שילחו באש את המספנה⁵ של הלאקדימונים, לכדו את כאלקיס⁶, עיר של הקורинתיים, נחתו על אדמת הסיקיי-אונים⁷ והכריעום במלחמה.

קט האתונאים שבמצרים ובעלי-בריתם הוסיפו לשהות בה וכל חליפות המלחמה עברו עליהם שם. בראשונה השתלטו האתונאים על מצרים והמלך¹ שלח ללאקדימון את מיגאבאזוס, איש פרסי, וכסף בידו, לשדל את הפילופונים לפלוש לאטיקה, וכך ייאלצו האתונאים להוציא את צבאם ממצרים. אך משלא עלה חפצו בידו והכסף בוזבז לריק, חזר מיגאבאזוס, הוא ושארית כספו, לאסיה, והמלך שלח למצרים את מיגאבי-זוס בן זופירוס, איש פרסי, ועמו צבא גדול. הוא הגיע לשם בדרך היבשה, הכריע את המצרים ובעלי-בריתם² במלחמה והבריח את היוונים ממוף. לסוף סגרם באי פרוסוס-פיטיס³. שנה ושישה חדשים צר עליהם, עד שייבש את התעלה, מתוך שהטה את מימיה למקום אחר, וגרם להן לאניות היוונים שינוחו על הארץ⁴, והפך את רובו של האי ליבשה. ומעכשיו עבר אל האי ברגל ולכדו.

קי וכך עלה בתוהו מפעלם של היוונים לאחר שש שנות מלחמה¹. ורק מעטים מרבים, אותם שעשו את דרכם מלוב לקיריני, ניצלו ורובם נכחדו. ומצרים באה שוב תחת יד המלך, חוץ מאמירטיאוס, מלך הביצות². אותו לא יכלו הפרסים להכניע מפני גודלה של הביצה ומפני שדרי-הביצות הם הטובים שבלוחמים המצרים. אך אינארוס, זה שחולל את המרד במצרים, הוסגר בבגידה לידי אויביו ונצלב. וחמישים טריי-אירות שטו מאתונה ומארצות שאר בעלי-הברית למצרים לשם חילופי-משמרות ונכנסו אל השפך המנדיסי³ של הנילוס, בלי שידעו ולא כלום על הנעשה. וחיל-רגלים התנפל עליהם מצד החוף וצי פיניקי מצד הים והשמידו את רוב האניות, ורק מועטים נמלטו על נפשם. ובכך נסתיים המסע הגדול של האתונאים ובעלי-בריתם על מצרים.

קיא ואורסטיס בן אֶכְרַאֲטִידַאס, מלך התיסאליים, שהוגלה מתיסאליה, שידל את האתונאים להחזירו למלכותו. והם לקחו אתם בויאזטים ופוקים, שהיו בעלי-בריתם, וצבאו על פֶּאֶרְסָאֵלוֹס¹ שבתיסאליה. הם השתלטו על הארץ ככל שאפשר היה להם

5. בגיטיאון (בקצה המערבי של המפרץ הלאקוני). 6. בדרום איטוליה (לחוף הים). 7. מצפון לקורинтוס.

[קט] 1. מלך פרס. 2. הלובים ואחרים (אך לא את היוונים). 3. מצפון למוף (האי נתהחה על-ידי שתיים מזרועות הנילוס — הקאנוֹבִית והסבניטית — ועל-ידי תעלה שחיברה אותן). 4. האניות האטיות נמצאו אז בתעלה, ולא יכלו להימלט ברגע המכריע אל אחת מזרועות הנילוס.

[קי] 1. בשנת 454. 2. בדילתה של הנילוס. 3. אחד השפכים המזרחיים של הנילוס (על שם העיר מנדיס).

[קיא] 1. בדרום תיסאליה (ממערב לתיבאי).

ספר ראשון

בלי להתרחק מהמחנה, כי הפרשים התיסאלים הפריעו אותם, אך לא עצרו כוח ללכוד את העיר, ולא הצליחו גם בשאר הדברים, שלמענם יצאו למסע זה. וכך חזרו בידיים ריקות לביתם ואֶרֶסְטִיס עמהם.

ימים מעטים לאחר־מכן² עלו אלף אתונאים על אניות, שעגנו בפיגאי המוחזקת בידיהם, ושטו לאורך החוף לסיקיאון בפיקודו של פֶּרִיקְלִיס בן פֶּסְאֲנִיפּוֹס. כשנחתו על אדמתה, הכריעו במלחמה את הסיקיאונים, שיצאו לקראתם. ותיכף ומיד לקחו אתם אנשים אֶכִּיָּאִים, שטו לעבר החוף שממולם, צבאו על אוֹיִנִיאֲדַאי³ של אֶקָאֶר־נַאנִיה וצרו עליה. אך הואיל ולא עלה בידם לכבשה, חזרו לביתם.

קִיב שלוש שנים לאחר־מכן¹ כרתו ביניהם הפילופונים והאתונאים ברית־שלום לחמש שנים. ומשום כך נמנעו האתונאים מלהילחם ביוונים, אך הם ערכו מלחמה על קיפרוס במאתיים אניות משלהם ומשל בעלי־בריתם בפיקודו של קימון. מהן הפליגו שישים אניות למצרים לפי בקשתו של אֶמִירְטִיאֹס, מלך הביצות, והאחרות שמו מצור על קִיטִיוֹן². אך משמת קימון³ והצידה אזלה מכליהם, עלו מעל קיטיון. כששטו מול סאלאמיס⁴ של קיפרוס נלחמו בים וביבשה בפיניקים ובקיפרים ובקיליקים, ולאחר שניצחו בזו ובזו, חזרו לביתם, וגם האניות שעשו במצרים חזרו עמהם.

אחר הדברים האלה יצאו הלאקדימונים למלחמה הנקראת המלחמה הקדושה⁵ וכבשו את בית־המקדש שבדֶּלְפִּי ומסרוהו לִדְלָפִים⁶. אך משחזרו הלאקדימונים לביתם, עלו עליו האתונאים מיד ולכדוהו ומסרוהו שוב לפוקים.

קִיג לא היו ימים מועטים והאתונאים צבאו על אוֹרְכוֹמֶנוֹס ועל כִּירוֹנִיָּה ועל מקומות אחדים אחרים בבואִאוֹטִיָּה¹, שהגולים הבואוטים², הצוררים אותם, תפסו שלטון עליהם. בראש צבא־אתונה עמד טוֹלְמִיָּדִיס בן טוֹלְמִיאֹס ועמו אלף הופליטים אתונאים ומכסות חיילים מבעלי־בריתם. לאחר שלכדו את כִּירוֹנִיָּה וכבשו את תושביה לעבדים, העמידו בתוכה חיל־מצב ועלו מעליה. אך בדרך מסעם התנפלו עליהם על־יד קוֹרוֹנִיָּה³ גולי בואִאוֹטִיָּה מאורכוֹמֶנוֹס, ועליהם נלוו לוקרים וגולים מאבבואִיה וכל אותם שהיו בדעה אחת עמהם⁴. והם ניצחו את האתונאים במלחמה, מקצתם הפכו נפש ומקצתם תפסו חיים. האתונאים פינו אז את בואִאוֹטִיָּה כולה והשלימו עם הגולים, על מנת שיחזירו להם את אנשיהם⁵. וכך חזרו הגולים הבואוטים למקומו־תיהם וכל הערים הבואוטיות נעשו שוב עצמאיות.

2. בשנת 454. 3. בדרום אֶקָארנאניה (אקארנאניה היא ממערב לאיטוליה).

[קִיב] 1. בשנת 451. 2. בחוף הדרומי של קיפרוס. 3. בשנת 449. 4. בחוף המזרחי של קיפרוס. 5. כך נקראה כל מלחמה על המנבאה בדלפוי ועל רכוש מקדשה (בין הפוקים ובין הדלפים שררו תמיד יחסי איבה). 6. בשנת 448.

[קִיג] 1. בשנת 447. 2. גלו לאחר קרב אוינופיטאי (פרק קח). 3. בדרך מכִּירוֹנִיָּה לתיבאי. 4. מבני סיעתם האריסטוקראטית (על הלוקרים ראה פרק קח). 5. החללים והשבויים.

קיד ימים לא מרובים לאחר־מכן פשעה אַבְּוִיָּאָה באתונה¹. משעבר פריקלים אליה ועמו צבא אתונאים, הוגד לו שמיגארה פשעה, שהפילופונסים מתעתדים לפשוט אל אטיקה ושחיל־המצב של האתונאים הושמד על־ידי המיגארים, חוץ מאותם שנמ־לטו על נפשם לניסִיָּאָה (המיגארים התקוממו, משהזעיקו לעזרתם קורִינְתִים וסיקִי־אונים ואֶפִידאברים). פריקלים מיהר אז להחזיר את צבאו מאבְּוִיָּאָה. אחר הדבר הזה פשטו הפילופונסים אל אטיקה² עד אַלְבַּסִים³ ותריו⁴ בפיקודו של פְּלִיסְטוֹאֲנַאֲכַס בן פאבסאניאס, מלך הלאקדימונים, והשחיתו את תחומיהן, אך לא הרחיקו מהם והלאה וחזרו לביתם. אז עברו האתונאים שוב אל אַבְּוִיָּאָה בפיקודו של פריקלים והכניעו את כולה. את משטרי שאר הערים התקינו מתוך הסכם, אך את האֶסְטִיָּאִים עקרו מבתיהם והם עצמם החזיקו באדמתם.

קטו ימים קלים לאחר שחזרו מאבְּוִיָּאָה, כרתו האתונאים ברית־שלום לשלושים שנה עם הפילופונסים ובעלי־בריתם¹, והחזירו להם את ניסִיָּאָה ואת פִּיגַאי ואת טְרוֹיִזִין ואת אַכִיָּאָה² — כל אלו יישובים של הפילופונסים, שהאתונאים החזיקו בהם. בשנה השישית³ לברית־השלום עמדה מלחמה בין הסַאמִים⁴ ובין הַמִּילִיטִים⁵ על פְּרִיָּאִיני⁶. והמִילִיטִים, שידם היתה על התחתונה במלחמה זו, הלכו אצל האתונאים וצווחו לפניהם על הסַאמִים. את דבריהם מילאו אנשים הדיוטות מסַאמוֹס עצמה, שביקשו לשנות את משטרה⁷. והאתונאים שטו לסַאמוֹס בארבעים אניות, כוננו בה דימוקראטיה ולקחו מהסַאמִים בני־תערובות, חמישים נערים וחמישים גברים, והפ־קידום למשמרת בלִמְנוֹט⁸, ולאחר שהניחו בה חיל־מצב חזרו למקומם. אך סַאמִים אחדים לא נשארו בעיר, אלא ברחו ליבשת ובאו בדברים עם התקיפים⁹ שבעיר ועם פִּיסוֹתְנִים בן הִיסְטַאסְפִים, מושלה¹⁰ של סַאֲרִדִים¹¹. הם אספו כשבע־מאות שכירי־מלחמה ועברו בלילה לסַאמוֹס. תחילה עמדו על ראשי השלטון ואסרו את רובם, ואחר־כך הוציאו בגניבה את בני־התערובות מלִמְנוֹס וסרו בגלוי מאחרי אתונה. את חיל־המצב האתונאי ואת הפקידים האתונאים, שהיו אצלם, מסרו לידי פִּיסוֹתְנִים, ומיד החלו מתכוננים למסע על מיליטוס. הביזאנטים אף הם הצטרפו למרדם.

קטו כשנודע הדבר לאתונאים, שטו בשישים אניות על סַאמוֹס. בשש־עשרה מהן לא הש־תמשו כלל (שכן פרשו מקצתן לעבר קאריה להשגית על אניות הפיניקים¹, ומק־

[קיד] 1. בשנת 446/5. 2. כי בינתיים חלפו חמש שנות שביתת־הנשק בין אתונה לסַפַּארְסָה (פרק קיב). 3. בצפון מערב אטיקה (מול והאי סַאֲלַאמִים). 4. מצפון לַאֲלַבְסִים.

[קטו] 1. בשנת 446/5. 2. בצפון פילופונים. 3. בשנת 440. 4. סַאמוֹס — אי בדרום הים האיגיאי. 5. מיליטוס — עיר באסיה הקטנה על חוף הים האיגיאי (מדרום לסַאמוֹס). 6. עיר אִיוֹנִית בקאריה (מדרום למיליטוס). 7. בסַאמוֹס היה משטר אריסטוקראטי. 8. אי בצפון הים האיגיאי (לִמְנוֹס היתה קליראוכיה — נחלה אתונאית. יושביה נחשבו כאזרחים אתונאים). 9. ראשי האריס־טוקראטיה. 10. אחַשְׁדֶּרְפֶּן (סַאטְרַאפ) פרסי. 11. עיר בלידיה (באסיה־הקטנה).

[קטו] 1. הוֹאִיל ופִּיסוֹתְנִים (האחַשְׁדֶּרְפֶּן של לידיה) התקשר עם הסַאמִים, היה מקום לחשוש להתערבות

צתן — לעבר כיאוס² ולסבוס להזעיק עזרה). אך בארבעים וארבע אניות אסרו מל-
חמה על-יד האי טראגיה³, בפיקודו של פריקליס עצמו ותשעת חבריו⁴, על שבעים
אניות של הסאמים, שעשרים מהן היו אניות-הובלה (שכן אירע והן חזרו אז ממסען
למיליטוס)⁵, והאתונאים ניצחו. לאחר זמן באו לעזרתם ארבעים אניות מאתונה ועש-
רים וחמש מכיאוס ומלסבוס, ואז נחתו על האי. ומאחר שהיה להם לאתונאים יתרון
על הסאמים בחיל-הרגלי שלהם, הקיפו את העיר בשלוש חומות⁶ ובה בשעה שמו
מצור עליהם גם מצד הים. ופריקליס לקח שישים אניות מאותן הצרות על העיר
ומיהר לפרוש לעבר קבנוס של קאריה, כי הוגד לו שאניות הפיניקים שטות עליהם;
שכן פרשו סטיסאגוראס ואחרים עמו מסאמוס בחמש אניות להביא את אניות הפי-
ניקים.

קיו בתוך כך שטו ויצאו לפתע-פתאום הסאמים והתנפלו על מחנה האניות, שלא היה
מוגן¹, השמידו את אניות-המשמר, התגרו מלחמה באניות, שנערכו לקראתם, וניצ-
חו. במשך ארבעה-עשר יום שלטו על הים מסביבם והכניסו והוציאו כל מה שביקשה
נפשם. אך משחזר פריקליס, סגרו שוב עליהם באניותיהם. לאחר זמן באו לעזרתם
מאתונה ארבעים אניות בפיקודם של תוקידידיס² והאגנון ופורמיון, עשרים עם
טליפולימוס ואנטיקליס ושלושים מכיאוס ומלסבוס. הסאמים נלחמו בהם בים
מלחמה, שלא היה בה ממש; והואיל ולא עצרו כוח לעמוד בפניהם, נכנעו
בחודש התשיעי למצור³. לפי תנאי הכניעה ניתצו את חומת עירם, נתנו בני-
תערובות, מסרו אניותיהם והתחייבו לפרוע לשיעורים את יציאות המלחמה. גם
הביזאנטים הגיעו עמהם לידי הסכם ונתרצו לסור למשמעתם כבראשונה.

קית שנים לא-מרוכות לאחר-מכן¹ התרחשו אותם דברים, שסופר עליהם למעלה: מעשה
קרקירה² ומעשה פוטידיאה³ וכל אותם מאורעות⁴, ששימשו עילה למלחמה זו. וכל
עלילות-מלחמה אלו שבין היוונים לבין עצמם ובין היוונים לבארבארים אירעו באותן
חמישים השנה⁵ בערך, שחלפו מנסיגתו של פסרכסיס ועד תחילתה של מלחמה זו.
בפרק-זמן זה חיזקו האתונאים ביותר את שלטונם כלפי חוץ והאדירו את כוחם הם
עצמם מבפנים. והלאקדימונים, שהכירו בדבר, לא הפריעום אלא במידה מועטת⁶,
וברובה של תקופה זו ישבו להם בשלווה. שכן לא היו מאז ומעולם זריזים לצאת למל-
חמה, אם לא נאלצו לכך. ובמידת-מה גם נמנע מהם הדבר מחמת מלחמות-הבית

הצי הפרסי-פיניקי. 2. אי בים האיגיאי (בין לסבוס וסאמוס). 3. בין מיליטוס לסאמוס (מקומו
המדויק אינו ידוע). 4. אחד מהם היה סופוקליס, הדראמאטורגן האתונאי המפורסם. 5. ר' סוף
פרק קטו. 6. משלוש רוחותיה.

[קיו] 1. לא היה מוקף חיפוף. 2. תוקידידיס זה איננו ההיסטוריון שלנו. 3. בשנת 439.
[קית] 1. כארבע שנים. 2. פרקים כד—נה. 3. פרקים נו—סו. 4. פרקים סז—פח. 5. מ' 479 עד
431. 6. פרקים צ, קיד.

ספר ראשון

שלהם⁷. אך לסוף החל כוחם של האתונאים גואה בצורה גלויה לעין, ואף פשטו ידיהם בבעלי-בריתה של ספארטה. או אז לא יכלו עוד הלאקדימונים לשאת זאת במנוחת-נפש, והם גמרו בדעתם לשית ידם על אתונה בכל מאודם ולמגר את חוסנה, אם יוכלו, ופתחו במלחמה הזאת.

הלאקדימונים עצמם הכריעו אפוא⁸, שהברית הופרה ושהאתונאים עברו את הדין, והם שלחו שליחים לדלפוי ושאלו את פי האל, אם מוטב להם שיילחמו. והאל ענם, כפי שמוסרים, שאם יילחמו בכל מאמצי כוחם, ינצחו. והוא עצמו, כך אמר, יעמוד לימינם, אם יקראו לו ואם יחדלו.

קיט אך הם ביקשו להועיד שוב את בעלי-בריתם על מנת שיכריעו, אם מן הצורך הוא שיילחמו. וכשבאו צירי בעלי-הברית ונתוועדו יחד, אמר כל אחד ואחד מה שבלבו. רובם קשרו קטיגוריה על האתונאים ודרשו לפתוח במלחמה, ובייחוד הקורינתים. הללו הקדימו וביקשו מכל עיר ועיר לחוד, שיצביעו בעד מלחמה, שכן חששו שמא תפול פוטידיאה, עד שלא תבוא העזרה. ומאחר שנכחו אז בוועידה, ניגשו הם אח-רונים ואמרו כדברים האלה:

קכ 'אנשים בעלי-ברית, שוב אין אנו רשאים להאשים¹ את הלאקדימונים, שלא הצביעו בעצמם בעד מלחמה ואף לא הועידו אותנו לשם כך² (כי מן הצורך הוא, שהמנהיגים, עם שהם מהפכים בצורכי עצמם בדומה לאחרים³, יתנו דעתם קודם כל על צורכי הכלל, כשם שגם בדברים אחרים כבודם קודם לכבוד כולם⁴). אלה מאתנו, שהיה להם מגע-ומשא עם האתונאים, אינם צריכים לימוד, שעלינו להיזהר מפניהם. אך אותם השוכנים בפנים היבשה והם רחוקים מדרכי-המסחר, צריכים לדעת, שאם לא יעזרו לתחתונים⁵, יקשה מהם לייצא מארצם את תנובת אדמתם ולהביא לארצם מה שהים מעניק ליבשה. ואל להם להיות שופטים נבערים על הדברים הנאמרים כאן, כאילו לא איכפת להם, אלא עליהם לצפות, שאם יעזבו את התחתונים לנפשם תבוא ותגיע הרעה ביום מן הימים גם אליהם, ושהם נועצים עכשיו על ענייניהם לא פחות מאשר על ענייני אחרים. ולפיכך אין להם להירתע מלהחליף את השלום במלחמה. מדרכם של אנשים נבונים לישב בשלווה, אם אינם נפגעים, אך מטיבם של אנשים אמיצים להעדיף מלחמה על שלום, כשהם נפגעים, ולמשוך ידיהם ממלחמה, כשמזדמנת להם שעת-כושר לכך; אין הם מתרברבים, כשהמזל מאיר להם פנים במלחמה, ואין הם מתענגים כל-כך על נחת-הרוח שבשלום עד שיתנו לפגוע בהם. שכל המתמהמה מתוך בקשת התענוג, יאבד במהרה, אם ישב בחיבוק-ידיים, את ההנאה שבמנוחה, שלמענה התמהמה. וכל המהלך-בגדולות מחמת הצלחתו במלחמה, אינו

7. מרד ההילוטים (פרק קא ואילך). 8. המשך פרק פח.

[קכ] 1. כמו שהאשימום קודם (פרק סט). 2. להחליט על מלחמה. 3. יש להם רשות לעשות לביתם שלהם. 4. הפיקוד העליון במלחמה, ישיבה בראש במועצות. 5. לשוכני חוף-הים.

ספר ראשון

מכיר כמה כוזב הוא הבטחון המדיח אותו. כי הרבה פעולות, שבאו מתוך עצה רעה, עלו יפה, מפני שעצת היריבים נמצאה גרועה ממנה; ומרובות עוד יותר הן הפעולות, שנהפכו על פיהן והביאו חרפה על עושיהן, אף-על-פי שעצתן טובה היתה לכל הדעות. כי אין שום אדם מבצע דבר באותה מידת הבטחון, שבה גמר בדעתו עליו; אלא אנו מדמים דימויים, אך כשהדברים באים לידי מעשים, מכשילנו הפחד.

קכא 'ברם, אנו יוצאים עכשיו למלחמה על האתונאים, מפני שהרעו אותנו ותלונות מרובות בפינו עליהם. אך לאחר שניתן את נקמתנו בהם נחדל מהמלחמה בשעה כשרה לכך. ומטעמים רבים יש לנו לצפות, שאנו ננצח. ראשית, עדיפים אנו מהם במניין וב-נסיון המלחמה. ועוד, כולנו כאחד מצייתים לפקודות. ובאשר לצי, שבו גדול כוחם, נתקין לנו גם אנו צי ברכוש המצוי ברשותו של כל אחד מאתנו וגם בכספים המופ-קדים בדלפוי ובאולימפיה. במילווה זו יהא בידינו להסיר מאחריהם, על-ידי מתן שכר גדול יותר, את יורדי-האניות השכירים שלהם. כי כוחם הצבאי של האתונאים יותר משהוא יליד ביתם מקנת כספם הוא. אך אנו ניפגע פחות מדבר זה¹, כי כוחנו תלוי בעיקרו באנשים ולא בכספים. אי-לכן נותנת הדעת, שדיו בניצחון ימי אחד כדי להכריעם. אך אם יעמדו בפנינו, תהא שהות בידינו להתאמן במשך זמן מרובה במלאכת-הים. ומשנשווה את ידענו לידעם, ודאי שנעלה עליהם באומץ רוחנו. כי היתרון שניתן לנו מידי הטבע, לא יוכלו הללו להשיגו מתוך לימוד, אך אותה זריזות, שבה הם מצטיינים, הכרח הוא לנו להכריעה תוך כדי אימון. ואת הכסף הדרוש למטרה זו, נתרמנו אנו. שכן מבעית ואיום הוא להעלות על הדעת, שבשעה שבעלי-בריתם אינם נלאים מלהעלות מס לשם שעבודם הם, נמאן אנו לבזוז מכספנו כדי לעשות נקמה באויבינו ולהציל נפשנו וכדי שלא ישדדוהו הם ולא ישתמשו בו לרעתנו.

קכב 'אך יש לנו גם דרכי-מלחמה אחרות: להמריד עליהם את בעלי-בריתם (הטובה שבתחבולות על מנת לחסר מהם את הכנסותיהם, שבהן גדל כוחם), לבנות מבצרים באדמתם הם ודברים אחרים כיוצא בהם, שאין אדם עלול לצפותם עכשיו מראש. כי פחות מכל דבר אחר הולכת המלחמה בנתיבות סלולות, אלא היא עצמה ממציאה על-פי רוב דרכים ואמצעים משלה כפי המסיבות המזדמנות; וכל המושל ברוחו במסיבות אלו — מציל נפשו, וכל המאבד רוחו, נמצא ניזוק לא במעט.

'וניתן נא דעתנו גם על כך, שאילו היתה לעיר זו או זו משלנו מריבה על עסקי גבולות עם יריבים בדומה לה, קל היה לנו לשאת את הדבר. אך כיום הרי שקולים הם האתונאים כנגד כולנו, וכנגד כל עיר ועיר לבדה חזקים הם עוד יותר. ואם לא נעמוד כולנו יחד בפניהם, כל עם ועם וכל עיר ועיר, בדעה אחת, ישימו ידם עלינו

[קכא] 1. פיתוי יורדי-האניות.

ללא יגיעה, מפני שאנו מפורדים. ויהא ידוע לכם — אם כי קשה הדבר לשמעו — שמפלה לא תביא לנו אלא עבדות גמורה. בושח וכלימה היא לפילופונסים להעלות אפשרות כזו על שפת הלשון, ושערים כה מרובות תסבולנה רעות מתחת ידיה של עיר אחת. ואם יקרה כדבר הזה, יאמרו עלינו, שבדין באה עלינו הרעה הזאת, או שאנו נושאים וסובלים כל זאת בשל מורך-לבנו; ושאנו נמצאנו ירודים מאבותינו, שנתנו חירות ליוון, ואילו אנו, לא דיינו שאין אנו עושים לה חיזוק לטובת עצמנו, אלא שאנו מניחים לה לעיר אחת שתעמוד כרוֹדֶן עלינו, אף-על-פי שאנו רואים חובה לעצמנו לבטל את שלטון המונארכים בערים בודדות. ואין אנו יודעים האִךְ יוצא מעשה זה מכלל אחת משלוש המגרעות הגדולות ביותר: פתיות, או פחדנות, או רשלנות. שהרי מן הנמנע הוא, שנמלטתם מאלו והגעתם לידי זחיחות-דעת זו¹, שאנשים כה מרובים הוזקו בה. ומידה זו, מתוך שהכשילה רבים, נתחלף שמה לסילוק-הדעת.

קכג 'אך מה צורך יש לגנות מעשים, שכבר נעשו, שלא במידת התועלת לעניינינו כיום? אך באשר לעתיד יש לנו להוסיף עמל על יגיעה כדי לשמור על מה שבידינו (כי מורשה היא לנו לקנות שם טוב בעמל), ולא לשנות ממידת אבותינו¹, אף אם יש לכם כיום יתרון-מה עליהם בעושר ובשררה (כי לא מן הראוי הוא לאבד תוך שפע מה שנרכש תוך מחסור). אלא יש לכם לצאת למלחמה בלב בטוח מתוך טעמים רבים: כי האל יעץ זאת והבטיח, שהוא עצמו יעמוד לימינכם; וכל שאר ערי יוון יצטרפו אליכם, מקצתן מתוך פחד² ומקצתן מתוך בקשת טובה לעצמן³. אף אין אתם מפירים ראשונים את תנאי הברית, שכן האל שציווה עליכם את המלחמה, רואה אותם כמופרים ועומדים. היפוכו של דבר, אתם באים להגן על ברית שחוללה. כי לא העומדים על נפשם מפירים את הברית, אלא אותם היוצאים ראשונים למלחמה.

קכד 'וכך ניתנת לכם מכל הצדדים הזדמנות נאותה לצאת למלחמה. ולפי שאנו משיאים עצה זו לטובת כולנו, שכן ודאי הוא שיש בה מן התועלת לערים ולהדיוטות כאחד, אל תתמהמהו מלעזור לפוטידיאים, שהם דוֹרִים ונצורים על-ידי איוֹנים, ההיפך ממה שהיה בראשונה¹, ומלשקוד על חירותם של האחרים². כי אי-אפשר להוסיף ולהש-תהות בשעה שמקצתנו כבר קופחו³ ומקצתנו תעבור עליהם אותה הכוס לאחר ימים קלים, משיוודע הדבר שאכן נתוועדנו, אך לא מצאנו את לבנו להגן על עצמנו. הכירו, הוֹ אנשים בעלי-ברית, שבאנו עד משבר ושהדברים שנאמרו, לטובתנו נאמרו, והצביעו בעד מלחמה בלי להירתע מסכנת-שעה, אלא השתוקקו לשלום המתמיד שי-

[קכב] 1. הזלזול בכוח האויב (האתונאים).

[קכג] 1. לקנות שם טוב בעמל. 2. הפחד, שמא תשעבדם אתונה. 3. שחרורן משעבוד אתונה.

[קכד] 1. שהאיוֹנים פחדו מהדורים. 2. בעלי-בריתה של אתונה בעל כורחם. 3. הקוריינתיים והמיגארים.

ספר ראשון

בוא בעקבותיה. כי מתוך המלחמה מתאשש השלום, אך הימנעות ממלחמה מתוך אהבת המנוחה כרוכה בסכנה לא־מועטה. נלך אפוא ונכניע עיר זו, שהעמידה עצמה לרודנה של יוון, מתוך ההכרה שהיא מסכנת את כולנו במידה שווה, ככל שהיא שולטת כבר על מקצתנו וזוממת להשתלט על האחרים; וכך נשב אנו עצמנו בשלווה מכאן ולהבא, ואף נשחרר אותן ערים, שכבר נעשו לה לעבדים'.

קכה כדברים האלה אמרו הקורִינתיים. ולאחר ששמעו הלאקדימונים את דעות כולם, הע־מידו את הדבר למניין לפני כל ערי הברית, שהיו באותו מעמד, בזו אחר זו, כקטנה וכגדולה. רובן הצביעו בעד מלחמה. אך חרף ההכרעה נמנע מהם לפשוט ידם מיד באתונאים, שכן לא היו מוכנים למלחמה. אך הם החליטו, שכל עיר תספק ללא שהיות את חלקה בצורכי המלחמה. אלא שעם כל זאת בוזבזה כמעט שנה שלמה לסיפוק צרכים אלו, עד שלא פלשו לאטיקה ועוררו מלחמה בגלוי.

קכו בתוך זמן זה שיגרו הלאקדימונים וחזרו ושיגרו שליחים אצל האתונאים ובאו עליהם בטענות, כדי שתהיה להם תואנה גדולה למלחמה, אם לא יישמעו להם.

בתחילה שלחו הלאקדימונים מלאכים וביקשו מהאתונאים לגרש את מארת האלה¹. וזה מעשה המארה: איש היה לפנים באתונה וקילון שמו. והאיש ההוא היה מנצח באולימפיה², בן־טובים ותקיף. הוא נשא לו לאשה את בת תיאגניס, איש מיגארה, שרדה בימים ההם במיגארים. פעם שאל קילון באורים שבדלפוי, והאל אמר לו ללכוד את המצודה³ של האתונאים 'בגדול שבחגי זבס'. והלה לקח מתיאגניס קצת חיילים ושידל את ידידיו להתחבר אליו. וכשהגיע חג האולימפיה שבפילופונים, לכד את המצודה על מנת להעמיד עצמו רודן, שכן דימה בנפשו שחג האולימפיה הוא הגדול שבחגי זבס; ולא עוד, אלא שחג זה ניתן עניין במקצת גם לו, מאחר שניצח באולימפיה. אך הוא לא בִּיחַן⁴ וגם האורים לא פִּירְשוּ, אם המכוון הוא לגדול החגים שבאתונה או במקום אחר כל שהוא. כי אכן יש גם לאתונאים חג ושמו דיאסיה, המכונה הגדול בחגי זבס־מִילִיכִיוֹס⁵. חג זה נערך מחוץ לעיר ובו מקריבים הכל כאיש אחד קרבנות, ורבים אינם מעלים זבחים, אלא מנחות⁶ המיוחדות לארץ זו. אלא שהוא סבור היה, שכיוון אל האמת ופתח במעשים⁷. אך משנודע הדבר לאתונאים, באו עליהם כאיש אחד משדותיהם, ישבו מסביב למצודה ושמו מצור עליהם. משארכו להם הימים נלאו האתונאים משיבה זו ורובם חזרו לבתיהם והטילו על תשעת הארכונים להמשיך במצור, ואף ייפו את כוחם ליישב הכול על דעת עצמם, כפי שימצאו לטוב ולנכון. כי בימים ההם היו תשעת הארכונים נושאים־ונותנים ברוב עסקי המדינה⁸.

[קכו] 1. מחללי כבוד האלה (אתיני). 2. מנצח במשחקים האולימפיים (בשנת 632 בקירוב). 3. אקרו־פוליס. 4. לא ברר, לא בדק. 5. רב־החסד. 6. עוגות בצורת בעלי־חיים. 7. כבש את המצודה. 8. במאה החמישית צומצם תפקידם לעניינים שבמשפט בלבד ולטכסי דת.

ספר ראשון

קילון והאנשים הנצורים עמו היו שרויים בכל רע, כי הם היו חסרים מזון ומים. אך קילון ואָחיו ברחו ונמלטו. והנשארים, כיוון שהיו במצוקה גדולה, ויש מהם שגם מתו ברעב, ישבו על המזבח⁹ שבמצודה כמבקשי חסות. וכיוון שראו האתונאים, אותם ששמירתם היתה עליהם, שהם עומדים למות בבית־המקדש, העמידום¹⁰, מתוך שהבטיחו להם שלא יעשו להם כל רעה, אך הם הוציאו משם והרגום. הם הכו נפש אף אותם מהם, שישבו¹¹ על מזבחות האֵלות הנעלות¹², כשעברו על פניהם¹³. ועל מעשה זה נקראו הם ויוצאי חלציהם אחריהם ארורים וחטאים לפני האלה. אי־לכן גירשו האתונאים את הארורים הללו, וגם קליאומניס הלאקדימוני גירשם¹⁴ לאחר זמן בסיועם של בעלי־מחלוקת אתונאים. את החיים גירשו ואת עצמות המתים הוציאו מתוך קבריהם וזרקו. אף־על־פי־כן חזרו לאחר זמן, ועדיין נמצאים מזרעם בעיר.

קכו את 'המארה' הזו דרשו אפוא הלאקדימונים לגרש. קודם כל, כפי שאמרו, כדי לנקום את נקמת כבודם המחולל של האלים, אך למעשה מפני שידעו, שפריקליס בן כסאנטי־פיס מעורב במארה זו מצד אמו¹. וכמדומים היו, שאם הוא יגלה, ישיגו ביתר קלות מהאתונאים מה שהם רוצים. ודאי, הם לא ציפו שרעה זו תבוא עליו, אלא שהם רצו להטיל איבה בינו ובין בני העיר, שכן תהא להם מלחמה במידת־מה בגלל מזלו הרע². כי פריקליס היה האיש החזק בדורו, וכשהנהיג את המדינה התנגד בכול ללאק־דימונים ולא נתן להם לאתונאים לוותר להם, אלא עוררם למלחמה.

קכח לעומת זה דרשו גם האתונאים, שהלאקדימונים יגרשו¹ את המארה של טיינארוס². כי הלאקדימונים העמידו³ פעם מבית־מקדשו של פוסיידון בטיינארוס הילוטים מספר מבקשי־חסות והוציאו ממנו ורצחום נפש. והלאקדימונים עצמם סבורים, שהרעש הגדול⁴ בספארטה בא עליהם בגלל הדבר הזה. האתונאים גם תבעו מהם לגרש את מארת אלת בית הארד⁵. ומעשה שהיה כך היה. לאחר שפאבסאניאס נקרא בפעם הראשונה⁶ על־ידי הספארטים לחזור ממקום שלטונו בהליספונטוס והועמד לדין וזוכה מכל אשמה, לא יספו עוד לשלחו לשום מקום בענייני המדינה. אך הוא לקח על דעת עצמו אניה מהרמיאונים⁷ שלא ברשותם של הלאקדימונים והגיע אל הליספונטוס.

9. של אתיני. 10. מעל המזבח (כדי שלא לטמא את המזבח ואת בית־המקדש בגופות המתים).
11. מפני שהרגישו לאן מוליכים אותם. 12. האריניות (אלות הנקמה, המענישות את הפושעים).
13. בדרך מהמצודה לאריאופאגוס. 14. בשנת 508.

[קכו] 1. אמו היה לה צד קירבה למיגאקליס, שהיה ארכון בימי מעשה קילון. 2. שהוא מזרעם של 'הארורים'.

[קכח] 1. את עושי המעשה ואת יוצאי־חלציהם. 2. כף ועיר בדרום לאקוניה (מדינת ספארטה). 3. בה־עמדה כלול גם המושג של מתן ערבויות לבטחונם של מבקשי החסות. 4. ראה פרק קא. 5. האלה היא אתיני (נקראה כך על שם מקדש הנחושת שלה, שעמד על גבעה בספארטה). 6. בשנת 477.
ר' פרק צה (על הפעם השנייה ר' פרק קלא). 7. בדרום ארגוליס (מול האי הידריאה).

ספר ראשון

כדי ללחום, לפי דבריו, את מלחמתם של היוונים בפרסים, אך למעשה כדי לשאת ולתת עם המלך, דבר שהחל בו עוד קודם לכן, שכן שאף לתפוס את השלטון על יוון כולה. בראשונה גנז לעצמו אצל המלך אוצר של חסדים בנסיבות הבאות ועשה אותו מפתח לכל פעולותיו. כשהיה פאבסאניאס בפעם הראשונה במקום ההוא, לכד את ביזאנטיון, מששב הצי היווני מקיפרוס⁸. העיר היתה מוחזקת בידי הפרסים, ואחדים מידידיו ומקרוביו של המלך נשבו אז בתוכה. את האסירים הללו שילח למלך בלי ידיעתם של שאר בעלי-הברית, וטען שהם ברחו ממנו. בדבר הזה היתה עמו ידו של גונגילוס האריטריאי⁹, אותו האיש, שהפקידו על ביזאנטיון ועל השבויים. הוא גם שלח מכתב למלך על-ידי גונגילוס ובו היה כתוב, כפי שנתגלה לאחר זמן, כדברים האלה:

'פאבסאניאס, המפקד העליון של ספארטה, מחזיר לך אנשים אלו, שלקחם בחניתו, מתוך שהוא רוצה לגמול לך טובה. ויש בדעתי, אם יישר הדבר בעיניך, לשאת את בתך לאשה ולתת בידך את ספארטה ואת שאר יוון. וכמדומני, שיש לאל ידי לבצע זאת, אם תנחני בעצתך. ואם דבר מדברים אלו טוב בעיניך, שלח אדם נאמן אל הים, ועל ידיו נידבר בינינו להבא'. כדברים האלה גילה הפתב.

קכט פסרפסיס שמח על המכתב ושיגר את ארטאבאזוס בן פארנאקיס¹ אל הים ופקד עליו להעביר לידיו את הסאטראפיה² של דאסקיליון³ ולהדיח את מיגאבאטיס, שמשל עליה קודם לכן. והוא נתן בידו איגרת-תשובה לפאבסאניאס ופקד עליו להגיעה לידו בביזאנטיון בכל המהירות ולהראות לו את החותמת⁴. ואם יצווה עליו פאבסאניאס איזה דבר בעסקי המלך, ימלא אותו בקפדנות ובנאמנות. משהגיע השליח למקומו, עשה הכל כפי שנצטווה וגם את המכתב העביר. וזו לשון איגרת-התשובה:

'כה אומר המלך פסרפסיס לפאבסאניאס: החסד, אשר עשית עם האנשים, שהצלתם לי מעבר לים, מביזאנטיון, שמור וכתוב לך בביתנו לעולם ועד⁵, וגם דברייך ישרו בעיני. ואל יניאוך לא יום ולא לילה מלבצע דבר מהדברים שהבטחת לי, ואל יתעכבו לא בגלל יציאות של זהב ושל כסף ולא בשל המון גייסות, אם מן הצורך הוא שיגיעו אליך במקום מן המקומות; אלא נהל בבטחון-לבב יחד עם ארטאבאזוס, האיש הטוב, ששלחתיו אליך, גם את ענייני וגם את ענייניך בדרך שיהא בה מן הכבוד ומן הטוב לשנינו כאחד'.

קל גם תחילה נהגו היוונים חשיבות מרובה בפאבסאניאס על שום שהנהיג אותם בפלא-

8. ר' פרק צד. 9. עיר באי אבבויאה.

[קכט] 1. מצביאו המפורסם של פסרפסיס. 2. יחידה אדמיניסטרטיבית פרסית. 3. על שם העיר דאסקיליון בביתניה, מקום מושבו של הסאטראפ הפרסי. סאטראפיה זו כללה את צפון אסיה הקטנה. 4. שעל המכתב. 5. השחה מגילת אסתר ב, כג; ו, א—ג.

ספר ראשון

טיאה, אך¹ משקיבל את הכתב הזה, נתעלה בעיני עצמו ביותר ושוב לא יכול לחיות באורח-החיים המקובל של היוונים, אלא לבש מלבושים פרסיים, כשהיה יוצא מפיזאנטיון, וחיל-משמר של פרסים ומצרים ליווהו שעה שהיה הולך למסעיו דרך תראקיה, ושולחן ערך לו כדרך הפרסים ולא יכול לכבוש בלבו את כוונותיו, ובמעשים טפלים גילה מה הן הגדולות, שאליהן הוא נושא את נפשו לעתיד לבוא. הוא מנע כל התקרבות אליו וכל-כך נתקשה כלפי כל אדם ואדם, עד שלא ערב איש את לבו לגשת אליו. ובשל כך, בעיקרו של דבר, עברו בעלי-הברית לצדה של אתונה. קלא ומשהרגישו הלאקדימונים במעשים אלו, קראו לו לחזור לביתו בפעם הראשונה. וכש-פרש בפעם השנייה באניה, שלקח מהרמיוני בלא נטילת רשות מהם, ניכר היה בו שהוא עושה אותם דברים עצמם; וגם לאחר שהאתונאים גירשוהו בכוח מפיזאנטיון, לא חזר לספארטה, אלא קבע מושבו בקולונאי שבטרוואס¹. משהוגד ללאקדימונים, שהוא נושא-ונותן עם הבארבארים, וכי שהייתו שם אינה לשם כוונה טובה, לא יכלו עוד להתמהמה, והאפורים שלחו אצלו פרוז וסקיטאלי² בידו, וציוו עליו שלא לפגר מאחרי הפרוז, ואם לאו — יקראו עליו הספארטים מלחמה. והוא חזר בפעם השנייה לספארטה, כיוון שביקש להסיר ממנו כל אבק-חשד ואף היה סמוך ובטוח, שיבטל בכסף את הדיבה. תחילה השליכוהו האפורים³ לבית-הכלא (שכן נתונה הרשות לאפורים לכלוא את המלך⁴), אך לאחר זמן עלה בידו לצאת לחפשי והוא העמיד עצמו לחקירה לפני כל המבקשים לבחון את מעשיו.

קלב שום ראיה ברורה לא היתה להם לספארטים, לא לאויביו ולא לעיר כולה, שעל-פיה יוכלו להטיל בבטחון גמור עונש על אדם, שמואאו מזרע המלוכה ושמשרת המלוכה נתונה על שכמו (כי המלך פלייסטארכוס, בן ליאונידאס, עוד צעיר לימים היה, ופאבסאניאס שימש תחתיו כעוצר, כי בן-דודו היה¹). אך בזלזולו במסורת ובחיקויי את דרכי הבארבארים נתן מקום לחשוד בו, שאין לבו שלם עם המשטר הקיים. והם החלו בודקים את התנהגותו בכללה, אם לא סר באורח-חיו מהמנהגים הרווחים, ומצאו שפעם מלאו לבו לחרות על דעת עצמו בחצובה שבדלפוי, שהיוונים הקדישוהו לאלים מראשית ביזת הפרסים, את האלגיאון² הזה:

[קל] 1. הניגוד כאן אינו מכוון יפה (גם במקור).

[קלא] 1. בארץ טרויה (בצפון אסיה-הקטנה, מול האי למנוס). 2. מגילה כתובה בכתב-סתר. השליחות הסודית נכתבה מלמעלה למטה על רצועת עור כרוכה מסביב למקל עגול (סקיטאלי). רק מי שהיה בידו מקל מאותו עובי עצמו (ורק שניים היו כאלה) היה יכול לגלול את הרצועה על המקל ולקרוא את הכתוב בה. 3. המשגיחים (חמישה אפורים היו נבחרים בספארטה מדי שנה בשנה, ועליהם היה להשגיח על פעולות המלכים). 4. ואין צריך לומר את העוצר (פאבסאניאס היה עוצר, ולא מלך. ר' פרק קלב).

[קלב] 1. קליאומברוטוס, אבי פאבסאניאס, היה אחיו של ליאונידאס, אבי פלייסטארכוס. 2. דיסטיכון

עַתָּה חֵיל פָּרַס פִּבְסָנִיאָס, מְנַהֵיג הַהֶלְנִים, הַכָּרִיעַ,
הוא אֵז לְפוֹיָבוֹס³ הָאֵל זֹאת הַמִּזְכָּרֶת הַצִּיב⁴.

הלאקדימונים ניקרו אז מיד את האלגיאון מהחצובה וחרתו עליה את שמות כל הערים, שהציגו את המזכרת הזו לאחר שמיגרו יחדיו את הבארבארים. גם אז נחשב מעשהו זה של פאבסאניאס לחטא, ועכשיו, משנתקע גם בדבר זה, נתברר עוד יותר שלא היה זה אלא מעין התחלה למזימותיו כיום. כמו־כן נודע להם, שהיה לו שיח־ושיג גם עם ההילוטים, וכך באמת גם היה. כי הוא הבטיח להם חירות ואזרחות, אם יתחברו אליו ויסייעו לו להפיק את כל זממו. אך עם כל זאת — וגם לאחר שכמה וכמה הילוטים הכוהו בלשון — לא חשבו לנכון לבטוח בהם ולחדש עליו דבר⁵ ונהגו בו כדרך שהיו נוהגים כלפי אנשים כערכם, שלא להטיל בפזיזות על איש ספארטי עונש, שאין לו תקנה, שלא על־פי ראיות שאין לפקפק באמיתותן. אך לסוף הלשין עליו, כפי שאומרים, אותו איש ארגילוס⁶ שעמד להוליך לארטאבאזוס את מכתבו האחרון של פאבסאניאס למלך. איש זה נערו־חשוקו היה לפנים והיה נאמן לו בתכלית הנא־מנות. אלא שהוא נתן אל לבו, שאף אחד מהשליחים, שנשלחו לפניו, לא חזר לביתו ופחד נפל עליו. עמד והתקין לו חותמת משלו (כדי שלא יתגלה מעשהו, אם תתבדה השערתו או אם הלה ידרשנו מידו כדי לשנות בו כלום), ופתח את המכתב ומצא בו כתוב מעין מה שחשד שימצא: פקודה להוציאו להורג.

קלג משהראה אותו איש את הכתב לאפורים, נטו יותר לתת אמון בדבר. אך הם ביקשו עדיין לשמוע באזניהם הם משהו מפי פאבסאניאס עצמו. אז הלך אותו איש, כפי שעשו ביניהם, לטינארוס¹ כמבקש חסות, הקים לו שם צריף חלוק לשניים על־ידי מחיצה והכמין² מאחוריה אפורים אחדים. וכשבא פאבסאניאס אצלו ושאלו, מה טעם בא לכאן לבקש חסות, שמעו הכל בפירוש כיצד אותו איש מוכיח את פאבסאניאס על הדברים, שנכתבו עליו במכתב. כשהוא מגלה אחד־אחד את כל שאר הפרטים, וכיצד הוא קובל עליו על שהשווה את כבודו³ לכבוד כל המון משרתיו ונגזר עליו להיהרג כמותם, אף־על־פי שלא הביאו מעולם לידי סכנה בשליחותיו [למלך]. והם שמעו את פאבסאניאס מודה בדברים הללו ומפציר בו, שלא יזעף עליו בפעם זו, שערב הוא לשלומם, אם יעמוד מבית־המקדש, ומבקשו לצאת לדרכו בכל המהירות ולא להשהות את המשא־ומתן.

קלד לאחר ששמעו האפורים את כל פרטי המעשה, חזרו לפי שעה. אך מאחר שהעמידו

(החרוז הראשון הוא הכסאמטר, והשני — פנטאמטר). 3. אפולון. 4. תרגום ש. שפאן. 5. לנקוט כנגדו אמצעים לא רגילים. 6. בן העיר ארגילוס (סמוך לאמפיפוליס, מצפון לחצי־האי הכאלקיד).

[קלג] 1. ר' פרק קכח. 2. הסתיר (השחה משנה סנהדרין ז, י). 3. באירוניה.

ספר ראשון

כבר את הדבר על בוריו, התכוננו לתפסו בעיר. אומרים, שכשעמד להיתפס בר-חוב, הכיר לפי מראה פניו של אחד האִפּוֹרִים, שקרב אליו, לשם-מה הוא בא אצלו, וגם אִפּוֹרוֹס אחר גילה לו את הדבר מתוך ידידות בתנועה נסתרת. והוא הקדים את רודפיו וברח אל המקדש של אֶלֶת בית-הארד¹, כי הכיכר היתה קרובה. הוא נכנס לתוך לשכה לא-גדולה של המקדש, כדי שלא יתענה תחת כיפת השמים, וישב לו במנוחה. לפי שעה לא השיגוהו האִפּוֹרִים ברדיפתם אחריו, אבל לאחר כך הסירו את גג הלשכה, המתינו עד שיכנס לתוכה, כלאו אותו מבפנים וסתמו את הדלתות בחומה. ואז יישבו עצמם מסביב ללשכה והמיתוהו ברעב. כשהרגישו, שהוא עומד למות, הוציאוהו מבית-המקדש כשעוד רוחו בו². לאחר שהוצא מת לאֶלֶת. תחילה נתכוונו להשליכו לתוך קִיאָדָאס³, המקום שלתוכו היו משליכים את הפושעים, אך לאחר-כך נראה בעיניהם לקברו בשום מקום סמוך לו. לאחר זמן ציווה עליהם הָאֵל אשר בדלפוי להעביר את עצמותיו למקום שבו מת (ושם הוא מונח עכשיו סמוך לפתח הכניסה לחצר-המקדש, כפי שמעידות הכתובות שעל גבי העמודים), ולמסור לאֶלֶת בית-הארד שתי גופות תחת אחת, שכן נחשב להם מעשה זה למַאֲרָה⁴. והם עשו שתי אַנְדֵרֶטוֹת של נחושת והקדישון לאֶלֶה תמורת פאבסאניאס.

קלה והואיל וגם הָאֵל העלה עליהם את המעשה הזה כמארה, לפיכך ציוו האתונאים¹ על הלאקדימונים בתשובה לדרישתם הם לגרש אותה².

והלאקדימונים שלחו שליחים אצל האתונאים והאשימו גם את תמיסטוקליס במעלו של פאבסאניאס, כפי שנתברר להם מתוך חקירותיהם על מעשי פאבסאניאס, ודרשו שגם הוא ייענש באותו עונש עצמו³. האתונאים נענו להם, אך מאחר שהוא היה אז מנודה להם במשפט החרסים⁴ ומושבו היה באַרְגוֹס (אלא שהוא היה מבקר לפרקים גם בשאר חלקי פילופונים), שלחו אנשים לרדוף אחריו (ועמם נתלוו גם לאקדימונים, שהיו מוכנים לסייע בידם) וציוו עליהם לתפסו ולהביאו לפנייהם מכל מקום שיפגשו בו.

קלו אך הדבר נודע לתמיסטוקליס במוקדם והוא ברח מפילופונים לקרקירה, שעל כן היה מיטיבם¹. אך הקרקירים אמרו לו, שהם מתיירים לקבל אותו בצל-קורתם ולהשתנא מתוך כך על הלאקדימונים ועל האתונאים, והם העבירוהו אל היב-שה שממולם. אך השליחים רדפו אחריו לפי הידיעות, שהגיעו אליהם על הדרך בה

[קלד] 1. ר' פרק קכח (כיכר=כיכר המקדש). 2. שלא לטמא את המקדש (ראה פרק קכו). 3. גיא-הרים בסמוך לעיר. 4. כחילול הקודש (מקדש בית הנחושת היה מקדש-מקלט. ועל-ידי שהרעיבו בתוכו את פאבסאניאס, חיללו את משפט המקלט, שהיה למקדש זה).

[קלה] 1. ר' ראש פרק קכח. 2. לגרש את עושי התועבה ואת יוצאי-חלציהם. 3. מיתה. 4. אוֹסֵט־ראקיוֹם.

[קלו] 1. תואר כבוד (אבארגיטיס, בעל-טובה), שהעניקו לו הקרקירים על שעמד פעם לימינם (הפרטים

הלך, והוא נאלץ, מתוך המבוכה שהיה נתון בה, לסור לביתו של אֲדִמִיטוֹס, מלך המולוסים², שלא נמנה עם ידידיו. וקרה המקרה, שהלה נעדר אז מביתו, והוא ביקש חסות מאשתו של המלך. והיא הורתו לקחת את ילדם על זרועותיו ולשבת על הכירה. לאחר שעה קלה חזר אֲדִמִיטוֹס לביתו ותמיסטוקליס גילה לו מי הוא ואמר לו, שחלילה לו למלך לגבות נקמתו ממנו, הבורח, אם השיב פעם את פניו, כשביקש כלום מהאתונאים³. כי בשעה זו יכול גם חלש בהרבה ממנו לעשות לו רעה, אך מן הנדיבות הוא להיפרע מן השווים במעלה בתנאים דומים. ולא עוד, אלא שהוא סירב לו בדבר שהוא בבחינת משאלה, ולא בדבר שבסכנת נפשות. אך אם הוא ימסרנו (והוא סיפר לו מי הם רודפיו ועל שום מה הוא נרדף), ימנענו מלהציל נפשו.

קלז אֲדִמִיטוֹס שמעו והעמידו יחד עם בנו, שאותו החזיק בזרועותיו כשישב — היתה זאת הגדולה שבדרכי בקשת החסות¹. וכשבאו זמן לא רב לאחר מכן הלאקדימונים והאתונאים והכבירו עליו מלים, לא מסרו בידיהם. אבל הואיל ותמיסטוקליס ביקש ללכת אצל המלך, שילח אותו בדרך היבשה אל הים האחר², אל פידנה³, עירו של אלכסנדרוס⁴. בה מצא אניית סוחר ההולכת לאיוניה, והוא ירד בה. אך האניה נסחפה בסערה אל מחנה הצי של האתונאים, שצרו על נאכסוס⁵. מיראה לנפשו סיפר תמיסטוקליס לרב החובלים מי הוא (כי הוא לא היה ידוע לאנשי האניה) ועל שום מה הוא בורח, והוא איים עליו, שאם לא יצילנו, יגיד לאתונאים, שנתפתה בכסף לקחתו עמו; והוא הוסיף ואמר, שמבטחם היחידי הוא, שלא יצא איש מהאניה, עד שתזדמן להם שעה נוחה להפלגה; ואם יישמע לו, ישיב לו גמול הראוי לו. רב החובלים עשה כדבריו, ולאחר שהאניה עגנה במרחק־מה מהחוף, מול⁶ מחנה האתונאים, במשך יום ולילה, הגיע לאחר זמן לאֶפֶסוס⁷. ותמיסטוקליס העניק לו להלה מתנת־כסף ביד נדיבה, כי הוא קיבל במהרה מידידיו באתונה ומארגוס את פקדונותיו. כשעשה את דרכו למעלן⁸ בלויתו של אחד הפרסים מדרי החוף⁹, שלח כתב למלך אֲרְטַא־פֶרֶפֶסִיס, בן כסרכסיס, שזה לא כבר עלה על כסא המלכות. וזה לשון המכתב: 'אני, תמיסטוקליס, בא אצלך. האיש שהביא רעות מרובות על בית אביך יותר מכל היוונים, כל עוד שבא אביך עלי¹⁰ ואנוס הייתי להתגונן מפניו. אך אני הוא שעשיתי לו טובות מרובות יותר בשעת נסיגתו, כשאני הייתי שרוי בבטחון והוא היה נתון בסכנה גדולה. וטובה אתם חייבים לי (וכאן כתב לו על האזהרה ששלח מסאלאמיס בעוד מועד למלך ועל עצת הנסיגה שהשיא לו ועל כשלונם של היוונים בנסיונם

אינם ידועים). 2. בצפון יחן (ממזרח לאי קרקירה). 3. עזרה או כריתת ברית. [קלז] 1. שאין לסרב לה. 2. הים האיגיאני. 3. על חוף הים האיגיאני, מצפון לתיסאליה. 4. מלך מאקידון. 5. ר' פרק צח. 6. כלומר, בים הפתוח. 7. באסיה הקטנה (מצפון לאי סאמוס). 8. לפני הארץ. 9. משוכני חוף הים. 10. ההתקפה על יחן היה בה משום התקפה על כל יחני ויחני (השחה שופטים יא, יב, כז).

ספר ראשון

להרוס את הגשר — מעשה שזקפו בשקר לזכותו, ועכשיו אני כאן, ובידי לעשות לך טובות גדולות, שכן רודפים אותי היוונים בגלל ידידותי אליך. ורוצה אני לשהות כאן שנה, ואז אגלה לך בעצמי, פה אל פה, לשם מה באתי לכאן.

קלח מספרים, שהמלך השתאה על כוונתו וביקשו לעשות כדבריו. ותמיסטוקליס למד במידת יכולתו להכיר במשך זמן שהייתו את לשון פרס ואת מנהגי הארץ. כשבא אצל המלך עם חלוף השנה, הגיע אצלו לגדולה כזו, שאליה לא הגיע מעולם שום יווני, גם בשל החשיבות, שנודעה לו מקודם, וגם בשל התקווה, שנתן בלבו, שישעבד לו את יוון כולה, אך בייחוד בשל חריפות שכלו, שאותה הוכיח במבחן אחר מבחן. כי זה האיש תמיסטוקליס גילה בבירור את כוח-רוחו הטבעי, וראוי היה שישתוממו עליו על כך יותר מעל כל אדם אחר. כי מתוך התבונה הטבועה בו, ולא מתוך לימוד מוקדם או מאוחר¹, היה דן לאחר שיקול-דעת קצר בשנינות לא-מצויה על ענייני היום, והיה מיטיב לחזות מכל אדם אחר את העתיד להתרחש בימים רחוקים. וכוחו היה יפה להרצות בבהירות על דברים שטיפל בהם, ואף לא היה מחוסר יכולת לדון כראוי על דברים, שלא היה מצוי אצלם; והוא צפה מראש באספקלריה מאירה את הטוב ואת הרע הצפון בערפילי העתיד. סיכומו של דבר, בכוח שנינותו הטבעית ובמהירות פעולתו היה המוכשר שבאנשים לכוון לאלתר אל הרצוי.

הוא מת במחלה, שחלה בה. אך יש גם האומרים, שהוא שתה רעל ואיבד עצמו לדעת, מתוך שסבור היה שלא יוכל לקיים מה שהבטיח למלך. מצבה שלו עומדת בשוק מאגנסיה² של אסיה, מפני שהוא משל על חבל-הארץ הזה; כי המלך נתן לו את מאגנסיה (שהכניסה לו חמישים כיכר מדי שנה בשנה) ללחם ואת לאמפסאקוס³ (שהיתה מוחזקת כעשירה ביינה מכל מקום אחר בימים ההם) ליין ואת מיאוס⁴ לבשר. אך עצמותיו העברו, כך אומרים קרובי משפחתו, לביתו ונקברו בסתר באטיקה. כי אסור היה לקברו שם, מאחר שהוגלה באשמת בגידה.

כזה היה סופם של פאבסאניאס הלאקדימוני ושל תמיסטוקליס האתונאי, שהיו המפוארים ביוונים שבדורם.

קלט הלאקדימונים דרשו אפוא¹ במלאכות הראשונה לגרש את התועבים, והאתונאים נענו להם בדרישה נגדית. לאחר זמן הלכו וחזרו והלכו אצל האתונאים ודרשו מהם להיעלות מעל פוטידיאה² ולתת לה לאיגינה³ להיות עצמאית. אך בייחוד הצהירו, ובדיבורים ברורים ביותר, שהמלחמה תימנע רק אם יבטלו את הגזירה, שגזרו על

[קלח] 1. של העניין העומד לדיון. 2. בדרום אסיה-הקטנה, על נהר מיאנדר (מקומה המדויק של מאגנסיה זו אינו ידוע). 3. בצפון אסיה-הקטנה (מול הדארדאנלים). 4. מצפון למילטוס (על נהר מיאנדר).

[קלט] 1. המשך פרק קכו. 2. ר' פרקים סד, סז, פה, קיט. 3. ר' פרק סז.

ספר ראשון

המיגארים³, שלפיה נאסר עליהם להשתמש בנמלים שבתחום שלטונם של האתונאים ואף לא בשוק שבאתונה. אך האתונאים לא נשמעו להם בשאר הדברים ואף לא ביטלו את הגזירה; ולא עוד, אלא שהאשימו את המיגארים בעיבודן של אדמת־הקודש⁴ ושל אדמת־הגבולות שלא נתחמו⁵ ובמתן מקלט לעבדים בורחים. לסוף באו מלאקדימוניה השליחים האחרונים, ראמפיאס ומליסיפוס ואגיסאנדיר. הם לא אמרו שום דבר מהדברים, שהיו למודים לחזור עליהם תחילה, אלא רק זאת בלבד: 'הלאקדימונים רוצים בשלום. והשלום יקום, אם תניחו להם ליוונים להיות עצמאים'. האתונאים קראו לאסיפה ושמו את הדבר לפני האזרחים לחוות עליו דעתם. והם החליטו להיוועץ על כל הדברים⁶ בבת אחת ולתת את תשובתם עליהם. אנשים רבים ושונים ניגשו ואמרו את דברם, והדעות היו חלוקות לכאן ולכאן. יש שאמרו, שאין למנוע מלחמה, ויש שאמרו, שהגזירה⁷ אינה צריכה לשמש אבן־נגף בדרך השלום ויש לבטלה. לסוף ניגש פריקליס בן פסאנטיפוס, הראשון בין האתונאים בימים ההם, שכוחו היה גדול גם בדיבורים וגם במעשים, והשיא להם עצה כזו.

קמ 'הו אתונאים, אני מחזיק תמיד באותה דעה עצמה, שאין לוותר לפילופונסים, אף־על־פי שיודע אני שאין הלך־רוחם של בני האדם, כשהם מתפתים למלחמה, דומה להלך־רוחם בשעה שהם נתונים בה, אלא דעותיהם מתחלפות לפי המסיבות. ברם רואה אני, שגם עכשיו יש לי להשיא לכם אותן עצות עצמן וכיוצא בהן. ואני מחייב את אלו מכם, שדברי ישדלום, לתמוך בהחלטות, שנחליט עליהן במשותף, ולהתמיד בהן. אף אם ניכשל בדבר מן הדברים; ואם לאו — אל יתבעו לעצמם חלק בעצה הנבונה, אם נצליח. כי תולדות המעשים אפשר להן שילכו בדרכים עקלקלות כמו מחשבות האדם עצמן. ולפיכך למודים אנו להאשים את הגורל, כשהדברים מת־רחשים שלא כציפייתנו.

גם מקודם ברור היה, שהלאקדימונים מתגוללים עלינו, ועכשיו לא כל שכן. שאם כי עשינו בינינו¹, שגם אנו וגם הם נביא כל דברי ריבות שבינינו להכרעת בית־דין־של־בוררות, וכל צד יחזיק² בשלו, לא תבעו הם עצמם אותנו לדין, והריהם גם מסרבים להתדיין עמנו כשאנו מוכנים לכך, ונוח להם להתיר את ריבותיהם במלחמה מאשר במשא־ומתן. והם כבר באים לכאן לא כמאשימים, אלא כמצווים. כי הם מצווים עלינו לעלות מעל פוטידיאה ולתת לה לאיגינה להיות עצמאית, ולבטל את הגזירה, שגזרנו על המיגארים. ואותם שליחים, שבאו לאחרונה, מודיעים בגלוי, שנניח להם לכל היוונים להיות עצמאים.

4. לאלות האלבסיות (דמטר ופרסיפוני). 5. מפני שהאתונאים והמיגארים התעסקו עליה. 6. על כל דרישותיהם של הלאקדימונים. 7. הגזירה, שנגזרה על המיגארים.

[קמ] 1. בברית שלושים־השנה. 2. כלומר, לפי שעה (עד הבירור).

ואל ידמה איש מכם בנפשו, שאנו נצא למלחמה בגלל דבר של מה-בכך, בגלל אותה גזירה על המיגארים, המשמשת להם בייחוד תואנת-שווא, כשהם מתחסדים ואומרים, שאם תתבטל לא תהיה מלחמה. ואל תניחו מקום בלבכם להרהור, שבגלל דבר של מה-בכך עוררתם מלחמה. כי דבר ריק זה ישמש להם מעין אישור ומכחן לכוונותיכם. ואם תוותרו להם בזה, תצטוו מיד לוותר גם בדבר אחר גדול הימנו, שכן נשמעתם להם מתוך פחד בדבר הראשון. אך אם תשיבו פניהם ריקם, תעמידו אותם בבירור על כך שעליהם להתהלך עמכם כשווים אל שווים.

קמא 'גמרו אפוא בדעתכם לאלתר, אם להישמע להם, עד שלא תינזקו, או להילחם בהם — ודבר זה נראה לי, מכל מקום, טוב יותר — ולא להיפגע לשום תואנה בין גדולה ובין קטנה, ולא להחזיק ברכושנו מתוך פחד מתמיד¹. שכן כל דרישה, אחת קטנה ואחת גדולה, שאין עמה מן התביעה לדין, הבאה כפקודה מצד שווים על שכמותם, אין משמעותה אלא עבדות. ובאשר למלחמה ולאמצעים של כל צד, הרי לאחר שתש-מעו את פרטי הדברים, תכירו שאין אנו נופלים מהם. הפילופונסים הם איכרים² העובדים את אדמתם בידי עצמם ואין להם כסף, לא כיחידים ולא ככלל; ולא עוד, אלא שהם מחוסרי-ניסיון במלחמות ממושכות ומעבר-לימים, כי בגלל עניותם אין הם אוסרים זה על זה אלא מלחמות קצרות בלבד. ואנשים כמות אלה אין ידם משגת למלא אניות או לשגר תכופות גייסות בדרך היבשה, שכן יהיו רחוקים מנחלותיהם, ובה בשעה צריכים יהיו לספק משלהם את צורכי עצמם³; ולא עוד, אלא שגם הים סגור ומסוגר בפניהם⁴. ועוד, הכספים המזומנים⁵ מפרנסים את המלחמות יותר ממיסי-כפייה⁶. ואיכרים, העובדים את אדמתם בידיהם הם, מוכנים להילחם בגופם יותר מאשר בממונם. כי הם הוגים בלבם את האמונה, שיצאו בשלום מהסכנות, אך אין הם מצפים בבטחון, שלא יבוזבו רכושם עד שלא תיגמר המלחמה; וביותר, אם המלחמה תתארך להם למעלה מן הצפוי, דבר שהוא בגדר המשוער. הפילופונסים ובעלי-בריתם כוחם יפה לעמוד בקרב אחד בפני כל היוונים, אך נמנע מהם להילחם בצבא, שהכשרתו אינה דומה לשלהם. וכל עוד אין להם מועצה אחת ויחידה⁷ אין הם מסוגלים לבצע במהירות משהו נועז. והואיל וכולם שווים בזכויותיהם בהצבעות ואין הם בני שבט אחד⁸, שוקד כל אחד מהם על ענייניו הוא, ובמסיבות כגון אלה אין שום דבר בא, כרגיל, לידי גמר. כי הללו מבקשים לגבות נקמתם ממישהו ככל המרובה, והללו — שקניניהם יינזקו ככל המועט. הם מתוועדים לעתים רחוקות, וכ-

[קמא] 1. השחה פרק פב ('ואין לכם לראות את ארצם אלא כערבון בלבד בידינו'). 2. בניגוד לאתונאים החיים על הים ויש להם עבדים. 3. החייל הפילופונסי היה מפרנס את עצמו במלחמה. 4. בשל עליונותו של הצי האתונאי. 5. באוצר המדינה. 6. מסים מיוחדים (לא-רגילים) בשעת חירום. 7. פריקליס מצדיק כאן בעקיפין את ההגמוניה של אתונה על בעלי-בריתה. 8. לא כל הפילופונסים היו דורים (למשל: האליאים והארקאדים).

ספר ראשון

שהם מתוועדים, הריהם מעיינים בענייני הכלל רק במקצת הזמן, וברוב. הם נושאים ונותנים בצורכי עצמם. וכל אחד מהם סבור, שרשלנותו שלו לא תזיק לענייני הכלל, ושמישהו אחר צריך לעמוד על המשמר למענו. והואיל וכל אחד מהם מחזיק בדעה זו, נסתר מעיניהם הכליון הבא על החבר כולו.

קמב 'גדולה מזו, המחסור בכסף יעכב אותם, שכל עוד הם מספקים אותו בעצלתיים, הריהם מתמהמהים. אך שעות-הכושר שבמלחמה אינן ממתונות לאיש.

יתר על כן, גם החשש שמא יבנו מוצבים על אדמתנו¹ אינו צריך להפיל עלינו פחד, אף לא הצי שלהם. כי גם בארץ השרויה בשלום קשה לבנות עיר שתתחרה בעירנו², ואין צריך לומר בארץ-אויב, בשעה שגם בידינו מבצרים לא פחות חזקים כנגדם. ואם יקימו מוצב בלבד, יהא אמנם בידם לפשוט עלינו, להשחית חלק מארצנו ולקבל את הנופלים אליהם³, אך הם לא יוכלו לעצרנו מלשוט לארצם הם ולהקים בה מוצבים ולהיפרע מהם באגיותינו, שבהן גדול כוחנו. כי אנו קנינו לנו ניסיון במלחמות-יבשה על-ידי הצי שלנו יותר ממה שהם קנו ניסיון במלחמות-ים על-ידי מפלות-היבשה שלהם. הם אף לא יסגלו להם על-נקלה את אומנות-הים, כי גם אתם, אף-על-פי שאתם מתמחים בה מימי מלחמת פרס, לא הגעתם עדיין עד תכליתה. וכיצד זה יוכלו עובדי-אדמה, שאינם אנשי-ים כלל, לעשות משהו ראוי לשמו? וביתר יחוד כשגם לא נניח להם להתאמן, אלא נארום להם תמיד באגיות מרובות? ואילו היה להם עסק עם אגיות מועטות האורבות להם, היו מגיסים דעתם ומסתכנים, והיו מעודדים את בורותם⁴ בריבויים; אך אם אגיות מרובות יסגרו עליהם, ישבו להם במנוחה. ומתוך חוסר-אימונים יהיו גם זריזים פחות, ולפיכך גם יהססו יותר. מלאכת-הים חכמה היא לא פחות מכל אומנות אחרת. ואי-אפשר להתאמן בה באקראי, אגב מלאכה אחרת. היפוכו של דבר, מן הצורך שלא תהא שום מלאכת-ארעי אחרת בצדה. קמג 'ועוד, אם ישלחו ידם בכספים שבאולימפיה או בדלפוי וינסו למשוך מאחרינו, בפי-תוי שכר גדול יותר, את המלחים השכירים, הרי אילולא היינו שקולים כנגדם ולא היינו מסוגלים לרדת אנו בעצמנו¹ והגרים שבתוכנו באגיות, היה בדבר זה משום סכנה גדולה. אך כיום לא נבצר ממנו לעשות זאת. גדולה מזו, יש לנו אזרחים קברניטים וספנים מומחים² מרובים וטובים מאשר לכל שאר יוון כולה. וכשיגיעו הדברים לידי מלחמה, לא יבחר אף אחד משכירינו לצאת בצבאותיהם מתוך סיכויים קלושים לניצחון ולגלות מארצו³ בשל מתן-שכר גדול יותר לימים מועטים⁴.

[קמב] 1. ר' ראש פרק קכב. 2. פריקליס אומר, שאין להם לפחד, אף אם יחליטו הפילופונסים לבנות עיר שלמה על אדמת אטיקה. 3. העבדים. 4. במלאכת הים.

[קמג] 1. מהאזרחים שירתו בצי האתונאי רק המעמדות הנמוכים (איכרים עניים, בעלי מלאכה, שכירי יום). 2. אך תופשיהמשוט היו בחלקם זרים. 3. המלחים הזרים גויסו ברובם מהמדינות הכפופות לאתונה. ואם יערקו, לא יורשו לחזור לעריהם. 4. הנואם רומז כאן, שהאתונאים ינצחו בימים

ספר ראשון

כזה וכיוצא בזה הוא מצב הדברים אצל הפילופונים, כפי שהוא נראה לי על כל פנים. ואשר לנו, הרי נקיים אנו מכל הליקויים, שמניתי בהם, ועוד יתרונות אחרים גדולים ומכריעים יש לנו. אם הם יעלו על ארצנו בדרך היבשה, אנו נשוט על ארצם הם. ואינה דומה השחתתו של חלק מאדמת פילופונים להשחתתה של אטיקה כולה. כי הם לא יוכלו לנחול תחתיה ארץ אחרת בלא מלחמה, אך לנו יש אדמה מרובה גם באיים וגם ביבשה⁵. כי אכן גדול הוא השלטון בים. צאו וראו: אילו דריי־איים היינו, מי היה נתון לפגיעה פחות ממנו? ואף עכשיו אנו צריכים לראות את עצמנו כאילו היינו יושבי־איים ולנטוש את האדמה על בתיה⁶ ולקיים בידנו את הים ואת העיר⁷. ואין לנו להילחם מלחמת־תנופה בלאקדימונים⁸ מתוך הצער על אבדן נכסים אלו, שכן אם ננצח, נעמוד שוב בקשרי־מלחמה עם אויב, שמספרו לא פחת, ואם ניפשל — נאבד גם את בעלי־בריתנו, שבהם כוחנו. כי הם⁹ לא ישבו בשלווה, אם תקצר ידנו לצאת עליהם בכלי־זיננו. ואין לנו לדאוג על איבוד בתים ואדמה, אלא על איבוד נפשות. כי נכסים אינם קונים בני־אדם, אך בני־אדם קונים נכסים. ואילו שיערתי בנפשי, שאוכל לשדלכם, הייתי מעוררכם לצאת ולהשחיתם בעצמכם, כדי להראות להם לפילופונים, שלמען קניינים אלו, מכל מקום, לא תישמעו להם. קמד' גם דברים רבים אחרים נותנים את התקווה בלבי, שידנו תהא על העליונה, אם לא תבקשו להרחיב את שלטונכם בעוד אתם נלחמים ולא תוסיפו לעצמכם סכנות בטו־בתכם אתם. כי יותר ממה שאני חושש למזימות האויבים, חושש אני לטעויותינו שלנו. אך דברים אלו יתבררו ויתלבנו בנאום אחר תוך כדי המעשים עצמם¹. וכעת נשלח־נא את הצירים כשתשובה זו בפינו: אנו נניח להם למיגארים להשתמש בשוק ובנמלים, אם גם הלאקדימונים יחדלו לגזור טירודים על זרים, אחד שלנו ואחד של בעלי־בריתנו (כי בתנאי הברית² לא נאסר לא זה ולא זה). אנו נחזיר את העצמאות לערים, שהיו עצמאיות בשעת כריתת הברית³, אם גם הם מצידם יניחו להן לערים שהן בעלות־בריתם להיות עצמאיות לא כפי שנוח להם ללאק־דימונים⁴, אלא כפי שכל אחת מהן רוצה. אנו מוכנים להתדיין לפי תנאי הברית⁵. אנו לא נפתח במלחמה, אך נתגונן בפני הפותחים בה. טענות אלו צודקות הן, ובו בזמן גם הוגנות לעיר. אך עלינו לדעת, שאין למנוע מלחמה (וככל שאנו נהיה נכונים יותר להילחם, כן יהיו אויבינו נכונים פחות להתקיפנו), ושמתוך הגדולות

אחדים את צי האויב. 5. בחופי תראקיה. 6. הבתים שמחוץ לעיר (המוקפות חומה). 7. את חלקיה המוקפים חומה (העיר העליונה והתחתונה, אתונה והפיריאוס). 8. אלא להסתפק במלחמת־התגוננות. 9. בעלי־בריתנו.

[קמד] 1. כשתפרוץ המלחמה. 2. של שלושים־השנה. 3. אך ערים כאלו לא היו. 4. הלאקדימונים כפו עליהן משטר אוליגארכי. 5. מבחינה פורמאלית מקבל פריקליס בתנאים מסוימים את דרישות הלאקדימונים, אך למעשה הוא דוחה אותן.

ספר ראשון

שבסכנות באות לסוף גם הגדולות שבתהילות לעיר ולאזרח כאחד. והרי אבותינו עמדו בפני הפרסים עם שלא היו להם כל אמצעים אלו שבידינו, ונטשו אף מה שהיה ברשותם, והדפו את האויב בהחלטתם הנבונה יותר מאשר בגזירת הגורל, ובגבורת רוחם יותר מאשר בעוצמתם, והביאו אותנו עד הלום. ומן הצורך הוא שלא ניפול מהם, וכי נתגונן מפני אויבינו בכל הדרכים ונשתדל למסור לבאים אחרינו את שלטוננו ללא פחת ומגרעת'.

קמה כדברים האלה אמר פריקליס. האתונאים סבורים היו, שהוא השיא להם את הטובה שבעצות והצביעו לפי דרישתו, והשיבו להם ללאקדימונים תשובה על־פי העצה אשר יעץ להם, בפרטיה ובכללותיה, שהם לא ייענו לפקודותיהם, אך מוכנים הם להתיר במשפט את דברי־הריבות שביניהם בדרכי יושר ושוויון לפי תנאי הברית. והצירים חזרו לבתיהם, ומאז לא יספו עוד הלאקדימונים לשלוח שליחים.

קמו אלו הן הטענות והריבות, שהיו בין שני הצדדים לפני המלחמה, והן נתגלעו מיד לאחר מעשי אפידאמנוס וקרקירה. אף־על־פי־כן היו בינתיים מתערבים זה עם זה והיו הולכים זה אצל זה בלי פְּרוֹזוֹת, אך לא בלי חשדות. כי המעשים שנעשו היה בהם משום הפרת הברית ומשום עילה למלחמה.

ספר שני

א וכאן נפתח בתיאור המלחמה, שהיתה בין האתונאים ובעלי-בריתם לבין הפילופונסים ובעלי-בריתם. משהחלה המלחמה שוב לא התערבו שני הצדדים זה עם זה בלא פְּרוֹזִים, ומשהיו בה¹, המשיכו בה בלי הפוגה. המאורעות נרשמו לפי סדר זמניהם, אשר בקיץ — בקיץ, ואשר בחורף — בחורף².

ב ארבע-עשרה שנה התמידה ברית שלושים-השנים, שנכרתה לאחר פיבוש אַבְּוִיָּאָה. אך בשנה החמש-עשרה, בשנת החמישים חסר שתיים לכהונתה של כְּרִיסִיס בֶּאֱרֶגּוֹס, בימי היות אֵינִיסִיאָס אֶפּוֹרוֹס בספארטה, כשפִּיטוֹדוֹרוֹס היה לו לשמש עוד חודשיים¹ אַרְכּוֹן באתונה², בחודש השישי לקרב פּוֹטִידִיָּאָה³, בתחילת האביב, נכנסו אנשים תִּיבִיָּאִים מזוינים באשמורת הראשונה של הלילה אל פְּלַאטִיָּאָה של בּוֹיָאוֹטִיָּה, שהיתה עיר בעלת-ברית לאתונה⁴. מניינם היה קצת יותר משלוש מאות ומפקדיהם היו הבּוֹיָאוֹטָאֲרִכִּים⁵ פִּיתָאֲנַגְלוֹס בן פִּילִידִיס ודיֶאֶמְפּוֹרוֹס בן אוֹנִיטוֹרִידָאס. הם נקראו על־ידי אנשים פְּלַאטִיָּאִים, נְבִקְלִידִיס וסיעתו⁶, שפתחו לפניהם את השער. שכן רצו לתפוס את השלטון לעצמם, להכרית אותם אזרחים שהיו יריביהם, ולמסור את העיר לתִּיבִיָּאִים. המעשה נעשה בעצתו של אַבְּרִימָאכּוֹס בן ליֶאֱוֹנְטִיָּאדוֹס, אחד מתקיפי העיר תִּיבִיָּאִי. כי התִּיבִיָּאִים צפו מראש, שהדברים יגיעו לידי מלחמה, וביקשו להקדים ולתפוס את פְּלַאטִיָּאָה, שהיתה תמיד בריב עמהם, בעוד שלום בארץ ועד שלא פרצה המלחמה בגלוי. ולפיכך קל היה להם להיכנס לעיר בלא שירגישו בהם, כי לא הופקד כל משמר על העיר. הנכנסים נערכו⁷ בשוק ולא נשמעו למזמיניהם, שיעצו

[א] 1. משפלו הפילופונסים לראשונה לאַטיקָה. 2. היחנים חילקו את השנה לשתי תקופות עיק־ריות: קיץ וחורף ('ימות החמה וימות הגשמים').

[ב] 1. ויש מגיהים: ארבעה חדשים. 2. התחלת המלחמה נקבעה לפי מנייני השנים בשלוש המדינות היחניות החשובות ביותר. הארגיאים מנו את השנים לפי הכוהנות של הירה, הספארטים לפי האפּוֹרוֹס הראשון מחמשת האפּוֹרים, והאתונאים לפי האַרְכּוֹן הראשון (ארכון אפונימוס) מתשעת הארכונים. 3. ראה א, סב. 4. משנת 520 לפני סה"נ ואילך. 5. מושלי הברית הבּוֹיָאוֹטִית. 6. מנהיגי מפלגת האריסטוקראטים. 7. בסדר צבאי.

להם לאחוז מיד במלאכה ולבוא על בתי אויביהם, אלא גמרו בדעתם להשתמש בהכרזות-שלום ולהביא את העיר לידי הסכם וידידות עמהם, שכן סבורים היו שב־דרך זו תעבור העיר על־נקלה לצידם. והפרוז קרא, שכל הרוצה להצטרף אליהם לפי מנהגי האבות של חבר הבויאטים⁸, יבוא ויציג נשקו על ידם.

ג כיוון שהרגישו הפלאטיאים, שהתיביאים הם מבפנים ושהעיר נלכדה לפתע פתאום, נפל עליהם פחד. והואיל וכמדומים היו, שמספר הנכנסים גדול בהרבה (כי בלילה לא ראו כמה הם), נתרצו לבוא אתם לידי הסכם, קיבלו את הצעותיהם וישבו להם במנוחה, ובייחוד מאחר שלא נגעו לרעה באיש. אך בשעה שנשאו ונתנו עמהם, הבחינו שהתיביאים אינם מרובים, והגיעו לכלל דעה, שאם יתקיפום יגברו עליהם בקלות; כי רובם של הפלאטיאים לא רצו לפרוש מהאתונאים. הם החליטו אפוא לפ־שוט בהם ידיהם, ונתכנסו זה אצל זה בפרצם פרצות במחיצות שבין הבתים, שלא ייראו כשהם מהלכים ברחובות, העמידו עגלות לא־רתומות ברחובות, שישמשו להם מתרסים, והתקינו גם את שאר הדברים, ככל שנראו להם למועילים בשעה זו. וכש־הכל היה מוכן במידת האפשרות, התפרצו מבתיהם על התיביאים בעוד לילה על הארץ, עם עלות השחר; כי לא רצו להתקיפם לאור היום, שלא יתנגשו בהם, כש־רוחם עזה יותר ותנאיהם שווים לשלהם; אלא העדיפו להתנפל עליהם בלילה, כש־אימתם תהיה גדולה יותר עליהם ונהירותם בשבילי העיר תתן להם יתרון עליהם. הם התנפלו עליהם אפוא בבת אחת, ועד מהרה היתה יד איש ברעהו.

ד משהכירו התיביאים שרומם, צופפו את שורותיהם והדפו את התקפות האויב בכל מקום, שבו התנפלו עליהם. פעמיים או שלוש היכו אותם אחור, אך משהתנפלו הפלא־טיאים עליהם אחר־כך בהמולה גדולה, ובה בשעה השליכו עליהם הנשים והעבדים אבנים ולבנים מעל גגות הבתים בקול צווחה ויללה (וגם גשם כבד ניתך כל הלילה), נפלה עליהם אימה והם הפכו עורף וברחו דרך העיר. אך מאחר שרובם לא הכירו בתוך האפלה והבוץ את השבילים, בהם יכלו להינצל (כי הדברים נתרחו בסוף החודש)¹, ואילו רודפיהם היו בקיאים בהם וידעו איך למנוע בריחתם, נספו רבים מהם. ואחד הפלאטיאים סגר את השער, שדרכו נכנסו ושהוא לבדו היה פתוח, מתוך שתקע בבריח במקום יתד² את קצה כידונו המסומר, וכך לא נשאר להם פתח־יציאה גם בדרך זו. בעוד הם נרדפים על צוואר דרך כל העיר, טיפסו מקצתם ועלו על החומה והשליכו עצמם מחוצה לה, אך רובם של אלה נספו; ומקצתם יצאו מן העיר בהיחבא דרך שער שומם, מתוך ששיברו את הבריח בקרדום³, שנתנה להם אשה

8. שגם פלאטיאה נמנתה פעם עליו.

[ד] 1. ולא היה אור ירח (היחנים מנו בדומה ליהודים את החדשים ללבנה). 2. כשהיתד (יתד־ברזל חלולה) היתה תקועה בבריח אי אפשר היה להזיזו. את היתד אפשר היה להוציא רק בעזרת מכשיר מיוחד לכך ('מפתח'). 3. כי לא היה בידם 'מפתח'.

אחת; אך הם לא היו מרובים, כי עד מהרה נודע הדבר; ואחרים נשמדו, כשהם משוטטים מפורדים בחלקי־העיר השונים. אך רובם, אותם שהיו מלוכדים יותר, חדרו לתוך בניין גדול סמוך לחומה, שדלתותיו היו פתוחות במקרה, כי הם דימו בנפשם שהדלתות שערי החומה הן, ונכחם פתח־יציאה לחוץ. משראו הפלאטיאים, שהם נפלו בפח, נועצו ביניהם אם להצית אש בבניין ולשורפם חיים כמות שהם או לנהוג בהם אחרת. לסוף באו הללו וגם אותם התיביאים, שנשארו בחיים ותעו בדרכי העיר, לידי הסכם עם הפלאטיאים למסור את עצמם ואת נשקם לידיהם לשבט או לחסד.

ה זהו מה שאירע עם התיביאים בפלאטיאה. אך שאר התיביאים, שעמדו לבוא בעוד לילה עם כל צבאם, אם תארע איזו תקלה לאותם שנכנסו לעיר, הגיעה להם הבשורה על הנעשה¹, כשהיו בדרכם לעיר, והם החישו צעדיהם לעזרתם. פלאטיאה רחוקה שבעים איסטאדיות מתיבאי, והגשם שניתך בלילה גרם להם שנשתהו מלבוא, כי הנהר אֶסּוּפּוּס עלה על גדותיו ולא קל היה להם לצלחו. וכך, מתוך שהיו פוסעים בגשם ועוברים בכבדות את הנהר, בוששו לבוא, כשכבר נהרגו מקצת אנשיהם ומקצתם נשבו חיים. משהכירו התיביאים בנעשה², החלו מתנכלים לפלאטיאים, שעשו מחוץ לעיר (שכן היו גם אנשים וגם רכוש בשדות, כי הרעה באה עליהם בהיסח־הדעת, בימי שלום), כי הם רצו, שישמשו להם, אם יתפסו כמה מהם, כבני־תערובות לאנשיהם שבתוך העיר, אם קרה הדבר, שמקצתם נשבו חיים. זו היתה כוונתם של התיביאים. אך בעוד הם נמלכים בדעתם, נכנס חשד בלבם של הפלאטיאים, שמשהו מעין זה יארע, ומתוך דאגתם לאותם שמחוץ לעיר שלחו כרוז אצל התיביאים ואמרו, שלא נהגו עמהם ביושר, כשניסו ללכוד את עירם בימי שלום, וביקשו מהם לא להרע לאותם שמבחוץ; אך אם לא יעשו כדבריהם, יהרגו אף הם, כך אמרו, את האנשים אשר תפסום חיים. אבל אם ייסוגו מארצם, יחזירו להם את אנשיהם. כך מספרים התיביאים. ועוד הם מספרים, שהפלאטיאים נשבעו להם על כך. אך הפלאטיאים אינם מודים, שהבטיחו להחזיר את האנשים לאלתר, אלא הם תלו את הדבר בהסכם, שיבוא ביניהם לאחר משא־ומתן מוקדם. ועוד הם טוענים, שלא נשבעו להם כלל. התיביאים, מכל מקום, נסוגו, בלי שנגעו לרעה באיש. אבל הפלאטיאים אספו מהר לתוך העיר כל אשר להם בשדות והרגו מיד את האנשים. הנתפסים היו מאה ושמונים במספר, ובכללם אַבְרִימַאכּוּס, שעמו נשאו ונתנו הבוגדים מפלאטיאה.

ו משעשו זאת, שלחו הפלאטיאים שליח לאתונה, מסרו את גופות החללים בברית¹ לתיביאים והסדירו את ענייני העיר, כפי שנראה כטוב בעיניהם בשעה טרופה זו.

[ה] 1. על התקפת הפלאטיאים. 2. שהפלאטיאים ניצחו (פרטי הרברים לא נודעו להם).

[ו] 1. תוך הכרזת שביתת־נשק זמנית.

הידיעה על הדברים שאירעו בפלאטיאה הגיעה מהר לאתונאים² והם חבשו מיד את כל הבויאטים, שהיו באטיקה, ושלחו כרוז לפלאטיאה וציוו עליו לומר להם, שלא יחמירו בדינם של האנשים התיביאים שבידיהם, עד שלא יחרצו גם הם דבר עליהם, שכן לא הגיעה אליהם הבשורה, שהם כבר הוצאו להורג. כי השליח הראשון יצא לאתונה, משנכנסו התיביאים לעיר, והשני יצא מיד לאחר שנוצחו ונשבו, ולפיכך לא ידעו ולא כלום על המאורעות האחרונים. האתונאים שלחו להם אפוא את פקודותיהם בלי שידעו את הנעשה, וכשבא השליח מצא שהאנשים כבר הוצאו להורג. אחר הדברים האלה צבאו האתונאים אל פלאטיאה, הביאו אליה צורכי מזון, השאירו בה חיל-מצור והוציאו מתוכה את הנמושות על הנשים ועל הילדים.

ז לאחר מעשה פלאטיאה, משהופרה הברית בגלוי, החלו האתונאים מתכוננים למלחמה, וגם הלאקדימונים ובעלי-בריתם התכוננו לה. ושני הצדדים התעתדו לשלוח מלאכי-כויות אל המלך ואל הבארבארים¹ באשר הם שם, לכל מקום שממנו ציפו לקבל שום עזרה, והשתדלו לספח לבריתם את הערים, שהיו מחוץ לתחום שלטונם. הלאקדימונים ציוו על ערי איטליה וסיקליה², שבחרו לעמוד לצידם, לבנות אניות אחרות, כל עיר ועיר לפי גודלה (נוסף על אותן האניות, שכבר עגנו בנמלי פילופוניס), עד שיגיע כלל מספרן לחמש מאות, ולהמציא סכום כסף קצוב. אך באשר לשאר הדברים יש להם לישוב בשלווה³ ולקבל אתונאים לנמליהם, אם ישוטו ויבואו באניה אחת, עד שיושלמו הכנות אלו. והאתונאים מצידם הם החלו בודקים את בעלי-בריתם ושלחו במיוחד שליחים למקומות שמעבר לפילופוניסוס: לקרקירה ולקפאליניאה ולאקאר-נאניה ולזאקינתוס⁴. כי הם הכירו, שאם יהיו בטוחים בידידותם של אלה, יהא ניתן להם לאסור מלחמה על פילופוניסוס מכל עבריה.

ח ושני הצדדים לא הילכו בקטנות, אלא היו מלאים מרץ ועוז לקראת המלחמה. ואין בזה מן המתמיה, כי כל בני-האדם, כשהם מתחילים בדבר, אוחזים הם בו ביתר התלהבות¹. ובני-הנעורים, שהיו מרובים במספרם בימים ההם בפילופוניס וב-אתונה², תפסו לא בלי חמדה במלחמה מחוסר ניסיון. וכל שאר יוון כולה היתה נסערת, בשעה שראשי עריה התנגשו זו בזו. הרבה דברי-חזון נישאו אז על כל שפתיים ובעלי אסופות³ שוררו גזרות-אורים רבות גם בערים שהתעתדו להילחם וגם בשאר הערים. ולא עוד, אלא שגם דילוס נתגעשה זמן-מה קודם לכן, אם כי

2. על-ידי שני השליחים הנזכרים להלן.

[ז] 1. ראה הפרקים כט, סז, פ. 2. סיציליה. 3. לשמור על הנייטרליות. 4. שורת איים (אקאר-נאניה — חצי-אי) בים האיוני (ממערב לפילופוניס).

[ח] 1. 'משלו משל: למה הדבר דומה? לבני-אדם שיוצאים למלחמה. בשעה שהם יוצאים — הם שמחים, וכל זמן שהם מתייגעים — ידיהם מתרשלות' (ספרי במדבר, פב). 2. כי לא היתה מלחמה ביחון במשך 14 שנה. 3. אומנותם היתה לאסוף דברי אורים (אוראקולוס), לפתורם ולצור את צורתם המטרית.

לא נתגעשה עד עתה, ככל שזכרונם של היוונים מגיע. והבריות אמרו ואף האמינו, שאין זה אלא סימן על העתיד לבוא. וכל מאורע בדומה לזה נחקר עד תכליתו. הבריות דרשו ברובם את טובתם של הלאקדימונים, ובייחוד מאחר שהקדימו והכריזו, שהם ישחררו את יוון. גם הדיוט וגם עיר מנוי וגמור היה אצלם לעזור להם במידת יכולתם בדיבור או במעשה. וכל אחד היה סבור בדעתו, שבאשר ייעדר שם תעוכבנה הפעולות. כל-כך גדולה היתה חמתם של רוב היוונים על האתונאים; מקצתם מתוך שרצו לבטל מהם את שלטונם ומקצתם מתוך שפחדו, שמא יוטל עליהם שלטונם.

ט מתוך הכנות וכוונות אלו התעוררו היוונים לפתוח במלחמה. ואלו הן הערים בעלות-הברית, שהיו לכל צד וצד, בשעה שיצאו למלחמה. בעלי-בריתם של הלאקדימונים היו כל הפילופונים שמבפנים לאיסתמוס¹, חוץ מהארגיאים והאכיאים² (הללו נמצאו בקשרי ידידות עם שני הצדדים. הפלינים³ היו היחידים מכל האכיאים, שנלחמו מבתחילה לצד הלאקדימונים, אך לאחר-מכן עשו כמותם גם האחרים). ומחוץ לפילופונים — המיגארים, הבויאויטים, הלוקרים, הפוקים, האמפראקיאויטים, הלבקאדים והאנאקטורים⁴. הקורינתים, המיגארים, הסיקיאונים⁵, הפלינים, האיליאים, האמפראקיאויטים והלבקאדים סיפקו אניות; הבויאויטים, הפוקים והלוקרים — פרשים; שאר הערים — חיל-רגלים. אלו היו בעלי-בריתם של הלאקדימונים.

בעלי-בריתם של האתונאים היו הכיאים, הלסבים⁶, הפלאטיאים, המסינים שבנאב-פאקטוס⁷, רובם של האקארנאנים, הקרקירים, הזאקינתים, ועוד ערים אחרות נושאות-מס⁸ בארצות שלהלן: חוף הים של קאריה⁹ (והדורים, שכניהם של הקארים, בכלל), איוניה, הליספונטוס, הגלילות של חופי תראקיה, כל האיים שבין פילופוניסוס ופרתים¹⁰ לצד מזרח השמש, חוץ ממילוס ותיירה¹¹. הכיאים, הלסבים והקרקירים סיפקו אניות, והאחרים — חיל-רגלים וכסף. אלו היו בעלי-בריתם של שני הצדדים ואלו היו עתודותיהם לקראת המלחמה.

י לאחר מעשה פלאטיאה ציוו הלאקדימונים מיד על ערי פילופוניסוס ועל בעלי-בריתם שמחוצה לה לאסוף צבא ולהכין צידה ככל הדרוש למסע-חוץ, על מנת לפשוט על אטיקה. לאחר שהכינו הערים הכל, נתקהלו למועד הקבוע שני-שלישים

[ט] 1. מדרום לאיסתמוס. האיסתמוס הוא רצועת-ארץ צרה, המקשרת את פילופוניס ליבשה (כימינו חצוי האיסתמוס על-ידי תעלה). 2. ארגוס — במזרח פילופוניס; אכיא — בצפון פילופוניס. 3. במזרח אכיא. 4. כל אלו ביחון התיכונה (הלבקאדים הם דרי האי לבקאס ממערב לאקאר-נאניה). 5. סיקיאונים — בצפון פילופוניס (גבולה מצפון — המפרץ הקורינתי, במערב — אכיא). 6. כיאוס ולסבוס — איים בים האיגיא. 7. נאבפאקטוס — עיר נמל בחוף הצפוני של המפרץ הקורינתי (מדרום לאייטוליה). 8. הערים, שנזכרו קודם, היו בעלות-ברית עצמאיות. 9. קאריה — באסיה הקטנה. 10. כרית ביחנית. 11. שעל כן היו תושבות של לאקדימון.

מצבאות כל עיר ועיר אל האיסתמוס. משנכנס כל הצבא, אסף ארכידאמוס, מלך הלאקדימונים, שפקד על המסע הזה, את מצביאי כל הערים ואת בעלי-השררה ואת נשואי-הפנים ואימץ לבם בדברים הללו:

יא 'אנשים פילופונים ובעלי-ברית, אבותינו ערכו הרבה מסעות גם בפילופוניסוס עצמה וגם מחוצה לה, והקשישים שבינינו אינם חסרים ניסיון במלחמה, אך מעולם לא יצאנו למלחמה בצבא גדול יותר. ואף-על-פי שאנו מרובים במספרנו ואמיצים ברוחנו, הרי אנו הולכים עכשיו על עיר אדירה שבאדירות. ולפיכך מן הראוי הוא, שלא ניראה גרועים מאבותינו ואף לא פחותים מהשם שיצא לנו. כל יוון התעוררה עם התנערות זו, ועיניה נטויות עלינו ודורשת טובתנו מתוך שנאת האתונאים ומצפה שנבצע מחשבתנו. ואם מישהו מדמה בנפשו, שאנו יתרים עליהם ושמובטח לנו, שהאויבים לא יצאו לקראתנו בחרב, הרי לא מן הצורך הוא שנלך בשל כך דרוכים פחות, אלא מצביאה של כל עיר ועיר וכל חייל וחייל כשלעצמו צריכים לצפות, שיבוא לידי סכנה כלשהי. כי מקרי המלחמה נעלמים הם, וההתקפות באות על-פי רוב במפתיע ובחימה שפוכה. ותכופות גבר גיס קטן וזהיר יותר על מרובים ממנו, שבגלל זלזולם באויב לא היו מוכנים לקרב. תמיד צריכים להיות אמיצי-לב בשעת מסע בארץ אויב, אך יש להיות זהירים ומוכנים בשעת המעשה. וכך גם ילכו באומץ-רוח על אויביהם וגם יהיו בטוחים ביותר לכשיותקפו.

אין אנו הולכים על עיר שאין ביכולתה להגן על עצמה, אלא על עיר המוכנה לכך מכל הבחינות על הצד הטוב ביותר, ולפיכך יש לנו לצפות, שהם יצאו לקראתנו למלחמה. ואם אין הם נוטים לעקור ממקומם עכשיו, עד שלא באנו לשם, הרי לכש-יראונו בארצם, יצאו בשעה שאנו נהיה משחיתים אותה ומכלים את שלהם. כי כל בני-האדם מתמלאים חימה, כשמגיעה אליהם רעה, שאינם למודים בה, וכשהיא נעשית לנגד עיניהם. ואותם הממעטים להתיישב בדעתם, רצים תכופות בשצף-קצף למעשים. והדעת נותנת, שראוי הוא לאתונאים יותר מלאחרים לעשות כך, כי הם חושבים את עצמם ראויים לשלוט באחרים ולעלות על ארצות זולתם ולהשחיתן מלראות בכך את ארצם שלהם. ולפי שאתם יוצאים לצבא על עיר כזאת, וגדול הוא השם, אם לטובה ואם לרעה, שתוצאות המלחמה הזאת עתידות להוציא לאבו-תיכם ולעצמכם — עליכם ללכת אחרי מפקדיכם לכל מקום שיוליכו אתכם, ויהיו הסדר והעירנות חשובים בעיניכם כנגד הכל. ושימו לבכם בקפדנות לפקודות הניתנות. כי אין לך דבר נאה ובטוח להמון רב מלהראות עצמו סר למשמעת אחת.

יב לאחר דברים קצרים אלה הפטיר ארכידאמוס את הנאספים. ותחילה שלח את מליסיפוס בן דיאקריטוס, איש ספארטה, לאתונה, שמא יהיו האתונאים נוחים עכשיו יותר לויתורים בדבר מן הדברים, כשהם רואים שהפילופונים כבר בדרך אליהם. אך הם

לא קיבלוהו לתוך העיר ואף לא נתנו לו להופיע לפני החבר¹. כי כבר קודם לכן הכריעה דעתו של פריקליס, שלא לקבל כרוז או משלחת, משיצאו הלאקדימונים למסע המלחמה. הם שילחוהו אפוא לפני ששמעו את דבריו וציוו עליו לצאת את גבולות ארצם עוד באותו יום עצמו. ואשר להבא (כך אמרו לו לשליח), אם יש להם דבר להודיעם, עליהם לחזור למקומותיהם, עד שלא ישלחו שליחים אצלם. הם אף שלחו עמו מלווים, שלא יבוא במגע עם שום אדם. כשהגיע השליח לגבול ועמד להיפטר מבני-לווייתו, אמר כדברים האלה: 'היום הזה ישמש התחלה של פורענויות גדולות ליוונים', והלך לו לדרכו. כשבא למחנה וארכידאמוס הכיר לדעת, שהאתונאים אין את נפשם לוותר גם כעת, הסיע את מחנהו והתקדם לעבר ארצם.

הבויאוטים המציאו לעזרת ברית הפילופונסים את מכסתם², אף פרשים בכלל, וב- שארית צבאם הלכו אל גבול פלאטיאה והשחיתו את הארץ.

יג בשעה שהפילופונסים נתכנסו באיסתמוס ויצאו לדרכם, אך לפני שפלשו לתוך אטי-קה, חשד פריקליס בן פסאנטיפוס, אחד מעשרת המפקדים של האתונאים, לאחר שנוכח לדעת שהפלישה בוא תבוא, שמא יפסח ארכידאמוס, שנזדמן לו להיות אכסנאי שלו, על שדותיו שלו ולא ישחיתם; והוא יעשה כך, אם מדעתו שלו, מרצונו לגמול לו טובה, ואם לפי פקודת הלאקדימונים, מתוך כוונה להוציא דיבתו רעה, כשם שגם הדרישה לגירוש 'הארורים' לא באה אלא לשמו הוא. ולפיכך הקדים פריקליס והודיע לאתונאים באספת-העם, שאמנם ארכידאמוס הוא אכסנאי שלו, אך ידידות זו לא באה לרעתה של העיר, ואם האויבים לא ישחיתו את שדותיו, כשם שהם משחיתים של אחרים — הרי הוא מוסרם מעכשיו לרשות הציבור, שלא יפול עליו כל חשד בגלל הדבר הזה. והוא אף יעץ להם כבראשונה על ענייניהם כיום: להתכונן למלחמה, להכניס לעיר את רכושם שבשדות, לא לצאת לקראת האויב בחרב, אלא להתכנס בעיר ולהגן עליה, לצייד את הצי שבו כוחם, לשלוט ביד חזקה בבעלי-הברית, שכן כוחם, כך אמר, בא להם מהמסים שלהם, ושהניצחון במלחמה תלוי על-פי רוב בשפע הכסף ובעצה השקולה. והוא ביקשם לא ליפול ברוחם, שכן באות לה לעיר על-פי רוב כשש מאות כיכר מדי שנה בשנה, כמס מבעלי-בריתה, מלבד שאר ההכנסות. ובאותו זמן היו מונחים עדיין באקרופוליס ששת אלפים כיכר-כסף במטבעות (הסכום הכולל הגיע פעם לריבוא חסר שלוש מאות, אך חלק ממנו הוצא על הפרופיליאה¹ של האקרופוליס ועל שאר הבניינים ועל מצור פוטידיאה); וחץ מזה, זהב וכסף לא-טבועים מהחרמות² של יחידים ושל הציבור וכלי-הקודש לצורכי תהלוכות ותחרויות ושלל פרס ומטמונים כיוצא באלו, שערכם היה לא פחות מחמש מאות כיכר. והוא

[יב] 1. חבר האתונאים (האסיפה והמועצה). 2. שני שלישים מצבאם.

[יג] 1. הכניסה. 2. מזכרות-הקדשה.

הוסיף עליהם את שאר האוצרות המרובים שבבתי־המקדש האחרים, שניתן להם להשתמש בהם. ואף אם יהיו מנועים מהכל, יוכלו להשתמש בציפויי־הזהב של האלה³ עצמה. והוא גילה להם, שהפסל מצופה ארבעים כיכר־זהב טהור וכולו ניתן לקילוף. בכספים האלו, אמר, יכולים הם להשתמש להצלתם, אך יהיה להם להביא אחרים תחתיהם, לא פחות ממה שיקחו. וכך חיזק ידיהם באשר לענייני הכספים שלהם. וב־אשר להופליטים, הרי יש להם ריבוא ושלושת אלפים מלבד אותם ריבוא וששת אלפים שבמוצבים ועל חומות העיר. כי כזה היה בראשונה מספר חיל־המשמר, שעה שפלשו האויבים לאטיקה, שגויסו מבין הקשישים והצעירים ומאותם גרים־תושבים, ששימשו כהופליטים. כי חומת פאלירון⁴ אורכה היה שלושים וחמש סטאדיות עד חומת העיר⁵, ואורך החלק הנשמר מחומת העיר היה ארבעים ושלוש סטאדיות (כי חלק ממנה לא היה נשמר, אותו חלק שבין החומה הארוכה ובין חומת פאלירון), ואורך החומות הארוכות⁶ עד פיריאבס היה ארבעים סטאדיות, וברו היה נשמר. וכל היקפו של פיריאבס, כולל מוניכיה⁷, היה שישים סטאדיות, וחציו היה נשמר. ומספר הפרשים, כך גילה להם, אלף ומאתיים, יחד עם הפרשים־הקשתים: הקשתים — אלף ושש מאות, והטריאירות הכשרות לשיט — שלוש מאות. כזה היה כוחם הצבאי של האתונאים, ולא פחות מזה, בכל סוג מסוגי הנשק, בשעה שהפלישה הראשונה של הפילופונסים היתה ממשמשת ובאה ומלחמה עמדה לבוא עליהם. גם דברים אחרים אמר להם פריקליס, מעין אותם דברים, שהיה למוד לאמרם, על מנת להוכיח להם שידם תהא על העליונה במלחמה.

יד משמעו האתונאים את דבריו, נתפתו לו והבהילו מהשדות את הילדים והנשים ואת כלי־ביתם ואף עקרו את עצי דירותיהם עצמם. אך את הצאן ואת בהמות־המשא העבירו לאבבויאה ולאיים הסמוכים. ועקירה זו קשה היתה בעיניהם, כי רובם היו למודים לגור בשדות.

טו ואורח־חיים זה היה נהוג ובא אצל האתונאים יותר מאשר אצל אחרים עוד מימים קדמונים. כי בימי קֶקְרוֹפֶס¹ והמלכים הראשונים עד תִּיסְבֶס² היתה אטיקה מחולקת לקהילות־קהילות ולכל אחת בית־ועד³ משלה ושליטים משלה. וכל עוד שלא היתה סכנה נשקפת להם, לא היו באים אל המלך להיוועץ בו, אלא הם עצמם פירנסו את ענייניהם והחליטו החלטות על דעת עצמם. ויש מהם שאף נלחמו לפעמים במלכים,

3. פסלה של אתיני (מעשה ידי פידיאס). 4. על שפת הים מדרום לאתונה. 5. אתונה (והאֶקְרוֹ־פוליס בכלל), בניגוד לפיריאוס. 6. החומה כפולה היתה. 7. חצי־אי (חלק מפיריאוס במשמעותו הרחבה).

[טו] 1. דמות מיתולוגית (הוא ייסד את אתונה ובנה את האקרוֹפוליס). 2. גיבורה המיתולוגי הגדול של אטיקה. 3. ביחנית: פריטאניון (בית־המועצה).

כשם שנלחמו האֱלֹבִּסִים יחד עם אַבְמֹלְפּוֹס⁴ בַּאֲרֶכְתָּבִס⁵. אך משהגיע למלוכה תיסבס, שהיה נבון־דבר ותקיף כאחד, הנהיג סדרים אחרים שונים בארץ ואף ביטל את המועצות המיוחדות של שאר הקהילות ואת שלטונותיהם וסינף את כולן לזו⁶, שהיא עכשיו העיר, ומינה מועצה אחת ובית־ועד אחד. ועם שכל אחד החזיק בנחלתו כאשר בראשונה, הכריחם לפנות לאתונה כאל בירתם היחידה. ומאחר שכולם נשאו לה מעכשיו מסים, נעשתה עיר גדולה, כשהנחילה תיסבס לבאים אחריו. ועל שום כך חוגגים האתונאים עד היום הזה לכבוד האֵלֶה⁷ את חג עירוב־הבתים⁸, והיציאות הן משל העיר.

לפני זה היתה האַקְרוֹפּוֹלִיס של עכשיו, והרצועה שלמרגלותיה הפונה לצד דרום, העיר כולה. והעדות לכך, שהמקדשים של אַתִּינִי ושל שאר האלים הם בתוך האַקְרוֹפּוֹלִיס, וגם המקדשים שמחוצה לה בנויים ברובם בחלק זה של העיר: של זבס האולימפי ושל אֶפּוֹלֹן הפיתי ושל גֵּי⁹ ושל דִּיאֹנִיסוֹס בלימני, שלכבודו חוגגים את הדיאֹניסיה העתיקים בשנים־עשר לחודש אַנְתֶּסְטִירִיוֹן¹⁰, כשם שחוגגים אותו עד היום האיוֹנים יוצאי אתונה. גם מקדשים עתיקים אחרים בנויים בסביבה זו. גם המזרקה, הנקראת כיום אַנְאֶקְרוֹנוֹס¹¹, לאחר שכך התקינה הרודנים, ושנקראה לפני, כשעוד היו מעיינותיה חשופים, קאלירוהי¹², השתמשו בה הקדמונים בשל קרבתה למשכנותיהם בחשובים שבטכסים. וגם כיום מקובל להשתמש במימיה לפי מנהג הקדמונים לפני הנישואים ובשאר דברים שבקדושה. ועד היום נקראת עדיין האַקְרוֹפּוֹלִיס בפי האתונאים פּוֹלִיס¹³, על שום שדרו בה¹⁴ לפנים.

טז ולפי שהאתונאים חיו במשך זמן רב בערי־השדה בקהילות עצמאיות, המשיכו מתוך הרגל לגור ברובם בשדות עם כל משפחותיהם גם לאחר האיחוד, ולא הדורות הרא־שונים בלבד, אלא אף זרעם אחריהם, עד המלחמה הזאת. ולפיכך לא קל היה להם לעקור לעיר, ובייחוד מאחר שאך לא מזמן שיקמו את משקי בתיהם, שנהרסו במלחמת פרס. הם היו מדוכאים וקשה היה בעיניהם לנטוש את בתיהם ואת מקדשיהם, — נחלות אבות ושרידי משטרם הישן, — שהיו שלהם מאז ומעולם, ולשנות את אורח־חיהם. וכל אחד העלה את הדבר על עצמו, כאילו הוא עוזב את עירו שלו.

יז רק מעטים מאלה שבאו לעיר היו להם בה דירות משלהם, ורק מעטים מצאו להם צל־קורה אצל ידידים או קרובים, ורובם התגוררו במגרשים הריקים של העיר ובבתי־המקדש ובהיכלי ההירוֹאִים¹, בכל מקום — חוץ מהאַקְרוֹפּוֹלִיס והאַלְבֶּסִינִיאון²

4. גיבור מיתולוגי (התגורר באלבסיס). 5. מלך מיתולוגי אתונאי. 6. לאתונה. 7. אַתִּינִי.

8. ביחנית: סינאויקִיאה (חג איחודה ומיזוגה של אטיקה). 9. אלת האדמה. 10. החודש

פברואר (כערך). 11. תשעת הצינורות. 12. יפת הזרם. 13. עיר. 14. רק בה.

[יז] 1. הגיבורים (המיתולוגיים). 2. מקדשה של דימטר.

ספר שני

ושאר מקומות, שהיו סגורים על מסגר. וגם אותו מקום למרגלות האקרופוליס, הקרוי פֶּלֶאָרְגִּיקוֹן, שיישובו נאסר בָּאֵלֶה, השתכנו בו מחמת דוחק־השעה, אף־על־פי שגם סוף־חרוז של דבר־אורים פיתי גזר על כך, כשאמר:

כִּפֶּר הַפְּלָרְגִּים מוֹטָב כִּי תִהְיֶי לְשׂוֹמְמֶת³.

ולי נראה, שדבר־אורים זה נתקיים, שלא כפי שציפו. כי לא מפני שנשתכנו בו באיסור באו הפורענויות על העיר, אלא שבגלל המלחמה צץ ההכרח שבדבר. ואם כי אפולון לא הזכיר את המלחמה, הרי צפה מראש שיישובו של המקום הזה לא יהא לטובה. רבים התקינו להם דירות במגדלי החומות ובכל מקום שמצאה ידם. כי העיר לא הכילה אותם, כשנתכנסו כולם לתוכה. אך לאחר זמן חילקו ביניהם את הריוח שבין החומות הארוכות ואת רובו של הפיריאבס וקבעו להם בהם את מש־כנם.

ובו בזמן לא הניחו האתונאים ידיהם גם מהכנותיהם למלחמה. כינסו בעלי־ברית וציידו מאה אניות להפלגה על פילופוניסוס. האתונאים היו טרודים אפוא בהכנות אלה.

יח וצבא הפילופונסים הגיע בדרך התקדמותו תחילה לאִי־נֹאִי של אטיקה, ומכאן הת־עתד לפשוט אל פנים הארץ. ובעוד הם מקימים את מחנם, התכוננו להתקיף את החומה במכונות־מצור ובאופנים אחרים. כי אִי־נֹאִי, היושבת על הגבול שבין אטיקה לבויאוטיה, היתה מוקפת חומה ושימשה מבצר לאתונאים כל־אימת שעמדה עליהם מלחמה. הלאקדימונים היו טרודים אפוא בהכנות להתקפה וגלגלו בשעות על כך ועל שאר דברים. ובזאת הביא ארכידאמוס על עצמו אשמה גדולה. וכבר קודם לכן, בשעת גיוס הצבא, הוחזק אצלם כרפה־ידיים וכנוטה חסד לאתונאים, מאחר שלא יעץ להם להילחם בהם בכל מאודם. ושוב הוציאה לו שם רע השהייה היתירה באיס־תמוס, כשנתכנס שם הצבא, וההליכה האטית בדרך, אך יותר מהכל התמהמהותם באִי־נֹאִי. כי בינתיים הכניסו האתונאים את רכושם לעיר, והפילופונסים האמינו, שאילולא השהיות שלו היו מתקדמים במהירות והיו מוצאים עוד את הכל מחוץ לעיר. כזאת היתה הטינה בלבם של החיילים על ארכידאמוס בשעת המצור. אך הוא התמהמה, כפי שאומרים, מפני שציפה שהאתונאים יוותרו קמעה כל עוד ארצם שלמה ויירתעו מלהפקירה למשחיתים.

יט ואולם לאחר שהשתערו על אִי־נֹאִי וניסו לכבשה בכל מיני תחבולות ולא יכלו לה ואף האתונאים לא שלחו אצלם מלאכי־שלום, הסיעו עצמם מעליה ופלשו לתוך אטיקה כשמונים יום לאחר מעשה פלאטיאה, באמצע הקיץ, כשהתבואה עמדה במלוא בישולה, בפיקודו של ארכידאמוס, בן זבֶּכְסִידָאמוֹס, מלך הלאקדימונים. כש־

3. תרגום ש. שפאן.

עמדו מלכת, השחיתו תחילה את תחום אלבסיס ואת המישור של תריאה¹ והניסו פרשים אתונאים על יד פלגי-המים המכונים רהיטוי². משם הלכו הלוך ונסוע דרך קרופיה³, כשההר איגאליאוס⁴ לימינם, עד שהגיעו לאכארנאי⁵, הגדול בדימים⁶ של אטיקה, כפי שהם קרויים. כאן עמדו מלכת, הקימו להם מחנה על-יד העיר, ושהו בו במשך זמן רב, והשחיתו את הארץ.

כ אומרים, שארכידאמוס התעכב בגבול אכארנאי כשהוא ערוך למלחמה ולא ירד למי-שור במשך פלישה זו מתוך שיקולים אלו: הוא ציפה, שהאתונאים, שהיו משופעים אז בנוער רב והיו מוכנים למלחמה, כשם שלא היו מעולם, יצאו מן הסתם לקראתו ולא יעצמו את עיניהם מראות את ארצם נתונה לשמה. אך מאחר שלא הקבילו פניו בת-חום אלבסיס ובמישור של תריאה, הקים מחנהו על-יד אכארנאי לנסות ולראות, אם יצאו כאן לקראתו. שלא זו בלבד, שהמקום נראה לו נאה לחנות בו, אלא האכארנים אף היוו חלק גדול של המדינה (מספר ההופליטים שלהם הגיע לשלושת אלפים), וכמדומה היה שלא יעלימו עיניהם מראות את שדותיהם נפסדים, אלא יעוררו את כל העם למלחמה. אך אם לא יצאו האתונאים לקראתו במשך פלישה זו, ישחית להבא את המישור מתוך יתר בטחון ואף יקרב אל העיר עצמה. כי לאחר שיאבדו האכארנים כל אשר להם, לא יהיו מוכנים ומזומנים כל-כך להסתכן על של אחרים, וכך תיפול מריבה בין האתונאים. מתוך טעמים אלה נשתהה ארכידאמוס בתחום אכארנאי.

כא כל עוד חנה צבא האויב בתחום אלבסיס והמישור של תריאה, הגו עוד האתונאים תקווה בלבם שלא יקרבו ויבואו אליהם. הם זכרו, שגם פליסטואנאכס בן פאבסאניאס, מלך הלאקדימונים, כשפשט לפני ארבע-עשרה שנה אל אטיקה בראש צבא פילוי-פונסי, הגיע עד אלבסיס ותריאה וחזר על עקבותיו ולא התקדם משם והלאה (ועל כך הוגלה באמת מספארטה, מתוך החשד שחשדו בו שהוא נתפתה בכסף לסגת מאטיקה). אך משראו את הצבא בסביבות אכארנאי, במרחק של שישים סטאדיות בלבד מהעיר, שוב לא יכלו לכבוש את עצמם. וכפי שטבע הדברים מחייב, אחזה אותם פלצות למראה ארצם הנשדדת לנגד עיניהם, דבר שהצעירים לא ראוהו מימיהם ואף הקשישים לא ראוהו אלא בימי מלחמת פרס. רובם ככולם סבורים היו, וביותר בני הנעורים, שיש לצאת לקראתם ולא להתעלם ממעשיהם. הם הקהילו קהילות והתנצחו זה עם זה, הללו דרשו לצאת והללו התנגדו. ובעלי אסופות השמיעו בנעימה גזרות-אורים שונות ומשונות, הכל לפי מה שכל אחד ביקש לשמוע. והאכארנים, שראו עצמם כחלק לא-מבוטל של האתונאים, דרשו במפגיע לצאת לקראת האויב, [יט] 1. מצפון לאלבסיס. 2. מדרום לתריאה. 3. מחוז (דימוס) באטיקה בין ההרים פארניס ואייגאליאוס. 4. מדרום לתריאה. 5. מצפון לאתונה. 6. מחוזות, גלילות (כל אטיקה היתה מחולקת בימי תוקידידס ל-170 מחוזות בערך).

שעל כן אדמתם היא הנחרבת. וכך נתמלאה העיר תרעומות מתרעומות שונות, והם התעברו בפריקלים, ולא זכרו כלום ממה שיעץ להם תחילה, אלא חירפו אותו על שאינו מוציאם למלחמה עם היותו מפקדם, וראו אותו חייב בכל סבלותיהם.

כב כיוון שראה פריקלים, שהם שרויים בכעס בשל דוחק השעה ושעצתם אינה לטובת העם, לא הועיד אותם לאספה ולא כינסם לשום כינוס¹, שכן היה בטוח בצדקת החלטתו שלא לצאת לקראת האויב, ואף חשש שאם יתכנסו, ידונו בדבר מתוך רוגז יותר מאשר ביישוב-הדעת ויבואו לכלל טעות. אך הוא שם משמר על העיר והשתדל להרגיע את הרוחות הנסערים ככל שידו הגיעה. עם כל זאת שלח תדיר פרשים מהעיר, שלא יפשטו סיירים מצבא האויב על השדות הסמוכים לעיר ויש-חיתום. ותיגרה קלה התחוללה בפריגיאה² בין פלוגת-פרשים של אתונאים ותי-סאלים, שהיו עמהם, לבין פרשים בויאזטים. ידם של האתונאים והתיסאלים לא היתה על התחתונה בקרב זה, עד שבאו הופליטים לעזרת הבויאזטים והניסום. אחדים מהאתונאים ומהתיסאלים מתו בקרב זה, אך הם הרימו את גופותיהם עוד באותו יום בלי לבקש שביתת-נשק³. ולמחרת הקימו הפילופונסים מצבת-ניצחון. חיל-העזר של התיסאלים בא לאתונה לפי קשרי-ברית ישנים-נושנים. והבאים אצלם היו לאריסים, פארסאלים, קראנונים, פיראסים, גירטונים ופריאים. מפקדיהם היו פולי-מידים ואריסטונים מלאריסה, כל אחד כבא-כוח סיעתו⁴, ומפארסאלוס מנון. וגם כל אחת משאר הערים היה לה מפקד משלה.

כג כיוון שהאתונאים לא יצאו להתראות עמהם פנים, הסיעו הפילופונסים את צבאם מאכארנאי והשחיתו מחוזות אחדים אחרים, אותם שבין הר פארגיס¹ ובין הר פרי-ליסוס². בעוד האויבים שוהים בארצם, שילחו האתונאים את מאת האניות, שב-התקנתן טיפלו זמן ממושך, לשוט מסביב לפילופוניסוס ועליהן אלף הופליטים וארבע מאות קשתים. מפקדיהם היו קארקינוס בן פסנוטימוס ופרוטיאס בן אפיקליס וסוקראטיס בן אנטיגניס. והם פרשו עם כל החיל הזה והחלו בשיוטם מסביב לפילופוניסוס. והפילופונסים שהו באטיקה כמספר הימים אשר הספיקה להם צידתם, ואחר-כך נסוגו דרך בויאזטיה, אך לא באותה דרך, שבה פלשו לאטיקה. כשעברו על-יד אורופוס³, השחיתו את הארץ הקרויה גראאיקי³, שהאורופים, הכפופים לאתונאים, מחזיקים בה. וכשהגיעו לפילופוניס נפרדו איש-איש לעירו.

כד משנסוגו הלאקדימונים, העמידו האתונאים משמרות ביבשה ובים, והם נתכוונו לקיי-מם במשך כל זמן המלחמה. הם אף החליטו להפריש אלף כיכר מהכספים המופ-

[כב] 1. לישיבות חירום (אך לא לישיבות רגילות) היתה מתכנסת האספה לפי יוזמת המצביאים [א"פ].

2. בדרום-מזרח אכארנאי. 3. כלומר, לא הודו במפלתם. 4. הדימוקראטית והאריסטוקראטית.

[כג] 1. בצפונה של אטיקה. 2. בצפון-מזרח אטיקה. 3. בקצה הצפוני של אטיקה (ממזרח לבוי-אזטיה). שמה הקדום של אורופוס היה גרייאה.

ספר שני

קדים באקרוֹפּוֹלִיס, לשים אותם במקום מיוחד ולא לבזבזם, ולהשתמש לצורכי המל-
חמה בשאר הכסף. ואם מישהו יציע או יעמיד להצבעה לנגוע בכסף הזה לשום
צורך — אחת דתו למות, אלא אם כן יפליגו האויבים על העיר בחיל-אניות והם
יהיו נאלצים להתגונן מפניהם. כמו־כן הפרישו כל שנה מאה טריאַירות, מהטובות
שבהן, ומינו טריאַירארכים עליהן, ואסור היה להשתמש בהן, אלא אם כן יהיו נתו-
נים באותה סכנה עצמה, שלשמה נועדו הכספים.

כה האתונאים, שנשתלחו במאה אניות מסביב לפילופונים, והקרקירים, שבאו לעזרתם
בחמישים אניות, ואחרים מבעלי־בריתם בחבל־ארץ זה השֵמו תוך כדי שיוטם ישו-
בים שונים ברצועת החוף ונחתו על־יד מיתוני של לאקוניה¹ והסתערו על חומתה,
שהיתה רופפת ומעוטת־אנשים. אך בראסידאס בן טליס, איש ספארטי, שנקלע
למקומות הללו בראש חיל־משמר, הרגיש בדבר וחש לעזרת מגיני מיתוני עם מאה
הופליטים. הוא פרץ לו דרך בריצה בין חילות האתונאים, שהיו נטושים על פני
הארץ וכל דעתם היתה נתונה לחומה בלבד, וחדר לתוך מיתוני. ועם שאיבד בדרך
ריצתו אחדים מאנשיו, הציל את העיר. ועל מעשה נועז זה, הראשון במינו במלחמה
זו, נשתבח בפומבי בספארטה.

והאתונאים הפליגו משם ושטו לאורך החוף, וכשהגיעו לתחום פיאה² של אליאה,
השחיתו את הארץ במשך שני ימים רצופים וגברו במלחמה על שלוש מאות³ חיילים
מובחרים משפלת אילים⁴, שחשו לעזרה, ועל אותם איליאים, שבאו מהמקומות
הסמוכים לפיאה. אך רוח גדולה הוטלה והים הלך וסער עליהם, ומאחר שהמקום
היה חסר נמל, עלו רובם על האניות ושטו מסביב לכף הקרוי איכתיס⁵ אל נמל
פיאה. בתוך כך הלכו המסינים והאחרים, שלא יכלו לעלות על האניות⁶, בדרך
היבשה ולכדו את פיאה. לאחר זמן, משהשלימו את שיוטם מסביב לכף, אספו אותם
אנשים אל האניות, פינו את פיאה ופרשו ללב הים, כי בינתיים נזעקו רוב צבאות
האיליאים. האתונאים שטו מעתה לאורך החוף למקומות אחרים והשחיתום.

כו באותו זמן עצמו שיגרו האתונאים שלושים אניות לשוט מסביב ללוקריסי ולשמש
בה בשעה חיפוי לאבבויאה. מפקדן היה קליאופומפוס בן קליניאס. הוא נחת במ-
קומות מספר השוכנים לחוף הים והשחיתם, ואף לכד את תרוניאון² ולקח מתושביה
בני־תערובות, והכריע באלופי³ במלחמה את הלוקרים, שנזעקו לעזרת העיר.

[כה] 1. למעשה בדרום מסניה (בחוף המערבי). 2. בחוף המערבי של אליאה. השם פיאה הוא פיניקי-
עברי : פֶּאָה (קצה). 3. המספר 300, כשהמדובר הוא בחיילים מובחרים, מצוי בעיקר אצל הלאק-
דימונים (השחה שופטים ז, ו). 4. צפון אילים. 5. דג. 6. בשל הסערה.

[כו] 1. לוקריס המזרחית (האופונטית). 2. בירת הלוקרים האפיקנימידים (מצפון לפוקיס). 3. ממזרח
לתרוניאון (על חוף המפרץ האבבויאי).

כז באותו קיץ עצמו נישלו האתונאים את האייגינים¹, אותם ואת ילדיהם ואת נשׁוֹ-
תיהם, באמתלה שהם החייבים² בעיקרו של דבר במלחמה, שעמדה עליהם. כמו־כן
נראה להם, שמטעמי בטחון מוטב להם שאייגינה הסמוכה לפילופוניסוס תהא מוח־
זקת על־ידי מתיישבים משלהם, שיישלחו אליה. ובאמת שלחו אליה לאחר זמן לא
מרובה מתנחלים משלהם. לאייגינים הגולים נתנו הלאקדימונים את תירָאָה לגור
בה ולעבוד את אדמתה, גם מתוך איבתם לאתונאים וגם מפני שגמלו להם טובה
בשעת הרעש ומרד ההילוטים³. תחום תירָאָה הוא על גבול אַרְגִּיאה ולַאקוֹניה והוא
משתרע עד הים⁴. כאן השתקעו מקצת האייגינים ומקצתם נפוצו על פני שאר חלקי
יוון.

כח באותו קיץ עצמו חשכה השמש¹ אחר הצהריים בתחילת החודש של הלבנה (כי
בזמן זה בלבד עלול, כנראה, הדבר הזה להתרחש), לבשה צורה של חרמש וחזרה
ונתמלאה. בשעת הליקוי נראו כוכבים מספר ברקיע.

כט באותו קיץ עצמו עשו האתונאים את נימפודורוס בן פיתִיס, איש אַבְדִּירָה¹ (אחותו
היתה נשואה לסיטאלקִיס, והשפעה גדולה נודעה לו עליו), לפרופסינוס² שלהם, אף־
על־פי שחשבוהו תחילה לאויבם, ושלחו לקרוא לו לאתונה, שכן רצו, שסיטאלקִיס
בן טִירִיס, מלך התראקים, יהיה להם לבעל־ברית. זה האיש טיריס, אבי סיטאלקִיס,
היה הראשון שכונן את המלכות הגדולה של האודריסים, שהשתרעה על רובה של
תראקיה; כי חלק גדול של התראקים אינם כפופים לאחרים. וטיריס זה אין לו
זיקה כל שהיא לאותו טִירִבֶּס, שלקח לו לאשה מאתונה את פְּרוֹקְנִי בת פאנדיון³,
ואף אין מוצאם מאותה תראקיה עצמה. טירבס התגורר בדאבליה, בארץ הקרויה
כיום פוקיס, שהיתה מיושבת אז על־ידי תראקים. ובאותה ארץ עוללו הנשים מה
שעוללו לאיטים⁴ (ורבים מהפייטנים קוראים לזמיר, כשהם מזכירים שמו, הציפור
של דאבליה⁵). וגם הדעת נותנת, שפאנדיון יתחתן באדם הגר בקירוב מקום לו,
כדי שיעזרו זה לזה, ולא ישיא את בתו לאדם הגר בין האודריסים, מהלך ימים מרוֹ-
בים ממנו. אך טיריס, שגם שמו אינו כשם האחר, היה המלך התקיף הראשון במלכי
האודריסים.

את בנו של זה, את סיטאלקִיס, ביקשו אפוא האתונאים לעשות לבעל־בריתם, שכן

[כז] 1. אייגינה — אי מדרום לאתונה. 2. ראה א, כז. 3. ראה א, קא. 4. המפרץ האַרְגוֹלי.

[כח] 1. שלושה באבגוסט, שנת 431 לפני סה"נ.

[כט] 1. עיר בתראקיה (מצפון־מזרח לאי תאסוס), בתחום מלכות האודריסים. 2. המורשה (בא־כוח)
של האתונאים בפני המלך סיטאלקִיס. תפקיד הפרופסינוס היה דומה לתפקיד של שגריר בימינו,
אלא שהפרופסינוס היה בדרך כלל אורח הארץ, שבה שימש בתפקידו. 3. דמות מיתולוגית,
מלך אתונה. 4. טירבס אנס את פילומילי, אחות אשתו, וחתך את לשונה, שלא תגלה את הדבר.
אך הדבר נתגלה, ושתי האחיות הרגו את איטיס, בנם של טירבס ופרוקני, והאכילו את טירבס
את בשרו. 5. פילומילי נהפכה לזמיר, לפי המיתוס.

רצו שיסייע בידם להדביר תחתם את היישובים שלהופי תראקיה ואת פרדיקאס. וכך בא נימפודורוס לאתונה, הביא בבריתם את סיטאלקים, עשה את סאדוקוס, בנו של סיטאלקים, לאזרח אתונאי, וקיבל על עצמו לשים קץ למלחמה בתראקיה, מתוך שישדל את סיטאלקים לשלוח לאתונאים צבא תראקי של פרשים ופלטאסטים⁶. הוא אף פייס את פרדיקאס להשלים עם האתונאים ושידלם להחזיר לו את תרמי⁷. ומיד עלה צבא פרדיקאס יחד עם האתונאים שבפיקודו של פורמיון⁸ על הכאלקידים. וכך נעשו סיטאלקים בן טירים, מלך התראקים, ופרדיקאס בן אלכסנדרוס, מלך המקי-דונים, לבעלי-בריתם של האתונאים.

ל והאתונאים שבמאת האניות המשיכו בינתיים לשוט מסביב לפילופוניסוס ולכדו את סוליון¹, עיירה של הקורינתים, ומסרו לפאליירים¹, להם לבדם מכל האקארנאנים, את העיר ואת אדמתה לנחלה. הם כבשו בזרוע גם את אסטאקוס¹, גירשו מתוכה את אבארכוס, שרדה בה, וסיפחיה לבריתם. אז שטו לאי קיפאליניה והסבו אותו אליהם ללא קרב. קיפאליניה יושבת מול אקארנאניה ולבקאס, והיא כוללת ארבע ערים², שיושביהן הם הפאליים והקראנים והסאמיאיים והפרונים. ימים קלים לאחר-מכן חזרו האניות לאתונה.

לא בשלהי הקיץ הזה פשטו האתונאים בכל המונם, הם והגרים היושבים עמהם, למי-גאריס¹, בפיקודו של פריקליס בן פסאנטיפוס. כשנודע לאתונאים, שעשו מסביב לפילופוניסוס במאה אניות, שכל צבאות העיר חונים בתחום מיגארה (ונזדמן הדבר, שהם הגיעו כבר בדרכם לביתם לאייגינה), שטו אצלם ונצטרפו אליהם. היה זה הגדול בחילות האתונאים, שהיה פנוס במקום אחד, כי העיר עמדה אז במלוא פרי-חתה והמגיפה עוד לא פקדה אותה. מספר ההופליטים של האתונאים עצמם היה לא פחות מריבוא (מלבד שלושת האלפים שבפוטדיאה), ומספר ההופליטים של הגרים התושבים, שעלו עמהם למלחמה, היה לא פחות משלושת אלפים, ומלבדם עוד המון רב של קלי-נשק. לאחר שהשחיתו את רובה של הארץ, שבו למקומם. גם לאחר-מכן פשטו האתונאים במשך המלחמה מדי שנה בשנה אל מיגאריס, אם בפרשים ואם בכל צבאם, עד שנלכדה ניסיאה².

לב בשלהי הקיץ הזה ביצרו האתונאים את אטאלאנטי (אי בקרבת לוקריס האופונטית, שהיה שומם מקודם) להיות להם למוצב, כדי שלא יפליגו לסטים מאופוס ומשאר

6. לובשי (נושאי) מגן קל (פלטי) במקום מגן גדול (הופלון). 7. ראה א, סא. 8. ראה א, סד.
[ל] 1. באקארנאניה (ממערב לאייטוליה). 2. טטראפוליס (השחה דיקאפוליס) — איחוד של ארבע ערים.
[לא] 1. ממערב לאטיקה. 2. הנמל הדרומי של מיגארה (הוא נלכד בשנת 424, בשנה השמינית למל-חמת פילופוניס).

נמלי לוקרים ויבזו את אבביא. דברים אלו נתרחשו באותו קיץ לאחר נסיגתם של הפילופונים מאטיקה.

לג כשבא החורף, שידל אבארכוס האקארנאני, שביקש לחזור לאסטאקוס¹, את הקורניתים לשוט בארבעים אניות ובאלף וחמש מאות הופליטים ולהחזירו לשלטונם, ואף הוא עצמו שזכר שכירים מספר. מפקדי המסע הזה היו אבפאמידאס בן אריסטו-נימוס וטימופסנוס בן טימוקראטיס ואבמאכוס בן כריסיס. והם שטו באמת והחזירוהו לעירו. הם ביקשו להסב אליהם אף מקומות אחרים באקארנאניה, מאותם היושבים לחוף הים, אך משנכשלו בנסיונם, פרשו לביתם. עם שהם שטים לאורך החוף, הגיעו לקיפאליניה ונחתו על אדמת הקראנים¹. כאן רומז על-ידי הספם, שעשו עמהם הקראנים, וכשהתקיפום במפתיע, איבדו כמה מאנשיהם. לאחר קרב עז עלו על האניות והפליגו לביתם.

לד באותו חורף עצמו ערכו האתונאים לפי מנהג אבותיהם את טכס ההלוויה של המתים הראשונים במלחמה זו. הטכס נערך על חשבון הציבור בדרך זו. עצמות הנפטרים מוצגות במשך שלושת הימים שלפני הקבורה באוהל מיוחד לכך, וכל אחד מביא למתו מה שלבו חפץ¹. ביום ההלוויה מובילות עגלות ארונות עשויים עצי-ברוש², ארון ארון לכל שבט, ועצמותיו של כל אחד מונחות בארון שבטו. ומיטה אחת ריקה ועטופה שחורים נישאת³ לשמם של הנעדרים, שגופותיהם לא נמצאו ולא ניתנו לקבורה. וכל הרוצה משתתף בהלוויה זו, אחד אזרחים ואחד גרים, וגם הנשים הקרובות לחללים באות אל הקבר⁴ ומבכות אותם. הארונות מושמים בבית-הקברות של הציבור, הנמצא ביפה שבפרברי העיר, ובו הם קוברים תמיד את המתים במלחמה, חוץ מהרוגי מאראתון, כי את גבורתם ראו האתונאים כמופלאה במינה, ולפיכך קברום במקום שבו נפלו⁵. לאחר שהם מכסים את העצמות באדמה, עומד אדם, שנבחר לכך על-ידי העם והמוחזק אצלם כחכם ונשוא-פנים, ואומר דבר בשבחם של המתים. לאחר-מכן הם נפטרים לבתיהם. זהו טכס הקבורה. ובמשך כל המלחמה נהגו כמנהג הזה, כל אימת שנזדקקו לכך. לומר דבר על החללים הראשונים הללו נבחר פריקליס בן פסאנטיפוס. וכשבאה השעה הראויה, סר מהקבר ועלה על בימה גבוהה, כדי שישמע קולו לרוב ההמון, ואמר כדברים האלה:

[לג] 1. ראה ב, ל.

[לד] 1. פרחים ומיני בשמים. 2. הברוש היה קודש למתים. 3. על ידיים (ולא בעגלות). 4. אבל גם קרובותיהם של החללים אינן משתתפות בהלוויה (והשחה סנהדרין כ, א : שנו רבותינו : מקום שנהגו נשים לצאת אחר המיטה — יוצאות, לפני המיטה — יוצאות. וכן בירושלמי, סנהדרין ב, ד : יש תנא שונה : הנשים מהלכות תחילה והאנשים אחריהן ; ויש תנא שונה : אנשים תחילה והנשים אחריהם. ואנשים לחוד ונשים לחוד — לדברי הכל). 5. השחה : מחנה היוצאת למלחמת הרשות... ובמקום שנהרגים, שם נקברים' (תוספתא עירובין ג, ו. ובבלי שם יז, א).

לה 'רבים מאלה, שדיברו כאן לשעבר, שיבחו את המחוקק, שהוסיף לטכס הקבורה את המשא הזה, שכן נאה הוא שידברו בהם בחללי המלחמה בשעת קבורתם. אך לי עצמי היה נראה למספיק, שנחלוק כבוד במעשים בלבד לאנשים, שהיו טובים במעשים — מעין אותם הכיבודים הערוכים מטעם העם, שאתם רואים עכשיו בהלוויה זו — ולא לתלות את האמון בגבורת רוחם של אנשים מרובים במשא של אדם אחד, אם טוב יהיה ואם רע. כי קשה הוא לדבר פשורה בעניין, שרק בעמל רב מעוררים את האמונה באמיתותו. כי המאזין המכיר את המעשים ושוחר טובתו של המת, אפשר שיהא סבור שהדברים שנאמרו לקו בחסר לעומת מה שהוא רוצה ויודע בו; ומי שאינו מכירם, פעמים הוא חושד מקנאה, שהנואם תפס לשון גוזמה, שעה שהוא שומע דבר שהוא למעלה מטבע עצמו. כי שבחים הנאמרים על אחרים אין הדעת סובלתם אלא במידה שכל אחד מדמה בנפשו, שגם הוא יש ספיקה בידו לעשות משהו מהדברים ששמע. אך בכל דבר, שהוא נעלה מהם, הם מקנאים מיד וכופרים בו. אך מאחר שהקדמונים ראו את המנהג הזה כנאה וכראוי, מן הצורך הוא שגם אני אשמע לחוק ואשתדל, ככל שידי מגעת, לדבר לפי רצונו וצפייתו של כל אחד מכם. 'אפתח דברי באבות אבותינו, שמן הדין ומן הראוי לחלוק להם את הכבוד הזה במעמד זה ולהזכירם תחילה. כי ארץ זו, שבה ישבו תדיר אותם עצמם¹ דור אחר דור, הנחיים לזה בגבורת-רוחם לבאים אחריהם, כשהיא בת-חורין, עד היום הזה. גם הללו ראויים לשבח, ולא כל שכן אבותינו. כי הם סיגלו להם, ולא בלי עמל, נוסף על מה שקיבלו, את השלטון² הזה, שאנו מחזיקים בו, והניחוהו לנו החיים כיום הזה. ואת השלטון הזה הגדלנו הרבה אנו עצמנו, העומדים היום כמעט במיטב שנותינו³, וציידנו את העיר מכל הבחינות, עד שהיא דייה לעצמה גם במלחמה וגם בשלום. ואני אחשוך לשוני מלהזכיר את עלילות-הגבורה שלנו ושל אבותינו, שהדפו בעוז-נפש את האויב התוקף, אחד בארבארי ואחד יווני, ושבהן עשינו את כל החיל הזה, כי אין את נפשי להאריך בדיבור בפני יודעי דבר. אך אני אסביר תחילה מתוך אילו עקרונות ואור-חות-חיים הגענו עד הנה, ומהו המשטר המדיני ומה הן תכונות-הנפש, שמהן צמחה גדולתנו, ואחר-כך אבוא לדבר בשבח האנשים הללו. כי חושבני, שדברים אלו הולמים שעה זו, וכי מן המועיל הוא לכל הקהל הזה, כאזרחים וכנכרים, להאזין להם.

לז 'אין אנו חיים על-פי חוקה המתחרה בחוקי זולתנו¹, ויותר משאנו מחקים אחרים, אנו משמשים להם דוגמה. ועל שום שמשטרנו אינו נתון בידי מועטים, אלא בידי רבים, נקרא שמו דימוקראטיה². ואף-על-פי שהכל שווים אצלנו לפני החוקים בד-

[לז] 1. רמז לאוטוֹכְתוֹנוּיֹת, שבה התפארו האתונאים. 2. השלטון האימפריאלי. 3. פריקליס היה אז כבן שישים וחמש.

[לז] 1. רמז לספארטה, שקיבלה חוקיה, לפי הדעה הרווחת, מהאי כרתים. 2. רצה לומר, רק לפי

ברים שבין אדם לחברו, הרי ערכו בחיי הציבור הכל לפי הצטיינותו הוא, וכושרו הוא הנותן לו יתרון, ולא יחש-אבותיו; ומי שיש בידו לעשות טובה לעיר, אין מונעים אותו מזאת בשל עניותו ושפל מעמדו. וכשם שאנו נוהגים בנדיבות בהליכות הציבור, כך נדיבים אנו במעשי יום-יום שלנו הנקיים מחשדות הדדיים. אין אנו קוצפים על שכן שנתפס לתאוותו, ואף אין אנו מעמידים עליו פנים של כעס, שאם כי אין בדבר זה משום נזק, הרי יש במראהו בלבד כדי לצער את הנפש. ואף-על-פי שאין איש מכלים אותנו דבר בחיינו הפרטיים, אין אנו חוטאים לענייני הכלל מתוך יראת-הכבוד. ואנו מצייתים תמיד למושלים, אשר יהיו עלינו, ולחוקים, ובייחוד לחוקים שניתנו לטובת העשוקים, וגם לאותם חוקים שלדעת הכול ממיטים קלון על עושיהם, אף-על-פי שאינם כתובים.

לח 'ולא זו אף זו. אנו תיקנו הרבה מועדי-מנוחה להשיב בהם נפשנו מן היגיעות. אנו עורכים משחקים ומעלים זבחים בכל ימות השנה¹ וגרים בבתים הבנויים בטוב טעם. והתענוג, שאנו מתענגים עליהם בכל יום, דוחה את הדאגה. ומפני גודלה של העיר נוהר אליה הכל מכל קצות הארץ, ואנו למודים ליהנות במידה שווה מטוב ארצנו ומטובם של אנשים אחרים².

לט 'אנו נפלים מיריבינו גם בדרכי האימונים למלחמה. עירנו פתוחה לפול ואין אנו מונעים לעולם איש בגירושים וטירודים מללמוד ומלראות דבר, שיהא בו מן התועלת לאויב, כשלא יעלימוהו מעיניו. כי אין אנו שמים מבטחנו ביותר בכלי-מלחמה וב-תחבולות, אלא באומץ-רוחנו למעשים. ובשעה שהללו משתדלים להפיח בלב בניהם רוח גבורה מילדותם על-ידי חינוך חמור, חיים אנו חיים של נחת, ואף-על-פי-כן אין אנו מוכנים פחות מהם לקדם פני אויב השקול כנגדנו¹. וראיה לדבר, שהלאקדימונים אינם צובאים עלינו לבדם, אלא יחד עם כל בעלי-בריתם, אבל אנו עולים לבדנו על שכנינו ונלחמים על אדמת נכר במגיני נחלותיהם ומנצחים אותם בדרך כלל בלא יגיעה. ומעולם לא התראו פנים אויבינו עם חילנו כולו, כי עלינו לפרנס גם את צורכי הצי וגם לשלוח אנשים משלנו למפעלות רבים ביבשה. ואם הם מתנגחים פעם עם חלק מצבאנו ומנצחים אחדים מאתנו, הריהם משתבחים שהדפו את כולנו. ואם ניגפו, יאמרו שחילנו כולו הכריעם. ובאמת, אם אנו מוכנים לחרף נפשנו מתוך חיי נחת ולא מתוך התכשרות לסבל, ועל-פי רוח הגבורה הטבועה בהרגלי חיינו ולא על-פי גזירת החוקים, הרי יתרים אנו עליהם, שאין אנו מצרים ודואגים על הצרות

שמו המשטר הוא דימוקראטי, אך לפי מהותו הוא אריסטוקראטי; לא אריסטוקראטיה של יחס אבות, אלא של בני-העלייה, גם דלת-העם במשמע.

[לח] 1. לאתונאים היו הרבה מועדים. 2. הכוונה גם לתנובת השדה של הארצות השונות וגם ליצירות-הרוח שלהן.

[לט] 1. רמז למדיניותו של פריקלים לא לצאת לקראת אויב, שיתרון כוחו היבשתי אינו מוטל בספק.

העתידות לבוא, וכשהן באות אין אנו אמיצים פחות מן החוששים להן תמיד. ועל דבר זה ראוייה היא העיר שיתפלאו עליה, אבל לא על זה בלבד.

מ'אנו אוהבים יופי, שיש עמו פשטות, ואוהבים חכמה, שאין עמה רכרוך. ובעושרנו אנו משתמשים כבאמצעי למעשים בשעת הכושר, ולא לשם התפארות ריקה. ואין איש ממנו בוש להודות בעניותו, אבל חרפה היא לא לטרוח להיחלץ ממנה. יש בינינו האוחזים בעסקי ביתם ואינם מניחים ידם גם מעסקי המדינה. ואף אותם העושים מלאכתם עיקר אינם בורים בענייני המדינה. יחידים אנו בעולם, שאין אנו חושבים את מי שאינו נוטל חלק בכל אלה לאיש מנוחות, אלא לאזרח שאין חפץ בו. ואנו עצמנו חותכים את עניינינו או מדיינים בהם, לפחות, כראוי. ואין אנו סבורים שהדיבורים קשים למעשים, אלא שמזיק הוא לא ללמוד תחילה מתוך דיון מה שיש ללמוד, לפני שיתחילו במעשים. כי גם בזה נבדלים אנו מאחרים, שאנו מעיזים ביותר ובאותה שעה גם מעיזים יפה בכל דבר, שיש בדעתנו לאחוז בו; ואילו האחרים, היעדר הידיעה מוסיף להם אומץ, וההתבוננות — היסוסים. ובאמת ראויים להיקרא אמיצי-לב רק אלו המכירים ויודעים גם את נוראות המלחמה וגם את נעימות החיים, ואינם מתחמקים בשל כך מהסכנות. גם בנדיבות שונים אנו מרוב האנשים, כי אין אנו משתדלים לקנות לנו ידידים בטובות שאנו מקבלים מהם, אלא בטובות שאנו גומלים להם. וגומל-טוב הוא ידיד נאמן יותר, מפני שהוא מבקש לקיים על-ידי רצון טוב את החוב, שמקבל-הטובה חייב לו; אך החייב-טובה רופפת היא ידידותו, מפני שהוא יודע שאין הוא גומל-חסד, אלא פורע חובו בלבד. ואנו היחידים, המשפיעים טובה ללא חשש לא לשם הנאת עצמנו, אלא מתוך רגש האמון שבלבות בני-חורין.

מא'סיכומו של דבר, עירנו כולה משמשת בית-אולפן ליוון; ואף נראה לי, שכל אחד מאתנו מסוגל להראות עצמו כאישיות העומדת ברשות עצמה בכל נסיבות-החיים תוך זריזות יתירה ומלאת-חן. והוכחה לכך, שאין דברים אלו התפארות בלבד לפי עניין השעה אלא אמת כהווייתה, משמש חוסנה של עירנו, שקנינוהו לנו בתכונות אלו. ומפל הערים שבימינו היא לבדה תימצא לכשתיבדק גדולה משמועתה. והיא לבדה אינה נותנת מקום לא לאויב הבא עליה להתרעם, כי הוכה בידי פחותי-ערך, ולא לכפופים-לה לגנותה, כי נמסרו בידי אדונים, שאינם ראויים לשררה¹. באותות גדולים אנו מוכיחים את עוצמתנו, ואין היא חסרה כלל עדות, ולפיכך ישתאו עלינו גם בני-דורנו וגם הדורות הבאים. ואין אנו צריכים לא להומירוס לשבחנו ולא לפייטן אחר, המענג את שומעיו לשעה קלה, אלא שהאמת סותרת ומכחישה את סיפוריו.

[מא] 1. השחה: 'אתה מוצא, שכל אומה ולשון, ששלטה על ישראל, שלטה מסוף העולם ועד סופו בשביל כבוד ישראל' (מכילתא בשלח). 'כשאין ישראל עושים רצונו של מקום, מוסרם ביד אומה

ספר שני

ואנו אילצנו כל ים וכל ארץ להיפתח לפני אומץ לבנו. ובכל מקום הקמנו מצבות לזכרון-עולם, המעידות על רעותינו ועל טובותינו². ועל עיר כזו נלחמו האנשים האלה ברוח נדיבה ועליה מתו, שכן ראו חובה לעצמם לא להניח לה שתיגזל מהם. ומן הראוי הוא, שגם כל איש מהנשאים יהיה מוכן להתענות למענה.

מב וּלְפִיכֶךְ גַּם הָאֲרֻכְתִּי בְּדִיבּוּרִי עַל גְּדוּלְתָהּ שֶׁל הָעִיר לְלַמְדְכֶם, שְׁאִינָה דוּמָה תַּחֲרוּתָנוּ שֶׁלָנוּ לַתַּחֲרוּתָם שֶׁל אֱלֹהִים, שְׁאִין לָהֶם כָּלֹם מְדַבְּרִים אֱלֹהִים, וְלֹא־שֶׁר בְּהוֹכָחוֹת בְּרוּרוֹת אֶת שֶׁבַח הָאֲנָשִׁים, שְׁאִנִּי מְדַבֵּר עֲלֵיהֶם. וּבְאַמַּת, רֹב שֶׁבַחָם כִּבְר נֹאמֵר. כִּי מַעֲשֵׂי הַגְּבוּרָה שֶׁל הָלָלוּ וְשֶׁל הַדּוּמִים לָהֶם הֵם־הֵם שְׁפִיאוּ אֶת הָעִיר בַּתְּהִילוֹת, שֶׁקֶשְׁרָתִי לָהּ. וְלֹא מְרֹבִים הֵם הַיּוֹנִים, שֶׁתְּהִילָתָם תִּהְיֶה שְׁקוּלָה כְּנֹגֵד מַעֲשֵׂיהֶם בְּדוּמָה לָהֶם. וְנִרְאָה לִי, שְׁאַחֲרֵיתָם שֶׁל אֱלֹהִים מוֹכִיחָה עַל גְּבוּרַת אִישׁ, אִם כְּגִילּוּיָהּ הָרֹאשׁוֹן וְאִם כְּאִישׁוּרָה הָאַחֲרוֹן¹. וְגַם אוֹתָם שֶׁהָיוּ פְּחוּתִים בְּדַבְּרִים אַחֲרִים, רְאוּיִים הֵם שְׁאוּמֵץ־רוּחַם בְּפָנֵי הָאוֹיֵבִים בְּהַגְנָתָם עַל הַמּוֹלַדֶּת יִכְרִיעַ אֶת הַכֶּף לְזֻכּוֹתָם, כִּי הֵם מָחוּ אֶת הָרַע עַל־יְדֵי הַטּוֹב, וְיֹתֵר מִשֶּׁהִזְיָקוֹ בַּחֲיִיָּהֶם הַפְּרִטִּים הוֹעִילוּ בְּפַעּוּלוֹתֵיהֶם לְמַעַן הַכֹּלֵל. אִישׁ מֵהֶם לֹא בָּא מִדֶּרֶךְ בִּלְבֹד מִפְּנֵי שֶׁדָּבַק בַּהֲנָאָה שֶׁבַעֲוָשָׁר, וְלֹא דָחָה אֶת הַיּוֹם הַמֵּר בִּשְׁלֵם הַתְּקוּוּהָ, שֶׁעֲנִיִּים הוֹגִים, שֶׁאִם יִנְצְלוּ יַעֲשׂוּ עוֹשֶׁר. וְהֵם נִכְסְפוּ לַעֲשׂוֹת נִקְמוֹת בְּאוֹיְבֵיהֶם יֹתֵר מִשֶּׁשֶּׁאִפּוֹ לְדַבְּרִים אֱלֹהִים, וְבִהַּ שַׁעָה רָאוּ אֶת הַסִּכְנָה הַזֹּאת כְּמַעֲוִלָה שֶׁבִּסְכָּנוֹת, וּלְפִיכֶךְ בָּחֲרוּ לַתֵּת נִקְמָתָם בְּאוֹיְבֵים וּלְקִנּוֹת אֶת הַטּוֹבוֹת הָלָלוּ תוֹךְ כִּדִּי סִכָּנוֹת. הֵם הִפְקִידוּ בְּיָדֵי הַתְּקוּוּהָ אֶת תְּעֻלּוֹמַת הַהֲצֻלָּחָה, אֲךָ רָאוּ לְנִכּוֹן לְסִמּוֹךְ עַל עֲצָמָם בְּמַעֲשֵׂה הַגִּלּוּי וְהַמְזוּמָן לְפָנֵיהֶם. וְנִבְחָר הָיָה בְּעִינֵיהֶם לְהַתְּגוֹנֵן וּלְמוֹת בְּמַלְחָמָה מִלְּהֲצִיל נַפְשָׁם בְּדֶרֶךְ הַכְּנִיעָה. הֵם בָּרְחוּ מִחֲרַפַּת לְשׁוֹן, אֲךָ עָמְדוּ אִיתָן, בְּגוֹף וּבְנַפֶּשׁ, בְּמִלּוּי חוֹבָתָם. וְלַעֲתָ הַגְּזִירָה נִסְתַּלְּקוּ מִן הָעוֹלָם בְּרֹגֶעַ קֵט לֹא כִשְׁהֵם בְּשֶׁפֶל הַפְּחַדְנוֹת, אֲלֹא כִשְׁהֵם בְּרוּם הַתְּהִילָה. **מג** 'אֲנָשִׁים אֱלֹהִים נִהְיוּ אִפּוֹא כְּרָאוּי לְעִירָנוּ. וְאַתֶּם, הַנִּשְׁאָרִים בַּחַיִּים, עֲלִיכֶם לְהַתְּפַלֵּל שֶׁתִּהְיוּ מְאוֹשְׁרִים יֹתֵר מֵהֶם, אֲךָ עֲלִיכֶם לִהְיוֹת מוֹכְנִים לֹא לִיפּוֹל מֵהֶם בְּמַאֲוָה בְּאוּמֵץ־רוּחָם כִּלְפֵי הָאוֹיֵב. וְאַתֶּם הִתְרוֹן שֶׁבְּאוּמֵץ־הַלֵּב עֲלִיכֶם לְלַמּוֹד לֹא מִפִּי אֶחָד הַנוֹאמִים, אֲשֶׁר יִכְבִּיר מִלִּים וְיִסְפֹּר דְּבָרִים, שֶׁאַתֶּם יוֹדְעִים אוֹתָם לֹא פְחוּת מִמֶּנּוּ, וְיִגִּיד לָכֶם מֵהֵן הַטּוֹבוֹת הַכְּרוּכוֹת בַּהֲדִיפַת הָאוֹיֵב ; אֲלֹא עֲלִיכֶם לַתֵּת עֵינֵיכֶם יוֹם־יוֹם בַּחוֹסְנָה שֶׁל הָעִיר, כְּפִי שֶׁהוּא מִתְּגַלֶּה בְּמַעֲשֵׂים, וְלִהְיוֹת מִלֵּא אֲהָבָה אֵלֶיהָ. וְכִשְׁתִּיפְקַחְנָה עֵינֵיכֶם לִרְאוֹת אֶת גְּדוּלְתָהּ, עֲלִיכֶם לְהַתְּבוֹנֵן בְּדַבָּר, כִּי אֶת כָּל אֱלֹהִים סִיגְלוּ אֲנָשִׁים נוֹעֲזִים, שִׁידְעוּ אֶת חוֹבָתָם וּשְׂרָגֵשׁ הַכְּבוֹד פַּעַם בְּלִבּוֹתֵיהֶם וּבְפַעּוּלוֹתֵיהֶם ; אֲנָשִׁים אֲשֶׁר גַּם אִם הוֹרַע

שֶׁפִּלְהִי (סְפָרִי דְּבָרִים, שֶׁה ; כְּתוּבָת סו, ב). 2. יֵשׁ מִפְּרָשִׁים : נִצְחוֹנוֹתֵינוּ וּמִפְּלוֹתֵינוּ (גַּם כְּשֶׁלּוֹ־נוֹתִיָה שֶׁל אֶתוֹנָה מַעֲדִידִים עַל גְּדוּלְתָהּ). וְיֵשׁ מִפְּרָשִׁים וּמִתְּרַגְּמִים : אִיבָתָנוּ וִידִידוֹתָנוּ.

[מב] 1. לְמַקְצָתָם (בִּיחּוּד לְצַעֲרִים) הִיא בִּזְה מִשּׁוֹם גִּלּוּי רֹאשׁוֹן שֶׁל גְּבוּרָתָם, וּלְמַקְצָתָם (בִּיחּוּד לְמִבּוֹר־גָּרִים) — אִישׁוֹר אַחֲרוֹן.

מזלם ביום-מסה, גמרו אומר שעירם לא תהא חסרה לפחות את אומץ-רוחם ותרמו למענה את המפוארת שבתרומות. כי הם מסרו את חייהם לכלל וקנו לעצמם שבת, אשר לא יכול לעולם ואת המעולה שבקברות; לא זה שבו מונחות עצמותיהם, אלא זה שבו קיימת תהילתם לזכרון-עד בכל עת-מצוא, אם בזו המיועדת לנאומים ואם בזו המזומנת למעשים¹. כי כל הארץ היא מקום-קבר לאנשים דגולים, ולא הכתובת על ציון קברם בארצם היא השומרת לבדה על זכרונם, אלא גם בארצות לא להם קיימת אצל כל איש מזכרת לא-כתובה שלהם, מזכרת הנטועה בלב ולא חרותה על גבי אבן. לכן עליכם להתחרות באנשים אלה ולראות את האושר בחירות ואת החירות באומץ-הלב, ולא להירתע מפני הסכנות שבמלחמה. כי לא קשי-יום ראוי להם שלא יחוסו על חייהם, אלה שאין להם כל תקווה לצפות לטובה, כי אם אלה שסכנה נשקפת להם, שתמורה-לרעה תבוא עליהם אם יישארו בחיים, ואלה שהפרש גדול ביותר הוא בשבילם, אם ייכשלו ואם לאו. כי לאיש, אשר רוח בו, מכאיבה ההשפלה הכרוכה במורך-לב יותר ממיתה חטופה בשעה של עוז-רוח ותקווה-לנצחון.

מד' ולפיכך¹ אין אני בא לנוד להוריהם של האנשים האלה, כל שהם במעמד זה, כי אם לנחמם. יודעים הם מה רבות הן החליפות, שעברו עליהם עצמם בחייהם; אולם אשרי האיש, שנפלה בחלקו אחרית מפוארת כאחריתם של האנשים האלה וצער מפואר כצערכם, ואשרי האיש, שקץ אושרו הוא גם קץ חייו. ויודע אני, שקשה לפייסכם בזאת, כי אושרם של אחרים, שגם אתם התענגתם עליו לפניכם, יזכיר לכם תכופות את אסונכם שלכם. ואין אדם מצטער על היעדר טובות, שלא טעם טעמן מימיו, אלא על דברים, שהיה למוד בהם וניטלו ממנו. ואלה מכם, שהם בפרק ההולדה, עליהם להבליג על יגונם גם מתוך התוחלת לבנים אחרים, כי לרבים מכם ישכחו היילודים את אבלם על הבנים שהיו ואינם, ואף העיר תהא נשכרת שכר כפול, שלא תהא שוממה ובטחונה יגדל. כי מן הנמנע הוא, שאותם שאין להם בנים² לספנם, ישיאו עצה טובה וישרה כאחרים, מאחר שאין סיכונם שווה. ואילו אתם הבאים בימים, ראו את רוב שנותיכם, שבהן הייתם מאושרים, כשכר גדול, וזכרו ששארית ימיכם קטנה תהא, והתנחמו בתהילת בניכם. כי אהבת התהילה אינה מזקינה; ולא העושר הוא המענג ביותר את האדם, כשהוא מגיע לגיל שאין בו חפץ, כמו שאחרים אומרים, אלא הכבוד.

מה' ואתם, בני האנשים האלה ואחיהם, כל אלה העומדים פה אתנו, רואה אני את התח-

[מג] 1. כלומר, אם כשמשבחים אותם בנאומים ואם כשהם משמשים דוגמה בשעת מלחמה.
[מד] 1. מכיוון שהאנשים הללו לא חסו על חייהם. 2. לפי עדות היסטורית אחת ניתנה רשות-הדיבור באספה רק למי שהיו לו בנים זכרים. והשחה: 'אין מושיבים בסנהדרין... מי שאין לו בנים' (סנהדרין לו, ב). 'מי שלא ראה לו בנים, כשר לדון דיני ממונות, ואין כשר לדון דיני נפשות' (תוספתא שם ז, ה).

רות הקשה הנכונה לכם (כי הכל למודים להלל את שאיננו). ואף אם תגיעו עד תכלית הגבורה, לא סוף דבר שלא יראו אתכם דומים להם, אלא אף יכירו בכם בקושי כפחיו-תים מהם רק במקצת. כי עין האדם צרה במתחרו, אך מי שאינו עומד למפגע לאיש, מביטים בו בעין טובה הנקייה מקנאה.

ואם מן הראוי, שאומר משהו אף על חובות הנשים, לכל אלו שתשבנה מן היום הזה והלאה באלמנות, אצמצם הכל בעצה קצרה. שבח גדול הוא לכן לא להיות גרו-עות מכפי שהטבע חונן אתכן¹, וגדול שמה של זו, שממעטים לרנן אחריה בין הגב-רים, הן לשבח והן לגנאי.

מו 'אמרתי בנאומי, כפי שהחוק מחייב, אותן מלים, שנראו לי כהולמות, וגם בפועל כבר חלקנו כבוד לנקברים. ולא עוד אלא שהעיר תכלכל מהיום ואילך מכספי הציבור את ילדיהם עד שיגדלו¹. וכך שמה העיר לפניהם ולפני הנשאים אחריהם זר, שיש בו מן התועלת², כגמול על תחרויות מעין אלו. כי במקום, שבו קבועים הגדולים שבפרסים על מעשה-גבורה, שם מצויים גם הטובים שבאזרחים. ועתה, לאחר שספד-תם להם כראוי, איש-איש למתו, לכו לבתיכם לשלום'.

מז כזה היה סדר הקבורה, שנערך באותו חורף. ומשחלף החורף כלתה השנה הרא-שונה למלחמה זו.

בתחילת הקיץ פשטו שוב שני-שלישים מצבאות הפילופונסים ובעלי-בריתם אל אטיקה בפיקודו של ארכידאמוס בן זבכסידאמוס, מלך הלאקדימונים, ומשתקעו בה מחנם החלו משחיתים את הארץ. לאחר שעשו ימים קלים באטיקה, הופיעה המגיפה לראשונה בין האתונאים. באמת אמרו, שהיא פרצה עוד קודם לכן במקומות מרובים, בסביבות לימנוס ובגלילות אחרים, אך משום מקום לא נמסר, שהדבר היה כבד כל-כך ושהמתים בו היו מרובים כל-כך. יד הרופאים קצרה מלהושיע, שכן טיפלו ברא-שונה במחלה בלי שידעו מה טיבה, ובהם בייחוד עשתה המגיפה שמות, ככל שביקרו יותר אצל החולים; ולשווא היתה אף כל תחבולת אנוש אחרת כנגדה. כל התחנונים בבתי-המקדש וכל הפניות לאורים וסגולות אחרות כהנה שהשתמשו בהן היו ללא-הועיל, ובסוף משכו ידיהם מהן, כי גברה עליהם יד הרעה.

מח הפורענות החלה, כפי שאומרים, באייתיאופיה¹, זו שמעבר למצרים, ואחר-כך הת-פשטה על פני מצרים ולוב ולרובן של ארצות המלך². ואז נפלה לפתע פתאום על העיר אתונה, ובראשונה פגעה באנשי פִּירִיאָבס, ועל כן גם חשדו תושביה, שה-פילופונסים נתנו רעל בבורות-המים³ שלהם, כי לא היו שם עדיין בארות. לאחר

[מה] 1. הכחנה, כנראה, לכוח-הסבל של האשה.

[מו] 1. עד גיל 18. 2. לא לנוי ולכבוד בלבד כמו בכל התחרויות.

[מח] 1. כוש (מדרום למצרים). 2. מלך פרס. 3. לכינוס מי-גשמים.

זמן הגיעה גם אל העיר העליונה, ומאז הלך וגדל מספר המתים. וכל אדם, אחד רופא ואחד הדיוט, רשאי לדון על מחלה זו לפי הכרתו הוא ולציין את מקורה לפי סברתו ואת הסיבות, שמספיקות היו, לדעתו, לחולל תמורה כזו. אך אני אתאר את מהלכה ואפרש את סימניה, שעל-פיהם יוכל כל אדם להכירה מתוך התבוננות, אם תפרוץ שוב ביום מן הימים⁴, שכן ידע עליה מראש, כי אני עצמי חליתי במחלה זו וגם ראיתי בעצמי אחרים שנפגעו בה.

מט הכל מודים, שהשנה ההיא היתה נקייה ביותר מכל מיני תחלואים אחרים. אך אם קפץ חולי כלשהו על אדם מקודם, סופו שנפגע במגיפה. ואילו אחרים נפלו למשכב ללא כל עילה, כשהם בריאים ושלמים. תחילה אחז אותם פתאום חום חזק בראשם, בעיניים נראתה דלקת ואדמימות, וחלל הפה, הגרון והלשון, נעשה מיד אדום כדם והעלה ריח משונה ובאוש. מהם באו לאחר-כך עיטוש וצרידות, ולאחר זמן לא רב התפשט המיחוש עד החזה תוך כדי שיעול חזק. וכשהחולי היה קובע לו מקום בקיבה, היה הופכה¹ וגורם להקאות-מרה מכל המינים, שפוננו בשם על-ידי הרופאים, ואף הן היו מלוות כאבים גדולים. על-פי רוב היתה באה אחר כך התקפת-שווא להקאה תוך עווית חזקה. יש שעווית זו היתה שוככת מיד, ויש שהיתה פוסקת רק לאחר זמן. מפרו לא היה גוף החולה חם ביותר למשמוש היד ולא חיוור² למראה, אלא אדמדם וכה-כחול, פורח אבעבועות קטנות וחבורות. אך בתוכו בער הגוף כל-כך, עד שלא יכול שאת גם כיסוי קל שבקלים של בגד עשוי-צמר או של סדיני בד ולא של כל דבר אחר, וכל חפצם של החולים היה להיות ערומים, וחביב היה עליהם ביותר לזרוק עצמם לתוך מים קרים (ובאמת רבים מהחולים, שלא היה להם דואג, אף עשו כך וקפצו לתוך בורות), כי אחוזים היו צמא, שלא ידע רוויה, ואחת היה להם, אם הרבו לשתות ואם המעיטו. גם נדודי-השינה וחוסר-המנוחה הציקו להם בלי הרף. והגוף לא היה מידלדל בעוד המחלה בפריחתה, אלא עמד להפליא בפני כל הת-קפותיה, וכך היו נפטרים ברובם ביום התשיעי או השביעי למחלתם בשל החום שמבפנים, כשעוד מקצת כוחם עליהם³. ואם היו נמלטים מהמוות, היתה המחלה יורדת לבני מעיהם ומעלה כיבים אנושים, ובו בזמן היו לוקים בשלשול ללא מעצור, ורבים מהם היו גוועים לאחר-מכן מתוך תשישות. כי הפגע היה עובר דרך כל הגוף, כשהוא מתחיל מחזורו מלמעלה וקובע לו בתחילה מקום בראש. ואם יצא מישהו בשלום מהסכנות, היה החולי נאחז בראשי אבריו ונותן בהם אותותיו, שכן היה תוקף את המבושים ואת אצבעות הידיים והרגליים. ויש שנחלצו מהמחלה באבדנם של אלו

4. ראה א, כב.

[מט] 1. מעורר בחילה. 2. כרגיל במחלות מעין אלו. 3. כלומר, לא התשישות היא שהיתה גורמת למיתתם.

ויש שחיסרו גם את עיניהם. ואילו אחרים תקפתם שיכחה מיד לאחר שקמו ממיטתם, שיכחת כל דבר, ולא היו מכירים לא את עצמם ולא את קרוביהם.

נ באמת, טיבה המיוחד של המחלה היה למעלה מכל תיאור והיא תקפה כל אדם בעוז, העולה על כוח סבלו של הטבע האנושי. ובכך בייחוד הראתה בבירור, שהיא משונה מכל המחלות המצויות. הציפורים והחיות המהלכות על-ארבע הניזונות מבשר בני-אדם לא קרבו כלל לגופות המתים, אף-על-פי שרבים מהם לא באו לקבורה, או היו נספות אם טעמו מבשרם. ועדות לכך, שציפורי-הטרף נעלמו כמעט מן העין, והן לא נראו בכלל ואף לא ליד הגופות. אך הכלבים, הואיל והם גדלים עם בני האדם, סיפקו הזדמנות טובה יותר להפרת המתרחש.

נא כזה היה טיבו המיוחד של החולי בכללותו, כי אני מסיח דעתי מסימנים רבים אחרים לא-מצויים, שכן שונים היו אצל זה מאשר אצל זה. ובמשך כל אותו הזמן לא ציער את הבריות שום חולי אחר מהמחלות השכיחות, אך אם קפץ חולי כלשהו על אדם, סופו שנפגע במגיפה. ויש שמתו מתוך הזנחה, אך יש שמתו חרף כל הטיפול המרובה. וניתן להיאמר, שלא היתה בנמצא שום תרופה אחת ויחידה, שהיה בה כדי להועיל בוודאות למשתמש בה (כי זו שהועילה לאחד, הזיקה לשני), ולא היה שום גוף, אחד חזק ואחד חלש, שהיה בו כשהוא לעצמו כדי לעמוד בפניו, אלא הוא סחף את כולם, ולא פסח אף על אלו שטיפלו בהם בדאגה רבה. והנורא שבכל הרעה הזאת היה הדיכאון שתקפם כל-אימת שהרגישו, כי החולי פקד אותם, כי הם היו מפנים אז מיד את לבם ליאוש ומפקירים עצמם, ורוחם לא היתה עומדת בהם; ולא עוד, אלא שהיו מידבקים בו מתוך שטיפלו זה בזה והיו מתים כבני-צאן. וזה שגרם לתמותה הגדולה ביותר; שאם נמנעו לבקר זה אצל זה מתוך פחד היו החולים מתים עזובים לנפשם, וכך נתרוקנו הרבה בתים מחוסר מטפלים; ואם ביקרו אצל החולים, היו נספים. אלה היו בייחוד אותם שהיו מתיימרים במידה כלשהי של צדקות, כי מתוך רגש-כבוד לא חסו על עצמם והיו נכנסים אצל ידידיהם בשעה שאף קרוביהם של הנפטרים חדלו לסוף מתוך עייפות לספוד להם, כי קשתה עליהם יד הרעה. אך על-פי רוב היו אותם שנחלצו ממוות מרחמים עם כל זאת על הגווע ועל החולה, כי הם הכירו בטיב המחלה מתוך נסיונם וגם לא פחדו לנפשם, כי החולי לא היה אווזו אותו איש עצמו פעמיים במידה שהיה בה כדי להמית. והכל היו מאשרים אותם על כך, ואף הם עצמם היו משתעשעים מתוך שמחת-השעה בתקוות-שווא, שלא ייספו לעולם במחלה אחרת כלשהי.

נב הצטופפות הכפריים בעיר עוד הגדישה את סאת הפורענות, וביותר גדול היה סבלם של העקורים עצמם. כי מחוסר בתים דרו בצריפים סרוחים בעונת החום, והמגיפה אכלה בהם בכל פה. פגרי הנפטרים היו נערמים זה על גבי זה ואנשים מתים-למחצה

היו מתגוללים בראש חוצות ואצל כל באר מפני שקיקותם למים. והמקדשים, שבהם קבעו משפנם, היו מלאים פגרי אנשים, כי בהם נפחו נפשם; שכן משגברה עליהם הרעה, ובני־האדם לא ידעו מה יהא בסופם, החלו מזלזלים בכל דבר שבקדושה ושבחוקה. נתבלבלו כל הנימוסים, שהיו מדקדקים בהם תחילה בקבורת המתים, וכל איש קבר את מתו ככל אשר מצאה ידו. ומשתכפו עליהם מתיהם והיו חסרים צורכי קבורה, הפנו רבים את עצמם לדרכי־קבורה מבישות. הללו היו מקדימים וש־מים את פגר מתם על מערכת עצים של אחרים ומציתים בה את האש, והללו היו נושאים את המת ומטילים אותו על ראש מדורה, שאחר היה נשרף בה, והיו פונים להם לדרכם.

נג והחולי הוא שגרם גם לכל הפשעים הכבדים האחרים, שמילאו את העיר. קל היה עכשיו בעיני איש להעז פנים ולעשות בגלוי לתאוות־נפשו מה שהיה עושה קודם בצנעה. הם ראו, כי לפתע פתאום משתנה גורל האדם, ואנשים מאושרים ומשופעים בנכסים מתים, ואותם שהיו מחוסרי כול לפנים מחזיקים עכשיו ברכושם. וכך התירו לעצמם לחטוף וליהנות מן החיים ולהתענג על טובם, מפני שראו את גופם וממונם כבני־יומם בלבד. ואיש לא היה מוכן לטרוח לשם הכבוד, כי לא ידע אם לא ייספה, עד שלא יזכה להגיע אליו. אך כל דבר שהיה בו מן ההנאה לא־לתר וכל דבר העשוי מאיזה צד שהוא לגרום לכך הוחזק יפה ומועיל כאחד. ולא מנעום מזאת לא יראת האלים ולא כל חוק מחוקי האנשים. ושקולות היו בעיניהם יראת־החטא והיפוכה, כי ראו, שכולם כאחד אובדים. ואיש לא ציפה, שיאריך ימים עד יום־הדין ושישא את עונשו על פשעיו. כי גור־דין חמור יותר היה תלוי כבר מעל לראשיהם, וכסבורים היו, שמן הראוי הוא ליהנות קצת מהחיים עד שלא יחול עליהם.

נד כזאת היתה הפורענות, שהגיעה לאתונאים והכבידה אכפה עליהם; בפנים מתו האנשים ובחוץ הושמה הארץ. כנוהג שבעולם הזכירו בשעת־צרה זו גם אותו חרוז, שלדברי זקניהם הושר מימים קדמונים:

חָרַב הַדּוֹרִים תָּבוֹא וְעָמָה גַּם הַלּוֹמוֹס¹.

אלא שנחלקו דעות הבריות בזאת. ויש שאמרו, שהזקנים לא הגו 'לומוס' (מגיפה) בחרוז זה, אלא 'לימוס' (רָעָב)². באותה שעה ניצחה, כמובן מאליו, הדעה, שלא הגו אלא 'לומוס', כי בני־האדם השוו את זכרונם לסבלם. אך סבורני, שאם תעמוד עליהם מלחמה דורית אחרת ורעב יהיה בארץ, ישננו, כפי שניתן לשער, את החרוז אחרת. יודעי הדבר שביניהם הזכירו גם את דבר האורים, שהיה אל הלאקדימונים. כי שעה ששאלו את פי האל, אם יש להם להילחם, ענה להם, שאם יילחמו בכל כוחם, ינצחו.

[נד] 1. תרגום ש. שפאן. 2. המלה לומוס (לוימוס) מופיעה בעברית במלה 'אנדורלומוסיה', והמלה לימוס — במלה 'בולמוס'.

ספר שני

ואף הוא עצמו, כך אמר, יעמוד לימינם. והם שיערו, שהמאורעות שנתרחשו מכוונים לגזירת האורים. ובאמת פרצה המחלה מיד לאחר שפשטו הלאקדימונים לאטיקה. אל פילופונים עצמה לא חדרה במידה הראויה שידברו בה, אך היא הקיפה ביחוד את אתונה, ולאחר־מכן גם גלילות אחרים המרובים באוכלוסים. עד כאן על קורות המ־גיפה.

נה משהשחיתו הפילופונים את המישור¹, העתיקו משם אל חבל־הארץ הנקרא פֶּאֶרְא־לוֹס² עד לִבְרִיאֹן³, שבה נמצאים מכרות־הכסף של האתונאים. בראשונה השחיתו כאן אותו חבל־ארץ הצופה פני פילופוניסוס, ולאחר־מכן אותו חלק־ארץ הפונה לצד אֶבְּוִיָּאָה ואֶנְדְּרוֹס⁴. אך פריקליס, שהיה המצביא בימים ההם, עמד גם אז על דעתו, כמו בפלישה הראשונה, שאין להם לאתונאים לצאת ולערוך מלחמה לקראתם.

נו עוד בשעה שהפילופונים עשו במישור, עד שלא באו לפאראלוס, צייד פריקליס מאה אניות לשוט בהן על פילופוניסוס, ולאחר ששלמה המלאכה פרש לים. באניות הוליך ארבעת אלפים הופליטים אתונאיים, ושלוש מאות פרשים הוסעו בספינות מובי־לות־סוסים, שהותקנו אז לראשונה מאניות ישנות. במסע זה השתתפו גם הכיאים והלֶסְבִּים¹ בחמישים אניות. בשעה שצבא זה של האתונאים פרש לים, כבר היו הפילופונים בפאראלוס של אטיקה. משהגיעו האתונאים לאֶפִּידֶאֶבְרוֹס² של פילו־פוניסוס השמו את רוב אדמתה והתקיפו את העיר עצמה, ואף־על־פי שייחלו בתחילה ללכדה, לא עלה הדבר בידם. משעלו מעל אֶפִּידֶאֶבְרוֹס, הֶשְׂמוּ את אדמות טְרוֹזִין³ והאליאים⁴ וְהֶרְמִיוֹנִי⁵. כל אלו שוכנות לחוף ימה של פילופוניסוס. כשהפליגו משם, הגיעו אל פֶּרַאסִיָּאִי⁶, עיירה לאקונית השוכנת לחוף הים, השחיתו את אדמתה ואף כבשו את העיר עצמה ובזוזה. לאחר שעשו מעשים אלו, חזרו לביתם. משחזרו לא מצאו כבר את הפילופונים באטיקה, כי הם נסוגו לארצם.

נו במשך כל הזמן, שבו שהו הפילופונים באטיקה וצי האתונאים המשיך במסעו, הש־תוללה המגיפה בחיל הצי ובעיר כאחד, עד שאמרו שהפילופונים מיהרו לצאת מאטיקה מפחד החולי, כי הדבר נודע להם מפי העריקים ואף הם עצמם הרגישו¹ בקבורת המתים. בכל זאת נשתהו בפלישה זו באטיקה זמן מרובה ביותר והשמו את כל הארץ, כי הם עשו בה כארבעים יום.

נח באותו קיץ עצמו לקחו האַגֶּנוֹן בן נִיקִיָּאס וקֶלִיאֹפּוֹמְפּוֹס בן קֶלִינִיָּאס, חבריו של פריקליס לפיקוד, את הצי, אשר הוא עצמו ציידו, והפליגו מיד על הכאלקידים של

[נה] 1. מסביב לאתונה. 2. חבל־הים, חוף הים. 3. בדרום אטיקה. 4. איים ממזרח לאטיקה.

[גו] 1. כבעלי־ברית עצמאים. 2. בחוף המזרחי של אַרְגוֹלִיס. 3. בחוף הדרומי־מערבי של אַרְגוֹלִיס.

4. בחוף הדרומי של אַרְגוֹלִיס. 5. בחוף המזרחי של לאקוניה.

[נז] 1. לפי עשן המדורות.

תראקיה ועל פוטידיאה, שהיתה נתונה עדיין במצור¹. כשהגיעו לפוטידיאה, קירבו אליה מכוונות וניסו ללכדה בתחבולות מתחבולות שונות. אך לא הצליחו ללכוד את העיר ואף לא עלה בידם כל דבר אחר במידה שיהא שקול כנגד הכנותיהם. כי המגיפה פרצה גם כאן באתונאים והכבידה ידה עליהם ועשתה בהם שמות. גם החיים לים הראשונים של האתונאים, שהיו קודם לכן בריאים ושלמים, חלו בעטיו של צבא האגנון. אך פורמיון ואלף ושש מאות החיילים אשר אתו כבר לא היו אז בכאלקיה-דיקי¹. האגנון חזר אפוא עם אניותיו לאתונה, לאחר שאבדו לו במגיפה במשך ארבעים יום כאלף וחמישים איש מתוך ארבעת אלפי ההופליטים שלקח עמו. אך החיילים הראשונים נשארו במקומם והמשיכו לצור על פוטידיאה.

נט לאחר הפלישה השנייה של הפילופונסים נשתנתה דעתם של האתונאים עליהם, שכן הושחתה ארצם בשנייה והחולי והמלחמה כאחד העיקו עליהם. הם גינו את פריקליס על שפיתם להילחם והאשימוהו בכל הפורענויות, שבאו עליהם. נפשם נכספה להשיג לים עם הלאקדימונים ואף שלחו מלאכים אליהם, אך העלו חרס בידם. וכיוון שנתייאשו מכל תקווה, נטפלו לו לפריקליס. משראה שהם כעוסים על אשר הגיע אליהם ושהם עושים כל מה שציפה שיעשו, כינס אותם לאספה (כי הוא היה עדיין המצביא) וביקש לעודדם ולהסיר את הכעס מלבם, לרפך מזגם ולהפיג פחדם. והוא ניגש ואמר כדברים האלה:

ס 'גילויי כעסכם באו עלי, כשאני מצפה להם, כי מכיר אני את עילותיו. ולפיכך קראתי לאספה זו כדי להזכיר לכם את החלטותיכם ולגנותכם, אם אתם מתמרמרים עלי שלא-כראוי או נכנעים לפורענויות שלא-כשורה. כי לדעתי עיר מביאה יותר טובה לאזרחיה כיחידים בשעה שהיא משגשגת כמדינה, מאשר בשעה שכל אזרח ואזרח בה עושה חיל, אך היא עצמה כושלת בכללה. כי אם גם מצליח אדם כפרט, הרי בשעה שמולדתו נכחדת הריהו אובד יחד עמה. אך אם הורע מזלו בשעה שמזלה טוב, יתר תקווה לו להיוושע. ומאחר שמדינה יש בכוחה לשאת בסבלם של אזרחיה כיחידים, אך יחיד אין לאל ידו לשאת בשלה, צריך שהכל יעמדו לה בשעת דחקה ולא לעשות מה שאתם עושים עכשיו, שמתוך שאתם בהולים על עסקי-הבית הרעים שלכם, אתם מניחים ידיכם מתשועת הכלל ומאשימים אותי, שהמליץ על המלחמה, ואת עצמכם אתם, שהסכמתם על ידי. ואתם כעוסים עלי, האיש שאין כוחו רע, לדעתי, מכוחו של כל אדם אחר להכיר את הנכונה ולהסבירה בדברים; איש האוהב את מולדתו והגבוה מכל פיתויי ממון. כי האיש המכיר את הנכונה, אך אינו יודע להרצותה בבהירות, כמוהו כאיש שאין לו תפיסה בה כלל. ומי ששתיהן לו, אך אינו דורש טובת מדינתו, אינו עשוי לדבר כראוי לה. ואם גם זאת לו, אך הממון

[נח] 1. ראה א, סד.

מכריעו, הרי בגלל דבר זה בלבד יהיו כל מעלותיו מוצעות למכירה. ואם שודלתם על ידי להילחם מתוך סבורים הייתם, שכל המידות הללו מצויות בי יותר מאשר באחרים, ולו גם במידה טפופה, אין הדעת סובלת שתתלו בי עכשיו את האשמה, שהריעותי לעשות.

סא 'ודאי, איזולת גמורה היא להתגרות מלחמה, כשאתה שרוי בשלווה והברירה בידך אם להילחם או לחדול. אך אם הכרח הוא להיכנע ולסור מיד למרותם של אחרים או להסתכן ולהינצל משעבוד, הרי כל הבורח מפני הסכנה ראוי שיגנוהו יותר ממי שעומד בפניה. כשלעצמי אני עומד בדעתי ואיני חוזר בי, אך אתם נשתניתם, שכן אירע לכם להסכים לדעתי כשהייתם שלמים ולחזור בכם כשאתם כואבים. בשל חולשת דעתכם נראית לכם עצתי כלא נכונה, מפני שכל אחד מכם מרגיש כבר בצערו, אך ההוכחה על התועלת שבדבר חסרה עדיין לכולכם. וכשהגיעו הדברים פתאום לידי חילופים גדולים, נשתפלה רוחכם עליכם משתעמדו בהחלטתכם. כי רוח האדם מכודנת לפתאומי ולבלתי-צפוי ולתוצאות, שלא עלו במחשבה תחילה. וזהו שאירע לכם גם בשל דברים אחרים, ובייחוד בשל המגיפה. אף-על-פי-כן, הואיל ואתם תושביה של עיר גדולה וחונתם במידות ההולמות את גדולתה, צריך שתהיו מוכנים לעמוד בגדולות שבתלאות, ולא למחות את שמה הטוב. כי הבריות רואים עצמם רשאים לתעב את האיש השואף מתוך חוצפה ליטול לעצמו שם שאינו הולמו ואף לגנות במידה שווה אותו אדם המאבד מתוך מורך-לב את השם שקנה לעצמו. הבליגו אפוא על צערכם כיחידים ותנו ידכם להצלת הכלל.

סב 'ואם אתם סבורים, שתלאות המלחמה תלכנה ותגדלנה ואנו נכרע תחתיהן אחרי ככלות הכול, הרי די לכם באותן הוכחות, שבהן הוכחתי תכופות בהזדמנויות שונות, שאין חשש זה אלא חשש-שווא. אך אני אגלה גם דבר זה, שלדעתי לא עלה מעולם במחשבתכם, אף-על-פי שיש בו כדי להגדיל שלטונכם, וגם אני עצמי לא דנתי בו בנאומי הקודמים. ואף עכשיו לא הייתי מזכירו, שכן יש בו מן ההתרברבות, אילולא ראיתכם מדוכדכים יותר מכפי שטבע הדברים מחייב. אתם מדמים בנפשכם, שאתם שולטים על בעלי-בריתכם בלבד, אך אני מכריז ומודיע, שמשני חלקי היקום הנתונים לשימוש של אדם, הים והיבשה, רודים אתם על כל-כולו של אחד מהם, ואתם מחזיקים בו, או עשויים להחזיק בו, ככל אוות נפשכם. ואין איש, לא מלך ולא עם מאותם החיים כיום, שימנע אתכם מלהפליג בצי כציכם לכל מקום שתרצו. ואינה דומה עוצמה זו לתועלת שבבתים ובשדות, שחסרונם כל כך נורא בעיניכם. ואין הדעת נותנת, שתצטערו עליהם יותר מאשר על אבדן גן-חמד או ראויה של עושר כיוצא בו, אלא עליכם לזלזל בהם מתוך שתשוו אותם לאותה עוצמה. ועליכם להכיר שהחירות, אם נחזיק בה ונקיימנה בידינו, תמלא על נקלה את חסרונם, אך הכפופים

לאחרים מאבדים כרגיל אף מה שקנו להם קודם. וחייבים אתם להראות עצמכם, שאינכם פחותים מאבותיכם, שהשיגו מה שהשיגו בעמל וביגיעה, ולא באה להם בירושה מאחרים, ולא עוד, אלא ששמרו שלטונם והנחילוהו לכם (ולאבד מה שנרכש מביש יותר מלהיפשל בניסיון רכישה). ועליכם לצאת על אויביכם לא באומץ־רוח בלבד, אלא אף בזלזול בכוחם. בורות והצלחה מביאות גם מוג־לב לידי התרברבות, אך זלזול באויב אין אתה מוצא אלא באותו אדם הבטוח מתוך הכרה ברורה, כמונו עכשיו, שהוא עולה על אויביו. והרגשת זלזול זו עושה בתנאים שווים את האומץ מאושש יותר בעזרת התבונה, השמה מבטחה לא בתקווה, שכוחה גדול בשעת אבדן־עצה, אלא בהכרה הנשענת על העובדות והרואה באספקלריה מצוחצחת יותר. סג' והדעת נותנת, שיש לכם לתמוך בגדולתה של העיר, שעליה כולכם גאים, שבאה לה בזכות שלטונה, ולא לברוח מעמלה; ואם לאו, אל תרדפו אף אחרי הכבוד הזה. ואל תדמו בנפשכם, שאתם נלחמים על דבר אחד בלבד, על חירות תחת שעבוד, אלא אף על עצם קיום השלטון וכנגד הסכנה, שמקורה בשנאה שהבאתם עליכם בעק־בות שלטונכם. ועכשיו גם אינכם יכולים למשוך ידכם ממנו, אם מתחסד כלשהו מוכן אף לזאת מתוך פחד השעה ואהבת הבטלה. כי שלטונכם הוא למעשה רודנות, ואפשר שנטלתם אותו שלא בדין, אך מסוכן הוא להניח ידכם ממנו. אנשים כמות אלה עשוי־יים להרוס עיר, אם יצליחו לפתות אחרים להיגרר אחריהם, בין שיישארו כאן ובין שיתיישבו במקום אחר כעצמאים. כי איש מנוחות אין לו תשועה, אם אינו עודר במערכה יחד עם רב־פעלים, ואף אין בו תועלת של כלום במדינה שלטת, אלא בזו הכפופה למרותם של אחרים, בתוך עבדות היושבת לבטח.

סד' אל תלכו שולל אחרי אורחים כמות אלה ואל תתמידו באיבתכם אלי (שכן אף אתם נמניתם עמי להילחם), אם לאחר שעלו האויבים עלינו, עשו מה שברור היה שיעשו אם תמאנו להישמע להם; ואף אם נוספה עלינו, למעלה מכל צפייה, המגיפה הזו, הדבר היחידי מכל הדברים שבאו עלינו, שלא חזינו אותו מראש. ויודע אני, שבגלל מגיפה זו נשתנאתי עליכם במידה מרובה עוד יותר, אך שלא בצדק, אלא אם כן תתלו בי גם כל הצלחה לא־צפויה מראש. מן הצורך הוא לשאת את הייסורים הבאים בידי שמים בהכנעה ואת של האויבים בעוז־רוח. כזה היה הנוהג הרווח בעיר זו לשעבר, ואל־נא יבוטל עכשיו על־ידיכם. דעו, שלעירכם יצא שם גדול שבגדולים בין כל באי־העולם, מפני שלא נכנעה לפורענויות ובזבזה במלחמות נפשות ועמל יותר מכל מדינה אחרת וסיגלה לה עוצמה שאין כמותה עד ימינו אלה. וזכרון גדולתה יישאר לעד בדורות הבאים (אף אם אולי נחסר קצת ביום מן הימים, שכן מטבע כל דבר הוא אף לפחות), שמכל היוונים משלנו אנו על רובם של היוונים ועמדנו בגדולות שבמל־חמות בפני אויבינו, כנגד כולם יחד וכנגד כל אחד מהם לעצמו, ושכנו בעשירה

שבערים מכל הבחינות ובגדולה שבהן. ודאי, אפשר שאוֹה־בֶּהֱבִטְלָה ימעט ערכם של דברים אלו, אך כל הרוצה לפעול משהו יחקה אותנו, ואם לא ישיג מה שהשגנו, יתקנא בנו. שנאה וטינה של שעה היתה מנת־חלקם של כל אלו, שראו עצמם ראויים לשלוט באחרים. אך כל מי שמקנאים בו בשל דברים גדולים שבגדולים, נטל עצה טובה לעצמו. כי השנאה אינה מתמידה לאורך־ימים, אך תפארת ההוזה היא תהילת העתיד, הגנוזה לעד בזכרון בני־האדם. צפו אפוא לנחול כבוד להבא ואי־חרפה בהוזה וקנו את שניהם כאחד לאלתר במסירות־נפש. אל תשלחו כְּרוּזִים ללאקדימונים ואל תגלו שמדוכאים אתם ביסורים שבאו עליכם. שכן אותם שנפשמ עגומה עליהם פחות בשעת צרה והמחזיקים יותר מעמד בפניה תוך מעשים, הם אף החזקים ביותר, אחד ערים ואחד יחידים'.

סה בנאומים מעין אלו היה פריקליס משתדל להסיר מעליו את כעס האתונאים ולהסיח דעתם ממוראות השעה. והם אמנם נשמעו לו בכל הנוגע לעסקי המדינה, לא הוסיפו לשלוח מלאכי־שלום אל הלאקדימונים ואף התמסרו ביתר עוז למלחמה. אך נפשם היתה עגומה עליהם על פגעי ביתם: העם — על שחיסר גם את רכושו הדל, והעשירים — על אבדן אחוזותיהם היפות שמחוץ לעיר, על בתיהן וכלי־חמדתן, וגדולה מכולן — שנהפך להם השלום למלחמה. ובאמת לא נתקררה דעתם עליהם, עד ששמו על פריקליס כסף־ענושים. אך לא היו ימים מועטים והם חזרו ובחרו בו למצביאם, כדרכו של ההמון ההפכפך, ומסרו לידיו את כל עסקי המדינה. כי פג במקצת צערם על עסקי ביתם, ואף הבינו שבכל הנוגע לטובת העיר וצרכיה אין ערוך לחשיבותו. שבמשך כל הזמן, שעמד בראש העיר בימי השלום, הנהיג אותה בתבונה ושקד על בטחונה, ובימיו גדלה ביותר והתפתחה. וכשעמדה עליהם המלחמה, הראה שחזה מראש את כל עוצם כוחה.

פריקליס חי שתי שנים ושישה חדשים אחר פרוץ המלחמה¹, ולאחר מותו נתברר עוד יותר עד כמה היטיב לראות מראש את כל ענייני המלחמה. כי הוא אמר להם לאתונאים, שינצחו במלחמה, אם ישבו בשלווה², ישקדו על תקנת ציים, לא ישאפו להוסיף שלטון על שלטונם³ כל עוד מלחמה בארץ ולא יעמידו בסכנה את עצם קיומה של העיר. אך הם עשו היפוכם של דברים אלו⁴ ואף מעשים אחרים, שאין לכאורה, ביניהם לבין המלחמה ולא כלום, לכבוד עצמם ולשם ריווח ביתם, וביצעו לשם העיר דברים, שנמצאו רעים לעצמם ולבעלי־בריתם⁵. כי הם הכניסו ראשם במפעלות, שהרבו כבודם ועושרם של יחידים כל עוד עלו בידם, אך הזיקו נזק גדול לעיר בכל מהלך המלחמה, משנסתיימו בכשלון. וטעמו של דבר הוא, כי פריקליס,

[סה] 1. הוא מת בסתיו של שנת 429 לפני סה"נ. 2. יתאזרו בסבלנות, לא יצאו למלחמת־תנופה. 3. להגדיל את האימפריה שלהם. 4. לאחר מותו. 5. שכן המרידו את בעלי־בריתם עליהם.

שהשפעתו היתה גדולה בשל חשיבותו ורוחב־דעתו והיה מפורסם בנקיון־כפיו, עצר בעם כבן־חורין⁶, והוא הנהיג אותם יותר משהנהיגו הם אותו.

הוא לא קנה לו את השפעתו באמצעים מגונים ולא היה צריך להחניף להם, אלא יכול היה גם להתנגד להם ולהטיח דברים קשים כלפיהם בשל החשיבות היתירה, שהיתה נודעת לו. על כל פנים, כשהיה מרגיש, שהם מעיזים מגודל־לבב לעשות דבר שלא בעתו, היה מדכדכם בנאומיו ומטיל אימה עליהם, וכשהיו שרויים בפחד־שווא היה מחזק לבם בדבריו ומעודדם. וכך אירע, שהשלטון, שהיה דימוקראטי לפי שמו, היה למעשה נתון בידי הראשון שבאזרחים. אך הבאים־אחריו היו כולם שקולים זה כנגד זה, ומתוך שכל אחד מהם שאף להיות הראשון־במעלה⁷, היו מוכנים למסור לידי הדימוס גם את עסקי המדינה, שיעשה בהם ככל העולה על רוחו. ומכאן הטעויות המרובות והשונות שטעו, שעל כן אירעו הדברים בעיר גדולה, ששלטון ניתן לה גם על אחרים, ובכללן גם המשלחת לסיקליה⁸. ולא שנפלה כאן טעות באומדן כוחם של האויבים, שעליהם אסרו מלחמה, אלא שהנשארים בעיר לא נתנו דעתם לצורכי הצבא היוצא, ובסכסוכיהם האישיים, מי ומי יעמוד בראש העם, הקהו את פעולות המלחמה והטילו לראשונה מריבה בינם לבין עצמם על עסקי העיר. ומשנכשלו בסיקליה ואיבדו יחד עם כלי־מלחמתם את מרבית האניות, ובעיר גדל פירוד הלבבות, החזיקו בכל זאת האתונאים מעמד במשך שמונה שנים בפני אויביהם מאז, ובפני אנשי־סיקליה שנספחו אליהם, בפני בעלי־בריתם שרובם פשעו בהם, ובפני כורש בן המלך, שנוסף עליהם אחר־כך והמציא כספים לפילופונסים לבניין ציים; ולא הוכרעו, עד שכשלו זה בזה בסכסוכיהם האישיים ונפלו. כל כך מרובה היה שפע האמצעים, שעמד אז לרשותו של פריקליס, שעל־ידיהם צפה מראש שאתונה תנצח במלחמה על־נקלה את הפילופונסים לבדם⁹.

סו באותו קיץ עצמו צבאו הלאקדימונים ובעלי־בריתם במאה אניות על האי זאקינתוס, היושב מול אֵלִיס¹. הזאקינתים הם יוצאי האכייאים שבפילופוניס וברית היתה ביניהם לבין האתונאים. באניות שטו אלף הופליטים לאקדימונים ומפקדם היה קִנִּימוס, שר הצי של ספארטה. הם נחתו על האי והשחיתו את רובו. אך מאחר שיושביו לא נכנעו להם, חזרו והפליגו לביתם.

סז בשלהי אותו קיץ עצמו יצאה משלחת מפילופוניס לאסיה, אל המלך, לשדלו להמציא כספים ולהתחבר אליהם למלחמה. חברי המשלחת היו אריסטבס הקורינתי

6. לא פגע בזכויות העם ובחירותו, אך גם לא נתן להם להתפרע. 7. השחה: 'אמר ר' אבא: תפשו הקב"ה לירבעם בבגדו ואמר לו: חזור בך, ואני ואתה ובן ישי נטיל בגן עדן. אמר לו: מי בראש? — בן ישי בראש. — אם כך, איני רוצה' (סנהדרין קב, א). 8. סיציליה. מסע זה תואר בספרים ו—ז. 9. אך לא את כל האויבים, שהאתונאים עוררום כנגדם אחר־כך.

[סו] 1. ממערב לפילופוניס.

ושלושה שגרירים לאקדימונים, אנריסטוס וניקולאוס ופראטודאמוס, וטימאגוראס הטגאי ופוליס הארגיאאי, שנסע על דעת עצמו¹. בדרכם הגיעו השליחים תחילה אל סיטאלקיס בן טיריס² בתראקיה, שכן רצו לשדלו, אם יוכלו, לפרוש מהברית האתונה ולצבוא על פוטידיאה, שגיס אתונאי המשיך לצור עליה. הם נתכוונו גם לעבור בעזרתו את ההליספונטוס ולהגיע בשלום אל פארנאקיס בן פארנאבאזוס³, שעתיד היה לשלחם אל המלך בפנים הארץ. אך שני שליחים אתונאים, ליארכוס בן קאליי-מאכוס ואמיניאדיס בן פילימון, שנודמנו אז אצל סיטאלקיס, פיתו את סאדוקוס בן סיטאלקיס, שנעשה לא מזמן אורח אתונאי⁴, להסגיר לידיהם את האנשים, כדי שלא ילכו אל המלך ולא יגרמו נזק לעירו, במידה שהדבר תלוי בהם. הוא נתפתה להם ותפסם בשעה ששמו פעמיהם דרך תראקיה אל הספינה, שבה עמדו לחצות את ההליספונטוס, עד שלא ירדו בה. כי הוא שלח אנשים עם ליארכוס ואמיניאדיס לתפסם ואף ציווה למסרם לידי השליחים האתונאים. והם לקחום והביאום לאתונה. כשהגיעו לאתונה, עמדו האתונאים והרגו את כולם באותו יום עצמו ללא חקירה, אף-על-פי שביקשו לומר משהו לזכות עצמם, והשליכו את גופותיהם לתוך בור⁴, מתוך שחששו שאם יימלט אריסטבס, ירע להם מכל הרעה אשר הביא עליהם, כי גם קודם לכן היתה ידו בבירור בכל התככים שנעשו בפוטידיאה ובחוף תראקיה. והאתונאים אף ראו עצמם זכאים למדוד להם ללאקדימונים באותה מידה, שבה פתחו תחילה. כי הם הרגו את תגרי אתונה ובעלי-בריתם, שנתפסו כשהם שטים באניות-סוחר ליד חופי פילופוניסוס והטילו את גוויותיהם לתוך בורות. ובאמת השמידו הלאקדימונים בתחילת המלחמה כאויבים את כל אלה שתפסום בים, גם אותם שהיו בעלי-בריתם של האתונאים ונלחמו לצידם, וגם אותם שלא נצטרפו לשום צד.

סח באותו זמן עצמו, בשלהי הקיץ, צבאו האמפראקיוטים עצמם ורבים מהבארבארים, שנאספו אליהם, על ארגוס של אמפילוכיה¹ ועל שאר אמפילוכיה. שנאתם לארגיאאים באה להם לראשונה על-ידי המעשה הזה. אמפילוכוס בן אמפיאראוס יסד את ארגוס של אמפילוכיה ואת שאר אמפילוכיה, משחזר לביתו לחוף המפרץ האמפראקי לאחר מלחמות טרויה ונפשו בחלה בסדרים, שמצא בארגוס². הוא קרא את שם העיר ארגוס כשם עיר מולדתו. העיר הזאת היתה הגדולה שבערי אמפילוכיה ותושביה היו עשירים מופלגים. דורות מרובים לאחר-מכן נאלצו תושביה, בעטין של פור-ענויות שבאו עליהם, לקרוא לעירם את האמפראקיוטים השוכנים על גבול אמפי-לוכיה, לדור עמהם. ואז החלו הארגיאאים להתיוון ולמדו לראשונה מהאמפראקיוטים,

[10] 1. כי ארגוס היתה מדינה נייטראלית. 2. ראה ב, כט. 3. ראה א, קכט. 4. כדינם של פושעים.
[סח] 1. על שפת המפרץ האמפראקי (ברומית : האמבראקי) בצפון-מערב יוון. 2. אחיו הרג את אמם (ארגוס של כאן היא ארגוס שבמזרח פילופוניס).

שדרו עמהם, את הלשון, שבה הם מדברים כיום, כי שאר האמפילוכים הם באר-
בארים³. ברבות הימים נישלו האמפראקיוטים את הארגיאים והחזיקו בעצמם
בעיר. לאחר מעשה זה מסרו האמפילוכים את עצמם לחסותם של האקארנאנים⁴
וקראו יחדיו את האתונאים לעזרתם. הללו שלחו להם את פורמיון כמצביא ושלושים
אניות. כשהגיע פורמיון אצלם, לכדו בסערה את ארגוס וכבשו את האמפראקיוטים⁵
לעבדים, והאמפילוכים והאקארנאנים התיישבו יחדיו בעיר. לאחר הדבר הזה נכרתה
לראשונה הברית בין האתונאים לאקארנאנים. ומאז נטרו האמפראקיוטים איבה
לארגיאים על שכבשו לעבדים את בני ארצם. ולאחר-מכן, במשך המלחמה הזאת⁶,
ערכו את המסע הזה, שבו לקחו חלק הם עצמם וגם כאונים ומקצת בארבארים אח-
רים משכניהם. כשבאו לארגוס, כבשו מיד את הארץ, אך לא יכלו ללכוד את העיר
משהתקיפוה. הם חזרו אז לביתם ונתפזרו לשבטיהם. כדברים האלה אירעו בקיץ.

סט משבא החורף¹ שלחו האתונאים עשרים אניות מסביב לפילופוניסוס בפיקודו של
פורמיון. הלה קבע מושבו בנאבפאקטוס² והשגיה, שלא תצא שום אניה מקורינתוס
ומהמפרץ של קריסה³ ולא תיכנס אליהם. שש אניות אחרות נשלחו לקאריה ול-
ליקיה⁴ בפיקודו של מליסאנדרוס לגבות שם מסים ולמנוע את הליסטים של הפילו-
פונסים מלהיאחו שם על מנת לחבל בתנועת אניות-הסוחר היוצאות מפאסילים⁵
ומפויניקי ומהיבשה הסמוכה להן. אך משחדר מליסאנדרוס לפנים ליקיה עם צבא
אתונאי, אותם שבאו באניות, ועם גיס של בעלי-הברית, נוצח במלחמה וקיפח את חייו
ואף חלק מצבאו.

ע באותו חורף עצמו שוב לא ראו הפוטידיאים את עצמם מסוגלים לעמוד במצור¹,
ופשיטות הפילופונסים לאטיקה לא הגיעו את האתונאים לעלות מעל העיר². התבואה
כלתה מבתייהם, וחוסר צורכי המזון גרם לדברים רבים ושונים, ויש מהם שאף אכלו
את בשר רעיהם. אי-לזאת באו בהצעות כניעה לפני המפקדים של האתונאים, שצרו
עליהם, פסינופון בן אבריפידס והסטיזודורוס בן אריסטוקלידיס ופאנומאכוס בן קאלי-
מאכוס. והללו קיבלו את הצעותיהם, שכן ראו את סבלות הצבא במקום חשוף לגשמי
החורף ולרוחותיו, ואף לא נעלם מהם שהעיר כבר בזוזה אלפיים כיכר על המצור
הזה. ואלה היו תנאי הכניעה: על הפוטידיאים לצאת מן העיר, הם וילדיהם ונשיהם
וחיל השכירים³, כשמלבוש אחד לעורם (אך הנשים עם שניים) ועמהם סכום כסף
קצוב להוצאות-הדרך. וכך יצאו בברית מפוטידיאה והלכו לכאלקידיקי ולכל מקום
שיכלו למצוא בו מקלט לעצמם. אך האתונאים גינו את המפקדים על שהשלימו

3. אינם מדברים יוונית. 4. ממערב לאייטוליה. 5. הללו שהחזיקו בארגוס. 6. הפילופונסית.
[סט] 1. בשנת 430/29 לפני סה"נ. 2. במבוא המפרץ הקורינתי (ראה א, קג). 3. השם הקדום של
המפרץ הקורינתי (קריסה יושבת מדרום לדלפוי). 4. בדרום אסיה-הקטנה. 5. מדרום לליקיה.
[ע] 1. המשך ב, נח. 2. ראה א, נח. 3. ראה א, ס.

עמהם, חוץ מדעתם, הואיל וסבורים היו שהיה לאל ידם להכניע את העיר ללא תנאים. לאחר־מכן שלחו האתונאים דיורים משלהם לפוטידיאה ויישבוה. דברים אלו אירעו בחורף. וכך כלתה השנה השנייה למלחמה זו, שתוקידידים כתב את קורותיה. עא בקיץ שלאחריו לא פשטו הפילופונסים ובעלי־בריתם אל אטיקה, אלא צבאו על פלאטיאה¹. מצביאם היה ארכידאמוס בן זבכסידאמוס, מלך הלאקדימונים. לאחר שהשרה את צבאו, התכונן להשחית את הארץ, אך הפלאטיאים שקחו מיד אליו מלאכים ואמרו כדברים האלה:

'ארכידאמוס ולאקדימונים, אין אתם נוהגים עמנו במידת הדין ואף לא כראוי לכם עצמכם ולאבותיכם, שמהם עמדתם, כשאתם צובאים על ארץ פלאטיאה. כששיחרר פאבסאניאס בן קליאומברוטוס, איש לאקדימון, את יוון מידי הפרסים, בעזרתם של אותם יוונים, שנדבם רוחם לקחת חלק בסכנת המלחמה, שהתחוללה על אדמתנו², הקריב קרבנות בשוקה של פלאטיאה לזבס אלבתריוס³, קרא לכל בעלי־הברית והחזיר במעמדם לפלאטיאים את אדמתם ואת עירם להחזיק בהן בעצמאות גמורה, ושלא יצבא איש מעולם עליהם שלא־בדין או לשם שעבודם; ואם לאו — יש להם לבעלי־הברית הנוכחים לעמוד לימינם בכל כוחם. זהו הגמול, שגמלו לנו אבותיכם תחת אומץ־הלב ומסירות־הנפש, שגילינו בסכנות ההן; אך אתם עושים היפוכם של דברים אלו. כי אתם באתם עם התיבאים, אויבינו בנפש, לשעבדנו. אנו מעידים עליכם את האלים, שבשמים נשבענו אז, ואת אלוהי אבותיכם ואלוהי ארצנו⁴ ומזהירים אתכם לא להרע את ארץ פלאטיאה ולא לעבור על השבועות, אלא להניח לנו לחיות בה חיים של עצמאות, כפי שגזר פאבסאניאס'.

עב לאחר שאמרו הפלאטיאים כדברים האלה, נענה ארכידאמוס ואמר להם: 'את צדקת טענותיכם תוכיחו, הו אנשים פלאטיאים, אם תשוו את מעשיכם לדב־ריכם. חיו לכם אפוא חיים של עצמאות, כפי שחנן אתכם פאבסאניאס, ועזרו לשחרר את האחרים, שלקחו חלק בסכנות ההן ונשבעו יחד עמכם אותן שבועות עצמן והם נתונים עכשיו בידי האתונאים. כי לשם שחרורם של אלו ושל אחרים באו כל התכונה הזאת והמלחמה. ואם אפשר לכם, קחו חלק בעצמכם במלחמה ועמדו בשבועותיכם; ואם לאו — שבו לכם בשלווה, כפי שכבר הקדמנו והצענו לכם¹, התענגו על שלכם ואל תתנו ידכם לשום צד; קבלו את שני הצדדים כידידים, אך אל תקבלו אף אחד מהם לשם מלחמה. וזהו הדבר שנסתפק בו'.

כדברים האלה אמר ארכידאמוס. מששמעו זאת שליחי הפלאטיאים, חזרו לעיר

[עא] 1. בין אטיקה לבויאטיה. 2. בשנת 479 לפני סה"נ. 3. המשחרר. 4. זבס ואפולון.

[עב] 1. הצעה זו לא נזכרה בשום מקום אחר אצל תוקידידים.

ומסרו לעם את הדברים שנאמרו. הם השיבו לו, שאי-אפשר להם לעשות כדרישתו חוץ מדעתם של האתונאים (כי ילדיהם ונשיהם שרויים אצלם)², ולא עוד אלא שהם חרדים לקיומה של העיר כולה, שמא יבואו האתונאים, לכשיסוגו הלאקדימונים, ויעכבו על ידם³, או שהתיבאים ינסו שוב לתפוס את עירם בתואנה, שאף הם כלולים בשבועה, שנשבעו הפלאטייאים לקבל לעירם את שני הצדדים. וארכידאמוס, שביקש להפיג חששותיהם, אמר להם :

'מסרו אפוא לנו, הלאקדימונים, את העיר ואת הבתים וציינו את גבולות ארצכם ומניין עצי-הפרי וכל דבר אחר שבמספר. ואתם עצמכם לכו לכם לכל מקום שתרצו בו ושבו בו כל ימי היות המלחמה. ולאחר שתסתיים המלחמה, נחזיר לכם כל מה שקיבלנו מכם. ועד אז נחזיק בו כבפקדון, נעבוד את האדמה ונעלה לכם שכר, שיהא בו כדי סיפוק צורכיכם'.

עג משמעו השליחים את דבריו, נכנסו בשנייה לעיר, ולאחר שנועצו עם העם, אמרו לו לארכידאמוס, שהם רוצים למסור תחילה לאתונאים את הצעותיו, ואם ישדלום¹ יעשו כדבריו. והם ביקשו ממנו לא להשחית לפי שעה את ארצם. והוא שם להם ברית למספר ימים, שהיה בהם, לפי טבע הדברים, כדי לילך ולחזור, ולא השחית את הארץ. שליחי פלאטייאה הלכו אז אצל האתונאים ולאחר שנועצו עמהם חזרו והודיעו את בני העיר כדברים האלה : 'הו אנשי פלאטייאה, האתונאים אומרים לכם, שגם בימים עברו, מאז נעשיתם לבעלי-בריתם², לא עזבוכם לנפשכם, בשעה שהרעו אתכם, ואף עכשיו לא יתעלמו מכם, אלא יעזרו לכם בכל כוחם. והם משביעים אתכם בשבועות האלה, שנשבעו להם אבותיכם, שלא לשנות דבר מדברי הברית'.

עד לאחר שהגידו המלאכים את דברי שליחותם, החליטו הפלאטייאים לא לבגוד באתונאים, אלא להבליג על מראה הרס ארצם, אם יש צורך בדבר, ולשאת ולסבול כל אשר יבוא עליהם, ושלא יצא איש עוד אליהם מהעיר, אלא להשיב אותם דבר מעל החומה, שמן הנמנע הוא שיעשו מה שהלאקדימונים דורשים מהם. משהשמיעו את דברי תשובתם, עמד ארכידאמוס המלך והעיד את האלים ואת ההירואים של הארץ במלים אלה : 'אתם האלים וההירואים הסוככים על ארץ פלאטייאה, הוו עדי-ראייה, שלא אנו פתחנו ברעה תחילה שלא בדין, ורק לאחר שהללו הפרו את שבועת-הברית, באנו על הארץ הזאת, שבה חילו אבותינו את פניכם ובה גברה ידם על הפרסים, ואתם הועדתם אותה למקום מוכן לתשועה ליוונים במלחמותיהם. ואף עכשיו, אם נעשה להם דבר, לא תהא האשמה תלויה בנו. שאף-על-פי שהקדמנו והצענו להם הצעות רבות המתקבלות-על-הדעת, השיבו פנינו ריקם. הסכימו אפוא על ידינו, שהללו

2. ראה ג, ו (בסוף). 3. לא יתנו להם להיות נייטראליים.

[עג] 1. אם האתונאים יסכימו להצעה זו. 2. בשנת 520 בערך (ראה ג, סח).

שפתחו ברעה תחילה, יבואו על עונשם, ושהללו המבקשים לנקום נקמתם בדין, יעלה חפצם בידם'.

עה לאחר שהעיד עליהם את האלים, פתח במעשי־איבה. בראשונה כרתו עצים והקיפו את העיר בחיפוף, שלא יוכל איש לצאת ממנה. אחר־כך שפכו עליה סוללה, כי הם ציפו, שבדרך זו יוכלו ללכדה עד מהרה, מאחר שמחנה גדול כל־כך עסוק בזאת. ולכן כרתו עצים בקיתירון¹ ובנו מחיצה של שתי ושל ערב משני עברי הסוללה, שלא יתפזר עפרה יתר על המידה. ואז נשאו והטילו לתוכה שוכות ואבנים ואדמה וכל מה שהיה בו כדי להועיל למלאכת הסוללה. שבעים ימים ושבעים לילות רצו־פיים שפכו את הסוללה חליפות, מקצתם נשאו בסבל ומקצתם נמו שנתם או סעדו לבם. והמפקדים הלאקדימונים של צבאות־העזר עמדו על גבי העושים־במלאכה יחד עם מפקדי צבאות כל עיר ועיר והאיצו בהם. משראו הפלאטיאים, שהסוללה הולכת הלוך והתרומם, הרכיבו פיגום של עץ והעמידוהו על חומתם הם מול הסוללה וקבעו בתוכו לבנים, שנטלון מהבתים הסמוכים. העצים שימשו להם כמסגרת מקשרת, שלא יתרופף המבנה כולו ככל שילך ויגבה. שלחים ועורות שימשו להם חיפוי, שלא ייפגעו העושים־במלאכה והעצים אף בחצים נושאי־אש. החומה הלכה וגבהה במאוד ואף הסוללה התרוממה שלא בעצלתיים. הפלאטיאים אף חיבלו תחבולה אחרת. הם פרצו פירצה בחומת העיר, במקום שבו נגעה בסוללה, ונשאו את עפרה לעיר.

עו משהרגישו בזאת הפילופונים, פרכו טיט בתוך מחצלות קנים, שלא יוצא אף הוא כמו העפר התחוח, והשליכוהו לתוך חלל הסוללה. כיוון שהופרעו הפלאטיאים על־ידי כך, משכו ידם ממנה וחפרו מחילה מהעיר עד המקום, שבו נמצאה לפי חישובם הסוללה, והחלו מוציאים שוב אדמה מתחתיה. במשך זמן רב נעלמו מעשיהם מעיני העומדים מבחוץ, וכך לא התקדמה מלאכתם כל צורכה, אף־על־פי שהוסיפו לערום עפר על הסוללה, שמאחר שנחתרה מתחתיה, שקעה בתמידות לתוך החלל.

עם כל זאת חששו הפלאטיאים, שמא לא יוכלו לעמוד בפני אויביהם המרובים, והם המציאו תחבולה זו. הם חדלו להקים את המבנה הגדול שממול לסוללה והחלו בונים מבפנים, משני קצות החומה הנמוכה, חומה חדשה לצד העיר בצורת חצי־ירח, שכן אם תילכד החומה הגבוהה, תעמוד זו בפניהם, ואויביהם יצטרכו לשפוך אליה סוללה, ובשעה שיתקדמו לפנים חצי־העיגול יהיה עמלם כפול ואף יהיו חשו־פיים יותר לחציהם סביב־סביב.

בעוד הפילופונים שופכים את הסוללה, קרבו מכוונות אל העיר. אחת מהן, שהועלתה על הסוללה, מוטטה חלק גדול של המבנה הגבוה והפילה פחד על הפלאטיאים.

[עה] 1. שם הר (מדרום לפלאטיאה).

מכונות אחרות הוצבו בחלקים אחרים של החומה, אך הפלאטיאיים הטילו עליהן פלצורים והטון לצדדים. הם אף שלשלו קורות גדולות קשורות משני קצותיהן בשלשלאות-ברזל ארוכות מעל לשני מנופים קבועים בחומה ומזדקרים ממנה. את הקורות האלו היו מושכים למעלה בזווית ישרה כלפי איל-הברזל המתקרב, וכל אימת שהמכונה עמדה לנגוח באיזה מקום שהוא, היו מרפים מהשלשלאות ומניחים לה לקורה, והיא היתה נופלת בכל כובדה על איל-הברזל ומנפצת ראשו.

עז אחר הדברים האלה, משראו הפילופונסים, שהמכונות אין בהן תועלת כלשהי, וש-חומת-מגן הוקמה כנגד הסוללה שלהם, הגיעו לכלל דעה שמן הנמנע הוא ללכוד את העיר באמצעי-הכפייה שברשותם והחלו מתכוננים להקיף אותה במצוד¹. אך הם החליטו לנסות תחילה, אם יוכלו, להעלות באש את העיר, שלא היתה גדולה, כשתעמוד רוח. ובאמת תחבלו כל מיני תחבולות להכניעה בלא יציאות ובלא מצור². הם נשאו חבילות עצים והשליכון מעל הסוללה, בראשונה — בריווח שבין החומה והסוללה, ואחר-כך, כיוון שהריווח נתמלא מהר בשל הידיים המרובות, ערמו מלמעלה ערמות-עצים גם בתוך העיר, ככל שהגיעה ידם, ולסוף זרקו אש, גפרית וזפת כאחד והציתו את העצים. ואז פרצה להבה כזאת, שכמותה לא ראה אדם מעולם עד היום ההוא. הדברים אמורים באש שבידי אדם, שכן כבר אירע שאש התלקחה מאליה בהרים, שעה שענפי העצים נתחככו זה בזה על-ידי הרוחות. אש זו גדולה היתה ולא היה חסר הרבה, שתשמיד את הפלאטיאיים, לאחר שניצלו מהסכנות האחרות. כי בחלק גדול של העיר אי-אפשר היה להתקרב אל האש, ואילו היתה באה רוח ונושאת אותה אל העיר, כפי שציפו האויבים, לא היו הפלאטיאיים ניצולים. אלא שנתרחש, כפי שאומרים, גם דבר זה: מים רבים ורעמים ירדו מן השמים וכיבו את האש. וכך חלפה הסכנה.

עז לאחר שלא הצליחו הפילופונסים גם בניסיון זה, שילחו את רוב צבאם והשאירו מקצתו והחלו מקיפים את העיר חומה מסביב. את השטח חילקו ביניהם לפי עריהם. וחפירה היתה מבפנים לחומה¹ ומחוצה לה ומעפרה לבנו לבנים. כששלמה כל המלאכה עם עלות העיש², הפקידו משמר על מחצית החומה (על המחצית השנייה שמרו הבויאטים) ונסוגו עם שאר צבאם ונתפזרו לעריהם. אך הפלאטיאיים כבר הקדימו והוציאו לאתונה את הילדים והנשים ואת המון המבוגרים שלא יצלו למלחמה. בעיר נשארו והובאו במצור ארבע מאות פלאטיאיים, שמונים אתונאים ומאה ועשר נשים טבח³. זה היה מניין כולם שעה שהובאו במצור, ומלבדם לא נמצא איש בתוך החומות, לא עבד ולא בן-חורין. בדרך זו הובאה פלאטיאה במצור.

[עז] 1. חומת-מצור, חומת-הסגר. 2. ואין מצור של ממש בלא מצוד.

[עז] 1. חומת המצור (לצד חומת העיר). 2. הדוב הגדול (במחצית ספטמבר בערך). 3. שפחות.

עט באותו קיץ עצמו, בשעת המסע על פלאטיאה, צבאו האתונאים, בעונת בישול הת-
בואה¹, על הכאלקידים שבגבול תראקיה ועל הבוטיאיאים באלפיים הופליטים משלהם
ובמאתיים פרשים, ועליהם פקדו פסינופון בן אבריפידים ושניים אחרים. כשהגיעו
לחבל ספארטאלוס² של בוטיאיאה החלו משחיתים את התבואה. הם גם ציפו שהעיר
תימסר לידיהם על-ידי קושרים שבתוך העיר. אך האזרחים, שלא רצו בזאת, הקדימום
ושלחו שליחים³ לאולינתוס, והופליטים מספר וחילות אחרים באו לשמור על העיר.
משהגיעו הללו מספארטאלוס, ערכו האתונאים לקראתם מלחמה לפני חומת העיר
עצמה. ההופליטים של הכאלקידים⁴ וחיל-העזר, שהיה עמהם, נוצחו על-ידי האתו-
נאים ונסוגו לספארטאלוס, אך הפרשים של הכאלקידים וקלי-הזין שלהם ניצחו את
הפרשים של האתונאים ואת קלי-הזין שלהם. לאתונאים היו קצת נושאי-שלט⁵ מה-
ארץ הקרואה קרוסיס⁶. אך מיד לאחר הקרב באו לעזרת הכאלקידים עוד נושאי-
שלט מאולינתוס. משראום קלי-הזין מספארטאלוס נתמלאו אומץ, מפני שגם קודם-
לכן לא היתה ידם על התחתונה, והם חזרו והסתערו על האתונאים יחד עם הפרשים
הכאלקידים והחיל שבא לעזרתם. והאתונאים נסוגו אל שתי הפלוגות, שהפקידון
לשמור על הכלים. וכל אימת שהאתונאים היו מתקיפים אותם, היו נוטים מלפניהם,
וכל אימת שהיו נסוגים, היו דולקים אחריהם ומטילים בהם כידוניהם. והפרשים
הכאלקידים היו רוכבים ובאים אצלם ומתנפלים עליהם בכל מקום, שמצאו למועיל
להם, עד שהפילו פחד גדול עליהם, הפיצום ורדפו אחריהם עד למרחוק. האתונאים
נמלטו לפוטידיאה, ולאחר-מכן קיבלו בברית את חלליהם וחזרו לאתונה עם שארית
חילם. ארבע מאות ושלושים איש מהם מתו וכל מפקדיהם. והכאלקידים והבוטיאיאים
הקימו מצבת-ניצחון, אספו את מתיהם ונתפזרו לעריהם.

פ באותו קיץ עצמו, זמן לא רב לאחר מאורעות אלו, שידלו האמפראקים והכאונים,
שביקשו להכניע את אקארנאניה כולה ולקרוע אותה מיד האתונאים, את הלאקדימונים
לצייד צי מארצות בעלי-הברית ואלף הופליטים ולשלחם על אקארנאניה. הם אמרו,
שאם הלאקדימונים יבואו עליהם יחד אתם באניות ובחיל-רגלים כאחד, מן הנמנע
הוא שהאקארנאנים השוכנים לחוף הים יוכלו להושיט עזרה לאחיהם, ואז ישתלטו
על-נקלה על אקארנאניה ואף יכבשו את זאקינתוס וקיפאליניה, ושוב לא יוכלו האתו-
נאים לשוט מסביב לפילופונים כאשר בראשונה; ולא עוד, אלא שהם מקווים לתפוס
גם את נבפאקטוס. הלאקדימונים קיבלו את עצתם ושלחו אצלם מיד באניות מספר

[עט] 1. בחודש מאי או בתחילת יוני. 2. צפונית-מערבית לאולינתוס. 3. פרשים וקלי-זין, שנוכרו
להלן. 4. שבאו מאולינתוס. 5. פלטאסטים. ההופליט היה מזוין במגן גדול וכבד (הופלון)
ורומח ארוך וכבד; הפלטאסט לעומתו היה מזוין במגן קטן ובכידון קצר וקל. 6. מצפון
לספארטאלוס.

את קנימוס, שהיה עדיין שר־הצי, ואת ההופליטים ופקדו על צי הברית להצטייד ולשוט בכל המהירות ללבקאס¹. הקורינתים היו אלה, שתמכו בנפש חפצה באמפי־ראקים, כיוון שיוצאי עירם היו. צי קורינתוס וסיקיון ושאר המקומות שבחבל זה האריכו בהכנותיהם, ואניות לבקאס ואנאקטוריון ואמפראקיה, שהגיעו ראשונות, המ־תינו להם בלבקאס. וקנימוס ואלף ההופליטים אשר עמו חצו את הים, בלי שהרגיש בהם פורמיון², שפקד על עשרים האניות, שעמדו על המשמר בסביבות נבפאקטוס, והחלו מתכוננים מיד למסע ביבשה. מבין היוונים היו במחנהו אמפראקים ואנא־קטורים ולבקאדים ואלף הפילופונסים אשר הביא; מהבארבארים — אלף כאונים ללא מלך ועליהם פקדו פוֹטיוס וניקנור ממשפחת המושלים, שבידיהם הופקד השל־טון לשנה. לכאונים נתלוו גם תספרוטים³, אף הם היו ללא מלך. את המולוסים⁴ ואת האטינטאים⁵ ניהג סאבילינתוס, האפיטרופוס של המלך תאריפס, שהיה עוד ילד, ואת הפאראבאים⁶ ניהג מלכם אורוידוס. עם הפאראבאים באו אלף אורסטים⁷, שמלכם אנטיוכוס הפקידם בידי אורוידוס. גם פרדיקאס שלח בסתר⁸, בלי שה־אתונאים ידעו על כך, אלף מקידונים, אך הם באו במאוחר. בראש הצבא הזה יצא קנימוס לדרכו בלי לחכות לצי מקורינתוס. כשעברו דרך ארץ ארגוס⁹, בזזו את לימניאה, כפר פרוז. לסוף הגיעו אל סטראטוס¹⁰, הגדולה בערי אקארנאניה, שסבורים היו שאם ילכדוה בראשונה, תעבורנה שאר הערים אליהם על־נקלה.

כיוון שהרגישו האקארנאנים, שצבא גדול חדר לארצם בדרך היבשה וכי עד מהרה יבואו האויבים עליהם באניות גם בדרך הים, לא נתנו ידם לעזור זה לזה, אלא כל עיר שמרה על גבולה ושלחו לפורמיון וביקשו ממנו להושיעם. אך הוא השיבם, שמן הנמנע הוא לעזוב את נבפאקטוס שוממה, בשעה שצי האויב עומד להפליג מקורינתוס. והפילופונסים ובעלי־בריתם חילקו את צבאם לשלושה ראשים והתקדמו לעבר עיר הסטראטים¹. הם נתכוונו לחנות בקרבת העיר, ואם לא יצליחו לשדלם בדיבורים ינסו להבקיע את החומה במעשים. וכך היה סדר מסעם: במרכז צעדו הכאונים ושאר הבארבארים, מימינם — הלבקאדים והאנאקטורים ובני־לוויתם, ומש־מאלם — קנימוס והפילופונסים והאמפראקיוטים. וריווח גדול היה בין מחנה למחנה, ויש שאף לא ראו איש את רעהו. היוונים התקדמו בשורות ערוכות ובזהירות, עד שחנו במקום נוח. אך הכאונים, שהיו בטוחים על עצמם ואף היו מוחזקים בעיני דרי־היבשה שבמקומות הללו כטובים שבלוחמים, לא נעצרו כדי לתפוס להם מקום חנייה,

[פ] 1. אל העיר לבקאס (בצפון האי לבקאס). 2. ראה ב, סט. 3. מאפירוס (מצפון לאקארנאניה). 4. ממערב מאקידון. 5. בשל הברית שבינו לבין האתונאים (ב, כט). 6. באמפילוכיה. 7. במרכזה של אקארנאניה.

[פא] 1. הם התקדמו בדרכים מקבילות (ולא בזה אחר זה).

אלא המשיכו דרכם בחפזון יחד עם שאר הבארבארים, שכן סבורים היו שיש בידם ללכוד את העיר בתרועת-מלחמה בלבד ולקרוא את שמם על המעשה. אך הסטראטים הכירו בהם, בעוד הם קרבים והולכים, והואיל וסבורים היו שאם יגברו עליהם, כשהם מבודדים, שוב לא יהיו היוונים נכונים לעלות עליהם, שמו להם מארבים מסביב לעיר. וכיוון שהתקרבו אליהם הבארבארים, יצאו לקראתם בבת אחת מהעיר ומהמארבים והשתערו עליהם. חרדה נפלה על הכאונים ורבים מהם נהרגו. משראו שאר הבארבארים, שהם נסוגים, שוב לא עמדו על עמדם אלא החלו בורחים על נפשם. ואף אחד מגייסות היוונים לא ידע ולא כלום על הקרב הזה, כי הבארבארים עברו הרבה לפניהם, וסבורים היו שהם אצים לתפוס להם מקום חנייה. אך משהתפרצו אליהם הבארבארים הבורחים, קיבלום לתוך שורותיהם, איחדו את שני המחנות וישבו אותו יום בשלווה, כי הסטראטים לא נערכו לקראתם למלחמת פנים אל פנים, מפני ששאר האקארנאנים לא באו עדיין לעזרתם, אלא קלעו בהם אבנים וחצים והביאו אותם במצוקה, כי אי-אפשר היה להם לזוז ממקומם בלא מגן ושלט. ובאמת מוחזקים היו האקארנאנים כטובים שבקלעים.

פב כשבא הלילה, נסוג קנימוס במהירות עם צבאו אל הנהר אַנאפּוּס, הרחוק שמונים איסטאדיות מסטראטוס¹, ולמחרת קיבל בברית את גופות החללים. ומאחר שה-
אוֹיִנְיָאֲדִים² התחברו אליו למסעו מתוך ידידות, נסוג לארצם, עד שלא הגיעו הגייסות המאוחדים של האקארנאנים, ומשם חזרו איש-איש לביתו. והסטראטים הקימו מצבת-
ניצחון לזכר מלחמתם בבארבארים.

פג וצי קורינתוס ושאר בעלי-הברית שבמפרץ הקריסיאי, שצריך היה להצטרף לקנימוס ולעכב את האקארנאנים של חוף הים מלבוא לעזרת אחיהם שבפנים הארץ, לא הגיע אצלו, אלא נאלץ לערוך מלחמה בים באותם הימים, שבהם נאסרה המלחמה על סטראטוס, עם פורמיון ועם עשרים האניות של האתונאים, ששקדו על משמרם בנבפאקטוס. כי עיני פורמיון היו פקוחות עליהם משעה שיצאו מן המפרץ ושטו לאורך החוף, שכן ביקש להתקיפם במקום רחב-ידיים. הקורינתים ובעלי-בריתם לא היו מצוידים למלחמה בים, אלא להסעת גייסות לאקארנאניה, ולא שיערו בנפשם שהאתונאים ימלאם לבם לעשות מלחמה בעשרים האניות שלהם עם ארבעים ושבע האניות שלהם עצמם. אך בשעה ששטו לאורך החוף הדרומי ראו את האתונאים שטים נכחם לאורך החוף הצפוני; ומשניסו לחצות את הים מפאטראי¹ שבאֶכִיָאָה אל היבשה שממולה בדרכם לאקארנאניה, השגיחו באתונאים השטים עליהם מכאל-
קיס² ומהנהר אַבְּאִינוֹס³, ואף-על-פי שהרימו עוגן בלילה לא נתחמקו מהם, וכך

[פב] 1. ממערב לסטראטוס (איסטאדיון רגיל=192 מטר). 2. מדרום לסטראטוס.

[פג] 1. בצפון מערב פילופוניס. 2. בדרום איטוליה. 3. כלומר, בים הפתוח, בין פאטראי ובין שפך

נאלצו להילחם באמצע התעלה⁴. כל עיר שסיפקה אניות, היו לה מפקדים משלה; המפקדים הקורִינתיים היו מֶאֱכָאוֹן ואִיסוֹקְרָאטִיס ואֶגְאֶת־אֶרְכִידָאס. הפילופונים ערכו את אניותיהם במעגל גדול ככל שיכלו, בלי להשאיר ריווח להתפרצויותיו של האויב⁴, כשחרטומיהן מבחוץ וירכתיהן פנימה. בתוך המעגל שמו את כלי־השיט הקלים, ששטו עמהם, וגם חמש מהמהירות שבאניותיהם, שאם יתקיפם האויב בכל מקום שהוא, לא יצטרכו לשוט, כשהן ממהרות לעזרה, אלא מרחק קטן בלבד.

פד והאתונאים נערכו בטור אחד¹ ושטו במעגל מסביב לאניות הפילופונים והכריחון להצטופף יותר ויותר, כי הם שטו כל הזמן, כשהם נוגעים בהן כמעט והעמידו פנים, כאילו הם עומדים לנגח בהן מיד. אך פורמיוֹן פקד עליהם לא להתקיפן, עד שהוא עצמו יתן את האות. כי הוא ציפה, שאניות האויבים לא תישארנה על עמדתן כמות חיל־רגלים ביבשה, אלא תתנגשנה זו בזו, וכלי־השיט הקלים יגדילו את המהומה. ואם תנשוב מהמפרץ אותה רוח, שלה ציפה שעה ששט סביב־סביב, וש־רגילה היתה להתחולל לפנות בוקר, שוב לא תוכלנה לעמוד במנוחה זמן רב. ומאחר שאניותיו היטיבו לשוט, סבור היה שבחירת זמן ההתקפה בידו היא, וכי שעה זו היא הנוחה שבשעות. וכשבאה הרוח והאניות כבר עמדו צפופות זו לזו, נכנסה בהן מהומה מעוצמת הרוח ולחץ כלי־השיט הקטנים. אניה התנגשה באניה והמלחים דחפון זו מעל זו במוטות ארוכים, והצעקות וקולות־האזהרה והגידופים החרישו את פקודות הקברניטים ואת קריאות המשגיחים, ובשל חוסר נסיונם לא יכלו האנשים להניף את משוטיהם בים גועש, והאניות שוב לא נשמעו כבראשונה לקברניטיהן². בשעת־פֶּוֹשֶׁר זו נתן פורמיוֹן את האות והאתונאים התנפלו עליהם. ובראשונה טיבעו אחת מאניות שר־הצי³, ואחר־כך השמידו אף אחרות בכל מקום שנתקלו בהן. ומתוך המבוכה שהיו בה לא הפנה איש את עצמו לעמוד על נפשו, אלא ברחו לפאטראי ולדימי⁴ של אֶכִיָּאָה. והאתונאים רדפו אחריהם, תפסו שתיים־עשרה אניות, העלו את מרבית אנשיהן על אניותיהם הם והפליגו למוליקריאון⁵. אז הקימו מזכרת ניצחון בריאון⁶, הקדישו אניה אחת לפוסיידון⁷ וחזרו לנבפאקטוס. גם הפילופונים הפליגו מיד בשארית אניותיהם מדימי ומפאטראי ושטו לאורך החוף אל קיליני, המספנה של האֶליֵאִים⁸. גם קנימוֹס בא מלבקאס לקיליני לאחר הקרב בסטראטוס, הוא ואניותיו, שצריכות היו להצטרף לצי הקורִינתי.

פה הלאקדימונים שלחו כעת אל הצי את טימוקראטיס ואת בראסידאס ואת ליקופרון לשמש יועצים לקנימוֹס וציוו עליהם להתכונן לקרב־ים מוצלח יותר ולא לתת לאניות

הנהר אבאינוס (ולא יכלו להימלט לנמל לאורך החוף). 4. ראה א, מט.

[פד] 1. אניה אחר אניה. 2. היחני בדומה לאנגלי מדבר על אניה כעל נפש חיה. 3. הטובות שב־אניות. 4. מדרום לפאטראי. 5. בדרום־מערב נאבפאקטוס. 6. כִּפִּיִּים מצפון לפאטראי. 7. אֶל־הים. 8. בצפון־מערב פילופונים.

מועטות לסגור בפניהם את הים. כי מפלתם נראתה להם כדבר שאין הדעת סובלתו, ובייחוד מאחר שהיה זה להם נסיונם הראשון בקרב־ים, ולא יכלו להעלות על דעתם שציים פחות ערך הוא במידה כזו, אלא שהיה כאן משהו ממורך־הלב, ולא שיוו לנגדם את המומחיות מרובת־הימים של האתונאים ואת אימונם שלהם קצר־הימים. מתוך רתיחה שלחו אפוא את היועצים. כיוון שהגיעו הללו למקומם השמיעו בשמם ובשם קנימוס לכל ערי־הברית על בניית אניות חדשות, ואף התקינו למלחמה את האניות שהיו ברשותם. גם פורמיון שלח שליחים לאתונה להודיעם על הכנות האויב, ולבשר להם את בשורת הניצחון שנחל בקרב־הים, ולבקש מהם לשגר לו עד מהרה אניות מרובות ככל האפשר, שכן יש לצפות בכל יום למלחמת־אניות. הם שיגרו לו עשרים אניות, אך ציוו על מפקדן לשוט בתחילה אל קרייטי¹. כי ניקיאס, קרייטי מגורטיס, שהיה פרופסינוס² שלהם, שידלם לשוט על קידוניה³, עיר עוינת לאתונאים, והבטיחם למסרה לידיהם. אך למעשה עשה זאת כדי להתרצות לאנשי פוליכני, שכניהם של הקידונים. והלה לקח את האניות והלך לקרייטי והשחית יחד עם הפוליכני כנים את אדמת הקידונים. ובעטיין של רוחות זועפות ומזג־אוויר קשה בזבו שם זמן לא מועט.

פו שעה שהאתונאים נשתהו בקרייטי, שטו הפילופונסים שבקיליני לאורך החוף, כשהם מוכנים לקרב־ים, אל פאנורמוס¹ שבאכייאה, המקום שבו נתכנס חיל־היבשה של הפילופונסים לעזרתם. גם פורמיון שט לאורך החוף אל רהיון של מוליקריה² ועגן מחוצה לה בעשרים האניות, שבהן עשה קודם את המלחמה בים. רהיון זו היתה ידידותית לאתונאים, וממולה יושבת רהיון אחרת, זו שבפילופונסים, והן מופלגות זו מזו כשבע איסטאדיות בדרך־הים, וזהו פתחו של המפרץ הקריסיאי³. כיוון שראו הפילופונסים את האתונאים מטילים עוגן, עגנו אף הם בשבעים ושבע אניות ברהיון האכייאית, שאינה רחוקה מפאנורמוס, שבה חנה חיל־היבשה שלהם. במשך שישה או שבעה ימים עגנו אלו מול אלו, כשהם מתאמנים ומתכוננים לקרב־הים. הללו⁴ גמרו אומר לא לשוט מחוצה לרהיון למרחבי־הים, שכן היה מוטל עליהם מוראה של הפורענות הראשונה; והללו גמרו אומר לא לשוט לתוך המצרים, שכן חשבו שמלחמת־אניות במקום צר יש בה משום יתרון לאויב. אך בראסידאס וקנימוס ושאר המפקדים של הפילופונסים, שביקשו להביא לידי מלחמה במהרה, עד שלא תבוא עזרה מאתונה, כינסו תחילה את החיילים, וכיוון שראו שרובם שרויים בפחד בשל המפלה הקודמת ואין נפשם למלחמה, עודדום ואמרו להם כדברים האלה:

[פה] 1. האי כרתים. 2. ראה ב, כט בהערות. 3. עיר בכרתים.

[פו] 1. מול נאבפאקטוס. 2. נקראת גם אנטירהיון, מערבית דרומית לנאבפאקטוס. 3. המפרץ הקורינתי. 4. הפילופונסים.

פז 'הו אנשים פילופונסים, אם משהו מכם חרד לקרב העתיד-לבוא בשל מלחמת-הים הראשונה, אין פחדו אלא פחד-שווא. כי הכנותינו אז היו לקויות, כפי שידוע לכם, ויותר מששטנו לשם קרב-ים, שטנו לשם מסע ביבשה. ולא עוד, אלא שלא מעט מהדברים הנתונים בידי המקרה היו כנגדנו. ואפשר שגם חוסר נסיונו הכשילנו במלחמת-האניות הראשונה. לא מפני פחדנותו באה אפוא המפלה. ואין זה מן המידה, שעוז ההחלטה, שלא נוצח בכוח האויב ושיש משהו לומר בזכותו, יותש על-ידי תולדתו של מקרה סתם. אלא יש לכם לחשוב, שבני-אדם עלולים להיכשל על-ידי המקרים, אך אנשים אמיצים תמיד הם אמיצים בהחלטותיהם. ובמקום שאתה מוצא אומץ-לב, אין חוסר הניסיון עשוי לשמש התנצלות מושכלת לפחדנות. ויותר מש-אתם ירודים מאויביכם, אתם עולים עליהם בהעזה. התאמנותם של אלו, שמפניה אתם מפחדים ביותר, הרי כשעוז-רוח בצידה, שומרת היא בוודאי בזכרונה בשעת סכנה את הלקח שלמדה ויודעת להביאו לידי פעולה; אך בלי אומץ-לב אין כוחה של התאמנות יפה בפני סכנות. וההתמחות כשלעצמה בלי עוז-נפש אין בה תועלת כלשהי. ערכו אפוא לעומת יתרונם-בניסיון את עליונותכם בהעזה, ולעומת פחדכם מפני המפלה את העובדה, שלא הייתם מוכנים אז. אתם עולים עליהם במניין האניות ואתם נלחמים ליד חופי ארצכם שלכם והופליטים מחזיקים על-ידיכם. ועל-פי רוב מנצחים הללו שמרובים הם במספרם ומצוידים יותר. ולפיכך אין למצוא אף נימוק אחד המתקבל-על-הדעת, שאנו ניכשל. ואשר לשגיאות ששגינו קודם, הרי לאחר שנעשו ילמדונו עכשיו לקח. אל יפול אפוא רוחכם, וכל אחד מכם, קברניטים ומל-חים כאחד, ימלא חובתו ולא יעזוב את המקום שעליו הופקד. ואנו נעשה את כל ההכנות להתקפה זו בצורה לא גרועה ממפקדיכם הראשונים ולא ניתן לאיש אמתלה להיות מוג-לב. אך אם משהו יבחר בדרך זו, ייענש בעונש הראוי לו, אך האמי-צים יתכבדו בשכר הראוי להם על גבורתם'.

פח בדברים מעין אלו עודדו המפקדים את הפילופונסים. ואף פורמיון עצמו היה שרוי בדאגה בשל פחדם של החיילים. ומשהרגיש, שהם מתקהלים בינם לבין עצמם ונפשם נבהלת מהמון האניות, ביקש לכנסם, לחזק רוחם ולומר עכשיו לפניהם דברי כ-בושים. כי לשעבר היה רגיל לומר להם ולהחדיר בהם את ההכרה, שאין המון כזה של אניות שלא יוכלו לעמוד בפניהן, אם תשוטינה עליהם. ואף חייליו נטלו מזמן לעצמם את השם, שהם, בתורת אתונאים, לא ייסוגו מפני שום המון של אניות פילופונסיות. אך עכשיו, כשראה שמראה עיניהם הפיל את רוחם עליהם, ביקש להז-כירם את אומץ-רוחם בעבר, ולכן כינסם ואמר להם כדברים האלה:

פט 'הו אנשים חיילים, לפי שראיתי שאתם שרויים בפחד מההמון הרב של אויביכם, כינסתי אתכם, כי אין זה מן הראוי שתהיו מרעידים על דברים שאין בהם כדי לירא.

וראשית כל, הם הכשירו לעצמם המון אניות למעלה מכל שיעור, מפני שהוכרעו קודם על ידינו ושוב אין הם רואים עצמם כשקולים כנגדנו. ועוד, אומץ לבם, שבו הם תולים בטחונם ביותר, שעה שהם הולכים עלינו, כאילו היה קניינם שלהם בלבד, הרי כל-עיקרו אינו אלא בכך שבשל נסיונם במלחמות-יבשה הם מצליחים בהן על-פי רוב, ולפיכך הם מדמים בנפשם, שגם במלחמות-ים יצליחו בכל אשר יפנו. אך הדעת נותנת, שעכשיו היתרון הוא לנו, אם באמת יש להם יתרון ביבשה. כי באומץ-לב אין הם עולים עלינו אף במשהו, אך כל אחד מאתנו בוטח יותר בדבר שהוא מנוסה בו יותר. יתר על כן, הואיל והלאקדימונים מנהיגים את בעלי-בריתם לשם תהילת עצמם, הרי הם מוליכים את רובם לסכנות שלא בטובתם, שאלמלא כן לא היו מנסים לעולם להילחם שוב בים לאחר שנחלו מפלה ניצחת. ולפיכך אין לכם לפחד מעזותם. היפוכו של דבר, אתם מטילים עליהם אימה גדולה יותר ומבוססת יותר, גם מפני שכבר ניצחתם אותם וגם מפני שהם סבורים בדעתם, שלא הייתם מתייצבים בפניהם כלל, אילו לא הייתם מצפים לבצע משהו הראוי לנצחונכם הגדול קודם. כי רובם של בני-האדם, כשהם שקולים כנגד אויביהם, כיריבינו עכשיו, הולכים למל-חמה מתוך שסומכים הם על כוחם יותר מאשר על עוז-רוחם. אך אותם המהינים לצאת על אויביהם שלא בעל-כורחם, כשהם פחותים הרבה במנינם, פועמת בלבם החלטה עזה ויציבה. והתנגדותנו המפתיעה מעוררת פחד בלב אויבינו, הנותנים זאת אל לבם, יותר משהיינו מעוררים בהם פחד אילו היינו מוכנים לפי שיעור הכנותיהם הם. הרבה צבאות כבר ניגפו לפני מועטים מהם בשל חוסר נסיונם, ויש שניגפו מחמת חוסר עזות, אך שני הדברים הללו אינם בנו עכשיו.

את המלחמה לא אעשה בטובתי במפרץ ואף לא אשוט לתוכו. כי יודע אני גם יודע, שמקום צר אין בו משום יתרון לאניות מועטות, המיטיבות לשוט והנהוגות בידיים מנוסות, כשהן ערוכות כנגד אניות מרובות ומסורבלות. כי אי-אפשר לשוט ולנגח כראוי באנית אויב, אם אין היא נראית יפה ממרחק רב, ואף אין לסגת אחור בשעת הצורך תחת לחץ האויב; ואף אין לפרוץ את שורות האויב או להסתובב במהירות, דברים שהם מטכסיסיהן של אניות המיטיבות לשוט, אלא הכרח הוא שמלחמת-הים תהפוך להיות מלחמת-יבשה, ובמקרה זה גוברות האניות המרובות במספרן; ועל דברים אלו, מכל מקום, אתן את דעתי לפי מידת כוחי. ואתם הישארו על-יד אניותיכם מתוך שמירה על הסדר הטוב והטו אוזן קשבת לפקודות, שכן קטן הוא המרחק בין שני הציים העוגנים. ובשעת המעשה העריכו את המשמעת ואת השתיקה מעל לכל דבר אחר, כי דברים אלו יש בהם מן התועלת בפעולות מלחמה בכלל ובמלחמת-ים בפרט, והפך באויב כראוי למפעלותיכם הקודמות. כי תחרות זו גדולה היא בשבילכם — אם לשים קץ לתקוות, שהפילופונסים תולים בציים, או

לקרב לאתונאים את חרדתם על כוחם בים. ושוב אני מזכירכם, שאת רובם כבר ניצחתם פעם, ורוחם של בני-אדם מנוצחים אינה אמיצה לעולם כבראשונה באותו שיעור עצמו בפני אותן סכנות עצמן.

צ בדיבורים מעין אלו הלהיב גם פורמיון את אנשיו. ומאחר שהאתונאים לא שטו אל המפרץ ואל המצרים להתראות עם הפילופונסים פנים, ביקשו הללו למשוך אותם לתוכם שלא בטובתם. הם ערכו את אניותיהם בארבעה טורים מול חוף פילופוניסוס והפליגו לפנות בוקר לאורך החוף לפנים המפרץ כפי סדר עגינתם, כשאגפם הימני הולך בראשם. באגף זה ערכו עשרים אניות מהמהירות שבציים, שאם ידמה פורמיון בנפשו שהם שטים על נבפאקטוס ויפליג לשם לאורך החוף להחיש עזרה, לא יוכלו האתונאים להתחמק מהתקפתם מתוך שיקדימו את האגף הימני, אלא אותן אניות יסגרו עליהם. ובאמת עשה פורמיון כפי שציפו. שכיוון שראה אותם מפליגים, חרד למקום שהיה ריק ממגינים, והוריד שלא בטובתו את אנשיו לאניות ושט במהירות לשם לאורך החוף. וחיל-היבשה של המסנים נע אף הוא לאורך החוף להיות להם לעזר. כיוון שראו הפילופונסים שהם שטים לאורך החוף בטור אחד והם כבר בתוך המפרץ וקרובים לחוף, כפי ששאלה נפשם, הפנו פתאום את האניות על-פי אות אחד ועטו על האתונאים בשורת חזית, כל אחד לפי מהירותו, מתוך תקווה שיסגרו על כל האניות. אך אחת-עשרה מהן, אותן שהלכו בראשן, נחלצו מהאגף של הפילו-פונסים ומהשתערתותו ונמלטו למרחב¹. אך את שאר האניות הדביקו ודחפון לחוף, שעה שניסו להימלט, קלקלו אותן והרגו את כל האנשים האתונאים, שלא הצליחו להגיע לחוף בשחייה. הם קשרו כמה אניות בחבלים לאניותיהם שלהם וגררון כשהן ריקות (אחת גם נתפסה על צוותה). אך אניות אחדות, שכבר נגררו על-ידיהם, הוצאו מהם על-ידי המסנים, שחשו לעזרה. הם קפצו לים, כשכלי-זינם עליהם, עלו על סיפוני האניות ונלחמו מעליהם באויב.

צא במקום זה גברה אפוא יד הפילופונסים והם חיבלו באניות האטיות. ועשרים האניות שלהם מהאגף הימני רדפו אחרי אחת-עשרה האניות של האתונאים, שהתחמקו מהשתערתותן ויצאו למרחב. אך כל האחת-עשרה, חוץ מאחת, הקדימון והגיעו בשלום לנבפאקטוס. כאן הטילו עוגן מול מקדש אפולון, כשחרטומי אניותיהם כלפי האויב, והתכווננו להתגונן, אם ישוטו עליהם לעבר החוף. לאחר זמן הגיעו הפילופונסים, כשהם נושאים קולם בשיר הפיאן¹, תוך כדי חתירה כאילו כבר ניצחו. ואניה לבקית אחת, שהקדימה הרבה את כולן, רדפה אחר האניה היחידה של האתונאים שפיגרה. אך קרה המקרה וספינת-סוחר אחת עגנה בלב הים, והאניה האטית הקדימה להגיע

[צ] 1. בסביבות נבפאקטוס, שבהן המפרץ מתרחב.

[צא] 1. ראה א, ג.

אליה, שטה מסביבה וניגחה את האניה הלבקית הרודפת באמצעיתה וטיבעה אותה. מעשה לא־צפוי ומפתיע זה הפיל פחד על הפילופונסים, שרדפו אחר אויביהם בלא סדר, שכן היו הם הנוצחים. באחדות מהאניות הורידו החותרים את משוטיהם במים ונעצרו, מפני שרצו להמתין לעיקר הצי — מעשה חסר־תועלת, כשהאויב עוגן במרחק קטן — ואניות אחרות נכנסו למים רדודים, מפני שהמקום לא היה נהיר להם.

צב משראו האתונאים את הנעשה, נתחזק לבם, ולפי צו אחד הריעו תרועה גדולה והס־תערו עליהם. בגלל השגיאות ששגו ואי־הסדר, שהשתרר בתוכם, החזיקו הפילופונסים מעמד רק זמן קצר, ואחר־כך פנו עורף וברחו לפאנורמוס¹, המקום שממנו הפליגו. והאתונאים רדפו אחריהם ותפסו שש אניות, מהקרובות אליהם ביותר, ואף החזירו לעצמם את אניותיהם, שהאויב חיבל בהן בתחילת הקרב וקשרן בחבלים. את האנשים — מקצתם הרגו ומקצתם תפסו חיים. וטימוקראטיס² הלאקדימוני, ששט באניה הלבקית, זו שנטבעה על־יד ספינת־הסוחר, שלח יד בנפשו, כשאבדה ספינתו בים, וגוויתו נפלטה בנמל נבפאקטוס. כשחזרו האתונאים, הקימו מצבת־ניצחון במקום, שממנו הפליגו³ וניצחו, אספו את מתיהם ואת שברי־האניות, שצפו בקרבת החוף שלהם, והחזירו בברית לאויבים את שלהם. אך גם הפילופונסים הקימו מצבת־ניצחון על מנוסת אותן האניות, שחיבלו בהן סמוך לחוף, ואת האניה שתפסו שמו כמתן קודש⁴ ברהיון של אֶכִּיָאָה, סמוך למצבת־הניצחון. אחר הדברים האלה הפליגו בלילה כולם, חוץ מהלבקים⁵, אל המפרץ הקְּרִיסִיָאִי ואל קורינתוס מפחד העזרה הצפויה מאתונה. ימים מועטים לאחר הנסיגה הגיעו האתונאים מקריטי לנבפאקטוס בעשרים האניות, שבהן צריכים היו לבוא לפורמיון לפני הקרב. והקיץ פלה.

צג בתחילת החורף¹, עד שלא פיזרו את הצי, שנסוג לקורינתוס ולמפרץ הקריסיאי, ביקשו קְּנִימוֹס וּבְּרַאסִידָאס ושאר המפקדים הפילופונסים לנסות ולהתקיף, לפי עצתם של המיגארים, את פִּירִיָאָבס, נמלה של אתונה, שהיה שרוי בלא שמירה ולא היה סגור מפני הטעם הפשוט, שכוחם של האתונאים היה גדול מאוד בים. הם החליטו, שכל מלח יקח את משוטו ואת כר־המושב ואת רצועת־המשוט וילך ברגל מקורינתוס אל ימה של אתונה. ומשיבואו במהירות למיגארה, יגורו מניסיָאָה, המספנה של המיגארים, אל הים ארבעים אניות, שנזדמנו שם, וישוטו מיד לפיריָאָבס. הם ידעו, שאין אניות בנמל לשמור עליו, כי האתונאים לא חששו שמא ישוטו ויבואו עליהם האויבים במפתיע, שכן לא יעזו לעשות זאת בגלוי; ואם יהיה עם לבם לעשות כזאת, מן הנמנע שלא יכירו (האתונאים) בדבר. וכפי שהחליטו, כך גם עשו מיד.

[צב] 1. ראה ב, פו. 2. ראה ב, פה. 3. מול מקדש אפולון (ב, צא). 4. לפוסיידון (ברהיון של אֶכִּיָאָה נמצא מקדש של פוסיידון. ראה ב, פד). 5. הללו חזרו לארצם.

[צג] 1. בשנת 429/28 לפני סה"נ.

ספר שני

משהגיעו בלילה לניסִיָּאָה, גררו את האניות אל הים והפליגו, לא לעבר פיריִיאָבס, כפי שהיה בדעתם תחילה, שכן נבעתו מהסכנה הכרוכה בדבר (ואומרים, שגם רוח מנעה אותם), אלא אל הכף של סאלאמיס הצופה פני מיגארה; בו היה מוצב ומשמר של שלוש אניות, שלא ייכנס דבר לנמל מיגארה ולא יצא ממנו. על המוצב הזה הסתערו ואת הטריאירות גררו אל הים כשהן ריקות והתנפלו על התושבים, שלא ציפו להם, ובזזו את שאר סאלאמיס.

צד בינתיים הושאו משואות לעבר אתונה להודיע על התקפת האויב, ובעיר קמה מהומה, שלא היתה גדולה ממנה במשך המלחמה הזאת. הללו שנמצאו בעיר סבורים היו, שהאויבים כבר שטוֹ-ובאו לפיריִיאָבס, ואותם שבפיריִיאָבס סברו שסאלאמיס כבר נלכדה וכי עוד מעט יגיעו ויבואו גם אליהם. ודבר זה עלול היה להתרחש על-נקלה, אילו היה מנוי וגמור אצלם לפעול ללא היסוסים והרוח לא היתה מעכבתם. מש־האיר היום, חשו האתונאים בכל צבאותיהם אל פיריִיאָבס, גררו אניות לים וירדו בהן במהירות ובהמולה רבה והפליגו לסאלאמיס, ואת חיל היבשה הפקידו לשמור על פיריִיאָבס. עד כה וכה פשטו הפילופונסים על רובה של סאלאמיס, בזזו בו, שבו אנשים ותפסו את שלוש האניות, שעגנו ליד המוצב של בודוֹרוֹן¹. ומשהרגישו שעזרה ממשמשת ובאה, הפליגו עד מהרה לניסִיָּאָה. הם חששו במידת־מה גם לאניותיהם, שנגררו אל הים לאחר הפסקה ארוכה² ולא היו אטומות בפני המים. כשהגיעו למיגארה, חזרו שוב ברגל לקורינתוס. גם האתונאים חזרו למקומם לאחר שלא השיגום בסאלאמיס. מכאן ולהבא שמרו שמירה מעולה על פיריִיאָבס, סגרו את הנמל³ ואף נקטו אמצעי־זהירות אחרים.

צה באותו זמן עצמו, בתחילת חורף זה, צבא סיטאלקיס¹ בן טִירִיס האודריסי, מלך התראקים, על פרדיקאס בן אלכסנדרוס, מלך מאקידון, ועל הכאלקידים של תראקיה, כי רצה לכפות עליו מילוי הבטחה אחת ולקיים בעצמו הבטחה אחת. כי פרדיקאס לא עמד בהבטחה שהבטיח לו, שעה שנלחץ קשה בתחילת המלחמה, אם ישלים בינו לבין האתונאים ולא יושיב על כסא המלכות את אחיו פיליפוס, שונאו בנפש. ואף הוא עצמו עשה הסכם עם האתונאים, שעה שפרת עמהם ברית, להשבית את המלחמה שבינם לבין הכאלקידים שבתראקיה. על שני דברים אלו ערך מסע זה. והוא הוליך עמו את אמינטאס² בן פיליפוס להמליכו על המאקידונים, וכמה צירים אתונאים, שנזדמנו אצלו לשם אותם דברים, וגם את האגנון לקח עמו כהיגמון³. כי גם האתונאים

[צד] 1. לשון־יבשה בצפון סאלאמיס. 2. בשל ההסגר ששמו האתונאים על מיגארה. 3. האריכו את חומות העיר עד מבוא הנמל והשאירו בו רק מעבר צר, שניתן לסוגרו בשלשלת.

[צה] 1. ראה ב, כט. 2. סבו של אלכסנדר הגדול (פיליפוס מת, כנראה, בינתיים). 3. כמצביא הגייס האתונאי, שעמד לבוא (אך לא בא) וכיועץ לסיטאלקיס.

עתידיים היו להצטרף אליו באניות ובצבא גדול ככל האפשר לשם המלחמה בכאל-קידים.

צו הוא הזעיק לכן, החל באודריסים¹, קודם כל את התראקים שבין הר הימוס² ובין הר רודופי³ ועד חופי אֶבְפִּסִּינוֹס⁴ וְהִלִּיסְפּוֹנְטוֹס⁵, אשר משל עליהם; ואחר-כך את הגטים ואת שאר העממים שמבפנים⁶ לנהר איסטרוס⁷, אותם היושבים בקרבת חוף אֶבְפִּסִּינוֹס. הגטים ותושבי החבל הזה הם שכניהם של הסקיתים וגם מזוינים כמותם, כולם הם פרשים-קשתים. הוא קרא אליו גם רבים מהתראקים ההרריים, שעצמאיים הם וחוגרים חרבות קצרות; הם קרואים דיאים ורובם דרים בהר רודופי; מקצתם שידל בשכר ומקצתם נתלוו אליו כמתנדבים. הוא הזעיק גם את האגריאנים ואת הלייאייאים ואת שאר שבטי הפייאונים⁸, אשר משל עליהם. הללו יושבים בקצה גבול ממשלתו. כי גבולות ממשלתו הגיעו עד הלייאייאים, הפייאונים ועד הנהר סטרימון⁹, הזורם מהר סקומברוס דרך ארץ האגריאנים והלייאייאים; מעבר להם¹⁰ כבר יושבים הפייאונים העצמאיים. לעבר הטריבאליים¹¹, אף הם עצמאיים, גבלו בממשלתו הטריירים והטילאטייאים. הללו יושבים מצפון להר סקומברוס ומשתרעים לצד מערב עד הנהר אוסקיוס¹². נהר זה זורם מאותו ההר, שממנו זורמים גם הנהרות נסטוס¹³ והברוס¹⁴. ההר הזה שומם וגדול, והוא נשען אל רודופי.

צו מלכות האודריסים משתרעת לאורך חוף הים מהעיר אַבְדִּירָה ועד שפך הנהר איסטרוס לים אֶבְפִּסִּינוֹס. את הדרך הזו לאורך החוף עשויה אנית-סוחר¹ לעבור, אם תשוט בקצרה שבדרכים ורוח תנשוב כל הזמן מאחוריה, במשך ארבעה ימים וארבעה לילות. עובר-אורח זריז יעשה את הדרך הזו מאַבְדִּירָה לאיסטרוס ביבשה במשך אחד-עשר יום, אם ילך בקצרה שבדרכים. זהו אורך קו חוף-הים. את הדרך מביזאנטיון ועד הלייאייאים ונהר סטרימון בפנים הארץ (כי זהו המרחק הגדול ביותר מהים לצד פנים הארץ) עשוי אדם זריז לעבור בשלושה-עשר יום. המס², שנגבה מהעממים הבארבארים ומהערים היווניות, שעליהם משלו האודריסים, הגיע בימי סֶבֶתִּיס, שמלך אחרי סיטאלקיס והגדיל את המס עד למעלה ראש, לסך ארבע מאות כיכר בכסף ובזהב. וגם דורונות של כסף ושל זהב, בסכום לא-קטן יותר, הובאו למלך, מלבד אריי-גים רקומים ולא-רקומים וכלי-בית אחרים, ולא לו בלבד, אלא גם לנציביו ולאצילי האודריסים. כי הם התקינו מנהג שונה מיסודו למנהגה של מלכות פרס — ליטול

[צו] 1. אודריסיה השתרעה בין היימוס ואברוס (בין הרי הבאלקאן ובין הנהר מאריצה). 2. הרי הבאלקאן. 3. מדרום להרי הבאלקאן. 4. הים השחור. 5. מיצר הדארדאנלים. 6. מדרום. 7. הנהר דאנובה. 8. ממערב לאודריסיה. 9. סטרומה. 10. צפונית-מערבית מהלייאייאים. 11. מצפון לפייאונים. 12. איסקר (אחד מיובלי הדאנובה). 13. מאסטה. 14. כיום מאריצה. [צו] 1. אניות-הסוחר היו אניות מפרש ושטו בין ביום ובין בלילה; אניות-המלחמה אניות-משוט היו ודרכן היה להלך רק ביום. 2. השנת.

ולא ליתן. ומגונה יותר היה להיות נתבע ולא ליתן מלהיות תובע ולא לקבל. מנהג זה היה רווח גם אצל התראקים, אך מלכי האודריסים השתמשו בו יותר, מאחר שכוחם היה גדול יותר. ואי־אפשר היה להשיג משהו בלא מתן דורונות. ובשל כך³ גבר כוחה של מלכות זו. כי היא היתה הגדולה במלכויות אירופה⁴, השוכנות בין המפרץ האיוני ובין ים אֶבֶכְסִינוֹס, בהכנסותיה ובעושרה בשאר הדברים. אך בכוחה למלחמה ובהמון חייליה היא פחותה הרבה ממלכות הסקיתים. ולא מלכויות אירופה בלבד אינן יכולות להשתוות אליה, אלא אף באסיה אין עם, אחד כנגד אחד⁵, שיוכל לעמוד בפני הסקיתים, אם כולם יתאחדו. אך ודאי, שאינם שווים לאחרים לא ביושר העצה בהנהגת מדינה ולא בכוח הבינה בדברים הנוגעים לצורכי החיים.

צח סיטאלקיס זה, שמלך אפוא על ארץ גדולה כזו, הוא שערך את המסע. ולאחר שהכל היה מוכן, יצא למסעו על מאקידון. בתחילה עבר בארצו שלו ואחר־כך בהר השומם קֶרְקִינִי, המשמש גבול בין הסינטים ובין הפייאונים. הוא הלך באותה דרך עצמה שאותה סלל, מתוך שִׁבְרָא את היער, בשעה שצבא על הפייאונים. שעה שעברו את ההר, משיצאו מתחום ארץ האודריסים, היו הפייאונים מימינם והסינטים והמיידים משמאלם. משיצאוהו הגיעו לדובירוס של פייאֹנִיָה. במסעו לא אבד לו איש מצבאו, אם לא במחלה, ולא עוד אלא שניתוספו לו לוחמים. כי רבים מהתראקים העצמאיים נתלוו אליו לשם שוד בלי שנקראו. אומרים, שכולם כאחד מנו לא פחות מחמש־עשרה ריבוא. רובו של המון זה היו רגלים וכשליש פרשים. את רוב חיל הפרשים סיפקו האודריסים עצמם, ואחריהם הגטים. טובי הלוחמים שבחיל־הרגלים היו נושאי־החרבות העצמאיים, שירדו אליו מרודופי, אך שאר ההמון שליווהו בערבוביה הטיל אימה אך במספרו בלבד.

צט הם התאספו אפוא בדובירוס והתכוננו לרדת מראש ההר ולפשוט אל מאקידון התחתונה, שפרדיקאס משל עליה. על המאקידונים מתייחסים גם הלינקיסטים¹ והאלי־מיאונים² ושבטים אחרים במעלה הארץ, והם בעלי־בריתם של מלכי מאקידון וכפופים להם, אך יש להם מלכים משלהם. אלכסנדרוס, אבי פרדיקאס, ואבות אבותיו, שהיו מעיקרם טימנידים³ מאַרגוֹס, היו הראשונים, שנחלו אותו חבל־ארץ לחוף הים, הנקרא כיום מאקידון, ומלכו עליו. הם נישלו מפיאריה⁴ את הפיארים, שישבו לאחר זמן בפאגריס ובשאר מקומות לרגלי ההר פֶּאֶנְגִּיאֹוס⁵ מעבר לנהר סטרימון (ועד היום נקרא חבל־הארץ שבין הים לבין מדרוני הר פֶּאֶנְגִּיאֹוס שפלת פיאריה); ומהארץ הנקראת בוטיאה¹ נישלו את הבוטיאים, שכיום הם שכניהם של הכאלקידים.

3. בשל ההכנסות הגדולות. 4. כגון מאקידון. 5. אך לא נגד מלכות פרס כולה.
[צט] 1. ממערב לנהר אכסיוס (ראה הערה 6). 2. בדרום־מערב מאקידון. 3. צאצאי טימנוס (ראה הירודוט ח, 137 ואילך). 4. מצפון למפרץ הסטרימוני. 5. מצפון לפיאריה.

הם אף כבשו להם רצועת-ארץ צרה בפיאֹוניה לאורך הנהר אֶפְסִיוֹס⁶, המתמשכת מפנים הארץ עד פִּילָה¹ ועד הים. והם גירשו את האִידוֹנִים מהארץ הקרויה מִיג־דוֹנִיה⁷, המשתרעת מעבר לאֶפְסִיוֹס עד הנהר סטרימון, ומחזיקים בארצם. והם גישלו את האֶאֱוֹרְדִים מהארץ הקרויה כיום אֶאֱוֹרְדִיה¹ (ומהם נשמדו רובם, אך מקצתם הת־יישבו בסביבות פִּיסְקָה) ואת האֶלְמוֹפִים מֶאֱלְמוֹפִיה⁸. המאקידונים הללו⁹ השתלטו גם על שבטים אחרים והם מחזיקים עדיין במקומות מושבותיהם: אֶנְתֶּמוֹס¹⁰, גְּרִיס־טוֹנִיה¹¹, ביסאלטיה¹² וחלק גדול ממאקידון העליונה. הארץ כולה נקראת כיום מאקידון, ופרדיקאס, בן אלכסנדרוס, היה מלכם בשעה שסיטאלקיס עלה עליהם.

ק כיוון שלא יכלו מאקידונים אלו לצאת לקראת צבא גדול כזה, נאספו אל המעוזים ואל המבצרים, שהיו בארץ. והללו לא היו אז מרובים, ואותם שמצויים כיום בארץ זו בנאם לאחר זמן אֶרְכִילָאוֹס² בן פֶּרְדִּיקָאס, כשהגיע למלוכה. הוא גם סלל דרכים ישרות ואף התקין דברים אחרים לצורכי מלחמה, פרשים והופליטים ושאר מיני ציוד, יותר משהתקינו כל שמונת המלכים³ שהיו לפניו.

צבא התראקים פשט בראשונה מדוֹבִירוֹס אל אותו חבל-ארץ, שהיה לפני תחת ממשלתו של פיליפוס, ולכד את אִידוֹמָנִי⁴ בסערת מלחמה; אך גורטיניה⁴ ואטלאנטי⁴ ומקומות מספר אחרים השלימו אליהם תוך הסכם בשל ידידותם לאמינטאס, בן פיליפוס, שהיה במחנה סיטאלקיס. הם אף שמו מצור על אֶבְרוֹפּוֹס⁴, אך לא יכלו ללכדה. אחר־כך התקדמו גם לחלק האחר של מאקידון⁵, זה שלשמאלן⁶ של פִּילָה⁷ וקִירֶהוֹס⁸. אך הם לא חדרו מעבר למקומות אלו, לבוטיאה ולפיאריה, אלא השחיתו את מיגדוניה וגריסטוניה ואֶנְתֶּמוֹס. המאקידונים אף לא עלה על דעתם לצאת לקראתם בחיל־הרגלים שלהם, אך הם קראו לעזרתם פרשים נוספים מבעלי־בריתם שבפנים הארץ, ובהם היו מסתערים, מעטים נגד רבים, על מחנה התראקים בכל עת מצוא. ובכל מקום, שבו היו מתנפלים, לא עמד איש בפניהם, כי הם היו פרשים טובים ומוגנים בשריון⁹. אך הואיל ומצאו עצמם תכופות מכותרים על־ידי מרובים מהם, העמידו עצמם בסכנה מצד המון, שעלה עליהם במנינו פי כמה וכמה. וכך הרפו מהם לבסוף, שכן סברו שנבצר מהם להילחם במרובים מהם.

קא בינתיים החל סיטאלקיס לשאת ולתת עם פרדיקאס על אותם הדברים, שלמענם ערך מסע זה. והואיל והאתונאים לא הגיעו באניותיהם¹ (כי לא האמינו², שסיטאלקיס 6. כיום וארדאר (נשפך למפרץ סאלוניקי). 7. ממזרח לנהר אֶפְסִיוֹס. 8. מצפון לאאורדיה. 9. של מאקידון התחתונה. 10. בצפון חצי־האי כאלקידיקי. 11. מצפון לאֶנְתֶּמוֹס. 12. ממזרח לגריסטוניה.

[ק] 1. מבצרים טבעיים. 2. מלך מאקידון בשנים 413—399 לפני סה"נ. 3. ראה הירודוטוס ח, 139. 4. על נהר אֶפְסִיוֹס. 5. שלא היה נתון קודם למרותו של פיליפוס. 6. למזרח (כי התראקים באו מהצפון). 7. ממערב לאֶפְסִיוֹס. 8. ממערב לפילה. 9. מגן לחזה ולגב.

[קא] 1. כפי שעשו ביניהם (ב, צה). 2. מפני שנשתהו במשך שנתיים.

יבוא, אף-על-פי ששלחו אליו דורונות ומלאכים), שיגר חלק מצבאו על הכאלקידים ועל הבוטיאים³, כלאם בתוך חומותיהם והשחית את ארצם. בשעה שעשה במקומות הללו היו העמים היושבים בדרום שרויים בפחד: התיסאלים והמאגניטים ושאר נתיניהם של התיסאלים והיוונים עד לתרמופילאי — שמא יעלה הצבא הזה אף עליהם, והחלו מתכוננים לקראתם. רעדה אחזה גם את התראקים שבצפון, היושבים במישורי שורים⁴ שמעבר לסטרימון: הפנייאים והאודומאנטים והדרואים והדרסיאים — כולם שבטים עצמאיים. הוא גרם לדאגה חמורה גם בין היוונים, אויביה של אתונה, שמא ישדלום האתונאים והם ילכו אף עליהם לפי תנאי הברית שביניהם. בינתיים החזיק סיטאלקים בכאלקידיקי ובבוטיקי⁵ ובמאקידון והחריב את כולן בעת ובעונה אחת. אך מאחר שלא עלה בידו שום דבר מהדברים שלמענם יצא למלחמה וצבאו היה חסר מזון והחורף הציק להם, נתפתה לסבתים בן ספאראדוקוס, בן אחיו והשני לו בחשיבות, למהר ולחזור לביתו. את סבתים זה משך פרדיקאס בסתר על צידו, מתוך שהבטיחו לתת לו את אחותו לאשה ונדוניה עמה. והלה נתפתה לו, ולאחר שעשה במאקידון שלושים יום בלבד, ומהם שמונה בכאלקידיקי, חזר עם צבאו בכל המהירות לביתו. לאחר זמן נתן פרדיקאס את סטראטוניקי אחותו לסבתים, כפי שהבטיחו. אלו הם קורות מסעו של סיטאלקים.

קב באותו חורף עצמו, לאחר פיזורו של הצי הפילופונסי, ערכו האתונאים שבנבפאקטוס מסע בפיקודו של פורמיון. תחילה שטו לאורך החוף אל אסטאקוס¹, ולאחר שנחתו, חדרו לפנים אקארנאניה עם ארבע מאות הופליטים אתונאים מחיל הצי וארבע מאות מסנים. הם גירשו מסטראטוס² ומקורונטה ומשאר מקומות אנשים, שהיו מוחזקים בהם, שאינם מהימנים, החזירו את קיניס בן תיאוליטוס³ לקורונטה וחזרו אל אניו-תיהם. כי לא סברו, שאפשר להם לצבוא בימות החורף על אויניאדאי⁴, היחידים מכל האקארנאנים, שהיו עוינים תמיד את האתונאים. כי הנהר אכילואוס, הזורם מהר פינדוס⁵ דרך דולופיה וארץ האגרייאים והאמפילוכים ודרך המישור האקארנאני, עובר בזרמו העליון על-יד העיר סטראטוס² ונופל לים על-יד אויניאדאי⁴ ומקיפה ביצות ומונע מחמת המים כל פעולות-מלחמה בחורף.

מול אויניאדאי שרויים רוב האיים האכינאדים, בריחוק-מה משפכיו של אכילואוס. והנהר, שהוא גדול, שופך לשם תמיד את טיטו, ויש מהאיים שכבר נתחברו מתוך כך ליבשה, ויש לצפות שלא יארכו הימים ולכולם יקרה כמקרה הזה. כי הזרם הוא מהיר

3. שנושלו לפנים על-ידי המאקידונים (א, נו ; ב, צט). 4. בניגוד לתראקים ההרריים, שנצטרפו לסיטאלקים (ב, צו). 5. שם מקום מושבם החדש של הבוטיאים המנושלים (בכאלקידיקי).

[קב] 1. ראה ב, ל (נראה, שבינתיים עברה העיר שוב לצידה של אתונה). 2. בפנים אקארנאניה (ממערב לנהר אכילואוס). 3. לא ידוע לנו שום דבר על האיש ועל מעשהו. 4. בדרום אקארנאניה. 5.

ספר שני

ורחב ועכור, והאיים צפופים זה לזה והם עוצרים את הסחף מלהתפזר, כי אינם מונחים בשורה ישרה, אלא כנוסים זה לפנים מזה⁶ ואין בהם מעברים ישרים למים לתוך הים. האיים שוממים הם ואינם גדולים.

מספרים, שבשעה שאלקמיאון בן אמפיאראוס נע ונד, כידוע, בארץ לאחר רצח אמו⁷, הורה לו אפולון באורים להשתקע במקום הזה וגילה את אוזנו, שלא ידא קץ לפחדיו עד שלא ימצא מקום, שעין השמש לא שזפתו בשעה שהרג את אמו ואף לא היה עדיין אדמה בכלל, כי כל שאר הארץ נודהמה על-ידיו. והוא היה נבוך בתחילה, כפי שאומרים, עד שהשגיח בסחף הזה של אכילואוס, והוא שיער בנפשו שבמשך ימי נדודיו המרובים, מאז רצח את אמו, נערמה כאן אדמה למדי כדי מחייתו של אדם. הוא השתקע במקומות הסמוכים לאויניאדאי ומשל עליהם. כל הארץ הזאת נקראה אקארנאניה על שם בנו אקארנאן. זוהי מסורת האגדה שבידינו על אלקמיאון.

קג והאתונאים ופורמיון הפליגו מאקארנאניה והגיעו לנבפאקטוס, ועם בוא האביב¹ פרשו לאתונה. הם הביאו עמהם את האניות שתפסו ואת השבויים בני-החורין², שנפלו לידיהם במלחמות-הים. הללו הוחלפו אחר-כך איש תחת איש. וכך חלף החורף הזה וכלתה השנה השלישית למלחמה זו, שתוקידידיס כתב את קורותיה.

ממערב לתיסאליה. 6. בצורה כזו: . 7. ראה ב, סח.

[קג] 1. בשנת 428 לפני סה"נ. 2. העבדים (המכים במשוט) נמכרו.

ספר שלישי

א משבא הקיץ¹, פלשו הפילופונים ובעלי-בריתם בעונת בישול התבואה לאטיקה בפיקודו של ארכידאמוס בן זבפסידאמוס, מלך הלאקדימונים, ולאחר שהקימו להם מחנה, החלו משחיתים את הארץ. והפרשים האתונאים היו מתקיפים אותם כדרךם² בכל מקום שנזדמן להם. וכך מנעו את ההמון הרב של קלי-הזין לצאת מהמחנה ולהשחית את המקומות הסמוכים לעיר. הפולשים שהו כאן עד שכלתה צידתם, ואחר-כך נסוגו ונתפזרו לעריהם.

ב מיד לאחר פשיטתם של הפילופונים פשעה לסבוס¹, חוץ ממיתימנה, באתונאים. הם רצו למרוד גם לפני המלחמה, אלא שהלאקדימונים לא קיבלום לבריתם, אך עכשיו נאלצו לחולל את המרד לפני המועד, שהיה עם לבם. כי הם רצו להמתין עד גמר בניין סוללות הנמלים², החומות והאניות ועד שיגיעו אליהם כל הדברים, ששלחו להביא מפונטוס³: קשתים ותבואה וכיוצא בזה. אך אנשי טנדוס⁴, שהיו בעלי-דבבם, והמיתימנים וכמה אנשים בעלי-מחלוקת במיטילינה עצמה, שהיו פרוֹפֶסְנִים⁵ של האתונאים, הפום בלשון לפני האתונאים, שהם מבקשים לאחד בכוח⁶ את לסבוס תחת מרותה של מיטיליני, ושכל ההכנות הנמרצות, הנעשות בדעה אחת עם הלאקדימונים ועם הבויאוטים שארי-בשרם⁷, אין כוונתן אלא מרד; ואם לא יקדימם אדם מיד, תאבד לסבוס לאתונה.

ג אך האתונאים, שהיו מדוכדכים מהמגיפה ומתוקפה של המלחמה, שאך זה נתרגשה עליהם, ראו סכנה לעצמם להוסיף על אויביהם את לסבוס, שצי לה ושכוחה לא נפגע

[א] 1. שנת 428. 2. בשתי הפשיטות הקודמות.

[ב] 1. כלומר, מיטיליני, ששלטה על רוב האי. המשטר של מיטיליני היה אוליגארכי ושל מיתימנה (בקצה הצפוני של האי לסבוס) — דימוקראטי. 2. שלא יהיו הנמלים פרוצים לפני אניות האויב. 3. באסיה הקטנה, לחוף הים השחור. 4. אי קטן בים האיגיאני מצפון ללסבוס. 5. ראה ב, כט בהערות. 6. ולבטל את עצמאותן של שאר הערים. 7. בויאוטיה נחשבה כמטרופולין של התושבות האיאליות (ומיטיליני היתה אחת מהן).

ספר שלישי

כלל, ולא קיבלו בתחילה את דברי הקטיגוריה וייחסו חשיבות יתירה למשאלתם, שהדבר לא יתאמת. אך מאחר שהשליחים ששיגרו לא הצליחו לשדל את המיטילינים להפסיק את מעשה איחוד הערים ואת הכנותיהם, הוחרדו וביקשו להקדימם. ובלי שהיות שלחו עליהם ארבעים אניות, שהותקנו בראשונה לשוט בהן מסביב לפילון-פונים, בפיקודם של קלאיפידים בן דיניאס ושניים אחרים. כי הוגד להם דבר החג לאפולון המאלואי¹, שכל המיטילינים, מקטון ועד גדול, יחוגו אותו מחוץ לעיר. הם ציפו, שאם יזדרזו הרי יבואו עליהם במפתיע. ואם הניסיון יעלה בידם — מוטב, ולא — יצוו על המיטילינים למסור את אניותיהם ולנתץ את החומות; ואם לא יצייתו, יילחמו בהם. והאניות הפליגו לדרכן; ואת עשר הטריאירות של המיטילינים, ששימשו אצלם אניות-עזר לפי תנאי הברית, עצרו ואת אנשיהן נתנו במשמר. אך דבר המסע נודע למיטילינים על-ידי אדם אחד, שעבר מאתונה לאבבויאה. אותו איש הגיע בדרך היבשה לגרייסטוס², וכשמצא בה אניית-סוחר העומדת להפליג, ירד בה והגיע למיטיליני ביום השלישי ליציאתו מאתונה. מעתה לא יצאו המיטילינים אל מקדש אפולון המאלואי; ולא עוד, אלא שחסמו³ את החומות ואת הנמלים, שמלאכתם לא נשלמה אלא למחצה, ושמרו עליהם.

ד משהגיעו האתונאים זמן לא רב לאחר-מכן ומפקדיהם ראו את הנעשה, מסרו להם למיטילינים את ההוראות שקיבלו, ומשלא נשמעו להם אסרו עליהם מלחמה. וה-מיטילינים, שלא היו מוכנים ונאלצו להילחם במפתיע, שטו ויצאו לקראתם כאילו לשם מלחמה, אך הם התרחקו רק מעט מן הנמל. ומשהונסו על-ידי האתונאים, קראו מיד לשלום אל המפקדים, שכן ביקשו להיפטר לפי שעה מעונשן של האניות בתנאים נוחים, אם ייתכן הדבר. והמפקדים האתונאים קיבלו קריאתם, כי גם הם חששו שמא לא יעצרו כוח להילחם בלסבוס כולה. לאחר שעשו שביתת-נשק, שיגרו המיטילינים משלחת לאתונה, ובתוכה אחד המסורות¹, שכבר נתחרט על מעשיו, שמא יצליחו לשדלם להחזיר את אניותיהם, שכן אין הם קושרים כל קשר. בתוך כך שלחו גם ללאקדימון שליחים בטריאירה, שהתחמקה מהצי האתונאי, שעגן במליאה מצפון לעיר, כי לא האמינו בהצלחת המשא-ומתן עם האתונאים. הם הגיעו ללאקדימון לאחר מסע-של-פגעים בים והחלו מיד במשא-ומתן על קבלת עזרה כלשהי לבני ארצם.

ה משחזרו השליחים מאתונה בידיים ריקות, פתחו המיטילינים ושאר לסבוס, חוץ ממי-תימנה, במלחמה. המיתמינים עזרו לאתונאים, וכמותם גם האימברים והלימנים¹ ועוד אחדים משאר בעלי-בריתם. והמיטילינים הגיחו בכל צבאם על מחנה האתונאים והת-

[ג] 1. על שם המקום מאלאה, מצפון למיטיליני, שבו היה מקדש לאפולון. 2. בדרום אבבויאה.

3. את החומות בקורות ובקרשים, ואת הנמלים בחיפופים ובאניות.

[ד] 1. ראה ג, ב.

[ה] 1. אימברוס ולימנוס — איים בצפון הים האיגיא.

ספר שלישי

חולל קרב, שבו לא היתה ידם של המיטילינים על התחתונה, אך לבם לא מלאם ללון בשדה-הקרב, ונסוגו אחור. מכאן ואילך ישבו להם בשלווה, כי לא רצו לחרף נפשם, עד שלא תבוא להם עזרה מפילופוניסוס וממקומות אחרים. כי הגיעו אצלם מליאס הלאקוני והרמינודאס התיבי (הם נשלחו אמנם אליהם עוד לפני המרד, אך לא יכלו להקדים את אניות האתונאים, ורק אחרי הקרב שטו ונכנסו בסתר לנמל בטריאירה), ויעצו להם לשלוח טריאירה אחרת² עם שליחים. והמיטילינים עשו כדבריהם.

ו שלוות המיטילינים אימצה במאוד את רוח האתונאים והם הזעיקו את בעלי-בריתם, והללו מיהרו ובאו, שכן ראו את רפיון-ידיהם של הלסבים. לאחר שהטילו עוגן בדרום העיר סביב-סביב, ביצרו שני מחנות משני עברי העיר¹ ושמו הסגר על שני נמליה. וכך נחסם הים בפני המיטילינים, אך ביבשה עצמה שלטו המיטילינים ושאר הלסבים, שחשו עכשיו לעזרתם, והאתונאים החזיקו רק ברצועת-ארץ צרה מסביב למחנותיהם. כתחנה לכלי-השיט שלהם וככיכר-השוק² שימשה להם בעיקר מליאה. זה היה מהלך המלחמה במיטיליני.

ז בזמן זה עצמו בערך, באותו הקיץ, שלחו האתונאים שלושים אניות גם לפילופוניס בפיקודו של אסופיוס בן פורמיון. כי האקארנאנים הפצירו בהם לשלוח להם כמפקד אחד משל פורמיון, בנו או שאר-בשרו. בדרך שיוטם השמו האניות את חופי לאקוניה. לאחר-מכן החזיר אסופיוס את מרבית האניות לביתן, והוא עצמו הגיע לנאבפאקטוס כשברשותו שתים-עשרה אניות. לאחר זמן הזעיק את כל האקארנאנים וצבא על אויניאדאי. האניות שטו במעלה הנהר אכילואוס וחיל-היבשה השחית את הארץ. אך מאחר שהתושבים סירבו להיכנע לפניו, הפטיר את חיל היבשה¹, והוא עצמו שט ללבקאס ונחת בניריקוס. אך בחזירתו נהרג הוא וחלק מצבאו על-ידי אנשי המקום, שחשו לעזרה, וחילות-משמר מועטים. האתונאים ירדו שוב באניותיהם ולאחר זמן קיבלו בברית מהלבקים את גופות מתיהם.

ח ומלאכי מיטיליני, אותם שנשלחו באניה הראשונה¹, הגיעו בתוך כך לאולימפיה. כי הלאקדימונים אמרו להם ללכת לאולימפיה, כדי שגם שאר בעלי-הברית ישמעו דבריהם וידונו בהם. היתה זו האולימפיאדה, שבה ניצח דוריאבס הדורי בשנייה. וכש-נתוועדו הפילופונים לאחר החג לטכס עצה, אמרו לפנייהם השליחים כדברים האלה:

ט 'הו לאקדימונים ובעלי-ברית, יודעים אנו את הכלל הנקוט אצל היוונים. אותם הפורשים בשעת מלחמה ועוזבים את הברית הקודמת חביבים הם על מקבליהם, ככל שהם מפיקים מהם תועלת; אך הואיל והם רואים אותם כבוגדים בידידיהם מלפנים, הריהם

2. ראה ג, ד.

[י] 1. מצפון ומדרום. 2. לסיפוק מזונותיהם של החיילים.

[ז] 1. את האקארנאנים.

[ח] 1. ראה ג, ד—ה.

ספר שלישי

מזלזלים בהם¹. ואמנם יש מן האמת בהערכה זו, אם המתקוממים ואותם שהתבדלו מהם אינם חלוקים בהשקפותיהם וברגשותיהם והם שקולים בעתודותיהם ובחילם ואין כל נימוק-של-ממש לפרישתם. אך כל זה אינו בדברים שבינינו לבין האתונאים, ואל יגנה אותנו אדם על שפשענו בהם בימי מלחמה לאחר שכובדנו על-ידיהם בימי שלום.

י 'וקודם כל גייחד את הדיבור על הצדק שבפרישתנו ועל יושרנו שלנו, ובייחוד מאחר שאנו מבקשים את בריתכם. כי יודעים אנו, שאין הידידות מתמדת בין אדם לאדם ואין כל ערך לשותפות בין ערים, אם אינם בוטחים בכנותו של הזולת, ואינם שווים כל עיקר בתכונותיהם ובהלך-רוחם, כי מתוך חילוקי-הדעות נובעים גם ההבדלים במעשים.

הברית בינינו ובין האתונאים הוקמה לראשונה שעה שאתם משכתם ידיכם מה-מלחמה בפרסים, והם נשארו לגמור את המלאכה. אך אנו לא נעשינו בעלי-ברית לאתונאים לשם שעבוד היוונים, אלא לשם שחרורם של היוונים מהפרסים. וכל עוד הנהיגונו בשוויון, הלכנו אחריהם בנפש חפצה, אך משראינו, שהם מסיחים דעתם משנאתם לפרסים ושואפים לשעבד את בעלי-בריתם, שוב לא היינו נקיים מפחד. ומאחר שבעלי-הברית לא יכלו לעשות יד אחת ולהגן על עצמם בשל ריבוי המצ-ביעים¹, נשתעבדו כולם, חוץ ממנו והכיאים. אנו נשארנו עצמאיים כביכול והש-תתפנו במסעותיהם, כשהשם 'חפשים' נקרא עלינו. אך שוב לא יכולנו לראות באתו-נאים דברים נאמנים, כששיווינו לנגדנו את הדוגמאות של העבר. כי לא נתקבל על הדעת, שהללו, שהכניעו אותם ועשאו לבעלי-בריתם יחד עמנו, לא יעשו זאת גם לנשארים, אם תהא ספיקה בידם.

יא 'אילו היינו כולנו עומדים עוד בעצמאותנו, יכולנו לבטוח שלא יחדשו עלינו דבר¹; אך לאחר שהם מחזיקים בידיהם את מרביתנו ואתנו הם מתהלכים בשוויון, מטבע הדברים הוא שקשה יהיה להם לשאת מצב זה, שאנו נהיה שווים להם בשעה שהרוב כבר נכנע להם; ובמיוחד כשבמידה שכוחם הלך וגדל, בה במידה הלכה וגדלה בדידותנו שלנו. כי רק הפחד מפני כוח שקול — הוא לבדו משמש יסוד נאמן לברית, שכל הרוצה לעבור עליה נמנע לעשות זאת מתוך שיקול-הדעת, שאין כוחו יפה יותר להתקפה. אנו נשארנו עצמאיים רק מפני שדמו, שלשם השתלטות על העניינים אל להם לאחוז במעשי אלימות, אלא להשתמש במליצות יפות ובטכסיסים מחוכמים, ולא בשל דבר אחר כלשהו. הם השתמשו בנו כבעדים, שכן אנו, ערים שזכותן שווה

[ט] 1. 'מחבבים את הבגידה ושונאים את הביגד'. השוה: 'סהדי שקרי אאוגרייהו זילי' = עדי-שקר בזויים על שוכריהם (סנהדרין כט, א).

[י] 1. כלומר, בשל האינטרסים השונים של בעלי-הברית.

[יא] 1. שלא ישנו את המצב הקיים.

לשלהם בהצבעה, לא היינו נוטלים חלק במסעותיהם שלא בטובתם, אילו לא נמצא כל שמץ עוון באלה שעליהם הלכו. תחילה הוליכו את החזקים שבנו על החלשים יותר, ואותם עצמם השאירו לאחרונה מתוך החשבון, שכוחם יתדלדל לאחר שהאחרים יינטלו מהם. כי אילו היו מתחילים בנו בעוד כל בעלי-בריתנו כוחם עמהם ובעוד יש להם על מי לסמוך, לא היו תופסים את השלטון בקלות כזו. ולא עוד, אלא שגם הצי שלנו הטיל עליהם מורא כלשהו, שמא יתאחד באחד הימים עם הצי שלכם או של אחרים ויסכנם. ובמידת-מה לא נפגענו על-ידיהם גם מפני שהתרצינו לחבר האתונאים ולעומדים בראשו. אך לא יכולנו לצפות להינצל לאורך ימים, אילו לא התרגשה המלחמה הזאת, אם לדון לפי נוהגם כלפי אחרים.

יב 'וכלום היתה זו ריעות נאמנה או חירות של אמת, שעה שתוכנו לא היה כבִּרְנו, כש- התהלכנו זה עם זה כידידים? הם התרצו אלינו בימי מלחמה מתוך פחד, ואף אנו נהגנו כך כלפיהם בימי שלום. אצל אחרים החיבה היא המחזקת את האימון, אך אצלנו הפחד הוא שקיימו. כי היינו בעלי-ברית לא מאהבה, אלא מהיראה שהיינו אחוזים בה. ואלה מאתנו, שמידת בטחונם בעצמם עתידה היתה למלאותם אומץ-לב במוקדם, עשויים היו אף להפר ראשונים את הברית. ואם מישוהו סבור, שמכיוון שהם השתהו במעשי אלימותם כלפינו, אנו הריעונו לעשות, כשהקדמנו ופשענו בהם, ולא המתנו עד שנדע בבירור אם הדברים מגיעים לידי כך — אינו אלא טועה. שאילו יכולנו להתנפל כנגדם במידה שווה, צריכים היינו לדחות את מעשי האיבה כנגדם. אך מאחר שבידם הוא להתקיף אותנו בכל שעה הרצויה להם, מן הדין שהזכות להקדימם ולהתגונן תהא מסורה בידינו.

יג 'אלה הם, הו' לאקדימונים ובעלי-ברית, הנימוקים והגורמים, שהניעו אותנו לפרוש מהם, וברורים הם עד כדי להוכיח לשומעיהם, שפעלנו כהוגן, ודי בהם כדי לעורר בנו יראה ולהפנותנו לחיפוש מבטח לעצמנו. אנו ביקשנו למרוד זה מזמן, ועוד בימי השלום שיגרנו אליכם שליחים על כך, אך סירובכם לקבל אותנו לבריתכם מנענו מזאת. אבל עכשיו, משקראו לנו הבויאוטים, נענינו להם מיד. ואנו נתכוונו לפרוש פרישה כפולה: לחדול מהיוונים ולא להרע אותם יחד עם האתונאים, אלא לעזור להם להשתחרר מהם, ולהיבדל מהאתונאים, שלא ניכחד אנו על-ידיהם לאחר זמן, אלא להקדימם ולהשמידם. אך פרישתנו באה במוקדם ובשעה שלא היינו מוכנים, ולפיכך צריכים אתם ביותר לקבלנו כבעלי-ברית ולמהר ולשלוח לנו עזרה ולגלות לכול שאתם גוננים על מי שצריך הגנה ומחבלים בה בשעה באויביכם. ושעת-כושר כזו לא נפלה לידיכם מעולם. כי המגיפה ויציאות המלחמה דלדלו את האתונאים, ואניותיהם — מקצתן שטות מסביב לחופיכם ומקצתן ערוכות כנגדנו, ואין להעלות על הדעת שיש להם אניות נוספות. ואם אתם תפשו עליהם בשנייה בקיץ זה באניות

ובחיל-יבשה גם יחד, לא יוכלו לעמוד בפניכם כשתשוטו עליהם, או יעלו מעלינו ומעליכם. ואל ידמה איש מכם בנפשו, שהוא מספן את ביתו לשם ארץ נכריה. שאם גם לסבוס נראית לו רחוקה, הרי התועלת, שתביא לו, קרובה עד מאוד. כי המלחמה לא תוכרע באטיקה, כפי שמישהו סבור, אלא באותן הארצות שבהן אתונה נעזרת. הכנסותיה של אתונה באות לה מכספי בעלי-בוייתה, והן עוד תגדלנה, אם ידבירו אותנו. כי לא זו בלבד ששום מדינה אחרת לא תפשע בהם עוד, אלא אף כל אשר לנו שלהם יהא, ובנו ירדו ביד חזקה יותר מבאותם ששועבדו קודם לכן. אך אם תעזורנו בנפש חפצה, תספחו לבריתכם עיר שיש לה צי גדול, הדבר שאתם זקוקים לו ביותר, ותמגרו את האתונאים על-נקלה מתוך שתחסרום את בעלי-בריתם — כי כל אחד ימלאנו לבו לעבור לצדכם — ואתם תזוכו מהאשמה התלויה בכם, שאינכם עוזרים למתקוממים באתונה. אך אם תופיעו כמשחררים, יהא הניצחון במלחמה מובטח לכם יותר.

יד 'תנו אפוא כבוד לתקוות, שהיוונים תולים בכם, ולזבס האולימפי, שבמקדשו אנו עומדים כמבקשי חסות, היו לבעלי-בריתם של המיטילינים ועמדו לימינם. אל תזניחונו, שכן אם נפשנו לבדה היא הנתונה בכף, הרי התועלת, שתצמח מהצלחתנו, נתונה היא לכלל, ואף הנזק שבכשלוננו, אם לא תיענו לנו, יגיע ויבוא לכלל כולו. היו אפוא לאנשים, כמות שהיוונים מוחזקים בכם, וכפי שאנו בפחדנו מבקשים שתהיו.

טו כדברים האלה דיברו המיטילינים. ולאחר ששמעום הלאקדימונים ובעלי-בריתם, קיבלו הצעתם והכניסו את הלסבים לבריתם. ובעלי-הברית, שנכחו באולימפיה, נצטוו למהר וללכת לאיסתמוס עם שני שלישים מצבאם כדי לפשוט על אטיקה. הלאקדימונים עצמם הגיעו הראשונים והחלו מתקינים מכונות-גרר להעביר על-ידיהן את האניות מקו-רינתוס אל הים שלצד אתונה¹, על מנת להתקיפה בבת-אחת באניות ובחיל-יבשה. הם עשו כל זאת בזריזות, אך שאר בעלי-הברית נתלקטו לאיטם, כי הם היו טרודים באיסוף תנובתם ולא היו להוטים לצאת למסע.

טז משהכירו האתונאים, שהאויבים מתכוננים כנגדם מתוך שהם מזלזלים בכוחם, ביקשו להראות שטועים הם בשיקוליהם וכי יש לאל-ידם לעמוד בקלות בפני הצי הבא עליהם מפילופונים בלי שיזיוו ממקומו את הצי הצר על לסבוס. הם מילאו מאה אניות, וירדו בהן בעצמם (חוץ מהפרשים ובעלי חמש-מאות המדימנים¹), וגרי התושב שבתוכם. משהפליגו לים, הפגינו את כוחם לאורך חוף האיסתמוס ונחתו בפילופונים בכל מקום שרצתה נפשם. הפילופונים משראו שטעו בחשבונם, נוכחו לדעת, שהדברים שנאמרו על-ידי הלסבים² לא היו נכונים, והואיל וראו שקשה מהם

[טו] 1. למפרץ הסארוני.

[טז] 1. האזרחים שיבול שדותיהם בשנה עלה על 500 מדימנים (מדימנוס=כחמישים ליטר בערך). כרגיל שירתו בצי רק המעמדות הנמוכים. 2. ראה ג, יג.

ספר שלישי

הדבר, שכן לא נתאספו אליהם בעלי-בריתם; ולא עוד אלא שהוגד להם, ששלושים האניות³ של האתונאים השטות מסביב לפילופונים משחיתות את גלילות ספארטה עצמה, עמדו וחזרו לביתם. אך לאחר זמן התקינו צי על מנת לשולחו ללסבוס ואף ציוו על ערי-הברית להמציא ארבעים אניות ומינו את אלקידאס, שעמד לפרוש עמהן, כמפקד הצי. משראו האתונאים, שהללו נסוגו, חזרו גם הם לביתם עם מאה אניותיהם.

יו מעולם לא היו לאתונאים בעת ובעונה אחת אניות כל-כך מרובות ותקינות בשירות פעיל כמו באותו זמן, שעה שהצי הזה עשה בים, אף-על-פי שבתחילת המלחמה היה מספר אניותיהם בדומה לזה או אפילו יותר. כי מאה אניות שמרו על אטיקה ועל אבויאה ועל סאלאמיס, ומאה אחרות שטו מסביב לפילופונים, מלבד אותן שב-פּוּטִידִיָּאָה ובמקומות אחרים; וכך עלה מספר כל האניות, שהיו בשירות פעיל בקיץ אחד, למאתיים וחמישים. ומאמץ זה, יחד עם המסע על פּוּטִידִיָּאָה, הוא שדלדל ביותר את אוצרותיהם. כי על פּוּטִידִיָּאָה צרו הופליטים בעלי שני אדרכמונים¹ (אחד לו עצמו בכל יום ואחד לנושא-כליו). ושלושת אלפים היו בתחילה, ומספרם לא פחת במשך כל ימי המצור, מלבד אותם אלף ושש מאות, שבאו עם פּוֹרְמִיּוֹן, אך הם הקדימו והלכו להם לפני תום המצור. והמלחים אף הם קיבלו כולם אותו שכר עצמו². כאלו היו יציאותיהם בתחילת המלחמה, וכזה היה מספר האניות הגדול ביותר, שמילאון האתונאים.

יח באותו זמן עצמו, שבו עשו הלאקדימונים באיסתמוס, הלכו המיטילינים, הם וחיל-השכירים שלהם, בדרך היבשה על מיתימנה, מתוך תקווה שהעיר תוסגר לידיהם. והם הסתערו על העיר, אך מאחר שלא עלה חפצם בידם, כפי שציפו, חזרו והלכו להם לאַנְטִיסָה ופִּירָה ואַרְסוֹס¹. לאחר שחיזקו את מעמדם בערים אלו² וביצרו את חומותיהן, חזרו מהר הביתה. לאחר שנסוגו, צבאו המיתימנים אף הם על אַנְטִיסָה. אך האנטיסים וחיל-השכירים שלהם הגיחו עליהם והפּוֹם שוֹק על ירך. רבים מהם מתו ושאריתם מיהרה לסגת. משהוגד לאתונאים, שהמיטילינים שולטים בארץ ושאינ ביד חייליהם לסגרם בתוך החומות, שיגרו אליהם בתחילת הסתיו את פֶּאֶכִּיס בן אֶפִּיקוֹרוֹס כמפקד ואף הופליטים משל עצמם, ששימשו גם כאוחזי-משוט³. כשהגיעו למיטיליני, הקיפוה חומה אחת ובנו בה במקומות איתנים⁴ שונים מוצבים. וכך סוגרה מיטיליני לסוף משני עברים, מהים ומהיבשה; והחורף משמש ובא⁵.

יט האתונאים כיוון שהיו זקוקים לכסף בשביל המצור, הרימו בעצמם אז, זו הפעם הרא-

3. ראה ג, ז.

[יז] 1. ששכרם היה שני אדרכמונים ליום. 2. אדרכמון אחד.

[יח] 1. ערים באי לסבוס. 2. חיזקו את המשטר האוליגארכי בערים אלו. 3. מטעמי חיסכון. 4. מבוצרים בידי הטבע. 5. שנת 428/27.

ספר שלישי

שונה, מאתיים כיכר כמס רכוש, ואף שיגרו אצל בעלי־בריתם שתיים־עשרה אניות להגבותם בפיקודם של ליסיקליס וארבעה אחרים. הוא שט למקומות שונים וגבה מהם מס, אך בדרכו לפנים הארץ ממיאוס שבקאריה¹, דרך מישור מיאנדרוס, הת־קיפוהו על־יד גבעת סאנדיאוס קארים ואניאים, והוא עצמו נהרג ורבים מצבאו עמו. כ באותו חורף עצמו נועצו הפלאטיאים¹, הם עצמם ואתם האתונאים הנצורים, לצאת כולם מהעיר ולפרוץ להם דרך, אם יוכלו, מעל לחומות האויב. כי הם היו עדיין נצורים על־ידי הפילופונסים והבויאוטים וחוסר המזון הציק להם, ושום תקווה לעזרה מצד אתונה לא נראתה, ואף דרך הצלה אחרת לא נשקפה להם. את העצה הזאת השיאו להם תאינטוס בן תולמידיס החוזה ואבפומפידאס בן דאאימאכוס, שהיה גם אחד ממפקדיהם. בתחילה עמדו כולם לצאת מן העיר, אך אחר־כך חזרו בהם משום־מה מחציתם, שכן ראו את הסכנה כחמורה מדי, אך כמאתיים ועשרים איש עמדו בדעתם מרצונם הם. הם יצאו מן העיר בדרך זו: הם עשו להם סולמות שאורכם כגובה חומת האויב. את גובהה מדרו לפי שכבות הלבנים של החומה בצדה הצופה פני העיר, במקום שבו לא היתה כולה מסוידת. רבים מהם ספרו את הרבדים בעת ובעונה אחת, ואף־על־פי שמקצתם עלולים היו לטעות, הרי רובם עשויים היו לכוון את המספר הנכון, ובייחוד כשמנו וחזרו ומנו; ולא עוד, אלא שלא היו רחוקים מרחק רב מהחומה והם ראו בבירור את חלק החומה, שרצו לראותו. וכך שיערו את מידת אורך הסולמות מתוך שאמדו את מידת עובי הלבנים.

כא וזה היה מבנה חומת־המצור של הפילופונסים. היא היתה עשויה שני מעגלים, האחת¹ כלפי פלאטיאה, והאחת² כנגד התקפה מבחוץ מצד אתונה. שני המעגלים היו משו־כים זה מזה כשש־עשרה רגל. בריווח זה של שש־עשרה רגל נבנו דירות, שחולקו בין השומרים. הבניין היה רצוף, עד שנראה כחומה אחת עבה, שמעקים לה משני צדיה. בין כל עשרה מעקים היו מגדלים גדולים ברוחב החומה הפולה, שהשתרעו מצידה הפנימי עד צידה החיצוני. וכך לא נשאר כל מעבר על־יד המגדלים, וה־שומרים היו עוברים³ דרך המגדלים. ובלילות, כשמזג האוויר היה גשום, היו הנוט־רים עוזבים את המעקים ועומדים על משמרתם במגדלים, שלא היו רחוקים זה מזה והיו מכוסים גגות מלמעלה. כזו היתה החומה, שבה הוקפו הפלאטיאים.

כב לאחר שהשלימו הפלאטיאים את הכנותיהם, המתינו לליל חורף, לליל גשם ורוחות ללא ירח, ויצאו את העיר. והאנשים, שהשיאו להם עצה זו, הם שהנהיגום. תחילה עברו את החפירה¹, שהקיפה את העיר, אחר־כך הגיעו לחומת האויב, בלי שהש־

[יט] 1. בדרום אסיה הקטנה.

[כ] 1. המשך ב, עח.

[כא] 1. הפנימית. 2. החיצונית. 3. מחלק אחד של החומה למשנהו (כשהלכו לארכו).

[כב] 1. הפנימית.

גיחו בהם הצופים, כי בגלל החושך לא ראו ובשל נהמת הרוח לא שמעו את המולת המתקרבים. חוץ מזו ומזו היו מרוחקים לא במעט איש מרעהו², כדי שצלצול כלי-הנשק המשתקשים זה בזה לא יגלה אותם. גם תחמושתם היתה קלה ורק רגלם השמאלית היתה נעולה מטעמי זהירות, שלא יחליקו בבואם. הם התקרבו אל המעקים שבין שני מגדלים, כי ידעו שהם ריקים מאדם. ראשונה הגיעו נושאי-הסולמות וזקפום, ואחריהם — שנים-עשר קלי-זין, חמושים בסיף ותחרה³ בלבד, ועלו בהם. בראשם הלך אַמִּיאָס בן קֹרִיבּוֹס, שעלה הראשון על החומה, ואחריו עלו בני לויתו, שישה שישה לכל אחד משני המגדלים. אחריהם צעדו קלי-זין אחרים ובידיהם חניתות קצרות. את שלטיהם נשאו אחרים, שהלכו מאחוריהם, כדי שיתקדמו ביתר קלות; והם התעתדו למסרם להם, שעה שיעמדו פנים אל פנים מול האויבים. לאחר שרבים עלו, הרגישו בהם הצופים שבמגדלים. כי אחד הפלאטיאים הפיל, בשעה שנאחו במעקים, לבנה אחת, שנפלה לארץ בקול חבטה גדולה. מיד קמה זעקה, וחיל המשמר אץ אל החומה⁴. כי הם לא ידעו מה טיבה של סכנה זו, מפני שהלילה היה ליל חושך וסופה, ובה בשעה הגיחו מן העיר הפלאטיאים שנשארו בה, והסתערו על חומת הפילופונסים ממול למקום שבו טיפסו אנשיהם, כדי להסיח את דעתם מהם ככל האפשר. הצופים נשארו תחתיהם מתוך תמהון-לבב, ואיש לא העז לצאת ממקום משמרו ולחוש לעזרה, וכולם היו במבוכה ולא שיערו את המתרחש. ושלוש מאות מהם, אותם שהיו מצווים להחיש עזרה בכל שעת-צורך, יצאו מחוץ לחומה אחר קול הצעקה, ומשואות הושאו להודיע לתיבאים על הסכנה. אך גם הפלאטיאים שבעיר השיאו מעל החומה הרבה משואות⁵, שהכינו אותן מראש לשם כך, כדי שאותות המשואה של האויבים לא יהיו ברורים לתיבאים ולא יחוש לעזרה, לפני שאנשיהם היוצאים יימלטו ויגיעו למקום מבטחים, מתוך שיהיו סבורים שמהו אחר אירע, ולא מה שקרה באמת.

כג בינתיים לכדו ראשוני הפלאטיאים, שטיפסו ועלו על החומה, את שני המגדלים, הפו את שומריהם לפי חרב והתייצבו בתוכם ושמרו בעצמם על מעבריהם, שלא יבוא איש עליהם דרכם. הם גם זקפו סולמות מראש החומה למגדלים והעלו עליהם אנשים מספר ומנעו את התוקפים¹ מלהתקרב למגדלים מתוך שירו עליהם מלמטן ומלמעלן². בינתיים זקפו האחרים³, עיקרו של הצבא, סולמות, ניתצו את המעקים וטיפסו ועלו בריוח שבין המגדלים. וכל העובר את החומה⁴ היה מתייצב על שפת החפירה

2. בשעת הליכתם. 3. מגן לחזה בלבד. 4. כל אחד למקום משמרו המיועד (אך לא זזו ממקום משמרו, כמפורש להלן). 5. אם מנענעים את המשואות לכל צד — סימן, שאויבים מתקרבים; ואם הן עולות ויורדות לאיטן — סימן, שידידים מתקרבים.

[כג] 1. מהמגדלים הסמוכים (שבינתיים נתחזר להם מה מתרחש כאן). 2. מהחומה ומראשי המגדלים. 3. אותם שעמדו עדיין לרגלי החומה. 4. לאחר שעלו על החומה, ירדו ממנה בסולמות לעברה

ספר שלישי

החיצונית, ומשם ירו חיצים והטילו כידונים בכל המנסה להתקרב לאורך החומה ולהפריעם מלעבור. משעברו כולם את החומה, ירדו אחריהם הללו שהחזיקו במגדלים, והאחרונים שבהם ירדו בקושי והתקדמו לעבר החפירה, ובאותה שעה הסתערו עליהם שלוש המאות, כשלפידים בידיהם. והפלאטיאים, שעמדו על שפת החפירה, היטיבו לראות מתוך החשכה וירו בהם חיצים והטילו בהם כידונים, שהיו מכוונים לחלקי-גופם החשופים, אך הם עצמם, לפי שהיו נתונים בחשכה, נראו פחות מחמת הלפידים⁵. וכך הקדימום הפלאטיאים, וגם האחרונים שבהם, ועברו את החפירה בשלום, אם כי בקושי ובהתאמצות. כי קרח כיסה את פני החפירה, אך לא היה די מוצק שיוכלו לעבור עליו, אלא רכיך, כזה המתהווה בשעה שרוח מזרחית נושבת תחת רוח צפונית. ובשל השלג הכבד, שירד עם נשיבת רוח כזאת במשך כל הלילה, גאו המים בחפירה, עד כי חצו אותה בקושי, כשראשם בלבד מזדקק מתוך המים. אך הם ניצלו, בעיקרו של דבר, מחמת עוז הסערה.

כד משעלו מהחפירה, התקדמו הפלאטיאים, כשהם כנוסים יחד, בדרך המוליכה לתיבאי, כשלימינם היכל ההירוס אנדרוֹקְרַאטִיס, שכן סבורים היו שפחות מהכל יעלה איש על דעתו, שהם פנו לדרך המוליכה אל אויביהם. ובאמת ראו את הפילופונסים אצים רצים עם לפידים בדרך הפונה לקיתירון¹ ודריוס קפאלאי², היא הדרך המוליכה לאתונה. כשש או שבע איסטאדיות הלכו הפלאטיאים בדרך תיבאי, אחר-כך הפכו פניהם ופנו לדרך המוליכה להרים, אל אריתראי והיסיאי, ומשהגיעו להרים עשו דרכם בבטחה לאתונה. מניינם עלה למאתיים ושנים-עשר. בתחילה היה מספרם מרובה יותר, אך אחדים מהם חזרו לעיר, עד שלא ניסו לטפס ולעלות על החומה; ואחד מהם, קשת, נתפס בחפירה החיצונית. בינתיים חדלו הפילופונסים מרדיפתם וחזרו למקומם. והפלאטיאים שבעיר לא ידעו ולא כדום מכל המתרחש, אך מפי החוזרים הוגד להם שלא נותר איש מהם בחיים, ולפיכך שלחו, משהאיר היום, פרוז וביקשו לקבל בברית את מתייהם. אך משנודעה להם האמת, הרפו מהם. וכך עברו הפלאטיאים את החומה וניצלו.

כה בשלהי אותו חורף עצמו נשלח סאליתוס הלאקדימוני בטריאירה מלאקדימוניה למיטיליני¹. הוא שט לפירה, וממנה עשה דרכו ברגל דרך ערוץ אחד הנחלים למקום, שבו ניתן לעבור את חומת המצור, ונכנס בהעלם למיטיליני. הוא סיפר לפרוהדרים², שהפילופונסים עתידים לפשוט לאטיקה ובה בשעה יגיעו למיטיליני ארבעים האנ-

השני. 5. מי שנתון באורה אינו רואה למי שנתון בחשכה, אבל מי שהוא נתון בחשכה רואה למי שנתון באורה (תנחומא תולדות, יא).

[כד] 1. מדרום לפלאטיאה. 2. ראשי האלונים.

[כה] 1. המשך ב, נח (פירה היא עיר בלסבוס). 2. ראשי השלטון האוליגארכי במיטיליני (השחה לשכת פלהדרין = לשכת פרהדרין. משנה יומא א, א).

יות³, שעמדו לבוא לעזרתם, ושהוא עצמו נשלח לפניהן להודיעם על כך וגם לשקוד על עסקיהם בכללם. המיטילינים נתעודדו ודעתם נטתה עכשיו פחות מבתחילה להשלים עם האתונאים. וכך כלה החורף הזה וכלתה השנה הרביעית למלחמה הזאת. שתוקידידיס כתב את קורותיה.

כו משבא הקיץ, שיגרו הפילופונסים את ארבעים האניות למיטיליני ומינו עליהן כמפקד את אלקידאס, שר הצי, והם עצמם ובעלי-בריתם פשטו אל אטיקה כדי למנוע ככל האפשר את האתונאים הטרודים גם בים וגם ביבשה מלהתקיף את האניות המפליגות למיטיליני. מפקד הפשיטה הזו היה קליאומניס, שמילא את מקום בן אחיו, המלך פאבסאניאס בן פליסטואנאכס, שהיה עוד צעיר לימים. הפעם השמו את גלילות אטיקה, שכבר השחיתום קודם-לכן, אם צמח ועלה משהו בהם, וכל אותם חבלים, שלא פגעו בהם לרעה בפשיטות הראשונות. היתה זו בשביל האתונאים הקשה שבפשיטות, חוץ מהפשיטה השנייה; ומפני שהמתינו כל שעה לשמועות על הישגי ציים בלסבוס, שכן שיערו שאניותיהם כבר הגיעו למחוז חפצן, האריכו את שהייתם באטיקה ופשטו על רובה של הארץ והחריבוה. אך מאחר שלא נתקיים דבר מהדברים שציפו לו וצידתם פלתה, חזרו לארצם ונתפזרו לעריהם.

כז בינתיים נאלצו המיטילינים להשלים עם האתונאים, מפני שהאניות לא הגיעו אצלם מפילופונים, אלא נשתהו בדרכן, ואף צורכי מזונותיהם כלו. ומעשה שהיה כך היה. סאליתוס זיין את ההמון, שתחמושתו היתה לפני זה קלה, בנשק כבד¹ לשם התקפה על האתונאים, כיוון שאף הוא עצמו לא ציפה עוד לבואן של האניות. אך הללו שוב לא נשמעו למפקדים, משקיבלו נשק כבד, אלא התקהלו ותבעו מאדיריהם להוציא ממחבואיהם את כל התבואה שברשותם ולחלקה בין כולם; שאם לא כן, כך אמרו, ישלימו בעצמם עם האתונאים ויסגירו בידיהם את העיר.

כח בעלי הרשות, כיון שהכירו בדבר וידעו שאין בכוחם לכהות בהם ואף ראו משום סכנה לעצמם אם ייבדלו מחוזה הכניעה, הגיעו יחד עם ההמון לידי הסכם עם פאכיס וצבאו. תנאי הכניעה היו, שהרשות נתונה לאתונאים¹ לחתוך דינם של המיטילינים ככל אשר יהא רצון מלפניהם ולהכניס לעיר את הצבא הצר עליה; והרשות נתונה למיטילינים לשלוח מלאכות לאתונה ללמד זכות על עצמם. ועד חזירתם אין פאכיס רשאי לאסור אחד המיטילינים, או לכבשו לעבד או להוציאו להורג. כאלה היו תנאי החוזה. אך אותם המיטילינים שהיו מקורבים ביותר לפילופונסים, היו עם כל זאת שרויים בפחד, וכשנכנס הצבא לעיר, שוב לא יכלו להבליג על פחדם וישבו על המזבחות². אך פאכיס העמידם מעל המזבחות מתוך שהבטיחם לא להרע

3. ראה ג, טז.

[כז] 1. נשק־מגן כבד.

[כח] 1. לשלטונות באתונה. 2. במבקשי חסות.

ספר שלישי

להם, וכלאם בטנדוס³, עד שהאתונאים יחרצו משפטם. הוא גם שיגר טריאירות לאנטיסה⁴ וכבשה, ואף אחז באמצעים צבאיים אחרים כראות עיניו.

כט והפילופונים שבארבעים האניות, שצריכים היו למהר ולהגיע למיטיליני, התמהמהו בשעה ששטו מסביב לפילופונים עצמה, ואף את שאר דרכם עשו בעצלתיים. הם התחמקו מצי אתונה, ולסוף הגיעו לדילוס. אך משהפליגו משם והגיעו לאיקארוס¹ ולמיקונוס², נודע להם לראשונה, שמיטיליני נלכדה. אך הואיל וביקשו להעמיד את הדבר על בירורו, שטו אל אמבאטון של אריטריאה³. הם באו לאמבאטון כשבעה ימים לאחר כיבושה של מיטיליני. כשעמדו על אמתו של הדבר, נועצו ביניהם על המעשים שעליהם לעשות לאור הנסיבות. וטבטיאפלוס, איש אלים⁴, אמר להם כדברים האלה:

ל' אלקידאס וכל הנוכחים כאן כמוני כמפקדי צבא הפילופונים, נראה לי שעלינו לשוט בלי שהיות למיטיליני, עד שלא יודע דבר בואנו. כי יש להניח, שנמצא אותם ללא שמירה מעולה כדרך אנשים, שאך זה מקרוב לכדו עיר; ובייחוד מצד הים, שבו אין הם מצפים כלל להתקפת-פתע ובו דווקא גדול כוחנו כיום. וגם יש להניח, שחיל-היבשה שלהם מפוזר ללא כל חשש בין הבתים, שכן הם רואים עצמם כמנצחים. ואני מקווה, שאם נתנפל עליהם פתאום בלילה, נשתלט על המקום בסיועם של דורשי-טובתנו שבעיר, אם עדיין נשארו לנו שם תומכים. ואל-נא נירתע מפני הסכנה שבדבר, שכן זה טיבה של ההפתעה במלחמה¹. וכל מפקד הנזהר מפניה² בעניינו הוא ומשתמש בה כלפי אויביו בשעת-הכושר, יצליח חפצו בידו ביותר'.

לא כדברים האלה דיבר האיש, אך לא עלה בידו לשדל את אלקידאס. גם אחרים, גולי איוניה והלסבים, ששטו יחד עמו, יעצו לו שאם הוא מפחד מפני הסכנה שבמעשה זה, יתפוס-נא אחת מערי איוניה או את קימי¹ האיאלית, שתשמש להם בסיס להמריד ממנו את איוניה (והיה סיכוי לדבר, שכן היה בואו רצוי לכולם), לשלול על-ידי כך מהאתונאים את הגדולה שבהכנסותיהם ובאותה שעה להגדיל את יציאותיהם, אם יטילו עליהם² הסגר. ולא עוד, אלא שסבורים היו שיוכלו לפייס את פיסותגיס³ לתת ידו עמהם למלחמה. אך אלקידאס לא קיבל גם עצה זו וכל דעתו היתה נתונה עכשיו, לאחר שאיחר לבוא למיטיליני, למהר ולחזור לפילופונים.

לב הוא הפליג מאמבאטון ושט לאורך החופים, וכשהגיע למיאוניסוס של טאוס¹, טבח

3. אי קטן מצפון ללסבוס. 4. עיר בלסבוס.

[כט] 1. אי בים האיגיא, ממערב לסאמוס. 2. אי ממערב לאיקארוס. 3. במרכז אסיה-הקטנה (מול האי כיאוס). 4. בצפון פילופונים.

[ל] 1. שהיא כרוכה בסכנות. 2. מהפתעה.

[לא] 1. באסיה-הקטנה (מדרום ללסבוס). 2. על הפילופונים. 3. הסאטראפ של לידיה (ראה א, קטו).

[לב] 1. בחוף אסיה הקטנה (מדרום לכיאוס).

ספר שלישי

את רוב שבויי המלחמה, שתפסם בדרך שיוטו. כשהטיל עוגן באֶפִּיסוֹס², באו שליחים מהסאמים אשר באֶנִיָּאָה³ ואמרו לו, שלא בירר לו דרך יפה לשיחרורה של יוון, אם הוא משמיד אנשים, שלא נשאו בו יד ואף אינם אויבים לו, אלא הם בעלי־בריתם של האתונאים בעל־כֹּרְחָם. ואם לא יחדל ממעשיו אלו, יעשה רק מועטים מאויביו לאוהביו, אבל רבים מאוהביו יהיו לו לאויבים. והוא נענה להם ושחרר את כל הכיאים, שעוד החזיק בהם, וכן גם כמה אחרים. כי האנשים⁴ לא ברחו, כשראו את אניותיו, אלא התקרבו אליהן מתוך ההנחה, שהן אניות אטיות, ולא העלו כלל על דעתם, שאניות של הפילופונסים יעזו להעתיק לאיוניה, שעה שהאתונאים שולטים בים.

לג מאֶפִּיסוֹס הפליג אלֶקִידָאס בחיפזון ובמנוסה. כי בעוד הוא עוגן¹ על־יד קלארוס², השגִיחוּ בו סאלאמיניה ופאראלוס³, ששטו באקראי מאתונה. ומאחר שנתִירָא, שמא ירדפו⁴ אחריו, שט בלב הים מתוך החלטה לא לעלות על היבשה אלא בפילופונים בלבד. שמועה עליו הגיעה לפאכים ולאֶתוֹנָאִים גם מאֶרִי־טֵרִיָּאָה⁵; היא הגיעה גם מכל העברים (ומפני שערי איוניה אינן מוקפות חומה, פחדו תושביהן פחד גדול, שמא ית־קיפו הפילופונסים בדרך שיוטם לאורך החוף את הערים ויבזזו אותן, אף אם אין בדעתם להשתהות), ולסוף הביאו פאראלוס וסאלאמיניה את הידיעה, שראו אותו עין בעין בקלארוס. פאכים מיהר לרדוף אחריו. הוא דלק אחריו עד האי פאטמוס⁶, אך מש־נתברר שאין לתפסו עוד, חזר למקומו. ומאחר שלא התנגש בהם בלב הים, ראה כשכר גדול לעצמו שלא הדביקם באחד הנמלים ולא הכריחם להקים להם שם מחנה, ומתוך כך לא הוטרדו אף האתונאים להעמיד עליהם משמר ולשים עליהם מצור. לד בחזירתו הגיע פאכים, עם שהוא שט לאורך החוף, גם לנוטיון, נמלה של קולופון¹, המקום שבו השתקעו קצת מהקולופונים של העיר העליונה², לאחר שנכבשה על־ידי אֵי־טֶא־מֶאֶנִּיס³ והבארבארים⁴, שהוכנסו לעיר בשעת ריב סיעות (היא נלכדה בזמן הפשיטה השנייה של הפילופונסים לאטיקה⁵). ושוב נפלה מחלוקת בין אלה שנמלטו לנוטיון והתיישבו בה, ומקצתם הכניסו לעיר שכירי־מלחמה אַרְקָאִידִים ובארבארים, שקיבלום מפִּיסוֹתֵנִיס⁶, והחזיקום בשכונה מבוצרת מיוחדת (והקולופונים של העיר העליונה, אותם שנטו אחרי הפרסים, נספחו אליהם וקיבלו זכויות־אזרח בה). וה־נמלטים מנוטיון וגוליה קראו את פאכים לעזרה. והוא הועיד אצלו לשיחה את היפיאס, מפקד האַרְקָאִידִים שבמבצר, והבטיחו שאם דבריו לא יישרו בעיניו, יחזירנו אל המבצר שלם ובריא. אך משיצא הלה אליו, נתן אותו במשמר אך לא כבלו, והוא עצמו

2. מדרום לטיאוס. 3. בחוף אסיה־הקטנה מול האי סאמוס (ראה ב, יט). 4. שנשבו.

[לג] 1. בדרכו מאמבאטון לאֶפִּיסוֹס. 2. צפונית־מערבית לאֶפִּיסוֹס. 3. שתי אניות מהירות, ששימשו להעברת ידיעות, כספים ושגרירים. 4. לא שתי האניות, אלא ציו של פאכים. 5. ראה ג, כט. 6. מדרום לסאמוס.

[לד] 1. בחוף אסיה־הקטנה, מצפון לאֶפִּיסוֹס. 2. קולופון עצמה. 3. קצין פרסי. 4. הפרסים. 5. באביב של שנת 430. 6. ראה ג, לא.

ערך התקפת־פתע לא־צפויה על המבצר ולכדו והכה לפי חרב את כל הארקאדים והבארבארים שהיו בו. לאחר זמן הכניס את היפיאס לתוך המבצר, כאשר הבטיחו, אך לאחר שהיה בפנים תפסו וירה בו חיצים והרגו⁷. והוא החזיר את נֹטיוֹן לקולו־פֹּנִים, אך לא לאלה שנטו אחרי הפרסים. לאחר זמן שלחו האתונאים מתנחלים וחזרו ויישבו את נֹטיוֹן לפי חוקיהם לאחר שכינסו אליה את כל הקולופונים מהערים שאליהן נידחו.

לה משחזר פאכיס למיטיליני, השתלט על פִּירָה ועל אֶרִיסוֹס¹. וכשתפס את סאליתוֹס הלאקדימוני² מתחבא בעיר, שילחו לאתונה; יחד עמו נשתלחו אותם המיטילינים שהפקידם תחילה בטנדוֹס³ ואף אנשים אחרים, שנראו לו חייבים במרד. הוא אף שילח את רוב צבאו, ובעצמו נשאר עם יתר חילו ויישב את ענייני מיטיליני ושאר לסבוס כראות עיניו.

לו כשהגיעו האנשים, וסאליתוֹס עמהם, לאתונה, הרגו האתונאים מיד את סאליתוֹס, אף־על־פי שקיבל על עצמו בין שאר דברים לפעול למען העלאת הפילופונסים מעל פלאטיאה, שהיתה נתונה עדיין במצור. הם אף נועצו על שאר האנשים ומתוך כעס נמנו וגמרו להרוג לא את המיטילינים הנוכחים באתונה בלבד, אלא כל זכר בבוגרים ולכבוש לעבדים את הילדים ואת הנשים; ותלו בהם את האשמה שפשעו בהם, אף־על־פי שלא היו נתונים בשעבוד בדומה לערים אחרות. והעזתם של הפילופונסים לפרוש באניות, תוך סכנות, לאיוניה לעזרתם הגדילה לא במעט את התרגשותם. ומכאן נראה להם, שהמרד לא נעשה אלא לאחר עיון רב. הם שלחו אפוא טרי־אירה לפאכיס להודיעו מה שהחליטו ולצוות עליו למהר ולהשמיד את המיטילינים. אך למחרת נכנסה חרטה בלבם, והם שקלו בדעתם שעצתם אכזרית והחלטתם חמורה, להשמיד עיר שלמה ולא את האשמים בלבד. כיוון שהרגישו בזאת שליחי מיטיליני, ששהו באתונה, ואותם אתונאים שידם היתה עמהם, הטו את לב השלטונות לשים שוב את הדבר לפני העם. ולא קשה היה לפייסם, שכן היה ברור גם להם, שרוב האזרחים רוצים שיתנו להם להיוועץ שוב בדבר. ואסיפה נקראה מיד ובה נשמעו דעות מדעות שונות מפי נואמים שונים. ביניהם היה גם קְלִיאֹן בן קְלִיאִינְטוֹס, האיש שבעטיו נתקבלה ההצעה הראשונה להרוג את המיטילינים. הוא היה הסוער שב־אזרחים, ובימים ההם נודעה לו השפעה יתירה על העם. והוא ניגש בשנייה ואמר כדברים האלה:

לז 'פעמים רבות נוכחתי לדעת בהזדמנויות שונות, שדימוקראטיה אינה מסוגלת לשלוט באחרים, ובייחוד עכשיו, כשאתם חוזרים בכם מהחלטתכם על המיטילינים. בחיי־

7. וכך הערים על שבועתו, אך לא חילל אותה מבחינה פורמאלית.

[לה] 1. ערים בלסבוס. 2. ראה ג, כה. 3. ראה ג, כח.

יומיום שלכם אתם נקיים מפחד ומחשדות, ולפיכך נוהגים אתם יחס זה גם כלפי בעלי-בריתכם. ואין אתם מעלים על דעתכם, שהטעויות שאתם טועים, כל אימת שאתם מתפתים לדבריהם או מוותרים להם מתוך רחמים, בנפשכם הן, ושרוך-לבכם אין בו כדי לזכותכם בהכרת טובתם של בעלי-בריתכם. ואתם מתעלמים מכך, ששל-טונכם אינו אלא רודנות ושנתיניכם מתנכלים לכם ומקבלים עליהם מרותכם שלא בטובתם; והם מצייתים לכם לא בשל החסדים, שאתם גומלים עליהם לרעתכם אתם, ולא מפני שהם דורשים טובתכם, אלא בשל עליונות כוחכם. אך נורא שבעתיים הדבר, אם שום דבר מהדברים שנחליט עליהם לא יהא קיים ועומד, ואם לא נכיר, שעיר, שחוקיה טובים פחות, אך הם קבועים ועומדים, חזקה יותר מעיר שחוקיה טובים, אך הם נטולי תוקף; ושבורות שענוותנות עמה תועלתה גדולה מחריפות שיהירות בצידה; ושפשוטי האנשים הם בדרך כלל אזרחים טובים יותר מהשנונים שבהם. הללו (האחרונים) מבקשים להיראות חכמים מהחוקים עצמם ולנצח בכל דיון על ענייני הכלל, כאילו לא ניתן להם לגלות חכמתם בדברים חשובים יותר, ומתוך כך הם מכשילים בדרך כלל את מדינותיהם; אך הללו (הראשונים), מתוך שאינם סומכים על תבונתם הם, מוחזקים הם בעצמם כנאורים פחות מהחוקים ואינם רואים עצמם מוס-מכים להטיל דופי בדברי נואם טוב; והואיל והם שופטים חסרי-פניות ולא מתנצחים-מתחרים, מצליח חפצם בידם בדרך כלל. מן הצורך אפוא, שגם אנו נפעל כך, ואל תבואו לייעץ להמון שלכם עצות, הנוגדות להכרתכם, מתוך גאווה על כשרון-הדיבור ועל חריפות-ההתנצחות.

לח 'אני עצמי לא שיניתי את דעתי ותמהני על המציעים לנו לחזור ולדון בעניין המי-טילינים וגורמים לדיחוי פסק-הדין, דבר שהוא כולו לטובת עושי הרעה (שבכל מקום שאתה מוצא דיחוי, בא הניזוק על המזיק כשעוקץ חמתו קהה יותר; אך כשהעונש תוכף את הנזק, שקול הוא כנגדו ביותר). ועוד תמה אני, מי הוא האיש, שיתעצם כנגדי וישתדל להוכיח, שפשעי המיטילינים מועילים לנו ושסונותינו¹ מזיקים לבעלי-בריתנו². וברור, שאותו איש יבוא להתנצח עמנו, אם מתוך שהוא סומך על כוח דיבורו והוא בטוח, שיש בידו להוכיח לנו שכל מה שמקובל כנכון אינו מקוים, ואם מפני שאהבת-הבצע השיאתו לנסות להטעותנו במליצות מלוטשות ונעימות למשמע אוזן. אך בהתחרויות מעין אלה נותנת העיר את הפרסים לאחרים³ ונוטלת לעצמה את הסכנות. ואתם חייבים בדבר, לפי שאתם משמשים שופטים גרועים להת-חרויות אלו. אתם דנים על אפשרות מעשים העתידים להיעשות מתוך שהנכם מס-תכלים בדברי הנואמים יפה; ובדברים שכבר נעשו אתם סומכים על משמע אזניכם. על דברי-גידוף שנונים של נואמים, ולא על מראה עיניכם. נוחים אתם להיות מרו-

[לח] 1. מרד המיטילינים. 2. יש בהם כדי למונעם ממרידות. 3. לנואמים.

מים על-ידי כל דבר שבחידוש, וקשים אתם מללכת אחר דבר בדוק ומנוסה. ששים אתם אל כל דבר מתמיה ומזלזלים בכל דבר רגיל. כל אחד מכם מבקש קודם-כל שהוא עצמו יהיה נואם טוב, ואם לאו — להתחרות באותם נואמים ולא להיראות כמפגר אחרי הגיונם, אלא להקדים ולשבח כל אמרה שנונה, עד שלא תצא מפיהם. מהירים אתם להקדים ולתפוס את הנאמר, אך מפגרים אתם מלראות את תוצאותיו. וניתן לומר, שאתם מבקשים לכם עולם אחר מזה שאנו חיים בו, ואין אתם נותנים דעתכם במידה מספקת לתנאים, שאנו שרויים בהם. קיצורו של דבר, משועבדים אתם לתענוגות האוון, ודומים הנכם יותר לאנשים, היושבים ומסתכלים במלחמת דברים של סופיסטים, מאשר לאנשים הנועצים על עסקי העיר.

לט 'וכדי להפנותכם מדרכים אלו אני מנסה עכשיו להוכיח לכם, שהמיטילינים הרעו אתכם יותר מכל עיר אחרת. אני מוכן לסלוח לאותם הפורשים מכם, מפני שאינם יכולים לשאת את עול שלטונכם או מפני שהם אנוסים לכך על-ידי אויביכם. אך אם עשו זאת אנשים השוכנים באי שחומות לו, ושאין להם לחשוש מפני אויביכם אלא בים, וגם בו היו להם טריאירות משלהם ולא היו חסרי-הגנה בפניהם, ולא עוד אלא שחיו חיי עצמאות גמורה וכבוד גדול היה נודע להם מכם — הרי אין לומר עליהם, שעמדו מבינותיכם, אלא שהתנכלו לכם ועמדו עליכם¹ (כי הפרישה מידת עשוקים היא) ושאפו להשמידכם מתוך שהתחברו לאויביכם בנפש. ובאמת, נורא הוא הדבר הזה מאשר אילו נלחמו בכם לשם האדרת כוחם והגדלתו. פורענויות שכניהם, שכבר פשעו בכם והוכרעו על-ידיכם, לא שימשו להם דוגמה, ואף נעימות חלקם לא היה בה כדי להרתיעם מללכת לקראת סכנות. הם התגרו בכם מלחמה, כשהם מלאים אומץ כלפי הבאות ומצפים לדברים גדולים מהישג-ידם², אך קטנים משאיפו-תיהם³, והעדיפו את כוח הזרוע על הצדק. כי הם התנפלו עליכם, שעה שסבורים היו, שידם תהא על העליונה, בלא שנעשתה להם שום רעה. כי ערים עשויות להגיע לידי יהירות, כשהצלחה מאירה להן פתאום פניה בלי שציפו לה. והצלחה הבאה להם לבני-האדם מדעת יציבה, בדרך כלל, יותר מזו הבאה מתוך היסח-הדעת. וניתן להיאמר, שקל להם יותר לבריות להתגבר על תלאות מלהחזיק באושר שנפל בידיהם. לא היינו צריכים מלכתחילה לחלוק להם למיטילינים כבוד יותר מלאחרים, ואז לא היו באים לידי מידה כזו של יהירות. כי כך הוא טיבם של בני-האדם בכל מקרה: לזלזל במתרצים להם ולהעריץ את שאינם מוותרים להם.

יש לענשם אפוא עכשיו כרשעתם ולא לתלות את האשמה במועטים⁴ ולפטור את

[לט] 1. 'עמדו מבינותיכם (פרשו מכם)... עמדו עליכם' — משחק מלים זה גם במקור. ללשון 'עמוד מבינות' (במשמעות פרישה), השווה ירושלמי שבת סוף פרק ה. 2. החירות. 3. הנקמה באתונה. 4. האוליגארכים (האצילים).

ההמון. כי כולם כאחד התגוללו עליכם, ואף ההמון, שהיה ניתן לו לשלוט עכשיו בעיר, אילו עבר על צדכם. אך הם ראו את הסכנה שבשיתוף-פעולה עם המועטים כקטנה שבסכנות, ולפיכך עמדו ופשעו בכם יחד עמהם. תנו-נא דעתכם לבעלי-בריתכם: אם תשימו אותו עונש עצמו גם על אלה שנאלצו על-ידי אויביכם לפשוע בכם וגם על אלה שפשעו בכם בטובתם הם, — מי מהם, כסבורים אתם, לא יפשע בכם עם כל תואנה קלה, שהרי אם יצליח תהיה החרות שכרו, ואם ייכשל לא יביא על עצמו שום רעה שאין לה תקנה? אך עלינו יהא לסכן את רכושנו ונפשנו על כל עיר ועיר לחוד. ואם תעמוד לנו השעה, נקבל לידינו עיר הרוסה ואף נחסר להבא את הכנסותיה, שבהן כוחנו. ואם לא יסתייע הדבר, נוסיף אויב על אויבינו. ובשעה שעלינו להתייצב בפני האויבים העומדים עלינו כיום, נילחם בבעלי-בריתנו אנו.

מ'ולפיכך מן הצורך הוא, שלא תושט להם שום תקווה — לא זו הסומכת על יפי הדיבור ולא זו הנקנית בכסף — שראויים הם לסליחה, שלא טעו אלא כבני-אדם. כי הם לא הזיקו שלא בטובתם, אלא התנכלו מתוך ידיעה ברורה. וראויה לסליחה רק טעות הנעשית שלא במתכוון. ואני טוען בכל תוקף גם עכשיו, כשם שטענתי בתחילה, שלא לבטל מה שהחלטתם עליו, ושלא תשגו בשלוש השגיאות, שאין בהן שום תועלת לשלטון: חמלה, התענגות על לשון צחות, ונדיבות-לב. כי הדין נותן, שיש לרחם על הרחמנים, אך לא על אלה שלא יתנהגו עמנו במידת הרחמים ולא על אלה שבעל-כורחם¹ עוינים הם אותנו תמיד. והנזאמים המענגים אותנו במליצותיהם ימצאו להם תחרות אחרת להתגדר בה, ובדברים חשובים פחות, ולא בדבר שבו תיענש העיר עונש חמור על תענוג של שעה קלה, ואילו הם עצמם יקבלו שכר יפה על מליצות יפות. ונדיבות-לב יש לגלות כלפי אלה העתידים להיות להבא ידידים נאמנים, ולא כלפי אלה שיהיו גם בעתיד מה שהם עכשיו וששנאתם לא תפחת במאומה.

סיכומו של דבר, אם תשמעו בקולי, תעשו את הדין במיטילינים ואף תועילו לעצמכם. אך אם תחליטו אחרת, לא תזכו בהכרת טובתם, אלא תרשיעו את עצמכם. שכן אם הם פרשו מכם כיאות, אתם שולטים על אחרים שלא כיאות. אך אפילו שולטים אתם שלא כיאות, הרי מנוי וגמור אצלכם להחזיק בשלטון, ולפיכך עליכם לענוש אותם גם שלא כיושר לטובתכם אתם. ואם לאו, עליכם למשוך ידיכם מהשלטון, ליטול לעצמכם שם של אנשי-יושר ולחיות בשלווה ובבטחון. החליטו אפוא להיפרע מהם באותו העונש עצמו, שגזרתם עליהם, ואל ייראו אלה שנמלטו מנכליהם רגישים פחות מאלה שהתנכלו להם. הגיעו בעצמכם, מה היו הם עוללים לכם מן הסתם אילו ניצחו אתכם, ובייחוד מאחר שהם פתחו ברעה תחילה. שאותם העושים רעות לזולתם ללא עילה שואפים אף להכריתם כליל, כי הם מרגישים בסכנה הנשקפת להם מאויב

[מ] 1. בתוקף הנסיבות עצמן.

שנשאר בחיים. שכן הנתקף ללא הכרח הוא אויב מסוכן יותר, כשהוא ניצול, מאויב, שנעשה לו כגמול ידיו.

אל תבגדו אפוא בעצמכם, ושוו לנגדכם יפה-יפה כל מה שסבלתם מתחת ידיהם ועד כמה היה לכם אז כנגד הכל לפשוט בהם ידיכם, והיפרעו מהם עכשיו. אל ירך לבבכם למראה מצבם העלוב כעת ואל תשכחו את הסכנה, שהיתה תלויה פעם מעליכם. ענשו אותם כראוי להם ותנו לשאר בעלי-בריתכם דוגמה ברורה, שכל הפושע בכם אחת דינו למות. ואם יכירו זאת, לא תצטרכו להרפות ידיכם מאויביכם ולהילחם בבעלי-בריתכם שלכם'.

מא כדברים האלה דיבר קליאון. אחריו ניגש דיאודוטוס בן אבקראטיס, שהיה גם באסיפה הקודמת ראש המדברים נגד הריגת המיטילינים, ואמר כדברים האלה :

מב 'אני איני מגנה אותם שהציעו לחזור ולעיין בדינם של המיטילינים, ואף איני משבח אותם האוסרים בחירופים ובגידופים להיוועץ ולחזור ולהיוועץ בדברים, שנודעת להם חשיבות יתירה. דעתי היא, שהפזיזות והכעס הם שני הדברים הצוררים ביותר החלטה נבונה. כי מהם מצוי האחד אצל הטפשות, והאחד אצל הגסות וקוצר-הדעת. וכל הנלחם עם מלים ואינו מבקש, שתהיינה לו למורות-דרך במעשינו, הריהו עני בדעת או שיש לו ריווח בדבר. עני בדעת — אם הוא סבור, שניתן לבאר בדרך אחרת את העתיד-לבוא ואת הסמוי מן העין ; ויש לו ריווח בדבר, שכן הוא מבקש לפתותנו למעשה מגונה, ומתוך שהוא יודע בעצמו, שאין הוא יכול לדרוש נאה על דבר כעור, הריהו מלעיוז נאה כדי להבעית את בעלי-דברו ואת המאזינים כאחד. אך קשים מהכול הם אותם המאשימים מראש את הנואמים, שמתהדרים הם בדיבוריהם למען הבצע. שאילו היו טופלים עליו אשמת בורות בלבד, היה אותו נואם, שלא השכיל לשדל את שומעיו, מסתלק לו, כשהוא מוחזק חסר-תבונה, אך לא חסר-יושר. אבל אם מגנים אותו בחוסר-יושר, הרי אם הצליח לשדל את שומעיו — חשוד הוא, ואם לא הצליח — טיפש וחייב. אך העיר אין לה ריווח בדבר כזה, כי היא מחסרת את יועציה מתוך פחד. ומוטב היה לה לעיר, שיש לה אזרחים כגון אלה, אילו לא היו יודעים לדבר, שכן היו תושביה המתפתים להם שוגים פחות. ומן הצורך, שהאזרח הטוב יראה שהוא מיטיב יותר לדבר בתנאים של שוויון בלא להטיל מורא על בעלי-דברו. ועיר, שסדריה מתוקנים, אינה מוסיפה אמנם כבוד על כבוד למשיא לה עצות טובות על-פי רוב, אך גם אינה גורעת מכבודו. ומי שדעתו נדחתה, לא סוף דבר שאינה קונסת אותו, אלא אף אינה פוגעת בכבודו. כי בדרך זו עלול היועץ המוכשר לדבר פחות דברים שלא כלבו, כדי להיות ראוי לכבוד גדול יותר ולמצוא חן בעיניכם ; והיועץ הלא-מוכשר עשוי אף הוא לשאוף פחות להתרצות לכם, כדי למשוך אחריו את לב ההמון.

מג 'אך אנו עושים היפוכם של כל הדברים הללו. ולא עוד, אלא שאם חושדים אנו במישהו שלבו לבצעו, הרי אף אם עצתו היא הטובה שבעצות, אנו מחסרים את העיר מהתועלת הברורה שבה, מפני שענינו צרות בו בשל ההשערה המפוקפקת על תאוות-הבצע שלו. והדברים הגיעו לידי כך, שעצות טובות, הנאמרות ביושר-לב, אינן חשודות פחות מעצות רעות. וכמו שהמבקש לפתותכם למעשים גרועים צריך לרמותכם כדי למשוך אחריו את ההמון, כך צריך גם המייעץ לכם עצות טובות לשקר כדי שיוחזק נאמן. ובשל התחכמות יתירה זו אתונה היא העיר היחידה, שמן הנמנע הוא לגמול לה טובה בגלוי בלי לרמותה. כי כל המשיא לכם עצה טובה בגלוי, נחשד מיד שיהיה לו ריוח בדבר בסתר. עם כל זאת מן הצורך הוא, שבדברים מעין אלו, שחשי-בותם מרובה, נראה, אנו הנואמים, חובה לעצמנו להרחיק ראות מכם, המעיינים בהם ברפרוף; ובייחוד מאחר שאנו אחראים לעצותינו, ואילו אתם, השומעים בקולנו, אין אחריות מעשיכם עליכם. ובאמת, אילו היו נפרעים מכם, ההולכים אחר עצת הנואמים, כשם שנפרעים מהיועץ-המשדל, הייתם דנים על הדברים ביתר יישוב-הדעת. אך כעת, יש שאתם עונשים, כשאתם נכשלים, מתוך הכעס התוקף אתכם, את היועץ היחיד על טעותו, אך לא את עצמכם, את הרבים, שטעו יחד עמו.

מד 'אך אני לא באתי כאן להשיב על דבריו של קליאון וללמד זכות על המיטילינים ואף לא ללמד עליהם חובה. כי הוויכוח בינינו, אם אנשי תבונות אנו, הוא לא על רשעותם של הללו, אלא על הדרך הישרה, שנבחר לנו. אף אם אוכיח, שהם הרשיעו מאוד לעשות, לא אתבע משום כך להרגם, אם אין בדבר תועלת של כלום; ואם אוכיח שהם ראויים לחנינה, לא אייעץ לחוס עליהם, אם לא תצמח מזאת טובה לעיר. סבורני, שיותר משאנו דנים על ההווה, נועצים אנו על העתיד. ואם קליאון טוען בתוקף, שאם נטיל עונש-מוות יהא בזה מן התועלת להבא, שכן יפחתו המורדים בנו, הריני מתריס כנגדו באותו עניין של טובת העיר וטוען טענה הפוכה. ואני מקווה, שלא תדחו את התועלת שבעצתי מפני דבריו הנעימים למשמע-אוזן. שהואיל ודבריו עומדים על שורת-הדין ואתם מלאים חימה על המיטילינים, אפשר יטה לבכם אחריו. ברם אין אנו נשפטים עמהם, ולא למשפט הצדק נתונה דעתנו, אלא נועצים אנו עליהם, כיצד לעשותם מועילים לעצמנו.

מה 'באמת, בערים שונות נגזרו עונשי-מיתה על הרבה עבירות, ולא על חמורות כזו, אלא על קלות הרבה ממנה. ואף-על-פי-כן בני-אדם מסתכנים בעבירות, מפני שהתקווה מנשאה את נפשם; ומעולם לא הביא אדם עצמו לידי סכנה מתוך הכרה, שזממו נדון לכשלון. וכך גם עיר. איזו עיר מתקוממת ניסתה מעולם למרוד, כשאין בידה, לפי דעתה, האמצעים הדרושים לכך, אם משלה ואם משל בעלי-בריתה? כל בני-האדם עשויים לטעות, גם הפרט וגם הכלל, ואין חוק, שימנע אותם מזאת, שכן ניסו באי-

העולם את כל צורות העונשים, כשהם הולכים ומחמירים, שמא ייפגעו פחות על-ידי עושי הרעה. ומסתבר, שלפנים הטילו עונשים קלים יותר על החמורים שבפשעים, אך מכיוון שזלזלו בהם, גזרו במשך הזמן עונש-מוות על רוב הפשעים, ואף-על-פי-כן עדיין עוברים עליהם והולכים. ולפיכך יש להמציא עונש מפחיד יותר ממוות, או להודות, שאין בעונש זה משום מעצור. גדולה מזו, מצוקת-העוני מוסיפה העזה, והחוצפה וההירות שבעושר מגבירות את אהבת הבצע, והיצרים המתפרצים בשאר מקרי בני-האדם, כשכל אחד מהם מודרך על-ידי תאוה שאין להשביעה, מבי-אים אותם לידי סכנות. ויותר מהכול מזיקות התקווה והתשוקה. זו מוליכה וזו נגררת אחריה, זו יוזמת את ההתנכלות וזו מבטיחה הצלחה, ואף-על-פי שאינן גלויות לעין, חזקות הן מהסכנות הגלויות. גם המזל גורם לא מעט לעורר אש-ליות. כי יש שהוא מופיע במפתיע ומסית להסתכן גם כשהאמצעים מועטים; ומדינות הוא מדיח ביותר ככל שהן נלחמות על הגדולים שבדברים — על החירות או על השלטון באחרים. ודרכו של אדם לאמוד את עצמו בבלי דעת יותר ממה שהוא, שעה שהוא פועל יחד עם הציבור. בקיצור, מן הנמנע הוא (ואין זה אלא סימן של תמימות גדולה, שלא להודות בדבר) לכבוש את רוח-האדם, כשהוא מתעורר בכל מאודו לעשות משהו, בתוקף החוק או במוראות אחרים.

מו' ולפיכך אין לנו לתלות בטחוננו בעונש-המוות, לראות בו ערובה נאמנה לשלומנו וליטול עצה רעה לעצמנו. ואף אין לנו לשלול מהמורדים את התקווה, שאין להם פתח חרטה ושחטאם לא יכופר כהרף עין. הגיעו בעצמכם: היום, אם עיר פושעת בנו והיא מכירה בחולשתה, ניתן לה להשלים עמנו, כשעוד יש ספיקה בידה לפרוע את יציאות המלחמה ולשאת מס להבא. אך איזו עיר, כסבורים אתם, לא תיטיב להתכונן מכאן ולהבא מאשר עד עכשיו ולא תתענה במצור עד תכלית העינוי, אם אין כל הפרש בדבר, אם תיכנע במוקדם או במאוחר? וכיצד לא נינזק, אם נגרום לעצמנו יציאות יתירות במצור ממושך, מפני שלא הנחתם לה לעיר מקום לכניעה; ואף אם נלכדנה, נקבל לידינו עיר הרוסה ונחסר להבא את ההכנסות הבאות לנו ממנה, שבהן כוחנו במלחמה? ולפיכך אל לנו להיות שופטים קפדנים בדינם של הטועים, עד שנבוא להזיק לעצמנו, אלא שומה עלינו לראות, האיך נתחזק להבא בערים משופעות בנכסים, מתוך שנענוש אותם במתינות. וראוי הוא לנו לקיים בטחוננו לא בחומרה שבחוקים, אלא בזהירות שבמעשים. אך כיום אנו עושים היפוכו של דבר זה. אם עיר חופשית י, שמרוותנו מוטלת עליה בזרוע, פושעת בנו, כפי שטבע הדברים מחייב, כדי להחזיר לה את עצמאותה, והיא ניתנת בידנו, מדמים אנו שיש לעשות בה שפטים קשים. אך מן הצורך הוא לא להחמיר בדינם של בני-חורין לאחר שהתקוממו, אלא להקפיד בש-

[מו] 1. להלכה (באופן רשמי).

ספר שלישי

מירתם עד שלא התקוממו, כדי שלא יעלה אפילו דבר זה על דעתם; ומשגברנו עליהם, יש לתלות את האשמה במועטים שבמועטים.

מז 'צאו וראו, מה גדולה היא גם טעות זו, שאתם עתידים לטעות, אם תתפתו לקליאון. כיום נודעת לכם חיבה מהמון-העם בכל הערים, ואין הוא נותן ידו למרידותיהם של האצילים-המועטים; ואם מכריחים אותו לכך, הוא נעשה מיד לאויבם של מחרחרי המרד, וכשאתם פותחים במלחמה על העיר המורדת, עומד המונה על צדכם. אך אם תשמידו את המון-העם של המיטילינים, שלא היה לו חלק במרד ושמסר לידיכם את העיר בטובתו, משתפס נשק, תחטאו, ראשית כל, למיטיביכם, אם תהרגום; ולא עוד, אלא שתמלאו את משאלתם העזה של התקיפים, שמשימידו את הערים, יטה העם מיד אחריהם, הואיל ואתם הראיתם בגלוי, שאותו עונש עצמו יושת במידה שווה על החייבים ועל החפים מפשע. ואף אם הם חייבים, מן הצורך להעמיד פנים כאילו אינם חייבים, שלא ייהפך בעל-בריתכם היחיד לאויבכם. וכמדומני, שיהא בכך יותר תועלת, לשם קיום שלטוננו, להיות נעלבים בטובתנו מלהשמיד בדין אותם שאין אנו צריכים להשמידם¹. ואם תעיינו יפה בטענתו של קליאון, שהתועלת והצדק כרו-כים בעונש זה, תמצאו, שמן הנמנע הוא ששניהם כאחד יהיו בו.

מח 'הכירו אפוא שעצתי טובה יותר, וקבלו דעתי, בלא שתפנו לבכם ביותר לרחמים או לוותרנות — כי גם אני איני מבקש, שתתפתו להם — אלא מתוך שתשקלו בדעתכם את נימוקי. שפטו בשלוות-נפש את המיטילינים, שפאכים¹ שלחם לכאן כחייבים, אך הניחו להם לאחרים לחיות בשלום בעירם. ודבר זה צפונה בו טובה להבא והטלת מורא על אויבינו עכשיו. שכן כל הנוטל עצה טובה לעצמו חזק הוא כלפי אויביו יותר מהאץ למעשים ביד חזקה'.

מט כדברים האלה אמר דיאודוטוס. ומאחר שנימוקי שתי הדעות היו שקולים כמעט זה כנגד זה, היה לבם של האתונאים חלוק עליהם בכל זאת¹, וכשהצביעו, היו כמעט מחצה כנגד מחצה, אך דעתו של דיאודוטוס הכריעה לסוף. מיד נשלחה טריאירה אחרת בכל המהירות, שלא תקדמנה הראשונה וימצאו את העיר כבר הרוסה. האניה הראשונה הקדימה לצאת בשיעור יום ולילה בערך. שליחי מיטיליני² סיפקו לצוות יין וקמח-שעורים והבטיחו להם שכר גדול, אם יגיעו בעוד מועד. וכל-כך גדולה היתה זריזותם בשיוטם, עד שאכלו את עוגות-השעורים, שהיו נלושות ביין³ ובשמן, כשהם חותרים במשוטים, ומקצתם היו ישנים ומקצתם מכים במשוט חליפות. למזלם הטוב של המיטילינים לא נשבה שום רוח נגדית, והאניה הראשונה שטה לה לאיטה בשלי-

[מז] 1. מטעמים שבתועלת מדינית.

[מח] 1. ראה ג, לה.

[מט] 1. אף-על-פי שנתחרטו על ההחלטה הקודמת. 2. ראה ג, לו. 3. ולא במים כרגיל.

ספר שלישי

חות נתעבה כזו, ואילו השנייה נחפזה במהירות כזו. הראשונה הקדימה אמנם להגיע, ופאכיס הספיק לקרוא את הפקודה ואף עמד לבצע את פסק־הדין, אך השנייה לא בוששה לבוא ומנעה את הטבת. כל כך קרוב היה אֶבְדָּנָה של מיטיליני.

נ שאר האנשים, אותם ששלחם פאכיס לאתונה כחייבים ביותר במרד, הוציאו את האתונאים להורג לפי הצעתו של קליאון (מניינם עלה לקצת יותר מאלף¹). הם אף ניתצו את חומות מיטיליני ולקחו מידם את אניותיהם. האתונאים לא הטילו מס על הלסבים, אך לאחר זמן חילקו את כל אדמת האי, חוץ מזו של המיתִימִנים, לשלושת אלפים נחלות; שלוש מאות־מהן הקדישו לאלים, ואת השאר חילקו בין המתיישבים האתונאים, שנבחרו על־פי גורל ונשלחו לאי. הלסבים נתרצו לשלם להם מדי שנה בשנה שני מנים בעד כל נחלה והם עצמם עבדו את האדמה. האתונאים השתלטו גם על העיירות שביבשה³, שהמיטילינים משלו עליהן, ומאז היו כפופות לאתונאים. כאלה היו הד־ברים שאירעו בלסבוס.

נא באותו קיץ עצמו, לאחר כיבושה של לסבוס, צבאו האתונאים בפיקודו של ניקיאס בן ניקיראטוס על האי מינוֹאָה, היושב מול מיגארה. אי זה שימש למיגארים, שבנו מגדל בתוכו, מוצב קדמי¹. אך ניקיאס רצה, שהאתונאים ישימו עין על המיגארים מכאן², ממקום קרוב יותר, ולא מבודורון שבסאלאמיס, וימנעו את הפילופונסים מלשוט עליהם מכאן³ בהעלם בטרִיאִירוֹת שלהם, כפי שאירע כבר פעם בעבר⁴, ומלשלוח בהם ליסטים, ולהשגיח ששום דבר לא ייכנס למיגארה בדרך הים. הוא לכד אפוא בתחילה בסיוען של מכוונות, שפעלו מהאניות, שני מגדלים, שהזדקרו לתוך הים לעבר ניסיאָה. ולאחר שטיהר את הכניסה לתעלה שבין האי לבין החוף, בנה מצוד ביבשה, במקום שבו ניתן להחיש עזרה לאי על־ידי גשר מתוח על פני הביצה, כי האי לא היה רחוק ביותר מהיבשה. משהשלים פעולות אלו בימים מועטים, בנה חומה גם באי, השאיר בה חיל־מצב וחזר עם צבאו לאתונה.

נב בקיץ זה, באותו זמן עצמו, נכנעו הפלאטיאיים לפילופונסים, מאחר שלא היה להם לחם לאכול ולא יכלו לעמוד עוד במצור. וכך אירע הדבר. הפילופונסים הסתערו על חומתם, אך הללו לא עצרו כוח להדפם. מפקד הלאקדימונים הבחין בחולשתם, אך הוא לא רצה ללכוד את העיר בזרוע, כי כך פקדו עליו הלאקדימונים (וטעם גדול היה להם בדבר, שאם תיכרת פעם ברית־שלום עם האתונאים, והלאקדימונים יסכימו שכל אחד יחזיר את המקומות שלכד במלחמה, לא יהא עליהם להחזיר את פלאטיאָה, מאחר שעברו לצדם בטובתם הם). אי־לכן שלח אצלם פְּרוֹז לומר להם, שאם יסגירו בטובתם את העיר ללאקדימונים ויקבלום עליהם כשופטים, יעגשו את החייבים, אך

[נ] 1. יש מגיהים שלוש מאות במקום אלף (השחה ג, כח לה). 2. כמעשר. 3. בחוף אסיה־הקטנה.

[נא] 1. להגנת ניסיאָה (נמלה הדרומי של מיגארה). 2. ממינואָה. 3. מניסיאָה. 4. ראה ב, צג—צד.

לא ישלחו ידם באיש ללא משפט. כדברים האלה אמר להם הפרוֹז. והם הסגירו את העיר, שכן היו כבר תשושים בתכלית התשישות. ימים אחדים פרנסו הלאקדימונים את הפלאטיאיים, עד שהגיעו השופטים, חמישה במספר, מלאקדימון. משבאו לא לימדו על הפלאטיאיים כל חובה, אלא קראו להם ושאלום שאלה זו בלבד, אם עשו משהו מן הטובה ללאקדימונים ולבעלי-בריתם במלחמה זו. אך הפלאטיאיים ביקשו רשות להאריך בתשובתם, והם בחרו מביניהם כדובריהם את אַסְטִימָאכּוֹס בן אַסּוֹפּוֹלָאֹס ואת לאקון בן איאימניסטוס, שהיה פרוכסינוס של הלאקדימונים. והם ניגשו ואמרו כדברים האלה:

נג 'הו לאקדימונים, כשהסגרנו לכם את עירנו, מתוך האמון שנתנו בכם, לא היינו סבורים, שיהא לנו ליתן דין-וחשבון מעין זה, אלא כמדומים היינו, שידונו אותנו לפי שורת-הדין. וכשקיבלנו אתכם, ורק אתכם, כשופטים עלינו, כפי שאנו עומדים כיום לפניכם, בטוחים היינו שתנהגו בנו ביושר. ברם עכשיו חוששים אנו שמא טעינו בשני הדברים כאחד. ויש רגליים לחשדותינו, שחיינו תלויים לנו מנגד במשפט זה ושאתם לא תהיו שופטים חסרי-פניות. וראיה לדבר, שלא האשמתם אותנו תחילה בדבר, שצריך להשיב עליו, אלא אנו עצמנו ביקשנו רשות לדבר. ואף השאלה ששאלתנו קצרה היא, ותשובת-אמת עליה — תעיד נגדנו, ותשובת-שקר — סתירתה בצידה. ואף-על-פי שאנו נתונים במבוכה מכל הבחינות, נאלצים אנו להסתכן ולומר משהו בזכותנו. ודרך זו נראית לנו להיות אף הבטוחה ביותר. כי אנשים במצבנו יש לגנותם על שתיקתם ולומר, שאילו דיברו אולי היו ניצולים. קושי נוסף הוא לנו כיצד לשכנע אתכם. שאילו לא הכרנו זה את זה, יכולים היינו להביא לפניכם עדויות שאין אתם יודעים אותן, ואולי היה בזה מן המועיל לנו. אבל כעת אנו מדברים בפני אנשים היודעים כל מה שנאמר להם. ומה שאנו חוששים לו הוא לא שמא קלות בעיניכם זכויותינו¹ מזכויותיכם, ואתם הופכים דבר זה עצמו להאשמה נגדנו, אלא שמא אתם מבקשים לעשות נחת-רוח לאחרים², ואנו עומדים לפני שופטים, שכבר חרצו את משפטם.

נד 'ועם כל זאת נערוך לפניכם את טענותינו הצודקות, גם בדבר ריבנו עם התיביאיים וגם על מה שבינינו לביניכם ובין שאר היוונים, נזכיר את מעשינו הטובים וננסה לשדל אתכם. על שאלתכם הקצרה, אם עשינו משהו מן הטובה במלחמה הזאת ללאקדימונים ולבעלי-בריתם, נשיב, שאם אתם שואלים אותנו כאויבים, הרי לא חטאנו בכלום אם לא גמלנו עליכם טובה; ואם אתם רואים אותנו כידידים, הרי אתם חטאתם כשצבאתם עלינו, ולא אנו. אך בימי השלום ובמלחמה עם הפרסים היינו אנשים טובים. אנו לא ביטלנו עכשיו ראשונים את השלום, ואנו היחידים מכל הבויאוטים,

[נג] 1. במלחמת הפרסים. 2. לבויאוטים.

ספר שלישי

שהצטרפו אז למלחמה על חירותה של יוון. ואף-על-פי שאנו דרים בפנים היבשה, השתתפנו בקרב־הים באֶרְטִמִּיסִיוֹן¹; ובקרב, שהתחולל על אדמתנו אנו², היינו עמכם ועם פאבסאניאס, ובכל הסכנות, שאיימו אז על היוונים, נטלנו חלק בשיעור העולה על כוחנו. ולכם, הו' לאקדימונים, שלחנו במיוחד אחר הרעש שלישי מאנשינו לעזרה, בשעה שפחד הקיף את כל ספארטה מפני ההילוטים³, שתפסו את איתומי. ולא מן הראוי הוא, שלא תזכרו דברים אלו.

נה 'כאלה היינו, ועל כך תפארתנו, במאורעות הגדולים, שהתרחשו בעבר; ורק לאחר זמן נעשינו ליריביכם, ואתם עצמכם חייבים בדבר. כי בשעה שהתיבאים הצרו לנו ואנו הפצרנו בכם שתהיו לנו לבעלי־ברית, דחיתם אותנו ואמרתם לנו לפנות לאתו־נאים, שעל כן קרובים הם לנו, ואילו אתם רחוקים מאתנו. וגם במלחמה הזאת לא עשינו לכם, ואף לא היה עתיד להיעשות לכם, שום דבר שאינו־הגון. ואם לא רצינו לפרוש מהאתונאים, כאשר דרשתם, לא חטאנו בזאת. כי הם הושיעונו מידי התיביאים, שעה שאתם סירבתם והססתם, ושוב לא היה נאה לנו לבגוד בהם, ובייחוד לאחר שהם גמלו עלינו טובות והכניסונו לבריתם, כאשר ביקשנו, והעניקו לנו זכויות־אזרח¹, ומטבע הדברים היה שנמלא בנפש חפצה את דרישותיהם. ואם נעשה משהו מגונה בהנהגתם או בהנהגתכם, הרי לא בעלי־הברית ההולכים בעקבות המנהיגים חייבים, אלא אותם שהולכים למעשים רעים.

נו 'התיביאים הרעו אותנו הרבה לשעבר, ואתם עצמכם מכירים את מעשם האחרון, שבשל² באה עלינו גם הצרה הזאת. הם ביקשו ללכוד את עירנו בימי שלום; ולא עוד אלא ביום חג. ואנו עשינו בהם שפטים בדין לפי החוק, השריר והקיים אצל כל בני־אדם, שמותר לעמוד בפני אויב הבא עלינו; ולא מן היושר הוא, שנלקה עכשיו בגללם. שאם תכריעו את מאזני־הצדק לפי תועלת־הרגע שלכם ולפי איבתם של הללו אלינו, תראו את עצמכם לא כשופטי־אמת, אלא כעבדים לטובת ההנאה שלכם. ברם, אם הם נראים לכם עכשיו כמועילים, הרי אנו ושאר היוונים הועלנו לכם אז יותר, כשהייתם שרויים בסכנה גדולה יותר. עכשיו אתם עולים על אחרים ומטילים עליהם מוראכם, אך בזמן ההוא, כשהבארבארון ביקש להביא עבדות על כולנו, היו הללו עמו. ומן הדין הוא, שתשימו את שגגתנו כיום, אם באמת שגינו, כנגד קנאותנו אז ותמצאו, שזו מכריעה את זו. ולא עוד אלא שבזמן ההוא מועטים היו היוונים, שערכו את אומץ לבם לקראת חילו העצום של פֶּסְרַפְסִיס. ואז זכו לשבת שבחים הללו שלא שקדו על בטחונם הם למראה האויב העולה עליהם, אלא בחרו מרצונם את דרך ההעזה, הסכנה והכבוד. ועמהם נמנינו גם אנו, ועל כך חלקו לנו אז כבוד כראשונים־במעלה; אך

[נד] 1. בצפון אבבויאה (הדבר אירע בשנת 480). 2. קרב פלאטיאה בשנת 479. 3. ראה א, קא.
[נה] 1. לכל פלאטיאי, שהיגר לאתונה.

ספר שלישי

כעת חוששים אנו, שמא ניספה על אותם דברים עצמם, שכן בחרנו את האתונאים מתוך רגש הצדק, ולא אתכם מתוך חשבון של ריווח. ברם, צריך שתראו, שאחת היא דעתכם באותו דבר עצמו, ולא לראות את תועלתכם האמיתית בטובת הנאה של השעה בלבד, אלא בהכרת טובה יציבה לבעלי-ברית טובים על אומץ לבם.

נז 'צאו וראו, כיום מוחזקים אתם אצל רוב היוונים כדוגמה של נאמנות, אך אם תחרצו עלינו משפט מעוות, תנו דעתכם (כי אין אתם דנים דין שניתן להעלימו, כי אתם השופטים מהוללים, ואנו הנשפטים אין שמועתנו רעה), שמא יגנו הבריות דין שנחתך שלא כהוגן על אנשים טובים בידי אנשים טובים מהם, ויתרעמו על הרכוש שנלקח כשלל מאתנו, מיטיביה של יוון, והושם בבתי-המקדש המשותפים לנו¹. וכמה איום ונורא ייראה הדבר, שהלאקדימונים נתנו למשיסה את פלאטיאה; ואלה שאבותיהם חרתו על החצובה שבדלפוי את שם עירנו על גבורתה, ימחו את זכרה מעל אדמת יוון, על כל בתיה ובנייניה, בשביל התיביאים! באמת, גדול שברנו, שבשעה שגברה ידם של הפרסים כמעט ואבדנו², ועכשיו, כשאנו עומדים לדין לפניכם, הטובים שבידידינו לפנינו, נוצחנו על-ידי התיביאים; ואנו היה לנו להתנסות בשני נסיונות קשים ביותר: אז³ — לגווע ברעב, אילו לא הסגרנו את העיר, ועכשיו — לחייב את ראשינו במשפט. אנו הפלאטיאים, שקינאנו את קנאת יוון למעלה משיעור כוחנו, דחופים אנו על-ידי הכול, בודדים ומחוסרי-ישע. אף אחד מבעלי-בריתנו לפנינו אינו מושיענו, ואנו חוששים, הו לאקדימונים, שמא גם אתם, תקוותנו היחידה, אינכם נאמנים בידידותכם.

נח 'אך אנו מחלים את פניכם בשם האלים, שהיו עדים לבריתנו בעבר, ובשם זכויותינו למען היוונים לרכך את לבכם ולחזור בכם, אם ניאותרם במשהו לתיביאים. בקשו מהם מצדכם אתם את החסד הזה שלא להוציא להורג אותם שאין הריגתם יאה לכם, וקנו לעצמכם הכרת טובה זכה תחת מבישה, ואל תוציאו שם רע לעצמכם כדי לגרום נחת-רוח לאחרים. קל הוא להשמיד את גופותינו, אך קשה יהא למחות את קלון המעשה הזה. כי אין אנו אויבים שהזכות בידכם לענשם, אלא דורשי טובתכם, שנלחמו בכם בעל כורחם. כטוב וכישר תעשו, אם תסירו את פחד המוות מאתנו, ואם תתנו דעתכם על כך, שקיבלתם לידיכם אנשים, שמסרו עצמם לרשותכם בטובתם ופרשו לפניכם כפיהם (וחוק הוא ליוונים לא להוציא להורג מבקשי-חסות); ולא עוד, אלא שגמלו עליכם תמיד טובות. שאו עיניכם וראו את קברות אבותיכם, שמתו בידי הפרסים ונקברו בארצנו. מדי שנה בשנה כיבדנום בקרבן-ציבור: חליפות בגדים ושאר הדברים הנהוגים ובאים. גם את ביפורי כל פירות-העונה, שאדמתנו הוציאה, הבאנו להם; מנחת דורשי-טובה מארץ רוחשת ידידות, מתנת בעלי-ברית לאותם

[נז] 1. בדלפוי ובאולימפיה. 2. עירם נשרפה. 3. לפני ימים אחדים (לפני הסגרת העיר).

ספר שלישי

שהיו פעם חבריהם לנשק. אך אם תוציאו משפט מעוקל, תהפכו את כל הדברים האלה. צאו וראו, כשקברם פאבסאניאס, כסבור היה שהוא שם אותם בארץ רוחשת ידידות ובין אנשים ידידים. אך אם תהרגונו ותעשו את אדמת פלאטיאה לאדמת תיבאי, כלום אין אתם משאירים את אבותיכם ואת שארי־בשרכם בארץ אויבת אצל רוצחיהם¹, כשהם חסרים כל אותם כיבודים, שאנו חולקים להם היום? חוץ מזה ומזה תשעבדו אותה ארץ, שבה קנו להם היוונים חירותם, תִּשְׁמוּ את מקדשי האלים, שלהם התפללו לפני שניצחו את הפרסים, ותחסרו את מייסדי המקדשים ומכונניהם את הקרבנות, המסורים להם מאבותיהם.

נט 'הו' לאקדימונים, לא תהא תפארתכם על הדרך הזאת. אל לכם לחטוא כלפי החוקים המקובלים על כל היוונים וכלפי אבותיכם ולהשמיד אותנו, מיטיביכם, בשל איבתם של אחרים, שעה שאתם עצמכם לא קופחתם. עליכם לחוס עלינו, לרפך את לבכם ולדון אותנו בחמלה ובמתינות. העלו על דעתכם לא את הנוראות בלבד שיבואו עלינו, אלא מה טיבם של אלו שיסבלו כל זאת; וזכרו, שאין לחשב ולדעת במי יפגע הגורל, ויש שהוא פוגע גם בחפים מפשע. ואנו מבקשים מכם, כפי שראוי לנו וכפי שהצורך מחייב, כשאנו קוראים בשם האלים המשותפים לכל היוונים ושמזבחות להם אצלנו ואצלכם, שתשמעו קולנו. ואנו נושאים לפנינו את השבועות, שנשבועו לנו אבותיכם, לא לשכוח אותנו; ואנו מבקשים חסותם של קברות אבותיכם וקוראים להם לנפטרים, שלא נינתן בידי התיביאים ושאנו, היקרים בידידיהם, לא נימסר לשנואים שבאויביהם. ואנו חוזרים ומזכירים אותו יום, שבו פעלנו יחד עמהם מעשים מפוארים, ואילו עכשיו נשקפת לנו הסכנה שנסבול נוראות. ולסוף, לפני שאנו מכלים את דברנו (דבר שהוא הכרחי וגם קשה ביותר לאנשים במצבנו, כי עם סיום נאומנו הולכת וקרבה גם הסכנה לחיינו), מצהירים אנו שלא מסרנו את העיר לתיביאים (שכן היינו בוחרים תחת זה למות במנוולת שבמיתות־הרעב), אלא יצאנו אליכם מתוך האמון שנתנו בכם. ומן הדין הוא, אם לא תשמעו קולנו, שתחזירונו למצב שהיינו בו, ולתת לנו לבחור את גורלנו, ויהא אשר יהא. ועם זאת אנו משביעים אתכם, הו' לאקדימונים, שלא תוציאו אותנו הפלאטיאים, שמסרו נפשם על היוונים, מידיכם אתם ומחסותכם, שנתנו בה אמוננו, לתיביאים, אויבינו בנפש, אלא היו מושיעינו ואל תכריתונו שעה שאתם משחררים את שאר היוונים'.

ס כדברים האלה אמרו הפלאטיאים. והתיביאים שחששו, שמא יוותרו להם הלאקדימונים במשהו בהשפעת נאומם, ניגשו ואמרו, שגם הם מבקשים לדבר, מאחר שגם לפלאטיאים ניתנה הרשות, בניגוד לדעתם הם, להאריך בדיבורם יותר מהדרוש להשיב על השאלה. ומשנענו להם השופטים, אמרו כדברים האלה:

[גח] 1. כי התיביאים שיתפו פעולה עם הפרסים.

סא 'אנו לא היינו מבקשים רשות לומר דברנו, אילו היו גם הם משיבים בקיצור על השאלה שנשאלו, ולא היו מתגוללים עלינו וקושרים קטיגוריה כנגדנו, ולא היו מארי-כים בלימוד-זכות על עצמם שלא כעניין בדברים, שאיש לא האשים בהם, ולא היו משתבחים בדברים, שלא גינם איש עליהם. ברם כעת יש להשיב על האשמותיהם ולהכחיש את התפארויותיהם, כדי שלא יועיל להם לא שמנו הרע¹ ולא תהילתם שלהם¹. ומשתשמעו את האמת על שני צדדיה, תחרצו משפטכם.

תחילת ריבנו עמהם היתה כזו. כשייסדנו את פלאטיאה, זמן-מה לאחר שאר בוי-אוטיה, ומקומות אחרים עמה, לאחר שגירשנו מהם ערב-רב² של בני-אדם והחזקנו בהם, לא ראו הללו חובה לעצמם לסור למשמעתנו, כפי שעשינו בינינו בראשונה, אלא התבדלו מהבויאוטים האחרים ועברו על מסורות אבותינו. ומשניסינו לכפות עליהם משמעתנו, עברו לצידם של האתונאים ויחד עמהם הזיקו לנו הרבה ואף אנו מדדנו להם כמידתם.

סב 'ועוד. הם אומרים, שכשבא הבארבארון על יוון, היו הם היחידים מכל הבויאוטים שלא נתנו ידם לפרסים, ובדבר זה הם משתבחים ביותר ומחרפים אותנו. אך אנו אומרים, שהם לא נטו אחרי הפרסים, מפני שגם האתונאים לא נטו אחריהם. ולפי שיטה זו עצמה נתנו הם היחידים מכל הבויאוטים את ידם לאתונאים, כשהלכו לאחר זמן על היוונים. ברם צאו וראו, באילו תנאים היינו שרויים אנו והם, כשעשינו מה שעשינו. עירנו היתה נתונה אז, כפי שנזדמן הדבר, לא במשטר של אוליגארכיה שוות-זכויות¹ ולא במשטר של דימוקראטיה, אלא ענייניה היו מסורים בידי אנשים תקיפים — צורת-שלטון העומדת בניגוד חריף לחוקים ולמשטר נאור והקרובה קירבה יתירה לרודנות. ומתוך שציפו להאדיר את כוחם יותר, אם ידו של הפרסי תגבר, עצרו אנשים אלה בזרוע בעם והכניסו את הפרסי לעיר. והעיר כולה עשתה מה שעשתה, כשלא היתה שליטה בעצמה, ולא מן הראוי הוא לגנותה על שגיאות ששגתה, כשהיתה נטולה שלטון חוקי. מכל מקום, צריך להסתכל ולראות מה מעשים עשינו, לאחר שהפרסי נסוג והעיר החזירה את משטרה ליושנו. כשהלכו האתונאים לאחר-מכן על שאר יוון וניסו להכניע תחתיהם גם את ארצנו וכבר כבשו את רובה בשל ריב הסיעות שבתוכנו, כלום לא נלחמנו בהם בקורוֹנִיָּאָה² וניצחנום ושחררנו את בוי-אוטיה? ואף עכשיו אנו עוזרים בנפש חפצה לשחרר את היוונים האחרים, ואנו מספקים פרשים וציוד יותר מכל בעלי-הברית האחרים. זהו מה שיש לנו להשיב על האשמה, כי נתנו ידנו לפרסים.

[סא] 1. באירוניה. 2. פילאסגים, תראקים ואחרים.

[סב] 1. כמו בספארטה (שבה היו זכויות שחת לבני המעמד השולט). 2. עיר במערב בויאוטיה (הדבר אירע בשנת 447).

סג 'ועכשיו נשתדל להראות, שאתם הריעותם את היוונים יותר מאתנו וראויים הנכם יותר ממנו לכל עונש, שיוטל עליכם. אתם נעשיתם, לפי דבריכם¹, לבעלי-בריתה של אתונה ולאזרחיה² כדי להתגונן בפנינו. אי-לכך צריכים הייתם לקרוא להם רק כנגדנו ולא ללכת יחד עמם על אחרים. ודבר זה ניתן לכם לעשותו, אם האתונאים הוליכו אתכם שלא בטובתכם, שכן היתה ברית הלאקדימונים נגד הפרסים, שאתם נושאים אותה תמיד על שפתותיכם³, כבר קיימת ועומדת. וברית זו דייה היתה למנוע אותנו מלהתקיף אתכם; וגדולה מזו, לתת לכם להיוועץ על ענייניכם בלא פחד. אך אתם בחרתם לכם ליטול חלק במעשי האתונאים בטובתכם, ושלא בעל-כורחכם. ועוד אומרים אתם, שראיתם חרפה בבגידה במיטיביכם; אך חרפה גדולה יותר ועוול גדול יותר הוא לבגוד ביוונים כולם, שעמהם יחד נשבעתם שבועת-אמונים, מאשר באתו-נאים לבדם; שהללו ביקשו לשעבד את יוון, והללו — לשחררה. וגם לא החזרתם להם טובה שווה לטובתם ואף לא נקייה מחרפה. כי אתם קראתם להם לעזרה, כפי שאתם אומרים, כשהרעו אתכם, אך אתם נעשיתם לעוזריהם בשעה שהם הרעו אחרים. ובאמת, חרפה היא לא להחזיר טובה שווה לטובה שגמלו עליך, אך אין בכך משום חרפה שלא להחזיר טובה בעוול תחת טובה, שנעשתה בצדק.

סד 'וכך הראיתם בגלוי, שלא למען היוונים לא נטיתם אז אתם לבדכם⁴ אחר הפרסים, אלא מפני שגם האתונאים לא נתנו ידם להם; ואילו אנו עמדנו לצידם, מפני שהת-חברתם לאלו⁵ והתנגדתם לאלו³. ועכשיו אתם מצפים לקבל שכר על שהייתם טובים בהשראתם של אחרים. אך אין הדעת נותנת זאת, ומאחר שבחרתם לכם את האתונאים, המשיכו להילחם יחד עמם, ואל תשאו על שפתותיכם אותה ברית שנכרתה אז, ואל תטענו, שמן הצורך הוא שזכותה תגן עליכם עכשיו. כי אתם זנחתם אותה ועברתם עליה וסייעתם לשעבד את האייגיניטים⁶ ואת שאר בעלי-הברית תחת שהיה לכם למנוע שעבודם. ולא בעל כורחכם עשיתם זאת, שכן היה משטרכם אז כמשטרכם היום, ואיש לא אילץ אתכם לכך כמו שאילצו אותנו. גדולה מזו, את הצעתנו האחרונה, לפני מצור פלאטיאה⁷, שלא להציק לכם, אם לא תצטרפו לשום צד מן הצדדים, לא קיבלתם. וכי מי ראוי להיות שנוא על כל היוונים יותר מכם, המציגים לראווה את אומץ-לבם כדי לחבל בהם? ואשר לאותן תכונות טובות, שהיו לכם פעם, לפי דבריכם, הרי הוכחתם עכשיו שאין הן משלכם, וטיבכם האמתי נתגלה לעין כול, שכן הלכתם בעקבות האתונאים, שעה שהם צעדו בדרך העוול. זהו מה שיש לנו לומר לשם הסבר נטייתנו שלנו אחרי הפרסים שלא-בטובתנו ונטייתכם שלכם אחרי האתונאים בטובתכם.

[סג] 1. ראה ג, נה. 2. ראה ג, נח נט.

[סד] 1. היחידים מכל הבויאוטים. 2. לאתונאים. 3. ליחנים (לבויואטים). 4. ראה א, קה, קח; ב, כז. 5. ראה ב, עב.

ס' וְאֵשֶׁר לְהַאשְׁמַתְכֶם הָאֲחֵרוֹנָה, שֶׁנַּעֲשֶׂה לָכֶם עוֹל עַל יְדִינוּ, שֶׁבָּאנוּ עַל עִירְכֶם שֶׁלֹּא בְּדִין בַּעַת שְׁלוֹם וּבִיּוֹם חַג, אֵין אֲנוּ סְבוּרִים גַּם בְּזֹאת, שֶׁחֲטָאנוּ יוֹתֵר מִכֶּם. שֶׁכֵּן אִילוּ הָיִינוּ בָּאִים עַל עִירְכֶם מִדַּעַת עֲצָמָנוּ וּנְלַחֲמִים בָּכֶם וּמִשְׁחִיתִים אֶרְצְכֶם כְּאוֹיְבִים, הִיתָה בְּנוֹ אֲשָׁמָה. אֲבָל אִם אֲנָשִׁים מִשְׁלָכֶם, הָרָאשׁוֹנִים בְּנִכְסִים וּבִיַּחוּס, שָׂרְצוּ לְהַפְקִיעַ אֶתְכֶם מִהִבְרִית הַזֹּרָה וּלְהַחְזִירְכֶם לְמִסּוֹרֶת הַמִּשְׁוֹתֶפֶת לְכָל הַבּוֹיָאוּטִים, קִרְאוּ לָנוּ בְּטוֹבֶתְכֶם שְׁלֵהֶם — מָה אֲשָׁמָה יֵשׁ בִּידָנוּ? שֶׁהַמּוֹלִיכִים מִפִּירִים אֶת הַחֹק, וְלֹא הִהוּלְכִים אַחֲרֵי־הֶם! ¹ בָּרֵם, לִפִּי שִׁיקוֹל דַּעַתָּנוּ, לֹא הֵם אֲשָׁמִים וְלֹא אֲנוּ. כִּי הֵם אֲזָרְחִים כְּמוֹתְכֶם, אֲלֹא שִׁישׁ לָהֶם יוֹתֵר מִה לְסַכֵּן, וְהֵם פִּתְחוּ לִפְנֵינוּ אֶת שַׁעְרֵיהֶם וְהִכְנִיסוּ לַעִירָם יָדִידִים, וְלֹא אוֹיְבִים, שֶׁכֵּן רָצוּ שֶׁהָרָעִים שְׁבַכְכֶם לֹא יַעֲשׂוּ רָעִים יוֹתֵר וְהַטּוֹבִים שְׁבַכְכֶם יַחְזִיקוּ בְּרָאוּי לָהֶם. הֵם בִּיקְשׁוּ לְמַתָּן אֶת דַּעוֹתֵיכֶם, וְלֹא לְחַסֵּר אֶת הָעִיר אֶת גּוֹפּוֹתֵיכֶם ², אֲלֹא לְקַשֵּׁר אֶתְכֶם בְּמוֹסְרוֹת הַקִּירְבָּה; לֹא לְהַקִּים אֶתְכֶם כְּאוֹיְבִים לְמִישָׁהוּ, אֲלֹא לְהַשְׁכִּין שְׁלוֹם בִּינֵיכֶם לְבֵין הַכּוֹל בְּמִידָה שׁוּוּה.

ס' וְרָאִיָּה לְכָךְ, שֶׁכֵּן לֹא נִהְגְנוּ מִנְהַג אוֹיְבִים, לֹא הִרְיָעוּנוּ לְאִישׁ, אֲלֹא הִשְׁמַעְנוּ שְׁכָל הָרוּצָה לַחַיּוֹת כְּאֲזָרַח לִפִּי מִסּוֹרֶת הָאֲבוֹת שֶׁל כָּל הַבּוֹיָאוּטִים, יָבוֹא אֲצִלָּנוּ. וְאַתֶּם בְּאַתֶּם אֵלֵינוּ בְּשִׁמְחָה וְעִשְׂיָתְכֶם הַסֵּכֶם עִמָּנוּ. בְּתַחֲלִילָה יִשְׁבַּתֶּם בְּשִׁלּוּוֹה, אֲךָ לְאַחַר זֶמֶן, כִּשִּׁי־הַבְּחִנְתֶּם שֶׁאֲנוּ מוֹעֲטִים, לֹא מִדַּדְתֶּם לָנוּ בְּמִידַתָּנוּ. שֶׁאִם גַּם עָשִׂינוּ, לִפִּי דַּעַתְכֶם שְׁלָכֶם, מִשְׁהוּ שֶׁלֹּא כְּשׁוֹרָה, שֶׁנִּכְנָסְנוּ לַעִיר שֶׁלֹּא מִדַּעַתוֹ שֶׁל הַדִּימוֹס שְׁלָכֶם, לֹא הָיָה לָכֶם לְבוֹא עֲלֵינוּ בְּמַעֲשֵׂי אֲלִמּוֹת, אֲלֹא לְפִיִּסְנוּ בְּדַבָּרִים לְצֹאת מִן הָעִיר. אֲךָ אַתֶּם הִתְנַפַּלְתֶּם עֲלֵינוּ וְהִפְרַתֶּם אֶת הַהִסָּכָם שֶׁעָשִׂינוּ בִּינֵינוּ. וְאֵין נִפְשָׁנוּ מְרֵה בְּיוֹתֵר עַל אֱלוֹ שֶׁהִרְגַּתֶּם אוֹתֶם בְּמִלְחַמַת פָּנִים־אֶל־פָּנִים (שֶׁכֵּן נִהְרָגוּ בְּמִידַת־דִּין כְּלִשְׁהִי), אֲךָ כְּלוֹם לֹא עִשְׂיָתְכֶם מַעֲשֶׂה נּוֹרָא, כִּשְׁהִכְרַתֶּם שֶׁלֹּא כְּמִשְׁפַּט אוֹתֶם שֶׁפָּרְשׁוּ יָדֵיהֶם וְאַתֶּם תִּפְסַתֶּם אוֹתֶם חַיִּים וְאַף הִבְטַחְתֶּם לָנוּ לְאַחֲר־מִכָּן, שֶׁלֹּא תִהְרָגוּם? וְלְאַחַר שֶׁעִשְׂיָתְכֶם שְׁלוֹשׁ רִשְׁעוּיּוֹת בְּמִשְׁךְ זֶמֶן קֶצֶר: הִפְרַת הַהִסָּכָם וְהִרְיָגַת אֲנָשֵׁינוּ לְאַחֲר־מִכָּן וְשִׁיקוֹר הַהִבְטָחָה, שֶׁנִּתַּתֶּם לָנוּ עֲלֵיהֶם שֶׁלֹּא לְהִרְגֵם, אִם לֹא נִשְׁחִית מָה שִׁישׁ לָכֶם בְּשִׁדּוֹת — עַדִּיִן אַתֶּם טוֹעֲנִים, שֶׁאֲנוּ עִבְרָנוּ חֹק, וְאִילוּ אַתֶּם אֵין לָכֶם לִיתֵן אֶת הַדִּין עַל מַעֲשֵׂיכֶם. לֹא וְלֹא, אִם הַשּׁוֹפְטִים הִלְלוּ יַחֲרָצוּ מִשְׁפַּט צֶדֶק, תִּטְלוּ אֶת שְׁלָכֶם עַל כָּל אוֹתֶם דַּבָּרִים.

ס' וְאֲנוּ הָאֲרָכְנוּ בְּדִקְדּוּקֵי פִרְטִים אֱלוֹ, הוּא לְאֶקְדִּימוֹנִים, גַּם לְמַעַנָּנוּ וְגַם לְמַעַנְכֶם, כְּדִי שֶׁאַתֶּם תִּדְעוּ, שֶׁבְּצֶדֶק תַּחֲיִיבוּ אוֹתֶם, וְאֲנוּ — שֶׁלְקַחְנוּ מֵהֶם נֶקֶם בְּהִיתָר. וְאֵל יִיכַמְרוּ רַחֲמֵיכֶם עֲלֵיהֶם לְמִשְׁמַע זְכוּיּוֹתֵיהֶם הַיִּשְׁנוֹת, אֲף אִם הִיתָה בִּידֶם שׁוֹם זְכוּת, כִּי מִן הַדִּין הוּא שְׁזָכוּיּוֹת תִּהְיֶינָה מְלִיצִי־יֹשֶׁר לְמִקּוֹפְחִים, אֲךָ עֲלִיהֶן לְהַטִּיל עוֹנֵשׁ כְּפוֹל וּמְכּוֹפֵל עַל הָעוֹשִׂים מִשְׁהוּ, שִׁישׁ בּוֹ מִן הַחֲרָפָה, שֶׁכֵּן אֵין חֲטָאֵיהֶם לִפִּי טִיבָם ¹. אֵל

[ס'ה] 1. פֶּאֶרֹודִיָה עַל דְּבָרֵי הַפִּלֶאֱסִיָאִים. רָאֵה ג', נה. 2. עַל־יָדֵי גִירוֹשׁ אוֹ הִרְיָגָה.

[ס'ז] 1. כְּלוֹמֵר, אֵין הֵם לִפִּי עִבְרָם.

ספר שלישי

יעמדו להם גם יללותיהם ורחמיכם ואף לא קריאותיהם לקברות אבותיכם ולב־דידותם שלהם, כי גם אנו יש לנו להראות על בני הנעורים שלנו, שנטבחו על ידיהם², ואשר אבותיהם מהם שמתו בקורוֹניָאָה³, בשעה שניסו להעביר את בויאוֹטִיָה אליכם, ומהם שנשארו גלמודים בבתיהם לעת־זקנתם; והללו מחלים את פניכם, וביתר צדק, להתנקם באנשים הללו. לרחמים ראויים אותם בני־אדם שסבלו משהו שלא כהוגן, אך הסובלים בדין כמות אלו, נהפוך הוא: יש לשמוח לאידם. ואשר לבדידותם, מידם היתה זאת להם, כי הם דחו בטובתם הם את בעלי־הברית הטובים יותר. הם עברו חוק בלי שעשינו להם רעה תחילה, בשנאה ולא בצדק חרצו משפטנו, ואף אין בידם עכשיו ליתן את הדין כפעלם, כי הם יבואו על עונשם במידת הדין⁴. ואף אין הם פורשים ידיהם לחנינה בשדה־הקרב, כפי שהם אומרים⁵, כי הם מסרו עצמם למש־פֹּטכם מתוך הסכם. הגנו אפוא, הוֹ לֹאקְדִימוֹנִים, על המשפט היווני, שהללו עברו עליו, והחזירו לנו, שסבלנו שלא בדין, טובה כמידת מסירותנו לכם. אל תתנו, שנידחף מלפניכם בשל דיבוריהם ועשו אותם דוגמה ליוונים, שבמשפטים שתערכו יכריעו מעשים ולא מלים. ואם טובים הם המעשים, די בגילוי־דעת קצר; ואם רעים הם, אין נאומים מקושטים במליצות אלא חיפוי בלבד. באמת, אם כל הדברים יעמידו את חקירתם על שאלה קצרה אחת, כמותכם עכשיו, ואח־כך יחרצו משפטם כאזהרה לכול, יחפשו פחות אחר מלים יפות כדי לחפות על מעשים מגונים'.

סח כדברים האלה אמרו התיביאים. והשופטים הלאקדימונים החליטו, שנכון הוא מצידם לשים לפני הפלאטיאים את השאלה, אם קיבלו מהם משהו מן הטוב במלחמה; שכן דרשו מהם, כביכול, כל הזמן לישב בשלווה¹ לפי תנאי הברית הישנה, שנעשתה ביניהם לבין פאבסאניאס לאחר מלחמות־הפרסים², וכי גם לאחר־כך, לפני שפלא־טיאָה ניתנה במצור, הציעו להם להיות נייטראליים לפי התנאים הללו, אלא שהם סירבו. והואיל וסבורים היו, שכוונתם היתה טובה ושהם קופחו על־ידיהם לאחר שהיו כבר נקיים משבועת הברית³, העבירו אותם אחד־אחד לפניהם ושאלום שוב אותה שאלה עצמה, אם עשו משהו מן הטוב ללאקדימונים ולבעלי־בריתם במלחמה, וכשהשיבו 'לא', הוציאו ונהרגו ולא החיו מהם איש. מהפלאטיאים עצמם נכחדו לא פחות ממאתיים איש, ומהאתונאים, שהיו במצור, עשרים וחמישה, והנשים⁴ נמכרו לשפחות. את העיר עצמה מסרו לגור בה למשך שנה לאנשים מיגארים, שהוגלו ממולדתם בשל מחלוקת, ולאותם פלאטיאים, שנטו אחריהם ונשארו בחיים. לאחר־מכן הרסו אותה עד היסוד ובנו ליד מקדש הִירָה מלון אורחים⁵, מאתיים רגל

2. בהתקפה על פלאטיאָה. 3. ראה א, קיג; ג, סב. 4. אך בני־הנעורים התיביאים נהרגו שלא בדין. 5. ראה ג, נח.

[סח] 1. לשמור על הנייטרליות. 2. ראה ב, עב. 3. ולפיכך אין הם חייבים לנהוג עמהם ברתיון. 4. ששירתו את הנצורים. 5. בשביל מבקרי בית־המקדש.

ספר שלישי

היקפו, ובו חדרים מלמעלן ומלמטן⁶. לבנינו השתמשו בגגות ובדלתות של בתי הפלאטיאיים; ומשאר החומרים, שנמצאו בתוך החומות, הברזל והנחושת, התקינו מיטות והקדישון להִיָּרָה, וגם מקדש־אבן בנו לה, מאה רגל אורכו⁷. ואת אדמת הפלאטיאיים החרימו והחכירוה לעשר שנים, והתיביאיים החזיקו בה. הלאקדימונים התייחסו באיבה כזו לפלאטיאיים בעיקרו של דבר בשל התיביאיים, שכן סבורים היו שהם יהיו להם לתועלת במלחמה, שאך זה עמדה עליהם. זה היה סופה של פלא־טיאה בשנה התשעים ושלוש לבריתם עם האתונאים⁸.

סט וארבעים האניות של הפילופונים, שבאו לעזרת הלסבים, ברחו, כמסופר¹, דרך הים הפתוח, כשהן נרדפות על־ידי האתונאים. על־יד חופי פָּרְתִים עמדה עליהן סערה והן חזרו משם לפילופונים כשהן נפוצות, וכאן פגשו ליד קִילִינִי² שלוש־עשרה טריאירות של הלבקאדים והאמפראקיוטים ואת בְּרַאסִידָאס בן טָלִיס, שנשלח לשמש יועץ לֶאֱלִקִידָאס. כי הלאקדימונים רצו לחזק את ציים, לאחר שנכשלו בלסבוס, ולשוט לקרקירה, שהיתה שרויה אז במחלוקת. לאתונאים היו שתי־עשרה אניות בלבד בנאבפאקטוס, והם ביקשו להקדימם עד שלא יבואו אניות נוספות מאתונה לעזרתם. ובֶּרַאסִידָאס וֶאֱלִקִידָאס החלו מתכוננים למבצע זה.

ע המחלוקת בין הקרקירים עמדה מאז חזרו אצלם שבויי מלחמת אֶפִידָאמוֹס¹, שה־קורינתים הוציאו להפשי. לפי המסופר נפדו בשמונה מאות פיפר בערבותם של הפרופסנים², אך למעשה שוחררו, מפני שנתפתו להעביר את קרקירה אל הקורינתים. הללו היו מחזרים אחר כל אזור ואזור ומעוררים אותם להמריד את העיר על האתונאים. בינתיים הגיעו לקרקירה שתי אניות, אחת מאתונה ואחת מקורינתוס, שהביאו צירים. ולאחר שבאו הקרקירים עמהם בדברים, הצביעו להוסיף להיות בעלי־ברית לאתונאים לפי תנאי ההסכם, אך גם להיות ידידים לפילופונים כבראשונה. והאנשים הללו הביאו אז לדין את פִּיִּתִיאָס, פרופסנו־מתנדב³ של האתונאים וראש מפלגת העם, והאשימוהו שהוא מבקש לשעבד את קרקירה לאתונאים. משיצא זכאי בדינו, חבץ הוא למשפט חמישה אנשים, מהעשירים שביניהם, וטען שהם קצצו קנים לגפנים מהחורשות הקדושות של זבס וֶאֱלִקִינוֹאוֹס. הקנס הקצוב על כל קנה וקנה היה סְטָאטִיר אחד. משיצאו חייבים בדינם, יישבו עצמם כמבקשי־חסות בבתי־המקדש בשל גודל הקנס⁴, כדי שירשו להם לפרוע את הקנס לשיעורין. אך פִּיִּתִיאָס פיתה את המועצה, שבה שימש חבר, לנהוג עמהם לפי שורת הדין. ומאחר שנמנע מהם

6. בן שתי קומות היה. 7. לכפר את פני אלת המקום. 8. בשנת 519.

[סט] 1. ג, לג. 2. בצפון־מערב פילופונים (מול האי זאקינתוס).

[ע] 1. ראה א, נד נה. 2. ה'קונסולים' של הקרקירים בקורינת (ראה ב, כט בהערות). 3. על דעת עצמו, ולא לפי דרישת האתונאים או הקרקירים. 'האנשים הללו' הם השבויים שחזרו. 4. בשל

ספר שלישי

הדבר על-פי החוק, ולא עוד אלא שהוגד להם, שיש בדעתו של פייתאס לפתות את ההמון, כל עוד הוא משמש חבר במועצה, לכרות עם האתונאים ברית הגנה והתקפה כאחת⁵, קשרו קשר, נטלו פגיונות בידיהם, חדרו לפתע פתאום לבית-המועצה והרגו את פייתאס וכשישים אחרים מהיועצים ומההדיוטות⁶. אך אחדים מבני סיעתו של פייתאס⁷ נמלטו אל הטריאירה האטית, שעגנה עדיין בנמל.

עא לאחר שעשו את המעשה הזה, כינסו הקושרים את הקרקירים לאסיפה ואמרו להם, שכל זאת הוא לטובתם ושמעכשיו פחתה הסכנה להשתעבדותם לאתונאים; ולהבא ישבו בשלווה¹ ולא יקבלו שום צד מן הצדדים לעיר אלא אם כן יבואו באניה אחת בלבד, וכל מי שיבוא באניות מרובות יראוהו כאויב. כך דיברו, ואף הכריחו את העם לאשר את עצתם. הם גם שלחו מיד שליחים לאתונה להסביר, שהדברים שנעשו הם לטובתה, ולשדל את הנמלטים לשם², שלא יעשו שום דבר שיש בו כדי להזיק, ולא להביא לידי מהפכה-שכנגד.

עב משהגיעו השליחים לאתונה, תפסום האתונאים כמורדים ושמום במשמר באייגינה יחד עם אלה שנתפתו להם¹. בינתיים, משבאה לקרקירה טויאירה קורינתית ובה צירים לאקדימונים, התקיפו אלה שתפסו את השלטון בידיהם את ההמון (הדימוס) וניצחום בקרב. אך משבא הלילה, נמלט ההמון אל האקרופוליס ואל מרומי העיר, התחברו יחד וקבעו להם שם מקומם; הם אף החזיקו בנמל ההילאיקי. באותה שעה תפסו יריביהם את כיכר השוק, שבסביבתה ישבו רובם, ואת הנמל הסמוך, הצופה פני היבשה.

עג למחרת התכתשו אלו ואלו קצת ושני הצדדים שלחו שליחים לשדות לקרוא אליהם את העבדים ולהבטיח להם חירות. רובם של העבדים נצטרפו אל העם כבעלי-ברית, ואילו שמונה מאות שכירי-מלחמה מהיבשה הצטרפו לסיעה האחרת.

עד לאחר הפוגה של יום אחד התחולל שוב קרב, וההמון, שעלה על יריביו בעוז עמדותיו וברוב מניינו, ניצח. גם נשותיהם לקחו חלק בקרב באומץ-לב, השליכו לבנים על האויב מהבתים, ועמדו, שלא כטבען, בפני המולת המלחמה. כשהחלה המנוסה עם ערוב היום, נתייראו האוליגארכים, שמא יבוא ההמון עליהם וילכוד במחיייד את המספנה וימגרם לפי חרב, ועמדו והציתו אש בבתים שמסביב לשוק ובגושי-הדירות¹, על מנת למנוע התקפה, ולא חסו לא על בתיהם שלהם ולא על של אחרים. וכך עלו באש סחורות רבות וסכנה נשקפה לעיר, שתישרף כליל, אם תנשוב רוח כלפי העיר

המספר הגדול של הקנים שנקצצו במשך שנים רבות. 5. הברית הקודמת היתה אך ברית-הגנה. 6. שחשו לעזרת פייתאס. 7. מאלה שהיו בבית המועצה.

[עא] 1. יהיו נייטראליים. 2. ראה סוף ע.

[עב] 1. מהנמלטים.

[עד] 1. שהיו משכירים אותן לדלת-העם.

ספר שלישי

ותשא את האש לתוכה. שני הצדדים חדלו להילחם וישבו בשלווה במשך הלילה, כש-
הם עומדים על משמרם. לאחר ניצחון ההמון התחמקה האניה הקורנית אל הים
ורובם של השכירים הועברו בסתר אל היבשה.

עה למחרת היום הגיע לעזרתם מנבפאקטוס ניקוסטראטוס בן דיאטרפיוס, מפקד האתו-
נאים, ועמו שתים-עשרה אניות וחמש מאות הופליטים מסניים. הוא נשא ונתן עמהם
על יישוב הסכסוך והצליח לפייסם לבוא לידי הסכם: להעמיד לדין את עשרת האש-
מים העיקריים (אך הללו נעלמו מיד), והאחרים ידורו זה עם זה ויכרתו ברית-שלום
ביניהם לבין עצמם וברית התקפה והגנה עם האתונאים. לאחר שהשלים מעשהו,
עמד להפליג מהאי, אך ראשי ההמון שידלוהו להשאיר אצלם חמש מאניותיו, כדי
שיריביהם יהיו להוטים פחות לעורר שוב מהומות, והבטיחו לו לצייד מספר שווה
של אניות משלהם ולשלחן עמו. הוא נענה להם, והם החלו רושמים אנשים מקרב
יריביהם לשירות באניות. אך הללו פחדו, שמא ישלחום לאתונה, ויישבו עצמם
במקדש הדיאוסקורים¹. אבל ניקוסטראטוס העמידם משם ודיבר על לבם. אך מאחר
שלא ניאותו לו, מצא לו כאן ההמון תואנה להזדיין, ואמרו שאין הם דורשים את
שלום העיר, אם מתוך אי-אמון הם מסרבים לשוט יחד עם ניקוסטראטוס. הם לקחו
את נשקם של האוליגארכים מבתיהם ואף היו הורגים אחדים מהם, מבין אלה שפג-
שום בדרכם, אילו לא מנעם ניקוסטראטוס. כיוון שראו האחרים את הנעשה, יישבו
עצמם כמבקשי-חסות במקדשה של הירה², ומנינם היה לא פחות מארבע מאות איש.
אך ההמון, שחשש שמא יעוררו מרד, פייסם והעמידם מתוך בית-המקדש והסיעם
לאי היושב מול מקדש הירה; וצורכי מזון היו נשלחים אליהם כסדרם.

עו כשהמחלוקת הגיעה לידי כך, ביום הרביעי או החמישי להסעתם של האנשים¹ לאי,
באו האניות הפילופונסיות מקיליני², המקום בו עגנו מאז חזרו מאיוניה, חמישים
ושלוש במניין. פקד עליהן אלקידאס כבראשונה ועמו שט בראסידאס כיועץ. הן הטילו
עוגן בסיבוטה³, נמל ביבשה, ועם אור הבוקר שטו לקרקירה.

עז אבל הקרקירים¹, שהיו נבוכים ומרעידים על הנעשה בעיר² ועל התקרבות צי האו-
יב, החלו לצייד שישים אניות, ומשנתמלאו שלחון לקראת האויב בזו אחר זו, אף-
על-פי שהאתונאים יעצום לתת להם לשוט ראשונים, ושהם יצטרפו אליהם אחר-כך
עם כל אניותיהם בבת אחת. כשהתקרבו האניות אל האויב, נפלו שתיים מהן מיד
אל האויב, ובאחרות נלחמו הצוותות זה את זה, ולא היה שום סדר בכל אשר עשו.

[עה] 1. האחים התאומים, בני זבס, קאסטור ופולידבקים. הם נחשבו כאלים המגנים על יורדי-הים.
2. אחותו ורעייתו של זבס.

[עו] 1. מבקשי החסות. 2. ראה ג, סט. 3. ממזרח לקצה הדרומי של קרקירה.

[עז] 1. הסיעה הדימוקראטית. 2. מחלוקת האוליגארכים.

ספר שלישי

כיוון שראו הפילופונסים את המהומה הזאת, ערכו עשרים אניות לקראת הקרקירים ובשאריתן נערכו לקראת שתיים-עשרה האניות של האתונאים, ששתיים מהן היו 'סאלמיניה' ו'פאראלוס'³.

עח הקרקירים עדרו קשות במערכה שלהם, כיוון שהיו מתקיפים מדי פעם בפעם בלי סדר ובאניות מעטות. ואילו האתונאים פחדו מפני המון אניותיו של האויב, וחששו שמא יוקפו, ולא התקיפו את מרכז כלל האניות הערוכות לקראתן אלא את אגפיו, וטיבעו אניה אחת. וכשנערכו הפילופונסים לאחר-מכן בצורת מעגל, שטו האתונאים מסביבם והשתדלו להטיל בהם מהומה. כיוון שהכירו בזאת הפילופונסים שנלחמו בקרקירים, נתייראו שמא יארע גם כאן מה שאירע בנאבפאקטוס¹, וחשו לעזרה. ומשהיו האניות כנוסות יחד, שטו כולן בבת אחת על האתונאים. והאתונאים החלו נסוגים, כשהם חותרים לאחר² מתוך ציפיה, שבשעה שאניות האויבים ערוכות לקראתם בלבד והם נסוגים לאיטם, יימלטו אניות קרקיריות מרובות ככל האפשר. כזה היה מהלך קרב האניות, שנסתיים עם שקיעת החמה.

עט והקרקירים פחדו, שמא ישוטו האויבים על עירם מרוב בטחון בנצחונם, או יאספו אליהם את האסירים שבעיר, או ינקטו במעשי-איבה אחרים, והעבירו את האסירים מן האי אל מקדש-הירה והעמידו משמר על העיר. ברם הפילופונסים לא מלאם לבם לשוט על העיר, אף-על-פי שניצחו בקרב-הים, אלא חזרו ושטו עם שלוש-עשרה האניות של הקרקירים, אשר תפסון, אל הנמל ביבשה, שממנו הפליגו. גם למחרת היום לא נתאוו יותר לשוט על העיר, אף-על-פי שתושביה היו שרויים במבוכה גדולה ובפחד. אומרים, שבראסידאס יעץ לו לאלקידאס להעizo ולהתקיף, אלא שסמ-כותו לא היתה שווה לזו של מפקדו. תחת זאת נחתו על כף לבקימני¹ והשחיתו את השדות.

פ בינתיים בא ההמון של הקרקירים בדברים עם מבקשי-החסות ועם שאר בני-סיעתם על הצלת העיר, מחמת הפחד שהיו שרויים בו, שמא ישוטו עליהם אניות האויב. והם אף פייסו אחדים מהם לירד באניות, כי על אף הכל מילאו הקרקירים שלושים אניות [לקדם את פני האויב].

הפילופונסים השחיתו עד מחצית היום את הארץ ולאחר-מכן הפליגו משם, ובערב אותתו להם במשואות, כי שישים אניות של האתונאים שטות ומתקרבות מלבקאס. את האניות הללו שלחו האתונאים בפיקודו של אברימדון בן תוקליס, שעה שהוגד להם דבר המחלוקת בקרקירה והפלגתן הצפויה של האניות אשר עם אלקידאס.

פא הפילופונסים הפליגו אפוא בעצם הלילה הזה בכל המהירות לבתיהם, כשהם שטים

3. אניות הדואר הקדושות.

[עח] 1. ראה ב, פד. 2. כשפניהם כלפי האויב.

[עט] 1. בדרום-מזרח האי.

ספר שלישי

קרוב לחוף, גררו את האניות מעל למיצר היבשה של לבקאס¹ (שאלו היו שטים סביבה, היו נראים) והמשיכו בדרכם. כיוון שהרגישו הקרקירים, שהאניות האטיות שטות ומתקרבות ושאותיות האויבים חמקו-הלכו להן, הכניסו לעיר בסתר את המס-נים², שחנו עד עתה מחוץ לחומות, ופקדו על האניות שמילאון להקיף ולשוט אל הנמל ההיאלאי³. ושעה שהללו הפליגו, הרגו [בעיר] כל איש מאויביהם, שנפל לידיהם. הם גם הורידו מהאניות כל אותם שפיתום תחילה לעלות עליהן והפוס נפש. לאחר-מכן הלכו אל מקדש-הירה ופייסו כחמישים ממבקשי-החסות לעמוד למשפט ודנו את כולם למיתה. אך רובם של מבקשי-החסות לא נתפייסו להם⁴, וכיוון שראו את הנעשה, המיתו זה את זה במקום הקדוש עצמו, ויש מהם שתלו עצמם על עצים ואחרים טרפו נפשם בכפם ככל שיכלו. ובמשך שבעת הימים, שעשה אברימדון באי, מאז בא עם שישים אניותיו, התמידו הקרקירים לרצוח אותם שחשבו לאויביהם האישיים. אמנם, האשמה שתלו בהם היתה, שהם מתנכלים לבטל את הדימוקראטיה, אך למעשה הומתו אחדים גם מחמת איבה אישית, ויש שנהרגו בידי אלה שהיו חייבים להם כסף. המוות על כל צורותיו השתולל בעיר, וכל הזוועות, שדרכן להתרחש בזמנים מעין אלו, כולן כאחת באו, ועוד נוספו עליהן כהנה וכהנה. כי אב הרג את בנו, ובני-אדם נגררו והוצאו מבתי-המקדש והומתו על פתחיהם, ואחדים נבנו עליהם חומות במקדש דיאוניסוס ונספו.

פב לידי מידה כזו של אכזריות הגיעה המחלוקת. והיא¹ נראתה עוד נוראה יותר, מפני שהראשונה במינה היתה; כי לאחר זמן נסחף בה, כפי שניתן להיאמר, כל העם היווני, ובכל מקום גבר פירוד הדעות, ודברי הסיעה הדימוקראטית ביקשו להכניס לערים את האתונאים, ודברי האוליגארכים — את הלאקדימונים. בימי שלום לא היתה מז-דמנת להן לסיעות האמתלה לפנות לעזרתם ואף לא היו מוכנות לכך, אך בזמן ששתי המדינות הללו צררו זו את זו, קל היה לכל סיעה רודפת-תהפוכות להכניס לעיר בעלי-ברית משלה לרעת מתנגדיה ולחיזוק כוחה היא. ומחמת המריבות נפלו בחלקן של הערים צרות רבות וקשות, כמו שהיו ויהיו בעולם כל עוד טבעם של בני-האדם יהיה כמות שהוא, אלא שהן קשות יותר או נוחות יותר ומחליפות צורתן ככל שהתנאים משתנים בכל מקרה ומקרה. כי בימי שלום ורווחה גם הערים וגם ההדיוטות דעתם מיושבת עליהם יותר, מפני שלא הגיעו לידי מחסור ודוחק. אך המלחמה, המחסרת אותם את הסיפוק הנוח של צרכי יום-יום שלהם, מורה קפדן היא ומסגלת את טיבם של רוב הבריות לתנאים, שבהם הם שרויים.

[פא] 1. האי לבקאס היה לפני חצי-אי. 2. ראה ג, עה. הכחנה היתה להטיל פחד על האוליגארכים. 3. המטרה היתה להפריד את האוליגארכים שבאניות מחבריהם לדעה בסביבות השוק ובמקדשה של הירה. 4. לעמוד למשפט.

[פב] 1. האכזריות.

ספר שלישי

המחלוקת נתגלגלה מעיר לעיר, ואותן ערים שהמחלוקת נפלה בהן במאוחר, עוד הגדישו את הסאה לשמע המעשים, שנעשו לפני-כן, בהמצאת תחבולות חדשות, בנכלי התקפותיהם ובזוועות נקמותיהם. משמעותן הרגילה של המלים בהערכת מעשים נתחלפה כרצון איש ואיש, העזה נמהרת נחשבה כנאמנות אמיצה לחבורה; התמהמהות מרחיקה-ראות — כפחדנות מתפרכסת; המתינות — ככסות-עיניים למו-רך-לב; פקחות בכול — רפיון ידיים בכול; פחזות של טירוף הועלתה לאחת ממידות הגברות; זהירות במזימה — אמתלה יפת-מלים להשתמטות. חמום-הראש היה נאמן תמיד, והמדבר כנגדו — חשוד. מי שעלתה מזימתו בידו — פיקח; המגלה התנכלות — פיקח שבפיקחים. אך איש שחבל תחבולה, שהיה בה כדי לפטרם מדברים אלו², הוחזק כמבטל החבורה³ ומוכה פחד מפני המתנגדים. בקיצור, המקדים את המתכוון לעשות משהו מן הרעה נשתבח, ואף המסית במי שלא עלתה מחשבה כזו על לבו — זכה לתשבחות. גדולה מזו, גם קירבת המשפחה כאין נחשבה לעומת קשרי החבורה⁴, כי בן החבורה היה מוכן ומזומן להעזיז ללא הרהור למען החבורה. כי אגודות אלו לא נעשו לטובת הציבור לפי החוקים הכתובים, אלא לשם התועלת הפרטית למיגור החוקים הקיימים. הבטחות האמונים בינם לבין עצמם לא נתאשרו על-ידי החוק האלוהי, אלא על-ידי השותפות בעבירה על החוק. דברי טעם של יריבים נתקבלו, אם ידם היתה על העליונה, לא ברוח נדיבה, אלא מתוך זהירות במעשים. להשיב נקם היה נעלה בעיניהם משלא להיפגע כלל. ואם נשבעו פעם זה לזה שבועות שלום, לא היה כוחן יפה אלא לרגע, שכן לא ניתנו אלא מתוך דוחק השעה, כשלא היתה לפניהם כל דרך-פעולה אחרת. אך מי שהקדים להתאושש, כשבאה ההודמנות לידו וראה את אויבו שרוי בשאננות⁵, נבחר היה בעיניו להיפרע ממנו מתוך חילול השבועה מלהתקיפו באיבה גלויה. כי נתן דעתו לא לבטחונו בלבד, אלא גם לפרס-הפיקחות שיטול, כשינצח במרמה. כי רוב בני-האדם נוח להם להיקרא נבלים פיקחים מלהיקרא פתיים ישרים; בזה הם מתביישים ובזה הם משתבחים.

סיבת כל הרעות האלו היתה תאוות-השלטון, הנעוצה באהבת הבצע והכבוד, ותוצאתם הקנאות, המצויה אצל אנשים רודפי-התנצחות. כי תופסי-השלטון בערים משני הצדדים היו נאה דורשים, שהם מעדיפים משטר המשווה את זכויות כל בני העם, או אריסטוקרטיה מתונה; ובשעה שהיו מתיימרים שאינם פועלים אלא לטובת הכלל, קבעוה⁶ כפרס לעצמם. והואיל והיו מתעצמים זה כנגד זה בכל התחבולות שבידיהם לשם הניצחון, מלאם לבם לעשות מעשים נוראים, ועשו נקמות איומות ביותר באויביהם, ולא שיוו לנגדם את הצדק וטובת העיר, ורק התענוג-לשעה של כל

2. ממזימות ותחבולות. 3. הכחנה לחבורות הפוליטיות. 4. ראה הערה 3. 5. בשל שבועת האמונים שביניהם. 6. את טובת הכלל.

ספר שלישי

צד וצד שימש להם גבול. ומוכנים היו להשביע את תאוות-הניצוח של הרגע בגזר-דין מעוות או בניצחון ביד חזקה. והדברים הגיעו לידי כך, שאיש לא השגיח ביראת-שמים, ואותם שעלה בידם לבצע מעשה מתועב במעטה של לשון-חלקות, זכו לשם טוב יותר⁷. והמתונים שבין האזרחים נספו בידי שני הצדדים, אם על שלא סייעו בידם ואם מתוך שעינם היתה צרה בהם, שיאריכו ימים אחריהם.

פג וכך הביאה המחלוקת לידי קלקול כל המידות הטובות ביוון. התום, יסוד מידת האצילות, היה ללעג ולקלס ובטל קיומו; התנכלות איש ברעהו והחשדנות פשטו בכל מקום ומקום. ושום דבר לא היה בכוחו להשלים בין הניצים, לא הן-צדק ולא שבועת-אלה. ומאחר שכל אחד היה תקיף בהפרכתו, שאין שום תקווה להגיע לידי יציבות, נתנו דעתם בעיקר להיזהר מפגיעה רעה ולא היו מסוגלים לתת אמון באחרים. הפחות-נבונים — ידם היתה על העליונה על-פי רוב. שכן הואיל ופחדו מפני פחיתותם שלהם ומתבונתם של יריביהם, שמא ינצחום בטוב מליהם ויקדימו להכשילם ברוב תחבולותיהם, היו יוצאים לפעלם בעזות-נפש. אך הללו, הואיל והיו בטוחים בעצמם — מתוך זלזול באויביהם — שירגישו בסכנה, עד שלא תבוא, וסבורים היו שאין לתפוס בכוח מה שניתן להשיג בערמה, היו אובדים ביתר קלות מחוסר זהירות. פד בקרקירה¹ בוצעו אפוא לראשונה רוב מעשי אכזריות אלו — כל אותם מעשי-נקמה, שבני-אדם, הנתונים לשלטון זדוני ולא מתון, עלולים להשיב לשליטיהם, כשהם מזמנים להם שעת-כושר להיפרע מהם; ואותם מעשים, שבני-אדם המבקשים להיפטר בעצמם מהעניות, שבה הם למודים, מחליטים עליהם שלא כדין, מתוך שהם חומדים בשל סבלם את רכוש זולתם; ואותן התקפות אכזריות, שאינן יודעות רחמים, שבני-אדם עורכים אותן על השווים להם לא מתוך אהבת-הבצע, אלא מתוך שהם נגררים אחרי יצריהם הפרועים². וכשנתבלבלו כל סדרי החיים בעיר בשעה זו, הריע הטבע האנושי את תרועת הניצחון על החוקים, ועם היותו למוד גם קודם-לכן להרע מתוך הפרת החוקים, שמח להכריז בגלוי, שאין לכבוש את יצריו ושהוא חזק מן הצדק וצורר לכל יתרון. שאילו לא היתה הקנאה המכלה הכול משתלטת, לא היה איש מעדיף את הנקמה על היושר ואת הבצע על הצדק. באמת, בני-אדם, שעה שהם מבקשים להתנקם באחרים, אינם מהססים לבטל את החוקים המשותפים לכל הבריות ואשר בהם פתח-תקווה לכול, שאם יפלו ברעה, ייוושעו על-ידיהם, ואינם משאירים אותם בתוקפם, שמא יצטרכו להם בשעת צרה.

פה כאלו היו התפרצויות החימה, שגילו לראשונה הקרקירים שבעיר בריב שבינם לבין עצמם. ואבריימרון והאתונאים הפליגו באניותיהם. לאחר זמן לכדו הגולים הקרקירים

7. מאלו שלא הצליחו לחפות על מעשיהם במלים יפות.

[פד] 1. פרק זה הוא, כנראה, תוספת מאוחרת. 2. בשל ריב הסיעות.

(כחמש מאות מהם נמלטו) מבצרים אחדים ביבשה, השתלטו על אדמת הקרקרים שמעבר לים, וממנה הגיחו על הללו שבאי, ליסטמום והזיקו להם הרבה, עד שפרץ רעב כבד בעיר. הם גם שלחו צירים ללאקדימון ולקורנתוס לשאת ולתת עמהם על דבר חזירתם לאי, אך מאחר שלא הועילו כלום, התקינו להם לאחר זמן כלי־שיט ושכרו חיילים ועברו כולם אל האי, כשש מאות במניין. הם שרפו את ספינותיהם, כדי שיתייאשו מכל מעשה מלבד כיבוש האי, עלו על הר איסטוני, בנו בו מבצרים, הציקו לאותם שבעיר והשתלטו על אדמת האי.

פו בשלהי אותו קיץ עצמו שיגרו האתונאים עשרים אניות לסיקליה¹ בפיקודם של לאכיס בן מילאנופוס וכארויאדיס בן אבפיליטוס. כי מלחמה היתה בין הסיראקוסים² ובין הליאונטינים³. בעלי־בריתם של הסיראקוסים היו כל הערים הדוריות, חוץ מקאמארינה⁴, שנצטרפו אל הברית הלאקדימונית מתחילת המלחמה, אף־על־פי שלא לקחו חלק פעיל במלחמה, ואילו הערים הכאלקידיות וקאמארינה היו בעלות־בריתם של הליאונטינים⁵. באיטליה נתנו הלוקרים⁶ ידם לסיראקוסים, ואילו הרי־גינים היו עם הליאונטינים בשל קרבת־המשפחה שביניהם. הליאונטינים ובעלי־בריתם שלחו אפוא שליחים לאתונה⁷ ושידלו את האתונאים לשלוח להם אניות על שום הברית הקדומה שביניהם ועל שום מוצאם האיוני⁸; כי הסיראקוסים סגרו עליהם את הים ואת היבשה. והאתונאים שלחו להם אניות באמתלה של שיתוף־המוצא, אך למעשה ביקשו למנוע יבוא תבואה משם לפילופוניס, וגם לבחון אם אפשר להם להביא את עסקי סיקליה תחת ידיהם. הם קבעו להם מקום בריגיון של איטליה ועשו מלחמה את הסיראקוסים יחד עם בעלי־בריתם. והקיץ כלה.

פז בחורף שלאחריו¹ פקדה המגיפה בשנייה את האתונאים. על צד האמת לא נעצרה לגמרי בשום זמן מן הזמנים, אך מפקידה לפקידה היתה חלה הפוגה. בפעם השנייה התמידה המגיפה לא פחות משנה, אך בפעם הראשונה השתוללה שנתיים מלאות, ושום דבר לא הציק לאתונאים ולא התיש כוחם יותר ממנה, כי לא פחות מארבע מאות וארבעת אלפים, מאותם הנכתבים כהופליטים, מתו בה, וגם שלוש מאות פרשים ומספר רב משאר האוכלוסיה², שאין לעמוד על דיוקו. הרבה רעידות־אדמה היו אז באתונה ובאֶבְּוִיָּאָה ובבִּוִּיאוֹטִיָּה, וביחוד באֶרְכוֹמָנוֹס של בִּוִּיאוֹטִיָּה.

פח באותו חורף עצמו צבאו האתונאים והריגינים בשלושים אניות על האיים המכונים איי איאולוס¹, כי בקיץ אי־אפשר היה לעלות עליהם מפני שהם דחוקים במים. הליפארים, יוצאי העיר קנידוס², עובדים את אדמת האיים האלה. הם גרים באי

[פו] 1. סיציליה. 2. ערים בסיציליה. 3. ליאונטיני עצמה היתה תושבה כאלקידיקית. 4. הם היו דורים. 5. בראש המשלחת הזו עמד הריטור המפורסם גורגיאס. 6. כאתונאים.

[פז] 1. שנת 427. 2. התיטים (חסרי רכוש, חלקם שכיריים), המסאויקים (הגרים), והעבדים.

[פח] 1. מצפון לסיציליה. 2. עיר דורית בדרום אסיה־הקטנה (מצפון לרודוס).

ספר שלישי

אחד לא־גדול מאיים אלו, הנקרא ליפארה, וממנו הם יוצאים ועובדים את אדמת שאר האיים: דידימי, סטרונגילי והיארה. האנשים הגרים שם מאמינים, שמפחתו של היִפִּיסְטוֹס³ נתונה בהיארה, כי אש גדולה מיתמרת ועולה ממנה בלילה ועמוד עשן ביום. אים אלו יושבים מול אדמת הסיקלים והמסנים, ותושביהם היו בעלי־בריתם של הסיראקוסים. והאתונאים השחיתו את אדמתם, אך כיוון שלא נכנעו להם הפליגו וחזרו לריגיון. והחורף כלה, וכלתה השנה החמישית למלחמה זו, שתוקידידיס כתב את קורותיה.

פט בקיץ שלאחריו הגיעו הפילופונסים ובעלי־בריתם עד האיסתמוס בפיקודו של אגיס בן ארכידאמוס, מלך הלאקדימונים, על מנת לפשוט אל אטיקה. אך מאחר שהת־חוללו רעידות־אדמה רבות, חזרו למקומם והפשיטה נתבטלה. סמוך לאותו זמן עצמו, בעוד רעידות־האדמה נמשכות, נסוג הים על־יד אורוביא¹ של אבבויאה מחוף היבשה הקודם, ואחר־כך חזר ועלה בנחשולים גדולים ושטף חלק מן העיר. מקצת המים חזרו ושבּוּ, ומקצתם נשארו במקומם, ומה שהיה קודם יבשה הפך להיות עכשיו ים. בשיטפון הזה נספו כל אותם אנשים, שלא היתה ספיקה בידם להקדים ולהימלט אל המקומות הגבוהים. גם בסביבות אטאלאנטי, אי מול לוקריס האופונטית², אירע שטפון מעין זה, שסחף חלק ממוצב האתונאים³ וניפץ אחת משתי האניות, שהיו גרורות ומוטלות על החוף. גם בפפאריטוס⁴ נסוג הים במקצת מהחוף, אך לא אירע שיטפון. אך רעש־אדמה הרס חלק מחומתה ואת הפריטאניאון⁵ ובתים אחרים מעטים. וסיבתו של דבר זה, לדעתי, היא, שבמקום שהרעש היה חזק ביותר, שם נהדף הים לאחור, וכשחזר לפתע שוב למקומו בכוח גדול, גרם לשיטפון. אך בלי רעידת־אדמה מן הנמנע הוא, לדעתי, שדבר כזה יתרחש.

צ באותו קיץ עצמו אסרו גם אחרים מלחמה בסיקליה, כל אחד כפי שנודמן לו, והסי־קליאטים¹ עצמם צבאו זה על זה, וגם האתונאים ובעלי־בריתם הלכו על אויביהם. אך אני אזכיר רק את המעשים החשובים ביותר, שעשו האתונאים ובעלי־בריתם ליריביהם או אויביהם לאתונאים. משנהרג כארואדיס, מפקד האתונאים, במלחמה על־ידי הסיראקוסים, וכל השלטון על האניות עבר לידיהם של לאכיס, צבאו הוא ובעלי־בריתו על מילאי², עיר של המסנים. והנה אירע המקרה, ששתי פלוגות של המסנים, ששימשו חיל־משמר במילאי, שמו מארב על האתונאים היו־רדים מן האניות. אך האתונאים ובעלי־בריתם הניסו והרגו רבים מהם. ואז התקיפו את המבצר ואילצו למסור להם על־פי הסכם את האקרופוליס ולצבוא יחד עמהם על מסיני. אחר הדבר

3. אל האש וכל חרושת המתכת (וולקאנוס אצל הרומיים).

[פט] 1. בצפון מערב האי. 2. ממערב לאבבויאה. 3. ראה ב, לב. 4. צפונית־מזרחית לאבבויאה. 5. בית־המועצה.

[צ] 1. המתיישבים היוונים בסיציליה. 2. בחוף הצפוני־מזרחי של סיציליה (מול מסיני).

הזה נכנעו גם המסנים, כשנתקרבו אליהם האתונאים ובעלי־בריתם, נתנו בני־תערובות וסיפקו גם שאר בטחונות־אמונים.

צא באותו קיץ עצמו שיגרו האתונאים שלושים אניות לשוט מסביב לפילופונים בפיקודם של דימוסתניס בן אלקיסתניס ופרוקליס בן תיאודורוס, ושישים אניות ואלפיים הופליטים אל מילוס¹ בפיקודו של ניקיאס בן ניקראטוס. כי המיליאים, אף־על־פי שדרי־איים היו, לא רצו לסור למרותה של אתונה ואף לא לבוא בברית עמה, והאתונאים ביקשו להעבירם על צידם. אך כיוון שלא נכנעו להם, אף־על־פי שאדמתם הושחתה, הפליגו האתונאים ממילוס ושטו אל אורופוס² שבחבל גריאה. כשנחתו שם עם בוא הלילה, הלכו מיד ההופליטים של האניות ברגל אל טאנאגרה של בויא־טיה. לאותו מקום עצמו באו לקראתם בדרך היבשה לפי סימן מוסכם אתונאים מהעיר בהמון רב בפיקודם של היפוניקוס בן קאליאס ואבר־ימדון בן תוקליס. הם הקימו להם מחנה והשחיתו באותו יום את אדמת טאנאגרה ולנו שם בלילה. למחרת ניצחו במל־חמה את הטאנאגרים, שיצאו לקראתם, ומקצת מהתיביאיים, שבאו לעזרתם. אז אספו את הנשק³, הקימו מצבת־ניצחון וחזרו למקומם, מקצתם לעיר ומקצתם לאניות. ניקיאס שט עם שישים אניותיו לאורך שפת הים, השם את חוף לוקריס⁴ וחזר הביתה. סמוך לאותו זמן עצמו יסדו הלאקדימונים את התושבה היראקליאה בטראכיניה¹ מתוך השיקולים הבאים. כל תושבי מיליאה² מחולקים לשלושה חלקים: פאראלים, היארים וטראכינים. מהם הזכרעו הטראכינים במלחמה על־ידי שכניהם האויטיאיים. בתחילה היה בדעתם של הטראכינים להסתפח לאתונאים, אך כיוון שחששו שלא ישמרו להם אמונים, בחרו בטיסאמנוס ושלחו אותו ללאקדימון. במלאכות זו השתתפו גם שליחים מדוריס³, המטרופולין של הלאקדימונים, שדרשו אותם דברים עצמם, כי גם הם נלחצו על־ידי האויטיאיים. מששמעו הלאקדימונים את בקשתם, נמנו וגמרו לשלוח לטראכיניה מתיישבים, מפני שרצו לעזור לטראכינים ולדורים כאחת. ולא עוד אלא שמקומה של העיר נראה להם כנוח למלחמה באתונאים, שכן ניתן להתקין בו צי כנגד אבבויאה ולעבור אליה ממרחק קטן; וגם לשם מסע על תראקיה לאורך החוף יש בו מן התועלת. כללו של דבר, הם נתאווי ליישב את המקום הזה. אי־לכן דרשו בראשונה את האל בדלפוי, ומשנענה להם שלחו מתיישבים משלהם ומשל הפריאויקים⁴; הם אף הזמינו את שאר היוונים הרוצים בכך להילוות עליהם, חוץ מהאיונים ומהאכייאיים ומקצת עממים אחרים. בראש המתיישבים עמדו כמייסדים

[צא] 1. אחד האיים הקיקלאדיים (תושביה היו יוצאי לאקוניה). 2. עיר נמל בצפון אטיקה (מול ארטריאה של אבבויאה). 3. של החללים והבורחים. 4. המזרחית (האופונטית).

[צב] 1. שם עיר וחבל־ארץ ביחון התיכונה (מדרום לתיסאליה). 2. חבל־ארץ ביחון התיכונה (מדרום לתיסאליה). 3. מצפון לפוקיס. 4. 'היושבים מסביב' (לעיר). התושבים הקדומים של לאקוניה (רובם אכייאיים), שהיו משוללים זכויות אזרחיות, אך לא הורדו לדרגת הילוטים.

שלושה לאקדימונים : ליאון ואלקידאס ודאמאגון. לאחר שנתאחזו במקום, בנו חומה חדשה מסביב לעיר (הנקראת כיום הִירָאקְלִיאָה)⁵, המופלגת כמאתיים סטאדיות מה־תרמופילים וכעשרים מן הים. הם החלו בונים מספנות וחסמו את הגישה מצד התרמופילים על־ידי חומה, שבנו לרוחב המיצר עצמו, כדי שהגנתה של העיר תהא קלה עליהם.

צג בראשונה, כשנתלקטו המתיישבים לעיר, היו האתונאים נבהלים, כי ודאי היה בעי־ניהם, שכל עצמה לא נוסדה אלא כנגד אֶבְבּוֹיָאָה, כי קצרה היא הדרך בים מכאן לקִינִיָאון¹ של אֶבְבּוֹיָאָה. אבל אחר־כך יצא הדבר שלא כצפייתם, ושום נזק לא בא להם ממנה. וזאת היתה הסיבה : התיסאלים, שכוחם היה מכריע בחבל־ארץ זה, וש־ייסוד העיר היה בו משום סכנה לארצם, פחדו שמא יגבר כוחם של שכניהם, החלו מציקים למתיישבים החדשים ונלחמים בהם בלי הרף, עד שדלדלום, אף־על־פי שהיו בראשונה מרובים במספרם ; שהואיל והלאקדימונים היו מייסדי העיר, בא כל אחד אליה בלב סמוך ובטוח, שכן סבור היה שמושב העיר יהא איתן. אך במידה לא פחותה קלקלו המושלים עצמם, שנשלחו על־ידי הלאקדימונים, את עסקי העיר והע־מידו את מספר תושביה על מיעוט שבמיעוט. כי הם הפחידו רבים מהם בשלטונם החמור, שהיה לפעמים גם מגונה. וכך גברו עליהם לסוף שכניהם ביתר קלות.

צד באותו קיץ עצמו, בסמוך לזמן שבו היו האתונאים טרודים במילוס¹, שמו האתונאים, ששטו מסביב לפילופונים בשלושים אניות, מארב באֶלוֹמָנוס² של לבקאדיה על חיל־המשמר והרגו כמה מהם, ואחר־כך הלכו בצבא גדול יותר על לבקאס³. צבא זה היה מורכב מהאקארנאנים כולם, שנלוו אליהם בכל המונם (חוץ מהאיניאדים⁴) ומה־זאקינתים ומהקיפאלינים ומהקרקירים וחמש־עשרה אניותיהם. בשל מניינם הגדול של האויבים נאלצו הלבקאדים לישוב באפס מעשה, אף־על־פי שארצם הושחתה, גם זו שמחוץ למיצר⁵ וגם זו שמבפנים לו, במקום שבו יושבת העיר לבקאס עצמה ובו בנוי מקדשו של אפולון. האקארנאנים הפצירו בדימוסתנים, מפקדם של האתונאים, לבנות עליהם חומה, שכן סבורים היו שבקלות יכניעום במצור וכך ייפטרו מעיר, שהיתה תמיד צוררת להם. ברם דימוסתנים נתפתה באותו זמן עצמו למסנים⁶, שתפ־ארת היא לו, הואיל וצבא גדול כל־כך נתלקט אליו, להתנפל על האיטולים, מפני שהם צוררים לנאבפאקטוס. ואם יגבר עליהם, קל יהא לו להעביר על צד האתונאים גם את שאר דרי־היבשה שבחבל זה⁷. אמנם, אמרו, האיטולים הם עם גדול ואנשי־

5. לפי אגדה עתיקה ייסד היראקליס את טראכיניה (ומכאן השם החדש).

[צג] 1. בצפון־מערב האי.

[צד] 1. ראה ג, צא. 2. בחוף המזרחי של לבקאס (לבקאדיה). 3. בירת הארץ (סמוך לאיסתמוס).

4. ראה ב, קב. 5. האיסתמוס. אדמת הלבקאדים השתרעה משני עברי המיצר, וכללה גם חלק

מאקארנאניה. 6. של נאבפאקטוס (ראה ג, קז ; ב, כה). 7. שהיו בעלי־בריתם של הלאקדימונים.

ספר שלישי

מלחמה, אך הם גרים בכפרים פרוזים ואף מופלגים הם זה מזה בהרבה וכל שימושם אינו אלא בנשק קל, ולפיכך לא יהא קשה להכניעם, עד שלא ייחלצו להגנתם. הם יעצו לו להתקיף תחילה את האפודוטים⁸, אחר־כך את האופיאונים⁸ ואחריהם את האברייטים⁸. הללו, האחרונים, מהווים חלק גדול של האייטולים, ולשונם עמוקה משמוע⁹, והם אוכלים, לפי השמועה, בשר חי. ואם שבטים אלו יוכנעו, כך אמרו, ייכנעו להם גם האחרים על־נקלה.

צה דימוסתניס נתפתה לכך, מפני שרצה לעשות נחת־רוח למיסינים, ובעיקר, מפני שהאמין שיוכל ללכת בדרך היבשה על הבויאונים בלי צבא נוסף מאתונה; ובת־מיכתם של בעלי־הברית שביבשה והאייטולים, שיצטרפו אליו, יוכל לעבור דרך ארץ הלוקרים האוזולים¹ אל קיטיניאון של דורים, כשלימינו הפארנאסוס², עד שירד אל פוקיס. הפוקיס, כפי שניתן לשער, יצטרפו בחפץ־לב למסעו בשל ידידותם התדירה³ לאתונאים או שיאולצו לכך בכוח; ופוקיס הרי גובלת עם בויאוטיה. אי־לכן הפליג עם כל צבאו מלבקאס שלא בטובתם של האקארנאנים ושט לאורך החוף אל סוליון⁴. כאן גילה את תכניתו לאקארנאנים, אך מאחר שהם לא ניאותו לו, מפני שלא שם הסגר על לבקאס, צבא הוא עצמו ושארית חילו — הקיפא־לינים, המסינים, הזאקינתים ושלוש מאות אתונאים מחיל ציו, כיוון שחמש־עשרה האניות של הקרקירים חזרו לביתם — על האייטולים. הוא יצא למסעו מאוי־כאון⁵ של לוקרים. לוקרים אוזולים אלו היו בעלי־ברית, והם עתידים היו להק־ביל את פני האתונאים בפנים הארץ בכל צבאותיהם. ומאחר שהיו שכנים לאייטולים ונשקם היה כנשקם של האייטולים, עשויים היו להביא תועלת רבה במסע זה, שכן היו בקיאים בדרכי מלחמתם של האייטולים ושבילי הארץ היו נהירים להם.

צו דימוסתניס לן עם צבאו בקרבת מקדש זבס הנמיאי¹, במקום שבו הומת, לפי המסורת, הפייטן היסודוס על־ידי אנשי המקום הזה, לקיים מה שהוגד לו באורים, שהוא ייהרג בנמיאה². עם אור הבוקר עקר משם ויצא בדרכו לאייטוליה. ביום הראשון לכד את פוטידאניה, בשני את קרוקיליאון, ובשלישי את טיכיאון³. כאן נתעכב ושלח את השלל לאבפאליון⁴ של לוקרים. היה בדעתו להכניע קודם את שאר המקו־מות עד האופיאונים⁵, ואם הללו לא ישלימו עמו, לחזור לנאבפאקטוס ולצבוא עליהם

8. מצפון לנאבפאקטוס (במזרחה ובצפונה של איטוליה). 9. כי רוב האייטולים לא היו יחנים, והללו נשארו בארבארים למחצה.

[צה] 1. מדרום לאייטוליה (הללו היו אז בעלי־בריתם של האתונאים). 2. הר בפוקיס (מצפון לדלפוי). 3. אף־על־פי שלמראית־עין היו בעלי־בריתם של הלאקדימונים (ראה ב, ט). 4. בצפון־מערב אקארנאניה. 5. בצפון־מזרח נאבפאקטוס.

[צו] 1. כנראה, בתחום אויניאון. 2. והוא היה סבור, שהכונה לנמיאה שבארגוליס (מדרום לקורינת). 3. בדרום איטוליה (מקומן המדויק של ערים אלו אינו ידוע). 4. מקומה המדויק אינו ידוע. 5. בדרום איטוליה.

לאחר זמן. אך מזימה זו לא נעלמה מהאייטולים, והיא נודעה להם מהרגע שנחרשה; ואך פרץ האויב לארצם, נזעקו כולם בחיל גדול, עד שגם השבטים המרוחקים ביוֹתר של האופיאונים, כלומר הבומיים והקאליים, השוכנים עד המפרץ המאלי⁶, באו לעזרה. צו אך המיסינים יעצו לו שוב כבראשונה, והורוהו שקל הוא לנצח את האייטולים, ועוֹררוהו ללכת בכל המהירות על כפריהם ולא להמתין עד שיתקבצו כולם ויערכו מלחמה לקראתו, אלא לנסות ולכבוש כל כפר, שיפגע בו בדרכו. והוא נתפתה לדבריהם ותלה בטחונו במזלו הטוב, שכן לא נתקל עד עכשיו בשום התנגדות, לא המתין ללוקרים, שעמדו לבוא לעזרתו — כי הוא היה זקוק במאוד לרומי־כידון קלי־זין — ועלה על איגיטיאון¹ ולכדה בסערה. כי אנשיה נמלטו ותפסו עמדות בגבעות אשר מעל לעיר (העיר עצמה יושבת על רמה ומופלגת מן הים כשמונים סטאדיות). וה־אייטולים, שהגיעו בינתיים לעזרת איגיטיאון, התנפלו על האתונאים ובעלי־בריתם, גלשו מכל העברים מהגבעות והטילו בהם כידוניהם. כל אימת שצבא האתונאים היה מתקדם לקראתם, היו הם נסוגים, וכשהללו נסוגו, דלקו הם אחריהם. צורת־מלחמה זו, רדיפות ונסיגות בחליפות, נמשכה הרבה זמן, ובשתיהן היתה יד האתונאים על התחתונה.

צח האתונאים החזיקו מעמד, כל עוד שקשתיהם היו להם חיצים וכוחם היה אתם להשִׁתמש בהם, כי האייטולים היו קלי־זין¹, וכשנורו היו נסוגים. אך לאחר שמפקד הקשתים נהרג ואנשיו נתפזרו לכל עבר, פנו גם ההופליטים עורף וברחו, כי הם היו עייפים ויגעים מעמלם הממושך, והאייטולים הדביקום והטילו בהם כידוניהם. בבריחתם נפלו לתוך גיאיות חסרי־מוצא ולמקומות לא־נהירים להם, ונספו. כי כְּרֹמֶזֶן הַמִּיִּסִּינִי, מורה־הדרך שלהם, מת עליהם. והאייטולים, שהיו קלי־רגליים ואף תחמושתם קלה היתה, הטילו בהם כידוניהם, כשהם דולקים אחריהם, תפסו רבים מהם בעצם בריחתם והפום נפש. אך רוב הבורחים תעו בדרכם ונתקעו לתוך יער, שלא היו בו מסילות, והאייטולים הביאו אש ושילחוה בו סביב־סביב. הצבא האתונאי נתנסה אז בכל דרכי־מנוסה ובכל מיני מיתות, והנשארים בחיים נמלטו בקושי אל הים ואל אוינאון של לוקרים, שממנה יצאו למלחמה. מבעלי־הברית מתו רבים ומהאתונאים עצמם כמאה ועשרים הופליטים. מרובים כל־כך במנינם, וכולם במיטב שנותיהם, נספו כאן — הטובים באנשים, שעיר האתונאים שיכלה במלחמה הזאת. גם פרוקלוס, אחד משני שרי הצבא, נהרג. לאחר שקיבלו מהאייטולים בברית את גופות חלליהם, חזרו לנאבפאקטוס, ומשם הוסעו לאחר זמן באניות לאתונה. אך דימוסתניס נשאר בנאב־פאקטוס ובסביבותיה, כי ירא את האתונאים בשל כל מה שאירע.

6. מדרום לתיסאליה.

[צז] 1. בדרום אייטוליה.

[צח] 1. בלא מגינים.

צט סמוך לאותו זמן עצמו פרשו האתונאים שבסיקליה אל לוקרים¹, נחתו בה, גברו על הלוקרים שיצאו לקראתם, ולכדו מוצב על נהר האליפס.

ק באותו קיץ עצמו שלחו האייטולים בראשונה שליחים לקורינתוס וללאקדימון, את טולופוס האפיאני ואת בוריאדיס האבריטאני ואת טיסאנדיר האפודוטי¹, ושילוחם לשלוח להם צבא להילחם בנאבפאקטוס, על שהביאו עליהם את האתונאים. והלאקדימונים שלחו להם, בזמן שהסתיו משמש לבוא, שלושת אלפים הופליטים מבעלי-בריתם, וביניהם חמש מאות מהיראקליאה, העיר החדשה, שנוסדה אז בטראכיס². אבריליכוס הספארטאני פקד על הצבא הזה, ובני-לויתו היו הספארטאנים מאקא-ריוס ומנידאיוס.

קא כשנתקבץ הצבא בדלפוי¹, שלח אבריליכוס פרוז אל הלוקרים האוזולים, כי הדרך לנאבפאקטוס עוברת בגבולם, ולא עוד אלא שביקש להסיר לבם מאחרי האתונאים. מהלוקרים נתנו לו ידם בייחוד האמפיסים, שיראו לנפשם בשל איבתם של הפוקים להם. הם היו הראשונים, שנתנו בני-תערובות ופייסו אף את האחרים, שפחד הצבא העולה נפל עליהם, לעשות כמותם — בתחילה את שכניהם המיאונים², ששלטו על המעבר הקשה ביותר בלוקרים, ואחר-כך את האיפנאים, המיסאפיאים, הטריטיאיים, הכאליאיים, הטולופונים, ההיסיאיים והאויאנתים. כל אלו אף השתתפו במסע. גם האולי-פיאים נתנו בני-תערובות, אך לא נתלוו אליו במסעו. ההיאאיים סירבו לתת בני-תערובות, עד שלא נלכד כפר אחד משלהם, ופולים שמו.

קב לאחר שהשלימו את כל ההכנות, הפקיד אבריליכוס את בני-תערובות בקיטיניאון של דוריס, והלך עם צבאו על נאבפאקטוס דרך ארץ הלוקרים. במסעו לכד שתיים מעריהם, את אוינאון¹ ואת אבפאליון², שסירבו להשלים עמו. כשהגיע לתחום נאבפאקטוס נצטרפו אליו האייטולים ויחד השחיתו את הארץ ולכדו את העיר החי-צונה, שלא היתה מוקפת חומה. הם עלו גם על מוליקריאון³, תושבה קורינתית בעלת-בריתם של האתונאים, ולכדוה. אך לדימוסתניס האתונאי (הוא שהה עדיין בסביבות נאבפאקטוס לאחר מעשה איטוליה⁴) נודע דבר המסע, ומחרדתו לעיר הלך ופייס את האקארנאנים (אלא שהדבר עלה לו בקושי בשל נסיגתו מלבקאס) לבוא לעזרת נאב-פאקטוס. הם שלחו עמו אלף הופליטים באניות, חדרו לעיר והצילוה; כי לפני בוא העזרה נשקפה הסכנה, שלא תחזיק מעמד בשל גודל היקפה של החומה ומיעוט מגיניה.

[צט] 1. בדרום איטליה (מצפון לריגיון).

[ק] 1. כנציגי השבטים העיקריים של איטוליה. 2. ראה ג, צב.

[קא] 1. שעמדה אז לצדה של לאקדימון (ראה א, קיח, קכג; ב, נד). 2. מקום מושבן המדויק של העדות הלוקריות המנויות כאן אינו ידוע.

[קב] 1. ממזרח לנאבפאקטוס. 2. ממזרח לאוינאון. 3. דרומית-מערבית לנאבפאקטוס. 4. ראה ג, צח.

ספר שלישי

משהכירו אבריליכוס ואשר עמו, שהצבא חדר לעיר ושמן הנמנע הוא ללכוד אותה בהסתערות, נסוגו, אך לא אל פילופונים, אלא אל חבל אייאולים, הנקרא כיום קאלידון ופלברון⁵, ואל שאר המקומות שבחבל-ארץ זה ואל פרוסכיון⁶ של איטוליה. כי האמפי-ראקיוטים באו אצלם ושידלום להתקיף יחדיו את ארגוס האמפילוכית ואת שאר אמפי-לוכיה וגם את אקארנאניה; הם אמרו, שאם ישתלטו על מקומות אלה, יביאו את כל היבשה בברית עם הלאקדימונים. ואבריליכוס נתרצה להם, שילח מעליו את האי-טולים וישב לו בשלווה, הוא וצבאו, במקומות הללו, עד שהאמפראקיוטים יצאו למלחמה ושעתו תגיע להתחבר אליהם בסביבות ארגוס. והקיץ כלה.

קג בחורף שלאחריו¹ עלו האתונאים שבסיקליה ובעלי-בריתם היוונים² על איניסה³, עיירה סיקלית, שהסיראקוסים החזיקו במצודתה⁴, והתקיפوها. אליהם התחברו גם רבים מהסיקלים⁵, שהיו תחילה בעלי-בריתם של הסיראקוסים, אך מאחר שלחצו אותם בחזקה, פשעו בהם. ההתקפה נכשלה, והם חזרו והלכו להם. בשעת נסיגתם התקיפו הסיראקוסים שבמצודה את בעלי-הברית, שהיו בעקבם של האתונאים, הת-נפלו עליהם, הניסו מקצתם והרגו לא מעטים מהם. אחר הדבר הזה נחתו לאכיס⁶ והאתונאים מאניותיהם פעמים מספר על לוקרים⁷, ניצחו על-יד הנהר קאיקינזוס כשלוש-מאות לוקרים, שיצאו לקראתם בפיקודו של פרוסנסוס בן קאפאטון, אספו את נשקם וחזרו למקומם⁷.

קד באותו חורף עצמו טיהרו האתונאים את דילוס¹, לקיים גזירת האורים. קודם לכן טיהר אותה פיסיסטראטוס הרודן², אך לא את כולה, אלא במידה שהיא נראית מבית-המקדש. אך עכשיו טוהרה כולה בדרך זו. כל קברות המתים, שהיו באי, פונו, וגזרו שלהבא לא ימות איש באי ולא תלד אשה בו³, אלא יועברו תחילה לריניאה. המרחק בין דילוס לריניאה כל-כך קטן הוא עד שפוליקראטיס, הרודן של סאמוס, שכוחו היה גדול זמן-מה בים ושלט על שאר האיים⁴ ואף כבש את ריניאה, הקדיש אי זה לאפולון הדילי וקשרו בכבל לדילוס⁵. לאחר טיהור האי חגגו בו האתונאים לראשונה את חג ארבע-השנים⁶. גם לפני היתה בדילוס עצרת גדולה של האיונים⁷ ושל תושבי האיים⁸ המוקפים לה. הם היו באים להיראות את פני האל עם נשותיהם וילדיהם, כשם שהאיונים נוהרים עכשיו אל החגים האפסיים⁸, והתחרות שהיתה

5. ממערב לנאבפאקטוס. 6. צפונית-מערבית לפלברון.

[קג] 1. שנת 426/25. 2. הסיקליאטים (ראה ב, פו, צ). הסיקלים היו לעוזות (בארבארים). 3. במזרח סיציליה (מצפון לקאטאנה). 4. מצודה=אקרופוליס. 5. ראה ג, צ. 6. בדרום איטליה. 7. לריגיון.

[קד] 1. לכפר את פני האל (אפולון), שיסיר מעליהם את המגיפה, שפרצה בינתיים שוב. 2. תפס את השלטון לראשונה בשנת 560, מת בשנת 527. 3. כל מה שמטמא מקדש, נאסר בכל האי. 4. האיים הקיקלאדיים (שהאי דילוס הוא אחד מהם). 5. ביטוי סמלי לקשר האמיץ שביניהם. 6. חג הנערך כל ארבע שנים. 7. תושבי אסיה-הקטנה. 8. במקדש ארטמיס (אפסוס) — עיר

ספר שלישי

נערכת שם היתה גם גימנאסטית וגם מוסית, והערים היו שולחות לאי מקהלות. והומירוס מעיד בבירור בחרוזים הבאים, הלקוחים מן ההימנון לאפולון⁹, שכאלו היו העצרות:

אך מכלם, האל פויבוס, הנחת תמצא באי דלוס:
שם לכבודך האיונים סרוחי השמלות יאספו,
הם ובניהם ונשיהם השומרות אמונים ותם-דרך.
שמה בקרב אגרופים, במחלות מקהלות ובזמר
שבח יתנו לשמה, פאשר התחרות יערכו.

ושוב מעיד הומירוס בבירור בחרוזים שלהלן מאותו הימנון עצמו, שהיתה בדילוס גם התחרות מוסית¹⁰ ושמתחרים היו נוהרים אליה. שלאחר שהוא מתנה את תהילת מקהלת הנשים של דילוס, הוא מסיים את שבחן בחרוזים אלו, שבהם הוא מזכיר גם את עצמו:

אפס עתה, גם אפולון גם ארסמיס, חסד הטו לי,
רב גם שלום לכלכן, ואיתי עוד הואילו וזכרו
גם בבאות, כשפעם אחר מבני איש עלי ארץ
הנה יבוא פאורח רב סבל ונדוד וישאלה:
מי הוא, בנות, המשורר נעים הזמירות והקנן
בא אל האי, ושירו ביותר את לבכן שעשע?
לו תענו ותאמרו כל אחת וכלכן גם ביחד:
זה הוא האיש סתום-העין הגר באי סלע, בחיז⁹.

עד כאן לשונו של הומירוס המוכיחה, שגם לפנים היה בדילוס כינוס גדול וחג. גם בזמנים מאוחרים יותר המשיכו דרי האיים והאתונאים לשלוח לשם את מקהלותיהם וקרבתיהם, אך ההתחרויות ורוב הטכסים נתבטלו בשל הפורענויות, כנראה, שבאו עליהם. עד שלסוף חזרו ויסדו האתונאים, בזמן שאנו עומדים בו, את ההתחרויות, ואף הוסיפו עליהן מירוע-סוסים, שלא היה נערך קודם-לכן.

קה באותו חורף עצמו צבאו האמפראקיוטים על ארגוס של אמפילוכיה בשלושת אלפים הופליטים, כפי שהבטיחו לאבריליכוס¹, כששידלוהו לעכב את צבאו כאן. הם פלשו לארגיאה ולכדו את אולפאי², מבצר חזק על גבעה סמוכה לים, שהאקארנאנים ביצו-

איונית באסיה-הקטנה). 9. ההימנון לאפולון הדילי. התרגום הוא של שלמה שפאן ('שירים הומריים', הוצאת מוסד ביאליק, עמ' 40). הנוסח שבתוקידידס שונה במקצת מהנוסח שב'שירים'. 10. המלים 'בקרב אגרופים' מוכיחות בבירור, שהיתה שם התחרות גימנאסטית, אך המלים 'במחור' לות מקהלות ובזמר' ניתנות להתפרש כרמז למקהלות, שהערים היו שולחות (שלא לשם התחרות).

[קה] 1. ראה ג, קב. 2. על חוף מפרץ אמפראקיה.

רוה לשעבר ושימשה להם מקום-מושב לבית-דין משותף³. העיר מופלגת כעשרים וחמש סטאדיות מארגוס, היושבת על חוף הים. בינתיים חשו מקצת האקארנאנים לעזרת ארגוס ומקצתם חנו במקום אחד באמפילוכיה הנקרא קרינאי⁴ למנוע את הפילופונסים אשר עם אבריליכוס מלעבור בהעלם אל האמפראקיוטים. הם אף פנו אל דימוסתנים, האיש שהוליך את האתונאים אל איטוליה, שיהיה להם למצביא, ואף אל עשרים האניות של האתונאים, ששטו מסביב לפילופונים בפיקודם של אריסטוטליס בן טימוקראטיס והיארופון בן אנטימניסטיס. גם האמפראקיוטים שב-אולפאי שלחו שליח אל עירם⁵ הם ודרשו מהם לבוא לעזרתם בכל צבאותיהם; כי הם נתייראו, שמא לא יוכלו אותם שעם אבריליכוס לפרוץ להם דרך בין האקארנאנים, והם יאלצו להילחם כשהם מנותקים, ואף אם יבקשו לסגת לא תהא דרכם בטוחה. משנודע לפילופונסים אשר עם אבריליכוס, שהאמפראקיוטים הגיעו לאולפאי, יצאו מפרוסכיון¹ וחשו בכל המהירות לעזרתם, ולאחר שעברו את אכילואוס², הלכו דרך אקארנאניה, כשלימינם העיר סטראטוס³ וחיל-משמרה ולשמאלם שאר אקארנאניה. הארץ היתה ריקה מאנשי-מלחמה, כי כולם חשו לעזרת ארגוס. משעברו את ארץ הסטראטים, התקדמו דרך תחום פיטיה⁴ וגבולה הקיצוני של מדיאון⁵, ואחר-כך הלכו דרך תחום לימניאה⁶. לסוף הגיעו לארץ האגרייאים⁷, שרחשה להם ידידות. ארץ זו אינה נמנית עוד עם אקארנאניה. משם הגיעו להר תיאמוס השייך לאגרייאים, ולאחר שעברוהו ירדו עם לילה אל גבול הארגיאים. הצליחו לעבור בהסתר בין העיר ארגוס ובין חיל-המשמר⁸ של האקארנאנים בקרינאי, ונתאחדו לסוף עם האמפראקיוטים שבאולפאי.

קז לאחר ששני הצבאות¹ היו כנוסים יחד, יישבו עצמם עם אור היום במקום הנקרא מיטרופוליס והקימו להם בו מחנה. זמן לא רב לאחר-מכן הגיעו האתונאים עם עשרים אניותיהם למפרץ אמפראקיון לעזרת הארגיאים; גם דימוסתנים בא ועמו מאתיים הופליטים מסיניים ושישים קשתים אתונאים. האניות עגנו על-יד אולפאי וסגרו עליה מצד הים, ואילו האקארנאנים ומקצת אמפילוכים (כי רובם עוכבו² בכוח על-ידי האמפראקיוטים) נתכנסו בארגוס והתכוננו להילחם באויביהם. והם בחרו בדימוסתנים להיות להם למצביא על כל צבא-הברית יחד עם מפקדיהם הם. והוא הוליכם בקירוב מקום לאולפאי וחנה שם. בין שני המחנות הפריד גיא גדול. במשך חמישה ימים ישבו בשלווה, אך ביום השישי נערכו שני המחנות למלחמה. צבא

3. להם ולאמפילוכים. 4. 'מעיינות' (על חוף מפרץ אמפראקיה). 5. אמפראקיה.
[קז] 1. שבאייטוליה (ראה ג, קב). 2. הנהר שבין איטוליה לאקארנאניה (ומשם התקדמו צפונה).
3. הגדולה בערי אקארנאניה. 4. ממערב לסטראטוס. 5. מצפון לפיטיה וסטראטוס. 6. ממזרח לפיטיה. 7. ממזרח לאקארנאניה (עכשיו פנו מזרחה). 8. ראה ג, קה.
[קז] 1. של האמפראקיוטים ושל הפילופונסים. 2. על-ידי כיבוש אולפאי (בידי האמפראקיוטים היו גם

הפילופונים היה גדול מצבא דימוסתנים ואיגפו³. ודימוסתנים, שחשש שמא יוקף, שם כארבע מאות הופליטים וקלי-זין במשעול חלול ומכוסה שיחים, כדי שיקומו ממארבם בעצם הקרב וידם תהיה בעורף האויב, במקום שבו הוא אוגפם. כששני הצדדים היו מוכנים, באו לידי התנגשות פנים אל פנים. דימוסתנים יחד עם המיסנים וקצת אתונאים היו באגף הימני. בשאר קו-החזית⁴ החזיקו האקארנאים, שהיו ערו-כים שבטים-שבטים. ונושאי-הכידונים האמפילוכים, מאותם שנכחו במערכה. הפילו-פונים והאמפראקיוטים היו ערוכים בערבוביה, חוץ מהמאנטיניאים⁵. הללו היו כנוסים באגף השמאלי, אך לא בקצהו הקיצוני, כי אבריליכוס ואשר עמו החזיקו בקצה האגף השמאלי מול המיסנים ודימוסתנים.

קח כשהתנגשו המחנות זה בזה, היו הפילופונים יתרים באגפם השמאלי ועמדו לכתר את אגפם הימני של אויביהם. אך האקארנאים שבמארב באו עליהם מהעורף, הת-נפלו עליהם והניסום, עד שלא קמה בהם הרוח לעמוד בפניהם. ומאחר שברחו בבהלה, גרמו לו לרוב הצבא שינוס. שהואיל וראו, שהצבא אשר עם אבריליכוס, הטובים שבחייליהם, מופה שוק על ירך, נפלה עליהם אימה גדולה. והמיסנים שעם דימו-סתנים הם שביצעו את רוב המלאכה. אך האמפראקיוטים ואותם שבאגף הימני ניצחו את האויבים הערוכים לקראתם ודלקו אחריהם עד ארגוס. ובאמת היו הם הטובים שבכל לוחמי הגלילות הללו. אבל משחזרו מרדוף אחרי האויב וראו, שרוב מניינו של צבאם נוצח (ואף שאר האקארנאים הסתערו עליהם בתוקף), הפכו עורף ונמלטו בקושי לאולפאי. ורבים מהם מתו, כי כולם נדחקו לתוך העיר בערבוביה ובאי-סדרים, חוץ מהמאנטיניאים. הללו נסוגו, כשהם ערוכים ביתר סדר מכל שאר הצבא. הקרב נסתיים בשעה מאוחרת בערב.

קט למחרת היום קיבל עליו מנדאיוס את הפיקוד, כי אבריליכוס ומאקאריוס מתו. אך מאחר שהתבוסה היתה גדולה כל-כך, היה שרוי במבוכה, כיצד יעמוד במצור, אם יישאר, שעה שהאתונאים סוגרים עליו מצד היבשה ומצד הים כאחד, או כיצד יינצל, אם יסוג לאחוריו. אי-לכן בא בדברים עם דימוסתנים ועם מפקדי האקארנאים על שביתת-נשק לשם נסיגתו וקבלת גופות החללים. והם החזירו לו את גופות החללים, הקימו מצבת-ניצחון ואספו את מתיהם הם, כשלוש מאות במניין. אלא שהם לא ניאותו בגלוי לתת לכל צבאם לסגת, אך דימוסתנים, יחד עם חבריו לפיקוד האקאר-נאים, הסכימו בסתר לתת למאנטיניאים ולמנדאיוס ולשאר המפקדים הפילופונים ולכל נושאי-הפנים שבהם להסתלק בכל המהירות. כי הם רצו לבודד את האמפרא-

בני-תערובות אמפילוכיים. ראה ג, קיד). 3. האגף השמאלי של צבא הפילופונים השתרע מעבר לאגף הימני של צבא דימוסתנים. 4. במרכז ובאגף השמאלי. 5. מאנטיניאה — עיר בפילופונים (במזרח ארקאדיה).

קיוטים ואת המון שכיריהם; גדולה מזו, הם ביקשו להבאיש את ריחם של הלאק-דימונים והפילופונסים בעיני היוונים שבחבל-ארץ זה, על שבגדו בהם והעדיפו את טובת עצמם. הפילופונסים אספו את חלליהם וקברום בחיפזון, ככל שמצאה ידם; ואלו שניתנה להם הרשות לסגת, החלו נועצים על כך.

ולדימוסתנים ולאקארנאנים הוגד, שהאמפראקיוטים שבעיר¹ נענו לקול הקריאה הראשונה² שבאה מאולפאי, והם חשים לעזרתם עם כל צבאותיהם דרך אמפילוכיה ומבקשים להתאחד עם אותם שבאולפאי, ושאין הם יודעים ולא כלום על כל הנעשה. מיד שלח דימוסתנים חלק מצבאו לשים להם מארבים בדרכים ולהקדים ולתפוס את המשלטים, ובה בשעה התכונן לעלות עליהם עם שאר צבאו.

בינתיים יצאו מהמחנה המאנטיניאים וכל אותם שהיו בכלל ההסכם באמתלה, שהם הולכים ללקוט צמחי-שדה ולקושש עצי-הסקה, והתחמקו לאט-לאט בחבורות קטנות, כשהם מלקטים אותם דברים, שלמענם יצאו כביכול. וכשהיו מרוחקים מרחק-מה מאולפאי, היו מחישים צעדיהם. כשהכירו האמפראקיוטים וכל אותם שיצאו עמהם בקבוצות סדירות¹, שהם הולכים להם, ביקשו להדביקם והחלו מזדרזים ורצים אחריהם בכל כוחם. האקארנאנים חשבו בתחילה², שכולם כאחד יוצאים שלא ברשות ורדפו אחרי הפילופונסים. וכשניסו אחדים מהמפקדים לעכבם, ואמרו להם שברית כרותה להם, הטילו בהם אחדים מהחיילים את כידוניהם, מתוך שסברו שבגדו בהם. בכל זאת הניחו אחר-כך למאנטיניאים ולפילופונסים, אך החלו הורגים את האמפראקיוטים. וריב גדול היה שם, מפני שקשה היה להבחין בין אמפראקיוטי לפילופונסי. והם הרגו כמאתיים איש מהם³, ושאריתם נמלטו אל ארץ אגריאה הסמוכה. שם קיבלם סאלינתיוס, מלך האגריאים, שרחש להם ידידות.

בינתיים הגיעו האמפראקיוטים מהעיר אל אידומני, שמן של שתי גבעות גבוהות. את הגבוהה שבהן הקדימו לתפוס בלילה הללו ששלחם דימוסתנים לפניו, ועל הנמוכה שבהן הקדימו לעלות האמפראקיוטים, ואף לנו בה בלילה ההוא. לאחר שסעדו לבם, יצא דימוסתנים ושאר צבאו עם בוא הערב לדרכו. את מחציתם הוליד הוא עצמו אל המעבר שבין ההרים, ושאריתם הלכו דרך הרי אמפילוכיה. עם עלות השחר התנפל על האמפראקיוטים הישנים, שלא ידעו ולא כלום על מה שאירע תחילה; ולא עוד אלא שחשבו, שהבאים אליהם משלהם הם. כי דימוסתנים ערך בכוונה את המיסינים¹ ראשונים וציווה עליהם לשאול בשלומם בניב הדורי ולהאמין עצמם על השומרים; חוץ מזה לא יכלו להבחין בהם לפי הפרת פניהם, כי עוד היה

[קי] 1. אמפראקיה (בניגוד לאמפראקיוטים, שנמלטו אחר-כך לאולפאי). 2. ראה ג, קה.

[קיא] 1. הטכסט כאן לקוי, כנראה. והתרגום 'שיצאו עמהם בקבוצות סדירות' אינו בטוח. 2. כי דימוס-תניס גילה את הסוד למפקדים בלבד. 3. מהאמפראקיוטים.

[קיב] 1. ראה ג, קז.

חושך. וכך נפלו על האמפראקיוטים והניסום; את רובם הרגו בו במקום, והנשארים ברחו לכל עבר בהרים. אך הדרכים כבר היו לכודות; ולא עוד אלא שהאמפילוכים מנוסים היו בדרכי ארצם וקלי־זין, ואילו האמפראקיוטים היו כבדי־זין ושבילי הארץ לא היו נהירים להם ולא ידעו לאן יפנו, ומשום כך נתקעו לתוך גיאיות ולתוך המא־רבים, ששמו להם מראש — והושמדו. האמפראקיוטים נתנסו בכל צורות הבריחה, ואחדים מהם שמו פניהם גם אל הים שהיה בסמוך למקום; וכשראו את האניות האטיות, ששטו לאורך החוף בשעה שאירעו מעשים אלו, שחו לקראתן, שמתוך הפחד, שנפל עליהם באותה שעה, סבורים היו שטוב להם למות, אם גזירה היא, בידי אותם שבאניות מלהיהרג בידי האמפילוכים, הבארבארים השנואים. בדרך זו אבדו האמפראקיוטים, ורק מעטים מרבים נמלטו בשלום אל העיר. והאקארנאנים הפשיטו את החללים, הקימו מצבות־ניצחון וחזרו לארגוס.

קיג למחרת בא להם לאתונאים¹ פְּרוֹז מהאמפראקיוטים, שנמלטו מאולפאי לבין האג־ריאים, לבקש רשות לאסוף את גופותיהם של אלו מהם, שנהרגו לאחר הקרב הרא־שון², שעה שניסו לצאת שלא ברשות יחד עם המאנטיניאים וכל אותם שהיו בכלל ההסכם. כשראה הפרוז את כלי־הזין, שנלקחו מהאמפראקיוטים, שבאו מעירם, תמה על ריבויים, כי לא ידע דבר על הפורענות החדשה, אלא כסבור היה שהם משל האנשים שהיו עמהם. ומישהו שאלו, מפני־מה הוא תמה וכמה מהם מתו, כי השואל סבור היה שהפרוז הוא מאותם שלחמו באידוֹמני. והלה ענה: כמאתיים בקירוב. נענה השואל ואמר: הרי עיניך הרואות, שכלי־זין אלו אינם של מאתיים איש, אלא של אלף איש ומעלה. והלה ענה שוב: אם כן, אין הם של אותם שלחמו יחד עמנו. והלה השיב: שלכם הם, אם אתם נלחמתם אתמול באידוֹמני. — אבל אנו לא נלחמנו אתמול באיש, אלא שלשום, בנסיגתנו. — ברם, אנו נלחמנו אתמול באנשים הללו, שבאו לעזרתכם מעיר האמפראקיוטים. כששמע זאת הפרוז ונוכח לדעת שחיל העזרה מהעיר הושמד, געה בבכייה, ומתוך שנדהם מגודל הפורענות הלך לו מיד, בלא שמילא שליחותו, ושוב לא ביקש להחזיר את גוויות החללים. ובאמת היתה זאת הגדולה שבפורענויות, שבאה על עיר יוונית אחת ויחידה במלחמה הזאת תוך מספר ימים שווה. לא ציינתי את מספר הנופלים, כי מניין האבדות, שהשמועה מספרת עליו, אינו נאמן עלי בשים לב לגודל העיר עצמה. אך יודע אני, שאילו רצו האקארנאנים והאמפילוכים להיענות לאתונאים ולדימוסתנים ולעלות על אמפראקיה, היו כובשים אותה במחיי־יד אחת. אך הם חששו, שמא יהיו האתונאים שכנים קשים יותר³ להם, לכשיחזיקו בעיר.

קיד אחר הדברים האלו הפרישו האקארנאנים שליש מהשלל לאתונאים ואת השאר חילקו

[קיג] 1. שבארגוס. 2. ראה ג, קח. 3. יותר מהאמפראקיוטים.

בין עריהם הם. השלל, שעלה בחלקם של האתונאים, נלקח מהם, כששטו לביתם. אך דימוסתניס הביא עמו לאתונה, כשחזר לביתו, את שלוש מאות הפאנהופליות¹ שהוקצו לו, והן מונחות עד עכשיו למשמרת במקדשים האטיים. ולא עוד, אלא שבשל מפעלו זה נעשתה חזירתו הביתה, לאחר האסון באייטוליה, בטוחה יותר. גם האתונאים שבעשרים האניות חזרו לנאבפאקטוס.

משהלכו להם האתונאים ודימוסתניס, הרשו האקארנאנים והאמפילוכים בברית לאמפראקיוטים ולפילופונסים, שנמלטו אל סאלינתיוס ואל האגריאים, לחזור הביתה מאויניאדאי², שאליה עקרו, כשעזבו את סאלינתיוס. האקארנאנים והאמפילוכים גם כרתו ברית הגנה והתקפה למאה שנה עם האמפראקיוטים על-פי תנאים אלו: אין האמפראקיוטים חייבים לצבוא יחד עם האקארנאנים על הפילופונסים ולא האקארנאנים עם האמפראקיוטים על האתונאים, אך כל אחד צריך להגן על ארץ בעל-בריתו. ועל האמפראקיוטים להחזיר את כל המקומות ובני-התערובות של האמפילוכים, שהם מחזיקים בידיהם, ולא לעזור לאנאקטוריון³ הצוררת לאקארנאנים. לאחר שעשו כל זאת ביניהם השביתו את המלחמה.

אחר הדברים האלה שלחו הקורינתים חיל-משמר שלהם אל אמפראקיה⁴, כשלוש מאות הופליטים בפיקודו של פסינוקלידאס בן אבתיקליס. הם הגיעו למחוז-חפצם לאחר מסע קשה בדרך היבשה. כאלו היו המאורעות, שאירעו באמפראקיה.

באותו חורף עצמו נחתו האתונאים שבסיקליה מאניותיהם על אדמת הימרה¹ בעזרת הסיקלים שבפנים האי, שפשטו על גבולותיה הקיצוניים² של הימריאה; הם גם שטו על איי איאולוס³. כשחזרו לריגיון, פגשו שם את פיתודורוס בן איסולוכוס, מצביא אתונאי, שבא לקבל לידיהם את האניות, שלאכיס פקד עליהן. כי בעלי-בריתם של האתונאים בסיקליה שטו לאתונה ושידלום לעזרם באניות מרובות יותר. כי הסיראקוסים, כך אמרו, כבר השתחררו⁴ על אדמתם, ואף-על-פי שהם עצמם⁵ נתונים בהסגר מצד הים, הרי הואיל ורק אניות מעטות בלבד סוגרות עליהם, מקבצים הם להם צי אניות ומתקינים עצמם למלחמה, כדי לשים קץ למצב זה של הדברים. והאתונאים מלאו ארבעים אניות על-מנת לשגרן אליהם, כי סבורים היו שבדרך זו תושבת במהרה המלחמה בסיקליה, ובה בשעה יוכלו גם לאמן את צייהם. ולפיכך שלחו אחד המצביאים, את פיתודורוס, באניות מועטות והתעתדו לשלוח את סופוקליס בן סוסטראטידאס ואת אברימדון בן תוקליס עם מרבית האניות. לאחר שקיבל פיתודורוס מלאכיס את הפיקוד על האניות, שט בשלהי החורף על מבצר

[קיד] 1. תחמושת מלאה של הופליט. 2. בדרום אקארנאניה. 3. בצפון אקארנאניה. 4. קורינת היתה המטרופולין של אמפראקיה (ראה ב, פ).

[קטו] 1. בצפון סיציליה. 2. המופלגים מן הים. 3. ראה ג, פח. 4. שמו הסגר עליהם מצד היבשה, כפי שהיה לפני בואם של האתונאים לעזרתם (ראה ג, פו). 5. הסיראקוסים.

ספר שלישי

הלוקרים, שכבשו לאכיס קודם לכן⁶. משנוצח במלחמה על־ידי הלוקרים, חזר לריגיון.

קטז בתחילת האביב¹ פרץ זרם האש מהאֵי־טַנִי כפעם בפעם. הוא השמיד חלק מאדמת הקאטאניאים הדרים למרגלות הר אֵי־טַנִי, הגבוה בהרי סיקליה. אומרים, שהת־פרצות זו התחוללה בשנה החמישים לזו שלפניה, ושבסך־הכל אירעו שלוש הת־פרצויות מאז התיישבו היוונים בסיקליה². כדברים האלה התרחשו בחורף הזה, וכך כלתה השנה השישית למלחמה זו, שתוקידידיס כתב את קורותיה.

6. ראה ג, צט (אלא שבינתיים חזרו הלוקרים וכבשוה).

[קטז] 1. שנת 425. 2. באמצע המאה השמינית בערך.

ספר רביעי

א בקיץ שלאחריו¹, בעונת השתבלות התבואה, פרשו עשר אניות של הסיראקוסים ועשר של הלוקרים² אל מיסיני³ של סיקליה ותפסוה לפי בקשתם של המיסינים עצמם⁴; ומיסיני מרדה באתונאים. הסיראקוסים עשו זאת בעיקרו של דבר, מפני שראו, שמקום זה עלול לשמש בסיס-התקפה נוח על סיקליה, והם פחדו שמא יגיחו ממנו פעם האתונאים בחיל גדול ויעלו עליהם. והלוקרים עשו זאת מתוך שנאתם לריגיים⁵, שכן רצו להכריעם בים וביבשה. ובאמת פשטו הלוקרים באותו זמן עצמו כאיש אחד אל אדמת הריגיים, כדי שלא יחישו עזרה למיסינים; ולא עוד אלא שגולים ריגיים שהיו אצלם עוררום לכך. כי ריגיון היתה זמן רב שרויה במחלוקת, ואי-אפשר היה להם באותה שעה להתייזב בפני הלוקרים, שהיו מתוך כך להוטים עוד יותר להתקיפם. לאחר שהשמו את אדמתם, נסוגו הלוקרים בחילה-יבשה שלהם, אך האניות⁶ המשיכו לשמור על מיסיני. וגם אניות אחרות צוידו, שהיו עתידות לעגון במיסיני ולעשות מכאן מלחמה עם הריגיים.

ב באותו אביב עצמו ובאותו זמן בקירוב, לפני שהתבואה באה לידי גמר בישולה, פשטו הפילופונסים ובעלי-בריתם אל אטיקה בפיקודו של אגיס בן ארכידאמוס, מלך הלאקדימונים. הם חנו בה והשמו את הארץ.

והאתונאים שיגרו את ארבעים האניות שהתקינזו¹ לסיקליה ואת שני המצביאים שנשארו בעיר, את אברִימִידון וסופוקליס, כי פיתודורוס, המצביא השלישי, כבר הקדים והגיע לסיקליה². והם נצטוו לדאוג בדרך שיוטם גם לקרקירים שבעיר³, שהגולים שבהר⁴ לסטמו אותם. וכבר שטו לשם גם הפילופונסים בשישים אניות לסייע לאותם שבהר, ובשל הרעב הגדול שהיה בעיר כסבורים היו, שישתלטו בקלות

[א] 1. בשנת 425. 2. בדרום איטליה. 3. ראה ג, צ. 4. אחת הסיעות של המיסינים (השמה להלן: 'כדי שלא יחישו עזרה למיסינים'). 5. 20 האניות.

[ב] 1. ראה ג, קטו. 2. הסיעה הדימוקראטית (ראה ג, פה). 3. הסיעה האוליגארכית בהר איסטוני

ספר רביעי

על עסקיה. ולדימוסתנים, שהיה בחזקת הדיוט⁴ מאז חזר מאקארנאניה⁵, ניתנה הרשות, לפי בקשתו, להשתמש באניות אלו כראות עיניו בענייני פילופונים.

ג כשהגיעו האתונאים בדרך שיוטם לחוף לאקוניה¹, הוגד להם שאניות הפילופונים נמצאות כבר בקרקירה. אברימידון וסופוקליס ביקשו להזדרז ולהגיע לקרקירה, אך דימוסתנים הפציר בהם לנחות תחילה בפילוס² ולעשות שם מה שיש לעשות עד שלא ימשיכו את שיוטם. הם סירבו לו, אך סערה, שעמדה עליהם באקראי, סחפה את האניות אל פילוס. מיד דרש מהם דימוסתנים לבצר את המקום, כי לשם כך שט עמהם; והוא הראה להם, שיש כאן שפע של עצים ושל אבנים וכי המקום משמש מעוז מעצם טבעו והוא שומם עד למרחוק. כי פילוס רחוקה ארבע מאות סטאדיות מספארטה והיא יושבת בארץ, שהיתה פעם נחלת המיסנים, והלאקדימונים קוראים לה קוריפאסיון. אך הם אמרו, שהרבה כפים שוממים מצויים בפילופונים ובידו לתפסם ולהטיל יציאות על העיר. אך לדימוסתנים נראה, שיש למקום זה יתרון על כל מקום אחר, כי נמל יש בו; ולא עוד אלא שהמיסנים³, שארץ זו היתה לפניהם שלהם ולשונם כלשון הלאקדימונים⁴, יזיקו רבות ללאקדימונים, אם יגיחו מכאן, ואף ישמשו בעת ובעונה אחת חיל-מצב נאמן במקום הזה.

ד אך הוא לא הצליח לשדל לא את המצביאים ולא את קציני הפלוגות, שלפניהם גילה לאחר זמן את עצתו; והואיל והרוחות דממו, ישב הצבא באפס מעשה. לסוף הת-עוררו מאליהם החיילים הבטלים לעמוד סביב-סביב ולבצר את המקום. הם נתנו ידם למלאכה והתמידו בה. כלי-ברזל למלאכת אבנים לא היו להם, ולכן לקטו אבנים ונשאון והניחו כל אחת במקום מתאים לה. ואם היה צורך בטיט, היו נושאים אותו על גבם מחוסר סלים, כשהם כפופים בצורה העשויה ביותר להחזיקו, ואת שתי ידיהם היו מקפלים לאחוריהם, שלא יפול. והם נזדרזו ככל האפשר להקדים את הלאקדימונים ולבצר את מקומות-התורפה, עד שלא יבואו עליהם. כי רוב המקום היה מעוז טבעי ולא היה כל צורך לבצרו.

ה הלאקדימונים חגגו אז חג, וגם כשנודע להם הדבר זלזלו בו וסברו, שהאתונאים לא יתייצבו בפניהם בשעה שיצאו עליהם, או יתפסו על-נקלה את המקום בכוח. גם העובדה, שצבאם היה עדיין באטיקה, עיכבה אותם. האתונאים ביצרו בשישה ימים את המקומות הפונים לצד היבשה, ואת שאר המקומות, שהיו זקוקים לכך ביותר, השאירו כאן את דימוסתנים עם חמש אניות לשם הגנת המקום, והפליגו במהירות עם רוב האניות לדרכם, לקרקירה ולסיקליה.

(ראה שם). 4. לא תפס שום משרה ציבורית (היה מחוץ לשלטון). 5. ראה ג, קיד.

[ג] 1. המחבר קורא גם למיסניה לאקוניה. 2. במערב מיסינה (מול האי ספאקטיריה). 3. הכחנה למיסנים שבנאבפאקטוס (ראה ב, ט). 4. ראה ג, קיב.

ו כשנודע לפילופונסים שעשו באטיקה, שפילוס נלכדה, נסוגו במהירות לבתיהם; כי הלאקדימונים ואגיס המלך סבורים היו, שמעשה פילוס נודעה לו חשיבות מרובה בשבילם. ולא עוד, אלא מאחר שפשטו אל אטיקה בתחילת עונת האביב, כשהתבואה עדיין ירוקה היתה, היו רובם דחוקים במזון, וגם הסערות העזות, שהיו קשות מהרגיל בעונה זו, הציקו לצבא. וכך חוברו יחד דברים רבים להחיש את נסיגתם, ונפל הדבר שפשיטה זו היתה הקצרה שבפשיטות, כי הם שהו באטיקה רק חמישה-עשר יום.

ז באותו זמן עצמו קיבץ סימונידיס, מצביא אתונאי, מעט אתונאים מחילות-המצב שבתראקיה והמון רב מבעלי-הברית שבחבל הזה ולכד את איאיון שבתראקיה¹ (תושבה של המנדיאים² אך עוינת לאתונה), שנמסרה לידו בבגידה. אבל הכאלקידים והבוטיאיים חשו מיד לעזרה, והוא גורש מן העיר ורבים מחייליו נספו.

ח כשחזרו הפילופונסים מאטיקה, חשו מיד הספארטיאטים עצמם והפריאויקים¹ שב-קרבת פילוס להצלתה, אך שאר הלאקדימונים נשתהו מלבוא, כי אך זה הגיעו ממסע אחר. והם השמיעו בכל פילופונים לחוש בכל המהירות לעזרת פילוס, ואף שלחו לקרוא לשישים האניות שלהם, ששהו בקרקירה². האניות נגזרו³ דרך האיסתמוס של לבקאס והגיעו סמוך לפילוס בלי שנתגלו לאניות האטיות⁴ שב-זאקינתוס. גם צבא-היבשה כבר הגיע לכאן. אך בעוד אניות הפילופונסים שטות לפילוס, הקדימן דימוסתניס והודיע לאברימידון ולאנתונאים שבאניות שהיו בזאקינתוס שיבואו לעזרתו, כי סכנה נשקפת למקום. והאניות הפליגו במהירות לפי דרישתו של דימוסתניס. בינתיים התכוונו הלאקדימונים להתקיף את הביצורים מה-יבשה ומהים, והם קיוו שילכדו על-נקלה מבנים, שהוקמו במהירות ושנאנשים מועטים נמצאים בהם. אך מאחר שציפו, שהאניות האטיות יבואו לעזרה מזאקינתוס, נתנו דעתם לחסום את מבואות הנמל, אם לא יתפסו את המקום לפני בואן, כדי שלא יוכלו האנתונאים לעגון בו.

האי הנקרא ספאקטיריה⁵ משתרע לאורך היבשה ובסמוך לה, והוא גורם לו לנמל⁶ שיהא בטוח ובעל מבואות צרים; מצדו האחד⁷, מול הביצורים של האנתונאים ופילוס, יש בו מקום למעברן של שתי אניות; ומצדו האחר⁸, בקירוב מקום לעבר השני של היבשה, — לשמונה או לתשע אניות⁹. האי כולו היה מכוסה עצים ומחוסר דרכים בשל שוממותו, ואורכו כחמש-עשרה סטאדיות בקירוב. והלאקדימונים נתכוונו לחסום

[ז] 1. מקומה המדויק של איאיון זו אינו ידוע. 2. העיר מנדי היא במערב חצי-האי פאליני, ועד שנת 423 עמדה לימין אתונה (ראה ד, קכג).

[ח] 1. ראה א, קא. 2. ראה פרק ב. 3. לשם קיצור הדרך (ראה ג, טו, פא). 4. השייטת של אברימידון וסופוקליס (פרק ג), שהגיעה לזאקינתוס בדרכה לקרקירה (ראה פרק ה). 5. מדרום לפילוס. 6. של פילוס. 7. בצפון האי. 8. בדרום האי. 9. הנתונים הגיאוגרפיים של

יפה-יפה את המבואות באניות, שחרטומיהן נטויים כלפי חוץ¹⁰. והואיל וחששו, שמא יעשו אתם האתונאים מלחמה מהאי, העבירו אליו הופליטים וערכו אחרים לאורך היבשה. בדרך זו, כך סברו, יהיו האי וחוף היבשה עוינים לאתונאים ולא יספקו להם מקום לנחות בו. ומאחר שלא היו נמלים לאורך חופה של פילוס עצמה מעבר למבוא, בצד הפונה כלפי הים הפתוח¹¹, לא יהא להם לאתונאים בסיס, שממנו יושיטו עזרה לאנשיהם; וכך יוכלו לכבוש, מן הסתם, את המקום במצור בלבד, בלי לספן עצמם בקרב-אניות, שכן נתפס בחיפזון ואין בו צידה. לאחר שהגיעו לידי החלטה זו, העבירו אל האי את ההופליטים, שנבחרו בגורל מכל הפלוגות. קבוצות שונות עברו אליו תחילה בחליפות, והאחרונים — אותם שנלכדו אחר-כך — מנו ארבע מאות ועשרים איש, מלבד ההילוטים¹² אשר עמהם, ומפקדם היה אפיטאדאס בן מולוברוס.

ט כשראה דימוסתניס, שהלאקדימונים מתכוננים להתקיפו בבת אחת בים וביבשה, החל אף הוא להתכונן כנגדם. הוא גרר והעלה למטה מהביצורים את הטריאירות, שנשארו לו¹ מאותן שהניחון אצלו, והקיפן חיפוף; את שייטיהן חימש בשלטים עלובים, שרובם קלועים היו מענפי-ערבה; שכן אי-אפשר היה להשיג כלי-זין במקום שמם, ואף אלו שהיו להם קיבלו אותם מאניית-לסטים בת-שלושים-משוטים של מיסינים, ומסירה מיסינית קלה, שנודמנו למקום. בין המיסינים הללו היו כארבעים הופליטים, ודימוסתניס השתמש בהם יחד עם האחרים. את רוב אנשיו, מזוינים ומזוינים-למחצה כאחד, ערך בעמדות המבוצרות והתלולות ביותר של המקום, אותן הפונות כלפי היבשה, וציווה עליהם להדוף את חיל-היבשה של האויב, אם יתקיפם. והוא עצמו בחר מכולם שישים הופליטים וקשתים מעטים ויצא עמהם מהחומה לעבר הים; כי הוא ציפה, שכאן ינסה מן הסתם האויב לנחות. אמנם הקרקע היתה כאן קשה לגישה וסלעית במקומות הפונים אל הים, אך הואיל וחומת האתונאים היתה חלשה ביותר במקום זה, לפיכך סבור היה שכאן יבקשו לפרוץ להם דרך בכוח. כי האתונאים לא העלו על דעתם, שהם ינוצחו פעם בים, ולא ביצרו יפה את השטח הזה, ודימוסתניס ידע שאם ינחתו כאן בכוח, עלול המקום כולו להיפבש. ולפיכך ערך את ההופליטים, משיצא מהחומה, על שפת הים ממש, כדי לעכב את האויב, אם יוכל, ועוררם בדברים מעין אלו:

י 'אתם האנשים, העוֹדֵרִים עָמִי במערכה הזו! אל יבקש איש מכם בשעת-מצוקה זו להיראות שנון ונבון מתוך שיחשב את כל גודל הסכנה האופפת אותנו, אלא מוטב

המחבר אינם מתיישבים בדיוק עם המדידות שנעשו בימינו. 10. כלפי הים. 11. ממערב לפילוס. 12. הם שימשו כמשרתים (ראה פרק טז).

[ט] 1. שלוש. חמש היו לו (פרק ה), אך שתיים מהן נשלחו לזאקינתוס (פרק ח).

ספר רביעי

לו שילך לקראת האויב מתוך ביטחון מלא, ללא כל הרהורי־דברים, שיצא בשלום אף מסכנה זו. שכל אימת שהדברים מגיעים לידי כורח, כמו במקרה שלנו, אין מקום להרהורים, ומן הצורך הוא להסתכן ללא שהיות. אני כשלעצמי רואה שרוב הנסיבות הן לטובתנו, אם נגמור בדעתנו לעמוד על עמדנו ולא להסגיר את יתרונותינו מתוך פחד מפני המונו הגדול של האויב. טוב לנו, לדעתי, שהמקום אינו נוח לגישה, ואם נחזיק מעמד, יהא לנו לבעל־ברית; אך אם ניסוג, קל יהא לאויבים לעלות עליו, אף אם טרשי הוא כשלעצמו. שעה שאין איש מעכב עליהם; ואנו ניתקל באויב איום יותר, כי לא קל יהא לו לסגת אחור, אף אם נלחץ עליו בתוקף, שכן כל עוד הם נמצאים באניות, קל מאוד להדפם, אך אם ינחתו יהיו שווים לנו. וגם המונם אין בו כדי להפחידנו, שאם גם רב מספרם יילחמו בנו מעטי־מעטים בלבד בשל קשיי העגינה. ואין לנו כאן עסק עם צבא גדול הלוחם ביבשה בתנאים דומים לשלנו, אלא עם לוחמים מעל גבי אניות, הזקוקות להזדמנויות טובות מרובות בים¹. ולפיכך סבורני, שקשייהם שקולים כנגד מנייננו הזעום. אתונאים אתם, ואתם יודעים מנס־יונכם בעסקי הים, שמן הנמנע הוא לנחות בכוח מאניות, אם אויב עומד על החוף ואינו נסוג מפחד הלמות המשוטים והתקרבותן של אניות מטילות אימה. ואני דורש מכם לעמוד היום על עמדכם, להדוף את האויב על שפת הים ממש ולהציל את נפשכם אתם ואת המקום.

יא לאחר שעודדם דימוסתניס בדברים מעין אלו, נתאוששו האתונאים עוד יותר, ירדו אל הים ונערכו על שפתו ממש. והלאקדימונים עקרו ממקומם והתקיפו את הביצורים בבת אחת גם בחיל־היבשה שלהם וגם באניותיהם. הן היו ארבעים ושלוש במניין, ועמהן שט כשר־הצי תראסימילידאס בן קראטיסיקליס, איש ספארטה. הוא התקיף במקום, שבו ציפה דימוסתניס שיתקיף. והאתונאים התגוננו מפניהם בשני הצדדים, בים וביבשה כאחד. והלאקדימונים חילקו את אניותיהם לקבוצות קטנות והתמידו בהתקפותיהם בהתלהבות רבה, כשהם נחים ולוחמים חליפות, ועודדו זה את זה בקול רם להדוף את האויב וללכוד את החומה. יותר מכולם הצטיין בראסידאס. הוא עצמו היה טריארארכוס¹, וכשראה שהטריארארכים והקברניטים מהססים וחרדים על אניותיהם שלא תתנפצנה (שכן היה החוף סלעי), גם במקום שנדמה היה שאפשר לנחות בו, קרא בקול גדול, שאין הדעת נותנת שיתנו לו לאויב להתבצר בארצם הם, מתוך שהם חסים על עצים, אלא עליהם לשבר את האניות ולנחות בכוח; הוא אף הפציר בבעל־הברית שלא יירתעו מלהקריב זו הפעם את אניותיהם למען הלאק־

[י] 1. רוח נוחה, מרחב לתמרונים ועוד.

[יא] 1. מפקד אניית מלחמה (באתונה שימשו על־פי רוב כטריארארכים אותם האנשים, שהתקינו בכספם למען העיר את האניה).

ספר רביעי

דימונים, תחת כל הטובות שגמלו עליהם, אלא יחתרו אל החוף וינחתו בכל דרך שהיא וישתלטו גם על המקום וגם על האנשים.

יב ולא סוף דבר שהלהיב אחרים לכך, אלא אף אילץ את קברניטו לחתור אל החוף ועלה על הכבש¹. כשניסה לרדת, הופה אחור על-ידי האתונאים, ומשנפצע פצעים רבים, התעלה. כשנפל לתוך החלק הקדמי של האניה, נשמט שלטו מזרועו, נפל אל הים ונסחף אל החוף, והאתונאים הרימוהו והשתמשו בו לאחר זמן למצבת-הניצחון, שהקימו לזכר ההתקפה הזאת. גם שאר הלאקדימונים גילו מסירות רבה, אך לא יכלו לנחות מחמת קושי השטח ומחמת האתונאים, שעמדו איתן במקומם ולא נסוגו אף במשהו. וכל כך נשתנו עליהם סדרי הדברים, עד שהאתונאים נלחמו ביבשה, ועל אדמה לאקונית, להדוף את הלאקדימונים שהתקרבו מצד הים; ואילו הלאקדימונים נלחמו באתונאים מהאניות כדי לנחות על אדמתם הם, שנהפכה להם לאויבת. כי בימים ההם נשתבחו הלאקדימונים בייחוד שהם החזקים בדרי היבשה ושחיל-הרגלים שלהם אין דומה לו, והאתונאים היו מהוללים כחזקים במדינות הים, העולים על הכל בציים.

יג באותו יום ובמקצת היום שלאחריו ערכו הלאקדימונים התקפות, ולסוף חדלו מהן. ביום השלישי שלחו אחדות מאניותיהם לאַסינִי¹ להביא עצים בשביל מלאכת מכוונות, שכן ציפו שבסיוע המכוונות יוכלו לכבוש את החומה שממול לנמל חרף גובהה, כי כאן היה המקום נוח יותר לנחיתה. בינתיים הגיעו אניות האתונאים מזאקינתוס. מניינן עלה עכשיו לחמישים, כי נצטרפו אליהן אחדות מאניות-המשמר שבנאב-פאקטוס וארבע אניות כיאיות. כשראו שהחוף והאי מלאים הופליטים ושאניות הלאקדימונים שרויות בנמל ואינן שטות לקראתם, נבוכו ולא ידעו היכן יעגנו. הם הפליגו לפי שעה לפרוֹטִי, אי שומם בסמוך לפילוס², ולנו בו. למחרת הפליגו משם, ערוכים לקרב-אניות. הם נתכוונו להילחם במרחבי הים, אם האויב ישוט לקראתם; ואם לאו, ישוטו בעצמם לנמל. אך הלאקדימונים לא יצאו לקראתם, ואף לא חסמו את המבואות, כפי שהעלו בדעתם תחילה, אלא ישבו בשלווה³ על החוף, מלאו את האניות והתכוונו להילחם בנמל, אם תשוט ותבוא אחת האניות לכאן, שעל כן היה רחב-ידיים.

יד משהכירו האתונאים בדבר, התפרצו ודרך שני המבואות, הסתערו על אניות הלאקדימונים, שרובן כבר היו במים עמוקים¹, כשחרטומיהן כלפי האויב, והניסו. הם דלקו אחריהן, ככל שיכלו במרחק זעום כזה, חיבלו רבות מהן ותפסו חמש, אחת מהן

[יב] 1. גשר הנחיתה.

[יג] 1. בדרום-מזרח מסיניה. 2. מצפון לפילוס. 3. לא התקיפו את הביצורים.

[יד] 1. מרוחקות מן החוף.

על אנשיה, את שאר האניות התקיפו אף לאחר שנמלטו אל החוף, וכמה מהן חובלו קשות בעוד הן מתמלאות אנשים, לפני פרישתן לים; ואחדות קשרו בחבלים אל אניותיהם וגררון כשהן ריקות, כי אנשיהן ברחו. כשראו זאת הלאקדימונים, נתמלאו צער על האסון שבא עליהם, כי אנשים משלהם נותקו באי. והם חשו לעזרה, נכנסו לתוך הים כשנשקם עליהם, החזיקו באניות והשתדלו למשכן אחורנית. וכל אחד דימה בנפשו, שהעבודה מתעכבת במקום שאין הוא עצמו נוכח בו. וההמולה היתה גדולה, מאחר שגם סדרי הקרב על האניות נשתנו עליהם. כי בהתלהבותם ובהתרגשותם נלחמו הלאקדימונים, כפי שניתן לומר, מלחמת־ים מן היבשה, ואילו האתונאים המנצחים ביקשו לנצל את ההצלחה שנפלה בחלקם ככל המרובה, ונלחמו מלחמת־יבשה מן אניותיהם. לאחר שגרמו זה לזה טרדה מרובה וחבלות, נתפרדו לסוף. והלאקדימונים הצילו את כל אניותיהם הריקות, חוץ מאותן שנתפסו בראשונה. שני הצדדים הלוחמים חזרו אז לאניותיהם. והאתונאים הקימו מצבת־ניצחון, החזירו את החללים, השתלטו על שברי האניות, והחלו שטים מיד מסביב לאי ושומרים על האנשים שנותרו שם. והפילופונסים שביבשה, שבאו עכשיו לעזרה מכל הערים, נשארו במקומם על־יד פילוס.

טו כשהגיעה לספארטה הבשורה על הנעשה בפילוס, ראו בכך פורענות גדולה ומצאו לראוי שראשי השלטון ירדו אל המחנה, יראו בעיניהם מה הם פני הדברים ויחליטו לאלתר מה שיחליטו לפי ראות־עיניהם. הם ראו, שמן הנמנע הוא לעזור לאנשיהם שבאי, ואף לא רצו להסתכן ולחכות, עד שיארע בהם דבר¹ מתוך רעב או עד שיוכרעו על־ידי מרובים מהם, ולפיכך החליטו לבוא עם המצביאים האתונאים לידי הסכם על הפוגה בפילוס, לשגר לאתונה שליחים לשאת ולתת על ברית שלום, ולהשתדל לקבל את אנשיהם במהרה.

טז המצביאים קיבלו את ההצעה, והם עשו ביניהם חוזה להפוגה על־פי תנאים אלו: על הלאקדימונים להסגיר לאתונאים את האניות, שבהן נלחמו בים, ולהביא לפילוס את כל שאר אניות־המלחמה שבלאקוניה ולמסרן לידיהם; ואל להם לשאת חרב אל המבצר לא בים ולא ביבשה. על האתונאים להרשות ללאקדימונים שביבשה לשלוח לאנשים שבאי לישה של קמח במכסה קצובה: לכל חייל קב¹ קמח־שעורים ולוג² יין ומנת בשר, ולכל משרת³ מחצית מכל אלה; דברים אלו יישלחו בפיקוח האתונאים, ושום סירה אל לה לשוט לשם בסתר. האתונאים ימשיכו להחזיק משמר על האי, אך אסור להם לנחות בו ואל להם לשאת חרב אל צבא הפילופונסים לא ביבשה ולא בים. אם שום צד מן הצדדים יעבור על תנאי כל שהוא מתנאים אלו או על פרט מפרטיו, יהא

[טו] 1. אבפמיזם (לשון יפה). כלומר, ימותו ברעב או ילכו בשבי.

[טז] 1. כ־2,2 ליטר. 2. קצת יותר ממחצית הליטר. 3. ההילוסים (ראה פרק ח).

חֲזוּה־הַפּוּגָה בַטֹּל וּמִבּוּטֵל לֵאלֹתֶר. הַחֲזוּה כּוּחוֹ יִפֶּה, עַד שִׁיחֲזֹרוּ שְׁלִיחֵי הַלֹּאקְדִּימוֹנִים מֵאֲתוֹנָה; וְעַל הָאֲתוֹנָאִים לְהוֹלִיכֵם לִשְׁם בִּטְרִיאָרָה וּלְהַחְזִירָם מִשָּׁם. מִשִּׁיחֲזֹרוּ הַשְּׁלִי־חִים, יִתְבַטֵּל חֲזוּה־הַפּוּגָה, וְעַל הָאֲתוֹנָאִים לְהַחְזִיר אֶת הָאֲנִיּוֹת כְּמוֹת שְׁקִיבִלּוֹן. עַל־פִּי תִנָּאִים אֱלוֹ נַעֲשֶׂה חֲזוּה־הַפּוּגָה. הָאֲנִיּוֹת, שִׁישִׁים בְּמִנִּיין, הוֹסְגְרוּ, וְהַצִּירִים הוֹסְעוּ לֵאֲתוֹנָה. כְּשֶׁהִגִּיעוּ לִשְׁם, אָמְרוּ כְּדֹבְרִים הָאֵלֶּה:

יז 'הוֹ אֲתוֹנָאִים, הַלֹּאקְדִּימוֹנִים שֶׁלַּחוּ אוֹתָנוּ לְשַׁדֵּל אֶתְכֶם לְהִגִּיעַ עִמָּנוּ לִידֵי תִנָּאִים כְּאֵלֶּה בְּדִבְרֵי הָאֲנָשִׁים שְׁבֵאִי, שִׁיְהֵא בְּהֶם מִן הַתּוֹעֵלֶת לָכֶם, וּבְאֹתָהּ שַׁעַיִבִיאוּ כְבוֹד גַּם לָנוּ, כְּכֹל שֶׁהִדְבַּר נִיתֵן בְּמִצַּב שְׁאֲנוּ שְׂרוּיִים בּוֹ. וְאִם נֶאֱרִיךְ בְּדִיבּוּרָנוּ, לֹא יֵהֵא זֶה כְּנֹגֵד נֹוֶהֲגָנוּ. לְהִיפֹךְ, מִנֶּהֱגַ מְקוֹמָנוּ הוּא לֹא לְהִשְׁתַּמֵּשׁ בְּמַלִּים מְרֻבּוֹת בְּמִקּוֹם שְׂדִי בְּמוֹעֲטוֹת; אֲבָל אֵין אֲנוּ מְקַמְצִים בְּמַלִּים, כְּשֶׁהִשְׁעָה מַחִיבֵת לְהֶאֱרִיךְ בְּדִיבּוּר כְּדִי לְבַרֵּר עֲנִיין מֵהַעֲנִיִּינִים הַחֲשׁוּבִים וּלְהַשִּׁיג אֶת הַנֶּדְרֶשׁ. וְאֵל תִּאֲזִינוּ לְדִבְרֵינוּ בְּאִיבָה, וְאֵל תַּחֲשְׁבוּ שְׁבֵאֲנוּ לְלַמַּדְכֶם כְּאִילוֹ הֵייתֶם חֲסֵרֵי־בִינָה, אֲלֹא רְאוּ בְנוֹ אֲנָשִׁים הַבָּאִים לְהַזְכִּיר לְנְבוֹנֵי־עֲצָה מֵהֶם יוֹדְעִים בְּעֲצָמָם. בִּידְכֶם הוּא לְהַפִּיק תּוֹעֵלֶת מֵהַצִּלְחָה שֶׁהִגִּיעַתְכֶם, לְקִיִּים בִּידְכֶם מֵהֶם שֶׁאֵתֶם מַחְזִיקִים בּוֹ וּלְהוֹסִיף עָלָיו כְּבוֹד וְתִהְיֶלֶה, וְלֹא לְבּוֹא לִידֵי הַנִּיסִּיּוֹן, שֶׁמִּתְנַסִּים בּוֹ אֲנָשִׁים שְׁאִינֶם לְמוֹדִים לְטַעוֹם טַעְמָה שֶׁל הַצִּלְחָה; שֶׁמִּתּוֹךְ שֶׁהַצִּלְחָתָם בָּאָה לָהֶם בְּמִפְתִּיעַ, הֵם תּוֹפְסִים בְּשֶׁל תְּקוּוֹתֵיהֶם אֶת הַמְּרֻבָּה. אֵךְ אֲנָשִׁים, שֶׁעָבְרוּ עֲלֵיהֶם בְּחִיָּהֶם תְּמוּרוֹת הַרְבֵּה, לְטוֹבָה וּלְרַעָה, נְבוֹנִים הֵם מִלְּהֶאֱמִין בִּיּוֹתֵר בְּהַצִּלְחוֹת. וְדַבֵּר זֶה, כֹּךְ מִסְתַּבֵּר, נִכּוֹן לִגְבִי עִירָנוּ וְעִירְכֶם לְפִי הַנִּסְיוֹנוֹת, שֶׁנִּתְנַסִּינוּ בָּהֶם לְשַׁעֲבֵר.

יח 'וְאַתֶּם תְּכִירוּ זֹאת, לְכַשְׁתַּתְּבוּנָנוּ בְּפוֹרְעֲנוּיּוֹת, שְׁבֵאוּ עָלֵינוּ עֲכָשִׁיו. אֲנוּ, שֶׁהֵינּוּ סְפוּ־נִים¹ יוֹתֵר מִכָּל הַיּוֹנִים, בָּאִים לְחַלּוֹת פְּנִיכֶם; וְאֲנוּ בָּאֲנוּ לְבַקֵּשׁ מִכֶּם דְּבָרִים, שְׁבֵת־חִילָה סְבוּרִים הֵינּוּ שְׁכוּחָנוּ יִפֶּה לְתַת לְאַחֲרִים. וְאוֹלָם לֹא מִפְּנֵי שֶׁנִּתְדַלְדַּל כּוּחָנוּ אִירַע לָנוּ הַדְּבַר הַזֶּה, וְלֹא מִפְּנֵי שֶׁגָּבַהּ לְבָנוּ בִּיתְרוֹן כּוּחָנוּ; לֹא, כּוּחָנוּ עָתָה כְּכוּחָנוּ אֲזִי, אֲלֹא שֶׁטַעֲיָנוּ בְּשִׁיקוּל־הַדַּעַת, דְּבַר הָעֵלּוּל לְקִרּוֹת לְכָל אֶחָד וְאֶחָד. וּלְפִיכָךְ אֵין הַדַּעַת נֹוֶתֶנֶת, שְׁבֵשֵׁל חוֹסְנָה שֶׁל עִירְכֶם וְהַכִּיבוּשִׁים הַחֲדָשִׁים שֶׁכְּבִשְׁתֶּם תִּדְמוּ בְּנַפְשְׁכֶם, שֶׁהִמְזַל יֵאִיר לָכֶם תְּמִיד פְּנִים. מִדְּרַפֵּם שֶׁל אֲנָשִׁים נְבוֹנִים לְשִׁמּוֹר עַל טוֹבוֹתֵיהֶם מִתּוֹךְ שֶׁהֵם רוֹאִים אוֹתָן כְּנִתּוֹנוֹת לְתִמּוּרָה וּלְשִׁאֵת בִּיתֵר תְּבוּנָה אֶת סֵאת פּוֹרְעֲנוּתָם; וְהֵם יוֹדְעִים, שְׁבֵת־מִלְחָמָה אֵין אָדָם יָכוֹל לְצַמְצֵם אֶת חֲלָקוֹ בֵּה עַד הֵיכֵן שֶׁהוּא רוֹצֶה, אֲלֹא עָלָיו לְלַכֵּת עַד הַמְּקוֹם שֶׁהַגּוֹרֵל מוֹלִיךְ אוֹתוֹ. וְאֲנָשִׁים כְּמוֹת אֵלֶּה עֲלוּלִים פְּחוֹת לְהִכְשֵׁל, מִפְּנֵי שֶׁאֵין דַּעַתָּה זְחוּחָה עֲלֵיהֶם בְּשֶׁל הַצִּלְחָתָם וְאִינֶם שְׂמִים בֵּה מִבְּטָחָם, וְהֵם מִשְׁבִּיתִים אֶת הַמִּלְחָמָה בְּעוֹד יָדָם עַל הָעֲלִיוֹנָה. וְנֵאָה הוּא לָכֶם, הוֹ אֲתוֹנָאִים, שֶׁתִּנְהַגּוּ כֹךְ גַּם כְּלִפְיָנוּ. שֶׁאִם לֹא תִישָׁמְעוּ לָנוּ וְתִכְשְׁלוּ, וְרַבּוֹת הֵן הָאֲפִשְׁרוּיּוֹת לָכֶךְ, תִּתְּנוּ מְקוֹם לְח־

[יח] 1. חֲשׁוּבִים.

שוב, שגם מה שעלה בידכם לא בא לכם אלא מכוחו של המזל; אך היום בידכם הוא להשאיר אחריכם לדורות שם טוב לא-מפוקפק של עוצמה ותבונה כאחד.

יט וּלְפִיכֶךָ קוֹרְאִים לָכֶם הַלְאֻקְדִּימוֹנִים לְכָרוֹת אֹתָם בְּרִית וּלְהַשְׁבִּית אֶת הַמִּלְחָמָה, וְהֵם מְצִיעִים לָכֶם שְׁלוֹם וּבְרִית־מִלְחָמָה וְטִיפּוֹחַ יַחְסִי יְדִידוֹת וְקִירְבָּה בִּינִיכֶם לְבִינֵיהֶם בְּכָל דָּבָר וּדְבָר; וְהֵם מְצִידִם מִבְּקָשִׁים מִכֶּם אֶת הָאֲנָשִׁים שְׂבָאִי. וּלְדַעְתֶּם, טוֹב הוּא שְׂאֲנוּ וְאַתֶּם לֹא נִסְתַּכֵּן עוֹד. אַתֶּם — שִׁיחֲלָצוּ בְּכֹחַ, שְׁעָה שִׁיזְדַּמֵּן לָהֶם שׁוֹם פֶּתַח הַצֶּלָה; וְאַנּוּ — שִׁיּוֹכְרָעוּ בַּמִּצּוֹר וַיִּפְּלוּ לַתּוֹךְ רָעָה גְדוֹלָה יוֹתֵר.¹ סְבוּרִים אֲנִי, שֶׁשְּׁנֵאָה עֲזָה נִיתַנְתָּ לְבִיטוֹל בִּיתֵר וְדָאוֹת לֹא כְּשֶׁאַחַד הַצַּדִּידִים שׁוֹאֵף נִקְמוֹת, וְהוּא מַחִיֵּב אֶת יָרִיבוֹ, כְּשִׁידּוֹ גּוֹבֶרֶת בַּמִּלְחָמָה, בְּשָׁבוּעוֹת־אֵלֶּה כְּפוּיּוֹת וּמִשְׁלִים עִמּוֹ בַּתְּנָאִים לֹא־שׁוּוִים, אֲלֹא מִתּוֹךְ שֶׁהוּא מִנְצַח אֶת אוֹיְבוֹ גַּם בְּנִדְיבוֹת־לְבוֹ, כְּשֶׁאֲפֹשֶׁר לְהַשִּׁיג אוֹתוֹ דְּבַר עֲצָמוֹ גַּם בְּדַרְכֵי חֶסֶד, וּמִשְׁלִים עִמּוֹ בַּתְּנָאִים הוֹגְנִים, שֶׁלֹּא פִּילֵל לָהֶם. כִּי יָרִיב, הָרֹאֶה עֲצָמוֹ כְּחִיֵּיב־טוֹבָה, שׁוֹב אֵינוֹ שׁוֹאֵף לְנִקְמָה בְּשֵׁל הַתְּנָאִים, שֶׁכְּפוֹ עָלָיו, אֲלֹא מִבְּקֵשׁ לְהַחֲזִיר נְדִיבוֹת תַּחַת נְדִיבוֹת, וְהוּא מוֹכֵן יוֹתֵר לְעִמּוֹד בַּתְּנָאִי הַהִסָּכֶם מִתּוֹךְ רִגְשׁ הַכְּבוֹד, שֶׁלְּבוֹ רוֹחֵשׁ. וּמִדְּרָכֶם שֶׁל בְּנֵי־אָדָם לְנַהוֹג כֵּךְ כִּלְפֵי אוֹיְבֵיהֶם־בְּנַפְשׁ יוֹתֵר מֵאֲשֶׁר כִּלְפֵי אֵלֶּה שָׂרִיב לָהֶם עֲמָהֶם עַל דְּבָרִים שֶׁל מֵה־בְּכֵךְ. וְעוֹד, מִטְּבַעֵם שֶׁל בְּנֵי־אָדָם לוֹוֹתֵר בְּשִׁמְחָה לְאוֹתָם הַמוֹתְרִים מִרְצוֹן, אֵךְ לְהִסְתַּכֵּן וּלְהִילָחֵם עַד הַסּוֹף, אֵף בְּנִיגוֹד לְהַכְרֵתָם, בַּמִּתְרַבְּרִים.

כ וְנֵאָה הוּא לָנוּ וְלָכֶם לְהַתְּפֹשֶׁר בִּינֵינוּ כַּעַת, אִם בְּיוֹם מִן הַיָּמִים, עַד שֶׁלֹּא תִּבּוֹא עָלֵינוּ בִּינְתִיִּים פּוֹרְעָנוֹת, שְׂאִין לָהּ תִּקְנָה¹; שְׂאִם תִּבּוֹא, מִן הַהִכְרָח, שְׁנִיטוֹר לָכֶם אִיבָה נִיצַחַת וּמִיּוֹחַדֶּת², מִלְּבַד זֶה הַמְּדִינִית, וְאַתֶּם תֵּאָבְדוּ מִה שְׂאֲנוּ מְצִיעִים לָכֶם הַיּוֹם³. וּלְפִיכֶךָ בּוֹאוּ וְנִשְׁלִים בִּינֵינוּ, עַד שֶׁלֹּא הוֹכְרָעָה הַמִּלְחָמָה, וְכָל עוֹד כְּבוֹדְכֶם אֲתָכֶם וִידִידוֹתֵנוּ נִיתַנְתָּ לָכֶם, וְכָל עוֹד לֹא בַּאֲתָנוּ חֶרֶפָה¹ וְאֶסּוֹנָנוּ נִיתֵן לִישׁוּב בַּתְּנָאִים הוֹגְנִים; הִבֵּה נְבִירוֹר לְעַצ־מִנּוּ שְׁלוֹם תַּחַת מִלְחָמָה וְגַם נַעֲנִיק לְשֹׂאֵר הַיּוֹנִים הַרוּחָה מִצְרוֹתֵיהֶם. וְהֵם יִרְאוּ אֲתָכֶם כְּחִיִּיבִים בְּיוֹתֵר גַּם בְּזֹאת; שְׂאֵף־עַל־פִּי שֶׁנִּגְרָרוּ לְמִלְחָמָה בְּלִי לְדַעַת בְּבִירוֹר מִי פֶתַח כָּה־אֵךְ אִם הִיא תִּתְּבַטֵּל (וְהַהִכְרָעָה בְּדָבָר זֶה נִתּוֹנָה בְּעִיקָר עֲכָשִׁיו בִּידְכֶם), יִתְּלוּ אֶת הַטּוֹבָה בָּכֶם. וְאִם תִּחְלִיטוּ עַל כֵּךְ, תּוֹכְלוּ לְרִכּוֹשׁ אֶת יְדִידוֹתֵם הַנֶּאֱמָנָה שֶׁל הַלְאֻקְדִּימוֹנִים, הַמְצִי־עִים לָכֶם בְּעֲצָמָם אֶת יְדִידוֹתֵם, לֹא מִתּוֹךְ כְּפִיָּה אֲלֹא מִתּוֹךְ נְדִיבוֹת. תִּנּוּ דַּעְתְּכֶם אֶל הַטּוֹבוֹת הַכְּלוּלוֹת מִטְּבַעוֹ שֶׁל דְּבַר בִּידִידוֹת זֶה. וְדַעוּ, שְׂאִם אֲנִי וְאַתֶּם נַעֲשֶׂה יָד אַחַת, יִחְלְקוּ לָנוּ שְׂאֵר הַיּוֹנִים כְּבוֹד גְּדוֹל, שֶׁעַל כֵּן פְּחוּתִים הֵם מִמֶּנּוּ.

כא כְּדָבָרִים הָאֵלֶּה דִּיבְרוּ הַלְאֻקְדִּימוֹנִים. כְּסְבוּרִים הָיוּ, שְׂמֵאֲחֵר שֶׁהָאֲתוֹנָאִים הַשְּׁתוּקָקוּ

[יט] 1. יִפְּלוּ בְּשָׂבִי.

[כ] 1. אִם אֲנָשִׁיהֶם בְּסַפָּאקְטָרִיָּה יִפְּלוּ בְּשָׂבִי. 2. מִצַּד קְרוּבֵיהֶם שֶׁל הַשְּׁבוּיִים (מִלְּבַד הַשְּׁנֵאָה הַפּוֹלִיטִית).

3. שְׁלוֹם, בְּרִית מִלְחָמָה וִידִידוֹת (רֹאֵה פֶּרֶק יט).

קודם¹ לכרות ברית-שלום, אלא שסירובם הם מנעם מכך, יקבלו עכשיו בשמחה את השלום המוצע להם ויחזירו את האנשים. אבל האתונאים סברו, שהואיל והם כולאים את האנשים באי, מוכן ומזומן להם השלום בכל שעה שירצו, והם הלכו בגדולות מזה. בייחוד השיאם לכך קליאון בן קלאינטוס, דבר-העם² באותו זמן, שהשפעה יתירה היתה נודעת לו על ההמון. והוא פיתם להשיב, שתחילה יש להם לאנשים שבאי להסגיר את עצמם ואת הנשק ולתת להוליכם לאתונה. משויבאו יש להם ללאקדימונים להחזיר את ניסיאה ואת פיגאי ואת טרוזין ואת אכיאה (מקומות אלו לא לקחום הלאקדימונים במלחמה, אלא האתונאים ויתרו עליהם³ על-פי ההסכם הקודם⁴ בשל הפורענויות שהתרגשו עליהם⁵, בשעה שביקשו שלום יותר מאשר כעת). ואז יהא ניתן להם לקבל את אנשיהם ולכרות ברית-שלום למשך זמן, שייראה לטוב לשני הצדדים.

כב השליחים לא ענו ולא כלום על הדרישות האלה, אלא ביקשו לבחור להם סינהדרים¹ לשאת ולתת עמהם בנחת על כל פרט ופרט ולבוא לידי הסכם ככל שיוכלו לשדל זה את זה. על כך התקיפם קליאון קשות ואמר, שהוא ידע מראש שאין הם פנים, ועכשיו גם ברור הדבר, שכן אין הם רוצים לומר ולא כלום בפני העם, אלא מבקשים לישב בסוד חבר-אנשים מועטים. והוא קרא להם לומר דבריהם לפני הפול, אם כוונתם יש-רה. הלאקדימונים ראו, שאינם יכולים לדבר לפני העם, אף אם יש בדעתם לוותר ציב-חד בשל אסונם, שלא ישיאו שם רע לעצמם בין בעלי-בריתם, אם יוציאו דבר מפיהם ולא ייענו; הם גם נוכחו לדעת, שאין בדעתם של האתונאים לתת להם את מבוקשם בתנאים הוגנים, ולפיכך הלכו להם מאתונה בידיים ריקות.

כג משחזרו השליחים, פסקה מיד¹ ההפוגה² בפילוס, והלאקדימונים תבעו להחזיר להם את אניותיהם, כפי שעשו ביניהם. אבל האתונאים טענו כנגדם, שהם התקיפו את המבצר, שלא כמוסכם ביניהם, והאשימום גם בדברים אחרים, שאינם ראויים, לדעתי, שיזכירום, וסירבו להחזיר את האניות, והם הסתמכו על התנאי האומר¹, שאם יופר פרט מן הפרטים יהא חוזה ההפוגה בטל ומבוטל. הלאקדימונים הפריכו טענותיהם, ציינו את עיכוב האניות כמעשה-עוול, ונפטרו מהם ופינו עצמם למלחמה. שני הצדדים המשיכו את המלחמה בפילוס בכל המרץ. האתונאים היו שטים תמיד ביום מסביב לאי בשתי אניות בכיוונים הפוכים, ובלילה היו כולן עוגנות מסביבו, חוץ מאשר בצד הפונה לים הפתוח בשעת רוחות טוערות. ומאתונה באו אצלם עשרים

[כא] 1. אחרי המגיפה והפשיטה השנייה לאטיקה בשנת 430 (ראה ב, נט). 2. במקור: דימאגוג (מלה זו אינה בהכרח מלת-גנאי). 3. ראה א, קטו. 4. ברית שלושים השנה. 5. ראה א, קיד.

[כב] 1. סנהדרין (היושבים יחד), ועד מצומצם של מיופייכוח.

[כג] 1. ראה פרק טז. 2. היא נמשכה כעשרים יום (ראה פרק לט).

ספר רביעי

אניות לעזור להם להחזיק משמר על האי, וכך עלה מניין אניותיהם לשבעים. והלאק־דימונים חנו ביבשה והתמידו בהתקפותיהם על המבצר, כשהם מצפים לשעת־כושר שתיפול לידיהם להציל את אנשיהם.

כד בינתיים ¹ הביאו הסיראקוסים ובעלי־בריתם בסיקליה את הצי שהתקינוהו, וסיפחוהו אל אניותיהם, שהחזיקו משמר במיסיני, וערכו מלחמה מכאן. לכך השיאום בייחוד הלוקרים משנאתם לריגיים, ואף הם עצמם פשטו שוב ² כאיש אחד אל אדמתם. הסיראקוסים אף ביקשו לנסות מזלם בקרב־ים, שכן ראו שבידי האתונאים רק אניות מעטות, וגם נודע להם שרוב האניות, שעמדו לבוא לסיקליה, צרות על האי ³. והם ציפו, שאם תגבר ידם בים, יוכלו לצור על ריגיון בים וביבשה וללכדה על־נקלה, ואז יתחזק מעמדם. שמאחר שריגיון, קצה ארץ איטליה, ומיסיני של סיקליה סמוכות זו לזו, לא יוכלו האתונאים לעגון שם ⁴ ולהשתלט על המיצר. המיצר הוא לשון־ים בין ריגיון ובין מיסיני, במקום שבו סמוכה סיקליה ביותר ליבשה. וזהו המקום המכונה כאריבדיס, שבו שט ועבר, לפי המסופר, אודיסבס ⁵. ובגלל צרותו ונהייתם של מימי שני ימים גדולים לתוכו, הטי־סיני ⁶ והסיקלי, הריהו מלא זרמים, ולפיכך מוחזק, כפי שטבע הדברים מחייב, כמסופך.

כה במיצר־ים זה נאלצו פעם הסיראקוסים ובעלי־בריתם להילחם בשעה מאוחרת של היום בשל ספינה אחת, שעשתה כאן את דרכה ¹. הם הפליגו בשלושים אניות ומעלה לקראת שש־עשרה אניות של האתונאים ושמונה של הריגיאים. הם נוצחו עד מהרה על־ידי האתונאים, והפליגו לאחור, כל אחד כאשר מצאה ידו, לאחר שאבדה להם אניה אחת. והלילה ירד עליהם בעיצומו של הקרב. אחר הדבר הזה עזבו הלוקרים את אדמת הריגיאים, ואניות הסיראקוסים ובעלי־בריתם נתקבצו בכף פלוריס של מיסיני ² ועגנו שם, וגם חיל היבשה חנה על־ידם בחוף. והאתונאים והריגיאים שטו ובאו אצלם, וכשראו שאניותיהם של הסיראקוסים ריקות מאדם, התקיפון. אך להם עצמם אבדה אניה אחת, שנלכדה ביד־ברזל שהוטלה עליה ³, ואנשיה קפצו הימה ונמלטו בשחייה. אחר הדבר הזה נכנסו הסיראקוסים לאניותיהם, שנגררו בחבלים למיסיני לאורך שפת־הים. כשהתקיפום האתונאים שוב, פנו הסיראקוסים במפתיע כלפיהם והקדימו להסתער עליהם, ולאתונאים אבדה עוד אניה אחת. בשיוטם לאורך החוף ובקרב־האניות המשונה הזה לא היתה ידם של הסיראקוסים על התחתונה, והם הגיעו לסוף בשלום לנמל מיסיני.

[כד] 1. המשך פרק א. 2. ראה פרק א. 3. ספאקטיריה. 4. אם ריגיון תילכד. 5. ראה אודיסיאה סוף שיר יב. 6. האטרוסקי.

[כה] 1. הספינה (ספינת־סוחר) של הסיראקוסים היתה, והאתונאים רדפו אחריה. 2. בצפון־מזרח מיסיני. 3. מהיבשה.

ספר רביעי

ולאתונאים הוגד, שאֲרֵכִיָאס וסיעתו עומדים להסגיר את קאמארינה⁴ לסיראקוסים, והם שטו לשם. בתוך כך צבאו המיסינים עם כל חיל-היבשה שלהם ועם כל אניות בעלות-הברית על נאפסוס⁵ הכאלקידית, הגובלת בהם. ביום הראשון כלאו את הנאפסים בתוך חומותיהם והשחיתו את ארצם; למחרת שטו סביב-סביב⁶ באניו-תיהם והשחיתו את הארץ שלאורך הנהר אֶקְסִינִיס, ובחיל-היבשה שלהם הסתערו על העיר עצמה. בינתיים ירדו אליהם מההרים רבים מהסיקלים⁷ להיות להם לעזר מהמיסינים. כשראום הנאפסים נתמלאו אומץ-לב וקראו זה לזה, שהליאונטינים⁸ ושאר בעלי-בריתם היוונים קרבים ובאים לעזרתם, והם הגיחו פתאום במרוצה מהעיר, התנפלו על המיסינים, הבריחום והרגו בהם יותר מאלף איש. והנשארים נסוגו בקושי לבתיהם, כי הבארבארים⁹ התנפלו עליהם בדרכים והשמידו את רובם. והאניות חזרו למיסיני ונתפזרו משם לאחר-מכן למקומותיהן¹⁰.

והליאונטינים ובעלי-בריתם צבאו מיד יחד עם האתונאים על מיסיני, כעל עיר שתש כוחה, וניסו להסתער עליה — האתונאים על הנמל וחיל-היבשה על העיר. אבל המיסינים ואחדים מהלוקרים, שנשארו במיסיני כחיל-משמר בפיקודו של דימוטליס לאחר שזאת נאפסוס, הגיחו עליהם פתאום, הניסו את רוב צבא הליאונטינים והרגו רבים מהם. משראו זאת האתונאים, ירדו מאניותיהם וחשו לעזרת הליאונטינים, התנפלו על המיסינים, שהיו מעורבבים¹¹, והבריחום שוב אל העיר. אז הקימו מצבת-ניצחון ונסוגו לריגיון. אחר הדבר הזה המשיכו היוונים שבסיקליה לאסור מלחמה זה על זה ביבשה בלעדי האתונאים.

כו בפילוס המשיכו האתונאים לצור על הלאקדימונים שבאי וצבא הפילופונסים ביבשה שהה במקומו. אך המצור היה לטורח על האתונאים בשל חוסר מזון ומים. כי לא היה שם אלא מעיין אחד בלבד, במצודה של פילוס עצמה, ואף הוא לא גדול. ורוב החיילים היו מחטטים בחצץ אשר על שפת הים ושותים מים כמות אלה, שניתן בדרך הטבע למצוא שם. ומאחר שחנו בשטח קטן¹, צר היה להם המקום, ולאניות לא היה מקום לעגון בו, ויורדיהן היו סועדים את לבם על החוף חליפות, הללו אוכלים והללו עוגנים בים. גם המצור, שנתמשך להם למעלה מכל שיעור, גרם להם מפח-נפש גדול, כי הם ציפו להכריע את הלאקדימונים שבאי תוך ימים מועטים, מאחר שהיו נצורים באי שומם, שמימיו מלוחים. וסיבת הדבר היתה, שהלאקדימונים הכריזו, שכל הרוצה יכניס תבואה טחונה לאי ויין וגבינה וכל דבר-מאכל, שיש בו כדי להועיל

4. עיר נמל בדרום-מזרח סיציליה. 5. מדרום למיסיני (מייסדיה היו יוצאי העיר כאלקיס שב-אבויאה). 6. מסביב ללשון-היבשה שמדרום לנאפסוס. 7. התושבים הבארבארים של סיציליה. 8. מדרום לנאפסוס. 9. הסיקלים (ראה הערה 7). 10. לסיראקוס ולערי בעלי-הברית. 11. כי לאחר נצחונם הרגישו עצמם בטוחים ולא היו ערוכים לקרב.

[כו] 1. חוף הנמל היה ברובו בידי הפילופוניסים.

ספר רביעי

בשעת מצור, והם קבעו שכר גדול על כך והבטיחו שחרור לכל אחד ההילוטים, שיכניס מזון לאי. ורבים הסתכנו בזאת, ובייחוד ההילוטים, ועשו והצליחו. הם היו מפליגים ממקומות שונים בפילופונים והיו שטים ובאים בעוד לילה אל חוף-האי הנשקף אל הים הפתוח². במידת האפשר היו ממתנינים לרוח, שתישאם אל החוף, כי קל היה להתחמק מאניות-המשמר, כשנשב רוח מן הים, מאחר שאי-אפשר היה להן לאניות לשוט בקרבת האי, ואילו הם עצמם חתרו אל החוף בלי לחוס על דבר, כי הם שטו בסירות שנישומו בדמים, וההופליטים שמרו על מקומות הנחיתה שבאי. אך כל אותם שהסתכנו במזג-אוויר שקט, היו נתפסים. ויש שהיו צוללים לים בנמל ושוחים מתחת למים אל האי, כשהם גוררים אחריהם בחבלים נודות-עור מלאים גרגירי-פרג מעורבים בדבש³ וזרעוני-פשתה כתושים⁴. בראשונה לא נתגלו, אך לאחר-מכן הועמדו עליהם אורבים. וכך המציא כל צד תחבולות, הללו להביא לאי צרכי-מזון, והללו לגלותם ולתפסם.

כז כשנודע באתונה, שצבאם שרוי במצוקה ושמזון מובא לאלה שבאי, נבוכו וחששו שמא יבוא החורף בעוד הם טרודים בהסגר. הם ראו, שמן הנמנע יהא להוביל צורכי-מזון מסביב לפילופונים — כי פילוס יושבת במקום שומם, ואף בקיץ לא יכלו לשלוח לשם מזון במידה מספקת — ואי-אפשר יהיה לקיים את ההסגר מחוסר נמלים. וכך יימלטו האנשים שבאי, אם מפני שיניחו ידיהם מהמצור, ואם מפני שישוטו ויצאו בשעת סערה, שתזדמן להם. אך למעלה מהפול פחדו מפני הלאקדימונים, שעל כן סברו שאין הם שולחים עוד אליהם כרוזים, מפני שיש להם משהו לסמוך עליו. והם התחרטו על שדחו את הצעת השלום. אך קליאון, שהכיר שחששותיהם מופנים כלפיו על שמנעם מלבוא לידי הסכם, טען שהשליחים אינם אומרים את האמת. הבאים מפילוס יעצו אז לשלוח לשם צופים, אם אין דבריהם נאמנים עליהם, וקליאון עצמו נבחר על-ידי האתונאים כצופה יחד עם תיאוגניס. אך הוא הכיר, שהוא יהא מוכרח לומר מה שאמרו האנשים שעליהם הלעיו, או שייתפס כבדאי, אם יאמר את ההיפך, ואף ראה שדעתם נוטה עכשיו יותר למסע צבאי, ולפיכך אמר להם שאין להם צורך לשלוח צופים ואף אין להחמיץ את השעה ולהשתהות; ואם השמועות שמועות-אמת הן בעיניהם, יש לשוט על האנשים שבאי. והוא רמז בעקיצה כלפי ניקיאס בן ניקי-ראטוס, שהיה אחד המצביאים ושונאו, ואמר שאילו היו המצביאים אנשים, קל היה לשוט לשם בחיל מצויד כראוי וללכוד את האנשים שבאי; והוא עצמו, אילו היה מצביא, היה עושה זאת.

כח האתונאים החלו רועשים לעומתו ושואלים אותו, מפני-מה אין הוא שט לשם אף עכשיו, אם קל הוא הדבר בעיניו; ואף ניקיאס, שנעקץ מלעגו, נשא קולו ואמר לו,

2. בניגוד לחוף האי הנשקף אל הנמל. 3. לשבור רעבונם. 4. לשבור צמאם.

שכל שהדבר הוא מעניינם של המצביאים, רשאי הוא לקחת כל חיל שהוא רוצה ולנסות בהם דבר. בתחילה היה קליאון מוכן לכך, שכן סבור היה שאין הוא מוותר לו אלא בפה; אך משהכיר, שהוא מוסר לו את הפיקוד באמת, חזר בו וטען שלא הוא המצביא, אלא ניקיאס. לבו נקפו עכשיו, כי לא העלה כלל על דעתו, שהלה יגמור בדעתו להניח לו את מקומו. אך ניקיאס דחק עליו שוב, התפטר מהפיקוד בפילוס והעיד עליו את האתונאים. וככל שקליאון השתדל להשתמט מן המסע ולחזור בו מהדברים שאמר, כן הוסיפו האתונאים, כדרך שההמון למוד לעשות, לדחוק על ניקיאס למסור את השלטון ועל קליאון לקבלו ולשוט על פילוס. ומאחר שלא ידע איך להיחלץ מהדברים שאמרם, קיבל לסוף על עצמו את המסע. והוא ניגש לפניהם ואמר, שאין הוא מתיירא מפני הלאקדימונים והוא ישוט בלי לקחת איש מהאתונאים עצמם, מלבד הלימנים והאימברים¹, שהיו באתונה, והפלטאסטים², שבאו לעזרה מאיינוס³, וארבע מאות קשתים מכל מקום שהוא. והוא אמר, שבסיועם של אלה, נוסף על החיילים שבפילוס, יביא לכאן תוך עשרים יום את הלאקדימונים חיים או יהרגם במקומם. דיבורים קלים אלו הביאו את האתונאים לידי צחוק, אך הנבונים שבהם שמחו בכל זאת על כך, שכן סבורים היו שאחת משתי טובות תגיע אליהם: או שייפטרו מקליאון, ולזה ציפו ביותר, או שהוא יכריע למענם את הלאקדימונים, אם יתבדו בצפייתם.

כט לאחר שהתקין הכול באסיפה והאתונאים הצביעו שהוא יעמוד בראש המסע, בחר לו לחבר את דימוסתניס, אחד המצביאים בפילוס, ומיהר לדרכו. הוא סיפח אליו את דימוסתניס, מפני שהוגד לו שהלה כבר מתכוון לנחות על האי. כי חייליו, שהתענו בשל הקשיים שבמקום והיו נצורים על-ידי אויביהם יותר משצרו עליהם, היו מוכנים ומזומנים ללכת לקראת כל סכנה. ואף הוא עצמו נתחזק בדעתו לאחר הדליקה שנפלה באי. שמאחר שהאי היה מכוסה ברובו עצים ומחוסר-דרכים בשל שוממותו מאז ומעולם, פחד לנחות על האי וכסבור היה, שדברים אלה הם בעיקרם לטובת האויב; שאם ינחת בצבא גדול, יתקיפוהו ממקום סמוי ויגרמו להם אבידות מרובות; שבשל העצים לא ייגלו להם במידה שווה שגיאות האויב ומספר צבאו, אך כל שגיאות צבאו יהיו גלויות לפניהם, ויוכלו להסתער עליהם במפתיע בכל מקום שיבחרו, כי היזמה תהא נתונה בידיהם. ושוב, אם יאלצם להתראות עמו פנים בעובי היער, יגברו המועטים, שהמקומות נהירים להם, על המרובים, שאינם מכירים אותם; וצבאו, אם כי רב הוא, יישמד בהיסח הדעת, מפני שלא יוכלו לראות היכן עליהם לעזור זה לזה. ל האסון שהגיעו באיטוליה¹, שבמידה מסוימת גרמו היער, הוא שהעלה בייחוד חש-

[כח] 1. ראה ג, ה. 2. נושאי מגן קל. 3. בחוף תראקיה (על שפך הנהר הברוס).

[ל] 1. ראה ג, צח, צט.

ספר רביעי

שות אלו על לבו. אך החיילים², שהמקום היה דחוק להם, נאלצו לנחות על קצות האי ולסעוד שם כשמשמר עומד עליהם, ואחד מהם הצית אש שלא בכוונה בחלק מהיער, ומיד באה רוח וליבתו, ורוב היער נשרף בהיסח-הדעת. וכך ראה דימוסתניס, שהלאקדימונים מרובים הם מכפי ששיער; שבתחילה חשד, שהמזון נשלח למספר אנשים קטן יותר³. כמו כן נוכח לדעת, שהאי נוח יותר לנחיתה מכפי שחשב. אז החל מתקין עצמו להתקפה, כלדבר הראוי שהאתונאים ישקדו עליו ביותר. והוא שלח לקרוא לחיילים מבעלי-הברית הסמוכים ואף הכין את שאר הדברים.

קליאון הקדים ושלח לו שליח לדימוסתניס להודיעו, שהוא בא, ולסוף הגיע לפילוס ועמו הגייס אשר ביקש⁴. משנודמנו יחד, שלחו בראשונה פרוז למחנה האויב שב- יבשה לומר להם, שאם רוצים הם למנוע שפיכת-דמים, עליהם לצוות על אותם שבאי להסגיר את עצמם ואת כלי-זינם ולהיאסר בתנאי-מאסר נוחים, עד שיגיעו לידי שום הסכם בשאלות העיקריות.

לא לאחר שנדחתה הצעתם. המתינו יום אחד, ולמחרת העלו על אניות מועטות את כל ההופליטים שלהם ופרשו בים בעוד לילה. זמן מועט לפני עלות השחר נחתו על האי משני עבריו, מצד הים ומצד הנמל; מניינם עלה לשמונה מאות, כולם הופליטים. הם התקדמו בריצה אל תחנת-המשמר הראשונה של האי. צבא האויב היה ערוך בסדר זה: במשמר הראשון היו כשלושים הופליטים; רוב הצבא, בפיקודו של אפיטאדאס, היה שרוי במרכז האי, שהיה גם החלק המישורי שבאי וסמוך למקור מימיהם¹; ופלוגה קטנה שמרה על קצה האי, הנשקף אל פילוס. מקום זה תלול היה מצד הים וקשה להתקפה מצד היבשה. גם מבצר ישן עשוי אבני-גוויל היה שם, והלאקדימונים חשבו שימצאו בו חפץ, אם ייאלצו לסגת תחת לחץ כבד. בסדר זה נערכו הלאקדימונים. לב האתונאים באו בריצה על אנשי המשמר הראשון והרגום מיד, בעוד הם שרועים באהליהם או תופסים נשקם. הם לא הרגישו בנחיתה, מאחר שסבורים היו שהאניות שטות כדרך במשמר-הלילה שלהן¹. משעלה השחר, החל גם שאר הצבא² נוחת. משבעים וכמה אניות נחתו כל צוותיהן, חוץ מהתאלאמיטים³, כשכל אחד חמוש לפי דרכו הוא, שמונה מאות קשתים, ולא פחות משמונה מאות פלֶטָאסְטִים, ועליהם נוספו המיסינים שבאו לעזרתם, וכל אותם שחנו בפילוס, חוץ משומרי המבצר. לפי הוראותיו של דימוסתניס נתחלקו לקבוצות של כמאתיים איש, הן חסר הן יתר, ותפסו את המקומות הגבוהים ביותר שבאי, כדי שתגדל מבוכת האויבים, כשיראו עצמם מוקפים מכל צד ולא ידעו לקראת מי יתערכו, אלא יהיו חשופים מכל צד

2. האתונאים (ראה פרק כו). 3. הוא חשד, שהלאקדימונים הגזימו בכחנה, כשנקבו את מספר הנלכדים באי (ראה פרק טז). 4. ראה פרק כח.

[לא] 1. ראה פרק כו.

[לב] 1. ראה פרק כג. 2. מלבד ההופליטים (ראה פרק לא). 3. תופשי המשוט שבמדור התחתון.

ליריות המון יריביהם. אם יעלו על אותם שלפניהם, יירו על־ידי הללו שמאחוריהם ; ואם על אחד האגפים — יירו על־ידי אותם הערוכים באגף שממולו. ולכל מקום שיפנו, יהיו להם לאויבים בעורפם קלי־הזין, שאין כל עצה כנגדם, כיוון שהם עושים מלחמה ביעילות ממרחק רב בקשתות, בכידונים, באבנים ובקלעים. ואף אי־אפשר להתקרב אליהם, שכן ידם על העליונה גם בבריחתם⁴, ואם רודפיהם הופכים עורף, הם מדביקים אותם שוב. כזאת היתה תכניתו של דימוסתניס, כשטיכס את עצת הנחיתה, וכך גם ביצעה.

לג כשראו הללו שעם אפיטאדאס, שהיוו את רוב הגייס הלאקדימוני שבאי, שחיל־המשמר הראשון הופה ושצבא בא עליהם, נערכו לקראת ההופליטים של האתונאים והלכו עליהם להילחם אתם פנים אל פנים. ההופליטים עמדו ממולם, ואילו קלי־הזין היו להם מאגפיהם ומעורפם. אך הם לא יכלו להזדווג להם להופליטים ואף לא להש־תמש כנגדם בנסיון־הקרב שלהם, מאחר שקלי־הזין ירו עליהם משני עבריהם ועיכ־בום, ואף ההופליטים לא התקדמו לקראתם, אלא עמדו על עמדם. עם כל זאת היו מניסים את קלי־הזין בכל מקום, כל אימת שהיו מתקרבים אליהם בריצה ומטרידים אותם. והללו היו הופכים מיד פניהם וחוזרים ונלחמים בהם, כי נשקם היה קל והיו מספיקים לברוח בקלות בשעה הראויה. והאדמה היתה קשה וטרושה בשל שוממותה מלפנים, ובשטח כזה לא יכלו הלאקדימונים, שנשקם היה כבד, לרדוף אחריהם.

לד כך התגרו אלו באלו במשך זמן קצר. משלא עצרו הלאקדימונים כוח להסתער בזריזות במקום שבו הותקפו, כאשר בראשונה, הכירו קלי־הזין שהתנגדותם רפתה. ואף מראה עיניהם בלבד מילאם אומץ, שכן נראו מרובים מהם פי כמה וכמה, והואיל ואבידותיהם לא היו מרובות, כפי ששיערו, התרגלו לאט־לאט לראות את אויביהם כאיומים פחות מכפי שהעלו בדעתם בשעה שנחתו, כשדיכאה אותם המחשבה שהם הולכים על לאקדימונים. ומאחר שזלזלו בהם, הסתערו עליהם כאחד בקולי־קולות והטילו בהם אבנים וחיצים וכידונים, כל אחד מכל הבא בידו. ההתקפה המלווה צווחות הפתה בתימהון את הלאקדימונים, שלא היו רגילים לצורת מלחמה מעין זו. ועמוד כבד של אפר היער, שנשרף זה לא מכבר, תימר מעלה מעלה, ואיש לא ראה מה שלפ־ניו בשל מטר החיצים והאבנים, שהוטלו בהם בידי אנשים מרובים ונישאו עם עמוד האפר. מעתה כבדה המלחמה על הלאקדימונים. קובעיהם לא הגנו עליהם מפני החיצים, וחודי־הכידונים שהוטלו בהם נשברו ונתקעו במגיניהם. והם לא מצאו את ידיהם ואת רגליהם, כי נמנע מהם לראות מה שלפניהם ואף לא שמעו את הפקודות, שניתנו להם, בשל קול צווחת האויב. הסכנה אפפה אותם מכל צד, והם לא ידעו מה יעשו להציל נפשם.

4. במהירותם.

לה לסוף, לאחר שנפצעו רבים מהם, מפני שהתרוצצו כל הזמן קדימה ואחורה בשטח צר, צופפו שורותיהם ונסוגו אל המבצר הקיצוני של האי, שלא היה מרוחק הרבה מכאן, ואל חיל-המשמר שלהם שם. משהחלו לזוז ממקומם, הסתערו עליהם קלי-הזין המעודדים בקול גדול יותר. הלאקדימונים, שנתפסו בשעת נסיגתם, הומתו, אך רובם נמלטו אל המבצר וערכו עצמם יחד עם שומריהם להגן על כל מקומות-התורפה שבו. האתונאים הלכו בעקבותיהם, אך מחמת חוסנו של המקום לא יכלו לאגפם ולכתרם. ולפיכך התקרבו אליהם וניסו להדפם בהתקפת-חזית. זמן רב, רובו של היום, החזיקו שני המחנות מעמד, חרף כובד הקרב, הצמא וחום-השמש. הללו השתדלו להדיח את אויבם ממרומיו, והללו — לא להירתע. אך ללאקדימונים היה עכשיו קל יותר להתגונן מבתחילה, כי לא ניתן לכתרם מאגפיהם.

לן נדמה היה, שלא יהא קץ לקרב. אבל מצביא המיסיונים ניגש אל קליאון ואל דימו-סתניס ואמר, שלחינם כל טרחתם; אך נראה לו, שאם הם מוכנים לתת לו קצת קשתים וקלי-זין, יקיף ויגיע אל עורף האויב במשעול שהוא עצמו יגלנו וילכוד את המבואות. לאחר שניתן לו מבוקשו, עקר ממקום מוצנע, כדי שלא תשלוט בו עין האויב, והתקדם לאורך החוף התלול של האי בכל אשר מצא מדרך לכף רגלו ובמקומות שהלאקדימונים לא שמרו עליהם, מפני שסמכו על תוקפם. בקשיי-קשיים הלך סחור-סחור בלי שהרגישו בו, וכשנתגלה לפתע על הרמה בעורפו של האויב, הפה את האויב בתימהון למראה הופעתו הבלתי-צפויה, ועוד יותר מזה עודד את רעיו, שראו עין בעין מה שציפו לו מזמן. עכשיו נורו הלאקדימונים מפנים ומאחור, והיו שרויים באותו מצב, שבו היו שרויים בתרמופילאי¹, אם יש להקיש דבר קטן לגדול הימנו². כי גם שם נספו, כשהגיעו הפרסים לעורפם דרך המשעול הצר³. משנורו משני צדיהם, שוב לא החזיקו הלאקדימונים מעמד והחלו נסוגים, שפן נלחמו מועטים במרובים וכוחם תשש מחוסר מזון. והאתונאים לכדו עתה את המבואות.

לז כשהכירו קליאון ודימוסתניס, שאם יסוגו הלאקדימונים עוד ציבחד¹, ישמידום חיי-ליהם, הפסיקו את המלחמה ועצרו את אנשיהם, כי הם רצו להוליכם חיים לאתונה. וכסבורים היו, שלכשישמעו את קול הפרוז, תפול רוחם עליהם ויכנעו לסכנה האופפת אותם, ולפיכך פקדו על הפרוז להכריז ולומר, שניתן להם, אם רצונם בכך, להסגיר את עצמם ואת נשקם לאתונאים, לשבט או לחסד.

לח כששמעו זאת, השפילו הלאקדימונים את שלטיהם והניעו ידיהם לרמוז, שהם מקב-

[לז] 1. על גבול תיסאליה ולוקריס. 2. ביטוי זה נמצא גם אצל הירודוטוס ד, 99. השוה מדרש ל"ב מידות: 'מדבר הנתלה בקטן ממנו להשמיע את האוזן, כדרך שהיא שומעת'. 3. ראה הירודוטוס ז, 213.

[לז] 1. קצת.

לים את תנאי הכרוז. אחר הדברים האלה שבת הקרב, והמפקדים נועדו ביניהם לשיחה: קליאון ודימוסתניס וסטיפון בן פֶּאֶרְאֶכְס הספארטאני. מהמפקדים הלאק־דימונים הראשונים כבר מת הראשון שבהם, אֶפִּיטַאדַּאס, והיפאגריטַאס, שנבחר למלא מקומו אחריו, היה מוטל בין החללים בעודנו חי כמת; וסטיפון נבחר¹ לפי החוק להיות השלישי לפיקוד, אם יארע בהם דבר. סטיפון ואשר עמו אמרו, שהם מבקשים לשלוח כרוז ללאקדימונים שביבשה ולשאלם, מה עליהם לעשות. אך האתונאים לא נתנו לאיש מהם ללכת, אלא הם עצמם קראו לפרושים מהיבשה. לאחר שהחליפו ביניהם שאלות פעמיים או שלוש הודיע האיש האחרון, ששט ובא אצלם מהלאק־דימונים שביבשה: 'הלאקדימונים מבקשים שאתם עצמכם תיטלו עצה על עצמכם, בלי לעשות דבר שיש בו מן החרפה'². והם נועצו ביניהם והסגירו את נשקם ואת עצמם. במשך אותו יום ובלילה שלאחריו החזיקו אותם האתונאים במשמר. למחרת הקימו האתונאים מצבת־ניצחון באי, עשו את כל ההכנות להפלגה וחילקו את השבויים בין הטריאֶרארכים לשמור עליהם. והלאקדימונים שלחו שליח והעבירו את מתיהם ליבשה. מספר האנשים שמתו או נשבו חיים בים היה כלהלן: מניין ההופליטים הבאים אל האי היה בסך־הכל ארבע מאות ועשרים. מהם הובאו חיים לאתונה שלוש מאות חסר שמונה, וכל האחרים מתו. מהנשארים בחיים היו כמאה ועשרים ספארטיאטים³. מהאתונאים נהרגו מעטים בלבד, כי הקרב לא היה קרב סדיר.

לט ומניין הימים, שבהם היו האנשים נצורים באי, ממלחמת הים¹ ועד הקרב באי, היה שבעים ושניים. כבעשרים מימים אלו, שבהם נעדרו הצירים² לשם משא־ומתן על שלום, סופק להם לנצורים מזון, ובשאר הימים התפרנסו ממה שהוברח לאי בסתר. ובאמת נמצאו באי קצת תבואה וגם שאר מיני מזון, כי אֶפִּיטַאדַּאס המפקד חילק לכל אחד פחות מזון מכפי שהיה בידו לתת. והאתונאים והפילופונסים נסוגו עכשיו עם צבאם³ מפילוס וחזרו לבתיהם; והבטחת קליאון, אֶפֶּ־עֶל־פי שהיתה הבטחת־טירוף, נתמלאה; כי בתוך עשרים יום הביא את האנשים, כפי שקיבל על עצמו.

מ מכל מאורעות המלחמה הזאת הפתיע הדבר הזה ביותר את היוונים; כי הם לא העלו על דעתם, שהלאקדימונים ימסרו את נשקם מתוך רעב או מתוך כורח אחר, וכסבורים היו שיחזיקו בו ויילחמו עד מוות כל עוד יעצרו כוח; ולא יכלו להאמין, שאלה שהס־גירו עצמם היו דומים¹ לאלו שמתו. ואחד מבעלי־הברית של האתונאים שאל פעם לאחר זמן לשם קינטור את אחד משבויי האי, אם אותם מהם שמתו היו טובים ויפים², והלה ענה לו, שהקנה³, כלומר החץ, היה חשוב הרבה, אילו הבחין באמי־

[לח] 1. עד שלא באו לאי. 2. רמז, שיש להם למות במלחמה ולא ליפול בשבי. 3. אורחי העיר ספארטה עצמה.

[לט] 1. ראה פרק יד. 2. ראה פרקים טו—כב. 3. אך חילות־מצב נשארו.

[מ] 1. באומץ לבם. 2. תוכם כברם (רמז לו, שאלה שנשארו בחיים היו מוגי לב). 3. החומר

צים. רמז לו, שאותם שנהרגו לא היו אלא אלה, שנפגעו במקרה באבנים ובחיצים. מא משהובאו האנשים¹ לאתונה, החליטו האתונאים לשים אותם במשמר, עד שיבואו לידי שום הסכם, אך אם הפילופונסים יפשטו בינתיים אל ארצם, יוציאו להורג. הם אף העמידו משמר בפילוס, והמיסינים מנאבפאקטוס, שראו את המקום הזה כמולדתם (כי פילוס נחשבה על גבול הארץ, שהיתה לפנים מיסיניה), שלחו לשם את המוכ-שרים שבאנשיהם, שליסטמו את לאקוניה וגרמו לתושביה נזקים רבים, שכן דיברו בלשונם שלהם². הלאקדימונים, שלא נתנסו מקודם בליסטות ובצורת-מלחמה מעין זו, לא נשאו זאת בקלות. ומשהחלו ההילוטים עורקים לפילוס, אף חששו שמא תת-פשטנה המהומות בארצם. ואף-על-פי שלא רצו לגלות את סבלם לאתונאים, שלחו וחזרו ושלחו צירים אליהם והשתדלו להחזיר לעצמם את פילוס ואת האנשים³. אבל האתונאים ביקשו להם גדולות, ואף-על-פי שהשליחים באו וחזרו ובאו, שילחום תמיד מעל פניהם בידיים ריקות. אלו הם הדברים שאירעו בפילוס.

מב באותו קיץ עצמו, תיכף לאחר הדברים האלה, צבאו האתונאים על ארץ הקורינתים בשמונים אניות ובאלפיים הופליטים משלהם ובמאתיים פרשים, שהוסעו באניות מובילות סוסים, וגם בעלי-בריתם ממיליטוס, אנדרוס¹ וקאריסטוס² נלוו עליהם. המצביא לכל המחנה הזה היה ניקיאס בן ניקיראטוס, ועמו שניים אחרים. הם הפליגו, ועם עלות השחר נזחזחו בין כֶּרְסוֹנִיסוֹס³ ובין רִיטוֹס, באותו מקום בחוף הים, שמעליו מתרוממת הגבעה סוֹלִיגִיאוס. על גבעה זו קבעו לפנים מושבם הדורים, שעה שנלחמו בקורינתים שבעיר, שהיו אז אייאולים⁴, ועד היום יושב עליה כפר ושמו סוֹלִיגִיאָה. כפר זה מרוחק שתיים-עשרה סטאדיות מהחוף, שאליו הגיעו האניות, העיר קורינ-תוס — שישים, והאיסתמוס — עשרים. אבל הקורינתים, שהוגד להם מראש מארגוס, שצבא האתונאים עומד לבוא, באו בעוד מועד אל האיסתמוס עם כל צבאם, חוץ מאותם שמעבר לאיסתמוס⁵; גם חמש מאות קורינתים נעדרו, אותם ששימשו חיל-מצב באמפראקיה⁶ ולבקאדיה; והאחרים המתינו כאיש אחד לאתונאים, לראות היכן ינחתו. אך האתונאים הגיעו לחוף בעוד לילה ולא נתגלו. משנודע הדבר לקורינתים על-ידי המשואות שהושאו, השאירו את מחצית צבאם בקֶנְכְּרִיאָה⁷ מתוך החשש, שמא ילכו האתונאים על קְרוֹמִיאוֹן⁸, וחשו לעזרה.

מג ובאטוס, אחד משני המצביאים הקורינתיים, שנכחו בקרב, לקח עמו פלוגה אחת

שממנו עושים חצים.

[מא] 1. השבויים. 2. הווה פרק ג.

[מב] 1. אי מדרום לאבבויאה. 2. עיר בדרום אבבויאה. 3. כף מדרום לקנכריאה. 4. אחד משלושת השבטים היווניים העיקריים (איונים, דורים, אייאולים). ראה א, יב. 5. מצפון (הללו שמרו על חופיהם הם). 6. ראה ג, קיד (אמפראקיה היתה תושבה קורינתית). 7. הגבול הדרומי של האיסתמוס (הנמל הקורינתי המזרחי). 8. על החוף המזרחי של האיסתמוס.

והלך אל הכפר סוליגיאָה, שלא היה מוקף חומה, לשמור עליו, ואילו ליקופֿרון הסתער בשאר הצבא על האויב. בראשונה התקיפו הקורֿינתיים את האגף הימני של האתונאים, שנחת אך זה אל מול כֶּרְסוֹנִיסוֹס, ואחר־כך גם את שאר צבאם. והקרֶב היה עז, וכולו תגֶרֶת־ידיים. האגף הימני של האתונאים, שבקצהו היו ערוכים הקאריסטים, עמד בפני הקורֿינתיים והדף אותם בקושי. הללו נסוגו לעבר גדר־אבנים ורגמו את האתונאים באבנים, והם היו למעלה מהם, כי המקום כולו היה מדרון תלול. ואחר־כך הריעו את תרועת הפִּיאָן והסתערו עליהם שוב. האתונאים עמדו בפניהם והקרֶב הפך שוב להיות תגֶרֶת־ידיים. ופלוגה אחת של הקורֿינתיים, שחשה לעזרת האגף השמאלי שלהם, הניסה את האגף הימני של האתונאים ודלקה אחריהם עד הים. אך משהגיעו לאניות, הפכו האתונאים והקאריסטים שוב את פניהם אליהם. שאר צבא שני המחנות נלחם בלי הרף, ובייחוד האגף הימני של הקורֿינתיים בפיקודו של ליקופֿרון, שהיה ערוך מול האגף השמאלי של האתונאים; שכן ציפו, שהאתונאים ינסו לכבוש את הכפר סוליגיאָה.

מד במשך זמן רב החזיקו שני המחנות¹ מעמד ולא נתנו מקום זה לזה. אך לסוף פנו הקורֿינתיים עורף (כי לאתונאים היו פרשים, שהיו להם לעזר ולהועיל במלחמתם, ואילו ליריביהם לא היו פרשים) ונסוגו אל הגבעה. כאן נתייצבו ושוב לא ירדו ממנה, אלא ישבו להם בשלווה. רוב המתים של הקורֿינתיים נפלו באגף הימני בנסיגה זו, וביניהם גם ליקופֿרון המצביא. שאר הצבא הקורֿינתי² נסוג, כשהופה אחור, אל הרמות וקבע לו שם מקום. אך האתונאים לא הרחיקו לרדוף אחריהם, והבריחה לא היתה מבוהלת. כיוון שראו האתונאים, שאין הם באים שוב עליהם למלחמה, הפשיטו את החללים, אספו את מתיהם והעמידו להם מיד מצבת־ניצחון. המחצית השנייה מצבא הקורֿינתיים (אותם שהועמדו כחיל־משמר בקנכריאָה, מתוך החשש שמא ישוטו האתונאים על קרומיאון) לא ראו את המתחולל בשדה־הקרֶב בשל ההר אֶוֹניאון³, שגבה ביניהם. אך משראו את עמוד האבק, הכירו במתרחש וחשו מיד לעזרה. וגם הקשי־שים שבעיר הקורֿינתיים מיהרו לעזרה, משהרגישו בנעשה. משראו האתונאים את כולם באים עליהם, דימו בנפשם, שהפילופונסים מהמקומות הסמוכים באים לעזרה, ומיהרו לסגת אל אניותיהם ועמהם שללם וחלליהם, חוץ משניים שהשאירו, מפני שלא יכלו למצאם. הם עלו על אניותיהם וצלחו ועברו אל האיים הסמוכים. ומשם שלחו כרוז וקיבלו בברית את הגופות, שהשאירו מאחוריהם. בקרב הזה מתו מאתיים ושנים־עשר איש מהקורֿינתיים וקצת פחות מחמישים מהאתונאים.

[מד] 1. הכונה לשאר צבא שני המחנות' שבסוף פרק מג (האגף הימני והמרכז של הקורֿינתיים, והאגף השמאלי של האתונאים). 2. הכונה לאגף השמאלי של הקורֿינתיים, שהניס את האגף הימני של האתונאים ודלק אחריהם עד הים (פרק מג). 3. מדרום לקנכריאָה.

מה עוד באותו יום הפליגו האתונאים מהאיים ושטו אל קרומיאון¹ של קורינתיה, המ־רוחקת מאה ועשרים סטאדיות מהעיר². הם עגנו ממולה, השחיתו את הארץ ולנו שם אותו לילה. למחרת שטו לאורך החוף ובאו תחילה לתחום אפידאברוס³ ונחתו לשעה קלה; משם הגיעו למיתוני⁴, היושבת בין אפידאברוס וטריוזין, ובנו חומה לרוחב האיסתמוס וניתקו את חצי־האי, שבו יושבת מיתוני⁵, מן היבשה. כאן העמידו חיל־משמר, שליסטם אחר־כך את תחומי טריוזין, האליאס⁶ ואפידאברוס. אך הצי חזר לאתונה, לאחר שביצרו את המקום.

מו באותו זמן עצמו, שבו התרחשו מאורעות אלו¹, הגיעו לקרקירה גם אברימיון וסופוקליס², שפרשו מפילוס לסיקליה בצי אתונאי. כאן צבאו יחד עם אנשי העיר³ על הקרקירים⁴, שקבעו להם מקום בהר איסטוני. הללו עברו⁵ בשעתם לאי, הש־תלטו שוב על הארץ וגרמו נזקים גדולים לתושביה. משהותקפו נדכד מבצרם⁶, אך האנשים עצמם ברחו למקום גבוה אחד. לסוף נכנעו והסגירו את שכיריהם ואת נשקם בתנאי, שעל גורלם הם יחליט מה שיחליט הדימוס של האתונאים. המצביאים העבירום אז בברית אל האי פטיכיא⁷ על מנת להחזיקם שם במשמר, עד שיישלחו לאתונה. ותנאי היה להם עמהם, שאם ייתפס אחד כשהוא בורח, בטלים ומבוטלים תנאי הברית כלפי כולם. אך ראשי העם של הקרקירים חששו, שמא לא יוציאו אותם האתונאים להריגה, כשיבואו לאתונה, והם טיכסו עצה כזו. הם פיתו אחדים מאסירי האי לברוח, מתוך ששלחו אצלם בסתר ידידים משלהם, שהורום לומר להם, כאילו הם⁸ דורשים טובתם, שמוטב להם לברוח בכל המהירות, שכן מתעתדים מצביאי האתונאים להסגירם לדימוס של הקרקירים; והם עצמם יכינו להם סירה.

מו האנשים נתפתו להם. וכשנתפסו, כשהם שטים ויוצאים בסירה, שהוכנה למענם, בטלו תנאי הברית, וכולם נמסרו מיד לידי הקרקירים. לא במעט סייעו לכך המצביאים האתונאים, שהראו בגלוי, שאין הם רוצים, שהאנשים יובאו לאתונה על־ידי אחרים, מאחר שהם עצמם שטו לסיקליה, ושהכבוד יפול בחלק מוביליהם; ולפיכך דמתה האמתלה כנאמנה ומתחבליה לא חששו ביותר לבצעה. משקיבלום הקרקירים, כלאום בבית גדול; לאחר־מכן העבירום בקבוצות של עשרים־עשרים איש בין שתי שורות של הופליטים, שהיו ערוכים משני עבריהם. האסירים היו קשורים זה לזה, והללו הערוכים בשורות הכום ודקרום, כל אחד את אויבו הוא. ונושאי־פרגולים היו מהלכים לצדיהם ומחישים צעדיהם של המפגרים בהליכתם.

[מה] 1. ראה פרק מב. 2. קורינת. 3. בחוף המערבי של חצי־האי ארגוליס. 4. חצי האי מיתוני (מתאנה) מדרום לאפידאברוס. 5. העיר מיתוני. 6. בדרום מערב חצי־האי ארגוליס.

[מו] 1. מה שסופר בפרקים מב—מה. 2. ראה פרקים ח, כט. 3. מהסיעה הדימוקראטית (ראה ג, פה). 4. מהסיעה האוליגארכית. 5. מהיבשה שממול קרקירה (ראה ג, פה). 6. ראה ג, פה. 7. ראה ג, עה. 8. ראשי העם (והידידים רומו אף הם). ויש מפרשים, שהכונה לידידים עצמם.

מח בדרך זו נספו כשישים איש, בלי שידעו על כך האנשים, שנשארו בבית, שפן דימו בנפשם שהם מוצאים כדי להעבירם למקום אחר. אך משהרגישו בדבר, או מישוהו הגיד להם, פנו אל האתונאים והפצירו בהם, שהם עצמם יהרגום, אם רצונם בכך, ושוב לא רצו לצאת מהבית, ואף הודיעו, שלא יניחו לאיש להיכנס ככל שידם מגעת. גם הקרקירים עצמם לא התכוונו להתפרץ בכוח דרך הדלת, אלא עלו על הבניין, פיחתו את הגג, הטילו בהם רעפים וירו בהם חיצים. ואותם שבפנים חיפשו להם מחסה ככל שיכלו, ועם זאת איבדו רבים מהם את עצמם: תקעו בגרונם את החצים שהללו ירו בהם, ותלו עצמם בחבלי המיטות, שהיו במקרה בבית, או ברצועות שהתקינו להם מבגדיהם. וכך נספו במשך רוב הלילה, כי הלילה ירד על עינוייהם; מהם איבדו עצמם בכל מיני אופנים ומהם נורו על-ידי אותם שלמעלן. משהאיר היום, העמיסום הקרקירים על עגלות בצורת שתי-וערב והוציאו מחוץ לעיר. אך הנשים, שנתפסו במבצר, נמכרו לשפחות. בדרך זו נספו הקרקירים שמן ההר בידי הדימוס, וכך נס-תיימה המחלוקת, שנמשכה זמן רב, לתקופת מלחמה זו, לפחות; מאחר שאותם שנשארו מהיריבים¹ לא נודעה להם חשיבות כלשהי. והאתונאים פרשו להם לסיקליה, שאליה היו פניהם מועדות מלכתחילה, ושם המשיכו במלחמה יחד עם בעלי-בריתם שבאי.

מט בשלהי אותו קיץ צבאו האתונאים שבנאבפאקטוס יחד עם האקארנאנים על אנא-קטוריון¹, עיר קורינתית היושבת במבוא המפרץ האמפראקי, ולכדוה בעזרת בוגדים, שהסגירוה לידיהם. הם נישלו את הקורינתים, והאקארנאנים עצמם — מתיישבים מכל עריהם — החזיקו במקום. והקיץ כלה.

נ בחורף שלאחריו תפס אריסטידס בן ארכיפוס (אחד ממצביאי האניות גובות-המסים של האתונאים, שנשלח אל בעלי-הברית) באיון¹, היושבת על נהר סטרימון, את ארטאפרניס, איש פרסי, שהלך בשליחות המלך אל הלאקדימונים. הוא הובא לאתונה, והאתונאים העתיקו² את המכתב, שנכתב בכתב אשורי³, וקראוהו. דברים רבים ושונים היו כתובים בו, והחשוב שבהם היה, שאין המלך יודע מה הלאקדימונים מבקשים. שאף-על-פי שהרבה שליחים באו אליו, לא היה פיהם שווה; ואם יש להם דבר ברור לומר לו, ישלחו-נא אצלו אנשים יחד עם הפרסי. את ארטאפרניס שלחו האתונאים לאחר זמן בטריארה לאפיסוס בלוויית צירים. אך משהוגד להם שם, שהמלך ארטאפסרפסיס⁴ בן פסרכסיס מת⁵ זה לא מכבר (כי הוא נפטר מן העולם באותו זמן בערך), חזרו לביתם.

[מח] 1. מהסיעה האוליגארכית.

[מט] 1. ראה א, נה.

[נ] 1. ראה א, צח. 2. תרגמו. 3. כתב היתדות (לשון המכתב היתה פרסית). 4. הוא ארתח-

שסתא שבימי נחמיה. 5. הוא מלך כארבעים שנה (425—464).

נא באותו חורף עצמו סתרו הכיאים את חומתם החדשה לפי דרישת האתונאים, שחשדו בהם שהם קושרים קשר. אך הם קיבלו מהאתונאים תחילה ערבויות והבטחות אמונים, ככל שיכלו, שאין בדעתם לחדש עליהם דבר¹. והחורף כלה וכלתה השנה השביעית למלחמה זו, שתוקידידים כתב את קורותיה.

נב בתחילת הקיץ שלאחריו לקתה החמה¹ בראש החודש, וגם הארץ רעשה בתחילת אותו חודש עצמו.

גולי מיטיליני² ושאר ערי לסבוס קבעו מקומם ברובם ביבשה. והם שכרו להם חיל-עזר מפילופונים וגם קיבצו אחרים ממקום שבתם וכבשו את רויטיאון³. אך משקיבלו אלפיים סטאטירים פוקיים, פינזה, בלי שנגעו בה לרעה. אחר הדבר הזה צבאו על אנטאנדרוס⁴ וכבשו את העיר בעזרת בוגדים מבפנים. תכניתם היתה לשחרר את שאר הערים, הקרויות הערים האקטיות⁵ (שהיו תחילה נחלתם של המיטילינים, אלא שהאתונאים החזיקו בהן), ובייחוד את אנטאנדרוס. כסבורים היו, שלאחר שיבצרוה, קל יהא להם (כי היו שם כל האפשרויות לבניין אניות, כיוון שעצים היו מצויים בשפע ואף ההר אידה סמוך למקום, ולהתקנת שאר כלי-מלחמה) להגיח ממנה ול-החריב את לסבוס הסמוכה ואף להשתלט על העיירות האיאליות שביבשה. אלו היו תכניות הגולים.

נג באותו קיץ עצמו צבאו האתונאים בשישים אניות ובאלפיים הופליטים ובקצת פרשים על קיתירה, הם הוליכו עמהם גם מיליטים ואחרים מבעלי-בריתם; ועליהם פקדו ניקיאס בן ניקיראטוס וניקוסטראטוס בן דיאיטרפיוס ואבטוקליס בן טולמיאוס. קיתירה היא אי, היושב בסמוך ללאקוניה¹, מול מאליאה². הקיתירים הם לאק-דימונים ממעמד הפריאויקים, ופקיד המכונה קיתירודיקים³ היה בא לשם כל שנה מספארטה. הם אף היו שולחים אליה בקביעות חיל-מצב של הופליטים ונתנו עליה דעתם בהרבה, כי היא שימשה להם כמקום-מעגן לאניות-סוחר⁴. הבאות ממצרים ומלוב; ולא עוד אלא שבגללה⁵ הציקו לסטים ללאקוניה פחות מצד הים, המקום היחיד שמננו ניתןן ללסטמה; שכן כולה⁶ מזדקרת כלפי הים הסיקלי⁷ והפרייתי⁸.

נד משהגיעו האתונאים לקיתירה עם צבאם, לכדו בעשר אניות ובאלפיים¹ הופליטים מיליטיים את העיר השוכנת לחוף הים, הקרויה סקאנדיאה; בשאר צבאם נחתו על

[נא] 1. לשנות את משטרם שלא בטובתם.

[נב] 1. 21 במרץ שנת 424. 2. מהסיעה האוליגארכית (מיטיליני נזכרה לאחרונה ב'ג, נ). 3. בחוף אסיה-הקטנה (במוצאו של ההליספונט). 4. באסיה-הקטנה (מול האי למנוס, מדרום להר אידה). 5. ערי כף-היבשה שמצפון ללסבוס (ראה ג, נ).

[נג] 1. בדרום לאקוניה. 2. כף בדרום מזרח לאקוניה. 3. שופט קיתירה. 4. הן הובילו בעיקר תבואה. 5. כשהיא מוגנת יפה. 6. לא ברור, אם הכוונה לקיתירה או ללאקוניה. 7. במערב. 8. בדרום ובדרום-מזרח.

[נד] 1. טעות סופר. כי למיליטים לא היו כל כך הרבה הופליטים (ראה ח, כה), ואף אי אפשר היה להסיע

ספר רביעי

האי במקום הפונה לצד מאליאָה והתקדמו לעבר עיר הקיתירים², המרוחקת מן הים, ומצאו שכל תושביה ערכו עצמם מיד לקראתם. משהתנגשו הצבאות, עמדו הקיתירים זמן־מה על עמדם, אך אחר־כך פנו עורף ונמלטו אל העיר העליונה³, ולאחר זמן נכנעו לניקיאס ולחבריו־לפיקוד, והסכימו שדינם יימסר לאתונאים⁴ בתנאי שלא יוציאו דינם להריגה. ניקיאס בא בדברים עם אחדים מהקיתירים עוד קודם לכן, ולפיכך נגמר ההסכם עד מהרה בתנאים נוחים ביותר בשבילם⁵, גם עכשיו וגם להבא; שאלמלא כן היו האתונאים מנשלים את הקיתירים, מאחר שהיו לאקדימונים והאי שוכן קרוב כל־כך לחופה של לאקוניה. לאחר הכניעה החזיקו האתונאים בסקאנ־דיאה, העיירה שעל יד הנמל, העמידו חיל־מצב בקיתירה עצמה והפליגו לאַסיני⁶ ולהלוס ולרובן של שאר ערי החוף. הם נחתו בהן, לנו בכל מקום נוח שנודמן להם, והשחיתו את הארץ תוך שבעה ימים בקירוב.

נה ואף־על־פי שהלאקדימונים ראו, שהאתונאים מחזיקים בקיתירה, וגם ציפו שינחתו בדומה לזה על אדמתם הם, לא נערכו לקראתם בשום מקום במלוא כוחם, אלא פיזרו המון הופליטים כחילות־מצב בכל ארצם, לפי צרכיו של כל מקום ומקום. הם גילו עירנות רבה גם בשאר דברים, שכן חששו, שמא תתחולל מהפכה שתפגע במשטרם¹; כי הפורענות, שבאה עליהם באי², גדולה ומפתיעה היתה, פילוס וקיתירה היו כבושות בידי האויב ומכל צד³ אַרבה להם מלחמה חטופה, שאין להישמר מפניה. שלא כדרכם העמידו להם ארבע מאות פרשים וקשתים, ונעשו הססנים בעסקי מלחמה יותר מקודם לכן, לפני שהסתבכו במלחמת ציים, שהיתה זרה לכל דרכי־המלחמה שלהם מימי קדם. ולא עוד אלא שהיתה זו מלחמה באתונאים, שהעלו על עצמם כל הזנחת ניסיון כאבדן ניצחון⁴. ועוד, מכות הגורל שניחתו בהם במפתיע תוך זמן קצר הביאום במבוכה גדולה, והם פחדו שמא תבוא עליהם שוב איזו פורענות בדומה לזו שבאה עליהם באי; ומשום כך היו נועזים פחות בקרבות, ובכל אשר פנו חששו שמא ייכשלו, מפני שרוחם נפלה עליהם, הואיל ולא היו למודים מקודם בתלאות.

נו הם ישבו אפוא על־פי רוב באפס מעשה, בשעה שהאתונאים השחיתו את חופיהם, כי כל חיל מחילות־המצב שלהם ראה את עצמו במצב כמות זה¹ פחות מהם במניינם, כשאירעה שום נחיתה בקרבנות. אך חיל־מצב אחד, שהתייצב בכל זאת בפניהם בסביבות קוטירטה ואַפרודיטיה², הבריח בהתקפתו את המון קלי־הזין הנפוצים, אך משנתקל בהופליטים נסוג לאחוריו, ואחדים מאנשיהם נהרגו ונשקם נלקח; והאתונאים הקימו להם מצבת־ניצחון ופרשו שוב לקיתירה. משם שטו סביב־סביב³ אל אפי־

אלפיים הופליטים בעשר אניות. הנכון הוא, כנראה, מאתיים. 2. בירת קיתירה. 3. עיר הבירה. 4. לדימוס של האתונאים (ראה פרק נו). 5. בשביל הקיתירים. 6. בדרום־מזרח מסיני.

[נה] 1. מרד ההילוטים, מהפכה דימוקראטית. 2. ספאקטיריה. 3. מהאיים הכבושים. 4. ראה א, ע.

[נו] 1. כשהיו מדוכאים ברוחם. 2. מקומן המדויק אינו ידוע. 3. מסביב לכף מאליאה.

דאברוס-לימירה⁴, ולאחר שהשחיתו חלק מאדמתה, הגיעו אל תיראה⁵, הנמנית על חבל-הארץ הקרוי קינוריא, הגובל בארגיא ובלאקוניה. הלאקדימונים החזיקו בחבל זה והם מסרוהו לאיגיניטים הגולים לגור בו⁶ בשל הטובה, שעשו עמהם לאחר הרעש⁷ והתקוממות ההילוטים, ועל שעמדו תמיד לצידם, אף-על-פי שהיו כפופים לאתונאים.

נז בעוד האתונאים שטים ובאים פינו האיגיניטים את המבצר על שפת הים, שעמד אז בבנינו, ונסוגו אל העיר העליונה שבה גרו, זו המרוחקת כעשר סטאדיות מהים. פלוגה אחת מחילות-המצב של הלאקדימונים, שהיו פוזרים על פני הארץ, סייעה אז לאיגיניטים בבניין המבצר. אך הם סירבו להיכנס עמהם אל העיר חרף הפצרותיהם של האיגיניטים, כי דמו שמסוכן הוא להיסגר בין החומות; והם נסוגו אל המקומות הרמים וישבו להם בשלווה, כיוון שלא ראו עצמם שקולים כנגדם. בינתיים נחתו האתונאים על החוף, התקדמו מיד עם כל צבאם לעבר תיראה ולכדוה. הם שרפו את העיר באש ובזזו את שללה, ואת האיגיניטים, כל אותם שלא נספו בקרב, הוליכו לאתונה יחד עם המפקד הלאקדימוני, טאנטאלוס בן פאטרוקליס, שהיה עמהם; הוא נשבה כשהוא פצוע. הם הוליכו עמהם לאתונה גם אחדים מאנשי קיתירה¹, שמצאו לנכון להרחיקם מטעמי ביטחון. האתונאים החליטו לשים את הללו באיים² ולתת לשאר הקיתירים לגור בשלהם בתנאי, שישאו להם מס ארבע כיכרים³, להוציא להורג את כל האיגיניטים שנשבו בשל שנאתם הכבושה אליהם, ולכלוא את טאנטאלוס אצל שאר הלאקדימונים, שנשבו באי⁴.

נח בסיקליה¹ כרתו תחילה באותו קיץ עצמו הקאמארינים² והגילואים שביתת-נשק בינם לבין עצמם; אחר-כך נתכנסו גם שאר הסיקליאטים, צירי כל הערים, אל גילה³, ונשארו-ונתנו זה עם זה, אם ניתן להם להשלים איך-שהוא ביניהם. דעות רבות ושונות הובעו לכאן ולכאן⁴; הצירים התנצחו ביניהם ובאו בדרישות שונות, הכל לפי מה שכל אחד מהם דימה, שענייני עירו קופחו. וגם הרמוקראטים בן הרמון הסיראקוסי, האיש שגם שיכנע אותם ביותר, נאם לפני החבר⁵ ואמר להם כדברים האלה:

נט 'הו סיקליאטים, אין אני נושא דברי כבן-עיר מצערה ואף לא כבן-עיר שסבלה ביותר במלחמה, אלא מתכוון אני לדבר לטובת הכלל ואביע את הדעה הנראית בעיני

4. בחוף המזרחי-דרומי של לאקוניה. 5. בצפון-מזרח לאקוניה (מדרום לארגוס). 6. ראה ב, כז. 7. ראה א, קא.

[נז] 1. ראה פרק נד. 2. הקיקלאדיים. 3. מדי שנה בשנה. 4. ספאקטיריה. [נח] 1. המשך סוף ספר ג. 2. בדרום מערב סיציליה (מכל הערים הדוריות עמדה קאמארינה לבדה לימינם של הליאונטינים נגד סיראקוסאי. ראה ג, פו; ד, כה). 3. מצפון לקאמארינה. 4. בעד השלום ונגדו. 5. חבר הצירים.

כטובה בשביל סיקליה כולה. ואשר לתלאות המלחמה, למה לו לאדם להאריך בזאת ולמנות כרוכל בפני אנשים יודעי דבר את כל הכרוך בה? כי אין אדם נזקק למלחמה מתוך אי-ידיעת מהותה, ואין הוא מונע עצמו ממנה מתוך פחד, אם הוא מדמה שתגיע לו טובת-הנאה על-ידיה. אלא עיקרו של דבר הוא, שהריוח שבדבר נראה להם להללו¹ גדול מהמוראות, והללו² מעדיפים לעמוד בסכנות מלהפסיד ציבחד לאלתר. אך אם אירע הדבר, שדרכי-פעולה אלו נבחרו על-ידי שני הצדדים שלא בעיתן, יש מן התועלת בעצות הממליצות על שלום; ואם נקשיב להן היום, יהא ערכן גדול בשבילנו. כל אחד מאתנו יצא למלחמה מלכתחילה מתוך השאיפה לסדר, כביכול, יפה את ענייניו שלו; וגם עכשיו אנו מנסים להשלים בינינו על-ידי טענות-ומענות; ואם לא נצליח להבטיח לכל אחד ואחד את המגיע לו בצדק, לפני שניפטר זה מזה, נצא שוב למלחמה.

ס 'ברם, מן הדין הוא שנכיר, אם נבונים אנו, שכינוס זה לא בא לשם עניינינו הפרטיים בלבד, אלא כדי לדון אם יש עוד בכוחנו להציל את סיקליה כולה, שהאתונאים מת-נכלים לה, לפי דעתי; ועלינו להניח, שהאתונאים משמשים מפשרים מכריעים יותר בריבותינו מדברי אני. צבא האתונאים הוא הגדול בצבאות היוונים, והם צופים למשוגותינו באניות מעטות¹, ובשמה החוקי של ברית² מבקשים הם, לתועלתם הם, לחפות בתואנות יפות על שנאתם הטבעית לנו³. ואם אנו פותחים במלחמה בינינו וקוראים להם (והם מוכנים לבוא מעצמם גם לאלה, שאינם קוראים להם), ואם אנו עושים רעות זה לזה ומבזבזים נכסינו וסוללים מתוך כך את הדרך לשלטונם — הרי מטבע הדברים הוא, שלכשיכירו שתש כוחנו יבואו אלינו ביום מן הימים בצי גדול וינסו להדביר כאן הכל תהתיהם.

סא 'ברם, יש לנו, אם אנשי-תבונות אנו, לקרוא לבעלי-ברית ולהביא סכנות על עצמנו רק כדי לרכוש מה שאינו שלנו, ולא כדי להפסיד מה שברשותנו. ועלינו להבין, שהמחלוקת היא ההורסת בעיקרה את הערים. והיא תחריב גם את סיקליה, שאנו, תושביה, מפולגים לעריהם, אף-על-פי שמתנכלים לכולנו. ומן הצורך הוא, שמתוך הפרה זו ישלימו אזרח¹ עם אזרח ועיר עם עיר, וננסה להציל את סיקליה כולה במאמץ משותף. ואל ידמה איש בנפשו, שהדורים שבינינו הם אויבים לאתונאים, ואילו הכאלקידים בטוחים מפני כל פחד בשל מוצאם האיוני. כי לא מפני שסיקליה חלוקה לשני שבטים הם עולים עליה בשל שנאתם לאחד מהם, אלא מפני שהם חומדים את טובה, שכולנו שותפים בו. והם גם הראו זאת עכשיו בבירור בהיענותם

[נט] 1. לתוקפים. 2. הנתקפים.

[ס] 1. ראה פרק מו. 2. בריתם עם הליאונטינים וכו'. 3. ויש מתרגמים: מבקשים הם, לתועלתם הם, להפוך בתואנות יפות, את שנאתנו הטבעית להם.

[סא] 1. אזרח פשוט.

לקריאת הכאלקידים²; כי מעצמם המציאו עזרה בנפש חפצה למעלה ממה שהברית מחייבתם לגבי אלו שלא עזרום מעולם לפי תנאי הברית³. ויש לסלוח להם לאתו-נאים את תאוות כיבושיהם ואת נכליהם; ואין אני מגנה את אלו המבקשים לשלוט, אלא את אלו המוכנים ומזומנים לקנות אדון לעצמם. כי מטבע הבריות הוא מאז ומעולם לשלוט במוותרים, אך להיזהר ממתקיפים. ואם אנו מכירים זאת, אך איננו נזהרים במידה הראויה, או אם מישוהו בא לכאן בלי לראות כדבר החשוב ביותר את הצורך, שכולנו "נסדר יפה"⁴ את הסכנה המשותפת, אין אנו אלא טועים. אנו ניפטר עד מהרה מסכנה זו. אם נשלים זה עם זה. כי האתונאים אינם יוצאים עלינו מתוך ארצם הם, אלא מתוך ארצם של אלו הקוראים להם. ואם כך נעשה, לא תגרור מלחמה מלחמה ודברי-ריבות יתיישבו בלי קושי בדרכי שלום, והקוראים הללו, שבאו בתו-אנות יפות מתוך כוונות רעות, יחזרו כלעומת שבאו באמתלה נאה.

סב 'כזו היא הטובה, שנקנה לעצמנו כלפי האתונאים, אם ניטול עצה טובה לעצמנו. ואם השלום הוא לדברי הכול הגדולה שבברכות, למה לא נעשה שלום בינינו לבין עצמנו? או שמא אתם סבורים, שאם מישוהו שרוי בטובה וחברו ברעה, הרי המלחמה, ולא השלום, תשים קץ לסבלותיו של זה ותסייע לקיים את אשר לזה? או שמא אין השלום כלי מחזיק כבוד ותפארת ללא סכנה וכל שאר היתרונות, שיש לו לאדם להאריך בהם, כשם שניתן לו להאריך במוראות המלחמה? מן הדין שתעיינו בדברים אלו ולא תתעלמו מעצתי, אלא תראו בה את הצלתו של כל אחד ואחד מכם. ואם מישוהו ציפה בוודאות, שישגיג יתרון כלשהו בכוח הצדק או בכוח הזרוע, אל יצטער קשות על שנכזבה תוחלתו; ועליו לדעת, שרבים, שביקשו להתנקם בעושי רעתם, לא סוף דבר שלא ראו נקמה באויביהם, אלא אף לא יצאו בעצמם בשלום; ורבים אחרים, שייחלו לזכות במשהו באלמות, לא זו בלבד שלא זכו בכלום, אלא אף איבדו את שלהם. שאם נעשה עוול, לא מן ההכרח הוא שנקמה צודקת תצליח; ואף אין לסמוך על הכוח, אף-על-פי שתקווה טובה בו. הספק הוא המשתרר על העתיד, וספק זה, אף-על-פי שהוא מכשיל ביותר, הריהו מתגלה בכל זאת כמועיל ביותר; שמאחר ששני הצדדים מת-ייראים מפניו, אנו זהירים יותר כשאנו הולכים זה על זה.

סג 'ומתוך החרדה על שני דברים אלו — הפחד הסתום מפני העתיד הסמוי ומורא האתו-נאים המרתף עלינו כבר היום — נתלה את האכזבה, שנחל כל אחד ואחד בדברים שהיה בדעתו לעשותם, במעצורים גדולים אלו, נשלח מן הארץ את האויבים העומדים עלינו לכלותנו, ונכרות בינינו שלום לעולם ועד, אם הדבר הוא בגדר האפשר; ואם לאו — נשבית את החרב מבינותינו לימים ארוכים ונדחה את דברי הריבות שבינינו

2. ראה ג, פו. 3. ראה ג, צא. 4. רמז למה שנאמר בסוף פרק נט (השאיפה לסדר יפה את ענייניו שלו).

לפעם אחרת. כללו של דבר, שומה עליכם להכיר, שאם תלכו אחר עצתי תהיינה ערינו חופשיות, ומכיוון שנהיה אדונים לעצמנו תהא ספיקה בידינו להשיב גמול ברוח נדיבה לגומלים עלינו טובות ולשלם רעה ברוח אמיצה לגומלים עלינו רעות. אך אם לא תאמינו לי, ונהיה כפופים לאחרים, לא ידובר עוד על הנקמה במישהו, אלא נהיה נאלצים, אף אם תשחק לנו השעה ביותר, להיות ידידים לאויבינו-בנפש¹ ובעלי-דבב לאלו שלא היינו צריכים להיות להם לאויבים².

סד 'ואשר לי עצמי, אף-על-פי שאני מייצג את הגדולה שבערים, כפי שאמרתי בפתח דברי, ואני מוכן להתקפה יותר מאשר להגנה, הריני רואה חובה לעצמי לוותר מתוך ראיית-הנולד ולא להזיק לאויבים בדרך שיהא בה נזק גדול יותר לעצמי; ולא טפש לבי לחשוב מתוך אהבת המדון, שאני אדון לגורל שאינו ברשותי, כשם שאדון אני להחלטתי שלי, ואני מוכן לוותר על שלי במידה המתקבלת-על-הדעת. ואני דורש בדין, שגם אחרים יעשו כמוני ויעבירו על מידותיהם ברצונם הם, ולא בלחץ האויב. כי לא מן החרפה הוא, שקרובים יוותרו לקרובים, דורי לאחד הדורים או כאלקידי לשארי-בשרו, שלאחר הכל אנשים-שכנים אנו, ואנו גרים בארץ אחת המוקפת ים מכל עבריה, וכולנו מכוונים בשם אחד, סיקליאויטים. אנו עוד נילחם, בלי ספק, כשתגיע השעה לכך, ואף נבוא בדברים זה עם זה ונתפשר שוב. אבל אם יבואו זרים עלינו, נתייצב בפניהם, אם תבונתנו עמנו, כאיש אחד, שבשעה שאחד מאתנו ניזוק הרי כולנו שרויים בסכנה; אך לעולם לא נביא הנה מכאן ואילך זרים בין כבעלי-ברית ובין כמתווכים. ואם כך נעשה, לא נחסר היום את סיקליה שתי טובות: סילוקם של האתונאים וביטולה של מלחמת-הבית, וגם להבא נחיה כאן לעצמנו בארץ חופשית, הפרוצה פחות לנכליהם של זרים'.

סה כדברים האלה אמר הרמזוקראטיס. והסיקליאויטים קיבלו את עצתו ובאו לידי הסכם בינם לבין עצמם¹ למשוך ידיהם מהמלחמה, כשכל אחד מחזיק בשלו, אלא שעל הקאמארינים לשלם סכום-כסף קצוב לסיראקוסים בעד מורגאנטיני². בעלי-ברית האתונאים קראו אז לראשי הצבא האתונאי ואמרו להם, שהם עומדים להשלים ביניהם ושהברית תכלול גם אותם. משנענו להם הללו, עשו את ההסכם ביניהם, ואניות האתונאים הפליגו לאחר מכן מסיקליה. אך כשחזרו לאתונה, דנו האתונאים שבעיר שניים מהמצביאים לגלות, את פיתודורוס ואת סופוקליס, והטילו עונש-כסף על השלישי, על אברימירדון, שכן האשימום שבשעה שניתן להם להדביר תחתיהם את סיקליה, נתפתו להם בדורונות ונסוגו. עד כדי כך היו בטוחים, בשל הצלחתם לשעה, שאין דבר שיעמוד בפניהם, ושיש בידם להשיג במידה שווה את האפשרי ואת

[סג] 1. לאתונאים. 2. לפילופונסים.

[סה] 1. בלי להימלך באתונאים. 2. מצפון לקאמארינה (בפנים סיציליה).

הקשה בכל צבא שהוא, הן קטן והן גדול. סיבתו של דבר היתה הצלחתם המפתיעה ברוב מעשיהם, שהפיחה בלבם תקוות יתירות.

סו באותו קיץ עצמו אירעו גם הדברים הבאים. האתונאים הציקו במלחמה זו למיגארים והיו פולשים אל ארצם תדיר בכל צבאם פעמיים בשנה¹. וגם הגולים שלהם עצמם שבפיגאי², שגורשו בשעת מחלוקת³ על-ידי ההמון, היו מלסטמים אותם קשות. אי-לכן החלו המיגארים שבעיר⁴ נדונים בינם לבין עצמם ואומרים, שמן הצורך הוא להשיב את הגולים, שלא תימצא העיר נחרבת מכאן ומכאן. כיוון שהרגישו ידי-דיהם של הגולים בלמלום זה, החלו אף הם משתדלים בגלוי יותר מבתחילה לטובת הדבר. משהכירו ראשי ההמון, שמן הנמנע הוא שההמון ישמור להם אמונים בשעה שהוא נתון ברעה, באו בדברים, מתוך דאגה לנפשם, עם המצביאים של האתונאים, עם היפוקראטים בן אריפרון ועם דימוסתניס בן אלקיסתניס, למסור להם את העיר בטובה; כסבורים היו, שיש בכך משום סכנה קטנה יותר לעצמם מהחזרתם של הללו שהוגלו על-ידיהם. וכך הוסכם ביניהם, שהאתונאים ילכדו תחילה את החומות הארוכות⁵ (הן השתרעו מהעיר עד ניסיאָה, הנמל שלהם, ואורכן היה כשמונה סטאד-יות), כדי למנוע את הפילופונסים מלשלוח עזרה מניסיאָה (שבה היוו הם לבדם⁶ את חיל המצב, כדי להבטיח לעצמם את נאמנותה של מיגארה), ואחר-כך ינסו למסור לידי-הם גם את העיר העליונה⁷; שכן סבורים היו, שאם יבוא הדבר הזה, עתידים המיגארים⁸ לעבור בקלות לצידם.

סז לאחר ששני הצדדים התכוננו במעשה ובדיבור, הפליגו האתונאים בלילה אל מינואָה (אי מול מיגארה) בשש מאות הופליטים, תחת פיקודו של היפוקראטיס, והתחבאו בפיר² אחד, שמטיטו עשו לבנים לבניין החומות, לא רחוק מהעיר. ואלה שהיו עם דימוסתניס, המצביא השני, פלאטיאיים³ קלי-זין ונוטרי-ספר⁴, ישבו במארב על-יד מקדש אַריס⁵, המרוחק עוד פחות⁶ מהעיר. ואיש לא הרגיש בדבר כל אותו הלילה, מלבד אלה שמעניינם היה לדעת זאת. כשעמוד השחר משמש לעלות, עשו אותם קושרים מיגאריים כמסופר להלן. זמן רב לפני-כן שקדו הללו על כך, שהשערים⁷ יהיו פתוחים, ובהסכמת המושל⁸ היו למודים ליטול בלילה סירת-משוטים, כאילו הם יוצאים לליסטות, גוררים אותה על עגלה דרך חפירה עד הים ומפליגים. ולפני אור היום היו מחזירים אותה שוב אל בין החומות⁹ ומכניסים אותה דרך השער,

[סו] 1. ראה ב, לא. 2. הנמל הצפוני של מיגארים. 3. שום דבר לא ידוע לנו על מחלוקת זו. 4. בניגוד למיגארים הגולים. 5. ראה א, קג. 6. מחוסר אמון במיגארים. 7. מיגארה עצמה. 8. בני העיר העליונה.

[סז] 1. האתונאים החזיקו באי זה מאז הקיץ של שנת 427 (ראה ג, נא). 2. לא באי, אלא ביבשה, בקירוב מקום לחומות הארוכות. 3. אלה שמצאו להם מקלט באתונה (ראה ג, כד). 4. כנוטרי-ספר שימשו האפיבים (צעירים בגיל 18—20). 5. אל המלחמה. 6. פחות מהפיר. 7. שערי החומות הארוכות. 8. הפילופונסי. 9. הארוכות.

כדי להתעוֹת, כפי שטענו, את חיל-המשמר האתונאי שבמינֹואה, כיוון ששום סירה לא תהא נראית בנמל. כשראו האתונאים באותו לילה, שהעגלה כבר עומדת על-יד השערים, והם נפתחים כרגיל לפני הסירה, יצאו בריצה ממארבם (שכן נעשה כל זה לפי הסכם מותנה) ומיהרו להקדים ולבוא, עד שלא ייסגרו השערים שוב וכל עוד העגלה עומדת בתוכם ומעכבת הגפתם. באותו זמן עצמו הרגו המיגארים, שותפיהם למעשה זה, את השוערים השומרים. הפלאטיאיים ונוטריי-הספר אשר עם דימוסתניס היו הראשונים שרצו ונכנסו למקום, שבו עומדת היום מצבת-הניצחון; ומשהיו בתוך השערים התנפלו מיד הפלאטיאיים על הפילופונסים, שחשו לעזרה (כי אותם מהם שהיו קרובים למקום המעשה הרגישו בדבר), והכריעום. וכך הניחו את השערים פתוחים לפני ההופליטים¹⁰ של האתונאים, שנזדרזו ובאו.

סח אחר-כך נכנסו האתונאים לפנים והחלו עולים על החומה. מעטים מחיל-המשמר הפילופונסי התייצבו בפניהם והתגוננו, ואחדים מהם אף נהרגו, אבל רובם נמלטו מיד על נפשם. הם היו מופי-בזלה גם מפני שהאויבים התנפלו עליהם בלילה וגם מפני שהקושרים המיגארים נלחמו בהם, וכסבורים היו שכל המיגארים בגדו בהם. ונפל הדבר, שהכרוז של האתונאים הכריז על דעת עצמו, שכל מיגארי הרוצה בכך ניתן לו לבוא ולהצטרף לשורות האתונאים. והללו, כיוון ששמעו זאת, לא החזיקו מעמד, אלא האמינו שהאתונאים והמיגארים נתחברו יחד להילחם בהם, ונמלטו אל ניסיאָה. עם אור הבוקר, לאחר שהחומות כבר נלכדו ומהומה הוטלה בין המיגארים שבעיר, אמרו אותם שנתנו ידם לאתונאים, ורבים אחרים שבאו בסוד הקשר, שיש לפתוח את השערים ולצאת למלחמה¹. שכן אלה היו התנאים שביניהם לבין האתונאים, שעם פתיחת השערים יחדרו מיד לתוך העיר, והם עצמם צריכים היו למשוך בשרם בשמן, כדי שיכירום האתונאים ולא יפגעו בהם. בפתיחת השערים היה גם משום תוספת ביטחון לעצמם, כיוון שארבעת אלפי ההופליטים האתונאים ושש מאות הפרשים, שצריכים היו לפי ההסכם שביניהם לבוא מאלבַּסִּיס, כבר הגיעו לאחר מסע-לילה. אך משסכו עצמם בשמן וכבר היו על-יד השערים, גילה אחד הקושרים את המזימה לסיעה האחרת. והללו נתכנסו כאיש אחד ובאו ואמרו, שלא צריך לצאת למלחמה (שכן לא העזו אף מקודם, כשהיו חזקים יותר, לעשות כדבר הזה) ואף לא להעמיד את העיר בסכנה גלויה; וכל אשר לא יישמע להם, תהיה לו מלחמה בו במקום. אך הם לא גילו כלל, שהם יודעים את הנעשה, אלא עמדו על דעתם כאנשים הרואים את עצתם כטובה ביותר, ובה בשעה התייצבו על-יד השערים ושמרו עליהם. וכך לא עלה בידי הקושרים לבצע את שיזמו לעשות.

10. שש המאות אשר עם היפוקראטיס.

[סח] 1. על האתונאים, כביכול.

סט משהכירו מצביאי האתונאים, שחלה כאן שום תקלה ושלא יהא בידם ללכוד את העיר בכוח, החלו מיד בונים מצוד על ניסיאָה; כסבורים היו, שאם יעלה בידם לכבשה עד שלא תגיע עזרה, תיכנע להם גם מיגארה עד מהרה. ומאתונה הגיעו להם חיש מהר ברזל וחרשי־אבן וכל שאר ההצטרפויות. הם החלו מהחומות הארוכות, שהיו כבר בידיהם, ובנו בתוכן חומה מול העיר מיגארה, ומחוצה להן בנו חומה משני עברי ניסיאָה עד הים. והצבא חילק את מלאכת החפירה והחומות בינו לבין עצמו, והם השתמשו באבנים ובלבינים של הפרוורים. הם אף כרתו עצי־פרי ועצי־סרק ובנו חיפופים בכל מקום שהיה צורך בהם. ובתי הפרוורים שימשו כשלעצמם כביצורים, כשחיזקום במעקות. ביום הראשון עבדו יום שלם, אך למחרת, לפנות ערב, כשמלאכת החומה עמדה להיגמר, נפל פחד על חיל־המצב שבניסיאָה, כי הם היו חסרים מזון (שכן היו מקבלים תמיד מזון מהעיר העליונה רק ליום אחד), ולא ציפו, שהפילופונסים יבואו לעזרתם במהרה, ואף סבורים היו שהמיגארים הפכו להם לאויבים. והם נכנעו לאתונאים בתנאי, שכל אחד מהם יהא רשאי לפדות את עצמו בסכום כסף קצוב לאחר שימסרו את נשקם; ואילו הלאקדימונים, הן המפקד והן כל אדם, יימסרו בידי האתונאים לשבט או לחסד. לאחר שהגיעו לידי הסכם זה, יצאו את העיר. אז פרצו האתונאים פירצה בחומות הארוכות, כדי לנתקן מהעיר מיגארה, קיבלו לידיהם את ניסיאָה והתכוננו לבאות.

ע באותו זמן עצמו נודמן בראסידאס בן טָלִיס הלאקדימוני בסביבות סיקיאון וקורינתוס לשם הכנת מסע על תראקיה. כשנודע לו על כיבוש החומות הארוכות, חרד לשלומם של הפילופונסים שבניסיאָה וחשש, שמא תילכד גם מיגארה, ולפיכך שלח שליח אל הבויאוטים בדרישה לקדם פניו במהרה בחיל גדול לטריפודיסקוס¹ (זה שמו של כפר מיגארי, שלמרגלות ההר גֶּרָאֲנִיָּאָה). ואף הוא עצמו בא לשם ועמו אלפיים ושבע מאות הופליטים קורינתים, ארבע מאות פליאסים, שש מאות סיקיאונים וכל אותם שכבר נקבצו אליו. הוא קיווה להגיע לניסיאָה לפני שתיכבש. אך משנודעה לו האמת (שכן אירע, שהוא יצא לטריפודיסקוס בלילה²), בחר לו שלוש מאות איש מצבאו והגיע לעיר המיגארים עד שלא נודע דבר בואו, בלי שהאתונאים הרגישו בו, שכן הם חנו על שפת הים. כוונתו היתה, לפי דבריו, לנסות ולכבוש את ניסיאָה (ואף היה עושה כך, אילו ניתן לו הדבר הזה), אך זה היה לו כנגד הכל לחדור אל מיגארה העיר ולהחזיק בה. והוא דרש מהם שיתנו לו להיכנס לתוך העיר, ואמר להם, שהוא מקווה לחזור ולכבוש את ניסיאָה.

עא אך הסיעות המתחרות במיגארה פחדו להכניסו לעיר. הללו¹ — שמא יחזיר את

[ע] 1. מצפון למיגארה. 2. לאחר שכבשו האתונאים את ניסיאָה.

[עא] 1. הסיעה הדימוקראטית.

הגולים ואותם עצמם יגרש, והללו — שמא יתנפל עליהם הדימוס מתוך דאגה לאותו דבר עצמו, והעיר תאבד אם תיטרד במלחמה בינה לבין עצמה, בשעה שהאתונאים יושבים במארב בקירוב מקום. שני הצדדים מצאו לטוב להם לישוב בשלווה ולהמתין לבאות. כי כל סיעה ציפתה, שמלחמה תהא בין האתונאים ובין הצבא שבא לעזרתם, ולפיכך כדאי להם, לשם בטחונם, להצטרף לצד שהם נוטים אליו רק לאחר שינצח. וכיוון שבראסידאס לא הצליח לשדלם, חזר שוב למחנהו².

עב כשעלה עמוד השחר, הגיעו הבויאטים¹. עוד לפני שבראסידאס שלח לקרוא להם, היה בדעתם לבוא לעזרת מיגארה, מאחר שלא ראו את הסכנה כרחוקה מהם, וכבר היו עם כל צבאם על-יד פלאטיאה². אך משבא השליח, נתחזקו עוד יותר ברוחם, שיגרו אצלו אלפיים ומאתיים הופליטים ושש מאות פרשים, וחזרו לארצם עם רוב צבאם. כשכל הצבא כבר היה פנוס יחד, היה מספרם לא פחות מששת אלפים הופליטים. ההופליטים של האתונאים היו ערוכים על-יד ניסיאה והים, ואילו קלי-הזין שלהם היו נפוצים על פני המישור. והפרשים של הבויאטים התנפלו פתאום על קלי-הזין והניסום אל הים (ההתקפה באה עליהם כהפתעה, מאחר שקודם לכן³ לא הגיעה כל עזרה למיגארים משום מקום). אך הפרשים האתונאים יצאו לקראתם והתנגשו עמהם. מלחמת-פרשים התחוללה במשך זמן רב, וכל צד מן הצדדים טען שידו לא היתה על התחטונה בקרב זה. האתונאים הרגו והפשיטו את מפקד הפרשים של הבויאטים ואחרים לא-מרוצים, שרכבו והתקרבו ביותר אל חומת ניסיאה עצמה. והואיל וה-אתונאים החזיקו בגופותיהם ומסרון בברית לבויאטים⁴, אף הקימו להם מצבת-ניצחון. אך הקרב בכללו נסתיים ללא ניצחון מכריע לשום צד. ובכך פרשו זה מזה, הבויאטים חזרו אל שלהם⁵, והאתונאים חזרו לניסיאה.

עג אחר הדבר הזה התקדמו בראסידאס וצבאו קרוב יותר לים ולמיגארה העיר. שם תפסו להם מקום נוח, נערכו במערכה וישבו בשלווה. הם ציפו שהאתונאים יבואו עליהם, וידעו בבירור שהמיגארים ממתינים לראות למי מהם יהא הניצחון. ודבר זה נראה להם כטוב ביותר משתי בחינות: אין הם מתקיפים הראשונים, ואין הם פותחים בטובתם במלחמה ובסכנה, אף-על-פי שהראו בגלוי, שמוכנים הם להתגונן; וכך ייזקף בדין הניצחון על שמם בלא כל היאבקות. עם זאת יפלו הדברים לטובתם גם בעניין מיגארה: שאילו לא היו באים ומראים פניהם, היה סיכויים בטל, והיו מאבדים מיד בבירור את העיר, כאילו נוצחו במערכה. אך עכשיו מן האפשר הוא, שהאתונאים עצמם לא ירצו להילחם, מאחר שהשיגו גם בלי מלחמה כל אותם דברים שלשמם באו. וכך גם היתה. האתונאים יצאו ונערכו במערכה על-יד החומות הארוכות,

2. לטריפודיסקוס (ראה פרק ע).

[עב] 1. לטריפודיסקוס. 2. עד שלא בא השליח. 3. בפשיטות הקודמות. 4. ובכך הוכרו כמנצחים. 5. אל ההופליטים.

ומאחר שהפילופונסים לא הלכו עליהם, ישבו להם אף הם בשלוות. ואף המצביאים שלהם סבורים היו, שלאחר שהשיגו את רוב מבוקשם, אין במלחמה משום סכנה שווה להם וליריביהם, ולא מן הראוי הוא לפתוח במלחמה כנגד מרובים מהם. שכן אם ינצחו, ילכדו את מיגארה בלבד; אך אם ייכשלו, יאבדו את מיטב ההופליטים שלהם. ואילו הפילופונסים מוכנים יהיו מן הסתם להעזיז ולסכן חלק מצבאם כולו, או מאותם שברשותם כאן. משום כך נשתהו זמן-מה שני המחנות, והואיל ושום צד לא התקיף, חזרו למקומותיהם. האתונאים היו הראשונים שנסוגו לניסיאה, ומיד לאחריהם נסוגו גם הפילופונסים, שחזרו למקום שממנו יצאו. וכך נתמלאו המיגארים, אותם שהיו ידידיהם של הגולים, אומץ-לב; והואיל והכירו שהאתונאים אין בדעתם להילחם עוד, פתחו את השערים לבראסידאס עצמו כלמנצח ולמפקדי¹ הערים השונות. מש-קיבלום לתוך העיר, באו אתם בדברים, ואלה שנתנו ידם לאתונאים היו נדהמים. עד לאחר-מכן הפטיר בראסידאס את בעלי-הברית לעריהם, והוא עצמו חזר לקורינתוס להכין את מסעו לתראקיה, שאליה היו פניו מכוונות גם בתחילה¹. והמיגארים שבעיר, אותם שהיו מעורבים ביותר במשא-ומתן עם האתונאים, יצאו בסתר מן העיר מיד לאחר שהאתונאים חזרו לביתם², שכן ידעו שמעשיהם נתגלו. ואילו האחרים נדברו עם ידידי הגולים והחזירום מפיגאי³, לאחר שהשביעום בשבועות האלה לא לנטור איבה לאיש ולהשיא לעיר עצות טובות. אך משהגיעו הללו לשלטון וערכו מסקר של ההופליטים⁴, הפרידו בין הפלוגות ובחרו להם כמאה אנשים מבין שונאיהם ואותם שראו כשותפיהם של האתונאים, והכריחו את הדימוס להוציא את גזר-דינם בהצבעה גלויה. לאחר שיצאו חייבים בדין, הרגום וכוננו בעיר אוליגארכיה גלויה. וחילוף משטר זה לרגל מלחמת סיעות, אף-על-פי שנעשה על-ידי אנשים מועטים, התמיד במשך זמן רב.

עה באותו קיץ עצמו עמדו הגולים המיטילינים לבצר את אנטאנדרוס¹, כפי שעלה במחשבתם. אך הדבר נודע למפקדי אניות האתונאים, דימודוקוס ואריסטידיס, שנשלחו לגבות מסים, והיו בסביבות ההליספונטוס (השלישי להם, לאמאכוס, הפליג בעשר אניות אל הפונטוס). הם חששו, שמא יהא בביצורו של מקום זה משום איום ללסבוס, כשם שהיתה אֶנייאה צרה לסאמוס². שמשקבעו הגולים הסאמיים מושבם באֶנייאה, עזרו את הפילופונסים, שלחו קברניטים לציים, הטילו חתיתם על הסאמים שבעיר וקיבלו את היוצאים אליהם. משום כך קיבצו המפקדים האתונאים צבא מבעלי-בריתם והפליגו לשם. ומשניצחו בקרב אותם שיצאו עליהם מאנטאנדרוס,

[עג] 1. הקורינתים, הבויאוטים ועוד (ראה פרקים ע, עב).

[עד] 1. ראה פרק ע. 2. לא כל האתונאים (הם השאירו, כמובן, חיל מצב בניסיאה). 3. ראה פרק סו.

4. נשקם היה ניטל אז מהם לשם ביקורת (ראה ו, נח).

[עה] 1. ראה פרק נב. 2. ראה ג, יט; ג, לב.

ספר רביעי

קיבלו שוב את העיר לידיהם. זמן לא רב לאחר־מכן איבד לאמאכוס, שפרש לפונטוס, את אניותיו, בשעה שהטיל עוגן בנהר קָאֵלִים³ שבחבל הִירָאקְלִיָּאָה⁴, בגלל גשם שירד מהשמים וגרם לשיטפון פתאומי. אך הוא וצבאו הלכו ביבשה דרך ארץ הביתנים התראקים, השוכנים מהעבר השני, באסיה, והגיעו אל קאלכידון⁴, תושבה של המיגארים במבוא הפונטוס.

עו באותו קיץ עצמו, מיד לאחר חזירתם של האתונאים ממיגארים¹, הגיע דימוסתניס, מצביא האתונאים, אל נאבפאקטוס בארבעים אניות. אנשים אחדים מעריה השונות של בויאוטיה, שביקשו לשנות את משטרם ולהפכו לדימוקראטיה בדומה לזה של האתונאים, נשאו־ונתנו עם דימוסתניס ועם היפוקראטיס על ענייני ארצם. הרוח החיה בכל המזימה היה פְּטוֹיָאדוֹרוֹס, גולה מתיבאי, וזו היתה תכניתם: אנשים מסוימים עמדו להסגיר לידיהם את סִיפָאִי² (סיפאי יושבת על שפת המפרץ הקרי־סִיִּיאִי³ בחבל תֶּסְפִּיָּאִי); את כִּירוֹנִיָּאָה⁴, עיר נושאת מס לאורכו־מינוס⁴ (זו נקראה לפני מִינוֹאִית⁵, אבל עכשיו בויאוטית). עמדו להסגיר לידי האתונאים אנשים אחרים, גולים מאורכו־מינוס, שהיו פעילים מאוד בקשר ואף שכרו קצת שכירי־מלחמה מפילופונים; וגם פוקים אחדים לקחו חלק בקשר (כי כִּירוֹנִיָּאָה יושבת בקצה בויאוטיה וסמוכה לפאנוטיס של פוקים). על האתונאים היה ללכוד את דִּילִיוֹן⁶, מקדש אפולון בתחום טאנאגרה, מול אֶבְּוִיָּאָה. כל הדברים האלה צריכים היו להתרחש ביום קבוע בבת אחת, כדי שלא יחושו הבויאוטים כולם כאחד לדיליון לעזרה, אלא יהיו טרודים בשלהם, כל אחד בתחומו. והם קיוו, שאם הניסיון יצליח ודיליון תבוצר⁷, הרי גם אם לא ישתנה מיד כלום בסדר משטרן של ערי הבויאוטים, לא יתמיד מצב העניינים כמות שהוא, שעה שהם מחזיקים במקומות הללו, שמהם ניתן להשחית את אדמת בויאוטיה, וכל אחד יכול למצוא בהם מקלט קרוב. וכשיבואו האתונאים בהמשך הזמן לעזרת המתקוממים, שעה שכוחות האוליגארכים מפוזרים, יוכלו לסדר בקלות את העניינים לתועלתם שלהם.

עו כזאת היתה תכנית הקשר. היפוקראטיס עצמו צריך היה לקחת עמו, כשתגיע השעה, גייסות מאתונה ולצבוא על בויאוטיה, ואת דימוסתניס שלח לפניו בארבעים האניות¹ אל נאבפאקטוס, כדי שיאסוף אליו במקומות ההם צבא של אַקֶּארנאנים ושל בעלי־הברית האחרים וישוט אל סיפאי, שעתידה היתה להימסר בידיו. והמצביאים קבעו לעצמם יום מסוים, שבו היו צריכים לעשות כל זאת. כשהגיע דימוסתניס לנאב־

3. ויש קוראים קאליכס. 4. בצפון ביתיניה (באסיה־הקטנה).

[עו] 1. ראה פרק עד. 2. בדרום בויאוטיה. 3. הקורינתית. 4. בצפון בויאוטיה. 5. על שם המלך הקדמון מיניאס ובנו אורכו־מינוס נקראה העיר אורכו־מינוס המינואית. 6. במזרח בויאוטיה. 7. שני המקומות האחרים כבר היו מבוצרים.

[עז] 1. דבוי זה כבר נזכר בראש פרק עו.

פאקטוס, מצא, שהאקארנאנים כולם כבר כפו על האויניאדים² להצטרף לברית האתונאים. הוא הזעיק אז את כל היל-הברית שבחבל וצבא בראשונה על סאלינתיוס ועל האגרייאים³. לאחר שהכניעם, החל מתכונן להגיע לסיפאי בשעת הצורך.

באותו זמן עצמו בקירוב, בתקופת הקיץ, עשה בראסידאס את דרכו לתראקיה ועמו אלף ושבע מאות הופליטים. כשהגיע להיראקליאה¹ של טראכיס שלח לפניו שליח אל מכריו בפארסאלוס² וביקש מהם ללוות אותו ואת צבאו. במליטיאה³ של אכייאה באו לקראתו פאניירוס ודורוס והיפולוכידאס וטורילאוס וסטרופאקוס, הפרופסנוס של הכאלקידים, ואז המשיך את דרכו. גם תיסאליים אחרים ליווהו, וביניהם ניקונידאס מן לאריסה, מכרו של פרדיקאס.

ובאמת לא קל היה לעבור את תיסאליה בלי לוויה, ואין צריך לומר לצבא מזוין; וכל היוונים כאחד הביטו בחשד על העובר ארץ של אחרים בלא רשות. ולא עוד אלא שעם התיסאליים נטה תמיד רצון לאתונאים⁴. ולפיכך לא היה בראסידאס מצליח לעולם לעבור בארץ, אילו היה בתיסאליה שלטון דימוקראטי, ולא שלטון תקיפים מועטים כמנהג הארץ הזאת. וגם אז נתקל בדרכו, כשהגיע לנהר אניפבס, בתיסאליים אחרים, מבעלי-דבבם של המלווים, שביקשו לעכבו וטענו, שהוא עושה אתם רעה, כשהוא עובר בארצם בלי הסכמתו של החבר כולו. והמלווים נענו ואמרו להם, שהם לא ימשיכו ללוותו, אם הדבר הוא למורת-רוחם, ושאין הם אלא עושים לו לוויה כמארחים לאורח, שהופיע לפתע פתאום. וגם בראסידאס עצמו אמר, שבא כידידם של ארץ תיסאליה ותושביה, ואין הוא נושא חרב אלא אל האתונאים לבדם, שהם אויביו, ולא להם; ואף לא ידע, שאיבה שרויה בין התיסאליים ובין הלאקדימונים, עד שאין הרשות נתונה לזה לעבור בארצו של זה; וגם עכשיו לא ימשיך בדרכו שלא בטובתם, ואף אינו יכול לעשות זאת, אף-על-פי-כן הוא מקווה שלא יעכבוהו. מששמעו זאת, פנו והלכו להם. אך לפי עצתם של מלוויו נחפו בראסידאס בדרכו ולא חנה בשום מקום, שמא יתאסף עליהם המון רב ויעכבוהם. ובאמת, הוא השלים דרכו לפארסאלוס באותו יום עצמו שבו יצא ממליטיאה, וחנה על נהר אפידאנוס⁵; ומשם הלך לפאקיון ומפאקיון לפרייביאה⁶. מכאן חזרו לסוף מלוויו התיסאליים למקומם, והפרייבים, שהם נתיניהם של התיסאליים, הביאוהו בשלום לדיון, בתחום שלטונו של פרדיקאס — עיירה במאקדוניה השוכנת לרגלי ההר אולימפוס מול תיסאליה.

עט בדרך זו הקדים בראסידאס לעבור בחיפזון את תיסאליה, לפני שהיה סיפק בידי

2. על יחס האיבה של האויניאדים לאתונה השוה א, קיא; ב, פח; ב, קב; ג, ז; ג, צד; ג, קיד.

3. ראה ג, קו; ג, קיא; ג, קיג; ג, קיד.

[עח] 1. ראה ג, צב. 2. בדרום תיסאליה. 3. באמצע הדרך בין היראקליאה לפארסאלוס, באכייאה הפתיאוסית. 4. ראה א, קב; ב, כב. 5. מצפון לפארסאלוס. 6. חבל ארץ בצפון תיסאליה.

ספר רביעי

מישהו להתכונן כנגדו ולעפבו, והגיע אל פרדיקאס ואל כאלקידיקי. עמי תראקיה¹, שפשעו באתונאים, ופרדיקאס הם הם שהשתדלו להביא את הצבא הזה מפילופונים, מפני שנבהלו מהצלחותיהם של האתונאים. הכאלקידים חששו, שהאתונאים יעלו עליהם למלחמה בקרוב, וגם הערים הסמוכות להם, אף אלו שלא מרדו עדיין, נטלו חלק בסתר בהזמנת הפילופונים. ואילו פרדיקאס, אף-על-פי שלא היה עוין אותם בגלוי, היה לבו חרד בשל הריבות הישנים² שבינו לבין האתונאים, ולא עוד אלא שביקש להכניע את אַראבייאוס, מלך הלינקיסטים³. ורוע מצבם של הפילופונים בשעה זו הקל עליהם להביא את הצבא הפילופוני.

פ מאחר שהאתונאים הציקו לפילופונים, ובעיקר באדמתם שלהם, קיוו הללו להסיעם מהם, אם ימדדו להם במידתם וישלחו צבא אל בעלי-בריתם המתפרצים, ובייחוד כשהללו היו מוכנים לכלכל את הצבא וכל קריאתם לעזרה לא באה אלא כדי שיוכלו להתקומם. ועוד, הם ביקשו לשלוח מהארץ באמתלה נוחה קצת הילוטים, שלא יתמרדו עליהם בשעה זו, כשפילוס היא בידי האויב. הרבה דברים התקינו הלאק-דימונים תמיד כאמצעי זהירות מפני ההילוטים, ומתוך שפחדו מעזותם וריבויים, עשו פעם גם מעשה זה: הם הודיעו, שכל אותם מהם הטוענים, שהצטיינו בעסקי המלחמה למען הלאקדימונים, יעמידו עצמם לבחירה, כאילו לשם שחרורם. אך הם לא עשו זאת אלא לשם ניסויים, שכן סבורים היו שהללו, שראשונים הם לתבוע זכות-חירות לעצמם, עשויים מתוך יהירות אף להתקיפם. הם בחרו מהם כאלפיים איש, והללו שמו זרים בראשם והקיפו את בתי-המקדש, כאילו כבר היו בני-חורין. אך לא היו ימים מועטים והם נעלמו מעל פני האדמה, ואיש לא ידע כיצד נספה כל אחד מהם. וכך שלחו הפעם בנפש חפצה שבע מאות הילוטים-הופליטים עם בראסידאס, ואת השאר שכר בפילופונים בפיתוי-שכר.

פא הלאקדימונים שלחו את בראסידאס, מפני שהוא עצמו רצה ביותר בכך, אך גם הכאלקידים רצתה נפשם בו. בספארטה נחשב כאיש רב-פעלים בכל דבר, ולאחר שיצא מארצו נתגלה כאיש רב-ערך בשביל הלאקדימונים. שמאחר שהראה עצמו ישר ומתון כלפי הערים, גרם בזו השעה שרובן תפשענה באתונאים, ויש מהן שנלכדו על-ידיו במעל תושביהן. ולפיכך ניתן להם ללאקדימונים להגיע לכלל הסכם עם האתונאים, ככל שרצו בזאת (כשם שעשו זאת לסוף¹), והיה להם מה לתת לאתונאים תמורת מה שקיבלו מהם², ואף עלה בידם להמציא לפילופונים הרווחה מהמלחמה. הישרות והתבונה, שגילה בראסידאס במסעו זה, ידועות היו לאחדים³ מתוך נסיון עצמם ולאחרים⁴ היו מופרות מפי השמועה. ומידות אלו הן הן שהעירו ועוררו את

[עט] 1. הכאלקידים והבוטיאיאים (ראה א, נח ; ד, ז). 2. ראה א, נו. 3. ראה ב, צט.

[פא] 1. בשנת 421 (ראה ה, יז). 2. ראה ה, יח. 3. לכאלקידים שבחוף התראקי. 4. ליוונים בחוף אסיה הקטנה ובאיים.

בעלי-בריתם של האתונאים בזמן מאוחר יותר, לאחר מה שאירע בסיקליה, לנטות אחרי הלאקדימונים. שהואיל והוא היה הלאקדימוני הראשון, שבמסעו מחוץ לארצו קנה לו שם טוב בכול, הניח אחריו את התקווה הבטוחה שגם שאר הלאקדימונים הם כמותו.

פב כשנודע אז לאתונאים, שבראסידאס הגיע לחבלי תראקיה¹, הכריזו על פרדיקאס שהוא אויבם, שכן ראו אותו כחייב בבואו של בראסידאס, והגבירו את פיקוחם על בעלי-בריתם שבחבל הזה.

פג ופרדיקאס לקח מיד את בראסידאס ואת חילו שלו וצבא על שכנו אראביאוס בן ברומרוס, מלך המאקדונים הלינקסטים; כי ריב היה לו עמו ורצה להדבירו. אך משהגיעו הוא ובראסידאס עם צבאם אל המעבר המוליך ללינקוס¹, אמר בראסידאס, שהוא רוצה ללכת אל אראביאוס, עד שלא יפתח במלחמה, ולבוא עמו בדברים ולעשותו, אם יוכל, לבעל-בריתם של הלאקדימונים. וגם אראביאוס שלח אליו פרוז, וגילה שהוא מוכן למסור את הריב להכרעתו של בראסידאס כאל שופט חסר-פניות. גם צירי הכאלקידים שהיו עמהם יעצוהו לא להפיג את חששותיו של פרדיקאס, כדי שימצאו בו עוזר מסור יותר וכדי שיוכלו להשתמש בו לחפציהם הם. ולא עוד אלא שגם שליחי פרדיקאס רמזו מעין זה, כשהיו בלאקדימון, שהוא² יעשה מקומות רבים מהמקומות הסמוכים לארצו לבעלי-בריתם של הלאקדימונים. ולפיכך ראה פרדיקאס חובה לעצמו לפעול בעניינו של אראביאוס ללא משוא-פנים. אך פרדיקאס טען, שלא הביא את בראסידאס כדי למנותו שופט בדברי ריבותיהם, אלא כדי שיש-מיד את כל אויביו, שפיו ינקבם, ובראסידאס יעשה אתו רעה, אם יתוועד עם אראביאוס, בשעה שהוא עצמו מפרנס את מחצית צבאו³. אך בראסידאס נועד עם אראביאוס שלא בטובתו של פרדיקאס, לאחר שרב עמו. והואיל ואראביאוס שידלו בדבריו, נסוג בראסידאס עם צבאו על עקבותיו ולא פשט אל ארצו. אחר הדבר הזה סיפק פרדיקאס רק שליש מפרנסת הצבא תחת מחצית, שכן ראה את עצמו מקופח.

פד באותו קיץ עצמו, מיד לאחר חזירתו מלינקסטים, לקח בראסידאס את חילו וגם כאלקידים וצבא על אקאנתוס¹, תושבה של האַנדרים², זמן-מה לפני הבציר. אך האקאנתים היו חלוקים בינם לבין עצמם בעניין קבלתו לעיר — מצד אחד אלו ששיתפו פעולה עם הכאלקידים³ בהבאתו, ומצד שני הדימוס. אך מתוך חרדתם על הפרי⁴ שעדיין היה בחוץ, הצליח בראסידאס לשדל את ההמון לקבל אותו לבדו⁵ לעיר,

[פב] 1. המשך ראש פרק עט.

[פג] 1. לינקסטים (בצפון מערב מאקדוניה). 2. פרדיקאס. 3. את המחצית השניה סיפקו הכאלקידים (ראה ראש פרק פ).

[פד] 1. במזרח חצי האי הכאלקיד, על חוף המפרץ הסטרימוני. 2. אנדרוס הוא אי מאיי הקיקלאדים (מדרום לאבבויאה). 3. הסיעה האוליגארכית. 4. הענבים. 5. בלי הצבא.

לשמוע דבריו ולהימלך אחר־כך בדעתם. והוא עמד מעל להמון (וכלאקדימוני לא היה כוחו רע בפה) ואמר להם כדברים האלה :

פה 'הו יושבי אַקאנתוס, הלאקדימונים שלחו אותי ואת צבאם לאמת במעשה מה שהש־מענו, כשפתחנו במלחמה, שאנו נילחם באתונאים לשם שחרורה של יוון¹. ואם הת־מהמהנו לבוא, מפני שטעינו בשיקול־דעתנו על מהלך־המלחמה כולו וצפינו, שאנו לבדנו נמגר עד מהרה את האתונאים בלי לסכן אתכם — אל תגנונו על כך. אנו באנו סוף־סוף לכאן, כשנזדמנה לנו שעת־כושר, ויחד עמכם ננסה לכלותם. אלא שתמה אני על שסגרתם בפני שעריכם ולא קיבלתם אותי בשמחה. אנו הלאקדימונים סבורים היינו, שנבוא לבין אנשים שהם בעלי־בריתנו בלבם, לפחות, עוד לפני הגיענו לכאן למעשה, ושנהיה רצויים לכם ; ולפיכך השלכנו נפשנו מנגד ועברנו דרך ארץ נכריה מהלך של ימים רבים וגילינו עד כמה מסורים אנו בכל נפשנו לכם. ומשונה ואיום יהא הדבר, אם דעתכם אחרת היא ותשמשו אבן־נגף לחירותכם שלכם ולחירותם של שאר היוונים. ולא אתם בלבד קמים עלי, אלא כל אלה שאבוא אצלם יהיו נוטים פחות להתחבר עמי ; ומופלא יהא בעיניהם, שאתם, שאתם באתי בראשונה, בני עיר מהוללה המוחזקים כאנשים נבונים, לא קיבלתם אותי. ולא יהא בידי לנמק את סירובכם בדברים־של־טעם המתקבלים על הדעת, אלא יאמינו, שהחירות, שאני מביא, אין בה מן האמת ומן הצדק, או שבאתי אליכם בשעה שנבצר ממני להגן עליכם מפני האתונאים, אם יבואו עליכם. ואולם, כשחשתי לעזרת ניסיאה² באותו צבא עצמו שנמצא ברשותי עכשיו, לא רצו האתונאים להתראות עמי פנים, אף־על־פי שהיו מרובים ממני במנינם ; ולפיכך אין הדעת נותנת, שישגרו עליכם בדרך הים חיל כחיל, שהיה להם בניסיאה.

פו 'ואף אני עצמי לא באתי לכאן לעשות עמכם רעה, אלא לשחרר את היוונים. ואני אסרתי את ממשלת הלאקדימונים בשבועות גדולות, שאלו שיעברו לצידם, יהיו באמת בעלי־ברית עצמאיים. ועוד, אין את נפשנו, שאתם תהיו לנו לבעלי־ברית, מתוך שנעבירכם לצדנו באלמות או במרמה, אלא שאנו נהיה לכם לבעלי־ברית במלחמתכם באתונאים משעבדיכם. ולפיכך אני מבקש מכם, שלא תחשדו בי, לאחר שאני נותן לכם את הגדולות שבערובות¹, ואף אל תראוני כעוזר קצר־יד, אלא תעברו אל צדנו בלב סמוך ובטוח.

ואם מישהו מכם ירא לנפשו, שמא אמסור את העיר בידי אנשים מסוימים², ולבו חלוק עליו, לו אני חוזר ומבטיח יותר מלאחרים, שאין פחדו אלא פחד שווא. לא

[פה] 1. ראה ב, ח. 2. ראה פרקים ע—עג. בראסידאס שינה בדיבורו : צבאו היה גדול בניסיאה מצבא האתונאים ; והצבא, שבא עמו לאקאנתוס, היה שונה בהרכבו מהצבא, שעמד לרשותו בניסיאה.

[פו] 1. השבועות, שנשבעו לו ראשי הלאקדימונים. 2. לסיעה האוליגארכית.

באתי כדי להחזיק במחלוקת, ואף איני סבור שאני מביא לכם חירות של ממש, אם אבטל את מנהג אבותיכם ואשעבד את הרוב למיעוט או את המיעוט לרוב. חירות כזו תהא קשה יותר מעול זרים, ואנו הלאקדימונים לא נקנה לנו מתוך כך הכרת-טובה בשכר כל עמלנו, ולא נעלה בידנו אלא גנות תחת כבוד ותהילה. אנו נסגל לנו אותם פשעים עצמם, שבגללם אנו נלחמים עד חרמה באתונאים; ולא עוד אלא שפשעים אלו יהיו מאוסים בנו יותר מאשר באנשים, שאינם מתפארים ביושר-לבם. כי השגת יתרונות במרמה מתייפית מבישה אנשים, ששמועתם טובה, יותר מהשגתם באלמות גלויה. שהלה³ בא בזכות הכוח, שהוא מתנת הגורל, והלה — בנכלים מתוך שיקול-דעת מרושע.

פז ו'לפיכך זהירים אנו בדברים העומדים ברומם של עניינינו¹.

ומלבד השבועות שנשבענו², אין לכם ערובה בטוחה יותר מהעובדה, שלפניכם אנשים, שמעשיהם, כשהם נבדקים לאור דיבוריהם, מביאים לידי ההכרה הניצחת, שעניינם עולה בקנה אחד עם מוצא פיהם. אך אם תענו ותאמרו לי, המביא לפניכם הצעות אלו, שאי-אפשר לכם לקבלן, ותבקשו לא להרע עמכם על סירובכם, שכן אתם נוטים לנו רצון; אם תטענו, שאין החירות נראית לכם כנטולת סכנות, ושמן הדין הוא להביאה לאותם היכולים לקבלה, אך לא לכפותה על איש שלא בטובתו — הריני מעיד עלי את האלים ואת ההירואים של מקומכם, שאני באתי לכאן לטובתכם, אלא שלא הצלחתי לשדלכם, ולפיכך אשחית את ארצכם ואנסה להכריחכם לכך. ושוב לא אחזיק את עצמי בשל כך כעושה עוול לכם, אלא אראה את עצמי כזכאי לכך בגלל שני טעמים מכריעים: האחד, לשמם של הלאקדימונים, שלא יינזקו אם לא תדבקו בהם, חרף הרצון הטוב שאתם נוטים להם, על-ידי המס שאתם מעלים לאתונאים; והאחד, לשמם של היוונים, שלא יעוכבו בגללכם לבטל מעליהם את עבדותם. שאלמלא כן לא היינו עושים זאת³ מן הסתם, ואף אין אנו הלאקדימונים מחויבים ועומדים, אם לא לשם טובת הכלל, לשחרר אותם שאין רצונם בכך. ואף אין אנו שואפים לשלטון⁴, אלא שוקדים אנו למגר שלטון אחרים; ואנו נעשה עוול לרוב, אם בשעה שאנו מביאים עצמאות לכול, נתעלם מכם, העומדים להם למכשול. עליכם אפוא ליטול עצה טובה לעצמכם על דברים אלו. היו נא אתם הראשונים לפעול למען חירותם של היוונים וגנזו לעצמכם תהילת נצח; וכך תצילו את נכסיכם שלכם מכל נזק ותעטרו את העיר כולה בשם טוב שבטובים'.

פח כדברים האלה דיבר בראסידאס. בראשונה נשמעו דיבורים רבים לכאן ולכאן, אך לסוף הכריע הרוב בהצבעה חשאית לפשוט באתונאים, גם מפני שבראסידאס פיתה

3. הכובש בזרוע.

[פז] 1. הכונה לשמה הטוב של ספארטה. 2. ראה ראש פרק פז. 3. לא היינו משחיתים ארצכם.

4. לשלטון אימפריאליסטי.

ספר רביעי

אותם בדבריו וגם מפני שלבם היה חרד על פירות הגפן. ולאחר שהאמינוהו עליהם בשבועות, שאכן ראשי הלאקדימונים שעה ששיגרוהו נשבעו שכל אלה שיעבירם לצידם יהיו בעלי-ברית עצמאיים, קיבלו את חילו לעיר. לא היו ימים מרובים וגם סטאגירוס¹, תושבה של האנדריים, הצטרפה למרדם. דברים אלו התרחשו אפוא באותו קיץ.

פט בתחילת החורף שלאחריו עמדו אותם מקומות בבוֹיאוֹטִיָה להימסר להיפוקראטים ולדימוסתנים¹, המצביאים של האתונאים. דימוסתנים צריך היה להגיע עם אניותיו לסיפאי, והלה — לדיליון. אלא שנפלה טעות בחשבון היום, שבו היו שניהם צריכים לצאת עם צבאם. ודימוסתנים, שהקדים להפליג לסיפאי, ועמו האקארנאנים ורבים מבעלי-בריתו שבחבל ההוא, העלה חרס בידו. כי המזימה נתגלתה על-ידי ניקומאכוס, איש פוקי מפאנוֹטִיס. הוא סח את הדבר ללאקדימונים, והללו לבוֹיאוֹטִיס. והואיל ובאה עזרה מכל בוֹיאוֹטִיָה (כי היפוקראטים לא בא עדיין לארצם על מנת להסיח דעתם), נתפסו סיפאי וכיירוֹניָאה במוקדם. כיוון שהרגישו הקושרים בטעות, לא העזו להטיל מהומה בערים.

צ והיפוקראטים הזעיק את כל האתונאים, אותם ואת הגרים¹ ואת האֶכסנאים, שהיו בעיר. אך הוא הגיע לדיליון באיחור-זמן, לאחר שהבוֹיאוֹטִיס כבר נסוגו מסיפאי. משהשרה את מחנהו, החל לבצר את דיליון, המקדש של אֶפולוֹן, בדרך זו: הם חפרו חפירה מסביב להיכל ולעזרות, ואת שפך העפר ערמו לערימה, שתשמש להם במקום חומה, ותקעו כלונסאות לאורכה. את הגפנים שמסביב למקדש כרתו והשליכום לתוכה יחד עם אבנים ולבינים מהבתים הסמוכים שניתצום, והשתדלו בכל האמצעים להגדיל את גובה הסוללה. גם מגדלי-עץ העמידו במקומות, שבהם לא הספיקו להם בנייני-המקדש (כי הסטיו שהיה קיים פעם התמוטט). הם החלו במלאכה ביום השלישי ליציאתם מביתם, והיא נמשכה ביום זה וברביעי ובחמישי עד הצהריים. אחר-כך, מששלמה רובה של המלאכה, נסוג הצבא מדיליון כעשר סטאדיות בדרכו לביתם. קלי-הזין המשיכו רובם בדרכם, ואילו ההופליטים הניחו נשקם וישבו בשלווה. והיפוקראטים נשאר במחנה והיה טרוד בהעמדת משמרות ובהתקנת כל אותם דברים, שהיה צורך בהם לשם השלמת הביצורים החיצוניים.

צא במשך הימים האלו¹ נתקבצו הבוֹיאוֹטִיס בטאנאגרה². משנתאספו מכל הערים, נודע להם, שהאתונאים חוזרים לביתם. עשרה בוֹיאוֹטֶארכִים³ (כולם כאחד היו אחד-עשר במניין) יעצו לא להילחם, לפי שהאתונאים אינם עדיין בבוֹיאוֹטִיָה — כי הם כבר היו

[פח] 1. מצפון לאקאנתוס (עיר מולדתו של אריסטו).

[פט] 1. המשך פרק עז.

[צ] 1. מטויקים.

[צא] 1. שבהם ביצרו האתונאים את דיליון. 2. במזרח בוֹיאוֹטִיָה. 3. מפקדי הבוֹיאוֹטִיס.

סמוך לתחום אורופיה⁴, כשנתעכבו בדרכם. אבל פאגונדאס בן איאולאדאס, אחד משני הבויאוטארכים של תיבאי (השני היה אריאנתידאס בן ליסימאכידאס), שעמד אז בראש הפיקוד, ביקש לעשות מלחמה עם האתונאים וכסבור היה, שכדאי להם להסתכן. והוא קרא אליו את החיילים פלוגות-פלוגות, שלא יעזבו כולם כאחד את משמרותיהם, ועוררם ללכת על האתונאים ולפתוח בתחרות. והוא אמר להם כדברים האלה:

צב 'הו אנשים בויאוטים! הדעה, שאין לנו להילחם באתונאים, אם אין אנו מדביקים אותם בעוד הם בבויאוטיה, לא צריכה היתה אף לעלות על דעתו של אחד ממפקדינו. הם באו מעבר לגבול ובנו להם חומה בארצנו כדי להשחית את בויאוטיה, והריהם אויבינו בלי ספק בכל מקום שנשיגם, ובייחוד במקום שממנו באו לשם מעשי איבה. ואף אם דרך זו נראתה למישהו בטוחה יותר, יחזור בו מדעתו זו. אנשים, שאחר בא עליהם והם חרדים על שלהם, לא ניתן להם לפעול ביישוב-הדעת בדומה לאלה שמחזיקים בשלהם והם עולים בטובתם על אחר מתוך שהם חומדים מה שאינו שלהם. מורשה היא לכם מאבותיכם להדוף אויב הבא עליכם בין בארצכם ובין בארץ זולתכם; ועל אחת כמה וכמה כשהפולשים הם אתונאים; ולא עוד אלא שהם שרויים על גבולכם ממש. ביחסים עם שכנים כרוכה החירות בשוויון הכוח, ובייחוד כש-הדברים אמורים בכמות אלה, המשתדלים לשעבד לא את הקרובים בלבד, אלא אף את הרחוקים; וכי לא צריך להילחם בהם עד סוף הסופים? ולדוגמה ישמש לנו יחסם לאבבויאה שמעבר לנו ולרובה של שאר יוון. ועלינו להכיר, שבשעה שאחרים עושים מלחמה עם שכניהם על עסקי גבולות, הרי לנו ייקבע, ללא ספק, אם ננוצח, גבול אחד לכל ארצנו; כי הם יבואו ויטלו בזרוע את כל אשר לנו. כל כך מסוכנת היא שכנותם של הללו יותר משל אחרים.

גדולה מזו, אלה ההולכים על שכניהם מתוך ביטחון בכוחם, למודים הם, כאתונאים בימינו, לצבוא ללא מורא על היושב בשלווה ומתייצב בפניהם בתוך ארצו בלבד, אך הם מוכנים פחות להילחם במי שמקבל את פניהם מחוץ לגבולו שלו וגם פותח במלחמה בשעת הכושר. ויש לנו ראיה לכך באתונאים עצמם. הם החזיקו פעם בארצנו, בשעה שהיינו שרויים במחלוקת, אך לאחר שניצחנום בקורוניאה¹, הבאנו לבויאוטיה שקט רב, שהתמיד עד היום הזה. ולפיכך מן הדין שנזכור כל זאת, ואנו, הקשישים, נשווה את מעשינו למעשים הקודמים, והצעירים, בנים של אבות שהיו אז אמיצים, ישתדלו לא לבייש את מידות הנדיבות, שהן נחלתם. ועלינו לבטוח, שהאל אשר את מקדשו ביצרו שלא כדין והם מוסיפים להחזיק בו, יעמוד לימיננו; ועלינו לסמוך

4. בצפון אטיקה (תחום העיר אורופוס).

[צב] 1. בשנת 447 (ראה א, קיג; ג, סב).

על הקרבנות, שבישרו טובות לנו, מקריביהם, וללכת כאיש אחד עליהם ולהראות להם, שכדי לרכוש את אשר הם חומדים עליהם ללכת אל אלה שאינם מתגוננים; אך אנשים, שהאצילות היא מנת חלקם, הנלחמים תמיד על חירות ארצם ואינם משעבדים אחרים שלא בדין, לא יתנו להם להיחלץ מהם ללא קרב'.

צג בדברים מעין אלו עורר פאגונדאס את הבויאוטים ושידלם ללכת על האתונאים. אז הסיע במהרה את מחנהו והוליכו עליהם, כי היום כבר נטה לערוב. כשהתקרב אל מחנה האויב, נעצר במקום, שבו לא ניתן לשני המחנות לראות זה את זה בשל גבעה שביניהם, ושם ערך את צבאו והכינו לקרב. כשהוגד להיפוקראטים, ששהה עדיין בדיליון, שהבויאוטים מתקרבים ובאים, שלח שליח לצבאו וציווה עליהם להיערך במערכה, ואף הוא עצמו בא אצלם זמן לא רב לאחר־מכן. הוא השאיר בדיליון כשלוש מאות פרשים גם כדי להגן על המקום אם יעלה מישוהו עליו, וגם כדי להתנפל על הבויאוטים מאחוריהם, אם תזדמן להם שעת־כושר במהלך המלחמה. אך הבויאוטים העמידו כנגדם אנשים שיעפבו, ולאחר שהתקינו הכל כיאות, הופיעו על הגבעה והתייצבו דרוכים לקרב, כשהם ערוכים באותו סדר, שבו עתידים היו להי־לחם. היו להם כשבעת אלפים הופליטים, יותר מריבוא קלי־זין, אלף פרשים וחמש מאות פֶּלְטָאסְטִים¹. באגף הימני היו התיבייאים ובעלי־בריתם, במרכז — ההאלי־ארטים והקורונייאים והקופייאים ושאר שוכני סביבות האגם², ובאגף השמאלי — התספיים והטאנאגרים והאורכומנים. הפרשים וקלי־הזין היו בכל אגף ואגף. התיבייאים היו ערוכים בעומק של עשרים וחמישה שלטים, והשאר — בכל מיני מבנים. כזה היה מחנה הבויאוטים וסדר מערכם.

צד חיל ההופליטים של האתונאים היו ערוכים בעומק של שמונה־שמונה; הם היו שווים במנינם למניין ההופליטים של אויביהם; והפרשים היו ערוכים בשני האגפים. קלי־זין חמושים כתיקנם לא היו אז במחנה האתונאים ואף לא היו מעולם לעיר. אלה שנצטרפו לפולשים היו מרובים פי כמה וכמה מהאויבים, אבל רובם רק ליוו את המחנה ולא היו מזוינים כראוי, כי הגיוס הקיף את כלל הזרים ואת התושבים עצמם. אך הואיל והם עקרו לבתיהם ראשונים, הרי נעדרו בשעת הקרב, חוץ ממועטים. כשהתייצבו שני הצדדים במערכה וכבר התכוננו להתגרות מלחמה זה בזה, עבר היפוקראטים המצביא על פני שורות האתונאים, זירזם ואמר להם כדברים האלה:

צה 'הו אתונאים, דברי־זירוזי יהיו קצרים הפעם, אך בשביל אנשים בני חיל תהא מש־מעוֹתם מרובה, ויותר משהם באים לזרז, באים הם להזכיר. אל יעלה על רוחו של איש מכם, שלא מן הראוי הוא להכניס עצמנו בסכנה גדולה כזו על אדמת־נכר. כי התחרות תהא באדמתם שלהם לשם ההגנה על אדמתנו שלנו. ואם ננצח, לא יפלשו

[צג] 1. נושאי מגינים קלים. 2. קופאים (בצפון בויאוטיה).

הפילופונסים לעולם לארצכם בלי הפרשים של אלו¹, ובקרב אחד תקנו לכם ארץ זו ותשפיעו יתר חירות² על ארצכם שלכם. לכו אפוא עליהם ברוח הראויה לעירכם, הראשונה במעלה בערי יוון, שכל אחד מכם משתבח בה שהיא מולדתו, וכראוי לאב־תיכם שניצחו פעם³ את האנשים הללו באִינוֹפִיטָה⁴ בפיקודו של מִירוֹנִידִיס ונעשו אדוניה של בויאוטיה כולה'.

צו עם שהוא מזרז את אנשיו בדברים מעין אלו, הגיע היפוקראטיס עד מרכז המחנה, ולא יסף עוד ללכת, כי הבויאוטים הריעו את הפִּיאָן וירדו עליהם מהגבעה, לאחר שפאגונדאס זירזם גם כן בקצרה. וגם האתונאים יצאו לקראתם והתנגשו בהם תוך כדי ריצה. שני קצות המחנות לא הגיעו לידי קרב־מגע מחמת אותה סיבה עצמה — זרמי־מים עיכבום. שאר הצבא עמד בקשרי מלחמה חזקה, כששלט נלחץ בשלט. האגף השמאלי של הבויאוטים, עד המרכז עצמו, ניגף בתחילה לפני האתונאים, שלחצו קשות על כל הצבא בגיזרה זו, ובייחוד על התספִים. כי הללו שהיו ערוכים על־ידם¹ הפכו עורף, והם כותרו בשטח צר והומתו, כשהם נלחמים פנים אל פנים. גם מקצת אתונאים נתבלבלו תוך כדי כיתור האויב והרגו בטעות איש את רעהו. כן ניגפו אפוא הבויאוטים, והם ברחו אל חבריהם², שלחמו עדיין. אבל האגף הימני, שבו היו התיביאים, גבר על האתונאים, הדפם בראשונה מעט מעט והתמיד בלחצו עליהם. כיוון שראה פאגונדאס, שהאגף השמאלי שלו נתון במצוקה, שלח לעזרתם ממקום סמוי שתי פלוגות של פרשים מסביב לגבעה. וכשהופיעו הללו לפתע פתאום, הוטלה אימה על האגף המנצח של האתונאים, שכן סבורים היו שחיל אחר בא עליהם. ובשל שני דברים אלו, בשל התכסיס הזה ובשל לחצם המתמיד של התיביאים שפרצו שורותיהם, הפך כל מחנה האתונאים עורף ונס על נפשו. הללו ברחו אל דיליון ואל הים והללו אל אורופוס, אחרים אל פֶּאֶרְנִיס ההר, ואחרים לכל מקום שקיוו למצוא בו הצלה³. והבויאוטים דלקו אחריהם והרגו בהם, ובייחוד פרשיהם והלוקרים, שבאו לעזרה בשעה שהחלה המנוסה. אבל היום החשיך עליהם ורוב הבורחים נמלטו על־נקלה. למחרת הוסעו החילות מאורופוס ומדיליון לביתם בדרך הים. אך הם השאירו חיל מצב בדיליון, שהחזיקו בה עדיין עם כל זאת.

צו והבויאוטים הקימו מצבת־ניצחון, אספו את מתיהם, הפשיטו את חללי האויב, העמידו משמר במקום וחזרו לטאנאגרה, ובה טיפסו עצה, איך להתקיף את דיליון. וכרוז אחד מאתונה, שהלך לבקש את החזרת החללים, פגש בכרוז בויאוטי. הלה

[צה] 1. של הבויאוטים (ראה ב, ט ; ב, יב ; ב, כב). 2. עם הפסקת פשיטות הפילופונסים לאטיקה.

3. בשנת 457. 4. בדרום מזרח בויאוטיה (ראה א, קח).

[צו] 1. ראה פרק צג. 2. האגף הימני. 3. בקרב זה השתתף גם סוקראטיס כהופליט ואלקיביאדיס

כפרש (ראה אפלטון, 'המשתה', דף 211 ; 'לאכיס', תרגום י"ג ליבס, כרך א, עמוד 114).

ספר רביעי

הניעו לחזור על עקבותיו ואמר לו, שלא יעלה בידו כלום עד שלא יחזור הוא עצמו¹ שוב. והציר הבויאוטי בא אצל האתונאים ומסר להם את דברי הבויאוטים אליהם, שלא עשו כדין, שעה שעברו על מנהגי היוונים; שמנהג רווח הוא אצל כולם למשוך ידיהם מבתי־המקדש, שעה שהם הולכים זה על זה, ואילו האתונאים ביצרו את דיליון וגרים בו ועושים בו כל מה שבני־אדם עושים במקום־של־חול. והם אף מושכים ודולים לשימושם שלהם את המים, שהם עצמם² אינם נוגעים בהם שלא לשם טהרת הידיים לצורכי הקרבנות. ולפיכך מזהירים אותם הבויאוטים בשם הדי־מונים של המקום ובשם אפולון לצאת מהמקדש למען האל ולמען עצמם² וליטול עמהם את שלהם³.

צח לאחר שאמר הפרוז כדברים האלה, שלחו האתונאים כרוז משלהם אל הבויאוטים לומר להם, שלא חיללו בכלום את המקדש ואף לא יפגעו בו ביודעים גם להבא, שכן לא נכנסו לתוכו מלכתחילה לשם כך, אלא כדי להתגונן מתוכו מפני מתקיפיהם. וחוק הוא ליוונים, שכל מי שניתן לו שלטון על איזו ארץ שהיא, אחת גדולה ואחת קטנה, הרי שלו תמיד גם המקדשים, ומחובתו להמשיך במידת האפשרות בכל עבודות הקודש, שהיו נהוגות בהם. ובאמת גם הבויאוטים וגם רבים אחרים, שנישלו עם כלשהו באלמות והחזיקו בארצו, התקיפו תחילה את מקדשיו כשל זרים, ועכשיו הם מחזיקים בהם כבשלהם. ואף הם עצמם, אילו יכלו לכבוש חלק גדול יותר מאדמת הבויאוטים, היו מחזיקים בו; וכעת לא יזוזו בטובתם מהשטח שהם נמצאים בו, שכן הם רואים אותו כשלהם. ובמים הקדושים נגעו בשעת הדחק, שלא הביאו אותה¹ עליהם בזדון־לבם, שכן נאלצו להשתמש בהם תוך כדי התגוננות, לפי שהבויאוטים פשטו אל ארצם ראשונים. והדעת נותנת, שגם האל סולח לכל עוון, שנעשה בכפייה תוך כדי מלחמות וסכנות. והרי המזבחות משמשים מקלט על חטאים שנעשו בלא צדיקה, ואין השם עבירה חל אלא על רעות, שעשאן אדם שלא מתוך הכרח, ולא על מעשים שהעז אדם לעשותם מחמת הפורענויות שפגעו בו. ולא עוד אלא שהבויאוטים, המציעים להחזיר את המתים תמורת מקדשים, חוטאים לאלים יותר מאותם המסרבים לקבל את המגיע להם במחיר מקדשים. והם ביקשו מהבויאוטים לומר להם בפירוש, שהרשות בידם לקחת את מתיהם לא 'על מנת שיצאו את בויאוטיה' (שכן אין הם עוד בבויאוטיה, אלא בארץ, שלקחות להם בחרבם), אלא 'בברית לפי מנהגי האבות'. צט והבויאוטים השיבו ואמרו, שאם הם¹ בבויאוטיה, יפנו נא את הארץ ויקבלו את שלהם; אבל אם הם בארץ של עצמם, יחליטו הם גופם מה עליהם לעשות. הבויאוטים סבורים היו, שאף־על־פי שאורופיה, שבה היו הגופות מונחות (שכן אירע, שהמלחמה

[צז] 1. למחנה הבויאוטים מאתונה. 2. הבויאוטים. 3. גם חללי האתונאים במשמע.

[צח] 1. את שעת הדחק.

[צט] 1. האתונאים.

ספר רביעי

התחוללה בין התחומים), שייכת לאתונאים, מפני שהיא כפופה להם, הרי אין הם יכולים בכל זאת להחזיק בהן שלא ברשותם² (ואף לא היה בדעתם על צד האמת לכרות ברית רק על-אודות אדמה השייכת לאתונאים); וכמדומים היו, שיאה להם להשיב, 'שאם יצאו מבויאוטיה, ישיגו מבוקשם'. כששמע זאת הפרוז של האתונאים, חזר למקומו כלעומת שבא.

ק מיד שלחו הבויאוטים להביא כידונאים וקלעים מהמפרץ המאלי¹ וצבאו על דיליון באלפיים הופליטים קורинתיים, שבאו לעזרתם לאחר הקרב, ובחילות-המצב של הפילוס-פונסים, שפינו את ניסיאאה, ובקצת מיגארים, והסתערו על הביצורים. ולאחר שניסו דרכי-התקפה שונות, לכדוה לסוף במכונה אחת, שקירבו אליה. וזה היה מעשה המכונה. הם ניסו לשניים קורה גדולה וחררו² את כולה וחזרו והלחימו את שני החלקים והדביקום זה לזה בדייקנות בצורת חליל. באחד מקצות הקורה תלו דוד בכבלי-ברזל, ולתוך הדוד הורד צינור מפוח של ברזל, שבלט ויצא מתוך הקורה החלולה, שאף היא היתה מצופה ברובה ברזל. את המכונה הביאו בעגלות ממרחק רב אל החומה, למקום שבו שוקעו בה הרבה גפנים ועצים. כשקירבוה לחומה, התקינו מפוחים גדולים בקצה-הקורה הקרוב להם ונפחו בהם. האוויר עבר דרך הצינור הצר אל הדוד, שהכיל גחלים בוערות, גפרית וזפת, וליבה אש גדולה, שהציתה את החומה, עד שלא יכול איש לעמוד עליה, אלא הכול עזבה וברחו על נפשם; ובדרך זו נלכדו הביצורים. מחיל-המצב נהרגו קצתם ומאתיים נתפסו חיים, אך רובם עלו על האניות והוסעו הביתה.

קא דיליון נכבשה שבעה-עשר יום אחרי הקרב. זמן לא רב לאחר-מכן בא שוב הפרוז האתונאי, שלא ידע ולא כלום על הנעשה, לבקש על החללים. אך הפעם החזירו לו הבויאוטים ולא ענוהו עוד, כאשר ענו בתחילה. מהבויאוטים מתו בקרב הזה קצת פחות מחמש מאות איש ומהאתונאים קצת פחות מאלף, ובתוכם היפוקראטיס המצביא, מלבד המון רב של קלי-זין ונושאי-כלים.

ודימוסתניס, שלא הצליח בשעתו במעשה מסירת סיפאי, כשהפליג לשם¹, העלה זמן לא רב לאחר הקרב הזה את הצבא שהיה עמו על האניות (את האקארנאנים ואת האגריאים ואת ארבע מאות ההופליטים האתונאים), ונחת על אדמת סיקיאון. אך הסיקיאונים נזעקו לפני שכל האניות הגיעו אל החוף, הבריהו את אלה שנחתו על היבשה ורדפו אחריהם עד האניות, מקצתם הרגו ומקצתם תפסו חיים. אז הקימו מצבת-ניצחון והחזירו בברית את החללים.

2. של הבויאוטים.

[ק] 1. בחוף הדרומי של תיסאליה. 2. עשאוה נבובה.

[קא] 1. ראה פרק פט.

באותם ימים עצמם של מאורעות דיליון נהרג גם סִיטאַלקיס², מלך האודריסים, שצבא על הטריבאלים³ ונוצח במלחמה. ובן אחיו, סבִּיתִיס⁴ בן ספאראדוקוס, מלך תחתיו על האודריסים ועל שאר תראקיה, שסיטאלקיס משל עליה.

קב באותו חורף עצמו צבאו בראסידאס ובעלי־בריתו שבתראקיה על אמפיפולים¹, תושבה של האתונאים על נהר סְטְרִימוֹן. את המקום הזה, שבו יושבת עכשיו העיר, ניסה לפנים² אָריסטאגוראס³ המִילִיטִי ליישב, כשברח מפני המלך דריווש, אך הוא גורש משם על־ידי ההידוֹנִים. שלושים ושתיים שנה לאחר־מכן שלחו גם האתונאים לשם ריבוא מתיישבים משלהם ומתנדבים ממקומות אחרים, אך התראקים השמידום על־יד דְרַאפִּיסקוס. לאחר שלושים שנה חסר אחת, באו האתונאים שוב (ובראשם האגנוֹן בן ניקיאס, שנשלח כמייסד) ונישלו את ההידוֹנִים ויסדו את המקום הזה, שנקרא לראשונה אֲנִיָּאָה הוֹדוֹי, כלומר תשע דרכים. הם יצאו לפעולה זו מאִיאון, נמל מסחר על שפך־הנהר, שהחזיקו בה מכבר, והיא מרוחקת עשרים וחמש סטאדיות מהעיר אמפיפולים של עכשיו. האגנוֹן כינה אותה בשם זה⁴, מפני שהנהר סטרימוֹן זורם סביבה משני עבריה; ולאחר שסגר עליה בחומה מנהר ועד נהר⁵, יסד עיר הנראית מצד הים ומצד היבשה כאחד⁶.

קג על עיר זו הלך אפוא בראסידאס עם צבאו. הוא יצא לשם מאֲרִנֵּאי של כאלקידיקי והגיע עם חשכה לאֲבִלוֹן ולברומיסקוס, במקום שבו נשפך האגם בולִּבִּי לים. כאן נתן לצבאו לסעוד את לבם והמשיך בדרכו בלילה. מזג האוויר היה חורפי ומושלג, ולפיכך התקדם ביתר מהירות, מפני שרצה להגיע לאמפיפולים לפני שידע איש בבואו, חוץ מאלה שעמדו להסגיר לידיה את העיר. בעיר התגוררו קצת תושבים מארגילוס, תושבה של האנדורים; הללו וגם אחרים נתנו ידם לבראסידאס, קצתם שודלו לכך על־ידי פֶּר־דיקאס, וקצתם — על ידי הכאלקידים. אך ראשי הקושרים היו יושבי העיר אֲרִגִּילוס עצמה, ששכנו בקרבת מקום. הם היו חשודים תמיד על האתונאים, ובאמת התנפלו למקום הזה. ומאחר שנודמנה להם עכשיו שעת־כושר, ובראסידאס הגיע לכאלקידיקי, באו בדברים בעוד מועד עם בני־עירם המתגוררים באמפיפולים על הסגרת העיר. והם קיבלו עכשיו את בראסידאס לעירם אֲרִגִּילוס ופשעו באותו לילה באתונאים. לפני עלות השחר הביאו את צבאו אל הגשר שעל פני הנהר. העיר עצמה מרוחקת מרחק ניכר ממעברת הנהר, וחומות ארוכות לא השתרעו אז מהעיר עד הגשר, כמו בימינו. המשמר, שניצב על הגשר, היה קטן, ובראסידאס התגבר עליו על־נקלה, גם מפני שהיו קושרים ביניהם וגם מפני שהתקיפם במזג־אוויר סגרירי ובמפתיע.

2. ראה ב, סז צה קא. 3. ראה ב, צו. 4. ראה ב, קא.

[קב] 1. במזרח מאקדוניה. 2. בשנת 497 לפני הספירה. 3. ראה הירודוטוס ה, 126. 4. אמפיפולים. 5. שתי זרועות הנהר סטרימוֹן הזורמות סביב העיר. 6. ומכאן השם אמפיפולים.

ומשעבר את הגשר, נעשה מיד אדון לרכושם של האמפיפוליטים שמחוץ לחומות; כי הם היו פוזרים על פני כל הסביבה.

קד מעברו הפתיע את יושבי פנים-העיר; רבים מהיושבים מחוץ לעיר נשבו, ויש מהם שנמלטו לתוך החומות. האמפיפוליטים נבוכו מאד, ובייחוד מאחר שחשדו זה בזה. באמת אמרו, שאילו לא היה בראסידאס פונה עם צבאו לבזוז בזה, אלא היה מחליט ללכת מיד על העיר, היה לוכד אותה מן-הסתם. אך הוא השרה את מחנהו, לאחר שפשט על הסביבה שמחוץ לחומה, וישב לו בשלווה, הואיל וידידיו שבתוך העיר לא עשו ולא כלום מכל מה שציפה שיעשו. ויריבי הקושרים, שהיו מרובים עד כדי למנוע פתיחת השערים לאלתר, שלחו בעצה אחת עם אבקליס המצביא, שבא אצלם מאתונה לשמש מפקח למקום, אל המצביא האחר בתראקיה, אל תוקידידיס בן אולורוס, מחבר הקורות האלה, ששהה באי תאסוס (האי הוא תושבה של הפאריים¹, והוא מרוחק מאמפיפוליס כמהלך מחצית-יום בדרך-הים) וביקשוהו לבוא לעזרתם. והלה, כיוון ששמע זאת מיהר להפליג אליהם בשבע האניות, שהיו באותה שעה ברשותו. למעלה מהכול ביקש להגיע לאמפיפוליס עד שלא תיכנע, ואם לאו — להקדים ולתפוס את איאון.

קה השמועה על הפלגת האניות מתאסוס הבהילה את בראסידאס; כמו כן הוגד לו, שתוקידידיס זכאי לנצל את מכרות-הזהב שבחלק זה של תראקיה, ובשל כך הוא ספון הרבה אצל נשואי-הפנים שבין דרי-היבשה. ולפיכך אץ בראסידאס לתפוס את העיר בהקדם, אם יוכל, שכן חשש שאם תוקידידיס יבוא, לא ייכנעו לו עוד אנשי אמפיפוליס, מתוך שיצפו שהוא יאסוף חילות-ברית מהאיים ומתראקיה ויושיעם. אי-לכן הציע להם תנאי-הסכם מתונים והכריז, שכל אזורח של אמפיפוליס וכל גר-תושב אתונאי רשאי, אם רצונו בכך, להישאר כאן ולהחזיק בנכסיו וליהנות מזכויות מלאות; וכל שאינו רוצה להישאר כאן, רשאי לצאת את העיר תוך חמישה ימים ולקחת עמו את כל רכושו.

קו כיוון ששמעו זאת, שינו רובם את דעתם, ובפרט מאחר שרק מועטים מבין האזורחים היו אתונאים, ואילו רובם היו תערובת של עממים שונים, ולרבים מבין הנתפסים מחוץ לעיר היו קרובים בתוך העיר. הכרוז נראה להם הוגן לעומת פחדם. האתונאים שמחו לצאת מכאן בשלום, שכן הכירו, שאין הסכנה, שבה הם נתונים, דומה לשל האחרים, ולא עוד אלא שלא ציפו, שעזרה תבוא במהרה. ושאר ההמון מצא, שאין הם עתידים לאבד את זכויותיהם כאזורחי העיר ואף ייפטרו מהסכנה שלא כצפייתם. אותם שנשארו-ונתנו עם בראסידאס החלו עכשיו מצדיקים בגלוי את הצעותיו, לפי שראו שגם ההמון שינה את דעתו ושוב אין הוא נשמע למצביא האתונאים, שהיה

[קד] 1. בני האי פארוס (אחד האיים הקיקלאדיים).

בעיר. וכך נעשה הסכם ביניהם, והם קיבלו את בראסידאס לתוך העיר על-פי התנאים, שהכריז עליהם. הללו הסגירו את העיר בדרך זו, ואילו תוקידידיס ואניותיו נכנסו לנמלה של איאון באותו יום לעתותי ערב. בראסידאס אך זה החזיק באמפיפולים [כשבא תוקידידיס], ורק לילה אחד היה חסר לו כדי ללכוד את איאון; ואילו לא היו האניות חשות לעזרה בכל המהירות, היתה נלכדת עם שחר.

קז אחר הדבר הזה החל תוקידידיס לארגן את הגנתה של איאון על מנת לקיים את בטחונה גם לאלתר, אם יבוא עליה בראסידאס, וגם להבא. הוא אף קיבל לתוכה אותם שבחרו לבוא אליה מהעיר העליונה¹ לפי תנאי ההסכם². ובראסידאס שט במורד הנהר³ בסירות מרובות אל איאון ובא אליה במפתיע מתוך צפיה, שאם ילכוד את החוד הבולט מתוך החומה, ישתלט על מבוא הנהר³, ובה בשעה ניסה להתקיף את העיר גם מצד היבשה; אך הוא הופה אחור בשני המקומות, והוא חזר לאמפיפולים ושקד על הסדרת ענייניה. גם מירקינז⁴, עיר אידונית, עברה לצידו, לאחר שפי-טאקוס, מלך האידונים, נהרג בידי בני גואפסיס וברברו אשתו. לא היו ימים מועטים וגם גאליפסוס⁵ ואויסימי⁵ עברו לצידו, הללו תושבות של התאסים הן. גם פרדיקאס⁶ בא לאמפיפולים מיד לאחר כיבושה וסייע בהסדרת ענייניה.

קח כיבושה של אמפיפולים הביא את האתונאים לידי בהלה גדולה. כי העיר היתה חשובה להם לשם יבוא עצים לבניין אניות וגם בשביל המיסים, שהיתה נושאת להם; ולא עוד אלא שעד עכשיו היתה להם אמנם ללאקדימונים גישה לבעלי-בריתם של האתונאים עד הסטרימון בליוויים של התיסאלים, אך כל עוד שלא שלטו על הגשר לא יכלו להתקדם ממנו והלאה, כי הנהר היווה במעלה-העיר אגם גדול וארוך, וטריארות שמרו בו על הדרך המוליכה לאיאון. ברם עכשיו נעשה הדבר הזה קל מאוד לפי סברתם. הם אף חששו, שמא יפשעו בהם בעלי-בריתם, שפן הראה עצמו ברא-סידאס נוח ומתון בשאר הדברים, ובנאומיו הבהיר בכל מקום, שלא נשלח אלא לשם שחרורה של יוון. ובאמת כשנודע לערים הכפופות לאתונאים על כיבושה של אמפיפולים ועל ההצעות שהוצעו לה, ונועם הליכותיו של בראסידאס, התנשאו להתקומם ביותר ושלחו לו פרוזים בסתר ועוררוהו לבוא אצלם, וכל אחת מהן נתאוותה להיות ראשונה למרד. הם דימו בנפשם, שאין כל סכנה נשקפת להם, והם העריכו בטעות את כוחם של האתונאים פחות מכפי שנתגלה לאחר זמן; בשיקול-דעתם הלכו יותר אחר הרצון המתעה מאשר אחרי ראיית-הנולד הזהירה. שפן דרכם של הבריות לסמוך בכל דבר, שהם משתוקקים לו, על התקווה נטולת-הדאגה ולדחות מתוך שיקול-דעת שרירותי כל מה שאינם רוצים בו. גם התבוסה, שנחלו האתונאים זה מקרוב בבוי-

[קז] 1. אמפיפולים. 2. ראה סוף פרק קה. 3. סטרימון. 4. מצפון לאמפיפולים. 5. ממזרח לאמפיפולים. 6. בינתיים השלים פרדיקאס עם בראסידאס לאחר שרב עמו (ראה פרק פו); השחה גם פרק קג.

אוֹטִיָּה וּדְבָרֵי הַמְדוּחִים שֶׁל בְּרָאסִידָאס, שֶׁלֹּא הָיוּ נִכּוֹנִים בְּעִיקְרָם, כִּי הָאֲתוֹנָאִים נִמְנְעוּ מִלְּהִתְקִיפּוֹ שְׁעָה שְׁבָא לְעִזְרַת נִיסִיָּאָה בְּצַבָּאוֹ הוּא בִּלְבַד¹, חִיזְקוּ אֶת לִבָּם וְהֵא־מִינוּ שְׁאִישׁ לֹא יַעֲלֶה עֲלֵיהֶם. גְּדוּלָּה מְזוּ, בִּשְׁל קוֹרַת־הָרוּחַ שֶׁלֹּא־לִתֵּר וּבִשְׁל הַצְפִּיָּה שְׁצִיפּוֹ לִרְאוֹת זֶה הַפֶּעַם הִרְאִשׁוּנָה אֶת הַלֹּא־קְדִימוֹנִים פּוֹעֲלִים בְּכָל מִרְצֵם, הָיוּ מוֹכְנִים לְהִסְתַּכֵּן בְּכָל סִכְנָה שֶׁהִיא. הָאֲתוֹנָאִים, שֶׁהִרְגִּישׁוּ בִּזְאֵת, שִׁלְחוּ חִילוֹת־מִשְׁמֵר לְעָרִים, כְּכֹל שִׁיכְלוּ לְשַׁלּוֹחַ בִּמְשָׁךְ זֶמֶן קָצֵר בְּתִקְוַת הַחוּרָף; וְאִילוּ בְּרָאסִידָאס שִׁלַּח שְׁלִיחִים לְלֹא־קְדִימוֹן וְדָרַשׁ מֵהֶם בְּמַפְגִּיעַ לְשַׁגֵּר לוֹ צַבָּא נּוֹסֶף, וְאִף הוּא עֲצָמוֹ הִתְכַּוֵּן לְבָנוֹת טְרִיָּאָרוֹת בְּסִטְרִימוֹן. אֵךְ הַלֹּא־קְדִימוֹנִים לֹא מִילָאוּ מְבֻקְשׁוֹ, בְּמַקְצַת מַחֲמַת הַקְּנָאָה, שֶׁקִּינָאוּ בּוֹ נְשׁוֹאֵי־הַפָּנִים שְׁבִינִיָּהֶם, וּבְמַקְצַת מַחֲמַת שֶׁהֶעֱדִיפוּ לְהַחֲזִיר אֲלֵיהֶם אֶת הָאֲנָשִׁים שֶׁנִּשְׁבּוּ בְּאֵי וּלְהַשְׁבִּית אֶת הַמִּלְחָמָה.

בְּאוֹתוֹ חוּרָף עֲצָמוֹ חֲזָרוּ הַמִּיגָאָרִים וּלְכָדוּ אֶת הַחוֹמוֹת הָאֲרוּכּוֹת שֶׁלָּהֶם, שֶׁהִחֲזִיקוּ בָּהֶן הָאֲתוֹנָאִים¹, וְעִירוּ אוֹתָן עַד הִיסוּד; וּבְרָאסִידָאס עָלָה לְאַחֵר כִּיבוּשׁ אֲמִפִּיפּוֹלִיס יַחַד עִם בְּעַל־בְּרִיתוֹ עַל חֶבֶל הָאָרֶץ הַנִּקְרָא אֶקֶטִי². חֶבֶל זֶה מִשְׁתַּרֵּעַ מִתְּעַלַּת־הַמֶּלֶךְ³ וְהַלָּאָה, וְקָצָהוּ בְּתוֹךְ הַיָּם הָאִיגִיאִי, וְהוּא הָהָר הַגָּבוֹה אֶתּוֹס. אַחַת מֵעֲרֵיו הִיא סָאֲנִי, תּוֹשְׁבָה שֶׁל הָאֲנִדְרִים, עַל־יַד הַתְּעַלָּה⁴ עֲצָמָה, וְהִיא פּוֹנֶה לְצַד הַיָּם הַנִּשְׁקָף אֶל אֲב־בּוֹיָאָה; שָׂאֵר עֲרֵיו הֵן תִּיסוֹס וְקִלְיָאוֹנָאִי וְאֶקְרוֹתוֹאִי וְאוֹלוֹפִיפּוֹסוֹס וְדִיאוֹן. יוֹשְׁבֵיהֶן הֵם עֶרְב־רֵב שֶׁל בְּאַרְבָּאָרִים, הַמְדַּבְּרִים בְּשֵׁתִי לְשׁוֹנוֹת⁵. קִצְתָם הֵם כְּאַלְקִידִים, אֵךְ רֹבָם הֵם פְּלֶאֶסְגִּים (הַמְתִּיחִסִּים עַל אוֹתָם טִירְסִינִים⁶, שִׁישְׁבוּ פֶּעַם בְּלִימְנוֹס וּב־אֲתוֹנָה) וּבִיסָאֲלָטִים וְקִרִיסְטוֹנִים וְאִידוֹנִים, וְהֵם גָּרִים בְּעִיירוֹת קִטְנוֹת. רוֹבֵן נִכְנְעוּ לְבְּרָאסִידָאס, אֵךְ סָאֲנִי וְדִיּוֹן עֲמְדוּ בַּפָּנִי; וּלְפִיכֵךְ נִשְׁתַּהֲהָ שֵׁם עִם צַבָּאוֹ וְהִשְׁחִית אֶת אֶרְצָם.

אֵךְ מֵאַחֵר שֶׁלֹּא נִכְנְעוּ לוֹ, צַבָּא מִיד עַל טוֹרוֹנִי¹ הַכְּאַלְקִידִית, שֶׁהִיתָה מוֹחֲזֶקֶת בְּיַד־הָאֲתוֹנָאִים. כִּי אֲנָשִׁים מוֹעֲטִים, שֶׁהָיוּ מוֹכְנִים לְהַסְגִּיר לוֹ אֶת הָעִיר, הִזְמִינּוּהוּ אֲצִלָּם. כְּשֶׁהִגִּיעַ לָשֵׁם בַּעֲוֹד לִילָה, לְפָנָי עֲלוֹת הַשַּׁחַר, חָנָה עִם צַבָּאוֹ עַל־יַד מִקְדַּשׁ הַדֵּי־אוֹסְקוֹרִים², הַמְרוּחֵק כְּשִׁלּוֹשׁ סְטָאדִיּוֹת מֵהָעִיר. שָׂאֵר יוֹשְׁבֵי טוֹרוֹנִי וְהָאֲתוֹנָאִים, שֶׁשִּׁימְשׁוּ כַחֲלִי־מִצָּב, לֹא יָדְעוּ עַל בּוֹאוֹ, אֵךְ אֵלָּה שֶׁנִּשְׁאֹו־וִנְתָּנוּ עִמּוֹ יָדְעוּ שִׁיבּוֹא, וְאַחֲדִים מֵהֶם אִף יִצְאוּ לְקִרְאָתוֹ וְצִיפּוּ לוֹ. וְכִשֶּׁהִרְגִישׁוּ בְּבוֹאוֹ, הִכְנִיסוּ לְעִיר שְׁבַע־אֲנָשִׁים קְלִי־זִין אוֹחוֹזֵי־פְּגִיוֹנוֹת בְּפִיקּוּדוֹ שֶׁל לִיסִיסְטְרָאטוֹס הָאוֹלִינְתִי (הֵם לְבָדָם מְכֹל עֲשָׂרִים הָאֲנָשִׁים, שִׁיּוֹחֲדוּ מִלְּכַתְחִילָה לַכֵּךְ, לֹא פָּחְדוּ לְהִיכַנֵּס לְעִיר). הֵם חֲמָקוֹ וְעִבְרוּ דֶּרֶךְ הַחוֹמָה הַפּוֹנֶה לְצַד הַיָּם, טִיפְסוּ וְעָלוּ עַל הַגִּבְעָה, שֶׁעָלִיהָ יוֹשְׁבַת הָעִיר, בִּלְאִי

[ח] 1. ראה פרקים עג, פה.

[ט] 1. ראה סוף פרק סט. 2. כף. 3. תעלת כסרכסיס (השחה הירודוטוס ז', 22). 4. דבר נדיר בעולם העתיק. 5. אטרוסקים.

[י] 1. העיר הראשית בחצי־האי סיתוניה. 2. ילדי זבס (קאסטור ופולידבקים).

שהרגישו בהם, והרגו את הצופים, שעמדו על השומירה הגבוהה ביותר, והחלו פורצים את השער הקטן שממול קֶאֱנֶאֱסְטְרִיאֹן.

קיא לאחר שהתקדם קצת, ישב לו בראסידאס בשלווה עם שאר צבאו, אך הוא שלח לפניו מאה פֶּלְטָאֶסְטִים, כדי שירוצו וייכנסו ראשונים לעיר, לכשיפתח אחד השערים וינתן הסימן המוסכם. משעבר זמן ממושך והסימן לא ניתן, תמהו הללו על האיחור והתקרבו לאט-לאט אל העיר. בינתיים שיתפו הקושרים שבתוך העיר פעולה עם הנכנסים, פרצו את השער הקטן ופתחו את שער־השוק לאחר ששברו את בריחו. אז הוליכו בראשונה אנשים אחדים סביב־סביב אל השער הקטן והכניסום העירה, כדי שיתקיפו פתאום את יושביה מעורפם ומשני עבריהם, בלא שידעו דבר, ויבהילום; ואחר כך השיאו משואה, כפי שעשו ביניהם, והכניסו את שאר הפֶּלְטָאֶסְטִים דרך שער־השוק.

קיב כשראה בראסידאס את האות, החל רץ והעמיד את צבאו על רגליו, וכולם הריעו כאיש אחד והממו את אנשי העיר מהומה גדולה. מקצתם חדרו מיד לעיר דרך השערים, ומקצתם מעל לקורות מרובעות, שהיו רכונות לשם העלאת אבנים על החומה הנפולה, שעמדה אז בבניינה. בראסידאס ורוב צבאו פנו מיד למעלה, אל המקומות הגבוהים של העיר, לפי שרצה לכבשה מלמעלה למטה, כיבוש גמור ושלם. אך שאר ההמון¹ נפוץ לכל עבר ללא כל הבחנה.

קיג כשנכבשה העיר, היו רובם של הטורונים, שלא ידעו ולא כלום על הנעשה, נדהמים ונבהלים, אך הקושרים ואותם שהיו בדעה אחת עמהם נתחברו מיד לנכנסים. האתו־נאים הרגישו בדבר (שכן נזדמן להם לחמישים הופליטים משלהם לישון בכיכר־השוק), ואהדים מהם נספו בתיגרות פנים־אל־פנים ויתרם נמלטו, מקצתם בדרך היבשה ומקצתם אל שתי אניות־המשמר, והגיעו בשלום אל מבצר לִיקִיתוֹס, החקרה של העיר, שהם עצמם תפסוהו והחזיקו בו. החקרה מזדקרת אל הים והיא מחוברת ליבשה על־ידי איסתמוס צר בלבד. לכאן נמלטו גם אותם טורונים, שהיו ידידים לאתונאים.

קיד משהאיר היום והעיר נכונה בידו, הוציא בראסידאס פרוז לטורונים, שנמלטו יחד עם האתונאים, והודיעם שכל הרוצה רשאי לחזור לקניינו ולנהוג מנהג אורח בלא מִזְרָא; אך לאתונאים שלח פרוז לצוות עליהם לצאת בברית מליקיתוֹס עם כל רכושם, שעל כן המקום של הכאלקידים הוא. אבל הם סירבו לעזוב את המקום, אלא ביקשו ממנו לכרות להם ברית ליום אחד לאסוף את חלליהם. והוא כרת להם ברית ליומיים, ובהם ביצר את הבתים הסמוכים לחקרה, והאתונאים ביצרו את שלהם.

אז כינס בראסידאס את הטורונים ואמר להם מעין אותם דברים, שהשמיע באקא־נתוֹס¹. הוא אמר, שלא מן הדין הוא לראות כבני־בליעל וכבוגדים אותם שנשאו־

[קיב] 1. מקדונים וטראקים בלתי־סדירים.

[קיד] 1. ראה פרקים פה—פז.

ונתנו עמו על כיבוש העיר (שכן לא עשו זאת לשם שעבודה או מפני שנתפתו בממון, אלא לטובתה של העיר ולשחרורה), או להניח שאותם שלא לקחו חלק בדבר לא ייהנו מאותן זכויות עצמן; שכן לא בא לאבד את העיר או שום אזור. ולפיכך הוציא כרוז לאלה שנמלטו אל האתונאים, מפני שאין הוא סבור שהם גרועים מאחרים בשל ידידותם להם². ואילו היו הללו מנסים את הלאקדימונים, לא היו, לפי דעתו, רוחשים פחות ידידות להם מלאחרים², אלא הרבה יותר, ככל שהם הוגנים יותר; ואין הם מתפחדים מהם עכשיו אלא מפני שאינם בדוקים להם. והוא הזהיר את כולם להכין לבם להיות בעלי־ברית נאמנים ולשאת מכאן ולהבא באחריות על כל שגיאה שישגו. ואשר למעשיהם בעבר, הרי לא הלאקדימונים הם שקופחו על־ידיהם, אלא הם עצמם על־ידי אחרים³, חזקים מהם, וראויים הם אפוא לסליחה, אם עמדו כנגדם בדבר מן הדברים.

קטו כדברים האלה דיבר אליהם ועודדם. ומשעברו שני ימי ההפוגה, החל מתקיף את ליקיתוס. האתונאים התגוננו מתוך מצודה פחותה ומתוך בתים בעלי־מעקים. ביום הראשון הדפו את התקפותיהם; אך למחרת גרר האויב והביא מכונה כנגדם, שממנה נתכוונו לזרוק אש על מחסי־העץ שלהם. כשהצבא כבר קרב ובא, העמידו האתונאים מגדל־עץ על בית אחד, במקום נוח להתקפה, שאליו עלול היה האויב, לפי השערותם, להביא את המכונה. על המגדל הזה העלו הרבה כדים וחביות מלאות מים ואבנים גדולות, וגם הרבה אנשים עלו עליו. אך הבית התמוטט פתאום מפוּבד המשא ברעש גדול, שציער את האתונאים, שעמדו סמוך למקום וראו זאת, יותר משהפחידם; אך אלה שלא היו קרובים למקום המעשה, ובייחוד הרחוקים מרחק רב, דימו בנפשם שהחומה כבר נכבשה במקום זה, והחלו רצים בבהלה אל הים ואל האניות.

קטז משהרגיש בראסידאס, שהם עוזבים את המעקים, וראה את הנעשה, הסתער מיד עם צבאו על המצודה ולכדה והשמיד את כל מי שתפס בה. וכך עזבו האתונאים את המקום בכלי־השיט שלהם ובאניותיהם והועברו אל פֶּאֲלִינִי. בליקיתוס עומד מקדש של אֶתִינִי, והנה אירע שבראסידאס הכריז, שעה שעמד להתקיף את המבצר, שיתן שלושים מנים של כסף לאיש, שיעלה הראשון על החומה; אך כיוון שחשב שהכיבוש לא בא בידי אדם, פרע את שלושים המנים לאלה, לאוצר המקדש. אחר־כך קעקע את ליקיתוס, ניקה אותה ומסר את כל המקום למקדש. את שארית החורף בילה בראסידאס בסידור עסקי המקומות, שהחזיק בהם, ובהתנכלות לערים אחרות. ועם חלוף החורף כלתה השנה השמינית למלחמה.

קיו בתחילת האביב הבאי כרתו מיד הלאקדימונים והאתונאים שביתת־נשק ביניהם

2. לאתונאים. 3. האתונאים.

[קיו] 1. שנת 423.

לשנה אחת. האתונאים סברו, שמעכשיו לא יוכל בראסידאס להמריד עליהם עוד ערים מבעלי-בריתם, לפני שתהא ספיקה בידם להתכונן כראוי בשלווה; ולא עוד אלא שיוכלו לכרות אמנה לזמן ארוך יותר, אם יהא בזה מן היתרון להם. הלאקדימונים מצידם הבינו מה הם הדברים, שהאתונאים מתייראים מהם, אך הם האמינו שאם תבוא להם לאתונאים הפוגה מרעותיהם ותלאותיהם, יתאוו יותר, לאחר שיטעמו טעמה, להשלים עמהם, יחזירו להם את אנשיהם ויכרתו עמהם ברית לימים ארוכים. עיקר מטרתם היתה להחזיר לעצמם את האנשים, כל עוד שהשעה משחקת לו לבראסידאס. ודעתם היתה, שאף אם עתיד הוא ללכת מחיל אל חיל ולהשוות את הכוחות, הרי מכל מקום יחסרו את אנשיהם, ואף יספנו את שאר צבאם במלחמה כנגד כוח שקול. וכך נכרתה שביתת-נשק להם ולבעלי-בריתם בתנאים אלו:

קִיח' אֲנֹכִי מִסְכִּימִים, שְׁכָל הָרוּצָה יִשְׁתַּמֵּשׁ בְּמִקְדָּשׁוֹ שֶׁל אֶפּוֹלוֹן הַפִּיִּתִי וּבִמְנַבְּאָתוֹ בְּלֹא רִמְיָהּ וּבְלֹא מוֹרָא לִפְנֵי מִנְהֲגֵי אֲבוֹתֵינוּ. דְּבָרִים אֵלֶּיךָ יִשְׁרֹוּ בְּעֵינֵי הָלֹאקְדִּימוֹנִים וּבְעַלִּי-בְרִיתָם הַנוֹכָחִים. וְהֵם מִבְּטִיחִים לְשַׁלּוֹחַ פְּרוֹזִים לְבוֹיָאוֹטִים וּלְפּוֹקִים וּלְשַׁדְּלָם לַכֶּךְ, עַד כִּמָּה שִׁידָם מִגַּעַת.

'אֲנֹכִי מִסְכִּימִים, שְׁעֲלִינוּ לְשַׁקּוֹד וּלְמַצּוֹא אֶת הַשּׁוֹלְחִים יָדָם בְּאוֹצֵר־הָאֵל¹ וּלְלַכֵּת בִּיּוֹשֶׁר וּבְצֹדֵק בְּדַרְכֵי אֲבוֹתֵינוּ, גַּם אַתָּה וְגַם אֲנִי וְכָל הָאַחֲרִים הָרוּצִים בַּכֶּךְ, כָּל אֶחָד לִפְנֵי מִנְהֲגַת אֶרֶצוֹ. עַל דְּבָרִים אֵלֶּיךָ בָּאָה הַסְכַּמְתָּם שֶׁל הָלֹאקְדִּימוֹנִים וְשֶׁל בְּעַלִּי-בְרִיתָם. גַּם הַדְּבָרִים הַבָּאִים יִשְׁרֹוּ בְּעֵינֵי הָלֹאקְדִּימוֹנִים וְשָׂאֵר בְּעַלִּי-בְרִיתָם: אִם הָאֲתוֹנָאִים יִכְרְתוּ בְרִית עִמָּנוּ, יִישָׂאֵר כָּל אֶחָד בְּמִקְוֹמוֹ וּיַחְזִיק בְּמָה שֶׁהוּא מַחְזִיק בּוֹ הַיּוֹם. הָאֲתוֹנָאִים בְּקוֹרִיפֶאֶסִיוֹן² יִישָׂאֲרוּ בֵּין בּוֹפְרָאס וּבֵין טוֹמְבֶס³; אֹתָם שְׁבִקִיתִירָה⁴ לֹא יִבּוֹאוּ בְּמִגַּע עִם אֶרֶצוֹת בְּעַלִּי-בְרִיתָם שֶׁל הָלֹאקְדִּימוֹנִים, לֹא אֲנִי עִמָּהֶם וְלֹא הֵם עִמָּנוּ; אֹתָם שְׁבִנִיסִיָּאָה⁵ וּבְמִינוֹאָה⁶ לֹא יַעֲבְרוּ בְּדֶרֶךְ הַמּוֹלִיכָה מִשַּׁעֲרֵי מִקְדָּשׁ נִיסוֹס אֶל מִקְדָּשׁ פּוֹסִידוֹן, וּמִמִּקְדָּשׁ פּוֹסִידוֹן יִשָּׁר אֶל הַגֶּשֶׁר⁷ שֶׁל מִינוֹאָה (אֵף הַמִּיגָאֲרִים וּבְעַלִּי-בְרִיתָם לֹא יַעֲבְרוּ בְּדֶרֶךְ הַזֹּאת); וְהָאֲתוֹנָאִים יַחְזִיקוּ בְּאִי⁸ שְׁכַבְשׁוּהוּ, וְשׁוֹם צַד לֹא יִבּוֹא בְּמִגַּע עִם מִשְׁנָהוּ; הֵם אֵף יַחְזִיקוּ בְּתַחוּם טְרוֹיִזִין⁹ בְּכָל אֲשֶׁר לָהֶם עַכְשִׁיו לִפְנֵי הַתְּנָאִים, שֶׁעָשׂוּ הַטְרוֹיִזִינִים עִם הָאֲתוֹנָאִים.

'הָלֹאקְדִּימוֹנִים וּבְעַלִּי-בְרִיתָם רִשָּׁאִים לְהִשְׁתַּמֵּשׁ בֵּים וּלְשׁוֹט בּוֹ לְאוֹרֶךְ חוֹפִיָּהֶם וְחוֹפֵי בְּעַלִּי-בְרִיתָם בְּסַפִּינּוֹת מִשׁוֹטִים, שֶׁמִּטְעֵנָּךְ הוּא עַד חֲמֵשׁ מֵאוֹת כִּיכָר¹⁰, אֲךָ לֹא בְּאַנְיוֹת־מִלְחָמָה.

'וּבְרִית תִּהְיֶה כְּרוּתָה לְפְרוֹזִים וּלְמַשְׁלָחוֹת וּלְבְנֵי-לוֹוִיתָם, בְּמִנְיִן אֲשֶׁר יִיטֵב בְּעֵינֵיהֶם,

[קִיח] 1. שֶׁל אֶפּוֹלוֹן הַפִּיִּתִי. 2. הַשֵּׁם הָלֹאקְדִּימוֹנִי שֶׁל פִּילוֹס (רֹאה פֶּרֶק ג'). 3. שְׁנֵי מִקְוֹמוֹת גְּבוּהִים לְאוֹרֶךְ הַחוֹף. 4. רֹאה פֶּרֶקִים נג, נד. 5. רֹאה פֶּרֶק סט. 6. רֹאה ג, נא; ד, סז. 7. רֹאה ג, נא. 8. רֹאה ג, פט; ה, יח. 9. רֹאה פֶּרֶק מה. 10. כ־12,5 טוֹן.

בדרכם לפילופונים ולאתונה לשם ביטול המלחמה ודברי־ריבות שביניהם, בהליכתם ובחזירתם, בים וביבשה.

'במשך הזמן הזה לא נקבל עריקים, לא אתם ולא אנו, לא עבד ולא בן־חורין. אתם תפצו אותנו ואנו אתכם לפי מנהגי האבות, ונבטל את דברי הריבות בדרך המשפט בלא מלחמה.

'דברים אלו ישרו בעיני הלאקדימונים ובעלי־בריתם; אך אם יש לכם להציע משהו טוב יותר או צודק יותר, בואו ללאקדימון והרצו דבריכם. כי הלאקדימונים ובעלי־בריתם לא ידחו שום דבר צודק שתאמרוהו. והבאים יבואו כמורשים מיופי־כוח, כשם שגם אתם דרשתם ממנו. ושביתת־הנשק תיכרת למשך שנה אחת.

העם ¹¹ החליט. הפריטאנים ¹² היו משבט אַקאמאנטים, פִּיניפּוס היה הסופר, ניקי־אָדים ישב בראש. לאכיס הציע, בשעה טובה ומוצלחת לאתונאים, לכרות ברית שביתת־נשק, לפי התנאים שהסכימו עליהם הלאקדימונים ובעלי־בריתם; ואסיפת־העם החליטה, ששביתת־הנשק תהיה לשנה אחת ותחול בעצם היום הזה, בארבעה־עשר לחודש אֶלֶאפִּיבּוֹלִיוֹן ¹³. במשך הזמן הזה ילכו צירים ופרוֹזים מהמדינה האחת לחברתה ויבואו בדברים על התנאים, שלפיהם תיבטל המלחמה. על המצביאים ועל הפריטאנים לקרוא לאסיפה ובה יתייעצו האתונאים על השלום, ובאילו תנאים יורשו להיכנס הצירים של הלאקדימונים כדי לשאת־ולתת על ביטול המלחמה. והשליחים הנוכחים כעת יתחייבו לאלתר בפני העם לעמוד בתנאי הברית במשך השנה.

קיט את ההסכם הזה עשו הלאקדימונים ובעלי־בריתם עם האתונאים ובעלי־בריתם ואי־שרוהו בשבועה בשנים־עשר לחודש גֶרַאסְטִיוֹס ¹ למניין הלאקדימונים. ואלו הם שערכו ואישרו את ההסכם בשם הלאקדימונים: טאברוס בן אַכְטִימִידָאס, אֶתִינִיָאוס בן פֶּרִיקְלִידָאס, פִּילוֹכָארידָאס בן אֶרִיפְסִילָאדָאס; בשם הקורִינְתִים, אִינָאס בן או־קִיטוֹס, אַבְפֶּאמִידָאס בן אֶרִיסְטוֹנִימוֹס; בשם הסיקִיאוֹנים, דַּאמוֹטִימוֹס בן נַאבְקֶראטִיס, אוֹנַאסִימוֹס בן מִיגַאקְלִיס; בשם המִיגַאריִים, נִיקַאסוֹס בן קִיקַאלוֹס, מֶנְקֶרַאטִיס בן אַמְפִּידוֹרוֹס; בשם האֶפִידֶאבְרִים, אַמְפִּיאס בן אַבְפֶּאלידָאס; בשם האתונאים, המצביאים נִיקוֹסְטֶראטוֹס בן דִּיאִיטֶרְפִּיס, נִיקִיאָס בן נִיקִירַאטוֹס, אַבְטוֹקְלִיס בן טוֹלמִיָאוס. אלה היו תנאי שביתת־הנשק, ובמשך כל זמן קיומה באו בדברים זה עם זה על כריתת ברית־שלום מתמדת.

קכ בעצם הימים ההם, שבהם נסכו את נסך הברית, פשעה סְקִיאוֹנִי, עִיר בַּפְּאִלִינִי, באתונאים ועברה לצידו של בראסידאס. הסקִיאוֹנים אומרים, שמוצאם מפליני של פילופוניסוס, ושאות־אבותיהם נסחפו למקום הזה בסערה, שפגעה באֶכִיָאִים, שעה

11. האתונאים. 12. מנהלי עסקי המועצה. 13. החודש התשיעי בלוח האתונאי (מארס־אפריל).

[קיט] 1. הוא הארבעה עשר לחודש אֶלֶאפִּיבּוֹלִיוֹן (ראה סוף קיח).

שחזרו מטרֹויה, וכך התיישבו כאן. כיוון שפשעו באתונה, שט ועבר¹ בראסידאס בלילה אל סקיאֹוני. לפניו שטה טריאַרה משלו, והוא עצמו שט אחריה במרחק־מה באַרְבֶּה². שכן סבור היה, שאם ייתקל בכלי־שיט גדול מארבתו, תגן עליו הטריאַרה; אך אם תבוא עליהם טריאַרה אחרת השקולה כנגדה, לא תפנה כנגד האַרְבֶּה, אלא כנגד האניה, ובתוך כך ימלט הוא את עצמו. משחצה בשלום את הים, כינס את הסקיאֹונים, חזר לפנייהם על מה שאמר באַקאנתוס ובטורוני³ והוסיף, שהם ראויים לשבח יותר מהפול, שעברו לצד החופש מרצונם הטוב, בשעה שהאתונאים מחזיקים בפוטידיאַה ובאיסתמוס של פאליני, והם נתוקים מהיבשה כיושבי־אי ממש, ולא המתינו מתוך מורך־לב, עד שיכפו עליהם דבר, שהוא בבירור לטובתם הם. וזה משמש סימן גדול, שהם ישאו באומץ־לב כל סכנה שהיא, ותהא גדולה כאשר תהיה. ואם העניינים יסתדרו לפי משאלות לבו, יראה בהם באמת את הנאמנים בידידי הלאק־דימונים ויכבדם כבוד גדול.

קכא למשמע דברים אלו גבה לבם של הסקיאֹונים עליהם, וכולם כאחד נתמלאו אומץ, אף אלו שדעתם לא היתה נוחה בתחילה מהמעשים שנעשו, והחליטו לשאת בעול המלחמה בנפש חפצה. ולבראסידאס חלקו כבוד גדול, הכתירוהו בפומבי בעטרת־זהב כמשחררה של יוון, ויחידים עיטרוהו בזרי־פרחים והגישו לו תקרובת כלאתלט מנצח. והלה השאיר אצלם לפי שעה חיל־מצב וחזר למקומו, אך זמן לא רב לאחר־מכן שלח והעביר אליהם צבא גדול, שכן רצה להתקיף בעזרתם את מְנְדִי¹ ואת פוטידיאַה. דעתו היתה, שהאתונאים ישלחו צבא על פאליני, כאילו היא אי, והוא ביקש להק־דימם. ולא עוד אלא שהוא נשא־ונתן עם ערים אלו על הסגרתן.

קכב וכך התעתד הלה לפשוט ידו בערים אלו. בינתיים באו אצלו בטריאַרה אותם שהעבירו את בשורת שביתת־הנשק, אַריסטונימוס מאתונה ואַתינייאוס מלאקדימון. הצבא חזר ועבר אז לטורוני, והצירים בישרו לבראסידאס את דבר ההסכם. כל בעלי־הברית של הלאקדימונים קיבלו עליהם את הנעשה. אריסטונימוס הודה, שההסכם חל על שאר הערים, אך בנוגע לסקיאֹונים טען שהם אינם כלולים בכלל ההסכם, שכן חישב ומצא לפי מניין הימים, שהם פשעו במאוחר¹. אך בראסידאס דיבר כנגדו ואמר, שהם מרדו קודם לכן ושהוא לא יוותר על העיר. כשהודיע אריסטונימוס על כך לאתונה, היו האתונאים מוכנים לצבוא מיד על סקיאֹוני. אך הלאקדימונים שלחו אליהם צירים ואמרו, שהם יפרו את הברית, אם יעשו כך, ותבעו לעצמם את העיר, מתוך שהאמינו לבראסידאס, אלא שהם היו מוכנים להתדיין עליה. אבל האתונאים סירבו להסתכן בדינים־ודברים, אלא ביקשו לצבוא עליה בכל המהירות, שכן נתמלאו חימה על כך,

[קכ] 1. מטורוני. 2. סירה קלה. 3. ראה פרק קיד.

[קכא] 1. בדרום מערב חצי האי פאליני (ממערב לסקיאֹוני).

[קכב] 1. לאחר שנעשה ההסכם שלפיו יחזיק כל אחד במה שכבש עד יום ההסכם (ראה פרק קיח).

שגם יושבי איים כבר מתחצפים לפשוע בהם ונשענים על כוחם של הלאקדימונים ביבשה, שאין בו תועלת כלשהי בשבילם². יתר על כן, האמת על מועד המרידה נטתה יותר לצד טענות האתונאים, כי הסקיאונים פשעו באיחור של יומיים. לפי הצעתו של קליאון נמנו האתונאים וגמרו מיד להרוס את סקיאוני ולהוציא להורג את תושביה. ומאחר שהונח להם בשאר המקומות, החלו להתכונן למסע זה.

קכג בתוך כך פשעה בהם מנדי, עיר בפאליני, תושבה של ארטריה. ובראסידאס קיבלם ולא ראה כל אוון בזאת, אף-על-פי שעברו אליו בבירור תוך זמן שביתת-הנשק; כי היו דברים, שבהם האשים אף הוא את האתונאים, שהם עוברים על הברית. ומשום כך גברה העזתם של המנדיאים, והם גם ראו שבראסידאס תקיף בדעתו, וראיה לכך שימש להם סירובו למסור את סקיאוני. גדולה מזו, הקושרים היו מועטים, ולאחר שהתחילו בדבר, שוב לא הרפו ממנו, מתוך שפחדו לנפשם שמא יתגלה הקשר; ולפי-כך אילצו את המרובים להיגרר אחריהם כנגד הכרתם. כשנודע הדבר לאתונאים, גדלה חמתם עוד יותר והחלו מתכוננים כנגד שתי הערים. ובראסידאס, שציפה לבואם, העביר לאולינתוס של כאלקידיקי את ילדיהם ונשיהם של הסקיאונים ושל המנדיאים ושלח להם חמש מאות הופליטים פילופונסים ושלוש מאות פלטאסטים כאלקידיים, כולם תחת פיקודו של פולידאמידאס. ושתי הערים התכוננו במשותף להגנתן מתוך ידיעה, שהאתונאים יבואו ויגיעו במהרה.

קכד בינתיים צבאו בראסידאס ופרדיקאס יחדיו בשנייה¹ על לינקוס, ארץ המלך ארא-ביאוס. פרדיקאס הוליך את חיל המאקדונים, שעליהם משל, והופליטים יוונים, מאותם שגרו בתוכם; ובראסידאס הוליך כאלקידים ואקאנתים נוסף על חיל הפילופונסים, שנשארו אצלו, וגם גייסות משאר הערים, ככל שיכלו לספקם. כל חיל ההופליטים של היוונים מנה כשלושת אלפים; מניין כל הפרשים שליווה, מאקדונים וכאלקידים, היה קרוב לאלף, ועליהם נלווה המון רב של בארבארים. כשחדרו לארצו של אראביאוס ומצאו את הלינקסטים שרויים כנגדם, תפסו אף הם עמדות מולם. חיל-הרגלים של שני המחנות חנה זה מול זה על שתי גבעות, ומישור הפריד ביניהם. והפרשים של שני הצבאות דהרו תחילה לתוכו והחלו מתגרים מלחמה. ולאחר מכן, כשההופליטים הלינקסטים ירדו ראשונה מהגבעה להצטרף אל הפרשים שלהם והיו מוכנים להילחם, ירדו אף בראסידאס ופרדיקאס אל המישור בראש צבאותיהם. הם הסתערו על הלינקסטים והניסו, רבים נהרגו והנשארים נמלטו אל המקומות הגבוהים וישבו בחיבוק-ידיים. אחר הדבר הזה הקימו מצבת-ניצחון ונשתהו יומיים או שלושה, כשהם ממתים לאלירים, שכירי פרדיקאס, שעמדו לבוא אצלם. פרדיקאס ביקש אז לפשוט על

2. מאחר שהאתונאים שולטים בים.

[קכד] 1. ראה פרק פג.

הכפרים של אראביאוס ולא לשבת בבטלה; אך בראסידאס, שלבו היה חרד על מנדי, שמא יארע לה דבר, לכשישוטו האתונאים עליה לפני שיחזור, לא היה את נפשו להמשיך במלחמה, ובפרט כשהאילירים בוששו לבוא, אלא ביקש לסגת.

קכה בעוד הם מתווכחים זה עם זה, הוגד להם שהאילירים בגדו בפרדיקאס ונתחברו לאראביאוס. עכשיו הסכימו שניהם לסגת, מפני שפחדו מפני האילירים, שהיו אנשים לווזמים. אך בשל הריב שנפל ביניהם לא נקבע כלום על מועד צאתם לדרך. משבא הלילה, נפל מיד פחד על [הפרשים] המאקדונים ועל המון הבארבארים, כדרך שמחנות גדולים למודים לבוא לידי בהלה ללא סיבה ברורה; והואיל וסבורים היו, שהאויבים מרובים עשרת מונים מכפי שהיו באמת ושהם ממשמשים ובאים עליהם, ברחו לפתע על נפשם, ונחפזו לביתם. תחילה לא הרגיש פרדיקאס בזאת, אך כשהכיר בדבר נאלץ להקדים וללכת בלא לראות את בראסידאס; שכן חנו במרחק רב זה מזה. כשראה בראסידאס עם עלות השחר, שהמאקדונים חמקו ועברו ושהאילירים ואראביאוס עומדים להתקיפם, ערך את ההופליטים בצורת ריבוע, צמצם את המון קלי-הזין באמצעיתם ונתכוון לסגת. את הצעירים שבצבאו ערך כך, שיהיו מוכנים להגיה כנגד האויב, אם יתקיפם באחד המקומות. והוא עצמו התכוון לשבות בעקבו של המחנה עם שלוש מאות איש נבחרים ולהדוף את ראשוני המתקיפים, כל אימת שילחצו עליו. לפני שהאויבים התקרבו, חיזק את לב החיילים, ככל שהדבר ניתן בשעת חיפזון, בדברים מעין אלו:

קכו 'אנשים פילופונסים, אילו לא חשדתי שאתם מבוהלים, מפני שנותרתם לבדכם ומפני שהבאים עליכם בארבארים הם ומרובים, לא הייתי כורך דברי-מוסר בדברי-עידוד. אך כעת, נוכח נסיגתם של בעלי בריתנו והמון האויבים שלפניכם, אנסה לעורר דעתכם בדברי אזכרה ועצה קצרים על הדברים החשובים, שעליכם לדעתם. ראוי לכם להיות אמיצים בעסקי מלחמה לא בשל נוכחותם של בעלי-ברית בכל זמן ועידן, אלא בשל רוח הגבורה הנטועה בכם; ואף אין לכם לפחד מפני המון של נכרים כלשהו, שכן אינכם באים ממדינות בעלות משטר מעין זה, אלא ממדינות שבהן לא המרובים שולטים על המועטים, אלא המועטים במרובים, אותם שקנו להם את שררותם בכוחם במלחמה, ולא בשום דבר אחר. אתם מתייראים מהבארבארים הללו, משום שאינכם מכירים בהם, אך עליכם ללמוד מהמלחמות, שכבר נלחמתם עם המאקדונים שבהם¹, ומתוך הדברים שאני משער, ואף שמעתים מפי: אחרים, הם לא יהיו נוראים במלחמה. שכל אימת שכוּחם של האויבים נראה גדול למראית-עין, אף-על-פי שהוא דל למעשה, הרי תוספת ידיעות אמיתיות עליהם עלולה לחזק ביותר

[קכו] 1. כלומר מהלינקסטים הכפופים למאקדונים (ראה פרק פג; ב, צט), שכבר הוכו על-ידיהם (ראה פרק קכד).

את רוח יריביהם; אך בשעה שיש להם לאויבים יתרון של ממש כלשהו, הרי מי שאינו יודע עליו מראש, עלול להתקיפם ביתר אומץ. האילירים הללו גדול מוראם לפני הקרב על מי שאינו מכירם, שכן באמת נורא המונם למראה, צווחתם גדולה ללא־נשוא ונפנוף הסרק של כלי־זינם יש בו משהו מהאיום. אך בקרב אין הם כמות שהם נראים בשביל אלה, שאינם נרתעים מכל זאת; שמאחר שאין הם סדורים במערכה, אין הם בושים לזנוח כל עמדה שהיא בשעה שהם נלחצים. ומאחר שהבריחה והתקיפה שקולות הן בעיניהם במידה שווה, אין לעמוד על שיעור אומץ־לבם. ועוד, דרך לחימה זו, שבה כל אחד אדון לעצמו, ממציאה אמתלה נאה לכל המבקש למלט נפשו. הם גם חושבים, שפחות מסוכן הוא לאיים עליכם מטווח בטוח מלפגוש אתכם פנים אל פנים; שאלמלא כן היו מעדיפים להשתמש בזו מבזו. וכך רואים אתם בבירור, שכל המורא, שהם מפילים לפני הקרב, חסר ערך הוא למעשה, ואינו מבעית אלא את העין והאוזן בלבד. ואם תעמדו בפני הסתערוותם ותיסוגו שוב בסדר, כשתבוא השעה הראויה לכך, תגיעו מהר יותר למקום־מבטחים ותדעו להבא, שאם מקבלים את התקפתם הראשונה של המונים כאלה כראוי, מצטמצמת כל גבורתם בהתיימרות תוך כדי איומים מרחוק; אך אם מישוהו נותן להם מקום², הם באים מיד בעקבותיו וממהרים לגלות את עוז־רוחם, כשהם בטוחים מסכנה¹.

כז לאחר שעודד בראסידאס את צבאו בדיבורים מעין אלו, החל להחזירם על עקבותיהם. כיוון שראו זאת הבארבארים, הסתערו עליהם בצווחה גדולה ובהמולה רבה, שכן חשבו שהוא בורח ושיש בידם להשיגם ולהשמידם. אך אלה שנועדו להגיה נגדם יצאו לקראתם בכל מקום שהסתערו עליהם, ובראסידאס עצמו עם חייליו הברורים¹ עצר התקפותיהם. וכך עמדו הפילופונסים לתמהונם של הבארבארים בפני הסתערוותם הראשונה, וגם אחר־כך עמדו בפני התקפותיהם והדפום; וכל אימת שהיו מרפים מהם, היו ממשיכים בנסיגתם. אז נמנעו רוב הבארבארים מלהתקיף את היוונים אשר עם בראסידאס במרחב הפתוח, אלא השאירו חלק מצבאם ללכת בעקבותיהם ולהת־קיפם בכל עת־מצוא, והנותרים התקדמו בריצה אחרי המאקדונים הנסים², הרגו בהם כל מי שפגעו בו בדרכם והקדימו ותפסו את המעבר הצר שבין שתי גבעות, המוליך לארץ אראבייאוס; כי ידעו, שאין לו לבראסידאס דרך אחרת לסגת בה. ומשהלך ונתקרב למעבר המסופך, החלו לכתרו מאחור ולסגור עליו.

כח אבל הוא עמד על כוונתם וציווה על שלוש המאות אשר עמו להתקדם בריצה, כל אחד לפי מידת כוחו וללא סדרים, אל אחת משתי הגבעות, שלדעתו ניתן ללכדה ביתר קלות, ולנסות להדוף ממנה את הבארבארים, שכבר היו עליה, לפני שמרובים

2. מחתר להם, נסוג.

[קכז] 1. הנבחרים. 2. ראה פרק קכה.

ספר רביעי

יותר יעלו עליה וישלימו כיתורם. והללו התנפלו על אותם שבגבעה וניצחום, ועיקר צבא היוונים עשה עכשיו את דרכו אליה ביתר קלות; כי הבארבארים נבהלו, משגורשו אנשיהם מהרמה, ולא הוסיפו ללכת בעקבותיהם, שכן סבורים היו שכבר הגיעו אל הגבול ומילטו נפשם. לאחר שתפס את הרמות, המשיך בראסידאס דרכו ביתר ביטחון והגיע עוד באותו יום אל אַרְנִיסָה, העיר הראשונה במלכות פרדיקאס. חייליו היו כעוסים על נסיגתם הנחפזת של המאקדונים, וכל אימת שפגעו בדרכם בעגלות רתומות לשוורים או במטען שנשר, כמקרה אשר יקרה בשעת נסיגה מבוהלת בלילה, היו מתירים על דעת עצמם את השוורים וטובחים אותם ונוטלים לעצמם את המטען. מאותו זמן ואילך החל פרדיקאס רואה את בראסידאס כאויב ונטר מאז איבה לפילוס־פונסים, שלא עלתה בקנה אחד עם רגשותיו כלפי האתונאים. והוא הסיח דעתו מענייני הדוחקים ושת עצות בנפשו, היאך לבוא לידי הסכם עם אלו¹ ולהיפטר מאלו. קכט כשחזר בראסידאס ממאקדוניה לטורוני, מצא שהאתונאים כבר מחזיקים במנדי; והואיל וסבור היה, שאי־אפשר לעבור עכשיו אל פאליני ולהחיש עזרה, ישב בשלווה במקומו, אך שמר שמירה מעולה על טורוני. כי באותו זמן עצמו בקירוב, שבו נותרחו המעשים בלינקוס, שטו ויצאו האתונאים, כפי שהתכוונו לעשות¹, על מנדי ועל סקיאוני בחמישים אניות (עשר מהן היו מכיאוס), שהעבירו אלף הופליטים משלהם ושש מאות קשתים ואלף שכירי־מלחמה תראקים, ועליהם נוספו פלטאסטים מבעלי־בריתם שבסביבה זו. המפקדים היו ניקיאס בן נִיקִירַאטוס וניקוסטראטוס בן די־אִי־טרפִיס. הם הפליגו באניותיהם מפּוֹטִידִיָאָה, עלו על החוף מול מקדש פוסיידון וחדרו לתוך ארץ המנדיאים. המנדיאים עצמם ושלוש מאות סקיאונים, שבאו לעזרתם, וצבא־העזר של הפילופונסים, כולם כאחד שבע מאות הופליטים, ופולידאמידאס מפקדם היו שרויים אז מחוץ לעיר על גבעה תלולה. ניקיאס ניסה להגיע אליהם במשעול המוליך למַעֲלָה הגבעה, כשעמו מאה ועשרים קלי־זין מיתונים ושישים הופ־ליטים אתונאים ברורים וכל חיל הקשתים; אך הוא ניגף לפניהם ולא עצר כוח להעפיל אליהם. בינתיים התקדם ניקוסטראטוס בכל שאר הצבא אל הגבעה, שהגישה אליה היתה קשה, בדרך אחרת וארוכה יותר, אך הוא בא לידי מבוכה גמורה, וכפשע היה בין צבא האתונאים כולו ובין התבוסה. כיוון שהמנדיאים ובעלי־בריתם לא נכנעו לפניהם, נסוגו האתונאים באותו היום והקימו להם מחנה, ואף המנדיאים חזרו לעיר עם בוא הלילה.

קל למחרת סבבו ושטו האתונאים לאותו צד של העיר, הרואה פני סקיאוני, לכדו את פרוורה והשחיתו כל אותו יום את הארץ. איש לא יצא לקראתם, כי מחלוקת עמדה

[קכח] 1. האתונאים.

[קכט] 1. ראה פרקים קכב, קכג.

בעיר; ובלילה שלאחריו חזרו שלוש מאות הסקיאונים לביתם. ביום הבא התקדם ניקיאס עם מחצית הצבא עד תחום סקיאוני והשחית את הארץ, ואילו ניקוסטראטוס חנה עם שאר הצבא מול השער העליון של העיר, בדרך המוליכה לפוטידיאה. והנה נודמן שבחלק זה של העיר, בין החומות, התקבצו המנדיאים ועוזריהם, ופולידאמידאס ערכם למלחמה וזירז את המנדיאים לצאת על האויבים. ואחד מסיעת הדימוס הטיח דברים כלפיו ואמר, שלא יצא ושאין לו כל צורך להילחם. אך יצאו הדברים מפיו, תפסו פולידאמידאס בידו והבעיתו. מיד תפס הדימוס בחמתו את כלי-זינו והסתער על הפילופונסים ועל אלה שנתנו ידם להם כנגדם. משהתנפלו עליהם הביאום לידי מנוסה, במקצת בשל הפתאומיות שבדבר ובמקצת מפני שנבהלו כשנפתחו השערים לאתונאים; שכן סבורים היו, שההתקפה באה מתוך הסכם מוקדם כלשהו עמהם. כל הפילופונסים, שלא נהרגו לאלתר, נמלטו אל האקרופוליס, שהם לבדם תחזיקו בו מלכתחילה. והאתונאים התפרצו בכל צבאם לתוך העיר (כיוון שניקיאס כבר חזר ממסעו והיה קרוב לעיר), ומאחר שהשערים נפתחו שלא מתוך הסכם, שדדו את העיר כאילו לכדוה בזרוע; והמצביאים מנעום בקושי מלהשמיד אף את התושבים. אחר הדברים האלה אמרו למנדיאים להתחזק במשטר המקובל אצלם ולדון בעצמם את אלה, שהם רואים אותם כחייבים בהתקוממות. בה בשעה סגרו על האנשים שב-אקרופוליס בחומה, שהשתרעה משני עבריו עד הים, והעמידו עליהם משמר. לאחר שמנדי נכונה בידם, הלכו על סקיאוני.

קלא הסקיאונים והפילופונסים יצאו לקראתם ותפסו גבעה תלולה לפני העיר, שהיה לו לאויב ללכדה, עד שלא יבנה חומה עליהם. האתונאים הסתערו בכוח רב על הגבעה וגירשו בקרב עז אותם שהיו עליה. אז הקימו להם מחנה, העמידו מצבת-ניצחון והת-כוננו לבנות מצוד. זמן לא רב לאחר שהחלו במלאכה, הצליחו חילות-העזר, שהיו נצורים באקרופוליס של מנדי, להבקיע להם דרך לאורך החוף בין המשמרות והגיעו לסקיאוני; רובם התחמקו מעיני המחנה הצר על סקיאוני ונכנסו לעיר.

קלב בזמן שהמצוד על סקיאוני הלך ונבנה, שלח פרדיקאס פרוז אל המצביאים האתונאים ועשה עמהם הסכם. היה זה בשל האיבה, שנטר לבראסידאס על נסיגתו מלינקוס; ובאמת החל במשאומתן חשאי מיד לאחר מעשה זה¹. והנה נודמן, שאיסכאגוראס הלאקדימוני התכונן אז להעביר צבא בדרך היבשה אל בראסידאס. אך ניקיאס ביקש מפרדיקאס לעצרו, מאחר שהשלים עם האתונאים, ולהראות להם סימן ברור כלשהו לכנותו. גם פרדיקאס עצמו לא רצה, שפילופונסים ייכנסו לתחומו, ולפיכך השפיע על ידידיו התיסאליים, שעם גדוליהם טיפח תמיד יחסים טובים, לעכבם; והפילופונסים לא ניסו אפילו לבקש מהתיסאליים לעבור דרך ארצם. אבל איסכאגוראס ואמיניאס

[קלב] 1. ראה פרק קכח.

וְאַרִיסְטֹבֶס הִגִּיעוּ בְּכָל זֹאת אֶל בְּרַאסִידָאס, כִּי הַפִּילּוֹפּוֹנְסִים שֶׁלְּחֹם לְבָדוּק אֶת מִצֵּב הָעֵנִיִּינִים. וְהֵם הֵבִיאוּ אֵלָיו מִסְפָּאֲרֻטָּה, שֶׁלֹּא כִּמְנַהֲגִים, אֲנָשִׁים צַעִירִים אַחֲדִים לְשֹׁמֵשׁ מוֹשְׁלֵי הָעָרִים, וְלֹא לְמִסְרֵן לְכָל הַבָּא לִידָם. וּבְרַאסִידָאס מִיָּנָה אֶת קְלִיאֲרִידָאס בֶּן קְלִיאֲוֹנִימוֹס עַל אֲמִפִּיפּוֹלִיס וְאֶת פֶּאֶסִיטִלִידָאס בֶּן הִיגִיסְאֲנִדִיר עַל טוֹרוֹנִי. קִלְג בְּאוֹתוֹ קִיץ עֲצָמוֹ נִיתְצוּ הַתִּיבָאִים אֶת חוֹמַת הַתְּסָפִים, מִתּוֹךְ שֶׁהָאֲשִׁימוֹס בְּנִטִיָּה אַחֲרֵי הָאֲתוֹנָאִים. עַל צַד הָאֲמֵת בִּיקְשׁוּ זֹאת הַתִּיבָאִים תְּמִיד, אֲךָ עֲכָשׂוּ קֵל הִיָּה לָהֶם לַעֲשׂוֹתוֹ, מִפְּנֵי שֶׁפֶּרְחֵי הַתְּסָפִים נִסְפּוּ בְּמִלְחָמָה¹ עִם הָאֲתוֹנָאִים.

בְּאוֹתוֹ קִיץ עֲצָמוֹ עָלָה בָּאֵשׁ גַּם מִקְדַּשׁ הַיָּרֵה בְּאַרְגּוֹס; כְּרִיסִיס² הִכּוּהֶנָּה הַנִּיחָה מִנּוֹרָה דּוֹלֶקֶת לִפְנֵי זִרְיָה־דִּפְנִים וְעִלְתָּה עַל יְצוּעָהּ, וְהָאֵשׁ אַחֲזָה בָּהֶם וְהִכּוֹל עָלָה בְּלִהְיוֹת עַד שֶׁלֹּא הִרְגִּישָׁה בְּדַבָּר. עוֹד בְּאוֹתוֹ לַיְלָה בִּרְחַת כְּרִיסִיס מִפְּחַד הָאַרְגִּיאִים לִפְלִיאֹס. וְהֵם הִעֲמִידוּ כוֹהֶנֶת אַחֲרַת, פֶּאֶיִנִיס שְׁמָה, לִפְנֵי הַנוֹהֵג הַמְּקוּבֵּל. כְּרִיסִיס בִּרְחַת לְאַחֵר שֶׁשִּׁימְשָׁה כוֹהֶנֶת שְׁמוֹנָה שָׁנִים וּמַחְצִית־הַשָּׁנָה תּוֹךְ הַמִּלְחָמָה הַזֹּאת. בְּשִׁלְהֵי הַקִּיץ נִשְׁלַם לְגַמְרֵי בְּנִיין הַמִּצּוֹד עַל סְקִיאֲוֹנִי, וְהָאֲתוֹנָאִים הִשְׁאִירוּ שֵׁם חֵיל־מִשְׁמֵר וַחֲזָרוּ לְמִקְוֵמָם עִם שָׂאֵר צְבָאָם.

קִלְד בְּחֹרֶף שְׁלֵאֲחֲרֵיו יֵשְׁבוּ הָאֲתוֹנָאִים וְהַלְאֲקִדִּימוֹנִים בְּשִׁלּוּוֹה בְּשֵׁל שְׁבִית־הַנֶּשֶׁק שְׁבִי־נִיהֶם, אֲךָ הַמֶּאֱנִטִּינִיאִים וְהַטְּגִיאִים וּבְעִלִּי־הַבְּרִית שֶׁל שְׁנֵי הַצַּדִּדִּים הִתְגָּרוּ מִלְחָמָה בְּלֶאֱאֹדִיקִיאֲוֹן שֶׁל אֹרְסִתִּיס, וְהַנִּיצְחוֹן הִיָּה מִפּוֹקֶפֶק; כִּי כָּל צַד הַנִּיס אֶת אֶחָד הָאֲגָפִים שֶׁכִּנְגְּדוּ, וּשְׁנֵיהֶם הִקִּימוּ מִצְבוֹת־נִיצְחוֹן וּשְׁלַחוּ מִשְׁלַל הַמִּלְחָמָה לְדִלְפוּי. הָאֲמֵת הִיא, שֶׁרְבִים נִסְפּוּ מִשְׁנֵי הַצַּדִּדִּים, וְהַלִּילָה הִפְסִיק אֶת הַמִּלְחָמָה, בְּשַׁעָה שֶׁהִקְרַב עוֹד לֹא הוֹכְרַע. אֲךָ הַטְּגִיאִים לָנוּ בְּשִׁדָּה וְהִעֲמִידוּ מִיד מִצְבַּת־נִיצְחוֹן, וְאִילוֹ הַמֶּאֱנִי־טִינִיאִים נִסּוּגוּ לְבּוֹקוֹלִיוֹן, וְרַק לְאַחֵר זֶמֶן הִעֲמִידוּ אִפְּהֶם מִצְבַּת־נִיצְחוֹן.

קִלְה בְּשִׁלְהֵי חֹרֶף זֶה עֲצָמוֹ, כְּשֶׁהִקִּץ מִשְׁמֵשׁ וּבָא, נִיסָה בְּרַאסִידָאס לְלַכּוֹד אֶת פּוֹטִידִיאָה. הוּא הִתְקַרַּב לְמִקְוֶם בְּלִילָה וְהִצִּיב סוֹלֵם אֶל הַחוֹמָה, בְּלִי שֶׁהִרְגִּישׁוּ בּוֹ. כִּי הַסּוֹלֵם הוֹעֲמֵד בְּדִיוֹק בְּרִיוּח־הַזֶּמֶן, שָׁבוּ עֲזֹב הַמִּשְׁמֵר הַמַּעֲבִיר אֶת הַפַּעֲמוֹן אֶת מִקְוֶמוֹ, וּלְפָנָי שֶׁהִסְפִּיק לְחַזֹּר אֵלָיו. אֲךָ הַשּׁוֹמְרִים הִרְגִּישׁוּ בָּהֶם אַחֲר־כֵּךְ מִיד, לְפָנָי שֶׁעָלוּ עַל הַסּוֹלֵם. וְהוּא הִחֲזִיר בְּמַהֲרָת אֶת צְבָאוֹ וְלֹא הִמָּתִין לְבּוֹא הַיּוֹם. וְהַחֹרֶף כָּלָה וְכִלְתָּה הַשָּׁנָה הַתְּשִׁי־עֵית לְמִלְחָמָה זֹאת, שֶׁתּוֹקִידִידִיס כָּתַב אֶת קוֹרוֹתֶיהָ.

[קִלְג] 1. רֹאה פֶּרְקִים צִג, צו. 2. רֹאה ב, ב.

ספר חמישי

א עם בוא הקיץ¹ נסתיימה שנת ברית-השלום², אך מעשי-האיבה לא נתחדשו עד אחרי המשחקים הפיתיים³. במשך שנת שביתת-הנשק גירשו האתונאים את הדיילים מדילוס, מפני שחשבו שבגלל אשמה קדומה אחת, שהיתה תלויה בהם בדיילים, לא היו טהורים בשעה שנתקדשו⁴; ולא עוד אלא שהם חסרים דבר זה⁵ לשם טיהור האוי, שלמענו פינו את קברות המתים, כפי שסיפרתי קודם לכן⁶, מתוך הסברה שהם עושים כשורה. והדיילים התיישבו, כל אחד לפי בחירתו, באטראמיטיון⁷ שבאסיה, שניתנה להם על-ידי פארנאקים⁸.

ב לאחר שחלף מועד שביתת-הנשק, שידל קליאון את האתונאים לתת לו להפליג לערי תראקיה, והוא לקח עמו אלף ומאתיים הופליטים אתונאים, שלוש מאות פרשים, רבים מבעלי-הברית ושלושים אניות. בראשונה הגיע לסקיאווני¹, שהיתה נצורה עדיין, לקח משם הופליטים מספר מחיל-המשמר ושט וירד אל קופוס, שאינה מופלגת הרבה מהעיר טורוני². כשנודע לו שם מפי עריקים, שבראסידאס איננו בטורוני ושהנמצאים בה אין כוחם יפה לעמוד בפניו, הלך עם חיל-היבשה שלו על העיר ושלח עשר אניות לשוט מסביב אל נמלה. תחילה הגיע אל החומה החדשה, שבראסידאס בנאה על מנת להוסיף את הפרוור על העיר; ומתוך שנתן חלק מהחומה הישנה, עשה את טורוני לעיר אחת.

ג אבל פאסיטלידאס, המפקד הלאקדימוני, וחיל-המצב שעמו חשו לחומה וניסו להדוף את התקפת האתונאים. אך מאחר שנלחצו קשות, ולא עוד אלא שהאניות, שנשלחו לשוט מסביב, נכנסו אל הנמל, השש פאסיטלידאס שמא יקדימוהו האניות ויכבשו את העיר הריקה ממגיניה, והוא ייתפס בכף, אם תילכד גם החומה החדשה; ולפיכך

[א] 1. שנת 422. 2. בסוף חודש מארס בערך. 3. נערכו פעם בארבע שנים בסוף אבגוסט בערך. 4. בזמן טיהור האוי. 5. גירוש הדיילים. 6. ראה ג, קד. 7. במיסיה (בצפון אסיה הקטנה). 8. האחשדרפן (סאטראפ) של הליספונט (ראה ב, סז).

[ב] 1. בכאלקידיקי (בדרום חצי-האי פאליני). 2. בכאלקידיקי (בדרום חצי-האי סיתוניה).

ספר חמישי

עזב את הפרוור וחזר בריצה אל העיר. אבל האתונאים שהיו באניות הקדימוהו ולכדו את טורוני, ואילו חיל-היבשה הלך בעקבותיו וחדר אל העיר דרך הפירצה שבחומה הישנה. הם הרגו מקצת פילופונסים וטורונים לאלתר בקרב פנים-אל-פנים ומקצתם תפסו חיים, ובכללם גם את המפקד פאסיטלידאס. אמנם בראסידאס חש לעזרת טורוני, אך משהוגד לו בדרכו שהעיר נלכדה, חזר לאחוריו. הוא היה רחוק כארבעים סטאדיות מהעיר בשעה שנכבשה. קליאון והאתונאים העמידו אז שתי מצבות-ניצחון: אחת על-יד הנמל ואחת על-יד החומה החדשה, כבשו לעבדים את נשי הטורונים וילדיהם, אבל את הטורונים עצמם ואת הפילופונסים וכל כאלקידים אחר, שהיה שם, שלחו אל אתונה. כולם יחד היו כשבע מאות במספר. הפילופונסים שוחררו לאחר זמן, משנכרתה ברית-שלום¹, והאחרים הוחזרו על-ידי האולינתיים, שפדאום איש תחת איש². באותו זמן עצמו בקירוב לכדו הבויאוטים את פאנאקטון, מבצר-ספר של האתונאים, שהוסגרה להם. וקליאון העמיד משמר על טורוני, הרים עוגן ושט מסביב לאֶתוֹס³ בדרכו לכיבוש אמפיפוליס.

ד באותו זמן עצמו בקירוב הפליג פייאפס בן אראסיסטראטוס, ושניים אחרים עמו, כציר שלוח מאת האתונאים אל איטליה ואל סיקליה; שכן לאחר שנסתלקו האתונאים מסיקליה עם כריתת ברית-השלום¹, הכתיבו הליאונטינים אזרחים חדשים מרובים², והדימוס נתן דעתו לשוב ולחלק את הקרקעות. אבל התקיפים³, שעמדו על כוונתם, הכניסו לעיר את הסיראקוסים וגירשו את הדימוס. הללו נפוצו לכל עבר, אבל התקיפים באו לידי הסכם עם הסיראקוסים, עזבו את עירם שוממה והתיישבו בסי-ראקוסאי כאזרחים שווי-זכויות. אך לאחר-מכן עזבו שוב מקצתם את סיראקוסאי, מפני שלא היו מרוצים במצבם, ותפסו את פוקאי (זהו שמו של אחד מחלקי העיר ליאונטיני) ואת בריקינאי, מבצר בתחום ליאונטיני. רוב אנשי סיעת הדימוס, שהוגלו בשעתם מליאונטיני, באו אצלם, ולאחר שביצרו להם שם מקום, ערכו מתוך מעוזיהם מלחמה בסיראקוסים. כשהוגד הדבר לאתונאים, שלחו לשם את פייאפס, שמא יוכל לשדל את בעלי-בריתם ואת שאר הסיקליאוטים לצבוא יחדיו על הסיראקוסים המגברים היילים ולהושיע את הדימוס של ליאונטיני. כשהגיע פייאפס לשם, הצליח לשדל את הקאמארינים ואת האקראגאנטינים; אך מאחר שהעלה חרס בידו בגללה, שוב לא הלך אל הערים האחרות, כי הרגיש שלא יוכל לפייסם, אלא חזר לאחוריו דרך ארץ הסיקלים⁴ אל קאטאנה. בדרכו⁵ בא אל בריקינאי ועודד את תושביה. ומשם חזר ושט לארצו.

[ג] 1. ראה ה, יח. 2. תחת השבויים האתונאים, שהיו בידי האולינתיים. 3. הר בדרום חצי-האי אקטי בכאלקדיקי.

[ד] 1. ראה ד, סה. 2. כדי לחזק את הסיעה הדימוקראטית. 3. האוליגארכים. 4. הסיקלים (התור-שבים הבארבארים של סיציליה) ישבו בפנים האי ובצפוניו. 5. מגלה לקאטאנה.

ה בשיוטו לאורך חופי סיקליה ובחזירתו נשא ונתן באיטליה עם ערים אחדות על ברית-ידידות ביניהן לבין האתונאים. הוא גם נפגש עם מתיישבים יוצאי לוקרוי¹, שגורשו ממסיני. שלאחר ההסכם, שנעשה בין הסיקליאטים², נפלה מחלוקת בין המסנים, ואחת משתי הסיעות קראה לעיר את הלוקרים³, והללו נשלחו אליה כמתיישבים, ומסני היתה זמן-מה בידי הלוקרים. עם הללו נפגש אפוא פייאפס בדרכם לביתם, ולא הרע אותם, כי הלוקרים הגיעו עמו לידי הסכם בדבר ברית ביניהם לבין האתונאים. כי הם לבדם מכל בעלי-הברית לא כרתו אמנה עם האתונאים, שעה שהסיקליאטים השלימו ביניהם⁴, ואף לא היו כורתים עמהם גם אז אילו לא היו מסתבכים במלחמה עם האיפונים ועם המדמיאיים, שהיו שכניהם ויוצאי-עירם. זמן מה לאחר-מכן הגיע פייאפס לאתונה.

ו כששט קליאון בשעתו מטורוני¹ לאמפיפוליס, קבע לו את איאון² כבסיס לפעולותיו, וממנה התקיף את סטאגירוס³, תושבה של האנדרים⁴, ולא יכול אליה, אך לכד בסערת-מלחמה את גאליפסוס⁵, תושבה של התאסים. אז שלח צירים אל פרדיקאס לבוא אצלו עם צבאו לפי תנאי הברית⁶, וגם לתראקיה שלח צירים, אל פוליס, מלך האודומאגטים⁷, להביא אליו חיל-שכירים ככל המרובה, והוא עצמו ישב בשלווה באיאון. כשנודעו דברים אלה לבראסידאס, ישב עצמו כנגדו סמוך לקרדיליאון⁸ בתחום ארגילוס. זהו מקום גבוה מעבר לנהר⁹ לא רחוק מאמפיפוליס. ממנו ניתן לו לראות הכל, וקליאון לא יכול להתעלם מעיניו לכשיוזו עם צבאו. ולכך ציפה בראסידאס, שכן שיער שקליאון יעלה עם הצבא שברשותו¹⁰ על אמפיפוליס מתוך זלזול במגינם של הלאקדימונים. ובה בשעה התכונן בראסידאס למלחמה וקרא לעזרתו אלף וחמש מאות שכירים תראקים ואת כל האידונים¹¹, פלטאסטים¹² ופרשים כאחד. היו לו גם אלף פלטאסטים מהמירקינים⁷ ומהכאלקידים, מלבד אותם שבאמפיפוליס. חיל ההופליטים, שנאסף אצלו, מנה כאלפיים איש, היו לו גם שלוש מאות פרשים יווניים. מצבאותיו אלו לקח בראסידאס עמו כאלף וחמש מאות איש ויישב עצמו בקרדיליאון, והאחרים הוצבו באמפיפוליס תחת פיקודו של קליארדאס.

ז זמן מה ישב קליאון בשלווה, אך אחר-כך נאלץ לעשות מה ששיער בראסידאס. כי החיילים נלאו משיבתם הבטלה והחלו משווים את הנהגתו של בראסידאס, את נסיונו והעזתו, לעומת בורותו וחולשתו של מפקדם הם, שהלכו אחריו מביתם שלא בטובתם. קליאון הרגיש בריטונם, ומאחר שלא רצה שיבואו לידי דיכאון מתוך

[ה] 1. שבדרום איטליה (לוקרוי האפיזיפירית). 2. ראה ד, סה.

[ו] 1. ראה ה, ב. 2. מדרום לאמפיפוליס. 3. ראה ד, פח. 4. אנדרוס — אי קיקלאדי (מדרום לאבבויאה). 5. ראה ד, קז. 6. ראה ד, קלב. 7. מצפון לאמפיפוליס. 8. הר ממערב לאמפיפוליס. 9. בגדה הימנית של הנהר סטרימון. 10. בלי להמתין לתגבורת. 11. עם תראקי, שישב בין הנהרות סטרימון ונסטוס. 12. נושאי מגינים קלים.

ישיבה בטלה באותו מקום עצמו, לקחם ויצא עמהם. דעתו היתה זחוחה עליו, כפי שהיתה בפילוס, — המקום שהצלחתו בו גרמה לו לבטוח בחכמתו. הוא לא ציפה כלל, שמישהו יצא לקראתו למלחמה; וכל עצמו אינו עולה, כך אמר, אלא לסייר את המקום; ואין הוא ממתין לבואה של התגבורת¹ לשם יתר בטחון, אם ייאלץ להילחם, אלא כדי להקיף את העיר מכל עבריה וללכדה בהסתערות. וכך הלך ויישב את חילו על גבעה תלולה מול אמפיפוליס, והוא עצמו סקר את ביצות סטרימון ואת מושב העיר כלפי תראקיה. כסבור היה, שיהא בידו לחזור לאחוריו בלא קרב כל אימת שירצה. כי איש לא נראה על החומה ולא יצא איש דרך שערי העיר, אלא כולם היו סגורים ומסוגרים. ולפיכך כמדומה היה שטעות היתה בידו, שבא לכאן בלא מכוונת-מצור, שכן יכול היה ללכוד את העיר בשל שממתה.

ח משראה בראסידאס את האתונאים עוקרים ממקומם, ירד מיד גם הוא מקרדיליאון ונכנס לאמפיפוליס. אך הוא לא יצא כנגד האתונאים ולא ערך את צבאו לקראתם, מפני שלא נתן אמון בצבאו וחשבו כפחות מצבאם, לא במניינו (שכן שקולים היו בקירוב) אלא בערכו. כי האתונאים, שהשתתפו במסע זה, היו הברורים שבהם ועמהם טובי הלימנים והאימברים¹. ולפיכך התכוונן להתקיפם בערמה. וכסבור היה, שאם יגלה לאויב את מניין צבאו ואת ציודו הדחוק, יהא נצחונו בטוח פחות מאשר אם לא יראו אותם תחילה בכלל ולא יבואו לזלזל בהם כשיעמדו על טיבם. הוא בחר לו אפוא מאה וחמישים הופליטים ואת השאר מסר לפיקודו של קלארידאס, וגמר בדעתו להתקיף את האתונאים לפתע פתאום, עד שלא ייסוגו למקומם; שכן סבור היה, שאם התגבורת תגיע אליהם, שוב לא תזדמן לו שעת-כושר כזו לתפוס אותם כשהם מבו-דדים. והוא קרא אליו את כל החיילים, שכן רצה לעודדם ולבאר להם את כוונתו, ואמר להם כדברים האלה:

ט 'אנשים פילופונסים¹, דייני להזכיר לכם בקיצור מה טיב הארץ, שממנה אנו באים, שהיתה תמיד בת-חורין בשל עוז-רוחה, ושאתם עומדים להילחם באיונים, שאתם הדורים למודים לנצחם. אך אני אלמדכם באיזו דרך אני מתכוון לערוך את ההתקפה, כדי שלא תיראה עלובה, מתוך שתיעשה בקבוצות ולא בגוף אחד, ולא תביא לידי מורך-לב. כי אני משער בנפשי, שהאויבים עלו על המקום הזה מתוך זלזול בנו ומפני שלא ציפו, שמישהו יצא לקראתם בחרב, ועכשיו הם נפוצים ללא סדר, כשדעתם נתונה לסיור, ואינם שמים לבם אלינו. וכל המיטיב להבחין בשגיאות מעין אלו של האויבים, ולא עוד אלא שעורך הוא את התקפתו עליהם לפי טיב כוחותיו, ולא תמיד בגלוי

[ז] 1. ראה ה, ו.

[ח] 1. ראה ג, ה.

[ט] 1. בתחילה הוא פונה לפילופונסים ורק אחר-כך לבעלי-הברית.

ובמערכה סדירה אלא בדרך המועילה ביותר בתנאי השעה — עשוי הוא להצליח יותר. ותכסיסים, שבהם ניתן לרמות ביותר את האויב ולהועיל ביותר לידידים, מזפים בתהילה רבה. וכל עוד שבוטחים האתונאים בעצמם ואינם מוכנים ודעתם נתונה, עד כמה שנראה לי, לא להישארות אלא לנסיגה; בשעה שאינם נשמרים לנפשם ועד שלא חזרו אליהם עשתונותיהם, אקח אני את אנשי ראשונה ואתקיף במרוצה, אם תמצא ידי, את מרכז מחנם. ולאחר־מכן, כשתראני טרוד בקרב ומפיל עליהם, מן הסתם, פחד, תקח אתה, קלארידאס, את האנשים אשר עמך ואת האמפ־פוליטים ואת שאר בעלי־הברית, תפתח פתאום את השערים, תגיה עליהם ותחוש להסתער עליהם בכל המהירות. ויש לצפות, שבדרך זו ניתן להבעיתם ביותר. שכל צבא הבא לאחר זמן מפיל אימה על האויבים יותר מהצבא העומד מולם ונלחם בהם. ואתה עצמך היה איש אמיץ כראוי לספארטאני, ואף אתם, הו אנשים בעלי־ברית, לכו אחרינו בעוז־רוח וזכרו, ששלוש הן מעלותיו של חייל טוב: המסירות, רגש־הכבוד והציות למפקדים. ביום זה מובטחים לכם, אם תהיו לאנשים, החירות והכבוד להיקרא בעלי־בריתם של הלאקדימונים; ואם לאו — תהיו משועבדים לאתונאים, אף אם תשחק לכם השעה ותינצלו מעבדות² או ממוות. ושעבודכם עכשיו יהיה קשה משעבודכם לפני, ואף תשמשו מכשול לשאר היוונים בדרך לחירותם. אל ירך לבבכם, שעה שאתם רואים על מה היא ההתחרות, ואף אני אראה, שאין כוחי בזירוז אחרים יפה מכוחי לשאת בטורח המעשים'.

י לאחר שאמר כדברים האלה, עשה בראסידאס בעצמו את כל ההכנות ליציאתו והעמיד את האחרים עם קלארידאס על־יד השער, המכונה השער התראקי, כדי שיבואו לעזרתו, כפי שהורה להם. אך הוא נתגלה, כשירד מקרדיליון, וגם נראה בעיר (הגלויה לעין כול מבחוץ), שעה שהקריב קרבנות במקדש אתיני והיה טרוד בהכנותיו. ולקליאון, שהרחיק ללכת בשעת סיורו, הוגד שכל צבא האויב נראה בעיר ושרגלי אנשים וסוסים מרובים נראות מתחת לשערים¹ כמוכנים לגיחה. כששמע זאת חזר למקומו, ומשראה את המראה הזה, ציווה לתת אות לנסיגה, כי לא רצה להסתכן במלחמה, עד שלא תבוא התגבורת, ואף סבור היה שיש ספיקה בידו להסתלק בהקדם. בה בשעה פקד על צבאו הנסוג להתקדם לאט־לאט אל האגף השמאלי, בדרך לאיאון. היה זה הכיוון היחידי האפשרי. אך מאחר שנדמה לו, שהפקודה מבוצעת באיטיות, הפנה הוא עצמו את האגף הימני והוליך את צבאו, כשצידם הלא־מוגן² חשוף לפני האויב. ובראסידאס, שראה את שעת־הכושר ואת צבא־האתונאים בתנועתו, אמר בתוך כך לאותם אשר עמו³ ולאחרים: 'האנשים הללו לא יתייצבו בפנינו; הם מגלים זאת

2. שלא יימכרו לעבדים.

[י] 1. בחלל שבין השער לבין המפתן. 2. הצד הימני (השמאלי היה מוגן בשלט). 3. למאה וחמישים האיש (ראה ה, ז).

בנענוע רמחיהם וראשיהם; ואנשים העושים זאת אינם למודים להמתין להולכים עליהם. יפתח נא מישהו את השערים, אשר אמרתי, ונצא עליהם באומץ־לב בכל המהירות'. הוא יצא דרך השער המוליך לחיפוף ודרך השער הראשון של החומה הארוכה, שהיתה קיימת בעת ההיא, והתקדם בריצה במסילה הישרה אל המקום שבו עומדת עכשיו מצבת־הניצחון בחלק התלול ביותר של הגבעה. כאן הסתער על מרכז⁴ האתונאים, שהיו נדהמים מהעזתו ומחרידיים על אי־הסדרים שבתוכם, והניסם. באותה שעה יצא קלארידאס, כפי שנצטווה, דרך השער התראקי עם צבאו והתנפל על האתונאים. וכך אירע, שהאתונאים באו במבוכה בשל ההתקפה הלא־צפויה והפת־אומית משני הצדדים כאחד. והאגף השמאלי, זה שלצד איאון, שהתקדם כבר במקצת בדרכו, נפרץ מיד וברח. משהפכו הללו עורף, פנה בראסידאס לאגף הימני. כאן נפצע, אך האתונאים לא הרגישו בנפילתו, כי אותם שעמדו סמוך למקום הרימוהו והוציאוהו משדה־הקרב. האגף הימני החזיק מעמד יותר. אמנם קליאון, שלא העלה כלל על דעתו להתייצב בפניהם, ברח מיד, ופלטאסט מירקיני תפסו והרגו; אך ההופליטים הצטופפו כאן על הגבעה והדפו פעמיים או שלוש את התקפות קלארידאס, ולא הניחו מקומם עד שהפרשים והפלטאסטים של המירקינים ושל הכאלקידים כיתרום, הטילו בהם כידוניהם והבריחו. אז הפך כל צבא האתונאים עורף וברחו בקשיי־קשיים בדרכים רבות בהרים, ושאריתם, אותם שלא נספו מיד בתגרת־הידיים או על־ידי הפרשים והפלטאסטים הכאלקידים, נמלטו לאיאון. והאנשים, שהרימו את בראסידאס והוציאוהו מהמלחמה, הביאוהו בשלום אל העיר בעוד נשמה בו. הוא עוד שמע את השמועה שאנשיו ניצחו, אך כעבור זמן לא רב מת. שאר הצבא הפשיטו את החללים, כשחזרו עם קלארידאס מרדוף אחרי האויב, והקימו מצבת־ניצחון.

יא אחר הדברים האלה קברו בעלי־הברית את בראסידאס על חשבון הציבור במקום הנשקף כיום אל כיכר השוק, כשכולם מלווים אותו במלוא תחמושתם. והאמפיפוליטים גדרו את מצבתו והקריבו לו מאז ואילך תקרובת כמו להירוס, חלקו לו כבוד וערכו לזכרו תחרויות וקרבנות מדי שנה בשנה. הם אף אימצוהו להם כמייסד עירם, הרסו את בנייניו של האגנון¹ והשמידו כל דבר, שהיה בו כדי להזכיר, אילו נשאר, שהוא היה המייסד. כי הם ראו את בראסידאס כמושיעם; ולא עוד אלא שפחדם מפני האתונאים גרם להם, שיתרצו לבעלי־בריתם הלאקדימונים. ומאחר שנעשו לבעלי־דבבם של האתונאים, שוב לא מצאו תועלת לעצמם כבראשונה במתן כבוד להאגנון, ואף לא היה הדבר לרצונם. את המתים מסרו לאתונאים. כשבע מאות איש מתו מהאתונאים, ומיריביהם — שבעה. כי לא היתה זו מלחמת מערכות, אלא התנגשות שקדמה לה

4. בקצה הימני של האגף השמאלי.

[יא] 1. ראה ד, קב.

אימה רבה. לאחר שנשאו את מתייהם, הפליגו האתונאים לביתם. קלארידאס וחבריו נשארו ופרנסו את ענייני אַמפיפוליס.

יב באותו זמן עצמו בקירוב, בשלהי הקיץ, הוליכו¹ ראמפיאס ואַבטוכארידאס ואַפִּי־קִידִידאס הלאַקְדִימוֹנִים תגבורת של תשע מאות הופליטים לערי תראקיה. כשהגיעו לַהִירָאקְלִיָאָה של טראכיס², סידרו בה כל מה שנראה להם שלא־כשורה. כשנשתהו שם, התחולל הקרב באַמפיפוליס. והקיץ כלה.

יג עם בוא החורף התקדמו מיד ראמפיאס ואנשיו עד פִּיאָרוֹן¹ של תיסאליה. אך מאחר שהתיסאליים עיכבו, ולא עוד אלא שבראסידאס, שבשבילו הוליכו את הצבא, מת, פנו והלכו להם לביתם. כסבורים היו, שאין זו שעת־הכושר להם, מאחר שהאתונאים הלכו להם מחמת מפלתם, והם עצמם לא היה כוחם יפה לבצע דבר מאותם דברים, שבראסידאס העלה על דעתו. אך בייחוד חזרו למקומם, מפני שידעו, שבשעה שיצאו נטתה דעת הלאַקְדִימוֹנִים לשלום יותר מבזמן מן הזמנים.

יד ובאמת, נפל הדבר שמיד לאחר הקרב באַמפיפוליס ונסיגתו של ראמפיאס מתיסאליה לא התגרו שני הצדדים מלחמה זה בזה, ושניהם נטו יותר לשלום. האתונאים — מפני שהופו בדיליוֹן¹ וימים קלים לאחר־מכן באַמפיפוליס, ושוב לא היו בטוחים כל־כך בכוחם; שבטחונם זה הוא שגרם להם שלא יקבלו את הצעות השלום², מתוך שסבורים היו שמאחר שהשעה משחקת להם, תהא ידם על העליונה. הם אף חששו שמא יאמצו כשלונותיהם את בעלי־בריתם, ורבים מהם יפשעו בהם, והם נתחרטו על שדחו את ההסכם בשעת־הכושר הטובה, שנפלה לידם, לאחר מעשה פילוס. והלאַקְדִימוֹנִים מצידם נכספו לשלום מפני שתוצאות המלחמה לא היו כפי שציפו. הם דימו בנפשם, שאם ישחיתו את אדמת האתונאים, ימגרו את חוסנם תוך שנים מועטות, ואילו כעת נתגלגלה עליהם פורענות כזו באי ספאקְטִירִיה, שלא באה כמותה על ספארטה מעולם; ארצם הם נתלסטמה מפילוס ומקִיתִירָה, הִילוֹטִים ערקו מפעם לפעם, ותמיד היה מקום לחשוש, שגם הנשארים ימרדו בהם במצב זה של הדברים, מתוך שיישענו על אותם שמבחוץ³, כשם שעשו לפנים⁴. ונשתלשלו הדברים שמועד ברית שלושים־השנים⁵ עם האַרגִיִאִים היה קרוב לסיומו, והאַרגִיִאִים לא רצו לכרות ברית חדשה, אם לא תוחזר להם אדמת קִינוֹרִיה⁶. ומן הנמנע היה, לדעתם, להילחם באַרגִיִאִים ובאתונאים בבת אחת. הם אף חשדו, שאחדות מערי פילופוניס תפולנה אל האַרגִיִאִים, כפי שאירע באמת.

[יב] 1. בדרך היבשה. 2. ראה ג, צב.

[יג] 1. מקומה המדויק אינו ידוע.

[יד] 1. ראה ד, ק, קא. 2. ראה ד, כא. 3. הנמלטים מעבר לגבולות הארץ. 4. ראה א, קא—קג.

5. נכרתה בשנת 452 (ראה ה, כח). 6. ראה ד, נו.

טו מתוך שיקולים אלו נראה להם לשני הצדדים, שיש לבוא לידי הסכם. בייחוד רצו הלאקדימונים בשלום, מפני שהשתוקקו להחזיר לעצמם את האנשים, שנשבו באי¹, כי הספארטיאטים שביניהם היו מגדולי־המעלה וקרובים קרבת־בשר למשפחות המיוחסות. ולפיכך החלו במשא־ומתן על כך מיד לאחר שנשבו, אבל האתונאים לא רצו להשלים על־פי תנאים של שוויון, כל עוד שיחקה להם השעה. אך לאחר שנכשלו בדיליון, הכירו הלאקדימונים מיד שעכשיו יהיו האתונאים מוכנים יותר לויתורים ועשו אתם חוזה לשביתת־נשק לשנה אחת, שבה היה עליהם להיוועד ולהיוועץ על ברית לימים ארוכים יותר.

טז אך לאחר שהאתונאים נחלו מפלה גם באמפיפוליס, וקליאון ובראסידאס מתו (המת־נגדים הגדולים ביותר בשני המחנות לשלום; האחד — על שום הצלחותיו במלחמה והתהילה, שהגיעה לו ממנה; והאחד — על שום שסבור היה, שאם יוחזר השלום, תתגלה יותר רעתו ודיבותיו תיאמנה פחות), החלו שני אנשים, שכל אחד מהם שקד ביותר להביא שלום לעירו, פועלים ביתר מרץ לשים קץ למלחמה. היו אלה פלייסטון־אנאכס בן פאבסאניאס, מלך הלאקדימונים, וניקיאס בן ניקיראטוס, שהצליח יותר מכל בני־דורו בהנהגת המלחמות. ניקיאס ביקש לשמור על מזלו הטוב, כל עוד לא נפגע וכל עוד נוהגים בו כבוד, לנוח בעצמו לאלתר מעמלו ולהניח גם לבני עירו ולהשאיר אחריו שם של אדם, שהוציא כל שנותיו בלא לקפח את המדינה. וכסבור היה, שדבר זה ניתן לו לאדם להשיג תוך שהוא מרחיק עצמו מסכנות ואינו מוסר עצמו לגמרי לגורל, ושהשלום בלבד ממציא ביטחון מסכנות. ופלייסטון־אנאכס רדף שלום על שום שאויביו גינוהו על שיבתו מן הגלות¹, ועל שום שהיו מעלים תמיד זכרונם לפני הלאקדימונים בשעת כל צרה שהיא, שכאילו באה עליהם הרעה בשל חזירתו שלא כדין. כי הם תלו בו את האשמה, שהוא ואחיו אריסטוקליס פיתו יחדיו את הנביאה שבדלפוי לענות תדיר ללאקדימונים הבאים לשאול באורים כדברים האלה: 'השיבו מארץ־נכר לארצכם את זרע פלג־האל'², בנו של זבס, ואם לאו — תחרשו במחרשה של כסף'³; ושברבות הימים, בשנה העשרים חסר אחת⁴ לבריחתו, השיא את הלאקדימונים להחזירו מארץ גלותם באותם המחולות והקרבנות עצמם, שבהם העמידו להם לראשונה את המלכים⁵, כשיסדו את לאקדימון. הוא נמלט להר ליקיאון⁶ בשביל נסיגתו מאטיקה, שבאה, כפי שחשדו, בשל השוחד שקיבל. והוא גר שם בבית, שהיה בנוי בחציו בתוך מקדש זבס⁷, מפחדו מפני הלאקדימונים.

[טו] 1. ספאקטריה.

[טז] 1. הוא הוגלה לאחר הפשיטה הלא־מוצלחת בשנת 446/5. ראה א, קיד; ב, כא. 2. פלג האל הוא היראקליס (מלכי ספארטה מנו את יחסם מהיראקליס, בן זבס). 3. רעב ויוקר יבואו על הארץ. 4. בשנת 428/7. 5. בספארטה שימשו שני מלכים בכתר אחד. 6. הר בארקאדיה (בצפון פילופוניס). 7. לשם נוחות וביטחון כאחד.

יוז הוא היה מיצר על דיבה זו, וכסבור היה שבימי שלום, כשלא תארע כל תקלה, ולא עוד אלא שהלאקדימונים יקבלו בחזרה את אנשיהם — לא ימצאו אויביו מקום לתלות בו דופי; ואילו בימי מלחמה מן ההכרח הוא, שידברו תמיד סרה ברמי-המעלה על כל פורענות שתבוא, ולפיכך השתוקק מאוד להגיע לידי הסכם עם האתונאים.

במשך החורף הזה באו שני הצדדים בדברים זה עם זה, וכדי לכרות אוזן לאתונאים רגשו הלאקדימונים עם בוא האביב בהכנות למלחמה, ופקודות נשלחו לערים להת-כונן לבנות מבצר על אדמת אטיקה. ולסוף הוסכם בכינוסים אלה, שבהם גיבב כל צד תביעות כלפי בעל-דבבו, לעשות שלום בתנאי שכל אחד יחזיר מה שכבש במל-חמה, אלא שהאתונאים יוסיפו להחזיק בניסייאה¹; שבשעה שהם דרשו להחזיר את פלאטייאה, טענו התיביאים שהם לא תפסו את העיר בזרוע ולא בבגידה, אלא שהפלאטייאים עברו לצידם מתוך הסכם², והאתונאים אמרו, שאף הם החזיקו בניסייאה באותה דרך עצמה. אז הקהילו הלאקדימונים את בעלי-בריתם, ומשנמנו וגמרו רובם, חוץ מהבזיאטים והקורינתים והאליאים והמיגארים (הללו לא היתה דעתם נוחה מתנאי ההסכם), שיש להפסיק את המלחמה, אישרו את ההסכם, נסכו גסך ונשבעו לאתונאים והאתונאים להם. וזה לשון ההסכם:

יח 'האתונאים והלאקדימונים ובעלי-בריתם¹ כרתו ברית על-פי תנאים אלו. וכל עיר ועיר נשבעה עליהם.

1. 'הרשות נתונה לכל הרוצה לילך ביבשה ובים ללא מורא אל המקדשים הלאו-מיים², להקריב בהם קרבנות, לשאול באורים ולחזות במשחקים.
2. 'המקדש והדביר³ של אפולון בדלפוי והדלפים יהיו בלתי-תלויים ויקבעו בעצמם את מיסיהם ואת בתי-דיניהם, שלהם ושל ארצם, לפי מנהגי האבות.
3. 'כוחה של הברית בין האתונאים ובעלי-בריתם לבין הלאקדימונים ובעלי-בריתם יהא יפה לחמישים שנה, הן בים והן ביבשה, ללא מרמה וללא נזק.
4. 'האתונאים ובעלי-בריתם לא יהיו מותרים בשום פנים ואופן לשאת חרב מתוך כוונה רעה אל הלאקדימונים ובעלי-בריתם, ולא הלאקדימונים ובעלי-בריתם אל האתונאים ובעלי-בריתם. ואם יהיה שום ריב ביניהם, ינהגו לפי הדין והשבועות, הכל לפי מה שיסכימו עליו.
5. 'על הלאקדימונים ובעלי-בריתם להחזיר לאתונאים את אמפיפוליס. לתושבי כל הערים, שהלאקדימונים ימסרון לאתונאים, תהא הרשות נתונה לצאת מהן ולקחת עמהם את רכושם. והערים הללו תהיינה בלתי-תלויות⁴ כל עוד הן

[יו] 1. ראה ד, סט. 2. ראה ג, נב.

[ח] 1. הכוונה לבעלי-בריתם של הלאקדימונים (בעלי-בריתם של האתונאים היו נתינים ולא היוו גורם עצמאי). 2. בדלפוי ובאולימפיה. 3. ראה ד, צ (בהערות). 4. להלכה נחשבו כעצמאיות גם

נושאות אותו מס, שנקבע בימי אריסטידיס⁵. והאתונאים ובעלי-בריתם לא יהיו מותרים לשאת חרב אל הערים לרעתם, כל עוד הן מעלות מס מאז אושר ההסכם. הערים הן ארגילוס⁶, סטאגירוס⁷, אקאנתוס⁷, סטולוס⁸, אולינתוס⁹, ספארטולוס¹⁰. וערים אלו לא תהיינה בעלות-ברית לשום צד, לא לאתונאים ולא ללאקדימונים. אבל אם האתונאים יצליחו לשדלן, יהיו האתונאים מותרים לעשותן לבעלי-בריתם בהסכמתם.

6. 'המיקיברנים¹¹ והסאניאים¹² והסינגים¹³ ישכנו¹⁴ בעריהם לפי אותם תנאים עצמם, שבהם שוכנים האולינתיים והאקאנתים בעריהם הם.

7. 'הלאקדימונים ובעלי-בריתם יחזירו לאתונאים את פאנאקטון¹⁵. גם האתונאים יחזירו ללאקדימונים את קוריפאסיון¹⁶ ואת קיתירה¹⁷ ואת מתאנה¹⁸ ואת פטלאון¹⁹ ואת אטאלאנטי²⁰; וכמו כן ישחררו האתונאים את השבויים הלאקדימונים החבושים בבתי-הסוהר באתונה או בכל מקום אחר, שבו שולטים האתונאים, ויעזבו לנפשיהם את האנשים הפילופונסים הנצורים בסקיאוני²¹ וגם את שאר בעלי-בריתם של הלאקדימונים שבסקיאוני וגם אותם ששלחם²² בראסידאס לעיר הזו, ויוציאו לחפשי את כל בעלי-בריתם של הלאקדימונים הכלואים בבית-הסוהר באתונה או בכל מקום אחר, שבו שולטים האתונאים. כיוצא בזה יחזירו גם הלאקדימונים ובעלי-בריתם את האתונאים ובעלי-בריתם שברשותם.

8. 'באשר לסקיאוני וטורוני²³ וסרמילי²⁴ או כל עיר אחרת, שאתונאים מחזיקים בה, יחליטו האתונאים עליהן ועל הערים האחרות כראות עיניהם.

9. 'האתונאים יישבעו ללאקדימונים ולבעלי-בריתם לעריהם. וכל צד יישבע בגדולה שבשבועות לפי מנהג מקומו, שבעה-עשר איש מכל עיר. וזו תהא לשון השבועה: "אני אעמוד בהסכם זה ובברית זו ביושר ללא כל רמיה". הלאקדימונים ובעלי-בריתם יישבעו לאתונאים בדומה לזה. שני הצדדים יחדשו את השבועה מדי שנה; ויעמידו איסטיליות²⁵ באולימפיה ובדלפוי ובאיסתמוס ובאקרופוליס של אתונה ובמקדש אפולון באמיקלאי²⁶ שבלאקדימון.

ערים נושאות מס. 5. ראה א, צו; ב, יג. 6. ראה ד, קג. 7. ראה ד, פח. 8. סמוך לאולינתוס. 9. ראה א, נח. 10. ראה ב, עט. 11. ממזרח לאולינתוס. 12. ראה ד, קט. 13. בכאלקידיקי (בחצי-האי סיתוניה). 14. ערים אלו נשארו נאמנות לאתונה, וסעיף זה בהסכם בא לקיים חירותן כלפי טענות האולינתיים נגד מיקיברנה (ראה ה, לט) ושל האקאנתים נגד סאני (ראה ד, קט) וסינגוס. 15. ראה ה, ג. 16. ראה ד, ג. 17. ראה ד, נג ואילך. 18. ראה ד, מה. 19. לא ברור לאיזו עיר בשם פטלאון מתכוון המחבר. 20. ראה ב, לב; ג, פט; ד, קיח. 21. ראה ד, קכג קלא קלג. 22. ראה ד, קכג. 23. ראה ה, ג. 24. בכאלקידיקי (בחצי-האי סיתוניה, מדרום למיקיברנה). 25. עמודי זיכרון (עליהם יחרתו את תנאי ההסכם). 26. במרחק 20 ריס (סטאדיות) מספארטה.

10. 'אם נעלם שום דבר מכורתי הברית בכל עניין שהוא ולא נתנו דעתם עליו, לא יהא בזה משום הפרת השבועה, אם ישנו מתוך משא-ומתן של צדק כל מה שייראה בעיניהם לשנות בהסכמת שני הצדדים, האתונאים והלאקדימונים.

יט 'הברית מתחילה¹ בלאקדימון בעשרים ושבעה לירח ארטמיסיון באפורותו של פליי-סטולאס, ובאתונה בעשרים וחמישה לירח אלאפיבוליון בארכונותו של אלקיאווס². אנשים אלו נשבעו ונסכו נסך: בשם הלאקדימונים, פלייסטואנאפס, אגיס, פליי-סטולאס, דאמאגייטוס, כיאוניס, מיטאגניס, אקאנתוס³, דאאיתוס, איסכאגוראס, פילוס-כארידאס, זבכסידאס, אנטיפוס, טליס, אלקינאדאס, אמפדיאס, מינאס, לאפילוס; בשם האתונאים לאמפון, איסתמיאניקוס, ניקיאס, לאכיס, אבתידימוס, פרוקליס, פיתוס-דורוס, האגנון, מירטילוס, תראסיקליס, תיאגניס, אריסטוקראטיס, איאולקיוס, טימוס-קראטיס, ליאון, לאמאכוס, דימוסתניס'.

כ ברית זו נכרתה בשלהי החורף ובתחילת האביב מיד לאחר חג הדיאוניסיים העי-רוניים¹. עשר שנים בדיוק, בהפרש של ימים אחדים, עברו מאז הפשיטה הראשונה לאטיקה והתחלת המלחמה הזאת. אלא שיש לו לאדם למנות לפי עונות-השנה ולא לפי שמות המושלים שבכל מקום ומקום או לפי תופסי-משרה אחרים המשמשים לציון מאורעות העבר, ויהא לבו סמוך ובטוח ששיטת-מניין זו נאמנת יותר. כי מניין השנים לפי שמות בעלי-המשרות אינו מדויק, מאחר שכל מאורע אפשר לו שיחול בתחילת ימי שלטונם או באמצעיתם או בכל מועד אחר כפי המזדמן. אך כשנמנה לקיצים וחורפים, כפי שנמנה בחיבור זה, נמצא (מאחר שכל תקופה מתקופות אלו עולה למחצית-שנה), שהמלחמה הראשונה הזו² נמשכה עשרה קיצים ועשרה חורפים. כא מאחר שהגורל עלה, שהלאקדימונים יחזירו ראשונים מה שהם מחזיקים בו, שילחו מיד לחופשי את השבויים שבידיהם, שיגרו כצירים לתראקיה את איסכאגוראס ואת מינאס ואת פילוכארידאס לצוות על קליארידאס להחזיר לאתונאים את אמפיפוליס ועל שאר בעלי-בריתם לקבל את תנאי-הברית הניתנים עניין להם. אך הללו סירבו לקבלם, שכסבורים היו, שאין הם נאותים להם. ואף קליארידאס, שביקש להתרצות לכאלקידיקים, לא מסר את אמפיפוליס ואמר, שאין בידו למסרה באלמות. והוא נחפז והלך בעצמו יחד עם שליחים מבני המקום ללאקדימון לזותנצל, אם איס-כאגוראס ומרעיו יאשימוהו בסירוב; הוא אף רצה להיווכח, אם ההסכם ניתן עדיין לשינוי. אך משמצא, שהם כבר נשבעו להם, מיהר וחזר בעצמו למקומו בשליחות

[יט] 1. תיכנס לתוקפה. 2. 11 באפריל שנת 421 (את השנים היו מונים בספארטה לפי האפורים (המשגיחים) ובאתונה לפי הארכונים. 3. (המושלים). שבעת הראשונים הם שני מלכי ספארטה וחמשת האפורים.

[כ] 1. חג זה חל בחודש אלאפיבוליון. 2. מלחמת עשר השנים (הסיבוב הראשון במלחמת פילופוניס).

הלֹא־קְדִימוֹנִים וּבִפְקֻדָּתָם לִהְיוֹזִיר, אִם אִפְשָׁר, אֶת אֲמִפּוֹלִיס, וְאִם לֹא — לְהוֹצִיא מִמֶּנָּה אֶת כָּל הַפִּילוֹפּוֹנְסִים הַנִּמְצָאִים בָּהּ.

כב צִירִי¹ בְּעַל־הַבְּרִית הָיוּ נוֹכָחִים אִזְ עַד־יֵין בִּלְאֻקְדִימוֹן, וְהִלְאֻקְדִימוֹנִים פָּקְדוּ עַל אוֹתָם מֵהֶם, שֶׁלֹּא קִיבְלוּ עֲלֵיהֶם אֶת תְּנַאי־הַבְּרִית, לְהִסָּכִים לָהֶם. אֲךָ הֵם סִירְבוּ לִקְבֹּל מִתּוֹךְ אוֹתָם נִימוּקִים עֲצָמָם, שֶׁבָּהֶם דָּחוּם תַּחִּילָה², אִלָּא אִם כֵּן יִחְלִיפוּם בְּצוּדִקִים מֵהֶם. וְכִיוּן שֶׁלֹּא נִשְׁמְעוּ לָהֶם, הִפְטִירוּם הִלְאֻקְדִימוֹנִים וְהִחְלִיטוּ לִכְרוֹת לְבָדָם בְּרִית עִם הָאֲתוֹנָאִים, שֶׁכֵּן סְבוּרִים הָיוּ, שֶׁאֵין לְצַפּוֹת שֶׁהָאֲרֻגִּיָּאִים יִכְרְתוּ אֹתָם בְּרִית, הוֹאִיל וְלֹא רָצוּ לְחַדֵּשׁ אֶת הַבְּרִית, כְּשֶׁבָּאוּ אֲצֵלָם אֲמִפְּלִידָאס וְלִיכָאס; הֵם אָף חֲשָׁבוּ, שֶׁלֹּא יִהְיוּ מִסּוֹכְנִים לָהֶם בְּלֹא הָאֲתוֹנָאִים, וְאָף שֶׁאֵר הַפִּילוֹפּוֹנְסִים יֵשְׁבוּ, מִן הַסֵּתֶם, בְּשִׁלוּהָ, שֶׁכֵּן הָיוּ עוֹבְרִים לְאֲתוֹנָאִים אֵילוּ נִיתֵן לָהֶם הַדָּבָר. וּמֵאַחֵר שֶׁצִּירִים אֲתוֹנָאִים הָיוּ נוֹכָחִים אִזְ, בָּאוּ עִמָּהֶם בְּדַבְּרִים. וּמִשֶּׁהִגִּיעוּ לִידֵי הַסָּכֶם, נִשְׁבַּעוּ זֶה לְזֶה וְכָרְתוּ בְּרִית עַל־פִּי תְנָאִים אֵלּוּ:

- כג 'הִלְאֻקְדִימוֹנִים וְהָאֲתוֹנָאִים יִהְיוּ בְּעַל־בְּרִית לְחִמִּישִׁים שְׁנֵה עַל־פִּי תְנָאִים אֵלּוּ:
1. 'אִם יָבוֹאוּ אוֹיְבִים כָּל־שָׁהֶם עַל אֶרֶץ הִלְאֻקְדִימוֹנִים וִירְעוּ אוֹתָם, שׁוֹמֵה עַל הָאֲתוֹנָאִים לְעֻזּוֹר אֶת הִלְאֻקְדִימוֹנִים בְּדֶרֶךְ הַמוֹעִילָה בִּיּוֹתֵר וּבְמִידַת כּוֹחַם. וְאִם יִשְׁחִיתוּ אֶת הָאֶרֶץ וַיֵּצְאוּ מִמֶּנָּה, תֵּהֵא עִירָם שֶׁל אֵלּוּ אוֹיְבֵתָם שֶׁל הִלְאֻקְדִימוֹנִים וְהָאֲתוֹנָאִים, וּשְׁנִיָּהֶם יִפְרְעוּ מִמֶּנָּה, וּשְׁנִיָּהֶם יַחֲדִיו יִשְׁלִימוּ עִמָּה. תְּנָאִים אֵלּוּ יִקְוִימוּ בִּיּוֹשֵׁר וּבִנְפֶשׁ חֲפָצָה וּבְלֹא רַמִּיָּה.
 2. 'וְאִם יָבוֹאוּ אוֹיְבִים כָּל־שָׁהֶם עַל אֶרֶץ הָאֲתוֹנָאִים וִירְעוּ אוֹתָם, יֵשׁ לָהֶם לִלְאֻק־דִּימוֹנִים לְעֻזּוֹר אֶת הָאֲתוֹנָאִים בְּכָל דֶּרֶךְ שִׁיּוּכְלוּ בְּמִידַת כּוֹחַם. וְאִם יִשְׁחִיתוּ אֶת הָאֶרֶץ וַיֵּצְאוּ מִמֶּנָּה, תֵּהֵא עִירָם שֶׁל אֵלּוּ אוֹיְבֵתָם שֶׁל הִלְאֻקְדִימוֹנִים וְהָאֲתוֹנָאִים, וּשְׁנִיָּהֶם יִפְרְעוּ מִמֶּנָּה, וּשְׁנִיָּהֶם יַחֲדִיו יִשְׁלִימוּ עִמָּה. תְּנָאִים אֵלּוּ יִקְוִימוּ בִּיּוֹשֵׁר וּבִנְפֶשׁ חֲפָצָה וּבְלֹא רַמִּיָּה.
 3. 'וְאִם הָעֲבוּדָה¹ תִּתְּפֹרֵץ, יִסִּיעוּ הָאֲתוֹנָאִים לִלְאֻקְדִימוֹנִים בְּכָל כּוֹחַם לְפִי יְכוּלָתָם.
 4. 'עַל תְּנָאִים אֵלּוּ יִשְׁבַּעוּ מִכָּל צַד וְצַד אוֹתָם אֲנָשִׁים עֲצָמָם, שֶׁנִּשְׁבַּעוּ עַל הַסָּכֶם הַקּוֹדֵם². וְהֵם יַחֲדָשׁוּ בְּכָל שָׁנָה וְשָׁנָה, הִלְאֻקְדִימוֹנִים יִלְכוּ לִשְׁם כֵּךְ לְאֲתוֹנָה לַחַג הַדִּיאֹנִיסִיָּה³, וְהָאֲתוֹנָאִים לִלְאֻקְדִימוֹן לַחַג הַהִיאֻקִּינִתִּיָּה⁴.
 5. 'כָּל צַד יַעֲמִיד אֲסִטִּילִי, אוֹתוֹ שֶׁבִּלְאֻקְדִימוֹן עַל־יַד מִקְדֵּשׁ אֶפּוֹלוֹן שְׁבֵאֲמִיקְלָאִי², וְאוֹתוֹ שְׁבֵאֲתוֹנָה עַל הָאֶקְרוֹפּוֹלִיס עַל־יַד מִקְדֵּשׁ אֲתִינִי.
 6. 'אִם יִירָאָה בְּעִינֵי הִלְאֻקְדִימוֹנִים וְהָאֲתוֹנָאִים לְהוֹסִיף אוּ לְגָרוּעַ מִשֶּׁהוּ בְּעִינֵי הַבְּרִית, לֹא יִהְיֶה בְּזֵה מִשּׁוֹם הַפֶּרֶת הַשְּׁבוּעָה, אִם יַעֲשׂוּ כְּטוֹב בְּעִינֵי שְׁנֵי הַצַּדִּדִּים.

[כב] 1. הַמִּשְׁךְ פֶּרֶק יז. 2. רָאָה סוֹף פֶּרֶק יז.

[כג] 1. הָעֲבֻדִּים. 2. רָאָה פֶּרֶק יח. 3. רָאָה פֶּרֶק כ. 4. לְכַבּוֹד אֶפּוֹלוֹן מֵאֲמִיקְלָאִי. הַחַג חַל בַּחוּדֵשׁ הַהִיאֻקִּינִתִּיּוֹס (=מֵאִי).

כד 'בשם הלאקדימונים נשבעו אנשים אלו : פלייסטואנאפס, אָגיס, פלייסטולאס, דאמא-גיטוס, כיאונים, מיטאגנים, אַקאנתוס, דאיתוס, איסכאגוראס, פילוכארידאס, זֶבֶפְסִי-דאס, אַנְטִיפּוֹס, אַלקִינאדאס, טֵלִיס, אַמפּדיאס, מִינאַס, לַאפִּילוֹס ; בשם האתונאים, לאמפון, איסתמיאניקוס, לאכיס, ניקיאס, אַבְתִּידִימוֹס, פרוקליס, פיתודורוס, האגנון, מירטילוס, תראסיקליס, תיאגנים, אַריסטוקראטיס, איאולקיוס, טימוקראטיס, ליאון, לאמאכוס, דימוסתניס'.

ברית-הגנה זו נכרתה ימים קלים לאחר שנעשה חוזה-השלום. האתונאים החזירו ללאקדימונים את האנשים, שנשבו באי ; וכך החלה השנה האחת-עשרה. בעשר שנים אלו נמשכה המלחמה הראשונה, שקורותיה הועלו על הספר, בלי הפוגה.

כה לאחר הסכם-השלום וברית-ההגנה, שנעשתה בין הלאקדימונים ובין האתונאים עם תום מלחמת עשר-השנים בימי אַפּוֹרוֹתוֹ של פלייסטולאס בלאקדימון ובימי אַרכוֹנוֹתוֹ של אַלקִיאוֹס באתונה, שרר שלום במדינות שקיבלום. אבל הקורинתים וערים אחדות אחרות בפילופונים ניסו לקעקע את ההסכמים, ומיד עמדה מהומה חדשה, זו שבין הלאקדימונים ובין בעלי-בריתם. ולא עוד אלא שברבות הימים נעשו הלאקדימונים חשודים גם על האתונאים, מפני שלא פעלו בכמה דברים לפי תנאי ההסכם. במשך עשר שנים ועשרה חדשים נמנעו שתי המדינות מלצבוא זו על ארצה של זו, אך מחוץ לגבולותיהן לא היתה שביתת-הנשק שלמה והן הוסיפו לחבל זו בזו ככל שיכלו. אך לסוף הוכרחו לבטל את הברית, שנכרתה לאחר עשר השנים הראשונות, ולהתגרות זו בזו במלחמה גלויה.

כו גם את המאורעות האלו כתב אותו תוקידידיס עצמו¹, איש אתונה, על סדרי זמניהם, אשר בקיץ בקיץ ואשר בחורף בחורף, עד הזמן, שבו השביתו הלאקדימונים ובעלי-בריתם את שלטונם של האתונאים ולכדו את החומות הארוכות ואת פיריאבס². בסך-הכל ארכה המלחמה עשרים ושבע שנים. ואם מישו סבור, שאין זה מן הראוי לקרוא לתקופת שביתת-הנשק שבינתיים בשם מלחמה, אין דעתו נכונה. שכן יש לו להסתכל במעשים כפי שתוארו, וימצא שאין זה מסתבר לדון תקופה זו כתקופת-שלום, לפי שלא החזירו בה ואף לא קיבלו בה כל מה שהותנה עליו. חוץ מזו ומזו הפרו שני הצדדים את הברית במלחמות מאנטיניאה ואפידאברוס³ ובשאר דברים. ובעלי הברית שבתראקיה איבו את האתונאים לא פחות מאשר קודם, והבוי-אוטים קיימו שביתת-נשק מוגבלת לעשרה ימים⁴. ואם יצרף אדם את עשר השנים של המלחמה הראשונה ואת שביתת-הנשק המפוקפקת שלאחריה ואת המלחמה שנש-תלשלה ממנה לאחר-מכן ימצא, אם יחשב לפי עונות-השנה, שכזה היה משך שנות-

[כו] 1. פרק זה משמש מעין מבוא שני לספר. 2. באפריל של שנת 404. 3. ראה פרק לג ואילך ופרק נג ואילך. 4. והיה צורך לחדשה כל עשרה ימים.

המלחמה, בהפרש של ימים אחדים. ולאותם הסומכים על דברי אורים, רק קביעת־זמן זו מדויקת. שכן זכורני, שמתחילתה של המלחמה ועד סיומה נישא תמיד על שפתי רבים, שגזירה היא שמלחמה זו תימשך שלוש פעמים תשע שנים. אני הייתי בחיים במשך כל ימי המלחמה הזו, ולפי גילי הייתי מסוגל להבין מאורעותיה ונתתי דעתי להשיג עליהם ידיעות נאמנות. בחלקי גם נפל להיות גולה מארצי במשך עשרים שנה לאחר ששימשתי מפקד באמפיפוליס⁵. ומאחר שעסקי שני הצדדים היו נהירים לי, ובייחוד אותם של הפילופונים מחמת גלותי, ניתן לי להסתכל בשלוות־נפש במהלך העניינים. ועכשיו אתחיל לתאר את המחלוקת, שעמדה לאחר עשר השנים ואת הפרת־הברית ואת המלחמות שלאחריה.

כז לאחר חוזה שביתת־הנשק לחמישים שנה וברית־ההגנה שלאחריה עזבו הצירים, שנקראו לשם כך משאר מדינות פילופונים, את לאקדימון. כולם חזרו לבתיהם, חוץ מהקורинטים, שפנו תחילה לארגוס ובאו בדברים עם אחדים מבעלי־הרשות של הארגיאים ואמרו להם, שמאחר שהלאקדימונים עשו חוזה וכתרו ברית הגנה עם האתונאים, אויביהם־בנפש מקודם, לא לטובתה של פילופונים אלא לשעבודה, מן הצורך הוא שהארגיאים יענינו בדבר, איך להציל את פילופונים; ועליהם להימנות ולגמור, שכל עיר יוונית, שהיא עצמאית ונוהגת במידת היושר והשוויון כלפי ערים אחרות, ניתן לה, אם היא רוצה בכך, לכרות ברית עם הארגיאים לשם הגנה הדדית של ארצותיהם; ולשם כך יש למנות אנשים אחדים מעטים בעלי יפוי־כוח מלא ולא להביא את הדבר¹ לפני העם, שלא יתגלו ללאקדימונים שמותיהם של אלו שלא יצליחו לשדל את העם². והם הבטיחום, שרבים יתחברו אליהם משנאתם ללאקדימונים. משהרצו לפניהם דברים אלו, הלכו להם הקורинטים לביתם.

כח מששמעו זאת, הביאו האנשים מארגוס את הדברים לפני השלטונות והדימוס. והארגיאים אישרו את הדבר בהצבעה ובחרו שנים־עשר איש, שאתם תכרות ברית כל עיר יוונית הרוצה בכך, חוץ מהאתונאים ומהלאקדימונים; עמהם לא יהיו רשאים לכרות ברית בלא הסכמתו המפורשת של עם הארגיאים. הארגיאים קיבלו הצעות אלו, מפני שראו שמלחמה תהא להם עם הלאקדימונים, לפי שמועד בריתם עמהם עמד להסתיים; ולא עוד אלא שהם גם קיוו להנהיג את פילופונים שבאותו הזמן היתה שמועתה של לאקדימון רעה ביותר וזלזלו בה בשל הפורענויות שהתרגשו עליה, ואילו הארגיאים עשו חיל בכול, מפני שלא נשאו בעול המלחמה באטיקה. אדרבה, לפי שחיו בשלום עם שני הצדדים, היה להם ריווח בדבר. וכך היו הארגיאים מוכנים לקבל כבעלי־בריתם את היוונים הרוצים בכך.

5. ראה ד, קד.

[כז] 1. את הבקשה לכרות ברית עם הארגיאים. 2. לקבלם כבעלי־ברית.

כט המאנטיניאים¹ ובעלי-בריתם היו הראשונים, שעברו אליהם מפחד הלאקדימונים. כי המאנטיניאים כבשו ושעבדו חלק-מה של אַרקאדיה², בעוד המלחמה באתונאים נמשכת, וכסבורים היו שהלאקדימונים לא יתנו להם להחזיק בה, מאחר שידיהם אינן אסורות עכשיו. וכך פנו בשמחה לאַרגוס, שראוה כעיר גדולה, השרויה תמיד בריב עם הלאקדימונים ושמשטרה הוא דימוקראטי כמשטרם. ומשפשעו המאנטיניאים, החלה גם שאר פילופוניסוס לרנן, שגם עליהם לעשות כך, וכסבורים היו שהמאנטיניאים פשעו מתוך ידיעה מרובה יותר. ולא עוד, אלא שהם היו כעוסים על הלאקדימונים בשל דברים שונים, ובייחוד בשל אותו סעיף בברית-השלום, שכרתו עם האתונאים, שלא יהא בזה משום הפרת שבועה אם יגרעו או יוסיפו בה דבר, ככל שייראה לטוב לשתי הערים, כלומר ללאקדימונים ולאתונאים. כתוב זה הוא בעיקר שהסעיר את פילופוניס כולה ועורר את החשד, שהלאקדימונים מתכוונים לשעבד את כולם בעצה אחת עם האתונאים; שמידת הדין נותנת, כך חשבו, שהרשות לשנות את תנאי-הברית תהא תלויה בהסכמת כל בעלי-הברית. וכך נטו רובם מתוך פחד לכרות גם הם ברית עם האַרגיאים.

ל משהרגישו הלאקדימונים ברינון הזה, שנתרווח בפילופוניס, והכירו שהקורинתיים הם מעורריו, ושהם עצמם עומדים לכרות ברית עם אַרגוס, שלחו צירים אל קורинתוס, כי רצו לקדם את הבאות. הם האשימו את הקורинתיים שהם עוללו כל זאת, ואמרו, שאם יפרשו מהם ויהיו לבעלי-בריתם של האַרגיאים, יעברו על שבועותיהם¹, ושהם כבר הפרו אותן, כיוון שדחו את ברית-השלום² עם האתונאים, כי באמנת-הברית³ נאמר בפירוש, שכל מה שיחליטו עליו רובם של בעלי-הברית יהא שריר וקיים, אם לא יהיה שום עיכוב בדבר מצד האלים או ההירואים. בתשובתם ללאקדימונים, שנאמרה בפני בעלי-בריתם שנכחו בקורинתוס, כל אלה שלא קיבלו כמותם את ברית-השלום (כי הם עצמם הזמינום קודם-לכן), לא גילו הקורинתיים בפירוש מה הם הדברים, שבהם נפגעו; הם לא טענו, שהלאקדימונים לא הצליחו לקבל בשבילם מהאֶתונאים לא את סוליון³ ולא את אַנאקטוריון⁴, ואף לא הזכירו שום דבר אחר, שבו נתקפחו לפי דעתם, אלא בחרו להם כאמתלה את הטענה, שאין הם מוכנים לבגוד בבעלי-בריתם שבתראקיה; שכן נשבעו להם גם במיוחד, כשהתקוממו בראשונה יחד עם הפוטידיאים⁵, וגם לאחר-מכן. ולפיכך, כך אמרו, אין הם עוברים על שבועתם לבעלי-בריתם¹, כשאֵינם נותנים ידם לברית-השלום עם האתונאים; שמאחר שנשבעו להללו⁶ שבועת-אמונים בשם האלים, יהא בזה משום הפרת שבועה אם

[כט] 1. ממערב לאַרגוס. 2. בצפון פילופוניס.

[ל] 1. הכחנה לברית השבועה של חברי הברית הפילופונסית. 2. ברית חמישים השנים. 3. באקאר-נאניה. האתונאים כבשוה בשנה הראשונה של המלחמה (ראה ב, ל). 4. ראה ד, מט. 5. ראה א, נח. 6. לבעלי-בריתם בתראקיה.

ספר חמישי

יבגדו בהם. ולא עוד אלא שבהסכם נאמר: 'אם לא יהיה שום עיכוב בדבר מצד האלים או ההירואים', ודבר זה נראה להם כעיכוב אלוהי. כדברים האלה השיבו בעניין שבועותיהם הקודמות¹, ובאשר לבריתם עם הארגיאים, הרי יתייעצו על כך עם ידידיהם ויעשו כפי שהצדק מחייב. צירי הלאקדימונים חזרו אז לביתם. אלא של-קורִינְתוֹס נקלעו אז גם צירים מארגוס, והם דחקו על הקורִינְתִים להיכנס מיד בברית עמהם ולא להשתהות. אך הללו אמרו להם לבוא אל הכינוס, העומד להתקיים אצלם לאחר זמן.

לא מיד לאחר מזה באה גם משלחת של האליאים, ובראשונה כרתו ברית עם הקורִינְתִים, ומקורִינְתוֹס הלכו לארגוס, כפי שנצטוו, ונעשו לבעלי-בריתם של הארגיאים, שכן נתגלגל הדבר שהאליאים באו בריב עם הלאקדימונים על אודות לפֶּרִיאֹן¹. שפעם היתה מלחמה בין הלפֶּרִיאֲטִים ובין שבטים ארקאדיים אחדים, והלפֶּרִיאֲטִים הזמינו את האליאים לכרות עמהם ברית במחיר מחצית אדמתם. וכשנסתיימה המלחמה, השאירו האליאים את האדמה ברשותם של הלפֶּרִיאֲטִים, אבל שמו עליהם מס של כיכר לשנה לזבס האולימפי². עד המלחמה האטית העלו את המס, אבל אחר-כך חדלו מזאת, ולאמתלה שימשה להם המלחמה. וכשניסו האליאים להכריחם לכך, פנו אל הלאקדימונים לעזרה. וכשנמסר הריב לתיוכס של הלאקדימונים, חשדו בהם האליאים שלא ינהגו עמהם בלא משוא-פנים, ומשכו ידיהם מהבוררות והשמו את אדמת הלפֶּרִיאֲטִים. הלאקדימונים חרצו בכל זאת את משפטם, שהלפֶּרִיאֲטִים הם בלתי-תלויים ושהאליאים הם החייבים. ומאחר שהאליאים לא קיימו את פסק הבוררות, שלחו הלאקדימונים חיל-מצב של הופליטים ללפֶּרִיאֹן. אך האליאים טענו, שהלאקדימונים קיבלו תחת חסותם עיר שפשעה בהם, וכראיה לדבריהם הביאו אותו סעיף בהסכם האומר, שכל מה שהחזיק בו כל אחד בשעה שנכנס למלחמה האטית, בו יצא ממנה. ומפני שלא נהגו עמהם בלא משוא-פנים, עמדו ועברו אל הארגיאים, וגם הם³ כרתו עמהם ברית, כפי שסופר למעלה. ומיד לאחריהם נעשו גם הקורִינְתִים והכאלקידיקים שבתראקיה לבעלי-בריתם של הארגיאים. אבל הבויאֹטִים והמי-גארים, שהיו בדעה אחת בעניין זה, ישבו בשלווה והיו חוככים בדבר, מפני שהיו סבורים שהדימוקראטיה של הארגיאים יש בה פחות תועלת להם עצמם, שמשטרם הוא אוליגארכי, ממשטרם של הלאקדימונים.

לב באותו זמן עצמו בקירוב של הקיץ כבשו האתונאים במצור את סקיאֹנִי, הרגו את המבוגרים¹, מכרו לעבדים ולשפחות את הילדים ואת הנשים² ומסרו את אדמתם

[לא] 1. בטרפיליה (במערב פילופונים), לא רחוק מגבולותיהן של אליס ולאקוניה (מסניה). 2. מקדש זבס באולימפיה היה בבעלותם של האליאים. 3. כמו המאנטינאים לפנייהם (ראה פרק כט).

[לב] 1. ראה ד, קכב ; ה, יח. 2. השוה ד, קכג.

לפלאטיאיים³ להתנחל בה. את הדילים החזירו לדילוס⁴, כי נתנו דעתם אל הפור-
ענויות, שבאו עליהם בקרבות⁵ ולדבר האל שבדלפוי. בינתיים פתחו הפוקים
והלוקרים במלחמה.

והקורינתים והארגיאים, שהיו עכשיו בעלי-ברית, הלכו לטגיא⁶ להמרידה על
הלאקדימונים, שכן ראו, שהיא חלק חשוב מפילופונים, וכסבורים היו, שאם היא
תצטרף אליהם, תהיה כל פילופונים בידיהם. אך משסירבו הטגיאטים להרים יד
בלאקדימונים, נתרשלו ידיהם של הקורינתים, שפעלו עד עכשיו במרץ, ונתמלאו
חלחלה, שמא לא יתחבר אליהם אף אחד משאר הפילופונים. בכל זאת הלכו אל
הבויאטים וביקשו מהם להיות בעלי-ברית להם ולארגיאים ולשתף פעולה עמהם
גם בשאר הדברים. ואף זאת ביקשו הקורינתים מהבויאטים ללוותם לאתונה ולהשיג
גם בשבילם את ברית עשרת-הימים⁷, שנכרתה בין האתונאים ובין הבויאטים
זמן לא רב לאחר ברית חמישים-השנים, באותם התנאים שקיבלום הבויאטים, ולבטל
את שביתת-הנשק, אם לא יאותו האתונאים לכך, ולא לכרות ברית להבא בלעדיהם.
כשבאו הקורינתים בדרישות אלו, ביקשו מהם הבויאטים להמתין קצת בדבר
הברית עם הארגיאים, אך הם הלכו עמהם לאתונה, אלא שלא השיגו את מבוקשם,
את ברית עשרת-הימים, כי האתונאים השיבום, שיש להם כבר לקורינתים ברית
עמהם, אם הם חברים למלחמה ללאקדימונים. בכל זאת לא ביטלו הבויאטים את
ברית עשרת-הימים, אף-על-פי שהקורינתים דרשו זאת מהם ואף האשימום, שהבטיחו
להם לעשות כך. מכל מקום היתה הפוגה בין הקורינתים ובין האתונאים ללא ברית
של ממש.

לג באותו קיץ עצמו צבאו הלאקדימונים כאיש אחד על הפאראסים של ארקאדיה¹
בפיקודו של פלייסטואנאפס בן פאבסאניאס, מלך הלאקדימונים. הפאראסים היו כפוי-
פים למאנטיניאים, ואחת מסיעותיהם היריבות קראה את הספארטאנים לעזרתה.
הספארטאנים נתכוונו גם להרוס, אם יוכלו, את המבצר שבקיפסלה², שהמאנטיניאים
בנוהו בתחומם של הפאראסים וקבעו בו חיל-מצב, ואשר שלט על גליל סקיריטיס³
שבלאקוניה. הלאקדימונים השחיתו את אדמת הפאראסים, והמאנטיניאים מסרו את
עירם⁴ לארגיאים לשמור עליה, והם עצמם חשו להגנת אדמת בעלי-בריתם⁵. אך
מאחר שלא עצרו כוח להציל את המבצר בקיפסלה ואת ערי הפאראסים, חזרו לאחר-
ריהם. והלאקדימונים החזירו את עצמאות הפאראסים ליושנה, ניתצו את המבצר
וחזרו לביתם.

3. ראה ב, ו ; ב, עח ; ג, כד. 4. ראה ה, א ; ח, קח. 5. בדיליון ובאמפיפוליס. 6. עיר
במזרח ארקאדיה (לא רחוק מגבול לאקוניה). 7. ראה ה, כו.

[לג] 1. שבט פלאסגי קדום בדרום ארקאדיה (לרגלי ההר ליקיאון). 2. מקומה המדויק של עיר זו
אינו ידוע. 3. בצפון לאקוניה. 4. מאנטיניאה. 5. הפאראסים (שהיו כפופים להם).

לד באותו קיץ עצמו חזרו מתראקיה החיילים, שיצאו עם בראסידאס¹, וקלארידאס² הביאם עמו לאחר שנכרתה ברית-השלום. והלאקדימונים נמנו וגמרו, שאותם ההילו-טים, שנלחמו בפיקודו של בראסידאס, יצאו לחופשי ויגורו בכל מקום שירצו. ולאחר ימים לא-מרובים יישבום יחד עם הניאודומאדים³ בלפריאון⁴, היושבת על גבול לאקוניה⁵ ואיליאה⁶, מאחר שכבר היו בריב עם ההיליאים. ואת האנשים, שנתפסו באי ומסרו את נשקם, נידו, אף-על-פי שאחדים מהם היו באותו זמן בעלי פקידות, מפני שפחדו שמא יראו עצמם נחותים בשל האסון שבא עליהם, ואם יישארו בכבודם, יביאו את הדברים לידי חילופים⁷. בגלל נידוים זה לא הותר להם לתפוס משרה ולקנות או למכור דבר. אך לאחר זמן החזירו להם את כבודם הראשון.

לה באותו קיץ עצמו לכדו גם הדיאים¹ את תיסוס, עיר בעלת-ברית לאתונאים על כף אָתוס².

כל אותו קיץ היה מגע-ומשא בין האתונאים ובין הפילופונסים, אך מיד לאחר כריתת הברית החלו שני הצדדים חושדים זה בזה, כיוון שלא החזירו זה לזה את המקומות השונים לפי ההסכם. הלאקדימונים לא החזירו את אמפיפוליס ואת שאר המקומות³, אף-על-פי שעלה בגורלם לפתוח בהחזרה תחילה. וגם לא הביאו את בעלי-בריתם שבתראקיה לידי כך, שיסכימו לברית, ואף לא את הבויאטים והקורינתים, אף-על-פי שאמרו תמיד בפיהם, שיכפו אותם לכך יחד עם האתונאים, אם יעמדו בסירובם; והם גם קבעו זמנים, שלאחריהם יוכרוזו כאויבים לשתי הערים אותם שלא ייפנסו לברית; אך הדברים לא הגיעו מעולם לידי התחייבות בכתב. משראו האתונאים, ששום דבר מדברים אלו לא נעשה, החלו חושדים בלאקדימונים וביושר כוונתם, ולא זו בלבד שלא החזירו את פילוס, כשתבעוה הלאקדימונים, אלא אף התחרטו על שמסרו את שבויי האי, והוסיפו להחזיק גם בשאר המקומות וחיכו עד שהלאקדימונים מצידם יקיימו מה שעשו ביניהם. והלאקדימונים טענו, שהם עשו כל מה שהיה באפשרותם, כי הם החזירו את האסירים האתונאים שהיו בידיהם, והוציאו את חייליהם מתראקיה, וכל דבר אחר שהשיגה ידם. ואשר לאמפיפוליס, הרי אין היא ברשותם שימסרוה להם, אך הם ישתדלו, כך אמרו, להכניס לברית את הבויאטים ואת הקורינתים, לקבל בחזרה את פאנאקטון⁴ ולהשיב את כל השבויים האתונאים שבידי הבויאטים; והם עמדו על כך, שיש להחזיר להם את פילוס, ואם לאו — יש להם לאתונאים להוציא, לפחות, ממנה את המיסינים ואת ההילוטים, כשם שהם הוציאו את צבאם מתראקיה, והאתונאים עצמם ישמשו בו כחיל-מצב, אם

[לד] 1. ראה ד, עח. 2. ראה ה, כא. 3. הילוטים משוחררים (אחרים). 4. ראה ה, לא.
5. כלומר, מיסיניה. 6. אליס. 7. יעוררו מרד (השחה ירושלמי, סוטה סוף א, ח).
[לה] 1. תושבי העיר דיאון (ראה ד, קט). 2. ראה ד, קט. 3. ראה ה, יח. 4. לקבל אותה מה-בויאטים ולהחזירה לאתונאים (ראה סוף ה, ג).

רצונם בכך. לאחר ועידות תכופות ומרובות באותו קיץ שידלו את האתונאים להוציא מפילוס את המיסינים וההילוטים וכל אותם שערקו מלאקוניה; והאתונאים יישבום בקראניאזי של קיפאליניה⁵. באותו קיץ שקטה אפוא הארץ, ומגע-ומשא היה בין הצדדים היריבים.

לו בחורף שלאחריו¹ באו לספארטה משלחות מערי-הברית², וגם אתונאים ובויאוטים וקורינתים היו בין הבאים. והאפורים בספארטה היו אז אחרים מאותם שבימי שלטונם נכרתה ברית-השלום³, ואחדים מהם⁴ אף התנגדו לברית. ויכוחי הדברים היו מרו-בים, אך הם לא הביאו לידי שום הסכם של ממש. כשעמדו הצירים לחזור לבתיהם, באו קליאופולוס ופסנאריס בדברים עם הבויאוטים והקורינתים על דעת עצמם (שניים אלו ביקשו יותר מכל האפורים לבטל את הברית) ודיברו על לבם להיעשות כתף אחת⁵ ככל האפשר ויעצו לבויאוטים, שייעשו תחילה לבעלי-בריתם של האר-גיאים ואחר-כך ישתדלו לעשות את הארגיאים ואת עצמם לבעלי-בריתם של הלאקדימונים. וכך לא יאָלצו הבויאוטים להיכנס בברית עם אתונה, מאחר שהלאקדימונים יעדיפו את שכר ידידותם ובריתם של הארגיאים על ההפסד שבאיבת האתונאים וביטול הברית עמהם. כי הם ידעו⁶, שהלאקדימונים השתוקקו תמיד, שארגוס תהיה ידידתם בתנאים הוגנים, כיוון שסבורים היו שמלחמה מחוץ לגבולות פילופונים תהיה אז מלאכה קלה יותר בשבילם. עם כל זאת תבעו, שהבויאוטים ימסרו ללאקדימונים את פאנאקטון, כדי שיקבלו תמורתה, אם יוכלו, את פילוס, ואז יקל להם לחדש את המלחמה באתונאים.

לו משנתבקשו הבויאוטים והקורינתים על-ידי פסנאריס וקליאופולוס ועל-ידי אותם הלאקדימונים, שהיו ידידיהם, להודיע כדברים האלה לשלטונותיהם, חזרו לעריהם. אך שני אנשים ארגיאים, מתופסי הגדולות שבמשרות¹, המתינו להם בדרך חזירתם. וכשפגשום נכנסו עמהם בדברים, שמא יאותו להיות להם לבעלי-ברית כמו הקורינתים והאליאים והמאנטיניאים²; שכסבורים היו שאם יעלה דבר זה בידם וכולם יפעלו בעצה אחת, יקל להם, אם ירצו, גם להילחם בלאקדימונים וגם לכרות ברית עמהם או עם כל עיר שהיא, אם יהא צורך בכך. הצירים הבויאוטים שמחו לשמע הדברים, שכן דרשו מהם במקרה אותם דברים עצמם, שידידיהם בלאקדימון הטילו עליהם. כיוון שהרגישו אנשי ארגוס, שהם נוטים לקבל את הצעתם, אמרו להם שישלחו מלאכים אל הבויאוטים, והלכו לדרכם. כשהגיעו הבויאוטים לביתם, הודיעו לבויאוטארכים³ מה ששמעו בלאקדימון ומה שאמרו להם הארגיאים, שנפגשו בהם.

5. ראה ב, ל.

[לו] 1. בשנת 420—421. 2. הברית הפילופונסית. 3. האפורים היו מתחלפים בכל שנה. 4. מה-אפורים החדשים. 5. נושא המשפט הם הקורינתים והבויאוטים (ולא הצירים). 6. שני האפורים.

[לז] 1. ראה ה, מז. 2. ראה ה, כט לא. 3. מושלי הבויאוטים (ראה ד, צא).

וגם הבויאוטארכים שמחו, והם היו מוכנים ביותר לכרות ברית עם ארגוס, מפני שנתגלגלו הדברים שידידיהם בין הלאקדימונים מבקשים מה שהם עצמם מבקשים וגם הארגיאים מתכוונים לכיוצא בזה. ולא ארכו הימים ושליחים באו מארגוס והציעו מה שהציעו. והבויאוטארכים שיבחו את הצעותיהם ושילחום תוך כדי הבטחה לשגר צירים לארגוס לשאת-ולתת על הברית.

לח בינתיים החליטו הבויאוטארכים והקורינתים והמיגארים ושליחי תראקיה להישבע תחילה זה לזה, שיעזרו בלב שלם לזקוק שביניהם בשעת דחקו, ולא יילחמו באיש ולא ישלימו עם איש שלא בדעה אחת; ואז, ורק אז, יכרתו הבויאוטים והמיגארים, שנעשו כתף אחת¹, ברית לארגיאים. אך עד שלא נשבעו, גילו הבויאוטארכים את הדבר לארבע המועצות של הבויאוטים, שכל הסמכות היתה בידיהן, והמליצו לפניהן להישבע לאותן הערים המבקשות לכרות עמהם ברית-הגנה. אבל חברי המועצה הבויאוטית לא קיבלו את ההצעה, כי חששו שמא יפגעו בלאקדימונים, אם יישבעו לקורינתים שפרשו מהם. כי הבויאוטארכים לא הגידו להם מה שאירע בלאקדימון, שהאפורים קליאובולוס ופסנאריס וידידיהם יעצו להם להיעשות תחילה בעלי-ברית לארגיאים ולקורינתים ולכרות אחר-כך יחד עמהם ברית עם הלאקדימונים; כסבורים היו, שאף אם לא יגידו להם דבר, לא תצביע המועצה אחרת ממה שהם ייעצו לה. כיוון שלא נתקיימה מחשבתם, הלכו להם הקורינתים ושליחי תראקיה ריקן. והבויאוטארכים, שנתכוונו תחילה, אילו נתקבלה הצעתם, לנסות ולהביא גם לידי כריתת ברית עם הארגיאים, שוב לא הביאו לפני המועצות את דבר הברית עם ארגוס ואף לא שיגרו שליחים אל ארגוס כפי שהבטיחו, וכל העניין נדחה והוזנח.

לט באותו חורף עצמו לכדו האולינתים בהתקפת-פתע את מיקיפרנה¹, שחיל-מצב אתונאי החזיק בה.

במשך כל אותו זמן התנהל משא-ומתן בין האתונאים ובין הלאקדימונים על המקומות, שלא החזירו זה לזה. והלאקדימונים ציפו, שאם האתונאים יקבלו מהבויאוטים את פאנאקטון, ישיבו לעצמם את פילוס, ושלחו שליחים אל הבויאוטים וביקשו מהם למסור להם את פאנאקטון ואת האסירים האתונאים, כדי שיקבלו תמורתם את פילוס. אבל הבויאוטים סירבו למסרם להם, אם לא יכרתו להם הלאקדימונים ברית מיוחדת, כשם שכרתו לאתונאים. הלאקדימונים ידעו, שיעשו בזאת רעה עם האתונאים, שכך היו התנאים ביניהם שלא יכרתו ברית לאיש ולא יילחמו את איש שלא על דעת שני הצדדים; אך הם ביקשו לקבל את פאנאקטון, כדי שיחזירו לעצמם תמורתה את פילוס; ולא עוד אלא שאותם שדחקו עליהם² לבטל את הברית³, השתוקקו להדק

[לח] 1. ראה ה, לא.

[לט] 1. עיר הנמל של אולינתוס (ראה ה, יח). 2. סיעתם של שני האפורים (ראה ה, לו). 3. עם האתונאים.

את הקשרים עם בויאוטיה. אי-לכן כרתו ברית עם הבויאוטים בשלהי החורף, כש-
האביב כבר משמש ובא. ומיד הוחל⁴ בנתיצת פאנאקטון. והשנה האחת עשרה
למלחמה כלתה.

מ בתחילת הקיץ שלאחריו¹ החלו הארגיאים חוששים, שמא יבודדו וכל הברית תעבור
אל הלאקדימונים. כי השליחים, שהבויאוטים הבטיחו לשלחם², לא באו, והם הר-
גישו, שפאנאקטון הולכת ונתיצת ושהבויאוטים כרתו ברית מיוחדת עם הלאק-
דימונים. והם גם סברו, שהבויאוטים נתפתו לאתונאים לנתוך את פאנאקטון ולהיכנס
לברית, שנכרתה עם האתונאים ושהאתונאים יודעים זאת³; ומעתה אי-אפשר להם
אף לכרות ברית לאתונאים; שבתחילה קיוו, שאם תופר בריתם עם הלאקדימונים,
יוכלו, על כל פנים, בשל המחלוקת שבין ספארטה לאתונה, להיות בעלי-ברית
לאתונאים. ומתוך שהיו שרויים במבוכה ובפחד, שמא תהא להם מלחמה עם הלאק-
דימונים ועם הטיגאטים⁴, עם הבויאוטים ועם האתונאים גם יחד, שלחו אותם אר-
גיאים, שדחו תחילה את ברית הלאקדימונים והתנשאו להנהיג את פילופונים, בכל
המהירות ללאקדימון שני צירים, את אבסטרופוס ואת איסון, שנראו להם כחביבים
ביותר עליהם, שכן ראו לטוב להם בתנאים הנתונים לכרות ברית עם הלאקדימונים
בכל דרך שהיא ולישב בשלווה⁵.

מא כשהגיעו השליחים לספארטה, נשאו ונתנו עם הלאקדימונים על התנאים, שלפיהם
יעשו ביניהם את חוזה-השלום. בראשונה תבעו הארגיאים לעצמם את הזכות למסור את
עניין קינוריאה, אשר עליה התעשקו תמיד, לבורות של שום עיר או אזרח (קינוריאה
היא ארץ-גבול, והיא מכילה בתוכה את תיראה² ואת העיר אַנְתִּינִי³, והלאקדימונים
מחזיקים בה). הלאקדימונים לא הרשו להם אף להזכיר עניין זה, אלא אמרו, שאם הם
מבקשים לכרות להם ברית כבראשונה⁴, הריהם מוכנים. אך לסוף שידלו צירי
ארגוס את הלאקדימונים להסכים מכל מקום לתנאים הבאים: לעשות לפי שעה
חוזה-שלום לחמישים שנה, אלא שלכל עיר תהא הרשות נתונה — ובלבד שלא תהא
אותה שעה מגיפה או מלחמה בלאקדימון או בארגוס — לקרוא את חברתה להכריע
במלחמה את הסכסוך על השטח הזה (כשם שעשו זאת פעם⁵, שעה שכל צד בא
בטענת ניצחון), אבל לא תהא נתונה הרשות לרדוף מעבר לגבולות שבין ארגוס ובין
לאקדימון. בראשונה נראה הדבר ללאקדימונים כמעשה איוולת, אבל כיוון שהתאו

4. על-ידי הבויאוטים עצמם (ראה פרק מב).

[מ] 1. שנת 420. 2. ראה ה, לח. 3. הארגיאים חשבו בטעות, שהבויאוטים התנו את הצטרפותם
לברית 50 השנה בנתיצת פאנאקטון ושהאתונאים הסכימו לזאת. 4. ראה ה, לב. 5. לחתר על
שאיפתם להיגמוניה.

[מא] 1. ראה פרק יד; ד, נו. 2. ראה ב, כז; ד, נו. 3. מדרום לתיראה. 4. לפי תנאי ברית
השלום לשלושים השנה. 5. בשנת 550 (ראה הירודוט א, פב).

שֶׁאֲרָגוּם תִּהְיֶה יָדִידָה לָהֶם בְּכָל אֹפֶן שֶׁהוּא, נִעְנֶוּ לְסוֹף לְדַרְיֶשְׁתָּם וְהֵעִלוּ אֶת הַדְּבָרִים עַל הַכְּתָב. אֲבָל הַלֹּאֲקִדְמוֹנִים בִּיקְשׁוּ מֵהַצִּירִים לְחֹזֶר לְאַרְגּוֹס, עַד שֶׁלֹּא יֵאוּשֶׁר שׁוֹם תִּנָּאִי מֵהַתִּנָּאִים, וְלִהְצִיעַ אֶת הַדָּבָר לִפְנֵי הָעָם, וְאִם יֵעֲלֶה חֵן מִלִּפְנֵיהֶם, יָבוֹאוּ לְחַג הַהִיאֲקִינְתִּיהָ⁶ וַיֵּשְׁבֻּעוּ לָהֶם. וְהֵם חֲזְרוּ לְאַרְגּוֹס.

מב בשעה שהארגיאים נשאו־ונתנו בדברים אלו, מינו הלאקדימונים את אנדרומנים ופידימוס ואנטימנידאס לקבל את פאנאקטון ואת השבויים מהבויאוטים ולהחזירם לאתונאים. הצירים מצאו שפאנאקטון נותצה על־ידי הבויאוטים עצמם באמתלה, שלפנים נשבעו האתונאים והבויאוטים זה לזה, כשהתעשקו על פאנאקטון, שלא יגור איש במקום הזה, אלא שני הצדדים ירעו בו עדריהם במשותף. אנדרומנים וחבריו קיבלו את האנשים, שהבויאוטים החזיקום כשבויים, החזירו למסרום לאתונאים. הם אף סיפרו להם על הריסת פאנאקטון וטענו, שאף זו החזרה היא, שכן לא יגור בה מעתה שום איש שונא לאתונאים. דברים אלה הרעימו את האתונאים וסבורים היו ששתים רעות עשו להם הלאקדימונים; ראשית, שפאנאקטון, שצריכים היו להחזירה אליהם שלמה, נותצה; והשנית, שכרתו ברית מיוחדת עם הבויאוטים, כפי שהוגד להם, אף־על־פי שהתחייבו תחילה¹ לכוף במשותף את הברית על אותם שאינם מקבלים אותה. הם אף נתנו דעתם על הדברים האחרים¹, שבהם התכחשו הלאקדימונים לחוזה־השלום וראו את עצמם כמרומים. והם ענו קשות לצירים ושילחום מעל פניהם.

מג משעמדה מריבה זו בין הלאקדימונים ובין האתונאים, התעוררו מיד לפעולה גם¹ אותם אנשי אתונה, שביקשו לבטל את חוזה־השלום. ראש וראשון להם היה אלקי־ביאדיס בן קליניאס, איש שלפי גילו² היה נחשב לצעיר בכל עיר אחרת³, אך בשל חשיבות אבותיו נהגו בו כבוד. סבור היה, שטוב־טוב להם להיות לצידם של הארגיאים. אך לא משום כך בלבד התנגד לחוזה־השלום, אלא גם מפני שגאוותו נפגעה, כי הלאקדימונים נשאו־ונתנו בדבר השלום עם ניקיאס ועם לאכיס והתעלמו ממנו בשל צעירותו ולא חלקו לו את הכבוד הראוי לו בשל הפרופסניה⁴, שהיתה קיימת לפנים במשפחתו. אביו־זקנו ויתר אמנם עליה, אך הוא עצמו נתכוון לחדשה על־ידי טיפולו באנשיהם שנשבו באי. והואיל וראה עצמו מבוזה בכול, התנגד מלכת־חילה לחוזה־השלום וטען, שאין לסמוך על הלאקדימונים, וכל עצמם אינם משלימים עמהם אלא על־מנת שיוכלו להכחיד את הארגיאים, לאחר שיכרתו ברית עמהם,

6. ראה פרק כג.

[מב] 1. ראה פרק לה.

[מג] 1. כאן רמז לנו המחבר, שגם בספארטה היו מתנגדים לחוזה השלום. 2. הוא היה אז כבן שלושים, ומכאן שנולד בשנת 450 בערך. 3. אך באתונה יכלו גם צעירים להגיע להשפעה פוליטית. 4. משפחתו ייצגה באתונה את האינטרסים של ספארטה. ראה ו, פט.

וללכת אחר-כך על האתונאים, כשהם מבודדים. ועכשיו, משנתעוררו חילוקי-הדעות, שלח מיד על דעת עצמו שליחים לארגוס וביקש מהם לבוא בכל המהירות יחד עם המאנטיניאים והאליאים ולהזמין את האתונאים להיכנס בבריתם, שכן כשרה השעה לכך, ואף הוא עצמו יעמוד לימינם בכל מאודו.

מד כששמעו הארגיאים את דברי השליחים, הכירו שהברית עם הבויאוטים לא נכרתה על דעת האתונאים, אלא הם עומדים במריבה גדולה עם הלאקדימונים. אי-לכן הת-עלמו מציריהם¹, שניהלו באותה שעה משא-ומתן בלאקדימון על ברית-שלום, והפנו דעתם לאתונאים. כסבורים היו, שעיר ידידו, להם מאז ומעולם², שמשטרה דימוקראטי כמשטרם ושכוחה גדול בים, תילחם להם אם תעמוד עליהם מלחמה. והם שלחו מיד צירים אל האתונאים לשאת-ולתת על ברית, ואליהם נצטרפו גם אליאים ומאנטיניאים. גם מלאקדימון באו בחיפזון צירים, שנחשבו כרצויים לאתונאים, פילו-כארידאס וליאון ואַנְדִּיוֹס. הלאקדימונים שלחום, מפני שחששו שמא יכרתו האתונאים בכעסם ברית עם הארגיאים. השליחים באו לדרוש את החזרת פילוס תמורת פאנאקטון, להתנצל על בריתם עם הבויאוטים ולומר, שלא נכרתה על-מנת להרע לאתונאים.

מה כשדיברו הצירים לפני המועצה על עניינים אלו ואמרו, שבאו כשבידם יפוי-כוח מלא להגיע לידי הסכם בכל הדברים, שבהם הם חלוקים, נבהל אלקיביאדיס שמא ימשכו את לבו של ההמון, אם יאמרו כדברים האלה באסיפה, והברית עם הארגיאים תידחה. ולפיכך חיבל כנגדם תחבולה זו: הוא נתן ללאקדימונים את אמונו ופיתם, שאם לא יודו באספה שבאו כמיופי כוח מלא, יחזיר להם את פילוס (שפן ישדל הוא עצמו את האתונאים לכך, כשם שהוא מתנגד להם עכשיו) וישוב גם את שאר העניינים. הוא עשה זאת מפני שרצה למשוך אותם מניקיאס וכדי שיוכל להלעיו עליהם לפני העם, שאין הם פנים ושאין הם אומרים לעולם אותם דברים עצמם, וכך יעשה את הארגיאים והאליאים והמאנטיניאים לבעלי-בריתה של אתונה. וכך גם אירע. שכשניגשו הצירים אל העם ונשאלו, אם באו כשבידם יפוי-כוח מלא, ענו 'לא', שלא כפי שאמרו במועצה. אז פקעה סבלנותם של האתונאים והטו אוזן לאלקיביאדיס, שצווח יותר מבראשונה על הלאקדימונים, והיו מוכנים להכניס מיד לפניהם את הארגיאים ואותם שעמהם ולעשותם לבעלי בריתם. אך רעש-אדמה התחולל לפני שאושר דבר מן הדברים, והאסיפה נדחתה.

מו אף-על-פי שניקיאס הוטעה על-ידי הלאקדימונים (כשם שהם עצמם רומי, כשלא הודו שבאו כשבידם יפוי-כוח מלא), אמר בכל זאת באסיפה, שנתקיימה למחרת היום, שעליהם להעדיף את הלאקדימונים על הארגיאים. והוא הציע להשהות את הדיון

[מד] 1. לא חיכו עד שישבו ויודיעו להם על תוצאות משא-ומתנם. 2. ראה א, קב.

בעניין הארגיאים ולשלוח שוב שליחים אל הלאקדימונים ולעמוד על כוונותיהם. הוא טען, שדחיית המלחמה יש בה מן הכבוד לעצמם ומן החרפה ללאקדימונים; שמאחר שמצב העניינים נוח הוא בשבילם, מוטב להם לקיים את הישגיהם לימים ארוכים; ואילו הלאקדימונים, שהורע מזלם, ריווח הוא בשבילם להקדים ולהסתכן במלחמה מכרעת. וכך עלה בידו לשדלם לשלוח צירים (והוא היה אחד מהם) ולדרוש מהלאקדימונים, אם פנים הם, להחזיר את פאנאקטון כשהיא שלמה, ואת אַמפיפוליס, ולמשוך ידיהם מהברית עם הבויאוטים, אם לא יצטרפו לחוזה-השלום [כפי שעשו ביניהם שלא לבוא לידי הסכם עם איש שלא מדעת שני הצדדים]. הצירים נצטוו גם לומר להם, שאילו רצו האתונאים לעשות עמהם רעה, היו עושים מכבר את הארגיאים לבעלי-בריתם, כי הם נמצאים באתונה לשם כך. גם דברי-תרעומת אחרים, שהיו להם על הלאקדימונים, שיננו לניקיאס ולחבריו הצירים ושילחום לספארטה. כשהגיעו לשם, הרצו את טענותיהם, ולסוף אמרו, שאם לא ימשכו ידיהם מבריתם עם הבויאוטים, אף אם לא יצטרפו לחוזה-השלום, יעשו גם הם את הארגיאים ואותם שעמהם לבעלי-בריתם. אבל הלאקדימונים סירבו להניח ידיהם מבריתם עם הבויאוטים בהשפעתם של פסנאריס¹ וסיעתו וכל אותם שהיו בדעה אחת עמו, אך הם חידשו את השבועות שביניהם לפי דרישתו של ניקיאס; כי הוא פחד, שאם יחזור בידיים ריקות לגמרי, יתן מקום להלעז עליו, כפי שאירע באמת, מאחר שראו אותו כאחראי לעשיית חוזה-השלום עם הלאקדימונים. כששמעו האתונאים, שהוא חזר מלאקדימון ריקם, נתמלאו מיד חימה. והואיל וסבורים היו, שנעשה להם עוול, כרתו מיד ברית עם הארגיאים ואנשי-שלומם, שהיו נוכחים בשעה שאלקיביאדיס הביאם לפניהם. תנאי הברית היו כאלה:

מז 1. 'האתונאים, הארגיאים, המאנטיניאים והאליאים עשו ביניהם חוזה-שלום למאה שנה, הן בים והן ביבשה, ללא מרמה וללא נזק, למענם ולמען בעלי-בריתם, הכפופים להם.

2. 'הארגיאים, האליאים, המאנטיניאים ובעלי-בריתם לא יהיו מותרים בשום פנים ואופן לשאת חרב מתוך כוונה רעה אל האתונאים ואל בעלי-בריתם, שהאתונאים מושלים עליהם; ולא האתונאים ובעלי-בריתם, שהאתונאים מושלים עליהם, אל הארגיאים ואל האליאים ואל המאנטיניאים ואל בעלי-בריתם.

3. 'האתונאים, הארגיאים, האליאים והמאנטיניאים יהיו בעלי-ברית למאה שנה על-פי תנאים אלו: אם יבואו אויבים על ארץ האתונאים, יעזרו הארגיאים והאליאים והמאנטיניאים לאתונה, כפי שידרשו מהם האתונאים, בדרך המועילה

[מו] 1. ראה פרק לו.

ביותר ובמידת כוחם. ואם ישהיתו את הארץ ויעלו ממנה, תהא עיר זו אויבתם של הארגיאים והמאנטינאים והאליאים והאתונאים, וכל הערים הללו ייפרעו ממנה. ושום עיר מערים אלו לא תהא מותרת להפסיק את המלחמה בינה לבין אותה עיר שלא על דעת כולן.

4. 'כיוצא בזה יעזרו גם האתונאים לארגוס ולמאנטינאה ולאלים, אם יבואו אויבים על ארץ האליאים או המאנטינאים או הארגיאים, כפי שידרשו מהם ערים אלו, בדרך המועילה ביותר ובמידת כוחם. ואם ישהיתו את הארץ ויעלו ממנה, תהא עיר זו אויבתם של האתונאים והארגיאים והמאנטינאים והאליאים, וכל הערים הללו ייפרעו ממנה. ושום עיר מערים אלו לא תהא מותרת להפסיק את המלחמה בינה לבין אותה עיר שלא על דעת כולן.

5. 'לא תהא הרשות נתונה לשום צבא חמוש לעבור לשם מלחמה דרך ארץ בעלי-הברית עצמם או דרך ארץ בעלי-הברית הכפופה להם, ואף לא בים, אלא אם כן יאשרו כל הערים האלו בהצבעה את המעבר הזה — כלומר, האתונאים והארגיאים והמאנטינאים והאליאים.

6. 'הצבא הנשלח לעזרה תספק לו העיר השולחת מזון לשלושים יום, מיום הגיעם לעיר הקוראת לעזרתם, והיא גם תדאג לסיפוק צרכיהם בדרך חזירתם. אך אם הם רוצים להשתמש בצבא למשך זמן ארוך יותר, תספק העיר הקוראת לו מחיה, שלושה אובולים אייגינים¹ ליום להופליט, לקל-זין ולקשת, ואדר-כמון אייגיני לפרש.

7. 'עיר הקוראת צבא לעזרה היא תפקד עליו, כל עוד שהמלחמה נערכת בארצה. אך אם כל הערים האלו יחליטו על מסע משותף², יהא לכל הערים האלו חלק שווה בפיקוד.

8. 'האתונאים יישבעו למענם ולמען בעלי-בריתם לקיים את ההסכם, אך הארגיאים והמאנטינאים והאליאים ובעלי-בריתם יישבעו לעריהם. וכל עיר תישבע בגדולה שבשבועות לפי מנהג מקומה על קרבנות תמימים ומגודלים. ולשון השבועה תהא כזו: "אני אעמוד בברית ואקיים את תנאיה ביושר, ללא נזק וללא רמייה, ולא אעבור עליה בשום פנים ואופן".

9. 'באתונה יישבעו המועצה ורשויות הפנים³, והפריטאנים⁴ ישיבעו; בארגוס — המועצה וחבר השמונים⁵ והארטינים, וחבר השמונים ישיבעו; במאנטי-

1. איגינה — אי מדרום לאתונה (המטבע האיגיני היה מקובל יותר מרוב מטבעות יוון). 2. להעביר את המלחמה לארץ האויב המתקיף (אך לא לשם התקפה ללא התגרות). 3. שסמכותן מוגבלת לענייני פנים. 4. מנהלי ענייני המועצה. 5. על אלו ועל שאר הרשויות הנזכרות להלן ידוע לנו אך מעט או לא כלום.

נאה — הדימיאורגים והמועצה ושאר הרשויות, והתאורים והפולמארכים⁶ ישיביעום; באלים — הדימיאורגים וחבר השש-מאות, והדימיאורגים והתסמו-פילאקים ישיביעום.

10. 'לשם חידוש השבועה ילכו האתונאים לאלים ולמאנטינאה ולארגוס שלוש יום לפני המשחקים האולימפיים, והארגיאים והאליאים והמאנטינאים ילכו לאתונה עשרה ימים לפני הפאנאטיניאים הגדולים⁷.

11. 'ההסכם על חוזה השלום והשבועות והברית יחרתוהו האתונאים על איסטילי של אבן באקרופוליס, הארגיאים — בשוק במקדש אפולון, המאנטינאים — בשוק במקדש זבס, ועמוד ברונה יוצב על ידיהם במשותף באולימפיה⁸ במשחקים האולימפיים של שנה זו.

12. 'אם ערים אלו ימצאו לנכון להוסיף שום דבר על ההסכמים הללו — כל מה שייראה לטוב לכולן לאחר התייעצות משותפת, יהא שריר וקיים'.

מח כך נכרתה אמנת השלום והברית. אך הלאקדימונים והאתונאים לא ביטלו משום כך את החוזים שביניהם. הקורינתים לא נצטרפו לברית החדשה, אף-על-פי שהיו בעלי-בריתם של הארגיאים. וגם כשנכרתה קודם לכן ברית מלחמה והגנה בין האליאים והארגיאים והמאנטינאים, לא נצטרפו הקורינתים אליה, אלא אמרו, שדי להם בברית ההגנה הראשונה, ואין את נפשם להצטרף למסע-מלחמה על מישהו. וכך התבדלו הקורינתים מבעלי-בריתם והפנו שוב דעתם ללאקדימונים.

מט בקיץ זה¹ נתקיימו המשחקים האולימפיים, שבהם ניצח אנדרוסתניס הארקאדי בפעם הראשונה בפאנקראטיון². והאליאים מנעו את הלאקדימונים מהמקדש, שלא להקריב קרבנות ושלא ליטול חלק בהתחרויות, על שלא פרעו להם את הקנס, שהטילו עליהם האליאים לפי המשפט האולימפי; שכן באו עליהם בטענה, שנשאו חרב אל מבצרם פירקוס³ ושלחו הופליטים משלהם⁴ אל לפריאון⁵ בימי השלום האולימפי⁶. הקנס היה אלפיים מנים, שני מנים לכל הופליט, כפי שהחוק גוזר. הלאקדימונים שלחו צירים וטענו כנגדם, שנקנסו שלא בדין, שבשעה ששלחו את ההופליטים לא השמיעו עדיין בלאקדימון על השלום. אבל האליאים אמרו, שבארצם כבר שימשה שביתת-הנשק (כי הם משמיעים עליה תחילה אצלם), ובשעה שהם ישבו בטח כבימי שלום בלא לצפות לשום דבר רע, התקיפום הלאקדימונים לפתע פתאום. הלאקדימונים נענו ואמרו להם, שלא היו צריכים לבוא ולהשמיע על שביתת-הנשק בלאקדימון, אם סבורים היו שהלאקדימונים כבר הרעו אותם, אלא הם עשו זאת מפני שלא סברו אז

6. שרי מלחמה. 7. חג מפואר לכבוד אתיני (נחוג פעם בארבע שנים). 8. באלים.

[מט] 1. ביולי שנת 420 (בשנה הראשונה לאולימפיאדה ה-90). 2. בהתגוששות ובאיגרוף. 3. מקומו אינו ידוע. 4. ההופליטים היו לאקדימונים, ולא הילוטים. 5. ראה פרקים לא, לד. 6. חודש החגיגות היה קדוש וכל מלחמה היתה אסורה בו.

כך, והם עצמם שוב לא נשאו חרב אליהם בשום מקום לאחר־מכן. אבל האליאים עמדו בשלהם ואמרו, שלעולם לא ישוכנעו שהלאקדימונים לא עברו עבירה; אך אם הם מסכימים להחזיר להם את לפריאון, יוותרו על חלקם הם בכסף הענושים ואת חלק האל ישלמו הם עצמם למענם.

נ כיוון שלא שמעו, הציעו להם האליאים לא להחזיר את לפריאון, אם אין רצונם בכך, אלא לעלות על מזבח זבס האולימפי, מאחר שהם תאבים להשתמש במקדש, ולהישבע בפני היוונים שיפרעו באמת את הקנס לאחר זמן. אך הואיל ולא נענו גם לזאת, נודו הלאקדימונים מהמקדש, מהקרבנות ומההתחרויות, והם הקריבו קרבנות באר־צם, ואילו שאר היוונים השתתפו במשחקים האולימפיים¹, הוץ מהלפריאים. אך האליאים פחדו, שמא יבקיעו להם הלאקדימונים דרך בכוח ויקריבו קרבנותיהם, ולפיכך העמידו משמר של צעירים חמושים. אליהם נצטרפו אלף ארגיאים ואלף מאנטינאים ופרשים אתונאים, שהמתינו לבוא החג בהארפינה². וחרדה גדולה שררה בעצרת, שמא יבואו הלאקדימונים בכל־יון, ובייחוד מאחר שליכאס בן ארקסילאוס, איש לאקדימון, הולקה בידי נושאי־השבטים³; שבשעה שמרכבתו ניצחה והיא הוכרזה כשייכת למדינת הבויאוטים⁴ (שכן לא היתה לו רשות להתחרות), ניגש אל מסלול הריצה וקשר זר לרכב, כי רצה להראות שהמרכבה שלו היא. ולפיכך היה לב כולם חרד עוד יותר, ונדמה היה שמהו יארע. אך הלאקדימונים ישבו בשלווה, והחג עבר בשלום. אחר המשחקים האולימפיים באו הארגיאים ובעלי־בריתם לקור־רינתוס וביקשו מהם להתחבר אליהם. גם צירים לאקדימונים היו במעמד זה. המשא־והמתן היה ממושך, אך לסוף היה הכול לבטלה, כי האדמה נתגעשה והם נתפזרו כולם לבתיהם, והקיץ כלה.

נא בחורף שלאחריו היתה מלחמה בין ההיראקליאים¹ שבטראכיס ובין האייניאנים והדולופים והמיליאים ומקצת תיסאלים. עממים־אלו היו שכניה של היראקליאה ובעלי־דבבה, מפני שכל עצמו של אותו מבצר לא נבנה בה אלא כדי לאיים על ארצם. ולפיכך עיינו אותה עיר מיום שנבנתה והשחיתוה ככל שיכלו. במלחמה זו ניצחו את ההירא־קליאים, ומושלם, פסנאריס² בן קנידיס, נהרג, ועמו נספו גם רבים אחרים מההירא־קליאים. והחורף כלה וכלתה השנה השתיים־עשרה למלחמה.

נב בתחילת הקיץ¹ שלאחריו לכדו הבויאוטים מיד את היראקליאה, שהיתה בכל רע לאחר המלחמה, וגירשו את היגיספיידאס הלאקדימוני בגלל שלטונו הקשה. הם לכדו

[נ] 1. על־ידי נציגיהם. 2. בקירבת אולימפיה. 3. שוטרים־סדרנים. 4. מרכבתו השתתפה בהת־חרות בשם מדינת בויאוטיה.

[נא] 1. ראה ג, צב ואילך. 2. ראה פרק לו.

[נב] 1. שנת 419.

את המקום הזה, מפני שחששו שמא ילכדוהו האתונאים, שעה שהלאקדימונים טרודים בענייניהם בפילופונים. בכל זאת התרעמו הלאקדימונים עליהם.

באותו קיץ עצמו הלך אלקיביאדיס בן קליניאס, אחד ממצביאיהם של האתונאים, לפילופונים. הוא בא לפי עצתם של הארגיאים ובעלי־בריתם, ועמו היו קצת הופ־ליטים וקשתים אתונאים. הוא לקח שם עוד אנשים מבעלי־הברית, עבר את פילופונים עם צבאו ויישב את ענייני הברית. כשבא לפאטראי² שידל את תושביה להאריך את חומותיהם עד הים³, ואף התכונן לבנות עוד מבצר אחד בריאון⁴ של אכייאה. אך הקורинתים והסיקיאונים וכל אותם שהיה להם נזק בדבר⁵ באו בחיל גדול ועיכבו עליו.

נג באותו קיץ עצמו היתה מלחמה בין האפידאברים ובין הארגיאים. התואנה היתה, שהאפידאברים לא שלחו את הקרבן, שהיה להם להביאו לאפולון הפיתיאיי בעד אדמת־המרעה של מקדשו, שהיה בבעלותם העיקרית של הארגיאים. אלא שחוץ מזה ומזה, נראה לו לאלקיביאדיס ולארגיאים לספח לבריתם, אם יוכלו, את אפידאברוס, כדי שקורинתוס תשב בשלווה¹ וכדי שאפשר יהא לאתונאים להחיש עזרה לארגוס בדרך הקצרה, מאייגיני², ולא יצטרכו לשוט מסביב לסקיליאון³. הארגיאים התכוננו אפוא לפשוט אל תחום אפידאברוס לשם גביית הקרבן.

נד באותו זמן עצמו בקירוב יצאו גם הלאקדימונים למלחמה עם כל צבאם בפיקודו של המלך אגיס, בן ארכידאמוס. הם הגיעו עד לבקטרה¹, עיר־ספר שלהם מול ההר ליקיאון. איש לא ידע לאן הם יוצאים, אף לא הערים², שמהן נשלחו. אך הואיל והקרבנות למעבר הגבול לא עלו יפה, חזרו הם עצמם למקומם, ולבעלי־בריתם הודיעו להתכונן למסע־מלחמה לאחר החודש הבא (הוא חודש קארניאוס³, חודש קדוש לדורים). משחזרו הללו לאחוריהם, יצאו הארגיאים בעשרים ושבעה לחודש שלפני קארניאוס (ובמשך כל המסע⁴ מנו יום זה עצמו), פלשו לאפידאברוס והשחיתו את הארץ. האפידאברים קראו לעזרה את בעלי־בריתם⁵. יש מהם שהחודש שימש להם לאמתלה⁶, ויש מהם שהגיעו עד גבול אפידאברוס ועמדו מלכת⁷.

נה בזמן שהארגיאים עשו בתחום אפידאברוס, נתכנסו צירי ערים שונות למאנטינאה לפי הזמנת האתונאים. בשעת המשא־ומתן אמר אַבְּפֶאמִידַאס הקורинתי, שאין דיב־ריהם ומעשיהם שווים, שהם יושבים ודנים על שלום, ואילו האפידאברים ובעלי־² בצפון פילופונים (במבוא המפרץ הקורинתי). ³ ראה א, קג. ⁴ ראה ב, פד. ⁵ כי המבצר היה נותן לאתונאים שליטה על הכניסה למפרץ הקורинתי.

[נג] 1. כדי להבטיח את הנייטרליות של קורинתוס. 2. אי מדרום לאתונה. 3. כף בדרום ארגוליס. [נד] 1. בצפון לאקדימוניה. 2. הלאקדימוניות (של הפריאויקים). 3. חודש אבגוסט בערך. 4. כלומר, קראו לכל יום היום העשרים ושבעה לחודש (שלא לחלל את החודש הקדוש). הערמה טיפוסית. 5. את הלאקדימונים ובעלי־בריתם. 6. שלא לבוא. 7. מפני שרוב בעלי־הברית (ובייחוד הלאקדימונים) לא באו.

בריתם והארגיאים ערוכים זה לקראת זה למלחמה. אלא מן הצורך, שילכו תחילה אל מחנות שני הצדדים ויפרישום, ואחר־כך ישובו וישוחחו על שלום. דבריו נתקבלו והם הלכו והניעו את הארגיאים לצאת מאפידאבריה. לאחר־מכן נתכנסו שוב באותו מקום עצמו¹, אך גם עכשיו לא יכלו להגיע לידי הסכם, והארגיאים פשטו שוב אל אפידאבריה והשחיתוה. גם הלאקדימונים יצאו אל קאריאי². אך מאחר שגם כאן לא עלו יפה הקרבנות למעבר הגבול, חזרו למקומם. גם הארגיאים הלכו לבתיהם, לאחר שהשחיתו כשליש אפידאבריה. ואלף הופליטים אתונאים באו לעזרתם בפיקודו של אלקיביאדים, משנודע להם שהלאקדימונים יצאו למלחמה. אך כיוון ששוב לא היה צורך בהם, חזרו למקומם. וכך חלף הקיץ.

נו בחורף שלאחריו שלחו הלאקדימונים לאפידאברוס בדרך הים חיל־מצב של שלוש מאות איש בפיקודו של אַגִּיסִיפִּידָאס, בלא שהאתונאים הרגישו בהם. והארגיאים באו אצל האתונאים והתאוננו, שאף־על־פי שנכתב בחוזה השלום¹, ששום צד לא ירשה לאויבים לעבור בתחומו, נתנו האתונאים ללאקדימונים לשוט ולעבור בים לאורך חופיהם². ואם האתונאים לא יחזירו לפילוס את המסינים ואת ההילוטים³ כדי להציק ללאקדימונים, יראו עצמם כמקופחים. לפי עצתו של אלקיביאדים חרתו האתונאים בשולי האסטילי הלאקונית⁴: 'הלאקדימונים לא עמדו בשבועתם', והח־זירו מקראניאי⁵ לפילוס את ההילוטים ללסטם את הארץ, אך מלבד זאת לא עשו האתונאים כלום. אף־על־פי שהארגיאים והאפידאברים נלחמו זה בזה באותו חורף, לא היו בו כל קרבות סדירים, אלא מארבים ופשיטות בלבד, ובהם נספו אנשים פעם בצד זה ופעם בצד זה, כאשר נפל הדבר. בשלהי החורף, כשהאביב כבר משמש לבוא, הלכו הארגיאים על אפידאברוס וסולמות בידיהם לכבשה בזרוע, שכן סבורים היו, שהיא שוממה בגלל המלחמה⁶; אך הם חזרו בידיים ריקניות. והחורף כלה וכלתה השנה השלוש־עשרה למלחמה.

נו באמצע הקיץ שלאחריו¹ הלכו הלאקדימונים עם כל צבאותיהם, הם עצמם וה־הילוטים שלהם, על ארגוס. כי בעלי־בריתם האפידאברים היו נתונים במצוקה, ושאר ערי פילופונים מקצתן פשעו בהם ומקצתן לא היו שלמות עמהם, והם העלו על דעתם, שאם לא יקדמו את פני הדבר תתפשט הרעה יותר ויותר. מפקדם היה אַגִּיס בן ארכידאמוס, מלך הלאקדימונים. אליהם נלוו הטגאים וכל שאר הארקאדים², שהיו בברית עם הלאקדימונים. אך בעלי־בריתם משאר פילופונים ומחוצה לה הת־

[נה] 1. במאנטינאה. 2. בצפון לאקוניה.

[נו] 1. ראה פרק מז. 2. עלייד האי איגינה (שהיה ברשות האתונאים). 3. ראה פרק לה. 4. שהאתונאים העמידוה על האקרופוליס (ראה פרק יח). 5. שבאי קיפאליניה (ראה פרק לה). 6. סבורים היו שרוב החיילים יצאוה, כדי להגן על השטחים שמחוץ לעיר.

[נז] 1. שנת 418. 2. ראה פרק סז.

אספו בפליאוס³ — חמשת אלפים הופליטים בויאזטים וחמשת אלפים קלי-זין, חמש מאות פרשים וחמש מאות מלווי-פרשים⁴; ואלפיים הופליטים קורינתים; ושאר בעלי-הברית כל אחד לפי מה שהוא⁵; אך הפליאוסים הביאו את כל צבאם, מאחר שהמחנה נתאסף בארצם.

נח הארגיאים הרגישו מבתחילה בהכנותיהם של הלאקדימונים, וכשהללו היו בדרכם לפליאוס על-מנת להתחבר עם שאר בעלי-בריתם, יצאו אף הם לקראתם. לעזרתם באו המאנטינאים, ועמהם בעלי-בריתם, ושלושת אלפים הופליטים אליאים. עם שהם מת-קדמים, פגשו בלאקדימונים במתידריון¹ של ארקאדיה. כל מחנה משני המחנות תפס לו גבעה, והארגיאים התכוננו להילחם בלאקדימונים, כשהם מבודדים. אך אגיס פרק את מחנהו בלילה בלא שהרגישו בו, ופנה והלך לו אל פליאוס, אל שאר בעלי-הברית. עם שחר הרגישו בזאת הארגיאים ויצאו לדרכם, בראשונה לארגוס, ואחר-כך במסילה המוליכה לנמיאה², כי הם ציפו, שבמקום זה ירדו הלאקדימונים ובעלי-בריתם מההרים. אך אגיס לא פנה לדרך, שהם ציפו שילך בה, אלא ציווה על הלאקדימונים ועל הארקאדים ועל האפידאברים ללכת בדרך קשה יותר ובה ירד אל מישור ארגוס. הקורינתים והפליינים³ והפליאוסים הלכו בדרך תלולה אחרת; ואילו הבויאזטים והמיגארים והסיקיאונים נצטוו לרדת למסילה העולה לנמיאה, המקום שבו חנו הארגיאים, שאם יתקיפום הארגיאים בשעה שהם הולכים במישור, ידלקו⁴ אחריהם ויתקיפום מאחור בפרשיהם. משחילק אגיס כך את צבאו, פשט אל המישור והחריב את סאמינתוס⁵ ומקומות אחרים.

נט הארגיאים הרגישו בזאת מאחר שהיום כבר האיר, והם עזבו את נמיאה וחשו להצלה. בדרכם הם נתקלו במחנה הפליאוסים והקורינתים והרגו פליאוסים אחדים, אך מהם עצמם נספו קצת יותר על-ידי הקורינתים. והבויאזטים והמיגארים והסיקיאונים התקדמו בינתיים לעבר נמיאה, כפי שנצטוו¹, אך הם לא מצאו עוד שם את הארגיאים, כי הם ירדו אל המישור, וכשראו את ארצם נחרבת, נערכו לקרב. וגם הלאקדימונים ערכו עצמם לקראתם. הארגיאים היו מוקפים עכשיו מכל עבר: במישור ניתקו אותם הלאקדימונים מעירם², למעלה מהם³ היו הקורינתים והפליאוסים והפליינים, לצד נמיאה היו הבויאזטים והסיקיאונים והמיגארים. פרשים לא היו להם לארגיאים, כי האתונאים⁴, הם לבדם מכל בעלי-בריתם, לא הגיעו עדיין. רובם של הארגיאים ובעלי-בריתם סברו, שאין מצבם מסוכן כל-כך, ונדמה להם שהקרב ייערך

3. בצפון מזרח פילופונים (מצפון לארגוס). 4. לכל פרש נלחה רגלי בעל תחמושת קלה. 5. כל אחד לפי יכולתו.

[נח] 1. במרכז ארקאדיה (מצפון למגאפוליס). 2. מצפון לארגוס (מדרום לפליאוס). 3. ראה ב, ט.

4. הבויאזטים והמיגארים וכו'. 5. מקומה הגיאוגרפי אינו ידוע בבירור.

[נט] 1. ראה פרק נח. 2. ארגוס. 3. בחלק העליון של המישור. 4. לאתונאים. היו גם פרשים.

בתנאים נוחים להם ושהלאקדימונים מוקפים בתוך ארצם הם וסמוך לעיר־בירתם². אך שני אנשים ארגיאים — תִּרְאֲסִילוֹס, אחד מחמשת המצביאים, ואלְקִיפְרוֹן, הפרו־כֶּסְנוֹס של הלאקדימונים — ניגשו אל אָגִיס, בשעה ששני המחנות עמדו להתנגש זה בזה, והפצירו בו לא לפתוח במלחמה, שכן מוכנים הם הארגיאים לתת ולקבל דין³, שיש בו מן היושר ומן השוויון, על כל תלונה, שיש להם ללאקדימונים עליהם, ואף לכרות אתם ברית ולחיות עמהם בשלום להבא.

ס הארגיאים, שדיברו דברים אלו, אמרו זאת על דעת עצמם ולא לפי פקודת העם. אגיס קיבל את הצעותיהם על אחריותו שלו, לא נמלך בדעת רוב המצביאים, ואף לא גילה את הדבר אלא לאדם אחד בלבד מבעלי הרשות, שליווהו במסעו⁴, וכתר שביתת־נשק לארבעה חדשים, שבהם היה להם לארגיאים לבצע מה שאמרו. ומיד הוציא את הצבא מארגוס בלי לומר דבר לאיש מבעלי־הברית האחרים. הלאקדימונים ובעלי־בריתם הלכו אחריו לאשר הוליתם מתוך ציות לחוק, אך בינם לבין עצמם גינו רבות את אגיס. כסבורים היו שהם חוזרים לאחוריהם בלי לעשות שום דבר הראוי למאמצם, בשעה שניתן להם להתגרות מלחמה בתנאים הנוחים להם, כשהארגיאים מוקפים מכל צד גם ברגלים וגם בפרשים. ובאמת היה זה המעולה במחנות היוונים, שנתאספו עד היום ההוא. ודבר זה בלט בייחוד שעה שעוד היה כנוס בנמיאה². מחנה זה כלל לאקדימונים על כל צבאם, ארקאדים, בויאוטים, קורינתים, סיקיאונים, פלינים, פליאוסים ומיגארים. וכל אלה היו הנבחרים שבכל אחד מהם, והם ראו את עצמם שקולים לא כנגד הברית הארגיאית בלבד, אלא אף כנגד ברית אחרת נוספת³. הצבא נסוג אפוא, כשלבם על אגיס, ונפטרו איש לביתו.

הארגיאים מצידם גינו עוד יותר את כוונת שביתת־הנשק בלא להימלך בעם. גם הם סבורים היו, שהתנאים היו יפים להם כפי שלא יהיו לעולם ושהלאקדימונים הם שניצלו; כיוון שהקרוב היה מתחולל ליד עירם שלהם ובסיועם של בעלי־ברית⁴ מרובים ואמיצים. ובחזירתם החלו רוגמים את תראסילוס בכאראדרוס⁵ — המקום שבו הם חוקרים־ודורשים בכל הדינים הכרוכים במסע, לפני שהם נכנסים לעיר. הוא נמלט אל המזבח והציל חייו, אך רכושו הותרם.

סא אחר הדבר הזה באו האתונאים לעזרתם באלף הופליטים ובשלוש מאות פרשים. מפקדיהם היו לָאכִיס ונִיקוֹסְטְרַאטוֹס. אך הארגיאים דרשו מהם ללכת מעמם (כי בכל זאת¹ היססו להפר בריתם עם הלאקדימונים) ולא הציגום לפני הדימוס לשם משא־

5. להסכים להכרעת בית־דין של בוררות.

[ס] 1. פולימארכים, שני אפורים ועוד היו מלחים מלך ספארטאני במסעות חוץ. 2. בחזירתם (לפני שהתפזרו). 3. הכחנה לאתונה ובעלי־בריתה. 4. מאנטינאים ואליאים. 5. גיא (ואדי) סמוך לארגוס.

[סא] 1. אף־על־פי שהברית נכרתה שלא על דעתו של הדימוס.

ומתן, כבקשתם. אבל המאנטינאים והאליאים, שהיו נוכחים עדיין, הפצירו בהם ואילצום לכך. האתונאים אמרו על-ידי אלקיביאדים, שהיה נוכח כציר, לפני הארגיאים ובעלי-בריתם, שההסכם על שביתת-הנשק בלא ידיעתם של שאר בעלי-הברית נעשה שלא בדין. וכעת, מאחר שהם עצמם הגיעו בשעת כושר², יש לאחוז במלחמה. לאחר ששידלו בדברים את בעלי-הברית, יצאו מיד למלחמה על אורכומנוס של ארקאדיה³ — כולם, חוץ מהארגיאים. הארגיאים, אף-על-פי שגם הם שודלו, נשארו בתחילה במקומם, אבל לאחר-מכן באו אף הם. כולם⁴ יישבו עצמם לפני אורכומנוס והחלו לצור עליה ולהתקיפה. טעמים שונים היו להם בכך שעיר זו תיתוסף עליהם, ובייחוד מפני שהלאקדימונים שמו בה בני-תערובות מארקאדיה. האורכומנים, שלא סמכו על חומתם הרופפת, ופחד המון האויבים נפל עליהם, ואף דאגו שמא ייספו לפני שיבוא איש לעזרתם, נכנעו ובאו עמהם לידי הסכם, שיהיו להם לבעלי-ברית, שיתנו בני-תערובות למען עצמם למאנטינאים ואף ימסרו את הללו שהלאקדימונים שמו אצלם.

סב אחר הדבר הזה, משהחזיקו כבר באורכומנוס, נתייעצו ביניהם בעלי-הברית על איזו עיר מהערים הנותרות עליהם ללכת תחילה. האליאים דרשו ללכת על לפריאון¹, המאנטינאים — על טגיאָה², והארגיאים והאתונאים נצטרפו לדעת המאנטינאים. האליאים נתמלאו חימה על שלא נמנו ללכת על לפריאון וחזרו לביתם. אך שאר בעלי-הברית החלו מתכוננים בתחום מאנטינאָה ללכת על טגיאָה, ואף קצת מתושבי העיר הזאת התכוננו להסגיר לידיהם את המקום.

סג כשחזרו הלאקדימונים מארגוס, לאחר שכרתו ברית שביתת-נשק לארבעה חדשים, גינו במאוד את אגיס על שלא לכד את ארגוס, שעה שניתנה להם, לדעתם, הזדמנות נוחה, כפי שלא היתה להם מעולם; כי לא דבר קל היה לקבץ בעלי-ברית מרובים כמות אלו ומעולים כל-כך. אך משהוגד להם, שאורכומנוס נכבשה, נתפעסו עוד יותר, וברתחתם החליטו מיד, שלא כמנהגם¹, לקעקע ביתו ולקנסו בעשרת ריבוא דראכמות. אך הוא סרהב בהם לא לעשות שום דבר מדברים אלו, שהוא ימחה את אשמותיו במעשה טוב, לכשיצא שוב למלחמה, ואם לאו — יעשו בו אז כטוב בעיניהם. הם נמנעו מלקנסו ומלקעקע ביתו, אך התקינו באותה שעה תקנה, שלא היתה קיימת אצלם קודם לכן, כי הם בחרו עשרה ספארטיאטים כיועצים למלך², ובלעדיהם לא היה רשאי להוליך צבא מהעיר.

סד בתוך כך הגיעה אליהם ידיעה מידידיהם בטגיאָה, שאם לא יבואו במהרה, תפשע

2. כי הלאקדימונים ובעלי-בריתם נסוגו, והדרך לחידוש המלחמה פתוחה לפניהם. 3. במזרח ארקאדיה (גם בצפון בויאוטיה היתה עיר ושמה אורכומנוס). 4. אף הארגיאים בכלל.

[סב] 1. ראה פרק מט. 2. ראה פרק לב.

[סג] 1. ראה א, קלב. 2. ראה מקרים דומים ב, פה; ג, סט; ח, לט.

בהם טגיאָה ותעבור אל הארגיאים ובעלי־בריתם, וכמעט שכבר פשעה בהם. והלאק־דימונים נחלצו הפעם לעזרה בכל צבאותיהם, הם עצמם וההילוטים, בזריזות שלא היתה כמותה מקודם. הם התקדמו לעבר אֶרֶסְתִּיאֶן¹ של מאינֶאֱלִיה ועל בעלי־בריתם שבארקאדיה פקדו להתאסף וללכת בעקבותיהם לטגיאָה. עד אֶרֶסְתִּיאֶן הלכו הם עצמם כולם ביחד, אך כשבאו לשם שילחו שישיית מחילים — וחלק זה כלל את הקשי־שים והצעירים — לשמור על בתייהם, ועם שאר צבאם הגיעו לטגיאָה. זמן לא רב לאחר־מכן באו אליהם בעלי־בריתם מארקאדיה. הם שלחו שליחים גם לקורינתוס ולבֹּיאֹוֹטִים ולפּוֹקִים וללוקרים וביקשו מהם להחיש להם עזרה בכל המהירות ולבוא למאנטינאָה. אך קריאָה זו באה אליהם במפתיע, ולא קל היה לעבור את ארץ האויב, שחסמה בפניהם את הדרך, בלא להמתין זה לזה, עד שייאספו כולם. אף־על־פי כן נזדרזו לבוא. והלאקדימונים לקחו עמם את בעלי־בריתם הארקאדים שבאו ופשטו לתחום מאנטינאָה, תקעו מחנם על־יד מקדש היראקליס² והחלו להישחית את הארץ. משראום הארגיאים ובעלי־בריתם, תפסו עמדה מבוצרת וקשה לגישה ונערכו למל־חמה. הלאקדימונים הלכו מיד עליהם והתקדמו עד כמטחויי אבן או כידון. ואחד הקשישים קרא אל אגיס, כשראה שהם הולכים על מקום עז, שהוא מבקש לרפא את הרע ברע. רמז לו, שהוא רוצה לתקן את הנסיגה הנפשעת מאַרְגוֹס¹ על־ידי זריזות שלא בעתה עכשיו. ואגיס הוליך מיד במהירות את צבאו לאחור, עד שלא הגיעו לידי תגרה, אם בשל הקריאָה הזאת ואם מפני שעלתה פתאום בדעתו מחשבה אחרת. כשהגיע לתחום טגיאָה, החל להפנות לתחום מאנטינאָה את זרם המים, שעליו נלחמים על הרוב המאנטינאים והטגיאים בגלל הנזק, שהוא גורם לארץ שאליה הוא מפיק מימיו. הוא ציפה, שהארגיאים ובעלי־בריתם, כשיוודע להם הדבר, ירדו מן הגבעה², כדי למנוע את הפניית הזרם, ואז יוכל להילחם עמם במישור. וכך שהה אותו יום כאן, על־יד הזרם, ועסק בהפנייתו.

הארגיאים ובעלי־בריתם נדהמו בראשונה מנסיגתם הפתאומית, לאחר שהתקרבו כל־כך אליהם, ולא ידעו מה לשער. לאחר מכן, משנסוגו הללו ונעלמו מן העין, ואילו הם עצמם ישבו בשלווה ולא הלכו בעקבותיהם, החלו מגנים שוב את מצביאיהם, שבראשונה, בשעה שהלאקדימונים נלכדו כהוגן בסמוך לאַרְגוֹס, נתנו להם ללכת; ועכשיו, כשהם בורחים, אין איש רודף אחריהם; הללו נמלטים בשקט, ואילו הם עצמם מרומים. לרגע נרעשו המצביאים ונבהלו, אבל לאחר־מכן הורידו את צבאם מהגבעה, וכשבאו אל המישור, חנו בו והתכוונו ללכת על האויב.

למחרת נערכו הארגיאים ובעלי־בריתם באותו סדר, שבו התכוונו להילחם, אם

[טד] 1. עיר בדרום ארקאדיה (בדרך ממגאלופוליס לטגיאָה). 2. בדרך מטגיאָה למאנטינאָה.

[טה] 1. ראה פרקים סא ו־סג. 2. העמדה המבוצרת, שנזכרה לעיל.

ייתקלו באויב. כשחזרו הלאקדימונים מהמים אל מחנם הישן בקירבת מקדש הירא-קליס, ראו את אויביהם במרחק קטן מהם, כשהם ערוכים כבר למלחמה, וריווח ניכר בינם לבין הגבעה. באותה שעה נבהלו¹ הלאקדימונים, כשם שלא נבהלו מעולם, במידה שזכרונם הגיע, שכן היה להם להתכונן לקרב בכהרף-עין; ובבת אחת נערכו במהרה בסדרם, והמלך אגיס כיוון את כל תנועותיהם לפי החוק. שבשעה שהמלך מנהיג את הצבא, ניתנות כל הפקודות על-ידי: הוא עצמו נותן את הפקודה הדרושה לשרי-המלחמה², והללו לשרי-הגדודים, והללו לשרי-הפלוגות, והללו לשרי-המחלקות, והללו למחלקות. ואם ברצון המלכים לתת פקודות מיוחדות³, עוברות הן באותו סדר עצמו ומגיעות במהרה לתעודתן. שכן כמעט כל הצבא של הלאקדימונים מורכב ממפקדים על גבי מפקדים, ואחריות הביצוע מוטלת על רבים.

סז באגף השמאלי היו ערוכים בקרב זה הסקיריטים¹, היחידים מכל הלאקדימונים הניצבים תמיד לעצמם בסדר זה, ועל-ידם החיילים, ששירתו עם בראסידאס בתרא-קיה ועמהם הנאודאמודים²; ועל-ידם הלאקדימונים עצמם³, גדוד אחר גדוד, ועל ידם ההיריאים מארקאדיה⁴, ואחריהם המאינאליים⁵. באגף הימני היו הטגיאטים ועמהם קצת לאקדימונים בקצה המערכה; פרשיהם היו ערוכים משני צדי האגפים. זה היה סדר המערכה של הלאקדימונים.

במחנה האויב החזיקו המאנטינאים את האגף הימני, שעל כן היתה המלחמה באר-צם⁶, ועל ידם בני-בריתם מארקאדיה, ואחר-כך אלף החיילים הנבחרים מארגוס, שהעיר אימנה אותם במשך זמן ארוך בעסקי מלחמה על חשבון הציבור, ובסמוך להם שאר הארגיאים; ואחריהם בעלי-בריתם, הקליאוניאים והאורניאטים⁷; אחר כך האתונאים בקצה האגף השמאלי, ופרשים משלהם עמהם.

סח כזה היה סדר מעמדם והכנותיהם של שני הצדדים. צבא הלאקדימונים נראה בבירור גדול יותר. אך לא יכולתי לקבוע את מספרו המדויק של כל צד וצד לעצמו, או של כולם יחד. כי מספר הלאקדימונים לא היה ידוע בשל הסודיות שבמשטרם, ואי-אפשר היה לתת אמון בדברי הצד שכנגד¹ בשל התכונה הטבועה בלב האנשים להתיימר בריבוים. מכל מקום מתוך החישוב הבא ניתן לאמוד את מספר הלאקדימונים, שהיו באותו מעמד. שבעה גדודים לקחו חלק במלחמה, מלבד הסקיריטים, שמנו שש מאות איש. בכל גדוד היו ארבע פלוגות של חמישים-חמישים איש, ובכל פלוגה ארבע מחלקות. ארבעה אנשים מכל מחלקה נלחמו בשורת החזית. בעומק

[סז] 1. הלאקדימונים רצו אמנם, שהארגיאים ובעלי-בריתם ירדו מן ההר, אך לא במסיבות כאלו. 2. פולימארכים (ראה פרק ס).

[סז] 1. תושבי סקיריטים (חבל הררי בצפון לאקוניה). 2. הילוטים משוחררים (ראה פרק לד). 3. אין המחבר רואה את חיילי בראסידאס ואת הנאודאמודים כלאקדימונים. 4. במערב ארקאדיה. 5. ראה פרק סד. 6. האגף הימני נחשב למקום מכובד ביותר. 7. בצפון ארגוליס.

[סח] 1. הארגיאים ובעלי-בריתם.

לא היו כולם ערוכים במידה שווה, אלא כפי בחירתו של כל שר גדוד, בממוצע בעומק של שמונה אנשים. בשורת החזית היו ערוכים אפוא בסך-הכל ארבע מאות וחמישים איש חסר שניים, מלבד הסקיריטים.

סט כששני המחנות עמדו להתנגש, זירזו מפקדי הצבאות השונים את אנשיהם בדברים מעין אלו: למאנטינאים נאמר, שהמלחמה היא על המולדת, יתר על כן על שררה או עבדות — שלא יחסרו את זו לאחר שטעמו טעמה, ושלא יתנסו שוב בזו. ולא-גיאים נאמר, שהמלחמה תהא על ההגמוניה הישנה שלהם¹, ושאין להם לשאת ולסבול עוד שישללו מהם לעולם את שוויון חלקם בפילופונים, שהיה להם פעם²; ולא עוד אלא שעליהם להיפרע מצוררים, שהם גם שכניהם, על העוולות הרבות שעשו להם. לאתונאים נאמר, ששבח הוא להם לא ליפול מאיש, כשהם נלחמים שכם אחד עם בעלי-ברית מרובים ואמיצים, ושאם ינצחו את הלאקדימונים בפילופונים, יבססו את שלטונם ויגדילוהו, ושוב לא יפלוש זר לארצם לעולם. כאלה היו דברי הזירוזים, שנאמרו לארגיאים ולבעלי-בריתם. אך הלאקדימונים עודדו זה את זה בדברים, שאמרו איש לרעהו, וגם בשירי-המלחמה שלהם, לזכור כאנשים אמיצים מה שהם יודעים. כי הם ידעו, שאימון פעיל במשך זמן רב יש בו כדי להושיעם יותר מדברי-התעוררות קצרים, אף אם הם נאמרים יפה.

ע לאחר-מכן קרבו זה אל זה. הארגיאים ובעלי-בריתם התקדמו ברוב כוח ובזריזות, ואילו הלאקדימונים צעדו לאיטם לקול ניגונם של מחללים רבים, שהועמדו ביניהם. מנהג זה אין עניינו לדת, וכל עצמו לא בא אלא כדי שיצעדו בצעדים ישרים וקצו-בים ולא יישבר הקו, כמקרה אשר יקרה למחנות גדולים, כשהם קרבים למלחמה.

עא בעוד הם הולכים וקרבים, נמלך המלך אגיס בדעתו לנקוט בתכסיס הבא. כל המחנות למודים לדחוק לצד ימין את אגפם הימני, כשהם מתקרבים זה לזה, ושני הצדדים עודפים באגפם הימני על האגף השמאלי של יריביהם, מפני שכל אחד דוחק ככל האפשר מתוך פחד את צדו החשוף לשלטו של האיש הערוך לימינו, לפי שסבורים הם שככל שהשלטים מלופדים יותר כן הם מוגנים יותר. והאשמה תלויה בעיקר בעומד בראש האגף הימני, המשתדל תמיד להרחיק מהאויב את צדו החשוף, ומתוך אותו פחד עצמו עושים גם האחרים כמוהו. הפעם עדפו המאנטינאים בהרבה באגפם הימני על הסקיריטים; והלאקדימונים והטגיאטים עדפו עוד יותר על האתונאים, ככל שצבאם היה גדול יותר. אגיס פחד, שמא יוקף אגפו השמאלי, ומתוך שסבור היה שהמאנטינאים עודפים עליו יותר מדי, פקד על הסקיריטים ועל חיילי ברא-סידאס לפנות שמאלה ולהשתוות למאנטינאים, וציווה על שני פולמארכים, היפו-נואידאס ואריסטוקליס, לעבור עם שני גדודים מהאגף הימני, להיכנס לתוך החלל

[סט] 1. בימי אגאממנון (מפקד צבא היוונים במלחמה טרויה). 2. לפני המלחמה בפרסים.

שנוצר בדרך זו ולמלאו. כסבור היה, שבתמרון זה יחזק את האגף הערוך כנגד המאנטינאים ולאגפו הימני עוד יהיה יתרון כוח.

עב והנה אירע, שהיפּוֹנוֹאִידָאס ואריסטוקליס סירבו לזוז ממקומם, לפי שהפקודה ניתנה ברגע האחרון בשעת ההתקפה עצמה (ועל דבר זה הוגלו לאחר־מכן מספארטה, שכן הואשמו במור־לב), והאויבים הקדימוהו ונזדווגו לו. והואיל והגדודים לא עברו למלא מקומם של הסקיריטים, שוב לא יכלו אף הללו, כשנצטוו לשוב ולהצטרף אל גוף הצבא, לחזור וללכד את המערכה. ואף־על־פי שיד הלאקדימונים היתה על התחתונה מכל הבחינות בטכסיסי־תמרון, הרי גילו אז שבאומץ־לב אין כמותם. שכן בשעה שבאו במגע עם האויב, הניס האגף הימני של המאנטינאים את הסקיריטים ואת חיילי בראסידאס, והמאנטינאים ובעלי־בריתם ואלף הנבחרים של הארגיאים התפרצו לתוך החלל שלא נתמלא ועשו שמות בלאקדימונים: הקיפום והניסום ודחקום אל בין העגלות והרגו אחדים מהקשישים, שהופקדו עליהן. במקום זה הוכרעו אפוא הלאקדימונים. אך בשאר חלקי המערכה, ובייחוד במרכז, שבו נמצא המלך אגיס ומסביבו שלוש המאות המכונים פרשים¹, הסתערו הלאקדימונים על קשישי הארגיאים, אותם הקרויים חמשת הגדודים, ועל הקליאוניאיים ועל האורניאטים ועל האתונאים, שנערכו על ידם, והפיצום. רובם אף לא המתינו עד שיבואו לידי התכתשות, אלא הפכו עורף מיד עם התקרבותם של הלאקדימונים, ויש מהם שנרמסו בשעה שניסו להתחמק, עד שלא ייתפסו.

עג צבא הארגיאים ובעלי־בריתם במרכז משהפך עורף, נותקו מחבריהם שבשני האגפים; ובאותה שעה עצמה החל האגף הימני של הלאקדימונים והטגיאטים להקיף בחלקו העודף את האתונאים. וכך עמדה עליהם סכנה משני צדיהם, לפי שהיו מוקפים מזה ומובסים מזה. והם היו מתקפחים יותר מכל שאר הצבא, אילו לא הושיעום הפרשים, שהיו עמהם. וקרה המקרה, שאגיס הרגיש שהאגף השמאלי שלהם, הערוך כנגד המאנטינאים ואלף הארגיאים, נמצא במצוקה, ופקד על כל צבאו ללכת לעזרת האגף המנוצח. ומשנעשה הדבר, וצבא האויב חלף ונטה מפניהם, נמלטו בינתיים האתונאים ללא תקלה ועמהם החלק המובס של הארגיאים. והמאנטינאים ובעלי־בריתם והנבחרים הארגיאים שוב לא נתנו דעתם לדלוק אחרי יריביהם, אלא משראו שאנשיהם נוצחו ושהלאקדימונים מסתערים עליהם, הפנו עורף וברחו. מהמאנטינאים נספו רבים, אך הנבחרים הארגיאים ניצלו ברובם. הרדיפה מכל מקום לא היתה נמרצת והנסיגה לא היתה מופלגת. כי הלאקדימונים נלחמים ארוכות ועומדים בעקשנות על עמדם, עד שהם מניסים אויביהם, אך משהניסום הם רודפים אחריהם זמן קצר ועד למרחק קטן.

[עב] 1. הם נבחרו מטובי הנוער הספארטאני ושימשו כשומר־ראש המלך.

עד כזה, או כיוצא בזה, היה הקרב, הגדול בקרבות שבין היוונים לבין עצמם מאז ימים רבים, והשתתפו בו המפורסמות שבעריהם. הלאקדימונים התייצבו מוכנים לקרב לפני חללי האויבים והקימו מיד מצבת-ניצחון, הפשיטו את החללים ונשאו את מתייהם הם וחזרו לטגיאה, המקום בו קברום, ומסרו לאויב בברית את חלליו שלו. מהארגיאים ומהאורניאטים ומהקליאניאטים מתו שבע מאות איש, מהמאנטינאים מאתיים, ומ-האתונאים, והאיגיניטים¹ בכללם, מאתיים ושני מצביאייהם. בעלי-בריתם של הלאקדימונים לא סבלו עד כדי כך, שמספר נפגעייהם יהא ניכר. אך באשר ללאקדימונים עצמם, אי-אפשר היה לעמוד על האמת, אך כפי שנאמר, מתו כשלוש מאות מהם.

עו בשעה שהקרב עמד להתחולל, יצא פליסטואנאפס, המלך השני, לעזרה ועמו הקשישים והצעירים¹, והגיע עד טגיאה. אך משנודע לו דבר הניצחון, חזר לאחוריו. גם את בעלי-בריתם מקורינתוס ומעבר לאיסתמוס¹ הפנו הלאקדימונים לחזור למקומם על-ידי שליחים, ואף הם עצמם נסוגו, הפטירו מלפניהם את בעלי-בריתם וחגגו את חג הקארניאה, שחל באותו זמן². במעשה זה האחד מחו הלאקדימונים את הגנות, שמנו בהם היוונים בימים ההם: גם מורך-לב, בשל הפורענות שבאה עליהם באי, וגם חוסר עצה והתמהמהות; והעלו עליהם, שהגורל ניבלם, אך ברוחם הם עדיין כמות שהיו.

יום אחד לפני שהתחולל הקרב הזה אירע, שגם האפידאברים פשטו בכל צבאם אל תחום ארגוס, כאל ארץ ריקה ממגיניה, והרגו רבים מחיל-המשמר של הארגיאים. שנשאר במקום לאחר שעיקר הצבא יצא למלחמה. אך הואיל ושלוש אלפים הופ-ליטים אליאים באו לעזרת המאנטינאים לאחר הקרב וגם אלף אתונאים כתוספת לראשונים, צבאו כל בעלי-הברית האלה על אפידאברוס, בעוד הלאקדימונים חוגגים את חג הקארניאה, והחלו בונים חומה מסביב לעיר, לאחר שחילקו ביניהם את המלאכה. ואף-על-פי שהאחרים משכו ידם מזאת, סיימו האתונאים במהרה את ביצורו של כף היריאון, זה החלק שעלה בגורלם. במקום מבוצר זה השאירו כולם אנשים, שישמשו חיל-מצב, וחזרו איש איש לעירו. והקיץ פלה.

עו עם בוא החורף שלאחריו יצאו מיד הלאקדימונים לצבא, וכשהגיעו לטגיאה, שלחו דברי שלום לארגוס. היו להם גם קודם לכן אנשים בארגוס, שנטו אחריהם ורצו לבטל את הדימוקראטיה בארגוס, ולאחר הקרב יכלו ביתר שאת לשדל את ההמונים לבוא לידי הסכם עם ספארטה. הללו ביקשו לעשות תחילה שלום עם הלאקדימונים ולכרות אחר-כך עמהם גם ברית, וכך להתקיף לסוף את הדימוס. והנה הגיע לארגוס ליכאס בן ארקסילאוס, הפרופסנוס של הארגיאים, והביא עמו שתי הצעות מצד הלאקדימונים.

[עד] 1. מתיישבים אתונאים באיגינה (ראה ב, כז).

[עו] 1. ראה פרק סד. 2. בחודש אבגוסט של שנת 418.

דימונים: האחת — איך יעשו עמהם מלחמה, אם רצונם בכך; והאחת — איך יחיו בשלום, אם רצונם בכך. לאחר ניצוחי־דברים מרובים (שכן אירע, שאלקיביאדים היה באותו מעמד) שידלו אותם האנשים, שפעלו למען הלאקדימונים וכבר העזו לדבר דבריהם בגלוי, את הארגיאים לקבל את הצעת־השלום. וזו לשונה:

עז 'כנסת הלאקדימונים מוכנה לעשות הסכם עם הארגיאים לפי תנאים אלו:

1. 'הארגיאים יחזירו לאורכומנים¹ את ילדיהם ולמאינאלים² את אנשיהם

וללאקדימונים¹ את האנשים, ששמום במאנטינאה;

2. 'והם יפנו את אפידאבריה וינתצו את הביצורים. ואם האתונאים לא יצאו

מאפידאבריה, ייחשבו כאויבים לארגיאים וללאקדימונים ולבעלי־ברית הלאק־

דימונים ולבעלי־ברית הארגיאים;

3. 'ואם הלאקדימונים מחזיקים בידיהם ילדים כלשהם, יחזירו לעריהם;

4. 'ואשר לקרבן האל³ יטילו הארגיאים, אם רצונם בכך, שבועה על האפי־

דאברים, ואם לאו — יישבעו הם עצמם;

5. 'ערי פילופונים, כקטנות כגדולות, תהיינה כולן עצמאיות לפי מנהג האבות;

6. 'אם מישוהו מחוץ לפילופונים ילך על אדמת פילופונים מתוך כוונה רעה,

יטלו הפילופונים עצה עליהם ויהדפוהו יחדיו בדרך שתיראה לצודקת

בעיניהם;

7. 'ערי הברית של הלאקדימונים מחוץ לפילופונים יהיו שוות במעמדן לשאר

בעלי־בריתם של הלאקדימונים ושל הארגיאים, וכולן תחזקנה בשלהן;

8. 'שני הצדדים יראו, אם טוב בעיניהם הדבר, את החוזה לבעלי־בריתם כדי

לקבל את הסכמתם; ואם יערערו עליו, ישלחוהו לבתיהם לעיון'.

עח בראשונה קיבלו הארגיאים את ההצעה הזאת, וצבא הלאקדימונים חזר מטגיאה

לביתו. אבל לא היו ימים מועטים, ואותם האנשים עצמם, משהחלו להיות מעורבים

זה עם זה, גרמו לכך, שהארגיאים יעזבו את בריתם עם המאנטינאים ועם האתונאים

ועם האליאים ויכרתו ברית שלום ומלחמה עם הלאקדימונים. וזו לשונה:

עט 'הלאקדימונים והארגיאים הסכימו לכרות ביניהם ברית שלום ומלחמה לחמישים

שנה בתנאים אלה:

1. 'הם יישבו ביניהם את דיניהם בתנאים שווים ודומים לפי מנהגי האבות.

שאר ערי פילופונים יקחו חלק בברית השלום והמלחמה כערים עצמאיות

ובנות־חורין, ויחזיקו בשלהן ויישבו ביניהן את דיניהן בתנאים שווים ודו־

מים לפי מנהגי האבות.

[עז] 1. ראה פרק סא. 2. ראה שם (אף־על־פי שהמאינאלים לא נזכרו שם בפירוש). 3. אפולון הפיתי (ראה פרק נג).

2. 'כל בעלי-בריתם של הלאקדימונים שמחוץ לפילופונים יהיו שווים במעמדם ללאקדימונים; ובעלי-בריתם של הארגיאים יהיו שווים במעמדם לארגיאים, וכולם יחזיקו בשלהם.

3. 'אם יהא צורך לצאת במסע משותף לאיזה מקום שהוא, יתייעצו הלאקדימונים והארגיאים ביניהם ויפסקו לכל בעל-ברית את חלקו הצודק בנטל המלחמה.

4. 'אם יבואו בטענות על אחת הערים, הן על אותן שבתוך פילופונים והן על אותן שמחוצה לה, בין על ענייני גבולות ובין על דבר אחר, ייחתך הריב בדרך המשפט. אבל אם אחת מערי-הברית תתקוטט עם חברתה, ילכו למשפט אל עיר, הנראית לשתייהן כחסרת-פניות.

5. 'אזרחים יידונו כפי מנהג האבות'.

פ כזאת היתה ברית השלום והמלחמה שנכרתה. ושני הצדדים החזירו איש לרעהו את כל המקומות, שלקחו זה מזה במלחמה, ויישבו כל דבר ריב שהיה ביניהם. מעכשיו עשו עצמם כתף אחת בפעולותיהם ונמנו וגמרו, שלא לקבל כרוז ומשלחת מהאטונאים, עד שלא יפנו את ביצוריהם בפילופונים ויעזבו את הארץ, ושלא להשלים עם איש ושלא להילחם באיש אלא במשותף. שני הצדדים ניהלו את ענייניהם במרץ ואף שלחו שליחים לערי כאלקידיקי שבתראקיה ולפרדיקאס. והם שידלו את פרדיקאס להישבע להם. ואף-על-פי שלא פרש מיד מהאטונאים, נתן דעתו על כך, כיוון שראה מה שעשו הארגיאים; והוא עצמו היה לפי מוצאו מארגוס¹. גם עם הכאלקידים חידשו את שבועותיהם הישנות והוסיפו עליהן אחרות. והארגיאים שלחו שליחים גם אל האטונאים וביקשו מהם לעזוב את המוצב, שבנו באפידאבריה². והאטונאים ראו, שאנשיהם מועטים לעומת שאר חילות-המשמר, ושלחו את דימוסתניס להוציא את שלהם. כשהגיע למקום, הוציא את שאר חילות-המשמר מהמוצב באמתלה של התחרות גימנאסטית מחוצה לו, וכשיצאו סגר את השערים בפניהם. לאחר-מכן חידשו האטונאים את בריתם עם האפידאברים ומסרו להם בעצמם את המוצב.

פא לאחר שפרשו הארגיאים מהברית, פרשו ממנה גם המאנטינאים, אף-על-פי שהתנגדו בראשונה לכך; אך כיוון שראו, שהם חסרי-ישע בלי הארגיאים, באו גם הם לידי הסכם עם הלאקדימונים וויתרו על שלטונם על הערים הכפופות להם¹. הלאקדימונים והארגיאים ערכו מסע משותף, כל אחד מהם באלף איש. בראשונה הלכו הלאקדימונים לבדם לסיקיון והקימו בה משטר אוליגארכי חמור יותר, ואחר-כך ביטלו יחדיו את הדימוקראטיה בארגוס והקימו בה אוליגארכיה הרצויה ללאקדימונים. דברים אלו אירעו בשלהי החורף, כשהאביב כבר משמש ובא. וכך כלתה השנה הארבע-עשרה למלחמה.

[פ] 1. ראה ב, צט. 2. ראה פרק עה.

[פא] 1. ראה פרקים כט, לג, סב.

פב בקיץ שלאחריו¹ פרשו תושבי דיאון שבהר אַתּוּס² מהאתונאים והתחברו אל הכאל-קידים; והלאקדימונים התקינו את העניינים באַכּיָאָה בדרך רצויה להם יותר מבת-חילה. והדימוס של הארגיאים, שהתלכד לאט-לאט ונתמלא אומץ, המתין עד לחג הגימנופידיאי³ והסתער על האוליגארכים. קרב התחולל בעיר והדימוס ניצח, מקצת אויביהם הרגו ומקצתם הגלו. הלאקדימונים לא באו לעזרת ידידיהם במשך זמן רב, אף-על-פי ששלחו לקרוא להם, אך לסוף דחו את חג הגימנופידיאי וחשו לעזרתם. אך כשנודע להם בטגיָאָה שהאוליגארכים נוצחו, סירבו להמשיך בדרכם חרף הפצרות הגולים, אלא חזרו לאחוריהם וחגגו בשלווה את חג הגימנופידיאי. לאחר-מכן, כשבאו צירים מהארגיאים שבעיר ושליחים מאותם שמחוץ לעיר⁴ והרבה דיבורים נאמרו על-ידי שני הצדדים במעמד של בעלי-הברית, חרצו משפטם, שאותם שבעיר⁵ אשמו, והחליטו לעלות על אַרגוּס. אך הם גלגלו בשעות והמסע נדחה. הדימוס של הארגיאים, שפחד מפני הלאקדימונים וביקש שוב את בריתם של האתונאים, מתוך אמונה שיש בדבר משום תועלת גדולה לעצמם, החל בונה בינתיים חומות ארוכות עד הים, כדי שיוכל להביא בעזרת האתונאים את מחייתו בדרך הים, אם ישימו עליו הסגר מצד היבשה. ואחדות מערי הפילופונים באו בסוד מעשה הביצור הזה. וכל אוכלוסי אַרגוּס, הם עצמם ונשיהם ועבדיהם, נתנו ידם למלאכת החומות. גם מאתונה באו אליהם חרשי-עץ וחרשי-אבן. והקיץ כלה.

פג משהרגישו הלאקדימונים בחורף שלאחריו, שהם מבצרים את אַרגוּס, יצאו לצבא עליה, הם עצמם ובעלי-בריתם, חוץ מהקורינתים. היתה להם גם סיעה¹ באַרגוּס עצמה, שנשאה ונתנה עמהם בסתר. את הצבא הוליך אַגיס בן ארכידאמוס, מלך הלאקדימונים. העזרה מן העיר, שציפו לה, הכזיבה, אך הם לכדו את החומות, שעמדו בבנייתן, וניתצו; הם לכדו אף את היסיא, מקום בתחום אַרגוּס, הרגו את כל בני-החורין שתפסום, ואז חזרו לאחוריהם והתפזרו לעריהם. אחר הדבר הזה צבאו גם הארגיאים על פליאסיה, על שקיבלה את גוליהם (שכן רובם התיישבו בה), השחיתוה וחזרו לבתיהם. באותו חורף עצמו שמו האתונאים הסגר על חופי מאקדוניה מתוך שגינו את פרדיקאס על השבועה, שנשבע לארגיאים וללאקדימונים, ועל ששיקר בבריתו עמהם, שעה שהם התכוונו לעלות על הכאלקידים שבתראקיה ועל אַמפּי־פוליס בפיקודו של ניקיאס בן ניקיראטוּס, והמסע נתבטל בעיקרו בגללו. ולפיכך ראוהו כאויבם. וכך כלה החורף הזה וכלתה השנה החמש-עשרה למלחמה.

[פב] 1. שנת 417. 2. ראה פרק לה. 3. חג, שבו רקדו נערים ומבוגרים כשהם ערומים. כל עוד נמשך החג נמנעו הלאקדימונים ממלחמה (השנה פרקים ג, ד, עה). 4. מהגולים. 5. הסיעה הדימוקראטית.

[פג] 1. אוליגארכית.

פד בקיץ שלאחריו¹ פרש אלקיביאדים לארגוס בעשרים אניות ותפס כשלוש מאות איש ארגיאים, שהיו חשודים, שהם נוטים עדיין אחרי הלאקדימונים; והאתונאים שמו אותם באיים הסמוכים, שהיו תחת שלטונם. גם על האי מילוס² עלו האתונאים בשלושים אניות משלהם, בשש כיאות ובשתי קסביות, ועמהם אדף ומאתיים הופ־ליטים משלהם, שלוש מאות קשתים ועשרים פרשים-קשתים וכאלף וחמש מאות הופליטים מבעלי-בריתם יושבי האיים. המיליים הם מתיישבים יוצאי-לאקדימוניה ולא רצו להישמע לאתונאים כשאר דרי האיים. בתחילה לא נצטרפו לשום צד וישבו בשלווה, אך לאחר-מכן, משביקשו האתונאים לאלצם לכך והשחיתו את ארצם, נלחמו בהם במלחמה גלויה. כשחנו האתונאים באדמתם בחילם זה, שלחו אליהם מצביאייהם קליאומידיס בן ליקומידיס וטיסיאס בן טיסימאכוס שליחים, עד שלא פגעו בארצם, לבוא עמהם בדברים. המיליים לא הביאום לפני אסיפת-העם, אלא בקשו מהם לומר בפני השלטונות ומועצת-המועטים לשם מה באו. ושליחי האתונאים אמרו כדברים האלה:

פה 'מאחר שדברינו לא יהיו נאמרים בפני האסיפה, כדי שלא יתפתה להם ההמון, כש-ישמעו מפינו בבת אחת נאום רצוף מלא דברי מדוחים לא-בדוקים (שכן מכירים אנו, שזוהי משמעותה של הבאתנו לפני מועצת-המועטים), תפסו אפוא, אתם היושבים כאן, בדרך בטוחה עוד יותר. דונו עמנו על כל פרט ופרט, ואף אתם אל תענונו בנאום אחד ומיוחד, אלא היענו והשיבו לנו מיד על כל עניין, שאינו נראה לכם. ותחילה אמרו לנו, אם הצעתנו מעלה חן לפניכם.'

פו והסינהדרין של המיליים ענו: 'אין להטיל דופי בצדקת ההצעה, שנשב בשלווה ונלמד זה את זה; אך מעשי המלחמה, שאינם עניין לעתיד-לבוא, אלא קיימים הם ועומדים, נראים כסותרים אותה. שכן רואים אנו, שבאתם כדי לשמש בעצמכם שופטים על מה שייאמר כאן; וסופו של משא-ומתן זה להביא עלינו, לפי טבע הדברים, או מלחמה, אם ננצח בו בצדקת טענותינו ולא ניכנע לכם בשל כך, או עבדות, אם נתפתה לכם.'

פז האתונאים: 'אם נועדתם אפוא עמנו על-מנת להפריח השערות על העתיד לבוא או לשם כוונה אחרת מאשר ליטול עצה על הצלת עירכם על סמך הדברים הגלויים והנראים, נכלה דברנו; אך אם נועדתם לשם כך, נאמר דברנו.'

פח המיליים: 'טבעי וראוי לסליחה הוא, שאנשים העומדים במקום, שאנו עומדים בו, נותנים דעתם לנימוקים ולהשערות שונות. אך ברי, שוועידה זו עניינה הוא דבר הצלתנו; לכן נישא-וניתן בדרך שאתם מציעים, אם טוב הדבר בעיניכם.'

פט האתונאים: 'אנו בעצמנו לא נשתמש אפוא במליצות נאות מתוך שנאמר, שאנו

[פד] 1. שנת 416. 2. ראה ג, צא, צד.

שולטים בדין, מפני שמיגרנו את הפרסי¹, או שאנו באים עליכם עכשיו, מפני שנעשה לנו עוול, ולא נגבב עליכם המון מלים, שאין איש נותן בהן אמון; וכמו כן אין אנו מניחים, שאתם מעלים על דעתכם לפתותנו, אם תאמרו, שבשביל שאתם יוצאי לאקדימוניה, אין אתם לוקחים חלק במסענו ושלא עשיתם לנו כל רעה. אלא אנו ואתם נאמר מה שאנו חושבים באמת, ונשאף להשיג מה שניתן להשיג, שכן אתם יודעים כמונו, שבעניינים האנושיים הצדק בא על אישורו רק כשכוח הכפייה של שני הצדדים שקול, ושהחזקים מבצעים מה שיש לאל ידם, והחלשים נכנעים להם'.

צ המיליים: 'אך אנו סבורים, מכל מקום, שמן המועיל הוא (שכן אנו נאלצים לדבר על התועלת, לפי שזאת היתה הנחתכם שנדבר על התועלת ונתעלם מן הצדק), שתוקירו את העיקרון, שטובה בו לכול, דהיינו שכל מי שנמצא בסכנה תיחשב לו טענה מושכלת כצודקת; ואף אם נימוקיו הם מחוץ לשורת-הדיוק, יהא ניתן לו להפיק מהם תועלת כלשהי. ודבר זה הוא אף לטובתכם במידה לא פחותה, שאם תיכשלו ביום מן הימים, תביאו עליכם את החמור שבעונשים ותיעשו דוגמה לאחרים'.

צא האתונאים: 'אין אנו דואגים לביטול שלטוננו, שלא אותם השולטים באחרים, כמו הלאקדימונים, מגור הם למנוצחים (אגב, אין ריב לנו עכשיו עם הלאקדימונים), אלא עמים משועבדים, שמא יתקוממו הם עצמם פעם על שליטיהם וינצחום. ובאשר לסכנה זו, הניחו לנו לעמוד בה. ואנו נברר עכשיו לפניכם, שבאנו לכאן לטובתו של שלטוננו ושאנו אומרים מה שיש לנו לומר לשם הצלתה של עירכם, לפי שכל בקשתנו אינה אלא זו שאנו נמשול בכם ללא יגיעה, ושאתם תינצלו לרווחתם של שני הצדדים'.

צב המיליים: 'וכיצד יש בכך מן התועלת לעצמנו להיות לכם לעבדים, כשם שמן התועלת הוא לכם למשול בנו?'

צג האתונאים: 'מפני שמן התועלת הוא לכם להישמע לנו תחת אשר יבואו עליכם הקשות שבפורענויות; ולנו יהא ריווח בדבר, אם לא נשמיד אתכם'.

צד המיליים: 'וכלום לא תסכימו לכך, שאנו נשב בשלווה ונהיה לכם לידידים תחת אשר נהיה לכם אויבים, ושלא נתחבר לשום צד?'

צה האתונאים: 'לא! שכן אין איבתכם מזיקה לנו כל-כך כמו ידידותכם. שידידותכם סימן של חולשה היא בעיני המשועבדים לנו, ואילו איבתכם — גילוי של כוח'.

צו המיליים: 'כלום כך רואים נתיניכם את ההגינות, שהם עושים קליעה אחת אותם שאינם משלכם ואותם שהם ברובם יוצאי עירכם או מתפרצים סתם, שמוגרו על-ידיכם?'

צז האתונאים: 'כסבורים הם, שגם אלו וגם אלו אינם חסרים נימוקי-צדק, אלא שהללו

[פט] 1. ראה ו, פג.

קיימו חירותם בידיהם בכוחם, ומתוך פחד אין אנו הולכים עליהם. וכך, אם תיכנעו לנו, לא זו בלבד שנרחיב את שלטוננו, אלא אף תחזקו את בטחוננו. ובייחוד שאתם דרי-איים וחלשים מאחרים'.

צח המיליים: 'וכלום אין אתם חושבים, שיש מן הביטחון גם בדרך האחרת? ¹ שכשם שאתם אונסים אותנו להרפות מכל טענות-הצדק ומשדלים אותנו להטות אוזן למה שיש בו מן התועלת לכם, כך מן הצורך הוא, שגם אנו נלמד אתכם מה שיש בו מן המועיל לנו ולנסות לשדלכם לקבלו, אם יש בו מן היתרון גם לכם. כיצד זה לא תקימו לכם לאויבים כל אותם שנייטראליים הם היום? שכל אימת שיסתכלו במה שעולל לנו, יעלו על דעתם, שביום מן הימים תבואו גם עליהם. וכלום אין אתם מחזקים בזאת את אויביכם היום ומוסיפים עליהם שלא בטובתם אחרים, שלא הת-עתדו מעולם להיות לכם לאויבים?'

צט האתונאים: 'אין אנו סבורים, שאותם הדרים אי-שם ביבשה והם חופשים לנפשם מסוכנים הם ביותר לנו; הם יתמהמהו הרבה, עד שינקטו באמצעי-זהירות כנגדנו; אלא אותם הדרים באחד האיים, גם אלה שאינם כפופים עדיין לשלטון אחרים כמות-כם, וגם אלה, המתמרמרים כבר על השלטון הכפוי עליהם. אלו עלולים ביותר לאחוז במעשים פוזיזים ולהעמיד אותנו ואת עצמם בסכנה גלויה'.

ק המיליים: 'ברי, אם כל כך גדולה הסכנה, שבה אתם ומשועבדיכם מעמידים עצמכם — אתם כדי שלא ייפסק שלטונכם והם כדי להיפטר ממנו — הרי תהא זאת שפלות ופחדנות מצדנו, אם לא נשליך נפשנו מנגד תחת אשר ניהפך לעבדים'.

קא האתונאים: 'לא, אם תעיינו בדבר בתבונה. שכן אין זה בשבילכם עניין של תחרות בתנאים שווים על כבוד-גיבורים, שלא להעטות קלון על עצמכם; אלא אתם נמלכים על עצם קיומכם, שלא להתייצב בפני חזקים מכם בהרבה'.

קב המיליים: 'אך יודעים אנו, שבענייני מלחמה יש שהמזל אינו נושא פנים, ולא תמיד הוא מכריע לפי ההפרש שבמנינם של הצדדים הלוחמים. וכניעה לאלתר משמעותה בשבילנו אבדן כל תקווה; אך המאמץ יש עדיין בצידו מן התקווה לעמידה זקופה'.

קג האתונאים: 'התקווה היא באמת נחמה בסכנה, והללו המשתמשים בה מתוך שפע ¹, אף-על-פי שהיא מחבלת בהם, אין היא משמידה אותם. אבל אותם המשליכים כל אשר להם עליה (שכן התקווה מעצם טבעה בזבזנית היא), עומדים על טיבה רק לאחר שבאה עליהם הפורענות; ולאחר שהוכרה, שוב אין היא מניחה להם דבר, שבסיועו יוכלו להיזהר מפניה בעתיד. ואתם החלשים, התלויים בהכרעה אחת ויחידה של כף-המאזניים, אל יעלה על דעתכם להביא על עצמכם גורל זה. ואל תתדמו

[צח] 1. בנייטראליות (ראה פרק צד).

[קג] 1. של אמצעי לחימה.

לאותם המונים, שבשעה שנתונים הם במצוקה וכל התקוות הנראות בעליל כיחשו בהם, הרי אף-על-פי שניתן להם עדיין להציל נפשם בידי אדם, מתמכרים הם לתקוות סתומות — חזיונות ודברי-אורים ודברים כיוצא בהם, ההורסים את בני האדם בתקוות-השוא, שהם מעוררים'.

קד המיליים: 'דעו לכם, שגם אנו סבורים, שקשה יהא לנו להילחם גם בכוחכם וגם במזל, אם יהא משוא-פנים לפניו. אף-על-פי כן סמוכים אנו, שלא ייגרע חלקנו מחל-קכם בהצלחה הבאה מידי האלוהות, כי אנו יראי-אלוהים, ואתם, שבפניכם אנו מת-ייצבים, עוברי-חוק. ואם אנו חסרים כוח, בריתנו עם הלאקדימונים תמלא חסרוננו. והכרח הוא שהם יעזרו לנו, אם לא מחמת דבר אחר הרי בשל מוצאנו המשותף ומפני רגש-הכבוד הפועם בהם. ואין אנו מרהיבים עוז בנפשנו סתם, מתוך חוסר דעה'.

קה האתונאים: 'באשר לחדר האלוהות אף אנו איננו סבורים, שאנו נופלים מכם. אין אנו תובעים או עושים דבר, שהוא מחוץ להשגותיהם של בני-האדם על האלוהות או למעלה מתשוקותיהם בדברים שבינם לבין עצמם. באשר לאלים, אנו מחזיקים בהשערה, שמתוך כורח טבעם הם שולטים בכל מקום שכוּחם מגיע, ואנו יודעים זאת בבירור על בני-האדם. לא אנו שמנו את החוק הזה, ולא אנו היינו הראשונים, שהשתמשו בו משהושים. אנו מצאנו אותו קיים, ואנו נשאיר אותו לדורות הבאים. ואנו משתמשים בו מתוך הידיעה, שגם אתם וגם אחרים היו עושים אותו דבר עצמו, אילו היה כוחכם ככוחנו. ומטבע הדברים הוא, שאין אנו דואגים, ככל שהדבר נוגע לאלוהות, שמא ייגרע חלקנו מחלקכם. ובאשר לדעתכם על הלאקדימונים ולאמונתכם, שהם יעזרו לכם מתוך רגש-הכבוד, הרי אף-על-פי שאנו משבחים את תמימותכם, אין אנו מקנאים בסכלותכם. אמנם הלאקדימונים הגונים הם ביותר ביחס לעצמם ולחוקי ארצם, אך באשר ליחסם אל אחרים יש לו לאדם לומר הרבה בזאת; אך בקיצור ניתן לומר, שיותר מכל האנשים, שאנו מכירים, מגלים הם בבירור, שכל דבר הנעים להם — נאה הוא, וכל המועיל להם — צודק. והלך-מחשבות כזה אינו מתיישב יפה עם ציפיתכם נטולת-התבונה להצלתכם'.

קו המיליים: 'אבל מאותו טעם עצמו דווקא לבנו סמוך ובטוח יותר. טובת עצמם תאסור עליהם לבגוד ביוצאי-עירם, במיליים, שלא יאבדו את האמון, שהיוונים הנוטים להם רצון נותנים בהם, ושלא יעזרו לאויביהם'.

קז האתונאים: 'וכלום אין אתם סבורים, שהתועלת והביטחון תלויים זה בזה, ואילו הצדק והכבוד כרוכים בסכנות, ומסכנות נרתעים הלאקדימונים על-פי רוב?'

קח המיליים: 'אבל אנו מאמינים, שלמענו יהיו מוכנים להיכנס בסכנות, ויחששו להן פחות מאשר למען אחרים. שכן מבחינת מקום-הפעולות אנו שוכנים סמוך לפילוז-פונים, ומבחינת קירבת-הדעות אנו נאמנים עליהם יותר מאחרים'.

קט האתונאים: 'אבל אנשים העומדים להתגרות מלחמה אינם תולים בטחונם ברצון הטוב, שהקוראים לעזרתם רוחשים להם, אלא ביתרון-הכוח המכריע בפעולות, ולדבר זה נותנים הלאקדימונים דעתם יותר משאר בני-האדם. על כל פנים, מתוך שאין להם אמון בכוחות עצמם, אין הם יוצאים למלחמה על שכניהם אלא עם בעלי-ברית מרובים; ולפיכך אין זה מסתבר, שהם יעשו דרכם בים לאי, בשעה שאנו שולטים בים'.

קי המיליים: 'אבל יש בידם לשלוח אחרים; והים הפרתי הוא רחב-ידיים, וקשה יותר לשליטי-הים לתפוס בו אניות, מאשר לחצותו בביטחון לאותם הרוצים להתחמק מהם. ואף אם יכשלו בזאת, יש לאל ידם לפנות אל אדמתכם ואל שאר בעלי-בריתכם, שבראסידאס לא הגיע אליהם; ואז לא יהא לכם לטרוח בכיבושה של ארץ שאינה שלכם, אלא בהגנה על ארצות בעלי-בריתכם וארצכם שלכם'.

קיא האתונאים: 'אפשר שיארע לנו דבר מדברים אלו, אך אנו נתנסינו בהם, ואף לא נעלם מכם, שמעולם לא נסוגו האתונאים ממצור מפחד אויב. ואף-על-פי שאמרתם¹, שאתם תטלו עצה על הצלתכם, הרי משאנו מעיינים בדבריכם, אין אנו מוצאים בכל הוויכוח הארוך הזה שום דבר, שבני-אדם המצפים להצלה יתלו בו את בטחונם. היפוכו של דבר, החזקים שבנימוקיכם אינם אלא תקוות לעתיד-לבוא, ואילו מה שיש לכם קל הוא מלהתגבר על הכוחות, שהם כבר ערוכים כנגדכם. ואתם מגלים קוצר-דעת גמור, אם גם עכשיו, משנתתם לנו לצאת מלפניכם, אין אתם באים לידי החלטה נבונה יותר מזו שהגעתם אליה. אל תפנו לרגש-הכבוד, שכילה לעתים כה קרובות אנשים המוקפים סכנות צפויות-מראש ומבישות. כי אנשים מרובים, אף-על-פי שצפו מראש את הסכנות, שאליהן הם נסחפים, הותעו בכוח השם המדיח המכונה אי-כבוד, עד שכרעו תחתיו ונפלו בשל מעשיהם ובטובתם הם לתוך פורענויות, שאין להן תקנה, וגרמו לעצמם, בשל איוולתם יותר מבשל מזלם הרע, גם חרפה גדולה. בידכם למנוע דבר זה, אם תיטלו עצה טובה לעצמכם. ואל תראו כבלתי-הוגנת לכם את הכניעה לאדירה שבערים, בשעה שהיא מציעה לכם תנאים מתונים — להיות לה לבעלי-ברית נושאי-מס ולהחזיק בשלכם. וכשניתנת לכם הברירה בין מלחמה ובין ביטחון, אל תתפסו בקשיות עורף ברעה משתיהן. שעל-פי רוב מצליחים אותם שאינם מוותרים לדומים להם, אך נוהגים כבוד בחזקים מהם ומתונים כלפי החלשים מהם. עיינו אפוא שוב בדבר, לאחר שנצא מלפניכם, והתבוננו וחזרו והתבוננו, שכן נועצים אתם על מולדתכם, שהיא יחידה לכם, ושבהחלטה אחת בלבד תלויים קיומה ואבדנה'.

קיב האתונאים יצאו את הוועידה. המיליים נשארו לבדם והחליטו בדומה למה שאמרו קודם לכן. תשובתם היתה כזאת: 'הו אתונאים, אין דעתנו עכשיו שונה מדעתנו קודם

[קיא] 1. ראה פרקים פז, פח.

לכן, ואף לא נבטל ברגע אחד, מעיר הקיימת זה שבע מאות שנה, את חירותה; אלא נשתדל להינצל מתוך ביטחון במזל, שהציל את עירנו עד היום ברצון האלים ובעזרת האנשים, כלומר הלאקדימונים. אך אנו מוכנים להיות לכם ידידים ולא להיות שונאים לשום צד, ואנו מבקשים מכם לסגת מארצנו ולכרות עמנו ברית-שלום בתנאים שייראו הוגנים לנו ולכם'.

קיג כדברים האלה השיבו המיליים; והאתונאים אמרו, כשנפטרו מלפניהם: 'כמדומים אנו, אם לדון עליכם לפי החלטותיכם, שאתם האנשים היחידים, שהעתידות מחוורים להם יותר מהדברים הגלויים-לעין והרואים את הנעלמות כאילו הם קיימים, מפני שרצונם בכך. והואיל ותליתם בטחונכם בלאקדימונים ובמזל ובתקוות והשלכתם עליהם את יהבכם, אף תאבדו את הכול'.

קיד והצירים האתונאים חזרו למחנה צבאם. ולפי שהמיליים לא נכנעו, פתחו מצביאי האתונאים מיד בהכנות למלחמה והקיפו את העיר מילוס חומה סביב-סביב, מתוך שחילקו את המלאכה בין הערים השונות. לאחר-מכן השאירו האתונאים חיל-משמר משלהם ומשל בעלי-בריתם ביבשה ובים וחזרו למקומם עם מרבית צבאם, והנשארים המשיכו לצור על המקום.

קטו סמוך לאותו זמן עצמו פשטו הארגיאים אל פליאסיה, אך הפליאסים וגולי-ארגוס שמו להם מארב והפילו בהם כשמונים איש. גם האתונאים שבפילוס שללו שלל רב מהלאקדימונים. עם כל זאת לא ביטלו הלאקדימונים בשל כך את הברית ולא התגרו בהם מלחמה. אך הם הכריזו, שכל אחד מהם רשאי, אם רצונו בכך, ללסטם את האתונאים. גם הקורינתים נלחמו באתונאים בשל סכסוכים מיוחדים שביניהם, אך שאר הפילופונים ישבו בשלווה. גם המיליים לכדו בגיחת-לילה אותו חלק של חומת האתונאים הפונה כלפי כיכר השוק והרגו אנשים אחדים; ולאחר שהכניסו לעיר תבואה ושאר מיצרכים ככל אשר יכלו, נסוגו וישבו בשלווה. מכאן ולהבא חיזקו האתונאים את חיל-המשמר שלהם. והקיץ כלה.

קטז בחורף שלאחריו התעתדו הלאקדימונים לפלוש לארגיאה, אך מאחר שהקרבנות למעבר הגבול לא עלו יפה, חזרו למקומם. בשל כוונתם זו של הלאקדימונים חשדו הארגיאים באחדים מבני-עירם; מקצת החשודים נתפסו ומקצתם נמלטו.

באותו זמן עצמו בקירוב לכדו המיליים שוב חלק אחר מחומת המצור של האתונאים, כי חיל-המשמר לא היה מרובה. אך לאחר זמן בא צבא חדש מאתונה בפיקודו של פילוקראטיס בן דימאס. והואיל והמצור על המיליים היה מעכשיו חזק — וגם ידם של בוגדים היתה באמצע — מסרו עצמם בידי האתונאים לשבט או לחסד. והאתונאים הרגו את כל הזכרים המבוגרים שנתפסו וכבשו לעבדים את הילדים ואת הנשים. לאחר זמן שלחו למילוס חמש מאות מתיישבים ויישבו בעצמם את המקום.

ספר שישי

א באותו חורף עצמו¹ ביקשו האתונאים לשוב על סיקליה² בחיל גדול יותר מזה, שהיה עם לאכיס³ ואברימידון⁴, ולהכניעה, אם תמצא ידם. רובם לא ידעו מה גדול הוא האי ומה מרובים הם תושביו, יוונים ובארבארים כאחד, ושהם עומדים להכניס עצמם למלחמה, שאינה נופלת בהרבה מזו שכנגד הפילופונים. כי שיוט מסביב לסיקליה בספינת-סוחר נמשך לא פחות בהרבה משמונה ימים. ואף-על-פי שהיא רחבת-ידיים כל כך, מפרידים בינה ובין היבשה רק כעשרים סטאדיות. ב וכך יושבה סיקליה מעיקרה, ואלו היו כל העממים, שהחזיקו בה. (א) אומרים, שהקדומים בתושבים שנאחזו בחלק כלשהו של האי, היו הקיקלופים והלייסטריגונים. אך עליהם אין בידי לומר, מה היה מוצאם ומאין באו ולאן הלכו. ודי לנו בזה, במה שאמרו הפייטנים⁵ ובדעתו של כל אחד ואחד עליהם. (ב) הסיקאנים היו, כנראה, הראשונים, שהתיישבו כאן אחריהם, ולפי דברי עצמם אף קדמו להם, שכן אבטוכתונים² הם. אך האמת היא, שאינם אלא איברים, והם נושלו על-ידי הליגורים מחבלי הנהר סיקאנוס שב-איבריה³. ועל שמם נקרא האי בשעתו סיקאניה, ואולם טרינאקריה היה שמו לפני; וגם עכשיו הם יושבים עדיין במערבה של סיקליה. (ג) כשנכבשה איליון⁴, הגיעו בסירות אל חופי סיקליה כמה טרואים, שנמלטו מהאכיאיים. הם התיישבו בסמוך לסיקאניה, וכולם כאחד נקראו אלימים, ועריהם — אריפס ואגסטה⁵. (ד) על ידם התיישבו גם כמה פוקים, אלה שטולטלו בשעתם בדרכם מטרואיה תחילה ללוב ואחר-כך לסיקליה. (ה) הסיקלים עברו לסיקליה מאיטליה (המקום בו גרו קודם-לכן), כשברחו מפני האופיקים. לפי השמועה, והדבר מתקבל על הדעת, חצו את הים ברפסודות, מתוך שציפו לשעה נוחה למעבר, כשהרוח מנשבת מצד היבשה; אך בגדר

[א] 1. שנת 416. 2. סיציליה. 3. בשנת 427 (ראה ג, פו). 4. בשנת 425 (ראה ד, ב).
[ב] 1. הומירוס וסיעתו. 2. ילידים (לא כובשים). 3. ספרד. 4. טרויה. 5. בצפון-מערב סיציליה.

האפשר הוא, ששטו לשם בדרך אחרת כלשהי. גם היום יש עדיין סיקלים באיטליה; והארץ נקראת איטליה על שם איטאלוס, אחד ממלכי הסיקלים, שנקרא בשם זה. הם באו לסיקליה בחיל גדול, ומשניצחו את הסיקאנים במלחמה, דחקו לדרומו של האי ולמערבו, וגרמו לו שייקרא סיקליה תחת סיקאניה. משעברו לכאן, תפסו את דושנו של האי והתיישבו בו. הדבר אירע כשלוש מאות שנה לפני בוא היוונים לסיקליה. ועד היום הם מחזיקים במרכז האי ובצפונו. (ו) גם הפוניקים היו להם יישובים סביב סיקליה כולה. הם ביצרו את הכפים לאורך חוף-הים ונאחזו באיים הקטנים הסמוכים לו, לצורכי מסחרם עם הסיקלים. אך משהחלו יוונים מרובים נוהרים לכאן בדרך הים, עזבו את מרבית יישוביהם והתרכזו במוטיאה⁷ וסולואיס⁸ ופאנורמוס⁹ סמוך לאלימים והשתקעו בהן, במקצת מפני שסמכו על בריתם עם האלימים, ובמקצת מפני שדרך-הים מכאן לקארכידון¹⁰ היא הקצרה שבדרכים. אלו הם הבארבארים, ששכנו בסיקליה, וכזאת היתה דרך התיישבותם.

ג (ז) היוונים הראשונים, שהגיעו לסיקליה, היו כאלקידים¹ מאבבויאה עם תוקליס המייסד בראשם. הם יישבו את נאפסוס² ובנו מזבח לאפולון ארכיגטיס³, העומד עכשיו מחוץ לעיר, ועליו מקריבים התיאורים⁴ לראשונה, כשהם מפרשים מסיקליה. (ח) בשנה שלאחריה ייסד ארכיאס, אחד ההיראקלידים⁵ מקורינתוס, את סיראקוסאי⁶, לאחר שגירש לראשונה את הסיקלים מהאי אורטיגיה, שעליו בנויה היום העיר הפנימית (אי זה שוב אינו מוקף מים). במשך הזמן נכללה גם העיר החיצונית לבין החומות ואף היא נעשתה לרב-ת-עם. (ט) בשנה החמישית ליישובה של סיראקוסאי יצאו תוקליס והכאלקידים מנאפסוס, גירשו את הסיקלים במלחמה וייסדו את ליאונטינוי ולאחריה את קאטאני⁷. אך הקאטאנים בחרו מייסד מבינותיהם⁸ ושמו אבארכוס⁹. ד (י) באותו זמן עצמו בקירוב¹ בא גם דאמיס לסיקליה והביא עמו מתיישבים ממיגארה ויישב מקום אחד מעבר לנהר פאנטאקיאס הקרוי טרוטילוס². אבל לאחר זמן עקר משם והצטרף לכאלקידים שבליאונטינוי, וכשגורש משם על-ידיהם כעבור זמן-מה, ייסד את תאפסוס³. הוא עצמו מת שם, אך הבאים אחריו גורשו מתאפסוס והתיישבו במקום שנקרא מיגארה ההיבליאית⁴, כי היבלון, מלך סיקלי, מסר להם את המקום ובעצמו הוליכם אליו. לאחר שגרו שם מאתיים וארבעים וחמש שנים נושלו מהעיר ומהארץ על-ידי גלון⁵, הרודן של סיראקוסאי. אך לפני שנושלו, כמאה שנה לאחר

6. הצורים (הפונים). 7. אי קטן ממערב לאי. 8. בצפון-מערב האי. 9. בצפון-מערב האי (היום פאלירמו). 10. קרתגו.

[ג] 1. בני העיר כאלקיס. 2. מייסד, מגן. 3. שליחי הערים לחגיגות ולאוראקולים (רואי פני האל'). 4. מצאצאי היראקליס. 5. בדרום-מזרח סיציליה (נוסדה בשנת 734 לפני סה"נ). 6. בשנת 729 לפני סה"נ. 7. כדי שלא יהיו כפופים לנאפסוס.

[ד] 1. זמן ייסודם של ליאונטינוי וקאטאני. 2. מצפון לסיראקוסאי. 3. חצי-אי מצפון לסיראקוסאי. 4. מצפון לתאפסוס (בשנת 728 לפני סה"נ). 5. משל בסיראקוסאי משנת 485 ואילך.

שהשתקעו במקום הזה, ייסדו את סלינוס⁶, והם שלחו אליה את פאמילוס, שבא ממיגארה, המטרופולין שלהם, להשתתף בייסוד העיר. (יא) בשנה הארבעים וחמש לייסודה של סיראקוסאי הוליכו אנטיפימוס מרודוס ואנטימוס מקריטי⁷ עמהם מתיישבים וייסדו את גלה⁸. העיר נקראה כך על שם הנהר גלה, אך המקום, שבו נמצא היום האקרופוליס ואשר הוקף חומה לראשונה, נקרא לינדיאוי. החוקים, שנקבעו להם, היו דוריים. כמאה ושמונה שנים ליישובה של עירם ייסדו הגלואים את אקרא-גאס⁹; את העיר קראו על שם הנהר אקראגאס, למייסדים בחרו את אריסטונוס ואת פיסטילוס ונתנו לה את חוקיהם. (יב) זאנקלי¹⁰ נוסדה מעיקרה על-ידי ליסטים, שבאו מקימי, עיר כאלקידית באופיקיה¹¹; אך לאחר זמן באו המון מתיישבים מכאלקיס ומשאר אבבויאה ונטלו חלק באדמתם. ומייסדיה היו פריאיריס וקרא-טיימניס, האחד מקימי והאחד מכאלקיס. השם זאנקלי ניתן לה מעיקרו על-ידי הסיקלים, על שום שהמקום יש לו צורת חרמש (כי הסיקלים קוראים לחרמש זאנקלי). לאחר זמן גורשו מתיישבים אלו על-ידי הסאמים והאיונים האחרים, שהגיעו לסיקליה כשברחו מפני הפרסים¹². אך לאחר זמן לא רב גירש אנאפסילאס, רודן ריגיון¹³, את הסאמים, והוא עצמו יישב את העיר בערב-רב של אנשים ושינה את שמה למסיני¹⁴ על שם מולדתו הקדומה.

ה זאנקלי ייסדה את הימרה¹ על-ידי אבקלידיס וסימוס וסאקון. רוב הבאים אל התושבה הזו היו כאלקידים, אך גם גולים מסיראקוסאי, שנוצחו על-ידי סיעה-יריבה, התיישבו עמהם; הם נקראו מיליטידיים. לשונם היתה תערובת של כאלקידית ודורית, אך רוב חוקיהם היו כאלקידיים. (יג) אקראי וקאסמנאי² נוסדו על-ידי הסיראקוסים; אקראי — שבעים שנה לאחר סיראקוסאי³, קאסמנאי — כעשרים שנה אחרי אקראי⁴. קאמא-רינה⁵ נוסדה לראשונה על-ידי הסיראקוסים, כמאה ושלושים וחמש שנים לאחר ייסודה של סיראקוסאי, ומייסדיה היו דאסקון ומנקולוס. אבל הקאמארינים הוגלו מעירם במלחמה על-ידי הסיראקוסים על שפשעו בהם. לאחר זמן קיבל היפו-קראטיס⁶, הרודן של גלה, את אדמת הקאמארינים ככופר נפשם של שבויי-מלחמה סיראקוסים, והוא עצמו נעשה מייסד ויישב את קאמארינה בשנייה. ושוב הוגלתה העיר על-ידי גלון ונושבה בפעם השלישית על-ידי הגלואים⁷.

6. בדרום-מערב האי (בשנת 651 או 628 לפני סה"נ). 7. כרתים. 8. בדרום האי (בשנת 689 לפני סה"נ). 9. אגריגנטום. בדרום האי (בשנת 581 לפני סה"נ). 10. בצפון-מזרח האי, בשנת 733 לפני סה"נ. 11. לאטיום וקאמפאניה (באיטליה). 12. ראה הירודוטוס ו, כב, כג. 13. באיטליה (מול זאנקלי). 14. בשנת 493 לפני סה"נ.

[ה] 1. בחוף הצפוני של האי (בשנת 648 לפני סה"נ). 2. אקראי — ממערב לסיראקוסאי. קאסמנאי — מדרום לאקראי. 3. בשנת 664 לפני סה"נ. 4. בשנת 644 לפני סה"נ. 5. ממערב לקאסמנאי (בשנת 599). 6. שלט בשנים 498—491. 7. בשנת 461 בערך.

ו אלו היו העממים, יוונים ובארבארים כאחד, שיישבו את סיקליה, וכזה היה גודלו של האי, שהאתונאים השתוקקו לצבוא עליו. הסיבה האמיתית לכך היתה שאיפתם להשתלט על כולו, אך למראית-עין ביקשו כאילו לבוא לעזרת שארי-בשרם¹ ובעלי-בריתם הישנים². אך בייחוד השיאום לכך שליחי האגסטים³, שבאו לאתונה ודחקו עליהם לבוא לעזרתם. האגסטים עמדו בקשרי-מלחמה עם שכניהם הסלינונטים⁴ על עסקי-נשואין ועל סכסוכי-גבולות; הסלינונטים הביאו לעזרתם את הסיראקוסים כבעלי-ברית ולחצו את האגסטים במלחמה, בים וביבשה כאחד. צירי האגסטים הזכירו להם לאתונאים את הברית, שנכרתה עם הליאונטינים בימי לאכיס ובמלחמה הראשונה⁵, ותבעו לשלוח אניות לעזרתם. נימוקיהם היו רבים ושונים, אך בעיקר טענו, שאם הסיראקוסים לא יבואו על עונשם על הגלותם את הליאונטינים⁶ ויכריזו את שאר בעלי-בריתם של האתונאים ויתפסו את השלטון על סיקליה כולה, הרי צפויה הסכנה שבזמן מן הזמנים יבואו בחיל גדול לעזרת הפילופונים, הן כדורים לדורים לפי הקירבה שביניהם והן כמתיישבים לשולחיהם⁷, וימגרו את כוחם של האתונאים. ולפיכך מן התבונה הוא, שיתייצבו בפני הסיראקוסים יחד עם בעלי-בריתם הנותרים, ובייחוד כשהאגסטים עצמם יספקו כסף למדי משלהם לצורכי המלחמה. האתונאים שמעו באסיפותיהם דיבורים אלו מפי האגסטים עצמם, שחזרו תכופות עליהם, ומפי תומכיהם⁸, והם נמנו וגמרו לשלוח תחילה צירים לאגסטה לבחון ולראות, אם אמנם נמצא הכסף, כפי שהם אומרים, באוצר העיר ובמקדשים, ולעמוד על מצב המלחמה שביניהם לבין הסלינונטים. אי-לכן שלחו האתונאים שליחים לסיקליה.

ז באותו חורף עצמו צבאו הלאקדימונים ובעלי-בריתם, חוץ מהקורינתים, על ארגיאה, השחיתו חלק לא גדול מהארץ והובילו משם קצת תבואה בעגלות, שהביאון עמהם; אז יישבו את הגולים¹ הארגיאים באורניאי, השאירו אצלם מעטים מצבאם, עשו הסכם עם הארגיאים למשך זמן מסוים, שלא ירעו לאורניאים ושהאורניאים לא ירעו להם, והלכו להם עם צבאם לביתם. אך משבאו² האתונאים ימים מועטים לאחר-מכן בשישים אניות ובשש מאות הופליטים, יצאו הארגיאים בכל צבאם וצרו יחד עם האתונאים במשך יום אחד על אותם שבאורניאי. אך הם נמלטו בלילה, כיוון שהצרים עליהם לנו בריחוק מקום מהעיר. למחרת, כשהרגישו הארגיאים בדבר, הרסו את אורניאי עד היסוד בה וחזרו לביתם, גם האתונאים הפליגו באניותיהם הביתה.

[1] 1. הערים האיטיות שבאי. 2. הקאמארינים והאקראגים (ראה ד, ו) וכמה סיקלים (ג, קג). 3. בצפון-מערב האי. 4. מדרום לאגסטה. 5. ראה ג, פו. 6. ראה ה, צ. 7. הכחנה בעיקר לקורינתוס, המטרופולין של סיראקוסאי. 8. אלקיביאדים וסיעתו.

[2] 1. גורשו עלידי הסיעה הדימוקראטית (ראה ה, פג; ה, קטו). אורניאי יושבת מצפון לארגוס. 2. לארגוס ולנמלה.

האתונאים גם העבירו בדרך הים למיתוני שעל גבול מאקדוניה פרשים משלהם ואת הגולים המאקדונים שהיו אצלם, ובזזו את ארצו של פרדיקאס. והלאקדימונים שלחו צירים אל הכאלקידים שבתראקיה (הללו שמרו על הברית שבינם לבין האתונאים, שהיתה מתחדשת בכל עשרה ימים) וביקשו מהם לעזור לו לפרדיקאס במלחמתו, אך הם סירבו. והחורף כלה וכלתה השנה השש-עשרה למלחמה זו, אשר תוקידידיס כתב את קורותיה.

ח בשנה שלאחריה, בתחילת האביב, חזרו שליחי אתונה מסיקליה ועמהם האגסטים, שהביאו שישים כיכר-כסף לא-טבוע כשכר חודש אחד לשישים אניות, שהיה בדעתם לבקש מהאתונאים שישלחון להם. האתונאים כינסו אסיפה, ולאחר ששמעו מפי האגסטים ומשליחיהם שלהם דברים שונים מצודדי-נפש אך לא נכונים, ובייחוד על הכסף הרב המוכן-ומזומן בשפע במקדשים ובאוצר העיר, נמנו וגמרו לשלוח שישים אניות לסיקליה ואת אלקיביאדס בן קליניאס ואת ניקיאס בן ניקיראטוס ואת לאמא-כוס¹ בן פסנופאניס כמצביאים בעלי סמכות מלאה לעזור לאגסטים כנגד הסלינונטים ולסייע בחידוש יישובה של ליאונינוי, אם תשחק להם השעה במלחמה, ולהסדיר את שאר ענייני סיקליה בדרך הטובה ביותר לאתונאים, לפי ראות עיניהם. חמישה ימים לאחר-מכן נקראה שוב אסיפה לדון, כיצד ניתן לצייד את האניות קל-מהרה ולהצביע על הספקה נוספת, שהמצביאים יהיו זקוקים לה לצורכי מסעם. וניקיאס, שנבחר לשררה שלא בטובתו, סבור היה שהעיר לא נטלה עצה טובה לעצמה, ושהם מנשאים את נפשם לדבר גדול, לסיקליה כולה, מתוך תואנה קלה ומתחסדת. ולפיכך ביקש להסיר לבם מדרך זו, והוא ניגש והשיא להם לאתונאים עצה כזו:

ט 'אסיפה זו נקראה אמנם כדי לדון על הכנותינו, כיצד עלינו להפליג לסיקליה; אך לי על כל פנים נראה, שאנו צריכים עוד לעיין בדבר זה עצמו, אם לטובתנו הוא לשלוח את האניות; אל לנו להיות פזיזים בדברים כה גדולים, ואל לנו להכניס ראשנו במלחמה, שאינה נוגעת לנו, בשל פיתוייהם של בני עם זר¹. באמת, אני עצמי ניתן לי הרבה כבוד בדבר הזה² ואף אני חרד לגופי פחות מאחרים³, אף-על-פי שאני סבור שגם אדם הנותן דעתו על שלום גופו ונכסיו אזרח טוב הוא בדומה לי; כי איש כזה ידאג, שענייני העיר ישגשגו לטובתו הוא. אך גם לשעבר לא דיברתי שלא כהכרתי כדי לזפות ביתר כבוד, וגם עכשיו לא אדבר אלא מה שטובת העיר דורשת לפי מיטב הפרתי. יודע אני, שאם אייעץ לאנשים, שטיבם כטיבכם, לשמור על מה שיש להם ולא לסכן מה שברשותם בשל דברים הסמויים מן העין והעתידים

[ח] 1. ראה ד, עה.

[ט] 1. האגסטים היו בארבארים (ראה סוף פרק יא). 2. שכן נתמנה כאחד המצביאים למסע זה (ראה פרק ח). 3. שכן כבר חולה היה אז (ראה ז, טו).

לבוא — לא אהיה אלא משחית מלים לבטלה. אך אני אוכיח, שזריזותכם היא לא בעתה ושלא קל להשיג מה שאתם משתדלים בו.

י' דעתי היא, שאתם משאירים כאן אויבים מרובים, ואתם מתאווים לשוט לשם ולהביא עליכם לכאן עוד אויבים. אתם סבורים, כנראה, שהברית שנכרתה יש בה ממש. ואמנם, כל עוד שאתם יושבים לבטח, תהא הברית קיימת לפי שמה, לפחות (כי אנשים מסוימים כאן¹ ומן האויבים שם² רוקנו אותה מתוכנה והעמידוה על שמה בלבד); אך אם ייפגע צבאנו פגיעה חמורה, ימהרו אויבינו לפשוט בנו ידיהם. כי ראשית כל נכפה עליהם ההסכם בשל הפורענויות שהגיעו, ותנאיו יש בהם מן העלבון להם יותר מאשר לנו; ולא עוד אלא שבו עצמו דברים רבים משמשים עדיין עניין למחלוקת. יש מדינות, שלא קיבלו עוד אף הסכם זה, ולא מן החלשות שבהן. יש מהן הנלחמות בנו בגלוי³, ויש מהן הנמנעות ממלחמה⁴, כל עוד שהלאקדימונים יושבים בשלווה והן מסתפקות בהפוגה המתחדשת כל עשרה ימים. אך ייתכן וייתכן, שלכשיראו שכוחנו מחולק לשניים, דבר שאנו משתדלים בו עכשיו, יתקיפו אותנו בעצה אחת עם הסיקלאוטים, אשר גם קודם לכן היו נותנים רבות, כדי שיהיו להם לבעלי-ברית. ולפיכך צריך לבחון יפה דברים אלו ולא להחליט להסתכן בשעה שהעיר שטה בלב הים ולא להתאוות לשלטון חדש, כל עוד לא ביססנו את השלטון שבידנו. צאו וראו, הכאלקידים שבתראקיה פשעו בנו לפני שנים כה מרובות⁵, ועוד לא נכנעו תחת ידינו, וגם אחרים ביבשות שונות⁶ מפוקפקת היא נאמנותם אלינו. ואנו נחפזים לעזור לאגסטים, שהם בעלי-בריתנו, כמובן⁷, מפני שהרעו אותם, אבל אנו מתמהמהים מלעשות שפטים במורדים בנו, המרעים אותנו זה מזמן.

יא 'אולם הללו¹, אם יוכרעו, אף נחזיק בהם, אך הסיקלאוטים, אף אם ננצחם, לא נוכל לקיים שלטוננו עליהם בשל ריחוקם וריבויים. ומן האיוולת היא ללכת על אנשים, שאם תגבר עליהם, לא יתקיים בידך שלטונך, ואם לא תצליח — לא יישארו הדברים בעינם, כפי שהיו לפני ההתקפה². לי על כל פנים נראה, שהסיקלאוטים אינם מסוכנים לנו לפי מצב הדברים היום³, והם יהיו עוד מסוכנים פחות אם הסיראקוסים ישתלטו עליהם — זה הדבר, שבו מבעיתים אותנו האגסטים ביותר. כי כעת אפשר שיבואו עלינו במפורד לשמם של הלאקדימונים ולטובתם; אך במקרה האחר⁴, אין הדעת נותנת, שמעצמה תאסור מלחמה על מעצמה⁵; כי בדרך⁶ שבה הם יבטלו

[י] 1. אלקיביאדים וסיעתו. 2. קלאובולוס וסיעתו בספארטה (ראה ה, לו). 3. הקורינתים (ראה ה, קטו). 4. הבויאוטים (ראה ה, כו) והכאלקידים שבתראקיה (ראה פרק ז). 5. ראה א, נח. 6. בחופי תראקיה, אסיה ומערב-יוון (ראה ב, ט). 7. למעשה רק של הליאונטינים.

[יא] 1. הכאלקידים שבתראקיה. 2. המצב ישתנה לרעה. 3. כשכל הערים היוניות בסיציליה (מלבד ליאונטינוי) היו עצמאיות. 4. אם סיראקוסאי תשתלט עליהן. 5. סיראקוסאי נגד אתונה. 6. באמתלה של שחרור היוונים.

יחד עם הפילופונסים את שלטוננו, בה בדרך ימוגר, כפי שיש לצפות, גם שלטונם על-ידי אותם האנשים עצמם. ובאשר לנו, הרי אימתנו תהא מוטלת ביותר על היוונים שם, אם לא נבוא אליהם בכלל; או אם נראם את נחת זרוענו ונחזור לאחורינו לאחר זמן-מה. כי כולנו יודעים, שאותם דברים, שהם מופלגים ביותר ושמועתם ניתנת פחות לבדיקה, מעוררים השתוממות. אך אם ניכשל כישלון כלשהו, יזלזלו בנו מיד ויתקיפנו יחד עם אויבינו כאן. ובזאת נתנסיתם אתם, הו אתונאים, ביחסים שביניכם לבין הלאקדימונים ובעלי-בריתם: שמפני שהתגברתם עליהם שלא כציפייתכם ושלא כפי שחששתם לראשונה, אתם מזלזלים בהם ואף שואפים לכבוש את סיקליה. אך מן הצורך הוא, שלא יגבה לבכם בשל מזלם הרע של אויביכם, ואין לכם לבטוח בעצמכם, כל עוד לא התגברתם אף על מזימותיהם. דעו לכם, שבשל כלימת מפתם אין הלאק-דימונים נותנים עכשיו דעתם אלא על דבר אחד בלבד: היאך יוכלו גם עכשיו, אם הדבר הוא בגדר האפשר, להכשיל אותנו ולהחזיר ליושנו את כבודם שגלה מהם — וביותר מאחר שהם שקדו למעלה מהכול, ובמשך זמן רב, להוציא להם שם של אמיצי-לב. והתחרות העומדת לפנינו אינה, אם תבונתנו עמנו, על האגסטים שבסיקליה, על אנשים בארפארים אלו, אלא היאך נשמור על עצמנו בעירנות מפני תחבולותיה של אוליגארכיה⁷ המתנכלת לנו.

יב 'עלינו לזכור, שאך זה החלמנו קצת ממגיפה קשה וממלחמה, והתחלנו למלא חסרוננו באנשים ובנכסים. ומן הראוי, שנוציא כוחנו זה כאן למעננו, ולא למען אנשים גולים¹ אלו המבקשים עזרה. לתועלתם הוא להפיח כוזבים נאים ולספן את זולתם, בשעה שהם עצמם אינם מספקים אלא פטומי מלים בלבד. ואם יצליחו, לא יכירו לנו טובה כראוי; ואם ייכשלו, יאבדו עמהם אף את ידידיהם.

ודאי, יש כאן אדם² השמח על שנבחר למצביא, והוא מעורר אתכם להפליג לסיקליה, מתוך שהוא צופה רק לענייניו הוא — ובייחוד מאחר שהוא צעיר³ עדיין מלתפוס שררה. מבקש הוא, שישתוממו עליו בשל סוסי-המירוץ שהוא מגדל, אך הואיל ודבר זה עומד לו בדמים מרובים, מצפה הוא לטובת הנאה כלשהי ממינויו. אל תתנו לו לאדם זה להתהדר על חשבון בטחונה של העיר, ודעו לכם שאנשים כמות אלה מחבלים הם בעסקי הציבור עם שהם מבזבזים את שלהם, ושגדול הוא הדבר מלהיות מסור להחלטתו של עולי-ימים ולטיפולו הפזיז.

יג 'וכשאני רואה את הצעירים היושבים פה קרואים על-ידי אותו איש עצמו, נופל עלי פחד. ואני מצדי פונה לקשישים, אם יש בכם איש היושב על-יד אחד מאותם עולי-ימים, שלא יתבייש להיראות כמוג-לב אם לא יצביע בעד המלחמה, ושלא יהיו חולי-תאוה

7. ספארטה.

[יב] 1. גוזמה (רק הליאונטינים היו גולים, ולא האגסטים. ראה פרקים ח, יט). 2. אלקיביאדיס. 3. אלקיביאדיס היה אז בן שלושים שנה ומעלה; הוא נולד בשנת 450 לפני סה"נ בערך.

כמותם למה שאינו ברשותם, מתוך הכרה שאך מעט מאוד ניתן להשיג בחמדנות, אך הרבה מאוד בראיית הנולד. שאו אפוא ידיכם כנגדם למען המולדת, הנתונה עכשיו בגדולה שבסכנות, שנסתכנה בהן מאז היותה, והצביעו לא להסיג את הגבולות המפרידים בינינו ובין הסיקליאטים — הים האיוני, כששטים לאורך החוף, והים הסיקלי, כששטים בלב הים; וגבולות אלה מספיקים לנו. יחזיקו נא הם בשלהם ויתפשרו ביניהם לבין עצמם בדברי ריבותיהם. ולאגסטים יש לומר במיוחד, שמאחר שפתחו במלחמה עם הסילינונטים בלי האתונאים, יש להם אף להפסיקה על דעת עצמם. ולהבא אל נעשה לנו, כפי שאנו למודים, בעלי-ברית, שעלינו לעזור להם, שעה שהם נתונים בצרה, אך אין בהם תועלת של כלום שעה שאנו עצמנו זקוקים לעזרה.

יד 'ואתה, הו' הפריטאנים¹, אם דעתך היא, שמחובתך לשקוד על תקנת העיר ואתה מבקש להיות אורח טוב, העמד הצעותי אלו למניין ושים שוב לפני האתונאים את הדבר. אך אם אתה מפחד² להעמיד שוב את השאלה למניין, תן דעתך, שהפרת החוקים בפני עדים כל-כך מרובים אין בה משום עבירה, ושלא תהיה אלא רופא לעיר, שנטלה עצה רעה לעצמה. ודע, שמחובתו של המושל הטוב היא להועיל למולדתו ככל שידו מגעת, או לא להזיק לה מדעת במאומה.

טו כדברים האלה דיבר ניקיאס. רוב האתונאים, שניגשו לדבר בעניין זה, יעצו לצאת למסע זה ולא לבטל מה שהוחלט עליו, אך אחדים גם התנגדו למסע. בהתלהבות יתירה תמך במסע אלקיביאדיס בן קליניאס. הוא ביקש להפר את עצת ניקיאס, הואיל והיה בכלל בן-מחלוקתו המדיני, וגם מפני שניקיאס עקצו באיבה בנאומו, אך בעיקרו של דבר מפני שהיה להוט להתמנות מצביא, והוא קיווה לכבוש בפיקודו את סיקליה ואת קארכידון¹ ולהשביח, אם יעשה חיל במלחמה, את ענייניו שלו, גם ברכוש וגם בתהילה. כי בני עירו נהגו בו חשיבות מרובה, והוא התמכר לתשוקותיו במידה שהיתה למעלה מהישג-ידו², בגידול הסוסים³ וגם בשאר יציאותיו. וזה הדבר שהרס לאחר זמן את העיר במידה לא-מועטת. כי ההמונים נבהלו מגודל פריצותו באורח חייו הפרטיים וממזימותיו, כפי שנתגלו אחת אחת בכל אשר פעל, והפכו להיות לו לאויבים, כחשוד בשאיפה להיות רודן. ואף-על-פי שבמשרתו הציבורית ניהל בהצטיינות את ענייני המלחמה, הרי מפני שנשתנא עליהם בשל אורח חייו הפרטיים, מסרו את עסקי העיר לידי אחרים, ומתוך כך הכשילו לאחר זמן לא-מרובה את העיר. אלקיביאדיס זה ניגש ואמר להם לאתונאים כך:

[יד] 1. יושב-הראש. 2. מכאן, שדבר זה היה אסור מטעם החוק.

[טו] 1. קרתגו. 2. ראה ב, נ. 3. לשם מירוץ המרכבות.

טז 'הו אתונאים, זכאי¹ אני יותר מאחרים לשררה (ומן הכורח הוא לי לפתוח דברי בזה, שעל כן פגע בי ניקיאס), וסבורני, שאני גם ראוי² לכך. כי אותם דברים, שעליהם מרננים אחרי, מביאים תהילה לאבותי ולי וגם תועלת למולדתי. כי היוונים, שייחלו בתחילה שעירנו נחלשה במלחמה, החלו להעריך את כוחה אף יותר מכפי שהוא באמת בשל התפארת, שבה הופעתי בשעת שליחותי באולימפיה³; שכן הכנסתי לזירה שבע מרכבות (דבר ששום הדיוט⁴ לא עשאו לפני) וניצחתי וזכיתי גם בפרס השני והרביעי ואף ערכתי את שאר הדברים⁵ כראוי לניצחון כזה. על-פי הדעה המקור-בלת יש מן הכבוד בדברים אלו, ומן המעשים הנעשים דנים בני-האדם אף על כוחה של העיר. ועוד, כל אותם דברים, שבהם אני מתהדר בעיר, אם בסיפוק מקהלות⁶ ואם במשהו אחר, הרי מטבע הדברים הוא, שמעוררים הם קנאה בלב בני העיר, אך בעיני הזרים נראים אף הם כגילויים של כוח. ואין זו פתיות⁷ חסרת-ערך, אם אדם מועיל בכספו שלו לא לעצמו בלבד, אלא אף לעיר. וגם אין מידת-הדין לוקה, אם אדם הגאה על עצמו מסרב להיות שווה לאחרים, לפי שגם מי שעסקיו רעים אינו מוצא איש לחלוק עמו את צרותיו. וכשם שאין איש דורש בשלומנו, בשעה שאנו אומללים, כך יש לו לאדם לשאת בדומיה את הזלזול, שנוהגים בו אותם האנשים, שהשעה משחקת להם; ואם לאו, ימדוד-נא תחילה במידה שווה לכול, ואחר-כך יתבע אותה מידה אף לעצמו. יודע אני, שאנשים כמות אלה, ובכלל כל אלה המצטיינים בדבר מן הדברים, לטורח הם בחייהם על בני-דורם, וביותר לדומים להם, ואחר-כך גם לאחרים המתהלכים עמהם; אך כמה וכמה מהבאים אחריהם נוטלים להם את השם, שהם קרוביהם, אף אלה שאין להם כל פתחון-פה לטענה זו; ומולדתם, תהא אשר תהא, מתיימרת בהם, ואינה רואה בהם זרים או פושעים, אלא אנשים משלהם, שעשו מעשים טובים. ועכשיו צאו וראו, אם אני, המבקש גדולות כאלה והנתון לגידופים בשל חיי הפרטיים, מנהל את עסקי-הציבור בדרך גרועה מאחרים. אני איחדתי את החזקות שבערי פילופונים⁸ בלי להביא עליכם סכנה גדולה או הוצאות מרובות ואילצתי את הלאקדימונים להילחם במאנטינאה⁹ לחיים ולמוות ביום אחד ויחיד. ואף-על-פי שניצחו בקרב זה, אין להם גם עכשיו¹⁰ ביטחון גמור בעצמם.

יז 'וכך נזדווגו לשעבר עלומי ופתיותי, המוחזקת כמשונה במינה, לעוצמתם של הפילוסופונים, ובמלים מתאימות ובהתלהבות המעוררת אמון יכלו לה. ואף עכשיו אל תחתו מהם, אלא הפיקו תועלת ממני ומניקיאס, כל עוד אני בעצם אבי וכל עוד הוא מוחזק

[טז] 1. בשל יחוסו. 2. בשל מעשיו. 3. כנראה באולימפיאדה התשעים-ואחת (בשנת 416 לפני סה"נ). 4. אזרח פרטי (בניגוד למלך או עיר). 5. קרבנות, כלים יקרים, סעודות. 6. בחגי-עם, ובייחוד בהצגות דראמאטיות. 7. כפי שרמזו ניקיאס בנאומו (ראה סוף פרק יב). 8. ארגוס, מאנטינאה ואליס (ראה ה, מו, נב). 9. ראה ה, סו ואילך. 10. שלוש שנים לאחר נצחונם, שחל בשנת 418 לפני סה"נ.

כבן-מזל. ואל תחזרו בכם מהמסע לסיקליה, מפני שיהיה לכם כאילו עסק עם כוח עצום שם. עריה מאוכלסות אמנם בתושבים מרובים, אך אין הם אלא ערב-רב, והן מחליפות אותם בקלות, מוציאות את אלו ומכניסות אחרים תחתיהם. ולפיכך אין איש מהם מצויד בכלי-נשק אישיים לשם הגנת מולדתו שלו, ואף אין בארץ מתקנים¹ ראויים לשמם. וכל אחד מכין לעצמו מנכסי הציבור, אם בפיתוי דברים ואם במחלוקת גלויה, אותם דברים, שבהם יוכל, לדעתו, לעבור לארץ אחרת ולהתיישב בה, אם לא יעלה חפצו בידו. ואין הדעת נותנת, שאספסוף מעין זה יישמע לעצה בדעה אחת או יפעל כאיש אחד. ואם רק ישמיעו² להם דברים ערבים לאוזן, יעברו כולם מהר, כל אחד ואחד לעצמו, על צדנו, ובייחוד כשהם שרויים במחלוקת, כפי שהוגד לנו. ובאמת, אף אין להם הופליטים באותו מספר, שהם מתיימרים בו; ואף ההופליטים של שאר היוונים אינם מרובים כל-כך, כפי שהם מנו את עצמם; להיפך, יוון נתבדתה הרבה באומד מניין ההופליטים שלה, ובקושי גייסה אותם במידה מספקת במלחמה זו. כאלה הם פני הדברים שם, כפי שאני יודעם מפי השמועה, ואפשר שיהיו גם נוחים יותר לנו — כי הרבה בארבארים³ יעלו יחד עמנו על הסיראקוסים בשל שנאתם להם. ואף העניינים שבכאן אין בהם כדי לעצור אותנו, אם עצתכם תהיה נכונה. כי אבותינו היו להם אותם אויבים עצמם, שאנו משאירים אותם, כפי שהם אומרים⁴, כאן, אם נפליג לשם; ולא עוד אלא שגם הפרסי היה להם לאויב, ובכל זאת זכו בשלטון הזה בכוח יתרוןם בצי בלבד, ולא בשום דבר אחר. ומעולם לא היה סיכויים של הפילופונסים כלפינו בטל ומבוטל כמו עכשיו. ואף אם ירהיבו עוז בנפשם, אין הם מסוגלים אלא לפשוט אל ארצנו, אך דבר זה לא ייבצר מהם לעשותו, אף אם לא נפליג מכאן; אך בציים קצרה ידם להזיק לנו, כי שמור לנו כאן צי המסוגל להתחרות בשלהם.

יח 'על סמך אילו נימוקים המתקבלים-על-הדעת נירתע אנו עצמנו ממסע זה, או במה נצטדק לפני בעלי-בריתנו שם על סירובנו לעזור להם? עלינו לעזרם, ובייחוד לאחר שנשבענו להם, ולא להשיב כנגדם, שאף הם לא עזרונו. כי אנו לא עשינו אותם לבעלי-בריתנו על מנת שיעזרו לנו כאן, אלא על מנת שיציקו לשונאינו שם ויניאום מלבוא לכאן. בדרך זו קנינו לנו את שלטוננו — גם אנו וגם כל אלה שהגיעו לשלטון — כי חשנו בנפש חפצה לעזרת כל אלו, שפנו אלינו מפעם לפעם, אחד יוונים ואחד בארבארים¹; שאילו היינו יושבים בכלל בשלווה או מפלים בין שבט לשבט, למי יש לנו לעזור ולמי לא, היינו מוסיפים אך מעט לשלטוננו, ולא עוד אלא שהיינו מעמידים בסכנה את עצם שלטוננו. כי לא די בהתגוננות בלבד מפני בעל יתרון

[יז] 1. מבצרים, גשרים, דרכים סלולות, וכיוצא באלה. 2. נציגים אתונאים ישמיעו להם. 3. סיקלים (ראה ג, קג; ו, פח). 4. ניקיאס וסיעתו (ראה פרק י).

[יח] 1. שלא כניקיאס, שדיבר בזלזול על האגסטים הבארבארים (ראה פרק יא).

כוח הבא עליך, אלא יש להקדימו, שלא יבוא עליך כל עיקר. ומן הנמנע שנמדוד לעצמנו בצמצום, עד היכן אנו מבקשים שיגיע גבול שלטוננו. אלא הכרח הוא לנו, לאחר שהגענו עד הלום, להתנפל לזה ולא להניח ידנו מזה, שאם לא נשלוט אנו על אחרים, צפויה לנו הסכנה, שאחרים ישתלטו עלינו. ואין אתם רשאים ליתן דעתכם על חיי שלוה בדומה לאחרים, אלא אם כן תחליפו את כל סדרי חייכם בדומים לשלהם.²

ומתוך שיקול-דעת זה שאנו נגדיל את כוחנו, אם נלך לשם, נערוך אפוא את המסע הזה, כדי שנשפיל את גאות הפילופונסים, אם נראה לכול שאנו מזלזלים בחיי השלוה של עכשיו³ ושטים על סיקליה; ובה בשעה נתפוס מן הסתם שלטון על יוון כולה, אם יתוספו עלינו אותם שבסיקליה, או נתיש, לפחות, את כוחם של הסירא-קוסים, דבר שיהא בו משום תועלת גם לנו וגם לבעלי-בריתנו⁴. ובטחוננו הוא באניותינו, בין שנישאר שם, אם תעמוד לנו השעה, ובין שנחזור משם, כי אנו נהיה אדוני הים אף כנגד כל הסיקליאטים. ואל ירתיעוכם לא מדיניות הבטלה, שניקיאס ממליץ עליה, ולא הפירוד שהוא מטיל בין הצעירים לקשישים⁵; אלא השתדלו לקדם את עירנו באותו הסדר הנהוג ובא, שבו נישאוו אבותינו והביאוו עד הלום. ותנו דעתכם, שהנעורים והזיקנה כשהם לעצמם קצרה ידם מלעשות דבר, אך הפשוט והבינוני והמעולה, כשהם ממוזגים יחד, לא ייבצר מהם דבר. ודעו, שאם העיר תשב בשלוה, היא תתנוון מאליה, בדומה לכל דבר אחר, וכל כישרון-מעשה יזדקן בה. אך אם תתאבק תמיד, תוסיף ניסיון על ניסיונה ותסגל לה, לא במלים אלא במעשים, את ההרגל להגן על עצמה. כלל של דבר, דעתי היא שמדינה הרגילה לפעול תיחרב מהר, אם תתחלף להיות מדינה החיה חיים של בטלה; ושאנשים חיים ביתר ביטחון, אם פעולתם המדינית סותרת פחות את מנהגיהם וחוקותיהם, אף אם הם אינם מושלמים.

יט כדברים האלה דיבר אלקיביאדים. ולאחר ששמעו האתונאים אותו ואת האגסטים ואת הגולים¹ הליאונטינים, שניגשו וביקשו מהם לעזור להם תוך תחנונים והזכרת השבועות שנשבעו להם, נטו יותר מאשר בראשונה למסע זה. וניקיאס הכיר, שבאותם נימוקים עצמם שוב לא יוכל להניאם, אך סבור היה שאולי יוכל לשנות את דעתם, אם ידרוש מהם ציוד מרובה, ולפיכך ניגש בשנייה ואמר להם כדברים האלה:

כ 'הו אתונאים, מאחר שאני רואה שאתם מוכנים ומזומנים למסע זה בכל אופן, אני תפילה, שהדבר יפול כפי שאנו מאחלים לעצמנו, אך אני רוצה במצב-דברים זה להביע את השקפתי שלי. הערים, שאנו עומדים ללכת עליהן, גדולות הן, כפי שאני
2. הכחנה ללאקדימונים. 3. למעשה לא היתה זו אלא שביתת-נשק. 4. שבסיציליה. 5. ראה סוף פרק יב.

[יט] 1. ראה פרקים ו, יב.

יודע מפי השמועה, ואין הן כפופות זו לזו ואינן זקוקות לאותם שינויים, שאדם שמח עליהם כדי לצאת מעבדות כפויה למצב נוח יותר; ואף אין להניח, שיקבלו עליהן את שלטוננו ויוותרו על חירותן. ומספר הערים היווניות בסיקליה גדול הוא, כשהדברים אמורים באי אחד. שכן מלבד נאכסוס וקאטאנה שיצטרפו אלינו, כפי שאני מצפה, בשל קירבתם לליאונטינים, יש בו באי שבע¹ ערים אחרות; והן מצויות בכול בדומה לצבאנו שלנו, בעיקר אותן הערים, שעליהן ביחוד אנו שטים — סיראקוסאי וסלינוס. יש להן הופליטים מרובים וקשתים ונושאי-כידון והרבה טרי-ארות והמון אנשים למלאן בהם. גם כסף יש להם, מקצתו פרטי ומקצתו בבתי-המקדש. ולסיראקוסים יש הכנסות אף ממסים, שקצת בארבארים² נושאים להם מימים קדמונים. אך הדבר, שבו הם עולים עלינו בעיקר הוא, שיש להם פרשים מרובים, והם מסתפקים מתבואת ארצם, ולא ביבוא-חוץ³.

כא 'וכנגד כוח כזה לא די בחיילי-צי מועטים, אלא מן הצורך שגם חיל-יבשה גדול ישוט עמנו, אם אנו מבקשים לבצע משהו הראוי לתכניתנו ושלא יוצרו צעדינו על-ידי פרשיהם המרובים; ובייחוד אם הערים ייעשו כתף אחת מתוך בהלה, ולא יהיו לנו, מלבד האגסטים¹, ידידים אחרים, שיספקו לנו חיל פרשים, שבו נתגונן בפני אויבינו. כי בוש גדולה וחרפה תהא לנו לסגת מהאי מתוך אונס, או לשלוח אחר-כך ולבקש עזרה משום שנועצנו בתחילה שלא בהשכל ודעת. ולפיכך יש לנו לצאת עליהם מכאן בחיל הראוי לשמו, מתוך הכרה שאנו מתעתדים לשוט על ארץ הרחוקה מרחק רב מארצנו, ובתנאים שאינם דומים למסע לאחת הארצות הכפופות לנו כאן, ביוון, כדי לעזור לה כבעלי-ברית במלחמתה באויביה, במקום שניתן לכם להשיג בקלות כל צרכיכם בארץ הרוחשת לכם ידידות; אלא אתם מסיעים עצמכם לארץ זרה לגמרי, שממנה לא קל לו אף לשליח לבוא לכאן במשך ארבעת חדשי החורף.

כב 'ונראה לי, שעלינו להוליך עמנו הופליטים מרובים, משלנו ומשל בעלי-בריתנו, מנתינינו וגם מהפילופונסים, מאותם שנוכל למשכם אלינו בפיתוי-דברים או בשכר; הרבה קשתים וקלעים, כדי שיוכלו לעמוד בפני חיל-הפרשים שלהם. ומן הצורך שיהא לנו יתרון גדול עליהם באניותינו¹, כדי שנוכל להביא לנו גם את צרכי מחייתנו ביתר קלות. ועלינו להוביל עמנו מכאן באניות-סוחר גם תבואה, חטים ושעורים מיובשות², ואף אופים³ בשכר, שיגויסו בעל-כורחם מהטחנות, הכל לפי גודלן, שאם נתעכב בשל מזג-האוויר, לא יחסר הצבא את מזונותיו, שבשל גודלו לא תוכל כל עיר ועיר לאכסנו. ואף את שאר הדברים עלינו להכין ככל האפשר ולא להיות תלויים באחרים;

[כ] 1. סיראקוסאי, סלינוס, גילה, אקראגאס (אגריגנטום), מסיני, הימרה, קאמארינה. 2. כלומר, סיקלים. 3. כמו האתונאים.

[כא] 1. באירוניה (ניקיאס לא ציפה לשום עזרה ממשית מהאגסטים. ראה פרק יב).

[כב] 1. אניות-מלחמה (סריאירות), שיבטיחו את חופש השיט בים. 2. שלא ירקבו. 3. עבדים.

אך ביותר עלינו להביא עמנו מכאן כסף ככל המרובה. כי יש לכם לשער, שאותם כספים של האגסטים, שלפי דבריהם מזומנים הם לנו שם, אינם מוכנים בעיקרם אלא בדיבור־פה בלבד.

כג 'שאף אם נצא מכאן לא זו בלבד כשאנו מצוידים בציוד השקול כנגד ציודם של אויבינו (חוץ, כמובן, כנגד חיל־המחץ שלהם, הפרשים), אלא אפילו יתרים עליהם מכל הבחינות, הרי רק בקושי יהא לאל ידנו לנצחם או לשמור על בטחון צבאנו. ועליכם לדמות בנפשכם, כאילו הולכים אנו לבנות עיר בין נכרים ואויבים, ושומה עלינו לכבוש לנו דריסת־רגל בארץ בעצם היום, שבו אנו מגיעים אליה; ולהכיר ולדעת, שאם ניכשל, ייהפך לנו הפול לרועץ. והואיל ואני מפחד מפני דבר זה ויודע, שעלינו להתיישב יפה בדעתנו (וביותר אנו צריכים למזל טוב — דבר קשה כשלעצמו, כל עוד שאין אנו אלא בני־אדם), איני רוצה למסור את כולי בידי המקרה, אלא לדאוג לבטחוננו בהכנות, שהן בגדר האפשר. בהכנות אלו רואה אני משום אמצעי ביטחון ליציבותה של העיר כולה וגם משום עוגן־הצלה לנו, היוצאים במסע זה. ואם מישהו סבור אחרת, אני מוכן לוותר לו על הפיקוד'.

כד ניקיאס דיבר כדברים האלה, מתוך שסבור היה שהוא יסיר לב האתונאים ברוב דרישותיו, ואם ייאלץ לצאת למסע, יפליג מכאן ביתר ביטחון. אך התלהבותם למסע לא פגה בשל קשי ההכנות, ולא עוד אלא שגדלה, והתוצאה היתה הפוכה מזו שציפה לה; כי הוא נראה בעיניהם כמשיא עצה טובה להם ושמעתה יהא גם משום ביטחון גמור במסע. ותשוקה עזה התעוררה בלב כולם כאחד לשוט: הקשישים — על שום שהאמינו, שיכריעו אותן ערים שעליהן הם שטים ושכל רע לא יאונה, על כל פנים, לחיל גדול כזה; הצעירים, שהגיעו לפרקם — מתוך כיסופים לנופים רחוקים ולמראות חדשים, ולבם הגה תקוות טובות, שיחזרו בשלום לעירם; וההמון הרב של החיילים ציפה לקבל מיד כסף ולהוסיף נחלה חדשה על נחלותיהם, שתשמש מקור לא־אכזב לשכר מלחמה. ובשל שקיקותם היתירה של הרוב לא פתחו פיהם גם אותם המעטים, שהדבר לא העלה חן לפנייהם, מפני שפחדו שמא יראום כדורשי רעת העיר, אם יצביעו נגד המסע.

כה לבסוף ניגש אחד האתונאים, פנה אל ניקיאס ואמר, שאין הוא צריך להתנצל או להשהות את הדבר, אלא לומר מיד בפני הכול על איזה חיל יש להם לאתונאים להחליט. והוא אמר לו, אם כי שלא בטובתו, שהיה בוחר להתייעץ על כך בשעה פנויה יותר עם חבריו לפיקוד; אך כפי מה שנראה לו לפי שעה, עליהם להפליג לא בפחות ממאה טריארות — ואניות־הובלה משל האתונאים כמספר, שיוחלט עליו, ועליהם לפנות גם לבעלי־בריתם ולבקש מהם לספק להם עוד אניות — ולא בפחות מחמשת אלפים הופליטים בסך־הכל, משלהם ומשל בעלי־בריתם, וגם יותר, אם

אפשר ; ועליהם להכין ולהוליך עמהם חילות אחרים, הכל לפי מספר ההופליטים, קשתים משלהם ומפֿרתים וקלעים, וכל דבר אחר שיחליטו עליו.

כו כששמעו זאת האתונאים, נמנו וגמרו מיד לייפות את כוחם של המצביאים להחליט על דעת עצמם על גודל החילות ועל המסע כולו, כפי שייראה לטוב בעיניהם למען האתונאים. אחר־כך החלו מיד בהכנות, שלחו שליחים לבעלי־בריתם וגם גייסו אנשים מהעיר לצבא. וכיוון שהעיר כמעט שחזרה לאיתנה מהמגיפה ומהמלחמה הרצופה — מבחינת המון בני־הנעורים שהגיעו לפרקם, ומבחינת הרכוש, שנצטבר בשל שביתת הנשק — הוכן הכל קל מהרה. וכך היו האתונאים עסוקים בהכנות.

כז בינתיים נשחתו בלילה אחד פניהן של מרבית הֶרְמוֹת י־הָאֵבֶן שבעיר האתונאים (מרובות היו בעיר אותן מציבות מרובעות, שעמדו לפי מנהג המקום גם בפתחי הבתים של ההדיוטות וגם של בתי־המקדש). איש לא ידע מי עשה את המעשה הזה, אבל שֹׁכֵר גדול הובטח מכספי הציבור למוסריהם, ולא עוד אלא שנמנו וגמרו, שכל היודע על מעשה כלשהו אחר של חילול־הקֹדֶשׁ, אחד אזרח ואחד אכסנאי ואחד עבד, יגלה את הדבר לרצונו ללא כל חשש. הם טיפלו בדבר ברצינות יתירה, שכן נראה להם הדבר כסימן רע למסע וגם כאות של קשר לשינוי המשטר ולמיגור הדימוקראטיה.

כח גרי־תושב אחדים ובני־לוויה¹ מסרו הודעה, אמנם לא על ההרמות עצמן, אלא על השחתתם של פסלים אחדים, שאירעה קודם לכן על־ידי צעירים מספר תוך כדי משובה ושכרות, וגם על חיקוי המיסטיריות² בבתים פרטיים לשם לעג וקלס ; ובין האחרים האשימו גם את אלקיביאדים. ואותם האנשים, שהתמרמרו ביותר על אלקי־ביאדים וראו בו מכשול לעמידתם האיתנה בראש העם, נאחזו בהאשמות אלו ; כסבורים היו, שאם יסלקו אותו מדרכם, יהיו הם הראשונים בעיר, ולפיכך הפריזו בהן וצווחו שביזוי המיסטיריות ועיבור צורת ההרמות לא נעשו אלא מתוך כוונת־הזדון לבטל את הדימוקראטיה, ושכל הדברים הללו ידו של אלקיביאדים באמצע, ואף מצאו הוכחות לכך בסטיותיו מאורח־החיים הדימוקראטי המקובל.

כט אלקיביאדים הכחיש מיד את דברי המלשינות והיה מוכן להישפט לפני שיפליג (כי כל ההכנות כבר הושלמו), אם עשה דבר מדברים אלו ; ואם עשה דבר מדברים אלו, יתן את הדין עליו, אך אם יצא זפאי, יחזיק בפיקודו. והוא העיד בהם, שלא לקבל עליו לשון־הרע שלא בפניו, אלא להרגו לאלתר אם הוא חייב ; ושלא מן החכמה הוא לשלוח אותו בראש צבא גדול כזה, כשאשמה כזו תלויה בו, עד שלא יכריעו

[כז] 1. מצבות עם תמונת האל הרמס, מאוחר יותר גם של אלים אחרים.

[כח] 1. גרי תושב = מטויקים. בני־לחיה = עבדים המלחים את אדוניהם ויודעים סתריהם. 2. של אלבסיס.

בדבר. אך שונאיו חששו, שמא יטה לו הצבא רצון, אם יועמד מיד לדין, והעם יקל בדינו מתוך משוא-פנים, כי בעבורו נצטרפו למסע הזה הארגיאים ומספר מאנטינאים; ולפיכך ביקשו להשהות את דינו ולזרז את המסע. והם פיתו נואמים אחרים לומר, שעליו לפרוש מיד ולא לעכב את המסע, וכשיחזור יעמוד לדין תוך מועד קבוע. כוונתם היתה לשלוח ולקרוא לו ולהעמידו לדין על-פי דיבות גדולות יותר, שיוכלו להמציאן ביתר קלות שלא בפניו. וההחלטה היתה, שעל אלקיביאדים להפליג מיד.

ל אחר הדברים האלה הפליגו לסוף לסיקליה באמצע הקיץ. ופקודה ניתנה מראש לרוב בעלי-הברית, לאניות המוליכות תבואה ולספינות-הסוחר ולכל כלי-השיט שליווה להתאסף בקרקירה, ומשם יחצו כולם, כשהם פנוסים יחד, את הים האיוני אל כף איאפיגיה¹. אך האתונאים עצמם ואותם מבעלי-בריתם, שהיו עמהם, ירדו ביום המיועד אל פיריאהבס עם עלות השחר ועלו על האניות על מנת לפרוש בים. ואתם ירד גם שאר ההמון, כי כל אלו שהיו בעיר, אחד בני העיר ואחד אכסנאים, ירדו עמהם. בני-המקום באו ללוות את שלהם, הללו חברים, הללו קרובים והללו בנים. והם הלכו מתוך תקווה ודמעות כאחד: תקווה — שינצחו במלחמה, ודמעות — שמא לא יוסיפו לראותם עוד, שכן העלו על דעתם כמה רחוק הוא מארצם המקום, שאליו נשלחו. ובשעה זו, כשעמדו להיפרד זה מזה, כשהסכנה כבר תלויה ועומדת מעליהם, הרגישו יותר את המורא שבדבר מבשעה שהצביעו על המסע. אך בכל זאת נתמלאו שוב אומץ למראה העוצמה הרבה ושפע הציד, שנתגלו לעיניהם עכשיו. אבל האכסנאים וכל שאר ההמון באו לראות במחזה, כאל מפעל מופלא, הראוי שיחזו בו.

לא כי צי ראשון זה, ששט לסיקליה, היה היקר והמפואר בציים היווניים, שפרש עד הזמן ההוא מעיר יוונית אחת. אמנם המסע על אפידארוס עם פריקליס, ולאחר-מכן על פוטידיאה עם האגנון², לא נפל מהמסע לסיקליה במספר האניות וההופ-ליטים; כי בו לקחו חלק ארבעת אלפים הופליטים אתונאים ושלוש מאות פרשים ומאה טריארות, וחמישים טריארות מלסבוס ומכיאוס ועוד בעלי-ברית רבים. אבל הם הפליגו למסע קצר וצידום היה דל; אך משלחת זו התעתדה להפליג לזמן ממושך ולעמוד בשתי מערכות³, ולפיכך היתה מצוידת גם באניות וגם בחיל-יבשה, הפול לפי הצורך. הצי הוקם בהוצאות מרובות של הטריארארכים⁴ ושל העיר. מקופת-הציבור ניתנה דראכמה⁵ אחת ליום לכל תופש-משוט וסופקו שישים אניות מהירות ריקות⁶ וארבעים אניות-הובלה על צוות מומחיהן, מהמעולים שבהם; והטריארארכים נתנו הענקות מיוחדות לתופשי-המשוט שבשורה העליונה⁶ ולמלחים המומחים.

[ל] 1. בקצה הדרומי של קאלאבריה (באיטליה).

[לא] 1. ראה ב, נו. שם, נח. 2. בים וביבשה. 3. טריארארכוס = מפקד אניית-מלחמה (באתונה חייב היה גם לצייד את האניה). 4. השכר הרגיל היה מחצית-הדראכמה (ראה ראש פרק ח). 5. בלי ציוד (את הציוד סיפק הטריארארכוס). 6. משוטיהם היו ארוכים יותר, ובשל כך היתה

מלבד השכר, שניתן להם מקופת־הציבור, ולא עוד אלא שקישטו את האניות בסימנים ובמכשירים, שעלו להם ביוקר. כי כל אחד מהטריא־ארכים השתדל בכל מאמצי כוחו, שאנייתו תעלה על זו של חברו בהידורה ובמהירותה. חילות־היבשה נבחרו מהטובים שבחייבי הגיוס, והם התחרו זה עם זה בשקידה מרובה בטיב הנשק והציוד האישי, שהתקינו לעצמם. גדולה היתה התחרות שביניהם לבין עצמם בכל מה שהופקד אדם עליו, עד שהדבר היה דומה יותר למעין הצגת־ראווה של עוצמה ושפע לעיני כל שאר היוונים ממסע מלחמה. שאילו היה אדם עושה חשבון הוצאותיה של העיר מקופת־הציבור ואת הוצאותיו של כל אחד מיוצאי־הצבא — מה שהעיר כבר הוציאה ומה ששלחה בידי המצביאים, מה שבזבזו האזרחים לצורכי עצמם והטרי־א־ארכים לצורכי האניות ומה שעוד עתידים היו לבזבזו; את הבסף, שכל אחד הכין לעצמו, כפי שיש להניח, מלבד שכרו מקופת־הציבור, כצידה לדרך ארוכה, וכל הסחורות, שסוחר או חייל לקח עמו במסעו לשם עסקי־חילופין — היה מוצא, שהרבה כיכרי־כסף הוצאו בסך־הכל מהעיר. והמסע הזה היה לשיחה בפי הכול סביב־סביב לא רק בשל ההעזה המעוררת השתוממות שבו ותפארת מראהו, אלא גם בשל יתרונם המכריע על אותם שהלכו עליהם; וגם מפני שהיה זה הניסיון הראשון להפליג מרחק רב כל־כך מארץ המולדת, והתקוות, שתלו בו לעתיד, היו גדולות מכל מה שהיה ברשותם.

לב לאחר שהאנשים כבר עלו על האניות והונח בהן כל דבר, שהיה בדעתם לקחתו במסעם, תקעו בחצוצרה להשתיק את העם, והם נשאו את התפילות המקובלות לפני ההפלגה, לא כל אניה ואניה לעצמה, אלא כולם יחד, לקולו של פרוז; וכל הצבא, חיילי־צי וקצינים כאחד, מזגו יין בכדים ונסכו נסך בגביעי זהב וכסף. ולתפילותיהם הצטרף כל ההמון, שעמד על חוף הים, גם האזרחים וגם כל אותם מהנוכחים שזרשו טובתם. לאחר שהריעו את תרועת הפֶּאִיאָן וגמרו ניסוכיהם, פרשו לים. בראשונה שטו בטור אחד ארוך, אך אחר־כך עשו את דרכם לאייגינה, כשהם מתחרים זה בזה בחתירה. ומכאן נחפזו להגיע לקרקירה¹, המקום, שבו נתקבץ שאר צבא בעלי־הברית. דבר המסע הוגד לסיראקוסים ממקומות רבים, אך במשך זמן רב לא ניתן כל אמון לשמועה. וגם כשנקראה אסיפה נשמעו דיבורים מעין אלו שלהלן מפי אנשים שונים; מקצתם האמינו לשמועות על מסע האתונאים, ומקצתם הכחישו. וגם הֶרְמוֹן־קֶרַאֲטִיס בן הֶרְמוֹן ניגש אליהם, שכן סבור היה שעמד על אמיתו של הדבר, ודיבר אליהם והשיא להם עצה זו:

לג 'אפשר שתהיו סבורים בדעתכם, שדברי ודברי אחרים על אמיתות המסע עלינו

גם עבודתם קשה יותר.

[לב] 1. ראה פרק ל.

אינם נכונים ; ויודע ומכיר אני, שאותם האומרים מפי עצמם או מפי אחרים דברים שאינם נראים כנאמנים, לא זו בלבד שאינם משדלים את שומעיהם, אלא אף מוחזקים כחסרי־דעה ; עם כל זאת לא אקפוץ מפחד את פי, שעה שהעיר נתונה בסכנה, כי יודע אני כי שעמדתי על בוריו של הדבר יותר מאחרים. אמנם האתונאים הולכים ובאים עלינו, אף־על־פי שהדבר תמוה בעיניכם, בחיל גדול, של ים ושל יבשה כאחד, מתוך התואנה שהם באים לעזור לאַגסטים ולהחזיר את הליאונטינים לעירם, אך לאמיתו של דבר אינם באים אלא מפני שהם חומדים את סיקליה, ובייחוד את עירנו אנו, שפן סבורים הם שאם יחזיקו בה, ישתלטו בקלות גם על שאר האי. והואיל והם עומדים לבוא כאן בקרוב, תנו דעתכם מהי הדרך הטובה ביותר לעמוד בפניהם באמצעים שברשותנו, ולא תיתפסו, כשאתם חסרי הגנה, בשל זלזולכם בהם, ואף אל תזניחו את ענייני העיר כולה מתוך אי־אמון. ומי שדברי נאמנים עליו, אל ייבעת מהעזתם ועוצמתם של האתונאים, שפן קצרה ידם להזיק לנו יותר משיינזקו הם. ואף אין הפסד בדבר, שהם באים עלינו בחיל גדול, ולא עוד אלא שיש בזה מן היתרון כלפי שאר הסיקליאטים, כי מתוך פחדם יהיו מוכנים יותר להצטרף לברי־תנו. ואם נכריעם או נהדפם בלי שהשיגו דבר מהדברים, שהשתוקקו לו (כי אין אני חושש כלל וכלל, שמא יעלה זממם בידם), תפול בחלקנו הצלחה מפוארת, שאני, לפחות, איני מייאש את לבי ממנה. כי מעטים הם הגייסות הגדולים של יוונים או של בארפארים, שהצליח חפצם בידם במסעות רחוקים מארצם. וטעמו של דבר, שאין הם מרובים במספרם מאותם שעליהם הם יוצאים ומשכניהם — כי הפחד מביא לידי איחוד ; ואם הם נכשלים בשל חוסר צורכי מזון בארץ זרה, הם מוציאים בכל זאת שם טוב לאלה שהתנפלו להם, אף־על־פי שהם עצמם חייבים בעיקרו של דבר בכש־לונם. האתונאים עצמם נתגדל שמם רק לאחר שהפרסי נכשל במפתיע כישלון חרוץ, מפני שנפלה הברה שהוא עולה על אתונה ; ויש לקוות, שגם לנו יקרה אותו דבר עצמו.

לד' נתכונן אפוא כאן מתוך ביטחון בעצמנו ואף נשלח שליחים אל הסיקלים לחזק את בריתנו עם מקצתם¹ ולנסות לכרות ברית ידידות והגנה עם מקצתם² ; ואף אל שאר סיקליה³ עלינו לשלוח שליחים ולהבהיר, שהסכנה משותפת היא לכולנו, ואף אל איטליה, בשביל שיכרתו לנו ברית או לא יקבלו את האתונאים. ונראה לי, שטוב הוא לנו לשלוח שליחים גם לקַארכִידון⁴. כי אין בדבר זה משום הפתעה להם, אלא תמיד שרויים הם בפחד, שמא יבואו פעם האתונאים על עירם ; ולפיכך יעלו אולי על דעתם, שאם יניחו ידם מסיקליה, יהא הדבר גם בנפשם, ויהיו מוכנים לעזור

[לד] 1. עם הכפופים להם (ראה ג, קג). 2. הערים העצמאיות (ראה פרקים מה, מח, פח). 3. שיחנים יושבים בה. 4. קרתגו.

לנו בדרך מן הדרכים ⁵, אם בסתר ואם בגלוי. ויש לאל ידם לעזור לנו, אם ירצו. יותר מכל המדינות שבימינו. כי יש להם כסף וזהב לרוב, שבהם תלויה ההצלחה במלחמה ובכל דבר אחר. נשלח־נא שליחים גם אל לאקדימון ואל קורינתוס ונבקש מהם לשלוח לכאן עד מהרה עזרה ולחדש את המלחמה גם שם. ועכשיו אומר דבר, שלדעתי הוא רצוי ביותר, אלא שאתם תהיו מוכנים פחות לקבלו מיד בשל אהבת השלווה, שאתם למודים בה. אם אנו הסיקליאזטים כולנו, או מרובים ככל האפשר מעמנו, נסכים לגרור אל הים את כל האניות שברשותנו, ובהן צידה לשני חדשים, ונצא לקראת האתונאים אל טַאֲרַאס ⁶ ואל כֶּף אֵיֶאֶפִיגִיָּה ונבהיר להם, שהמלחמה לא תהא תחילה על סיקליה אלא על עצם מעבר הים האֵיֶוֹנִי, נטיל עליהם אימה יתירה ונביאם לידי ההכרה, שאנו יוצאים נגדם להגן על מולדתנו מתוך ארץ הרוחשת לנו ידידות — כי טאראס מוכנה לקבל אותנו — שעה שבשבילם רחב מדי הוא הים הפתוח מלחצותו עם כל ציודם ⁷ (כי בשל אורך המסע קשה לשמור על סדר המערכה), ולפיכך קל יהא לנו להתקיפם, כשהם מתנהלים לאיטם ⁸ בקבוצות קטנות. אך אם יקלו מעל אניותיהם ⁹ ויתקיפוננו בכלי־השיט המהירים שלהם ¹⁰, כשהם מצופפים, הרי אם ישתמשו במשוטים, יהא בידינו להתנפל עליהם כשהם עייפים ויגעים, ואם לא ייטב הדבר בעינינו נוכל לסגת לטאראס. אך הם, שחצו את הים בצידה מועטת ¹¹ לשם מלחמת אניות, יהיו נתונים במצוקה במקומות שוממים; שאם יישארו במקומם ¹², נטיל עליהם הסגר; ואם ינסו לשוט לאורך החופים, יעזבו מאחריהם את שארית ציודם ¹³; והואיל ולא ידעו אל־נכון את יחס הערים כלפיהם, אם יקבלום ואם לאו, תפול רוחם עליהם. ולפיכך דעתי שלי היא, שמתוך שיקולים אלו יימנעו ולא יפליגו כלל מקרקירה. הם יגלגלו את השעות בהתייעצויות ארוכות ובשיגור מרגלים להי־וודע כמה אנו ואיפה אנו, ובתוך כך יקפוץ עליהם החורף; או יתבהלו מהתהפוכה הלא־צפויה ויבטלו את המסע, ובייחוד מאחר שהמנוסה שבמצביאים קיבל עליו את הפיקוד, כפי ששמעתי, שלא בטובתו, והוא ישמח להיאחו באמתלה, אם אנו נגלה התנגדות הראויה לשמה. ויודע אני בבירור, שהשמועות על כוחנו יהיו מופ־רזות הרבה; ודעתם של בני־אדם הולכת אחר משמע אוזניהם; ואותם המקדימים להתקיף או מבהירים, לפחות, לתוקפנים, שיש בדעתם לעמוד על נפשם, מטילים פחד על האויב, מתוך שהוא חושבם כראויים לעמוד בפני הסכנה. וזהו מה שיארע לאתונאים כעת. כי הם הולכים עלינו מתוך ביטחון שאנו לא נתייצב בפניהם, ובדין

5. חיילים, אניות, כסף. 6. טארגטום. 7. האתונאים עמדו להפליג מקרקירה לטאראס, ומכאן למסיני. אך אם הסיקליאזטים יעשו את טאראס לבסיסם, יכריחו את האתונאים לחצות את הים הפתוח — מעשה מסוכן כשהוא לעצמו. 8. כדי שלא יתרחקו האניות אלו מאלו. 9. יעבירו את המטען הכבד מאניות־המלחמה לאניות־המשא. 10. אניות־המלחמה. 11. כי העבירו את רוב הצידה לאניות־המשא. 12. מתוך ציפיה לאניות־המשא. 13. שבאניות־המשא.

הם מזלזלים בנו, שכן לא נתנו ידנו ללאקדימונים על מנת להכריעם. אך אם יראו להפתעתם, שאנו מהינים לצאת לקראתם, תבעיתם התנגדות לא צפויה זו יותר מאשר עצם כוחנו.

'קבלו אפוא את עצתי, והחליטו לאחוז במעשה נועז זה יותר מבכל דבר אחר; ואם לאו — הכינו בכל המהירות את שאר הדברים לשמה של המלחמה. ויהא-נא ברור לכל אחד, שהבוז לתוקפים מתגלה בכוח שבמעשים¹⁴, אך עליכם לחשוב שהכנות הנעשות מתוך הכרת הסכנה הן הבטוחות ביותר, ולפיכך יהא מן התועלת לנו אם נפעל מיד, כאילו קרובה היא הסכנה. כי האתונאים הולכים עלינו, ויודע אני בבירור שהם כבר שטים עלינו, שהם כבר ממשמשים ובאים'.

לה כדברים האלה דיבר הרמוקראטיס. ומריבה גדולה עמדה בין הסיראקוסים. הללו אמרו, שהאתונאים לא יבואו בשום פנים ואופן, ושאין כל אמת בדברים שהוא אומר. והללו אמרו, שאף אם יבואו, מה יעשו להם שלא יינזקו הם עצמם בו יותר ממה שיזיקו להם? ואחרים נהגו זלזול גמור בדבר והפכוהו לצחוק. אך היו אחדים, שנתנו אמון בהרמוקראטיס ודאגו לבאות. ואֶתִּינָאגוֹרָאס, מנהיג הדימוס, שהשפעה מרובה היתה נודעת לו על ההמונים בימים ההם, ניגש ואמר להם כדברים האלה: 'מי שאינו מבקש, שליבם של האתונאים יהא כל-כך צפון משכל עד שיבואו לכאן ויפלו בידינו, פחדן הוא או אינו דורש את טובת העיר. ואין אני תמה על עזותם של אלה המפיצים שמועות מעין אלו ומפילים עליכם פחד, אלא על איזולתם, שאינם מבינים שכוונותיהם גלויות וידועות לפנינו. כי אנשים המפחדים לעורם מבקשים תדיר להכניס בהלה בעיר כדי לחפות על פחדם שלהם בתוך המהומה שעוררו בציבור. וזוהי משמעותן של השמועות האלה גם היום, שכן לא התפשטו מאליהן, אלא הומצאו על-ידי אנשים המעוררים כאן תמיד מהומות. ברם אתם, אם תיטלו עצה טובה לעצמכם, תבחנו ותשקלו בדעתכם את המסתבר לא על-פי השמועות שהללו מפיצים, אלא על-פי מה שאנשים פקחים ורבי-ניסיון, כפי שאני מוחזק בהם באתונאים, עלולים לעשות. שאין זה מסתבר, שהאתונאים ישאירו מאחוריהם את הפילופונים עד שלא סיימו לגמרי את המלחמה שם, ויבואו בטובתם הם לכאן לאסור מלחמה חדשה, שאינה פחות קשה מקודמתה. וכשלעצמי סבורני, שמרוצים הם שאין אנו הולכים עליהם, כשאנו כל-כך מרובים וכל-כך חזקים.

לז 'אך אפילו אם הם יבואו, כפי שאומרים, סבורני שסיקליה מסוגלת יותר מפילופונים להכריעם במלחמה, ככל שהיא מצוידת יותר ממנה לכך; ועירנו לבדה חזקה בהרבה מהצבא ההולך עלינו עכשיו, לפי דבריהם, ואף אם יבוא עלינו כשמספרו כפול. וברור לי, שסוסים לא ילזו ואף לא יסופקו להם מכאן, חוץ מפרשים מועטים משל

14. ולא בדיבורים.

האגסטים, ואף לא הופליטים שווים במנינם לשלנו, שכן עליהם לבוא באניות, ולא קל הוא להגיע לכאן בדרך ארוכה כזו אף באניות ריקות¹ בלבד. גם לא מבוטל הוא שאר הציוד², שיש לספקו במלחמה עם עיר גדולה כעירנו. וכל כך שונה היא דעתי מדעתם של אלו, עד שנראה לי שאף אם יבואו לכאן ויביאו עמהם עיר אחרת גדולה כסיראקוסאי ויתיישבו בשכנותנו ויעשו אתנו מלחמה, קשה יהא להם למנוע את אבדנם הגמור; על אחת כמה וכמה, בשעה שסיקליה כולה עוינת אותם — כי היא תתלכד — ובשעה שהם תקועים במחנה, שהוקם תיכף לירידתם מן האניות, ללא יכולת להרחיק לכת מהאהלים העלובים וציודם הדל מפחד פרשינו. כללו של דבר, סבורני שאף לא יקנו להם דריסת-רגל על אדמתנו; עד כדי כך מעריך אני את יתרוןנו הצבאי.

לח' אך האתונאים, חוזר אני ואומר, מכירים דברים אלו, ויודע אני יפה, שהם דואגים לקיים בידיהם את שלהם. אלא שאנשים מכאן בודים מלבם דברים, שלא היו ושאינם עתידים להיות. ואין זו תחילה להם, כפי שאני מפירם, אלא תמיד מבקשים הם להפיל פחד על ההמון שלכם, אם בשמועות כאלה ועוד נפסדות מהן ואם במעשי-תהפוכות, ולתפוס בעצמם את השלטון על העיר. ובאמת, חושש אני שחפצם גם יצליח בידם ביום מן הימים ברוב השתדלויותיהם. כי שפלים אנו מלהיזהר בהם, עד שלא נפלנו ברעה, ומהענישם כשהם נתפסים בנכליהם. ולפיכך שוקטת עירנו רק לעתים רחוקות והיא מלאה מחלוקות ומדנים ואוסרת מלחמה על עצמה יותר מאשר על אויביה; ויש שהיא ניתנת גם בידי רודנים ושלטונות-רשע¹. אך אם תסכימו ללכת אחרי, אשתדל לתת דעתי על כך, שלא יקרה כלום מדברים אלו בימינו אנו. אתכם, ההמונים, אפייס בדברים, אך את החורשים-מזימות כאלה איסר, לא רק על מעשיהם, כשייתפסו בהם (כי קשה לכוון את השעה), אלא אף על אותם דברים, שהם מתכוונים לעשותם, אלא שהם נבצרים מהם. כי יש להקדים את האויב לא במעשיו בלבד, אלא אף במזימותיו, שכל מי שאינו ראשון לזהירות, ראשון הוא לסבל. ואשר לאוליגארכים, יש שאוכיח אשמתם על פניהם ויש שאשגיח עליהם ויש שגם אלמד אותם². כי נראה לי, שבדרך זו איטיב למונעם ממעשיהם הרעים. ועכשיו שאלה אחת, שעיינתי בה תכופות: מה אתם מבקשים, הו עולי-הימים? ³ כלום לנהוג שררה מיד? ⁴ אך אין שורת-הדין נותנת זאת. והחוק הזה הושם מפני שאינכם מוכשרים עדיין לכך ולא כדי למנוע מכם כבוד, שאתם ראויים לו. אבל אינכם רוצים להיות שווים להמונים? אך מה מן הצדק בכך, שבני אותה עיר עצמה לא ייהנו מאותן הזכויות עצמן?

[לז] 1. בלי סוסים, הופליטים וכו'. 2. צורכי מזון, נשק וכו'.

[לח] 1. גילון והיארון בשנים 467—491. 2. בתוכחת-מוסר (בנאום). 3. מהמפלגה האריסטוקראטית. 4. לפני שהגיעו לגיל שהחוק קובע.

לט 'ואולי יאמר אדם, שהסדר הדימוקראטי אין בו לא מן התבונה ולא מן היושר ושבעלי-הנכסים גם מסוגלים יותר לשלוט יפה. אך אני אומר, ראשית, שהשם דימוקראטיה כולל את הציבור כולו, האוליגארכיה — רק חלק ממנו; והשנית, שהעשירים מיטיבים לשמור על הנכסים והנבונים מיטיבים להשיא עצות, והרבים מיטיבים להחליט על דבר לאחר שמיעת הוויכוחים; ושכל אותן שכבות נהנות משוויון גמור¹ בדימוקראטיה, בחיי הפרט והכלל כאחד. אך האוליגארכיה נותנת להמונים חלק שווה בסכנות, אך היא תובעת לעצמה חלק גדול יותר בהנאות; ולא זו בלבד, אלא היא אף נוטלת לעצמה את כולן ומחזיקה בהן. וזהו מה שהתקיפים שבכם ובני הנעורים נכספים לו, אף-על-פי שמן הנמנע הוא להשיג דבר זה בעיר גדולה. מ'הו שוטים שבעולם! באמת אתם הבורים בכל היוונים, שאני יודעם, אם אתם רצים להרע מתוך חוסר הבנה; או הרשעים שבהם, אם אתם יודעים את האמת ובוועטים בה בעזות מצח. אך גם עכשיו ניתן לכם עדיין ללמוד את האמת או לחזור בכם ולעזור להגדיל את עסקי העיר לטובת הכלל כולו, מתוך ההכרה, שהטובים שבכם יהיה להם חלק שווה בטובה עם המון בני העיר, או אף גדול יותר; אך אם כוונותיכם אחרות הן, צפויה לכם הסכנה, שיחסרו אתכם את הכל¹. חידלו לכם אפוא מהפצת שמועות כאלו והבינו, שיש לכם עסק עם אנשים המפירים שאיפותיכם והם ימחו בכם. כי העיר הזאת תתייצב בפני האתונאים, אם יבואו, בדרך הראויה לה; ויש לנו מצביאים, שישקדו על כך. ואם אין כל אמת בדברים האלה, וגם דעתי נוטה לכך, לא תיבהל העיר משמועותיכם ולא תבחר בכם להיות לה לשליטים ולא תכניס את צווארה בעול העבדות בטובתה היא; אלא היא עצמה תעיין בדברים ותדון אתכם לפי הדיבורים היוצאים מפיכם, כאילו היו מעשים, ולא תבטל ממנה את חירותה, שהיא נהנית ממנה היום, בשל הדיבורים שהיא שומעת, אלא תיזהר ותשתדל לקיים חירותה בידיה ותפר מזימותיכם במעשים'.

מא כדברים האלה אמר אתינאגוראס. אז עמד על רגליו אחד המצביאים¹ ולא נתן עוד לאיש לגשת, אלא הוא עצמו אמר כדברים האלה על העניין הנדון: 'לא מן התבונה הוא לילך רכיל זה בזה ואף לא הגון לשומעים לקבל לשון-הרע². אלא עלינו ליתן דעתנו על השמועות המגיעות אלינו ולהתבונן, איך נוכל כולנו — כל אחד לעצמו והעיר ככלל — להתכונן ולקדם כראוי את פני הפולשים. ואם לא יהיה צורך בדבר, לא נימצא ניזוקים, אם העיר תתקשט בסוסים ובכלי-זין ובשאר הדברים, שיש בהם משום תפארת במלחמה (ועלינו המצביאים הדאגה לפרנסם ולהשגיח עליהם),

[לט] 1. בזכויות ובחובות שבחיים הציבוריים.

[מ] 1. ימיתום או יגלום.

[מא] 1. חמישה-עשר מצביאים היו (ראה פרק עב). 2. השחה נידה סא, א: 'אמר רבא: לשון הרע זו, אף-על-פי שלקבלה לא צריך, לחוש לה צריך'.

ואם נשלח שליחים אל הערים³ לשם ריגול, או נעשה כל דבר אחר, שייראה כמועיל. לקצת מדברים אלו כבר דאגנו, ואנו נביא לפניכם כל מה שיוודע לנו.

משאמר המצביא כדברים האלה, עמדו הסיראקוסים מהאסיפה.

מב בינתיים כבר היו האתונאים עצמם וכל בעלי-בריתם כנוסים בקרקירה. ובראשונה ערכו המצביאים מסקר של צבאותיהם וקבעו את סדרי עגינתם וחנייתם. והם חילקו את הצבא לשלושה ראשים וייחדו בגורל לכל חלק מצביא אחד, כדי שלא יצטרכו להפליג יחדיו, למנוע מחסור במים ובנמלים ובצורכי-מזון כשיגיעו ליבשה, וכדי שיהיו מסודרים יותר ונוחים יותר לשליטה, כשהיו נתונים חלקים-חלקים למרותו של מצביא מיוחד. אחר-כך שלחו לפניהם שלוש אניות לאיטליה ולסיקליה לברר איזו עיר מהערים תקבל אותם. והאניות הללו נצטוו לחזור ולהקביל את פניהם, כדי שיעמדו על הדבר לפני שיגיעו לחוף.

מג אחר הדברים האלה הרימו האתונאים עוגן והפליגו מקרקירה לסיקליה. היו להם 134 טריארות בסך-הכל ושתי אניות רודיות בעלות חמישים משוטים. מאה טריארות היו אטיות, ומהן שישים מהירות והאחרות ספינות מובילות-חיילים; שאר האניות היו של הכיאים ושל בעלי-הברית האחרים. מספר ההופליטים כולם היה 5,100, ומהם 1,500 אתונאים מרשימת הפקודים¹ ו-700 תיטים², ששימשו חיילים באניות; והאחרים היו מבעלי-הברית, שהשתתפו במסע; מקצתם מהמדינות הכפופות להם ומקצתם ארגיאים, 500 במספר, ומאנטינאים ושכירי-מלחמה, 250 במניין. מניין הקשתים כולם עלה 480, 80 מהם היו פרתים; קלעים רודיים — 700, ו-120 קלי-זין מהמיגארים הגולים, ואניה אחת מובילה סוסים ובה שישים פרשים.

מד כזו היתה השיטת הראשונה, שפרשה לסיקליה. ואליה נתלוו שלושים ספינות מובי-לות-תבואה, ובהן אופים, חרשי-אבן וחרשי-עץ וכל כלי-מלאכה לבניין חומות. גם מאה סירות ליוו בעל-כורחן¹ את השיטת יחד עם ספינות-המשא. גם הרבה אניות-משא וסירות אחרות שטו עמהם בטובתן לשם מסחר. כל אלה חצו אז יחדיו מקרקירה את המפרץ האיוני. הם הגיעו אל כף איאפיגיה ואל טאראס ואל כל מקום שהוא, כפי שנודמן לה לכל אניה ואניה, ומשם שטו לאורך חוף איטליה. הערים האיטלקיות לא התקינו להם שוק ולא נתנו להם לבוא לתוכן, אך הם סיפקו להם מים ומקום-עגינה; טאראס ולוקרוי מנעו מהם גם זאת. לסוף הגיעו לריגיון, כף של איטליה. כאן נתקבצו כבר כולם, ומאחר שלא קיבלו אותם לתוך העיר, הקימו להם מחנה מחוץ לעיר על אדמת המקדש של ארטמיס², כאן גם התקינו להם הריגינים שוק.

3. הערים היחניות שבסיציליה.

[מג] 1. רשימת האזרחים הכשרים לעבודת-הצבא משלושת המעמדות העליונים. 2. בני המעמד הרביעי (בעיקר שכירי-יום); כרגיל שימשו כשייטים (מכים במשוט).

[מד] 1. בפקודת המדינה (הסירות היו שייכות לאנשים פרטיים). 2. אלת הציד.

הם גררו את האניות על החוף ופינו לבם למנוחה. הם גם באו בדברים עם הריגינים ודרשו מהם לעזור לליאונטינים, לפי שגם הם כאלקידים כמותם. אך הם השיבו, שלא יתנו ידם לשום צד, אך הם יעשו כל מה שיחליטו עליו שאר האיטאליזטים³. המפקדים האתונאים נתנו אז דעתם על מצב העניינים בסיקליה והחלו מעיינים מהי דרך הפעולה הטובה ביותר שיבזרו להם. בינתיים ציפו גם לבואן של האניות, אשר שלחון לפנייהם לאגסטה, כיוון שרצו לדעת, אם באמת נמצא הכסף, שעליו סיפרו השליחים באתונה⁴.

מה בתוך כך הגיעו לסיראקוסים ידיעות ברורות ממקומות רבים ומהמרגלים, שאניות האתונאים עוגנות בריגיון, והם החלו להתכונן למלחמה בכל לבם ונפשם, ושוב לא פקפקו בדבר: שלחו חילות משמר לאחדות מערי הסיקלים¹, לאחרות² — צירים, והכניסו חילות-מצב במבצרים שבתחום סיראקוסאי. בעיר עצמה ערכו מיפקד של כלי-הנשק והסוסים לראות אם הכל כתיקנו. וגם את שאר הדברים הכשירו מתוך ציפיה למלחמה קרובה, הממשמשת ובאה.

מו שלוש האניות, שנשלחו לפנייהם לאגסטה¹, באו בינתיים אל האתונאים שבריגיון והודיעו, שמכל הכסף, שהאגסטים הבטיחו, נמצאו בעין שלושים פיכר בלבד. מיד נפלה רוחם של המצביאים על שנכזבה תוחלתם כבר בתחילת מעשיהם ועל סירובם של הריגינים לצבוא עמהם — הראשונים, שהאתונאים ניסו לשדלם, והדעת נתנה שלא ימאנו, לפי שהיו קרוביהם של הליאונטינים ורחשו תמיד ידידות לאתונאים. אמנם, ניקיאס ציפה לידיעות אלו מאגסטה, אך שני המצביאים האחרים² היו כנדר-המים. כי האגסטים הערימו בשעתם על השליחים האתונאים הראשונים, שבאו אליהם לבדוק את עניין הכסף. הם הכניסו אותם למקדש אפרודיטי שבאריפס³ והראו להם את תרומות-הקודש — גביעים ומזרקייין ובזיכי קטורת וכלים רבים אחרים. כולם של כסף היו, ואף-על-פי ששווים במעות היה מועט, נראו לעין כיקרי-ערך. הם אף ארחו את צוותי הטריארות בבתים פרטיים, וכל מארח הציג לפנייהם כשלו כלי-שתייה של זהב ושל כסף, שאספום מאגסטה ושאלום מהערים המוקפות לה, יווניות ופיניקיות כאחד. והואיל וכולם השתמשו על-פי רוב באותם כלים עצמם, ובכל מקום נראו כלים מרובים, היה הדבר לפלא בעיני האתונאים מצוותי הטריארות, וכשחזרו לאתונה, הפיצו את השמועה שראו אוצרות מרובים. ואלה שרומו בעצמם ופיתו גם אחרים להאמין בדבר, גונו רבות על-ידי החיילים, כשנפלה ההברה שאין כסף באגסטה. המצביאים, מכל מקום, החלו נועצים ביניהם כשים לב לנסיבות החדשות.

3. היוונים שבאיטליה התחתית. 4. ראה פרק ח.

[מה] 1. לערים הכפופות להם. 2. לערים העצמאיות.

[מו] 1. ראה פרק מב. 2. אלקיביאדים ולאמאכוס. 3. ממערב לאגסטה (בצפון-מערב האי).

ספר שישי

מז דעתו של ניקיאס היתה, שעליהם לשוט עם כל ציים על סלינוס, שעליה בייחוד נש-
תלחו. ואם האגסטים יספקו כסף לצורכי כל הצבא, יוועצו ביניהם בהתאם לתנ-
אים החדשים; ואם לאו, יתבעו מהם לפרנס את שישים האניות שביקשו¹, וישארו
במקום עד שהסלינונטים ישלימו עם האגסטים בטובתם או בעל-פֹּרָחם. אחר-כך
ישוטו על פני שאר הערים, יפגינו את כוחה של עיר האתונאים, יפרסמו את מסי-
רותם לידידיהם ולבעלי-בריתם ויפליגו לביתם, אלא אם כן תבוא לידם תוך זמן קצר
ובמפתיע הזדמנות להועיל לליאונטינים או להעביר על צדם אחת הערים. אך אל להם
להכניס את העיר בסכנה תוך כדי בזבוז כספה שלה.

מח אך אלקיביאדיס אמר, שאין להם לחזור בבושת-פנים ובידיים ריקות לאחר שהפליגו
בחיל גדול כזה; אלא עליהם לשלוח כרוזות לכל הערים¹, חוץ מסלינוס וסיראקוסאי,
ולנסות דברים גם אל הסיקלים, להטות מקצתם מאחרי הסיראקוסים ולעשות מקצתם
לידידיהם, כדי שיספקו להם מזון וחיילים. אך קודם כל עליהם לפייס את המסינים,
כי עירם יושבת על אם-הדרך והיא הברית של סיקליה, והיא תשמש נמל נוח לצבאם
ותחנת-תצפית² מצוינת. ולאחר שיעבירו על צידם את הערים וידעו מי ומי הם
העומדים לימינם במלחמה, יפשטו ידם בסיראקוסאי ובסלינוס, אלא אם כן תשלים
זו³ עם האגסטים, וזו⁴ תתן להם להחזיר את הליאונטינים לבתיהם.

מט אך לאמאכוס אמר, שעליהם לשוט מיד על סיראקוסאי ולעשות מלחמה בכל המהירות
על-יד העיר ממש, כל עוד שאינם מוכנים והם מבוהלים ביותר. כי כל צבא מפיל
אימה בתחילה, אך אם הוא מתמהמה לפני שהוא נראה לעין הרי רוחם של בני האדם
חוזרת אליהם, והם בזים לו, כשהוא מתגלה לעיניהם, יותר ממה שהם מפחדים ממנו.
אך אם הוא מתנפל עליהם לפתע, כל עוד שהם מצפים לבואו מתוך חרדה, יתגבר
עליהם ביתר קלות ויטיל עליהם מורא בכול; גם במראהו (כי הוא יראה עכשיו
מרובה ביותר) וגם בצפייתם לסבל המותקן להם, אך יותר מהכל בסכנת המלחמה
התכופה. ויש להניח, שרבים נשארו בשדות, מחוץ לעיר, מתוך שלא האמינו שאנו
נבוא עליהם; וכל עוד הם טרודים בהכנסת רכושם לעיר מהשדות, לא יחסרו לצבאנו
צורכי-מזון, אם ינצח בקרב ויביא את העיר במצור. ואם כך נעשה, לא יצטרפו שאר
הסיקליאטים אל האויב, אלא יעברו על צדנו, ולא ישתהו מתוך שיצפו לראות ידו
של מי תגבר. ועוד אמר לאמאכוס, שלכשיחזרו¹ יצטרכו לעשות את מיגארה²
כמקום חנייה לציים וכנקודת-תצפית, שכן שוממה³ היא ואינה מרוחקת מסיראקוסאי
לא בדרך הים ולא בדרך היבשה.

[מז] 1. ראה פרק ח.

[מח] 1. הערים היוניות שבסיציליה. 2. לפקח על תנועות האויב. 3. סלינוס. 4. סיראקוסאי.

[מט] 1. לאחר ההתקפה הראשונה על סיראקוסאי (רק האניות תחזורנה, אך הצבא יצור על העיר).

2. מצפון לסיראקוסאי. 3. היא נהרסה בימי גלון עלידי הסיראקוסאים (ראה פרקים ד, צד).

נ כך אמר לאמאכוס, ואף-על-פי-כן הצטרף הוא עצמו¹ לדעתו של אלקיביאדים. אחר הדבר הזה שט ועבר אלקיביאדים באניתו² שלו למסיני ונשא-ונתן עמהם על כריתת ברית. אך הוא לא הצליח לשדלם, כי הם השיבו לו שלא יקבלוהו לתוך העיר, אך יתקינו להם שוק מחוץ לעיר, ואז חזר ושט לריגיון. מיד מילאו המצביאים שישים אניות מכלל הצי, לקחו עמהם צורכי-מזון ושטו לאורך החוף לנאכסוס; את שאר הצבא ואחד המצביאים השאירו בריגיון. משקיבלום הנאכסים לתוך עירם, שטו לעבר קאטאני. אך הקאטאנים לא קיבלום (כי היו שם אנשים, שנטו אחר הסיראקוסים), והם שמו פניהם לנהר טיריאס³. לאחר שלנו שם, שטו למחרת אל סיראקוסאי, כשכל אניותיהם ערוכות בטור אחד, חוץ מעשר, שנשלחו לפניהם לשוט אל הנמל הגדול⁴ ולתור ולראות אם הורדו בו אניות לים, ולהכריז מהאניות, לאחר שישוטו ויגיעו לשם, שהאתונאים באים להחזיר את הליאונטינים לארצם לפי הברית והקירבה שביניהם; ולפיכך יש להם לליאונטינים שבסיראקוסאי לצאת אל האתונאים ללא פחד כאל ידידיהם ואנשי חסדם. לאחר שהכריזו הכרזה זו, סקרו את העיר ואת הנמלים ואת טיב הארץ, שתשמש להם בסיס לפעולות המלחמה, וחזרו ושטו לקאטאני.

נא כשנתכנסה האספה, לא הסכימו הקאטאנים לקבל את הצבא לעיר, אך הם הזמינו את המצביאים להיכנס ולומר את אשר בפיהם, אם רצונם בכך. בשעה שאלקיביאדים דיבר ודעתם של אנשי העיר היתה נתונה לאספה, פרצו החיילים עצמם בסתר שער קטן אחד, שלא היה קבוע יפה בחומה, נכנסו לעיר והילכו בתוך השוק. כשראו הקאטאנים הללו, שנטו אחר הסיראקוסים, את הצבא בפנים, התחמקו מיד בבהלה מן העיר, אך הם לא היו מרובים. שאר האזרחים נמנו וגמרו לכרות ברית עם האתונאים, ואף אמרו להם להביא את שאר הצבא מריגיון. אחר הדבר הזה פרשו האתונאים לריגיון ועקרו משם עם כל צבאם לקאטאני. משהגיעו לכאן, החלו מיד להקים להם מחנה.

נב ושמועות הגיעו לאתונאים מקאמארינה, שאם ילכו לשם, יתחברו הקאמארינים אליהם, ושהסיראקוסים ממלאים צי. הם פרשו אפוא תחילה עם כל צבאם לאורך החוף לסיראקוסאי, ומשלא מצאו שם כל אניות מלאות, המשיכו דרכם לאורך החוף לקאמארינה, וכשעלו על החוף שלחו כרוז לפניהם. אך הקאמארינים לא קיבלום ואמרו, שנתחייבו בשבועה לקבל את האתונאים רק אם יבואו באניה אחת בלבד, אלא אם כן ישלחו הם עצמם לקרוא לאניות מרובות יותר. האתונאים הפליגו אז משם בידיים ריקות. בדרכם נחתו על חלק מחוף סיראקוסאי ובזזו בז. אך משחשו פרשים סיראקוסים לעזרה והרגו קלי-זין אחדים, כשהם מפוזרים, חזרו לקאטאנה.

[נ] 1. אך לא ניקיאס. 2. בטריאירה, שהוא עצמו התקינה כטריאירארכוס. 3. בקירבת ליאונטינוי. 4. של סיראקוסאי (היו לה לסיראקוסאי שלושה נמלים).

נג כאן מצאו את האניה סאלאמיניה¹, שבאה מאתונה בגלל אלקיביאדים — לצוות עליו לחזור לביתו ולהצטדק על הדברים, שהעיר מאשימה אותו בהם — ובגלל חיילים אחדים אחרים, שמקצתם הואשמו בחילול המיסטריות, כפי שהלשינו עליו ועליהם כאחד, ומקצתם גם במעשה ההרמות. כי לאחר שהשייטת הפליגה, המשיכו האתונאים לבלוש ביתר מרץ אחרי המעשים, שנעשו בענייני המיסטריות וההרמות. הם לא בדקו את המסורות, אלא קיבלו כל דבר מתוך חשד, ובשל האמון, שנתנו באנשים רשעים, תפסו אנשים ישרים במאוד מבין האזרחים וחבשום. כי הם חשבו למועיל יותר להתחקות על שורשי הדבר ולגלות את החייבים, משיזופה ללא חקירה מדוקדקת אדם, שנאשם על-ידי מלשין בן-בליעל, ואף אם הוא מוחזק לישר-דרך. כי הדימוס, שידע מפי השמועה, שרודנותם של פייסיסטראטוס ובניו היתה בסופה קשה ואכזרית, ולא עוד אלא שהיא לא נתבטלה על-ידיהם ועל-ידי הארמודיוס, כי אם על-ידי הלאקדימונים², היה שרוי תמיד בפחד וכל דבר היה חשוד בעיניו. נד המעשה הנועז של אריסטוגיטון והארמודיוס¹ בא על-ידי מקרה אהבים. ואני אאריך בסיפור מעשה זה ואוכיח, שהיוונים בכללם ואף האתונאים עצמם אינם מספרים דברים מדויקים על רודניהם ואף לא על מקרה זה עצמו.

אחרי פייסיסטראטוס, שמת² מתוך זיקנה בעודו רודן, החזיק בשלטון היפיאס, בנו בכורו, ולא היפארכוס, כפי שרבים סוברים. הארמודיוס היה אז עלם יפה בעצם פריחתו, וחושקו היה אריסטוגיטון, אזרח מהמעמד הבינוני שבעיר. היפארכוס בן פייסיסטראטוס ניסה דברים אל הארמודיוס, אך הוא לא נתפתה לו, אלא הלך וסיפר דברים עליו באזני אריסטוגיטון. והלה היה מיצר מאוד, כדרך החושקים, ומאחר שנתיירא מתקיפותו של היפארכוס, שמא ימשכנו אליו בחזקה, החל מיד מחבל תחבולות, ככל שמגעת ידו של אדם במעמדו, לבטל את הרודנות. בתוך כך ניסה היפארכוס שוב דברים אל הארמודיוס, אך גם הפעם לא עלה בידו לפתותו. ואף-על-פי שלא רצה לבוא עליו בזרוע, התכוון להעטות עליו חרפה באיזו דרך סמויה, כאילו לא על כך נענש. כי הוא לא הכביד את ידו על המוני העם, אלא נהג את שררותו בלא דופי. ובאמת שקדו הללו³ יותר מכל הרודנים על האצילות ועל התבונה במשך זמן רב. ואף-על-פי שגבו מהאתונאים רק אחד מעשרים מתנובת שדותיהם, קישטו יפה את עירם, לחמו בהתמדה את מלחמותיהם, וסיפקו קרבנות לבתי-המקדש. בדברים רבים התנהגה העיר בעצמה⁴ לפי החוקים הקיימים מלפנים, אלא שהרודנים דאגו לכך, שאחד משלהם ייבחר תמיד למשרות⁵ המדינה. בין אלה מהם ששימשו כארכונים

[נג] 1. ראה ג, לג בהערה. 2. בשנת 510.

[נד] 1. בשנת 514 (ראה א, כ). 2. כנראה, בשנת 527. 3. הפייסיסטראטידים. 4. בלי התערבותם של הרודנים. 5. בעיקר למשרת הארכונאט. באתונה היו בוחרים מדי שנה בשנה תשעה ארכו-

לשנה באתונה היה גם פייסיסטראטוס, בן היפיאס הרודן. הוא נקרא על שם סבו, וכשימש ארכון הציב את מזבח שנים-עשר האלים, זה המזבח שבשוק, ועוד מזבח אחר במקדש אפולון הפיתי⁶. כשהוסיף הדימוס של האתונאים לאחר כך על אורך המזבח שבשוק, מחק את כתובתו. אך את הכתובת שעל מזבח אפולון הפיתי ניתן לראות גם עכשיו באותיותיה המטושטשות, וזה לשונה⁷:

זֶה בֶּן הֵיפִיאָס פִּיִּסְטָרַטוֹס תוֹךְ מְקֹדֶשׁוֹ שֶׁל אֶפּוֹלוֹן
זאת המצבת הקים – לוֹ לְמִזְבֶּחַת שֶׁלְטוֹן.

נה ואני מחזיק בדעה זו, שהיפיאס הגיע לשלטון כבכורו של פייסיסטראטוס, מפני שאני יודע זאת מפי השמועה ביתר בירור מאחרים¹, וכל אדם יכול לעמוד על הדבר על-פי העדות הבאה. מכל בניו המיוחסים של פייסיסטראטוס היו רק להיפיאס לבדו ילדים, כפי שכתובת המזבח² מציינת, ואף במצבת-הזיכרון על מעשי העוול של הרודנים, שהוקמה באקרופוליס של אתונה, לא פורש שהיו להם ילדים לתיסאלוס או להיפארכוס, אך על היפיאס כתוב, שהיו לו חמישה ילדים, שנולדו לו ממירסיני בת קאליאס, בן היפרוכידאס. ומדרך הארץ הוא, שהבכור ישא אשה תחילה. ובאותה מצבת-זיכרון עצמה נכתב שמו ראשונה אחרי שם אביו, וגם דבר זה מדרך הארץ הוא, שכן היה הוא הקשיש שבהם אחרי אביו, והוא היה הרודן. ולא עוד אלא שכמדומה אני, שהיפיאס לא היה מצליח לעולם לתפוס מיד בקלות את הרודנות, אילו מת היפארכוס, כשהוא מחזיק בשלטון, ואילו צריך היה לכוון שררותו בו ביום. אך ידו גברה בשל המורא, שהאזרחים היו למודים בו מבתחילה, והקפדנות, שבה נהג בשו-מרי ראשו השכירים ושפע הביטחון שהקיפו, ולא אבד לבו כדרך אח צעיר, שלא היה רגיל ומנוסה תחילה בשלטון. אך נפל הדבר, שהיפארכוס, שנתפרסם בשל סופו המר, יצא לו לאחר זמן אף השם של רודן³.

נו נחזור לענייננו. לאחר שהארמודיוס השיב פניו ריקם, ביזה אותו היפארכוס, כפי שגמר בדעתו. הם¹ הזמינו את אחותו הבתולה לבוא ולשאת טנא² באחת התהלוכות, ואחר-כך דחו אותה ואמרו, שלא הזמינו אותה כל עיקר, שכן אין היא ראויה לכך³. היטב חרה לו הדבר להארמודיוס ובגיננו התמרמר אריסטוגיטון עליו עוד יותר. והם ערכו יחד עם אלה שעתידים היו להשתתף בהתנקשות את כל פרטי המעשה; אלא שהם

נים (מושלים). 6. 'הפיתי' הוא כינוי לאפולון על שם מקדשו בפיתו (דלפוי). 7. תרגום ש. שפאן.

[נה] 1. נראה, שהמחבר היה קרוב למשפחת הפייסיסטראטידים. 2. שבמקדש אפולון הפיתי. 3. השם, שהוא היה הרודן.

[נו] 1. היפארכוס ואחיו הרודן (או היפארכוס וידידיו). 2. הסלים היו מלאים תאנים. 3. הכבוד הזה ניתן רק לתושבי אתונה המיוחסים.

המתינו עד בוא חג הפאנאטיניאָות הגדולות⁴, היום היחיד⁵, שבו ניתן לאזרחים מזוינים, לאלה העתידים להשתתף בתהלוכה, להתכנס יחד בלי לעורר חשד. הם עצמם⁶ היו צריכים להתחיל בדבר, והאחרים היה להם לבוא מיד לעזרתם ולהתקיף את שומרי־הראש⁷. הקושרים לא היו מרובים מטעמי ביטחון; כי הם ציפו, שגם אלה שלא באו בסודם תחילה, יבקשו ליטול חלק מיד בשחרור עצמם, כיוון שנשק בידם, אף אם רק מועטים נלבד ימלאם לבם לבצע את הדבר.

נז כשהגיע החג, ערך היפיאס מחוץ לעיר, במקום הקרוי קראמיקוס¹, בלווית שומרי־הראש את פרטי סדר התהלוכה. והארמודיוס ואריסטוגיטון צעדו קדימה, כשהב אווזים פגיון, לעשות מעשיהם. אך משראו אחד מאנשי־סודם משוחח בידידות עם היפיאס (כי היפיאס היה נמצא לכל דורשיו), נפל עליהם פחד, וסברו שהלשינו עליהם ושעומדים לתפסם מיד. אך הם ביקשו להתנקם תחילה, אם תהא ספיקה בידם, באותו אדם שציער אותם² ואשר בעטיו סיכנו נפשם, והם מיהרו ויצאו דחופים כמות שהם לתוך שערי־העיר ונתקלו בהיפארכוס על־יד המקום הקרוי ליאוקוריאון³. ומיד הסתערו עליו, בלי שפנו כה וכה, בחימה שפוכה, זה בקנאת אהבתו וזה בכאב כבוד שחולל, הפוהו הפה ופצוץ והרגוהו. אריסטוגיטון נמלט לשעה מידי שומרי־הראש, כשההמון נזעק למקום, אך לאחר־כך נתפס ומת מיתה מנוולת. אך הארמודיוס נהרג מיד בו במקום.

נח כשהוגד הדבר להיפיאס בקראמיקוס, לא הלך אל מקום המעשה, אלא פנה מיד אל ההופליטים שבתהלוכה, עד שלא ירגישו בנעשה, כי הם היו מרוחקים ממנו במקצת. הוא הראה להם מקום מסוים וציווה עליהם ללכת לשם בלי הנשק, כשהוא מעמיד פנים, כאילו לא אירע כלום. והללו הלכו לשם וסבורים היו שיאמר להם דבר־מה, אך הוא ציווה על השומרים לסלק את הנשק ובירר מיד מהם אותם אנשים, שהיו חשודים בעיניו, וכל אותם שפגיון נמצא ברשותם; כי הם היו רגילים לערוך את התהלוכה במגן ורומח בלבד.

נט התנכלותם של הארמודיוס ואריסטוגיטון תחילתה אפוא בעלבוננו של אוהב וסופה התנקשות פזיזה מתוך פחד־פתאום. אחר הדבר הזה כבדה ידה של הרודנות על האתונאים. והיפיאס, שהיה שרוי עתה באימה יתרה, הוציא להורג רבים מהאזרחים, ואף החל מסתכל לצד חוץ לראות, אם ימצא לו אי־שם מקום מקלט, כשיבואו הדברים

4. חג זה היו חוגגים באתונה בשליש האחרון של חודש הקאטומביאון (יולי־אבגוסט) בכל שנה אולימפית שלישית. הפעם היה זה באולימפיאדה ה־66 (שנת 514). 5. החג הזה היה נמשך ימים אחדים, אך יום התהלוכה נחשב כעיקרו של החג. 6. אריסטוגיטון והארמודיוס. 7. שומרי־ראשו של הרודן.

[נז] 1. שוק היוצרים (יוצרי כלי־חרס). 2. היפארכוס. 3. ראה א, כ בהערה.

[נח] 1. הנוהג היה, שהחיילים היו מקשיבים לדברי המנהיגים כשהם בלתי־מזוינים.

לידי חילופים. מכל מקום נתן אחר הדברים האלה את בתו אַרְכְּדִיקִי לאשה לאִיאֲנִי־טִידִים בן הַיְפּוֹקְלִים, רודן לַאֲמַפְסָאקוֹס¹ — אתונאי ללאמפסאקי!² — שכן ידע, שחשובים הם במאוד אצל המלך דריווש. ומציבה שלה נמצאת בלאמפסאקוס ועליה כתובים דברים אלו:

את אַרְכְּדִיקִי הִבַּת לְהִיפִיאס, הַטֹּב בְּדוֹרָהוּ,
בֵּין הַיּוֹנִים, בֵּין כָּלֶם, זֶה הָעֶפֶר יִכְסֶה.
בַּעַל וְאָב, גַּם אַחִיקָה, בְּנִיקָה, רָדוּ וּמָשְׁלוּ,
אָפֶס לֹא זָחָה דַּעְתָּהּ, רַחֵב לֹא בָא אֶל לְבָהּ³.

היפיאס רדה באתונאים עוד שלוש שנים, ובשנה הרביעית⁴ מוגר שלטונו על־ידי הלאקדימונים וְהַאֲלֶקְמַאֲוִנִידִים הגולים⁵, והוא הלך לו בכוח האמנה לסיגיאון⁶, ומשם לאִיאֲנִיטִידִים בלאמפסאקוס, ומשם אל המלך דריווש. לאחר עשרים שנה עלה משם יחד עם הפרסים על מאראתון, כשכבר היה זקן.

ס הדימוס¹ של האתונאים נתן דברים אלו אל לבו והעלה בזכרונו כל מה שידע עליהם מפּי השמועה, ולפיכך נהג קשות ובחשדנות באותם שהואשמו בחילול המיסטריות; וכמדומים היו, שהכל נעשה מתוך קשר המכוון להקים משטר אוליגארכי ורודני. בשל חרונם הגדול של האתונאים על כך כבר היו חבושים אנשים מרובים וחשובים בבית־הסוהר, ולא נראה כל קץ לדבר, אלא כל יום ויום הוסיפו אכזריות על אכזריות, ואנשים מרובים עוד יותר נכלאו. לסוף נתפתה אחד האסירים², שהוחזק כחייב העיקרי בדבר, על־ידי אחד מחבריו לכלא להודות באשמתו (ואפשר שהיה מן האמת בהודאת פיו, ואפשר שלא היו דברים מעולם, כי שתי ההשערות כאחת רווחו אז. אך איש לא ידע בבירור, לא אז ולא לאחר־מכן, מי היו עושי המעשה הזה). הלה דיבר אליו ופייסו, שמן הצורך הוא להציל עצמו על־ידי הודאה והשגת חנינה, אף אם ידו לא היתה במעל הזה, ולבטל מן העיר את החשדנות השוררת בה; כי הצלתו בטוחה ביותר, כשיוודה באשמתו ויקבל חנינה, מאשר אם יכחישנה ויועמד לדין. והלה הודה אז באשמתו שלו במעשה ההרמות ומסר גם את שמותיהם של אחרים, שידם היתה עמו. והדימוס של האתונאים שמח על שגילו סוף־סוף את האמת, כפי שסבורים היו; כי בתחילה חרדו ודאגו, שמא לא יוודע להם, מי הם המתנכלים לדימוקראטיה שלהם. והם שחררו מיד את המסור ועֲמו את אלה שלא הלשין עליהם, והושיבו בתי־דין על אלה, שהואשמו על ידיו, הוציאו להורג את כל אלה שהיו

[נט] 1. בצפון חוף אסיה־הקטנה (על־יד מיצר הדארדאנלים). 2. המחבר מדבר כאן מנקודת־מבט של זמנו. בימי היפיאס לא היתה עוד גאחת האתונאים על עצמם גדולה כל־כך. 3. תרגום ש. שפאן. 4. בשנת 510. 5. ראה הירודוטוס ה, סב ואילך. 6. במבוא הדארדאנלים (מדרום ללאמפסאקוס); ראה הירודוטוס ה, צד.

[ס] 1. המשך פרק נג. 2. הנואם אנדוקידים (נאומו בעניין זה נשתמר).

חבושים וגזרו פסק-דין של מוות על אלה שהספיקו להימלט ואף הבטיחו פרס של כסף להורגיהם. ועם כל זאת לא נתברר, אם אותם שנענשו לא היו חפים מפשע. אך העיר בכללותה, מכל מקום, נמצאה נשכרת בבירור³.

סא האתונאים, שהוסתו על-ידי אויביו של אלקיביאדים, אותם שהתקיפוהו גם לפני שהפליג, נתמלאו חימה ושנאה כנגדו. והואיל ודימו בנפשם, שנתבררה להם האמת בדבר ההרמות, היו משוכנעים עוד יותר שגם חילול המסטריות, שהואשם בו, נעשה על-ידו מתוך אותה מטרה עצמה ומתוך הקשר, שקשר על הדימוס. שכן נזדמן הדבר וגייס לא-גדול של הלאקדימונים התקדם עד האיסתמוס — שעה שהם היו הומים ומהמים בדברים אלו — מתוך הסכם עם הבויאוטים. ולכן דימו בנפשם, שהם באו לפי השתדלותו של אלקיביאדים ולפי התנאים שעשו ביניהם, ולא לשמם של הבויאוטים; ושאלו לא היו מקדימים הם עצמם ותופסים את האנשים על סמך המלשינות, היתה העיר מוסגרת בידי האויבים. ובאמת הם אף בילו לילה אחד בתחום מקדש תיסבס¹ שבתוך העיר, כשכלי-זינם עליהם. באותו זמן עצמו נחשדו ידידי אלקיביאדים שבארגוס, שהם מתכוונים לתקוף את הדימוס. ולפיכך מסרו אז האתונאים לדימוס של הארגיאים את בני-התערובות של הארגיאים, שהיו מופקדים באיים², על מנת שיעשו בהם כלה. וכך נערמו מכל העברים החשדות על אלקיביאדים. ומתוך שהאתונאים ביקשו להעמידו בדין ולהרגו, שלחו, כאמור, את האניה 'סאלאמיניה' בשבילו ובשביל האחרים שהלשינו עליהם. והפקודה שניתנה היתה לצוות עליו ללכת אחריהם כדי ללמד זכות על עצמו, אך לא לאסרו. כי הם נזהרו, שלא להטיל מבוכה בקרב חייליהם בסיקליה ולא להסיח דעתם מהאויב; ובייחוד, מפני שרצו שהמאנטינאים והארגיאים יישארו במקומם, שכן סבורים היו שלמענו שודלו להשתתף במסע. וכך הפליגו מסיקליה הוא ואלה שהואשמו יחד עמו באניתו שלו בלוויתה של האניה סאלאמיניה כדי לחזור, כביכול, לאתונה. אך כשהגיעו לארץ התוריים³, לא הלכו עוד אחריה, אלא ירדו מאנייתם ונעלמו, כי הם פחדו לפרוש לביתם ולעמוד למשפט על לשון-הרע. זמן מה חיפשו אנשי סאלאמיניה את אלקיביאדים ואת האנשים אשר עמו, אך הואיל ולא נמצאו בשום מקום, עמדו והפליגו לביתם. ואלקיביאדים, שנעשה מעתה גולה, חצה זמן לא רב לאחר-מכן בסירה את הים מתוריא³ לפילופונים. והאתונאים דנו אותו ואת חבריו שלא בפניהם וחייבום מיתה.

סב אחר הדברים האלה חילקו שני המצביאים האתונאים¹, שנשארו בסיקליה, את צבאם לשניים, וכל אחד מהם קיבל חלק אחד בגורל, והפליגו עם כל צבאם לסלינוס ול-

3. כי חדלו לחשוד זה בזה.

[סא] 1. גיבורה האגדי הגדול של אטיקה ומלכה. 2. ראה ה, פד. 3. בדרום לוקאניה (איטליה), לחוף המפרץ הטארנטי.

[סב] 1. לאמאכוס וניקיאס.

אֶגְסְטָה, שֶׁכֵּן רָצוּ לַדַּעַת, אִם הָאֶגְסְטִים יִתְּנוּ אֶת הַכֶּסֶף שֶׁהִבְטִיחוּ וְאֵף לְבַדּוֹק אֶת מִצְבַּ
הָעֲנִיִּינִים בְּסֻלִּינוֹס וּלְבַרֵּר אֶת דְּבָרֵי הָרִיבוֹת שֶׁבִּינִיהֶם לְבֵין הָאֶגְסְטִים. הֵם שָׁטוּ לְאוֹרֶךְ
הַחוּף, כְּשִׁיקְלִיָּה — כְּלוֹמֵר אוֹתוֹ חֶלֶק הַחוּף הַצּוֹפֶה פָּנֵי הַמִּפְרָץ הַתִּירְסִינִי² — לִשְׁ-
מֵאלֶם³, וְהִגִּיעוּ לְהִימָרָה, הָעִיר הַיּוֹנִית הַיְחִידָה בַּחֶלֶק זֶה שֶׁל סִיקְלִיָּה; וּמֵאַחֵר שֶׁהִי-
הִימָרִים לֹא קִיבְּלוּ אוֹתָם, הִמְשִׁיכוּ לִשְׁטוֹת לְאוֹרֶךְ הַחוּף⁴. בְּדֶרֶךְ שִׁוּטָם לָכְדוּ אֶת
הַיִּקְאָרָה⁵, עֵיירָה סִיקְאִנִּית בְּאֵמֶת, אֵךְ עִם כָּל זֹאת צִוְּרַת לְאֶגְסְטִים⁶. הִיא שְׂכָנָה
לְחוּף הַיָּם. הָאֲתוֹנָאִים כָּבְשׁוּ אֶת הַתּוֹשְׁבִים לְעִבְדִּים וְאֶת הָעִיר מִסְּרוּ לְאֶגְסְטִים,
שֶׁמִּקְצַת פְּרִשִּׁיהֶם הִתְחַבְּרוּ עִמָּהֶם עֲכָשִׁיו. חִיל־הִיבְשָׁה שֶׁלָּהֶם חֹזֵר אִזּוֹ דֶּרֶךְ גְּבוּל
הַסִּיקְלִים לְקֵאֲטָאֲנִי, וְאִילוֹ אֲנִיּוֹתֵיהֶם שָׁטוּ מִסְּבִיב, כְּשֶׁהָן מוֹבִילוֹת אֶת הַשְּׁבוּיִים, עַד
שֶׁהִגִּיעוּ לְקֵאֲטָאֲנִי. אֵךְ נִיקִיאָס שָׁט מִיד מֵהִיקְאָרָה לְאֶגְסְטָה, וּלְאַחֵר שֶׁנִּשְׁאַ-וֹנֶתָן
עִמָּהֶם עַל שֶׁאֵר הָעֲנִיִּינִים וְקִיבְּלוּ שְׁלוֹשִׁים כִּיכָר, חֹזֵר וּבָא לְצַבָּאוֹ. וְאֶת הָעִבְדִּים מָכְרוּ
וְקִיבְּלוּ בַּמַּחִירָם מֵאֵה וְעֶשְׂרִים כִּיכָר. הֵם אֵף שֶׁלְּחוּ שְׁלִיחִים לְבַעֲלֵי-בְרִיתָם הַסִּיקְלִים
וּבִיקְשׁוּ מֵהֶם לְשִׁלּוֹחַ לָהֶם צַבָּא. וְעַם מַחְצִית צַבָּאָם בָּאוּ עַל הַיִּבְלָה הַגְּלִיאֲטִית⁷, עִיר
אוֹיֵבֶת, אֵךְ לֹא לָכְדוּהָ. וְהִקִּיץ כָּלָה.

סג עִם בּוֹא הַחוּרְף הִחֲלוּ מִיד הָאֲתוֹנָאִים מִתְּכוֹנְנִים לַעֲלוֹת עַל סִירָאקוֹסָאִי, וְאֵף הַסִּירָא-
קוֹסִים הִתְכוֹנְנוּ כְּמוֹתָם לָלֶכֶת עֲלֵיהֶם. שֶׁמִּכִּיוֹן שֶׁהָאֲתוֹנָאִים לֹא הִתְקִיפוּם מִיד, בִּשְׁעָה
שֶׁהֵם הָיוּ שְׂרוּיִים בְּבִהְלָה וּבְצַפִּיָּה, הֵלֶךְ וַחֲזֹר אֲלֵיהֶם אוֹמֵץ-רוּחַם מִיּוֹם לְיוֹם; וְכִשְׁ-
הָאֲתוֹנָאִים שָׁטוּ לְאוֹרֶךְ הַחוּף הַצָּפוֹנִי שֶׁל סִיקְלִיָּה וְנִרְאוּ רַק בְּרִיחוֹק-מָקוֹם מִסִּירָא-
קוֹסָאִי, וְאֵף נִכְשְׁלוּ בַּנִּסְיוֹנָם לָלֶכֶד אֶת הַיִּבְלָה בְּכוּחַ כְּשֶׁהִלְכוּ עֲלֶיהָ, בְּזוֹ לָהֶם הַסִּירָא-
קוֹסִים עוֹד יוֹתֵר, וּבִיקְשׁוּ מִמַּצְבִּיָּאֵיהֶם, כְּדִרְכוֹ שֶׁל הַמּוֹן בִּשְׁעָה שֶׁהוּא מִתְּמַלֵּא עוֹז-
רוּחַ, לְהוֹלִיכֵם עַל קֵאֲטָאֲנִי¹, הוּאִיל וְהָאֲתוֹנָאִים אֵינָם עוֹלִים עֲלֵיהֶם. וְהַפְּרָשִׁים-
הַצּוֹפִים שֶׁל הַסִּירָאקוֹסִים הָיוּ דוֹהֲרִים תְּדִיר אֶל מַחֲנֵה הָאֲתוֹנָאִים, מַחְרָפִים מַעֲרֻכוֹתֵיהֶם
וְשׂוֹאֲלִים אוֹתָם, בֵּין שֶׁאֵר דְּבָרִים, אִם בָּאוּ עַל-מִנֶּת לְהִתִּישֵׁב בְּתוֹכָם עַל אֲדַמַּת אַחֲרֵיהֶם
אוּ כְּדִי לְהַשִּׁיב אֶת הַלִּיאֹנִטִינִים אֶל אֲדַמַּתָם שֶׁלָּהֶם.

סד הַמַּצְבִּיָּאִים הָאֲתוֹנָאִים יָדְעוּ כָּל זֹאת, וּלְכֵן בִּיקְשׁוּ לְהַתִּיק אֶת צַבָּא הַסִּירָאקוֹסִים מִן
הָעִיר, רְחוֹק-רְחוֹק כָּל הָאֲפֶשֶׁר, וּבִתּוֹךְ כֵּךְ יִשּׁוּטוּ הֵם עִצְמָם בְּאֲנִיּוֹתֵיהֶם בְּלִילָה
לְאוֹרֶךְ הַחוּף לְסִירָאקוֹסָאִי וְיִתְפָּסוּ לָהֶם בְּשִׁלּוֹם מָקוֹם נוֹחַ לְהִקִּים בּוֹ מַחֲנֵה. כִּי הֵם
הִבִּינוּ, שֶׁלֹּא יוּכְלוּ לַעֲשׂוֹת זֹאת¹, אִם יִנְחָתוּ מֵאֲנִיּוֹתֵיהֶם לְעִינֵי אוֹיֵב הַמוֹכֵן לְקַבֵּל
פְּנֵיהֶם, אוּ אִם יִכִּירוּ בָּהֶם כְּשִׁילְכוּ בְּדֶרֶךְ הִיבְשָׁה. שֶׁהוּאִיל וְלֹא הָיוּ לָהֶם פְּרָשִׁים,
חֲשִׁשׁוּ שֶׁהַפְּרָשִׁים הַסִּירָאקוֹסִים הַמְּרֻבִּים יַחֲבִלוּ קִשּׁוֹת בְּקִלִּי-הַזִּין שֶׁלָּהֶם וּבְכַבּוּדָתָם.

2. הַטִּירְנִי. 3. כְּלוֹמֵר, הֵם שָׁטוּ לְאוֹרֶךְ הַחוּף הַצָּפוֹנִי שֶׁל סִיקְלִיָּה. 4. לְצַד מַעֲרָב. 5. מִמַּעֲרָב
לְהִימָרָה. 6. רָאֵה פָּרָק ב'. 7. מִמַּעֲרָב לְקֵאֲטָאֲנִי (לְרִגְלֵי הַהָר אֲטֵנָה).

[סג] 1. בְּסִיסָם שֶׁל הָאֲתוֹנָאִים.

[סד] 1. לְנַחֲוֹת בְּשִׁלּוֹם.

אך אם יתיקום מן העיר יוכלו לתפוס עמדה, שבה לא ייפגעו על-ידי הפרשים פגיעה של ממש. וגולים סיראקוסים שליווים סיפרו להם על טיב המקום שליד האולימפיים-איאון², שבו החזיקו באמת לאחר-מכן. ולפיכך חיבלו המצביאים תחבולה כזאת, שתהא הולמת את תוכניתם. הם שלחו אדם נאמן עליהם, שהיה מוחזק כידיד גם בעיני המצביאים הסיראקוסים. האיש היה בן העיר קאטאני, והוא אמר להם, שבא אליהם בשליחות אנשים מקאטאני, שהמצביאים הכירוים בשמותיהם וידעו שהם מדורשי-טובתם, שנשארו עדיין בעיר. והוא סיפר להם, שהאתונאים לנים בלילה בעיר, רחוק ממחנם, ואם הסיראקוסים יבואו ביום מיועד כעלות השחר עם כל גייסו-תיהם על הצבא האתונאי, יסגרו הם את השערים על האתונאים שבעירם וישלחו אש באניותיהם, והסיראקוסים יוכלו להתקיף את החיפוף וללכוד בקלות את כל המחנה. כי יש קאטאנים מרובים שיחזיקו על-ידיהם, והם כבר מוכנים לכך, והוא עצמו בא אצלם בשליחותם.

סה ומצביאי הסיראקוסים, שהיו כבר בטוחים בעצמם, ובדעתם היה ללכת על קאטאני גם בלא כך, האמינו באותו אדם בלא חקירה-דרישה וקבעו מיד יום, שבו יבואו לקאטאני, ופטרוהו מלפניהם. בעלי-בריתם מסלינוס וממקומות אחרים כבר היו אצלם¹, והם השמיעו לכל הסיראקוסים להיחלץ למלחמה. לאחר שהשלימו הכנותיהם וקרוב המועד שיעדו לבואם, יצאו למסעם על קאטאני ולנו על נהר סימייתוס שבתחום ליאונטינוי. כיוון שהרגישו האתונאים שהם הולכים ובאים, לקחו את כל צבאם (ובכללם הסיקלים וכל האחרים שנצטרפו אליהם) והעלוהו על האניות ועל הסירות ופרשו בלילה על סיראקוסאי. עם שחר נחתו האתונאים מאניותיהם על החוף מול האולימפיים-איאון לתפוס להם מקום למחנם. באותה שעה עצמה הגיעו גם הפרשים הסיראקוסים ראשונים לקאטאני, וכיוון שהרגישו שכל הצבא האתונאי עקר משם, חזרו על עקבותיהם והודיעו את הדבר לחיל-הרגלים. כולם הפכו אז פניהם וחשו לעזרת העיר.

סו כיוון שארכה להם הדרך לסיראקוסים, הספיקו האתונאים בינתיים להשרות את צבאם ללא הפרעות במקום נוח, שבו יוכלו לפתוח במלחמה בכל שעה שירצו, בלי שהפרשים הסיראקוסים יטרידום הרבה, אם בעצם הקרב ואם לפניו. כי מעבר אחד גדרו בעדם כתלים ובתים ועצים וביצה, ומהעבר השני — שנוניות. הם אף כרתו את העצים שבקרבת מקום, הורידום אל הים והקימו להם חיפוף אצל האניות. ועל-יד דאסקון, מקום-התורפה של המחנה כולו, הקימו בחיפזון מבצר מאבנים שלקטון ומעצים, ואף הרסו את הגשר הנטוי מעל הנהר אָנאפּוס. בשעה שהתקינו כל דברים אלו, לא יצא איש מהעיר להפריעם. הראשונים שבאו עליהם היו הפרשים הסירא-
2. מקדש זבס האולימפי.

[סה] 1. בעלי-הברית נשארו בעיר להגן עליה, ולפיכך יכלו כל הסיראקוסים לצאת על-קאטאני.

קוסיים, אך אחר־כך נתקבץ גם חיל־הרגלים כולו. הם התקרבו תחילה למחנה האתונאים, אבל כיוון שהאתונאים לא יצאו לקראתם, נסוגו לאחר־מכן ולנו מעבר לדרך המוליכה לאֶלֶזֶרֶס.

סז למחרת החלו האתונאים ובעלי־בריתם מתכוננים לקרב. הם נערכו כך: את האגף הימני היוו האַרגִיאים והמאנטינאים, האתונאים — את המרכז, ושאר בעלי־הברית — את שאר קו־החזית. מחצית הצבא שימש חיל־חלוק, והם היו מסודרים שמונה־שמונה בעומק; והמחצית השנייה היתה ערוכה על־יד האוהלים בצורת מרובע חלול, ואף הם היו מסודרים שמונה־שמונה בעומק. ופקודה ניתנה להם להיות עינם פקוחה מרחוק לחוש לעזרה בכל מקום, שבו יהא חלק כלשהו של הצבא נתון במצוקה. ואת נושאי־המטען שמו בתוך חיל־העתודות¹. ואילו הסיראקוסים ערכו את ההופליטים בעומק של שישה־עשר שישה־עשר. הם כללו את כל צבא הסיראקוסים ואת בעלי־בריתם, בעיקר סלינונטים, שבאו לעזרתם. היו להם גם מאתיים פרשים מגֶּלָה ועשרים פרשים וכחמישים קשתים מקאמארינה. את פרשיהם, לא פחות מאלף ומאתיים במניין, ערכו באגף הימני ועל־ידם את נושאי־הכידונים. בשעה שהאתונאים עמדו לפתוח במלחמה, עבר ניקיאס על פני החיילים ועודדם, כל אומה ואומה לעצמה ואת כולם יחד, במלים מעין אלה:

סח 'הוֹ חִיִּילִים, מה צורך יש בדברי־זירוזים מרובים, בשעה שאנו כולנו כנוסים כאן לשם אותה תחרות עצמה? טיבו של צבאנו כשהוא לעצמו מסוגל לעורר ביטחון בלב יותר ממלים יפות, כשצבא חלש בצידן. ומפני־מה לא תהא גדולה תקוותו של כל אחד מאתנו לניצחון, במקום שיש לנו אַרגִיאים ומאנטינאים ואתונאים והטובים שבדרי־האיים¹, ולצידם בעלי־ברית כל־כך מרובים וכל־כך מעולים? ולא עוד אלא שיש לנו עסק ביריבים, שנזעקו כאיש אחד, ואינם חיילים מנוסים כמותנו. גדולה מזו, אין הם אלא סיקליאזטים, שאף אם מלעיבים הם בנו אין בכוחם להתייצב בפנינו, שכן זריותם במלחמה פחותה מהעזתם. וכל אחד יש לו לשים אל לבו גם דבר זה, שאנו רחוקים מארצותינו שלנו, ואין בקרבתנו שום ארץ הרוחשת לנו ידידות, מלבד זו שתרכשוה לכם בחרבכם ובקשתכם. ויודע אני יפה, שאני מעיר אוזנכם על דברים, שהם היפוכם הגמור מאותם דברים, שבהם מלהיבים האויבים את עצמם. כי הם מעוררים עצמם בזאת, שהמלחמה היא על המולדת, ואילו אני מזכיר לכם, שהמלחמה אינה מתחוללת על אדמת המולדת, אלא במקום שלא תוכלו לסגת ממנו בקלות אם לא תנצחו בו; כי פרשיהם ידביקו אותנו בהמון רב. זכרו אפוא את כבוד תהילתכם ובואו על האויבים באומץ־לב, והעלו על דעתכם שהכורח והמצוקה, שבהם אנו נמצאים, איומים הם מהאויבים'.

[סז] 1. במרובע החלול.

[סח] 1. איי הים האגיא.

סט לאחר שעורר את צבאו בדברים אלו, הוליכו ניקיאס מיד לקראת האויב. הסיראקוסים לא ציפו בשעה זו, שיהא להם להילחם מיד. ויש מהם, שאף הלכו לביתם, כיוון שהיו קרובים לעיר. ואף-על-פי שחשו בריצה למקומם, איחרו את המועד, וכך הצטרף כל אחד מהם למחנה הלוחם בכל מקום שנזדמן לו. כי הם לא היו חסרים מסירות והעזה לא בקרב זה ולא בקרבות האחרים, ובאומץ-לבם לא נפלו מאויביהם, ככל שנסיונם עמד להם. אך הואיל והיו חסרים ניסיון, בגד בהם שלא בטובתם גם רצונם הטוב. ואף-על-פי שלא העלו על דעתם שהאתונאים יבואו עליהם ראשונים, והם היו נאלצים להיערך בחיפזון להגנתם, תפסו את נשקם ויצאו מיד לקראתם. בראשונה התגרו ביניהם זורקי האבנים¹ והקלעים והקשתים של שני הצדדים, כשהם מבריחים זה את זה חליפות כמעשה קלי-הזין. אחר-כך הקריבו מגידי-העתידות את הקרבנות המקובלים, והחצוצרות עוררו את ההופליטים ללכת לקרב. והללו יצאו — כלל הסיראקוסים להילחם למולדתם, וכל אחד מהם להצלתו לאלתר ולחירותו בעתיד; והאתונאים יריביהם — להילחם על ארץ נכריה על מנת לעשותה שלהם ולא להביא שואה על ארצם הם לכשינוצחו; הארגיאים ובעלי-הברית העצמאיים — לסייע בידי האתונאים לרכוש להם אותם דברים שלשם באו, ולראות שוב את מולדתם לאחר הניצחון; ובעלי-הברית הנתינים גילו נכונות רבה קודם כל להצלת עצמם לאלתר, דבר שלא היה לו כל סיכוי אלא אם כן ינצחו, ואחר-כך, כבדרך אגב, כדי ששעבודם שלהם יהא קל יותר, אם יסייעו לאתונאים להכריע עיר אחרת.

ע כשהגיעו הדברים לידי קרב פנים-אל-פנים, החזיקו שני המחנות מעמד במשך זמן רב. והנה קרה המקרה, שבאותה שעה רעמו רעמים והבריקו ברקים ומים רבים ניתכו ארצה, ואף דבר זה הגדיל את פחדם של הסיראקוסים, שמלחמה זו היתה ראשונה להם ובקיאותם בענייני-מלחמה היתה מועטת. אך האתונאים, שהיו מנוסים יותר, ראו תופעה זו כתולדה של עונת-השנה, והיו נבוכים הרבה יותר מכך שאויביהם עוד לא נוצחו. אך משהדפו הארגיאים ראשונה את האגף השמאלי של הסיראקוסים והאתונאים הניסו אותם שלפניהם¹, נסוג לסוף גם שאר צבא-החזית של הסיראקוסים, והמנוסה החלה. האתונאים לא הרחיקו לרדוף אחריהם, כי פרשי הסיראקוסים, שהיו מרובים במנינם ולא מנוצחים, מנעו אותם, והיו מתנפלים על ההופליטים שלהם, כל אימת שראו אחדים מהם מתקדמים ברדיפתם, ומניסים אותם. ולפיכך הלכו בעקבות הבורחים, כשהם כנוסים יחד, במידה שלא היה בכך משום סכנה לעצמם, ואחר-כך חזרו לאחוריהם והקימו מצבת-ניצחון. והסיראקוסים נתקבצו במסילת אלורוס ונערכו במערכה ככל שאפשר בתנאים אלו, ואף שלחו חרף מפלתם

[סט] 1. בידיים (לא בקלע).

[ע] 1. את המרכז (ראה פרק סז).

ספר שישי

אנשים משלהם לאולימפיאון² לשומרו, שכן חששו שמא ישלחו האתונאים ידם באוצרות, שהיו גנוזים בו; והנשאים חזרו לעיר.

עא אבל האתונאים לא הלכו כלל אל המקדש¹, אלא אספו את חלליהם שלהם, שמום על המדורה ולנו במקום שהיו בו². למחרת החזירו האתונאים לסיראקוסים את חלליהם (כמאתיים ושישים איש מתו מהם ומבעלי-בריתם), לקטו את עצמות חלליהם³ (כחמישים איש מתו מהם ומבעלי-בריתם) והפליגו לקאטאני, כשבידיהם שלל האויב. כי העונה עונת-החורף היתה, ונראה להם שמן הנמנע הוא לעשות מלחמה מכאן⁴, עד שלא יביאו פרשים מאתונה, מלבד אלו שיאספום מבעלי-בריתם בסיקליה, כדי שלא תהא ידם לגמרי על התחתונה בפרשים. בה בשעה ביקשו לכנוס כסף מכאן וגם להביאו מאתונה, להעביר על צידם ערים אחדות, אותן העלולות, כפי שציפו, להישמע להם יותר לאחר נצחונם בקרב, ואף להכין את שאר הדברים, צידה וכל מה שיש צורך בו, על-מנת להתקיף את סיראקוסאי באביב.

עב מתוך שיקולים אלו הפליגו האתונאים לנאפסוס ולקאטאני לחרוף שם. ואילו הסיראקוסים קברו את מתיהם וקראו לאסיפה. כאן ניגש לפניהם¹ הרמוקראטיס בן הרמון², איש שלא נפל מכל אדם אחר בתבונה, שהראה עצמו כבן-סמך בניסיון מלחמה וקנה לו שם באומץ-לב. הוא עודדם ואמר להם, שלא יתנו למאורעות שהתרחשו לדכא את רוחם, כי רוחם לא נוצחה, אלא חוסר המשמעת היה בעוכריהם. אך עם כל זאת לא היו כל-כך ירודים, כפי שניתן לצפות, ובייחוד מאחר שהיו ערוכים מול המנוסים ביותר שבין היוונים במלחמה, וכמעט שניתן לומר: הדיוטות לעומת אומנים. נזק גדול גרם להם גם מנינם הגדול של המצביאים והפיקוד מרובה-הראשים (שפן היו להם חמישה-עשר מצביאים) וחוסר הסדרים והמשמעת הלקויה של ההמונים. אך אם יהיו להם מצביאים מנוסים אחדים בלבד ויכשירו במשך החורף הזה את חיל ההופליטים ויספקו נשק לחסרי-הנשק, כדי שמספרם יגדל ככל האפשר, ויכפו עליהם אימונים צבאיים — הרי מטבע הדברים הוא, כך אמר, שהם יגברו על יריביהם, אם על אומץ-לבם, שהוא מצוי אצלם, תיתוסף גם המשמעת בשעת הקרבות. כי שני הדברים האלה ישביחו כאחד מאליהם: המשמעת תאומן תוך כדי סכנות, ואומץ-לבם יגדל ככל שיגדל בטחונם ביכולתם ובזריזותם. אי-לכך יש לבחור במצביאים מועטים בעלי-סמכות גמורה ולהישבע להם, שאכן יתנו להם לפקד עליהם לפי מיטת הבנתם. בדרך זו יישמר בסוד מה שצריך להסתירו, וכל מה שיש להם להתקין יותקן בסדר גמור וללא אמתלאות.

2. ראה פרקים סד, סה.

[עא] 1. האולימפיאון (מקדש זבס האולימפי). 2. בשדה-הקרב. 3. מהמדורה (כדי להביאם לאתונה. ראה ב, לד). 4. מהבסיס החדש.

[עב] 1. עלה על בימת הנואמים. 2. ראה ד, נח; ו, לב.

עג משמעו הסיראקוסים את דבריו, נמנו וגמרו ככל אשר יעץ להם ובחרו שלושה מצביאים בלבד: את הרמוקראטים עצמו ואת היראקלידים בן ליסימאכוס ואת סיקאנוס בן אפסיקסטים. הם אף שיגרו שליחים לקורינתוס וללאקדימון להביא להם עזרה ולשדל את הלאקדימונים לפתוח למענם במלחמה גלויה ומתמדת באתונאים, כדי שיסיעום מסיקליה או ימנעום מלשלוח עוד צבא על צבאם שבסיקליה.

עד משחזר צבא האתונאים לקאטאני, שט מיד על מסיני מתוך תקווה, שהעיר תוסגר בבגידה. אך מזימתם לא עלתה בידם. שכן אלקיביאדיס, בשעה שנקרא לחזור לאתונה והניח את פיקודו, הבין שהוא עתיד להיות גולה ומסר לידידי הסיראקוסים שבמסיני את דבר הקשר, שהיה ידוע לו. והללו הרגו מיד את ראשי הקושרים, וכשהגיעו האתונאים למסיני, גברה ידם של בני סיעה זו, שהתקוממו והזדיינו ומנעו את קבלתם לעיר. האתונאים שהו שם כשלושה-עשר יום, אך מאחר שהים סער עליהם ומזונם אזל ולא העלו כלום בידם, חזרו לנאכסוס וחרפו שם, לאחר שהקימו מיספנות והקיפו את מחנם חיפופים. הם גם שלחו טריאירה לאתונה לבקש כסף ופרשים, כדי שהללו יגיעו אצלם עם בוא האביב.

עה באותו החורף בנו הסיראקוסים חומה על-יד העיר לכל אורך השטח הצופה פני אפיפולאי¹, ובכך הכניסו את כיכר טמניטים² לתוך החומות, שאם ייכשלו לא קל יהא לבנות עליהם מצוד בשל היקפה הקטן של העיר. הם אף ביצרו את מיגארה³ ושמו בתוכה חיל-משמר, וכך עשו גם לאולימפיאון⁴, ותקעו חיפופים בחוף הים, בכל מקום⁵ שניתן לנחות בו. ולפי שידעו, שהאתונאים חורפים בנאכסוס, צבאו כאיש אחד על קאטאני, השחיתו את ארצם, העלו באש את אוהלי האתונאים ומחנם וחזרו לביתם. וכיוון שנודע להם, שהאתונאים שיגרו שליחים לקאמארינה⁶ והם מבקשים להעבירה לצידם על סמך הברית, שנכרתה ביניהם בימי לאכים⁷, עמדו ושיגרו אף הם שליחים כנגדם. כי הם חשדו בקאמארינים, שלא שלחו להם בנפש חפצה מה ששלחו לקרב הראשון⁸ ושהם יסרבו לעזור להם בעתיד, לאחר שראו שהאתונאים עשו חיל בקרב, ושהם יתפתו לעבור אל האתונאים על סמך ידידותם הקודמת. כשהגיעו הרמוקראטים ואחרים מסיראקוסאי לקאמארינה ואבפימוס ואחרים מהאתונאים, קראו הקאמארינים לאסיפה; והרמוקראטים, שביקש להלעיז לפניהם על האתונאים, אמר להם כדברים האלה:

עו 'הו קאמארינים, לא מתוך החשש, שמא תיבהלו מפני כוחם הממשי של האתונאים,

[עה] 1. מצפון לעיר. 2. את מקדש אפולון הטמניטי והפרחר, שהוקם מסביבו. 3. את מיגארה ההיבלית (מצפון לסיראקוסאי), שהיתה שוממה אז (ראה פרק מט). 4. מדרום לסיראקוסאי. 5. גיוזמה (ראה פרק צז). 6. ראה פרק נב. 7. ראה ג, פו; ו, נב. 8. כעשרים פרשים וכחמישים קשתים (ראה פרק סז).

באנו במלאכות זו, אלא מתוך הדאגה שמא יפתוכם דבריהם, שהם עתידים להשמיע באוזניכם, לפני שתשמעו אותנו. אתם שמעתם את התואנה, שבשבילה באו לסיקליה, אך כולנו ירדנו לסוף כוונתם לאמיתה. ולפי הנראה לי, לא באו על-מנת להחזיר את הליאונטינים לבתיהם, אלא על-מנת לעקור אותנו מבתינו. כי אין הדעת נותנת, שבשעה שהם מחריבים את הערים שם¹, הם מבקשים ליישב את הערים כאן², ושדאגתם נתונה לליאונטינים, שהם כאלקידים, בשל מוצאם המשותף, בשעה שהם מחזיקים בשעבוד את הכאלקידים שבאֶבְוִיָאָה, שהללו³ הם יוצאי-עירם. לא ולא! באותה דרך עצמה שבה השתלטו שם, בה הם מנסים להשתלט אף כאן. האיונים וכל שאר יוצאי-אתונה⁴ חברי-הברית קיבלו עליהם בטובתם את האתונאים להיות להם לדברים כדי להיפרע מהפרסים. אך האתונאים האשימו את אלו בנטישת המערכה, את אלו שנלחמים הם זה בזה, ואת אלו בהאשמה כלשהי מדומה — ושעבדום. וכך לא התייצבו האתונאים בפני הפרסים לשם חירותם של היוונים, ולא היוונים לשם חירות עצמם; אלא הללו התייצבו לשם שעבודם לעצמם, ולא לו⁵, והללו על-מנת להחליף אדון באדון; לא באדון חכם פחות, אלא בחכם יותר להרע.

עז 'ברם אנו לא באנו עכשיו להתריע בפני היודעים ומכירים את עיר האתונאים, כמה מרובים הם פשעיה, אף-על-פי שקל הוא לקטרג עליה, אלא לגנות את עצמנו. לפנינו דוגמאות המעידות, שהיוונים שמעבר-לים שועבדו מפני שלא תמכו זה בזה. אנו רואים, שהם מתחכמים עכשיו לנו באותה דרך עצמה — יישובם-מחדש של הלי-אונטינים שארי-בשרם ועזרה לאַגסטים בעלי-בריתם! — ואף-על-פי-כן אנו ממאנים להתלכד יחד בלב שלם ולהראות להם, שאין להם כאן עסק עם איונים ולא עם הליספּוֹנְטִים ודרי-איים העובדים תמיד בחילופים לאדון מן האדונים, אם פרסים ואם כלשהו אחר, אלא דורים בני-חורין מפילופונים הריבונית, הגרים בסיקליה. או שמא נמתין עד שנילכד כולנו, עיר אחרי עיר, בשעה שאנו יודעים, שרק בדרך זו ניתן להשתלט עלינו? אנו רואים מהי השיטה שהם נוקטים: יש שהם מטילים פירוד בין מקצתנו בלשון-רמייה, ויש שהם מסכסכים מלחמה בין מקצתנו בפיתיון של ברית-עזרה, ויש שהם מרעים למקצתנו, עד כמה שידם מגעת, בדברים מצודדי-לב. וכלום אנו סבורים בשעה ששכן רחוק אובד, שהפורענות לא תגיע ולא תבוא גם אצלנו, אלא שכל מי שהרעה פקדה אותו, הוא לבדו ישא בגורלו?

עח 'ואם מישוהו מדמה בנפשו, שהסיראקוסי הוא אויבו של האתונאי, ולא הוא עצמו, וקשה בעיניו לספן עצמו למען ארצי, יעלה-נא על דעתו, שבשעה שהוא נלחם למען ארצי, הוא נלחם באותה מידה עצמה למען ארצו שלו בארצי שלי, ואף ביתר ביטחון.

[עו] 1. ביחון עצמה. 2. בסיציליה. 3. הליאונטינים. 4. ראה א, סוף פרק יב. 5. למלך פרס (למדי).

ככל שנכנס הוא לקרב עד שלא אָבדתי אני ובעוד מוצא הוא בי בעל-ברית ואינו בודד במערכה; ועוד יש לו להבין, שהאתונאי לא בא לייסר את הסיראקוסי על אִיבתו, אלא מבקש הוא להשתמש בי כבת־אנה כדי לחזק עוד יותר את מוסרות ידידותו של הקאמאריני¹. ואם מִי־שהו מקנא בנו או מפחד מפנינו (כי שני דברים אלו כאחד הם מנת־חלקה של הגדולה), ולפיכך הוא רוצה שסיראקוסאי תושפל, כדי שנהיה צנועים יותר, אך תינצל בכל זאת לשם בטחוננו שלו עצמו — הריהו מצפה לדבר, שאין בידי אדם להשיגו. כי לא ייתכן, שאותו אדם עצמו יהא שליט על תשוקותיו ועל הגורל במידה שווה. ואם ישגה בשיקול־דעתו², אפשר ואפשר הדבר, שביום מן הימים, כשיקונן על רעותיו, יבקש שוב לקנא בי על טובותי. אך הוא לא יוכל לעשות זאת³, אם יעזבני ולא ירצה להסתכן באותן סכנות עצמן, שאינן עניין לדיבורים אלא למעשים⁴. לפי השם⁵ יציל הבא־לסייענו את כוחנו, אך למעשה יפעל למען בטחוננו שלו. ומן הראוי היה, הוֹ קאמארינים, שאתם, שהנכם שכנינו ושניים לנו לסכנה, תצפו דברים אלו מראש ולא תהיו בעלי־ברית רפי־ידיים, כמות שהנכם כיום⁶; ולא עוד אלא שעליכם לבוא מעצמכם אצלנו, ולדרוש מאתנו בגלוי שלא נוותר להם אף במאומה, כשם שהייתם באים אצלנו וקוראים אותנו לעזרה, אילו הגיעו האתונאים תחילה אל קאמארינה. אך לא אתם התעוררתם עד עכשיו, לפחות, לכך, ואף לא אחרים.

עט 'ואפשר שמתוך פחדנות תבקשו לעמוד בהתחייבויותיכם כלפינו וכלפי התוקפים כאחד¹, ותטענו שברית כרותה ביניכם לבין האתונאים. אך אתם לא כרתם ברית זאת כנגד ידידיכם, אלא כנגד אויב מאויביכם, אם יבוא עליכם; ולא אתונאים יש לכם לעזור כשעוול נעשה להם, ולא בשעה שהם עצמם עושים עוול לזולתם כמו בשעה זו. צאו וראו, גם הריגִינִים, אף־על־פי שהם כאלקידים, ממאנים לסייע לשיבתם של הליאונטינים, שאף הם כאלקידים. ומוזר הדבר, שהללו עמדו על משמעותה האמיתית של טענה נאה זו², והם נוזגים בזהירות, ללא כל נימוק מושפל³, ואילו אתם שיש לכם פתחון־פה תבקשו להועיל⁴ לאלה, שמעצם טבעם הם אויביכם⁵, ולעזור⁶ לשונאיכם־בנפש להשמיד את אלה, שמעצם טבעם הם שארי־בשרכם⁵. לא, אין בזה מן הצדק; אלא מן הצדק הוא, שתעמדו לימיננו ולא להיבעת מהמונם, כי אין הוא איום כל־כך, אם נעשה כולנו⁶ כתף אחת, ואין הוא מסוכן אלא אם כן

[עח] 1. באירוניה (על־ידי שעבודה של קאמארינה יבטיחו האתונאים לעצמם את ידידותה). 2. וסירא־קוסאי תיפול ותאבד. 3. להחזיר לסיראקוסים את כוחם. 4. כלומר, הסכנות הן ממשיות ולא דמיוניות. 5. להלכה. 6. ראה פרק עה.

[עט] 1. כלומר, יעדיפו להיות נייטראליים. 2. החזרת הליאונטינים לבתיהם. 3. כלומר, הם מעדיפים את האינטרס המדיני על ההיגיון. 4. על־ידי מדיניות של נייטראליות. 5. האתונאים הם איונים, והקאמארינים דורים כסיראקוסים. 6. כל הסיקלאוטים.

נהיה מפורדים, וזה הדבר שאליו הם נושאים נפשם; שכן גם בשעה שבאו עלינו, כשאנו לבדנו⁷, וניצחו בקרב, לא ביצעו מה שביקשו, אלא מיהרו לסגת.

פ' וּלְפִיכֶךְ אֵין הַשְׁכֵּל מַחִיב שְׁנִיפּוּל בְּרוּחַנו כְּשִׁנְהִיָּה מֵאוֹחָדִים, אֲלֵא יֵשׁ לָנוּ לְהִיכְנֹס לְבְרִית בִּלְבַּב שָׁלֵם, וּבִיַּחּוּד שְׁוֹדָאֵי הוּא שְׁעֻזָּה תְּבוּאָה לָנוּ גַם מֵהַפִּילּוֹפּוֹנְסִים, הַחֲזֻקִּים בְּכָל מֵהֲאֲתוֹנָאִים בְּעִנְיָנֵי מִלְחָמָה. וְאֵל יַעֲלֶה אִישׁ עַל דַּעְתּוֹ אוֹתָהּ עֲצָה זֹהִירָה, שִׁישׁ בָּהּ מִן הַיּוֹשֵׁר כִּלְפִּינוּ וּמִן הַבֵּיטְחוֹן לַעֲצָמְכֶם, שֶׁלֹּא לַעְזוֹר לְשׁוֹם צַד מִן הַצַּדִּדִּים, לְפִי שְׁבַע־לִי־בְרִית אַתֶּם לְשִׁנְיָהֶם; כִּי אֵין בָּהּ מִן הַיּוֹשֵׁר לַמַּעֲשֶׂה, כְּפִי שֶׁהִיא נִרְאִית לַעֵין מִבְּחִינָה מִשְׁפָּטִית. שֶׁאִם אַתֶּם לֹא תִּכְנָסוּ לְבְרִיתֵנוּ, וְהִנֵּתֶקֶף¹ יִכְשֹׁל וְהִתּוֹקֶף יִנָּצַח, כְּלוּם אֵין זֹאת אוֹמֶרֶת, שְׁבַע־מִדַּתְכֶּם־מִנְּגֵד לֹא סִיעֶתֶם לֵאלּוֹ לְהַצִּיל נֶפֶשׁ וְלֹא מִנְּעִי־תָם אֶת אֱלֹהֵי מַלְהִיעֻשׁוֹת רָעִים? הַיִּפּוּכּוֹ שֶׁל דָּבָר, מִן הַכְּבוֹד הוּא שֶׁתַּעֲמִדוּ לִימִינָם שֶׁל הַמְּקוֹפְחִים¹, שֶׁהֵם גַּם שְׂאֵרֵי־בִשְׂרָכֶם, וְלִהְיוֹן עַל עֲנִינָהּ הַמִּשׁוֹתֶף² שֶׁל סִיקְלִיָּה, וְלֹא לְהִנִּיחַ לָהֶם לְאֲתוֹנָאִים, מֵאַחֵר שֶׁהֵם "יָדִידִים טוֹבִים", לַחֲטוֹא³.

כִּלְלוֹ שֶׁל דָּבָר, אֲנִי הַסִּירָאקוּסִים אוֹמְרִים, שֶׁאֵין זֶה מִלֵּאכָה קֶשֶׁה לְלַמֵּד אֶתְכֶם אוֹ אַחֲרִים דְּבָרִים, שֶׁהֵם יְדוּעִים לָכֶם לֹא פָחוֹת מֵאֲשֶׁר לָנוּ. אֲךָ אֲנִי מִפְּצִירִים בָּכֶם וּמַעֲיִי־דִים בָּכֶם, אִם לֹא יַעֲלֶה בִּידֵינוּ לְשַׁדְּלָכֶם, שְׁאִי־נִים⁴ מִתְנַכְלִים לָנוּ, אוֹיְבֵינוּ מֵאִזּוֹ וּמֵ־עוֹלָם, וְאֲנִי מוֹסְגָרִים עַל־יְדֵיכֶם, דּוֹרִים עַל־יְדֵי דּוֹרִים. וְאִם הַאֲתוֹנָאִים יִכְרִיעוּנוּ, הֲרִי לֹא יִנָּצְחוּ אֲלֵא בְּעֵטִין שֶׁל הַחֲלָטוּתִיכֶם שֶׁלָּכֶם; אֲךָ אֶת הַכְּבוֹד יִנָּחֲלוּ הֵם לְבָדֶם, וּפְרַס נִצְחוֹנָם לֹא יִהְיֶה אֲלֵא זֶה, שֶׁסִּיפֵק לָהֶם אֶת הַנִּיצְחוֹן⁵. אֲךָ אִם יִדְּנוּ תִּגְבֵּר, תְּבוּאוֹ גַם אַתֶּם עַל עֲוֹנֵשְׁכֶם, עַל שֶׁשִּׁמַּשְׁתֶּם עִילָה לְסַכְנוֹת שֶׁסִּבְּבוּנוּ. עֵינֵינוּ אִפּוֹא בַּדָּבָר וּבַחֲרוֹ לָכֶם מִיד אִם לִקְנוֹת לָכֶם עֲבָדוֹת לְאַלְתֵּר לִלֵּא סַכְנוֹת, אוֹ לֹא לִקְבֹּל עֲלֵיכֶם בַּחֲרָפָה אֲדוֹנִים, אִם תִּנָּצְחוּ יַחַד עִמָּנוּ אֶת הַלָּלוּ, וְלִהְיוֹמֶלֶט מֵהַשְׁנָאָה אֲרוּכַת־הַיָּמִים שְׁנִיטוֹר לָכֶם'.
פ' כֹּזֶאֶת וְכֹזֶאֶת דִּיבֵר הָרְמוֹקְרָאטִים; וְאַחֲרָיו אָמַר אַבְּפִימוֹס, שֶׁלִּיחַ הַאֲתוֹנָאִים, כְּדִבְרֵים הָאֵלֶּה:

פב' 'אֲנִי בָּאֵנוּ לְכַאֵן לַחֲדָשׁ אֶת הַבְּרִית¹, שֶׁהִיָּתָה קִיַּמְתָּ קוֹדֶם בִּינֵינוּ; אֲךָ מֵאַחֵר שֶׁהִסִּי־רָאקוּסִי גִינָה אוֹתָנוּ, רוֹאֶה אֲנִי הַכֶּרֶחַ לַעֲצָמִי לְדָבָר גַּם עַל הַשְׁלָטוֹן שֶׁלָּנוּ וְלַהּוֹכִיחַ, שֶׁאֲנִי מַחֲזִיקִים בּוֹ בְּצַדִּק. אֶת הָעֲדוֹת הַחֻתְכַּת לְכַךְ הֵבִיא הַנוֹאֵם עֲצָמוֹ כְּשֶׁאָמַר, שֶׁהָאִי־נִים צוֹרְרִים הֵם תָּמִיד לְדוֹרִים. וְכַךְ הוּא בְּאֵמַת הַדָּבָר. אֲנִי, כִּיוּן שְׁאִי־נִים אֲנִי, שֶׁקֵּלְנוּ בַּדַּעְתָּנוּ מֵהִי הַדֶּרֶךְ, שֶׁבָּהּ נִהְיָה תְּלוּיִים פָּחוֹת בְּפִילּוֹפּוֹנְסִים, שֶׁהֵם דּוֹרִים, וְלֹא עוֹד אֲלֵא שֶׁהֵם מְרוֹבִים מֵאֲתָנוּ וּגּוֹבְלִים בָּנוּ. לְאַחֵר מִלְּחָמוֹת הַפְּרָסִים בִּנֵינוּ לָנוּ צִי

7. הַנוֹאֵם מֵתַעֲלֵם מֵהַעֲזָרָה, שֶׁהִגִּיעָה לְסִירָאקוּסָאֵי (רֹאֵה פְּרָקִים סה, סז). אִי־דִיּוֹקִים כֹּאֵלֶּה בְּנֹאֲוִים אֵינָם נִדְרִירִים.

[פ] 1. הַסִּירָאקוּסִים. 2. הַחֲרִירוֹת. 3. כֹּאֵן אִירוֹנִיָּה עוֹקְצָנִית בְּתוֹסַפַּת נוֹפֶךְ סוֹפִיסְטִי. 4. הַאֲתוֹנָאִים. 5. כִּי הַאֲתוֹנָאִים יִשְׁעַבְדּוּ אֶת הַקָּאמָרִינִים.

[פב] 1. רֹאֵה פְּרָק עה.

ונפטרנו משלטונם של הלאקדימונים ומהנהגתם, כי לא היתה להם שום זכות מיוחדת לצוות עלינו יותר מאשר לנו לצוות עליהם; מלבד זאת שהם היו אז חזקים יותר. ואז נעשינו אנו בעצמנו מנהיגים לאותם שהיו כפופים קודם למלך, ואנו מתמידים בזאת, כי סבורים היינו שבדרך זו נהיה מסורים פחות בידיהם של הפילופונסים, שכן כוחנו עמנו לעמוד בפניהם. ואם להעמיד את הדבר על דיוקו יש לומר, שבצדק הכנענו את האיונים ואת דרייהאיים, שהסיראקוסים אומרים עליהם, שאנו שעבדנום, אף-על-פי שהם שארי-בשרנו. כי הם באו עלינו, על המטרופולין שלהם, יחד עם הפרסי ולא עמדה בהם הרוח להתמרד ולהחריב את בתיהם, כשם שעשינו אנו, כשעזבנו את עירנו², והם בחרו עבדות לעצמם וביקשו להטילה אף עלינו.

פג 'אנו ראויים אפוא לשלטון משני טעמים: האחד, שאנו סיפקנו את הגדול שבציים וגילינו מסירות-נפש ללא פקפוק למען היוונים, ואילו הם¹ עשו זאת² בחפץ-לב גם לטובת הפרסי והזיקו לנו; והשני, שאנו שואפים בה בשעה להגביר חיילים כנגד הפילופונסים. ואין אנו מקשטים פינו לומר, שאנו לבדנו מיגרנו את הבארבארו, ולפיכך זכאים אנו לשלטון, או שאנו חירפנו נפשנו על חירותם של אלה¹ יותר מאשר על חירותם של כל היוונים, ואף שלנו בכלל זה. אך אין לגנות איש הפועל למען הצלתו בדרך ההולמת אותו. וגם עכשיו באנו לכאן לשם בטחוננו אנו, ואנו רואים, שעניינכם הוא גם ענייננו. ואנו נוכיח זאת גם מתוך דיבותיהם של אלו וגם מתוך החשד, שאתם חושדים בנו, מחמת חרדתכם היתירה. יודעים אנו, שהחושדים מתוך פחד יש שהם מתענגים לרגע על דברי-חלקות ההולמים את רגשותיהם, אך לאחר-כך, כשהדברים מגיעים לידי פעולה, אין לבם אלא לעניינם. אמרנו, שאנו מחזיקים בשלטון שם מתוך חרדה, וגם לכאן באנו מאותו טעם עצמו, לישב בעזרת ידידים את עסקיכם בדרך שיהא בה מן הביטחון לעצמנו, לא על מנת לשעבדכם, אלא על מנת למנוע את שעבודכם.

פד 'ואל יתפסני איש על כך, שאנו דואגים לכם כשאין הדבר מענייננו; אלא עליו לדעת, שאם אתם תינצלו ולא תהיו חלשים מלעמוד בפני הסיראקוסים, לא קל יהא להם לשלוח גיס כלשהו לפילופונסים ולהזיק לנו. ולפיכך קרובים ענייניכם ללבנו ביותר. ומאותו טעם עצמו מסתבר, שעלינו להחזיר לבתיהם גם את הליאונטינים, שלא יהיו תלויים באחרים כמו שארי-בשרם שבאבבויאה, אלא חזקים ככל האפשר, כדי שיטרידו את הסיראקוסים מארצם שלהם למעננו, כיוון שהם שכניהם. ביוון דינו בנו לבדנו כנגד אויבינו, ואם הלה¹ אמר, שאין הדעת סובלת שנבוא לשחרר את הכאלקידי כאן², בשעה שעבדנוהו שם, עליו לדעת שלתועלתנו הוא, שיהא חסר-נשק ביוון

2. ראה א, יח; ב, עז.

[פג] 1. האיונים ודרייהאיים. 2. סיפקו אניות וגילו התמסרות.

[פד] 1. הרמוקראטיס, שליח הסיראקוסים. 2. בסיציליה.

ולא ישא אלא מס בלבד ; אך לטובתנו הוא, שכאן יעמדו הליאוֹנְטִינִים וידידינו האחרים ברשות עצמם ככל היותר.

פה 'לרודן או לעיר התופסת שלטון אין שום דבר חסר־היגיון, אם יש בו מן התועלת, ואין שום אדם קרוב ¹ אם אינו נאמן ; וכל אדם הוא אויב או אוהב לפי התנאים. וכאן, בסיקליה, מן המועיל הוא לנו לא להחליש את ידידינו, אלא להתיש כוחם של שונאינו על־ידי עוצמת ידידינו. עליכם להתאמין בנו, כי אנו מנהיגים גם את בעלי־בריתנו שם, ביוון, הכל לפי מידת התועלת, שאנו מפיקים מכל אחד ואחד מהם. הכיאים והמיתִימִנים ² הם עצמאים, ואינם מספקים לנו אלא אניות בלבד ; רובם שרויים בתנאים חמורים יותר, והם נושאים לנו מס ; ואחרים ³ הם בעלי־בריתנו מתוך חירות גמורה, אף־על־פי שהם דרי־איים וקל ללזכדם, מפני שהם יושבים בעמדות נוחות ⁴ מסביב לפילופונים. ולפיכך מסתבר, שגם כאן תיקבע מדיניותנו על־ידי תועלתנו, וכפי שאמרנו, על־ידי פחדנו מפני הסיראקוסים. כי הם שואפים לתפוס שלטון עליכם ⁵, והם מבקשים שאתם תתחברו אליהם מתוך החשד, שאתם חושדים בנו, ולהשתלט בעצמם על סיקליה כולה באלמות או ללא קרב בשל בדידותכם, לאחר שאנו ניסוג מכאן בידיים ריקות. והכרח הוא שדבר זה בוא יבוא אם תתחברו אליהם, כי שוב לא יהא לאל ידנו לנצחם בקלות, אם סיקליה כולה תתאחד, ואף הם לא יהיו חסרי־אונים כלפיכם, לאחר שאנו נסתלק מכאן.

פו 'ואם יש כאן מישהו, שדברים אלה אינם נראים לו, יבואו המעשים עצמם ויטפחו על פניו. שקודם לכן ¹ הבאתם אותנו לכאן, מתוך שנפנתם לפנינו באיום זה בלבד, שאם נתעלם מכם וניתן לכם ליפול תחת יד הסיראקוסים, נביא סכנה גם על עצמנו. ולא מן הדין הוא, שלא תאמינו עכשיו בנימוק זה עצמו, שבו ייחלתם לשדל אותנו ; ולא מן הראוי הוא שתהרהרו אחרינו, מפני שבאנו לכאן בגיס העולה הרבה על עוצמתם של הסיראקוסים. היפוכו של דבר, הם אינם ראויים לאמונכם. אנו, לאמתו של דבר, אין ביכולתנו לקיים עצמנו בסיקליה בלעדיכם ; ואף אם נהיה רעים ונכניע תחתינו את סיקליה, לא נוכל להחזיק בה מפני אורך הדרך ומקושי השמירה על ערים גדולות, המצוידות כמות ערי היבשה ². אך הסיראקוסים אינם חונים על פני השדה, אלא הם שוכנים על גבולכם בעיר הגדולה מכל צבאנו, והם מתנכלים לכם תדיר, וכשמזדמנת להם שעת־כושר כנגד מישהו, אינם מחמיצים אותה, והם כבר הוכיחו זאת פעמים רבות, ובייחוד כלפי הליאוֹנְטִינִים. ועכשיו הם מחציפים פנים, כאילו טפש לבכם, לקרוא לכם להילחם בנו, המבקשים למנוע דברים אלו ושהגנו עד עכשיו על סיקליה

[פה] 1. ראו לאלקידים שבאבפויאה. 2. ראה ג, נ. 3. הקרקירים, הקיפאלינים והזאקינתיים (ראה ז, נז). 4. נוחות להתקפה. 5. הכחנה לכל הסיקליאויטים.

[פו] 1. בשנת 427, כשקאמארינה עמדה לימנם של הליאוֹנְטִינִים (ראה ג, פו). 2. יש להן פרשים, חיל־רגלי ואניות (ולפיכך אי־אפשר לנצחן על־ידי הצי בלבד).

מלהיותה נתונה בידיהם. אך אנו קוראים לכם להצלה, שיש בה יותר מן האמת, ואנו מבקשים מכם לא לוותר על אותה מידת ביטחון, שאנו מוצאים זה בזה. צאו וראו, לפנייהם פתוחה תמיד הדרך גם בלי בעלי-ברית בשל המונם הרב, אך לכם לא יזמן המקרה תכופות צבא גדול כזה להגנתכם. אך אם מתוך החשד תתנו לגיס הזה לסגת בידיים ריקות או אף מנוצח, יבוא יום ואתם תשתוקקו לראותו שוב, ולו רק מקצת מן המקצת ממנו, אף אם לא יהא אז בבואו כדי להושיעכם.

פז' הו' קאמארינים, אל יפתוכם, לא אתכם ולא את שאר בני סיקליה, דברי-הלעז של הסיראקוסים. אמרנו לכם את האמת כולה על אותם דברים, שבהם אנו נחשדים. ועכשיו נזכיר לכם בקיצור את תמצית דברינו, מתוך תקווה שנצליח לשכנע אתכם. אמרנו, שאנו שולטים על היוונים שם, כדי שלא נהיה כפופים לאחר; ואנו משתדלים לשחרר אותם שבכאן, כדי שלא נוזק על-ידיהם¹. אנו נאלצים להתערב בעניינים מרובים², שכן מרובות גם הסכנות, שעלינו להישמר מפניהן; ואנו באים אליכם היום כמקודם כבעלי-ברית לאלה מכם, שנעשה להם עוול, ולא כבלתי-קרואים, אלא לפי קריאתם המפורשת. ואל תעשו עצמכם שופטים על מעשינו או מוכיחים-בשער — דבר קשה כשלעצמו היום! — על-מנת להרחיקנו מהם, אלא ככל שיש בפעלתנותנו ובאופיינו מן המועיל גם לכם, טלוהו והשתמשו בו; ותנו דעתכם, שתכונות-אופי אלו לא זו בלבד שאינן מזיקות במידה שווה לכל, אלא הן אף מועילות ביותר לרובם של היוונים. כי גם במקומות, שבהם אין אנו נמצאים עוד, אנוס כל אחד לנהוג במתינות שלא בטובתו, גם החושש שמא יקפחוהו וגם המתנכל לאחר, מתוך הסיכוי הברור והוודאי, שאם נבוא ייעזר הלה³ על-ידינו וינצל שלא ביגיעה, ואילו הלה⁴ יסתבך במלחמה עמנו. אל תדחו אפוא את המיבטח הזה המצוי היום לכל דורש וגם לכם, אלא השוו עצמכם לאחרים והצטרפו אלינו כמותם נגד הסיראקוסים; שנו דרככם סוף-סוף והתנכלו להם, כשם שהתנכלו לכם, תחת אשר תישמרו תמיד מפניהם'.

פח כדברים האלה אמר אבפימוס. אך לב הקאמארינים היה חלוק עליהם: הם רחשו ידידות לאתונאים, אלא שחששו שמא ישעבדו את סיקליה; אך הם היו שרויים תמיד בריב עם הסיראקוסים כדרך השכנים. אבל הם פחדו מפני הסיראקוסים, הקרובים להם כל-כך, יותר מאשר מהאתונאים, ולפיכך שלחו להם בראשונה את מעט הפרשים¹, שמא ינצחו גם בלעדיהם. ומתוך כך נטתה דעתם לעזור להבא במעשה לסיראקוסים, אם כי במידה זעומה ככל האפשר, אך להשיב לפי שעה בדיבור-פה אותה תשובה עצמה

[פז] 1. אם ישתמשו בהם נגד האתונאים. 2. יש כאן משום התנצלות על פעלתנותם והתערבותם של האתונאים בכל ענייני יוון (ראה ב, מ, מא). 3. הנתקף. 4. התוקף.

[פח] 1. ראה פרק סז.

לשני הצדדים, כדי שלא ייראו נוטים פחות חסד לאתונאים, ומה גם לאחר שהם² היו חזקים יותר במלחמה. משהחליטו על כך השיבום, שמאחר שקרה המקרה, שברית כרותה להם לשני הצדדים הלוחמים זה בזה, נראה להם שיעמדו יותר בשבועתם אם לא יעזרו לפי שעה לשום צד. ובכך נפטרו מלפניהם שתי המלאכויות והלכו להן. הסיראקוסים המשיכו להתכונן למלחמה, ואילו האתונאים, שחנו בנאפסוס, נשאו-ונתנו עם הסיקלים כדי להעביר לצידם רבים מהם ככל האפשר. רוב הסיקלים, אותם השוכנים בקירוב-מקום למישור-החוף ושהיו כפופים לסיראקוסים, לא פשעו באדוניהם; אבל יישובי הסיקלים שבפנים הארץ, שעמדו גם קודם ברשות עצמם, הצטרפו מיד, חוץ ממועטים, לאתונאים, והם סיפקו³ תבואה לצבא, ויש מהם שהביאו גם כסף. האתונאים צבאו על אלה שלא נספחו אליהם והכריחום לתת ידם להם, אך ממקצתם משכו ידיהם בשל הסיראקוסים שעזרום ושלחו להם חילות-מצב. האתונאים אף עקרו מנאפסוס לקאטאני, שיקמו את המחנה שהועלה באש על-ידי הסיראקוסים, וחרפו שם. הם גם שלחו טריאירה לקארחידון⁴ בהצעת ידידות, שמא יוכלו להיעזר על-ידיהם במשהו. גם לטירסיניה⁵ שלחו אניה, שכן הודיעו אחדות מעריה מעצמן על רצונן להצטרף אליהם למלחמה. הם אף השמיעו לשבטי הסיקלים ושיגרו מלאכים לאגסטה ודרשו לשלוח להם סוסים מרובים ככל האפשר, ואף הכינו לבנים וברזל וכל מה שיש בו צורך לבניין חומת-מצור, כדי שיוכלו לפתוח במלחמה עם בוא האביב.

וצירי הסיראקוסים, שנשלחו⁶ לקורינתוס וללאקדימון, ניסו, עם שהם מפליגים לאורך החוף, לדבר על לב האיטאליזטים⁷ לא להתעלם ממעשי האתונאים, שכן מתנכלים הם גם להם במידה שווה; וכשהגיעו לקורינתוס, נשאו-ונתנו עמהם ודחקו עליהם לעמוד לימינם, שעל כן עצמם ובשרם הם. הקורינתים נמנו-וגמרו מיד לתמוך בהם בעצמם בלב ונפש, ואף שלחו עמהם שליחים ללאקדימון לעזור להם לשדל את הלאקדימונים לפתוח כאן⁸ במלחמה גלויה באתונאים ולשגר עזרה כלשהי לסיקליה. גם אלקיביאדים וחבריו-לגלות⁹ היו בלאקדימון בשעה ששליחי קורינתוס הגיעו אליה. הוא עבר בשעתו¹⁰ באניית-סוחר מתוריאָה לקיליני של אֵליס, ולאחר זמן בא ללאקדימון לפי הזמנתם של הלאקדימונים עצמם. הוא קיבל ערובות לבטחונו, שכן פחד מהם בשל פעולתו בענייני המאגניזאים¹⁰. וכך אירע, שהקורינתים והסי-ראקוסים ואלקיביאדים דרשו באסיפת הלאקדימונים אותם דברים עצמם, תוך נסיונם לפייס את הלאקדימונים. האפורים ושאר נושאי-השררה לא היה את נפשם לשלוח עזרה לסיראקוסים, אף-על-פי שהתכוונו לשלוח שליחים אל סיראקוסאי.

2. האתונאים. 3. מפנים הארץ לחוף. 4. קרתגו. 5. אטרוריה (באיטליה, מצפון לרומא). 6. ראה פרק עג. 7. יושבי הערים היחניות באיטליה ('יחן הגדולה'). 8. ביחן עצמה. 9. ראה פרק סא. 10. ראה ה, סא.

ולמנעם מלהשלים עם האתונאים. אז ניגש אלקיביאדס, הלהיב את הלאקדימונים והמריצים בדברים מעין אלו :

פט 'מן ההכרח הוא לדבר תחילה אליכם על הלעז, שמלעזים עלי, כדי שלא תכבידו אוזניכם משמוע את דברי, הנוגעים לי ולכם, בשל החשד שאתם חושדים בי. לאחר שאבותי הסתלקו מהפרופסניה שלכם¹ בשל תרעומת כלשהי, השתדלתי לחדש שוב את הידידות, והתרציתי אליכם בדברים שונים אחרים וגם במעשה הפורענות של פילוס². ואף-על-פי שהתמדתי במסירותי לכם, נשאתם-ונתתם עם אויביי כשהשלמתם עם האתונאים, והוספתם להם כוח על כוח, ועלי העטיתם קלון. ולפיכך הוזקתם בדין על-ידי כשפניתי למאנטינאים ולארגיאים וכשאֵיבתי אתכם בדברים רבים אחרים³. ואם היה איש כעוס עלי אז, בשעת הצער, שלא בצדק, יעיין עכשיו⁴ בדבר לאמיתו ותתקרר דעתו. ואם הייתי רע בעיני אדם בשל נטייתי היתירה לדימוס, אל-נא יחשוב, שיש לה לתרעומתו על מה שתסמוך. כי תמיד היינו, אני ומשפחתי, צוררים לרודנים⁵ (וכל התנגדות לרודנות דימוקראטיה שמה), ובשל אותה התנגדות נתקיימה בידנו הנהגת העם. ולא עוד אלא הואיל והעיר היתה דימוקראטית, הכרח היה להסתגל על-פי רוב לתנאים הקיימים. אך אנו השתדלנו להיות מתונים בדרכנו הפוליטית⁶, ולא נסחפנו בהפקרות הרווחת. אך היו לפנינו אנשים, כשם שישנם גם עכשיו, שהוליכו את ההמון בדרכים רעות, ואלה הם שגירשו אותי. אך אנו היינו דברים לעם כולו⁷, וראינו חובה לעצמנו לסייע בקיום אותה צורת-משטר, שקיבלנוה מאבותינו⁸ ושבה הגיעה עירנו לגדולה יתירה ולחירות שלמה. ודאי, ככל האנשים הנבונים אנו כולנו מכירים ויודעים דימוקראטיה מהי⁹, ואני לא פחות מאחרים, ככל שלי טעם גדול יותר לגנותה. ואין לומר שום דבר חדש על שיטה¹⁰, שהכל מודים, שאינה אלא איווּלַת. אך לא נראה לנו מטעמי ביטחון להחליפה באחרת, בשעה שאתם, אויבינו, עמדתם בשערינו.

צ 'זוהי האמת לאמיתה בדברים, שעליהם מלעזים עלי. ועכשיו לימדו מפי מה שיש לי להודיע לכם, אם ידיעותי יתירות על שלכם, באותם דברים שעליכם להיוועץ עליהם. אנו שטנו על סיקליה כדי להכניע תחילה, אם תהיה ספיקה בידנו, את הסיקליאֹוטים ואחריהם גם את האיטאליאֹוטים, ואחר-כך לנסות דבר אל ארצות שלטונם של הקארחידונים¹ ואל קארחידון עצמה. כמו-כן היה בדעתנו לפשוט ידנו בפילופונים, אם מזימות אלו תצלחנה, כולן או רובן, לפחות ; להביא לכאן את כל חיל

[פט] 1. ראה ה, מג. 2. ראה ה, נג. 3. לאחר שפגו הצער והכאב. 4. ראה א, קכו ; ה, נט. גם הספארטאנים התייחסו בשנאה לרודנות (ראה א, יח, קכב). 5. לא להביא לידי השתלטות גמורה של מעמד אחד על משנהו. 6. ולא של סיעה אחת בלבד. 7. הדימוקראטיה המתונה. 8. במשמעותה העיקרית ('שלטון העם', אוכלוקראטיה). 9. דימוקראטיה קיצונית (אוכלוקראטיה). [צ] 1. הקרתגים (הכחנה בעיקר לקורסיקה ולסארדיניה).

היוונים², שנוסף עלינו שם, ולשכור הרבה בארבארים, גם איביריים³ וגם אחרים מאותם השוכנים שם, שהם על דעת הכול הטובים שבלוחמים הבארבארים כיום; לבנות הרבה טריאירות, נוסף על אניותינו שלנו, שכן משופעת היא איטליה בעצים; לשים בהן מצור מסביב לפילופונים ולהתקיפה בה בשעה גם מצד היבשה בחיל-הרגלים שלנו; ללכוד אחדות מעריה בזרוע ולשים מצוד על אחרות. וכך ציפינו להכריע את פילופונים על-נקלה ולתפוס לאחר-מכן שלטון על כל הגזע היווני. ובאשר לכסף ולתבואה, הדרושים לשם ביצוען הקל של תוכניות אלו, הרי עתידים היו המ-קומות, שנוספו לנו שם, לספקם לנו במידה מספקת, בלא שנצטרך להזדקק להכ-נסותינו מיוון עצמה.

צא 'שמעתם עכשיו על מטרת המשלחת שהפליגה¹ מפי אדם, היודע את פרטי הדברים על בוריים, והמצביאים שנשארו² יבצעו, אם תמצא ידם, את התוכנית כולה. ועכשיו עליכם ללמוד, שסיקליה תאבד, אם לא תחוש לעזרתה. אילו היו הסיקליאונים מלופדים, היו יכולים לנצח גם עכשיו, אף-על-פי שהם למודים פחות במלחמה מה-אתונאים. אך הסיראקוסים לבדם לא יוכלו להחזיק מעמד בפני הצבא האתונאי החונה שם עכשיו, לאחר שניגפו כולם במלחמה כאיש אחד, ובשעה שהים חסום בפניהם. ואם העיר הזאת תילכד, תיתפס גם סיקליה כולה בידיהם, ומיד לאחריה גם איטליה; ולא יארכו הימים, והסכנה המאיימת עליכם משם, שאך זה דיברתי עליה, תבוא עליכם. ולפיכך אל ידמה איש בנפשו, שאתם נועצים על סיקליה לבדה, ולא גם על פילופונים, אלא אם כן תעשו עד מהרה את הדברים הבאים: שילחו לשם באניות חיילים כאלה, שיחתרו בעצמם במשוטים ושיוכלו לשמש מיד כהופליטים בנחיתתם; וכמו-כן אדם ספארטאני כמפקד — דבר החשוב, לדעתי, יותר מצבא — שיארגן אותם שנחלצו כבר למלחמה ויאליץ לכך גם את המסרבים. כי בדרך זו יתאוששו יותר הידידים אשר לכם שם, וגם המהססים יצטרפו אליהם, כשהם חוששים פחות. ומן הצורך הוא לנהל בה בשעה את המלחמה כאן בצורה גלויה יותר, כדי שהסיראקוסים יגלו התנגדות תקיפה יותר כשיווכחו שאתם דואגים להם, וכדי להקשות יותר על האתונאים לשלוח עזרה לבעלי-בריתם שם. ויש לכם לבצר את דקליאה³ של אטיקה, מעשה שהאתונאים מפחדים ממנו ביותר תמיד ושלדעתם הוא הדבר היחיד מתלאות המלחמה, שלא נתנסו בו עדיין. והדרך הבטוחה ביותר, שבה יש לו לאדם להזיק לאויבים, היא להביא עליהם אותו דבר, שלפי מיטב ידיעותיו והרגשתו הם מפחדים ממנו ביותר. כי מטבעו של דבר הוא, שכל אדם מפחד ממקומות-התורפה שלו, הואיל והוא יודעם בבירור. ואשר לתועליות, שתצמחנה לכם ממבצר זה ותמנעון מיריביכם,

[צא] 1. הצי האתונאי, שהפליג לסיציליה. 2. ניקיאס ולאמאכוס. 3. מצפון לאתונה (ממערב למא-2. הסיקליאונים (היוונים שבסיציליה) והאיטאליאונים (היוונים שבאיטליה). 3. ספרדים.

אסכם בקיצור את החשובות שבהן תוך כדי דילוג על רבות מהן. כל מה שנאגר במקום הזה, שלכם יהא ברובו, מקצתו ייתפס ומקצתו יבוא⁴ אצלכם מאליו. והם יחסרו מיד את הכנסותיהם ממכרות-הכסף של לְבְּרִיאֹן⁵ ואת רווחיהם מהאדמה ומבתי-המשפט⁶; גדולה מזו, הם יפסידו את הכנסותיהם ממסי בעלי-בריתם, שתי-גבינה במידה פחותה יותר, כי הללו יזלזלו במילוי חובתם לכשייוכחו, שמעכשיו אתם נלחמים בכל כוחכם.

צב 'ביצועו של כל דבר מדברים אלו ומידת המהירות והמסירות שבה ייעשו, תלויים בכם, הו' לאקדימונים! אך לבי סמוך ובטוח באפשרות ביצועם, וכמדומני שאיני טועה בשיקול-דעתי. ואני מקווה, שאף אחד מכם לא יראני כנבל על שאני בא על עירי בזרוע יחד עם אויביה-בנפש, לאחר שהייתי מוחזק פעם כאוהבה, ואף לא תחשדו בי שקנאותו של גולה מדברת מתוך גרוני. אמנם התרחקתי מרשעותם של אלה שגירשו אותי, אך לא הסתלקתי מלהועיל לכם, אם תשמעוני. והקשים שבאויבים הם לא אנשים כמותכם, המזיקים ליריביהם במלחמה, אלא אלה המאלצים את ידידיהם להי-עשות לשונאיהם. והעיר שאהבתי אינה זו, שבה קופחתי, אלא זו שבה נהניתי מזכויות-אזרח מתוך ביטחון-גמור. ואיני סבור, שאני הולך עכשיו על מולדת, שהיא עדיין שלי, אלא אני מבקש לשוב ולנחול מולדת, שכבר אינה שלי. ואוהב-מולדת אמיתי אינו האיש הנמנע מלעלות עליה, לאחר שאבדה לו שלא בצדק, אלא זה המנסה להחזירה לו בכל דרך מן הדרכים מתוך כיסופיו אליה. ולפיכך אני מפציר בכם, הו' לאקדימונים, להשתמש בי ללא חשש לכל סכנה ולכל יגיעה. ועליכם להכיר, לפי המשל הרווח בפי הכול, שאם הזקתי לכם רבות כאויב, הרי מן האפשר הוא שאהיה לכם לתועלת רבה כידיד, שכן אני יודע ומכיר את עסקי האתונאים, ואילו על עסקיכם היו בידי רק השערות בלבד. ועוד אני מבקש מכם שתכירו, שאתם נמלכים עכשיו על החשובים שבענייניכם ושלא תתמהמהו מלשלוח צבא לסיקליה ולאטיקה, כדי שתגנו בעזרת קומץ קטן מצבאכם על ענייניכם הגדולים שם ותמגרו את כוחם של האתונאים היום ולעתיד לבוא. ולאחר-מכן תחיו אתם עצמכם בבטחה ותנהיגו את כל יוון בטובתה, שלא בעל-כורחה, אלא מתוך שתטה לכם רצון'.

צג כדברים האלה דיבר אלקיביאדים. והלאקדימונים, שנתכוונו גם מקודם לצבוא על אתונה, אלא שנשתהו עדיין ועיינו בדבר, נתחזקו עוד יותר בדעתם, כשפרס אלקי-ביאדים לפניהם את הדברים על פרטיהם, שכן סברו ששמעום מפי אדם היודע על בורים. ולפיכך נתנו מעכשיו דעתם על ביצורה של דקליאה ועל משלוח עזרה כלשהי דחופה גם לאותם שבסיקליה. הם מינו את גיליפוס בן קליאנדרידאס למפקד חיל

ראתון). ראה ז', יט. 4. הכחנה לעבדים (ראה ז', כז). 5. חבל הררי בדרום אטיקה. 6. שפעור לתם תיפסק בשל המלחמה.

הסיראקוסים, ופקדו עליו להיוועץ עם שליחיהם ועם שליחי הקורינתים ולמצוא את הדרך הטובה והמהירה ביותר למשלוח איזו עזרה שהיא לסיראקוסים בתנאים הקיימים. וגיליפוס פקד על הקורינתים לשלוח לו מיד שתי אניות לאַסיני¹ ולצייד את כל שאר האניות, שיש בדעתם לשולחן, כדי שתהיינה מוכנות להפלגה, כשתגיע שעת-הכּוֹשֶׁר. לאחר שהסכימה דעתם על כך, פנו הצירים לדרכם והלכו להם מלאק-דימון.

גם הטריאירה של האתונאים, שהמצביאים שלחזה בשביל כסף ופרשים, הגיעה מסיקליה לאתונה. כששמעו האתונאים את דבריהם, נמנו וגמרו לשלוח לצבאם את הצידה² ואת הפרשים. והחורף כלה וכלתה השנה השבע-עשרה למלחמה זו, שתו-קידידים העלה על הספר את קורותיה.

צד בתחילת האביב הבא¹ הפליגו האתונאים שבסיקליה מקאטאני ושטו לאורך החוף אל מיגארה², שהסיראקוסים נישלו את תושביה בימי הרודן גלון, כפי שסיפרתי קודם³, והחזיקו בעצמם באדמתם. משנחתו השחיתו את השדות; אחר-כך עלו על אחד המבצרים של הסיראקוסים, אך משלא הצליחו ללכודו, חזרו מיד לאחוריהם לאורך החוף עם חילות היבשה והצי כאחד אל הנהר טיריאס⁴, חדרו אל פנים הארץ, השחיתו את המישור⁵ ושלחו אש בקמה. כאן נתקלו בסיראקוסים אחדים לא-מרובים, הרגו כמה מהם, העמידו מצבת-ניצחון וחזרו אל אניותיהם. משחזרו לקאטאני, הצטיידו והלכו עם כל צבאם על קנטורִיפָה⁶, עיירה של הסיקלים; משהעבירוה לצידם מתוך הסכם, חזרו לאחוריהם, כשהם מעלים באש את תבואות האִיִּנִיסִים⁷ וההיבִּלִים⁸. כשהגיעו לקאטאני, פגעו בפרשים שבאו מאתונה, מאה וחמישים במניין, ובידיהם כלי-רתמה, אך בלי הסוסים (שכן ציפו, שסוסים יסופקו להם בסיקליה עצמה), ושלושים קשתים-פרשים ושלוש מאות כיכרי-כסף.

צה באותו אביב עצמו צבאו הלאקדימונים על ארגוס והגיעו עד קליאונאי¹, אך כיוון שהתחולל רעש-אדמה², נסוגו. לאחר-מכן פשטו גם הארגיאים אל תיראטיס³, השוכנת על גבולם, ושללו שלל רב מהלאקדימונים, שנמכר בעשרים וחמש כיכר לפחות. באותו קיץ עצמו, זמן לא רב לאחר-מכן, התנפל הדימוס של תספִיאִי⁴ על תופסי-השלטון, אך חפצם לא הצליח בידם, כי הבויאוטים חשו לעזרה, מקצתם נתפסו ומקצתם נמלטו לאתונה.

צו כשהוגד לסיראקוסים באותו קיץ עצמו, שהפרשים באו לסיקליה ושהאתונאים מת-

[צג] 1. כנראה, זו של מסניה (בדרום-מערב מסניה), ולא זו של לאקוניה (ראה ד, יג). 2. כסף לצידה, ולא צידה ממש.

[צד] 1. בשנת 414. 2. ההיבלית. 3. ראה פרק ד. 4. מצפון למיגארה. 5. עמק טיריאס. 6. ממערב לקאטאני. 7. ממזרח לקנטורִיפָה. 8. של היבלה גליאטיס.

[צה] 1. ראה ה, סז. 2. ראה ג, פט. 3. ראה ב, כז. 4. ראה ד, קלג.

כוונים להתקיפם מיד, העלו על דעתם, שאם האתונאים לא ישתלטו על אפיפולאי, שטח תלול היושב מעל לעיר ממש, לא קל יהא להם לבנות עליהם חומה, אף אם יינגפו במלחמה; אי-לכן החליטו לשמור על מבואיו¹, כדי שהאויבים לא יעלו עליו בהעלם, שכן לא יוכלו לעלות עליו בשביל אחר, מאחר שהוא תלוי מעל לעיר, והוא משתפע ויורד עד שעריה וכולו² גלוי-לעין ממנה³. והסיראקוסים קוראים למקום הזה אפיפולאי (או 'הרמה') על שום שהוא מתרומם מעל לשאר המקומות הסמוכים לו. אי-לכן יצאו עם אור הבוקר כאיש אחד אל האפר שלאורך הנהר אַנאפּוס⁴ (וקרה המקרה, שהרמוקראטים וחבריו המצביאים קיבלו זה עתה את השל-טון לידיהם⁵) ופקדו את ההופליטים שלהם. בראשונה בחרו מהם שש מאות הופ-ליטים מובחרים בפיקודו של דיאומילוס, גולה מאַנדרוס⁶, לשמש חיל-משמר לאפי-פולאי ולחוש לעזרה כגוף אחד לכל מקום אחר, שיהא שם צורך בהם.

צו אור לאותו יום, שבו נתפקדו הסיראקוסים, הפליגו האתונאים עם כל צבאם מקאטאני והגיעו בהסתר אל המקום הקרוי ליאון¹ (הוא מרוחק כשש או כשבע סטאדיות מאפיפולאי), הורידו שם את חיל-היבשה והעגינו את אניותיהם בתאפּסוס². תאפּסוס היא חצי-אי בעל איסתמוס צר, המזדקרת לתוך הים, ואינה רחוקה ביותר מסירא-קוסאי העיר לא בדרך הים ולא בדרך היבשה. חיל-הים של האתונאים הקיף את האיסתמוס חיפוף וישב לו בשלווה; אך חיל-היבשה שם צעדיו מיד בריצה אל אפיפולאי והקדים לעלות לראשו דרך אַבְּריאילוס³, לפני שהסיראקוסים הספיקו לבוא לשם מהאפר ומהמיפקד, כשהרגישו בדבר. אך בכל זאת חשו לעזרה, כל אחד לפי כוחו, וביניהם דיאומילוס ושש המאות אשר עמו. אבל המרחק מן האגם עד מקום המגע עם האויב היה לא פחות מעשרים וחמש סטאדיות, ומשום כך היתה התקפתם ללא סדר. הסיראקוסים נוצחו בקרב, שהתחולל באפיפולאי, והם נסוגו לעיר. דיאומילוס נהרג בקרב זה ועמו כשלוש מאות אחרים. אחר הדבר הזה הקימו האתונאים מצבת-זיכרון והחזירו בברית לסיראקוסים את חלליהם. למחרת ירדו האתונאים אל העיר עצמה, אך מאחר שלא יצא איש לקראתם, חזרו על עקבותיהם ובנו מוצב בלאבדאלון⁴, בקצה השוניות של אפיפולאי, מול מיגארה, שישמש להם מחסן לכליהם ולרכושם, כל אימת שיצאו למלחמה או לבניין המצוד.

צח לאחר ימים מועטים באו אליהם שלוש מאות פרשים מאגסטטה וכמאה מהסיקלים ומה-נאכסים ומאחרים. מאתיים וחמישים פרשים כבר היו לאתונאים¹, שהשיגו למענם

[צו] 1. ראה פרק צו; ז, ב; ז, מג. 2. חוץ ממבואיו. 3. מהעיר. 4. הוא משתפך לנמל הגדול של סיראקוסאי. 5. הם נבחרו בחורף (ראה פרק עג), אך נכנסו לשלטון רק בקיץ. 6. אחד האיים הקיקלאדיים (מדרום לאבבויאה).

[צו] 1. מצפון לאפיפולאי. 2. מצפון לסיראקוסאי. 3. ממערב לאפיפולאי. 4. בקצה הצפוני של אפיפולאי.

[צח] 1. ראה סוף פרק צד.

סוסים, מקצתם קיבלו מאת האגסטים ומהקאטאנים ומקצתם קנו בכסף; ובסך-הכל נתלקטו אליהם כשש מאות וחמישים פרשים. והאתונאים שמו חיל-משמר בלאבדאלון והלכו להם לסיק², וכאן תפסו עמדות ובנו במהירות את המבצר העגול. הסירא-קוסים נדהמו ממהירות הבנייה, והם יצאו לקראתם מתוך תחלטה לעשות אתם מלחמה ולא להתעלם מהם. שני הצבאות כבר החלו נערכים אלו לקראת אלו, אך משראו המצביאים הסיראקוסים, שצבאם מפורז ואינו מסתדר בקלות, עמדו והולילו את אנשיהם בחזרה אל העיר, חוץ ממקצת פרשיהם. הללו נשארו ומנעו את האתונאים מלהביא אבנים ומלהתפזר למרחקים. אך פלוגה אחת של ההופליטים האתונאים, ועמהם כל הפרשים, התנפלו על הפרשים הסיראקוסים, הרגו אחדים מהם והניסו אותם; אחר-כך הקימו מצבת-ניצחון לקרב הפרשים.

צט למחרת החלו מקצת האתונאים לבנות את החומה שמצפון לעיגול, ומקצתם הביאו וחזרו והביאו אבנים ועצים וערמום בדרך המוליכה למקום הקרוי טרוגילוס¹, התווי הקצר ביותר בשביל המצוד שלהם, שהיה עתיד להשתרע מהנמל הגדול ועד הים האחר². לפי עצת המצביאים, ובייחוד של הרמוקראטיס, לא נטו עוד הסיראקוסים לספן שוב את עצמם ולצאת לקראת האתונאים כאיש אחד. נראה בעיניהם, שמוטב להם לבנות חומה כנגדם במקום, שבו נתכוונו האתונאים לבנות את חומתם שלהם. ואם יקדימום, תסגור חומתם בפני האתונאים; ואם יתקיפום, בעוד היא עומדת בבנייתה, ישלחו כנגדם רק חלק מצבאם, שכן יספיקו לחסום את המבואות³ בעוד מועד בחיפופים, ואילו האתונאים יצטרכו להפסיק את עבודתם ולפנות כולם כאחד עליהם. אי-לכן יצאו והחלו לבנות מעירם⁴ ואילך חומת-מחסום⁵ מתחת לעיגולם של האתונאים, כשהם כורתים את עצי-הזית של אדמת המקדש⁶ ומקימים מגדלי-עץ. אניות האתונאים לא פרשו אז עדיין מתאפסוס לנמל הגדול, והסיראקוסים עוד שלטו על חוף הים⁷, והאתונאים היו מביאים את צרכיהם בדרך היבשה מתאפסוס.

ק האתונאים לא באו להשבית את המלאכה, מפני שפחדו, שמא יקל לו לאויב להי-לחם בהם כשייחצו לשניים; ולא עוד אלא שהיו נחפזים בבניין חומת-ההסגר שלהם. משנראה להם לסיראקוסים, שהתקדמו במידה מספקת¹ בבניין חומת-המחסום וה-חיפופים², השאירו פלוגה אחת לשמור על החומה וחזרו לעיר. בינתיים חיבלו

2. כנראה במרכז מדרון האפיפולאי. המקום היה נטוע עצי-תאנים, ומכאן שמו ('סיקי'). האתונאים בנו כאן תחילה מבצר עגול, ששימש נקודת-מוצא לבניין המצוד, שהשתרע בצפון לעבר טרוגילוס ובדרום לעבר הנמל הגדול.

[צט] 1. נמל קטן מצפון לאפיפולאי. 2. הים שליד טרוגילוס. 3. מאפיפולאי לעיר. 4. מהחומה, שבנו בחורף הקודם (ראה פרק עה). 5. שתחתון את קו-החומה של האתונאים. 6. מקדש אפולון טמניטיס (ראה ראש פרק עה). 7. ולפיכך לא היה להם לסיראקוסים לחשוש אז מהפרעות מצד הצי האתונאי.

[ק] 1. שחומת-המחסום כבר חצתה את קו החומה של האתונאים. 2. כנראה, משני עברי החומה (לשם

האתונאים בצינורותיהם, שמשכו³ מי־שתייה לעיר מתחת לאדמה, ואז המתינו עד לשעת־הצהריים, שבה נמצאים רוב הסיראקוסים⁴ באוהלים (אחדים מהם אף פנו והלכו להם לעיר) ואף אותם שבחיפופים מתרשלים בשמירתם, ופקדו על שלוש מאות הופליטים ברורים משלהם ועל מקצת קלי־זין נבחרים, שחימשום בנשק כבד, לרוץ מהר ולהתנפל פתאום על חומת־המחסום. שאר הצבא התקדם בשני ראשים: הראש האחד עם אחד המצביאים אל העיר, שמא יחוש לעזרה; והראש האחד, עם המצביא השני, אל החיפוף שליד השער. שלוש המאות התנפלו על החיפוף ולכדוהו, ושומריו עזבוהו וברחו אל החומה שמסביב לטַמְנִיטִים⁵. רודפיהם חדרו לתוכה יחד עמהם, אך הם נהדפו בכוח על־ידי הסיראקוסים, לאחר שנדחקו לתוך העיר; ארגיאים אחדים ואתונאים לא־מרובים נספו שם. אז נסוג כל הצבא, ניתצו את חומת־המחסום, עקרו את החיפוף ונשאו את הכלונסאות אליהם והקימו מצבת־ניצחון.

קא למחרת החלו האתונאים לבצר מן העיגול ואילך את השונית שמעל לביצה¹, הצופה מעבר לאפיפולאי מזה את פני הנמל הגדול, מתוך כוונה לבנות את חומת־ההסגר שלהם בקצרה שבדרכים, המוליכה מהמישור והביצה אל הנמל. בתוך כך יצאו הסי־ראקוסים והחלו אף הם לבנות חיפוף אחר מהעיר ואילך דרך אמצעיתה של הביצה, וגם תעלה חפרו בו בזמן לא־רכו, כדי שהאתונאים לא יוכלו להמשיך את מלאכת חומתם עד הים. אך מששלמה מלאכת החומה עד השונית, פשטו האתונאים שוב את ידם בחיפופם של הסיראקוסים ובתעלה; האניות נצטוו לשוט מסביב לתאפסוס אל הנמל הגדול של סיראקוסאי, והם עצמם ירדו עם עלות־השחר מאפיפולאי אל המישור, הניחו שערים וקרשים רחבים לרוחב הביצה, במקום שבו היה הבוץ מעובה יותר והאדמה מוצקה יותר, עברו עליהם ולכדו עם הנץ־החמה את החיפוף, חוץ ממקצתו, ואת התעלה, ולאחר זמן לכדו גם את השאר. וקרבת התחולל, שבו ניצחו האתונאים. הסיראקוסים שבאגף הימני ברחו אל העיר, ואותם שבאגף הש־מאלי — לאורך הנהר². שלוש מאות האתונאים הנבחרים³, שביקשו לסגור עליהם את המעבר, אצו בריצה אל הגשר. אך הסיראקוסים הבורחים התלכדו שוב מתוך פחד, וגם מפני שרוב פרשיהם היו עמהם, ופנו לעבר שלוש המאות האלה, הניסום והתקיפו את האגף הימני של האתונאים. בשעת התנפלותם באה לידי בהלה גם הפלוגה הראשונה של האגף הזה. משראה זאת לאמאכוס חש לעזרתם מהאגף השמאלי ועמו הארגיאים וקשתים לא־מרובים. כשעבר איזו תעלה⁴, נותק הוא ואחדים ממלוויו משאר צבאו, הוא עצמו נהרג ועמו חמישה או שישה מאנשיו. הסיראקוסים חטפו

יתר ביטחון). 3. מאפיפולאי. 4. שהופקדו על שמירת חומת־המחסום. 5. ראה ראש פרק עה.

[קא] 1. ביצת ליסימליאה. 2. אנאפוס. 3. ראה ראש פרק ק. 4. כנראה, תעלת־ניקוז ולא זו שחפ־רוה הסיראקוסים.

מיד במהירות את גוויותיהם והקדימו להעבירם את הנהר למקום בטוח, והם עצמם נסוגו, משראו ששאר צבא האתונאים מתקרב והולך אליהם.

קב כשראו אותם שברחו¹ בתחילה לעיר את המתרחש², התעודדו ויצאו מן העיר ונערכו לקראת האתונאים שממולם. הם אף שלחו חלק מהם לעיגול שבאפיפולאי, מפני שסבורים היו שימצאוהו ריק ממגיניו וילכדוהו. ובאמת לכדו וניתצו עשרה פלתיים³ מהחיל⁴, אך ניקיאס מנעם מכיבוש העיגול עצמו. שכן קרה המקרה והוא נשאר בו מחמת חולי. הוא ציווה את המשרתים⁵ לשלוח אש במכונות ובעצים, שהיו מושלכים לפני החומה, כי הכיר שאין ביכולתם להינצל בדרך אחרת מחוסר אנשים לוחמים. וכך באמת נפל הדבר, כי הסיראקוסים לא הוסיפו להתקרב בשל האש, ונסוגו. גם עזרה קרבה ובאה לעיגול מהאתונאים שלמטן, שחזרו מדלוק אחרי האויב⁶ שהובס שם⁷, וגם האניות שטו ובאו באותו זמן מתאפסוס אל הנמל הגדול, כמו שנצטוו⁸. כשראו זאת אותם שנמצאו למעלן⁹, מיהרו לסגת אל העיר ועמהם כל צבא הסיראקוסים, שכן כסבורים היו שאין בידם למנוע עוד בעזרת הכוחות שברשותם את השלמת בניין החומה עד הים.

קג אחר הדבר הזה הקימו האתונאים מצבת-ניצחון ומסרו לסיראקוסים בברית את מתיהם, והסיראקוסים החזירו להם את גוויותיהם של לאמאכוס וחבריו¹. מאחר שכל צבאם, גם חיל-הים וגם חיל-היבשה, כבר התאחד, ניגשו לבנות חומה כפולה, מאפיפולאי והתלולית ועד הים, שתסגור על הסיראקוסים. צורכי-מחיה הובאו למחנה מכל חלקי איטליה. גם רבים מהסיקלים, מאלה שהיססו תחילה², התחברו אליהם; ומטירסיניה³ הגיעו שלוש אניות בעלות חמישים משוטים. וכך עלו כל הדברים יפה, כפי שקיוו. כי גם הסיראקוסים שוב לא האמינו שהם יכולים לנצח במלחמה, לפי שלא הגיעה אליהם שום עזרה, אף לא מפילופונים. וכל שיחתם ביניהם לבין עצמם לא היתה אלא על הסכם, ועל כך נשאו-ונתנו גם עם ניקיאס, כי לאחר מות לאמאכוס החזיק הוא לבדו בפיקוד; אך הדברים לא הגיעו לידי הכרעה, אף-על-פי שבאו אליו בהצעות מרובות כדרך בני-אדם נבוכים, שהמצור חזק עליהם יותר מאשר בראשונה, ועל רבות יותר דנו בעיר. ובשל הרעות, שהיו שרויים בהן, חשדו זה בזה ואף הורידו מגדולתם את המצביאים, שבפיקודם קרה להם כל זאת, והאשימום שבגלל מזלם הרע או בגידתם הורע כוחם, ובחרו להם אחרים במקומם: את היראקלידיים ואבְקליים וטייליאס.

[קב] 1. הכוונה לאגף הימני של הסיראקוסים (ראה פרק קא). 2. את הצלחת חבריהם (ראה סוף פרק קא). 3. פלטרון=32,8 מטר. 4. החומה החיצונית (קיר-מגן לפני חומת מבצר). 5. משרתי המחנה. 6. האגף השמאלי של הסיראקוסים (ראה פרק קא). 7. למטה. 8. ראה פרק קא. 9. הסיראקוסים, שניסו ללכוד את העיגול.

[קג] 1. ראה פרק קא. 2. ראה פרק פח. 3. אטרוריה (ראה פרק פח).

קד בינתיים כבר באו גיליפוס הלאקדימוני ואניות קורינתוס¹ ללבקאס, כי רצו להחיש עזרה לסיקליה בכל המהירות. השמועות שהגיעו אליהם היו איומות, וכולן אישרו אותה בדוּתה עצמה, שסיראקוסאי כולה כבר מוקפת חומת-הסגר. גיליפוס נואש מכל תקווה להציל את סיקליה, אך מאחר שרצה להעביר את איטליה לצידו, חצו הוא ופיתין הקורינתי בכל המהירות את הים האיוני² בדרכם לטאראס³ בשתי אניות דאקוניות ובשתיים קורינתיות. והקורינתים התעתדו להילוות אליהם לאחר זמן, משימלאו עשר אניות משלהם, שתיים לבקאדיות ושתיים אמפראקיאוטיות. מטאראס שלח גיליפוס תחילה שליחים לתוריה⁴ לשאת-ולתת עמהם, לפי שאביו היה שם פעם אזרח, אך כיוון שלא הצליח להטותם אחריו, הרים עוגן ושט לאורך חוף איטליה. משקדמתו רוח, הנושבת כאן⁵ תמיד בחזקה, כשהיא מתחוללת בצפון, נסחף אל הים הפתוח, והגיע שוב לטאראס לאחר סערה עזה. כאן גרר על החוף את האניות שהוזקו והחל בתיקונן. אף-על-פי שהוגד לו לניקיאס שהוא שט ובא, התעלם ממנו בשל מניין הזעום של אניותיו, כשם שזלזלו בו גם התוריאים, וכסבור היה, שהם שטים לשם ליסטות ולא למלחמה, ולא נקט בשום אמצעי-זהירות.

קה באותם זמנים עצמם של אותו קיץ פשטו הלאקדימונים ובעלי-בריתם על ארץ ארגוס והשחיתו את רובה. והאתונאים חשו לעזרת הארגיאים בשלושים אניות, והפעם הפרו בגלוי את הברית שביניהם לבין הלאקדימונים. בראשונה היו פושטים מפיי-לוס עם הארגיאים והמאנטינאים רק לשם מעשי-שוד¹, וכשהיו נוחתים לא נחתו אלא בשאר פילופונים, אך לא בלאקוניה; ואף-על-פי שהארגיאים הפצירו בהם תכופות לנחות בנשק על אדמת לאקוניה ולהשחית יחד עמהם חלק ממנה, ולו רק זעיר שבזעירים, ולסגת — לא ניאֹתו להם. אך זו הפעם נחתו בפיקודם של פיתו-דורוס ולייספודיאס ודימאראטוס על אפידאברוס הקרויה לימרה² ועל פראסיאי³ ועל עוד מקומות והשחיתו את אדמותיהם, ובכך נתנו חיזוק המתקבל-על-הדעת לטענתם של הלאקדימונים, שאין הם אלא מתגוננים מפני האתונאים. משנסוגו האתונאים מארגוס עם אניותיהם, ואף הלאקדימונים פנו והלכו להם, פשטו הארגיאים אל פליאסיה⁴, השחיתו חלק מאדמתה, הרגו אחדים מתושביה וחזרו לבתיהם.

[קד] 1. ראה פרק צג. 2. הים האדריאטי. 3. טארנטום (באיטליה). 4. בדרום איטליה (בחוף המערבי של מפרץ טארנטום). 5. בחוף המערבי של מפרץ טארנטום.

[קה] 1. ראה דוגמה לכך ה, קטו. 2. ראה ד, נו. 3. ראה ב, נו. 4. ראה ה, פג; ה, קטו.

ספר שביעי

א לאחר שתיקנו את האניות¹, שטו גיליפוס ופיתין לאורך החוף מטא-ראס² אל לוקרוי האפיזיפירית³. כאן נודע להם ביתר בירור, שהמצור על סיראקוסאי אינו שלם עדיין ושעוד ניתן לבוא בגיס ולהיכנס לתוכה דרך אפיפולאי. והם עיינו אז בדבר, אם לשוט, כשסיקליה לימינם, ולהסתכן ולהיכנס אל הנמל⁴, או לשוט תחילה, כשסיקליה לשמאלם, אל הימרה, להוסיף על אנשיהם את ההימרים עצמם וחילות אחרים, כל אותם שיצליחו לשדלם, ולהתקדם בדרך היבשה. הם החליטו לשוט אל הימרה, ובייחוד מאחר שארבע האניות האטיות — שניקיאס שיגרן בכל זאת⁵, משנודע לו שהם בלוקרוי — לא הגיעו עדיין לריגיון⁶. כיוון שהקדימו את אניות-המשמר הללו, חצו את מיצר-הים, ולאחר שעגנו בריגיון ומסיני, הגיעו להימרה. כאן גררו והעלו את האניות על החוף ופייסו את ההימרים להתחבר אליהם למלחמה, ללכת אחריהם ולספק כלי-זין לחיילי-הצי שלהם, לאותם שלא היו חמושים. הם אף שלחו אל הסלינונטים וביקשו מהם להקביל פניהם עם כל צבאם במקום מסוים. גם הגלואים ואחדים מהסיקלים הבטיחו לשלוח להם צבא לא-גדול. הסיקלים היו מוכנים עכשיו יותר להצטרף אליהם גם מפני שארכונידאס, שמלך על כמה משבטי הסיקלים בחבל-ארץ זה⁷ ושלא היה מחוסר-השפעה והיה ידידם של האתונאים, מת זה מקרוב, וגם מפני שנראה היה, שגיליפוס בא מלאקדימוניה מלא מרץ. וכך לקח גיליפוס עמו כשבע מאות איש מהמלחים ומחיילי-הצי שלו, מאותם שהיו חמושים, אלף הופליטים וקלי-זין ומאה פרשים מהימרה, קצת קלי-זין ופרשים מסלינוס, כמה גילואים וכאלף סיקלים בסך-הכל, והלך על סיראקוסאי.

[א] 1. ראה ו, קד. 2. טארנטום. 3. בדרום-מזרח איטליה. 4. של סיראקוסאי. 5. אף-על-פי שולול בהם (ראה ו, קד). 6. שאילו הגיעו, אי-אפשר היה להם לעבור דרך מיצר-הים להימרה. 7. בסביבות הימרה.

ב בינתיים הפליגו הקורִינתיים מלבקאס¹ בשאר אניותיהם וחשו לעזרה בכל המהירות. וגונגילוס, אחד המפקדים הקורִינתיים, הגיע ראשון לסיראקוסאי, אף־על־פי שפרש האחרון באניה אחת, זמן־מה לפני גיליפוס. וכשמצאם עומדים לכנס אסיפה לדון על ביטול המלחמה, מנעם מזאת, עודדם ואמר להם שעוד אניות שטות ובאות אליהם ושגיליפוס בן קליאנדרידאס גשלח על־ידי הלאקדימונים להיות להם למצביא. והסי־ראקוסים התאוששו ויצאו מיד עם כל צבאם לפגוש את גיליפוס, כי נודע להם שהוא כבר קרוב לעיר. וגיליפוס לכד בדרכו² את המבצר הסיקלי איאטאי, ערך את צבאו למלחמה והגיע לרגלי אפיפולאי. הוא עלה עליו דרך אבריאילוס, המקום שבו עלו עליו אף האתונאים בראשונה³, ופנה אל החומה של האתונאים יחד עם הסיראקוסים. ומקרהו קרה לבוא בשעה שהחומה הכפולה⁴, שהשתרעה לאורך שבע או שמונה סטאדיות, כבר נשלמה על־ידי האתונאים עד הנמל הגדול, חוץ משטח קטן בקרבת הים, שבו עדיין נמשכה מלאכת הבניין. בשאר קו התווי, שנמשך מהעיגול⁵ עד טרוגילוס ועד הים החיצוני⁶, כבר היו אבנים⁷ מוטלות לרוב אורכו, ובקצת מקומות שלמה המלאכה למחצה או לגמרי, ובמצב זה נשארו גם להבא. עד כדי כך קרובה היתה סיראקוסאי לחורבנה.

ג בתחילה נבוכו האתונאים מהתקדמות־הפתע של גיליפוס והסיראקוסים, אך הם נערכו לקראתם. וגיליפוס עצר את מחנהו המזוין בקירוב מקום ושלח אליהם פרוז לומר, שאם הם מסכימים לקחת את כל אשר להם ולצאת מסיקליה תוך חמישה ימים, הוא מוכן להשלים עמם. אך הם נהגו בו זלזול ושלחוהו מעל פניהם בלי כל תשובה. אחר הדבר הזה נערכו זה לקראת זה למלחמה. וכיוון שראה גיליפוס, שהסיראקוסים מבולבלים ואין הם מתייצבים בקלות במערכה, הוציא את צבאו למקום רחב־ידיים יותר. וניקיאס לא הוליך את האתונאים כנגדו, אלא ישב לו בשלווה על־יד החומה שלו. משראה גיליפוס, שאין הם באים כנגדו, הוליך את צבאו אל הרמה הקרויה טַמְנִיטִיס¹ ולן בה. למחרת הוליך את מרבית צבאו וערכם מול חומות האתונאים, למנעם מלשלוח עזרה לשום מקום אחר, ושלח פלוגה אחת אל המבצר שבלאבדאלון² ולכדו. הוא הרג את כל אלה שתפסם בו, כי המקום לא היה בתחום־ראייתם של האתונאים. באותו יום עצמו לכדו הסיראקוסים טריאירה אתונאית, ששמרה על מבוא הנמל הגדול.

ד אחר הדבר הזה החלו הסיראקוסים ובעלי־בריתם לבנות חומת־מחסום פשוטה¹

[ב] 1. ראה ו, קד. 2. בדרכו מהימרה לסיראקוסאי. 3. ראה ו, צו. 4. ראה ו, קג. 5. ראה ו, צח, צט, קא, קב. 6. מצפון לטרוגילוס. 7. לבניין החומה.

[ג] 1. ראה ו, עה, ק. 2. ראה ו, צו.

[ד] 1. לא כפולה.

ספר שביעי

מהעיר ולמעלן לרוחב אפיפולאי², כדי שלא יוכלו האתונאים לשים עליהם מצור, אם לא יעצרו כוח להשבית את המלאכה. באותו זמן כבר השלימו האתונאים את בניין החומה³ שלצד הים⁴ ועלו על הרמה; ומאחר שחלק מסוים מחומת האתונאים⁵ היה חלש, לקח גיליפוס את צבאו בלילה והלך על אותו מקום. אך האתונאים, שאירע להם ללון אותו לילה מחוץ לחומה, הרגישו בו ויצאו לקראתו. משהפיר גיליפוס בהם, החזיר במהרה את אנשיו על עקבותיהם. משום כך הגביהו האתונאים את החומה במקום זה, והם עצמם היו שומרים עליו, ואת בעלי-בריתם הפקידו מעתה על שאר חלקי החומה, במקומות שבהם היה על כל אחד ואחד לשמור.

וניקיאס החליט לבצר את המקום הקרוי פלימיריון, כף מול העיר⁵, המזדקר לתוך הנמל הגדול ועושה את מבואו צר יותר. וכמדומה היה, שאם יבוצר המקום הזה, יקל עליהם להביא את צרכיהם, שכן יוכלו מעכשיו לפקח על הנמל מתוך מרחק קטן יותר, ולא יצטרכו להדוף התקפה מתוך פנימו של הנמל, כמו עד עכשיו, אם יטרידם צי האויב. ובכלל החל ניקיאס מעתה לתת דעתו יותר לענייני המלחמה בים, שכן ראה שלאחר בואו של גיליפוס פחתו סיכוייהם לנצח ביבשה. ולפיכך העביר לשם את האניות וחלק מצבאו ובנה שלושה מבצרים והפקיד בהם את רוב כליו, וכלי-השיט הגדולים והאניות המהירות⁶ עגנו מעכשיו כאן. ובשל כך, בעיקרו של דבר, הורע מאז מצבם של צוותי האניות, שכן היו מימיהם מצומצמים ואף לא באו להם מקרוב. ולא עוד, אלא שכל אימת שהמלחים היו יוצאים ללקוט עצים, היו נספים בידי הפרשים הסיראקוסים, ששלטו על הסביבה. כי הסיראקוסים הציבו שליש מפרשיהם בעיירה שליד האולימפיאון מפחד הגיס שבפלימיריון, שלא יצאו ממ-קומם ויבזו את הארץ. כשנודע לניקיאס, ששאר אניות הקורינתים שטות ובאות, שלח עשרים אניות לעקוב אחריהן, ופקד עליהם לארוב להן בקרבת לוקרוי וריגיון ובמבוא סיקליה.

ה בעוד גיליפוס ממשיך בבניין החומה לרוחב אפיפולאי, כשהוא משתמש באותן האבנים עצמן, שהאתונאים הטילון קודם לצורך עצמם¹, היה מוציא בתדירות את הסיראקוסים ואת בעלי-בריתם ועורכם לפני החומה², ואף האתונאים היו נערכים כנגדם. כשנדמה לו לגיליפוס, שהגיעה שעת-הכושר, פתח³ בהתקפה. כשהגיעו לידי תגרת-ידיים, נלחמו בין החומות⁴, במקום שלא היתה בו תועלת כלשהי בפרשים של הסיראקוסים. הסיראקוסים ובעלי-בריתם נוצחו; הם נשאו את חלליהם בברית⁵, והאתונאים הקימו מצבת-ניצחון. וגיליפוס כינס את צבאו ואמר להם, שהטעות לא

2. בחלק הצפוני של אפיפולאי. 3. החלק הדרומי של חומת-ההסגר. 4. הנמל הגדול. 5. העיר הפנימית של סיראקוסאי (אורטיגיה). 6. אניות-המלחמה.

[ה] 1. ראה ו, צט; ז, ב. 2. לפני חומת-המחסום של הסיראקוסים. 3. ולא האתונאים. 4. של האתונאים והסיראקוסים. 5. ועלידי כך הכירו שנוצחו.

ספר שביעי

היתה שלהם, אלא שלו. שמאחר שערכם בפנים פנימיותן של החומות, מנע מהם את עזרת הפרשים ורומי הכידונים. ולכן יוליכם מעכשיו שוב, והוא ביקשם ליתן דעתם על כך, שמאחר שבצידם ובהכנותיהם לא יפלו מאויביהם, קשה יהיה לשאת, אם הם, שפילופונסים הם ודורים, לא יראו חובת-כבוד לעצמם לנצח באומץ-רוחם איונים ודרי-איים וערב-רב ולגרשם מהארץ.

ו אחר הדברים האלה הוליך אותם שוב, כשהגיעה שעת-הכושר. ניקיאס והאתונאים כטבורים היו, שאף אם אין ברצונם של הסיראקוסים לפתוח במלחמה, הכרח הוא להם¹ לא להתעלם מכך, שחומה גבנית כנגד חומתם (כי חומת האויב² כמעט והגיעה לקיצה של חומת האתונאים³; ואם תעבור על פני חומתם, שוב לא יהא שום הפרש בדבר, אם יילחמו⁴ וינצחו בכל קרב או אם יחדלו ממלחמה), ולפיכך עמדו והלכו לקראת הסיראקוסים. וגיליפוס הוליך את צבאו למקום מרוחק יותר מהחומות מבראשונה והתגרה מלחמה באויב, ואת הפרשים ואת נושאי-הכידונים ערך לאגפם⁵ של האתונאים במקום רחב-ידיים, שבו פסקה מלאכת-הבניין של שתי החומות. בקרב הסתערו פרשיו על האגף השמאלי של האתונאים, שהיה ערוך ממולם, והניסוהו. ובשל כך נוצח גם שאר הצבא על-ידי הסיראקוסים ונדחק אל תוך הביצורים. בלילה הבא הצליחו להאריך את חומתם מעבר למלאכת הביצורים של האתונאים, וכך לא הופרעו שוב הם עצמם על-ידיהם, ושללו לגמרי מהאתונאים את האפשרות לבנות עליהם חומה ביום מן הימים, אף אם ידם תהא על העליונה.

ז אחר הדבר הזה פרשו ונכנסו לנמל שאר שתיים-עשרה האניות של הקורינתים והאמפראקיוטים והלבקאדים¹, שהיו תחת פיקודו של אראסינידיס הקורינתי. חיל-המשמר של האתונאים לא הרגיש בהן, וצוותיהן עזרו לסיראקוסים לבנות את שארית חומת-המחסום שלהם. וגיליפוס הלך לשאר חבלי סיקליה לאסוף אנשים לחיל הים והיבשה שלו וגם למשוך אליו אותן ערים, שעמדו בכלל מחוץ למלחמה או לא תמכו בה בנפש חפצה. ושליחים אחרים² של סיראקוסים וקורינתים נשלחו ללאקדימון ולקורינתוס להעביר אליהם חיל אחר בדרך הים, אם באניות-סוחר ואם בסירות³ ואם בכל אופן שהוא, מאחר שגם האתונאים שלחו להביא עזרה. והסיראקוסים, שהיו בכלל מעודדים מאוד, גם ציוותו⁴ אניות והתאמנו בתמרונים, כדי להתקיף את האתונאים גם בציים.

ח וניקיאס, שהרגיש בזאת וראה, שבכל יום ויום הולך וגדל כוחו של האויב ואבדן-

[1] 1. לאתונאים. 2. חומת-המחסום של הסיראקוסים. 3. החומה הצפונית של האתונאים. 4. האתונאים. 5. האגף השמאלי (ראה להלן).

[2] 1. ראה ו, קד; ז, ב; ז, ד. 2. מלבד גיליפוס. 3. אניות-סוחר קטנות. 4. מילאו (to man, איש).

העצות שלהם, שלח גם הוא שליחים לאתונה. גם קודם-לכן היה מודיעם תכופות בהזדמנויות שונות את הנעשה לפרטיו, ובייחוד עכשיו, שכן סבור היה שמצבם מסוכן ושאינן להם כל תשועה, אם לא יחזירום מיד או ישלחו להם בכל המהירות צבא לא-קטן אחר לעזרתם. ומאחר שחשש, שמא לא ימסרו השליחים את הדברים כהויתם, אם מתוך שאינם אנשי-דברים ואם מקוצר זכרונם ואם מתוך רצונם למצוא חן בעיני ההמון, עמד וכתב להם מכתב. כסבור היה שבדרך זו יעמדו האתונאים יפה יותר על דעתו שלו, לא יכוסה מהם דבר בעטים של השליחים ויוכלו להיוועץ על המצב לאמיתו. והשליחים ששלח הלכו לדרךם, כשהם נושאים עמהם את הכתבים ואת הדברים, שהיה להם למסור בעל-פה. מתוך דאגתו לצבא נזהר מעכשיו ניקיאס יותר מלהכניס עצמו בסכנות.

ט בשלהי אותו קיץ עצמו צבא אַבַּאֲטִיוֹן, מפקד אתונאי, יחד עם פֶּרְדִּיקַאס על אַמְפִּי-פּוֹלִיס, ועמו תראקים מרובים. את העיר לא לכד, אך הוא העביר מסביב¹ טריאירות אחדות לסטרימון ושם מצור עליה מצד הנהר, והימריאון² שימשה לו בסיס לפעולותיו. וכך פלה הקיץ הזה.

י בחורף שלאחריו הגיעו שליחי ניקיאס לאתונה ומסרו כל מה שהיה להם לספר בעל-פה, ואם שאלם אדם, ענו על שאלותיו, ומסרו את המכתב. וסופר-העיר ניגש וקראו לפני האתונאים. וזו היתה לשוננו:

יא 'הו אתונאים, מה שאירע קודם-לכן ידוע לכם מתוך האגרות המרובות האחרות. אך עכשיו חשוב ביותר הדבר, שתלמדו להכיר את המצב שאנו שרויים בו, ולהיוועץ ביניכם. לאחר שניצחנו ברוב הקרבות את הסיראקוסים שעליהם נשלחנו, ובנינו את החומות, שבהן אנו נמצאים עכשיו, בא גיליפּוֹס הלאקדימוני ועמו צבא מפילופונים ומאחדות מערי סיקליה. בקרב הראשון נוצח על-ידינו, אך למחרת הוכרענו על-ידי פרשיו המרובים ונושאי-הכידונים ונסוגנו לבין החומות. וכעת הפסקנו את בניין חומות-ההסגר בגלל יתרון כוחם של יריבינו, ואנו יושבים בטלים. כי אין אנו יכולים להשתמש בכל צבאנו, מאחר שחלק מחיל ההופליטים טרוד בשמירת חומותינו. ובינתיים בנו האויבים חומה פשוטה החוצה את חומותינו, ושוב אין זה בגדר האפשר לשים עליהם מצור, אלא אם כן יתקיף מישהו את חומת-המחסום הזו בחיל גדול וילכדנה. וכך נפל הדבר, שאנו, שראינו את עצמנו כצרים על אחרים, באנו בעצמנו במצור, ביבשה על כל פנים, מאחר שאין אנו יכולים להרחיק ללכת בארץ בשל פרשיהם.

יב 'הם אף שלחו צירים לפילופונים לבקש תגבורת, וגיליפּוֹס הלך לערי סיקליה¹ לשדל

[ט] 1. האניות שטו מסביב לחצי-האי הכאלקיד. 2. מקומה המדויק אינו ידוע.

[יב] 1. ראה פרק ז.

ספר שביעי

את אלו מהן היושבות בשלווה² להצטרף אליו למלחמה ולהביא מבעלי-בריתו, אם יעלה בידו, עזרה נוספת לצבאו ולציו. שכן יש בדעתם, כפי שנודע לי, להתקיף את חומותינו בחיל-היבשה שלהם, ובה בשעה לנסות כוחם באניותיהם גם בים. ואל יהא הדבר תמוה בעיניכם, שעומדים הם להתגרות בנו גם בים. כי ציינו, כפי שידוע גם לאויב, אף-על-פי שהיה בתחילה במצב מעולה, גם ביובש האניות וגם בשלמות צוותותיו, אינו עכשיו כמות שהיה. היום האניות ספוגות מים, לפי שעשו זמן מרובה כל-כך³ בים, והצוותות נתדלדלו. ואי-אפשר לגרור את האניות על החוף ולאוררן, כיוון שצי האויב שקול בכוחו כנגד ציינו ובמנינו הוא אף גדול ממנו, ואנו צפויים תמיד לסכנה שישוט ויבוא עלינו. אימוניהם בתמרוני-הים גלויים לעין, והיזמה נתונה בידיהם, ולהם קל יותר ליבש את אניותיהם, מאחר שאין הם טרודים בהטלת הסגר.

יג 'לנו היה דבר זה¹ ניתן בקושי, אף אילו היה לנו יתרון גדול במספר אניותינו, ולא היינו נאלצים להשתמש בכולן לצרכי שמירה, כשם שאנו נאלצים עכשיו. שאם נרפה אף במקצת את עירנותנו, לא יהיו לנו צורכי-מזון, כי גם היום אנו מעבירים אותם בקושי על פני עירם². הצוותות שלנו פחתו, והם פוחתים והולכים גם היום, מפני שמלחינו נאלצים להרחיק לכת לשם סיפוק עצים, שלל ומים, והם נספים בידי הפרשים³. והואיל וירד כוחנו ונשתווה לכוחם, בורחים המשרתים⁴ ממנו. וגם השכירים, שירדו לאניותינו בעל-כורחם, חוזרים לעריהם עם הזדמנות ראשונה; ואלה שנמשכו תחילה אחר השכר הגדול, מפני שסבורים היו שיותר משהם יוצאים למלחמה הריהם הולכים לעשות כסף, יש מהם הנופלים אל האויב מתוך איוז אמתלה, ויש מהם המשתמטים סתם כפי יכולתם (כי סיקליה רחבת-ידיים היא), מאחר שראו שהאויב מתייצב, שלא כצפייתם, בפנינו וכוחו גדול בים. ויש מהם, שפיתו את הטריאירארכים לקחת במקומם עבדים היקארים⁵, ואילו הם עצמם שולחים ידם במסחר. וכך נפגמה המשמעת בצי.

יד 'אני כותב אליכם כאל אנשים היודעים, שצוות עומד במלוא כושרו רק זמן קצר בלבד ושמועטים הם המלחים היודעים להניע אניה ולהתמיד בחתירה כראוי. אך הדבר המייאש אותי ביותר הוא שאין בידי שלי, המצביא, למנוע תקלות אלו (שכן קשים אתם בטיבכם האתונאים מלשלוט עליכם), ושאין לנו מהיכן לצוות את האניות, בשעה שהאויב ניתן לו לצוותן מהרבה מקומות. ואותם שהבאנו עמנו אנוסים לספק את צורכי השעה¹ ואף למלא את חסרוננו. כי הערים, שבעלות-בריתנו הן כיום, נאכסס

2. הנייטראליות. 3. יותר משנה.

[יג] 1. ייבוש האניות. 2. סיראקוסאי (במבוא הנמל הגדול). 3. של הסיראקוסים. 4. העבדים (תופשי-המשוט באניות). 5. ראה ו, סב.

[יד] 1. כלומר, לעשות את חובתם.

וקאטאני, אין ביכולתן להמציאם לנו. ואם יתוסף לאויבינו עוד יתרון אחד בלבד — שאותם חבלי-איטליה המספקים לנו מזון יעברו על צידם, מתוך שיראו את המצב שבו אנו שרויים ושאינ אתם מחישים לנו תגבורת — תסתיים בשבילם המלחמה ללא קרבות, לפי שאנו נהיה נצורים ונדונים לכניעה. הייתי יכול להודיעכם דברים אחרים, נעימים יותר מאלו, אך לא מועילים יותר, אם הכרח הוא שאתם תיוועצו מתוך ידיעה ברורה של מצב העניינים כאן. ולא עוד אלא שמצאתי לנכון לגלות לכם את האמת לשם בטחוני אני, כי יודע אני את טבעכם, שאתם מבקשים לשמוע דברים נעימים, אך אם אין הם מתקיימים כחפצכם, אתם טופלים האשמות על אומריהם.

טו 'וכעת, יהא לבכם סמוך ובטוח, שאין לכם להטיל דופי לא בחייליכם ולא במפקדיכם בכל הנוגע למטרה העיקרית¹ של מסענו. אך מאחר שסיקליה כולה התלכדה, ויש לצפות שגיס אחר עומד לבוא אליהם מפילופונים, עליכם להימלך בדעתכם מתוך הידיעה הברורה, שצבאנו הנמצא כאן אין בו די אף כנגד האויב המתייצב עכשיו בפנינו. ולפיכך מן הצורך הוא להחזירו, או לשלוח לעזרתו גיס אחר לא קטן ממנו, חיל יבשה וים כאחד, וכספים לא-מועטים ומפקד אחר למלא מקומי, כי אין בכוחי להישאר כאן מחמת מחלת-כליות. ואני רואה עצמי ראוי שתדונו אותי ברתיון, שכן עשיתי עמכם טובות כמפקד כשהייתי בריא. וכל מה שיש בדעתכם לעשות, עשו לאלתר עם בוא האביב וללא שהיות, מאחר שהאויב ישיג לו עזרה, מקצתה מסיקליה תוך זמן קצר ומקצתה מפילופונים, ואף אם תתמהמה זו במעט, הרי אם לא תתנו דעתכם עליה, תתחמק מכם כבראשונה² או תקדים אתכם'.

טז כדברים האלה הודיע מכתבו של ניקיאס. כששמעו האתונאים את הכתוב בו, לא פָּטְרוּ את ניקיאס מהפיקוד, אלא בחרו שניים מאותם הנמצאים שם כעוזריו, את מינאנדרוס ואת אַבְתִּידימוס, עד שיגיעו אליו אחרים, שייבחרו כחבריו לפיקוד, כדי שלא ישא לבדו בטורח המלחמה, כשהוא חולה. והם נמנו וגמרו לשלוח צבא אחר, חיל-יבשה ואניות כאחד, שיגויסו מהאתונאים, הרשומים במגילת הפקודים¹, ומבעלי-הברית. כחבריו לפיקוד בחרו את דימוסתניס² בן אלקיסתניס ואת אברִימדון³ בן תוקליס. את אברִימדון שלחו מיד, סמוך לעזנת החורף, ועמו עשר אניות ומאה ועשרים כיכר-כסף, ובה בשעה היה לו להביא לצבא שבסיקליה את הבשורה, שתגיע אליהם עזרה, ושידאגו להם.

יז אבל דימוסתניס נשאר במקומו וטרח בהכשרת ההפלגה בים, שנועדה לתחילת האביב. הוא אף פקד על בעלי-הברית לספק גייסות והכין באתונה כסף ואניות והופליטים.

[טו] 1. המלחמה בסיראקוסאי לבדה. 2. כשהפליגו האניות הפילופונסיות הראשונות לסיציליה (ראה פרק ז ; ו, צג).

[טז] 1. רשימת האזרחים החייבים בשרות צבאי. 2. נזכר לאחרונה ה, פ. 3. ראה ד, סה.

והאתונאים גם שיגרו עשרים אניות מסביב לפילופונים לשמור, שלא יחצה איש את הים לסיקליה מקורינתוס ומפילופוניסוס. שמשבאו השליחים והודיעו לקורינתים, שהמצב בסיקליה נשתנה לטובה, חזקו ידיהם ביותר, וכסבורים היו שהמשלחת הראשונה של אניותיהם היתה בעתה. ולא זו בלבד, שהם עצמם התכוונו לשלוח הופליטים לסיקליה באניות-סוחר, אלא אף הלאקדימונים ביקשו לגייס צבא משאר פילופונים ולשולחו באופן זה עצמו¹. והקורינתים ציוותו עשרים וחמש אניות-מלחמה לנסות מלחמה בים עם צי-המשמר שבנאבפאקטוס ולהקשות על האתונאים שבנאבפאקטוס למנוע את אניות-הסוחר שלהם לפרוש בים, כיוון שיהיו טרודים בשמירה על הטריאירות שלהם² הערוכות כנגדם.

יח גם הלאקדימונים היו עסוקים בהכנות לפשיטה אל אטיקה, כפי שהחליטו קודם¹. וגם הסיראקוסים והקורינתים² השיאום לכך, מששמעו על התגבורת העומדת להי-שלח מאתונה לסיקליה, כדי שיימנע מהם הדבר בשל הפשיטה. וגם אלקיביאדיס³ דיבר על לבם בלי הרף לבצר את דקליאה ולא להרפות מהמלחמה. אך בייחוד גרם לכך⁴ הביטחון-בעצמם שמילא את לב הלאקדימונים, מפני שהם האמינו, שלאחר שהאתונאים נסתבכו במלחמה כפולה, כנגדם וכנגד הסיקליאויטים, הרי ימוגרו ביתר קלות, וגם מפני שסברו, שהאתונאים היו הראשונים להפר את חוזה-השלום. הם הכירו, שבמלחמה הראשונה⁵ היתה האשמה תלויה בהם בייחוד; כי התיבאים נכנסו לפלאטיאה⁶ בימי שלום, ואף-על-פי שהותנה בהסכמים הקודמים⁷ לא לשאת חרב, אם היריב מסכים ליתן את הדין⁸, סירבו הם עצמם למסור את הריב להכרעת בית דין, כשהזמינום האתונאים לכך. ולפיכך סברו שבדין הורע מזלם, ולבם נקפם על הפורענות שבאה עליהם בפילוס⁹, ועל כל אסון אחר שהתרגש עליהם. אך עכשיו יצאו האתונאים בשלושים אניות מארגוס¹⁰ והשחיתו חלק מאדמת אפידאברוס ופראסיאי ומקומות אחרים, ובה בשעה ליסטמוס גם מפילוס; וכל-אימת שהיו דעו-תיהם חלוקות בדבר מן הדברים המפוקפקים שבתנאי הברית¹¹, והלאקדימונים היו מזמינים אותם לדין⁸, היו האתונאים מסרבים להיענות להם. ולפיכך סברו הלאקדימונים שהאשמה, שהיתה תלויה קודם בהם, נתלתה עכשיו בצווארם של האתונאים, והם ששו למלחמה. ובחורף זה פקדו על בעלי-בריתם לספק להם ברזל והכינו גם את שאר כלי-המלאכה לשם ביצורה של דקליאה. בו בזמן קיבצו הם עצמם חיל-תגבורת לשולחו באניות-סוחר לאותם שבסיקליה, ואף הכריחו לכך גם את הפילופונים

[יז] 1. באניות-סוחר. 2. של הקורינתים.

[יח] 1. ראה ו, צג. 2. הכחנה לשליחים, שנזכרו בפרקים ז ו-יז. 3. ראה ו, צא. 4. שהלאקדימונים התכוונו באמת לפלוש לאטיקה. 5. העשור הראשון של מלחמת פילופונים (המלחמה הארכי-דאמית'). 6. ראה ב, ב ואילך. 7. הכחנה לברית שלושים-השנים (ראה א, קטו). 8. למסור את הריב לבית-דין של בוררות. 9. ראה ז, כו—מא. 10. ראה ו, קה. 11. ברית חמישים-השנים.

ספר שביעי

האחרים. והחורף כלה וכלתה השנה השמונה-עשרה למלחמה זו, שתוקידידים העלה את קורותיה על ספר.

יט מיד עם תחילת האביב הבא¹, מוקדם מהרגיל, פשטו הלאקדימונים ובעלי-בריתם אל אטיקה, ועליהם פקד אגיס בן ארכידאמוס, מלך הלאקדימונים. בתחילה השחיתו את מישור אטיקה², ואחר-כך החלו לבצר את דקליאה, ואת המלאכה חילקו בין ערי-הברית השונות. דקליאה³ מרוחקת כמאה ועשרים סטאדיות מאתונה, ובדומה לזה, או אף קצת יותר, גם מבויאווטיה. המצודה נבנתה כדי לשלוט על המישור ול- השחית את חלקיה הפוריים ביותר של הארץ, והיא נראתה עד אתונה⁴. בעוד הפילוס- פונסים שבאטיקה ובעלי-בריתם בונים את המצודה הזאת, שיגרו הללו שבפילופונים את ההופליטים לסיקליה באניות-סוחר. הלאקדימונים שלחו את הנבחרים שבהילוטים והניאודאמודים⁵, בסך-הכל שש מאות הופליטים, בפיקודו של אקריטוס הספארטאני; הבויאווטים — שלוש מאות הופליטים בפיקודם של פסינון וניקון, שניהם תיבאים, ושל היגיסאנדרוס התספי. הללו היו הראשונים שהפליגו מטיינארון של לאקוניה ופרשו בים הפתוח⁶. זמן לא-רוב לאחר-מכן שלחו הקורינתים חמש מאות הופליטים, מקצתם מקורינתוס עצמה ומקצתם שכירים ארקאדים, ולמפקד עליהם מינו את אלפסארכוס הקורינתי. בו בזמן⁷ שלחו גם הסיקיאונים מאתיים הופליטים בפיקודו של סארגבס הסיקיאוני. ועשרים וחמש האניות⁸, שהקורינתים ציוותון בחורף, עגנו מול עשרים האניות האטיות שבנאבפאקטוס, עד שההופליטים שלהם הוסעו באניות- הסוחר רחוק מפילופונים, ולשם כך אף ציוותון מלכתחילה, כדי שהאתונאים לא יתנו דעתם ביותר אל אניות-הסוחר, אלא אל הטריאירות.

כ בתחילת האביב, בעוד הלאקדימונים מבצרים את דקליאה, שלחו גם האתונאים שלושים אניות מסביב לפילופונים בפיקודו של כאריקליס בן אפולודורוס, שנצטווה לקרוא, לכשיגיע לארגוס, הופליטים ארגיאים אל האניות לפי תנאי הברית⁹ שבי- ניהם. הם גם שלחו את דימוסתניס לסיקליה, כפי שהחליטו לעשות¹⁰, ועמו שישים אניות אתונאיות וחמש כיאיות ואלף ומאתיים הופליטים ממגילת הפיקודים של האתונאים. מיושבי האיים¹¹ גייסו לשירותם כל כמה שיכלו מכל מקום ומקום וגם משאר בעלי-בריתם הנתינים אספו מכל אשר להם כל מה שהיה צורך בו למלחמה. והוא נצטווה קודם כל לשוט מסביב לפילופונים ולשתף פעולה עם כאריקליס. וכך שט דימוסתניס לאייגינה והמתין שם עד שיגיעו אליו אותם שנשארו מאחוריו, ועד שכאריקליס יוריד באניות את ההופליטים הארגיאים.

[יט] 1. בשנת 413 לפני סה"נ. 2. מצפון לאתונה. 3. ראה ה, לד. 4. ולא לקרקירה ולחופי איטליה כרגיל (ראה א, לו; א, מד). 5. בזמן שהפליגו הקורינתים. 6. אניות-מלחמה (טריאירות).

[כ] 1. ראה ג, צא. 2. ראה ראש פרק יז. 3. הקיקלאדיים.

כא באותו אביב, סמוך לאותו זמן עצמו, חזר גיליפוס¹ אל סיראקוסאי, כשהוא מוליך עמו מהערים, ששידלן להתחבר אליו, חיילים, ככל שהגיעה ידו לאסוף בכל מקום ומקום. הוא כינס את הסיראקוסים ואמר להם, שהם צריכים לצוות אניות מרובות ככל האפשר ולנסות את כוחם במלחמת אניות. שכן הוא מקווה לבצע מתוך כך משהו, שיהא בו כדי להצדיק את הסכנה. לשידולים אלו הצטרף יותר מאחרים הרמוקראטיס, הוא עוררם שלא יירך לבם להתקיף את האתונאים באניותיהם, ואמר להם שגם האתונאים לא נחלו מאבותיהם את כושרם בים ואף לא יחזיקו בו לעולם ועד. ולא עוד אלא שהם היו מתחילתם דרייבשה יותר מהסיראקוסים, ולא נעשו יורדיי־אלא לאחר שהפרסים אילצום לכך. ולאנשים נועזים כאתונאים נראים אותם המר־היבים עוז כנגדם כקשים שבאויבים. וגם הם יוכלו בדומה להם להשתמש כנגדם באותו דבר², שבו הם מפילים חיתיתם על אחרים. כי יש שהאתונאים אינם עולים על יריביהם בכוחם, אלא שהם מתקיפים אותם בהעזה. והוא אמר, שהוא יודע יפה שבהעזתם להתייצב במפתיע בפני ציים של האתונאים ותדהמתם על כך, ישיגו הסי־ראקוסים יתרון כלשהו, שיהא שקול כנגד הנזק, שיגרמו האתונאים במומחיותם לחוסר־הניסיון של הסיראקוסים. ולפיכך עליהם ללכת ולנסות כוחם בים ולא להסס. שידוליהם של גיליפוס והרמוקראטיס ושל אחרים הלהיבו את הסיראקוסים למל־חמת־ים, והם החלו לצוות את האניות.

כב לאחר שהצי היה מוכן לפעולה, הוליך גיליפוס עצמו בלילה את כל חילות־היבשה על מנת להתקיף את מבצרי פלימיריון מצד היבשה. לפי אות מוסכם פרשו באותה שעה עצמה שלושים וחמש טריאירות סיראקוסיות מהנמל הגדול וארבעים וחמש שטו סביב־סביב מהנמל הקטן, שבו היתה המספנה שלהם, על מנת להתאחד עם אותן שבפנים הנמל [הגדול], להתקיף בבת אחת את פלימיריון ולהביא את האתונאים במבוכה משני הצדדים¹. אך האתונאים ציוותו בחיפזון שישים אניות; בעשרים וחמש מהן אסרו מלחמה בים על שלושים וחמש האניות של הסיראקוסים, שהיו בנמל הגדול, ובשאריתן פרשו לקראת אותן השטות מהמספנה. וקרוב התחולל מיד במבוא הנמל הגדול. במשך זמן רב עמדו אלו בפני אלו, הללו ביקשו לפרוץ להם דרך, והללו — למנעם.

כג בתוך כך השגיח גיליפוס, שהאתונאים שבפלימיריון ירדו אל הים ודעתם נתונה לקרב האניות, והקדימם בהתקפת־פתע עם שחר על המבצרים. בראשונה לכד את הגדול שבהם, ואחר־כך גם את השניים הקטנים. משראו חילות־המשמר שלהם שהמבצר הגדול נכבש בקלות כזו, לא התייצבו בפניו. אנשי המבצר הראשון שנלכד,

[כא] 1. ראה פרקים ז, יב. 2. העזה.

[כב] 1. מהים ומהיבשה.

וכל אותם שנמלטו אל הסירות ואל אנית-סוחר אחת, הועברו בקושי אל המחנה, כיון שטריאירה אחת של הסיראקוסים המיטיבה-לשוט רדפה אחריהם, מאחר שידם היתה אז על העליונה בקרב האניות בגדול. אך בשעה ששני המבצרים האחרים נלכדו, כבר תש כוחם של הסיראקוסים בים, ואותם שברחו מהמבצרים הללו שטו ועברו על פניהם ביתר ביטחון. כי אניות הסיראקוסים, שנלחמו במבוא הנמל, שטו ונכנסו לתוכו ללא סדרים, לאחר שהדפו את אניות האתונאים, התנגשו זו בזו והנחילו את הניצחון לאתונאים, שהניסו לא אותן בלבד, אלא אף את אלו שניצחום בראשונה בנמל. הם הטביעו אחת-עשרה אניות מאניותיהם של הסיראקוסים והרגו את רוב אנשיהם, חוץ מהצוותות של שלוש אניות, ששבום חיים; מאניותיהם אבדו שלוש. הם גררו והעלו על החוף את שברי האניות של הסיראקוסים, העמידו מצבת-ניצחון באי הקטן שמול פלימיריון וחזרו אל מחנם.

כד כך עלה להם לסיראקוסים בקרב-הים, אך הם החזיקו במבצרים שבפלימיריון, והם הקימו לשמם שלוש מצבות-ניצחון. משני המבצרים, שנלכדו לאחרונה, הרסו אחד, אך את השניים האחרים תיקנו ושמו בהם חיל-משמר. עם כיבוש המבצרים נהרגו או נשבו חיים אנשים מרובים, ורכוש רב נתפס. כי המבצרים שימשו להם לאתונאים כמחסנים, והיו בהם הרבה סחורות ותבואה של הסוחרים והרבה רכוש של הטריאיר-ארכים, ובכללם המפרשים ושאר האביזרים של ארבעים טריאירות, וגם שלוש טריאירות, שהיו גרורות ומוטלות על החוף. אך הגדולה שבאבדות והקשה שבהן היה כיבושה של פלימיריון; כי מעכשיו לא היה יבוא המזונות דרך הנמל הגדול בטוח כל עיקר, מאחר שהסיראקוסים ארבו להם כאן באניותיהם והפריעום, והם נאלצו להילחם על המעבר. ובכלל הטיל כיבוש זה בהלה ורפיון-ידיים במחנה האתונאים.

כה אחר הדבר הזה שיגרו הסיראקוסים שתי-עשרה אניות בפיקודו של אגאתארכוס הסיראקוסי. אחת מהן פרשה לפילופוניס, והיא הוליכה שליחים, שהיה להם לספר על מצבם ועל סיכוייהם ולעזרר מלחמה נמרצת יותר ביוון עצמה. ואחת-עשרה האניות פרשו לאיטליה, כי שמעו, שסירות טעונות סחורה בשביל האתונאים שטות ובאות. משנתקלו בסירות, השמידו את רובן, והם גם שרפו בחבל קבלוניה¹ את העצים, שהיו מוכנים שם לאתונאים לצורך בניין אניות. אחר הדבר הזה שטו ללוקרוי, ובשעה שעגנו שם שטה ובאה לנמל אחת מאניות-הסוחר, שהפליגו מפילופוניס, ובה הופליטים תספיים. הסיראקוסים העלו אותם על אניותיהם ושטו לאורך החוף לביתם. והאתונאים, שארבו להם בעשרים אניות על-יד מיגארה², תפסו אניה אחת על אנשיה, אך לא עצרו כוח לתפוס את האחרות, והן נמלטו לסיראקוסאי.

תגרות התחוללו גם בנמל³ על הכלונסאות, שהסיראקוסים תקעום בקרקע הים לפני

[כה] 1. בדרום איטליה (מצפון ללוקרוי). 2. בסיציליה. 3. הגדול.

המבדוקים הישנים שלהם, כדי שאניותיהם יעגנו מבפנים והאתונאים לא יוכלו לשוט ולבוא עליהן ולחבלן. האתונאים קרבו לכלונסאות אניה נושאת ריבוא כיכר⁴ ועליה מגדלי-עץ ומעקים. ומתוך סירות קטנות קשרו חבלים בכלונסאות, סיבבום ועקרום, או שהיו צוללים ומנסרים אותם. הסיראקוסים ירו בהם מהמבדוקים, והללו שבאנית-המשא⁵ ירו אף הם כנגדם. ולסוף סילקו האתונאים את מרבית הכלונסאות. קושי מיוחד היה בעקירת אותו חלק של החיפוף, שהיה סמוי מן העין. שכמה מהכלונסאות נתקעו בלא שבלטו מעל פני הים; ומסוכן היה להתקרב אל החיפוף, שמא לא ישגיחו בהם מראש ויעלו עליהם את האניה כעל שונית השקועה בים. אך גם את אלו ניסרו אמודאים שצללו בשכר. בכל זאת חזרו הסיראקוסים ותקעו כלונסאות בים. גם הרבה תחבולות אחרות חיבלו אלו כנגד אלו, כדרך מחנות עוינים החונים זה על-יד זה וערוכים זה כנגד זה. והם נקטו בצורות תגרות שונות והשתמשו בתכסיסים מכל המינים.

הסיראקוסים גם שלחו לערי סיקליה צירים קורִינתיים ואִמפֶּראקיוֹטים ולאקדימוֹנים לבשר את דבר כיבושה של פלימיריוֹן, להסביר שבקר־בהים לא נוצחו בכוח האויב, אלא בשל העירבוביה שלהם עצמם, ולהודיע שהם מלאים תקוות ודורשים מהם להיות להם לעזרה כנגד אויביהם גם באניות וגם בחיל־יבשה, מאחר שגם האתונאים מצפים לתגבורת; ואם הם יקדימום וישמידו את צבא האתונאים הנמצא כבר בסיקליה, יבוא הקץ למלחמה. כזה היה מהלך המאורעות בסיקליה.

כו ודימוֹסתֶנִּיס¹ הפליג מאִייגינה, לאחר שנתקבץ אליו הצבא, שבו צריך היה להחיש עזרה לסיקליה, פרש לפילופונים ונצטרף לכאריקלים ולשלושים האניות של האתונאים. משהעלו כמה הופליטים אֶרגִיאים על האניות, שטו ללאקוֹניה. בראשונה השִׁמוּ חלק מאדמת אֶפִּידאברוס־לימֶרה², ואחר־כך נחתו בחוף לאקוֹניה מול קִיתִירָה³, במקום שבו נמצא מקדש אֶפולוֹן. הם השחיתו חלקי־ארץ שונים וביצרו מקום בצורת איסתמוֹס, שאליו יערכו ההילוטים של הלאקדימוֹנים, וממנו יצאו לסטים כמו מפילוס לבוז את הארץ. דימוֹסתֶנִּיס סייע בכיבוש המקום, ולאחר־מכן הפליג מיד לקרקירה על מנת לקחת גם משם חיילים ולשוט בכל המהירות לסיקליה. וכאריקלים המתין עד שהשלים את ביצור המקום, השאיר בו חיל־מצב ופרש לארצו עם שלושים האניות, וגם האֶרגִיאים עשו כמוהו.

כז באותו קיץ עצמו הגיעו לאתונה אלף ושלוש מאות פֶּלטאסְטִים תראקים אחוזי־חרב משבט הדיִאִים, שצריכים היו להפליג יחד עם דימוֹסתֶנִּיס לסיקליה. אך כיוון שבאו במאוחר, נתנו האתונאים דעתם לשלחם למקום שממנו באו. להחזיקם אצלם לשם

4. כ־250 טון. 5. האניה הגדולה ('נושאת ריבוא כיכר').

[כו] 1. המשך פרק כ. 2. בחוף המזרחי של לאקוֹניה. 3. אי בדרום לאקוֹניה.

ספר שביעי

המלחמה בדקליאה נראה להם יקר מדי, מאחר שכל אחד מהם קיבל דראכמה אחת מדי יום ביומו¹. כי במשך הקיץ הזה נתבצרה תחילה דקליאה על-ידי כל הצבא הפילופונסי, ולאחר-מכן היתה תפוסה לרעת הארץ על-ידי חילות-משמר, שערי-הברית סיפקום חליפות, ופשיטותיהם גרמו נזקים מרובים לאתונאים. ואבדן הרכוש וכליון האנשים היו הגורמים הראשונים-במעלה למפלתם. שכן בראשונה² היו הפשיטות קצרות-מועד³ ולא מנעו את האתונאים מליהנות מאדמתם בשאר הזמן. אך עכשיו עשו הפילופונסים את ישיבתם בארץ קבע, ויש שהיו פושטים אליה בהמון רב⁴, ויש שחיל-המשמר עצמו היה פושט מתוך הכרח⁵ על הארץ ומלסטם אותה, ואגיס מלך הלאקדימונים פקד בעצמו על המלחמה ולא עשה אותה ארעי, ולפיכך ניזוקו האתונאים קשות. שכן נשללה מהם כל ארצם ויותר משני ריבוא מעבדיהם ערקו מהם, וביניהם אומנים מרובים, וכל צאנם ובהמות-המשא שלהם ספו-תמו. ומאחר שפרשיהם היו יוצאים יום-יום להתקיף את דקליאה ולשמור על הארץ, נעשו סוסיהם חיגרים בשל האדמה הטרודה והעמל הבלתי-פוסק, ויש שגם נפצעו על-ידי האויבים.

כח צורכי-המזון מאבבויאה, שהגיעו להם תחילה בדרך-היבשה הקצרה, מאורופוס¹ דרך תחום דקליאה, הגיעו להם עכשיו בדרך-הים, מסביב לסוניון², ועלו בהוצאות מרובות. העיר נזקקה ליבוא בכל דבר ודבר במידה שווה, ואתונה פסקה להיות עיר והפכה להיות מבצר. האתונאים עמדו על המשמר על-יד המעקים, ביום חליפות ובלילה כולם, חוץ מהפרשים³, מקצתם על-יד תחנות-המשמר כאן ושם⁴ ומקצתם על החומה, והם התענו בקיץ ובחורף כאחד. אך בייחוד העיק עליהם הדבר, שהם היו טרודים בשתי מלחמות בבת אחת. ואולם הם הגיעו למידה כזו של נצחנות, שכל השומע לא היה מאמין בה עד שלא באה. כי הם, שהיו בעצמם נצורים על-ידי הפילופונסים, שבנו מבצר באטיקה, לא זו בלבד שלא הניחו ידם מסיקליה אלא אף צרו שם באותו אופן עצמו⁵ על סיראקוסאי, עיר שלא היתה קטנה בכלום כשלעצמה מאתונה. והם קלקלו את כל חשבונות היוונים על כוחם והעזתם; שבתחילת המלחמה היו שסברו, שאם הפילופונסים יפשטו אל אטיקה, לא יוכלו לעמוד במלחמה אלא שנה אחת בלבד, ויש שאמרו שנתיים, ואחרים אמרו שלוש שנים, אך לא יותר מכך; והנה הלכו לסיקליה בשנה השבע-עשרה מהפשיטה הראשונה לאטיקה, ולאחר שנס-תכפו מכל הבחינות במלחמה, הכניסו עצמם במלחמה אחרת, שלא היתה פחותה בשום

[כז] 1. השכר הרגיל היה מחצית-הדראכמה. 2. במלחמת עשר-השנים. 3. הארוכה ביותר נמשכה 40 יום (ראה ב, נו). 4. ראה ח, עא. 5. להשיג צרכי-מזון.

[כח] 1. בצפון אטיקה. 2. כף סוניון, בדרום אטיקה. 3. ראה סוף פרק כז. 4. תחנות-המשמר היו פזורות במקומות שונים. 5. על-ידי בניין מבצר.

דבר מהמלחמה שאסרו עליהם הפילופונסים. ובשל דברים אלו — בשל הנזק הרב, שגרמה להם דקליאה בזמן הזה, ומחמת שאר ההוצאות שגדלו — היו דחוקים מאוד בענייני ממון. ובזמן ההוא הנהיגו את המכס של אחד מעשרים⁶ על כל הסחורות⁷ העוברות דרך נמלי נתיניהם במקום מס⁸. כסבורים היו, שבדרך זו תגדלנה הכנסותיהם, כי הוצאותיהם לא היו דומות לאותן שבעבר, אלא נעשו גדולות בהרבה, ככל שהמלחמה הלכה וגדלה והכנסותיהם הלכו ופחתו.

כט בשל דחקם זה בכסף שילחו האתונאים מיד את התראקים, שאיחרו לבוא לדימוס-תנים, מפני שלא רצו להרבות בהוצאות¹. הם מינו עליהם את דיאיטרפיס ללוותם וציוו עליו, שתוך כדי שיוטו לאורך החוף (כי הם עמדו לחצות את אבריופוס²) יזיק על-ידיהם את האויבים, ככל שיוכל. הוא הוריד אותם באדמת טאנאגרה³, נשתהה שם קצת ובזזה. לעת ערב פרש מכאלקיס של אבבזיא⁴ וחצה את אבריופוס, הנחית את התראקים על אדמת בויאוטיה והוליכם על מיקאליסוס⁴. את הלילה בילה על-יד מקדש הרמיס, המרוחק כעשרים סטאדיות ממיקאליסוס, בלי שהרגישו בו. עם אור היום הסתער על העיר, שלא היתה גדולה, ולכדה. כי הם לא נשמרו לנפשם ולא ציפו, שמישהו ירחיק לכת כל-כך מן הים ויתנפל עליהם. חומתם גם היתה חלשה ובמקומות מספר אף רעועה, ובשאר חלקיה — נמוכה; ולא עוד אלא ששעריה היו פתוחים, כי לא פחדו מדבר. משהתפרצו התראקים למיקאליסוס, החלו בוזזים את הבתים ואת המקדשים והורגים את האנשים, ולא חסו לא על זקן ולא על נער, אלא הרגו את כל מי שנתקלו בו כסדרם, ילדים ונשים יחדיו; ולא עוד אלא שפגעו גם בבהמות-משא ובכל נפש חיה אחרת שראו. שכן גזע התראקים רצחני הוא ביותר, בדומה לגרועים שבבארבארים, כשאין פחד לנגד עיניו. בהלה גדולה עמדה אז בעיר וכל צורות ההשמדה נעשו בה. והם התנפלו גם על בית-ספר לתינוקות, הגדול שבמקום, בשעה שאך זה נכנסו הילדים לתוכו, ורצחו את כולם. היתה זאת פורענות לא פחותה מכל פורענות שהיא, שבאה על עיר שלמה, וגדולה מכל פורענות אחרת בפתאומיותה ובאימתה.

ל משהרגישו התיבאים בדבר, חשו לעזרה. הם הדביקו את התראקים, עד שלא הרחיקו ללכת¹, לקחו מהם את שללם, הבריחום ודלקו אחריהם עד אבריופוס, המקום שבו עגנו כלי-השיט שהביאום. רוב המתים מבין התראקים נהרגו בשעת ירידתם לסירות, כי הם לא ידעו לשחות, ואנשי-הצוות שבסירות העגינו את הסירות מחוץ למטחויי-קשת, משראו את הנעשה על החוף. ואילו בנסיגה עצמה התגוננו התראקים בזריזות

6. חמישה אחוזים. 7. של יצוא ושל יבוא כאחד. 8. כלומר, מס עקיף במקום מס ישיר.
[כט] 1. ראה ראש פרק כז. 2. מפרץ בין אבבזיא ובויאוטיה. 3. במזרח בויאוטיה. 4. בצפון-מזרח בויאוטיה.

[ל] 1. בדרך חזירתם לחוף.

מפני הפרשים התיבאים, שהיו הראשונים להתקיפם, כשהם רצים לקראתם וחוזרים ומתלכדים כמנהג מקומם. בהתנגשות זו נספו רק מעטים מהם. חלק ניכר יותר נהרג בעיר עצמה, כשנתפסו בעוד הם שולחים ידם בביזה. מכלל אלף ושלוש מאות התראקים נהרגו מאתיים וחמישים איש. מהתיבאים ומהאחרים, שחשו לעזרה, נספו בסך-הכול כעשרים פרשים והופליטים ובתוכם סְקִירְפֹּנְדָאס, הבויאֹטֶארכוֹס² של הבויאֹטים. ומהמיקאליסים הושמד חלק ניכר. כזה היה גורלה של מיקאליסוס, ובשים לב לגודלה של העיר, לא אירעה במלחמה זו פורענות מעציבה יותר.

לא לאחר שסייע בבניין המבצר בלאקוניה, הפליג דימוסתניס כאמור¹ לקרקירה. בדרכו נתקל באניית-סוחר עוגנת בפיֶאָה² של אֵלִיס, שבה התעתדו ההופליטים הקורינתים³ לחצות את הים בדרכם לסיקליה, והרסה. אך אנשיה נמלטו, ולאחר זמן מצאו ספינה אחרת והמשיכו בה את דרכם. אחר הדבר הזה הגיע דימוסתניס לזאקינתוס ולקי-פאליניה, העלה על האניות כמה הופליטים ושלח אל המסינים של נאבפאקטוס בשביל הופליטים אחרים. אז עבר אל יבשת אקארנאניה שממולן, אל אֵלִיזִיָאָה ואל אֶנַאקטוריוֹן, שהאתונאים החזיקו בהן⁴. בעוד הוא שוהה במקומות אלו, פגש בו אַברִימָדוֹן, ששט ובא מסיקליה, שאלה נשלח בשעתו בחורף הקודם⁵ להוליך לצבא את הכסף. והוא הודיע לו בין שאר הדברים, שכשהיה כבר בדרכו חזרה, הוגד לו שהסיראקוסים לכדו את פלימיריוֹן⁶. גם קוֹנוֹן, המפקד של נאבפאקטוס, הגיע אצלם וסח להם, שעשרים וחמש האניות של הקורינתים⁷ העוגנות כנגדם אינן מרפות מהמלחמה, והן מתעתדות לאסור מלחמה בים. והוא ביקש מהם לשלוח לו אניות אחדות, כי לא די בשמונה-עשרה האניות שלו כדי להילחם בעשרים וחמש האניות של האויב. ודימוסתניס ואַברִימָדוֹן שלחו עשר אניות, מהטובות שבאניות המהירות שהיו ברשותם, לאניות שבנאבפאקטוס. והם עצמם התכוונו לאסוף צבא בשביל המסע. אַברִימָדוֹן שט לקרקירה ופקד עליהם לצוות חמש-עשרה אניות ואף קיבץ בעצמו הופליטים (כי מעתה, לאחר שנבחר⁸, נעשה חבר לדימוסתניס בפיקוד, ופניו היו מועדות שוב לסיקליה), ואילו דימוסתניס אסף קלעים וכידונאים מחבלי אקארנאניה. לב וצירי סיראקוסאי, שהלכו בשעתם לאחר כיבוש פלימיריוֹן לערי סיקליה¹, הצליחו לשדלן, אספו צבא ועמדו להוליכו לעירם. אך הדבר נודע מראש לניקיאס, והוא שלח אל הסיקלים² בעלי-בריתו, ששלטו על המעבר — היו אלה הקֶנטוֹרִיפִים³ והאֵלִיקִים⁴ ואחרים — שלא יתנו לאויבים לעבור בגבולם, אלא יתלכדו ויעכבוּם; כי הם לא ינסו

2. ראה ד, צא.

[לא] 1. ראה ראש פרק כו. 2. בדרום-מערב אלִיס (הנמל של אולימפיה). 3. ראה פרקים יז, יט.

4. ראה ד, מט. 5. ראה פרק טז. 6. ראה פרק כג. 7. ראה פרקים יז, יט. 8. ראה פרק טז.

[לב] 1. ראה סוף פרק כה. 2. התושבים הלא-יווניים של סיציליה (ה'ילידים'). 3. ממערב לקאטאני.

4. מקומם (כתבל-ארץ זה) אינו ידוע.

כלל לעבור בדרך אחרת, מאחר שהאקראגאנטינים⁵ לא הניחו להם לעבור בגבולם. הסיקלים מילאו את דרישת האתונאים, וכשיצאו לדרכם שמו להם הסיקלים מארב, התנפלו פתאום על הסיקליאטים⁶ שלא נשמרו לנפשם והפילו בהם כשמונה מאות איש ואת כל הצירים, חוץ מאחד, הקורינתי. והלה הוא שהוליך את כל הנמלטים, כאלף וחמש מאות במספר, אל סיראקוסאי.

לג סמוך לאותם הימים עצמם הגיעה לסיראקוסאי תגבורת גם מקאמארינה¹ — חמש מאות הופליטים, שלוש מאות כידונאים ושלוש מאות קשתים. גם הגלואים² שלחו לעזרתה שייטת של חמש אניות, ארבע מאות כידונאים ומאתיים פרשים. כי כל סיקליה³ כמעט נצטרפה אליהם, חוץ מהאקראגאנטינים, שלא נתנו ידם לשום צד, אך כל האחרים, אותם שהיססו בראשונה, עשו כתף אחת עם הסיראקוסים ועזרום כנגד האתונאים.

לאחר האסון, שבא עליהם באדמת הסיקלים, נמנעו הסיראקוסים לפי שעה מלהתקיף את האתונאים. בינתיים אספו דימוסטניס ואברימדון את הגייסות מקרקירה ומהיבשה, ולאחר שהכול היה מוכן להפלגה, חצו עם כל צבאם את הים האיוני בדרכם לכף איאפיגיה⁴. כשהפליגו משם, הגיעו אל האיים האיאפיגיים הקרויים כויראדיס⁵, והעלו על אניותיהם כמה כידונאים איאפיגים, מאה וחמישים במספר, מבני שבט המסאפים. ולאחר שחידשו את ברית הידידות הישנה עם ארטאס, שליט המקום, שסיפק להם את הכידונאים, הגיעו אל מטאפונטיון⁶ של איטליה. כאן שידלו את המטאפונטים לשלוח עמהם, לפי תנאי הברית שביניהם, שלוש מאות כידונאים ושתי טריאירות, ולאחר שלקחו את אלה עמהם, שטו לאורך החוף אל תוריאה. כאן מצאו, שמתנגדי האתונאים גורשו מהעיר בהתקוממות, שהתחוללה זה לא כבר. וכיוון שרצו לכנס כאן את כל צבאם ולפקדו שמא נעדר איש מהם, לפייס את התוריים להצטרף אליהם בנפש חפצה ואף לכרות עמהם ברית הגנה והתקפה, מאחר שכך נפל הדבר⁷, נשתהו בתוריאה וטיפלו בעניינים אלו.

לד הפילופונסים, שעגנו בעשרים וחמש אניות¹ מול צי האתונאים בנאבפאקטוס כדי לחפות על מעבר אניות-הסוחר לסיקליה, התכוונו סמוך לאותו זמן עצמו לקרב אניות. הם ציוותו עוד אניות אחדות, עד שמספר אניותיהם היה פחות אך במעט ממספר האניות האטיות, והטילו עוגן על-יד ארינאוס² של אכייאה בתחום ריפאי.

5. בחוף הדרומי של סיציליה (אגריגנטום=אקראגאס). הם היו נייטראליים (ראה ראש פרק לג).
6. התושבים היחניים של סיציליה.

[לג] 1. ראה ו, פח. 2. ראה ו, סז; ז, א. 3. הכונה לסיקליאטים. 4. בדרום קאלאבריה (באיטליה). 5. סמוך לטארנטום. 6. בחוף הצפוני-מזרחי של לוקאניה (מדרום לאיים האיאפיגיים). 7. שמתנגדי האתונאים גורשו.

[לד] 1. ראה פרקים יז, יט, לא. 2. בקצה הצפוני של חצי-האי הפילופוניסי.

המקום, שבו עגנו, היה דמוי חרמש, וחיל-הרגלים של הקורינתים ושל בעלי-בריתם שבמקום³, שבא לעזרתם, נערך משני צידיהם על הצוקים המזדקרים לתוך הים; ואילו האניות מילאו את הריוח שביניהם וחסמו את הכניסה. מפקד הצי היה פולי-אנתיס, איש קורנתוס. האתונאים הפליגו עליהם מנאבפאקטוס בשלושים ושלוש אניות בפיקודו של דיפילוס. בתחילה לא זזו הקורינתים ממקומם, אך משניתן האות (כשהשעה נראתה להם כ־כֶּשֶׁרָה לַכֶּךְ), הסתערו לעומת האתונאים ואסרו עליהם מלחמה בים. במשך זמן רב עמדו אלו בפני אלו. שלוש אניות של הקורינתים נהרסו כליל; מאניות האתונאים לא טובעה אף אחת ממש, אך שבע מהן יצאו מכלל שימוש, מאחר שהותקפו בחזיתן, וחלקן הקדמי נפרץ על-ידי האניות הקורינתיות, שאז ניותיהן⁴ היו עבות מהרגיל במכוון⁵. הקרב לא הוכרע, וכל צד בא בטענת ניצחון, אף-על-פי שהאתונאים השתלטו על שברי האניות, מפני שהרוח הדפה אותם לצד הים הפתוח, והקורינתים לא יצאו שוב לקראתם. וכך פרשו זה מזה בלי שרדפו זה אחרי זה. איש לא נשבה בקרב זה, כי הקורינתים והפילופונסים נלחמו סמוך לחוף והם מילטו נפשם על-נקלה, ומשל האתונאים לא טבעה שום אניה. משחזרו האתונאים לנאבפאקטוס, הקימו הקורינתים מיד מצבת-ניצחון, שעל כן חיבלו באניות מרובות של היריבים. הם לא ראו עצמם כמנוצחים מאותו טעם עצמו שבעבורו לא ראו עצמם יריביהם כמנוצחים. כיוון שהקורינתים חשבו עצמם כמנוצחים, אם לא היתה תבוסתם שלמה; והאתונאים חשבו עצמם כמנוצחים, מאחר שנצחונם לא היה שלם. אך משהפליגו מכאן הפילופונסים וחיל-היבשה שלהם נתפזר, הקימו האתונאים גם הם מצבת-ניצחון באֶכִּיָּאָה, במרחק של עשרים סטאדיות מארינאוס, שבו חנו תחילה הקורינתים. ובכך נסתיים קרב-הים.

לה לאחר שהתוריים שודלו¹ להצטרף אל האתונאים בשבע מאות הופליטים ובשלוש מאות כידונאים, פקדו דימוסתניס ואברימדון על הצי לשוט לאורך החוף לתחום קרוֹטוֹן², ואילו הם עצמם סקרו תחילה את כל חיל-היבשה על-יד נהר סיבאריס³ ואחר-כך הוליכוהו דרך אדמת תוריאָה. כשבאו אל נהר היליאס⁴ והקרוֹטונים שלחו ואמרו להם, שצבאם לא יעבור דרך ארצם בטובתם-הם, ירדו אל שפת הים ולנו שם על-יד שפכו של היליאס. וכאן באו לקראתם אניותיהם. למחרת העלו את הצבא על האניות ושטו לאורך החוף, כשהם מתעכבים על-יד הערים השונות, חוץ מלוקרוֹי, עד שהגיעו אל פֶּטְרָה⁵ של ריגיוֹן.

3. האכייאים. 4. קורות עבות, שבלטו כאוזניים (ומכאן שמן גם ביחנית) משני עברי החרטום.

5. לנגח בהן את אניות האויב.

[לה] 1. ראה סוף פרק לג. 2. מדרום לתוריאָה. 3. מצפון לתוריאָה. 4. מקומו של נהר זה אינו ידוע בדיוק. 5. לבקופטרה (כף מדרום לריגיוֹן).

לו כשהוגד לסיראקוסים שהם שטים ובאים, ביקשו לנסות שוב את כוחם באניותיהם ובחיל-היבשה, שקיבצוהו לשם אותו דבר עצמו, להקדים ולהכות באתונאים, עד שלא תבוא להם תגבורת. והם התקינו את אניותיהם מבחינות שונות בדרך שיהא בה כדי להועיל להם, כפי שלימדם הניסיון בקרב-הים הראשון; ובייחוד קיצצו בחרטומי האניות ועשאום מוצקים יותר, ואת האזניות¹, שנזדקרו מהם, עשו עבות יותר; את האזניות תמכו באומנות², שהשתרעו מתחתן³ לצלעי-האניה באורך של שש אמות מבפנים ומבחוץ⁴. וכך התקינו את אניותיהם באותה דרך עצמה, שבה התקינו הקורינתים את חרטומי-אניותיהם לשם המלחמה באניות האתונאים, שעגנו בנאב-פאקטוס. הסיראקוסים סבורים היו, שידם לא תהא על התחתונה בקרב באניות האתונאים, שלא נבנו בצורה שיש בה כדי להתגונן מפני אניותיהם, ושחרטומיהן קלים מפני שהאתונאים לא היו למודים להילחם חרטום אל חרטום, אלא היו שטים סחור-סחור ומנגחים את צלעות האניות. ואף מקום המלחמה, הנמל הגדול, שבו יצטופפו אניות מרובות בשטח צר, יהיה בעזרתם. ומאחר שהם יתקיפום חרטום אל חרטום, יבקעו את חרטומי אניות האויבים, כשהם מכים באילים מוצקים ועבים באניות חלולות וחלשות. ובמקום צר כזה לא יוכלו האתונאים לשוט סביב-סביב ואף לא לפרוץ את שורותיהם — התכסיסים שבהם תלו את בטחונם ביותר. כי הם עצמם לא יתנו להם, ככל שידם מגעת, לפרוץ את שורותיהם, והמקום הצר ימנעם מלשוט סחור-סחור. ואילו הם ישתמשו בתכסיס זה של התנגשות חרטום בחרטום, שנחשב תחילה כסימן בורות מצד הקברניטים, לפי שיש בו משום יתרון גדול להם. שאם ייהדפו האתונאים ממקומם, לא יוכלו לחתור אלא אל החוף, שקרוב הוא מדי, ושרק חלק קטן ממנו — השטח שמול המחנה שלהם — פתוח לפניהם, ואילו על שאר הנמל ישלטו הם עצמם⁵. ואם האתונאים יילחצו קשות בחלק מחלקי המערכה, יידחקו לשטח צר, וכולם באותו מקום עצמו, יתנגשו זה בזה ויתבלבלו (ובאמת, הדבר הזה שלא ניתן להם לאתונאים לסגת אחורנית לכל חלקי הנמל כמו לסיראקוסים, הוא שהזיק להם ביותר בכל מלחמות האניות הללו). ולא עוד אלא שהאתונאים לא יוכלו לשוט סביב-סביב ולהפליג למרחבי הים, בשעה שהם עצמם⁶ מפקחים על הכניסה לנמל מתוך הים ועל היציאה מהנמל אל הים; ובייחוד כשפלימיריון אויבת להם⁶ ומבוא הנמל אינו רחב.

לו וכך התאימו הסיראקוסים את תכניותיהם לכושרם ולכוחם ויצאו להתקיף את האתונאים בחילות היבשה והים שלהם, כשהם בטוחים יותר בעצמם בשל תוצאותיו של קרב-האניות הקודם. זמן קצר לפני הפלגת הצי הוציא גיליפוס את חיל-היבשה

[לו] 1. ראה פרק לד הערה 4. 2. עמודי-משען. 3. מתחת לאוזניות. 4. בפנים האניה ומחוצה לה. 5. הסיראקוסים. 6. כי היא נמצאה בידי הסיראקוסים.

מן העיר וקירבו אל חומת האתונאים, לעברה הצופה פני העיר. והצבא הסיראקוסי שבאולימפיאון — כל ההופליטים שהיו שם והפרשים וקלי־הזין — התקדם אל החו־מה מעברה השני. ולאחר־מכן פרשו מיד אניות הסיראקוסים ובעלי־בריתם. האתונאים סברו תחילה, שהאויב ינסה כוחו רק בחיל־היבשה שלו, וכשראו שגם האניות נישאות פתאום עליהם, נבוכו. מקצתם נערכו מול האויב המתקרב על החומה ולפ־ניה; ומקצתם יצאו לקראת חילות־הפרשים המרובים והכידונאים, שהתקדמו במ־הירות מהאולימפיאון ומחוצה לה; ואחרים החלו ממלאים את האניות או חשים אל החוף לעזרה. ולאחר שנתמלאו האניות פרשו על האויב בשבעים וחמש אניות; מניין אניות הסיראקוסים היה כשבעים.

לח במשך חלק גדול מן היום התכתשו שני הציים, כשהם שטים ובאים זה על זה וחותרים אחורנית, אך לאחר ששום צד לא זכה באיזה יתרון הראוי שידובר בו (מלבד טיבוען של אניה אחת או שתיים של האתונאים על־ידי הסיראקוסים), נפרדו זה מזה, ובה בשעה עלה גם חיל־היבשה מעל החומות.

למחרת ישבו הסיראקוסים בשלווה, בלא שגילו אף במשהו מה בדעתם לעשות להבא. אך ניקיאס, שראה שקרב־האניות לא הגיע לידי הכרעה, אילץ את הטריאיר־ארכים לחזק את בדק אניותיהם, אם נחבלה אחת מהן במשהו, שכן ציפה שהאויב ינסה להתקיף שוב, ואף העגין אניות־סוחר לפני חיפופם של האתונאים, שנקבע בים לפני אניותיהם לשמש להם במקום נמל חסום¹. את אניות־הסוחר העמיד ברווח של שתי פֶּלְתֵּרֹאוֹת² זו מזו, על מנת שכל אניה שתימצא במצוקה תמצא לה מקלט בטוח ותוכל לפרוש שוב במנוחה בשעת הכושר. והאתונאים טרחו בהכנות אלו כל היום, מהבוקר ועד הלילה.

לט למחרת היום התנגשו הסיראקוסים עם האתונאים בשעה מוקדמת יותר, אך באותה שיטת־התקפה עצמה ביבשה ובים. שני הציים עמדו זה מול זה באותה צורה עצמה, ושוב עשו חלק גדול של היום בתיגרות, עד שלסוף שידל אריסטון, בן פיריכוס הקורינתי — הטוב שבכל הקברניטים שהיו להם לסיראקוסים — את מפקדי־הצי לצוות על פֶּקְחֵי הסחורות שבעיר להעתיק בכל המהירות את השוק לחוף ולאלץ כל תַּגֵּר להביא לשם את כל צורכי־המזון שברשותם, כדי שאנשי הצוותות ירדו כאן ויסעדו את לבם בסמוך לאניות, ולאחר שהות קלה יתקיפו שוב, ובאותו יום עצמו, את האתונאים, כשאינם מצפים לכך.

מ המפקדים קיבלו עצתו ושלחו שליח, והשוק הותקן¹. והסיראקוסים פרשו פתאום לעיר, כשהם חותרים אחורנית, ומשעלו על היבשה סעדו מיד את לבם בו במקום.

[לח] 1. בכבלים (ראה ב, צד). 2. פלטרון = 32.8 מטר.

[מ] 1. על שפת הים.

ספר שביעי

אבל האתונאים סבורים היו, שהללו נסוגים לעיר, מפני שהם רואים עצמם מנוצחים, והם ירדו מאניותיהם בנחת והחלו טורחים בעסקי סעודתם ובדברים אחרים, כשלבם סמוך ובטוח שביום זה, לפחות, לא תהא להם עוד מלחמה בים. אך הסיראקוסים ציוותו לפתע את אניותיהם ושטו עליהם בשנייה. והאתונאים עלו ללא סדרים על אניותיהם תוך מהומה גדולה (רובם לא טעמו כלום), ובקושי רב עלה בידם לצאת לקראת האויב. זמן־מה נמנעו מלהתקרב זה לזה מתוך זהירות, אך לאחר־מכן נראה להם לאתונאים, שלא מן החכמה הוא שיתישו בעצמם את כוחם על־ידי שהיות נוספות, אלא עליהם להתקיף בכל המהירות; והם הסתערו על האויב, כשהם מעודדים זה את זה, ואסרו עליו מלחמה בים. הסיראקוסים קיבלום ללא חת, ובקרב פנים כנגד פנים, שהשתמשו בו, כפי שתכננו תחילה, פרצו בחרטומים העשויים לכך פרצות גדולות בחלקים הקדמיים של אניות האתונאים, והאנשים שעל הסיפונים הטילו כידוניהם באתונאים ועשו בהם שמות. אך עוד יותר חיבלו בהם אותם סיראקוסים, ששטו סביב־סביב בסירות קלות, נדחקו מתחת למשוטים של אניות האויב או שטו לצידן, והטילו כידוניהם במלחים מסירותיהם.

מא הסיראקוסים, שעשו מלחמה בתחבולה זו בכל כוחם, ניצחו לסוף, והאתונאים נסוגו ונמלטו על נפשם למקום־מעגנם דרך אניות־הסוחר¹. אניות הסיראקוסים דלקו אחריהם עד אניות־הסוחר, אך כאן עיכבון הקורות נושאות־הדולפינים², שהיו תלו־יות מאניות־הסוחר מעל למעברים שביניהן. אך שתי אניות של הסיראקוסים הת־קרבו אליהן יותר מדי מתוך להט הניצחון וחובלו, ואחת מהן נלכדה על אנשיה. הסיראקוסים הטביעו שבע אניות מאניות האתונאים וחיבלו ברבות מהן, תפסו חיים רבים והרגו רבים. כשחזרו למקומם, הקימו שתי מצבות־ניצחון לשמם של שני הקר־בות בים³. מעתה גברה אמונתם, שכוחם גדול בים מכוחם של האתונאים, וסבורים היו שאף ביבשה תהא ידם על העליונה. ומיד החלו מתכוננים להתקיף שוב בים וביבשה.

מב בעוד הם טרודים בהכנותיהם, הגיעו דימוסתניס ואברימדון, ועמהם התגבורת ששלחו האתונאים: כשבעים ושלוש אניות, וכלי־השיט של הזרים בכלל, כחמשת אלפים הופליטים, משלהם ומשל בעלי־בריתם, וכידונאים בארבארים ויוונים לא־מעטים, קלעים וקשתים וכל שאר הציוד בשפע. באותה שעה נבעתו הסיראקוסים ובעלי־בריתם לא במעט, וכסבורים היו שלעולם לא יהא קץ לסכנה שהם שרויים בה. כי הם ראו, שעל אף ביצורה של דקליאה, בא להם גיס חדש שווה או דומה לגיס הרא־שון; ונתברר, שכוחם של האתונאים גדול בכל הבחינות. ואילו הגיס הראשון נתאושש

[מא] 1. ראה ראש פרק לח. 2. מכשירי־מתכת כבדים בצורת דולפינים. 3. של היום ושל שלשום (ראה ראש פרק לח).

במקצת מדכאוננו. כשראה דימוסתניס את מצב הדברים, הבין שאם ישתהה, יביא על עצמו מה שבא על ניקיאס. שכשהגיע ניקיאס לסיקליה, הפיל בתחילה פחד מסביב, אך הואיל ולא פשט על הסיראקוסים מיד, אלא חָרַף בקאטאני, החלו מזלזלים בו, וגיליפּוֹס הקדימו והביא עמו חיל־צבא מפילופוניס. אך אילו התקיפם ניקיאס מיד, לא היו הסיראקוסים שולחים לקרוא להם בכלל, שכן היו מדמים בנפשם, שהם יכולים לבדם לעמוד בהם, והרגשת חולשתם היתה באה להם יחד עם ההכרה, שנתונים הם במצור. ואף אילו היו קוראים להם אז לעזרה, כבר לא היו מועילים להם באותה מידה. דימוסתניס שקל אפוא בדעתו דברים אלה והכיר, שביום הראשון לבואו מוטל מוראו על האויבים ביותר, והוא ביקש להפיק בכל המהירות תועלת שלמה מהבהלה, שאחזה אותם למראה צבאו. ומשראה שחומת־המחסום של הסיראקוסים, שערכה את האתונאים מלהקיפם כליל, פשוטה היא¹, והכיר שאם ישתלט על מבוא אפיפולאי ולאחר־מכן על המחנה שבה, תילכד החומה עצמה בקלות (לפי שאיש לא יוכל אז לעמוד בפניהם), נזדרז לבצע תכניתו. הוא אף סבור היה, שזוהי הקצרה שבדרכים לסיום המלחמה. שאם יצליח, ילכוד את סיראקוסאי, ואם לאו — יחזיר את צבאו למולדתם, ולא יתיש לשווא את כוח האתונאים המשתתפים במסע ואת העיר כולה.

וקודם כל יצאו האתונאים והשחיתו את אדמת הסיראקוסים בתחום הנהר אנאפּוֹס, ויד צבאם היתה על העליונה, כאשר בראשונה, ביבשה ובים. כי הסיראקוסים לא יצאו לקראתם בשום מקום, מלבד הפרשים והכידונאים שבאולימפיאיון.

מג אחר־כך החליט דימוסתניס לנסות תחילה ללכוד את חומת־המחסום במכונות¹. אך משקירב את המכונות, שרפן האויב שהתגונן מעל החומה; וגם ההתקפות, שערך עם שאר צבאו בקטעים מרובים, נהדפו. אז החליט דימוסתניס שלא להשתהות עוד, ולאחר ששידל את ניקיאס ואת שאר חבריו־לפיקוד, יצא להתקיף את אפיפולאי, כפי שיזם לעשות. נראה היה לו, שמן הנמנע הוא להתקרב אל ההר ולעלות עליו בהעלם ביום; ולפיכך ציווה להכין צידה לחמישה ימים ולקח עמו את כל חרשי־האבן ואת כל חרשי־העץ ואף מלאי של חיצים וכל אותם דברים, שיהיה להם צורך בהם לבניין חומה², אם ינצחו. בחצי הלילה לקח הוא עצמו את מרבית הצבא, ועמו אברימדון ומנאנדרוס, והלך על אפיפולאי, ואילו ניקיאס נשאר בביצורים. כש־הגיעו לאפיפולאי דרך אבריאילוס, שבה עלה גם הגיס הראשון³, לא השגיחו בהם השומרים של הסיראקוסים; ומשניגשו אל המבצר, שהיה במקום הזה, לכדוהו והרגו אחדים מחיל־המשמר שלו. אך רובם ברחו מיד אל המחנות, שהיו באפיפולאי.

[מב] 1. לא־כפולה.

[מג] 1. מצד דרום (ולא מצד צפון, לפי תכניתו הקודמת). 2. חומת־מצור על סיראקוסאי. 3. ראה

המחנות שלושה היו: האחד של הסיראקוסים, והאחד של שאר הסיקליאונים, והאחד של שאר בעלי-הברית. הם הביאו למחנות את הידיעה על ההתקפה וגם העבירו את השמועה לשש מאות הסיראקוסים, שהיו את המשמר הקדמי בחלק זה של אפיפולאי⁴. הללו חשו מיד לעזרה, אך דימוסתניס והאתונאים פגשום והניסום על אף התגוננותם הנמרצת. האתונאים המשיכו מיד את דרכם קדימה, שלא יתמהמהו מלהשלים בת-נופתם אותו דבר שלשמו באו. פלוגה אחרת של אתונאים התקדמה מלכתחילה לעבר חומת-המחסום, לכדוה וניתצו את מעקיה, בלי שחיל-המשמר התייצב בפניהם. אך הסיראקוסים ובעלי-בריתם וגם גיליפוס ואנשיו חשו לעזרה מתוך הביצורים החיצוניים. אך מאחר שהתקפה נועזת זו באה עליהם בלילה, בלא שציפו לה, היו עדיין נדהמים בשעה שהסתערו על האתונאים, והם נסוגו בתחילה תחת לחצם. האתונאים הלכו והתקדמו, אך מאחר שראו עצמם כמנצחים, באו לידי אי-סדרים. הם ביקשו להבקיע להם דרך בכל המהירות בין כל חילות האויב שלא נכנסו עדיין לפעולות-קרב, כדי שלא יתלכדו כנגדם בשעה שהם ירפו מהתקפתם. והבויאונים היו הראשונים שהתייצבו בפניהם, הסתערו עליהם והניסום.

מד באותה שעה באו האתונאים לידי מהומה ומבוכה גדולה, עד שלא קל היה להיוודע משום צד, כיצד התגלגלו הדברים. ביום הכל ברור יותר, ואף-על-פי-כן אין הנוכחים יודעים גם בו הכול, וכל אחד יודע בצמצום מה שנתרחש על-ידו. אך בקרב-לילה — היחידי שהתחולל במלחמה זו בין מחנות גדולים — היאך ידע אדם משהו בבירור? אמנם הלבנה היתה בבהירותה, אך הם ראו זה את זה רק במידה שהדבר ניתן לאור הלבנה, כלומר הם ראו לפניהם דמות אדם בלא להבחין בין אוהב לאויב. הופליטים לא מועטים משני המחנות התנועעו בשטח צר. יש מהאתונאים שכבר היו מנוצחים, ויש מהם שהתקדמו עדיין ללא מעצור בהסתערויותם הראשונה. חלק גדול משאר צבאם אך זה עלה, ואחרים עוד היו עולים ובאים, והם לא ידעו לאן עליהם ללכת. שמשחלה המנוסה, היו כבר כל השורות הקדמיות מבולבלות, וקשה היה להבחין בין הצדדים בשל הצריחות. הסיראקוסים ובעלי-בריתם זירזו זה את זה בקול גדול מתוך הרגשת-ניצחון — שכן מן הנמנע היה לפקד בלילה בדרך אחרת, — וגם את האויבים המסתערים עליהם קיבלו בתרועות-ניצחון. ואילו האתונאים חיפשו את אנשיהם וראו כאויבים כל אותם שבאו מהצד שכנגד, אף אם היו אלה אנשי-שלומם מאותם שכבר ברחו. והואיל והיו שואלים תדירות את הסיסמה, שכן לא היתה להם דרך אחרת להכיר על-ידיה זה את זה, גרמו לעצמם מהומה גדולה, כי כולם היו שואלים בבת אחת, ואף גילו את סיסמתם לאויבים. ואילו להם לא ניתנה אותה הזדמנות עצמה להכיר את סיסמת אויביהם, מפני שהסיראקוסים, שידם היתה על העליונה,

ו, צז. 4. ראה ו, צו.

לא היו נפוצים ופחות קשה היה להם להכיר זה את זה. ולפיכך, אם נתקלו אתונאים, אף גדולים יותר במניין, בקבוצה של האויב, היו הללו נמלטים מידיהם ככל שידעו את סיסמתם; ואילו הם עצמם היו נספים, משלא ידעו להשיב. אך הדבר שבילבל ביותר את האתונאים וגרם להם נזק מרובה היתה שירת הפאיאן, כי השירה דומה היתה בשני המחנות והביאה לידי מבוכה. שכל־אימת שהארגיאים או הקרקירים או כל פלוגה דורית אחרת מצבא האתונאים היתה נותנת קולה בפאיאן, אחזה רעדה את האתונאים, כמו בשעה שהאויבים היו שרים. ולסוף, מאחר שבאו לידי מהומה, התנגשו בחלקי־צבא רבים ידידים בידידים ואזרחים באזרחים, שלא זו בלבד שהיו אחוזי־בעתה, אלא גם הגיעו לידי תגרות־ידיים, והופרדו בקושי זה מזה. וכשנרדפו על צוואר, השליכו רבים עצמם מעל צוקי הסלעים ונספו, כי צרה היתה דרך הירידה מאפיפולאי. אלה שניצלו וירדו למישור, נמלטו ברובם אל המחנה, ובייחוד אותם שבאו במסע הראשון, והדרכים היו נהירות להם יותר. אך אותם שבאו לאחר־מכן, יש מהם שתעו בדרכם ונעו ונדו בארץ. ומשהאיר היום כיתרום הפרשים הסירא־קוסים והשמידום.

מה למחרת הקימו הסיראקוסים שתי מצבות ניצחון באפיפולאי — האחת במקום שבו עלו האתונאים, והאחת במקום שבו התייצבו הבויאוטים בפני האויב, והאתונאים נשאו את חלליהם בברית. לא מעטים מבין האתונאים ובעלי־בריתם נהרגו, אך הנשק שנתפס היה אף מרובה ממספר המתים. כי אלה שנאלצו לקפוץ מעל המורדות השליכו מעליהם את מגיניהם, ויש מהם שנהרגו, ויש מהם שניצלו.

מו אחר הדבר הזה חיתה שוב רוחם של הסיראקוסים בשל ההצלחה הלא־צפויה הזו, והם שלחו את סיקאנוס אל אקראגאס¹, שהיתה שרויה אז במחלוקת, ועמו חמש־עשרה אניות, כדי שיעביר את העיר לצידם, אם יוכל. וגיליפוס יצא שוב בדרך־היבשה לשאר חלקי סיקליה על־מנת להביא צבא נוסף, כיוון שקיווה שיש לאל ידו ללכוד במלחמה את חומות האתונאים לאחר כל מה שהתרחש באפיפולאי.

מז בתוך כך נועצו ביניהם מצביאי האתונאים על האסון שאירע. על הדיכאון הגמור, שנתרווח במחנה. הם ראו שאין מעשיהם עולים בידיהם וששהייתם היא לטורח על החיילים, כיוון שהמחלות הכבידו עליהם משני טעמים. האחד — שהם עמדו באותה עונה מעונות השנה, שבה עלולים בני־אדם ביותר לחלות, והאחד — שהמקום שבו חנו היה טובעני וקשה מנשוא; והמצב בכללו נראה להם כמחוסר־תקווה. דעתו של דימוסתניס היתה, שלא מן הצורך הוא להשתהות עוד. ובהתאם לכוונתו¹, בשעה

[מו] 1. אקראגאס (אגריגנטום) היתה עד עכשיו נייטרלית (ראה פרק לב).

[מז] 1. ראה פרק מב.

שנסתכן בקרב אפיפולאי, הצביע, שמאחר שנכשלה תכניתו, יש ללכת מכאן בלא לאבד זמן, כל עוד שאפשר להם לחצות את הים, וכל עוד שידם על העליונה, לפחות, בים, בעזרת האניות, שבאו עם התגבורת. וגם לעיר עצמה, אמר, מועיל יותר לעשות מלחמה עם האויבים הבונים מבצר² בארצם שלהם מלהילחם בסיראקוסים, ששוב אין לנצחם על-נקלה. ואף לא מן התבונה הוא להמשיך כאן את המצור ולבזבז כסף רב לשווא.

מח כזאת היתה דעתו של דימוסטניס. גם ניקיאס סבור היה שעסקיהם רעים, אך הוא לא רצה להודות במפורש בחולשתם, ואף לא רצה, שיוודע לאויבים, שהם הצביעו בגלוי במושבר-רבים¹ על נסיגה; שאם יתפרסם הדבר, יקשה עליהם יותר לסגת בסתר לכשירצו. ולא עוד אלא שעסקי האויב, שעליהם ידע יותר מאחרים, נתנו עדיין מקום לתקווה, שיהיו גרועים יותר משלהם, אם יחזיקו מעמד במצור. חוסר הכסף ידלדל את כוח הסיראקוסים, ואילו הם שולטים כעת יותר בים בכוח האניות החדשות שברשותם. והיתה גם סיעה בסיראקוסאי, שביקשה להסגיר את העיר לאתונאים, והם שלחו לניקיאס בסתר פרוזים והפצירו בו שלא לסגת. וניקיאס, שידע כל זאת, פסח למעשה על שתי הסעיפים, ושקל אותן בדעתו. אך בדברים, שהשמיע אז בגלוי, אמר שהוא לא יחזיר את הצבא. שכן ידוע לו יפה, שהאתונאים לא תהא דעתם נוחה מנסיגה זו, אלא אם כן יצביעו הם עצמם על כך. הם עצמם² דנים על עסקיהם לא על-פי דברי קינטור של אחרים, אלא לפי מראה עיניהם, אך אלה³ שיצביעו עליהם² ועל עניינם יתפתו לדברי-הלעז, שנואם זריו עשוי להוציא עליהם. והחיילים הנמצאים בסיקליה, אותם הצווחים כיום שמצבם קשה מנשוא, הרי רבים מהם — יתר על כן, רובם — יצווחו, כשיגיעו לביתם, היפוכו של דבר: שהמפקדים הסגירים בשל שוחד כסף ונסוגו. ולפי שהוא מכיר את טיבם של האתונאים, אין הוא על כל פנים, רוצה להיספות בידיהם על אשמה מבישה ולא צודקת, אלא נוח לו להילחם ולמות מיתת עצמו⁴, אם יש צורך בדבר, בידי האויב. ועוד אמר ניקיאס, שעסקי הסיראקוסים גרועים הם מעסקיהם. שמאחר שהם מפרנסים צבא-שכירים, ובה בשעה מבזבזים ממונם גם על החזקת חילות-משמר, ולא עוד אלא שהם מכלכלים זה כשנה צי גדול — הרי דחוקים הם בכסף, ומחסורם עוד יגדל. הם כבר בזבזו אלפיים כיכר, והם חייבים עוד כיכרים רבים; ואם ייגרע משהו מחילם היום מתוך שלא יוכלו לפרנסו, יתקלקלו מעשיהם, לפי שהם תלויים בעיקר בחיל-שכירים, שאינם מוכרחים לעבוד בצבא כמו חילות-הברית של האתונאים. ולפיכך, אמר,

2. הכוונה לדקליאה.

[מח] 1. מכאן, שגם הטאכסיארכים השתתפו במועצה זו (השחה פרק ס; ד, ד). 2. המפקדים. 3. האתונאים. 4. מיתה מתוך בחירה עצמית.

עליהם להישאר כאן ולא לחזור לבתיהם, ואל להם לתת לכסף⁵, שבו גדול כוחם מכוח האויב, לנצחם.

מט כדברים האלה אמר ניקיאס. והוא עמד עליהם בכל תוקף, מפני שידע בדיוק את הנעשה בסיראקוסאי, את מחסורם בכסף ואת מציאותה של סיעה גדולה בה, הרוצה למסור את השלטון בעיר לידי האתונאים והשולחת אליו תדיר כרוזים, שלא יחזור לארצו; ולא עוד אלא שהוא סמך עכשיו כבראשונה על הצי, אף-על-פי שנוצח בקרב-האניות. אך דימוסתניס לא רצה להטות אוזן מכל וכל לכל דיבור על המשכת המצור. ואם אי-אפשר להחזיר את הצבא בלי החלטתם של האתונאים ועליהם לשהות כאן, מן הצורך הוא, כך אמר, לסגת תחילה לתאפסוס או לקאטאני; ומשם יוכלו לפשוט על מרחבים גדולים של הארץ, לפרנס עצמם בביזת האויב ולהזיק לו; ובאניותיהם יאסרו מלחמה להבא לא במקום צר, שיש בו משום יתרון לאויב, אלא בים הפתוח, במקום רחב-ידיים, שבו תעמוד להם זריזותם, ולא יהא להם לסגת או להתקיף בתוך שטח צר ומצומצם, כל-אימת שהם יוצאים לפעולה או חוזרים למקומם. כללו של דבר, אמר, אין דעתו נוטה להישאר עוד במקום זה עצמו, אלא עליהם לעקור בכל המהירות למקום אחר ולא להשתהות. אברימדון הסכים עמו, אך מאחר שניקיאס התנגד לכך, היססו והתמהמהו בדבר. הם גם שיערו בנפשם, שניקיאס עומד על דעתו, מפני שהוא יודע משהו, שהם אינם יודעים עליו. וכך נשתהו האתונאים ונשארו במקומם.

ב בינתיים חזרו גיליפוס וסיקאנוס לסיראקוסאי¹. סיקאנוס העלה-חרס-בידו באקראגאס, כי הסיעה, שרחשה ידידות לסיראקוסאי, גורשה ממנה, בשעה שעוד שהה בגלֶה. אבל גיליפוס הביא עמו צבא רב מסיקליה וגם את ההופליטים, שנשלחו באניות-סוחר מפילוֹפוֹניס באביב² והגיעו לסלינוס מלוב. הם נסחפו בסערה ללוב, והקִירִינִים נתנו להם שתי טריאירות וקברניטים להורות להם את הדרך. כששטו לאורך החופים נתנו ידם לאבאספריטים³, שהלובים צרו עליהם. משניצחו את הלובים, שטו לאורך החוף לִנְיָאפּוֹלִיס⁴, אֶמְפּוֹרִיוֹן⁵ של הֶקָאֶרְחִידוֹנִים⁶, המרוחקת מסיקליה מהלך שני ימים ולילה אחד. בדרך זו, הקצרה שבדרכים לסיקליה, חצו את הים והגיעו לסלי-נוס⁷. משבאה התגבורת, החלו הסיראקוסים מתכוננים להתקיף שוב את האתונאים משני צדדים, מהים ומהיבשה כאחד. כשראו מצביאי האתונאים שצבא חדש נוסף לאויביהם, בשעה שמצבם שלהם לא זו בלבד שלא השתפר אלא אף הורע מיום ליום מכל הבחינות, ובייחוד על-ידי המחלות, שהכבידו אכפן על החיילים, התחרטו על

5. רמזו לטענת דימוסתניס, שאין לבזבזו לשוא את כספי המדינה.

[נ] 1. המשך פרק מו. 2. ראה פרק יט. 3. עיר בלוב (=ברניקה, ממערב לברקה). 4. מדרום לקרתגו. 5. מושבה מסחרית. 6. קרתגים. 7. ומכאן העבירם גיליפוס לסיראקוסאי.

שלא עקרו מכאן מקודם. ומאחר שאף ניקיאס לא התנגד עוד לזאת כבראשונה, אלא רק דרש שלא יצביעו על כך בגלוי, הודיעו בסתרי-סתרים, ככל האפשר, לכל הקצינים על עקירת המחנה בדרך הים, ופקדו עליהם להיות מוכנים כשיינתן האות. אך בשעה שהכל היה מוכן והם עמדו להפליג, לקתה הלבנה⁸, שהיתה אז במילואה. רובם של האתונאים, שהיו מחרידים על הדבר, הפצירו במצביאים להתעכב. וגם ניקיאס, שדבק יותר מדי בדברי-נחש וכיוצא בהם, סרב אף להתייעץ על עקירתם, עד שלא יעברו שלושה כפול תשעה ימים, כפי שהורו מגידי-העתידות. וזהו שגרם להשתהותם של האתונאים, שעמדו להפליג.

נא כשנודע הדבר הזה לסיראקוסים, זחה דעתם עליהם וגמרו בלבם שלא להרפות מה- אתונאים, כיוון שהם עצמם הבינו ששוב אין הם תקיפים מהם לא בים ולא ביבשה, שאם לא כן לא היה עולה על דעתם להסתלק מכאן. כמו-כן לא רצו, שהם יעברו למקום אחר שהוא בסיקליה, שבו יקשה עליהם יותר לאסור עליהם מלחמה, ומנוי וגמור היה עמהם לאלצם להילחם כאן בים בכל ההקדם ובמקום נוח להם עצמם. אי-לכן ציוותו את אניותיהם והתאמנו מספר ימים, שנראה להם כמספיק. משהגיעה שעת-הכושר, התקיפו ביום הראשון את חומות האתונאים. פלוגה לא-גדולה של הופליטים ופרשים יצאה כנגדם דרך שערים אחדים, אך הם ניתקו מספר הופליטים, הניסום ודלקו אחריהם. ומאחר שהכניסה למחנה היתה צרה, אבדו להם לאתונאים שבעים סוסים וכמה הופליטים.

נב ביום זה חזר צבא הסיראקוסים לאחוריו. אך למחרת פרשו באניותיהם, שבעים ושש במניין, ובו בזמן התקדמו בחיל-היבשה לעבר החומות. האתונאים פרשו לקראתם בשמונים ושש אניות, התנגשו עמהם והחלו מתגרים בהם מלחמה. ואברימדון, שפקד על האגף הימני של האתונאים, התרחק קצת מהמערכה, מתוך שביקש לכתר את האויב, והתקרב יותר מדי אל החוף. אך הסיראקוסים ובעלי-בריתם ניצחו תחילה את המרכז, ואחר-כך ניתקו את אברימדון במפרץ הפנימי של הנמל והשמידו אותו ואת האניות שליווהו. לאחר-מכן החלו דולקים אחר כל הצי האתונאי ודוחפים אותו אל החוף.

נג כשראה גיליפוס, שאניות האויב נוצחו ונדחפו אל החוף מחוץ לחיפופים ולמחנה שלהן, מיהר וירד אל שובר-הגלים¹ ועמו חלק מצבאו, מתוך שביקש להשמיד את הנותרים ואף להקל על הסיראקוסים את מלאכת גרירת-האניות, שכן יהא החוף תפוס על-ידי ידידיהם. אך משראום הטירסינים², שהחזיקו כאן משמר למען האתו-

8. ביום 27 באבגוסט 413.

[נג] 1. הסכר (שובר גלים עשוי אבנים) השתרע מביצת ליסימליה עד מחנה האתונאים. 2. האט-רוסקים (ראה ו, פח).

נאים, נחפזים בלא סדרים, יצאו לקראתם, התנפלו על הראשונים שבהם, הניסום ודחקום לתוך הביצה הקרויה ליסימליה. כשהגיע לאחר־מכן גיס גדול יותר של הסיראקוסים ובעלי־בריתם, יצאו גם האתונאים לקראתם מדאגתם לצי ואסרו עליהם מלחמה. משניצחום דלקו אחריהם והרגו מהם הופליטים לא־מרובים. הם הצילו את מרבית האניות ואספון אל המחנה. אך הסיראקוסים לכדו שמונה־עשרה אניות מאניותיהם והרגו את כל אנשיהן. הסיראקוסים גם ביקשו להעלות באש את האניות הנותרות, והם מילאו אנית־סוחר ישנה זרדים ואליתות, הציתו בהם אש ונתנו לה לאניה להיסחף לעבר האתונאים, שכן נשבה הרוח לעברם. מחרדתם לאניותיהם חיבלו האתונאים תחבולות שונות לכבות את האש ולמנוע את התפשטותה, ולאחר שכיבוה ועיכבו את הספינה מלהתקרב, ניצלו מהסכנה.

נד אחר הדבר הזה הקימו הסיראקוסים מצבת־ניצחון על מלחמת־הים ועל המכה שהפכו למעלה על־יד החומה בהופליטים המנותקים, בקרב שבו שבו את הסוסים¹. והאתונאים הקימו מצבת־ניצחון על הקרב, שבו הבריחו הטירסינים² את חיל־היבשה של הסיראקוסים לביצה ובו ניצחו גם הם יחד עם שאר הצבא.

נה הסיראקוסים, שפחדו תחילה מפני הצי שבא עם דימוסתניס, נחלו עכשיו ניצחון מזהיר גם בים, ולבם של האתונאים נפל עליהם לגמרי. גדול היה מפח־נפשם, וחר־טתם על מסעם לסיקליה היתה גדולה עוד יותר. שמפל הערים שבהן נלחמו היו הללו לבדן דומות לעירם, דימוקראטיות במשטרן כמותה וחזקות באניות ובפרשים ובאוכלוסים. ולפי שלא יכלו להטיל פירוד ביניהם על־ידי שינוי־מה במשטרם¹, שבו היה ניתן להם להעבירם על צידם, ואף לא עצרו כוח להדבירם בחיל חזק בהרבה מהם, אלא נכשלו ברוב נסיונותיהם, היו אף קודם לכן נתונים במבוכה; ועכשיו, משנוצחו גם בים — דבר שלא עלה כלל על דעתם — היתה מבוכתם גדולה עוד יותר.

נו ואילו הסיראקוסים החלו מיד לשוט מסביב לחופי הנמל ללא מורא, והם גמרו אומר לסגור את מובאו, כדי שלא יוכלו האתונאים לפרוש ממנו בסתר, אף אם ירצו. דעתם לא היתה נתונה מעתה להצלחתם שלהם בלבד, אלא היאך ימנעו את האתונאים מלהציל את עצמם. כסבורים היו, שבתנאים הקיימים חזקים הם בהרבה (וכך באמת היה הדבר), ואם יוכלו לנצח את האתונאים ובעלי־בריתם בים וביבשה, יהא מעללם זה לתפארת להם מן היוונים. כי כל שאר היוונים ישוחררו מיד, הללו — משעבוד, והללו — מפחד, מאחר שהכוח הצבאי שיישאר להם לאתונאים לא יהא מספיק כדי

[נד] 1. ראה פרק נא. 2. האטרוסקים.

[נה] 1. מדיניותה של אתונה היתה למגר אוליגארכיות ולכונן דימוקראטיות כאמצעי להתפשטות האימפריה שלה. כי בדרך זו קנתה לה את חיבת הדימוס שבכל עיר. אך דבר זה לא ניתן להיעשות בסיראקוסאי הדימוקראטית.

לעמוד במלחמה, שתבוא עליהם לאחר-מכן. והואיל והם יהיו מוחזקים שידם היתה בזאת, ישתאו עליהם במאוד כל בני-האדם החיים כיום הזה וגם הדורות הבאים. ובאמת היתה התחרות כדאית להם גם בשל כך וגם מפני שהם עמדו לנצח לא את האתונאים לבד, אלא גם את בעלי-בריתם המרובים; ולא עוד אלא שהם לא היו בודדים במערכה, אלא עדרו בה יחד עם אלה שבאו לעזרתם, וכך יזפו להיות דברים יחד עם הקורינתים והלאקדימונים, מתוך שהעמידו את עירם ראשונה בסכנה והגידלו במידה מרובה את תוקף ציָם. ובאמת, מעולם לא נתאספו עמים מרובים יותר בעיר אחת ויחידה, להוציא עיר האתונאים ועיר הלאקדימונים, שאליהן נהרו במלחמה הזאת לעזרה המוני אוכלוסים.

נז ואלו הם עמיהם של שני הצדדים, שנלחמו על-יד סיראקוסאי, מהם באו על סיקליה ומהם למענה, הללו לעזור לכבשה והללו לסייע בהצלתה. והם נתחברו זה לזה לא לשם הצדק ואף לא לפי הקירבה שביניהם, אלא מתוך בקשת התועלת או מתוך ההכרח, הכל לפי התנאים, שבהם היה כל אחד מהם שרוי.

האתונאים עצמם כאיונים הלכו בטובתם הם על הסיראקוסים הדורים, ועמהם צבאו הלימנים והאימברים והאייגיניטים (כלומר, אותם שהחזיקו אז באייגינה¹), וכמו-כן ההסטיאאים, שישבו בהסטיאיה של אבבויאה — כל אלה היו מתיישבים אתונאים, שדיברו בלשונם והלכו בחוקיהם.

האחרים שצבאו עמהם, יש מהם שהיו נתינים, ויש מהם שהיו בעלי-ברית עצמאיים, ומקצתם היו שכירים. מהנתינים נושאי-המס היו האריטריאים והכאלקידים והסטירים והקאריסטים מאבבויאה; הקיאים והאנדרים והטינים מהאיים²; המיליטים והסאמים והכיאים מאיוניה. מכל אלו רק הכיאים לבדם לא היו חייבים לשאת מס, והם נתלוו אליהם כבעלי-ברית עצמאיים, המספקים אניות במקום מס³. אך רוב רובם של כל אלה היו איונים ויוצאי-אתונה (חוץ מהקאריסטים, שהיו דריאופים), ואף-על-פי שנצטרפו למסע כנתינים ובעל-כורחם, הרי היו איונים ההולכים על דורים. מלבדם היו שם גם איאולים: המיתימנים⁴, שסיפקו אניות, ולא נשאו-מס כנתינים, והטנדים והאיינים⁵, שנשאו-מס. הללו, שהיו איאולים, נאלצו להילחם באיאולים, בבויאויטים מייסדי עריהם, שעמדו לימנם של הסיראקוסים. הפלאטיאיים⁶ היו הבויאויטים הגמורים היחידים, שעיינו את הבויאויטים, כפי שטבע הדברים מחייב, בשל האיבה שנטרו להם. היו שם גם רודים וקיתירים, כולם דורים. הקיתירים, מתיישבים של הלאקדימונים, נלחמו יחד עם האתונאים בלאקדימונים, שהיו עם גיליפוס; והרודים, ארגיאים לפי מוצאם, נאלצו להילחם לא בסיראקוסים בלבד, שהיו דורים, אלא אף

[נז] 1. ראה ב, כז; ד, נו—נז. 2. מהאיים הקיקלאדיים. 3. ראה ו, פה. 4. באי לסבוס (ראה ג, נ; ו, פה). 5. מושבה איאולית בחוף התראקי (עליד שפך הנהר הברוס). 6. אלה שהיו באתונה

ספר שביעי

בגלואים, ביוצאי עירם⁷, שנתנו ידם לסיראקוסים. מדרי האיים שמסביב לפילופונים נתלו לאתונאים הקיפאלינים והזאקינתיים⁸ כבעלי-ברית עצמאיים, אלא שנמנע מהם כדרי-איים לנהוג כרצונם בשל שלטונה של אתונה בים. הקרקירים, שהיו לא דורים בלבד אלא אף קוריןתיים בבירור, נלחמו בקוריןתיים ובסיראקוסים, אף-על-פי שאלו⁹ היו מיישביהם ואלו היו קרוביהם. למראית-עין נתלו לאתונאים בעל-כורחם, אך על צד האמת עשו זאת בטובתם, מתוך השנאה שרחשו לקוריןתיים. אף תושבי נאב-פאקטוס, הקרויים כיום מסינים¹⁰, הובאו לשדה-הקרב, וכמותם גם המסינים מפיי-לוס¹¹, שהיתה מוחזקת באותו זמן בידי האתונאים. יתר על כן, גם קצת גולים ממיגארה¹² נלחמו בשל הפורענות, שבאה עליהם, בסלינונטים¹³, שהיו מיגארים. השתתפותם של האחרים במסע באה במידה מרובה מתוך התנדבות. הארגיאים, שהיו דורים, נתלו לאתונאים האיונים למלחמה בדורים, לא רק בשל הברית שהיתה ביניהם, אלא גם בשל שנאתם ללאקדימונים ובשל הריווח, שהיה צפוי לכל אחד מהם לאלתר. המאנטינאים ושאר הארקאדים באו כשכירי-מלחמה, כיון שלמודים הם תמיד לילך על כל מי שהצביעו להם עליו כאויב, ובאותו זמן היו מוכנים בשל שכר לראות כאויבים את הארקאדים, שהלכו עם הקוריןתיים¹⁴. הכרתים והאייטולים פותו אף הם על-ידי השכר. ונפל הדבר, שהכרתים, שסייעו בידי הרודים לייסד את גֶּלָה¹⁵, לא הלכו עם מתיישביהם, אלא על מתיישביהם, ובטובתם הם, לשם השכר. קצת אקארנאנים שירתו בצבא לשם הריווח, אך רובם באו לעזרה מתוך ידידותם לדימוסתנים ובשל יחסם הטוב כלפי האתונאים¹⁶, שהיו בעלי-בריתם. כל אלה באו מתחום המפרץ האיוני¹⁷.

מהאיטאליאטים¹⁸ השתתפו במסע התוריאים והמיטאפונטים, כי ריב-הסיעות, שהיו מסוכסכים בו אז, אילצם לכך; ומהסיקליאטים — הנאפסים והקאטאנים; מה-בארבארים — האגסטים, שהביאו את האתונאים לסיקליה, ורובם של הסיקלים; מאו-תם שמחוץ לסיקליה — מספר טירסינים¹⁹, שריב היה להם עם הסיראקוסים, ושכירי-רים איאפיגים²⁰. אלו הם העמים, שיצאו למלחמה יחד עם האתונאים.

נח לעומת זה באו לעזרת הסיראקוסים הקאמארינים¹, בני מצרם, והגלואים, שכניהם של הקאמארינים, ואחריהם הסלינונטים² (מאחר שהאקראגים לא נטלו חלק במל-

לפני התחלת המצור (ראה ב, ו ; ב, עח), ואלה שנמלטו אליה בשעת המצור (ראה ג, כד. ראה גם ה, לב). 7. ראה ו, ד. 8. ראה ב, ז ; ז, לא. 9. הקוריןתיים. 10. ראה א, קג. 11. ראה ד, מא. 12. ראה ד, עד ; ו, מג. 13. ראה ו, ד. 14. ראה פרק יט. 15. ראה ו, ד. 16. ראה ג, פרקים ז, נ, צד, קב, קז, קיד. 17. הים האדריאטי (הכונה לחלקו המזרחי). 18. התושבים היווניים של דרום-איטליה. 19. ראה ו, פח ; ו, קג. 20. ראה פרק לג.

[נח] 1. ראה ו, סז ; ז, לג. 2. ראה ו, ו, סה, סז.

ספר שביעי

חמה³), שישבו בקצה האי. כל אלה יושבים בחלק זה של סיקליה הפונה כלפי לוב⁴. מהחלק הפונה כלפי הים הטירסיני⁵ באו ההימרים⁶, התושבים היוונים היחידים בחבל זה, והם לבדם באו מכאן לעזרת הסיראקוסים. אלו הם העממים היווניים בסיקליה, שנלחמו לצידם, כולם דורים ועצמאיים. מהבארבארים נצטרפו אליהם הסיקלים לבדם, כל אותם שלא פרשו מהם ולא עברו לצד האתונאים. מהיוונים שמחוץ לסיקליה היו שם הלאקדימונים, שסיפקו מפקד ספארטאני, אך לא צבא מלבד ניאודאמודים⁷ והילוטים; הקורינתים, היחידים שהביאו עמהם גם אניות וגם חיל-יבשה; הלב-קאדים והאמפראקיוטים, שבאו בשל קרבתם להם⁸; שכירים מארקאדיה⁹, שה-קורינתים שלחום; הקורינתים; הסיקיאונים, שיצאו למלחמה בעל-כורחם¹⁰; וה-בויאוטים¹¹, הללו מחוץ לפילופונים. בהשוואה לכל אלו, שבאו מהחוץ, סיפקו הסיקליאונים עצמם חיל גדול יותר מכל הסוגים, מאחר שעריהם היו גדולות. הם קיבצו הופליטים מרובים, אניות וסוסים והמון¹² רב אחר בשפע. ושוב ניתן לומר, שב-השוואה לכל האחרים סיפקו הסיראקוסים חיל גדול יותר מכולם יחד, גם בשל גודלה של העיר וגם מפני שהיתה שרויה בגדולה שבסכנות.

נט כאלו היו החילות, שנתקבצו לעזרת כל צד וצד. ובזמן ההוא¹ כבר עמדו כולם ברשות שני הצדדים, ושום גיס לא בא עוד לזה או לזה.

הסיראקוסים ובעלי-בריתם העלו אפוא על דעתם, כפי שטבע הדברים מחייב, שיהא זה הישג מפואר, אם יוסיפו על נצחונם בים את כיבושו של מחנה האתונאים הגדול כולו ולא יתנו להם לברוח בשום אופן, לא בדרך הים ולא בדרך היבשה. הם החלו אפוא מיד לחסום את מבוא הנמל הגדול, שרוחבו היה כשמונה סטאדיות, באניות ערוכות לרחבן ובכלי-שיט גדולים וקטנים, שנקשרו בעגנים. והם התקינו עצמם אף לשאר דברים, אם האתונאים עוד ימלאם לבם להילחם בים, ובשום דבר לא הלכו בקטנות.

ס האתונאים ראו שחוסמים את הנמל, ואף נודעה להם תכנית האויב בכללותה, והם מצאו לנכון להיוועץ ביניהם. משנתכנסו המצביאים והטאפסיארכים, דנו על הקשיים שבפניהם הם עומדים, ובייחוד על כך, שכבר אין להם מזון גם כעת (שהואיל והם עמדו להפליג מכאן, שלחו והודיעו לקאטאנים להפסיק את יבוא הצידה), ואף אין לצפות שיהיה להם, עד שלא ישלטו בים. אי-לכן החליטו לעזוב את החומות של-

3. ראה פרק לג. 4. כלומר, בדרום סיציליה. 5. מצפון לסיציליה (הים הטיריני). 6. ראה ו, נז. ז, א. 7. ראה הערות לפרק יט. 8. קורינתוס היתה המטרופולין של סיראקוסאי (ו, ג), לבקאס (א, ל) ואמפראקיה (ב, פ). 9. ראה פרק יט. 10. מפני שהטילו עליהם משטר אוליגארכי (ה, פא). 11. ראה פרק יט. 12. חיילים, שתחמושתם קלה.

[נט] 1. בשלהי הקיץ של שנת 413.

ספר שביעי

מעלה¹ ולבנות חומה ליד האניות עצמן, שתקיף שטח קטן ככל האפשר, שיספיק לחולים ולמטען, ולשים בה חיל-משמר; ולקחת את שאר חיל-היבשה שלהם ול-העלותם על כל האניות, הן הטובות לשיט והן הטובות פחות, ולנסות להבקיע להם דרך לים. ואם ינצחו, ימשיכו דרכם לקאטאני; ואם לא, ישרפו את האניות, ייערכו במערכה וייסוגו ביבשה בדרך העלולה להביאם בכל המהירות לאיזה מקום ידידותי, בין יווני ובין בארבארי. וכפי שהחליטו כך גם עשו. הם ירדו בחשאי מהחומות העליונות וציוותו את כל אניותיהם, מתוך שאילצו לעלות לתוכן כל מי שנראה להם ראוי לשירות כלשהו לפי גילו. וכך נתמלאו בסך-הכל כמאה אניות. הם העלו עליהן קשתים מרובים וכידונאים מהאקארנאנים² ומשאר השכירים, ובכלל התקינו כל מה שניתן להתקין בשעת הדחק לשם מטרה כזו. וניקיאס ראה, שרוחם של החיילים נפלה עליהם, מפני שנוצחו ניצחון גמור בים³ שלא כצפוי ושהם מוכנים ומזומנים להסתכן ולהילחם ככל המוקדם⁴ בשל המחסור בצורכי-מזון; ולפיכך כינס את כולם, עודדם תחילה⁵ ואמר להם כדברים האלה:

סא 'אנשים חיילים, אתונאים ובעלי-ברית, תחרות זו הממשמשת ובאה משותפת היא לכולנו כאחד, ולא פחות מאשר לאויבינו הריהי תחרות על הצלתו של כל אחד ואחד מכם ועל מולדתו. שאם ננצח עכשיו בציינו, יזכה כל אחד לשוב ולראות את עיר מולדתו, תהא באשר תהא. ולא מן הצורך הוא, שיפול לבנו עלינו ושיבוא עלינו מה שבא על אנשים טירונים, שלאחר שנכשלו בתחרויות הראשונות, הם מצפים תמיד מתוך פחד למשהו הדומה לפורענויותיהם. אבל כל אותם מכם, שאתונאים הם, המנוסים כבר במלחמות רבות, ואותם מבעלי-בריתנו, היוצאים תמיד עמנו למלחמה, יש להם לזכור את התהפוכות שבמלחמות ולצפות, שהמזל יעמוד אי-פעם גם לימיננו, ולהתקין עצמם לשוב ולהילחם בדרך הראויה להמון רב כזה, כפי שעיניכם רואות.

סב 'כל דבר העשוי להועיל לנו נוכח צרותו של הנמל ושפע האניות העתידות למלאותו והחילות שעל סיפוני אניות האויב — דברים שהזיקו לנו קודם — הוכן עכשיו על ידי-נו, במידת האפשר בתנאים שלנו, לאחר התייעצות עם קברניטינו. קשרים וכידונאים מרובים יעלו על האניות, וכן המון כזה, שלא היינו משתמשים בו כל עיקר, אילו היינו נלחמים בים הפתוח, שכן יש בהם כדי להזיק לזריזותנו, מפני שהם מגדילים את משקל האניות; אך במלחמת-היבשה, שאנו נאלצים להילחם כאן מעל גבי אניו-תינו, יהא בהם מן התועלת. אנו גם הכנסנו שינויים נחוצים במבנה האניות, וכנגד האזניות העבות¹ של אניות האויב, שבעטיין הוזקנו ביותר, המצאנו כפות-ברזל,

[ס] 1. שהשתרעו מהעיגול ועד לנמל הגדול. 2. ראה פרק נז. 3. ראה פרקים נב, נג. 4. גם קוצר-רוח זה הפחיד את ניקיאס. 5. לפני שפקד להפליג.

[סב] 1. ראה פרק לו.

שימנעו את נסיגתה של כל אניה מתקיפה, אם חיילי הצי שלנו ימלאו את החובה², שהוטלה עליהם. כי אנו נאלצים להילחם מלחמת-יבשה מעל גבי אניות; וברור, שמתועלתנו הוא לא לחתור בעצמנו אחורנית ואף לא לתת להם לסגת; ובייחוד כשכל החוף נהפך לנו לאויב, חוץ מאותו שטח קטן, שחיל-היבשה שלנו מחזיק בו. סג' וזמן הצורך הוא, שתזכרו כל זאת ותילחמו בכל כוחכם עד הסוף, ולא תתנו להדוף אתכם אל החוף; ובשעה שאניה מתנגשת באניה, יהא מנוי וגמור עמכם לא להרפות ממנה, עד שלא תטילו לים את ההופליטים שעל סיפון אניית-האויב. ודברים אלו אני מצווה על ההופליטים יותר מאשר על המלחים, ככל שמלאכה זו היא יותר עניינם של אלו שלמעלה¹; וגם היום אנו עולים עדיין בחיל-היבשה שלנו על אויבינו מב-חינות רבות. ולמלחים² נתונה עצתי, ובה בשעה אני גם מבקש מהם, לא להיבעת ביותר בשל האסונות שבאו עלינו, כי החילות שעל הסיפונים הם עכשיו טובים יותר ואניותינו מרובות יותר. יש ביניכם כאלה המוחזקים זה מזמן כאתונאים, אף-על-פי שאין הם אתונאים. ואליהם אני פונה ואומר: יוון כולה משתאה עליכם, מפני שאתם שומעים לשוננו והולכים במנהגינו. ועליכם להעלות על דעתכם, כמה ראוי הוא לקיים רגש זה של סיפוק. משלטוננו הפקתם תועלת לא פחות מאתנו, ובהטלת אימה על נתינינו ובחופש מקיפוח—גדול חלקכם עוד יותר. אתם לבדכם הנכם שותפים חפשים בשלטוננו, וחובתכם היא לא לבגוד בו. בוזו אפוא לקורינתים, שניצחתם אותם תכופות, ולסיקליאויטים, שאף אחד מהם לא מלאו לבו להתייבב בפנינו, כל עוד עמד ציינו בשגשוגו, הדפו אותם והראו להם, שגם בתוך חולשה ואסונות חזקה זריזותכם ומומחיותכם מעוצמתם של אויביכם, שהשעה משחקת להם.

סד' ואני אזכיר שוב לאלה מכם שהם אתונאים, שלא השארתם אחריכם אניות אח-רות במספנות כמות אלה, ואף לא הופליטים בגיל הצבא; ואם יארע לכם משהו אחר מניצחון, ישוטו מיד אויביכם שבכאן לשם, ואלה מאתנו שנשארו שם לא יעצרו כוח לעמוד בפני אויביהם שם ובפני הפולשים החדשים. הללו שבכאן יהיו נתונים מיד בידיהם של הסיראקוסים (ואתם בעצמכם יודעים מתוך אילו כוונות יצאתם עליהם), ואלה הנמצאים שם יפלו בידי הלאקדימונים. וכיוון שקרב זה אחד הוא גם למענכם וגם למענם, עמדו היום איתן על משמרתכם, אם עמדתם בה ביום מן הימים, והעלו על דעתכם, כל אחד בפני עצמו וכולכם יחד, שאותם מכם שיעלו בקרוב על האניות, הם גם צבאם וגם ציים של האתונאים, שארית העיר ושמה הגדול של אתונה. ואם מישוהו ניפלה מחברו בזריזות או באומץ, לא ימצא לעולם שעה כשרה יותר לגלותם לתועלת עצמו ולתשועת כולנו כאחת.

2. יעלו על סיפוני אניות האויב ויילחמו עמהם מלחמת פנים-אל-פנים.

[סג] 1. על הסיפון. 2. המלחים (תופשי-המשוט) היו בחלקם לא-אתונאים, אלא גרי תושב (מטויקים), עבדים ובעלי-ברית.

סה לאחר שעוררם בדברים אלו, פקד ניקיאס מיד לצוות את האניות. גיליפוס והסי-ראקוסים, שראו את ההכנות עצמן, יכלו להבין שהאתונאים מתעתדים להילחם בים. אך הדבר גם הוגד להם מראש, ואף תחבולת כפות-הברזל נודעה להם, ובתוך שאר הכנותיהם על כל מקרה שיבוא התכוננו גם לזאת. כי הם חיפו בשלחים את חרטומי האניות ושטח ניכר מחלקיהן העליונים, כדי שלא תמצא לה הכף הנזרקת אחיזה ותחליק. לאחר שהושלמו כל ההכנות זירזו גיליפוס והמצביאים את אנשיהם ואמרו להם כדברים האלה:

סו 'הו סיראקוסים ובעלי-ברית, כמדומים אנו, שרובכם יודעים שהמעשים שכבר נעשו מפוארים הם, ושמפוארות הן העלילות העתידות עוד לבוא, שעליהן תהיה התחרות, שאלמלא כן לא הייתם נותנים ידכם להם בנפש חפצה כל-כך; אך אם מישהו לא הכיר עדיין בדבר במידה הראויה, נבררו לו. האתונאים באו על הארץ הזאת קודם כל לשם שעבודה של סיקליה, ולאחר-מכן, אם יעלה חפצם בידם, ישעבדו גם את פילופוניס ואת שאר יוון, לאחר שכבר תפסו עד עכשיו שלטון גדול מכל שלטון, שהגיעו אליו היוונים, בעבר או בהווה. אך אתם הנכם הראשונים בבני האדם, שהתייצבו בפני ציים, שבו תפסו את השלטון בכל מקום. כבר ניצחתם אותם פעם בים, והדעת נותנת, שתנצחום גם עכשיו. כי אנשים, שהורע כוחם בדבר שבו חשבו עצמם ראשונים לכל, רופף הוא מה שנשאר להם מהערכת עצמם יותר מאשר אילו לא ראו עצמם עליונים מלכתחילה. ואם הם נכשלים שלא כצפוי ורגש גאוותם נפגע, נופלת רוחם עליהם יותר מהראוי לפי ערך כוחם הממשי. וזהו מה שבא עכשיו, מן הסתם, על האתונאים.

סז 'אך לא כן הוא עמנו. הרוח שפיעמתנו קודם, כשהרהבנו עוז להסתכן, שעה שהיינו חסרי-ניסיון, נתאוששה עכשיו; ולאחר שנוספה לה ההכרה שאנו חזקים ביותר, שכן נצחנו את החזקים שבחזקים, הוכפלה תקוותו של כל אחד ואחד מאתנו. ובשעת פעולה מעוררת על-פי-רוב תקווה גדולה יותר קנאות גדולה יותר. גדולה מזו, הואיל והם מחקים את דרכי-הלחימה שלנו, הרי נהיה מסוגלים להתאים עצמנו לכל אחת מהן, מאחר שאנו למודים בהן מעצם טבענו; אך הם, כיוון שהופליטים מרובים נמצאים על סיפוניהם, שלא כמנהג הרווח אצלם, וגם כידונאים מרובים, גולמי-יבשה, כפי שניתן לומר, כאותם אקארנאנים ואחרים, שהעלום על אניותיהם — אנשים, שלא ימצאו ידיהם להטיל כראוי את כידוניהם, כשהם יושבים¹, — היאך לא יסכנו את אניותיהם והיאך לא יבואו לידי מהומה בינם לבין עצמם, כשהם מתנועעים כולם שלא כדרכם? וגם מהמון אניותיהם לא יפיקו כל תועלת, אם מישהו מפחד, שיהא לו להילחם בכוח עדיף משלו. כי אניות מרובות בשטח צר תהיינה מוכשרות פחות לפעולה ועלולות יותר להינזק על-ידי תחבולותינו. אך עליכם לדעת את האמת

[סז] 1. כי הם לא יוכלו לעמוד על הסיפון.

ספר שביעי

לאמתה, שנודעה לנו, כפי שאנו סבורים, בבירור. המומים מהאסונות שירדו עליהם, ואנוסים מחמת הקשיים שהם שרויים בהם, הגיעו לידי החלטה נואשת זו (ויותר משהם סומכים על כוחם, שמים הם מבטחם בגורל) לספן עצמם בכל דרך שיוכלו ולנסות להבקיע להם דרך בים, או לסגת בדרך היבשה, אם יוכלו; כי יודעים הם, שמצבם לא יורע מכל מקום יותר ממה שהוא עכשיו.

סח 'בואו אפוא ונסתער בחמת זעם על אנשים נבוכים אלה, ועל מזלם של אויבינו בנפש, שהסגירו עצמם לידינו. ועלינו לחשוב קודם כל, שמידת-הדין נותנת להיפרע מאויב ותוקפן ושמזכותו של אדם הוא לשכך בו את חמת-רוחו; והשנית, שבקרוב תהא ספיקה בידנו לעשות בהם נקמות — המתוק שבדברים, כפי שאומרים. כולכם יודעים, שהם אויבים, והשנואים שבאויבים. כי הם באו על ארצנו על מנת לשעבדה, ואילו הצליחו מעשיהם בידיהם, היו מטילים על האנשים עמל קשה שב-קשים וממיטים על הנשים והילדים חרפה גדולה שבגדולות ונותנים לעיר כולה כינוי מביש שבמבישים¹. ולפיכך לא מן הראוי הוא, שירך לבנו, או שנחשוב כריוח לנו, שהם יסתלקו מכאן ללא נזק לעצמנו. כי בין כך ובין כך יעשו זאת, אף אם ינצחו בקרב. אך אם נבצע, כפי שמסתבר, מה שאנו רוצים, שהללו יבואו על עונשם, ושאנו נחזיר לכל סיקליה את החירות שממנה נהנתה קודם-לכן, כשהיא איתנה יותר — כמה מפואר יהא הפרס! והנדירות שבסכנות הן אלו, שנזקן מועט ביותר בשעת כישלון ותועלתן מרובה ביותר בשעת הצלחה.

סט לאחר שגם גיליפוס ומפקדי הסיראקוסים זירזו את חייליהם בדברים מעין אלו, החלו מצוותים מיד את אניותיהם, משראו את האתונאים עושים זאת. אך ניקיאס, שהיה שרוי בדאגה בשל מצב הדברים ושראה כמה גדולה היא הסכנה וכמה קרובה היא (כי האניות עמדו כבר להפליג), סבר, כדרכם של בני-אדם בשעת קרבות גדולים, שכל מה שנעשה על-ידיהם אינו מושלם עוד ושכל מה שנאמר להם אינו מספיק עדיין, ולפיכך הזמין אליו שוב את הטריאירארכים, כל אחד בפני עצמו, כינם בשם אביהם וקראם בשמם הם ובשם שבטם ועוררם. ואם מישוהו מהם הצטיין בדבר מן הדברים, זירזו לא לבגוד בשמו הטוב; ואם למישוהו היו אבות מפוארים, הפציר בו לא להכהות את תהילת מעשי-הגבורה של אבותיו. הוא גם הזכיר להם את מולדתם, החופשיה שבארצות, ואת החירות ללא סייגים בחיי יום-יום הנתונה בה לכול. וגם דברים אחרים אמר על הנשים ועל הילדים ועל אלוהי האבות, דברים החוזרים ונשנים באותה לשון עצמה בכל מקרה ומקרה, כדרכם של בני-אדם בשעה מעין זו, כשאינם נוהרים מלומר דברים העשויים להיראות כישנים-נושנים, אלא הם מכריזים עליהם בקולי קולות בשל הבהלה, שהם נתונים בה באותה שעה, מתוך התקווה

[סח] 1. של נתינים או של עבדים.

שתהא בהם תועלת כלשהי. לאחר שעוררם לא במידת הצורך, לפי דעתו, אלא במידה שהזמן המצומצם הרשה, חזר לאחוריו והוליד את חיל-היבשה לחוף-הים וערכם על פני שטח גדול ככל האפשר, כדי להפיק מהם את הגדולה שבתועליות, חיזוק רוחם של האנשים שבאניות. אך דימוסתנים ומינאנדרוס ואבתידימוס עקרו מהמחנה שלהם (כי הם עלו על האניות כמצביאי האתונאים) ופרשו מיד אל מחסום הנמל ואל המוצא שנשאר בו, שכן רצו להבקיע להם דרך בחזקה אל הים החיצוני.

ע אך הסיראקוסים ובעלי-בריתם כבר פרשו לקראתם, כשמספר אניותיהם קרוב לזה שהיה להם בראשונה¹. חלק מציים שמר על המוצא, ויתרם התרכזו בשאר חלקי הנמל מסביב, כדי להסתער מכל הכיוונים על האתונאים. ובו בזמן היה חיל-היבשה שלהם מוכן לעזור להם בכל מקום בחוף, שאליו עלולות אניות להגיע. מפקדי הצי הסיראקוסי היו סיקאנוס ואגאתארכוס; כל אחד החזיק באגף אחד של הצי כולו, ואילו פיתין והקורניתיים החזיקו במרכז. כשהתקרבו האתונאים אל המחסום, גברה ידם בתוקף התנופה של הסתערויותם הראשונה על האניות, שהיו ערוכות על-ידו, ואף ניסו להתיר את הרתוקות². אבל לאחר-מכן, כשעטו עליהם הסיראקוסים ובעלי-בריתם מכל הכיוונים, שוב לא הצטמצם הקרב על-יד המחסום בלבד, אלא התפשט על פני כל הנמל כולו. והקרב היה עז, כפי שלא היה אף אחד מהקרבות הראשונים. גדולה היתה מסירותם של המלחים בשני המחנות היריבים, שחתרו בעוז כל-אימת שנצטוו, ונמרצת היתה התחרות בין הקברניטים, שחיבלו תחבולות זה כנגד זה. וכל-אימת שהתנגשה אניה באניה, שקדו החיילים שעל הסיפון שזריזותם לא תפול במאומה מזריזותם של האחרים. כל אחד השתדל להיראות ראשון-במעלה במקום, שבו נקבע. והואיל ואניות רבות התגרו מלחמה במקום צר (שכן לא נלחמו מעולם אניות מרובות כל-כך במקום צר כל-כך, כי מספר האניות של שני הצדדים היה רק קצת פחות ממאתיים), אירעו רק מקרים מועטים של התקפות-חרטום מכוונות, לפי שאי-אפשר היה לחתור אחורנית או לפרוץ את קו-המערכה. אך התקפות מקריות היו תכופות יותר, כשאניה התנגשה באניה בשעת בריחתה או בהתנפלותה על אניה אחרת. וכל עוד שאניה היתה עטה על חברתה, היו אותם שעל סיפוני האניה היריבה מטילים בה כידונים וחצים ואבנים בלי חשך; ומשהיו מתקרבות זו לזו, היו חיילי הצי באים לידי תיגרת-ידיים מתוך שכל צד השתדל לעלות על האניה של הצד-שכנגד. ובשל צרותו של השטח אירע במקומות רבים, שבשעה שהאניות של צד אחד היו מנגחות את אניות האויב, היו הן עצמן מנוגחות; ושתי אניות, ולפעמים אף מרובות יותר, היו מסתבכות בעל-כורחן באניה אחת. והקברניטים מוטל היה עליהם

[ע] 1. ראה פרק נב (אז היו 76). 2. הכבלים, שקשרו את סירות המחסום זו לזו.

ספר שביעי

להתגונן מכאן ולהתקיף מכאן, לא במקרה אחד בלבד, אלא במקרים רבים ובכיוונים שונים. וההמולה הגדולה של אניות מרובות מתנגשות עוררה בהלה ואף מנעה בו בזמן משמוע את פקודות רבי-החובלים³. כי רבי-החובלים של שני הצדדים השמיעו תכופות דברי-זירוז וקריאות, אם בתוקף תפקידם⁴ ואם מתוך רתיחת התחרות. לאתונאים צווחו להבקיע להם דרך בחוזק-יד ולהתמסר לכך, אם יש את נפשם להגיע בשלום לארץ מולדתם, שאם לא עכשיו, אימתי; ולסיראקוסים ולבעלי-בריתם צווחו, שתפארת היא להם למנוע את האתונאים מלברוח ולהגדיל את כבוד מולדתו של כל אחד ואחד מהם על-ידי הניצחון. גם המצביאים של שני הצדדים היו קוראים בשמו של הטריאיררכוס, כשהיו רואים אניה כלשהי חותרת אחורנית שלא מתוך הכרח גמור; ואם אתונאי היה, היו שואלים אותו, אם הוא נסוג מתוך שהוא סבור, שהיבשה, הקשה שבאויביהם, שלהם היא יותר מהים, שאתונה רכשה אותו לעצמה לא ביגיעה מועטה; ואם סיראקוסי היה, היו שואלים אותו, למה הוא בורח מפני אנשים נסים, בשעה שהוא יודע בבירור שהאתונאים נכספים להימלט בכל דרך שהיא.

עא כל עוד שהמלחמה היתה מעוינת, היו חילות-היבשה של שני הצדדים שרויים במתיחות נפשית גדולה. אנשי סיקליה נשאו נפשם לתהילה גדולה יותר מזו שכבר נחלוה, ואילו הפולשים פחדו, שמא עוד יורע מצבם מכפי שהוא עכשיו. ומאחר שכל גורלם של האתונאים היה תלוי באניות, לא היה פחדם על העתיד-לבוא דומה לפחד, שפחדו אי-פעם. ובשל העמדות השונות, שתפסו על החוף, הכרח היה שגם ראייתם את מלחמת האניות לא תהא שווה. החיזיון, שהיו עדי-ראייה לו, התחולל בסמוך להם, אך לא כולם הסתכלו ביחד באותו מקום עצמו. ואם ראו אחדים מהאתונאים הניצבים על החוף את אנשיהם מנצחים באיזה מקום שהוא בים, היתה רוחם מתאוששת והיו פונים בקריאה לאלים, שלא ימנעו מהם את חסד שיבתם בשלום לבתיהם. ואילו אלה שהיו מסתכלים במקום, שבו תש כוחם של האתונאים, היו פורצים בצעקות-יללה, ומראה העיניים של הנעשה יאש את לבם יותר מאשר את לבותיהם של אלה, שהיו טרודים במלאכת המלחמה. ושוב אחרים, שמבטם היה מופנה למקום, שבו היה קרב-הים ללא הכרעה, היו כל עצמותיהם מרתתות מפחד בשל אי-הוודאות הממושכת של ההיאבקות, וגילו את המצוקה הנפשית, שבה הם שרויים; שכן היה תמיד אך כמלוא נימה בין ההצלה לבין האבדון. ולפיכך ניתן היה לשמוע באותו מחנה עצמו של האתונאים, כל עוד שלא הוכרעה המלחמה, ובאותה שעה עצמה, קולות שונים — יללות, תרועות, 'אנו מנצחים', 'ניגפנו', וכל מיני קריאות אחרות, שמחנה גדול משמיע בעל-כורחו בשעת סכנה גדולה. וגם הלך-רוחם של האתונאים

3. הממונים על תופשיהמשוט. 4. מתן הוראות למלחים.

ספר שביעי

שבאניות היה מעין זה, עד שלסוף הניסו הסיראקוסים ובעלי־בריתם את האתונאים לאחר קרב ממושך, דלקו אחריהם בצהלת־ניצחון והבריחום אל החוף בצווחות־תרועה ובקריאות־עידוד. ואניות האתונאים, אותן שלא נלכדו במים העמוקים, נמלטו בערבוביה אל החוף, הללו כאן והללו כאן, ואנשיהן התפרצו אל המחנה. מעתה שוב לא היה הבדל ברגשותיהם של חילות־היבשה, וכולם פרצו בבת אחת ביללות ואנחות, שכן לא יכלו לשאת את הנעשה. הללו רצו אל החוף להציל את חבריהם והללו אל שארית החומה¹ להגן עליה; ואילו והאחרים, והם היו המרובים, החלו דואגים רק לעצמם ולדרך הצלתם. ובשעה זו עמדה במחנה בהלה, שלא ידעו כמותה מעולם. כי עכשיו באה עליהם פורענות בדומה לזו שהביאו על הלאקדימונים בפילוס. שכן בשעה שאניותיהם אבדו בים, אבדו להם גם האנשים, שנחתו על האי². וגם לאתונאים אבדה אז כל תקווה להינצל בדרך היבשה, אלא אם כן יתרחש משהו שלא כדרך הטבע.

עב לאחר הקרב העז הזה, שבו אבדו הרבה אניות ואנשים משני הצדדים, אספו הסיראקוסים ובעלי־בריתם המנצחים את שברי אניותיהם ואת חלליהם, פרשו אל העיר והקימו מצבת־ניצחון. אך האתונאים לא נתנו כלל דעתם על החללים או על שברי־האניות מחמת גודל הפורענות ואף לא ביקשו רשות לאספם, אלא ביקשו לסגת מיד עם בוא הלילה. אבל דימוסתניס בא אצל ניקיאס והציע לו לצוות שוב את שארית האניות ולפרוץ להם דרך, אם יוכלו, עם עלות השחר. והוא אמר, שהאניות הראויות לשימוש, שנשארו להם, מרובות עדיין מאותן של אויביהם; שכן נשארו להם לאתונאים כשישים אניות, וליריביהם פחות מחמישים. ניקיאס הסכים להצעתו והם רצו לצוות את האניות, אך המלחים לא רצו לרדת בהן, מפני שהיו מדופאים מאוד בשל מפלתם ולא העלו כלל על דעתם, שאפשר להם עוד לנצח. וכך באו כולם לידי דעה אחת, שעליהם לסגת בדרך היבשה.

עג אבל הרמוקראטיס הסיראקוסי¹ עמד על כוונתם. וכסבור היה, שיש מן הסכנה בדבר שצבא גדול כל־כך יעלה מהעיר בדרך היבשה, שמא יקנה לו שביתה באחד המקומות בסיקליה וינסה לעשות שוב מלחמה אתם. ולפיכך הלך אצל בעלי־השררה והרצה לפניהם את דעתו, שאין הם צריכים לתת לאתונאים לעלות מן העיר בשלווה בלילה, אלא יש להם לסיראקוסים ולבעלי־בריתם לצאת מיד כאיש אחד, לחסום את הדרכים ולתפוס את המצרים² ולשמור עליהם. הללו היו באותה דעה עצמה לא פחות ממנו, ונראה להם שיש לעשות דברים אלו. אך הואיל ואנשיהם אך זה הפסיקו קרב גדול, ולא עוד אלא שחג היה היום להם (שכן אירע, שהם הקריבו באותו יום קרבן

[עא] 1. ראה פרק ס. 2. ראה ד, יד.

[עג] 1. נזכר לאחרונה בפרק כא. 2. שבילים צרים.

ספר שביעי

להיראקליס), סבורים היו שלא בקלות יישמעו להם. שמתוך שמחתם על הניצחון פינו רובם לבם לשתייה בשעת ההילולה, ואי־אפשר היה כלל להעלות על הדעת, שהם יצייתו עכשיו לפקודת המצביאים, יטלו נשקם ויצאו לקרב. משנתברר לשל־טונות לאחר שיקול־דעת, שהדבר הוא מן הנמנעות, שוב לא שתו לבם לפיתוייו של הרמוקראטיס. אך הוא חיבל בעצמו תחבולה כזו: כיוון שחשש, שמא יצאו האתונאים בלילה ללא הפרעה ויקדימו לעבור את הקשים שבמקומות, שלח משהחשיך היום אחדים ממרעיו בלוויית פרשים אל מחנה האתונאים. הללו התקרבו ברכיבה למחנה האתונאים עד כדי שמע אוזן וקראו לאחדים מהחיילים, כאילו היו ידידי האתונאים (שכן היו קצת אנשים בסיראקוסאי, שהיו מודיעים לניקיאס על הנעשה בעיר³), וביקשו מהם לומר לניקיאס לא להוליך ולהוציא את הצבא בלילה זה, מאחר שהסי־ראקוסים שומרים על הדרכים, אלא לסגת בשלווה לאור היום לאחר הכנות מדוק־דקות. משאמרו את דבריהם, הלכו הללו לדרכם, והשומעים מסרו זאת למצביאי האתונאים.

עד על סמך ידיעה זו נתעכבו האתונאים אותו לילה, כי לא ראו כל מרמה בדבר. והואיל ולא עקרו מיד, החליטו להישאר גם ביום הבא, כדי שהחיילים יוכלו לארוז את חפציהם כראוי, במידת היכולת, ליטול עמם רק צורכי־מזון בלבד, להשאיר כל דבר אחר ולעקור מכאן. בתוך כך הקדימום הסיראקוסים וגיליפוס ויצאו עם חיל־היבשה שלהם וחסמו את הדרכים במקומות, שבהם עמדו האתונאים לעבור מן הסתם, הפקידו שומרים על מעברות הנחלים והנהרות והציבו עצמם באותם מקומות, שנראו להם נוחים להקביל בהם את הצבא האתונאי ולעצרו. הם אף שטו ובאו באניותיהם אל אניות האתונאים וגררו אותן מהחוף. אחדות מהן שרפו האתונאים בעצמם, כפי שנת־כווננו לעשות¹ (לכל הצי), אך את כל השאר קשרו הסיראקוסים בשלווה ובאין מפריע, מכל המקומות שהוטלו לשם, לאניותיהם והביאון לעירם.

עה אחר הדבר הזה, משנראה לניקיאס ולדימוסטניס, שהתקינו עצמם דיים, עקר הצבא סוף־סוף ממקומו — ביום השלישי לקרב האניות. ונורא היה מחזה עקירת הכוח הלוחם לא מבחינה אחת בלבד, שכן נסוגו לאחר שאבדו להם כל אניותיהם וחלף התקוות הגדולות באו הם עצמם וגם עירם לידי סכנה; ולא עוד אלא שעלה בגורלו של כל אחד ואחד לראות בשעת עזיבת המחנה דברים מדאיבי־עיניים ומכלי־נפש. החללים לא נקברו עדיין, וכל אימת שראה איש את אחד ידידיו מוטל מת, היה תוקפו צער מהול בפחד¹; והחיים, שנשארו במחנה, פצועים או חולים, ציערו את רואיהם

3. ראה פרק מת.

[עד] 1. ראה פרק ס.

[עה] 1. על שלא מילאו את חובתם הקדושה כלפי המתים.

ספר שביעי

יותר מהמתים, ועוררו רחמים יותר מהנספים. הפצרותיהם ויללותיהם הביאו את חברי-הם לידי בלבול-הדעת. כי הם התחננו אליהם לקחתם עמהם וקראו בקול גדול לכל איש כל-אימת שראו אחד מרעיהם או מקרוביהם, נתלו בחבריהם לאוהל ההולכים מהם ונגררו אחריהם כל עוד שהיה כוחם עמם ; ואם מישו עזבו כוח גופו, נשאר תחתיו תוך יבבות וקריאות חלושה לאלים. וכך נתמלא המחנה כולו דמעות ובלבול-הדעת, עד שקשה היה להם להיפרד מאותה ארץ, שרחשה להם איבה, ושבה סבלו כבר סבל גדול מדמעות-עיניים ובה היה חבוי להם בחיק העתיד, כפי שחששו, סבל גדול עוד יותר. גדולים היו שם הדיכאון וההרשעה העצמית. על צד האמת היו דומים לעיר שלמה המתחבאת לברוח, לאחר שנלכדה במצור ממושך, ולא לעיר קטנה סתם. כי בכל ההמון הזה כולו צעדו יחדיו לא פחות מארבע ריבוא אנשים. כולם נשאו עמהם במידת יכולתם כל מה שהיה בו מן המועיל, וגם ההופליטים והפרשים נשאו בעצמם, שלא כדרכם, מלבד נשקם גם את צידתם, אם מחוסר משרתים ואם מחוסר אֶמון בהם. כי רבים מהם ערקו במשך כל הזמן, ורובם ככולם — לאחר המפלה. ואף-על-פי-כן לא נשאו עמהם כדי צורכם, כי כבר לא היה מזון במחנה. הקלון שבמצבם וסאת הייסורים, שנמדדה לכולם, אף-על-פי שהיה בצרת הרבים משום נחמה פורתא, לא נראו עם כל זאת קלים באותה שעה. ובייחוד, משנתבונן מתוך איזו תפארת וזחיחות-הדעת הגיעו לסוף מר ולהשפלה כזאת. כי היתה זו הגדולה שבתהפוכות, שאירעה בזמן מן הזמנים לצבא יווני. וכן נפל הדבר, שאלה שבאו לשעבד אחרים, הלכו להם כשהם מפחדים, שמא יבוא אותו דבר עצמו עליהם ; ואותם שהפליגו, כשתפילות ופיאנים בפיהם², עוקרים עכשיו בקריאות הפוכות, המבשרות עתידות רעים ; ואלה שיצאו כיורדי-ים, חוזרים כחיל-רגלים, השמים מבטחם בהופליטים ולא בצי. ועם כל זאת נראו להם כל הדברים האלו כלא קשים מנשוא בשל גודל הסכנה, שהיתה עדיין תלויה מעל לראשיהם.

עו משראה ניקיאס את התמורה, שחלה בצבא, ואת היאוש שהוא שרוי בו, עבר לאורך השורות והשתדל לעודדם ולנחמם, ככל שהדבר ניתן במצב-דברים זה. כשעבר משורה לשורה הגביה קולו ביתר עוז מתוך התלהבות ומפני שרצה שדבריו יישמעו למרחוק ככל האפשר ויביאו את התועלת הרצויה.

עו 'הו אתונאים ובעלי-ברית, גם במצבנו היום יש לנו להחזיק בתקוותנו ; שכן כבר היה לעולמים, שאנשים ניצלו גם ממצוקות קשות מאלו. ואף אין לכם לגנות את עצמכם יותר מדי על הפגעים שבאו עליכם, ועל הייסורים, שאתם מתייסרים כיום, שלא באשמתכם. אני עצמי איני עולה על מישו מכם בבריאות הגוף (ועיניכם

2. ראה ו, לב.

הרואות, כמה מציקה לי המחלה¹), ואף איני מוחזק להיות אחרון למישהו במזלו הטוב בחייו כפרט או בעסקי-הציבור; אך עכשיו אני נתון באותה סכנה עצמה כקל-שבקלים שביניכם. ואולם קיימתי בימי חיי הרבה חובות כלפי האויב והרבה מעשי-צדק ללא דופי כלפי הבריות, ולפיכך חזקה עם כל זאת תקוותי לעתיד-לבוא, והפורענויות אינן מבעיתות אותי כפי ערכן. ואפשר שהן אף תפחתנה, כי אויבינו כבר שיחקה להם השעה דיים; ואם עוררנו את קנאת אחד האלים², כשיצאנו למסענו, כבר באנו דיינו על עונשנו. גם אחרים התקיפו לפנינו את זולתם, ולאחר שעשו מה שבני-אדם עלולים לעשות, סבלו מה שיש בכוח האדם לשאתו. ולפיכך נותנת הדעת, שעלינו לקוות שמעכשיו ינהגו עמנו האלים בריתיון, שכן אנו ראויים כבר לרחמיהם יותר מלקנאתם. צאו וראו את עצמכם, אילו הופליטים מעולים אתם וכמה מרובים אתם, כשאתם צועדים ערוכים, ואל תהיו בהולים יתר על המידה. שימו לבכם, שבכל מקום, שתקבעו בו ישיבתכם, שם תהיו מיד עיר לבדכם, ושבכל סיקליה אין אף עיר אחת, שתוכל להתייבב בקלות בפניכם כשתעלו עליה, או לנשל אתכם כשתשתקעו באחד המקומות. ואתם עצמכם יש לכם לדאוג לביטחון ולסדר הנאה בשעת המסע. ואל יעלה איש מכם על דעתו מחשבה אחרת חוץ מזו, שכל מקום, שהוא נאלץ להילחם בו, יהא לו לכשינצח גם מולדת וגם חומה. ועלינו להיחפז ולעשות דרכנו גם ביום וגם בלילה, כי מזונותינו מצומצמים הם. ורק כשנגיע לאחד ממקומות יישובם של הסיקלים הרוחשים לנו ידידות (ואנו רשאים עוד לסמוך עליהם בשל פחדם מפני הסיראקוסים³), תוכלו לראות עצמכם שרויים במקום-מבטחים. אנו הקדמנו ושלחנו להם שליחים ונאמר להם, שעליהם להקביל פנינו וגם להביא עמהם בה בשעה צידה. דעו לכם את האמת כולה, הו אנשים חיילים! מן הכורח הוא לכם, שתהיו אנשים אמיצים, שכן אין בקרבתכם מקום, שאליו תימלטו, אם ירך לבכם. ואם תינצלו עכשיו מידי אויביכם, תזכרו לראות כל מה שמתאווים אתם לראותו שוב, והאתונאים שבכם ישובו ויקימו את כוחה הגדול של העיר שירד. כי האנשים הם העיר, ולא חומות ולא אניות ריקות מאנשים'.

עח בדברים מעין אלו עודדם ניקיאס, כשהוא עובר על פני הצבא; ואם ראה איזו כת מפוזרת או צועדת שלא בשורה, היה מכנסה ומסדרה. וגם דימוסתניס אמר לאנשים שברשותו דברים מעין אלו וכיוצא בהם. כעת החל הצבא לצעוד, כשהוא ערוך בצורת ריבוע חלול; הגיס של ניקיאס הלך בראש כחלוץ לפני המחנה, ואחריו הגיס של דימוסתניס כמאסף. נושאי המטען ורוב ההמון היו נתונים בתווך, בין שורות ההופליטים. כשהגיעו למעברה של נהר אנאפוס, מצאו שם כמה מהסיראקוסים ומבעלי-

[עז] 1. ראה ו, קב; ז, טו; ז, טז. 2. מוטיב זה של קנאת האלים נודע לו מקום נרחב אצל הירודוטוס. 3. שמא יתנקמו בהם על שבגדו בהם.

בריתם ערוכים לקראתם. הם הבריונים, השתלטו על המעבר והמשיכו בדרכם. אך הפרשים הסיראקוסים רכבו לעומתם ולא חדלו מלהתקיפם, ואילו קלי־הזין הסיראקוסים הטילו בהם כידונים. באותו יום התקדמו האתונאים כארבעים סטאדיות ולנו בלילה על אחת הגבעות. למחרת השכימו לצאת, ולאחר שעברו כעשרים סטאדיות, ירדו למקום־מישור וחנו בו, שכן רצו לקחת משהו לאכילה מהבתים (כי המקום היה מיושב) ולשאת עמם משם מלאי של מים, כיוון שבמקום שבו עמדו ללכת לא היו המים מצויים בשפע לאורך סטאדיות רבות. בתוך כך התקדמו הסיראקוסים והיו טרו־דים בבניית חומה לרוחב המעבר שלפניהם. היה זה על גבעה תלולה, שמשני עבריה גיאיות מסולעים, ושמה הקרח האקריאי¹. למחרת המשיכו האתונאים בדרכם ופרשי הסיראקוסים והכידונים של בעלי־בריתם, שהיו מרובים במנינם, השתדלו לעכבם משני עבריהם, הטילו בהם כידונים ורכבו לעומתם. זמן רב עמדו האתונאים בפניהם, אך לסוף נסוגו אל המקום, שבו חנו אתמול. צורכי־מזון לא היו להם עכשיו כבראשונה, שכן בעטיים של פרשי האויב שוב אי־אפשר היה להתרחק מהמחנה. עט למחרת בבוקר יצאו שוב למסעם ופרצו להם דרך אל הגבעה, שמעברה היה חסום בחומה. כאן מצאו את חיל־היבשה של האויב ערוך לקראתם בעומק לא־קטן, שכן היה המקום צר. האתונאים הסתערו על החומה וניסו להתקיפה, אך מאחר שראו עצמם מטרה נוחה לאבני־הקלע של האויבים המרובים שעל הגבעה התלולה (כי אותם שלמעלה פגעו בהם ביתר קלות), ואף לא עצרו כוח לפרוץ להם דרך בחזקה, חזרו לאחוריהם ונחו. והנה אירע, שבאותה שעה נשמעו קולות רעמים וגשם קל ירד¹, כרגיל בעונה זו שלפני הסתיו, אך דבר זה גרם שלבם של האתונאים יפול עליהם עוד יותר, וכסבורים היו שכל הדברים האלו לא באו אלא בשביל אבדנם. שעה שהם ישבו והחליפו כוח, שלחו הסיראקוסים וגיליפוס חלק מצבאם לבנות חומה בעורפם, לרוחב הדרך, שבה באו. אך האתונאים שלחו כנגדם קצת אנשים משלהם ומנעו מזאת. אחר הדברים האלה הסיעו האתונאים את כל צבאם לאחוריו אל המישור² ולנו בו. למחרת החלו מתקדמים שוב, והסיראקוסים הקיפום והתקיפום מכל העברים ופצעו רבים מהם. וכל־אימת שהאתונאים היו מסתערים עליהם, היו נסוגים, וכשהיו חוזרים לאחוריהם, היו שוב מדריכים מנוחתם. ובייחוד היו מתנפלים על אחרוני האחרונים, מתוך שסברו, שאם יניסו מקצתם יחרידו את כל הצבא. זמן רב עמדו האתונאים בפניהם, כשהם נלחמים בדרך זו; אך לאחר־מכן, משהתקדמו חמש או שש סטאדיות, נחו במישור. וגם הסיראקוסים הרפו מהם וחזרו למחנם. פ מאחר שמצבו של הצבא היה בכל רע, שכן היו חסרים מזונות מכל המינים, ורבים

[עח] 1. על שום שהיה חשוף, בלי עצים.

[עט] 1. ראה ו, ע. 2. אותו מישור עצמו, שנזכר בפרק עח.

ספר שביעי

היו הפצועים שנפצעו בהתקפות המרובות של האויבים, החליטו ניקיאס ודימוסתניס באותו לילה להדליק מדורות רבות ככל האפשר ולהסיע את כל הצבא לא בדרך, שבה נתכוונו ללכת, אלא בכיוון ההפוך לזה, שבו המתינו להם הסיראקוסים, כלומר לעבר הים¹ (דרך חדשה זו לא הוליכה את הצבא לעבר קאטאני, אלא אל החלק השני של סיקליה, בכיוון קאמארינה וגילה וערי היוונים והבארבארים שבחבל זה). וכך הדליקו מדורות רבות ויצאו לדרכם בלילה. וערבוביה נפלה בהם, כרגיל בכל צבא נפחד ונבעת, ובייחוד בצבא גדול, ובייחוד שבייחוד כשהם מהלכים בלילה דרך ארץ עוינת, כשהאויב אינו מרוחק מהם הרבה. חילו של ניקיאס נשאר פָּנוּס והתקדם בהרבה, מפני שעבר כחלוץ לפני כל המחנה², אך חילו של דימוסתניס, כמחצית המחנה כולו או יותר מכן, פיגר וניתק וצעד ללא־סדרים. בכל זאת הגיעו עם שחר אל הים, עלו על הדרך המכונה האֶלֹורֹנִית והמשיכו בה כדי להגיע אל נהר קא־קיפאריס ולעלות לארכו אל פנים הארץ. והם ציפו, שהסיקלים, שקראו להם³, יקבילו את פניהם כאן. אך משבאו לנהר מצאו גם כאן חיל־משמר סיראקוסי החוסם לפניהם את הדרך בחומה ובחיפוף. הם הבקיעו להם דרך ביניהם, חצו את הנהר והתקדמו שוב לעבר נהר אחר, אַרִינִיאֹוס, כי מורי־הדרך שלהם ביקשו מהם ללכת בדרך זו.

פא משהאיר היום, הכירו הסיראקוסים ובעלי־בריתם, שהאתונאים נסתלקו. רובם האשימו את גיליפּוֹס ואמרו, שבמתכוון נתן להם לאתונאים ללכת. הם מיהרו לדלוק אחריהם באותה דרך עצמה, שבה הלכו האתונאים, כי קל היה להבחין בה, והדביקום לעת סעודת־הצהריים. משנתקרבו לגיס אשר עם דימוסתניס, שנחשלו בדרך והתקדמו בעצלתיים ובאי־סדרים מאז נפלה בהם ערבוביה בלילה שעבר, הסתערו עליהם מיד והחלו נלחמים בהם. ומאחר שהם היו מנותקים משאר צבאם, קל היה לפרשים הסיראקוסים לכתרם ולצופפם במקום אחד. צבאו של ניקיאס היה מרוחק מהם כחמישים סטאדיות, כי ניקיאס הסיע את צבאו ביתר מהירות, שכסבור היה שבמצבם אין תשועתם תלויה בעמידה איתנה ובמלחמה במתכוון, אלא בנסיגה מהירה, ושאין להם להילחם אלא במידת הכורח. אך מזלו של דימוסתניס גרם לו, שיהא נתון בטרדות תכופות יותר, שמאחר שפקד על המאסף, הסתער עליו האויב לראשונה; כשהכיר שהסיראקוסים דולקים אחריהם, נתן גם עכשיו דעתו יותר על ההיערכות למלחמה מאשר על ההתקדמות, וכך בזבז את הזמן, עד שהוקף על־ידי האויב, והוא ואנשיו באו לידי בהלה גמורה. כי הם נדחקו למקום מוקף חומה סביב סביב, ובו עצי־זית לא־מעטים ודרך מכאן ומכאן, ושימשו מטרה נוחה לאבני הקלע שנזרו עליהם מכל העברים. מטבעו של דבר היה, שהסיראקוסים בחרו בצורה זו של

[פ] 1. הם שינו אפוא את כיוונם ממערב לדרום. 2. ראה פרק עח. 3. ראה פרק עז.

ספר שביעי

לחימה ולא במלחמה סדירה. שכן שוב לא היה זה לטובתם לספן עצמם בקרב עם אנשים מיואשים, אלא לטובת האתונאים. וכיוון שההצלחה כבר היתה ודאית, חסו במידת־מה על חייהם, שלא יסופו לפני סיומה של המלחמה, וכסבורים היו שגם בדרך זו תגבר ידם עליהם ויתפסום.

פב הם ירו אפוא על האתונאים ועל בעלי־בריתם במשך שארית היום. ולאחר שראו, שהם כבר תשושים מפצעיהם וממצוקתם בכללה, הכריזו תחילה גיליפוס והסיראקוסים לבעלי־בריתם של האתונאים, שכל אחד מדרי־האיים הרוצה בכך ניתן לו לעבור לצידם וחירותו תהא מובטחת לו. וערים אחדות, לא מרובות, עברו אליהם. אך לאחר־מכן נעשה הסכם עם כל שאר אנשיו של דימוסתניס¹, שאם ימסרו את נשקם לא יומת אף אחד מהם לא באלמות ולא במאסר ולא במניעת מזון². כולם מסרו את עצמם, ששת אלפים במספר. ואת כל הכסף, שהיה עמהם, הפקידו בידיהם והטילוהו לתוך שלטים הפוכים, והם מילאו ארבעה שלטים. את השבויים הללו העבירו הסי־ראקוסים מיד לעיר. וניקיאס ואנשיו הגיעו עוד באותו יום עצמו לנהר אַריניאוס, ולאחר שחצוהו קבע את מחנהו על אחת הרמות.

פג למחרת הדביקו הסיראקוסים את ניקיאס והודיעו לו, שדאנשים אשר עם דימוסתניס מסרו עצמם וביקשוהו לעשות כמוהו. אך ניקיאס לא האמין להם, והוא שלח בהסכמתם פרש לבדוק את הדבר. הפרש הלך, וכשחזר הודיע לניקיאס, שאכן נכון הדבר, שהם מסרו את עצמם. אז שלח ניקיאס כרוז לגיליפוס ולסיראקוסים והודיע להם, שהוא מוכן לבוא עמהם לידי הסכם בשם עם אתונה ולשלם להם את כל הוצאות המלחמה, בתנאי שיתנו לצבא אשר עמו ללכת לדרכו; ועד שישולם להם הכסף, יתן להם כבני־תערובות אנשים אתונאים, איש אחד בעד כל כיכר. אך הסיראקוסים וגיליפוס לא קיבלו את הצעתו, אלא התקיפום והקיפום וירו עליהם מכל העברים עד שעה מאוחרת בערב. האתונאים היו בכל רע מחוסר מזון ושאר הצטרכויות. בכל זאת המתינו לשעת המרגוע של הלילה על־מנת להמשיך בדרכם. אך משנטלו את נשקם, הרגישו בהם הסיראקוסים והריעו את תרועת הפַּאיֶאן. משהכירו האתונאים שנתגלו, הניחו שוב את נשקם, חוץ מכשלוש מאות איש. הלכו הבקיעו להם דרך בין המשמרות והלכו בלילה בכל דרך שיכלו.

פד משהאיר היום¹, הוליך ניקיאס את צבאו קדימה, והסיראקוסים ובעלי־בריתם הת־קיפום בחזקה באותו אופן עצמו וירו בהם אבני־קלע וכידונים מכל העברים. האתו־נאים נחפזו להגיע לנהר אַסינארוס, כי הם נלחצו קשה מכל העברים על־ידי הפרשים

[פב] 1. הוא עצמו נלקח בשבי ללא תנאי (ראה פרק פו). 2. תנאים מפורשים אלו מטרם היא למנוע הערמה על ההבטחה (השמה 'ברחל בתך הקטנה', לפי פירושה הקולע של האגודה).

[פד] 1. היום השמיני והאחרון לנסיגה.

ספר שביעי

המרובים ועל-ידי שאר ההמון וגם היו עייפים וצמאים למים, וכסבורים היו, שיוקל להם, אם יחצו את הנהר. משהגיעו אליו, נכנסו לתוכו בחיפזון וללא סדרים, וכל אחד רצה, שהוא עצמו יהיה הראשון לעברו; ובאותה שעה עצמה הקשה לחץ האויב על המעבר. שמאחר שנאלצו ללכת, כשהם צפופים, נכשלו זה בזה ורמסו זה את זה. מקצתם נספו מיד בדקירות חניתותיהם הם ומקצתם נסתבכו בכליהם ונסחפו בזרם. הסיראקוסים עמדו לאורך עברו השני של הנהר, שהיה תלול, וירו מלמעלה על האתונאים, שנכנסו בערבוביה לתוך האפיק העמוק של הנהר ושתו ברובם בלהי-טות ממימיו. והפילופונסים ירדו אליהם והרגום, בייחוד אותם שבנהר. המים נעכרו מיד, אך הם המשיכו לשתותם, אף-על-פי שהיו דלוחים ומאדמים מדם, ולא עוד אלא שרובם התעשקו עליהם.

פה משנערמו חללים מרובים זה על גבי זה בנהר והמחנה כולו אבד, מקצתו בנהר, ומקצתו — אותם שנמלטו על נפשם, — על-ידי הפרשים, מסר ניקיאס את עצמו לסוף לידי גיליפוס, מתוך שבטח בו יותר מאשר בסיראקוסים. והוא הפציר בו ובלאק-דימונים לעשות בו עצמו כרצונם, אך להפסיק את טבח שאר החיילים. אחר הדבר הזה ציווה גיליפוס לתפוס אותם חיים. וכל הנשארים בחיים, חוץ מאלה שהסיראקוסים כבשום בסתר לעצמם¹ (והללו מרובים היו), הובאו יחדיו לסיראקוסאי. הם גם שלחו אנשים לרדוף אחרי שלוש המאות, שהבקיעו להם דרך בין המשמרות בלילה שעבר², ותפסום. מספר שבויי המדינה שנאספו לא היה רב³, אך מספר הגנובים היה גדול, וכל סיקליה נתמלאה מהם, מאחר שהם לא נכנעו מתוך הסכם בדומה לחייליו של דימוסתניס. חלק לא קטן מצבא האתונאים נהרג, כי הטבח על-יד הנהר היה גדול מאוד, ולא נפל במאומה מכל טבח אחר במלחמה הסיקלית הזאת. גם בהתנגשויות האחרות, שהתחוללו תכופות בדרך מסעם, איבדו רבים את חייהם. עם כל זאת גם נמלטו רבים. קצתם ברחו מיד, וקצתם — לאחר שנכבשו תחילה לעבדים. לכל אלו שימשה קאטאני כמקום מפלט.

פו אז נתקבצו הסיראקוסים ובעלי-בריתם יחדיו, לקחו עמהם שבויים¹, כל כמה שיכלו, ואת השלל, וחזרו לעיר. את כל השבויים שלקחו מהאתונאים ומבעלי-בריתם הורידו למחצבות-האבן, כי הם חשבון למקום מאסר בטוח ביותר, אך את ניקיאס ואת דימוסתניס המיתו בניגוד לרצונו של גיליפוס. שכן סבור היה, שאם נוסף על כל מעלליו יביא את מפקדי האויב ללאקדימון, תהיה זו תהילה נאה לשמו. ואירע שהאחד, דימוסתניס, היה מוחזק אצל הלאקדימונים כאויבם בנפש בשל הדברים,

[פה] 1. על-מנת שישמשו להם עבדים. 2. ראה פרק פג. 3. כאלף בלבד. כי מספר כל השבויים (שבויי המדינה) היה 7000 (פרק פז), ומהם היו 6000 מאנשי דימוסתניס (פרק פב).

[פו] 1. מחילו של ניקיאס (ראה פרק פב).

שאירעו באי ספאקטיריה ובפילוס; והאחד — כטוב שבידידיהם בשל אותם דברים עצמם. כי ניקיאס השתדל בכל כוחו, שהאנשים הלאקדימונים שבאי ישוחררו, שעה ששידל את האתונאים להשלים עמהם². ועל זאת רחשו לו הלאקדימונים ידידות, ובשל כך בייחוד בטח ניקיאס בגיליפוס, בשעה שמסר את עצמו לידיו. אבל אחדים מהסיראקוסים, אותם שהיה להם מגע־ומשא עמו³, חששו, כפי שאמרו האומרים, שמא יחקרו אותו בשל כך תוך עינויים ויגרום להם צרות בעיצומה של הצלחתם; ואילו אחרים, ובייחוד הקורינתים, חששו שמא יפתה את מי שיפתה בממון, שכן עשיר היה האיש⁴, וייחלץ, ויביא עליהם שוב סכנות חדשות. ולפיכך פיתו את בעלי־בריתם להוציאו להורג. בשל סיבה זו או בדומה לזו הוצא ניקיאס להורג — איש שהיה ראוי פחות מכל היוונים בני־זמנו שתבוא עליו פורענות כזו, כי אורח־חיו היה כולו במעגלי השלמות המוסרית המקובלת.

פז תחילה נהגו הסיראקוסים קשות באסירי מחצבות־האבן. שכן היו אנשים רבים צפופים במקום עמוק וצר, ובראשונה ציערום קרני השמש והחום המחניק, מאחר שלא היה צל־קורה לראשם; ואילו לילות הסתיו, שבאו לאחר־מכן, היו, להיפך, קרים, ושינוי מזג־האוויר הוליד מחלות. ובשל צרות השטח היו עושים הכול באותו מקום עצמו¹; ולא עוד אלא שהמתים היו נערמים יחדיו זה על גבי זה, כי מקצתם מתו מפציעיהם ומשינוי מזג־האוויר ומסיבות דומות להם, והריחות הרעים היו קשים מנשוא. ובה בשעה הציקו להם גם הרעב והצמא, כי הסיראקוסים נתנו לכל אחד מהם במשך שמונה חדשים חצי לוג מים² ולוג מזון ביום. ולא היתה אף רעה אחת מה־רעות, שדרכן לבוא על בני אדם, שהוטלו למקום מעין זה, שלא הגיעה אליהם. במשך שבועים יום חיו כך כולם יחד. לסוף מכרום לעבדים, להוציא האתונאים ואותם סיקליאונים ואיטאליאונים, שהצטרפו למסע. בסך־הכול נתפסו בכל זאת, אף־על־פי שמן הנמנע הוא לנקוב מספר מדויק, לא פחות משבעת אלפים איש.

מאורע זה היה הגדול במאורעות המלחמה הזו; ונראה לי, שהיה גדול מכל המ־אורעות של היוונים הידועים לנו מפי השמועה — מפואר שבמפוארים למנצחים ועלוב שבעלובים למנוצחים. כי תבוסתם היתה שלמה וסבלם לא היה קטן בשום דבר, וכליונם, כמאמר הבריות, היה חרוץ; חיל היבשה והצי וכל דבר אחר אבדו להם, ורק מעטים מ־רבים חזרו לביתם. אלה הם המעשים, שנעשו בסיקליה.

2. ראה ה, טז. 3. ראה פרקים מח, מט, עג. 4. עיקר רכושו (שנאמד במאה כיכר) היה במכרות הכסף, שבהם העביר כאלף עבדים.

[פז] 1. לשון נקייה לעשיית צרכים. 2. קצת יותר מרבע ליטר (השחה ד, טז).

ספר שמיני

א כשהגיעה השמועה לאתונה, לא האמינו במשך זמן רב, שאמנם אבד הצבא כולו לחלוטין, אף לא לאחר שהחיילים עצמם, שנמלטו ממקום המעשה, הגידו זאת בבירור. אך משהכירו בדבר, זעמו על אותם נואמים, שזרזום למסע זה (כאילו לא הם עצמם הצביעו עליו) וכעסו גם על בודי דברי האורים ועל פותר־האותות וכל אותם מנחשים, שנתנו אז את התקווה בלבם, שיכבשו את סיקליה. הכל ציער אותם מכל עבר, והיו שרויים בפחד ובתימהון גדול לאחר מה שאירע להם. הם התאבלו, בל אדם לעצמו והעיר כולה, על הופליטים כל־כך מרובים ועל פרשים, מיטב הנוער, שאבדו להם ללא תמורה. ועוד, כיוון שלא ראו לא אניות במספנות במידה מספקת ולא כסף באוצר העיר ולא צוותות לאניות, נתיאשו באותה שעה מכל תשועה. כסבורים היו, שאויביהם בסיקליה יפליגו מיד עם ציים לפיריאיאבס, ובייחוד לאחר שנחלו ניצחון גדול כזה, ואויביהם מבית, המצוידים היום בכפליים בכול, יסתערו עליהם מהיבשה ומהים בכל עוצמתם, ובעלי־בריתם ימרדו בהם ויתוספו על אויביהם. עם כל זאת החליטו שלא להיכנע, ככל שהתנאים בשעה זו מאפשרים זאת, אלא להתקין צי, לספק עצים וכסף מכל מקום שיוכלו, ולהבטיח את נאמנותם של בעלי־בריתם, ובייחוד של אַבבויאַה; להפחית בהוצאות העיר ולהעמידן על פשטות מוש־כלת ולבחור רשות של אנשים קשישים, שישאו להם עצות על ענייניהם בכל הז־דמנות. ומתוך בהלת השעה היו מוכנים, כדרכו של כל דימוס, לשמור על הסדר הטוב. וכשם שהחליטו, כך גם עשו. והקיץ כלה.

ב בעטיה של השואה הגדולה, שבאה על האתונאים בסיקליה, רגשו היוונים כולם במשך החורף הבא. אלה שלא היו בעלי־ברית לשום צד סבורים היו, שאף אם אין איש קוראם לעזרה, אין להם לפרוש עוד מהמלחמה, אלא לעלות מתוך התנדבות על האתונאים; שכן היו כולם כאחד בטוחים, שאילו עלה משהו בידי האתונאים בסיקליה, הרי היו מתקיפים אותם. ולא עוד אלא שהאמינו, שהמלחמה תהא קצרה בסיומה

ושתפארת היא להם לקחת חלק בה. ובעלי-בריתם של הלאקדימונים השתוקקו כולם יחד יותר מאשר בתחילה להיפטר במהרה מעמלם הרב. אך ביותר היו נתיני האתונאים מוכנים למרוד בהם, אלא שנכונותם היתה גדולה מיכולתם, כיוון שדנו על העניינים לפי תשוקתם, ובחשבונם לא הניחו מקום לאפשרות, שהאתונאים יוכלו להחזיק מעמד בקיץ הבא. כל הדברים האלה עודדו את עיר הלאקדימונים¹, ובייחוד התקווה, שבעלי-בריתם בסיקליה עתידים לבוא לעזרתם, כפי שטבע הדברים מחייב, עם בוא האביב בחיל גדול, לאחר שההכרח הביאם להקים להם צי. והואיל והיו מלאים תקוות מכל בחינה ובחינה, גמרו בדעתם לאחוז במלחמה בכל לבם. והם שקלו בדעתם, שלכשתיגמר המלחמה בהצלחה, תרחקנה מהם להבא הסכנות, שהיו נשקפות להם מצד האתונאים, אילו היו מוסיפים על כוחם הם את כוחה של סיקליה; ושהם עצמם ינהגו בביטחון הגמוניה על כל יוון, לאחר שהללו ימוגרו.

ג אגיס מלכם יצא אפוא מיד, עוד בחורף זה, מדקליאה בראש חלק מצבאו וקיבץ כסף מבעלי-הברית לשם בניין צי. אחר-כך פנה לעבר המפרץ המאלי וגבה כסף מה- אויטיאיים בשל שנאה ישנה¹, מתוך שתפס את רוב נכסיהם הנדים². ואת האכייאים מפתיאויטיס ואת שאר נתיניהם של התיסאלים בחבל ההוא הכריח לתת לו כסף ובני-תערובות (אותם הפקיד בקורִינתוס) והשתדל להכניסם בברית הלאקדימונים. כל זה נעשה שלא בטובתם של התיסאלים ועל אף גינוייהם. ואילו הלאקדימונים דרשו מהערים לבנות מאה אניות. לעצמם ולבויאויטיס קבעו מכסה של עשרים וחמש אניות לכל אחד מהם, לפוקים וללוקרים³ — חמש-עשרה, לקורינתים — חמש-עשרה, לארקאדים ולפליינים ולסיקיאונים — עשר, למיגארים ולטרוזינים ולאפיים דאברים ולהרמיונים — עשר. וגם את שאר הדברים התקינו כדי לפתוח במלחמה מיד עם בוא האביב.

ד גם האתונאים התקינו עצמם באותו חורף לבנות אניות, כפי שהחליטו, ואספו עצים לשם כך. והם ביצרו את סוניון, כדי שתהיה למחסה לאניותיהם מובילות-התבואה, כשהן שטות מסביב לפף, ועזבו את המבצר¹ בלאקוניה שבנוהו בשעה ששטו לאורך החוף לסיקליה; ובכלל קיצצו מטעמי חיסכון בכל הוצאה, שנראתה להם כלא מועילה. אך בייחוד השגיחו על בעלי-בריתם, שלא ימרדו בהם.

ה בעוד שני הצדדים טורחים בדברים אלו ומתקינים עצמם למלחמה, כאילו אך זה החלו בה, שלחו האבבויאיים צירים אל אגיס בחורף זה, ראשונים לכול, לשאת ולתת

[ב] 1. את השלטונות ואת האזרחים כאחד.

[ג] 1. ראה ג, צב. 2. בעיקר צאן ובקר (הם הוחזרו להם לאחר ששילמו את הכסף). 3. הכחנה ללוקרים המזרחיים (ראה ב, ט).

[ד] 1. ראה ז, כו.

עמו על פרישתם מאתונה. והוא קיבל את הצעותיהם ושלח לקרוא מלאקדימוניה את אֶלְקָאֲמָנִים בן סְתִינְלָאֲדָאס ואת מִילָאֲנָתוֹס לשמש כמפקדים באַבְבוּיָאָה. הם באו ועמיהם כשלוש מאות נִיאֲוֹדָאֲמוֹדִים¹, והוא החל להכשיר את הסעתם. אלא שבינתיים באו אצלו גם הלסבים, ואף הם ביקשו לפרוש מאתונה. ומאחר שהבויאטים תמכו בהם² במשאם־ומתנם, שודל אָגִיס לדחות את פעולותיו למען האבבויאים, והחל להכשיר את פרישת הלסבים, ונתן להם את אֶלְקָאֲמָנִים, שעמד להפליג לאַבְבוּיָאָה, כהֶאֱרָמוֹסִיִּים³. הבויאטים הבטיחו להם עשר אניות ואָגִיס עשר אחרות. כל זה נעשה שלא על דעתה של עיר הלאקדימונים, שכן כל עוד שהה אָגִיס עם צבאו בדקליאָה, היה רשאי לשלוח צבא לכל מקום שרצה, לאסוף חילות ולגבות כסף. ובאותו הזמן צייתו לו בעלי־הברית הרבה יותר, כפי שניתן לומר, מאשר ללאקדימונים שבספארטה, כי צבא עמד לרשותו, ובכל מקום שהופיע היה מטיל מיד מורא.

בעוד הוא פועל למען הלסבים, פנו הכיאים והאֶרִית־רִיִּיִּאִים⁴, שאף הם מוכנים היו לפרוש, לא אל אָגִיס, אלא אל הלאקדימונים. עמיהם בא נציג של תִּיסַאֲפֶרְנִיס, המפקד הצבאי של גלילות החוף⁵ מטעם המלך דריווש⁶ בן אֶרְטַאֲפֶסְרֶסִיס⁷. כי גם תִּיסַאֲפֶרְנִיס השתדל לעורר את הלאקדימונים לעבור לאסיה והבטיח לכלכל את צבאם. שכן אירע הדבר, שהמלך תבע ממנו זה לא כבר את מסי ארץ שלטונו, אך הוא לא יכול לגבותם מהערים היווניות בשל האתונאים, והחוב לא נפרע. ולפיכך סבור היה, שאם יתיש את כוח האתונאים, יוכל לגבות את המסים ביתר קלות. בה בשעה נתכוון לעשות את הלאקדימונים לבעלי־בריתו של המלך ולתפוס חי את אֶמֹרְגִיס, בן פילגשו של פִּיסוֹתִיִּיס⁸, שהרים יד במלך בקאריה, או להרגו, כפי שציווה עליו המלך. וכך פעלו הכיאים וטיסאפרניס בדעה אחת למען אותו דבר עצמו. ו באותו זמן עצמו בקירוב באו ללאקדימון קָאֲלִיגִיטוֹס בן לָאֲאֹפּוֹן, איש מיגארה, וטימאגוראס בן אֶתִינַאגוֹרַאס, איש קִיזִיקוֹס. שניהם היו גולים מעיר מולדתם ושניהם הסתופפו בחצרו של פֶּאֶרְנַאבַּאזוֹס¹ בן פֶּאֶרְנַאקִיס. הם נשלחו על־ידי פֶּאֶרְנַאבַּאזוֹס להביא אניות להִלִּיסְפּוֹנְטוֹס. כי גם הוא השתוקק בדומה לטיסאפרניס להמריד את הערים היווניות שבארץ שלטונו על האתונאים, אם תהא ספיקה בידו, כדי שיוכל לגבות מהן מסים. וגם הוא רצה, שהלאקדימונים ייעשו לבעלי־בריתו של המלך בהשתדלותו שלו. בשעה ששתי המשלחות, זו של פֶּאֶרְנַאבַּאזוֹס וזו של טיסאפרניס,

[ה] 1. הילוטים משותררים לשם שירות צבאי (ראה ה, לד). 2. בשל הקירבה שהיתה בין לסבוס ובין בויאטיה (ראה פרק ק ; ג, ב). 3. מושל. 4. אריתראי היא חצי־אי באסיה־הקטנה, מול האי כיאוס. 5. חוף אסיה־הקטנה. 6. דריווש השני (מלך בשנים 424—405). 7. ארתחשסתא. 8. הסאטראפ של סארדיס בשנת 440 (ראה א, קטו) ובשנת 428 (ראה ג, לא).

[ו] 1. הסאטראפ של חבל ההליספונטוס (הסאטראפיה הדאסקיליטית).

נשאו־ונתנו על כך, כל אחת לחוד בלא חברתה, התרגשה תחרות גדולה בלאקדימון. הללו ניסו לשדל את הלאקדימונים לשלוח תחילה אניות וצבא לאיוניה ולכיאוס, והללו — להליספונטוס. הלאקדימונים מכל מקום נטו יותר לקבל את הצעות הכיאים וטיסאפרניס; כי גם אלקיביאדים סייע בידם, והוא היה ידיד־משפחה גדול לאפורוס² אנדיוס (ומכאן גם השם הלאקוני אלקיביאדים, שסיגלה לה משפחתו³, כי אנדיוס כונה בשם בן אלקיביאדים). עם כל זאת שלחו הלאקדימונים תחילה לכיוס את פריניס, אחד מגרי התושב⁴, לראות אם יש להם לכיאים אניות כל־כך מרובות כפי שטענו, ואם חזקה היא עירם משאר הבחינות כשמועתה. וכשבא השליח והודיע, שאמת הוא מה ששמעו, עשו להם מיד את הכיאים ואת האריתריאים לבעלי־בריתם והצביעו לשלוח להם ארבעים אניות, מאחר שהיו כבר שם, לפי דברי הכיאים, לא פחות משישים אניות. בתחילה עמדו הם עצמם לשלוח עשר מאניות אלו בפיקודו של מילאנכרידאס, שהיה שר־הצי שלהם. אך לאחר־מכן, משהתרגש עליהם רעש־אדמה, מינו את כאלקידבס במקומו של מילאנכרידאס, ותחת עשר אניות התקינו חמש בלאקוניה. והחורף כלה וכלתה השנה התשע־עשרה למלחמה הזו, שתוקידידים כתב את קורותיה.

ז בתחילת הקיץ הבא¹, דחקו עליהם הכיאים לשגר להם את האניות, שכן פחדו שמא ירגישו האתונאים במעלם (כי כל המלאכויות נשלחו בהעלם). אז שלחו הלאקדימונים שלושה אנשים ספארטאנים לקורינתוס על־מנת להעביר בכל המהירות דרך האי־סתמוס² את האניות מהמפרץ הקורינתי אל הים הצופה פני אתונה³ ולפקד על כל הצי לפרוש לכיאוס — גם אותן האניות, שאגיס התקינן בשביל לספוס וגם את האחרות. מספר כל אניות בעלי־הברית, שהיו שם⁴, עלה לארבעים חסר אחת.

ח קאליגיטוס וטימאגוראס, שפעלו בשמו של פארנאבאזוס, לא השתתפו אפוא במסע זה לכיאוס, ואף לא מסרו את הכסף (25 כיכרים), שהביאו עמהם למען משלוח זה של אניות, אלא היה בדעתם לפרוש לאחר זמן במשלחת אחרת מיוחדת להם. כשראה אגיס, שהלאקדימונים להוטים להפליג תחילה לכיאוס, לא הגה אף הוא עצמו דעה אחרת. ומשנתכנסו בעלי־הברית בקורינתוס להתייעצות, החליטו לפרוש תחילה לכיאוס בפיקודו של כאלקידבס, זה שטרח בהתקנת האניות בלאקוניה; ואחר־כך — לספוס בפיקודו של אלקאמניס, זה שאגיס נתכוון לשלחו; ולהגיע לסוף להליספונטוס. כמפקד לחבל זה מינו את קליארכוס בן ראמפיאס. הם אף החליטו להעביר תחילה דרך האיסתמוס רק את מחצית האניות ולפרוש עמהן מיד, כדי שהאתונאים

2. אחד האפורים (המשגיחים). 3. של אלקיביאדים האתונאי. 4. פריאויקים.

[ז] 1. בשנת 412. 2. ראה ג, טו. 3. אל המפרץ הסארוני. 4. בלכיאון (הנמל הקורינתי במפרץ הקורינתי).

ספר שמיני

לא יתנו דעתם על האניות המפליגות יותר מאשר על אותן העתידות להיות מוֹ-
עברות. והם נתכוונו לפרוש מכאן לכיאוס בגלוי מתוך זלזול בכוחם של האתונאים,
מאחר ששום צי ראוי־לשמו משלהם לא נראה עד עכשיו. והם העבירו מיד עשרים
וחמש אניות, כפי שהחליטו.

ט הם אצו להפליג, אך הקורינתים סירבו לפרוש עמהם, עד שלא יחוגו את המשחקים
האיסתמיים¹, שנערכו אז. אגיס היה מוכן לראות את המסע כעניין שלו עצמו ולתת
להם לקורינתים לא לבטל את שביתת־הנשק האיסתמית; אך הקורינתים לא ניאותו
לו, והם נשתהו. בתוך כך עמדו האתונאים יותר על כוונותיהם של הכיאים והם
שלחו אליהם את אריסטוקראטיס, אחד ממצביאיהם, והאשימום במעל ובמרד. וכש־
הכחישו הכיאים את האשמה, דרשו מהם לשלוח עמהם אניות משלהם לצי בעלי־
הברית כאות לנאמנותם, והם שלחו שבע אניות. טעמו של משלוח זה היה, שרוב
הכיאים לא ידעו ולא כלום על הנעשה, והאוליגארכים, שידם היתה בקשר הזה, לא
רצו לעורר עליהם את שנאת ההמונים, עד שלא יתחזקו. ומאחר שהפילופונסים
נשתהו מלבוא, שוב לא ציפו להם.

י בינתיים החלו המשחקים האיסתמיים, ומכיוון שהוכרזה שביתת־נשק, שלחו האתו־
נאים אליהם מלאכיות, וכאן נתגלו להם מזימותיהם של הכיאים ביתר בירור. מש־
חזרו השליחים התקינו האתונאים מיד, שהאניות לא יפרשו מקִנְכְּרִיאִי¹ בהיעלם.
לאחר החג הפליגו הפילופונסים לכיאוס בעשרים ואחת אניות בפיקודו של אֶל־
קאמניס². האתונאים שטו בראשונה לקראתם במספר אניות שווה והשתדלו למשוך
אותם ללב הים. אך מאחר שהפילופונסים לא הרחיקו ללכת אחריהם, אלא פנו
לאחוריהם, נסוגו גם האתונאים, כי הם לא נתנו אמון בשבע אניות הכיאים, שהיו
בתוכם. אך לאחר־מכן ציוותו עוד אניות, העמידו מספרן על שלושים ושבע ורדפו
אחרי האויב, ששט לאורך החוף, עד פִּירִיאון³ של קורינתיה. היה זה נמל שומם
בקצה קורינתיה על גבול אֶפִּידאבריה. אניה אחת אבדה לפילופונסים בלב הים, אך
את האחרות כינסו והביאון בשלום לנמל. משהתקיפום האתונאים באניות בים
וביבשה באנשיהם שנחתו על החוף, נכנסה בהם מהומה גדולה ואי־סדרים. האתונאים
חיבלו על החוף את מרבית אניות הפילופונסים ואף הרגו את מפקדם אֶלקאמניס,
וגם משלהם מתו אחדים.

יא לאחר שנפרשו מהם, הציבו מניין מספיק של אניות להשגית על אותן של האויב,
ובשארית אניותיהם עגנו ליד אי קטן אחד לא־מרוחק והקימו בו את מחנם. והם

[ט] 1. המשחקים האיסתמיים נערכו אחת לשנתיים בתחום קורינת, באביב או בקיץ.
[י] 1. נמל במפרץ הסארוני (ממזרח לקורינת). 2. ראה פרק ח. 3. ויש מגיהים: ספיריאון
(מדרום לקנכריאי).

שלחו שליחים לאתונה להביא תגבורת, מאחר שהקורинתיים הצטרפו למחרת הקרב לפילופונסים להגנת ציים, וזמן לא רב לאחר־מכן באו גם שאר תושבי הסביבה לעזרתם. כשראו הפילופונסים, שקשה לשמור על האניות במקום שומם, נבוכו. בראשונה עלה בדעתם לשרוף את האניות, אך לאחר־מכן החליטו לגרור אותן על החוף, להשרות בסמוך להן את היל־היבשה ולשמור עליהן, עד שתזדמן להם שעת־כושר להצלה. כשנודעו הדברים לאגיס, שלח להם את תרמון¹, איש ספארטה. הידיעה הראשונה שהגיעה ללאקדימונים היתה, שהאניות פרשו מהאיסתמוס (כי האפורים פקדו על אלקאמנים לשלוח להם פרש, כשיארע דבר זה), והם ביקשו לשלוח מיד את חמש האניות שלהם עצמם בפיקודו של כאלקידבס² ובלוויתו של אלקיביאדים. אך לאחר־מכן, כשעמדו להפליג, הוגד להם שהאניות מצאו להן מפלט בפיריאון. ומתוך שרוחם נפלה עליהם על שנכשלו בנסיונם הראשון להעביר את המלחמה לאיוניה, חדלו לחשוב על משלוח אניות מלאקוניה; ולא עוד אלא שנתנו דעתם להחזיר אותן אניות, שפרשו קודם.

יב כיוון שהכיר אלקיביאדים בזאת, ניסה שוב לשדל את אנדיוס ואת שאר האפורים לא להירתע מהמסע; והוא אמר להם שאם יפליגו מיד, יקדימו לבוא, עד שלא יודע לכיאים דבר האסון שבא על אניותיהם, ושהוא עצמו ישדל את הערים למרוד, כשיגיע לאיוניה, מתוך שיספר להם על חולשתה של אתונה ועל נכונותם של הלאקדימונים — כיוון שהוא יהא נאמן עליהם יותר מאחרים. ולאנדיוס אמר בסתר, שלכבוד הוא לו¹ שמרד האיונים יבוא על־ידי, ושהוא יעשה את המלך לבעל־בריתם של הלאקדימונים, ולא יתן שמפעל מפואר זה יהא נקרא על שמו של אגיס; שכן אירע שהוא עצמו² שרוי היה אז בריב עם אגיס. וכך הצליח אלקיביאדים לשכנע את אנדיוס ואת שאר האפורים והפליג עם חמש האניות יחד עם כאלקידבס הלאקדימוני, והם עשו את דרכם בכל המהירות.

יג באותו זמן בקירוב שטו מסיקליה לביתן שש־עשרה אניות של הפילופונסים, שהיו בפיקודו של גיליפוס בזמן המלחמה. בסמוך ללבקאדיה נתפסו והותקפו קשות על־ידי עשרים ושבע אניות אטיות שבפיקודו של היפוקליס בן מניפוס, שארב לאניות הבאות מסיקליה. אך כולן נמלטו מידי האתונאים, חוץ מאחת, ושטו לקורינתוס. יד בשעה שכאלקידבס ואלקיביאדים שטו לכיאוס, תפסו כל מי שנזדמן להם בדרכם, כדי שלא יודע דבר בואם. המקום הראשון ביבשה שהגיעו אליו היה קוריקוס¹, ובו שחררו את התפוסים. כאן נועצו עם כיאים אחדים, ששיתפו פעולה עמהם. ולאחר

[יא] 1. למלא את מקומו של אלקאמנים. 2. ראה פרק ח.

[יב] 1. לאנדיוס. 2. אלקיביאדים (שעגב על אשתו של אגיס).

[יד] 1. בדרום חצי־האי האריתריאי.

שהללו דחקו עליהם לשוט אל העיר² בלי להודיע תחילה על כך, הופיעו לפתע פתאום בכיאוס. ההמונים היו מופי־תימהון ונבוכים, אך האוליגארכים התקינו שה־מועצה תתכנס במקרה בשעה זו. כאלקידבס ואלקיביאדים נאמו והודיעו, שאניות רבות אחרות שטות ובאות, אך הם לא הגידו ולא כלום על המצור, שהוטל על האניות בפיריאון. הכיאים מרדו אז באתונאים, ואחריהם האריתריאים³. אחר הדב־רים האלו שטו בשלוש אניות והמרידו אף את קלאזומנאי⁴. והקלאזומנים עברו מיד אל היבשה וביצרו את פוליכני⁵, שמא יצטרכו לה, אם ייסוגו מהאי, שבו ישבו⁶. ובני הערים המורדות היו כולם טרודים בבניין ביצורים ובהכנות למלחמה.

טו הידיעה על מרידתה של כיאוס הגיעה עד מהרה לאתונה, והם הכירו שסכנה גדולה וגלויה כבר תלויה מעליהם ושיתר בעלי־בריתם לא ירצו לישב בשלווה, בשעה שהגדולה שבעריהם מרדה בהם. ומיד צפה ועלתה השאלה על אלף הכיכרים¹, שכל תקופת המלחמה נמנעו בקפדנות מלנגוע בהם. ובשל הבהלה שאחזה אותם ביטלו מיד את העונשים¹, שהוטלו על כל מי שיציע לנגוע בהם או יעמיד הצעה זו להצבעה, והם נמנו־וגמרו להשתמש בכסף הזה ולצוות בו אניות לא־מעטות. ועוד החליטו לשגר מיד מהאניות הצרות על פיריאון אותן שמונה האניות, שעזבו מש־מרתן ורדפו אחרי האניות שבפיקודו של כאלקידבס, אלא שלא הצליחו לתפסן וחזרו למקומן (מפקדן היה סטרומביכידים בן דיאופימוס), וששתים־עשרה אניות אחרות ירפו גם הן לאחר זמן לא־רוב מהמצור ויחושו לעזרה בפיקודו של טראסיקליס. והם החזירו את שבע האניות של הכיאים², שסייעום לצור על אותם שבפיריאון; את העבדים שבהן שחררו ואת בני־החורין אסרו באזיקים. והם ציוותו במהירות אניות אחרות ושלחון להמשיך את המצור על הפילופונסים במקום כל אותן האניות שהו־חזרו, ובדעתם היה לצוות עוד שלושים אניות. גדולה היתה התלהבותם ולא חסכו מעצמם כל עמל בשאיפתם לשלוח חיל־תגבורת לכיאוס.

טז בתוך כך הגיע סטרומביכידים עם שמונה אניותיו לסאמוס. כאן צירף אליו אניה סאמית אחת ושט לטיאוס¹ וביקש מתושביה לישב בשלווה². גם כאלקידבס הפליג מכיאוס על טיאוס בעשרים־ושלוש אניות, ובה בשעה התקדמו אליה חילות־היבשה של הקלאזומנים והאריתריאים לאורך החוף. אך סטרומביכידים הרגיש בהם מראש והפליג מהנמל. כשהיה בלב הים וראה כמה מרובות הן האניות שבאו מכיאוס, ברח לסאמוס, והללו רדפו אחריו. הטיאים לא רצו בתחילה לקבל את חילות־היבשה³

2. לכיאוס. 3. במערב חצי־האי האריתריאי. 4. ממזרח לאריתריאי. 5. מדרום לקלאזומנאי.

6. מפחד הפרסים ישבו הקלאזומנים בחלקם באי שממול עירם.

[טו] 1. ראה ב, כד. 2. ראה פרק י.

[טז] 1. עיר חוף באסיה־הקטנה (מצפון לסאמוס). 2. לא להתמרד. 3. שנוכרו לעיל.

לתוך העיר, אך משברחו האתונאים פתחו לפניהם את שעריהם. זמן־מה נמנעו חילות־היבשה מכל פעולה, מתוך שהמתינו לכאלקידבס, שעמד לשוב מרדוף אחרי האתונאים. אך מאחר שנשתהה, החלו מנתצים על דעת עצמם את חומת העיר טיאוס, שהאתונאים בנו אותה מצד היבשה. במעשה הניתוץ הזה נסתייעו על־ידי בארבארים לא־מרובים שבאו אצלם בפיקודו של סְטַאגִּיס, הנציב של טיסאפרניס.

יוז כאלקידבס ואלקיביאדים רדפו אחרי סטרומביכידים עד סאמוס, וכשחזרו זיינו את מלחי אניות הפילופונסים והשאירוס בכיאוס, ובמקומם העלו עליהן מלחים מכיאוס, כמו כן ציוותו עוד עשרים אניות ופרשו למיליטוס על מנת להמרידה. כי אל־קיביאדים, שהיה ידידם של פרנסי מיליטוס, רצה להעביר את המיליטים על צדו, עד שלא יבואו אניות הפילופונסים, ולקיים את הבטחתו¹ לשמור לכיאים ולעצמו ולכאלקידבס ולאנדיוס, יוזם המסע, את התהילה, שבעזרת חילות הכיאים וכאלקידבס המרידו ערים מרובות ככל האפשר. את רוב הדרך עשו בלי שהרגישו בהם, ואף־על־פי שהקדימו אך במעט את סטרומביכידים ואת תֶּרַאסִיקִלִיס (הלה בא זה מקרוב מאתונה עם שתיים־עשרה אניות והשתתף ברדיפה), הצליחו להמריד את מיליטוס. האתונאים שטו ובאו בעקבותיהם בעשרים אניות חסר אחת, ומשלא קיבלום המיליטים, הטילו עוגן בִּלְאָדִי, האי הסמוך למיליטוס. מיד לאחר מרידתה של מיליטוס נכרתה על־ידי טיסאפרניס וכאלקידבס הברית הראשונה בין הלאקדימונים והמלך, וזו לשונה:

יח 'הלאקדימונים וחבריהם־למלחמה כרתו ברית עם המלך ועם טיסאפרניס על־פי תנאים אלו:

1. 'כל השטחים והערים, שהמלך מחזיק בהם או שאבותיו החזיקו בהם, של המלך יהיו.

2. 'המלך והלאקדימונים ובעלי־בריתם ימנעו מהאתונאים לקבל מערים אלו כסף וכל דבר אחר, שהיה בא להם מהן.

3. 'המלך והלאקדימונים ובעלי־בריתם יעשו במשותף את המלחמה עם האתונאים. ואין הרשות נתונה להפסיק את המלחמה באתונאים בלא הסכמתם של שני הצדדים, המלך והלאקדימונים ובעלי־בריתם.

4. 'אם ימרוד מישו במלך, ייחשב כאויב גם ללאקדימונים ולבעלי־בריתם. כיוצא בזה, אם ימרוד מישו בלאקדימונים ובעלי־בריתם, ייחשב כאויב גם למלך.

כזו היתה הברית. אחר הדברים האלו ציוותו הכיאים מיד עשר אניות אחרות ושטו

[יז] 1. ראה פרק יב.

לֹא־נִיָּאָה¹, שֶׁכֵּן רָצוּ לִקְבֹּל יִדְעוֹת עַל מִצַּב הָעֲנִיִּינִים בְּמִלִּיטוּס וּלְהִמְרִיד בַּעַת וּבַעוֹנָה אַחַת אֶת הָעָרִים². אֲלֹא שֶׁהֵם קִיבְּלוּ הוֹדְעָה מִכַּאֲלִקִּידְבַּס לַחֲזוֹר בָּהֶם, מֵאַחַר שֶׁאִמּוֹ־רָגִיס³ עוֹמֵד לָבוֹא בְּדֶרֶךְ הַיִּבְשָׁה בְּלוּיֵת צָבָא; וְהֵם שָׁטוּ אֶל מִקְדָּשׁ זָבַס⁴. כֹּאֵן הִב־חִינּוּ בִשְׁש־עֶשְׂרֵה אֲנִיּוֹת, שְׂדִיאוֹמִידוֹן הִפְלִיג בָּהֶן מֵאַתּוֹנָה אַחֲרֵי תִרְאִסִּיקְלִיס⁵. מִש־רֶאוֹן בִּרְחוֹ בִּאֲנִיָּה אַחַת אֶל אֶפְסוֹס⁶, וְאִילוּ שָׂאֵר הָאֲנִיּוֹת פָּנוּ לְטִיאוֹס. הָאֲתוֹנָאִים תִּפְסוּ אַרְבַּע אֲנִיּוֹת רִיקוֹת, כִּיּוּן שֶׁאֲנַשְׁיָהֶן הִקְדִּימוּ וְנִמְלְטוּ אֶל הַחוּף; שָׂאֵר הָאֲנִיּוֹת נִמְלְטוּ לְטִיאוֹס. אִזּוּ הִפְלִיגוּ הָאֲתוֹנָאִים לְסֵאמוֹס, וְהַכִּיאוּם פִּרְשׁוּ בִשְׂאֲרֵית אֲנִיּוֹתֵיהֶם וְהִמְרִידוּ בַּעֲזֶרֶת חִיל־הַיִּבְשָׁה אֶת לְבָדוֹס⁷ וְאֶת הִירָאִי⁸. אַחֲרַיִם הַדְּבָר הַזֶּה חֲזָרוּ לְבֵיתָם, חִיל־הַיִּבְשָׁה וְהָאֲנִיּוֹת כָּאֶחָד.

כ עֶשְׂרִים הָאֲנִיּוֹת הִפִּילּוּפּוֹנְסִיּוֹת, שֶׁהוֹנְסוּ, כְּזֹכּוֹר, לְפִירִיאוֹן¹ וְהָיוּ נִצּוֹרוֹת עַל־יְדֵי מִסְפָּר שׁוּוֹה שֶׁל אֲנִיּוֹת אֲתוֹנָאִיּוֹת, עָרְכוּ בָאוֹתוֹ הַזֶּמֶן עֲצָמוּ בְּקִירוֹב גִּיחַת־פֶּתַע, נִיצְחוּ בְּקֶרֶב וְתִפְסוּ אַרְבַּע אֲנִיּוֹת שֶׁל הָאֲתוֹנָאִים; לְאַחֲר־מִכֵּן שָׁטוּ בַּחֲזָרָה אֶל קִנְכְּרִיָּאִי וְהִחֲלוּ מִת־קִינּוֹת עֲצָמָן שׁוֹב לְמַסַּע לְכִיאוֹס וּלְאִיּוֹנִיָּה. כֹּאֵן בָּא אֵלֵיהֶן מִלֹּאקְדִּימוֹנִיָּה שֶׁר הִצִּי אֶסְטִיּוֹכּוֹס, שֶׁלִּידוֹ נִמְסַר הַפִּיקוֹד עַל כָּל הָאֲנִיּוֹת².

מִשְׁעֻזְבוּ חִילוֹת־הַיִּבְשָׁה אֶת טִיאוֹס³, בָּא אֵלֵיהָ גַם⁴ טִיסֵּאפְרָנִיס בַּעֲצָמוּ וְעָמוּ צָבָא. הוּא נִתֵּן כָּל מָה שֶׁנִּשְׁאָר מִחֻמַּת טִיאוֹס וְנִסּוֹג. זֶמֶן לֹא רַב לְאַחֲרֵי נִסְיָגָתוֹ, הִגִּיעַ אֵלֵיהָ דִּיאוֹמִידוֹן בַּעֲשֵׂר אֲנִיּוֹת אֲתוֹנָאִיּוֹת, וּבָא לְיְדֵי הַסֶּכֶם עִם הַטִּיאוֹס שִׁיקְבְּלוּ גַם אֹתָם לְעִירָם. מִכָּאֵן שֶׁט לְאוֹרֶךְ הַחוּף אֶל הִירָאִי וְהִתְקִיפָה. אֵךְ כִּיּוּן שֶׁלֹּא הִצְלִיחַ לְלַכּוֹד אֶת הָעִיר, הִפְלִיג מִמֶּנָּה.

כא בָּאוֹתוֹ זֶמֶן עֲצָמוּ בְּקִירוֹב הַתְּחוּלָּלָה בְּסֵאמוֹס הַהִתְקוֹמְמוֹת שֶׁל הַדִּימוֹס בְּתִקְיָפִים, בְּסִיּוּעָם שֶׁל אֲתוֹנָאִים, שֶׁנִּכְחוּ כֹּאֵן בְּאַקְרָאִי בִשְׁלוֹשׁ אֲנִיּוֹת. הַדִּימוֹס שֶׁל הַסֵּאמִיִּים הוֹצִיאוּ לְהוֹרֵג כְּמֵאֲתִיִּים מֵהִתְקִיפִים בְּסֶךְ־הַכּוֹל, דָּנוּ אַרְבַּע מֵאוֹת מֵהֶם לְגָלוּת, וְחִילְקוּ בֵּינֵם לְבִין עֲצָמָם אֶת שְׂדוֹתֵיהֶם וּבִתֵּיהֶם. אַחֲרֵי הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה הִחֲלִיטוּ הָאֲתוֹנָאִים לַתֵּת לָהֶם עֲצָמָוֹת¹, מִתּוֹךְ הַהֲנַחָה שֶׁהֵם בְּטוֹחִים עֲכָשִׂיו בְּנִאֲמָנוֹתָם; וּמֵאִזּוּ וְאִילֶךְ פִּירְנָסוֹ הַסֵּאמִיִּים בַּעֲצָמָם אֶת הָעִיר. וְהַסֵּאמִיִּים שֶׁלְּלוּ אֶת כָּל זְכוּיּוֹתֵיהֶם שֶׁל בַּעֲלֵי־הָאֲחוּזוֹת, וְאֵף לֹא הִתִּירוּ מִכָּאֵן וְאִילֶךְ לְאִישׁ מֵהַדִּימוֹס לַתֵּת אֶת בָּתוֹ לָהֶם לְאִשָּׁה אוֹ לְקַחַת אִשָּׁה מֵהֶם.

כב אַחֲרֵי הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה לֹא גָרְעוּ הַכִּיאוֹס בְּמֵאוֹמָה מִהֶמְרֵץ שֶׁגִּילוּ בַּתְּחִילָה, וְהֵם קִרְבוּ

[יט] 1. עִיר בְּאִיּוֹנִיָּה מוֹל סֵאמוֹס (וּבְסִמּוֹךְ לְמִלִּיטוּס). 2. הַכְּפוּפּוֹת לְאַתּוֹנָה. 3. רֹאה ה, ה; ח, כח. 4. בֵּין לְבָדוֹס וְקוֹלוּפּוֹן (עָרִים אִיּוֹנִיּוֹת מִצְפּוֹן לְסֵאמוֹס). 5. רֹאה פֶּרְקִים טו, יז. 6. עִיר בְּאִיּוֹנִיָּה (מִדְּרוֹם לְקוֹלוּפּוֹן). 7. עִיר בְּאִיּוֹנִיָּה (מִדְּרוֹם לְטִיאוֹס). 8. עִירֵיהֶם שֶׁל הַטִּיאוֹס.

[כ] 1. רֹאה פֶּרְק י. 2. שֶׁל כָּל אֲנִיּוֹת הַפִּילּוּפּוֹנְסִים (וְלֹא שֶׁל לֹאקְדִּימוֹנִיָּה בְּלָבֹד). 3. רֹאה פֶּרְק יט. 4. רֹאה פֶּרְק טז.

[כא] 1. רֹאה א, קטו.

באותו קיץ עצמו בחיל רב לערים שונות, אף בלי הפילופונסים, על מנת להמרידן. ומתוך שרצו בה בשעה, שערים מרובות ככל האפשר יקחו חלק עמהם בסכנה, צבאו על דעת עצמם בשלוש-עשרה אניות על לסבוס. כי הלאקדימונים ציווים¹ ללכת עליה תחילה, ואחר-כך על הליספונטוס. בעת ובעונה אחת התקדם חיל-היבשה (שהיה מורכב מפילופונסים, שנכחו שם, ומבעלי-הברית של בני אותו המקום) לאורך החוף אל קלאזומנאי ואל קימי². על חיל-היבשה פקד אבאלאס הספארטאני, ועל האניות — דיניאדאס, אחד הפריאזיקים³. האניות שטו ובאו למיתימנה⁴ והמרידו אותה תחילה, והשאירו בה ארבע אניות, ואחר-כך המרידו שאר האניות את מיטיליני⁴.

כג ואסטיוכוס, שר הצי של הלאקדימונים, הפליג, כפי שהיה בדעתו¹, בארבע אניות מקנכריאי והגיע לכיאוס. ביום השלישי לבואו הפליגו חמש ועשרים האניות של האתונאים ללסבוס בפיקודם של ליאון ודיאומדון² (ליאון הגיע מאתונה מאוחר יותר ועמו תגבורת של עשר אניות). באותו יום עצמו, אך בשעה מאוחרת של הערב, פרש גם אסטיוכוס לים, והוא לקח עמו מלבד אניותיו גם אניה כיאית אחת ושט ללסבוס לעזור לה ככל מה שיוכל. הוא הגיע באותו יום לפירה³, ומשם הגיע למחרת לארסוס³. וכאן נודע לו, שלסבוס נכבשה בהתקפה ראשונה על-ידי האתונאים, שמ-אחר שהאתונאים הגיעו במפתיע, שטו ובאו כמות שהם⁴ לנמל וגברו על אניות הכיאים. וכשנחתו על החוף, ניצחו בקרב את העומדים בפניהם והחזיקו בעיר. הדבר נודע לו לאסטיוכוס מפי אנשי ארסוס ומפי יורדי אניות הכיאים, שנשארו בשעתן⁵ עם אבבולוס⁶ במיתימנה וברחו לאחר כיבוש לסבוס. אחת מהאניות האלו נתפסה על-ידי האתונאים, אך שלוש מהן נפגשו עמו. מעכשיו לא המשיך עוד אסטיוכוס בדרכו למיטיליני³, אלא המריד את אנשי ארסוס וזיינם ושלח את ההופליטים, שהיו באניותיו, בדרך היבשה אל אנטיסה³ ואל מיתימנה³ ומינה עליהם כמפקד את אטאון-ניקוס. והוא עצמו שט באניותיו שלו ובשלוש האניות של הכיאים לאורך החוף, שכן ציפה, שהמיתימנים יתמלאו עוז כשיראום ויעמדו במרדם. אך כיוון שהצלחה לא האירה לו פנים בשום דבר בלסבוס, העלה את צבאו על האניות וחזר ופרש לכיאוס. גם חיל-היבשה, שנחת מהאניות⁷ ופניו היו מועדות להליספונט, הוחזר לעריו. אחר הדברים האלה הגיעו אליהם לכיאוס שש מאניות בעלי-הברית, ששהו בקנכריאי. והאתונאים החזירו בלסבוס את הסדר ליושנו, וכשהפליגו משם לכדו את פוליכני, היישוב המבוצר של הקלאזומנים ביבשה⁸, והעבירו שוב אל העיר שבאי את יושביה,

[כב] 1. ראה פרק ח. 2. מצפון לקלאזומנאי. 3. גרים-תושבים. 4. עיר באי לסבוס.
[כג] 1. ראה פרק כ. 2. ראה פרק יט. 3. עיר באי לסבוס. 4. ללא קרב. 5. ראה פרק כב.
6. מפקדם. 7. הטכסט כאן משובש, כנראה, והכונה אינה ברורה. 8. ראה פרק יד.

חוץ מהחייבים במרד, שהללו ברחו לדאפנוס⁹. וכך חזרה קלאזומנאי שוב לאתונאים. כד והאתונאים, שהיו בלאדי¹ וצרו בעשרים אניותיהם על מיליטוס, נחתו באותו קיץ עצמו בפאנורמוס² שבתחום מיליטוס והרגו את כאלקידבס, מצביא הלאקדימונים, שחש לעזרה בלוית אנשים מועטים. שני ימים לאחר־מכן חצו שוב את הים³ והקימו מצבת־ניצחון. אך המיליטים סילקו אותה, כיוון שלא הוקמה בשעה שהאתונאים שלטו בשדה־הקרב. ליאון ודיאומידון, שבידיהם היו אניות האתונאים שב־לסבוס, החלו עכשיו לעשות מלחמה עם הכיאים. הם היו מגיחים מאיי אוינוסאי⁴ שליד כיאוס ומסידוסה ופּטליאון, מבצריהם בתחום אַריתראי, ומלסבוס עצמה, והיו נלחמים בהם מן האניות⁵. כחיילי־צי שימשו בעל כורחם קצת הופליטים מרשימת הפקודים⁶. הם נחתו בקארדאמילי⁷ ובבוליסקוס⁷ ונצחו במלחמה את הכיאים שחשו לעזרה, הרגו רבים מהם והחריבו את היישובים שבחבל זה; ושוב נצחו בקרב אחר בפאנאי⁷, ובקרב שלישי — בלבקוניון⁷.

אחר הדבר הזה שוב לא יצאו הכיאים לקראתם, והאתונאים השחיתו את אדמתם, שהיתה מטופחת יפה ולא נפגעה מימי מלחמות הפרסים ועד עתה. כי מלבד הלאק־דימונים היו הכיאים היחידים מכל האנשים שהפרתי מתונים בטובה. וככל שעירם הלכה ושגשגה, כן פירנסו אותה ביתר זהירות. ואם מישו סבור שבמרד שחוללו לא נהגו במידת הזהירות הראויה, עליו לדעת שאף בו לא העזו לפתוח, עד שלא היו בטוחים שהם עומדים להסתכן יחד עם בעלי־ברית מרובים ואמיצים ועד שלא הכירו, שגם האתונאים עצמם שוב אינם מכחישים, לאחר האסון בסיקליה, שענייניהם הם ללא ספק בכל רע. ואם נכשלו קצת בעטיין של החליפות הלא־צפויות שבחיי האדם, הרי שגו יחד עם רבים אחרים, שהיו בדעה אחת אתם שחוסנם של האתונאים ימוגר במהרה. משנסגר עליהם הים ואדמתם הושחתה, ניסו אחדים מהם להעביר את העיר לצד האתונאים. שליטיהם הרגישו בזאת, אך ישבו בעצמם בשלווה, אלא שהביאו אצלם מאריתראי את אסטיוכוס, שר הצי, יחד עם ארבע האניות, שהיו עמו שם, ועיינו בדבר איזוהי הדרך המתונה ביותר לשים קץ לתככים הללו, אם בתפיסת בני־תערובות ואם בדרך אחרת כלשהי. הללו נשאו ונתנו אפוא בדברים אלו.

כה בשלהי אותו קיץ הפליגו מאתונה לסאמוס אלף הופליטים אתונאים ואלף וחמש מאות ארגיאים (לחמש מאות ארגיאים, שזינם היה קל, סיפקו האתונאים נשק כבד) יחד עם אלף הופליטים מבעלי־הברית. הם פרשו בחמישים אניות חסר שתיים, שאחדות

9. ממזרח לקלאזומנאי.

[כד] 1. אי קטן בקרבת מיליטוס (ראה פרק יז). 2. נמל מדרום למיליטוס. 3. מהאי לאדי לתחום מיליטוס. 4. מצפון לאי כיאוס. 5. עלידי נחיתות. 6. כרגיל שימשו התיסים (בני המעמד הרביעי) כחיילי־צי. 7. עיר בכיאוס (מקומה המדויק של לבקוניון אינו ידוע).

מהן היו אניות-הובלה, בפיקודם של פְּרִינִיכּוֹס ואוֹנוֹמַאקְלִיס וסקירוֹנִידִיס. מסאמוֹס עברו למיליטוֹס¹ וחנו שם. אך המיליטים יצאו לקראתם (המיליטים עצמם, שמנו שמונה מאות הופליטים, והפילופונסים, שבאו עם כאלקידבס, וחיל-שכירים של טיסאפרנים יחד עם טיסאפרנים עצמו ופרשיו) והתקיפו את האתונאים ובעלי-בריתם. והארגיאים הסתערו קדימה בראש אגפם והתנפלו על האויב בלא סדרים, מתוך זלזול גמור בו; כסבורים היו, שאינם אלא איונים, שלא יעמדו בפניהם. וכך נוצחו על-ידי המיליטים ולא פחות משלוש מאות איש משלהם נספו. אך האתונאים ניצחו תחילה את הפילופונסים ואחר-כך הדפו את הבארבארים ואת שאר ההמון; אך לא התקיפו את המיליטים, שכן נסוגו הללו לעירם מיד לאחר שהניסו את הארגיאים, משראו ששאר צבאם נחל מפלה. והאתונאים המנצחים נערכו ליד חומות העיר מיליטוֹס עצמה. וכך אירע, שבקרוב זה ניצחו האיונים את הדורים שבשני המחנות. כי האתונאים ניצחו את הפילופונסים, שהיו ערוכים לקראתם, והמיליטים — את הארגיאים. לאחר שהקימו האתונאים מצבת-ניצחון, התקינו עצמם לבנות מצוד על המקום, שצורתו היתה כצורת איסתמוֹס². וכסבורים היו, שאם יעבירו את מיליטוֹס לצידם, יעברו אליהם בקלות גם שאר המקומות.

כו בינתיים נודע להם, משהחשיך היום, שיש לצפות בכל רגע לבואן של חמישים וחמש האניות מפילופונים ומסיקליה. שכן בסיקליה דחק הרמוֹקראטיס הסיראקוסי ביותר על הסיקליאטים לקחת חלק גם במה שנשאר עוד לעשות לשם מיגורם הגמור של האתונאים, וממנה באו עשרים אניות מסיראקוסאי ושתיים מסלינוס; ואף האניות שהותקנו בפילופונים, כבר היו מוכנות. שתי השיטות הופקדו בידיו של תִּירִימֶנִּיס הלאקדימוני על מנת להעבירן לאֶסטיוכוס, שר-הצי. בראשונה שטו ובאו לִלְרוֹס¹, האי הסמוך למיליטוֹס. ואחר-כך, משהרגישו שהאתונאים חונים על מיליטוֹס, שטו תחילה אל מפרץ איֶאֶסוֹס², שכן רצו לדעת על הנעשה במיליטוֹס. כאן נודעו להם פרטי הקרב מפי אלקיביאדיס, שבא רכוב על סוס אל טִיכִיאוֹסָה² של מיליטוֹס, היושבת על חוף המפרץ, שאליו הגיעו ובו לנו. אלקיביאדיס השתתף בעצמו בקרב, כשהוא נלחם לצידם של המיליטים וטיסאפרנים. והוא דיבר על לבם לחוש בכל המהירות לעזרת מיליטוֹס ולא לתת לשם עליה מצוד, אם אין הם רוצים לחבל בענייניהם באיוניה ובכל מקום אחר.

כז והם התכוננו לחוש לעזרת העיר עם שחר. אך כשהגיעו לִפְרִינִיכּוֹס, מצביא האתונאים, ידיעות ברורות מִלְרוֹס¹ על צי האויב, סירב להיענות לחבריו-לפיקוד, שביקשו להי-שאר במקומם ולהילחם באויב ביים, ואמר שלא יעשה זאת בעצמו ולא ירשה להם,

[כה] 1. לתחום מיליטוֹס. 2. ולפיכך היה קל יותר לבנות כאן מצוד.

[כו] 1. מדרום לסאמוֹס. 2. מדרום למיליטוֹס.

[כז] 1. ראה פרק כו.

ככל שידו מגעת, או למישהו אחר, לעשות זאת. שכן במקום שאפשר להם לאסור מלחמה לאחר־מכן, אחרי הכנות מספיקות שלא בשעת חיפזון ומתוך ידיעות ברורות על מספר אניות האויב, שבהן יהיה להם להילחם, ועל מניין אניותיהם הם עצמם — לא יאות לעולם להסתכן בלא דעת במלחמה מכרעת, מתוך נימוקי כבוד. שכן אין בזה מן החרפה לאתונאים לסגת בשעת הדחק, וביזיון גדול יותר הוא להם להיות מנוצחים בכל מסיבות שהן. ולא זו בלבד, שהעיר תנחל קלון, אלא אף תבוא לידי סכנה גדולה שבגדולות. שכן לאחר הפורענויות, שנתרגשו ובאו על העיר, מותר לה אך בקושי לפתוח במלחמה בטובתה, אף לאחר הכנות מדוקדקות או אף בשעת כורח גמור², ואין צריך לומר שאסור לה ללכת לקראת סכנות בבחירתה שלה שלא מתוך הכרח. והוא דיבר על לבם לאסוף בכל המהירות את הפצועים ואת חיל־היבשה ואת הכלים, שהביאו עמהם, ולהשאיר מאחוריהם את השלל ששללו בארץ האויב, כדי להקל על האניות, ולהפליג בחזרה לסאמוס. ולאחר שיקבצו את כל אניותיהם, יגיהו משם להתקפות, אם תזדמן להם שעת־כושר. והם עשו כאשר יעץ להם. ובשל כך הוחזק פריניכוס לאיש־תבונות, אם כי לא בהחלטה זו בלבד ולא במקרה זה יותר מאשר בדברים אחרים, אלא בכל דבר ודבר, שהופקד עליו, גילה את תבונתו. וכך נסוגו האתונאים ממיליטוס בלי להשלים את נצחונם מיד עם בוא הערב. והארגיאים הפליגו מסאמוס לבתיהם בכל המהירות, כשהם זעופים על מה שאירע להם³.

כח עם שחר הרימו הפילופונסים עוגן מטייכיאוסה¹ ושטו ונכנסו לנמל מיליטוס לאחר נסיגת האתונאים. לאחר ששהו כאן יום אחד, צירפו לציים גם את אניות הכיאים בפיקודו של כאלקידבס, שהוברחו קודם אל הנמל², והחליטו לחזור ולשוט לטיי־כיאוסה וליטול את כליהם, שפרקום שם על החוף. משהגיעו לשם, שידל אותם טיסאפרניס, שבא אצלם עם חיל היבשה שלו, לשוט על איאסוס³, שאמורגיס⁴, איש צר ואויב, החזיק בה. הם התקיפו את איאסוס לפתע פתאום ולכדוה, מאחר שיושביה לא העלו כלל על דעתם, שהאניות אינן של האתונאים. בפעולה זו הצטיינו במאוד הסיראקוסים⁵. ואת אמורגיס תפשו חי, והפילופונסים מסרוהו לטיסאפרניס להוליכו, אם רצונו בכך, למלך, כאשר ציווה עליו⁶. והם בזזו את איאסוס ואוצרות רבים נפלו לידי הצבא, כי המקום היה עתיר־נכסים מימים קדמונים. ואת השכירים, שהיו עם אמורגיס, הביאו למחנם, ולא פגעו בהם לרעה, אלא צירפום לשורותיהם, כי רובם היו מפילופוניס, ואת העיר מסרו לטיסאפרניס על כל השבויים שבה, אחד עבדים ואחד בני־חורין, בתנאי שיתן להם בעד כל אחד מהם סטאטיר דאריקי⁷.

2. כשאנים מוכנים כל צורכם. 3. האבידות הקשות שסבלו (ראה פרק כה).

[כח] 1. ראה פרק כו. 2. ראה פרק יז. 3. מדרום למיליטוס. 4. ראה פרקים ה, יט. 5. ראה פרק כו. 6. ראה פרק ה. 7. מטבע פרסי (על שם המלך דריחש, שטבע אותו לראשונה).

לאחר־מכן חזרו שוב למיליטוס. ואת פִּידְאָרִיטוֹס בן לִיאֹן, שנשלח על־ידי הלאק־דימונים לשמש מושל בכיאוס, שילחו בדרך היבשה עד אֶרֶיתְרַאי, כשבידו חיל־השכירים של אֶמֹרְגִיס, ואת פִּילִיפּוֹס מינו הם עצמם למושל מיליטוס. והקיץ כלה. כט בחורף שלאחריו בא טיסאפרניס למיליטוס, לאחר שהציב חיל־משמר באיאסוס, ונתן לכל האניות שכר חודש ימים, כפי שהבטיח¹ בלאקדימוניה, בשיעור של דראכמה אתונאית ליום לכל אחד ואחד. אך הוא הציע לתת להבא שלושה אובולים בלבד², עד שישאל את פי המלך, ואם יצווהו על כך, יתן דראכמה שלימה. הרמוקראטיס, המצביא הסיראקוסי, התנגד לכך, אך תִּירִימֶנִּיס, שלא שימש כשר־הצי³, אלא שט עם האניות על־מנת למסרן לידי אֶסְטִיֹכּוֹס, נהג בוותרנות בשאלת השכר. לסוף הגיעו לידי הסכם על סכום, שהיה גדול בחמש אניות⁴ מהשיעור של שלושה אובולים לכל אחד ואחד ליום. כי הוא נתן בשביל חמישים וחמש אניות שלושים כיכר לחודש⁵. וגם לשאר האניות⁶, ככל שהיו מרובות מהמספר הזה, שולם השכר לפי אותו שיעור עצמו.

ל באותו חורף עצמו הגיעו לאתונאים שבסאמוס שלושים וחמש אניות מארצם, בפיקודם של כֶּאֶרְמִינוֹס וסְטְרוֹמְבִּיכִידִיס ואֶבְקֵימֹן. אז כינסו את כל אניותיהם, אותן שב־כיאוס ואותן שבשאר מקומות, והחליטו לחלק ביניהם את הפיקוד בגורל ולשים מצור על מיליטוס בציים ולשלוח אניות וחיל־יבשה לכיאוס. וכך גם עשו. סטרומ־ביכידיס ואֶנוֹמַאקְלִיס ואֶבְקֵימֹן פרשו, כפי שעלה בגורלם, על כיאוס בשלושים אניות, מלבד ספינות־משא, שבהן הובילו חלק מאלף ההופליטים, שבאו למיליטוס¹. ואילו יתרם נשארו בסאמוס, ועמהם שבעים וארבע אניות, ושפכו שלטונם על הים וערכו נחיתות על מיליטוס.

לא אֶסְטִיֹכּוֹס, שאירע לו להיות אז בכיאוס¹, היה עסוק בתפיסת בני־תערובות בשל מזימת הבגידה, אך הוא משך ידיו מכך, כשנודע לו שהגיעו האניות שבפיקודו של תִּירִימֶנִּיס² ושעסקי הברית הפילופונסית השביחו³. והוא לקח עמו את עשר האניות של הפילופונסים⁴ ועשר אניות של הכיאים ופרש לים. משהתקיף את פֶּטְלִיאֹן⁵ ולא לכדה, שט לאורך החוף אל קלאזומנאי. כאן ציווה על אותם הנוטים אחרי־האֶתוֹ־

שהיה שקול כנגד עשרים דראכמות אטיות.

[כט] 1. על־ידי שליח (ראה פרק ה). 2. חצי דראכמה, השכר הרגיל לאיש־הים (ראה ג, יז). 3. ראה פרק כו. 4. חמישים־וחמש אניות קיבלו שכר של שישים אניות. 5. במקום 27.5 כיכר. שלושים כיכר או 1,080,000 אובולים (כיכר = 36,000 אובולים) הוא שכרן של שישים אניות לחודש, כשכל איש מקבל שלושה אובולים בכל יום (בכל אניה היו כ־200 איש). 6. של הכיאים (ראה פרק כח).

[ל] 1. ראה פרק כה.

[לא] 1. ראה פרק כד. 2. ראה פרק כו. 3. ראה פרקים כז, כט. 4. ראה פרקים כג (בסוף), כד (קרוב לסוף). 5. מבצר בצפון חצי־האי אריתריאה.

ספר שמיני

נאים להעתיק מושבם לפני הארץ, לדאפנוס, ולעבור לצידם של הפילופונסים. לפקודה זו הצטרף גם תאמוס, שהיה הנציב של איוניה⁶. ומשלא צייתו לו, התקיף את העיר, שלא היתה מוקפת חומה. אך מאחר שלא יכול לכבשה, חזר והפליג בשל רוח גדולה, שהוטלה אל הים. הוא עצמו הגיע לפוקיאה ולקימי⁷, ואילו שאר האניות עגנו באיים הסמוכים לקלאזומנאי: מאראתוסה ופילי ודרימוסה. בשמונת הימים, שנשתהו באיים בשל הרוחות, בזזו והשחיתו את רכוש הקלאזומנים, שהופקד כאן בסתר, או הטעינוהו בחיפזון על אניותיהם. ולסוף חזרו ושטו לפוקיאה ולקימי כדי להצטרף לאסטיוכוס.

לב בעוד אסטיוכוס עושה כאן¹, באו אצלו שליחים מהלסבים והביעו לפניו את רצונם לחזור ולמרוד². הם הצליחו אמנם לשדל אותו, אך מאחר שהקורинתיים ושאר בעלי-הברית לא גילו נכונות לכך בשל כשלונם הראשון³, הרים עוגן ופרש לכיאוס. בדרכם הפיצה סערה את האניות, אך לסוף הגיעו לכיאוס, אלו מכאן ואלו מכאן. אחר הדבר הזה בא פידאריטוס, שהתקדם, כזכור⁴, ממיליטוס עם חיל-יבשה לאורך החוף, לאריתראי; ומכאן חצה את הים והגיע לכיאוס. בכיאוס הועמדו לפקודתו גם חיילים מחמש האניות, כחמש מאות במניין, שכאלקידבס השאירם כאן על נשקם⁵. לסבים אחדים חידשו עכשיו את הצעתם למרוד, ואסטיוכוס הביא את הדבר לפני פידאריטוס והכיאים וחיווה את דעתו, שמן הצורך הוא שיבואו ללסבוס באניותיהם וימרידוה; שכן יגדילו בדרך זו את מניין בעלי בריתם, או יגרמו נזק לאתונאים, אף אם יכשלו במשהו. אך הם לא קיבלו דעתו, ולא עוד אלא שפידאריטוס סירב למסור לו את אניות הכיאים⁶.

לג וכך לקח אסטיוכוס את חמש האניות של קורинתוס ואחת של מיגארה ואחת של הרמיוני ואותן שהביאן עמו מלאקוניה¹, ופרש למיליטוס לקבל לידיו את הפיקוד על האניות²; והוא איים וחזר ואיים על הכיאים בשבועה, שלא יבוא לעזרתם, אם יצטרכו לו במשהו. כשהגיע לקוריקוס³ של אריתריאה, לן בה. והאתונאים, ששטו מסאמוס עם צבאם לכיאוס, עגנו גם הם האן, בעבר השני של המקום, כשגבעה מפסיקה ביניהם, ולא ראו זה את זה. אך באותו לילה באה ידיעה לאסטיוכוס מפידאריטוס, שאנשים אריתריאים שבויים שוחררו⁴ והגיעו לאריתראי מסאמוס על-מנת להמרידה; ולפיכך חזר ופרש אסטיוכוס מיד לאריתראי; וכך נמנעה ההתנגשות בינו לבין האתונאים. גם פידאריטוס חצה את הים ובא אליו לאריתראי. אך כשבדקו

6. מטעם הרשות הפרסית. 7. מצפון לקלאזומנאי.

[לב] 1. בקימי. 2. ראה פרקים כב, כג. 3. ראה פרק כג. 4. ראה פרק כח. 5. ראה פרק יז. 6. אף-על-פי שאסטיוכוס היה שרי-הצי.

[לג] 1. ראה ראש פרק כג. 2. ראה ראש פרק לא. 3. כף בדרום אריתריאה (ראה פרק יד). 4. על-ידי האתונאים.

את ההאשמות, שנטפלו על אותם שנחשדו בבגידה, ומצאו, שכל המעשה לא היה אלא אמתלה לשם שחרורם⁵ מסאמוס, זיכום מהאשמה וחזרו ופרשו לדרכם, זה⁶ לכיאוס וזה⁷ למיליטוס, כפי שהיה בדעתו תחילה.

לד בתוך כך עזב גם חיל האתונאים באניות את קוריקוס. כששטו מסביב לארגינון¹, נתקלו בשלוש אניות ארוכות² של הכיאים. משראון החלו מיד רודפים אחריהן. אך סערה גדולה התחוללה בים; אניות הכיאים נמלטו בקושי לנמל, אבל שלוש מאניות האתונאים, אותן שהתקדמו ביותר, טורפו בים והוטלו על החוף סמוך לעיר הכיאים; ואנשיהן מקצתם נשבו ומקצתם נהרגו. שאר האניות נמלטו אל הנמל הקרוי פויניקוס שלרגלי הר מימאס³. משם חזרו ועגנו לאחר זמן בלסבוס והחלו מתכוננים לבנות את הביצורים⁴.

לה באותו חורף עצמו פרש היפוקראטיס הלאקדימוני מפילופוניס בעשר אניות תוריות (עליהן פקד דוריאבס בן דיאגוראס ועוד שניים עמו) ובאניה אחת לאקונית ובסי-ראקוסית אחת, והגיע לקנידוס¹, שמרדה מזמן באתונאים בהשפעתו של טיסאפרניס. כשנודע דבר בואם לאותם שבמיליטוס², פקדו עליהם לשמור במחצית אניותיהם על קנידוס ולשוט באחרות מסביב לטריאופיון³ ולתפוס את אניות-הסוחר⁴, המתקרבות לשם בדרכן ממצרים. טריאופיון היא כף המזדקר לים מתוך אדמת קנידוס וקדושה לאפולון. כשנודע הדבר לאתונאים, שטו אף הם מסאמוס ותפסו את שש האניות, שעמדו על המשמר בטריאופיון, אך צוותיהן נמלטו מהן. אחר הדבר הזה שטו ובאו לקנידוס והתקיפו את העיר, שלא היתה מוקפת חומה, וכמעט שלכדו אותה. למחרת חזרו והתקיפו את העיר, אך הואיל ותושביה חיזקו את ביצוריהם במשך הלילה וגם נוספו עליהם האנשים שנמלטו מהאניות, שנתפסו בקרבת טריאופיון, לא יכלו להזיק להם כאשר בראשונה. וכך נסוגו האתונאים לאחר שהשחיתו את אדמת הקנידים, ופרשו שוב לסאמוס.

לו באותו זמן עצמו בקירוב בא אסטיוכוס למיליטוס לקבל לידיו את הפיקוד על הצי¹. הפילופונים היו משופעים אז עדיין בכל צרכי המחנה², כי השכר³ ניתן במידה מספקת, והרכוש הרב, שנשדד מאיאסוס⁴, היה בידי החיילים, והמיליטים התמסרו למלחמה בכל לבם. בכל זאת נראה היה ללאקדימונים, שההסכם הראשון עם טיסא-

5. שהשבויים הבטיחו הבטחות-שוא לאתונאים (שימרידו את העיר), כדי שישחררום. 6. פידא-ריטוס. 7. אסטיוכוס.

[לד] 1. כף במערב חצי-האי אריתריאה. 2. אניות מלחמה. 3. בצפון-מזרח חצי-האי אריתריאה. 4. בדלפיניון (ראה פרק לח).

[לה] 1. חצי-אי באסיה-הקטנה (מדרום לסאמוס). 2. לשלטונות. 3. כף בצפון-מערב קנידוס. 4. אניות שהוליכו בחדאי תבואה לאתונה.

[לו] 1. ראה פרק לג. 2. אחר כך נשתנה מצב הדברים (ראה פרק מו). 3. ראה פרק כט. 4. ראה

ספר שמיני

פרנים, שנעשה בינו לבין כאלקידבס, הוא לקוי ויותר משהוא מועיל להם, מועיל הוא לטיסאפרנים. ולפיכך עשו הסכם חדש עוד לפני הפלגתו של תִּירִימָנִים⁵. וסעי- פיו היו כאלה:

לז' 'הסכם בין הלאקדימונים ובעלי-בריתם לבין המלך דריווש ובניו¹ וטיסאפרנים. ברית שלום וידידות תהא ביניהם על-פי תנאים אלו:

1. 'הלאקדימונים ובעלי-בריתם לא ילכו למלחמה או לעשות רעה לכל ארץ ועיר, שהיא של המלך דריווש או שהיתה של אביו או של אבות-אבותיו. ואף לא יגבו מסים מערים אלו, לא הלאקדימונים ולא בעלי-ברית הלאקדימונים. וגם המלך דריווש ואותם שהמלך שולט עליהם לא ילכו למלחמה או לעשות רעה ללאקדימונים או לבעלי-בריתם.

2. 'אם הלאקדימונים או בעלי-בריתם יצטרכו למלך או המלך להם, הרי כל דבר שיוסכם עליו יהא שריר וקיים.

3. 'המלך והלאקדימונים יאסרו במשותף את המלחמה באתונאים ובבעלי-בריתם. ואם יעשו שלום עמהם, יעשוהו שניהם במשותף.

4. 'כל גיס, שיימצא בארץ המלך לפי קריאתו, יספק המלך את הוצאותיו².

5. 'אם אחת הערים, שבאה לידי הסכם עם המלך, תלך על ארץ המלך, יעכבוה האחרים ויעזרו למלך בכל יכלתם. ואם אחת הערים מארץ המלך, או מאותן שהמלך שולט עליהן, תלך על ארץ הלאקדימונים או על ארץ בעלי-בריתם, יעכב אותה המלך ויעזור לנתקפים בכל כוחו.

לח לאחר שנעשה ההסכם הזה, מסר תירימנים את האניות לאסטיוכוס¹ והפליג בארבה, ומאז לא נודעו עקבותיו². והאתונאים שבלסבוס³, שכבר עברו עם צבאם לכיאוס וידם היתה על העליונה בים וביבשה, החלו לבצר את דִּלְפִּינִיּוֹן⁴, עמדה עזה מצד היבשה, בעלת גמלים ולא מרוחקת מעירם של הכיאים. והכיאים ישבו בחיבוק-ידיים, לפי שכבר הוכו קודם בהרבה קרבות⁵, וחץ מזאת ומזאת לא היו נוחים זה לזה בשום אופן; ולאחר שפידאריטוס הוציא להורג את תידבס וסיעתו באשמת נטייה אחר האתונאים והעיר הובאה בעל-כורחה תחת שלטון אוליגארכי, היו אף חשודים זה בזה. ובשל כך נראה להם, שלא הם עצמם ולא חיל-השכירים של פידאריטוס⁶ יוכלו להילחם באויב. עם כל זאת שלחו שליחים למיליטוס וביקשו מאסטיוכוס לבוא לעזרתם. אך הוא לא נענה להם⁷, ופידאריטוס שלח איגרת ללאקדימון על-אודותיו והאשימו בהתנהגות רעה. כזה היה מצב העניינים בכיאוס, כפי שמצאוהו פרק כח. 5. ראה פרק לח.

[לז] 1. ארטאכסרכסיס וכורש. 2. תנאי זה בעיקר היה חשוב לפילופונסים.

[לח] 1. ראה פרקים כו, כט. 2. הוא טבע, בחדאי, בים. 3. ראה סוף פרק לד. 4. בחוף המזרחי של האי. 5. ראה פרק כד. 6. ראה פרק כח. 7. כפי שאיים עליהם (ראה פרק לג).

האתונאים. ואניותיהם בסאמוס⁸ ערכו גיחות אחדות לקראת צי הפילופונים שב-מיליטוס. אך מאחר שהללו לא יצאו לקראתם, חזרו שוב לסאמוס וישבו בשלווה. לט באותו זמן עצמו, בעונת היפוך החורף¹, הפליגו מפילופונים לאיוניה עשרים ושבע האניות, שהותקנו על-ידי הלאקדימונים בשביל פארנאבאזוס בתיווכם של קאלי-גיטוס, איש מיגארה, ושל טימאגוראס, איש קיזיקוס². עמהן שט כמפקד אנטיסתנים, איש ספארטה. והלאקדימונים שלחו עמו אחד-עשר אנשים ספארטאנים לשמש יועצים לאסטיוכוס; אחד מהם היה ליכאס בן ארקסילאוס. הם נצטוו לפקח על העניינים, משיבואו למיליטוס, יחד עם אסטיוכוס, כפי שימצאו לנכון; ולשלוח אניות אלו עצמן, או יתר או חסר, להליספונט אל פארנאבאזוס, אם יראה הדבר בעיניהם, ולמנות כמפקדן את קליארכוס בן ראמפיאס², ששט עמהם; ואף ליטול מאסטיוכוס את הפיקוד על הצי, אם ייטב בעיניהם, ולהעמיד במקומו את אנטיסתנים, שכן היה חשוב עליהם בשל איגרת פידאריטוס³. האניות הללו שטו אפוא ממאליאה⁴ דרך הים הפתוח והגיעו למלוס⁵. כאן נתקלו בעשר אניות אתונאיות, והם תפסו שלוש מהן כשהן ריקות ושרפון. אחר הדבר הזה פחדו, שמא יודיעו האניות האתונאיות, שנמלטו ממילוס, על בואם לאתונאים שבסאמוס (כפי שאירע באמת)⁶, ולפיכך שטו אל קריטי⁷ והאריכו עליהם את הדרך מטעמי זהירות, ועגנו בקאבנוס⁸ של אסיה. ממקום-מבטחים זה שלחו אל האניות שבמיליטוס וביקשון ללוותם בדרכם לאורך החוף.

מ באותו זמן עצמו שיגרו הכיאים ופידאריטוס שליחים לאסטיוכוס חרף התמהמהותו¹. הם הפצירו בו לבוא לעזרתם בכל אניותיו, שכן נתונים הם במצור, ולא לעצום עיניו מראות שהגדולה בערי בעלי-הברית סגורה ומסוגרת מצד הים ונתונה למשיסה ביבשה. בכיאוס היו עבדים רבים (ועל צד האמת, המרובים ביותר בעיר אחת ויחידה, חוץ מעירם של הלאקדימונים), ובשביל ריבויים היו נענשים ביתר חומרה על כל מעשה-פשע². ומשנראה להם לעבדים, שצבא האתונאים ביסס לו עמדה יציבה בביצוריו, ערקו רובם אליהם מיד. והם שגרמו להם לכיאים את הנזק הגדול ביותר, מאחר שדרכי הארץ היו נהירות להם. הכיאים אמרו אפוא לאסטיוכוס, שמן הצורך הוא שיבוא לעזרתם עכשיו, כל עוד לא אבדה תקוותם וניתן לעכב את האויב,

8. ראה פרקים ל, לה.

[לט] 1. בחודש דצמבר 412 (היפוך החורף הוא אותו יום בתקופת החורף, שהשמש רחוקה בו ביותר מן המשוה השמימי. 22 בדצמבר — היום הקצר ביותר). 2. ראה פרק ח. 3. ראה פרק לח. 4. כף בדרום פילופונים. 5. אי ממערב למאליאה בים האגיא. 6. ראה סוף פרק מא. 7. האי כרתים (קרטה), מדרום לפילופונים. 8. בקאריה (מדרום למיליטוס).

[מ] 1. ראה פרק לח. 2. שמתוך שהיו מרובים, פחדו מהם יותר, ולפיכך היו מחמירים בעונשם, כדי להפחידם.

וכל עוד שמלאכת ביצורה של דלפיניון לא הושלמה ובעוד האתונאים טרודים בבנין מחסה גדול מסביב למחנה והאניות ואף-על-פי שלא היה בדעתו של אסטיוכוס למלא בקשתם בשל האיום, שאיים עליהם לשעבר, החליט לחוש לעזרתם, משראה שגם בעלי-הברית מוכנים ומזומנים לכך.

מא בתוך כך באה אליו ידיעה מקאבנוס¹, שעשרים ושבע האניות והיועצים הלאק-דימונים הגיעו. ואסטיוכוס סבור היה, שליוויה של שייטת גדולה כזו, שיש בה כדי להגדיל שלטונם על הים, והעברתם הבטוחה של הלאקדימונים, שבאו לפקח עליו — חשובים יותר מכל דבר אחר, ולפיכך משך ידו ממסעו לכיאוס ופרש לקאבנוס. עם שהוא שט לאורך החוף נחת בקוס מרופיס². העיר לא היתה מוקפת חומה וכולה תלי-חרבות בשל הרעש (הגדול שבגדולים מאותם הזכורים לנו), שהתרגש עליה. הוא בזז את העיר ויושביה נסו אל ההרים. בפשיטותיו החריב את הארץ, אך לא פשט ידו בבני-החורין ועזבם לנפשם. משבא בלילה מקוס לקנידוס³, נאלץ בשל הפצרותיהם של הקנידים לא לתת להם למלחיו לנחות, אלא לשוט מיד כמות שהוא⁴ על עשרים אניות האתונאים בפיקודו של כארמינוס, אחד משרי-הצבא שבסאמוס, שארבו לשבע ועשרים האניות, ששטו ובאו מפילופונים, אותן האניות עצמן שלשמן שט אסטיוכוס לאורך החוף. כי האתונאים שבסאמוס קיבלו ידיעה ממלוס⁵ על שיוטן, והאורבים של כארמינוס כבר ציפו להן בסביבות סימי⁶ וכאדקי⁷ ורודוס וחופי ליקיה⁸, שכן נודע להם שהן נמצאות בקאבנוס.

מב אסטיוכוס פרש אפוא כמות שהוא לסימי, עד שלא נתגלה דבר בואו, מתוך תקווה להשיג את אניות הפילופונים בלב הים. אבל גשם ושמים מעוננים גרמו להן לאניות לתעות בדרכן בחושך ובמבוכה. עם שחר, בעוד הצי מפורד, נראה חלק ממנו, האגף השמאלי, לאתונאים, ואילו יתרם⁹ עוד תעו מסביב לאי. וכארמינוס והאתונאים נחלצו מהר לקראתם באניותיהם, שמניינן היה פחות מעשרים, שכן סבורים היו שהללו הן האניות מקאבנוס, שלהן הם אורבים. משהסתערו עליהן, הטביעו מיד שלוש אניות וחיבלו באחרות. ידם היתה על העליונה בפעולה בכללה, עד שנתגלתה לעיניהם להפתעתם רובה של השייטת, והם ראו עצמם מוקפים מכל עבר. אז החלו בורחים, ושש מאניותיהם אבדו להם, אך בשאריתן נמלטו אל האי טב-טלוסה², ומשם להאליקארנאסוס³. אחר הדבר הזה הפליגו הפילופונים לקנידוס.

[מא] 1. ראה סוף פרק לט. 2. אי בים האגיא (מדרום למיליטוס). מרופיס הוא שמו הקדום של האי. 3. אי מדרום לקוס. 4. בלי הכנות מוקדמות. 5. ראה פרק לט. 6. אי מדרום לקנידוס. 7. אי מדרום לסימי (ממזרח לרודוס). 8. בחוף הדרומי של אסיה-הקטנה.

[מב] 1. המרכז והאגף הימני. 2. אי ממזרח לרודוס. 3. עיר בחוף אסיה-הקטנה (מדרום למיליטוס).

ומשנתחברו לעשרים ושבע האניות מקאבנוס, שטו כולם יחד והקימו מצבת־ניצחון בסימי⁴, ולסוף חזרו ועגנו בקנידוס.

מג כששמעו האתונאים על מלחמת הים, הפליגו לסימי עם כל אניותיהם, שהיו להם בסאמוס¹. אף־על־פי־כן לא התקיפו את הצי שבקנידוס, ואף הפילופונסים לא התקיפו אותם. והאתונאים נטלו את כל האניות, שהיו להם בסימי, פרשו ללורימה² שביבשה, ומשם חזרו ושטו לסאמוס.

כל אניות הפילופונסים³ היו מעכשיו כנוסות בקנידוס, והם טיפלו בתיקונן במידת הצורך. ואחד־עשר היועצים הלאקדימונים⁴ באו בדברים עם טיסאפרניס, שהגיע אצלם, על העניינים, שכבר נשאו־ונתנו בהם, אם תנאי מהתנאים שבהסכם לא ישר בעיניהם, וגם על המלחמה להבא, מהי הדרך הטובה והמועילה ביותר לשני הצדדים, שבה יילחמו; ובייחוד היה זה ליכאס, שבדק יפה את מהלך המעשים ואמר, ששום הסכם מההסכמים שנעשו, לא זה של כאלקידבס⁵ ולא זה של תירימניס⁶, לא נערכו יפה. שכן מוזר ומשונה הוא, שהמלך יתבע לעצמו זכות שלטון על כל השטחים, שהוא ואבותיו משלו עליהם לפנים. כי משמעו של הדבר, שכל האיים⁷ ישועבדו שוב, וכן תיסאליה ולוקרוי⁸ וכל יוון עד בויאוטיה⁹, ושהלאקדימונים יטילו על היוונים את עול הפרסים תחת אשר ישחררום. ולפיכך דרש לכרות ברית חדשה והוגנת יותר, כי הלאקדימונים לא יעמדו בהסכמים אלו ואף אינם מבקשים את הכלכלה לצבאם לפי תנאים אלו. וטיסאפרניס נעלב ונפטר מהם מתוך כעס בידיים ריקות.

מד בינתיים גמרו הלאקדימונים בדעתם לפרוש לרודוס, מאחר שהזמנות הגיעו אליהם מהתקיפים שבאנשיה¹. והם קיוו, שיוכלו להעביר לצדם אי, שכוחו אינו קטן בשל ההמון הגדול של מלחיו וחייליו. ובה בשעה סבורים היו, שהם יוכלו לכלכל לבדם את ציים באמצעים, שהברית הקיימת תספק להם, בלי להיזקק לטיסאפרניס. הם פרשו אפוא מיד באותו חורף עצמו מקנידוס. כשהגיעו בראשונה לקאמירוס של רודוס בתשעים וארבע אניות, הפילו פחד על המוני התושבים, שלא ידעו ולא כלום על המשאו־והמתן, ועמדו וברחו מהעיר, בייחוד מפני שלא היתה מוקפת חומה. אחר־כך כינסו אותם הלאקדימונים וגם את יושבי שאר שתי הערים, לינדוס ואיאליסוס, ושידלו את הרודים למרוד באתונאים. וכך עברה רודוס לצד הפילופונסים. סמוך

4. ראה פרק מא.

[מג] 1. הבסיס העיקרי של הצי האתונאי. 2. בחוף קאריה (מצפון לרודוס). 3. שנשלחו לאסיה. 4. ראה פרק לט. 5. ראה פרק יח. 6. ראה פרק לו. 7. האיים הקיקלאדיים. 8. המזרחית. 9. ועד בכלל.

[מד] 1. ראשי האוליגארכים.

לאותו זמן עצמו הפליגו גם האתונאים, שהרגישו במזימה, באניותיהם, שהיו להם בסאמוס, מתוך שרצו להקדימם, והם הופיעו בריחוק-מה מהחוף. משנתברר להם, שאיחרו במקצת את המועד, פרשו לפי שעה לכאלקי, ומשם חזרו לסאמוס. אך לאחר-מכן פשטו על רודוס מכאלקי ומקוס [ומסאמוס] ונלחמו בה. והפילופונים גבו מהרודים כשלושים ושתיים כיכר, אך חוץ מזאת לא עשו כלום במשך שמונים יום, ואת אניותיהם גררו על החוף.

מה בינתיים¹, ואף קודם לכן, עד שלא עקרו הפילופונים לרודוס, התרחשו דברים אלו. לאחר מיתתו של כאלקידבס² ולאחר הקרב על-יד מיליטוס³ נעשה אלקיביאדים⁴ חשוד על הפילופונים, ואיגרת הגיעה מלאקדימון לאסטיוכוס להרגו, שכן היה שנוא על אגיס, וחוף מזה נראה כאיש שאין אמון בו. מתוך פחד ברח אלקיביאדים תחילה אל טיסאפרניס, ואחר-כך החל להזיק בהשפעה, שהיתה נודעת לו, לענייני הפילופונים, ככל שידו הגיעה. הוא נעשה לו ליועץ בכל דבר, והוא שקיצץ בשכרם של החיילים, עד שניתנו להם שלושה אובולים תחת דראכמה אתונאית⁵, וגם את אלו לא כסדרם. והוא הסית את טיסאפרניס לומר להם, שהאתונאים, שמומחים הם במלאכת-הים מימים מרובים, נותנים רק שלושה אובולים לאנשיהם, לא בשל ענינם, אלא כדי שמלחיהם לא יתקלקלו מרוב טובה. שכן יקלקלו מקצתם את גופו-תיהם, מתוך שיבזבזו ממונם על דברים המביאים לידי חולשה, ומקצתם ינטשו את האניות, אם לא ישאירו כערבון את השכר המגיע להם⁶. הוא גם לימדו לשדל על-ידי מתן כסף את הטריאירארכים ואת מצביאי ערי-הברית, חוץ מהסיראקוסים, להסכים על-ידי בדברים אלו. ומהם התנגד לו רק הרמוקראטיס לבדו בשם בעלי-הברית כולם. ועוד, הוא שילח מעל פניו את צירי הערים⁷ שביקשו כסף, והוא עצמו השיבם במקום טיסאפרניס ואמר, שהביאים הם חסרי-בושה, שאף-על-פי שהם העשירים ביוונים וניצלו בעזרת זרים, הם תובעים בכל זאת שאחרים יסתכנו למען חירותם גם בגופם וגם בממונם. ועל שאר הערים, אותן שהיו משלמות ממון לאתונאים לפני שמרדו, אמר שעושות הן עוול אם אינן תורמות בנפש חפצה גם עכשיו סכומים מעין אלו ואף יותר מהם למען עצמם. ועוד הסביר להם, שמטבע הדברים הוא, שטיסאפרניס יחוס על ממונו עכשיו, כשהוא נלחם בכספו שלו; אך אם יגיע כסף מהמלך, יתן לאנשים את שכרם המלא ויסייע לערים במידה סבירה.

מו הוא גם יעץ לטיסאפרניס, שלא ייחפז ביותר לשים קץ למלחמה ושלא יסכים להביא לכאן את הצי הצורי¹, שהיה הולך ומצייד, או לספק שכר ליוונים מרובים יותר ולמ-

[מה] 1. בימים, שבהם ישבו הפילופונים בבטלה ברודוס (ראה סוף פרק מד). 2. ראה פרק כד.

3. ראה פרק כה. 4. נזכר לאחרונה בפרק כו. 5. ראה פרק כט. 6. בזה הוא מצדיק את

הלנת השכר. 7. ערי חוף אסיה-הקטנה, שמרדו באתונאים.

[מו] 1. הפיניקי.

סור מתוך כך את השלטון, בים וביבשה כאחד, לאותם אנשים עצמם; אלא מוטב לו, שהשלטון יהא מחולק בין שני היריבים, וכך יוכל המלך להוליך צד זה או אחר כנגד אלה שיטריחו עליו. אך אם השלטון על הים ועל היבשה יהא בידיו של צד אחד בלבד, יהא חסר שותף, שבעזרתו ימגר את החזק, אלא אם כן יהא מוכן לעמוד בודד במערכה ביום מן הימים ולאסור מלחמה מכרעת בהוצאות מרובות ותוך כדי סכנות גדולות. והדרך הזולה ביותר היא לשחוק את היוונים על-ידי עצמם בהוצאות מועטות ותוך כדי ביטחון לעצמו. והוא אמר, שהאתונאים הם שותפים מתאימים יותר בשבילו לחלק עמהם את השלטון, שכן הם להוטים פחות לכיבושים ביבשה, ומדיניותם ומעשיהם במלחמה הולמים יותר את טובתו. שאם יעזור להם לכבוש את הים לעצמם, יעזרו הם לו לשעבד כל אותם יוונים היושבים בארצות המלך, והיפוכו של דבר בלאקדימונים, הבאים לשחררם. ואין הדעת נותנת, שהלאקדימונים המשחררים עכשיו את היוונים מעול יוונים כמותם, לא ישחררו אותם מידי הפרסים, שהם בארבארים, אלא אם כן יגרשום במוקדם או במאוחר. ולפיכך יעץ לו לשחוק תחילה את שני הצדדים כאחד, ולאחר שיתיש את כוחם של האתונאים ככל האפשר, ירחיק לסוף את הפילופונסים מארצו. ודעתו של טיסאפרניס נטתה לכך, אם נדון לפי מעשיו. כי הוא קירב אליו בשל כך את אלקיביאדיס ונתן בו אמון גמור, כאילו ישרה עצתו בעיניו בדברים אלו. את צרכי הפילופונסים סיפק בצמצום, לא הרשה להם להילחם בים, ואמר וחזר ואמר להם שאניות הצורים¹ יבואו, ואז יילחמו בים מתוך יתרון-כוח. וכך קלקל מעשיהם ודלדל את עצמת ציים, שהגיעה אז לשיאה. ובכלל גילה בבירור, בלא להשאיר מקום לספק, שאין הוא עוזר להם במלחמה בנפש חפצה.

מז אלקיביאדיס השיא עצה זו לטיסאפרניס ולמלך, בשעה שנמצא בחסותם, גם מפני שסבור היה שזוהי הטובה שבעצות, וגם מפני ששקד בה בשעה על חזירתו למולדתו; שכן ידע, שאם לא יקלקל סיכוי זה¹, יוכל באחד הימים לשדל את בני עירו ולחזור לאתונה. וכסבור היה, שהוא יצליח ביותר בשידוליו, אם יראה שהוא מקובל על טיסאפרניס. וזהו באמת מה שאירע. החיילים האתונאים בסאמוס הכירו במהרה, שהוא כול-יכול אצל טיסאפרניס, והוא שלח דברים אל התקיפים שבהם, שיזכירוהו לפני הטובים שבעם, ויאמרו שהוא מוכן לחזור הביתה, להבטיח להם את ידידותו של טיסאפרניס ולהפיל חלקו בתוכם כאזרח, בתנאי שתיכון אצלם אוליגארכיה, ולא אותו משטר מושחת שגירשו. בשל שליחות זו, ובעיקר בשל נטייתם שלהם עצמם, התעוררו הטריאירארכים של האתונאים בסאמוס והתקיפים שבהם לבטל את הדימוקראטיה.

[מז] 1. ויש מתרגמים: אם לא יהרוס אותה (את אתונה) לגמרי.

מח שאיפה זו התעוררה תחילה במחנה, ומשם התפשטה לעיר¹. ואנשים אחדים חצו ועברו מסאמוס אל אלקיביאדים ונתוועדו עמו. הוא הבטיח להם, שיעשה תחילה את טיסאפרניס לידידם ואחר־כך גם את המלך, אם יבטלו את הדימוקראטיה, שכן יתן בהם אז המלך יתר אמון. התקיפים שבאתונאים, אותם הנושאים ביותר במשא העיר, החלו הוגים עתה תקוות גדולות, שענייני המדינה יעברו לידיהם ושיהא ניתן להם לנצח את האויבים. כשחזרו לסאמוס, צירפו לסוד קשרם את חבריהם־ לדעה ואמרו בגלוי להמון העם, שאם יוחזר אלקיביאדים והדימוקראטיה תיבטל, יהיה להם המלך לידיד וימציא להם ממון. ההמון לא היה מרוצה בתכנית, אך בשל הסיכוי הנוח לקבל שכר מהמלך ישב בשלווה. לאחר שגילו את כוונותיהם לעם, חזרו אותם שהשתדלו לכונן את האוליגארכיה ועיינו בהצעות אלקיביאדים בינם לבין עצמם ובין רוב חברי סיעתם. לרובם נראו הצעותיו ממשיות ונאמנות, אך בעיני פריניכוס², שהיה עדיין מצביא, לא ישרו כלל וכלל. דעתו היתה (והוא כיוון אל האמת), שאין לו לאלקיביאדים עניין באוליגארכיה יותר מבדימוקראטיה, וכל כוונתו בשינוי המשטר הקיים בעיר אינה אלא שבני־חבורתו יקראוהו לחזור לעיר. אך דאגתם של האתונאים עצמם צריכה להיות נתונה בראש וראשונה לכך, שלא יהיו שרויים במחלוקת. ואף אין זה לטובתו של המלך עכשיו, בשעה שכוח הפילופונסים שווה לכוחם בים והם מחזיקים בערים לא־קטנות³ בארצות שלטונו, להצטרף אל האתונאים שאין לו אמון בהם, ולהביא על עצמו טרדות, כשניתן לו לעשות לו לידידים את הפילופונסים, שלא גרמו לו כל רעה. ואשר לערי־הברית, שלהם יבטיחו מעכשיו משטר אוליגארכי, מאחר שהם עצמם לא יקיימו עוד דימו־ קראטיה, הרי ידוע לו יפה, כך טען, שגם הערים שמרדו בהם לא יחזרו אליהם ביתר רצון, ואף אותן העומדות כיום בבריתן לא תהיינה נאמנות יותר. כי נוח להם להיות בני־חורין בכל משטר שהוא שבו ישיגו חירותם, מלהיות עבדים במשטר אוליגארכי או דימוקראטי. ואין הם סבורים, שאותם המכונים 'טובים ויפים'⁴ יציקו להם פחות מהדימוס, לפי שהם הם הממציאים והמציעים לו לדימוס אותם מעשי־און, שהם עצמם מפיקים מהם תועלת מרובה. וככל שהדבר תלוי בהם⁵, צפויים הם⁶ למות בלא דין ובשפטים חמורים, ואילו הדימוס משמש מקלט להם עצמם⁷ ומעצור לרוחם של אלו⁸. וערי־הברית למדו להכיר דברים אלו מתוך המעשים עצמם, והוא יודע בבירור שזוהי דעתם. ולפיכך אין אף אחת מהצעותיו של אלקיביאדים היום נראית, לפחות לו עצמו, כל עיקר.

מט אך הקושרים, שהיו באותו כינוס, קיבלו את ההצעות שהוצעו לפניהם, כפי שנראה

[מח] 1. לאתונה. 2. ראה פרקים כה, כז. 3. כגון מיליטוס, אריתריאה וקנידוס. 4. בני המעמר העליון. 5. ב'טובים ויפים'. 6. בעלי־הברית. 7. לבעלי־הברית. 8. 'הטובים והיפים'.

להם תחילה, והתכוננו לשלוח לאתונה את פייסאנדרוס¹ ושליחים אחרים לשאת-ולתת על חזירתו של אלקיביאדים, על ביטול הדימוקראטיה שם ועשיית טיסאפרנים לידיד האתונאים.

נ פריניכוס ידע עכשיו, שידובר בחזירתו של אלקיביאדים ושהאתונאים יסכימו לכך, והוא חשש שאם יחזור אלקיביאדים לעיר, יעשה עמו רעה כעם אדם, שעמד לו כמכשול בדרכו, בשל ההתנגדות, שגילה בדבריו. ולפיכך אחז בתחבולה זו. הוא שלח בסתר איגרת אל אסטיוכוס, שר-הצי של הלאקדימונים, ששהה אז עדיין בסביבות מיליטוס, והודיע לו שאלקיביאדים מקלקל את מעשי הלאקדימונים מתוך שעושה הוא את טיסאפרנים לידיד האתונאים, ואף כתב לו בפרוטרוט על כל שאר מעשיו.¹ והוא הוסיף, שראוי הוא לסליחה על שהוא יועץ רעות על איש צר ואויב בדרך שיש בה משום נזק לעירו.² אך אסטיוכוס לא עלה על דעתו כלל להיפרע מאלקיביאדים, ומה גם שלא בא לידיו כבראשונה; וכשעלה למאגנסיה³ אצלו ואצל טיסאפרנים, סיפר להם על המכתב, שקיבל מסאמוס ונעשה מלשין בעצמו. באמת אמרו, שהוא התחבר לטיסאפרנים גם בדבר זה וגם בדברים אחרים, מתוך תאוות הבצע, ומשום כך היתה גם עמדתו בשאלת השכר, שלא שולם במלואו, חלשה ביותר. ואלקיביאדים שלח מיד כתבים אל בעלי השררה שבסאמוס על מעשי פריניכוס ותבע מהם להמיתו, בחרדתו הגדולה, ובאמת רחפה עליו סכנה גדולה שבגדולות בשל מלשינות זו, שלח פריניכוס שוב איגרת אל אסטיוכוס, ובה הוכיחו על שלא הסתיר כראוי וכהוגן את דבריו הראשונים והודיע, שהוא מוכן עכשיו למסור לידי הלאקדימונים את כל מחנה האתונאים בסאמוס להשמדה, והוא כתב לו בפרוטרוט באיזו דרך יוכל להתקיף את סאמוס, שלא היתה מוקפת חומה. ועוד כתב, שמאחר שחיו תלויים לו מנגד בשל מעשיהם,⁴ אין לתלות בו אשמה אם הוא מבכר לעשות זאת או כל דבר אחר מלהי-ספוט בידי אויביו-בנפש. אך אסטיוכוס מסר גם דברים אלו לאלקיביאדים.

נא ופריניכוס, שהרגיש בעוד מועד שאסטיוכוס מעל באמונו ושאגרת ממשמשת לבוא מאלקיביאדים על דברים אלו, הקדימו והודיע בעצמו לצבא, שהאויב מתכונן להתקיף את מחנם, לפי שסאמוס אין לה חומה ולא כל אניותיהם עוגנות בתוך הנמל. והוא אמר, שהדבר ידוע לו בבירור, ומן הצורך הוא לבצר את סאמוס בכל המהירות ולעמוד על המשמר גם בשאר העניינים. והנה הוא היה שר-הצבא וכוחו היה יפה לעשות זאת בעצמו. וכך החלו מתקינים את הביצורים, ובשל כך הושלם ביצורה של סאמוס, שעמדו להקיפה חומה בין כך ובין כך, ביתר מהירות. לא היו ימים קלים ואיגרת

[מט] 1. מעתה מנהיג הסיעה האוליגארכית.

[נ] 1. של אלקיביאדים. 2. ראה התנצלות מעין זו ו, צב. 3. באסיה-הקטנה (ממזרח לסאמוס).

4. של אויביו במחנה האתונאים בסאמוס.

הגיעה מאלקיביאדים, שפריניכוס בגד בצבא ושהאויבים עומדים להתקיפם. אך כיוון שאלקיביאדים הוחזק כאדם לא-נאמן, סבורים היו שאלקיביאדים נודעו מראש מזימות האויב ושהוא מבקש מתוך שנאה לפריניכוס לתלות בו את האשמה, שידו היתה בדבר; ולפיכך לא הזיקה האיגרת בכלום לפריניכוס, ולא עוד אלא שאישרה, מתוך שמסרה אותן ידיעות עצמן, את נכונות דבריו של פריניכוס.

נב אחר הדבר הזה המשיך אלקיביאדים להכשיר את לבו של טיסאפרניס ולשדלו שיהיה ידיד לאתונאים. ואף-על-פי שטיסאפרניס פחד מהפילופונסים, מאחר שציים היה כאן גדול מציים של האתונאים, ביקש בכל זאת ללכת בעצתו, אם יוכל לעשות כן בדרך מן הדרכים, ובייחוד עכשיו, לאחר שראה את התנגדות הפילופונסים בקנידוס להסכם של תירימניס¹ (הריב בינו לבינם בעניין זה פרץ כבר קודם-לכן, כי בשעה זו כבר חנו הפילופונסים ברודוס). בריב זה אימת ליכאס את הדעה, שהובעה לרא-שונה על-ידי אלקיביאדים², שמדיניותם של הלאקדימונים היא לשחרר את כל הערים, כי הוא טען³, שאין הדעת סובלת שיסכימו לכך שהמלך ישלוט על כל אותן ערים, שהוא עצמו או אבותיו משלו עליהן לפניו בזמן מן הזמנים. אלקיביאדים התמיד אפוא לחזר אחרי טיסאפרניס, כאדם המתחרה על פרס גדול.

נג פיסאנדרוס והצירים, שנשתלחו עמו מסאמוס, הגיעו לאתונה ונשאו דברם לפני העם. הם העלו ראשי-פרקים של נימוקים מרובים, אך בייחוד הטעימו את הטענה, שניתן להם לעשות את המלך לבעל-בריתם ולהתגבר על הפילופונסים, אם יחזירו את אלקיביאדים ויסגלו להם צורה אחרת של משטר דימוקראטי. רבים וכן שונים הת-נגדו לתכנית לשנות את הדימוקראטיה; ובה בשעה צווחו אויבי אלקיביאדים בקולי קולות, שאיום ונורא הוא המעשה להחזירו לאחר שחילל את החוקים. וה"אבמולפידים והקיריקים¹ העידוהו נגד העם בעניין המיסטריות, שעל חילולן הוגלה², ודרשו מהם בשם האלים שלא להחזירו.

אז ניגש פיסאנדרוס ולקול מחאות רבות וניאוצים העלה את כל אחד ואחד מהמתנגדים על הבימה ושאלו, מה תקווה יש לו להציל את העיר, אם לא ישדל מישו את המלך לעבור לצידם; שהרי יש להם לפילופונסים עכשיו בים אניות מוכנות לקרב לא פחות מאשר להם, וערי-הברית שלהם מרובות משל האתונאים, והמלך וטיסאפרניס מספקים להם כספים; ואילו הם עצמם כבר ריקות ידיהם. וכשהנשאלים ענו לו, שאין כל תקווה אחרת, אמר להם בפשטות: 'אך דבר זה לא יקום ולא יהיה, אלא אם כן נסגל לנו משטר מתון יותר ונמסור את משרות המדינה בידי המועטים³ במידה גדולה יותר, כדי שהמלך יתן בנו אמונו; וניטול עצה בשעת דוחק זו על הצלתנו

[נב] 1. ראה פרק מג. 2. ראה פרק מו. 3. ליכאס.

[נג] 1. משפחות כוהנים, שעמדו בראש המיסטריות של אלבסיס. 2. ראה ו, סא. 3. האוליגארכים.

יותר מאשר על צורת המשטר (שכן יהא בידינו לאחר זמן לשנותו, אם משהו בו לא יישר בעינינו); ונחזיר את אלקיביאדים, האדם היחיד היום בעולם המסוגל לבצע זאת.

נד כששמע הדימוס את ההצעה על כינון אוליגארכיה, היה הדבר קשה בעיניהם בתחילה. אך משהסביר להם פיסאנדרוס ברורות, שאין להם הצלה אחרת, נשמעו לו מתוך פחד וגם מפני שקיוו שיוכלו לשנות את פני הדברים לאחר זמן. וכך הצביעו, שפייסאנדרוס ועוד עשרה אנשים אתו יפליגו לשאת-ולתת עם טיסאפרניס ואלקיביאדים כראות עיניהם. בה בשעה הלעיו פיסאנדרוס על פריניכוס, ולפיכך העביר אותו הדימוס משררותו יחד עם סקירונידיס, חברו לפיקוד, ושלח במקומם את דיאומידון ואת ליאון לשמש מפקדים לצי. ופיסאנדרוס הלעיו על פריניכוס וטען, שהוא הסגיר את איאסוס ואת אמורגיס¹, מפני שהאמין שאין לבו שלם עם המשא-ומתן שבינם לבין אלקיביאדים. פיסאנדרוס גם חזר על כל אגודות-הסתרים², שהיו קיימות בעיר קודם לכן לשם השפעה על בתי-המשפט וחלוקת המשרות, ועוררן להתלכד יחד ולבטל את הדימוקראטיה בעצה אחת. ולאחר שהתקין את שאר הדברים לפי צורך השעה, כדי שלא ישתהו עוד העניינים, פרש הוא עצמו ועשרת האנשים עמו לטיסאפרניס.

נה באותו חורף עצמו ערכו ליאון ודיאומדון, שכבר הגיעו בינתיים אל אניות האתונאים¹, התקפה על רודוס. הם מצאו את אניות הפילופונסים גרורות ומונחות על החוף²; אך הם נחתו על היבשה, ולאחר שניצחו בקרב את הרודים, שיצאו עליהם, נסוגו לכאלקיס³, ומכאן התגרו מלחמה לאחר-מכן בפילופונסים יותר מאשר מקום⁴. כי קל יותר היה להם להשגיח מכאן על תנועות הצי הפילופונסי.

בתוך כך בא לרודוס פסינופאנטידאס הלאקוני, שליחו של פידאריטוס, מושל כיי-אוס⁵, והודיע להם שחומת האתונאים⁶ כבר נשלמה, ואם לא יבואו לעזרה בכל אניותיהם, אבודים הם עסקי הפילופונסים בכיאוס. והם נתנו דעתם לחוש לעזרה. אך בינתיים התקיף פידאריטוס עצמו וחיל-השכירים שלו⁷ יחד עם כל חילות הכיאים את הביצורים, שהגנו על אניות האתונאים, לכדו מקצתם ותפסו כמה אניות, שהיו גרורות על החוף. אך משיצאו האתונאים עליהם והבריחו תחילה את הכיאים, נוצח לסוף גם חיל-השכירים אשר עם פידאריטוס. הוא עצמו מת ועמו רבים מהכיאים, וגם נשק רב נתפס.

[נד] 1. ראה פרק כח. 2. ראה ג, פב.

[נה] 1. שעגנו בסאמוס. 2. ראה פרק מד (אך מחנה האניות היה מבוצר, והאתונאים נבצר מהם להתקיפו). 3. ראה פרק מד. 4. כאלקי קרובה יותר לרודוס מקום. 5. ראה פרק כח. 6. ראה פרקים לח, מ. 7. ראה פרקים כח, לח.

נו אחר הדברים האלה חזק המצור על כיאוס מבתחילה, בים וביבשה, ורעב גדול היה שם.

בינתיים הגיעו פיסאנדרוס¹ וחבריו, שליחי האתונאים, אצל טיסאפרניס² ונשאו־ ונתנו עמו על ההסכם. אך אלקיביאדים לא היה בטוח עדיין לגמרי בעמדתו של טיסאפרניס³, שפחד מהפילופונסים⁴ יותר מאשר מהאתונאים, ורצה עדיין לשחק את שני הצדדים, כפי שאלקיביאדים לימדו⁵, ולפיכך אחז בתחבולה זו: הוא בא בדרישות גדולות ביותר על האתונאים, כדי שטיסאפרניס לא יגיע עמהם לידי הסכם. ונראה לי, שגם טיסאפרניס ביקש אותו דבר עצמו, אלא שנימוקו היה הפחד. ואילו אלקיביאדים, שראה שבין כך ובין כך אין בדעתו של טיסאפרניס להשלים עמהם, רצה שהאתונאים לא יחשבו שאין בכוחו לשדלו, אלא יאמינו, שטיסאפרניס מפויס ועומד וברצונו להתחבר אליהם, אלא שאין הם מוותרים לו במידה מספקת. אֶל־ קיביאדים הפליג כל כך בדרישותיו, כשהוא מדבר בשמו של טיסאפרניס ובפניו, עד שהם נראו כאשמים בהפסקת המשא־ומתן, אף־על־פי שהסכימו במשך זמן רב לכל תביעותיו. תחילה דרש, שאיוניה כולה תימסר למלך, ואחר־כך תבע את האיים הסמוכים לה וגם שטחים אחרים⁶. ומאחר שהאתונאים לא התנגדו לדרישות אלו, חשש אלקיביאדים שמא יתגלה בבירור, שהוא מחוסר כל כוח השפעה על טיסאפרניס, ולכן בא לסוף, בפגישה השלישית, בתביעה שהמלך רשאי יהא לבנות אניות ולפרוש בהן לאורך חופיו שלו⁷ בכל מקום שירצה ובכל מספר אניות שהוא. כאן נפסק המשא־ ומתן, והאתונאים נפטרו ממנו בכעס ופרשו לסאמוס, שכן חשבו, שאין סוף לדבר ושאלקיביאדים הוליד אותם שולל.

נו אחר הדבר הזה, ובאותו חורף עצמו, הלך טיסאפרניס מיד אל קאבנוס, מתוך רצונו להחזיר את הפילופונסים למיליטוס¹, לכרות אתם ברית אחרת, ככל שיוכל, ולהמציא להם מחיה, כדי שלא ישתנא עליהם לגמרי. והוא חשש, שאם יחסרו מזון לפרנסת אניותיהם המרובות, ייאלצו להילחם בים באתונאים וידם תהא על התחתונה או שאניותיהם יתרוקנו מאנשיהן, והאתונאים ישיגו את מבוקשם² בלי עזרתו. אך בעיקר חשש, שמא ישדדו את הארץ³ בחיפושיהם אחר מזון. מתוך כל השיקולים האלה ובהתאם למדיניותו להשוות את היוונים זה לזה⁴ שלח לקרוא אליו את הפי־ לופונסים, נתן להם צרכי מחייתם וכרת עמהם ברית שלישית⁵ על־פי תנאים אלו:

[נו] 1. ראה פרק נד. 2. למאגנסיה (ראה פרק נ). 3. על אף השתדלותו לעשותו ידיד האתונאים (ראה פרק נב). 4. ראה פרק נב. 5. ראה פרק מו. 6. מצפון לאיוניה או מדרומה. 7. דבר זה היה בו כדי לסכן את שלטון האתונאים בים האגיא. ויש מתרגמים (לפי נוסח אחר): לאורך חופי האתונאים.

[נז] 1. ראה ראש פרק מא. 2. לקיים בידיהם את השלטון על הים האגיא. 3. את חופי אסיה־ הקטנה שברשות המלך. 4. כעצתו של אלקיביאדים (ראה ראש פרק מו). 5. ראה פרקים יח, לו.

נח 'בשנה השלוש-עשרה למלכות דריווש¹, כשאלכסיפידאס היה אפורוס בלאקדימון, נכרתה ברית בשפילת מייאנדרוס² בין הלאקדימונים ובעלי-בריתם לבין טיסאפרנים והיארמנים³ ובני פארנקיס⁴ על עסקי המלך ועל עסקי הלאקדימונים ובעלי-בריתם. 1. 'ארץ המלך, זו שבאסיה, של המלך תהא, והמלך עצמו יחליט, לפי רצונו, על

ענייני ארצו שלו.

2. 'הלאקדימונים ובעלי-בריתם לא ילכו על ארץ המלך לעשות עמה שום רע, ואף המלך לא ילך על ארץ הלאקדימונים או של בעלי-בריתם לעשות עמהן שום רע. ואם מישוהו מהלאקדימונים או מבעלי-בריתם ילך על ארץ המלך לעשות עמה רעה, ימנעו מוזאת הלאקדימונים ובעלי-בריתם. ואם מישוהו מארץ המלך ילך על הלאקדימונים או על בעלי-בריתם לעשות עמהם רעה, ימנעו המלך מוזאת.

3. 'טיסאפרנים יספק מחיה לאניות המצויות עכשיו ברשות הפילופונסים לפי התנאים שנעשו⁵, עד שתבואנה אניות המלך⁶. וכשתבואנה אניות המלך, יכל-כלו הלאקדימונים בעצמם את אניותיהם, אם ירצו בכך. ואם ירצו לקבל כלכלתן מטיסאפרנים, ימציאנה הלה להם; אך עם סיומה של המלחמה יהא להם ללאקדימונים ובעלי-בריתם להחזיר את כל הכסף שקיבלו.

4. 'וכשיגיעו אניות המלך, יילחמו אניות הלאקדימונים ובעלי-בריתם ואותן של המלך במשותף כראות עיניהם של טיסאפרנים ושל הלאקדימונים ובעלי-בריתם. ואם ירצו להשלים עם האתונאים, ישלימו בדעה אחת'.

נט כוזאת היתה האמנה שנעשתה. אחר הדברים האלה התכונן טיסאפרנים להביא את אניות הצורים, כפי שהוסכם, ולבצע את שאר הדברים שהבטיח. והוא השתדל על כל פנים, שיראוהו מתקין עצמו לכך.

ס בשלהי החורף לכדו הבויאוטים בעזרת בוגדים את אורופוס¹, שחיל-מצב אתונאי חנה בה. בפעולה זו עזרו להם קצת אנשים מאריטריאה² ומאורופוס עצמה, שזממו מזימות להמריד את אבבויאה. מקום זה שוכן מול אריטריאה, ומן הנמנע היה, שלא ישמש מקור רעה לאריטריאה ולאבבויאה כולה, כל עוד שהאתונאים מחזיקים בו. לאחר שהחזיקו באורופוס, באו האריטריאים לרודוס וקראו את הפילופונסים לבוא לאבבויאה. אך דעת הפילופונסים היתה נתונה יותר להצלת כיאוס, שהיתה ברעה גדולה, ולפיכך הפליגו מרודוס³, כשהם שטים עם כל אניותיהם. כשהגיעו לסביבות

[נח] 1. דריחש השני הגיע למלוכה בסתיו של שנת 424. 2. מצפון למיליטוס. 3. מעמדו בזמן הזה אינו ידוע לנו. 4. הכחנה קודם-כל לסאטראפ פארנאבאזוס (ראה פרקים ו, ח, ט). 5. ראה פרק כט. 6. של הצורים (הפיניקים). ראה ראש פרק מו.

[ס] 1. עיר ספר בצפון אטיקה. 2. של אבבויאה. 3. לאחר שמונים ימי המנוחה (ראה פרק מד).

לבחור עשרה אנשים כמכתבים מיופי-כות² גמור להציע חוקים. ולאחר שיכתבו את החוקים, יביאום לפני העם ביום קבוע ויציעו את הדרך הטובה ביותר להנהגת העיר. לאחר-מכן, משהגיע היום המיועד, כינסו את האספה בקולונס (מקום צר, קדוש לפוסיידון, המרוחק כעשר סטאדיות מהעיר), והמכתבים הביאו לפניהם רק הצעה זו בלבד, שהרשות תהא נתונה לכל אתונאי להציע כל הצעה שירצה ללא כל מורא. ואם יאשים מישהו את הדובר שהוא מציע דבר, שאינו כחוק³, או יזיק לו בכל דרך אחרת שהיא, יוטל עליו עונש גדול. ולסוף הוצע כבר בגלוי לבטל את כל המשרות הנהוגות במשטר הקיים ואת השילומים לנושאי-המשרות¹ ולבחור חמישה אנשים כפרוהדרים⁴, והללו יבחרו מאה אנשים, וכל אחד מהמאה יצרף לעצמו עוד שלושה. והללו, ארבע מאות במניין, ייכנסו ללשכת המועצה ויפרנסו את העיר מתוך סמכות בלתי-מוגבלת בדרך הטובה שבטובות לפי שיקול דעתם, והם אף יכנסו את חמשת האלפים¹ בכל שעה שיבחרו בה.

סח האיש, שהציע הצעה זו ושסייע בכלל בגלוי ובחפץ-לב לבטל את הדימוקראטיה, היה פיסאנדרוס. אך האיש, שחיבל את התחבולה הזו שעל-פיה קם הדבר, ושהקדיש את עצמו לכך מזמן רב, היה אַנטיפון¹. איש זה לא נפל במאומה משאר האתונאים בני-דורו במעלות-רוחו, וכוחו היה גדול גם להגות-דעות וגם לומר מה שבלבו. ואף-על-פי שלא היה מופיע בטובתו לפני העם באסיפותיו ולא בשום זירה ציבורית אחרת, מפני שהיה חשוד על ההמון בשל עוצמת חריפותו. הרי היה האיש היחידי, שהיה בידו להועיל ביותר למתעצמים בבית-הדין או באסיפה, אם שאלו בעצתו. ולאחר זמן, כשנתהפכו על פיהם מעשי הארבע-מאות, והעם נהג בהם בכל חומר הדין, הואשם אף הוא בסיוע לכינונו של המשטר הזה, והוא לימד זכות על עצמו בחטא משפט-מוות ונשא ללא ספק את הנאום המזהיר ביותר מכל הנאומים, שנשמעו עד ימי. גם פריניכוס הראה עצמו כנלהב יותר מאחרים לאוליגארכיה. הוא פחד מאל-קיביאדים והכיר בבירור, שהוא יודע על תכניו בסאמוס עם אַסטיוכוס². וכסבור היה, שהדעת נותנת שמשטר אוליגארכי לא יקרא לעולם את אלקיביאדים לחזור, ולאחר שנתן ידו לקושרים הוכח, שאפשר לסמוך עליו ביותר בשעת סכנה. ואף תיראמניס, בנו של האגנון, היה אחד הראשונים בין אלו שביקשו לבטל את הדימוקראטיה, וכוחו לא היה קטן לא בדיבור-פה ולא בשיקול-הדעת. והואיל וקושרי-הקשר היו מרובים ואנשים מוכשרים, ניתן לצפות שהדבר יצליח בידם, אף-על-פי שקשה היה. כי קשה היה לשלול מהאתונאים את חירותם, לאחר שחלפו כמאה שנה³

2. כוחם יהא יפה להציע במישרין חוקים לפני העם, ולא יצטרכו להביאם תחילה לפני המועצה.

3. בכך ביקשו לבטל את החוק, שאסר להציע הצעה, שהיא בניגוד לחוקה. 4. יושבי-ראש (השחה ללשכת פרהדרין, משנה יומא א, א).

[סח] 1. הריטור הידוע. 2. ראה פרקים נ, נא. 3. בדיוק 99 (משנת 510 עד 411).

ובאו לאתונה, כשהם מוליכים עמהם לסיוע הפליטים, שקיבלו אותם במקומות אחדים. כאן מצאו, שרובה של המלאכה כבר נעשתה על-ידי חבריהם-לדעה¹. כי צעירים אחדים עמדו זה עם זה והרגו בסתר את אנדרוקליס, הדבר המובהק של הדימוס, שעליו בעיקר מוטלת האחריות לגירושו של אלקיביאדיס. והם טרדוהו מן העולם משני טעמים, מפני שהיה פרנס העם, ומפני שביקשו להתרצות לאלקיביאדיס, שכן היו סבורים, שעומד הוא לחזור ולעשות את טיסאפרניס לידידם. בדרך זו עצמה המיתו בסתר אנשים אחרים, שדעתם לא היתה נוחה מהם. גדולה מזו, הם כבר הודיעו בגלוי את תכניתם, שאיש לא יקבל שכר, מלבד המשרתים בצבא², ושלא יותר מחמשת אלפים איש יהיה להם חלק בהנהלת המדינה³, ורק אלו היכולים להועיל ביותר למדינה בגופם⁴ ובממונם.

סו אך כל זה לא היה אלא כסות-עיניים בשביל ההמונים, לפי שאותם אנשים עצמם, שהשתדלו לשנות את המשטר, עמדו להחזיק בעיר¹. אמנם העם ואף המועצה הנבחרת-בגורל² היו מתכנסים עדיין, אך הם לא הכריעו בשום דבר שלא על דעתם של הקושרים. גדולה מזו, לא זו בלבד שהדוברים היו מאנשי-שלומם, אלא שהם אף היו דנים תחילה על מה שצריך להיאמר. ושוב לא דיבר איש מהאחרים כנגדם מתוך פחד, שכן ראו שמרובים הם הקושרים. ואם התנגד מישוהו להם, מת מיד באיזו דרך נוחה להם. ואיש לא חיפש את האשמים במעשים אלו, ואף אם נחשדו לא נתבעו לדין. ההמון ישב בחוסר-מעשה, והיה נבהל ונפחד במידה כזאת, עד שראו ריווח גדול לעצמם כשלא נפגעו על-ידיהם, אף אם לא השמיעו קולם. והואיל ושיערו, שהקשר גדול יותר מכפי שהיה באמת, חלשה דעתם עליהם. ובשל גודלה של העיר וגם מפני שלא הכירו זה את זה, לא יכלו לעמוד על האמת. מאותו טעם עצמו אי-אפשר היה לו למר-נפש להסיח צערו לפני אחרים, להתנכל ולנקום נקמתו, שכן היה מוצא לפניו בן-אדם זר או מפר שאין לתת בו אמון. ובל אנשי מפלגת העם היו מתהלכים זה עם זה מתוך חשד, כאילו כל אחד מהם יש לו חלק בדברים הנעשים. ובאמת היו ביניהם כאלה, שאף אחד לא היה מעלה על דעתו מעולם, שנוטים הם לאוליגארכיה. והאנשים האלה הם שגרמו לידי אי-האמון הגדול, שרווח בין ההמונים, והביאו את התועלת הגדולה שבגדולות לבטחונם של המועטים, שכן חיזקו את אי-האמון שבין הדימוס לבין עצמו.

סז זה היה מצב העניינים בשעה שפיסאנדרוס וחבריו הגיעו לאתונה, ומיד נתנו ידם למלאכה, שהיתה עוד צריכה להיעשות¹. בראשונה כינסו את העם והביעו דעתם

[סה] 1. ראה פרק נד. 2. אך לא השופטים, למשל, או המשתתפים באסיפות-העם. 3. השתתפות במועצה, באסיפות-העם ובמשרות. 4. בתכונותיהם האישיות (ולא גופניות דווקא).

[סו] 1. ולא חמשת-האלפים. 2. המועצה של חמשה-מאות.

[סז] 1. ראה פרק סה.

עמו את האניות שהיו שם, והפליג עם כל ציו על סאמוס. אך מאחר שהאתונאים לא פרשו לקראתו, מפני שחשדו זה בזה, חזר ושט אל מיליטוס.

ומעשה שהיה כך היה¹. באותו הזמן, או אף קצת קודם לכן, נתבטלה הדימוקראטיה באתונה. שמשחזרו השליחים בראשותו של פיסאנדרוס מטיסאפרניס² לסאמוס, הגבירו עוד יותר את השפעתם במחנה ואף שידלו את הנכבדים שבסאמים לתת ידם עמם ולכונן אוליגארכיה, אף-על-פי שהם התקוממו לא מזמן זה על זה כדי למנוע הקמת משטר אוליגארכי³. ובה בשעה החליטו האתונאים שבסאמוס, לאחר ששקלו את הדבר ביניהם לבין עצמם באגודות-הסתרים שלהם⁴, לעזוב את אלקיביאדים לנפשו, לפי שאין רצונו בכך⁵ (שכן אין הוא האיש המתאים להימנות על אולי-גארכיה), אלא שהם עצמם ישקדו להשיג את שלהם⁶, שכן חייהם כבר תלויים להם מנגד⁷. הם אף נמנו וגמרו לעמוד במלחמה עם הפילופונסים ולתרום ברצון כסף מרכושם הם וכל דבר אחר שיהא צורך בו, שכן אין הם טורחים מעכשיו בשביל אחרים, אלא בשביל עצמם.

סד משעורדו¹ זה את זה, שלחו מיד את פיסאנדרוס ואת מחצית הצירים² לביתם לפעול שם. הם אף נצטוו לכונן אוליגארכיות בכל עיר כפופה להם, שיסורו אליה. את המ-חצית השנייה שלחו לשאר המקומות הכפופים להם, מקצתם לכאן ומקצתם לכאן; ואת דיאִיטרִפִּיס, שנבחר לשמש מושל בחופי תראקיה ושהה אז בסביבות כיאוס, שלחו למקום-שירותו. כשהגיע הלה לתאסוס³, ביטל שם את הדימוקראטיה. אך כחדשיים לאחר יציאתו מהאי החלו מבצרים את העיר מתוך הכרה, ששוב אין להם כל צורך באריסטוקראטיה בחסותה של אתונה, וציפו יום-יום לשחרורם בידי הלאק-דימונים. שכן היו מחוץ לעיר גולים, שהוגלו על-ידי האתונאים ומצאו להם מקלט אצל הפילופונסים, והללו פעלו בעוז יחד עם ידידיהם בתוך העיר להשיג אניות ולהמריד את תאסוס. הדברים נתגלגלו אפוא כך, שהם השיגו מה שביקשו ביותר: הסדר הוחזר לעיר ללא סכנות לעצמם, והדימוקראטיה, שהיתה עשויה להתנגד להם, נתבטלה. בתאסוס היתה אפוא התוצאה הפוכה מזו שביקשו האתונאים, שכווננו את האוליגארכיה⁴. ונדמה לי, שגם ברבות מהערים האחרות הכפופות להם אירע כדבר הזה. שכן משהבטיחו להן הערים משטר מתון⁵ וחופש מפחד בפעולותיהן, שאפו לחירות גמורה, והם בחלו במשטר המתוקן הכוזב, שהאתונאים הציעו להם.

סה פיסאנדרוס ומרעיו שטו לאורך החוף וביטלו בערים את הדימוקראטיות, כפי שהוחלט,

[סג] 1. בא להסביר טיבם של החשדות, שהגו האתונאים זה לזה. 2. ראה ראש פרק נו. 3. ראה פרק כא. 4. ראה פרקים מת, מט. 5. להצטרף אליהם. 6. למגר את הדימוקראטיה. 7. מאחר שנתגלה הקשר שלהם נגד הדימוקראטיה.

[סד] 1. חברי אגודות-הסתרים. 2. חמישה (ראה פרק נד). 3. אי לחוף תראקיה. 4. כי הם ציפו, שתאסוס אוליגארכית תהא דבקה יותר באתונה. 5. אוליגארכי.

ספר שמיני

טריאופיון⁴, ראו את אניות האתונאים שטות בלב הים מכאלקי⁵. אבל כיוון ששום צי לא התקיף את משנהו, הגיעו הללו לסאמוס והללו למיליטוס. עתה הכירו הפילופונים, ששוב אין להושיע את כיאוס בלא מלחמת-ים. והחורף הזה כלה וכלתה השנה העשרים למלחמה זו, שתוקידידים כתב את קורותיה.

סא בימות החמה שלאחריו, מיד עם התחלת האביב¹, נשלח² דרקילידאס, איש ספארטה, עם צבא לא-גדול בדרך היבשה לאורך החוף להליספונטוס כדי להמריד את אבידוס, תושבה של המיליטים. בעוד אסטיוכוס מטפס עצה כיצד לעזור לכיאים, נאלצו הם עצמם להילחם בים בשל לחץ המצור. בשעה שאסטיוכוס שהה עדיין ברודוס, קיבלו הכיאים ממיליטוס מפקד חדש אחרי מות פידאריטוס³, את ליאון הספארטאני, שבא עם אנטיסתניס⁴ כעוזרו. והוא הביא עמו שתים-עשרה אניות, שהיו עסוקות בשמירה על מיליטוס. חמש מהן היו מתוריאיה, ארבע מסיראקוסאי, אחת מאגייאה, אחת ממיליטוס ואחת של ליאון עצמו. הכיאים יצאו מהעיר בכל צבאותיהם ותפסו איזו שהיא עמדה מבוצרת⁵, ובה בשעה הפליגו אניותיהם, שלושם ושש במניין, על שלו-שים ושתיים אניות האתונאים ונכנסו עמהן בקרב. הקרב היה עז, ובו לא היתה יד הכיאים ובעלי-בריתם על התחתונה, אך מאחר שהיום כבר נטה לערוב, נסוגו אל העיר.

סב אחר הדבר הזה¹, לאחר שהשלים דרקילידאס את דרכו ביבשה לאורך החוף ממי-ליטוס, נפלה אבידוס, היושבת על ההליספונטוס, אל דרקילידאס ואל פארנאבאזוס, ויומיים לאחר-מכן גם לאמפסאקוס². כשהוגד הדבר לסטרומביכידים³, חש לעזרה מכיאוס בעשרים-וארבע אניות אתונאיות, וביניהן גם אניות מובילות-הופליטים. הלאמפסאקים יצאו לקראתו, והוא הכריעם בקרב ולכד בהתקפה הראשונה את לאמפסאקוס, שלא היתה מוקפת חומה. את המטלטלים ואת העבדים נתן למשיסה, אך את בני-החורין החזיר לבתיהם, ואז פנה והלך על אבידוס. מאחר שיושביה לא נכנעו לו ואף לא יכולו ללכדה כשהתקיפה, שט אל החוף שמול אבידוס ועשה את סיסטוס, עיר של כרסוניסוס, שהפרסים החזיקו בה לפני⁴, למצודה ולתחנת-מצפה של הליספונטוס כולה.

סג בתוך כך הגבירו הכיאים את שלטונם בים, ולא עוד אלא שאסטיוכוס והפילופונים שבמיליטוס נתמלאו אומץ, כשנודעו להם תוצאות קרב-הים ודבר הסתלקותם של סטרומביכידים ואניותיו. אז שט אסטיוכוס לאורך החוף לכיאוס בשתי אניות, לקח

4. כף של חצי-האי קנידוס (מצפון לרודוס). 5. ראה ראש פרק נה.

[סא] 1. בשנת 411. 2. ממיליטוס (ראה ראש פרק סב). 3. ראה פרק נג. 4. ראה ראש פרק לט. 5. מטעמי זהירות.

[סב] 1. לאחר קרב-הים שבפרק סא. 2. מצפון לאבידוס. 3. ראה פרק ל. 4. בשנים 478—479.

מאז העבירו את הרודנים ⁴. ולא זו בלבד שלא היו כפופים לאחרים, אלא היו למודים לשלוט באחרים במשך יותר ממחציתה של תקופה זו ⁵.

ס לאחר שההצעות אושרו ללא כל התנגדות ובאי האסיפה נפטרו לבתיהם, הוכנסו ארבע-המאות לאחר זמן ללשכת המועצה בדרך זו: מפחד האויבים בדקליאה נמצאו האתונאים כל הזמן בשירות צבאי, הללו על החומות והללו ערוכים בתוך העיר על-יד תחנות המשמר. באותו היום נתנו לאלה שלא באו בסודם ללכת למקומותיהם, כהרגלם מתמיד, אך לאלה שנתנו ידם לקושרים נלחש לחכות שם בשקט, לא ליד תחנות-המשמר ממש, אלא במרחק-מה מהן ¹. ואם ינסה מישהו להתנגד לנעשה, יטלו נשקם בידם ויסכלו כל התערבות. היו כאן גם כמה וכמה אנדרים וטינים ², שלוש מאות קאריסטים ³ וכמה ממתישביהם באייגינה, שהאתונאים שלחום להתאחו בה ⁴. כל אלו באו במיוחד לשם אותו דבר עצמו ⁵ בנשק משלהם, וגם להם ניתנה מראש אותה פקודה עצמה. משנערכו חילות אלו בעמדותיהם, הגיעו ארבע-המאות, כשכל אחד ואחד מהם נושא פגיון מוסתר, ועמהם מאה ועשרים 'הצעירים' [היווניים], שבהם השתמשו בכל מקום שהיה צורך כלשהו במלאכת-ידיים. הם התפרצו לתוך לשכת המועצה, שבה ישבו היועצים הנבחרים בגורל, ואמרו להם לקבל את שכרם ⁶ ול-הסתלק. והם עצמם נשאו עמהם את שכר היועצים לכל שארית זמנם ⁷ ונתנוהו ליו-צאים.

ע לאחר שאנשי המועצה יצאו בדרך זו בשקט ללא כל סירוב וגם שאר האזרחים לא התקוממו, אלא ישבו בשלווה, תפסו ארבע-המאות את מקומותיהם בלשכת המועצה. לפי שעה בחרו בגורל פריטאנים ¹ מהם עצמם, וכשנכנסו לשררה, הקפידו על מילוי טכסי התפילות והקרבנות הנדונים ובאים לאלים. אך לאחר זמן שינו בהרבה את סדר השלטון הדימוקראטי, חוץ מזה שלא החזירו את הגולים ² בשל אלקיביאדים, אך בשאר הדברים הנהיגו את העיר בשרירות-לב. והם הוציאו להורג אנשים מספר, אם כי לא-מרובים, אותם שנוח היה להם שיסוקלו מהדרך, אחרים חבשו ואחרים הגלו מהעיר. הם אף שלחו כרוזים לאגיס, מלך הלאקדימונים, שעשה אז בדקליאה, לומר לו שהם מבקשים להשלים עמו ושהם מצפים שהוא יהא מוכן עתה יותר לבוא לידי הסכם, לפי ששוב אין לו דין-ודברים עם המון שאין אמון בו, אלא עמהם.

4. הפיסיסטראטידים. 5. כ' 67 שנים (מאז עברה ההגמוניה לאתונה בשנת 478, וראה א, צו).
[סט] 1. כנראה, היו מקומות אלו סמוכים ללשכת המועצה. 2. בני האיים אנדרוס וטינוס (מצפון לאי דילוס). 3. בדרום אבבויאה. 4. בשנת 431 (ראה ב, כז). 5. מיגור הדימוקראסיה. 6. דראכמה אחת ליום. 7. עד סוף שנת כהונתם.
[ע] 1. הגוף המבצע (הועד הפועל) של המועצה (הפריטאנים היו נבחרים בגורל גם במשטר הדימוקראטי). 2. כרגיל היתה הסיעה המנצחת מחזירה לאחר מהפיכה את אלה שהוגלו על-ידי הסיעה היריבה. האוליגארכים לא נהגו כך הפעם, כדי שלא יצטרכו להחזיר גם את אלקיביאדים, שמוראו היה מוטל עליהם.

עא אך אגיס סבור היה, שהעם לא יוותר בקלות כזו על חירותו הקדומה ולא ישב בשלווה, לכשיראה חיל גדול של הלאקדימונים. הוא אף לא היה בטוח ביותר עכשיו, ששוב אין האתונאים שרויים במהומות, ולפיכך לא השיב להם לשליחים, שבאו מטעם ארבע-המאות, תשובה המניחה את הדעת. והוא שלח לקרוא מפילופונים צבא גדול, ולאחר זמן לא רב לקח הוא עצמו את חיל-המצב שבדקליאה ואת הצבא, שבא מפי-לופונים, וירד עמהם עד חומות אתונה עצמן. הוא ציפה שכיוון שהאתונאים שרויים במהומות, יהיו מוכנים יותר להיפגע בתנאים הרצויים ללאקדימונים; ואם לאו, לא ייבצר ממנו ללכוד במחיי-יד את החומות הארוכות, הריקות מאדם, בשל המהומה שתיפול מן הסתם בעיר¹ ומחוצה לה². אך משקרב אל העיר, לא התפרעו אף במשהו אותם שמבפנים, והאתונאים שלחו לקראתם את הפרשים ומקצת ההופליטים, קלי-הזין והקשתים. והם הרגו כמה מאנשיו, שהתקרבו ביותר אל העיר, ותפסו קצת נשק ומספר חללים. אז הכיר אגיס בטעותו והחזיר את חילו. הוא עצמו ואשר עמו נשארו במקומם בדקליאה, אך את התגבורת שבאה החזיר לביתם לאחר שעשו ימים מועטים באטיקה. אחר הדבר הזה שלחו שוב ארבע-המאות שליחים לאגיס. הלה קיבלם עכשיו בסבר פנים יפות יותר, ולפי עצתו שלחו שליחים גם ללאקדימון לפתוח במשא-ומתן על הסכם, מאחר שהם היו מוכנים עכשיו לשלום.

עב הם גם שלחו עשרה אנשים לסאמוס להרגיע את הרוחות במחנה-הצבא ולהסביר להם, שהאוליגארכיה לא הוקמה לרעת העיר או אזרחיה, אלא לשם הצלת ענייני האתונאים כולם; ואף לומר להם, שהעוסקים בעסקי העיר הם חמשת אלפים, ולא ארבע-מאות בלבד, אף-על-פי שבגלל מסעותיהם ועסקיהם שמחוץ לעיר לא נתכנסו מעולם חמשת אלפים אתונאים לדון על דבר, ולו גם גדול שבגדולים. ולאחר שנתנו בפיהם גם הוראות אחרות מתאימות לאמרן, שילחום מיד, משנכנסו הם עצמם לשררה. כי הם פחדו, ופחדם לא היה פחד-שווא, שאוכלוסים של ימאים¹ לא ירצו מעצמם להיות נתונים לשלטונו של משטר אוליגארכי, והרעה, כיוון שתיפתח משם, תמגר גם אותם.

עג כי בסאמוס הגיעו כבר הדברים לידי התקוממות על התנועה האוליגארכית. ובאותו הזמן עצמו, שבו נכנסו ארבע-המאות לשררה, התרחשו מעשים אלו. אותם הסאמים, שהתקוממו קודם על התקיפים ועמדו לימין העם¹, שינו שוב את דעתם, מתוך שנת-פתו לפיסאנדרוס, כשבא לאי², ולקושרים האתונאים שהיו בסאמוס. הקושרים הסאמים היו כשלוש מאות במניין, והם עמדו להתקיף את האחרים כמצדדי הדימוקראטיה.

[עא] 1. בשל המחלוקת, שבה היתה העיר שרויה. 2. עלידי האויבים.

[עב] 1. הכוונה למלחים האתונאים שבסאמוס.

[עג] 1. ראה פרק כא. 2. ראה פרק סג.

והם הרגו אתונאי אחד ושמו היפרבולוס, איש נקלה, שנודה במשפט החרסים³, לא מפני שפחדו מכוחו וחשיבותו⁴, אלא מפני שהיה שפל וקלון לעיר. בהריגתו נסתייעו הסאמים בכארמינוס⁵, אחד המצביאים, ובכמה אתונאים ששהו אצלם, ובכך הוכיחו להם לאתונאים, שאפשר להם לסמוך עליהם. וגם בדברים אחרים נתנו יד זה לזה, והיו מוכנים להתנפל על ההמון. אך הללו הרגישו בדבר וגילו את העומד להתרחש לליאון ולדיאומדון, שניים מהמצביאים (הם לא תמכו בנפש חפצה באוליגארכיה, מפני שהיו מכובדים על פני העם) וגם לתראסיבולוס ולתראסילוס (הראשון בהם היה טריאירארכוס והשני — הופליט), וכן לאחרים, שהיו מוחזקים תמיד כמתנגדים גדולים לקושרים. והם הפצירו בהם לא להתעלם מאבדנם שלהם ומניתוקה של סאמוס מהאתונאים, סאמוס זו שבעבורה בלבד נתקיים השלטון בידיהם⁶ עד היום הזה. והללו, מששמעו זאת, החלו מחזרים על החיילים, על כל אחד ואחד לחוד, וביקשו מהם להתערב בדבר. בייחוד נתנו דעתם על אנשי האניה פאראלוס⁷, שכולם אתונאים ובני־חורין⁸ ותמיד היו עוינים את האוליגארכיה, גם עד שלא נתכוננה. וליאון ודיאומדון היו משאירים להם אניות אחדות לשם שמירה כל־אימת שהיו מפליגים מהאי. ולפיכך באו כל אלו לעזרתם כשהתקיפום שלוש־המאות, ובייחוד הפאראלים, וסיעת המרובים של הסאמים גברה. והם הרגו⁹ שלושים איש מהשלוש־מאות ודנו לגלות שלושה, אותם שהיו חייבים בעיקר בקשר, אך לא נטרו איבה לאחרים והניחו להם לחיות מכאן ואילך כאזרחים־חברים במשטר דימוקראטי.

עד הסאמים והחיילים שלחו אז בכל המהירות לאתונה את האניה פאראלוס, כשעל סיפונה כייריאס בן ארכסטראטוס, איש אתונה, שפעל בכל מאודו לשינוי המשטר¹, להודיע על הנעשה, שכן לא ידעו עדיין, שארבע־המאות תפסו את השלטון. משנכנסו לנמל, חבשו מיד ארבע־המאות שניים או שלושה מהם בבית־האסורים, נטלו מהם את אנייתם והעבירו את האחרים לאניה אחרת מובילה־חיילים, ופקדו עליהם להחזיק משמר בסביבות אֶבְּוִיָאָה. כשראה כייריאס את שלפניו, התחמק מיד איכשהו וחזר לסאמוס והודיע לחיילים על מצב הדברים באתונה. הוא הגזים הרבה בתיאור המ־אורעות וסיפר, שהם עונשים את הכל בעונש־מלקות, ואין הרשות נתונה לומר דבר כנגד מחזיקי השלטון; והם מתעללים בנשותיהם וילדיהם², ויש בדעתם לתפוס ולכלוא את קרובי החיילים המשרתים בסאמוס, של כל אותם שאינם בדעה אחת

3. אוסטראקיסמוס: אסיפת־העם היתה רשאית לגרש מן העיר על־ידי הצבעה חשאית כל אזרח, שאינו רצוי לעם (השם אוסטראקיסמוס בא מן השם אוסטראקון, חרס שעליו היו המצביעים רושמים את שם האזרח, שאינו רצוי לעיר). 4. הנימוק העיקרי לנידוי. 5. ראה פרק ל. 6. בידי האתונאים. 7. ראה ג, לג. 8. בשאר הטריאירות שימשו כמכים־במשוט בחלקם זרים ועבדים. 9. במלחמה.

[עד] 1. בסאמוס (לטובת הדימוקראטיה). 2. של החיילים האתונאים החונים בסאמוס.

עמהם, כדי להוציאם להורג, אם לא יצייתו להם. וכזבים רבים אחרים כיוצא בהם בדה מלבו.

עז מששמעו זאת החיילים, ביקשו בתחילה לסקול באבנים את אלה שפעלו ביותר למען האוליגארכיה ואת אלה שנתנו ידם עמהם. אבל אחר-כך, משעיכבום המתונים שבהם והזהירום שלא לקלקל את ענייניהם, בשעה שאניות האויבים ערוכות כנגדם במערכה בקירוב מקום¹, הרפו מהם. אחר הדבר הזה ביקשו תראסיבולוס בן ליקוס ותראסילוס, שעמדו בראש תנועת המהפכה, לכונן משטר דימוקראטי גלוי בסאמוס, והם השביעו את החיילים בשבועות גדולות שבגדולות (ובייחוד את אלה שנטו לצד הסיעה האוליגארכית), שיחזיקו בדימוקראטיה, יהיו כולם בדעה אחת, יתמידו במלחמתם בפילופונים בכל לבם, יאייבו את ארבע-המאות ולא ישלחו אליהם פרוזים. גם כל הסאמים שבגיל-הצבא נשבעו יחד עמהם אותה שבועה עצמה. והחיילים האתונאים ראו את עצמם כשותפים לסאמים בכל המעשים ובתוצאות הסכנות, שהם מסתכנים בהן, שכן הכירו שאם יגברו ארבע-המאות או האויבים שבמיליטוס², לא יהא פתח הצלה לא להם עצמם ולא לסאמים, אלא כולם יאבדו.

עז וכך הגיעו הדברים באותו זמן¹ לידי התנצחות קשה: הללו ביקשו להכריח את העיר² לקבל עליהם אורח-חיים דימוקראטי, והללו — להטיל משטר אוליגארכי על הצבא³. והחיילים כינסו מיד אסיפה, ובה העבירו את המצביאים הקודמים ואף אותם מהטריאירארכים שחשדו בהם, ובחרו במקומם טריאירארכים ומצביאים אחרים, וביניהם את תראסיבולוס ואת תראסילוס. ונואמים קפצו על רגליהם זה אחר זה ועודדו את חבריהם בנימוקים שונים וטענו, שאין להם ליפול ברוחם על שהעיר² פרשה מהם. שכן המיעוט הוא שפרש מהם, הרוב המשופע יותר באמצעים, שמאחר שכל הצי הוא בידיהם, יאלצו את כל הערים הכפופות לתת להם כסף, כאילו היה מושבם באתונה. ויש להם עיר לא-חלשה, סאמוס, זו שהוציאה כמעט מידי אתונה את השלטון על הים, כשנחלצה למלחמה⁴. והם אף יוכלו לעמוד בפני האויבים מאותו מקום עצמו כבראשונה. והואיל והצי הוא בידיהם, מסוגלים הם לספק לעצמם את צרכיהם, יותר מאותם שבעיר. בשל ישיבתם הם בסאמוס כמשמר קדמי שלטו האתונאים גם קודם על הכניסה לנמל פיריאבס; ואם לא ירצו עכשיו להחזיר את המשטר ליושנו, יגיעו הדברים לידי כך, שהם יוכלו לכלוא את הים מהאתונאים יותר משיוכלו האתונאים לנעול אותו בפניהם. מצערה ופחותת-ערך היא התועלת, שהעיר יכולה להביא להם לשם הניצחון על אויביהם, והם לא הפסידו כלום בפרי-

[עז] 1. בעיקר במיליטוס (ראה סוף פרק זה). 2. הפילופונים.

[עז] 1. במשך כל ארבעת החדשים, שארבע-המאות שלטו באתונה. 2. אתונה. 3. שבסאמוס. 4. בשנת 440 (ראה א, קטו—קיו).

שתם מהם. שכן אין להם עוד כסף לשלוח להם, והחיילים בעצמם מספקים אותו, ואף לא עצה טובה, שבזכותה מטילה עיר מרותה על צבאה. כי גם בדבר זה אין בהם תועלת כלשהי, מפני שטעו וביטלו את חוקי האבות, ואילו הצבא מבקש לקיימם ומשתדל להכריח לכך גם את האוליגארכים. וכך אין היועצים שבמחנה, אותם המסוגלים להשיא עצה הוגנת, נופלים במאומה מאותם שבעיר. ואם רק יבטיחו לו לאלקיביאדים חופש מעונש ורשות לחזור לעיר, ישיג למענם בשמחה ברית עם המלך. גדולה מזו, אם ייכשלו בכל אלה, פתוחים לפניהם, כשצי גדול כזה נתון בידיהם, מקומות-מקלט רבים, שבהם ימצאו גם ערים וגם אדמה.

עז כדברים האלה השמיעו באסיפה וכך עודדו זה את זה, והם המשיכו בהכנותיהם למלחמה במידה לא פחותה מבראשונה. והשליחים, שנשלחו לסאמוס¹ על-ידי ארבע-המאות, שמעו, כשהגיעו לדילוס, על הנעשה שם, ולכן ישבו להם בשלווה ולא המשיכו בדרכם.

עז באותו זמן עצמו בקירוב היו גם החיילים הפילופונסים שבצי שליד מיליטוס מת-לוננים בינם לבין עצמם ואומרים, שבגלל אסטיוכוס וטיסאפרניס מתקלקלים מע-שיהם: בשל אסטיוכוס — שלא רצה להילחם בים גם קודם לכן, כשהם היו חזקים יותר וציים של האתונאים קטן היה; ואף לא עכשיו, כשהאתונאים שרויים במחלוקת¹ לפי השמועה ואניותיהם אינן כנוסות עדיין במקום אחד. והם עומדים וממתינים לאניות הפיניקיות מידיו של טיסאפרניס — שאינן קיימות אלא בדיבור-פה, ולא למעשה — וכך נשקפת להם הסכנה להתנוון מתוך בטלה. ובשל טיסאפרניס — מפני שאינן ממציא להם את האניות הללו; ומתוך שאינן מספק להם את מחייתם כסדרה ובמלואה, הוא מזיק לצי. ולפיכך, כך אמרו, מן הצורך הוא שלא להשתהות עוד, אלא יש להילחם קרב מכריע. והסיראקוסים הם שעמדו על כך בייחוד.

עט אסטיוכוס ובעלי-הברית הרגישו בריטונם, והם תחליטו, לאחר שנתייעצו, להילחם קרב מכריע. ומשנודע להם על המהומות שבסאמוס¹, פרשו לים עם כל אניותיהם, שהיו מאה ועשרים בסך-הכול; ועל המיליטים פקדו להתקדם ביבשה לאורך החוף לעבר מיקאלי², ואף הם עצמם שטו לשם. האתונאים עגנו אז בשמונים ושתיים אניותיהם, שבסיסן היה בסאמוס, בגלאבקי של מיקאלי (מקום זה ביבשה מרוחק אך במעט מסאמוס); וכשראו את אניות הפילופונסים שטות לקראתם, נסוגו לסאמוס, שכן סברו שאין הם חזקים במידה מספקת מבחינת מספר האניות עד כדי לסכן

5. במתן עצה טובה.

[עז] 1. ראה פרק עב.

[עז] 1. הכוונה למחלוקת בעיר אתונה עצמה; על המתרחש בסאמוס נודע להם רק אחר-כך (ראה ראש פרק עט).

[עט] 1. ראה פרק עג. 2. מצפון למיליטוס.

הכל במלחמה. ולא עוד אלא שהם המתינו לסטרומביכידים³, שיבוא לעזרתם מהליספונטוס עם האניות מכיאוס, שפרשו לאפידוס. כי הגיעו אליהם ידיעות ממיליטוס, שהאויב מבקש להילחם, והם הקדימו ושלחו אליו שליח שיבוא. וכך נסוגו הם לסאמוס, והפילופונסים שטו ובאו למיקאלי וחנו שם, הם וחיל-היבשה של המיליטים ושל הערים הסמוכות. למחרת, כשעמדו לשוט על סאמוס, הוגד להם שסטרומביכידים הגיע עם אניותיו מהליספונטוס; ומיד חזרו ושטו למיליטוס. משנוספו אניות אלו לאתונאים, פרשו הם עצמם על מיליטוס במאה ושמונה אניות על מנת להילחם קרב מכריע. אך מאחר שלא יצא איש לקראתם, חזרו ושטו לסאמוס. פ הפילופונסים לא יצאו לקראת האויב, אף-על-פי שכל אניותיהם היו כנוסות, מתוך שסבורים היו שאין הם שקולים כנגדם בכוחם. אך מאחר שהיו נבוכים ולא ידעו, מאין יקחו כסף לפרנס אניות מרובות כל-כך, ובייחוד כשטיסאפרנים סיפק צרכיהן בצמצום, שלחו לאחר-מכן, עוד באותו קיץ, את קליארכוס בן ראמפיאס עם ארבעים אניות אל פארנאבאזוס, כפי שנצטווה בראשונה, כשהפליג מפילופוניס¹. כי פארנאבאזוס הז-מינם אליו והיה מוכן להמציא להם מחיה, וגם הביזאנטים שלחו אליהם פרוזים והבטיחו למרוד באתונה. ארבעים אניות אלו של הפילופונסים פרשו אל לב הים כדי להתעלם מעיני האתונאים. משעמדה עליהם סערה, נמלטו רובם יחד עם קלי-ארכוס לדילוס, ואחר-כך חזרו שוב למיליטוס (אלא שקליארכוס הלך לאחר-מכן בדרך היבשה להליספונטוס ונטל את השררה). אך עשר אניות בפיקודו של הליפסוס, איש מיגארה, הגיעו בשלום להליספונטוס והמרידו את ביזאנטיון. אחר הדברים האלה, מששמעו האתונאים שבסאמוס על כך, שלחו אניות אחדות להליספונטוס לשם עזרה ומשמר. וקרבים קצר התחולל על-יד ביזאנטיון, שמונה אניות כנגד שמונה.

פא מאז שינה תראסיבולוס את פני הדברים בסאמוס החזיק תמיד באותה דעה עצמה, שעליהם להחזיר את אלקיביאדים, וגם שאר ראשי האתונאים¹ בסאמוס היו בדעה זו עצמה. ולסוף גם שידל באסיפה את רוב החיילים לקבל השקפתו. ולאחר שנמנו-וגמרו על חזירתו של אלקיביאדים ועל מחילה גמורה, שט תראסיבולוס אל טיסא-פרנים והחזיר את אלקיביאדים לסאמוס, שכן סבור היה שהצלתם היחידה היא להסב את טיסאפרנים מצידם של הפילופונסים לצידם הם. באסיפה שנקראה התלונן אלקיביאדים וקונן על אסונו שלו, על שהגלוהו; האריך את הדיבור בשאלות מדיניות ועורר בהם תקוות לא-מועטות לעתיד-לבוא והפליג והגזים בגודל השפעתו על טיסאפרנים. כוונתו היתה, שאלה המחזיקים בשלטון האוליגארכי יפחדו מפניו וש-

3. ראה פרק סב.

[פ] 1. ראה פרקים ח, ט.

[פא] 1. ראה פרק עו.

אותן אגודות-הסתר² שלהם יתפרקו עד-מהרה; שהחיילים בסאמוס ינהגו בו יתר כבוד וירגישו עצמם בטוחים יותר; ושאיביו יתאכזבו מתקוותיהם היום, מתוך שיטיל איבה ביניהם לבין טיסאפרניס. בהתפארותו הבטיח להם אפוא אלקיביאדיס הבטחות גדולות אלו: שטיסאפרניס נתן לו דברו, שאם יוכל לתת אמון באתונאים, לא יחסרו מחיה, כל עוד שישאר לו משהו משלו, אף אם יצטרך לסוף לתת את מצעו בכסף; ושהוא יביא את אניות הפיניקים, הנמצאות כבר באספנדוס³, וימסרן לאתונאים, ולא לפילופונסים; אך טיסאפרניס יתן אמונו באתונאים רק בתנאי אחד ומיוחד, אם הוא, אלקיביאדיס, יחזור שלם לעירו ויערוב אותם לו.

פב מששמעו דברים אלו ורבים יותר מכן, בחרו אותו מיד להיות מצביא יחד עם המצביאים הראשונים ומסרו לידיהם את כל ענייניהם. ואף אחד מהם לא היה מחליף בשעה זו בשום דבר את התקווה שהגה להצלת נפשו ולנקמה בארבע-המאות. והם כבר היו מוכנים לזלזל על סמך הדברים האלה באויבים שבקרבתם ולשוט על פיריאבס. אך אלקיביאדיס התנגד בהחלט לכך, שיעזבו מאחוריהם את אויביהם הס-מוכים להם וישוטו על פיריאבס, אף-על-פי שרבים האיצו בו לעשות זאת. והוא טען, שהואיל ונבחר למצביא, תהיה ראשית מעשהו לשוט לטיסאפרניס ולפעול למען המלחמה. וכך הלך לו מיד לאחר האסיפה לטיסאפרניס, כדי שייראה שאינו מרים, כביכול, ידו ורגלו בלעדיו. ובה בשעה ביקש להיות מכובד יותר עליו ול-הראות לו, שכבר נבחר למצביא ויש לאל ידו לעשות עמו רע או טוב. וכך אירע, שאלקיביאדיס השתמש בטיסאפרניס להפחיד בו את האתונאים, ובאתונאים — להפ-חיד בהם את טיסאפרניס.

פג כשנודע לפילופונסים שבמיליטוס, שאלקיביאדיס חזר, נשתנא עליהם טיסאפרניס עוד יותר, אף-על-פי שגם תחילה לא נתנו בו אמון. שכן לאחר שנמנעו מלצאת לקראת האתונאים, שהתקרבו למיליטוס, ולהילחם בהם בים, התרפה טיסאפרניס עוד יותר בתשלום שכרם, ומתוך כך גברה בלבם השנאה, שרחשו לו עוד קודם-לכן בשל אלקיביאדיס¹. והחיילים היו מתכנסים חבורות חבורות, כשם שהיו למידיים גם קודם-לכן (ולא החיילים בלבד, אלא גם קצת אחרים, אנשים נשואי-פנים), והיו עושים את חשבונם, שלא קיבלו מימיהם את שכרם במלואו, ומה שניתן להם זעום הוא ואף לא ניתן כסדרו. ואם לא יצאו לקרב מכריע או ילכו למקום, שממנו יספקו להם מחייתם, יעזבו האנשים את האניות. ובכל אלה אשם אסטיוכוס, שנשא וסבל את הפכפכנותו של טיסאפרניס לשם בצעו שלו².

פד בעוד הם שוקלים בדעתם שיקולים אלה, עמדה מהומה בשל אסטיוכוס. המלחים

2. ראה פרק נד. 3. בפאמפיליה (בחוף הדרומי של אסיה-הקטנה).

[פג] 1. ראה פרקים מה, מו. 2. ראה פרק נ.

של הסיראקוסים והתורים בכל שהיו בני-חורין ברובם, כן היו גם חצופים יותר בשעה שדחקו עליו ותבעו שכרם. אך הוא השיב להם תשובה, שהיה בה משהו מן השחצנות ואיים עליהם ואף הרים את מקלו¹ על דוריאבס², שלימד זכות על מלחיו. משראו זאת המון החיילים, הרימו קול צווחה כדרך המלחים והסתערו על אסטיוכוס לסוקלו. אך הוא ראה זאת בעוד מועד ונמלט אל אחד המזבחות. הוא ניצל מסקילה, והם פרשו זה מעל זה. המיליטים אף הם כבשו בהתקפת-פתע את המבצר, שבנה טיסאפרניס במיליטוס, וגירשו את חיל-המצב שלו, שחנה בו. בעלי-הברית שיבחו את המעשה הזה, ובייחוד הסיראקוסים. אך בעיני ליכאס³ לא ישר הדבר, והוא אמר שהמיליטים ושאר יושבי ארץ-המלך צריכים לעבוד את טיסאפרניס כראוי ולהת-רצות לו, עד שיביאו את המלחמה לידי סיומה המוצלח. אך המיליטים כעסו עליו בשל כך וגם בשל דברים אחרים כיוצא בהם, ומשמת לאחר זמן במחלה, לא נתנו לקוברו במקום שחבריו הלאקדימונים ביקשו לקוברו.

פה בעוד חיכוכים אלה בין החיילים לבין אסטיוכוס וטיסאפרניס נמשכים, בא מינדארוס מלאקדימון למלא את מקומו של אסטיוכוס כשר-הצי ונטל את השררה, ואסטיוכוס פרש לביתו. וטיסאפרניס שלח עמו כציר את אחד מבני-לווייתו ושמו גאבלייטס, איש קארי שידע שתי לשונות¹, ללמד חובה על המיליטים על-אודות המבצר, וללמד בה בשעה זכות על עצמו; שכן ידע, שהמיליטים עומדים לשלוח צירים לספארטה, בעיקר כדי להתאונן עליו, ועמהם הרמוקראטיס, המתכוון להוכיח שטיסאפרניס, יחד עם אלקיביאדיס, מקלקלים את עסקי הפילופונסים בדופרצופיותם. איבה היתה שרויה תמיד בין טיסאפרניס לבין הרמוקראטיס בדבר תשלום השכר². ולסוף, מש-נגזרה על הרמוקראטיס גזירת-גלות מסיראקוסאי, ומצביאים אחרים — פוטאמיס, מיסקון ודימארכוס — באו למיליטוס לפקד על אניות הסיראקוסים, נטפל טיסא-פרניס עוד יותר להרמוקראטיס, שהיה כבר עכשיו גולה, וטפל עליו האשמות שונות וביניהן גם זו, שתבע פעם ממנו כסף, ומאחר שלא נענה לו הפך לבו לשנא אותו. אסטיוכוס והמיליטים והרמוקראטיס פרשו אפוא ללאקדימון, ואילו אלקיביאדיס חזר באותו זמן מטיסאפרניס³ לסאמוס.

פו לאחר חזירתו של אלקיביאדיס, הגיעו מדילוס לסאמוס הצירים, שארבע-המאות שלחום בשעתם¹ לדבר על לב החיילים בסאמוס ולהסביר להם את מהלך העניינים. משבאו כונסה אסיפה, והם ניסו לומר בה דברם. בתחילה לא רצו החיילים להאזין

[פד] 1. המפקדים הספארטאנים נהגו לשאת מקל. 2. ראה ראש פרק לה. 3. שהיה תקיף מאוד בתביעותיו ומחאותיו (ראה פרקים מג, נב).

[פה] 1. דיבר פרסית ויוונית (ולפיכך שימש כמתורגמן). 2. ראה פרק עה. 3. ראה פרק פב.

[פו] 1. ראה ראש פרק עב.

לדבריהם וצווחו, שיש להרוג את מחריבי הדימוקראטיה. אך אחר־כך נרגעו בקושי והקשיבו להם. והצירים אמרו, שההפיכה לא באה לשם חורבנה של העיר, אלא לשם הצלתה, ולא כדי למוסרה לידי האויב; שאילו רצו בכך, היה בידם לעשות זאת כשהתנפלו הלאקדימונים על העיר² לאחר שהם נטלו את השררה. ועוד אמרו, שכל חמשת־האלפים יהא להם חלק בשלטון חליפות, ושלא התעללו בקרוביהם כפי הדיבה, שהוציא כייריאס³, ושום דבר רע לא אונה להם, אלא הם נשארו בבתיהם וכל אחד מהם מחזיק בשלו. ואף־על־פי שאמרו כל הדברים האלו, ועוד יותר מזה, לא היטו להם אוזן קשבת, אלא היו כעוסים וחיוו דעות מדעות שונות, ובייחוד שעליהם לשוט על פיריאבס. ודומה, שאלקיביאדים הועיל אז לעיר במידה מרובה, ויותר מכל אדם אחר. שכן בשעה שהאתונאים שבסאמוס השתוקקו לשוט על מולדתם שלהם — ואילו עשו כן, היה האויב משתלט בלי ספק על איוניה וההליספונטוס — הוא הוא שעיכבם. ובשעה זו לא היה אדם אחר מלבדו מסוגל לעצור את ההמון, אך הוא מנעם מלשוט וגער בנוזיפה באנשים, שרגזו על השליחים מתוך חשבונות פרטיים, וגרם להם להרפות מהם. והוא עצמו שילח את הצירים והשיב להם תשובה, שאין הוא מתנגד לשלטון חמשת־האלפים, אך ביקש מהם לסלק את הארבע־מאות ולהחזיר על כנה את המועצה, כמות שהיתה בתחילה, את חמש־המאות. ואם קיצצו בהוצאות⁴ מתוך חשבון של חיסכון, כדי שתהיה להם לחיילים מחיה טובה יותר, הרי הוא משבח זאת במאוד. ובכלל ביקש מהם להחזיק מעמד ולא לוותר אף במשהו לאויבים. שכל עוד העיר שלמה, יש תקווה גדולה שהם ישלימו בינם לבין עצמם; אך אם אחת הסיעות תיפשל, אם זו שבסאמוס ואם זו שבאתונה, שוב לא יהיה עם מי להשלים.

גם מארגוס באו שליחים, שהציעו עזרה לדימוס של האתונאים בסאמוס. אלקיביאדים שיבח אותם ואמר להם לבוא עם חילותיהם לכשיקראו, ובכך שילחם. ארגיאים אלו באו בלוויית הצוות של האניה פאראלוס, שנשלחו בשעתם⁵ על־ידי ארבע־המאות באניה מובילה־חיילים, ונצטוו לשוט מסביב לאֶבֶּרִיָאָה ולהוליך ללאקדימון את שלושת הצירים האתונאים של ארבע־המאות, את לייספודיאס ואת אריסטון פון ואת מליסיאס. אך משהגיעו הללו בדרך שיוטם ליד ארגוס, תפסו את הצירים ומסרום לארגיאים, כהייבים ביותר בביטולה של הדימוקראטיה. והם עצמם שוב לא חזרו לאתונה, אלא שטו מארגוס לסאמוס, כשהם מוליכים אתם את השליחים בטרי־אירה שלהם.

פז באותו קיץ עצמו התכונן טיסאפרניס ללכת לאֶסְפַּנְדוֹס¹ ולהביא את אניות הפיניקים וביקש מליכאס² שילווחו בדרכו. הדבר אירע בשעה שטיסאפרניס נשתנא ביותר על

2. ראה ראש פרק עא. 3. ראה פרק עד. 4. ראה פרקים סה, סז. 5. ראה פרק עד.

[פז] 1. ראה פרק פא. 2. ראה פרק פד.

הפילופונסים מחמת סיבות שונות ובייחוד בשל חזירתו של אלקיביאדיס, שכן הרגישו שהוא נוטה כבר בגלוי אחרי אתונה; וטיסאפרניס רצה, כפי שהעמיד פנים, לטהר עצמו מן החשד. והוא אמר, שימנה במקומו את תאמוס³ משנהו, שיפרנס את הצבא בזמן היעדרו. לא קל לדעת מה היתה כוונתו של טיסאפרניס כשהלך לאספנדוס, ומפני־מה לא הביא את האניות משהלך לשם, כי הסברים שונים ניתנו לכך. ודאי הוא שהאניות הפיניקיות, מאה וארבעים ושבע במניין, הגיעו לאספנדוס. אך מפני־מה לא השלימו את מסען—על כך רווחות השערות מהשערות שונות. יש אומרים, כדי להתיש כוחם של הפילופונסים, כפי שנתכוון תחילה. על כל פנים, תאמוס, שעליו היתה פרנסת הצבא, לא סיפק מחיה טובה יותר, אלא גרועה יותר. ויש אומרים, שכוונתו בהבאת האניות הפיניקיות עד אספנדוס היתה לסחוט מהם כסף על פיטורם, שכן לא עלה כלל על דעתו להשתמש בהן. ואחרים אומרים, שמפני שצווחו עליו בלאקדימון, רצה שידובר בו, שאין הוא עושה כל רעה, שהרי הלך בעליל להביא את האניות, שהיו מצויות כהלכה. אך לי נראה ברור ביותר, שהוא לא הביא את האניות כדי להתיש כוחם של היוונים ולהשאיר את ענייניהם תלויים ועומדים: לפגום ביעילותם עם שהוא עושה דרכו לאספנדוס ומשתהה שם ולאזן את כוחותיהם מתוך שלא יתחבר לא לזה ולא לזה ולא יגביר את כוחו של אחד הצדדים. שאילו רצה, היה מביא את המלחמה ללא ספק לידי הכרעה גמורה על־ידי התערבות ברורה וגלויה. שכן אילו הביא את הצי, היה נותן לכל הדעות את הגיצחון ללאקדימונים, שהרי גם בלא זה עגנו מול האתונאים בצי, שהיה שווה־ערך לציים, ולא נפל ממנו במ־אומה. ואת מצפוניו חשפה ביותר ההתנצלות, שהתנצל על שלא הביא את האניות. הוא אמר, שמספרן היה פחות ממה שהמלך ציווה לכנס. אך המלך היה בוודאי מחזיק לו טובה גדולה יותר, אילו השיג אותן תוצאות עצמן בהוצאות קטנות יותר, בלי לבזבז ממון רב של המלך. טיסאפרניס הגיע אפוא לאספנדוס, ותהא כוונתו אשר תהא, ונועד עם הפיניקים. וגם הפילופונסים שלחו לפי הזמנתו את פיליפוס⁴, איש לאק־דימון, בשתי טריאירות להביא את האניות.

פח משנודע לאלקיביאדיס, שטיסאפרניס הוא בדרך לאספנדוס, פרש גם הוא ולקח עמו שלוש־עשרה אניות. והוא הבטיח לחיילים שבסאמוס, שיגמול להם¹ טובה גדולה ונאמנה, שכן יביא בעצמו את אניות הפיניקים לאתונאים, או ימנע, לכל הפחות, את העברתן לידי הפילופונסים. הוא ידע, כפי שמסתבר, זה מזמן את כוונתו של טיסא־פרניס, שאין כלל בדעתו להביא את האניות. והוא רצה להחשידו ככל היותר בעיני הפילופונסים בשל ידידותו לו עצמו ולאתונאים, כדי שייאלץ מתוך כך להתחבר יותר

3. ראה פרק לא. 4. במקומו של ליכאס (ראה ראש הפרק).

[פח] 1. על שהחזירוהו מגלותו ובחרו בו כמצביא.

ויותר לאתונאים. וכך פרש אלקיביאדים לים, כשהוא שט למעלה², בדרך הישרה לפאסילים ולקאבנוס.

פט כשהגיעו הצירים, שנשלחו על-ידי ארבע-המאות¹, מסאמוס לאתונה, מסרו את דברי אלקיביאדים², שמבקש הוא מהם להחזיק מעמד ולא לוותר במאומה לאויבים ושרבה תקוותו שיצליח גם להשלים ביניהם לבין הצבא וגם להתגבר על הפילוס-פונסים. רובם של אלה שנטלו חלק בהקמת האוליגארכיה לא היתה דעתם נוחה ממנה גם קודם-לכן, והיו שמחים להיפטר מכל העסק הזה בכל דרך בטוחה שהיא; וידיעה זו עודדה אותם עוד יותר לכך. וכך החלו להתקהל, לבקר ולגנות את מצב העניינים. כמנהיגים שימשו להם אחדים מהחברים נשואי-הפנים שבאוליגארכיה ותופסי מש-רותיה, כגון תיראמניס³ בן האגנון ואריסטוקראטיס בן סקליאס ואחרים. הללו נמנו עם אלה שעמדו בראש ההפיכה, אך הם פחדו פחד של אמת, כפי שאמרו, מהצבא שבסאמוס ומאלקיביאדים וגם מאלה שהיו שולחים מלאכים ללאקדימון⁴, שלא על דעת רוב מנינם, שמא יגרמו רעה לעיר. הם אמנם לא הודו בפירוש, שהם מבקשים למנוע הקמת אוליגארכיה קיצונית, אבל הם טענו, שיש למנות את חמשת האלפים למעשה, ולא בדיבור-פה בלבד, ולהעמיד את השלטון על יסודות של שוויון גדול יותר. אך כל המליצות הללו לא היו בשבילם אלא סיסמות פוליטיות בלבד, ומתוך בקשת כבוד עצמם דבקו רובם בדרך, שיש בה כדי להרוס בוודאות אוליגארכיה, שנולדה מתוך דימוקראטיה. שכן כולם ביקשו מלכתחילה לא שוויון, אלא כל אחד ואחד נת-אווה, שהוא עצמו יהא ראש וראשון. שכן בדימוקראטיה, כשמתקיימות בחירות, נושא אדם ביתר קלות את התוצאות, מתוך הרגשה שלא נפגע כבודו על-ידי דומים לו⁵. מעמדו החזק של אלקיביאדים בסאמוס וסברתם, ששלטון האוליגארכים לא יאריך ימים, הם שעודדו אותם ביותר. ולפיכך שאף כל אחד מהם, שהוא עצמו יהיה הנציג הראשון של העם.

צ מנהיגיהם של אותם ארבע-המאות, שהתנגדו ביותר למעשים אלו¹, היו פרי-ניכוס, זה שבא בריב עם אלקיביאדים גם בשעה ששימש מצביא בסאמוס², ואריסטוקראטוס, שהתנגד עד לאחת לדימוקראטיה מזמן רב, ופיסאנדרוס³ ואנטיפון⁴ ואחרים מרבי-ההשפעה. הללו שלחו וחזרו ושלחו צירים משלהם ללאקדימון⁵ עוד מלפני זה, משעה שנטלו את השררה וגם לאחר שהצבא בסאמוס פרש מהם ועמד לצד הדימו-2. לצד מזרח.

[פט] 1. ראה פרק עו. 2. ראה פרק פו. 3. ראה פרק סח. 4. ראה ראש פרק צ. 5. באוליגארכיה יש בעלייתו של אחד משום ירידה לכל המועמדים האחרים (שהרי כולם בני מעמד אחד הם). אך מועמד שלא הצליח בבחירות במשטר דימוקראטי, אינו רואה עצמו נפגע על-ידי דומים לו, אלא על-ידי פחותים ממנו.

[צ] 1. לכינון משטר דימוקראטי יותר. 2. ראה פרק מח. 3. ראה פרקים מט, נג. 4. ראה פרק סח. 5. ראה פרקים עא, פו.

קראטיה⁶, והשתדלו ביותר לבוא עמהם לידי הסכם, וגם החלו בונים חומה במקום הקרוי אַטיאֹניָא⁷; ומשחזרו ציריהם מסאמוס, שקדו על כך עוד יותר, שכן ראו שלא רוב העם בלבד שינה את דעתו, אלא אף אותם מאנשי שלומם, שהוחזקו תחילה נאמנים להם ביותר. ומתוך שפחדו מפני מה שעלול להתרחש באתונה ובסאמוס כאחד, שיגרו בכל המהירות את אנטיפון ואת פריניכוס ועוד עשרה אחרים ללאקדימון וייפו כוחם להשלים עם הלאקדימונים בכל התנאים, שאפשר בכלל לקבלם. והם אף המשיכו ביתר זריזות בבניין החומה באטיאֹניָא. ותִּירָאמֶנִּיס וחבורתו טענו, שכוונתם של בוני החוֹמה אינה למנוע את הצי הסאמי מלהיכנס לפיריאבס, אם ינסו לפרוץ להם דרך בכוח, אלא כדי לקבל את צי האויב ואת צבאו בכל שעה שירצו. כי אטיאֹניָא היא הסוללה של פיריאבס, ועל־ידיה ממש נמצאת הכניסה לנמל. החומה החדשה צריכה היתה להתקשר בחומה הישנה הקיימת, שהיתה מופנית במקצת לצד היבשה, כדי שאנשים מועטים החונים בין החומותיים יוכלו לשלוט על הכניסה. כי גם החומה הישנה הפונה כלפי היבשה וגם החומה החדשה הפנימית הפונה כלפי הים נסתיימו באחד משני המגדלים, שהגנו על המבוא הצר של הנמל. הם גם הקיפו בחומה, שבנו בפנים הנמל⁹, סטיו¹⁰ רחב־ידיים, שהיה סמוך מאוד לחומה פנימית זו. והם השתלטו עליו והכריחו כל אחד לשים בו את התבואה, שהיתה כבר בעין, ולפרוק לתוכו את התבואה הבאה בדרך הים וליקח אותה ממנו למכירה.

צא תִּירָאמֶנִּיס הפיץ זמן־מה רינונים אלו, ומשחזרו הצירים¹ מלאקדימון בידיים ריקות, בלי שפעלו משהו שיהא בו משום הסכם עם האתונאים כולם², אמר וחזר ואמר שנשקפת הסכנה, שחומה זו תהרוס גם את העיר כולה. שכן אירע, שבאותו זמן עצמו כבר עגנו ארבעים ושתיים אניות מפילופונים ליד לאס³ של לאקוניה (ביניהן היו אניות איטלקיות מטאראס ומלוקרוי ואחדות מסיקליה) לפי הזמנתם של האֶבְּוִיאִים; והן התכוננו להפליג לאבבויָא בפיקודו של הִיִּגִּיסְאֶנְדְּרִידָאס בן הִיִּגִּיסְאֶנְדְּרוֹס הֶס־פֶּאֶרְטָאני. ותִּירָאמֶנִּיס טען, שהללו שטות לא לאבבויָא, אלא לאַטיאֹניָא, לעזור לבוני־החומה; ושהם יאבדו, בהיסח־הדעת, אם לא ינקטו לאלתר באמצעי זהירות. ובאמת היה יסוד לקטיגוריה, שקשר על אנשים אלו, ודבריו לא היו בשום אופן הוצאת דיבה סתם. שכן האנשים הללו ביקשו יותר מהכול לקיים את האוליגארכיה ולשלוט על אתונה ועל בעלי־הברית; ואם לאו — להחזיק לפחות באניות ובביצורים ולשמור על עצמאותם; ואם יימנע מהם גם הדבר הזה, לא להיות מכל מקום הרא־

6. ראה פרק עה. 7. חצי־אי מסולע במבוא נמל פיריאבס. 8. סכר, שובר־גלים. 9. ולא באטיאֹניָא. 10. אוצר להחסנת תבואת־היבוא (פריקליס בנה אותו).

[צא] 1. ראה פרק צ. 2. להסכם עם האוליגארכים בלבד היו הלאקדימונים מוכנים. 3. על החוף המזרחי של המפרץ הלאקוני (מדרום לגיתיון).

שונים להיספוט בידי הדימוקראטיה, שתחזור ליושנה, אלא להכניס את האויבים לעיר, למסור לידיהם את האניות ואת החומות ולהשלים בכל תנאים שהם⁴ בכל הנוגע לעתידה של העיר, ובלבד שיצילו את עורם הם.

צב ולפיכך שקדו על בניין החומה, שהיו לה פשפשים ומבואות וכל מיני שבילים להכניס בהם את האויבים¹, והם השתדלו להשלימה בעוד מועד. בראשונה ריזונום אלה בסתר ובחוגים מוגבלים בלבד. אך לסוף הוכה פריניכוס, לאחר שחזר משליחותו ללאקדימון, על-ידי אחד משומרי הגבולות², שהתנקש לו בשוק המלא³, והוא נפל ומת לאלתר, עד שלא התרחק בהרבה מלשכת המועצה. המכה נמלטה, אך שותפו למעשה זה, איש ארגוס, נתפס ועונה על-ידי ארבע-המאות. הוא לא גילה את שם השולח ולא שום דבר אחר, מלבד זאת, שידוע לו שאנשים רבים מתכנסים בבית מפקד משמר-הגבול וגם בבתי אחרים. מעתה ניגשו תיראמניס ואריסטוקראטיס ואחרים מארבע-המאות ומחוצה להם, שהיו אתם בדעה אחת, לפעולותיהם ביתר אומץ-לב, מאחר שלא נעשה שום דבר מיוחד כנגדם⁴ לרגל המעשה הזה. ולא עוד אלא שבאותו זמן עצמו כבר פרשו אניות הפילופונסים מלאס, שטו סחור-סחור⁵, עגנו באפידאברוס ופשטו על איגינה. ותיראמניס אמר, שאין זה מסתבר שהאניות היו שטות ובאות למפרץ עד איגינה וחוזרות ועוגנות באפידאברוס, אילו היתה אבבויאה מחוץ-חפצן, אלא אם כן באו לשם אותה מטרה, שעליה קטרג הוא עצמו תמיד. ולפיכך אי-אפשר היה לישוב בשלווה עוד. לסוף, לאחר שהושמעו נאומי-מרד רבים והוטלו עוד חשדות, ניגשו כבר לפעולה במעשים. ההופליטים בפיריאבס, שהיו עסוקים בבניין החומה באטיאניאה (ובתוכם היה גם אריסטוקראטיס, אחד הטאפסיארכים, שפקד על שבטו), תפסו את אלפסיקליס, אחד המצביאים מטעם האוליגארכיה, שהיה קשור בקשרים הדוקים עם האגודות הפוליטיות⁶, הכניסוהו לתוך בית וחבשוהו שם. בין האחרים, שעזרו על ידיהם במעשה זה, היה גם הרמון, אחד ממשמר-הגבול ומפקד הפלוגה, שחנתה במוניכיה. גדולה מזו, המעשה היה לרצונם של המון ההופליטים. משנודע הדבר לארבע-המאות שישבו אז בלשכת המועצה, ביקשו מיד כל אלה שדעתם לא היתה נוחה מדברים אלו, לאחוז בנשק וללכת לעמדות המשמר, והחלו מאיי-מים על תיראמניס ועל סיעתו. אך הוא התנצל ואמר, שמוכן הוא ללכת לאלתר ולסייע בשחרורו של אלפסיקליס. והוא לקח אתו את אחד המצביאים, שהיה בדעה אחת עמו, והלך אל פיריאבס; גם אריסטארכוס וצעירי-פרשים אחדים הלכו אחריו. מיד עמדה

4. אף להיות תלויים בספארטה (בלי עצמאות).

[צב] 1. שעמדו לבוא בדרך הים. 2. ראה א, לב. 3. 'בשוק המלא' — ציון המקום והזמן (צהריים) כאחד (השחה את הביטוי: 'עד שתכלה רגל מן השוק' — שבת כא, ב). 4. כפי שחששו תיראמניס וחבריו. 5. מסביב לכף מאליה. 6. ראה פרק נד.

המולה גדולה ומטילה-אימים : אותם שבעיר סבורים היו, שפיריאיבס נלכדה והחבוש הוצא להורג, ואותם שבפיריאיבס סברו שאנשי העיר ממשמשים ובאים עליהם. הק-שישים עיפבו בקושי את אנשי העיר, שהתרוצצו לכאן ולכאן ועטו אל הנשק. וגם תוקידידים, הפרופסנוס⁷ של העיר בפארסאלוס⁸, שעשה אז באתונה, הטיל עצמו במסירות-נפש בדרכו של כל אחד ואחד וקרא להם בקול גדול שלא להחריב את המולדת, בשעה שהאויבים אורבים להם בקרבת מקום. לסוף נרגע העם ומשכו ידיהם זה מזה. ותיראמניס, שהיה גם מצביא, בא לפיריאיבס וצווח ורגז למראית-עין על ההופליטים. אך אריסטארכוס וצרי-ההמון כעסו באמת עליהם. אך רוב ההופ-ליטים המשיכו במלאכה⁹ ולא חזרו בהם. והם שאלו אותו, אם נראה לו שחומה זו נבנית לשם מטרה טובה, או שמא מוטב לה שתיהרס. והוא השיבם, שאם טוב בעי-ניהם לסותרה, טוב הדבר גם בעיניו. אז עלו מיד ההופליטים ורבים מאנשי פיריאיבס על החומה והחלו לנתצה. והם קראו להמון ואמרו, שכל הרוצה שחמשת-האלפים ימשלו תחת ארבע-המאות, צריך ליתן ידו עמהם. שכן לאחר הכל¹⁰ הסתירו עדיין את כוונתם בכינוי 'חמשת-האלפים' כדי שלא לומר בפירוש : 'כל הרוצה, שהעם ימשול'. שכן פחדו, שמא קיימים הם¹¹ באמת, וכל האומר דבר לחברו עלול להיכשל בבלי דעת¹². ומשום כך¹³ באמת לא רצו ארבע המאות, שחמשת-האלפים יהיו קיימים או שיהא גלוי וידוע, שאין הם קיימים כלל, כיוון שסבורים היו, ששיתופם של אנשים מרובים כל-כך בשלטון אינו אלא דימוקראטיה ממש, ומצד שני תטיל אי-הוודאות שבדבר פחד איש על רעהו.

צג למחרת היום נתכנסו ארבע-המאות בלשכת המועצה, אף-על-פי שהיו נרעשים ונד-המים. בינתיים התירו ההופליטים שבפיריאיבס את אלכסיקליס החבוש¹ מכלאו, ניתצו את החומה והלכו אל התיאטרון של דיאוניםוס שבמוניכיה. כאן הניחו גשקם, ערכו אסיפה והחליטו לעלות מיד על העיר. וכפי שהחליטו, כך עשו, והניחו שוב גשקם באנאקיון². כאן באו אצלם אנשים, שנשלחו על-ידי ארבע-המאות. הללו שוחחו עמהם ביחידות, איש עם איש, וניסו לשדל כל אחד ואחד מהם, שראוהו כמתון ונבון, שהוא עצמו יושב בשלווה ואף יעצור גם את האחרים. והם אמרו להם, שיפרסמו³ את שמות חמשת-האלפים, ומהם ימונו חליפות ארבע-המאות בכל דרך שתיראה לטובה בעיניהם⁴. ובינתיים הפצירו בהם, שלא להחריב בשום פנים ואופן את העיר

7. ה'קונסול'. 8. עיר בתיסאליה. 9. ניתון החומה. 10. אף-על-פי שרצו בדימוקראטיה.

11. חמשת-האלפים (שמא נתמנו בסתר). 12. שמא הוא מדבר על שלטון דימוקראטי בפני אדם השייך לחמשת-האלפים. 13. מפני שמצודי הדימוקראטיה הגו פחד זה.

[צג] 1. ראה פרק צב. 2. המקדש הישן של הדיאוסקורים (קאסטור ופולידבקים, בני זבס). 'אנאקס' הוא השם הקדוש של הדיאוסקורים. 3. ארבע-המאות, שבשםם הם מדברים. 4. בעיני חמשת-האלפים.

ולא לדחוף אותה לזרועות האויב. לאחר שיחות ארוכות מפי מרובים לאוזני מרובים נעשה המון ההופליטים נוח יותר מבתחילה, וחרדתם היתה נתונה מעכשיו לשלום המדינה כולה. וכך הגיעו לידי הסכם לכנס אסיפה ביום מיועד בתיאטרון של דיאון-ניסוס ולדון על איחוד הלבבות.

צד כשהגיע יום האסיפה והאנשים החלו להתכנס בתיאטרון של דיאוןניסוס, נודע שהיגיי-סאנדרידאס עזב את מיגארה והוא שט עם ארבעים-ושתיים אניותיו לאורך חופה של סאלאמיס¹. וכל אחד מההופליטים האמין, שזהו מה שהגידו תיראמניס וסיעתו מראש¹, ושהאניות שטות לחומה; וברור היה עכשיו בעיניהם, שהריסתה היה בה מן המועיל. ואמנם ייתכן, שהיגיסאנדרידאס התשוטט באפידאברוס וסביבותיה על-פי הסכם מוכן מראש, אך אין זה מן הנמנע, שהוא נשתהה שם גם בשל המחלוקת שנפלה בין האתונאים, מתוך תקווה שיגיע לכאן בשעה הנכונה. מכל מקום, כשנודע הדבר לאתונאים, אצו כולם כאיש אחד בריצה לפיריאבס מתוך הפרה, שקפצה עליהם סכנה חמורה יותר מהמלחמה שביניהם לבין עצמם, לא סכנה רחוקה, אלא בנמל ממש. מקצתם עלו על האניות שכבר היו שם, ומקצתם גררו אניות אחרות אל המים, ויש מהם שעלו על החומות והתכוונו להגן על מבוא הנמל.

צה אך אניות הפילופונסים הקיפו את סוניון¹, כשהן שטות לאורך החוף, ועגנו בין תוריקוס ופראסיאי², ולאחר-מכן הגיעו לאורופוס³. והאתונאים שלחו את תימוכאריס המצביא וקצת אניות לארטריה⁴. הדבר נעשה בחיפזון, ומתוך דוחק השעה נאלצו להשתמש בצוותות לא-מאומנים כראוי, מפני שהעיר היתה שרויה במחלוקת ועז היה רצונם לחוש במהירות להצלת מקום חיוני זה בשבילם, שהואיל ואטיקה היתה נעולה בפניהם⁵, היתה להם אבבויאה כנגד הפול. כשהגיעו האניות הללו לארטריה ונצטרפו לאותן שכבר היו⁶ באבבויאה, מנו שלושים ושש אניות. והם נאלצו להילחם מיד כי היגיסאנדרידאס הפליג לאחר פת שחרית עם אניותיו מאורופוס, המרוחק מהעיר ארטריאה כשישים סטאדיות בדרך הים. ומשהחל לשוט, החלו גם האתונאים לצוות את אניותיהם, וכמדומים היו שהחיילים אינם רחוקים מהאניות. אך הללו היו טרודים בהכנת צידה לפת-שחרית, לא מהשוק אלא מהבתים הקיצוניים של העיר. כי הארטרים לא מכרו להם בכוונה תחילה שום דבר בשוק, כדי שהאתונאים יתמהמו בציוות האניות, וכך יקדימם האויב בהתקפתו ויאלצם לצאת לים כמות שהם. וגם סימן הונף בארטריאה להודיע לפילופונסים שבאורופוס מתי יש להם להפליג. וכך פרשו האתונאים לים, כשהם אינם מוכנים במידה מספקת, ואסרו מלחמה על-יד נמל

[צד] 1. ראה פרקים צא, צב.

[צה] 1. בחוף הדרומי של אטיקה. 2. בחוף המזרחי של אטיקה. 3. ראה ראש פרק ס. 4. של אבבויאה (מול אורופוס). 5. בשל כיבוש דקליאה על-ידי האויב (ראה ז, כז כח). 6. ראה פרקים

ארטריאָה. זמן מועט החזיקו בכל זאת מעמד, אך אחר־כך פנו עורף ונרדפו עד החוף. ואלה מהם שברחו אל עיר הארטרים, כאל עיר הרוחשת להם ידידות, היה סופם רע ומר, שכן נרצחו על־ידי תושביה. אך אלה מהם, שנמלטו אל המבצר שבתחום ארטריאָה, שהאתונאים עצמם החזיקו בו, נשארו בחיים. גם האניות, שהגיעו לכאל־קיס⁷, ניצלו. והפילופונסים לכדו עשרים ושתיים אניות של האתונאים, הרגו מקצת אנשיהן ותפסו חיים מקצתם, והקימו מצבת־ניצחון. לא היו ימים מועטים והם המרידו את אַבְּוִיָאָה כולה (חוץ מאוריָאוס⁸, שהאתונאים עצמם החזיקו בה) והתקינו את כל שאר ענייני האי.

צו כשהגיעה לאתונה הידיעה על מה שאירע באַבְּוִיָאָה, קמה שם בהלה, שלא היתה כמותה לפנייה. כי שום דבר לא הפחיד אותם עד עתה כל־כך, אף לא השואה בסיקליה, אף־על־פי שנראתה בשעתה גדולה מאוד. צא וראה, צבאם בסאמוס בגד בהם; אניות אחרות לא היו להם ואף לא אנשים לרדת בהן; הם עצמם היו שרויים במחלוקת ולא ניתן לדעת מתי יבואו לידי תגרה בינם לבין עצמם; ואם בשעה זו התרגשה עליהם פורענות כמות זו, שבה אבדו להם אניותיהם, וקשה מזו — אַבְּוִיָאָה, שהועילה להם יותר מאטיקה¹, — מה יעשו ולא תיפול רוחם עליהם לפי טבע הדברים עצמם? בייחוד הבעיתם החשש, שמא יעזו האויבים המנצחים לשוט ישר על פיריָאָבס, שהיתה ריקה מאניות. וכמעט שהאמינו, שהאויבים כבר ממשמשים ובאים לכאן. ובאמת, אילו היו הלאקדימונים נועזים יותר, יכולים היו לעשות זאת בנקל. שאם היו עוגנים בסמוך לעיר², היו מגדילים את פירוד־הדעות שבתוכה; ואם היו שמים מצור עליה, היו מאלצים את הצי שבאיִוְנִיָה לחוש להצלת בני־ביתם והעיר כולה על אף התנגדותם לאוליגארכיה. ומתוך כך היו הלאקדימונים נעשים אדונים להליס־פִּוֶּנטוֹס ולאיִוְנִיָה ולאיים שבין איִוְנִיָה ואַבְּוִיָאָה — בקיצור, לכל ארצות השלטון של האתונאים. אך לא במקרה זה בלבד היו הלאקדימונים נוחים לאתונאים מכל האויבים שנלחמו בהם, אלא גם במקרים רבים אחרים. שני עמים אלו היו שונים מאוד באו־פיים: הללו פזיזים והללו איטיים, הללו נועזים והללו הססנים. ותכונות אלו של הלאקדימונים היו לתועלת רבה למעצמה ימית כאתונה³. והסיראקוסים הוכיחו זאת⁴, שמאחר שהיו דומים במאוד לאתונאים באופיים, עשו אתם מלחמה בהצלחה יתירה.

צו לשמע ידיעות אלו על מפלתם ציוותו האתונאים בכל זאת עשרים אניות וכינסו מיד אסיפה (הראשונה מרבֹּת) במקום הנקרא פְּנִיפֶס⁵, שבו היו רגילים להתכנס גם לפנים. באסיפה זו העבירו את ארבע־המאות והצביעו למסור את הנהלת עסקי המ־

עו, פו. 7. באַבְּוִיָאָה (מצפון לארטריה). 8. בקצה הצפוני של אַבְּוִיָאָה.

[צו] 1. אתונה היתה תלויה בסיפוק מזונותיה באַבְּוִיָאָה. 2. אתונה. 3. הצלחתה של מעצמה ימית תלויה בניצול מהיר של תנאים נוחים. 4. ראה ז, נה.

[צו] 1. ממערב לאַריאופאג והאקרוֹפּוֹליס.

דינה לידי חמשת־האלפים (ועמהם נמנו כל אלה שיכלו לספק לעצמם תחמושת של הופליט) ושלא ישא איש שכר בעד שום משרה, ואם לאו, ארור יהא באסיפות האחרות, שנתכנסו בפניפס, הצביעו על מינוי מחוקקים² ועל שאר הדברים הכרוכים בצורת המשטר. ובראשונה נראה היה, שהאתונאים יש להם מעכשיו משטר פוליטי טוב יותר מכל משטר, שהיה להם בזמן מן הזמנים, בימי לפחות. שכן היתה כאן מזיגה נכונה של המרובים והמועטים. וזהו שגרם, שהעיר תחלים ממצבה החמור. הם אף הצביעו להחזיר את אלקיביאדים וגם אחרים עמו. והם שלחו צירים אליו ואל הצבא בסאמוס ועוררום לתפוס את העניינים בידיהם.

צח משהחלה הפיכה זו, יצאו מיד את העיר בסתר פיסאנדרוס ואלכסיקליס¹ וכל תומכיה הנלהבים של האוליגארכיה והלכו להם אל דקליאה. רק אריסטארכוס², שהיה גם מצביא, לקח עמו בחיפזון כמה קשתים³ מהבארבאריים ביותר⁴ והלך לו, הוא לבדו מבין כולם, אל אוינואי⁵, מבצר של האתונאים על גבול בויאוטיה. על מבצר זה צרו אז על דעת עצמם⁶ הקורינתים בעזרת הבויאוטים, בשל הפורענות שהגיעה אליהם מידי חיל המצב של אוינואי, שבה ניספו כמה מאנשיהם, כשחזרו מדקליאה. לאחר משא־ומתן עם הצירים רימה אריסטארכוס את חיל המצב שבאוינואי ואמר להם, שאותם שבעיר הגיעו לידי הסכם כללי עם הלאקדימונים וכי יש להם למסור את המקום לבויאוטים, שעל מנת כן נעשה ההסכם. הללו נתנו בו אמון, שעל כן מצביא היה, ואף לא ידעו מאומה מכל הנעשה בשל המצור שהיו נתונים בו, והם יצאו את המבצר בברית. בדרך זו פונתה אוינואי ונתפסה על־ידי הבויאוטים, וכך באו לידי סיומן האוליגארכיה והמחלוקת באתונה.

צט באותו זמן עצמו של קיץ זה נפל דבר גם אצל הפילופונסים שבמיליטוס. ומעשה שהיה כך היה. אף אחד מאלה שהופקדו על־ידי טיסאפרניס¹, שעה שהלך לאספנדוס, לא סיפק להם מחייתם. אניות הפיניקים ואף טיסאפרניס עצמו בוששו לבוא. ופי־ליפוס, שנשלח עמו², וגם איש אחר ושמו היפוקראטיס (איש ספארטה, שעשה בפאסילים³), הריצו איגרות למינדארוס⁴, שר־הצי, שלעולם לא יגיעו אצלם האניות ושטיסאפרניס קיפח אותם בכול. במשך כל הזמן הזה הזמינם פארנאבאזוס אצלו. הוא השתוקק להביא את אניות הפילופונסים אליו, מתוך שרצה, כטיסאפרניס עצמו, להמריד את יתר הערים שבארץ שלטונו על האתונאים⁵; והוא קיווה להשיג יתרון־

2. תפקידם היה לבדוק את החוקים הקיימים ולהציע חדשים.

[צח] 1. ראה פרק צב. 2. ראה פרק צ. 3. מדובר כאן בחילה־משמר של העיר, שהיו עבדים, סקיתים ברובם. 4. שסיגלו לעצמם אך במעט את התרבות היוונית. 5. ראה ב, יח. 6. בלי סקודה מאגיס.

[צט] 1. ראה פרק פז (שם נזכר רק אחד, תאמוס). 2. ראה שם. 3. בליקיה (בדרום אסיה־הקטנה). 4. ראה פרק פה. 5. ראה פרק ו.

ספר שמיני

מה על-ידי כך. וכך פרש מינדארוס ממיליטוס לפי פקודת-פתע, כדי שלא יודע הדבר לאתונאים שבסאמוס, ובסדר נאה, ושט להליספונטוס בשבעים-ושלוש אניות (וכבר קודם-לכן פרשו לשם באותו קיץ עצמו שש-עשרה אניות, שפשטו על מקצתה של כרסוניסוס). אך סערה עמדה עליו, והוא נאלץ לעגון באיקארוס⁶. כאן נשאר בשל מזג-אוויר רע חמישה או שישה ימים, ואחר-כך הפליג והגיע לכיאוס.

ק כשנודע לתראסילוס¹, שמינדארוס פרש לים ממיליטוס, פרש גם הוא מיד מסאמוס בחמישים וחמש אניות. והוא נחפו בדרכו, שמא יקדמנו האויב וישוט ויכנס להליספונטוס לפניו. אך מששמע, שמינדארוס נמצא בכיאוס, סבר שהוא ישתהה שם, ולפיכך העמיד צופים בלסבוס וביבשה שממולה, כדי שלא יתעלמו ממנו אניות האויב, אם תפנינה לכאן או לכאן. והוא עצמו שט לאורך החוף למיתימנה וציווה להכין קמח-שעורים ושאר צורכי-מזון, מתוך מחשבה תחילה, שאם יתעכב כאן זמן רב, ישתמש בלסבוס כבסיס להתקפותיו על כיאוס; ובה בשעה ביקש לשוט על ארסוס של לסבוס, שמרדה באתונה, וללוכדה, אם יעצור כוח. ומעשה שהיה כך היה, תקיפים אחדים, שהוגלו ממיתימנה, העבירו לאי מקימי² כחמישים הופליטים, שהוכנסו בסוד חבורתם, ושכרו עוד חיילים אחרים מהיבשה, כולם כשלוש מאות במספר, ומינו כמפקד עליהם את אנאכסארכוס, איש תיבאי, בשל קירבת המוצא שבין תיבאי ללסבוס³. בתחילה התקיפו את מיתימנה, ומשנכשלו בנסיונם זה, מאחר שחיל המצב האתונאי שבמיטיליני הגיע למקום בשעה הנכונה, ואף נהדפו בקרב שהתחולל מחוץ לחומת העיר, עשו את דרכם מעל להרים⁴ לארסוס והמרידוה. תראסילוס שט אפוא עכשיו לארסוס עם כל אניותיו על-מנת להתקיפה. גם תראסיבולוס⁵ בא לכאן מסאמוס עם חמש אניות, משנודע לו שהגולים עברו לאי, ואף הקדים את תראסילוס; אך הואיל ואיחר את המועד⁶, עגן על-יד ארסוס עם בואו. ועליהן נוספו עוד שתי אניות, שהיו בדרכן הביתה מהליספונטוס⁷, וחמש אניות של המיתימנים, וכך הגיע מניין כל אניותיהם לשישים וחמש. והם התכוננו ללכוד בכוח את ארסוס על-ידי הצוותות של אניות אלו בעזרת מכוונות או בכל דרך אחרת שיוכלו.

קא בינתיים נשתהו מינדארוס ואניות הפילופונסים יומיים בלבד בכיאוס, ולאחר שהצטיידו וקיבלו מהכיאים שלושה טסראקוסטים¹ כיאיים לנפש, הפליגו ביום השלישי בחיפזון מכיאוס, וכדי שלא ייתקלו באניות האתונאים שבארסוס, לא פרשו לים הפתוח, אלא שטו לעבר היבשה, כשלסבוס לשמאלם². בראשונה נכנסו לנמל קאר-

6. אי ממזרח לסאמוס.

[ק] 1. ראה פרק עו. 2. בחוף אסיה-הקטנה מדרום ללסבוס. 3. גם התיבאים וגם הלסבים היו אייאלים (ראה פרק ה; ג, ב; א, ו). 4. שבין מיתימנה לארסוס. 5. ראה פרקים עו, פא. 6. הוא הגיע לאחר שארסוס כבר התמרדה. 7. ראה פרק פ.

[קא] 1. מין מטבע (אחד מארבעים של מטבע מקומי אחר, אולי של סטאטיר של זהב). 2. כלומר, לא

טריה³ שבתחום פוקיאה⁴, ולאחר שסעדו פת-שחרית, שטו משם לאורך חוף קימי וסעדו פת-צהריים בארגינוסאי⁵, ביבשה⁶ שמול מיטיליני. ומכאן פרשו בעוד לילה לאורך החוף, עד שהגיעו להארמאטוס, ליבשה שמול מיתימנה. כאן סעדו בחיפזון פת-שחרית ושטו לאורך החוף על פני לקטון⁶, לאריסה⁶ והאמאפסיטוס⁶ ושאר המקומות שבחבל ארץ זה והגיעו לפני חצות הלילה לרויטיאון, היושבת כבר על ההליספונטוס. ויש מהאניות שעגנו בסיגיאון⁷ ובשאר המקומות שבסביבה זו.

קב ומשיאי המשואות אותתו על כך לאתונאים, שהיו בסיסטוס¹ עם עשרים אניות חסר שתיים, ואף הם עצמם הרגישו בלהבות המרובות, שנראו פתאום בחופים שבידי האויב, והכירו שהפילופונסים שטים ובאים. והם פרשו בחיפזון, כמות שהם, באותו לילה עצמו אל אליאוס², כשהם שטים בלאט סמוך לחוף כרסוניסוס¹, שכן רצו לצאת למרחבי-הים, רחוק מאניות האויבים. והם התחמקו משש-עשרה האניות שבאפידוס³, אף-על-פי שהללו הוזהרו מראש על-ידי סירה של בעלי-בריתם⁴ לתת דעתם על אניות האתונאים, אם ינסו לצאת מן המצרים. אך האניות שבפיקודו של מינדארוס הבחינו בהן עם עלות השחר והחלו לרדוף מיד אחריהן. רוב אניותיהם נמלטו לאימברוס⁵ וללימנוס⁶, אך ארבע מהן, אותן ששטו אחרונות, נתפסו על-יד אליאוס. אחת מהן, שעלתה על החוף סמוך למקדש פרוטסילאוס⁷, נתפסה על אנשיה, ושתיים אחרות בלי אנשיהן. ואת האחת שרפו, כשהיא ריקה, על-יד אימברוס. אחר הדבר הזה שם מינדארוס מצור על אליאוס בכל אניותיו, שמונים שש במספר, ובכללן האניות, שהיו באפידוס¹ ונצטרפו עכשיו אליו. אך מאחר שהעיר לא נכנעה לו, חזר והפליג לאפידוס. והאתונאים², שבטחו יותר מדי בצופיהם³ ולא העלו כלל על דעתם, שהאויב עלול לשוט ולעבור על-ידם בלא שישגיחו בו, המשיכו לנפץ את חומות ארסוס בשלווה. אך משהכירו בדבר, עזבו מיד בחיפזון את ארסוס וחשו להגנת הליספונטוס. הם נתקלו בדרכם בשתיים מאניות הפילופונסים, שהעזו בשע-תן⁴ לצאת אל לב הים ברדיפתן, ולכדון. ביום שלאחריו הגיעו אל אליאוס והטילו עוגן. לכאן הביאו גם את האניות, שנמלטו לאימברוס⁴, והתכוונו במשך חמישה ימים לקרב.

ממערב ללסבוס (בדרך הישרה להליספונטוס), אלא ממזרח לה. 3. מקומה המדויק אינו ידוע (אולי אי). 4. בחוף אסיה-הקטנה (מדרום לקימי). 5. עיר בחוף אסיה-הקטנה מול איי ארגינוסאי שמדרום ללסבוס. ויש מוחקים את המלה 'ביבשה' ומפרשים, שהכחנה לאיי ארגינוסאי עצמם. 6. מצפון ללסבוס. 7. ממערב לרויטיאון.

[קב] 1. בחוף המזרחי של חצי-האי כרסוניסוס (גאליפולי). 2. בדרום גאליפולי. 3. ראה פרקים צט, סב. 4. של מינדארוס. 5. אי ממערב לגאליפולי. 6. אי מדרום לאימברוס. 7. אחד מגיי-בורייחון, שנלחמו על טרויה (ראה הירודוט ט, קטז ; איליאס ב, 698).

[קג] 1. ראה פרק צט. 2. אלה שצרו על ארסוס (ראה פרק ק). 3. ראה פרק ק. 4. ראה פרק קב.

קד אחר הדבר הזה אסרו מלחמה בים בדרך זו: האתונאים שטו בסמוך לחוף סיסטוס, כשהם ערוכים בטור אחד. משהרגישו בהם הפילופונסים, יצאו אף הם לקראתם מאפידוס. משנתברר להם, שהקרב ממשמש ובא, ריווחו שני הצדדים את שורותיהם. האתונאים התפשטו בשבעים-ושש אניותיהם לאורך כֶּרְסוֹנִיסוֹס, מאִידֶאקוֹס¹ ועד אַרִיאָנַאי², והפילופונסים התפשטו בשמונים-ושש אניותיהם מאפידוס ועד דאר-דאנוס³. את האגף הימני של הפילופונסים החזיקו הסיראקוסים, ואת השמאלי — מינ-דארוס עצמו, ועמו המהירות שבאניות. אצל האתונאים החזיק תראסילוס באגף השמאלי ותראסיבולוס בימני. שאר המפקדים הוצבו באשר הוצבו. והפילופונסים נזדרזו להסתער עליהם ראשונה, על מנת לסגור עליהם, אם יוכלו, את המוצא לים, מאחר שעדפו על האגף הימני של האתונאים באגף השמאלי עצמו שלהם, ולדחוף אותם במרכז אל החוף, שלא היה רחוק מהם. האתונאים עמדו על כוונתם והחלו לרווח את אגפם לכיוון המקום, שבו ביקשו אויביהם לחסום בפניהם את הדרך, והתמרון עלה בידם. באותה שעה הקיף האגף השמאלי שלהם את הכף הקרוי קִינוֹ-סִימָה, ובשל כך נחלש קו-האניות שלהם במרכז ונתפרד, ככל שמספר אניותיהם היה קטן יותר, והבליטה החדה שבחוף קינוסימה מנעה לראות בצד האחד את הנעשה בצד האחר.

קה כשהתנפלו אפוא הפילופונסים על המרכז, הדפו את אניות האתונאים אל החוף, והם עצמם ירדו על היבשה, וידם היתה על העליונה בהרבה בפעולה זו. האתונאים לא יכלו לעזור למרכז, לא תראסיבולוס ואנשיו מימין בשל המון האניות, שלחצו עליהם, ואף לא תראסילוס ואנשיו משמאל, כי כף קינוסימה הסתיר מעיניהם את המת-רחש במרכז; ולא עוד אלא שהסיראקוסים והאחרים¹, שהיו ערוכים כנגדם ולא נפלו מהם במנינם, מנעום מזאת. אלא שהפילופונסים רדפו אחריהם בלא חשש מתוך הרגשת ניצחון, הללו אחרי זגיה זו והללו אחרי אניה זו, וחלק מהם בא לידי אי-סדרים. תראסיבולוס ואנשיו הרגישו בזאת, והם פסקו מלרווח את אגפם² ופנו מיד לאניות הערוכות-כנגדם והדפון והבריחון. אחר-כך התקיפו את האניות המנצחות והמפוזרות של הפילופונסים, הפון והביאו את רובן לידי בריחה מבוהלת ללא קרב. וקרה המקרה, שגם הסיראקוסים החלו אז נסוגים מפני תראסילוס ואנשיו, והם הגבירו את מנוסתם משראו שגם האחרים נסים.

קו והפילופונסים הונסו. בתחילה נמלטו רובם אל נהר פִידִיוֹס¹, ולאחר-מכן לאפידוס. האתונאים תפסו אניות מעטות בלבד (שכן צר הוא ההליספונטוס, והוא המציא לאוי-

[קד] 1. בדרום גאליפולי. 2. בגאליפולי (מצפון לאידאקוס). 3. מדרום לאפידוס.

[קה] 1. אחרים אלו לא נזכרו בפרק קד. 2. ראה פרק קד.

[קו] 1. מקומו לא ידוע.

בים מקומות־מפלט (קרובים), אך הניצחון, שנחלו בקרב זה, בא בעתו. כי עד עכשיו פחדו מצי הפילופונסים בשל הכשלונות הקלים שנחלו² ובשל הפורענות, שהתרגשה עליהם בסיקליה; ואילו מעתה חדלו לגנות את עצמם ושוב לא ראו את אויביהם כספונים כלום בעסקי הים. עם כל זאת לכדו האתונאים מצי האויב שמונה אניות משל הכיאים, חמש משל הקורינתים, שתיים משל האמפראקים, שתיים משל הבוי־אוטים ואחת אחת משל הלבקאדים והלאקדימונים והסיראקוסים והפלינים. להם עצמם אבדו חמש־עשרה אניות. הם הקימו מצבת־ניצחון בכף קינוסימה³, שלו את שברי האניות, החזירו לאויב את חלדיו בברית ושלחו לאתונה טריאירה לבשר את הניצחון. משהגיעה האניה והאתונאים שמעו את הבשורה הטובה, שלא היתה צפויה, שבאה סמוך לאסון אבבויאה⁴ ותוך כדי המחלוקת שבינם לבין עצמם, שבה רוחם אליהם, והם החלו מאמינים שעוד יש ספיקה בידם להכריע את הכף לטובתם ולנצח, אם יעשו את שלהם בנפש חפצה.

קז ביום הרביעי לקרב־הים התקינו האתונאים שבסיסטוס¹ בחיפזון את אניותיהם ושטו לקיזיקוס², שמרדה בהם. משהבחינו בשמונה האניות מביזאנטיון³, שעגנו סמוך להארפאגיון⁴ ולפריאפוס⁵, שטו עליהן, הכריעו בקרב את חילות־היבשה שעזרו להן, ולכדו את האניות. כשהגיעו לקיזיקוס, שלא היתה מוקפת חומה, הכניסוה שוב לברית האתונאים וגבו מתושביה כסף⁶. בתוך כך פרשו גם הפילופונסים מאבידוס לאליאוס⁷ והחזירו לעצמם מאניותיהם השבויות את השלמות שבהן (את האחרות שרפו האליאוסים) ושלחו לאבבויאה את היפוקראטים⁸ ואת אפיקליס להביא את האניות, שהיו שם⁹.

קח באותו זמן עצמו בקירוב חזר אלקיביאדים מקאבנוס ופאסילים לסאמוס בשלוש־עשרה אניותיו¹ והודיע, שהוא מנע את אניות הפיניקים מלהתחבר לפילופונסים וכי הוא הטה את לב טיסאפרניס לרחוש יתר ידידות לאתונאים מאשר בראשונה. והוא ציוות עוד תשע אניות, מלבד אלו שהיו לו, וגבה ממון רב מההאליקארנאסים² ואף ביצר את האי קוס³. לאחר שעשה כל זאת, העמיד מושל בקוס. ומאחר שהסתיו כבר משמש לבוא, חזר ופרש לסאמוס.

כשנודע לטיסאפרניס, שאניות הפילופונסים פרשו ממיליטוס להליספונטוס, עקר מאספנדוס⁴ ואץ ללכת לאיוניה.

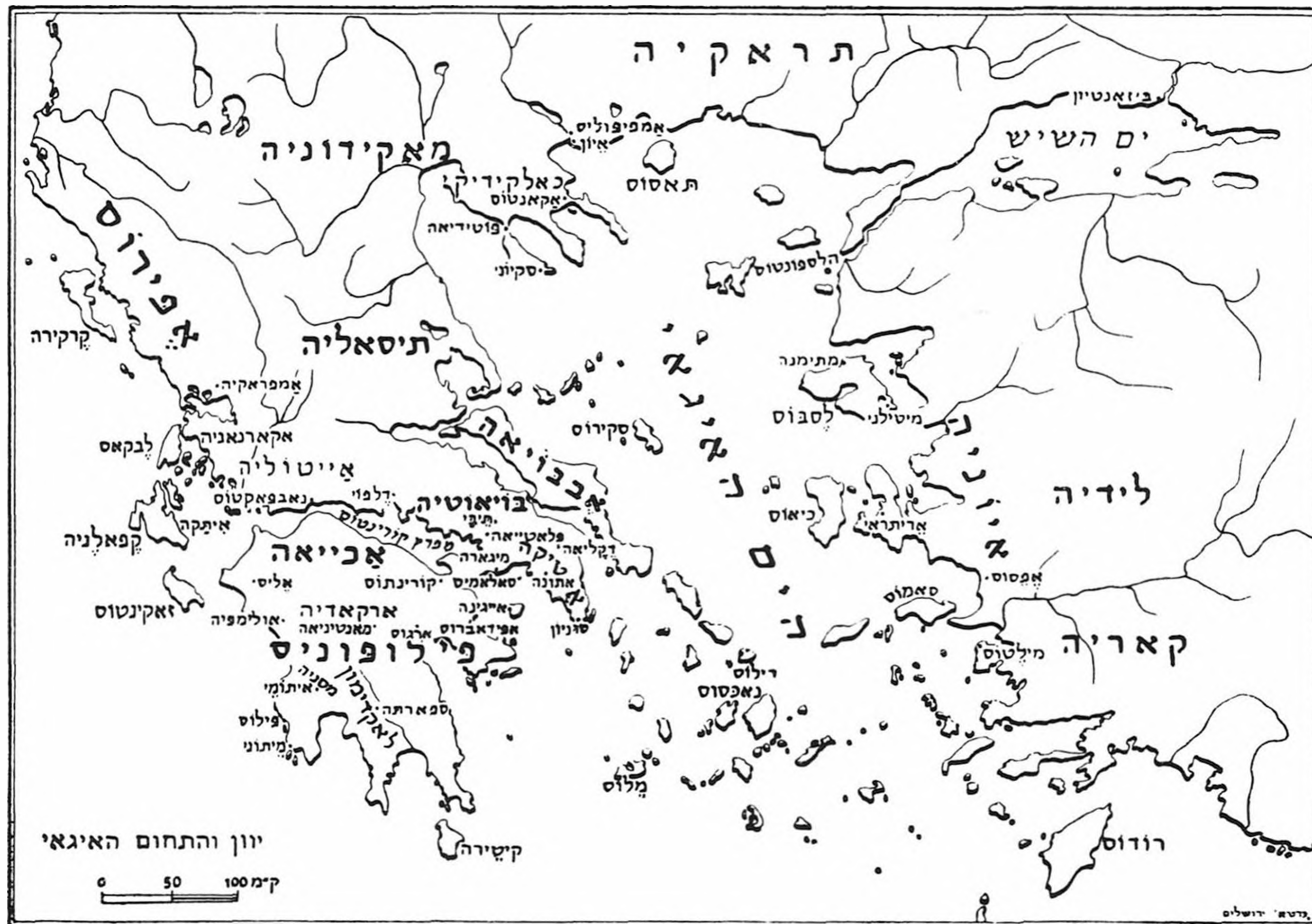
2. ראה פרקים צה, קב. 3. יד (מצבת) הכלב. 4. ראה פרק צה.
[קז] 1. לשם הפליגו אחר נצחונם בקרב (דבר זה לא נזכר בפרק קד). 2. לחוף הים השחור בצפון אסיה־הקטנה. 3. ראה פרק פ (האניות פילופונסיות היו). 4. ממערב לקיזיקוס. 5. ממערב להארפאגיון. 6. כסף המסים, שנשארו חייבים להם. 7. לשם הביאו האתונאים את האניות שלכדו (גם דבר זה לא נזכר בפירוש למעלה). 8. ראה פרק לה. 9. ראה פרקים צד, צה.
[קח] 1. ראה פרק פח. 2. ראה פרק מב. 3. ראה פרק מא. 4. ראה פרקים פז, צט.

בשעה שהפילופונסים שהו בהליספונטוס, השיגו האנטאנדריים⁵ הופליטים מאבי-דוס⁶, העבירום בדרך היבשה מעל להר אידה⁷ והכניסום לעירם, שכן נתקפחו על-ידי ארסאקים הפרסי, נציבו של טיסאפרניס. זה האיש ארסאקים בדה מלבו אויב כמוס עמו וביקש מאנשי החיל של הדילים, שהתיישבו באטראמיטיאון⁸ לאחר שהאתונאים עקרום מדילוס לשם טיהור האי, להיחלץ למענו לצבא. משהוציאו מעירם בתואנה של ידידות וברית-מלחמה, המתין עד שראם עסוקים בסעודה, ואז הקיפם בחייליו והרגם בכידונים, שהטילו בהם. וכיוון שהאנטאנדריים פחדו מפניו כשל המעשה הזה, שמא יעביר גם עליהם את הדין במשהו ביום מן הימים, ולא עוד אלא שהיה מטיל עליהם דברים שלא יכלו לשאתם, עמדו וגירשו את חיל-המצב שלו מהאקרופוליס שלהם.

קט טיסאפרניס הרגיש, שיד הפילופונסים באמצע הדבר הזה, כשם שידם היתה בגירוש חיל-ת-המצב שלו ממיליטוס¹ ומקנידוס². והוא הכיר, שנבאש בהם מאוד, ונתיירא שמא יוסיפו להזיק לו; ולא עוד אלא שקשה היה בעיניו, שפארנאבאזוס יקבל את הפילופונסים לשירותו ויזכה להצלחות גדולות יותר משלו במלחמה נגד האתונאים בפחות זמן ובהוצאות קטנות יותר — לפיכך גמר בדעתו ללכת אצלם אל ההליספונטוס, לגנותם על המעשים שנעשו באנטאנדרוס, ולהוציא עצמו באמתלאות נאות מן הלעז, שהלעיזו עליו בעניין אניות הפיניקים³ ובדברים אחרים. וכך הגיע תחילה לאפסוס והקריב קרבן לארטמיס...⁴

5. בדרום טרואס (מצפון ללסבוס). 6. ראה פרקים קו, קז. 7. בצפון אסיה הקטנה. 8. מדרום להר אידה (ראה ה, א).

[קט] 1. ראה פרק פד. 2. ראה פרק לה. 3. ראה פרקים צט, קח. 4. ראה מבוא.

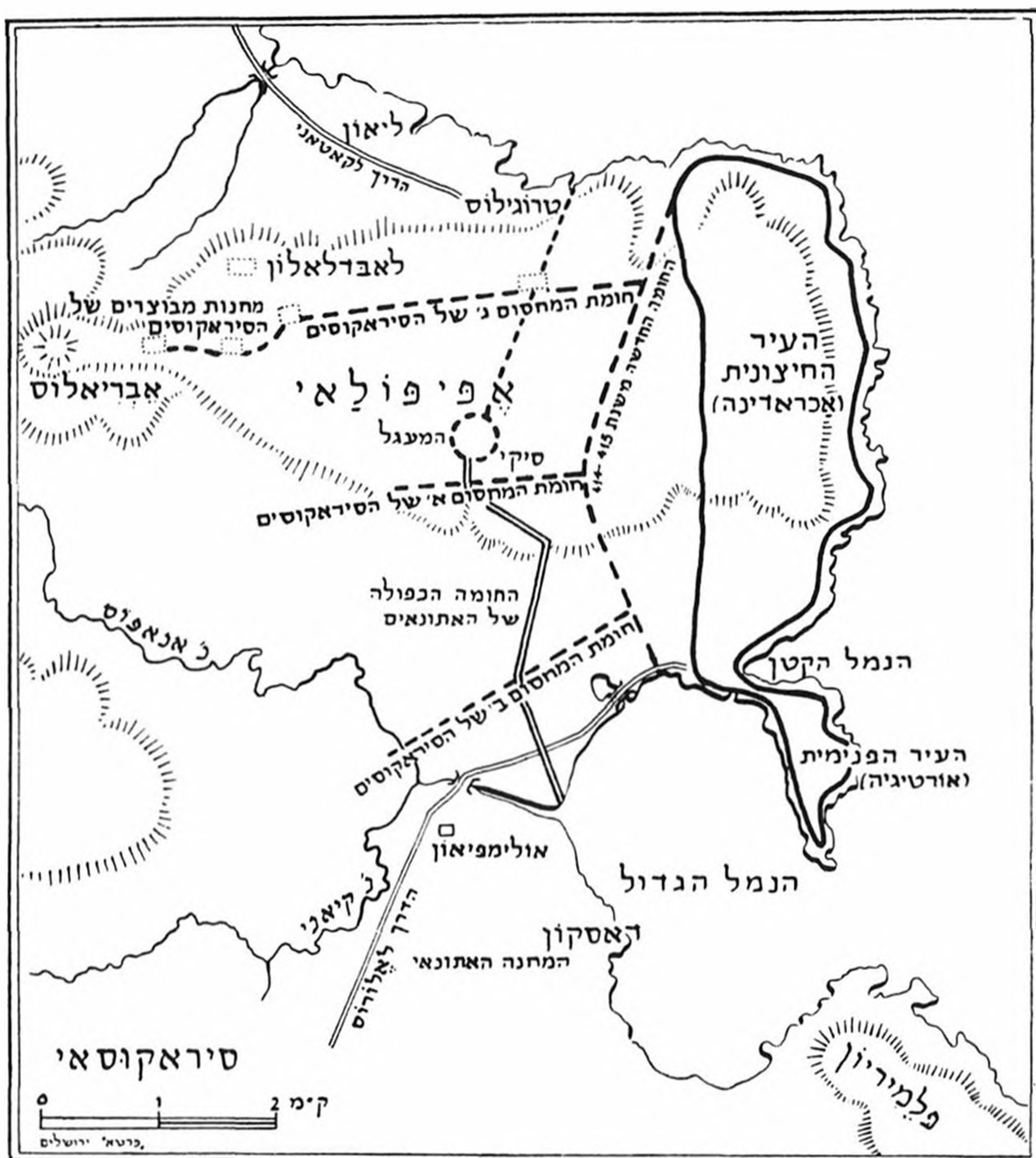
מפת יוון והתחום האיגאי

מפת
פילוס וספאקטריה

מפת האי סיקליה (סיציליה)

מפת סיראקוסאי וסביבתה

מפתח השמות והעניינים

נוסדה על־ידי טרויים 283	אֶבְיָאָה
נלחמים בסלינונטים 286	חשיבותה לאתונה 428 427 381 80
נקראים בארבארים 289	כניעתה לפריקלים 73 54
אֶדְמִיטוֹס 65	מורדת באתונה 428 54
אודיסבס 187	אֶבְדִּירָה 120 86
אודריסים 86 120—121	אֶפִּידוֹס 431 409
אינואי 82 429	אֶפִּימוֹס 318
אינופיטה 51 219	נואם 324—321
איניאדאי, איניאדים 53 112 123 127 175	אֶבְקִלִּים 333 223
211	אֶבְרִיאִילוֹס 336 330
אוליגארכיה, אוליגארכים	אֶבְרִימָאכּוֹס 75 73
בארגוס 276	אֶבְרוֹמדוֹן, נהר באסיה־הקטנה 48
באתונה 51 312 415—416 423	אֶבְרִימדוֹן, מצביא אתונאי 283 161 158
בבואוטיה 210	בסיקליה 359 355
בכיאוס 397 387	בפילוס 179 178
בליאונטיני 238	בקרקירה 197
במיגארה 209 205	ניגף ונהרג 360
במיטיליני 135	נקנס 204
במנדי 235	נשלח לסיקליה 341
בסאמוס 416—414 389	אֶבְתִּידימוֹס 369 341 247
בקרקירה 159—155 197—198	אֶגַאמֶמנוֹן 7 6
בתאסוס 410	אֶגַאתֶארכּוֹס 369 345
בתספיאי 329	אגודות־סתרים
על־פי נאום אתינאגוראס 303	באתונה 406
אולימפיאדות 6 59 127 291	עוסקות במעשי־רצח 411
אולימפיאיאון 314 317 318 337 353 355	אֶגִּיס 382 272 271 270 268 267 265 247
אולינתוס 29 30 31 110	ואלקיביאדים 401
אוסטראקיוס 64	פולש לאטיקה 347 343 179 177 163
אוראקולום, ראה אורים	אֶגֶסְטָה, אֶגֶסְטִים
אורופוס 84 219 347 408	הערימו על האתונאים 305
אורים 56 59 82 97 169 244 250 381	מבקשים את עזרת האתונאים 287
אורכומנוס, של ארקאדיה 268	מסייעים עם האתונאים ומקבלים מהם את
אורכומנוס, של בויאוטיה 53 162 210	היקארה 313

מפתח השמות והעניינים

אֵלִים, אֱלִיָּאִים	אֲרֻנְיָאִי, אֲרֻנְיָאִים
הריב עם הלאקדימונים 252	אֲטַלְאֲנִי 163 246
הברית עם האתונאים, הארגיאים והמאנטי־	אֲטִיאֲוִנְיָאָה 424
נאים 260—262	אֲטִיקָה
בתחרויות האולמיפיות 263—362	אֲדַמְתָּה 2
הסיוע לקור־נתיים 17	מוֹפְקֶרֶת לַמְשִׁיסָה 83—84
התקפת האתונאים 85	תוֹלְדוֹתֶיהָ בִּימֵי קְדוּמִים 2
מונעים את הלאקדימונים מליטול חלק	תוֹלְדוֹתֶיהָ מִימֵי קְרֹפֶס עַד תִּסְבָּס 80—
אֶלְפֶסְנְדְּרוֹס 65	81
אֶלְקִיבִיאִדִּים	אֲטֶרְבֶּס 7
אהבת מולדת 328	אִיאִוֹן 47 223 224 241 242
אורח־חיים 290	אִיאֲפִיגִיָּה 297 300 304
באי־וניה 387—388	איבריה, איברים 283
בורח לפילופונים 312	איגִינָה, איגִינִים
בורח מפני הלאקדימונים אל טיסאפרניס	הֲצִי 10
401	מוֹצָאִים לַהוֹרֵג 201
השפעתו על הארגיאים והמאנטינאים 297	מִסִּיתִים נֶגֶד הָאֲתוֹנָאִים 32
312	נִישׁוֹלָם 86
מוחזר על־ידי הצבא בסאמוס 418	נִלְחָמִים בַּאֲתוֹנָה 10 22 50
משדל את הלאקדימונים לערוך מסע אל	אִידָה 199 433
אי־וניה 386	אי־וניה, אי־וִנִים
מתנגד לשלום עם הלאקדימונים 258	אוֹיְבִים לְדוֹרִים 320 321
נאשם בחילול ההרמות 296 308	חֲגֵם בְּדִילוֹס 169—170
נואם 290—293, 326—328	יוֹשְׁבֵה עַל־יְדֵי הָאֲתוֹנָאִים 9
נידון למיתה 312	כְּפוּפָה לְשִׁלְטוֹן הָאֲתוֹנָאִים 46 319 322
נקרא לשוב מסיקליה 308	נִכְבַּשְׁת עַל־יְדֵי הַפְּרָסִים 11
פעולותיו בסאמוס 419—421	צִיָּה 10
שאפנותו 290	קִירְבָתָם לַאֲתוֹנָאִים 5
אֶלְקִידָאס 131 135 136 137 155 157 158	תִּלְבוּשָׁתָם 5
אֲמַבְאָטוֹן 136	הִים הָאִיאֲוִי 297 300 334
אֲמֹרְגִיס 383 393	אִיטְלִיָּה, אִיטְלִיוֹטִים 9 76 304 325 327 333
אֲמִיקְלָאי 246 248	341 345
אֲמִפִּיפּוֹלִיס	אִיטוֹלִיָּה, אִיטוֹלִים 165 190
אינה נמסרת לאתונאים בניגוד לשלום	אורח־חִיָּהֶם 5 165—166
ניקיאס 247 260	אִיטְנִי 176
ייסודה ומקומה 48	אִילִיוֹן, רֹאֵה טְרוּיָה
כיבושה על־ידי בראסידאס 223	אִילִירִים 15 231—233
אֲמַפְרָאקִיָּה, אֲמַפְרָאקִיאוֹטִים 15 16 24 77 104	אִימְבְּרוֹס, אִימְבְּרִים 126 190 240 362
111 155 170—176 334 338 346	אִינַארוֹס 49 52
אֲנַאפּוֹס, נֶהֱר בַּאקֶאֲרֶנְאִיָּה 112	אִיסְטוֹנִי 162 197
אֲנַאפּוֹס, נֶהֱר בְּסִיקְלִיָּה 314 330 355 374	אִיסְתִּמּוֹס, רֹאֵה מְצָרִים
אֲנַאקְטוֹרִיוֹן, אֲנַאקְטוֹרִים 24 111 175 251 349	אִיתוֹמִי 48—49 148
כיבושה על־ידי האתונאים 198	אֲכַאֲרֶנְאִי 83
כיבושה על־ידי הקור־נתיים 28	אֲכִיָּאָה, אֲכִיָּאִים 4 77 112 186
אֲנַטַּאנְדְּרוֹס 199 209	אֲכִילוֹאֹס 123—124
אֲנְדִּיוֹס 259 384 386	אֲכִילִיס 4
אֲנַטִּיפּוֹן 412 423	אֲלֶבְסִיס, אֲלֶבְסִינִיאוֹן 81 83 206

מפתח השמות והעניינים

אריסטבס	אניאה, אניאים 132 137 209
בפוטדיאה 29—31	אסטיוכוס 390 397—399 417 419—420
נהרג בידי האתונאים 104	אפולון
אריסטוגיטון 12 308—310	הדילי 10 169
אריסטוקליס 244 272	הטמניטי 318
אריסטידים 246	הימנון לאפולון הדילי 170
אריתראי, אריתריאים 383 387	המאלואי 126
ארכידאמוס	הפיתי 81
אכסנאי של פריקליס 79	מאמיקלאי 248
נואם 39—42 78	מדיליון 216
פולש לאטיקה 78—79 82—83 94 125	אפורים 42 62 255 384
פולש לפלאטיאה 106	אפידאברוס, אפידאברים
ארכילאוס 122	בעלי־בריתם של האתונאים 275
ארסאקיס 433	בעלי־בריתם של הקורינתים 16 50 54
ארקאדיה, ארקאדים 4	מלחמתם בארגיאים 264 273 275
שכירים 10 137 364	אפידאמנוס 14—17
אתונה, אתונאים	אפיטאדאס 180 191 194
אורח־חייהם ומגוריהם 80—82	אפיפולאי 330 333 337 355—356
בריתם עם הקרקירים 23—24	אפיסוס 65 137 433
בחירת אלקיביאדס כמצביא 419	חגים אפיסיים 169
בניית החומה של העיר 43—45	אקאנתוס 246
דיון בגורל מיטיליני 138—146	נאום בראסידאס אל תושביה 213—215
ההגמוניה שלהם 46—47	אקארנאניה, אקארנאנים 76 77 112 172 365
החרם על מיגארה 32—33 66	ואסופיוס בן פורמיון 127
המסע הגדול לסיקליה 297—298	ודימוסתניס 349 363
כוחם בראשית המלחמה 103	הברית עם האתונאים 105
כליון צבאם בסיקליה 376—379	ליסטים 5
כריתת ברית עם הלאקדימונים (שלום ניקיאס) 244—249	קלעים 112
כריתת ברית שלושים־שנה עם הלאק־דימונים 54	אקטיון 17
לבושם 5	אקראגאס, אקראגאנטינים 238 357 359
מחלוקות עם הלאקדימונים 12	ייסודה 285
מס רכוש בעירם 132	אקראגאס, נהר בסיקליה 285
משלוח עזרה לצבאם בסיקליה 341	אקרופוליס
מלחמתם בפרסים 11	של אתונה 79 81 82 85 246 248 ראה מצודה
עוקרים משדותיהם 80	של קרקירה 156
ציים 10	אראבייאוס 213 231—232
קולוניזאציה 9	ארגוס, ארגיאים 2 7 64 65 77 243 248 250
רודניהם וסילוקם 11	258—262 264—272 282 297 304 312
שבים מסיקליה 204—205	315 316 332 334 357
שולחים צי לסיקליה 162	ארגוס, באמפילוֹכיה 104 111
תשובתם לקורינתים המדברים בגנותם	ארגילוס 222 246
36—39	ארטאבאזוס 61 63
אתוס 225 238	ארטאכסרכסיס 49 65 198
אתינאגוראס 301—303	ארטמיסיון 148
	ארטריאה, ארטריאים 10 362 427 428
	אריסטאגוראס 222

מפתח השמות והעניינים

דימוסתנים	בִּיאֹטִיָּה, בִּיאֹטִים 8 9 84 109 129 147 153
השפעתו על האקארנאים 168 363	245 312 343 348 383
חילוקי־דעות בינו לבין ניקיאס 357—359	ישובה הקדום 9
לכד את הלאקדימונים בספאקטיריה 191	כיבושה על־ידי האתונאים 51
—194	מלחמתם לצד האתונאים 52
מוצא להורג 378	ממשלתם 256
מושיע את נאבפאקטוס 168	עצמאים 53
מנצח את האמפראקיוטים והפילופוניסים	פוריות אדמתה 4
171—172	פיזאנטיון 46 61 62 418
נוחת בסיקליה 354	בראסידאס
נוחת בפילוס 178—183	הצטיינותו בקרב 181—182
נכנע 377	התנגדותו לשלום 244
נלחם באייטולים וניגף 165—167	היהרגו 242
נלחם במיגארה 205—206	חש לעזרת מיתוני 85
דימוקראטיה 303 403 410 412	יועצו של אלקידאס 155 157 158
בימי פריקליס 103	מלחמתו במיגארה 207—209
בסיקליה ובסיראקוסאי 361	מעמדו ספארטה ואישיותו 212—213
כחירות 412—413	נאומו בפני האקאנתים 213—215
מכשיר במדיניות האתונאית 361	נסיעתו לתראקיה 211—213
דלפוי 56 57 59 62 64 69 149 244 245	ברית שלושים־השנה 54
דנאים 4	
דקליאה 327 328 342 347 354 429	גילה, גילואים 285 363
דריחש, הראשון 10 11	כינוס ב־ 201
דריחש, השני 383 388 397 408	גילון 284 329
	גיליפוס
האגנון 55 98 119 222 242 247	לוקח שבי את דימוסתנים וניקיאס 377
הארמודיוס 12 308—310	378
הומירוס 4 7 91 170	מתנגד להמתתם 378
היאקינתיה 248	נאומו 367—368
הילוטים 63 180 189 195 212 243.	נלחם בסיראקוסאי 328 329 335 336
תופסים את איתומי 48—49 148	337 338 355
הימרה, הימרים 335	
היסודוס 166	דורים 9 11 77 97 162 202 319
היפארכוס 12 308—310	איבתם לאיונים 58 240 338 362 392
היפוקראטיס 205 210 216 221	הפאיאן הדורי 357
היפיאס 12 308—310	מושבם בסוליגיאוס 195
היראקליאה 164 211 263	דיאודוטוס 142—145
היראקליס 244 הערה 270 372	דיאומידון 389 390 415
הירה 154 155 157 159	דיאוניסוס
הלאניקוס 47	בלימני 81
הלינים 2	חג 247
הליספונטוס, הליספונטים 43 60 77 319 409	דיאים 120 346
הרמוקראטיס 330 344 371 392 394 401 420	דילוס 6 47 76 136 237 253
נואם 201—204 298—301 317 318—321	טיהורה 169—170
הרמות 296 311	דיליון 210 216 220 243
הרמיני, הרמיונים 16 60 98	

מפתח השמות והעניינים

לאנדאלון 336 331 330	זאנקלי 285
לאכים 318 249 247 175 169 163 162	זאקינתוס, זאקינתים 363 165 103
לאמאכוס 333—332 307—306 287 249 247	זבס 244 155 130 106 81 59
לאמפסאקוס 409 311 66	
לאקדימון, לאקדימונים	חומות ארוכות 249 80
אכזריותם 213 137—136 104	
בערותם בענייני־חוץ 34 33	טאנאגרה, טאנאגרים 164 51
דרך הצבעתם 42	טאראס 335 334 304 300
היקפה ומעמדה 7	טארנטום, ראה טאראס
הסודיות שבמשטרם 270	טגיאה, טגיאתים 268 265 253
הפרסטיז'ה של צבאם 273 194 192	טורוני 237 225
חינוכם החמור 90	טינארוס 343 60
כורתים ברית עם האתונאים (שלום ניי־	טימוקראטים 118
קיאס) 249—244	טיסאפרניס 422—417 411—400 393 392 383
כורתים ברית שלושים שנה עם האתונאים	433 429
54	בריתותיו עם הלאקדימונים 408 397 388
לחימתם 273	טיראניה 9 311—308
מבצרים את דקליאה 347 327	טירבס 89
מטילים פיקוח על מצביאיהם 237—236	טירים 89
399 398	טירסיניה (אטרוריה), טירסינים 360 333 225
מלחמתם בהילוטים 49—48	361
ממרידים את איוניה 386	טמניטים 332 318
מנהיגי היחנים במלחמות פרס 46 11	טנדוס 136 125
מנצחים במאנטיניאה 249—244	טרוגילוס 336 331
מעמד מלכיהם 268 62	טרויה 9 7
מתנגדים לרודנים 11	מלחמת טרויה 9—6
נחשבים למשחררים בראשית המלחמה 77	טרויזין, טרויזינים 98 16
225—224	טרינאקריה 283
שלטונם על בעלי־בריתם 12	
שלטונם על ההילוטים 243 212 195 63	כאלקידבס 392 388—386 384
248	כאלקיס, באבבויאה, כאלקידים 348 320 10
לבקאס, לבקאדים 165 127 111 24 17 16 15	כאלקידיקי, בתראקיה, כאלקידים 110 105 29
338 336 334	287 212 119
לבקימני 158	כאריבדים 187
לבריאון 328 98	כורש, המלך 11 10
לוב, לובים 359 94 49	כורש, בן המלך (הצעיר) 103
לוקרוי (באיטליה), לוקרים 424 304 176 162	כיוס, כיאים
לוקרים אוזולים 49 5	אינה מעלה מס ומספקת אניות לאתונה
לוקרים, לוקרים אופונטים 163 88—87 51	323 304 182 128 98 77 10
ליאוטיכידים 43	מורדים באתונאים 387—386
ליאון 415 406 391 390 249 247	משתחררים מידי אלקידאס 137
ליאונטינוי, ליאונטינים 287 284 238 188 162	עבדיהם 398
323 319 313 307 306 299 293	עושרם, מתינותם וזהירותם 401 391
ליגורים 283	כסרכסים 148 61 55 10
ליכאס 420 400 398 273 263 248	כריסים 236 73
לימנוס, לימנים 362 240 190 126 54	כרתים 363 304 296 155
ליפארה, ליפארים 163 162	הים הכרתי 281

מפתח השמות והעניינים

מיסטריות 311 296	ליקוי־חמה 199 86
מיסיני (בסיקליה), מיסינים 177 187 306 307	ליקוי־לבנה 360
318	לסבוס, לסבים
מיסיניה, מיסינים	אינה מעלה מס לאתונה 12
לוכדים את פיאה 85	גורלה לאחר דיכוי המרד 146
מגורשים מפילופונים ומתיישבים בנאב־	מורדת באתונה 125—127 383 390
פאקטוס 49	שליחי לסבוס נואמים 127—130
מוצבים בפלוס 195 254—255	ראה מיטיליני
משתתפים במלחמה על סיראקוסאי 363.	לפריאון, לפריאטים 252 263
מיקאלי 43 417	מאליאה, בלסבוס 126
מיקאליסוס 348—349	מאליאה, בפילופונים 398
מיקיני 7	מאנטיניאה, מאנטיניאים 249 251 325
מיתוני 85	משתתפים במסע לסיקליה 297 304 312
מיתימנה, מיתימנים 125 131 146 323 390	315
430	קרב מאנטיניאה 269—273 291
מכרות־כסף, ראה לבריאון	מאסאליה 10
מנדי 231 234	מאקידון, מאקידונים 121 122
מצודה, של אתונה 59—60	מאראתון 11 36 88
מצרים	מגיפה, באתונה 94—97 162
האתונאים במצרים 49 52	מהפכנות ומלחמת־אחים ביוון 159—161
מורדת בפרסים 49	מוף 50 52
סחרה 199	מיגארה, מיגארים
מצרים (איסתמוסים) 6 16 28 165 197 226	גולים מיגארים נלחמים בסיקליה 363
נאכסוס (בים האיגיא), נאכסים 47 65	מורדים באתונה 54
נאכסוס (בסיקליה), נאכסים 188 294 307 317	מסייעים לקורינתים 24—25
318 330 340	מסתייעים באתונאים 50
נאבפאקטוס 49 77 110 112 113 155 157 168	סובלים במלחמה 87 146 205—207
182 195 351	סובלים במלחמה 87 146 205—207
נוטיון 137	סובלים מהסגר מסחרי 32—33 66—67
נילוס 49—50	פושטים על סאלאמים 118—119
נימפודורוס 86	מיגארה, בסיקליה 306 318 330 345
ניסיאה 119 186 205—209 214 245	מיטאפונטיון, מיטאפונטים 350 363
ניקוסטראטוס 157 199 229 234 267	מיטיליני, מיטילינים 125 136
ניקיאס	גולי מיטיליני 199 209
אופיו 379	ניצלים 145—146
דוגל בשלום 244 259—260	ראה לסבוס
דוחק על קליאון לצאת לפילוס 189—190	מילוס, מיליאים
דורש ציוד מרובה למשלחת לסיקליה 293	חורבנה 282
295—	מסרבים למרות אתונה 164
השתהותו 355	שיחם עם האתונאים 277—282
חותם על שביתת־נשק 229	מיליטוס, מיליטים 54 198 388 394
מאמין באמונות תפלות 360	מינדארוס 420 430 431
מומת על־ידי הסיראקוסים 378	מינאנדרוס 341 355 369
מעודד את האתונאים 368 373—374	מינואה 205 206
מתנגד למסע לסיקליה 287	מינוס 4 6

מפתח השמות והעניינים

392 359 315 314 313	מתנגד לנסיגה מסיקליה 359 358
ספאקטיריה 179, ראה פילוס	נאום נגד המסע לסיקליה 287—290
ספארטה, ראה לאקדימון	נכנע לגיליפוס 378
סקיאוני 229 246 252—253	נלחם במנדי וסקיאוני 234
סקירוס 47	פולש לקורינתוס 195
סקיתים 120	צר על מינואה 146
סתינילאדאס 42	צר על קיתירה 199
עבדים	סאדוקוס 87 104
באתונה 347	סאלאמיניה 137 158 308 312
בכיאוס 398	סאלאמים 36 65 119
ראה הילוסים	סאלאמים, של קיפרוס 53
עירום, בשעת התעמלות 6	סאליתוס 134 135 138
	סאמוס, סאמים
	זוכים בעצמאות 389
פאבסאניאס 66 106 148 150	כוחם הימי 9 55 416
מסולק מכהונתו כמצביא היחנים 46	מהפכה דימוקראטית בסאמוס 389 414—
קשריו עם הפרסים והמתתו 60—64	415
פידאריטוס 394 395 406	נלחמים במיליטים ובאתונאים 54—55
פאגונדאס 217	סאני, סאנייאים 225 246
פאטמוס 137	סבתים 120 123 222
פאטראי 112 113 264	סוליגיאוס 195
פאיאן 26 117 196 357 373 377	סופוקליס 175 177 178 197 204
פאכיס 135 137 138 145 146	סטראטוס 112 123 171
פאליני 28 227	סטרומביכידים 387 394 409 418
פאלירון 51 80	סטרימון 47 120 122 222 224
פאנאקטון 238 246 256 257	סיטאלקיס 86 87 104 119 222
פאנדיון 86	סינגים 246
פאסילים 105 423	סיסטוס 43 409 431
פאראלוס 137 158 415 421	סיקאנים 283 313
פארנאבאזוס 384 398 418 429	סיקי 331
פוטיריאה, פוטיריאים 28 31—32 99 105 131	סיקיאון, סיקיאונים 16 53 54 77 221
236	סיקליה, סיקליאוסים 9 11 76 162 204 283—
פוליקראטים 10 169	285 286 294 297 350 361—362
פוסידון 113	המלחמה בסיקליה 286—379
פוקיאים 10	סיקלים 283 325 350 363
פוקים 51 53 77	סיראקוסאי, סיראקוסים 286 287—288 298
פורמיון 31 32 55 105 112—113 117—118	314 319—320 322 344 367
124 127	דמיונם לאתונאים 361 428
פיאה 85	מוצחים את הצי האתונאי 354 371
פיאקים 15	מסייעים במלחמה נגד אתונה 394 417
פיגאי 49 51 54 186 205	420 432
פייתאס 155, 156	משמידים את הצבא האתונאי 376—378
פילוס 178—187 188—194 200 212 240 243	נלחמים באגסטים 286
342 326 259 254	נלחמים בליאונטיניט 162
פילופונים, פילופוניסים 36 58 250	סלינוס, סלינונטים 285 286 294 306 312—

מפתח השמות והעניינים

פוקים 77	מצבם הכלכלי והמדיני וסיכוייהם במל'
תיבאים 349	חמה 68—70
תיסאלים 84	מלחמת פילופונים
	סיבות וגורמים 14 43
	קרקירה 23 27
	פוטידיאה 32
קאטאני, קאטאנים 176 284 294 307 313—	סיניקים
314 317 318 330 331 340—341 365	בים האיגיא 6
376 378	בסיקליה 284
קאמארינה, קאמארינים	נלחמים באתונאים 48 52
אינה שייכת לברית הלאקדימונית 162	פיסאנדרוס 405 406 410 411 423 429
בת־ברית של סיראקוסאי 315	פיסיסטרטוס 12 169 308
האתונאים מפליגים אליה 307	פירה 131 134
כורתת שביתת־נשק עם גילה 201	פיריאבס 45 80 82 94 118 119 424 425—426.
עוברת לצד סיראקוסאי 350	פיתודורוס 175 204 334
שליחי אתונה וסיראקוסאי נואמים בה	פלאטיאה, פלאטיאיים 61—62 82 205
318—324	נרונים למיתה 147—154
קאמביסים 10	נצורים 106—109 132—134 146—147
קאריה, קארים 77 132	תיבאים מנסים לכבשה 73—75
מנושלים מן הקיקלאדים 5	פלאסגים 4 225
קבריהם בדילוס 6	פלארגים 82 ראה פלאסגים
שודדים 6	פליאוסים 266
קארחידון (קרתגו), קארחידונים 10 284 290	פלייסטארכוס 62
326 299	פלייסטואנאכס 54 83 244 253 273
קבלוניה 345	פלימיריון 337 344 345 352
קולופון, קולופונים 137	פרדיקאס 28 29 30 87 122 123 212 235
קונון 349	275 276
קורוניאה 53 151 154 217	פריאויקים 48 164 390
קורינתוס, קורינתים	פריניכוס 392 393 403 404 412 424 425
דורשים לפתוח במלחמה נגד אתונה 56	פריקליס
מבערים את הליסטים 10	אישיותו 103
מסייעים לסיראקוסאי 325 334 336 338	וארכידאמוס 79 88—94
369	מדיניותו והנהגתו 79 84 102—103
מספקים אניות לספארטה 77	מכניע את אבבויאה 54
מתנגדים להפסקת המלחמה 245 249	מעורר למלחמה 60
ניגפים בקרב ימי עם האתונאים 112—113	נואם 67—71
נלחמים בקרקירים וניגפים 15—17	נלחם וכובש את סאמוס 55
נקראים לסייע לסיראקוסאי 300 318 325	נקנס 102
ספנים מומחים 9	ראשון באזרחים 103
עושרם 9 10	פרס, פרסים 10 11 43 47 48 49 52 103 104
עיר מסחר 9	198 383 384 388 397 408
שולחים שליחים לאתונה 18	פרשים
קידוניה 114	בויאוסים 77 79 84 219
קילון 59—60	לוקרים 77 219
קיליני 17 113 155 157	מאקידונים 122
קיליקים 53	סיקליאוסים 294 317 361
קימון 48 53	

מפתח השמות והעניינים

קרקירה 155—159 197—198	קינזסימה 432
קרויסוס 11	קינזריאה 257
קרקירה, קרקירים	קיפאליניה, קיפאלינים 87 110 165 349 363
באים בברית הגנה עם אתונה 23	קיפרוס 53
בעלי־ברית של האתונאים 77	קיקלאדים 5
בסיס למסע לסיקליה 297 298 300 304	קיריני, קירינים 52 359
מחלוקת ומלחמת־אחים בה 155—159	קיתירה, קיתירים 199 200 201 243 246
197—198	קיתירון 108 134
מסייעים לאתונאים 85 363	קלאזומנאי, קלאזומנים 387 391
מסרבים לקבל את תמיסטוקליס לעירם 64	קלארידאס 236 240 247
נלחמים בקורינתים 9 15—17 24—27	קליאון
עושרם וכוחם 15	בורותו וחולשתו כמפקד 239
	יוצא לפילוס 190—191
	יוצא לתראקיה 237
רודוס, רודים 362 400—401	לוכד את טורוני 237—238
רודנים, ראה סיראניה	מציע להשמיד את סקיאוני 231
ריגיון, ריגינים 162 305 307 320	מתנגד לדיונים סודיים 237—238
רינאה 10 169	נואם להשמדת מיטיליני 138—142
רעב 97	ניגף ונהרג 240—242
בקרקירה 162	נלחם ומנצח בסילוס 191—194
רעידות־אדמה 199 259 263 329	קליאונאי, קליאונייאים 270 273 329
באתונה, אבכויאה ובויאוסיה 162 163	קנידוס 396
ברילוס 76—77	קנימוס 103 111 118
בקוס 399	קנכריאה 195 385 389
	קרבות
שור ים 5	אברימדון 48
שיטפון 163	אוינואי 82
	אוינוסיטאי 51
	אולפאי 171—172
תאסוס, תאסים 48 410	אידומני 173
תאססוס 284 330 331 333 359	אמפיפוליס 222—224 239—242
תוקידידים	דיליון 218—219
גולה מאתונה 250	טאנאגרה 51
המבוא השני' 249	מאנטיניאה 269—273
יחסו להיסטוריונים שקדמו לו 13	מיגארה 207—209
יחסו להומירוס 8	מיטיליני 131 134—135
מצביא בתראקיה 223	מילוס 282
עושרו ומעמדו בתראקיה 223	נאכפאקטוס 112—113
שיטת חקירתו ההיסטורית 13	ניסיאה 207
תחילת כתיבתו של הספר 3	סיראקוסאי 307—379
תוריה, תוריים 312 325 334 350 420	פוטידיאה 28—32 98—99 105
תיבאי, תיבאים 43 73 236	פילוס 178—187 190—194
נואמים 150—154	פלאטיאה 73—75 106—109 132—134
תיסים 304	146—147
ראה בויאוסיה	קורוניאה 53 151
תיסאליה, תיסאלים 4 9 84 211 235 243	קינזסימה 432

מפתח השמות והעניינים

מנודה במשפט החרסים 64	תיסבס 312 81 80
מערים על הלאקדימונים 44	תיראה 257 201 86
מצביא הצי האתונאי 37	תיראמניס 427 425 424 423 412
נאשם במעלו של פאבסאניאס 64	תירימניס 405 400 397 394 392
תספיאי, תספים 329 236 219	תמיסטוקליס
תראסיבולוס 432 418 416 415	אופיו 66
תראסילוס 432 416 415	בבית אדמיטוס 65
תרמופילאי 193 165 123	בונה הצי האתונאי 95 10
תראקיה, תראקים 348 222 123—120 48	מוצא מקלט אצל הפרסים 66—65

חיבורו של תוקידידיס, 'תולדות מלחמת פילופונים'
(404-431 לפנה"ס) מוקדש לתיאור המלחמה הגדולה
במלחמות יוון: המאבק הדראמאטי בין אתונה לבין
ספארטה בזמן שעמדו שתיהן בשיא עוצמתן.

בקשת האמת כהווייתה היתה ראש מטרתו של
תוקידידיס בחיבורו זה. כללים שקבע לשם כך בביקורת
המדעית והגשים בדרך מחקרו ההיסטורי הזה, מעמידים
את ראשית ההיסטוריה המדעית, ואפשר גם ראשית
המחקר המעוין, בתחום מדעי־הרוח בכלל.

תוקידידיס עצמו מעיד על חיבורו בזו הלשון: 'ספר זה
נתחבר להיות לנחלת־עולם, לא שעשוע לשעה בלבד'.
ואכן, אין אלה דברי התייהרות בעלמא, אלא קביעת
עובדה שנתאמתה, והיא נקבעה כאן באותה
אובייקטיביות המציינת את כל דרך כתיבתו של
תוקידידיס.

ספרו של תוקידידיס הוא מעין מצבר של עוצמה
אינטלקטואלית, הגדול והמרוכז ביותר שנשמר והגיע
עדינו ממורשת יוון, בפרט, וממורשת המחשבה
הפוליטית־היסטורית של האנושות, בכלל.

עיצוב העטיפה: אליהו פרייס

נדפס בדפוס אחוה, ירושלים